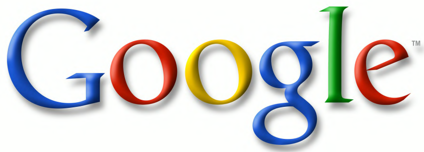

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

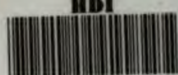
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

HW 2N5X 9

Digitized by Google

KE 33348(2)

HARVARD
COLLEGE LIBRARY

THE GIFT OF

Dr. John Rathbone Oliver

CLASS OF 1894

OF BALTIMORE, MARYLAND

AUGUST 4, 1941

TRANSFERRED
TO THE LIBRARY OF
the
...rtment.....

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

PUB. TERENTII AFRI

COMŒDIÆ SEX.

VOL. III.

Digitized by Google

Digitized by Google

PUB. TERENTII AFRI

COMŒDIÆ SEX

EX EDITIONE WESTERHOVIANA

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

ET

INDICE LOCUPLETISSIMO

ACCURATE RECENSITÆ.

VOLUMEN TERTIUM.

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1824.

Digitized by Google

~~L 9.138~~
KE 33348 (3)

HARVARD COLLEGE LIBRARY
GIFT OF
DR. JOHN RATHBONE OLIVER
AUGUST 4, 1941

Transferred to the
Classics Library

Digitized by Google

NOTÆ VARIORUM

IN

P. TERENTII AFRI COMŒDIAS.

Digitized by Google

EX EDITIONE AMSTELOD.

1686. 8vo.

Digitized by Google

NOTÆ VARIORUM

IN

P. TERENTII AFRI COMŒDIAS.

ANDRIA.

ÆLII DONATI V. C. ORATORIS URBIS ROMÆ, COMMENTARIUS] *Commentarium hunc, qui* Ælio Donato *Oratori urbis* Romæ *adscribitur, sic quidem illius esse censeo, ut integriorem multo eum olim extitisse mea quidem opinio sit ; qualem autem nunc habemus,* Collectanea *potius sive* Excerpta *dicenda esse, quam ipsissimum* Donati *opus. Id quod arguere videntur frequentes asterisci, et quod totiens eadem repetantur, nonnulla etiam parum dilucide explicentur. Quin etiam* Hieronymus *Comment. in Eccles. cap.* 1. *attestatur,* Donatum *præceptorem suum, cum versiculum illum,* Nihil est dictum, quod non sit dictum prius, *interpretaretur ;* Pereant, *dixisse,* qui ante nos nostra dixerunt. *Quæ sane verba in hisce Commentariis nunc minime leguntur. Dein, quæ ex* Probo *et aliis hic adferuntur, quis negaret ea collectoris potius studio, quam* Donati *judicio inserta esse? Præter hunc enim et alios plures certum est in* Terentium *Commentaria edidisse :* Euanthium, *puta,* Aruntium Celsum, Flavium Caprum, Helenium Acronem, Asprum, Probum, Nigidium, *et, si vera lectio,* Adesionem. *De* Euanthio, Rufinus *Grammaticus de Metris Terentianis :* Euanthius in commentario Terentii de fabula, hoc est, de comœdia, sic dicit. *Reliquos* Charisius Sosipater *et* Donatus *ipse in hisce Commentariis laudant. At quidquid sit, contenti simus hoc Catone, qui ex tantorum naufragio solus periculum qualiter qualiter evasit.* Lindenbrogius.

P. Terentii Andria] Aiunt non ita olim scriptum fuisse, sed, *Andria Terentii,* ita ut nomen Fabulæ præponeretur nomini Poëtæ, quia, scilicet, nondum inclaruisset Terentius. Quod et falsum est et nugatorium, ac istis capitibus dignum. Deinde ante hanc Fabulam alias dederat Terentius, quod nemo ante me animadvertit, et uno verbo mox ostendam. Deinde, quid isthuc? Andria Terentii, et Terentii Andria, qui differunt? Ride igitur. Tamen Georgius Fabricius id a librariis neglectum fuisse queritur. Causam, credo, illi præbuerunt excerpta illa Pseudo-Donati, queis ego interdum nihil video insulsum magis. Id quod verum esse ostendam cum in Urbem venero, et locupletem aliquem Typographum mihi nancisci datum fuerit. Neque enim nunc Commentarios scribimus. Grandi ære opus

Digitized by Google

EX EDITIONE AMSTELOD.

1686. 8vo.

Digitized by Google

NOTÆ VARIORUM

IN

P. TERENTII AFRI COMŒDIAS.

ANDRIA.

ÆLII DONATI V. C. ORATORIS URBIS ROMÆ, COMMENTARIUS] *Commentarium hunc, qui* Ælio Donato *Oratori urbis* Romæ *adscribitur, sic quidem illius esse censeo, ut integriorem multo eum olim extitisse mea quidem opinio sit ; qualem autem nunc habemus,* Collectanea *potius sive* Excerpta *dicenda esse, quam ipsissimum* Donati *opus. Id quod arguere videntur frequentes asterisci, et quod totiens eadem repetantur, nonnulla etiam parum dilucide explicentur. Quin etiam* Hieronymus *Comment. in Eccles. cap.* 1. *attestatur,* Donatum *præceptorem suum, cum versiculum illum,* Nihil est dictum, quod non sit dictum prius, *interpretaretur;* Pereant, *dixisse,* qui ante nos nostra dixerunt. *Quæ sane verba in hisce Commentariis nunc minime leguntur. Dein, quæ ex* Probo *et aliis hic adferuntur, quis negaret ea collectoris potius studio, quam* Donati *judicio inserta esse? Præter hunc enim et alios plures certum est in* Terentium *Commentaria edidisse :* Euanthium, *puta,* Aruntium Celsum, Flavium Caprum, Helenium Acronem, Asprum, Probum, Nigidium, *et, si vera lectio,* Adesionem. *De* Euanthio, Rufinus *Grammaticus de Metris Terentianis:* Euanthius in commentario Terentii de fabula, hoc est, de comœdia, sic dicit. *Reliquos* Charisius Sosipater *et* Donatus *ipse in hisce Commentariis laudant. At quidquid sit, contenti simus hoc Catone, qui ex tantorum naufragio solus periculum qualiter qualiter evasit.* Lindenbrogius.

P. Terentii Andria] Aiunt non ita olim scriptum fuisse, sed, *Andria Terentii,* ita ut nomen Fabulæ præponeretur nomini Poëtæ, quia, scilicet, nondum inclaruisset Terentius. Quod et falsum est et nugatorium, ac istis capitibus dignum. Deinde ante hanc Fabulam alias dederat Terentius, quod nemo ante me animadvertit, et uno verbo mox ostendam. Deinde, quid isthuc? Andria Terentii, et Terentii Andria, qui differunt? Ride igitur. Tamen Georgius Fabricius id a librariis neglectum fuisse queritur. Causam, credo, illi præbuerunt excerpta illa Pseudo-Donati, queis ego interdum nihil video insulsum magis. Id quod verum esse ostendam cum in Urbem venero, et locupletem aliquem Typographum mihi nancisci datum fuerit. Neque enim nunc Commentarios scribimus. Grandi ære opus

est, et otio opimo; quæ genera haud facile hic crescunt. *Faber.*

Titulus, seu Didascalia] Pseudo-Donatus *Titulum* vocat, Interpretes Græcorum Poëtarum Didascaliam aut Didascalias appellitant. Olim autem, ut ex scholiis doctorum hominum discimus, ideo Tituli Comœdiis aut Tragœdiis præfigebantur, ut inde lectores scirent quæ dicam modo. Erat ea longe maximæ utilitatis; nam ex eo apparebat quo tempore, qua occasione actæ essent Fabulæ. Ibi Magistratuum nomina, si Archontes illi, sive Ædiles, seu Consules essent, notari mos erat. Earum Didascaliarum plurima, eaque satis expressa, vestigia exstant in priscis illis Græciæ Doctoribus. Sed hoc in primis dolendum, quod ex omnibus illis Didascaliis nulla hodie superest, quæ pro vera et germana haberi possit: nam ne hæ quidem Terentianæ ad nos integræ pervenerunt, id quod facile probare possimus. At quod de Fabulis dico, et earum Didascaliis, id ego de iis tantum Fabulis intelligi velim, quæ ad celebritates dierum festorum, ad Cerealia, ad Megalesia, ad Dionysia, ad Floralia, &c. pertinerent; aliter, nullæ Didascaliæ. Ratio est quod cum approbatione Magistratuum non edebantur omnes Fabulæ. At quæ ad dies festos concelebrandos edebantur, illæ vero in ædibus summorum Magistratuum prius agebantur, quam vilis plebeculæ aures earum recitatione pascerentur. In eam rem Terentius satis idoneus testis esse possit, in Eunuchi prologo, ubi de nescio quo malevolo veteri Poëta, (Lusc. Lanuvino,) sic scribit: ‘Nunc quam acturi sumus, Menandri Eunuchum postquam Ædiles emerunt, Perfecit sibi ut inspiciundi esset copia. Magistratus cum ibi adesset, occepta est agi,’ &c. Hoc addo etiam: In illis Didascaliis notatum fuisse pretium, quod Poëta ex ærario accepisset, ut ex illis hodiernis excerptis discere est. Interdum in iis quoque honorum mentio fiebat, tæniarum, florum, unguentorum, &c. in Græcia, scilicet, ubi theatricum illud genus honestum; non Romæ. Dein quis Musicæ Modus, seu Nomus, in agenda Fabula adhibitus fuisset. Nomina etiam Actorum, qui Principes Gregis fuissent, in iis signari solebant. Sed cur in his Didascaliis, seu Titulis Latinis, Ædiles Consulibus præponuntur? Quia ludorum publicorum cura ad Ædiles Majores, seu Curules, pertinebat. Consulum tamen iis etiam nomina addita, idque necessario; neque enim anni Romani per Ædiles, sed per Consules numerabantur. Verum de his satis esto: ‘Quod dixi minus, id omnes facile viderint.’ *Idem.*

Modos fecit] Gall. dicas, *fit la musique de cette Comedie.* Alibi pro, *modos fecit*, scriptum est, *modulavit.* Idem.

Flaccus Claudii] Ante Muretum legebatur, *Claudii filius;* pessime. Nam iste Flaccus debuit esse libertus, non ingenuus. Histrionica enim apud Græcos quidem, in honore erat, ita ut et Actores Comœdiarum interdum legationes ad Reges obirent; (in vita Philippi ;) Romæ infamis erat, nisi in Togatis, et, ut videor notasse, in Atellanis; quæ probrosæ non erant, aut valde fallor. *Idem.*

Tibiis paribus] De tibiis paribus, imparibus, dextris, sinistris, Serranis, Lydiis, &c. olim egit Donatus, J. Scaliger, P. Victorius, Paulus Manutius, et nuper Salmasius. Isaacus quoque Casaubonus aliquid de isto argumento attigit in illo optimo libello de Satyra et Satyrica. Sed adeo inter se diversa apud eos reperias, ut quamvis ea diu multumque legeris, aliquid tamen semper desideres. Scilicet vidisse et audisse oportuit tibiarum illarum formas, genera, et harmonias; absque eo sit, nihil certi constituas. Contentus itaque magnos viros indicasse per quos aliquatenus in eo negotio proficiatur,

Digitized by Google

hinc abeo, ubi et te et me etiam musico cantu oblectavero.

AD PALLADEM MINERVAM.

Cerebri liquor paterni, Pallas Attica,
Mollis medulla, sanguen et succus Jovis,
Quæ nec deam, nec feminam, matrem cies,
Te, Diva, merito vates sapientem vocant:
Quæ olim tumentes cum videres bucculas,
Nitidosque ocellos nimio tendi spiritu,
Irata in undas tibiam projeceris.
O bene, quod illam nigris merseras aquis!
Bene, quod volueras esse nullam tibiam,
At, qui profundo sustulit mersam vado,
Debebat ille consuta gula emori,
Debebat ille Marsyæ fatum oppetens,
Siccasque arenas tabo irrorans viscerum,
Pellem boanti præbuisse tympano,
Tantum illa Doctis tibia concinnat mali.
Salve itaque, o Pallas, unici germen Jovis,
At vos perite, vos perite, tibiæ. *Faber.*

Tota Græca] Nil attinuit dicere, *tota*, et delendum est, ut alibi. Omnes enim Terentii Comœdiæ sunt totæ Græcæ, imo totæ Atticæ, id est, nihil in iis ex consuetudine et moribus Romanorum admistum videas: (nam olim erravit Donatus, qui alicubi tale aliquid sibi animadvertisse visus est:) at pleræque Plauti Fabulæ, etiamsi Græcæ illæ sunt, tamen totæ Græcæ non sunt. *Idem.*

M. Marcello, C. Sulpicio Coss.] Hic dicebatur C. Sulpicius Gallus, ille ipse de quo in vita Terentii apud Suetonium. Ille et ipse est, de quo Cicero in Bruto. Alter dicebatur M. Cl. Marcellus. Utriusque consulatus incidit in annum Urbis DLXXXVII. Ceterum qui hanc Fabulam primam esse inter Terentianas putant, (et sic credi ab omnibus video,) illi falluntur. Annon ita scriptum in Prologo Andriæ est? *In prologis scribundis operam abutitur.* Id ita est. *Abutitur* autem, ut ex Plauto et Jurisconsultis constat, nihil aliud est, quam, *consumit.* Qui autem potest fieri, ut *in prologis scribundis operam suam abuti* dicatur, qui nullam ante Comœdiam scripserit? Falsum itaque est Andriam inter Terentianas Fabulas primam esse. Nil ego istis Didascaliis facile credo, nil Suetonio, nil Pseudo-Donato; at Terentio, alia res. Illi fides debetur, certe ubi de se agit; neque enim decipi potuit; alii potuerunt. An, putas, ipse diceret se plures scripsisse Prologos qui nullam prius Comœdiam edidisset? *Faber.*

In Prologum. Constat senariis Iambicis sive trimetris: ubi in 11. vs. Faërnus et alii τὸ *argumento* τρισυλλάβως legunt, eliso *u* per syncopen, Guyetus transpositione sanat *versum* sicut et in 15. metrum emendat: quando alii primum pedem Bacchium tolerant: *id isti* ◡ – –. Prologis Terentianis non est propositum, ut argumentum fabulæ narretur, sed ut partim studia Poëtæ commendentur, partim criminationibus adversariorum, id est, Luscii Lanuvini sive Lavinii respondeatur. Utraque res singulari Poëtæ ingenio artificioque peragitur. Sed de priore paucis agendum puto. Multum erat commendationis eo tempore in nomine et studiis Poëtæ: itaque Sciplones etiam et Lælii ducebant sibi laudi, si, hanc artem eos coluisse, publice constaret. Hinc et statim magnifice ab initio auditur illud: 'Poëta, cum primum animum ad scribendum appulit;' itemque alterum; 'In his Poëta nomen profitetur suum,' ac ejus generis plura: et

Digitized by Google

studium quoque tam nobile sæculo commendatur, ac ad ornandos populi mores refertur: 'Nolite sinere per vos artem musicam Recidere ad paucos:' nec dignationis parum inserta opportune sententia habet: 'in medio omnibus Palmam esse positam, qui artem tractant musicam.' Ingenium et doctrinam suam ne commendare, quamquam actoris voce, ipse videretur, industriæ et studii nomine potissimum censeri voluit: spectatoribus autem et auditoribus omne de successu laboris sui judicium transcripsit. Quæ res inprimis honorifica populo, de modestia insuper Poëtæ et civili animo abunde testabatur: cum præsertim ad æquitatem judicantium, tanquam ad tutissimum adversus maledicos præsidium, se confugere non perfunctorie ubique demonstret: sed et illud non parum ad favorem promerendum potuit: quod non alias se scribendi caussas habere, quam ut delectaret pariter ac prodesset, magna asseveratione profitetur. Nam quod de fame in prologo Phormionis inseritur, ad propositum adversarii pertinet, qui criminando fabulas Terentii hoc efficere studebat, 'ut a studio ad famem rejiceretur:' quod, remota orationis invidia, tale est, sicut de Poëta actor testatur: futurum scilicet fuisse, si crimina adversarii valuissent, 'Ut in otio esset potius quam in negotio.' Actoris etiam laudes, Poëtæ prosunt: præsertim senis, diu ad populum clari, quem, ut auctoritatem sibi in scena tribueret (prol. Hec.) non dedecuit: cum Poëtam ipsum vix quicquam magis, quam dissimulatio auctoritatis, decere videretur. Cæterum, quæ crimini dabantur Poëtæ ab adversariis, hæc fere sunt: primo, quod Græcis suffuraretur, quicquid scriberet; deinde, quod amicorum potius ingenio, quam suo adjutaretur; denique quod tenui oratione et scriptura levi uteretur. Hæc dispersa per prologos, aptius fuerit simul nosci. In primo crimine multa egregia occurrunt: de imitatione, quam furti minime accusari posse, erudite Poëta ostendit. Exempla ponemus ante rationes: quibus, si et multa et antiqua sunt, facile populus acquiescit. Nævium ergo, Plautum, Ennium, veteres denique Terentius ait hoc factitasse, quod vitio Lavinius ipsi dederat. Ita Cicero se defendit: (lib. I. de fin. cap. 3.) 'Quamquam si plane sic verterem Platonem et Aristotelem, ut verterunt nostri Poëtæ fabulas; non male, credo, mererer de meis civibus, sed ad eorum cognitionem divina illa ingenia transferrem: sed id neque feci adhuc, nec mihi tamen, ne faciam interdictum puto: locos quidem quosdam, si videbitur, transferam, et maxime ab iis, quos modo nominavi, cum inciderit, ut id apte fieri possit: ut ab Homero Ennius, Afranius a Menandro solet.' Et quidni liceret, ex aliena lingua in suam transferre quædam, (cum præsertim non exiguæ artis hoc sit,) cum Isocratem ferant, teste Plutarcho, panegyricum suum e Gorgiæ et Lysiæ scriptis, eadem lingua compositis, transtulisse? Proximum est, ut animus imitatoris spectetur: agnosci velit an latere cum imitatur: si dissimulat, furtum videri possit, non imitatio: se autem nunquam hoc non confiteri, ostendit Terentius. Apposite Cicero in Bruto (c. 19.) 'Nec vero tibi aliter videri debet: qui a Nævio vel sumsisti multa, si fateris; vel, si negas, surripuisti. Et M. Seneca suasoria 3. 'hoc' (Nicetis ingenium) 'dicebat Gallio, Nasoni suo valde placuisse; itaque fecisse, quod in multis aliis versibus Virgilius fecerat, non surripiendi caussa, sed palam imitandi: hoc animo ut vellet agnosci.' Adscribam et Plinii verba ex præfatione admirandi operis: 'Scito,' inquit, 'conferentem auctores me de-

Digitized by Google

prehendisse a juratissimis et proximis veteres transcriptos ad verbum, neque nominatos: non illa Virgiliana virtute ut certarent, non Ciceroniana simplicitate, qui in libris de Republica Platonis se comitem profitetur, in consolatione filiæ, Crantorem, inquit, sequor: item Panætium de officiis: obnoxii profecto animi, et infelicis ingenii est, deprehendi in furto malle, quam mutuum reddere, cum præsertim sors fiat ex usura.' Ex his non tantum intelligitur, quid furti nomine suspectandum sit, quid non: sed etiam alia ratio subministratur, quæ non minus ad Terentii defensionem pertinet: qui non audet equidem dicere, se certasse cum Græcis, quos imitatur, (quamquam de successu hujus rei nemo erudite cogitans dubitare velit;) sed *personas quasdam* ait *transtulisse* ex Græcis in Latinas fabulas, et quidem *antequam alius eam materiem præoccupasset;* aut *locum ab alio omissum sibi desumsisse;* aut etiam, *ex duabus Comœdiis, quæ convenere, in unam conduxisse;* aut denique, *argumentum, quod in Græca simplex erat, duplicasse:* hæc omnia scilicet ingenii et artis haud parum luculenta sunt testimonia apud peritos censores: quibus ne approbandam quidem verbosius hanc caussam esse, oratorii vere consilii est, quod censuit. De altero crimine in Vita Poëtæ agitur. De oratione autem sive stilo, in quo sublimius aliquid desiderant, qui nodum in scirpo quærunt, ante diximus, cum judicia veterum adferrentur; et sæpius in posterum dicemus. Nunc illa verba considerari volumus, cum dicit: 'Nam in prologis scribendis operam abutitur, Non qui argumentum narret, sed qui malevoli Veteris poëtæ maledictis respondeat.' Decreverat Terentius, nunquam argumentum in prologo narrare; sed in parte fabulæ, id est, in protasi: quos autem daret prologos, extra fabulam eos constituere. Id enim aptius, et ad venustatem novæ Comœdiæ accommodatius videbatur. Verum quod artis caussa fecit, quæ jubet *πάντα ἐν τοῖς πράγμασιν ἐμποιεῖν*, id oratorie ad necessitatem retulit: tum ut excusatius suam a maledictis adversariorum famam tueretur, tum ut citra jactantiam, non sine dissimulatione, quæ sæpe pars modestiæ est, a consuetudine *τῶν πάλαι προλογιζόντων* discederet. Res digna ingenio nostri Poëtæ, nec prætereunda. *Bœclerus.*

1 *Poëta quum primum animum ad scribendum appulit*] Principium factum est a commendatione personæ, quod prudens, quod honestus Terentius. Et honore majore *Poëtam* potius, quam Terentium dixit: ut illum hoc ipso, de quo laborat, nomine ornaret. *Donatus.*

Poëta quum primum] Omnis hujus prologi intentio hoc agit, ut novo Poëtæ veniam paret, et veteri odium: et ut, quam maxime modestum minimeque errantem Terentium probet. *Idem.*

Poëta quum primum animum ad scribendum appulit] Sensus hic est: Proposuerat quidem Poëta noster, ut in Prologis argumenta narraret: sed hoc imputat *Lucio Lavinio* adversario, qui eum facere non permisit, quod proposuerat, maledictis suis ad respondendum eundem provocans. *Idem.*

Appulit] *Appellere* proprie dicitur, cum ex pelago aut freto quis ad litus accesserit. Virgilius: 'Hinc me digressum vestris Deus appulit oris.' *Idem.*

Appulit] In secunda lectione *attulit* fuit: sed *appulit* magis: nam postea sic, *Animum ad uxorem appulit.* Idem.

2 *Id negoti*] Modo pro molestia et cura; non labore. *Donatus.*

3 *Populo ut placerent*] *Ut*, ne non significat; nec est modo conjunctio. *Idem.*

Digitized by Google

Populo ut placerent] Ut quas fecisset fabulas, eæ populo placerent. *Farnabius.*

Fabulas] Ad *fecisset* retulit *fabulas*, non ad *placerent*. Et est figura syllepsis. *Donatus.*

Fecisset] Bene *fecisset*, non *scripsisset*. Unde et Poëtæ ἀπὸ τοῦ ποιεῖν, id est, a faciendo dicti sunt. Sic Virgilius: 'Pollio et ipse facit nova carmina.' *Idem.*

4 *Verum aliter multo intelligit*] Sic Virgilius: 'Major rerum mihi nascitur ordo.' Et: 'Majus opus moveo.' Non enim hoc se elegisse dicit, sed quasi ex ordine ipso natum sibi esse. *Idem.*

Intelligit] Quod credimus plerumque falsum: quod intelligimus, certum est. *Aliter* autem, contra significat. Virgilius: 'Diis aliter visum.' *Idem.*

Verum aliter multo intelligit] Adeo nec præparaverat, nec intenderat quemquam lædere, ut spe falsus, lacessitusque hoc faciat. *Idem.*

5 *Nam in prologis scribundis*] Opera enim, quam in Prologo locatam oportuit ut argumentum narraret, necesse habet abuti, id est, aliter quam instituerat impendere in calumniæ depulsione, ut diluat maledicta malevoli Poëtæ Luscii Lavinii, quem tamen non nominat. Cautum quippe erat, ne quis in theatro proscinderetur. *Farnabius.*

Operam abutitur] De hoc loco actum modo est ad Titulum. *Faber.*

Operam abutitur] *Utimur* fructibus rei, quæ ab amantibus salvo usu nobis subministratur. *Abutimur*, quando deperdimus et rem et fructum. Nam usui est ager, domus: abusui vinum, oleum, et cætera hujusmodi. Cicero: 'Non debet' (inquit) 'ea mulier, cui vir bonorum suorum usum fructum legavit, cellis vinariis et oleariis plenis relictis, putare id ad se pertinere: usus enim, non abusus, legatus est: ea inter se sunt contraria.' Hæc in Top. *Donatus.*

Operam abutitur] Archaice. Plaut. 'Nosque aurum abusos.' Bacchid. Act. II. Scen. 3. 'Hoc argentum alibi abutar.' Persa Act. II. Scen. 2. hoc est, utendo consumam, inquit Turnebus l. I. c. 8. et ab illo Pareus. *Farnabius.*

6 *Qui*] *Qui* valet *ut: ut* narret, *ut* respondeat. *Idem.*

Argumentum narret] Quod vere prologi est officium. *Donatus.*

Qui] Pro *ut:* ergo non est modo pronomen. *Idem.*

Sed qui malevoli veteris Poëtæ] Primum a natura, *malevoli*: deinde a tempore, vel ab invidia, *veteris*: a signo æmulationis, *Poëtæ*. Idem.

7 *Veteris*] *Vetus* plerumque ad laudem; interdum ad vituperationem, ut hic et alibi, *Vetus, veternosus senex*. Idem.

Veteris] Pro cariosi et quasi rancidi posuit, atque ideo malevoli, non criminibus, sed maledictis. Quid autem inter *maledictum* et *crimen* intersit, docet Cicero in Tusculanis. *Idem.*

Veteris] Ratio invidiæ. *Idem.*

Poëtæ] Causa insectationis. *Idem.*

Maledictis] Criminatio adversarii. *Idem.*

Veteris Poëtæ] Quia senex Lucius edebat fabulas, adolescentulo tunc Terentio. Et eleganter, 'Malevoli veteris maledictis:' commendatio Poëtæ a persona adversarii. *Idem.*

Respondeat] Excusatio respondentis, quod non obsistat, sed respondeat. *Idem.*

8 *Nunc quam rem vitio dent*] Utrum, nunc animadvertite: an, nunc vitio dent. Et oratorie quasi multos facit, cum unum supra dixerit. Ut Virgilius: 'Desiste manum committere Teucris.' *Idem.*

Nunc quam rem vitio] Propositio est. *Idem.*

Quam] Qualem. *Idem.*

Vitio dent] Vituperent, culpent.

Vituperare, est mala vitio dare, et etiam bona. *Donatus*.

Advortite] Legitur et *attendite*. Unde manifestum est, et *advortite*, et *attendite*, non esse plenum, nisi addideris *animum*. Idem.

9 *Menander fecit Andriam*] Narratio est. Et proprie *fecit*: scribit enim Terentius, qui verba adhibet tantum: facit Menander, qui etiam argumentum componit. Sed sæpe ad laudem Terentii: *fecit*, pro eo, quod est, transtulit. *Idem*.

Andriam et Perinthiam] Comœdias Græcas; ab Andro insula Maris Ægæi una Cycladum, et Perintho Metropoli amplissima in ora Propontidis inter Byzantium et Callipolim, Leunclavio Heraclea, hoc est, *Pantiro*. Farnabius.

10 *Utramvis*] Prima scena Perinthiæ pene iisdem verbis quibus Andria scripta est; cætera dissimilia sunt, exceptis duobus locis, altero ad versus XI. altero ad versus XX. qui in utraque fabula positi sunt. *Donatus*.

Qui norit unam, ambas noverit] Omnem rem uno versu noverit. *Id*.

Utramvis] Deest *harum*. Idem.

11 *Non ita dissimili sunt*] Ordo, Ita non sunt. Ergo *ita* subdistinguendum. *Idem*.

Non ita dissimili sunt argumento] *Ita*, pro valde et caute. Potuit enim dici, Quomodo ergo sunt duæ dissimili oratione? *Idem*.

Ita] Ne *Menandrum* culpare videatur, *Ita* adjunxit, quod laudis est. *Idem*.

Sed tamen] Discretio est a superioribus, et est ἀνακόλουθον: non enim supra posuit *quidem*. Idem.

Non ita sunt dissimili argumento, sed tamen, &c.] Sic ordinanda verba sunt: (*Ita sunt non dissimili, &c.*) Gallice dixeris: *tant l'intrigue en est semblable, quoy que d'ailleurs le stile et la composition ne se ressemblent pas*. Apud Veteres, *tamen* interdum erat superfluum, aliquando idem valebat ac *modo*, aut *tantum*; id quod observari poterit. *Faber*.

Non ita dissimili sunt argumento, sed tamen] Ex *argumento* eliditur u, per syncopam, ut sit argmento, sicut ex tegumen fit tegmen, ex tegumentum tegmentum, ex salsamentum salmentum. *Faërnus*.

12 *Oratione ac stylo*] *Oratio* in sensu est, *stylus* in verbis. *Oratio* ad res refertur, *stylus* ad verba. *Stylus* non est in tempore, sed prolata oratione. *Oratio* autem est in cogitatione et in prolatu. Orationem in sententiis dicunt esse, stylum in verbis, argumentum in rebus. Ergo in poëmate oratio est. *Donatus*.

13 *Quæ convenere in Andriam*] Apparet non de industria, sed casu esse translata ea, quæ de Perinthia in Andriam eodem sensu iisdemque verbis perscripta fuerunt. *Idem*.

Quæ convenere in Andriam] Unam ergo non duas transtulit. *Idem*.

Quæ convenere in Andriam] Quæ apta et commoda fuerunt in Andriam Latinam, non Græcam, fatetur transtulisse. Sed quare se onerat Terentius, cum possit videri de una transtulisse? Sic solvitur, Quia conscius sibi est, primam scenam de Perinthia esse translatam, ubi senex ita cum uxore loquitur, ut apud Terentium cum liberto: at in Andria Menandri solus senex est. *Idem*.

15 *Id isti vituperant factum*] *Isti*, ad reprehensionem sumitur personæ: interdum rei reprehensionem significat: ut Virgilius:' 'Quid petis istis?' *Idem*.

Vituperant] Vitium rei parant. *Id*.

In eo disputant] Istud, *in eo*, Gallice vertas: *Et là dessus*; vel, *Et quand ces Docteurs sont sur cette matiere, ils pretendent prouver qu'on ne doit jamais de deux Comedies Greques en faire une Latine*. Faber.

Disputant] Immorantur, calumniantur, argumentantur. *Donatus*.

Digitized by Google

Id isti vituperant factum, atque in eo disputant] Vel abjecto d ex *id*, ea syllaba per synalœphen eliditur, vel ex *isti* s eliso, prior ejus dictionis syllaba brevis fit: ut primus pes sit anapæstus: vel *vituperant* fit trisyllabum, eliso e, per syncopen: quod aliqui malunt. *Faërnus.*

Disputant] Dissentiunt, ex *dis* et *putant*. Farnabius.

16 *Contaminari*] Proprie *contaminare* est, manibus luto plenis aliquid attingere: et *contaminare* attingere est et polluere. Virgilius: 'Linquere pollutum hospitium,' id est, contaminatum. *Donatus.*

Contaminari] Tangi et relinqui pollutа manu, ac per hoc velut fœdari aut maculari, ut ipse ait: 'Ne hoc gaudium contaminet vitam ægritudine aliqua.' *Idem.*

Contaminari non decere] Id est ex multis unam non decere facere. *Id.*

Contaminari non decere Fabulas] T. Livius *contaminare et confundere* una simul junxit, neque id semel, ubi de conjugiis plebeiorum cum familiis nobilioribus egit. Contagitum, contagimen, contamen, contamino. Attago, attagi, attagitum, attagimen, attamen, attamino. Justinus lib. xxxi. 'Nequis illas attaminaret:' id est, *attigeret*, vel, ut hodie dicimus, *attingeret*. Faber.

Contaminari] Commisceri mistas et inter se confusas fœdari. 'Multas contaminasse Græcas, dum facit paucas Latinas:' Prolog. Heautont. 'Ne hoc gaudium contaminetur vitæ ægritudine aliqua.' *Farnab.*

17 *Faciunt næ*] *Ne* quidam corripiunt, et cum interrogatione pronuntiant: quidam producunt. Quorum alii *ne* pro *nec* accipiunt, id est, non. Alii *ne* pro valde, ut: *Ne ego homo sum infelix.* Et Cicero: 'Ne illi vehementer errant.' Et hoc melius: nam statim infert: *Qui cum hunc, &c.* Donatus.

Faciunt næ] Ita scribendum, non *faciunt ne*. Livius, ut opinor, ex Latinis primus, hac particula *næ*, male usus est. Eam quidem millies usurpat Plautus, sed nunquam sine aliquo ex pronominibus adjuncto. Ita et ea usum esse Ciceronem, comperior, *næ tu, næ nos, næ iste, næ vos, næ illi*, &c. Nempe sub Tiberio sua edidit Livius, ut ex eo apparet, quod alicubi dicat, se audivisse de Divo Augusto, &c. At Latinitas, germana illa, inquam, et pura Latinitas, jam tunc retro sublapsa ruebat; quod patrum nostrorum memoria pulcre sensit Victorius, hodie pauci sentiunt. *Faber.*

Faciunt ut nihil intellegant] Est istuc ex optima illa veteri Latinitate, pro, nihil intelligunt. Cicero et Plautus locis infinitis; et Terent. alibi. *Idem.*

Faciunt næ intelligendo ut nihil intelligant] Hæc particula, *næ*, ubicunque apud auctores invenitur, pro valde, vel pro o quam, non fere in ullo libro nec antiquo nec recenti, per diphthongum scripta invenietur, sed per e purum: itaque etiam legisse et scripsisse videtur Donatus, dicens, 'Hanc particulam ne, hic et correpte cum interrogatione pronuntiari, et producte accipi posse, pro valde:' ubi nulla de diphthongo mentio est, sed tantummodo de correptione et productione syllabæ: quod si quis contendat, hanc particulam Græcam esse; et idcirco Græco more scribendam, negaverim ego mihi liquere an Græca sit: eum præsertim in Latino sermone diversam a Græca significationem obtineat: postremo et Donati auctoritatem et omnium librorum fidem opponam. Cæterum quod Donato melius videtur, *ne*, pro valde accipi, considerent observatores linguæ Latinæ, an ea particula in hac ipsa significatione usurpari possit sine alicujus adjunctione pronominis. Nam et in exemplis ab Donato adductis, et in iis, quæ nos observavi-

Digitized by Google

mus, hæc particula post se aliquod habet pronomen: ut, 'Ne isti vehementer errant.' Et, 'Ne iste haud mecum sentit:' nec quenquam fallat exemplum Lucilii infra ab Donato adductum, 'Ne in arce bovem discerpsi magnifice, inquit:' nam *ne quem in arce* ex libris scriptis legendum est. *Faërnus.*

Ne] Nimis, multum, plurimum. *Idem.*

18 *Qui cum hunc accusant, Nævium, Plautum, Ennium Accusant*] In singulis magna emphasis auctoritatis: sed ordo non est servatus. Ennius namque ante Plautum fuit: sed quod est summæ auctoritatis, Ennium ultimum dixit. *Donatus.*

Qui cum hunc] Terentium, inquit, specialiter accusantes, nesciunt se bonis omnibus maledicere, quos ille imitatur: et argumentum est ab exemplo et auctoritate. *Idem.*

20 *Quorum, &c.*] Cum quibus errare negligenter mavult, quam malevolorum ignobilem sectari curiositatem. *Farnab.*

Negligentiam] Hoc loco, *negligentia* sumitur pro ea scribendi aut disponendi argumenti ratione, quæ sit liberior paulo, et præceptiuncularum secura, ita ut ex duabus interdum Comœdiis id sumas, quod uni conveniat, et tibi ad eam esse aptum videatur. Id enim est de quo agitur in hoc Prologo. *Faber.*

22 *Dehinc ut quiescant*] Recte: nam *quiescere* ille dicitur, qui est insolens et inquietus. *Donatus.*

Porro] In futurum, dixit. *Idem.*

Moneo] Terribiliter dixit. Cicero: *Moneo: prædico, ante denuntio.* Liberatus culpa, etiam terret, alibi etiam criminaturus adversarios. *Idem.*

24 *Favete*] Jam ad auditores convertitur, a quibus favorem captat. *Idem.*

Favete] Quasi dicat, Hoc adversarii faciunt. Vos autem, quod in vobis est, favete. Vos ergo favorem facite. Et *adeste*, non ut absentibus dicit, quippe qui corporibus præsto erant: sed, intenti estote, favete, silete. Sic et pontifices dicunt, *Favete linguis.* Favete verbis. Unde Virgilius: 'Ore favete omnes.' *Donatus.*

Favete] Rituale. 'Favere linguis. Hoc verbum, non ut plerique existimant, a favore trahitur: sed imperatur silentium, ut rite peragi possit sacrum, nulla mala voce obstrepente.' Seneca de Beata Vita cap. XXVI. 'Quod multo magis,' &c. *Farnabius.*

Adeste] Animis, scilicet, auxilium, præbete: ut advocatus reo dicitur adesse. *Donatus.*

Æquo animo] Ab honesto. *Et rem cognoscite.* A justo. *Cognoscite.* Pernoscite. Sic dixit, *Cognoscite ut pernoscatis*, quemadmodum in Hecyra: 'Orator ad vos venio ornatu prologi, Sinite exorator sim.' *Idem.*

Rem cognoscite] Interpretes non notant, hoc verbum esse proprium fori et judiciorum; neque id hic tantum, sed et in Prologo Eunuchi, et alibi; sic, *cognitio*, et *cognitor;* Horatius, Cicero, Plinius Secundus; 'aderam in cognitione,' &c. *Faber.*

25 *Ut pernoscatis*] Ab utili. *Donatus.*

Ut pernoscatis] Alii ex Ms. *Ut pernoscat is*, id est, Poëta. *Farnabius.*

Spei] *Spes*, et *sperare*, verba sunt mediæ significationis, id est, quæ nec bonum significant nec malum. *Sperare* enim, est proponere sibi aliquid eventurum, qualecunque illud sit. Et errant graviter omnes omnino Grammatici, et quotquot viderim figurarum Rhetoricarum tractatores, qui dicant esse catachresin (seu abusionem) in hoc Virgilii versu: 'Hunc ego si potui tantum sperare dolorem;' et apud impurissimum Satyrographum: 'Quartanam sperantibus ægris.' Nulla ibi catachresis est: ἔλπις enim, et ἐλπίζω, sic apud Græcos sumuntur; quod latissime ad ma-

Digitized by Google

jorem Terentium ostendam. Hæc res tamen minus observata effecit ut permulti antehac erraverint, hodieque errent, in explicatione versus illius, qui hunc Prologum claudit; de quo jam. *Faber.*

Relliquum] Sunt qui pro *relliquorum* accipiant: ut sit sensus, De hac fabula sumite specimen, ut sciatis an cæteræ vobis spectandæ sint. Nam postmodum dictum alio prologo, 'Alias cognostis ejus, quæso hanc noscite.' *Donatus.*

Relliquum] Quasi diceret, Postremum: ergo adverbium est, id est, τὸ λοιπόν. Sed sive hoc *relliquum* dicit, sive *relliquum* pro *relliquorum*, geminato *u* scribitur. *Idem.*

26 *De integro*] Utrum denuo, an ex integris Græcis? *Idem.*

Quas faciet comœdias] Syllepsis, ut supra, ad verbum enim *faciet* declinavit, non ad *spectandæ sint.* Idem.

27 *Spectandæ*] Proprie, ut fabulæ, id est, probandæ. *Idem.*

Spectandæ an exigendæ sint vobis prius] Τὸ *exigere,* est explodere, exsibilare, ut in Prologo Hecyræ, 'Novas qui exactas,' et alibi: at, τὸ *prius,* significat potius. Itaque Paræi explicatio, ea vero nullius est pretii. In nota superiori fontem ipsum erroris aperui. Quod autem quidam dicunt de Judicibus Fabularum, id sane verum est; et tres, quatuor locos ex Aristophane in eam rem aliquando producam. Sed hoc quidem loco, de illis Judicibus non agitur. Addit enim Poëta (*vobis*). Ergo non illis quinque Judicibus queis usus in Græcia fuit, non Romæ. Illud etiam (*prius,*) de quo supra, possit et in sensu recepto sumi; ut prius explosa fuerit Fabula quam spectata; quod ipsum et Terentius ipse sibi interdum evenisse testatus alicubi est. *Faber.*

Exigendæ] Excludendæ. *Donatus.*

Exigendæ sint vobis prius] Excludendæ, quia displicent, ex mente ipsius Terentii, qui suæ ipsius sententiæ promus condus opt. v. Hecyræ Prolog. 'Novas qui exactas feci ut inveterascerent,' et mox, 'Partim sum earum exactus: partim vix steti:' ut ut Pareo placet *examinandæ,* a Censoribus scilicet, qui Athenis constituti de Comicis et Comœdiis judicandis. *Farnabius.*

ACTUS I.

SCENA I. Versus sunt trimetri iambici. Undecimus, ut sustentetur cretico, nihil opus est: nam vel trisyllabum contractione fit τὸ *serviebas,* vel, antique, *servibas* legitur. Quintusdecimus levari potest, si τὸ *et* in finem præcedentis rejiciatur, et τὸ *fuisse* δισσυλλάβως legatur. Decimus nonus incipit a proceleusmatico: præcipuus labor in 25. quem duris remediis plerique (vide Faërnum) Guyetus emendatione sustentant. In 38. τὸ *ut,* etiam nostri Mss. tres constanter retinent: *ita ut facillime:* ut creticus sit loco quarto. De 39. ita Priscianus lib. I. 'Apud Latinos hoc idem u invenitur pro nihilo in metris, et maxime apud vetustissimos Comicorum, ut Terent. in Andria: 'sine invidia laudem invenias et amicos pares.' Est enim iambicum trimetrum, quod nisi, *sine invi,* pro tribracho accipiatur, stare versus non potest:' sed melior est emendatio, quam post alios Guyetus secutus est: juxta Prisciani observationem potuisset, et a proceleusmatico incipere: *sine invidi-a lau· &c.* In 52. pro *dein,* Ms. Academiæ Argentoratensis et uterque meus habent *dehinc.* In vs. 66. pro *ejusmodi,* Ms. Acad. Arg. et meorum alter, habent *hujusmodi:* in

Digitized by Google

iisdem vs. 67. abest τὸ *tamen*: ita enim legitur: *nam qui cum ingeniis conflictatur hujusmodi neque commovetur animus in ea re tum scias, &c.* In priori inquam codice prima manu erat *tum:* quod postea aliquis in *tamen* mutavit: ita tamen ut pristinæ lectionis vestigia cernantur. In 76. tres nostri Mss. habent: *Quid igitur obstat cur n. v. f.* testaturque Faërnus in omnibus libris post *quid* τὸ *igitur* reperiri, præterquam in Vaticano et Basilicano, quorum auctoritatem metri causa ipse secutus est. Vs. 93. *vultu adeo modesto, adeo venusto, &c.* consensu codicum merito retinetur, quamquam Priscianus l. XIV. legat: *adeo modesta, adeo venusta, &c.*

Hanc scenam, illustris et bonæ narrationis exemplum habere, omnes vident, et Cicero indicavit, I. de Invent. 19. et II. de Orat. 80. Non parum autem ornatur narrantis moribus, quos Poëta valde conspici voluit. Τὸ *ἐγκατάσκευον καὶ ἐνδιάσκευον τῆς διηγήσεως* admirabile est: consequuntur omnia causis, et probabili rerum consecutione; ornantur figuris, invalescunt sententiis, asseverantur moribus, illustrantur evidentia, prout partes negotii apposcunt: ut cæcus, certe ineruditus sit, qui in ipso limine *ῥητορικὴν δύναμιν* nostri Poëtæ non animadvertit. Etiam ubi *ἁπλῶς* narrare videtur, figura simplicitatem attollit, aut tractatu ornatuque vicino permutat. Ut in illis: *placuit: despondi: hic nuptiis dictus est dies:* τὸ *σύντομον τῆς λέξεως*, et expedita absolutio, cui dissoluta oratio servit, vires et gratiam addunt. Ita, cum sequitur, 'Fere in diebus paucülis, quibus hæc acta sunt, Chrysis vicina hæc moritur,' simplicitas narrationis, Sosiæ *ἐπικρίσει ἐπιφωνηματικῇ* excipitur: in qua eo plus figuræ est, quo minus sequitur quod conjecerat, expectatam rem fecit, dum errorem suum spectatoribus tradit; non statim, nec simul, sed dispensato senilis narrationis artificio postea opportune dissolvendum. Legi omnino hic debent verba Ciceronis ex II. de Orat. ubi ostendit non omnem narrationem debere brevem esse. 'Ut illa,' inquit, 'nam is postquam excessit ex ephebis, quam longa est narratio? mores adolescentis ipsius, et servilis percunctatio, mors Chrysidis, vultus et forma, et lamentatio sororis, reliqua, pervarie jucundeque narrantur. Quod si hanc brevitatem quæsisset, 'effertur, imus: ad sepulcrum venimus: In ignem posita est;' in his decem versiculis totum conficere potuisset: quamquam hoc ipsum, 'effertur, imus,' concisum est ita, ut non brevitati servitum sit, sed magis venustati. Quod si nihil fuisset, nisi, 'in ignem posita est,' tamen res tota cognosci facile potuisset, sed et festivitatem habet narratio distincta personis, et interpuncta sermonibus: et est probabilius, quod gestum esse dicas, cum, quemadmodum actum sit, exponas: et multo apertius ad intelligendum est, si sic consistitur aliquando ac non ista brevitate percurritur.' Sed faciendus est annotandi modus. *Bæclerus.*

1 *Vos isthæc*] Cavendum tibi est ab explicatione Thomæ Farnabii, qui nuper Terentium in Britannia edidit. *Isthæc* enim haud dubie sunt opsonia, olera, pisciculi, &c. *Curare* autem sæpe verbum est ad culinam pertinens, et in illo genere proprium. Terent. Plaut. *Faber.*

Vos isthæc intro auferte] *In hac scena hæc virtus est, ut argumenti narratione actio scenica videatur, ut sine fastidio longus sermo sit, ac senilis oratio.* Donatus.

Vos isthæc] *Hæc scena pro argumenti narratione proponitur, in qua fundamenta fabulæ jaciuntur: ut virtute Poëtæ, sine officio prologi, vel θεῶν ἀπὸ μηχανῆς, et periocham comœdiæ populus teneat, et res agi magis, quam narrari videatur.* Idem.

Digitized by Google

Vos isthæc intro auferte: abite] Molliter retenturus et experturus Sosiam, imperat ut remaneat: addit etiam causam aliis abeundi, dicendo *Isthæc intro auferte:* ne suspicionem injiciat, Sosiam communicandi secreti causa remansisse. Et bene *Auferte:* *Auferimus* enim ea, quæ cum fastidio cernimus: *Ferimus* ea, quæ cum honore tractamus. Deinde quasi respicientes increpat, dicendo *Abite.* *Abite,* concitatius legendum est: quia et respectantes properant, et discernit a Sosia. Sosiæ persona protatica est: non enim usque ad finem perseverat, ut est Davi in Phormione, in Hecyra Philotidis et Syræ. *Idem.*

Vos isthæc intro auf.] Quæritur colloquio Simonis cum Sosia principium: ut cæteri servi edulia ferentes abire jubeantur, Sosia autem retineatur: cujus errore in conjiciendo, et desiderio in pernoscendo, prima in theatro expectatio movetur, ipsaque productione augetur. *Bœclerus.*

Vos] Servi. *Farnabius.*

Istæc intro auferte] Scil. Onera, merces credo, aulæa, tigna, aliumve apparatum ad simulandas nuptias. Neque enim placet quod uno ore omnes adferunt interpretes, de obsoniis et re culinaria: cum Davo infra Act. II. Scen. 2. suboluerit, Nuptias non cohærere, quia paululum obsonii. *Idem.*

2 *Adesdum*] *Ades,* imperativum est, *dum* παρέλκον: est enim productio, et adjectio syllabæ: ut *Ehodum ad me,* *Paucis te volo.* Deest *colloqui verbis:* et est figura ellipsis. *Donatus.*

Dictum puta] Ad hoc respondet, ut agi res videatur, quemadmodum supra diximus. *Idem.*

3 *Nempe ut curentur*] Diligenter coquantur. *Curatio,* proprie medicorum est: *cura* reliquorum: sed coquina, medicinæ famulatrix est. *Id.*

Hæc] Δεικτικῶς. *Idem.*

Nempe ut curentur] Deest *vis:* ut sit, *nempe vis.* Idem.

Imo aliud] Bene ἀντίθεμεν τὸ *Imo:* et deest *volo.* Idem.

4 *Mea ars*] *Ars* ἀπὸ τῆς ἀρετῆς dicta est per syncopam: ἀρετὴ autem virtus est. Virtutis vero quatuor generales sunt partes; Prudentia, Justitia, Fortitudo, et Temperantia: sed Prudentia, in multis rebus descendit. *Idem.*

Efficere] Facere, est in opere esse: sed *efficere,* perfectionem designat. *Idem.*

5 *Nihil istac opus est arte*] Mire ait: *arte opus* non est, sed *opus est artibus.* Idem.

6 *Sed iis quas semper in te intellexi sitas*] Ipse hic signatissime ostendit, multas variasque artes esse, id est, ἀρετὰς, quæ virtutes intelliguntur. *Idem.*

Sed iis] Zeugma, a superiore, quod subauditur, artibus. *Sitas,* constitutas, positas. *Idem.*

7 *Fide et taciturnitate*] *Fides,* est commendatorum fida executio vel observantia: *Taciturnitas* vero, observantiæ genus, in silentio constituta, et in celando secreta. Quærit autem taciturnitatem, ne prodat Pamphilo secretum, quod ei commendaturus est. Fidem, ad complenda: taciturnitatem, ad celanda mandata. *Idem.*

Expecto] *Expecto,* desidero: ut Virgilius: 'Expectate venis.' *Idem.*

Quid velis] Deest, *scire:* nam si dixisset, *quod velis,* nihil desiderasset. *Idem.*

8 *Ego postquam*] Commendatio personæ potius, quam servi: ne contra filium levi servo aliquid committi indecore videatur. *Idem.*

Te emi a parvulo] Tale est, 'Parvulum ego te, Jugurtha:' apud Sallust. *Idem.*

A parvulo] Non enim a parvo, sed a parvulo. *Scis*] Hoc est, a parvulo scis. *Semper*] Continuationem significat *semper.* Idem.

9 *Justa et clemens*] Ita dixit *justa:*

Digitized by Google

ut alibi, 'Non necesse habeo omnia pro meo jure agere.' Quid enim non justum domino in servum? *Justa*, in qua nihil iniquum jubetur: *Clemens*, in qua etiam de justo multum remittitur. *Idem*.

Apud me justa] Id est, moderata, æqualis: cui contrarium ait Virgilius, 'Et iniquo pondere rastri.' Et: 'Injusto sub fasce viam dum carpit.' Nam qui *justam*, debitam nunc dici putant, nihil afferunt ad juvandam sententiam. *Idem*.

Clemens fuerit servitus] Libertatem imputaturus, clementem intulit servitutem. *Idem*.

Justa servitus] Hoc explicavi ad Rhetorem Longinum scribens abhinc aliquot annis; neque vero servitus hoc loco dicitur *Justa*, eo modo quo ab Jurisconsultis dicitur; nil minus: *Justa*, est lenis, moderata, sine omni asperitate dominorum. Vide ibi plura quæ ad rem faciunt. *Faber*.

Servitus] Mire *servitutem* pro dominatu posuit. Sic Sallustius, 'Dein servili imperio P. C.' *Donatus*.

10 *Feci e servo ut esses libertus mihi*] Dulcem libertatem fecit operatione et tractatione verborum, dicendo, ex servo libertum: non enim tantam haberet gratiam, si dixisset, *feci libertus ut esses*: quam si dicat, *feci e servo ut esses libertus*: ac si quis dicat, *feci ut esses sanus*: non tantam haberet gratiam, quam si dicat, *feci ut ex ægro sanus esses*. Et *mihi*, emphasim habet: quod mihi libertus factus sis, non filio. Aut ideo *mihi* additum est: quia libertus ad aliquid dicitur. Et bene *mihi*, non *filio*, id est, ne pertimesceret filium, cui nec liberti munus debeat. *Idem*.

E servo] Mire addit *e servo*: ut vim beneficii exprimeret. *Scis, feci e servo ut esses libertus mihi*. Hinc Virgilius: 'Nympha, decus fluviorum, animo gratissima nostro, Scis, ut te cunctis unam, quæcumque Latinæ Magnanimi Jovis ingratum ascendere cubile, Prætulerim, cœlique libens in parte locarim.' *Idem*.

Feci, e servo ut esses] Ἐγώ σ' ἔθηκα δοῦλον ὄντ' ἐλεύθερον. Menander. *Farnab*.

Libertus mihi] Libertus est, quem quis e servitute ad civitatem Rom. perduxit. Ulp. *Idem*.

11 *Liberaliter*] Bene: quia omne bonum libero aptum est, malum servo. Idem alibi, 'Factum a vobis duriter immisericorditerque: atque etiam si est, pater, dicendum magis aperte, illiberaliter.' Et bene admonuit, cur dederit beneficium, eadem et nunc officia quæsiturus. Nunc enim dicit artificiose, quia supra ait, 'Nihil isthac opus est arte.' *Donatus*.

Serviebas] Bene imperfecto tempore, non perfecto usus est: ut ostendat, eum potuisse sibi etiam atque etiam servire: quale est illud Virg. 'Atque omnes pelagique minas, cœlique ferebat Invalidus.' Ut ostendat eum, quamvis invalidus esset, tamen adhuc potuisse laborem exercitiumque ferre. *Idem*.

12 *Summum pretium*] Libertatem dicit. *Idem*.

Persolvi tibi] Quia *pretium* dixerat, *persolvi* dixit proprie. *Idem*.

Persolvi tibi] Modeste pretium redditum dixit, non beneficium erogatum. *Idem*.

Summum primum] Ἀγαθῶν σοι δοκεῖ ἡ ἐλευθερία τὸ μέγιστον, Arrian. Epist. 3. 26. *Farnabius*.

13 *In memoria habeo*] Hoc est, non sum ingratus. Plus dixit, *in memoria habeo*, quam si dixisset, *scio*. Nam quæ scimus, possumus oblivisci: quæ vero memoriæ commendamus, nunquam amittimus. *Donatus*.

In memoria habeo] Gratus agnosco. *Farnabius*.

Haud muto factum] Venuste: non me pœnitet: nam si quid pœniteret, *infectum velle* dicebant: an secundum jus, quod adversus libertos ingratos est, ut in servitutem revocentur? sed

hoc non convenit senem dicere. Legitur et *multo*, hoc est, damno, reprehendo, quod si est, intelligeretur, non nollem factum. Nemo enim potest factum, infectum reddere. Sed adverbialiter dixit: ut dicimus,' nollem factum,' 'nollem hunc exitum.' Ergo *haud muto factum*: non pœnitet me facti. *Donatus.*

Haud muto factum] Non itaque facti me pœnitet: neque enim per gratitudinem tuam habeo, cur infectum velim. Liberti ingrati in servitutem revocabantur. Sueton. Claud. Valer. Max. l. II. c. 6. Alex. ab Alex. l. III. c. 20. *Farnabius.*

14 *Si tibi quid feci, aut facio*] Et fecisse se, et adhuc facere ostendit, quamvis eum manu misisset. *Donatus.*

Gaudeo Si tibi quid feci, aut facio quod placeat] Felicitatis est, ut ea quæ facta et facienda sunt, grata sint. *Quid*, pro aliquid. *Idem.*

15 *Adversum te*] Apud te, et penes te. *Idem.*

Adversum] Sine dubio præpositio est. *Adversus* participium potest esse, ab eo quod est *adverto*, sicut alibi. Ergo *adversum te* dixit, pro apud te. *Idem.*

16 *Nam isthæc commemoratio Quasi exprobratio est, immemoris beneficii*] Donatus, 'sunt,' inquit, 'qui ad beneficium referunt immemor: ut memorem Junonis ob iram: ut sit sensus: Isthæc commemoratio, quasi est exprobratio immemoris beneficii, id est, cujus nemo meminerit.' Hoc magno applausu hactenus a Lexicographis et interpretibus acceptum defensumque est: ut esset scilicet *immemor beneficium*, ἀμνήστος εὐεργεσία: ostendit tamen ipsum loquendi genus, quo Donatus utitur, fuisse, qui et aliter acciperent; imo apud plerosque aliter acceptum esse vocabulum. Non ausit sane aliquis dicere, *exprobratio immemoris b.* id est, *hominis ingrati, qui non meminerit beneficii*: de hoc enim dubitandum erat, an ita Latine diceretur. Nam quibus *exprobratio* est *vituperatio*, eodem tendunt in persona; quamvis syntaxin emendare cupiant. Non igitur exigua ratione usus est Fr. Guyetus, ut legeret, *immemori b.* v. l. Eugraphius tamen non videtur dubitasse de phrasi vulgatæ lectionis, quando annotat: 'Beneficiorum commemoratio cum ostenditur, ingrati exprobratio dicitur.' 'Exprobratio ingrati,' et 'exprobratio immemoris,' una phrasis. Demosthenis sententiam παράλληλον, cum similibus Fr. Fabricius, Lindenbrogius, et alii annotaverunt. Cæterum Sosiæ huic sententias dictat (nam et postea γνωμολογεῖ) primo quidem liberale ingenium, quo libertatem meruit; deinde præsens affectio, cum ingrati exprobrationem animi de principio orationis senis tam alte repetito pertimesceret; denique patroni ingenium, cui oratione sua suffragatur: nam qui approbat alterius dicta, quid aliud, quam sententiam ab illo acceptam absolvit aut repetit? Ita cum pater laudaret filium, quod ex studiis juvenilibus modum teneret, opportunum Sosiæ erat sententiam succinere, 'ut ne quid nimis:' cum ingenium filii ad promerendam hominum voluntatem et amicitiam factum describeret, jam dicta erat, quæ subjicitur sententia, 'obsequium amicos parit:' cum honestam orationem filii fateretur, si servatam a se diceret, quæ perire volebat, non ex ingenio Sosiæ sententia, sed ex instituto colloquii sententiæ forma nascitur: 'si illum objurges, vitæ qui auxilium tulit,' &c. Suntque hæ sententiæ fere δεδημοσιευμέναι: quales et facilius dicuntur, et libentius in theatro audiuntur. *Bœclerus.*

Nam istæc commemoratio, &c.] Τὸ δὲ τὰς ἰδίας εὐεργεσίας ἀναμιμνήσκειν μικροῦ δεῖν ὅμοιόν ἐστι τῷ ὀνειδίζειν. Demosth. Ctesiph. *Farnabius.*

Digitized by Google

17 *Exprobratio*] *Exprobratio* est commemoratio beneficii cum enumeratione factorum. *Donatus.*

Quasi exprobratio] Recte ostendit, se in memoria habere. Sunt qui ad beneficium referunt, *Immemor:* ut, *Memorem Junonis ob iram:* ut sit sensus, Isthæc commemoratio, quasi est exprobratio immemoris beneficii: id est, cujus nemo meminerit. *Idem.*

18 *Quin tu uno verbo*] Uno verbo, uno ἀξιώματι, una sententia. Nam ἀξίωμα sententia est, vel enuntiatio, uno verbo nexam continens et perfectam intelligentiam: ἀξίωμα enim constat ex nomine et verbo. Sed hic, quod est ἀξίωμα: hoc est, 'Has bene ut adsimules nuptias:' ergo omnis virtus, adsimulatio est. *Idem.*

Quin tu uno verbo] Una sententia: ut in Adelphis: 'Non meum illud verbum facio, quod tu Mitio Bene ac sapienter dixti dudum: vitium commune omnium est, Quod nimium ad rem in senecta attenti sumus.' Nam male intelligit qui putat, *adsimules, verbum* significare. *Idem.*

19 *Ita faciam*] Hoc est, uno verbo dicam: et quod verbum promittit, ibi dicit, 'Nunc tuum officium est, has bene ut adsimules nuptias.' *Idem.*

20 *Quas credis esse has*] Syllepsis. *Idem.*

21 *Cur simulas igitur*] Virgilius: 'Et quæ tanta fuit Romam tibi causa videndi?' *Idem.*

22 *Eo pacto*] *Pacto*, modo, quoniam antecedit pactum, modus sequitur. Ergo ab eo quod præcedit, id quod sequitur, dicit: 'Et gnati vitam, et consilium meum cognosces: et quid facere in hac re.' Nam istæ divisiones sunt. 'Gnati vitam:' quoniam dicturus est, 'Nam is postquam excessit ex ephebis, Sosia.' 'Consilium meum:' quia dicturus est, 'Et nunc id operam do.' 'Et quid facere in hac re te velim:' quia dicturus est, 'Nunc tuum est officium.' 'Et gnati vitam, et consilium meum Cognosces, et quid facere in hac re te velim.' Tripartita distributio. *Donatus.*

Eo pacto] Partitur apud Terentium breviter et commode senex in Andria, quæ cognoscere libertum vult: *Eo pacto et* 1. *gnati vitam, et* 2. *consilium meum cognosces, et* 3. *quid facere in hac re te velim.* Vide Cic. II. de Oratore. *Farnabius.*

Et gnati vitam] Vitam filii in duas partes dividit in narratione: in ante actam bonam, et præsentem malam. Et incipit mala ibi, 'Interea mulier quædam.' Et bene actæ vitæ narratio ad eam rem valet, ut ostendat, quam justus dolor patri sit spe decepto. *Donatus.*

24 *Nam is*] Necessario *is* positum pro nomine: ἀναφορὰ ad illud *gnati vitam:* nam si non posuisset hoc pronomen, Sosia erat intelligendus. *Idem.*

Nam is] Pamphilus. *Idem.*

Postquam excessit ex ephebis] *Ephebia* prima ætas adolescentiæ est, adolescentia est extrema pueritiæ. *Excessit ex.* Cum sufficeret unum. *Idem.*

Excessit ex ephebis] Ἐξελθὼν ἐξ ἐφήβων Xenoph. l. α'. Ephebus autem est qui ad pubertatis annos pervenit: quasi ἐπὶ ἥβης, quæ prima est pars adolescentiæ, extrema pueritiæ. *Farnabius.*

25 *Liberius*] *Liberius*, non est comparativus gradus: non enim potuit libere ante vivere, dum ætas, metus, magister prohibebant. Ergo deest *aliquanto:* ut sit, aliquanto liberius. *Donatus.*

Liberius vivendi] Deest *ei.* Idem.

Liberius vivendi fuit potestas: nam antea] Sunt qui dictionem *vivendi*, eliso ex ea, v, medio, in duas syllabas contrahant: quod per synizesin fieri posse supra diximus: nos etiam ita sustentari versum putamus, si vel ex *potestas*, s medium abjiciatur; vel ex *liberius* eliso e, per syncopam fiat *librius:* sicut ex asperius, faceremus asprius: ex dexterius, dextrius: ita *librius*, erit dactylus abjecta e, more veterum: dictio autem *fuit*, una

fit syllaba per synizesin, ut sæpe. *Faërnus.*

26 *Qui scire*] *Scimus* quod certum est: *Nescimus* quæ adhuc incerta desideramus. Idem alibi, 'Forma in tenebris nesci non quita est.' *Donatus.*

27 *Metus, magister*] *Magister* pædagogus. *Idem.*

Dum ætas, metus, magister prohibebant] Ætas sub pædagogo seu custode, ἡλικία παιδαγωγουμένη, hoc verborum tractu notatur: quasi metuens pædagogum. Plaut. Bacchid. I. 2. 40. 'Jam excessit mihi ætas ex magisterio tuo.' In qua fabula Plauti, tota illa disciplinæ severitas describitur. Vide præsertim Act. III. Sc. 3. vs. 17. &c. *Bœclerus.*

Magister prohibebant] Pædagogus custos. 'Cum primum pavido custos mihi purpura cessit,' &c. Pers. Sat. v. *Farnabius.*

Ita est] Intercidit Poëta, ne solus Simo loqueretur: cæterum non erat respondendi locus necessarius. *Donatus.*

28 *Quod plerique omnes*] Hæc adjectio dicitur, in primo posita loco: adjectiones vero, aut in prima parte orationis, aut in ultima adjiciuntur. Hic ergo *plerique*, ex abundantia positum est: *omnes* vero, necessario additum est. Et alibi, 'Calesces plus satis.' In ultimo; sicut, 'Interea loci, interibi.' Attendenda est sane locutio, *Quod plerique omnes.* Aut enim *quod* in *quæ* vertendum est, ut sit, *Quæ plerique omnes.* Aut *quod* ad singula eorum studiorum adjungendum erit, 'Equos alere, canes ad venandum.' Aut certe erit figurata locutio, ut est illud: 'Si quisquam est, qui placere se studeat bonis Quam plurimis, et minime multos lædere: In his poëta hic nomen profitetur suum.' Et alibi, 'Aperite actutum ostium.' *Idem.*

Plerique omnes faciunt] Ἀρχαϊσμὸς est. Nam errant, qui *plerique* παρέλκον intelligunt: aut qui subdistinguunt *plerique*, et sic inferunt *omnes*: hoc enim pro una parte orationis dixere veteres. Eodem modo Græci πάμπολλα, et Latini 'plus satis.' Nævius in bello Punico, *Plerique omnes subiguntur sub suum judicium.* Figurate Terentius: παρέλκον τῷ ἀρχαϊσμῷ. 'Quod plerique omnes faciunt,' pro, quæ faciunt plerique adolescentuli. *Idem.*

Plerique omnes faciunt] Πάμπολλοι, πλείονες, οἱ πάντες. Locutio Attica. *Farnabius.*

Adolescentuli] Bene diminutive, ut propter ætatem facile ignoscatur. *Donatus.*

Adolescentuli] 'Imberbis juvenis, tandem custode remoto, Gaudet equis canibusque et aprici gramine campi.' Horat. ad Pisones. *Farnabius.*

30 *Aut equos alere, aut canes ad venandum*] Si et equos ad venandum alunt, quomodo et canes? quod multi docti improbant: et dicunt separata esse: et *ad venandum* extra orationem, pro ad venatum: ut 'Venatum Æneas, unaque miserrima Dido.' *Donatus.*

Equos alere aut canes ad ven.] De studiis adolescentum Atticorum, Isocratis præsertim ex Areopagitica locum, cum aliis testimoniis, annotarunt Fr. Fabricius et Lindenbrogius. Hodie, isti ætati canes, equi, palæstra adhuc in pretio sunt: at philosophia vel spernitur, vel perfunctorie tractatur. *Bœclerus.*

Canes ad venandem] Canes venaticos, ut *Leones ad fræna*, id est, frænatos: *servum ad limina*, id est, atriensem: *ad manum, ad pedes, &c.* venatus autem τῆς πολεμικῆς μόριόν ἐστι, μᾶλλον δὲ εἰκών. Austid. *Farnabius.*

Ad philosophos] Ellipsis pulchra et familiaris Terentio. Nam possumus subaudire, audiendos sive sectandos. *Donatus.*

Ad philosophos] Vitium est: quia dixit, *ad aliquod studium.* Aut si ad Philosophos: separanda locutio est, sic ut animum adjungant ad Philosophos. *Idem.*

Digitized by Google

31 *Horum ille nihil egregie*] Est ergo figurativum: quod esset rectum, Quæ plerique omnes faciunt adolescentuli, horum ille nihil egregie præter cætera studebat. *Idem.*

Egregie] *Egregium* dicitur, quod ex grege eligitur: sed hic *egregie*, valde, nimis: non est ergo ad laudem positum. Hæc, inquit, ut cætera, similiter studebat. *Idem.*

Præter cætera] Mediocriter: ergo non extenuavit rem, sed ad laudem retulit. *Idem.*

33 *Gaudebam*] Non dixit *laudabam*, sed *gaudebam*. *Laudat* enim etiam alienus. *Gaudet* qui pater est. *Idem.*

Non injuria] Intempestive Sosia respondet: sed prudentia tantæ sententiæ compensavit importunitatem. *Idem.*

Non injuria, &c.] Observa auctoritatem sententiæ, ex nexu et figura: ad approbationem (*non injuria*) ut caussa infertur, non sine apparatu asseverantis: *nam id arbitror apprime in vita esse utile*, UT NE QUID NIMIS. Ita vs. 40. 'Namque hoc tempore' (hic accessus est ad sententiam) 'obsequium amicos, veritas odium parit:' ubi producitur contrarii adjectione, quod uno membro significari poterat: vs. autem 115. argumenti forma per ratiocinationem a contrario insurgit sententia: 'Nam si illum objurges, vitæ qui auxilium tulit; quid facias illi, qui dederit damnum aut malum?' ubi interrogatio non minimum virium habet ad asseverandum. Quod attinet ad τὸ μηδὲν ἄγαν, præter laudatos ante, plerique abunde de hac sententia scripserunt. *Bœclerus.*

34 *Apprime*] Adjectio est confirmationis. *Donatus.*

Ut] Admirabiliter dixit. *Idem.*

Ut ne quid nimis] Sententia non incongrua servo, quia est pervulgata, et non refertur ad personam domini dicentis: et de quo dicitur: an magis quia Sosiæ convenit ejusmodi character in verbis? *Idem.*

Ne quid nimis] Deest *agas*: ut sit, Ne quid nimis agas. *Idem.*

Ne quid nimis] Τὸ μηδὲν γὰρ ἄγαν, ἄγαν με τέρπει. Antholog. *Farnabius.*

35 *Facile omnes perferre*] Latens argumentatio est, qua filium ad meretricem commeasse errans pater, non ad corruptelam, sed ad obsequium amicorum crediderit. *Donatus.*

Perferre ac pati] *Ferre*, est cum certo tempore: *Perferre* finem expectat effectus. Feruntur onera, et sustinentur supplicia. *Idem.*

Perferre] Mediocriter stultos odiososque. *Idem.*

36 *Cum quibus erat cumque*] Figura τμῆσις. *Idem.*

Dedere] Plus est *dedere*, quam *consentire*: quemadmodum in hostium potestatem hostes se dedunt. *Dedere* ergo, pertinacibus. *Idem.*

His sese dedere] *Dedere* se et obsequi superioribus: non adversari paribus, non se præponere inferioribus. *Idem.*

37 *Eorum obsequi studiis*] Commodiorum, scilicet. *Idem.*

Eorum obsequi studiis] Talem esse Pamphilum, adjuvat argumentum fabulæ, simul et Charinum. *Idem.*

38 *Ita*] Deest faciens, volens, agens. *Idem.*

Ita facillime sine invidia] Sallustius: 'Et cum omnes gloria anteiret, omnibus tamen charus esse.' *Idem.*

39 *Invenias*] Secunda persona pro tertia: ut, *Migrantes cernas*. Idem.

40 *Nam hoc tempore obsequium amicos, veritas odium parit*] Improbatur a Sapientibus hæc sententia. Nam obsequium assentator debet, veritatem amicus: sed in theatro dicitur, non in schola. *Idem.*

Hoc tempore] Ut nunc sunt mores, scilicet corrupti. Excusatque proverbium, 'Obsequium amicos, veritas odium parit,' examinat Cicero: 'Sed nescio quomodo verum est quod in Andria familiaris meus Terentius dixit: Obsequium amicos, &c.' Læ-

Digitized by Google

lius Ciceronis. *Farnabius.*

41 *Obsequium amicos*] Hic versus per improperium est. *Donatus.*

Veritas odium parit] Falsum est autem quod Cicero dixit *obsequium* primum dixisse Terentium: cum et Plautus et Nævius ante dixerint: et est sententia παράδοξος, et magis theatro apta, quam officio, de qua Tullius multa dixit. *Idem.*

Obsequium amicos] Sententia probabilis magis, quam necessaria et honesta. *Idem.*

Obsequium amicos, veritas odium parit] Qui aliquam hic Poëtæ culpam agnoscunt, et sententiam minime probam esse arbitrantur, certe alias res agunt: neque enim sententia est ex iis, quæ decernunt, quid fieri oporteat; sed enuntiat, quid fiat, ex moribus temporum: quid clarius illa προσθήκη: *hoc tempore?* quid clarius, quam de populari illa et inter adolescentes usitata, non de perfecta amicitia, sermonem esse? quomodo facile liceat inter homines agitare, id est, συνδιαγάγειν καὶ συνδιημερεῦσαι, non quousque virtus perfici queat, sermo est. Itaque nec Cicero negat hoc fieri, cum hoc dictum explicat in Lælio (c. XXIV. et XXV.) sed ad id vocat nos, quod in vera amicitia fieri debet: quæ veritatem non excludit, obsequium autem comitate non assentatione metitur. Non opus fuisset igitur, ut Donatus, tanto conatu ostenderet, 'sententiam hanc probabilem magis, quam necessariam esse et honestam.' *Bœclerus.*

42 *Interea*] *Interea* est, cum habet instantiam superiorum actorum. *Donatus.*

Mulier quædam] Sic dixit, non quasi ignoraret nomen ejus, paulo post Chrysidem nominaturus: sed ideo, ut gratam expectationem faciat, simulque lectorem avidum nominis reddat. Ut Virgil. paulo post nominaturus ait, 'Ecce manus juvenem interea post terga revinctum.' *Idem.*

Interea mulier] Hic digressio est: nam proposuit Gnati vitam dicere. *Idem.*

Abhinc triennium] Artificiose dixit *triennium*, cum posset plus minusve temporis ponere: ut sit verisimile, unum annum fuisse pudicæ parcæque vitæ: sequentem, conditionis acceptæ: tertium, mortis. Primo ergo anno ignorata est domus Chrysidis Pamphilo: secundo Glycerio cognitus: tertio, nupsit Glycerium Pamphilo, et pariter invenit parentes. *Idem.*

43 *Huc viciniæ*] *Viciniæ* παρέλκον: huc loci, vel huc locorum. Legitur et *huic viciniæ*. Idem.

44 *Inopia, et cognatorum negligentia*] Laudatis Pamphili moribus qui mox ducet uxorem, superest ut futuræ quoque matronæ, id est, Glycerio, probitatem debitam pro persona reddat: quæ quia honesta nunquam esse poterit, si sic eam constet ante nuptias impudicam ductam esse, partim defendenda, partim laudanda est Chrysis, cum qua commorata est: quam quoniam necesse est meretricem fateri, in conditione turpissimi nominis multum sumitur excusatio voluntatis. *Idem.*

Et cognatorum] Hic nos jam parat ad Critonis adventum. *Idem.*

Inopia et cognatorum negligentia] In gratiam Glycerii, Poëtam in diminuenda quæstus meretricii invidia operosum, cum de Chryside loquitur, recte notat Donatus. *Bœclerus.*

Cognatorum negligentia] Leges jubebant Atticæ, ex cognatis proximum et ditissimum inopem cognatam aut ducere, aut ipsi dotem dare. *Farnabius.*

45 *Egregia*]. Id est, eminenti præstantique. *Donatus.*

Atque ætate integra] Integra est ætas, quæ in flore consistit, cui neque addendum jam sit, neque quidquam adhuc sit imminutum: ut Virgilius: 'Integer ævi Ascanius.' Et contulit

Digitized by Google

duo ad quæstum meretricium congrua. *Idem.*

Ætate integra] In ipso ætatis flore. *Farnabius.*

46 *Hei vereor, ne quid Andria adportet mali*] *Andria:* mire: audivit enim excessisse ex ephebis Pamphilum, illatamque mentionem mulieris peregrinæ, adolescentulæ pulchræ. *Donatus.*

Ne quid Andria] Eleganter, ex Andro. *Andria,* nomen ostendit et mulieris et fabulæ. Et bene, *Adportet:* quia *portare* ignotis est. *Idem.*

47 *Primum hæc*] Defendit, ut diximus, vitam Chrysidis, ut potuerit apud eam recte morata esse Glycerium, quæ ex argumento matrona erit. *Idem.*

Primum hæc pudice] Bene *hæc* quidem, id est, illa quæ coacta est. *Idem.*

Duriter] Contra rationem regulæ: debuit enim dicere *dure,* ab eo quod est *durus.* Et tamen est differentia. Est enim *duriter,* sine sensu laboris: *dure* autem, crudeliter: illud, ad laborem: hoc, ad sævitiam relatum est. Sed *dure* in alterum: *duriter* in nos aliquid facimus. *Idem.*

48 *Lana ac tela*] Subdistingue *tela:* finis enim est laboris. *Idem.*

Victum quæritans] Ut Virgilius, 'Cum fœmina primum, Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva, Impositum cinerem et sopitos suscitat ignes.' Deinde finem laboris intulit, non cibum, sed victum. *Cibus* enim est, qui etiam delicatis præbetur. *Victus,* in parvis aridisque alimoniis est constitutus. Unde Virgilius, 'Victum infelicem, baccas lapidosaque corna, Dant rami.' Et post tantum laborem, *victum,* non cibum dixit: ut Virgilius, 'At patiens operum, parvoque assueta juventus.' Et non *quærens,* sed *quæritans,* dixit. *Quærit* enim, qui ad plenum et perpetuum reponit: *Quæritat,* qui vix quotidie inquirendo victum invenit. *Idem.*

Lana ac tela victum] Artificiose, ut videatur pudice apud eam futura materfamilias educari posse, quam meretricem necessitas fecit. *Idem.*

49 *Sed postquam amans*] Amator fingere potest. Amans vere amat. *Id.*

50 *Unus et item alter*] Post unum duo, ex quibus, alter, ut sint tres; inquit enim post, 'Nam hi tres tum simul amabant:' ut, 'Alter ab undecimo.' Ergo *alter,* non est secundus, sed tertius. *Idem.*

Unus et item alter] Id est, plures: quæstus jam meretricius factus est. *Idem.*

Ut ingenium est omnium hominum] Alia defensio Chrysidis: ut quæ ante fecerat ipsius sint: quæ postea peccaverit, naturæ hominum adscribantur. *Idem.*

51 *Proclive*] *Proclive* est porro inclinatum, vel pronum inclinatumque. *Idem.*

52 *Accepit conditionem*] Cum uno quæstus non est: cum altero non est: cum multis fit. *Idem.*

Conditionem] *Conditio* est pactio, certam legem in se continens. *Idem.*

Quæstum occipit] 'Quæstum indignum facit corpore.' Plaut. in Pœnulo act. II. sc. 3. *Farnabius.*

54 *Perduxere*] Invitum isse Pamphilum his verbis significat. *Perducuntur* enim necessitate coacti. Hoc etiam verbum judices pronunciare solent. Et hoc est quod supra ait, 'His sese dedere, eorum obsequi studiis.' *Donat.*

Perduxerunt illuc secum] Secum duxere, ut secum esset. *Idem.*

Ut una esset, meum] Et producte legitur *esset,* ut cibum caperet: et correpte, ut alibi: 'Essem una quacum cupiebam, Antipho.' *Idem.*

Una esset] Simul, id est, una cibum caperet. *Idem.*

55 *Egomet continuo mecum*] Bene *mecum:* ut appareat nihil temere constitutum, vel prolatum foras; hoc ipsum satis quæsitum esse, quod statuit de falsis nuptiis, et infensus esset filio. *Idem.*

Egomet continuo mecum] Deest vol-

Digitized by Google

vebam, cogitabam, versabam. *Idem.*

Certe] Sine dubio: pro certo captus est: ἰδιωτισμός. *Idem.*

Captus est] Tenetur et irretitur: ex translatione ferarum, atque venatus. *Idem.*

Captus est] Sallustius: 'Sin captus pravis cupidinibus.' *Idem.*

Captus est] Tenetur, irretitur, translatum a ferarum venatu, aut etiam arena, ubi Retiarius cum Mirmillone componitur. *Farnab.*

56 *Habet*] Id est, vulneratus est. *Habet* enim qui percussus est: et proprie de gladiatoribus dicitur; quia prius alii vident, quam ipsi sentiant, se percussos. *Donatus.*

Habet] Sic dicitur de eo qui lethaliter vulneratus est. Virgilius: 'Hoc habet, hæc melior magnis data victima divis.' Ergo quid sequitur captum, nisi occidi? *Idem.*

Habet] An utique et hoc sumtum est ab arena? ubi gladiatori lethaliter vulnerato insultat adversarius, aut acclamat populus, *Hoc habet:* ita et hic lethali amoris vulnere percussus est. An sensu quo senex mox puerum rogat, 'Quis heri Chrysidem habuit?' 'Habeo,' inquit Aristippus, 'Laïda, non habeor a Laïde.' *Farnab.*

Observabam mane] *Mane* adverbialiter. *Donatus.*

Observabam] Deest *tamen*, hoc est, quamvis captus erat, et hæc tamen observabam. *Idem.*

57 *Rogitabam*] Non *rogabam*, sed *rogitabam:* quia sedulo faciebat. *Idem.*

58 *Dic, sodes*] *Dic*, imperativum est: ideo temperavit injuriam blandimento, *sodes:* est autem, si audes; ut *sis*, si vis: nam delirat qui σῶος ζῇς, interpretatur *sodes*. Idem.

Dic sodes] Exhortantis est vox, *Amabo, Rogo.* Idem.

Quis heri Chrysidem habuit? Nam Andriæ illi id erat nomen] Opportune nomen intulit Chrysidis. Et bene *illi:* quasi dicat, quam tu Andriam nominasti. *Idem.*

Nam Andriæ illi id erat nomen] Attico more, peregrinæ mulieri a patria nomen imposuit. Et simul celebrat nomen Comœdiæ, dicendo, *Ex Andro commigravit:* et nunc, *Nam Andriæ illi id erat nomen.* Idem.

61 *Eho, quid Pamphilus*] Primo sic egit, ut de Pamphilo quærere videretur: ad ultimum adjecit nomen ne quid reliqui faceret. *Idem.*

Quid? symbolam dedit] Subdistingue, *Quid?* ut sit vox quærentis, quid dicat de Pamphilo. *Idem.*

Symbolam dedit] Mire: nulla pro Pamphilo negatio facti est posita, sed per puerilem simplicitatem omnia gesta narrata sunt: et quidem tacitum est, non celatum: sed ut non factum esse ita videatur. *Idem.*

Symbolam dedit] *Symbolam* lego ex lib. Vaticano et Basilicano et aliquibus aliis: ita et Plautus in Curculione: 'Symbolarum collatores apud forum piscarium:' item in Epidico: 'Sine meo sumptu paratæ jam sunt scapulis symbolæ:' et in Sticho: 'Eadem symbolam dabo: et jubebo ad Sangarinum cœnam coqui.' *Faërn.*

Symbolam dedit] Symbolæ erant pecuniæ quas erogabant singuli ad cœnam collatitiam ἔρανοι, unde et cœna *collatio* dicebatur: 'Ego vero, inquit ille, quoniam collectam a conviva, Crasse, exigis.' Cic. de Oratore lib. II. a συμβάλλω. *Farnab.*

62 *Cœnavit*] Cetera in gestu sunt quærentis, quid dicat de Pamphilo, nec invenientis. *Donatus.*

Item alio die] *Item*, similiter: et vide, diligenter tempus adjectum, quasi non sufficeret unus dies. *Idem.*

63 *Comperiebam*] Vide si non verba patris sunt, et de rebus venereis circa filii mentionem agentis. *Idem.*

Nihil ad Pamphilum quidquam] Παρέλκον: nam abundat *quidquam:* nam, *nemo quisquam*, non dicitur. *Idem.*

64 *Spectatum*] Ad Pamphilum, non ad exemplum refertur: et *spectatum*, probatum. *Idem.*

65 *Et magnum exemplum continentiæ*] Ὑπερβολὴ laudis. Pamphilus ex-

Digitized by Google

emplum continentiæ. *Idem.*

66 *Nam qui cum*] *Qui*, animus scil. aut certe *homo* subaudiendum. *Idem.*

Cum ingeniis] *Ingenia* pro hominibus posuit. *Idem.*

Conflictatur] Id est, atteritur. *Conflictatio* est tactus corporum invicem, et collisio. *Idem.*

Nam qui cum ingeniis conflictatur ejusmodi] Negat Muretus videre se quonam modo versus stare possit. Ratio est, ut opinor, quod Baccheus in quinta regione fit (*tur ejus*) *modi*. Sed duplici via rem impeditam expedio. Nam et, ut infra observatum fuit, R finale olim elidebatur; atque ita fuerit spondeus per synizesin: exemplum pereuntis R, habes paginæ 68. 'Nuper, ejus frater aliquantum ad rem est avidior.' Dein et hoc quoque fieri potuit, ut scripserit Terentius, non *ejusmodi*, sed *eimodi;* quod me apud Veteres memini legere; atque ita vel anapæstus fuerit, vel iambus per synizesin. *Faber.*

Nam qui cum ingeniis conflict.] Hujus sententiæ vis et opportunitas, ex affectu theatri æstimari debet. Athenis, id est, loco tam corrupto, quotquot confluxissent patres, illis τὸ καθόλου λεγόμενον suæ cuique fortunæ experimento in animum descendere debuit: quotidiana educationis vitia, rara incorruptæ disciplinæ exempla in oculis, et quotiens sermone perstringeretur, ita in animis erant, ut vel doleret quisque sequiora, vel meliora optaret. *Bœcler.*

Conflictatur ejusmodi] Atteritur, sollicitatur, conversatur cum ejusmodi hominibus, neque corrumpitur interea. Usitatius adhibetur vox ista circa valetudinem. 'Conflictari iniqua valetudine.' Plin. Epist. 'Conflictatas morbis.' Sueton. Claud. c. II. legitur et *conflictat*, versus gratia ut in Phormione, act. V. scen. 2. *Farnab.*

67 *Neque commovetur*] Utrum animus, an homo? *Donat.*

Neque commovetur animus] Utrum deest *ejus?* An ordo est, qui animus cum ingeniis conflictatur ejusmodi, neque commovetur in ea re tamen: ἀνακόλουθον: eo quod non præmisso *licet*, vel *quamquam*, subjecit *tamen*. Sallustius: 'Atque edita undique, tribus tamen cum muris et magnis turribus.' *Idem.*

68 *Suæ vitæ modum*] Moderationem, regimen. *Idem.*

69 *Cum id mihi*] *Cum*, id est, præterquam quod. *Idem.*

Tum uno ore omnes] *Omnes*, ne pater amore falli videretur: et ideo mox ait, 'Bene dissimulatum amorem, et celatum indicat.' *Idem.*

Tum uno ore omnes omnia bona dicere] Qui *omina* substituunt, nulla codicum auctoritate juvantur: nec animadvertunt aliquid detrahi sic de ἐνεργείᾳ, quam habet frequentatio verborum. Explicatio porro duplex affertur: prima, quod omnes omnia bona de Pamphilo dixerint: altera, quod omnes omnia bona dixerint εὐφημοῦντες et Simoni gratulantes, felicemque eum, quod mox sequitur, prædicantes, ob ingenium filii et mores: hæc enim laus Pamphili est vs. 71. placet posterior interpretatio: nimis autem et ineruditum et a scopo alienum fuerit, *fortunas* de divitiis hic accipere, cum Scoppa. vs. Christomath. *Bœcler.*

70 *Bona dicere &c.*] Εὐφημεῖν, læta et fausta prædicare; unde Scoppa legit *omina*, id est, læta precabantur, gratulati mihi talem filium. *Farnab.*

Laudare fortunas meas] Ἐμφατικώτερον *fortunas*, quam *fortunam:* et de more, ut, 'Qui te tanti talem genuere parentes?' Et, 'Vade, ait, o felix nati pietate.' Et Plautus: 'Fortunatus qui illum eduxit sibi.' *Donat.*

72 *Hac fama*] An vere laudatus sit, singula hæc pro argumentis sunt: et excusatio est, non esse stultitia falsum, sed impulsum. *Idem.*

Impulsus] Bene *impulsus:* ultro

Digitized by Google

enim venire impulsus est, qui daret contra officium soceri. *Idem.*

73 *Unicam gnatam suam*] Abundat quidem *suam*, sed tamen asseverantius est. *Idem.*

Unicam gnatam] Quid si tædio multorum filiorum? at unicam. *Idem.*

74 *Cum dote summa*] Quid si pauper est? at cum dote summa. *Idem.*

75 *Placuit*] Cum pronuntiatione, *placuit.* Idem.

Placuit] Συντομία: adeo bona conditio fuit, ut quamvis ultro objiceretur, tamen statim placeret. *Idem.*

Despondi] Ex veteri more, quo spondebat etiam petitoris pater: unde *sponsus* et *sponsa* dicitur. *Idem.*

Despondi] Proprie. Nam de sponso dicitur, quia *spondet* puellæ pater: *despondet*, adolescentis. *Idem.*

Hic dictus est dies] Utrum constitutus? an dicatus? ut, 'Junoni infernæ dictus sacer.' *Idem.*

76 *Quid obstat cur non veræ fiant*] In omnibus libris post *quid* est dictio *igitur*, præterquam in Vaticano et Basilicano, qui eam in contextu non habent, quorum auctoritatem sequor, maxime propter versum. *Faërn.*

78 *Chrysis*] Commemorat nunc quæ esset Chrysis. *Donat.*

Vicina hæc] Supra enim ait, 'Ex Andro commigravit huc viciniæ.' *Idem.*

Vicina hæc] Ἀνάμνησις. *Idem.*

O factum bene] Animadverte, ubique a Poëta sic induci comicas mortes, ut cum ad necessitatem argumenti referantur, non sint tamen tragicæ. Nam aut meretrix sumitur, aut senex, aut de duabus simul uxoribus una uxor. Itaque hujusmodi obitus, aut mediocri tristitia excipitur, aut etiam gaudio. *Idem.*

O factum bene] Quasi qui dixerit, 'Vereor ne quid Andria apportet mali.' *Idem.*

79 *Beasti*] Artificiose quidem *gaudium* subjecit, ne mors in comœdia, luctus in tragœdia personaret. *Idem.*

Metui a Chryside] *Metuo illum* dico, qui mihi ipsi aliquid facturus est. *Timeo ab illo*, cujus causa possum aliquid mali pati, etiam si ipse nihil in me mali consulat. *Idem.*

Metui a Chryside] Ἀρχαϊσμός. *Idem.*

80 *Una aderat frequens*] Ut supra, 'Cum quibus erat cumque una, his sese dedere.' *Idem.*

Aderat frequens] Possumus enim adesse, et frequentes non esse, si præsentes non adhæremus his, quibus adsumus. Et *frequens*, ut miles apud signa. *Idem.*

81 *Curabat una funus*] *Funus*, est pompa exequiarum: dictum a funalibus. Etenim noctu efferebantur, propter sacrorum celebrationem diurnam. *Idem.*

Curabat una funus] Ut non potuerit in exequiis videre patrem. *Idem.*

Funus] Funebrem pompam, apparatum, ritus: vide tit. *Funus*, in Indice nostro Poëtico. *Farnab.*

Interim] Descriptio est hujus rei, quæ ad narrationem pertinet superiorem. *Donatus.*

82 *Nonnumquam conlacrumabat*] Illis enim magis causa flendi fuerat, qui, quam amabant, amiserant: hic amore propter suam Glycerium conlacrumabat, qui alienis lachrymis suas commodabat. *Idem.*

Placuit tum id mihi. Sic cogitabam] Ita supra: '*Gaudebam*' vs. 33. et '*cum id mihi placuit*' vs. 69. Judicium patris de filio convenienter signavit, quod ne temerarium aut cæcum videretur, antea consensu famæ, nunc ratione et officio fulcitur, addit gratiam figura sermocinantis, familiaris huic generi moratarum et evidentium narrationum. Adducit Cicero locum hunc (II. de Orat. 40.) ubi ostendit, quomodo *ex minore* comparatio petatur. Epistola autem 7. lib. IX. τὸ, 'quid hic mihi faciet patri?' ἀποφθεγματικῶς ad spem accommodat, quam de invalescente unius e dominantibus potentia conceperat more erudito-

Digitized by Google

rum, qui ex Græcis Latinisque poëtis subinde aliquid in ore habebant, et ad præsentia negotia eleganter aptabant. *Boecler.*

83 *Sic cogitabam*] Ac si diceret, hoc cogitabam: sensum tantum cogitationis dicere debuit: sed quia *sic cogitabam* dixit, ipsum gestum cogitantis exponit, et dicitur μίμησις. *Donat.*

Hic parvæ consuetudinis causa] Hoc est, convivii tantum: et quia dixerat puer, hoc solum egisse Pamphilum, nihil aliud, 'Symbolam dedit, cœnavit.' *Idem.*

Hic parvæ consuetudinis] Citantur hi versus a Ciceronis Antonio lib. II. de Oratore, exemplum argumentationis a Minori. *Farnab.*

84 *Tam fert familiariter*] Id est, graviter: nam quæ nobis sunt familiaria, gravia sunt animo nostro. *Familiariter*, quasi familiaris: an potius familiariter. *Donat.*

85 *Quid hic mihi faciet patri*] *Mihi*, circa me. Et postquam *mihi* dixit, pondus intulit nominis, dicendo *patri*. Idem.

Quid hic mihi] Vide quam venuste repetierit *hic*. Idem.

Quid mihi hic faciet patri] Citatur et hoc hemistichium, 'quid mihi hic faciet patri?' Epist. Famil. IX. l. 7. Epist. *Farnab.*

86 *Hæc ego putabam*] *Putare* est ejus, qui simplicitate pectoris aberravit. Cicero: 'Non putavit, lapsus est.' *Donat.*

Hæc ego putabam] Cum adhuc nihil peccationis ostenderit, tamen dolor in futura prorumpit: ut, 'Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat.' *Idem.*

Humani ingenii] Circa Chrysidem. *Idem.*

87 *Mansueti*] Circa amicos. *Idem.*

Mansuetique animi officia] Gallice, *l'effet d'un bon naturel.* Tribus quatuor locis *officium* a Terentio in hoc significatu sumtum esse scio. Apud Ciceronem non memini me tale quid observare. *Faber.*

88 *Egomet quoque*] Ut et ipse Pamphilus, aut etiam ego, quem minus crederes. *Donatus.*

Ejus causa] Ejusdem mansuetudinis et humanitatis, et ejus Pamphili. *Idem.*

In funus prodeo] *In funus* (in pompam exequiarum) quod a funalibus dictum est, et uncis vel cuneis candelabrorum, quibus delibuti funes, et [in genu] cerei fomites infiguntur. *Idem.*

89 *Nihil suspicans etiam mali*] Bene suspendit auditorem. *Idem.*

Etiam] Alia est suspensio audientis, et excusatio alia. *Idem.*

Etiam] Adhuc. *Idem.*

Hem] Perculsi ac metuentis. *Idem.*

90 *Effertur*] Ἐκφέρεται. Græcum est: quod vitans Virgilius, ne diceret *effertur:* inquit, 'Tum corpora luce carentum Exportant tectis, et tristia funera ducunt.' *Efferri* proprie dicuntur cadavera mortuorum: et *ire* proprie ad exequias. Virgil. 'Ite, ait, egregias animas, quæ sanguine nobis Hanc patriam peperere.' *Idem.*

Effertur: imus: interea inter mulieres] Continuatur hæc pars narrationis vs. 100. 'funus interim procedit,' &c. inserta interim opportune descriptione Glycerii luculenta, non a pulcritudine tantum formæ, sed a modestia etiam morum: quod futuro socero maxime spectandum fuit. Poëta hic una eademque opera, Glycerio existimationem bonam, Pamphilo veniam, Simoni consilium (si agnitio scilicet accederet) præparat. *Bœclerus.*

Effertur] Narrationem hanc bene moratam et ad persuadendum accommodatam laudat Cicero: 'Nam is postquam excessit ex ephebis, quam longa est narratio? mores adolescentis, et servilis percontatio, mors Chrysidis, vultus et forma et

Digitized by Google

lamentatio sororis, reliqua pervarie et jucunde narrantur. Quod si hanc brevitatem quæsisset, 'Effertur, imus, ad sepulcrum venimus, In ignem posita est,' in his fere decem versiculis totum conficere potuisset. Quanquam hoc ipsum, 'Effertur, imus,' concisum est ita, ut non brevitati servitum sit, sed venustati. Quod si nihil fuisset, nisi 'In ignem posita est,' tamen res tota cognosci facile potuisset:' lib. de Oratore. *Farnab.*

91 *Unam aspicio*] Ex consuetudine dicit, *unam*, ut dicimus, 'Unus est adolescens:' tolle *unam*, et ita fiet ut sensui nihil desit: sed consuetudo mirantis non erit expressa. *Unam* ergo τῷ ἰδιωτισμῷ dixit: vel *unam*, pro quadam. *Donatus.*

92 *Forma et vultu*] Et hic duo sunt, et ætas et forma, quibus additur pudor: quia meretrix non est. *Idem.*

Forma et vultu] Forma immobilis est et naturalis: vultus movetur et fingitur. *Idem.*

Et vultu, Sosia, adeo modesto] Quia formæ laudatio cum meretrice commissa est, progreditur artifex Poëta ad laudanda ea, quæ honestiora sunt, quam forma. *Idem.*

Et vultu, Sosia] Quid hic deest, ut eam nurum dignetur Simo, nisi sola cognitio? et formam probat in puella Pamphili pater, et matronalem modestiam miratur in vultu, et venustatem stupet. Nonne ergo jam cernimus hoc præstruxisse Terentium, ut cum Chremetis filiam esse cognoverit Simo, hanc potius eligat, quam Philumenam, nurum? quanquam ex sororis pulchritudine, et amore Charini, et Davi laudatione; id ipsum quoque probe monstraverit nobis. *Idem.*

Vultu] Hæc laus adjuvat, post cognitionem, futuram nurum. *Idem.*

93 *Adeo modesto, adeo venusto*] *Modestus*, ad probitatem vultus et morum pertinet: *venustus*, ad naturam corporis. Atque adeo sibi vultum fingere multi possunt: formam nemo. *Idem.*

Ut nihil supra] Ἔλλειψις Terentiana: nam non necesse est subjungere duos versus. *Idem.*

94 *Quia tum mihi*] Excusatio necessaria. *Idem.*

Præter ceteras] Id est, plus quam ceteræ. *Idem.*

96 *Honesta ac liberali*] *Honesta*, ad formam, *liberali*, ad vultum retulit. *Idem.*

98 *Percussit*] Hoc est, auspicio, vel aliquid tale. *Idem.*

At at] Interjectio admirantis. *Idem.*

Atat] Ita scribi debet, *at at*, sic enim Græci; qui per duplex T scribunt tamen. Sed, aut valde fallor, aut hoc loco, propter metrum, scribi oportet, *at at at;* ut alibi apud nostrum hunc, et apud Plautum sæpius. *Faber.*

Atat! hoc illud est] Hæc vox *atat*, priore syllaba et producta et correpta invenitur: quod ex eo factum reor, quia cum antiqui hanc dictionem per duo t, in medio scriberent, ea syllaba positione longa erat: subtracto vero altero t, per parellipsin, brevis fiebat. Sed hoc loco quanta sit prior syllaba nihil refert: ex posteriore videtur versus laborare, cum t in fine corripiat syllabam: sed sustentatur ex veterum licentia, quibus etiam producebat. Livius Andronicus in Odyssea: 'Cum socios nostros mandisset impius Cyclops.' Ennius: 'It eques, et plausu cava concutit ungula terram.' Idem: 'Omnis cura viris uter esset induperator.' Item: 'Infit, O cives, quæ me fortuna fero sic Contudit indigno bello, confecit acerbo.' *Faërnus.*

Attat! hoc illud est] Sub. sic cogitabam: aut: egomet continuo mecum, ut supra: ceterum illa: 'Hoc illud est: hinc illæ lacrimæ: hæc illa est misericordia:' animum senis sollicitudine perturbatum ostendunt: multum enim hic repetitio, et inter-

Digitized by Google

pretatio potest: in qua ipsi gradus ad animos spectatorum movendos valent: *hoc illud est*, scilicet *illa misericordia*, ejusque indices 'lacrimæ: quas communi humanitati datas credidi:' subest enim tacita *intellectionis figura*, amorem Pamphili hinc colligendum esse. Horatius ad proverbiale schema transtulit Epist. lib. I. 19. 'Hinc illæ lacrimæ.' *Baclerus*.

Hoc illud] Δεικτικὸν ejus rei est, quam in animo conceperamus. Virgil. 'Hoc illud germana fuit.' *Donatus*.

99 *Hinc illæ lachrymæ*] *Hinc*, ex hac causa. *Idem*.

100 *Quam timeo*] Non videtur adhuc Sosiæ plenum amoris argumentum: adeo pendet ad ea quæ dicturus est Simo. *Idem*.

Evadas] Id est, exeas, vel pervenias. *Idem*.

Funus procedit] *Funus* a funalibus dictum est, ut supra notavimus: et est funus, pompa exequiarum. Et bene, *funus procedit, nos sequimur*, dixit, quasi post ipsam morituri: unde *exequiæ* dicuntur. *Funus interim procedit*] Ἀσύνδετον. *Idem*.

101 *Ad sepulchrum*] *Sepulchrum κατ' ἀντίφρασιν* dicimus, quod sine re pulchra sit: an quod ibi sine pulsu sint, id est, mortui? an quod illic animæ a vivis sepeliantur, id est, separentur? Et sepulchrum dixit futurum, non quod jam esset. *Sepulchrum* enim a sepeliendo dictum. Virgilius proprie, 'At pius Æneas ingenti mole sepulchrum Imposuit.' *Idem*.

102 *In ignem posita est*] Ἔλλειψις: non enim est *quæ*. Et mire: cum funus supra dixerit. *Idem*.

In ignem posita est] Varios gentium mores in condendis humandisque corporibus defunctorum vide apud Cic. I. Tusc. Quæst. Alex. ab Alexandro, lib. II. cap. 3. de Exequiis, funebri apparatu, pompa et ritu, adi Indicem nostrum poëticum tit. *Funus*. Farnabius.

Fletur] Hic bene impersonaliter, fletur ab omnibus: extrema enim quæque mortuorum omnes commovent ad lachrymas. *Donatus*.

Hæc soror] Id est, quam dixi esse sororem Chrysidis. *Idem*.

103 *Ad flammam*] Innuit affectum sororis, unde omnes vinceret: cæteri enim flent, hæc flammæ se ingerit. Virgil. 'Extinctum nymphæ crudeli funere Daphnim,... Atque Deos, atque astra vocat crudelia mater.' *Donatus*.

104 *Ibi tum exanimatus*] A voluntate, a facultate, a summo ad imum, ubi sunt dicta et facta, ibi est πάθος, et mire *ibi*. Idem.

Ibi tum exanimatus, &c.] Quo minus antea suspicatus erat Simo de amore Pamphili, eo magis tum rerum argumentis victus perdoluit, itaque crescit orationis evidentia: cujus τὸ ἐνδιδάσκευον καὶ διατυπωτικὸν Donatus hic egregia annotatione prosequitur: 'A voluntate,' &c. 'Omnia significanter,' &c. In quibus ipsis verbis magnam significationem esse, recte Idem observat. *Bæcler*.

105 *Bene dissimulatum*] *Bene*, multum: an quasi dolens, quod etiam negaturus sit Chremeti, dixit *bene*? Donatus.

Indicat] Omnia significanter: non ostendit, inquit, sed *indicat*: non accedit, sed *accurrit*, non vestem aut manus, sed *mediam mulierem*, non tenet, sed *complectitur*: et quia his tribus rebus inducitur in alicujus rei gestionem persona: affectu, facto, dicto. Affectus est, quod ait, *Ibi tum exanimatus Pamphilus*. Factum, quod ait,' *Accurrit, mediam mulierem complectitur*. Dictum, quod ait, *Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum?* Idem.

Indicat] *Indicium* proprie est oris et linguæ: factis ergo indicat: non enim dixit, *amo*. Idem.

106 *Accurrit*] Virgilius: 'Interiora domus irrumpit limina, et altos Con-

Digitized by Google

scendit furibunda rogos.' *Idem.*

107 *Mea Glycerium*] *Mea*, quasi amator. *Idem.*

Glycerium] Quasi familiaris dixit. *Idem.*

Quid agis] Quasi perturbatus. *Id.*

Cur te is perditum] Quasi consolaturus. *Idem.*

108 *Ut consuetum facile amorem cerneres*] Mire, non suspicareris dixit, sed *cerneres:* et est ordo, ut facile cerneres: sed *cerneres*, sicut supra, 'Laudem invenias et amicos pares.' *Donatus.*

109 *Rejecit se in eum*] Objicitur ei quod a Glycerio factum est: ut, Quis enim unquam tam palam de honore, tam vehementer de salute sua contendit, quam ille atque illius amici, ut ne hæc mihi delatio detur? *Idem.*

Rejecit se in eum flens; quam familiariter] Neque amplius errent in hujus loci interpretatione, sic illum distingui et interpungi curavi; nam istud, *familiariter*, non debet jungi cum, *flens*, sed cum, *rejecit de;* et verba sic ordinanda, *Tum illa flens rejecit se in eum familiariter.* Gallice dicas: *Elle se renversa sur luy fort familierement.* Neque enim consuetum illum amorem ex eo cognovit senex, quod Glycerium lamentaretur in funere Chrysidis (quid enim aliud? una cum illa usque a tenella ætate semper vixerat,) non ex eo, inquam, sed quod se in Pamphilum tam familiariter rejecisset. Emenda igitur versiones Gallicas. *Faber.*

110 *Quid ais*] Non interrogantis, sed mirantis est. *Donatus.*

Quid ais!] Ita scribi jussi in locis pœne infinitis, in queis antehac punctum interrogativum positum fuerat, cum notula admirationis ibi necessaria sit. Hoc moneo, nequis operarum Typographicarum negligentia toties peccatum fuisse arbitretur. In excerptis e Donato huic loco adscriptum fuit: QUID AIS: *non interrogantis, sed mirantis est.* In genere Comico nisi bene descripti libri fuerint, pereat sensus necesse est. *Faber.*

Iratus atque ægre ferens] *Iratus*, culpa *ægre ferens*, quia præter spem. *Donatus.*

Redeo inde iratus, atque ægre ferens: nec satis ad objurgandum caussæ] Observa gradus, quos servavit Poëta, in Patre, et viro humano æquoque: ex conjectura solicitudo oritur: 'Percussit ilico animum:' sequitur ex rerum indiciis mista dolori iracundia: *redeo inde iratus atque ægre ferens:* proximum erat, ut objurgatio filii expectaretur: sed in viro et patre tam moderato, hanc ratio distulit: 'Nec satis ad objurgandum caussæ: diceret quid feci, quid commerui, aut peccavi, pater?' (Ms. Biblioth. Argent. *quid merui aut quid peccavi*), &c. quam ergo *honesta oratione* filius declinare objurgationem potuisset, ne Chremetis quidem criminatio promovit: invenit æquitas patris aliam rationem, unde *ne hæc quidem satis vehemens causa ad objurgandum* videretur: id quod spectatoribus suavi μιμήσει ostenditur: donec denique manifesta injuria (detrectati scilicet, si forte, imperii patrii) *veram objurgandi causam* suppeditaret. *Bœclerus.*

111 *Nec satis*] Mire expressit indulgentiam patris erga filium. Erat, inquit, causa: sed pro amaritudine objurgationis non erat satis, hoc est, non idonea videbatur. *Donatus.*

Nec satis ad objurgandum] Deest *habui*, vel *erat.* Virgilius: 'Nec sat rationis in armis:' et hic, *erat*, vel *habui*, deest ad sententiam. *Idem.*

Diceret] Deest *enim.* Idem.

112 *Quid feci*] Mire fiduciam prætulit argumento, quod est in sequenti versu. *Idem.*

Quid feci, quid commerui, aut peccavi] Αὔξησις a majoribus ad minora. Et *feci* quasi facinus dixit. *Facere* enim quis et homicidium dicitur. *Commerui*, minoris culpæ est: *Peccavi*, multo minoris et levioris. *Id.*

Digitized by Google

113 *Quæ sese*] Illic, mea Glycerium: hic pronomen dixit. Mira dissimulatio, tanquam illam præter periculum nesciat. *Idem.*

Quæ sese voluit in ignem injicere prohibui] Et Donatus et omnes libri scripti Terentii ita collocant: *quæ sese in ignem injicere voluit, prohibui.* Faërnus.

Quæ sese in ignem inicere voluit prohibui] Meorum alter, et Biblioth. Argent. codices, *proicere*, habent. *Bœclerus.*

115 *Nam si illum*] Argumentum per ratiocinationem a contrario: ut si dicas: 'Viro forti præmium debetur, si desertori pœna constituta est.' *Donatus.*

Tulit] Pro attulit. Sed multa significat. Et alias *pertulit:* Virgilius: 'Non tulit hanc speciem furiata mente Chorœbus.' Alias *sustulit*, ut idem: 'Omnia fert ætas, animum quoque:' pro *aufert*. Idem.

116 *Illi*] Pro illo. *Idem.*

Dederit damnum aut malum] *Damnum*, rei est: *malum*, ipsius hominis. *Idem.*

Quid facias illi, qui dederit damnum aut malum] Priscianus lib. XVIII. Græce vertit: *τί ἂν ποιήσοις ἐκείνῳ, ὃς ἄρα δεδωκὼς ᾖ ζημίαν ἢ κακόν*, ut supra vs. 97. 'quæ sit rogo,' *τίς ἄρα εἴη*: et vs. 100. 'quam timeo, quorsum evadat,' (ita enim legit) *ὡς δέδοικα ποῖ ἄρα ἀποβαίη*. *Bœclerus.*

117 *Venit Chremes*] Argumentum ex conjectura, de testibus. Et mire supra, 'Ultro venit ad me.' Ergo hic causa justi doloris ostenditur, quia dolet etiam Chremes: nam potuit, non daturus filiam, non venire. *Donatus.*

Postridie ad me, clamitans] Ut sine dilatione sciri posset: et *clamitans*, indignantis est: ut 'Clamant omnes.' *Idem.*

118 *Indignum facinus*] Distinguendum, ut per se intelligatur indignum facinus; et ipse doleat Pamphilum corrumpi. *Idem.*

Comperisse] Ergo ab aliis: ut appareat verum quod ait, *Tum uno ore omnes:* et, *Hac fama impulsus Chremes.* Idem.

Indignum facinus comperisse] Deest *se:* incertaque distinctio. *Idem.*

Pamphilum] Cum emphasi dixit, id est, pudentem et bene moratum. Et nec amicam, sed *pro uxore.* Mire ergo, quasi non hoc doleat quod amet, sed quod pro uxore habeat. Et simul excusatur filiam denegaturus socer. *Donatus.*

119 *Hanc peregrinam*] *Hanc* cum contemptu dictum est, et *peregrinam*, ut alibi: 'Adeone est demens ex peregrina?' nam hoc nomine meretrices etiam nominabantur. *Idem.*

Peregrinam] Male audiebant peregrinæ, tanquam meretrices. *Farnabius.*

Ego illud sedulo] Quanto affectu pater factum, quod viderat, negabat! *Donatus.*

Sedulo] Quomodo *sedulo*, si negabat? an *sedulo*, ut Sosiæ? id est, simpliciter. *Idem.*

Sedulo] Quia non semel negavit, vel ille institit.

120 *Factum*] Impersonaliter. *Id.*

Negare factum] Officium patris, et simul per hoc expressio probationis. *Idem.*

Ille instat factum] Plautus, 'Instare factum:' similis est *ἀρχαϊσμός*. *Idem.*

Instare factum] Vetuste, id est, instat dicere factum esse. *Idem.*

Denique] Quid denique? ad summam properat, et ad finem dictorum. *Idem.*

Denique] Id est, postremo. *Idem.*

121 *Discedo*] Proprie: non enim abeo. Unde *discessio*. Idem.

Ut qui se neget] Probavit, quod non volebat senex, Sosiæ: adhuc superest ut ostendat, quod non sit irascendum, quin juste irascatur. *Idem.*

122 *Non tu ibi gnatum*] 'Αποσιώπη-

Digitized by Google

σις, vel ellipsis : deest, invasisti, objurgasti, adortus es. *Idem.*

123 *Ad objurgandum*] Incusandum, inclamandum. *Idem.*

124 *Tute his rebus*] Modo non addidit, *diceret.* Idem.

125 *Prope adest*] Prope adsunt nuptiæ : in proximo sunt metæ libertatis: et ideo avidius voluptaria sub finem carpenda sunt. *Idem.*

Prope adest] Dictus est dies nuptiis : prope est cum amore et fide conjugali vivendum : liceat interea meo arbitratu, libero ac amatorio, vivere, atque hoc ex licentia morum Atticorum, scena sequenti, 'Dum tempus ad eam rem tulit, sivi, animum ut expleret suum,' &c. *Farnabius.*

Quum alieno] *Quum*, pro *quo;* hoc enim significat *quum*. Donatus.

126 *Meo me vivere interea modo*] *Meo modo*, mea voluntate, meo arbitrio. *Idem.*

Quis igitur relictus est objurgandi locus] In prima sede diceres esse Pæanem quartum : (id est, tres breves et unam longam :) at non est ; nam vel S eliditur in prima syllaba, vel R in quarta. Itaque aut erit Anapæstus, aut, si mavis, Proceleusmaticus ; qui et in Iambo locum habet. Sed istius nil opus est : nam in Ms. Rivii optime legebatur, *Qui igitur ;* veteres autem sæpissime illud QUI, pro QUIS, usurpabant : octo et plura exempla sunt apud Terentium. *Faber.*

Relictus est objurgandi locus] Mire *objurgandi :* tanquam incensus pater in filium videretur : nam supra commotus, plus per ἀποσιώπησιν significaverat. *Donatus.*

128 *Si propter*] Hoc erat secundum in divisione, 'Et consilium meum cognosces.' *Idem.*

Si propter amorem] Initium consilii sui demonstrandi. *Idem.*

Nolit] Legitur et *nollet.* Idem. [In nostris Var. Lectt. pro *Notet* lege *Nolet.*]

129 *Ab illo animadvertenda injuria*] Nota participium a passivo : *animadvertenda*, castiganda, vindicanda est. *Donatus.*

Ab illo injuria] Quam facit, non quam patitur. *Idem.*

Ea primum animadvertenda] Ut jam hoc sit peccatum, quod recusat nuptias, non quod peccat adolescens. Ideo ergo primum dixit, animadvertenda injuria est, vindicanda, exequenda est. Et bene *ea ab illo* dixit *injuria :* certissimam enim notat personam, quæ debeat pro injuriis pœnas solvere: quod si dixisset, *Injuriam ejus*, ἀμφιβολίαν fecisset, utrum quam passus est ab alio, an quam ipse aliis intulit. *Idem.*

130 *Et nunc id*] Hic reddit quod dixerat, *Consilium meum cognosces.* Idem.

Id] Id est, *propter id.* Idem.

Et nunc id operam do] Don. hic reddit quod dixerat, Consilium meum cognosces : postquam scil. gnati vita erat exposita : sicut vs. 141. 'nunc tuum est officium,' &c. ad illam tertiam partem de propositis pertinet : 'et quid facere in hac re te velim.' vss. 22. et 23. *Bœclerus.*

131 *Vera*] Ἀντίθετον : quia *falsa* dixit, intulit *vera.* Donatus.

133 *Nunc cum nihil obsint doli*] Videtur legendum, *obsunt*, non tamen muto : omnes enim libri habent, *obsint.* Faërnus.

Consumat nunc, cum nihil obsint doli] Incassum perdat, absque damno meo. *Farnabius.*

134 *Quem ego credo manibus ped. &c.*] Observa *frequentationem verborum* in describenda pravitate Davi, quæ statim ab initio noscenda erat. Hunc enim sensum ; 'adversum me studebit omnia facere Davus,' quam operose extulit : *quem ego credo facturum omnia*, (ubi τὸ *ego* non est otiosum,) quo studio, quo conatu? *manibus pedibusque ;* nondum sufficit proverbia-

Digitized by Google

lis amplificatio; additur *obnixe*, quod 'instanter contra conantem,' Donato interprete, velut ob oculos ponit: quo consilio fructuque? non tam *ut obsequatur gnato meo*, (nam id probabile de servo erga herilem filium occurrebat,) quam offendendi heri causa, quod extremæ improbitatis est: sed asseverata gravitas est in his: *magis id adeo, mihi ut incommodet, quam ut obsequatur gnato:* ubi ipsa voce *incommodandi*, nocendi lubidinem signari Donatus vidit: quæ ut efficacius ostenderetur, admiratione Sosiæ, elicitur sententiæ gravissimæ ἐπισφράγισμα: *mala mens, malus animus*, de quo vide Chrestomath. in Anim. *Bœclerus.*

Manibus pedibusque] Proverbiale, id est, omnibus membris. *Donatus.*

Manibus pedibusque obnixe omnia] Ὅσσον δύναμαι χερσίν τε ποσίν τε, Καὶ σθένει. Hom. Il. v. πανσυδίῃ Il. II. *Farnabius.*

Obnixe] Cum conatu, instanter contra conantem. *Donatus.*

135 *Magis id*] *Id*, propter id. *Idem.*

Incommodet] Noceat, incommodum afferat. *Idem.*

Mihi ut incommodet] Non enim, inquit, prodest filio amare meretricem. *Idem.*

Mihi ut incommodet] Naturale est servis odisse dominos: quos metuunt oderunt: quot servos, tot habemus hostes, genus gratuito malum, τοῖς δεσπόταις ἀεὶ ἐχθρὸν καὶ πολέμιον, κἂν χρηστοῖς δεσπόταις δουλεύωσιν. Marcellin. in Hermogenem. vid. 47. Epist. Senecæ. *Farnabius.*

136 *Quapropter*] Mire Sosia interrogat, quasi nulla causa sit fallendi dominum. *Donatus.*

137 *Mala mens*] Voluntas, est mens, etiam ratio. *Donatus.*

Mala mens] Argumentum a natura, et an aliquis sine causa malus, an ab impulsione. *Idem.*

Mala mens] Quia dixit, Magis ut lædat, quam ut prosit. *Idem.*

Mala mens] Ex malæ mentis fonte profluunt malæ imaginationes, mala voluntas, consilia prava, operationes malæ. *Farnabius.*

Quem quidem ego si sensero] Ἀποσιώπησις est, gravissimam pœnam ostendentis. *Donatus.*

140 *Exorandus*] Legitur et *expurgandus*. Si *expurgandus*, lege *cui*, non *qui:* quia *cui* per *q* veteres scripsere. *Idem.*

Confore] Ab eo quod est *confit*, id est, perficitur, futurum tempus infinitivi modi *confore*, id est, perfectum iri. Sic in Adelphis, 'Verum quid ego dicam? hoc confit quod volo.' *Confieri*, id est, perfici: unde *confectum negotium* dicitur, vel *confecta res:* quæ ad plenum perficitur. Virgilius: 'Nunc qua ratione quod instat, Confieri possit, paucis, adverte, docebo.' *Idem.*

141 *Nunc tuum est officium*] Hoc ad illud tertium respicit, quod dixit, 'Et quid facere in hac re te velim.' 'Has bene ut adsimules nuptias: perterrefacias Davum:' hoc erat tertium de his, quæ dicturum se promiserat. *Idem.*

Adsimules] Hoc est unum verbum. *Adsimules:* quod dixit, 'Quin tu uno verbo dic, quod est quod me velis.' *Idem.*

142 *Perterrefacias*] Venuste et Poëtice. *Idem.*

Observes filium] Observatio in duabus rebus est, in obsequio et speculando. *Idem.*

144 *Curabo*] Ut coquus: et supra sic, 'Nempe ut curentur recte hæc.' *Idem.*

I præ] Figura ἀναστροφή, quod nos *præi* dicimus. *Idem.*

I præ, sequar] Victorianus liber, *sequor:* quod magis videtur consuetudini sermonis accommodatum. *Faërnus.*

Scena II. Constat hæc scena Iambicis senariis et octonariis, (quibus interjicitur dimeter horizon,) cum tro-

Digitized by Google

chaicis, 10. et 11. vs. alter ex Ms. meis ita habet: *Sperantes jam amoto metu interea oscitantes opprimi Posse, nec esse spatium cogitandi ad disturbandas nuptias.* Alter pro *interea*, *inter* præfert: sicut et Argentoratensis; in quo secunda manu deleto τὸ *inter* factum est *interea*. Idem Codex Argent. vs. 11. *ne esset nobis spacium cogitandi ad dist. nupt.* Meorum alter: *ne nobis esset sp.* male. v. Guyet. vs. 19. tres Mss. nostri habent: *dehinc postulo, sive æquum est, Dave, te oro, ut redeat jam in viam:* placet collocatio verborum. Iidem vs. 21. pro *cepit* habent *ceperit:* unus, *accepit*, vs. 33. et 34. ut edidimus. Donatus pro *hoc*, *haud:* quem sequitur Faërnus. vs. 20. *hoc quid sit;* in Ms. Argentor. glossema in textum irrepsit: *Hoc quid sit nescio. S. si quæras dicam omnes, &c.* Bœclerus.

1 *Non dubium*] *Narratione jam habita, persona Sosiæ non erat necessaria: ergo subsistit senex, per quem agenda sunt reliqua.* Donatus.

Non dubium] Ad hoc certus inducitur Simo, ut magis perturbetur inopinata consensione Pamphili ad ducendam uxorem, et præterea nihil agat cum Chremete de tradenda filia, confirmandisque nuptiis. *Idem.*

Non dubium est, quin, &c.] Hinc enim verius est, scenam ordiri. Certus autem inducitur senex, ut magis confundatur postea, ubi aliter evenire sentiet: προοικονομοῦνται γὰρ ταῦτα τῇ ἐπιτάσει. Vide Don. *Bœclerus.*

2 *Ita modo Davum timere sensi*] Non recessit de loco senex: *Sensit* ergo ante, quam cum Sosia loqui cœpisset. *Donat.*

Ita modo] Argumentum quod supra, ab eo quod nostri faciunt. *Modo:* ante quam cum Sosia loqui cœpisset Simo. Et *Davus* non recte scribitur, *Davos* scribendum: quod nulla litera vocalis geminata unam syllabam facit. Sed quia ambiguitas vitanda est nominativi singularis et accusativi pluralis, necessario pro hac regula digamma utimur, et scribimus, *DaFus, serFus, corFus.* Donatus.

4 *Mirabar hoc*] Hic locus est, in quo Davus insinuatur, spectatoribus multa gesturus. *Idem.*

Si sic] *Sic*, pro leviter et negligenter, quod Græci οὕτως dicunt: significat autem οὕτως, id est, *sic:* et est de his, quæ adjuvanda gestu sunt: ut *tantillum puerum:* et, *Hujus non faciam.* Idem.

Semper-lenitas] Sic scribendum per subunionem, (Græci ὑφὲν vocant). Ita Plautus in Persa dixit *nunc-homines*, id est, qui nunc vivunt: Tibullus, *antecomas*, pro capillis qui non sint amplius. Catullus, *olim-furores:* Virgilius *ante-malorum*, quæ prius tolerata fuerunt. Multa alia id genus alibi congessi; ad Lucretium, opinor. *Faber.*

Lenitas] Clementia, facilitas: cui contraria, asperitas et difficultas. *Et heri semper lenitas.* An *semper-lenitas?* ut sit ὑφέν. Lucretius, 'Semper florentis Homeri.' *Donatus.*

Semper lenitas] Ac per hoc simulata usque nunc lenitas: nam nemo in diversis actibus semper lenis est: nisi forte fictus assimulator et callidus. *Idem.*

Semper lenitas] Sine differentia est importuna lenitas. *Idem.*

Heri semper lenitas, &c.] Falluntur omnino cum Donato qui τὸ *semper lenitas* per ὑφ' ἓν copulant: trajectio verborum est, ut recte Guyetus notat. *Bœclerus.*

Semper lenitas] Per ὑφ' ἓν jungi volunt, ut sit continuata et usque nunc simulata lenitas, in subsidio latens, opportunitatem erumpendi captans, *Farnabius.*

5 *Quorsum evaderet*] Ad quam partem erumperet. Et *evadere* est per quamcumque difficultatem ad aliquid pervenire. *Donatus.*

7 *Verbum fecit*] Non dixit litigium aut rixam, sed *verbum.* Istæ exiguitates asseverationes dicuntur: et cum pronuntiatione, ut intelligatur,

Digitized by Google

ne verbum quidem. *Idem.*

Neque id ægre tulit] Hoc est *semper lenitas.* Idem.

8 *Faciet*] Subaudiendum *verbum:* et est *faciet* persona tertia, pro prima. *Idem.*

Faciet] Id est, irascetur, denunciabit, loquetur. *Idem.*

Sine tuo magno malo] Id est, comminabitur tibi, et minas contemnes, ut ad pœnas pervenias. *Idem.*

9 *Id voluit*] Aut absolute accipiendum *id:* aut *id,* quomodo *sic,* demonstratio est, ut magis gestu quam sensu intelligatur, ut supra diximus. *Idem.*

Nec opinantes] Ὑφέν. *Idem.*

Duci] *Ducere* est expectatione longi temporis malum proletare: vel *induci,* ut feræ in retia. *Idem.*

Falso gaudio] Velut ex ira, et vitæ senis iracundia. *Idem.*

Falso gaudio] Adi Senecam Epist. LIX. ubi *mala gaudia* et *falsa gaudia* excutiuntur. *Farnabius.*

10 *Amoto metu*] Ista singula sunt: et *amoto metu* sic dixit, quasi metus sit corpus brutum, quod cum molimine movetur. *Donatus.*

Oscitantes] *Oscitatio* est animi otium et securitas, dictum ab *ore ciendo,* id est, commovendo. *Oscitantes,* securi, id est, nihil providentes. *Idem.*

Oscitantes opprimi] Al. *inter oscitantes:* hoc est, securos ac negligentes. 'Deliberatum est,' inquit Agellius, 'de nota ejus, qui ad censores ab amico advocatus est, et in jure stans clare nimis ac sonore oscitavit. Atque mihi, prope ut plecteretur fuit; tanquam illud indicium vagi animi foret et hallucinantis, atque fluxæ et apertæ securitatis,' &c. IV. l. 20. c. *Farnabius.*

11 *Cogitandi ad disturbandas*] Miranda locutio: ut si dicas, *Cogitat ad dicendum.* Donatus.

12 *Astute*] Hoc et gestu, et vultu servili, et cum agitatione capitis dixit. *Idem.*

Carnifex] Aut excarnificans dominum, aut ipse dignus carnifice, ut caro fiat, id est, lanietur. Lucilius: 'Carcer vix carcere dignus.' *Idem.*

Neque provideram] Providentia duplex est; aut enim animo, aut oculis providemus. *Idem.*

Herus est, neque provideram] Omnes fere libri *provideram:* licet aliter Donatus: provideram autem pro porro videram. Plautus in Asinaria: 'Non hercle te provideram.' *Faërnus.*

13 *Hem*] Quasi correptio totius corporis. *Donatus.*

Ehodum] Nutus est, intentionem animadversionemque deposcens ejus, cum quo vult loqui. *Idem.*

Ehodum] *Dum* παρέλκον est hoc loco. *Idem.*

Quid hic volt] More servili, et vernili gestu, sic enim vocati a dominis servi vultuose agunt. *Idem.*

Qua de re] Negantis vim habet hæc interrogatio: plus est enim *qua de re,* quam *nihil.* Idem.

Rogas] Hoc cum interrogatione indignantis. *Idem.*

Hem quid est? &c. quid hic vult? qua de re] Digna sunt hæc, quæ explicentur: cum Davus conspecto hero perturbatus ad spectatores dixisset, *herus est neque provideram,* adhuc dissimulat, visum sibi esse herum, donec ad vocem vocantis circumspectat et quasi nescius, a quo vocaretur, *hem, quid est?* inquit: unde herus denuo; *ehodum ad me:* quasi dicat huc specta, ego te vocavi: tum Davus, demurmurat secum: *quid hic vult?* itaque herus iterum: *quid ais?* id est, quid tu murmuras? respondet ille: *qua de re?* id est, nihil equidem: ut accipit Donatus: ita vis verborum negat, forma interrogat, ut possit locus esse Simonis instantiæ: *rogas?* sub. qua de re te loqui putem: et jam velut ex abrupto, quid ipse cum Davo velit agere, infert: *meum gnatum rumor est amare:* qui *rumor* quia in populo

Digitized by Google

esse intelligitur, Davus eludendi occasionem captans, *id populus curat scilicet*, inquit, id est, quasi populus de amore unius adolescentuli sollicitus esset. Sed instat iterum senex: *hoccine agis, an non?* præcidere volens omnem elabendi occasionem, attendere animum jubet, et ad rem respondere, unde constrictus Davus, *ego vero istuc ago*, inquit: et simulans attentionem singularem, cum Simo rem ipsam cœptaret disserere, in ignorantiam et admirationem compositus, ait: *hoc quod sit*, sub. non intelligo: in qua simulatione perstat, donec senis interminatione excutitur. Confer omnino ad principium hujus astus, id est, ad illam Davi tergiversationem, act. II. sc. 6. pr. Gallus interpres ita accipit illa: *quid ais*, id est, quid videtur tibi? *qua de re?* id est, de qua re loqueris, here, aut interrogas, quid mihi videatur? *rogas? meum gnatum rumor est amare:* id est, an tu hoc nescias? rumor incedit per urbem, filium meum seductum amori operam dare: *τὸ id populus curat scilicet*, Cicero proverbiali schemate usurpavit ad Attic. lib XIII. ep. 34. *Bœclerus.*

14 *Meum gnatum rumor est amare*] Mire apud servum dissimulat id, quod jam probavit. *Donat.*

Meum gnatum rumor est amare] Graviter constanterque senex nondum se fatetur credere, nec verum scire: ne amittat vim vindicaturi, si resciverit. *Idem.*

Id populus curat scilicet] Quia rumigeratio populi est: sed hoc aversus ab illo contumaciter: sic Virgilius: 'Scilicet is Superis labor est.' *Scilicet* semper cum εἰρωνείᾳ ponitur. *Idem.*

Id populus curat scilicet] Quasi vero id populo curæ sit, de filii tui amore rumigerare vel rumiferare, ut loquitur Plautus Amphitr. II. act. 2. sc. *Farnabius.*

15 *Hoccine agis*] *Agis*, id est, audis. Alibi sic, 'Hoc age ambo.' Plautus: 'Hoc agite sultis Spectatores nunc jam.' Pronuntians simul demonstrative, veluti aurem suam tangens. *Donatus.*

Isthuc] Deest *ago*, vel *audio*. Idem.

S. *Hoccine agis an non?* D. *ego vero isthuc*] Non abs re fuerit hoc loco dicere, quod jam dicturus sum; nempe HIC apud meliores Latinitatis scriptores sumi pro MEUS, at ISTE pro TUUS. Primæ personæ est HIC, secundæ autem ISTE, vel ISTHIC. Ejus rei tam multa apud Terentium et Plautum exempla sunt, ea ut colligere pigeat. Itaque si locus hic Terentii mihi Gallice convertendus esset, non dicerem ut nuperi interpretes; *Pense-tu bien à ce que* TU *dis?* imo autem sic verterem: *Pense-tu bien à ce que* JE *dis?* atque ita, si Davus sic responderet; *Ego vero isthuc;* id ego ita converterem: *Ouy vrayement, je pense à ce que vous dites.* Herus interrogat per HOC, at servulus per ISTHUC respondet. *Faber.*

Sed nunc ea me exquirere, iniqui patris est, &c.] In hanc orationem Simonis, omnemque ejus in tolerandis amoribus indulgentiam, Rivius non perfunctorie invehitur: merito: sed meminisse tamen debemus, hanc temporis non hominis labem fuisse. Quo fit ut hæc oratio, vera æstimatione, negligentis et nimium blandi; pro moribus temporum, lenis et mansueti patris habeatur: itaque non aliter Laches loquitur in Hecyra IV. 4. 62. &c. adde Chremetis orationem Heaut. I. 2. 32. &c. et III. 1. 34. &c. At si quis ex Poëta sciscitatus esset, an hic 'inepta lenitas patris et facilitas prava,' qualem in Adelphis Micioni dedit, notaretur, non dubium est, quin negasset. Muretus ad εἰρωνείαν confugit: hæc hic locum sane habere nequit. Ad moris Attici infamiam referenda sunt omnia: adversus quem talis querela locum habet, qualem

Digitized by Google

Isocrates in Areopagitica, meliorem antiquioris ævi disciplinam comparans, instituit. Prætexuntur interim, ut fieri solet corruptis civitatis moribus, honestiora vocabula. Simo enim, hic speciem quandam juris effingit; cui postea utilitatem superinducit: agnovit utrumque Donatus: nam ad illa verba, 'iniqui patris est,' annotat: 'Iniqui est, si nunc velim quærere actus liberos adolescentis:' quasi scilicet, postquam excessissent ex ephebis filii, liberius vivendi potestas, ut superiore scena dixit, patris imperio et auctoritati ipso jure limites poneret. Quando autem Simo addit, 'sivi animum ut expleret suum,' Donatus, 'mira ratio,' inquit, 'cur siverit, ut et hoc quod permisit, ad bonam frugem permiserit, non ad luxuriam.' Subest in his tertium schema, *temporis* usque ad matrimonium definiti *brevitas:* quæ cum patribus obtentui sumpta esset, filiis in titulum juris placuit, ut ex illis videre licet: 'Tute ipse his rebus finem præscripsisti pater, Prope adest, quum alieno more vivendum est mihi, Sine nunc meo me vivere interea modo.' *Bœclerus.*

Ea me exquirere] Scena præcedente 'Prope adest, cum alieno,' &c. et scena I. act. 2. et scen. VI. act. 2. *Farnab.*

16 *Iniqui patris est*] Iniqui est, si nunc velim quærere actus liberos adolescentis. *Donatus.*

Nam quod antehac fecit] Pro *ante hæc*, consuetudine magis, quam ratione dicitur. *Idem.*

Nihil ad me] Id agit, ut superius consilium se servare ostendat. *Idem.*

17 *Dum tempus ad eam rem tulit*] Absolute: et deest *se:* ut sit, Dum tempus se præbuit: quia supra dixit, 'Tute his rebus finem præscripsti pater.' *Idem.*

Sivi, animum ut expleret suum] Mira ratio cur siverit, ut et hoc quod permisit, ad bonam frugem permiserit, non ad luxuriam. *Sivi* autem distingue: est autem *sivi*, modo, permisi, cessavi. *Sivi*, antique. Aliter in Adelphis: 'Non sivit egestas facere hoc nos.' *Idem.*

18 *Nunc hic dies aliam vitam adfert*] Hoc est, recte, et severe, et inexorabiliter denuntiat. *Aliam vitam*, pro diversam et contrariam. Sic et Virgilius: *Diis aliter visum est.* Idem.

Nunc hic dies] *Hic dies* habent omnes libri scripti, et Donatus. *Faërnus.*

Nunc hic dies aliam vitam adfert, alios mores postulat] Cicero, more suo, ad consilia de Rep. accommodat Epist. Famil. XII. 25. ad Cornificium: 'Accipio excusationem tuam de Sempronio: neque enim statuti quid in tanta perturbatione habere potuisti: nunc hic dies aliam vitam affert, alios mores postulat, ut ait Terentius.' *Bœclerus.*

Nunc hic dies aliam vitam adfert] Citat hunc versum Cicero l. XII. 25. Epist. Famil. Ἄλλος βίος, ἄλλη δίαιτα. Prov. apud Zenobium. *Farnabius.*

19 *Postulo, sive æquum est, te oro Dave*] Correctio addita, non tam εἰρωνείαν spectat, quam vim jubendi intendit. 'Major enim ad impetrandum vis est, eum rogare, qui possit jubere;' ut hoc Servii verbis dicam ad 6. Æn. V. 'Idem orans mandata dabat.' *Bœclerus.*

Sive æquum est] Epanorthosis amara. *Farnabius.*

Te oro Dave] Gravius illud fecit, nomen appellando. *Donatus.*

Ut redeat jam in viam] *Jam* modo tarditatis est signum: et *in viam* dixit, quasi qui devius sit, et errarit a recta via. *Idem.*

Ut redeat jam in viam] Proverbiale. *Idem.*

Sive æquum est] Ἐπανόρθωσις. *Idem.*

20 *Hoc quid sit*] Ἔλλειψις: deest enim *quæris.* Idem.

21 *Ita aiunt*] Hæc credunt et loquuntur universi: et est trepida confessio, et quasi inviti responsio: ut

in Heautont. *Ita credo:* monente patre filium. *Idem.*

Tum si quis magistrum] Μεταφορικῶς, an quia et pædagogus est magister? ut Geta in Phormione, 'Me filiis relinquunt quasi magistrum.' *Idem.*

Ad eam rem] Id est, supra eam rem; hoc est, super amorem. *Idem.*

Improbum] Cujus opera et consilio improbo seducatur, ut Pamphilus tuo. *Farnabius.*

22 *Animum ægrotum*] Pro *ægrum*, nam animus æger, corpus ægrotum. *Donatus.*

Ipsum animum ægrotum ad deteriorem partem plerumque applicat] Scilicet, ut μιμήσει Horatiana, Epist. I. 8. se indicet homo talis, mente minus validus, quam corpore toto: 'Nil audire volo, nil discere, quod levet ægrum; Fidis offendor medicis, irascor amicis; Cur me funesto properent arcere veterno? Quæ nocuere, sequor: fugio quæ profore credam.' *Bœclerus.*

Ægrotum, &c.] Stoici cupiditates et affectus animi morbos esse sentiunt. Cic. Tusc. Quæst. *Farnabius.*

23 *Hem*] Interjectio est irascentis. *Donatus.*

Davus sum, non Œdipus] Multiplex contumelia: potest enim senem quasi sphingem dixisse, id est, deformem monstrique similem: potest etiam inhumanum et ferum, ut sphinx. Potest etiam per Œdipum se ultorem promittere futurum, atque oppressorem sapientiæ senis. *Idem.*

Davus sum, non Œdipus] Facete se negavit Œdipum, ut senem sphinga esse confirmet, non Œdipum. Imitationum duo sunt genera: quandam necessitas, quandam introducit voluntas. *Idem.*

Non Œdipus] Si Latine pronunties, genitivus *Œdipi* faciet, si Græce, *Œdipodis.* Idem.

Davus sum, non Œdipus] Servus sum barbarus et simplex; non Œdipus, qui ænigmata et perplexa problemata possim solvere: vide quid nos ad Thebaida Senecæ 119. vers. Οὐ μάντις εἰμὶ τἀφανῆ γνῶναι σαφῶς. Euripid. *Œdipo conjectore est opus.* Farnabius.

24 *Sane quidem*] *Sane*, valide: quia qui sanus, et validus est. *Donatus.*

25 *Si sensero*] Comminatio, et fit pronuntiatio, ut in singulis verbis ardeant minæ. *Idem.*

Hodie] Non ad tempus non plenum, sed ad comminationem refertur: ut Virgilius: 'Nunquam omnes hodie moriemur inulti.' Et *dies* pro nocte accipitur: ut hoc ipsum, 'Nunquam omnes hodie moriemur inulti.' *Idem.*

Si sensero hodie quicquam, &c.] Hæc κατάπληξις supra (sc. I. vs. 37.) cœpta, et correctione repressa, nunc absolvitur. *Bœclerus.*

Si sensero] 'Precibusque minas regaliter addit.' Ovid. II. Metam. 'Imperium, promissa, minas confundit in unum.' *Farnab.*

26 *Quo fiant minus*] *Quo minus*, hoc est, quo impeditius. *Donatus.*

27 *Aut velle in ea re ostendi quam sis callidus*] Plerique libri, et in iis omnes antiqui, *ostendi quam sis callidus.* Faërnus.

28 *Verberibus cæsum te Dave in pistrinum*] Vult in pronomine et nomine exagitare comminatione servum, ne quid relinquat iracundiæ. *Donatus.*

In pistrinum] Ad molam trusatilem: vide act. III. sc. 4. *Farnabius.*

Dedam] *Dare*, est quod repetas; *Dedere*, est ad perpetuum. *Damus*, et amicis: *Dedimus*, tantum hostibus. *Donat.*

29 *Ea lege atque omine*] *Lege*, ad homines: *omine*, ad rem divinam refertur: id est firmamentum, per humana et divina. *Omen* autem est, quicquid ore dicitur. *Idem.*

Ea lege atque omine] Bene *lege* atque *omine*, quia leges auspiciis servatis ferebantur. Ergo sic intellige, quasi dixerit, ea lege et conditione. Et antiqui auspicato omnia faciebant, quæ rata esse vellent. *Idem.*

Digitized by Google

Ea lege atque omine, ut si te inde exem. ego pro te molam] Obscure, nec non aliena quædam, hic annotat Donatus: ea lege atque omine, &c. i. e. ea conditione, ut si te inde exemerim, ea exemtio sit mihi pistrini omen, et ego sc. pro te molam: quæ Guyeti expositio placet. *Bœclerus.*

Ea lege atque omine] Leges ipsæ auspiciis ferebantur. Neque Deorum solum voces observaverunt, sed etiam hominum, quæ vocant omina, &c. Cicer. I. de Divinatione. *Farn.*

30 *An nondum etiam*] Quartum παρέλκον, quia abundat *etiam*. Donatus.

Quid? hoc intellextin? an nondum etiam ne hoc quidem] Plaut. Amphitr. II. 1. 30. 'Satin' hoc plane, satin' diserte nunc videor tibi locutus esse?' Ceterum in h. l. Terentiano, frequentibus verbis ἐνέργεια inest: cui quadrat responsio Davi simili frequentatione verborum: 'Imo callide: ita aperte ipsam rem modo locutus es:' insuper; 'Nihil circuit. usus es.' *Bœclerus.*

31 *Ipsam rem*] Ipsam rem, id est, voluntatem suam, aut interminationem suam: hoc est, pistrinum et pœnas serviles. *Donatus.*

Nihil circuitione] *Nihil*, pro non. *Circuitione*, periphrasi. *Idem.*

Nihil circuitione] Nulla ambage verborum. *Farnabius.*

Usus es] Legitur et *uxor es*. Donat.

32 *Ubivis facilius*] Admonitio. *Id.*

Ubivis facilius] Cicero: 'Non est in hac causa peccandi locus ullus.' *Idem.*

33 *Bona verba quæso*] Hic in εἰρωνείᾳ est εὐφημισμός. Quasi dicat, meliora loquere, rogo te: ergo cum admonitione, Bona verba, inquit, rogo. *Donat.*

Bona verba quæso] Εὐφήμει, εὐφήμισον· id est, noli quæso male ominari, i. e. noli ea putare aut loqui de servo tuo, quasi is te delusum cupiat: 'Prorsus a me opinionem hanc tuam esse amotam volo,' ut infra loquitur, act. II. sc. 1. vs. 30. Quod autem Simo excipit, *irrides?* Nannius in Miscellan. accipit, pro *adularis, palpum obtrudis*, et comparat hoc vs. 20. act. III. sc. 2. *irrideor*. Potest et ita intelligi, ut illa ipsa simulatio innocentiæ, εὐφημισμῷ Davi significata, seni occasionem dederit, per indignationem de irrisu hoc interpretandi, quasi dicere voluerit: derides me, si putas, me nequitiæ tuæ ignarum, teque pernegando (εὐφημισμὸς enim ille non simpliciter, sed cum affectu negat) innoxium videri posse: unde sequitur statim: *nihil me fallis, οὐδέν με λανθάνοις ἄν*, ex Menandri versu νῦν δὲ οὐδὲν λέληθάς με ἄν, ut Donatus monet. *Irrides?* interrogatio affectum addit: de sensu dictum est. *Bœclerus.*

Bona verba quæso] Εὐφημισμὸς σκωπτικός. *Farnabius.*

Nihil me fallis] Non te ignoro, non me decipis. Sic Menander: νῦν δὲ οὐδὲν λέληθάς με ἄν. *Donatus.*

Nihil me fallis] Figura est ἑλληνισμός· a loco *οὐδέν με λανθάνοις ἄν. Idem.*

Fallis] Lates, ut sit *οὐδέν με λέληθας. Idem.*

Nihil me fallis] *Nihil*, pro *etiam nunc*. Idem.

34 *Neque tu haud dicas, tibi non prædictum*] Duæ negativæ faciunt unam affirmativam; tres negativæ pro una negativa accipiuntur: ut hic, *Neque haud non*. Sallustius, 'Haud impigre, neque inultus occiditur:' vera ergo lectio est, *Neque tu haud dicas*. Quod plurimi non intelligentes, *hoc dicas* legunt. *Idem.*

Neque tu hoc dicas] Vera lectio, *Neque haut dicas;* est enim quintum παρέλκον. Plautus in Bacchid. 'Neque haut subditiva gloria oppidum arbitror.' *Idem.*

Neque tu haud dicas, tibi non prædictum] Est isthæc lectio, si quid in hoc genere mihi credi æquum est, plane falsa. In Cod. Ms. quo olim Muretus usus est, sic legebatur: *Neque tu hoc dicas tibi non prædictum.* Quam

Digitized by Google

ego lectionem eo veriorem esse arbitror, quod in hac ipsa Fabula ita plane locutus est Terentius, act. III. sc. 2. 'Ne tu hoc mihi posterius dicas, Davi factum consilio ac dolis.' Scio quid ad hæc scribat Vetus Interpres cum tribus suis negationibus; sed, profecto, Vetus ille Interpres non est Donatus, quem olim Romæ docentem audiit D. Hieronymus. *Faber.*

Neque tu hoc dicas] O. l. s. *neque tu hoc dicas.* Vaticanus, *hoc dices,* quod idem est: nam antiqui *dices* pro *dicas* efferebant: solus Donatus legit, *haut dicas,* quem et sequimur. *Faërnus.*

Neque] Νῦν δὲ οὐδὲν λέληθάς με ἄν. *Menander.* Farnabius.

Scena III. Constat hæc scena iambicis octonariis et senariis: vs. 3. in Argent. et uno ex meis Mss. sic legitur: *quæ si non astu providentur, aut me aut herum pessum dabunt.* Iidem in vs. 7. omittunt τὸ *in:* vs. 9. omnes tres Mss. retinent τὸ *me,* ut bacchius sit quarto loco: in 10. pro *accedit,* duo habent *accidit.* vs. 20. ita in nostris omnibus scribitur, ut et plerisque aliis libris scriptis, teste Faërno: ut sit tetrameter trochaicus hypercatalecticus. Emendant autem alii, et in trimetrum ac dimetrum iambicos dividunt, ita: *Mihi quidem non hercle fit verisimile: Atque ipsis commentum placet.* Aliter eodem metro Guyetus, quem vide vs. 21. duo ex Mss. nostris addunt *transfero: at ego hinc me ad forum transfero:* glossam scilicet in textum: v. Don. *Bœclerus.*

1 *Enimvero, Dave*] *Hic brevis et comica deliberatio est, magna exspectatione populum rerum imminentium commotura, metu et cura æstuantis Davi consideratione proposita.* Donatus.

Enimvero, Dave] Omnis persona aut ab altero commendatur, aut se ipsam populo commendat, aut et ab altero et a se ipsa: ut hic Davi, et per Simonem supra descripta est, ubi dicit, 'Mala mens, malus animus:' et hic per se, dum hoc gestu ac sermone agit ac disputat secum. *Idem.*

Enimvero, Dave] *Enimvero* significationem habet nimium permoti atque irritati animi. Cicero, 'Hic tum alius ex alia parte. Enimvero ferendum hoc non est: vocetur mulier.' *Idem.*

Enimvero, Dave, nihil loci est segnitiæ neque socordiæ] Ex Plauti sumsit Asinaria II. 1. 6. 'Quin tu abs te socordiam omnem reice et segnitiem amove, Atque ad ingenium vetus versutum te recipis tuum: Serva herum.' Hæc scena deliberationem habet, totius summam negotii complexam: de consilio Simonis, et amoribus Pamphili: quin etiam vs. 15. &c. ea pars argumenti, quia absolvenda erat fabula, affertur: sed, ne quid in protasi alienum fieret, pro commento spernitur. Protasis enim ita argumentum fabulæ tractat, ut reserventur in catastrophen eæ partes, quibus errores, in Epitasin conjiciendi, absolvi possunt. Nihil autem aliud, quam negotii magnitudinem Davus hic demonstrat, nec dum, quid consilii velit capere, expedit: sed ad Pamphilum festinat, cujus res agebatur. *Bœclerus.*

Segnitiæ] Ad agendum. *Donatus.*

Socordiæ] Ad considerandum. *Id.*

Segnitiæ, neque socordiæ] Segnitiæ, inquiunt, ad agendum: socordiæ ad considerandum. *Farnabius.*

2 *Quantum modo*] *Quantum,* pro in quantum. *Donatus.*

3 *Quæ si non astu*] Exhortatio a periculo. *Idem.*

Providentur] Provisio rerum duas significationes habet. *Providemus* enim nobis tam bonum, quam malum. Malum, sicut si quis eminus veniens, telum providerit atque sic caverit. Ergo hic *Providentur,* caventur, vitantur. Et nuptias velut undam navigio imminentem fecit: quod si quis

Digitized by Google

undam ex adverso venientem prora non exceperit, demersus undis in pessum abit: est ergo metaphora. *Idem.*

Me aut herum] *Herum* hic, herilem filium. *Idem.*

Herum] Herilem filium, Pamphilum. *Farnabius.*

Pessum dabunt] Perdent *pessum*, i. e. ad pedes, ad imum præcipitabunt, καταβυθίσουσι. Mergent funditus. 'Servum ego ratem esse amanti hero, æquum censeo ut toleret, ne pessum abeat.' Plaut. Aul. IV. 1. 'Quasi in piscinam rete qui jaculum parat: Quando abiit rete pessum, tum adducit sinum.' Plaut. Trucul. act. I. sc. 1. *Idem.*

4 *Pamphilumne adjutem, an auscultem seni*] Semper deliberativa verba habent quendam sonum, per quem exitus rei demonstratur: ut hic ostendit, se Pamphilum magis adjuturum, quam verbis senis obtemperaturum. *Donatus.*

5 *Si illum relinquo*] Partium tractatus, quæ supra sunt, Pamphilumne adjutem, an auscultem seni. *Idem.*

Vitæ ejus timeo] Ut alibi, *Syre, tibi timui male.* Idem.

Ejus vitæ timeo] Vita, apud Terentium dico, novem aut decem locis, significat, non id quod Gallice sonat, sed quietem, tranquillitatem, bonam existimationem, et quæ sunt eadem, aut his similia. At in ea re sunt qui interdum errant, ut valde periculosum est antiquos scriptores interpretari, et eos sermone nostro loquentes facere. 'Id satis est monuisse semel; tu cetera per te Ipse memor facili poteris cognoscere cura.' *Faber.*

Sin opitulor] Opem ferre dicitur in malis rebus, et iis qui de salute dubii sunt: ut, 'Fer opem, serva me obsecro.' Opitulor et opitulatio dicta ab opem tollendo, hoc est, ferendo. *Donatus.*

Hujus minas] Subauditur, *timeo.* Idem.

Sin opitulor, hujus minas] Servus hic non sinit venire in partem deliberationis obsequium hero debitum, sed periculum et formidinem pœnæ: honestius deliberat Pamphilus I. 5. 26. et 27. *Bœclerus.*

Cui verba dare] *Verba dare*, fallacia est: et illud spectat, *Nihil me fallis.* Donatus.

Difficile 'st] Non dicit, impossibile est. Ergo ostendit, partem se sequi, quæ pro Pamphilo est. *Idem.*

Primum jam] Primo, inquit, jam infensus est senex: deinde a Pamphilo gravida est Glycerium. *Idem.*

Primum jam] Ὑφέν: est enim ἀναστροφὴ, pro jam primum. *Idem.*

De amore hoc] *Hoc amore*, sic, quasi cum tædio et reprehensione ejus amoris loquatur. *Idem.*

7 *Me infensus*] Scilicet de amore filii, senex me servat, et re vera timendus est. *Idem.*

Servat] Φυλάττει. *Idem.*

Ne quam faciam] Hoc ad illud spectat, 'Tum si quis magistrum cepit ad eam rem improbum.' *Idem.*

9 *Quo jure, quaque injuria*] Proverbiale hoc est: qualia sunt, fas et nefas, nolis velis. *Idem.*

Qua jure, quaque injuria, præcipitem in pistrinum dabit] Melius in editione Gabrielis Faërni, sic: *Qua jure, quaque injuria, præcipitem* Me *in pistrinum dabit.* Neque versus suos numeros eo minus habuerit. Nam synizesis fuerit in postrema syllaba hujus vocis *injuria.* Scio quidem in editione Mureti abesse istud Me; sed et hoc non ignoro, Muretum multa sibi in illa sua editione permisisse ut versus molliores faceret. Hic illi mos fuit. *Faber.*

Quo jure quaque injuria] Καὶ δικαίως κἀδίκως, Aristophanes in Pluto: ubi Scholiastes: ἀντὶ τοῦ, παντὶ τρόπῳ· οὕτως Ἀττικοί. Donatus: 'Proverbiale est: qualia sunt, fas et nefas, nolis velis.' Adde eundem ad illud Adelph. v. 9. 'justa injusta prorsus

omnia,' &c. *Bœclerus.*

Quo jure, quaque injuria] Plaut. Rudent. IV. 4. 'Quomodo habeas; jure, an injuria:' noster in Adelph. scen. ult. 'justa, injusta.' Sic 'fas, nefas;' 'fanda, nefanda;' 'scis, nescis;' 'velis, nolis.' *Farnabius.*

Pistrinum dabit] Infra, Act. III. scena 4. *Idem.*

10 *Ad hæc*] In ipsa re major est difficultas, quia gravida est Glycerium. *Donatus.*

Sive ista uxor] Et hoc cum quodam tædio et indignatione stomachi interrumpit. *Idem.*

Sive ista uxor, sive amica est, gravida e Pamphilo est] Janus Guillelmius ante me conjecit scribendum esse: *Si ista uxor, sive amica est, &c.* Ita fiet ut in metro nihil sit impedimenti. Sic autem veteres loqui solebant. Ennius: 'Si vivimu', sive morimur.' Plautus: 'Si media nox est, sive est prima vesperæ.' Sed et Terentius ipse, ut nequid Plauto aut Ennio egeas, sic infra locutus est, And. I. 5. 57. 'SI te in germani fratris dilexi loco, SIVE hæc te solum semper fecit maximi.' *Si* in prima orationis parte ponebatur, *Sive* in secunda, ut, *ni, nive, &c.* Faber.

12 *Operæ pretium audaciam*] Dicitur de mirificis et laudabilibus: nam et ea quæ magna sunt, etiamsi mala, tamen miramur: quia libenter audiamus: et hoc pretium est operæ, id est, audiendi. *Et audaciam* proprie dixit, ut in Eunucho, 'Audaciam meretricum specta.' *Idem.*

13 *Nam inceptio est amentium, haud amantium*] Amabant veteres de proximo similia dicere: ut Cicero, 'Minus charum putavit fore de armario, quam quod de sacrario fuisset ablatum.' Et quidem si in verbis sunt, *παρόμοιον* dicitur: in nominibus, *παρονομασία. Idem.*

Amentium, haud amantium] Paronomasia. *Farnabius.*

14 *Quidquid peperisset*] Majorem reprehensionem sonat, quidquid peperisset: paritur enim aut masculus, aut fœmina: et solet justior esse causa tollendi, si marem uxor peperit; sed nimii amoris est, non expectare quid tollas. *Donatus.*

Decreverunt] *Decernere* est de magnis rebus certam proferre sententiam: unde etiam *Senatus decretum.* Idem.

Tollere] Mas utique foret aut fœmina, pro legitimo partu decreverunt suscipere; non exponent pro illegitimo. Neque n. hic locum habet mos ille tollendi infantem de terra, aut ope Dearum *Opis* atque *Levanæ:* vide act. IV. scen. 5. infra, et Eunuch. act. V. sc. 5. *Farnabius.*

15 *Et fingunt*] Argumenti partem narrat: et non credit futura esse quæ dicit, ut supersit locus errori. Et *fallaciam,* et *quandam;* ne verisimilis sit ipsa fallacia totius contemptionis et vilitatis. *Donatus.*

16 *Fuit olim*] Modo totius summæ argumentum populo narratur: sed ut restet aliquid ad errorem, abrogatur fides. A *διηγηματικῷ* ad *μιμητικὸν* transit. *Idem.*

18 *Is obiit mortem*] Plene dixit, quod nos *obiit* tantum. Virgilius, 'Morte obita quales fama est volitare figuras.' *Idem.*

19 *Recepisse orbam, parvam*] *Parvam* propterea adjecit, ut fiat verisimile, non posse eam facile suos agnoscere. *Idem.*

Fabulæ] Redit ad narrationem. *Idem.*

20 *Mihi quidem hercle non fit verisimile: atque ipsis commentum placet*] Ita in omnibus fere libris invenitur ordinatus hic versus, itaque impressit Robertus Stephanus: est autem versus tetrameter trochaicus hypercatalecticus. *Faërnus.*

Atque ipsis] *Atque* pro tamen: ut sit, tamen ipsis commentum placet; quod comminiscuntur probant. *Donatus.*

Digitized by Google

31 *Sed, Mysis*] Παρασκευὴ alterius scenæ. *Idem.*

Mysis] Semper autem nomina comicorum servorum, aut a nationibus sunt indita, ut Mysis, Syrus: aut ex accidentibus, ut Lesbia, velut ebriosa, a Lesbo insula, quæ est ferax suavissimi candidissimique vini: aut a moribus et vernilitate, ut Pseudolus: aut ex negotio, ut Chrysalus: aut ex qualitate corporis, ut Thylacus (an Chylacus) aut ex specie formæ, ut Pinacium. *Idem.*

Ego hinc me ad forum] Vultuose hoc pronuntiatur: ut desit, pergam, aut ducam me. *Idem.*

22 [In nostris VV. LL. attribue illam lect. *Ne pat. de hac imprudenter opp.* secundo Guelf.]

Scena iv. Hæc scena constat Trochaicis quadratis catalecticis, et duobus postremis octonariis Iambicis, e Mss. unus, 3. quoque facit Iambicum octonarium, ita: 'Nec est satis digna, cui committas primo partu mulierem:' v. ultimo habent *nunc*, pro *num*. Bœclerus.

1 *Audivi, Archilis*] *Hæc sunt inventionis Poëticæ, ut ad οἰκονομίαν facetiæ aliquid addant: num οἰκονομία est ut accersatur obstetrix, et conveniatur Pamphilus: facetia scribentis in his verbis est, quod Archilis compotricem potissimum adduci jubet.* Donatus.

Archillis] In omnibus libris Mss. Faërni hoc nomen scriptum fuit per unicum l; idque, meo judicio, optime; et ita apud Plautum in Truculento act. II. sc. 5. in fine Iambici septenarii. *Faber.*

Audivi, Archilis] Frequenter hoc modo Terentius compendium facit, ut egrediens loquatur persona de eo, quod est gestura: et simul doceat, quid ab altera gestum sit. *Donatus.*

Audivi, Archilis, jamdudum, Lesbiam adduci jubes] Utrum *jamdudum audivi*, an *jamdudum jubes*, incerta distinctio est, et sunt qui *jamdudum*, jam primum intelligant: ut, *Jamdudum sumite pœnas.* Idem.

Archilis] Per unum *l* in omnibus l. s. est: et, per *i* in penultima. *Faërnus.*

Audivi, Archilis] Videtur hæc Archilis obstetrix fuisse, quam nos *nutricem siccam* vocamus, cujus officium erat, ut ex Hieronymi Epistola Select. 9. lib. II. discimus 'assidere lectulo, obstetrices adhibere languenti,' &c. *Farnabius.*

2 *Sane pol*] *Sane*, multum; alias, pro valide: namque validus est, qui multum rerum necessariarum habet ad salutem. *Donatus.*

Sane pol illa temulenta est mulier, et temeraria] Versus est Trochaicus, in quo *pol illa*, tribrachus est, eliso uno l, ex 'illa,' *pol* autem corripitur exemplo Ennii: 'Nec pol homo quisquam faciet impune animatus.' *Faërnus.*

Temulenta] Producit primam syllabam *te*. Donat.

Temulenta] Vinolenta, hoc est, ebriosa: quia *temetum* vinum dicitur: unde *abstemius* sobrius. Dictum autem *temetum* ab eo, quia tentet mentem. *Temulenta*, vino: *Temeraria*, natura. *Idem.*

3 *Nec satis digna cui committas*] Bene in conclusione illa specialiter probavit, dicendo non idoneam, cui committatur primus partus mulieris. Sed mire signateque dixit *committas:* etenim committimus magna, et quæ salutem in dubio habent. *Idem.*

Nec satis digna] Duas res, nec parientem, nec primo partu. Figura δύο δι' ἑνός· ut Virgilius: 'Non me tibi Troja Externum tulit.' Et, 'Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum Accolet.' *Idem.*

4 *Tamen eam adducam*] Redit ad illud, quod vi coacta. *Donatus.*

Tamen eam adducam, &c.] Fr. Guyetus vult *Archilin* hæc loqui, ut esset: tamen eam adduci volo: unde Mysis exciperet: *importunitatem spectate aniculæ, &c.* Sed egredientibus, et intro loquentibus personis ad non

Digitized by Google

egredientes, non responderi solet fere. Archilis hæc ut anicula comica, vinosa describitur. Est autem γραΐδιον οἰκουρὸν, ἢ οἰκετικὸν ἢ ὀξὺ, 'Anicula domestica et acris,' Pollucis, lib. IV. onom. cap. 19. De obstetrice infra dicetur. *Bœclerus.*

Importunitatem] Importunitas neque loci neque temporis habet commoditatem. *Donatus.*

Aniculæ] Archilis scilicet. *Idem.*

5 *Quia compotrix*] In vultu remansit oratio: deest enim per figuram ἔλλειψιν, 'ideo illam vult arcessiri.' *Idem.*

Dii date facultatem, obsecro] Dii Geniales, Nuptiales quinque, Jupiter adultus, Hymenæus, Juno adulta. Venus suadela, Diana Lucina: vide quæ nos ad Senecæ Medeam v. 1. *Bœclerus.*

6 *In aliis*] Utrum in aliis mulieribus, an in aliis rebus? *Donatus.*

In aliis potius peccandi locum] *Utrum in aliis mulieribus, an in aliis rebus?* ita dubitat Donatus. Tu non dubita, *res* intelligi; hoc sensu: si ebrietas ejus et temeritas omnino innoxia semper esse nequit, in alia potius re offendat, quam in negotio, cujus causa nunc accersitur: in oratione enim personæ, cui, ut est captus ancillarum, honestos mores et probos Poëta dedit, sensus humanior sumendus est. *Bœclerus.*

7 *Exanimatum*] *Exanimatus*, est perturbatus. Virgilius: 'Exanimata sequens impingeret agmina muris.' *Exanimus*, mortuus. *Idem.* 'Corpus ubi exanimum positum Pallantis Acestes.' *Donatus.*

Vereor quid siet] *Quid*, ob quid, propter quid sit exanimatus. Aut aliter: *quid siet*, id est, quid sit negotii. Sed quidam putant *quid* pro quare: ut *Quid veniant.* Aut deest, *potest:* ut sit: *quid esse potest.* Idem.

8 *Num quidnam*] Comicum est et Terentianum. *Idem.*

Num quidnam] Quum, exemptis *num* et *nam*, sufficere ad interrogationem potuisset *quid.* Idem.

SCENA V. Hæc scena satura est, ex trochaicis et iambicis non unius generis. Quæ autem Gabriel Faërnus annotavit de variis lectionibus, in nostris quoque Mss. comparent: itaque nihil attinet repetere: vs. 14. omnes nostri habent: *repetor repudiatus:* sed lenior est numerus editæ lectionis: in vs. 15. qui est septenarius trochaicus, omnes interponunt τὸ *et: aliquid monstri alunt: et ea quoniam nemini obtrudi potest.* Fr. Fabricius Mureti judicium in distinguendis hujus scenæ versibus præfert: qui tamen non pauca sibi permisit, præter Mss. auctoritatem.

Deliberatio Pamphili iracundia et dolore recenti tumultuosius incipit: mox a patre in Chremetis affinitatem flectit; ita tamen, ut recurrat ad priorem querelam, non iniquitatem jam sed negligentiam patris incusans: donec hic quoque impetus velut ad obversantem animo paterni nominis reverentiam frangitur; et post hanc Comicam παρασκευὴν, fidem Glycerio servandam esse argumentis declaratur. Eugraphius satis perspicue designavit: 'Hæc scena deliberationem habet, quæ talis est. Adolescens amans, qui promisit se eam [quam amabat] ducturum uxorem, a patre cogitur ut alteram ducat: deliberat quid faciat. Hic omnes deliberativæ partes sunt, et ab ipso qui deliberat percurruntur: verum quoniam optima deliberatio est cui alius persuasor accedit, idcirco Mysis ancilla præsens invenitur, ut ejus aspectu facile in unam partem, memoria dominæ ejus et sui amoris, possit incumbere; quippe cum hic ex una parte pater sit, cujus imperium filius debet implere; ex alia parte amor, qui vinculo sui animum adolescentis astringit.' Sed, qui hic occurrunt loci, de jure parentum et liberorum, in contrahendo matrimonio, in Chrestoma-

Digitized by Google

thia attingentur. *Bæclerus.*

1 *Hoccine est*] *Hic inducitur adolescentis animus circa nuptias: ut ex magnitudine ejus ingens gaudium comparetur in fine fabulæ, cognita Glycerio: et simul id agitur, ut magis magisque per Mysidem Pamphilus excitetur ad resistendum patri nuptias indicenti.* Donatus.

Hoccine est] Ab iracundia et dolore cœpit. *Iracundia* descendit ex injuria: *Dolor* ex miseria. *Idem.*

Hoccine est humanum factum] Quasi deliberatio est: in qua duæ partes sunt: una patris, altera amicæ: pro suasore Mysis est. Principium ab invectione: in qua primo ut hominem accusat, deinde ut patrem. *Idem.*

Hoccine est] Hoc est dilatare orationem, ne diceret quod fecit: et est perversa *αὔξησις*, a majoribus descendens ad minora, per amplificationem accusationis. *Idem.*

Factum aut inceptum] In aliis, *factu aut inceptu*, fuit. *Idem.*

Hoccine est officium] *Officium* ab efficiendo, ab eo quod quæritur quid efficere in eo unumquemque conveniat, pro conditione personæ. *Idem.*

Hoccine est humanum factum, aut inceptum? hoccine officium patris] O. l. s. et Donatus geminat verbum *est*, hoc modo, *hoccine est officium patris?* Vetustiora vero exemplaria et hic, et ubique, *hocine* per unum *c*, habent: ita nulla dubitatio est quin *hocine* in casu recto et accusativo primam corripiat, sicut pronomen hoc, unde hocine compositum est, teste Probo, corripit: quemadmodum usurpavit et Virgilius, sive ille Ovidius sit, in lusibus Priapeis: 'Et vos hoc ipsum quod minamur, invitat:' et Plautus in Aulularia: 'Nunc hoc ubi abstrudam cogito solum locum:' erit ergo hic versus Terentii, octonarius. *Faërnus.*

Officium patris] Ad superiora referendum p. 374. Gallice: *Est ce là le procédé d'un père?* Et mox, (officium liberi hominis:) *Le procédé d'un honnête homme.* Faber.

Hoccine est humanum factum, &c.] Non bene Eugraphius: 'Indignationem divisit, ut accusaret primo homines, deinde patrem.' Melius Donatus: 'Principium ab invectione: in qua primo, ut hominem accusat, deinde, ut patrem:' id est, conqueritur, Simonem neque ex hominis neque ex patris officio secum egisse. *Bœclerus.*

2 *Quid illud est*] Potest hic esse monometer, aut præcedenti applicatus facere eum pentametrum iambicum. Sed, quia hæc genera inusitata Terentio sunt, potest esse octonarii iambici initium elisione i; et d, ex *illud*, item d, ex *quid est*, quod mox sequitur. *Faërnus.*

Quid est, si non hoc] Sic dicimus de his, quæ necessario hoc sunt, quod dicimus. *Donatus.*

Si non hoc] *Hoc* cum stomacho dictum, quasi aliquo contradicente non esse contumeliam. Cicero, 'Quid est, quæso, Metelle, judicium corrumpere, si hoc non est?' *Idem.*

Pro Deum atque hominum, &c.] Si octonarium acatalectum esse velis, ut qui sequuntur, necessario scribendum tibi est: *Pro Deum fidem atque hominum, &c.* Et *τὸ Deum* in unam syllabam contractum fuerit, ut mos est. *Faber.*

Pro Deum atque hominum fidem, quid est si non hæc contumelia est] Omnes fere libri etiam antiqui, cum Donato, ita collocant, *si hæc non contumelia est.* Faërnus.

3 *Uxorem decrerat*] *Decernere*, est de magnis certam proferre sententiam. *Donatus.*

Uxorem decrerat] Propositio injuriæ. *Idem.*

Decrerat] Testatur Muretus repperisse se in uno et altero Ms. *Decrevit*, quod et de se affirmat Faërnus. Ea autem scriptura jure placuit Mureto. Non enim de primo illo faci-

Digitized by Google

undarum nuptiarum consilio agitur; sed de secundo, quod pater tam repente, tam desubito cepit. *Faber.*

Uxorem decrerat sese mihi hodie] Ita liber Victorianus; alii fere omnes, et Donatus, *decreverat;* paucissimi *decrevit,* atque hi recentissimi. *Faërnus.*

Nonne oportuit præscisse me ante] *Oportuit,* scilicet ad patrem refert. Nam nec sic consentírem ad nuptias; sed fac me velle, *Nonne oportuit præscisse me ante?* Dolet autem se spacium non habuisse consilio. Et *ante* abundat, aut certe *præ,* cum sufficiat *scisse.* Donatus.

4 *Nonne prius communicatum oportuit*] Quam de stomacho repetitum est *oportuit!* Et de more, *præscisse me ante. Præscisse* proprie ad eum refertur, hoc est, Pamphilum. *Idem.*

Communicatum] Quod neque hujus proprium est, neque illius. *Idem.*

Communicatum] Quia nuptiarum non omnis potestas in patre est. *Idem.*

Nonne prius communicatum oportuit] Nuptiarum quippe potestas non omnis in patre est, quarum sponsiones fiebant, vel inter ipsos qui nuptias contracturi erant; vel inter patrem puellæ et adolescentem, vel inter utriusque parentes. Quo sanctum foret matrimonium, consponsiones parentum sine liberorum adstipulatione nullius habebantur momenti. Quanquam non tam eorum consensus requireretur, quam ne justa de causa possent contradicere. Hotom. *Farnabius.*

5 *Quod verbum*] *Verbum* pro ἀξίωμα more suo posuit: id est, uxorem dare, quod ait. *Donatus.*

6 *Quid Chremes*] Transit a patre nunc, et ad socerum redit: τὸ *quid* non ad Chremetem dicitur; sed ad illum transeuntis est, et non considerantis quid dicat. *Idem.*

Quid Chremes] Irascitur patri, quod cogat: Chremeti, quod non neget uxorem. Nove dolet, non odio haberi, non repudiari. *Idem.*

Qui denegarat se, &c.] Non latuerat Pamphilum, repudiasse Chremetem. Unde et Davus ait, 'Qui postea quam audierat non datum iri filio uxorem suo.' *Idem.*

Commissurum] Putaverat nuptias, et Chremetem mutare sententiam. *Idem.*

Se commissurum mihi gnatam suam uxorem] Nondum mutarat consilium Chremes: quod facit infra act. III. sc. 3. sed ex oratione patris Pamphilus colligit mutasse. *Farnabius.*

Quid Chremes? qui deneg. &c.] Donatus: 'Irascitur patri quod cogat Chremetem, quod non neget uxorem.' Mirum tam diu tolerari vitium manifestum. Tu lege: *irascitur patri, quod cogat: Chremeti, quod non neget uxorem:* nihil verius: et sic quadrabunt, quæ sequuntur, 'nove dolet, non odio haberi, non repudiari:' sc. a Chremete. *Bœclerus.*

7 *Id mutavit*] Nove dixit *id:* τὸ *id* enim ad *denegarat.* Donatus.

Id mutavit, quoniam me immutatum] Παρόμοιον. Nam quoties verba sunt, παρόμοιον dicitur: quoties nomina, παρονομασία. *Idem.*

Gnatam suam uxorem: id mutavit, quoniam me immutatum videt] Multi libri, inter quos Victorianus, pro *quoniam quia* habent: quod malim; ut versus sit trochaicus ut præcedens. *Faërnus.*

Quoniam me immutatum videt] Atqui falsum est immutatum fuisse Pamphilum; quod nuper elegantissimus Interpres notavit; ille enim perpetuo et constanter Glycerium suam amavit. Qui igitur *immutatus* dici potest? Nam ex usu Latinitatis τὸ *immutatus* haud unquam significet, *non mutatus;* quod et ipsum agnoscit vir politissimus, (loquor de Interprete trium Comœdiarum, ne quis de verbis meis erret:) idque adeo cum me olim torsisset, hoc cogitavi denique, (et nunc verissimum puto ac certissimum,) τὸ

immutatum, hoc quidem in loco, significare *immutabilem*, firmum, et constantem. Nam, quod in primis animadvertendum, sæpe ita fit, ut hujusmodi nomina, quæ a participiis passivis fiant per compositionem, ea non rem ipsam factam significent, sed, si ausim dicere, *possibilitatem*, aut *potentialitatem*; ignosce, et Grammatici interdum, et Dialectici tam belle loqui coguntur. Exempla ad eam rem otiose possunt colligi. En tibi unum et alterum: *Immotus* pro *immobilis*: *infectum* pro eo quod fieri nequit: *invictus*, pro *invincibilis*; *invisus*, pro *invisibilis*; *indomitus*, pro *indomabilis*. Ita et *immutatus*, pro *immutabilis*. Hæc, spero, non improbabit vir elegantissimus. *Faber*.

Quia me immutatum videt] Eugraphius: Id est, *mutatum*: res autem ipsa postulat, ut accipiamus *non mutatum*; i. e. in amore Glycerii constantem. *Bœclerus*.

8 *Itane obstinate*] *Obstinate facere* est aliquid in alterius malum cum conatu facere perseveranter, et in alterius perniciem nimis niti. *Donatus*.

Abstrahat] Magna vi verbi et proprietate usus est: unde illud est, 'Iphitus et Pelias mecum divellimur inde.' *Idem*.

Abstrahat] Magna indignatione usus est; tanquam Chremes non tam filiæ consultum velit, quam læsum Pamphilum. *Idem*.

Ut me a Glycerio miserum abstrahat] Epitheto designavit sententiam, quam extulit Aristoteles II. Rhetor. τὸ διασπᾶσθαι ἀπὸ τῶν φίλων καὶ συνήθων, ἐλεεινόν. *Bœclerus*.

10 *Adeon' hominem*] Alia exclamatio est adversum socerum. Neminem putat esse in genere humano ita infelicem ut se: quod est commune omnium, qui in aliquo mœrore consistunt. Itaque non se, sed conditionem humanam dolet: et queritur natum esse quenquam qui possit esse tam miser ut ipse est, ac per hoc se. *Donatus*.

Adeon' hominem] Amatorie: amore nominato exiluit in gemitus. Sic Virgil. 'Aut si lux alma recessit, Hector ubi est?' *Idem*.

Invenustum aut infelicem] *Invenustus* est sine venere, id est, sine gratia, quem omnes respuant repudientque pulchræ, et quem deformes appetant. *Idem*.

Invenustum aut infelicem] *Invenustus*, cui displicens objicitur: *Infelix*, cui placens negatur. *Idem*.

Invenustum esse] *Venustus* dicitur, cui Venus formæ lætos afflavit honores, cui dictionis aut gestus conciliavit gratiam; *invenustus* contra. Hic autem significat infortunatum. Venus n. in talorum jactu felicissima est. Quod fit ubi canis, ternarius, quaternarius, et senio simul apparent, victoremque pronunciant. Cui frequens favet Venus ἐπαφρόδιτος, id est, *venustus*, cui non favet, *invenustus* dicitur, uti hic in amoribus, unde addit *infelicem*, ἀναφρόδιτος. Apollo apud Lucianum. *Farnabius*.

Aut infelicem quenquam ut ego sum] Adeo se miserum dicit, quod sibi repudiare non licet: ut propter se doleat humanum genus, in quo sit aliquis tam miser. Virgilius: 'Heu cadit in quenquam tantum scelus!' *Donatus*.

Ut ego sum?] Ἀνακόλουθον est *ut*: *quam* enim inferre debuit, non *ut*. Idem.

11 *Pro Deum*] Quam ferveat indignatione, hinc aspice, quod frequenter exclamat. *Idem*.

Pro Deum] Alia exclamatio est adversus socerum. *Idem*.

Pro deum atque hominum fidem! nullon' ego] Hæc verba, *proh deum atque hominum fidem*, in multis l. s. recentibus inveniuntur superius sita, et hi versus ordinati ut infra: *Itane obstinate operam dat, ut me a Glycerio miserum abstrahat? | Pro deum atque hominum fidem: quod si fit, pereo fun-*

ditus. | *Adeon hominem esse invenustum, aut infelicem quemquam ut ego sum?* | *Nullon ego Chremetis pacto adfinitatem effugere potero?* | *Quot modis contemptus, spretus, facta, transacta omnia: hem.* qua ordinatione versuum primi duo et ultimus essent trochaici catalectici, tertius et quartus acatalectici: nobis tamen probatur collocatio verborum vulgata, quæ eadem invenitur in omnibus antiquis libris: ita ut, *Quod si fit, pereo funditus,* sit trimeter iambicus: *Pro Deum atque hominum fidem,* dimeter trochaicus. *Faërnus.*

12 *Effugere*] In totum fugere. *Donatus.*

13 *Quot modis contemptus, spretus*] Si Chremes spretus, intelligemus Pamphilum dicere, quod operam dederit, ut se repudiaret Chremes: ut supra dixit, 'Mutavit quia me immutatum vidit.' *Idem.*

Quot modis contemptus] Chremes an Pamphilus? *Idem.*

Facta, transacta omnia] Proverbiale est in id negotii, de quo nihil supersit ad agendum. *Facta* autem a Pamphilo: *transacta* etiam a Chremete. *Idem.*

Facta transacta omnia] Donatus: 'Proverbiale est,' &c. Erasmus in Proverbiis inter sollennes JCtorum formulas refert: adducto loco Ciceronis e Catil. III. cap. 6. *Bœclerus.*

Transacta omnia] Formula a foro ducta, in pactis et contractibus. *Farnabius.*

14 *Repudiatus repetor*] Quasi et hæc injuria sit, repudiare et repetere. Et tale est in Eunucho, *exclusit, revocat.* Donatus.

Nisi si id est] Conjecturale argumentum. *Idem.*

15 *Aliquid monstri alunt: ea*] Duplex contumelia, et *monstri* et *aliquid:* minus enim esset, *aliquod monstrum.* Sic, 'Quid hominis uxorem habes?' Et mutavit genus, dicendo *ea:* quoniam fœmina est. Sic in Eunucho, 'Taces, monstrum hominis? non dicturus es?' *Idem.*

Aliquid monstri alunt: ea] Dum *monstrum* dixerat, *ea* subjunxit, tanquam non verbis, sed sententiæ serviens. *Idem.*

Monstri alunt] Monstrum alitur, ubi quid occulti vitii latere significamus, haud scio an inde sumpta Metaph. Quod monstra ob pudorem clanculum alantur. Erasm. *Farnab.*

Nemini obtrudi] Mire *obtrudi,* quasi invito et totum cum iracundia. *Obtrudi,* infringi, impingi. *Donatus.*

16 *Itur ad me*] Dotem amator non cogitat: et ad vilitatem trahit, quod ultro venit, et quod se repetit Chremes. *Idem.*

Itur ad me] Quasi ad hostem. Plautus in Pseudolo: 'Itur ad me.' Et Virgilius: 'Simul ense relicto Ibat in Euryalum propere.' *Idem.*

Oratio hæc] Etiam pauca verba veteres *orationem* dicebant. *Idem.*

17 *Nam quid ego*] Quasi dicat, Quid ego de patre dicam, qui alienum accusaverim Chremetem. *Idem.*

Nam quid ego] Redit ad patrem, in quo nove hoc accusat, negligenter eum agere, quod nolit fieri. *Idem.*

Nam quid ego nunc dicam de patre? ah] Versus est dimeter iambicus, si ex *quid,* d elidatur. *Faërnus.*

18 *Tantamne rem*] Summam voti ac nuptias. *Donatus.*

Præteriens modo] Hic ostendit specialiter quid peccaverit. *Idem.*

Præteriens modo mihi apud forum, &c.] *Donatus:* 'Undique conflatur excusatio' [lege *accusatio:* ita enim volunt præcedentia, *redit ad patrem, in quo hoc accusat, &c.*] 'Ex facto, quod *præteriens;* ex tempore, quod *modo;* ex loco, quia *in foro;* ex modo et ex verbis, *uxor tibi ducenda est:*' scilicet per partes ostendit, quid esset, negligenter agere tantam rem. Est sane in his mira ἐνέργεια: mox παρῳδίᾳ μιμητικῇ veluti interpretando accendit Pamphilus magnitudinem doloris, per inopinatam exaggeratio-

Digitized by Google

nem inferens: *id mihi visus est dicere, ubi cito et suspende te:* ubi celeritas admirabilis, tanquam in præceps mœrentem rapere animum videtur: quam elementa literarum, numeri vocum, sententiæ absolutio, nimium quantum perficiunt: hæc consternatio stuporem animo induxit; *obstupui:* stupor inclusit vocem; *obmutui.* Pudeat illos, qui languorem in Terentio suspicari potuerunt. *Bœclerus.*

19 *Ducenda*] Mire *ducenda:* semper hoc genus declinationis necessitatem ostendit: ut Virgilius: 'Et pacem Trojano ab rege petendum.' Sallustius: 'Agendum, atque obviam eundum est.' *Donatus.*

20 *Abi cito, et suspende te*] Ad *Hodie, Cito* retulit: ad *Uxor tibi ducenda est, Suspende te.* Idem.

Abi cito, et suspende te] Ex Plauti Pænulo: 'Abi domum, et suspende te:' act. I. sc. 2. *Farnabius.*

21 *Obstupui: censen' ullum me verbum potuisse proloqui*] O. l. s. ita collocant, *obstupui: censen' me verbum potuisse ullum proloqui?* qua ratione versus est trochaicus, ut ceteri: atque is quoque qui proxime sequitur, si ejus prima syllaba præcedenti applicetur. Vaticanus et Decurtatus *obstipui* habent, quemadmodum et alibi Bembinus; et apud Virgilium antiquissimus liber Romanus. *Faërnus.*

22 *Ineptam saltem, falsam*] Duo comparantur in defensionem, aut vera aut ad tempus accommodata. *Ineptum* est, quod a quovis reprehendi potest. *Falsum* quod etiam prudentem possit fallere. *Donatus.*

23 *Quod si ego rescissem*] Si mecum communicasset prius. *Idem.*

Quid facerem] Ipse se reprehendit. *Idem.*

Quid facerem] Ὑποφορά. *Idem.*

24 *Ut hoc ne facerem*] Tacerem: et nota, *facerem,* pro tacerem. *Idem.*

Aliquid facerem, ut hoc ne facerem] In hac traductione sensus est obscurior. Donatus ita accipit, ut putet hoc dici: aliquid facerem, ne tacere mihi ad hæc necesse foret; *ut ne hoc facerem,* id est, ut ne tacerem. Alii hoc volunt significari: aliquid fecissem, ut ne hoc facerem, id est, ut minime ducerem, quam pater mihi obtrudit: aliquid fecissem quo hanc necessitatem ducendæ uxoris effugissem. Per ambages conquerentibus familiares scilicet indicat, se fuga sibi consulturum fuisse: nam eo progreditur amantium πάθος in Comœdia. Non placet illud Donati de *tacendo.* Bœclerus.

Ut hoc ne facerem] Ne ducerem aliam uxorem quam Philumenam. *Farnabius.*

Sed nunc] Deliberatio, et partes ejus. *Donatus.*

Sed nunc, quid primum exequar] Hactenus querela desæviit: nunc status ad consultandum capitur, proposito negotio ex utraque parte. Ab una parte stat: 'Amor et misericordia hujus,' Glycerii sc. statim enim pondus contribuit in hanc lancem, cum *misericordia* (in qua et justitiæ et humanitatis nomina insunt) se moveri ostendit, quo minus amatam destituat; sed hoc postea oratoria copia et efficacia tractabit, nunc in alteram partem animum trahit, 'nuptiarum sollicitudo, tum' (hoc momento enim illa prægravatur) 'patris pudor;' nec qualiscunque patris, sed indulgentissimi: quod ex ore filii ingens testimonium attollitur descriptione, *qui me tam len., &c.* cui honestissimi generis πάθος adjungitur: *eine ego ut adverser? heu mihi!* donec conficiatur illud pœne incredibile, in amante, et adolescente, et obstricto: *incertum est, quid agam.* Hic opportunum erat, Mysidem intervenire: quæ et hactenus fidam pro Glycerio sollicitudinem, theatro; et nunc, non sine successu consilii, Pamphilo approbat: in cujus oratione, penetrabilis illa instantia, quid non efficeret? cum, post

Digitized by Google

renovata fidei pignora, pergit metuere: *haud verear, si in te solo* (quidam cod. habent *solum*) *sit situm: sed vim ut queas ferre:* et, asseveratius iterum religionem firmante Pamphilo, cum diffidere non auderet, metuere non desistit, id est, denuo exhortari amantem: *unum hoc scio, hanc meritam esse, ut memor esses sui:* denique adacto, ut arcana quoque faciendæ fidei communicaret, Pamphilo, ita discedit, ut quæ non ultra quam speraret: *ita spero quidem* quid est effodere animum, et versare, et possidere, si hoc non est? Quam sit porro accurate facundus Pamphilus, in locis honestatis tractandis, ut denique conficiat, scelus esse, si nunc patri pareret, longum fuerit enarrare: et fuit diligentior hoc loco Donatus; quem vide. *Bœclerus.*

25 *Tot me impediunt curæ, &c.*] Cum versus sit octonarius iambeus credo scribendum esse: *Tot me me impediunt curæ, &c.* Quod et elegantius est. Sin minus, scribe, *med,* more apud veteres recepto. *Faber.*

Divorse trahunt] Pro, in diversa trahunt. *Donatus.*

26 *Amor, misericordia*] Hæc oratoria sunt, cum unum negotium in multas distrahimus partes. *Idem.*

Amor] A necessario. *Idem.*

Misericordia] Ἀπὸ τοῦ αἰτίου. *Idem.*

Misericordia hujus] Ἀμφιβολία. *Id.*

Nuptiarum sollicitudo] A perturbatione. Quibus colligit, consulere se non posse. *Sollicitudo* est, quæ inhæret mentibus. *Sollicitatio* quæ ab alio fit. *Idem.*

27 *Tum patris pudor*] Ἀμφιβολία. *Id.*

Qui me tam] Explanatio, in quo pudendum sit sibi apud patrem. Et ad illud spectat, *Tute his rebus finem præscripsti, pater.* Idem.

Qui me tam leni passus est animo] Atqui accusabat eum. Sed amator est. *Idem.*

Qui me tam leni passus est animo usque adhuc] Scen. 1. Indultam filio ad tempus licentiam excusat pater: et sc. 2. idem: 'Dum tempus ad eam rem tulit, sivi animum ut expleret suum,' et act. II. sc. 6. 'Dum licitum est, dumque ætas tulit.' *Farnabius.*

28 *Ei ne ego*] Pronomen hoc vim qualitatis habet: et est, An tali, tam bono. *Donatus.*

Egone ut advorser] Videtur inclinasse, ut secundum patris animum consistat: sed amore ad incerta iterum devolvitur. *Idem.*

29 *Quorsum accidat*] Ad quam rem, quo versus. *Idem.*

Hoc incertum quorsum accidat] O. fere libri hunc ordinem verborum habent, *incertum hoc:* quæ melior compositio est: versus est trochaicus, aut etiam octonarius iambicus, ut proximi, si in *quorsum accidat* non fiat Synalœpha. *Faërnus.*

30 *Sed nunc peropus est*] Calliditati fœmineæ et astutiæ sententia hæc congruit. *Donatus.*

Cum ipsa] *Ipsa,* nunc domina mea. *Idem.*

Adversum hunc] Apud hunc: ut alibi, 'Et id gratum fuisse adversum te, habeo gratiam.' *Idem.*

Adversum hunc loqui] Apud hunc: ut act. I. sc. 1. 'Et id gratum fuisse adversum te, habeo gratiam.' *Farnab.*

31 *Dum in dubio est animus*] Translatio hæc est a mole alicujus ponderis, quæ antequam in loco sederit, cum incerta pendet, facillime commovetur. *Donatus.*

Huc illuc impellitur] Omnes libri antiquiores, et Donatus, *huc vel illuc.* Faërnus.

Paulo momento huc vel illuc impellitur] Translatum a statera, cujus examinatio per linguam bilancis, parvi ponderis momento huc vel illuc inclinat. Achilles Tatius l. sc. τὴν ψυχὴν εἶχοις ἐπὶ τρυτάνης ἐλπίδος καὶ φόβου. *Farnabius.*

32 *Quis hic loquitur*] Hoc secum deinde conversus, ut vidit, *Mysis, salve.*

Digitized by Google

Donatus.

Salve] Difficile est aliud invenire verbum, quod sic declinetur, *Salve* et *salvete:* quippe hujus verbi per modos est rara declinatio. *Idem.*

Quis hic loquitur] Principium Terentianum in jungendis personis. *Idem.*

O salve] *O*, interjectio optantis adventum, aut repente perculsi. *Idem.*

Quid agit] Amatorie et familiariter non addidit quæ. Virgilius: 'Quæ mihi reddat eam, vel eo me solvat amantem.' *Idem.*

Rogas] Lenta quædam et tristis est responsio, et dolore plena. *Idem.*

33 *Laborat e dolore*] Duplicem laborem Glycerii esse dicit, unum partitudinis, alterum curæ et sollicitudinis nuptiarum Pamphili. *Idem.*

Laborat e dolore] Callide aggreditur juvenem; nam utrumque propter illum perpetitur et dolorem et solicitudinem. *Idem.*

Atque ex hoc] Mysis, quæ contra patrem suasura est, incertum inveniens Pamphilum, facile ad se convertit mentione dominæ suæ, et maxime quod addidit, cur illam ægram esse dicat: quare statim perfectum est quod volebat, ut dicat Pamphilus, *Egone istuc conari quam?* Idem.

34 *Constitutæ*] Nec addit, a patre: sed invidiose, quasi et a Pamphilo sint constitutæ. An timet in negotio? *Idem.*

Constitutæ nuptiæ] A patre tuo. *Farnabius.*

In hunc diem] Idem enim dies est quo placuerant destinatæ nuptiæ, quamvis Chremes renuntiaverat et supra, 'Hic nuptiis dictus est dies.' *Donatus.*

Tum autem] *Tum*, præterea. Tertiam sollicitudinem habere Glycerium ne deseratur a Pamphilo. *Idem.*

Sollicita est] *Sollicitudo* rerum incertarum magis est. *Idem.*

Quod in hunc diem, &c.] Hic certior metus est, et gravior. *Idem.*

35 *Egone istuc conari*] Ideo sic Pamphilus, quia illa invidiose non *deserere cogaris*, dixit; sed, *deseras.* Idem.

Ego ne istuc conari] Non perficere, sed conari velle aliquid ad scelus, effectio est, etiam si non potest fieri: hic enim voluntas, non factum damnatur: ut Virgilius, 'Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.' *Idem.*

Conari] Levius est conari, quam facere. *Idem.*

Egone isthuc conari queam] Hoc loco *conari* est cogitare: Cicero. Terentius in Phormione, act. I. sc. 2. 'At ego obviam conabar tibi.' Gallice: *Et moi je songeois à vous aller trouver.* Faber.

36 *Egone propter me*] Magna vis est in pronominibus: et diversa sunt, et singula, et non præcipitantur, nec dicuntur uno spiritu: sicut in Eunucho, 'Egone illam, quæ me, quæ illum?' *Quæ illum*, deest, amat: *quæ me*, deest, non amat. *Donatus.*

Egone] Suadenter: subauditur *ut fieri sinam.* Idem.

37 *Quæ mihi suum animum*] Ab ejus beneficiis. *Idem.*

Suum animum] Quantum ad amorem pertinet. *Idem.*

Atque omnem vitam] Hoc est, ut maritum speraret. *Idem.*

Vitam] Id quod dicebam modo, *son honneur, &c.* Faber.

Quæ mihi suum animum, atque omnem vitam credidit] Argumenta a consequenti. Si eam deserit, hæc subjiciuntur. *Donatus.*

38 *Quam ego animo egregie caram*] *Egregie*, præter ceteras, id est, nimis. *Idem.*

39 *Bene et pudice*] Hic illud solvitur, *Lana et tela victum quæritans:* ut hoc præstruat, bene et pudice Glycerium esse educatam, *Lana et tela victum quæritans.* Et non pertinet ad argumentum, nisi post vitam Glycerii intelligas. *Idem.*

Digitized by Google

Bene et pudice] Ab honesto. *Idem.*

Bene et pudice ejus doctum] Hanc sententiam quasi de exemplo probat: nam bene educata est a Chryside, quæ primo pudice vitam, parce et duriter agebat. *Idem.*

40 *Coactum egestate*] Propterea quod Chrysis, inopia et cognatorum negligentia coacta. *Idem.*

Coactum egestate] Non paupertate, sed egestate: cui contrarium, *Inopia, et cognatorum negligentia.* Idem.

Coactum egestate] *Inopia et cognatorum negligentia* coactum, ut de Chryside dictum scen. 1. *Farnabius.*

41 *Haud vereor*] Acuit animum adolescentis contra patrem, cujus etiam nomen grave est. *Donatus.*

Haud vereor, si in te solo sit situm] Lego, *verear*, id est, *vererer;* sequitur enim SIT, pro *esset.* Ita semper Terentius. *Faber.*

42 *Sed vim ut queas*] Hic, *vereor* subauditur. *Ut*, pro *ne non* posuit: ut sit, Sed vereor ne non queas vim patris ferre. Et ne non possis, non damnatio est, verum adolescentis provocatio in contemptum patris. *Donatus.*

Adeon' me ignavum] A verisimili. *Idem.*

Ignavum] Quod adversum necessitatem proferendum fuit, id primum dixit, adesse sibi virtutem: quæ sequuntur, ad fidem pertinent. Ita pro tempore contemptum patris pro fortitudine habet. *Idem.*

Ignavum] *Ignavus* est, qui vim non potest ferre, qui non est perseverans. *Idem.*

43 *Adeon' porro ingratum*] *Porro* conjunctio est expletiva, alias adverbium temporis. *Idem.*

Ignavum et ingratum] Αὔξησις est: inhumanum aut ferum post subjecta dixit. *Idem.*

Adeon' porro ingratum, aut inhumanum] Mira omnis conversio. Non enim dixit, Adeon' me obsequentem patri existimas, adeo gratum, adeo pium, adeo mansuetum? Ita amatoris per omnia servat conditiones, ut oratorie hoc cogatur, scelus esse si pareret nunc patri. *Idem.*

44 *Ut neque me consuetudo*] Non ordinem reddit; ferum enim reddit ad *mansuetum*, quod etiam feræ mansuescunt. *Idem.*

Consuetudo, neque amor, neque pudor] Antithetorum ἀπόδοσις. *Consuetudo* ad ferum, *Amor* ad inhumanum, *Pudor* ad ingratum. *Farnabius.*

Neque amor] Ad illud, *inhumanum.* Amor namque vehementio est in homines. Virgilius: 'Quid juvenis, magnum cui versat in ossibus ignem Durus amor?' *Donat.*

Pudor] Ad *ingratum* retulit. *Idem.*

Ut neque me consuetudo, neque amor, neque pudor] Puto Donatum hanc ἀπόδοσιν, 'ad superiora' ut vocat, bene notasse: ut *consuetudo*, adversus feritatem; *amor*, adversus humanitatem; *pudor*, adversus ingratum animum, ponatur: χιασμὸς Hermogeni dicitur. *Bœclerus.*

45 *Commoveat, neque commoneat*] Αὔξησις est ad majora. *Donatus.*

Commoveat, neque, &c.] Antonomasia. *Farnabius.*

Ut servem fidem] Exquisite: non dixit, ut contemnam patrem. *Donat.*

46 *Unum hoc scio*] In eodem hæret, ut excitet juvenem: neque audire se fingit quod dicit. *Idem.*

Unum hoc scio] Vide quam callida sint, quæ a Myside subjiciuntur, ad irritandam promissionem Pamphili: quæ ardentem incendant magis: nam dixit ille omnia, quibus cogitur servare fidem: sed de merito ejus aut nihil dixit, aut parum. *Idem.*

Unum hoc scio] Quasi hoc dicat, Quid tu facturus sis equidem nescio, sed unum scio. *Idem.*

Ut memor esses sui] Invidiose, quasi oblito: adeo commovetur hoc dicto Pamphilus. *Idem.*

Ut memor esses sui] Bene præterito: quoniam quæ præterita sunt in re-

Digitized by Google

cordatione magis lachrymabilia sunt: ut Virgilius: 'Cui parvus Iulus, Cui pater, et conjux, quondam tua dicta, relinquor?' Idem alibi, 'Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat.' *Idem.*

47 *O Mysis, Mysis*] Primum vocandi, alterum increpandi est. *Idem.*

Etiam nunc scripta] Id argumentum est, quam vivæ memor sit, qui etiam mortuæ verborum meminerit Chrysidis de Glycerio. *Idem.*

48 *Scripta illa dicta, &c.*] Ἐγγέγραπται ταῖς φρεσί. Pindar. 10. Olymp. *Farnabius.*

49 *Jam ferme*] *Ferme*, adverbium est festinantis. *Donatus.*

Moriens me vocat] Ex tempore probavit locutam vera esse, non ficta et simulata: nam qui sani sunt, spe longioris vitæ adulantur. Virgilius, 'Et dulceis moriens reminiscitur Argos.' *Idem.*

Jam ferme moriens] Affectus a tempore, quod postrema vox erat. *Idem.*

50 *Accessi; vos semotæ; nos soli*] Figuræ propriæ Terentianæ, ἀσύνδετον καὶ ἔλλειψις. *Vos semotæ*, deest *estis: nos soli*, deest *remansimus:* ut est illud, *Egone illam, quæ illum, quæ me?* Idem.

Vos semotæ: nos soli] Habuit fidem, quod soli fuimus, quod nemo testis: an timuit, ne hoc pater ante firmatum amorem cognosceret? *Idem.*

Incipit] Deest *dicere.* Præparatio, et quasi vestibulum orationis est. *Inceptio* dicitur orationis, quæ longa taciturnitate, meditate graviterque profertur: ut Virgilius, 'Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas, Infit.' *Idem.*

Accessi; vos semotæ; nos soli; incipit] Est hæc talis partium brevitas, quæ longam tamen efficit summam, sed sine vitio: ut enim expectatam magis faceret προσωποποιΐαν μιμητικήν, quæ sequitur, producit cum affectu principium. *Bœclerus.*

51 *Mi Pamphile*] Μίμησις per προσωποποιΐαν et principium a blandimento. *Donatus.*

Mi Pamphile] Imitatus est etiam blandimentum Chrysidis. *Idem.*

Mi Pamphile] Vide redditam voci morientis densis intervallis interruptam orationem, utpote lasso anhelitu interveniente. *Idem.*

Hujus formam atque ætatem] Amat compendium lassitudo. *Formam* enim dicendo, pulchritudinem significat: *ætatem*, quod parva. *Idem.*

Hujus formam atque ætatem] Duplex causa commendationis, *forma* et *ætas:* ut supra, 'Forte unam aspicio adolescentulam, forma,' &c. *Idem.*

52 *Utræque inutiles*] Legitur et *utiles.* Idem.

Nec clam te est, quam illi utræque res inutiles] Omnes fere l. s. *quam illi nunc utræque res inutiles.* Duo tantum, scilicet Vaticanus et Basilicanus, itemque Donatus et Eugraphius hæc habent sine dictione, *res:* quod et placet: *utræque* enim refertur et ad formam et ad ætatem: itaque legendum, *quam illi nunc utræque inutiles:* ita stat versus, qui aliter admissa dictione *nunc*, impeditus est. *Faërnus.*

Quam illi utræque res inutiles] Al. *quam illi nunc utræque inutiles et ad pudic.* 'Lis est cum forma magna pudicitiæ:' et Juvenal. 'Rara est adeo concordia formæ atque pudicitiæ,' Sat. x. *Farnabius.*

53 *Et ad pudicitiam*] Propter formam dixit. *Donatus.*

Et ad rem tutandam] Propter ætatem. Ἀπόδοσις. *Idem.*

Et ad tutandam rem] O. l. s. et Donatus ita collocant, *et ad rem tutandam.* Faërnus.

54 *Quod te per*] *Quod*, propter quod: ut, *Quod te per superos.* Et est ordo, propter quod te oro. *Donatus.*

Per hanc dextram] Tenet eum, ut

apparet. *Idem.*

Per hanc dextram] Fidei et fœderis membrum. Ad manum fit conventio. *Idem.*

Et ingenium] Legitur et *genium.* Idem.

Ingenium tuum] Quod quidam legendum contendunt, *Genium,* id haud necesse est. Nam prius illud et versus et sensus admittunt. *Faber.*

Quod ego per hanc te dextram oro, et genium tuum] O. l. s. et Donatus ita collocant, *quod ego te per hanc:* quod vero sequitur, *et genium,* in omnibus libris, itemque Donato et Eugraphio est, *et ingenium:* quod et versui magis convenit: exponemus autem ingenium, id est, naturam; quam cum laude intelligendo, tanto magis quadrabit, ut sit per tuam stabilem constantemque naturam, per tuum probum et amabile ingenium: ut et infra de Pamphilo, 'Quandoquidem ipse est ingenio bono:' elidetur autem in scansione, d, ex *quod:* ut *quod ego te* sit anapæstus. *Faërnus.*

Per hanc dextram, et ingenium tuum] *Ingenium* habent plerique libri: nec mutari debet. Horatius in simili obtestatione, genium adhibet: 'Quod te per genium, dextramque, Deosque penates Obsecro et obtestor.' *Bœclerus.*

Dextram oro, et ingenium tuum] Fœderis et fidei pignus. 'Per ego has lacrymas, dextramque tuam te.' Dido Virgiliana IV. Æn. *Farnabius.*

55 *Per hujus solitudinem*] Legitur et *solicitudinem.* Donatus.

56 *Obtestor*] *Obtestatio* dicitur, quando eum adjuramus, quem rogamus. *Oramus* per eas res, propter quas rogamus. Virgilius, 'per eversæ, genitor, fumantia Trojæ Excidia obtestor.' *Idem.*

Te obtestor] Sextum παρέλκον· dixit enim jam, 'Quod ego te per hanc dextram oro.' *Idem.*

Ne abs te hanc segreges, neu deseras] Ad fidem, *ne segreges,* retulit: *ad solitudinem,* ne deseras: hoc est, ne aliam ducas, aut amare desinas, etiamsi aliam ducas. *Idem.*

Ne abs te hanc segreges] Quasi ipsam manu tenens. *Hanc,* propter formam et ætatem. *Idem.*

Segreges] Hoc verbum simplex fieri non potest. *Neu deseras,* postremo. *Idem.*

57 *Si te in germani*] Sic tunc dicimus, quando præstitimus aliquid, et tamen nolumus exprobrare: ut Virgil. 'Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris Dona tulit.' Et alibi: 'Si bene quid de te merui.' *Idem.*

In germani fratris] Non fratris solum, sed etiam germani. *Idem.*

Germani fratris] 'Sororem esse aiunt Chrysidis.' Simo, scen. 1. *Farnabius.*

Si te in germani fr. &c.] Παρίσωσις suavissima: ut mox vs. 61. παρομοίωσις· cum sententia loci confer. Hec. III. 3. 29. &c. *Bœclerus.*

58 *Sive te hæc solum*] Si aut te mihi prætulit, aut nullum alium noverit amatorem in domo meretricis. *Donatus.*

Sive hæc te solum] Aliqui libri, inter quos Vaticanus et Basilicanus, item Donatus et Priscianus sic collocant, *sive te hæc solum:* et stat versus, si in *te hæc* non fiat synalœpha: erit enim *sive te,* dactylus. Quod vero sequitur, *semper fecit maximi,* omnes recentes libri habent, *fecit maximum,* et ita etiam Priscianus citat: infra quoque in eisdem recentibus legitur, *maximum feci Chreme:* sed utrobique in antiquis, *maximi.* Faërnus.

59 *Morigera*] Hoc quasi amanti utile fuit. Virgilius: 'Fuit aut tibi quidquam Dulce meum.' *Donatus.*

Morigera] 'Ætas et corpus tenerum, et morigeratio. Hæc sunt venena formosarum mulierum.' Afranius in Vopisco. *Farnabius.*

60 *Te isti virum do*] Hæc, ut diximus, et singula sunt, et non præci-

Digitized by Google

pitantur, nec dicuntur uno spiritu. *Donatus.*

Te isti virum do] Apparet quod junctis dextris hæc dicebat: ideo et, *Per hanc dextram te oro.* Idem.

Amicum] Potest enim et maritus esse, et non amicus, sed affectu mariti retulit amicum. *Idem.*

Virum] Ne segreges. *Idem.*

Amicum] Ne deseras. *Idem.*

Tutorem] Quasi orbæ. *Idem.*

Patrem] Quasi parvæ. *Idem.*

Patrem] Ad illud quod ait, *Et ad pudicitiam.* Idem.

Te isti virum do, amicum, tutorem, patrem] Donatus erudite: 'Hæc et singula,' &c. oratorie autem unum hic per multa dicitur: maritum enim voluit signare. Similis locus act. IV. sc. 3. vs. 2. 3. et 4. quæ ex Homero sumpta Donatus ibi annotat. *Bœclerus.*

61 *Bona nostra tibi hæc permitto, et tuæ mando fidei*] Conclusio per mandatum et obtestationem efficax satis. *Donatus.*

Bona nostra] Hæc verba quasi supellectilem suam ostendentis sunt. *Idem.*

Bona nostra] Hoc est, *Ad rem tutandam.* Idem.

Bona nostra hæc] Peculium, supellectilem. *Farnabius.*

Tibi permitto, &c.] Tanquam justo atque legitimo heredi, fiduciario. *Idem.*

62 *Hanc mihi in manum dat*] Confirmatæ sunt legitime nuptiæ per in manum conventionem. Et mire *hanc*: non, *hujus manum.* Donatus.

Mors continuo ipsam occupat] Quo magis memorem esse oportet eorum, post quæ illa nihil locuta est. *Idem.*

63 *Accepi*] Proprie, quasi uxorem. *Idem.*

Acceptam servabo] Conclusit partem deliberationis suæ per electionem. *Idem.*

64 *Sed cur tu*] Corripit, quod abeat ab illa. *Cur*, non interrogantis, sed corripientis est et increpantis quod Glycerium deserat. *Idem.*

Obstetricem] Quæ opem tulerit parienti, *obstetrix* dicitur: unde et parturientes, *Fer opem*, clamant. *Idem.*

Sed cur tu abis ab illa? M. obstetricem accerso. P. propera] Versus est trimeter iambicus: sed ex *abis* elidendum est s, et in quinta sede dactylus collocandus. *Faërnus.*

65 *Propera, atque audin'?*] Et interrogatio quo eat, et revocatio, ad argumentum magni amoris accedit. *Donatus.*

Verbum unum cave de nuptiis] Deest *dicas*: figura ἔλλειψις. *Idem.*

De nuptiis] Non quod hodie futuras nescierit Glycerium: sed quod illas hodie indixerit pater filio, cum supra et Pamphilo et Glycerio disturbatæ viderentur, quia sunt constitutæ in hunc diem. *Idem.*

Cave] Annotant quidam *cave* hic corripiendum esse. *Idem.*

66 *Ne ad morbum hoc etiam*] Iterum ἔλλειψις: deest enim, *accedat.* Idem.

Ne ad morbum hoc etiam. M. teneo] Versus est iambicus dimeter catalecticus: nam quod alii hunc supplent ex insequenti scena, ut, *quid ais Byrria*, perficiat senarium, primum hæc ordinatio versuum in nullo libro invenitur: deinde versus qui sequuntur, impediti remanent, ut non facile certum eis genus possit assignari. *Faërnus.*

ACTUS II.

SCENA I. Hæc quoque scena satura est ex Iambicis et trochaicis, catalecticis et acatalecticis: metro varie ordinato: in qua re, Mureto iterum palmam defert Fr. Fabricius: eo quod optimis libris ille usus sit. At-

Digitized by Google

que hoc quidem an ita se habeat, non immerito disquirendum sibi Franc. Guyetus existimavit. Certe tam multa in metris Terentianis, contra omnium aliquando Codicum auctoritatem, immutavit Muretus, ut fortasse magis probandi sint, qui vel vitiosum metrum, ubi codices consentiunt, retinere, quam tantum sibi licentiæ sumere instituerunt. vs. 2. duo Mss. nostri habent, *e Davo;* tertius *ex Davo.* vs. 4. unus: *lassus cura et confectus.* vss. 5. et 6. duo Mss. *quoniam non potest fieri, quod vis, id velis quod possit:* tertius: *quoniam non potest fieri id quod vis, id velis quod possit!* circa 7. plurimus labor; vide Faërnum, qui nihil mutare audet; et Guyetum, qui duos facit et emendat: unus ex nostris codicibus habet, ut reliqui: sicut edidimus: duo autem: *qui istum amorem ab animo moveas tuo:* vide etiam Antesignani editionem. vs. 11. pro *agit,* duo præferunt, *ait.* vs. 13. pro *prodat*, omnes nostri *protrahat.* vs. 17. pro *rem*, omnes, *crucem;* quod rectum arbitror. vs. 21. unus: *ita aiunt.* vs. 26. duo *nunc te per amicitiam et amorem obsecro.* vs. 30. duo: *liberi esse puto hominis.* vs. 31. omnes: *promereatur.* et vs. 36. *cujus.* vs. 37. *scire,* non *sciri.* Bœclerus.

1 *Quid ais Byrria*] *In hoc colloquio altera pars ostenditur fabulæ. Siquidem Andria ex duorum adolescentum pavoribus gaudiisque componitur, cum fere solam Hecyram Terentius ex unius comœdia adolescentis effecerit.* Donatus.

C. *Quid, &c.*] Has personas Terentius addidit fabulæ, nam non sunt apud Menandrum, ne τραγικώτερον fieret, Philumenam spretam relinquere sine sponso, Pamphilo aliam ducente. *Idem.*

Quid ais Byrrhia] Mihi imposuit judicium Erasmi, qui hæc verba (*Quid ais Byrrhia?*) putavit esse finem versus præcedentis; id quod verisimile non est. Nam, si rem consideres, unde Charinus audire potuit postrema Mysidis verba? Quamobrem extremus versus scenæ superioris fuerit dimeter Iambeus catalecticus, et Actus inceptus erit a monometro; cui subjicitur octonarius Iambeus acatalectus, cujus generis et ii sunt qui post illum leguntur. *Faber.*

Quid ais, &c.] Ex verbis Charini apparet Byrriam nuntiasse nuptias futuras cum Pamphilo: nec adducitur tamen, ut statim credat, et accommodet animum. Sæpius ergo repetit interrogando. Et bene *illa*, velut amatorie de certa loqueretur persona. Sic Virgilius: 'solam nam perfidus ille Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus.' Ergo non Æneas, sed ille. Et item hic, non *Philumena*, sed *illa* dixit. *Donatus.*

Quid ais, Byrria] Miratur magis, quam interrogat, vel potius indignatur. *Idem.*

Quid ais, Byrria? daturne illa hodie Pamphilo nuptum] O. l. s. hanc collocationem habent, *daturne illa Pamphilo hodie:* et infra, *modo e Davo*, ut etiam Donatus legit, non *de Davo:* quæ vero paulo infra sequuntur, ita et apud Priscianum citantem hunc locum libro XVIII. et in omnibus Terentii l. s. collocata sunt, *Quoniam non potest id fieri quod vis, id velis quod possit.* Qua collocatione constituta, versus ita ordinamus: CH. *Quid ais Byrria? daturne illa Pamphilo hodie nuptum?* B. *sic est.* CH. *Qui scis?* B. *apud forum modo e Davo audivi.* CH. *væ misero mihi, Ut animus in spe, atque in timore, usque antehac attentus fuit, Ita postquam adempta spes est, lassus, cura confectus stupet.* B. *Quæso edepol Charine; quoniam non potest id fieri quod vis, Id velis quod possit.* CH. *nihil volo aliud nisi Philumenam.* Ut primus et quintus hujus scenæ versus, sint trochaici tetrametri acatalectici, sextus catalecticus, secundus octonarius iambicus, contracto *audivi* in duas syllabas: item tertius et quartus. B. *Ah: quanto satius est te id*

Digitized by Google

dare operam, Qui istum amorem ex animo amoveas tuo. Hos duos versus unum tantum trochaicum acatalecticum putamus esse, rejecta prima ejus syllaba in finem præcedentis versus, detractoque in scansione pronomine *tuo:* quod subditicium putamus, et tamen ob reverentiam omnium librorum, in impressione retinemus: aliter hi duo versus adeo impediti sunt, ut non facile cujus sint generis, agnoscatur. *Faërnus.*

Quid ais, Byrrhia] Consilium senis de Pamphilo ad uxorem ducendam adigendo, etiam Charino mature innotescere, argumenti causa, debebat: is ergo, ut primum ex servo cognovisset, quid pararetur, anxius animi ad Pamphilum properat; quo familiariter utebatur. Quærunt ergo aliqui cur Charinus nusquam se conscium amoris Pamphili erga Glycerium ostendat, homo sodalis et amicus: et propterea existimant factum, ut nihil ex anxietate Charini relaxaretur: quod futurum erat, si ei constaret, Pamphilum alio amore occupatum esse: possitque ad hunc sensum trahi, quod act. II. sc. 6. vs. 13. *clam* dicitur amasse, et *ne infamiæ sibi esset, cavisse.* Ex diverso; non potuit latere Charinum, quam assidue in domum Chrysidis ventitarit Pamphilus, eaque defuncta, amorem Glycerii in funere ipse prodiderit: adeo ut Chremes mox, velut ex communi fama, *comperisse* se dicat, *Pamphilum pro uxore habere hanc peregrinam:* vide omnino Donatum ad illa verba. Jam, quando Charinus in Davum increpat act. IV. sc. 1. vs. 42. 'Eho, dic mihi, si omnes hunc conjectum in nuptias inimici vellent, quod nisi hoc consilium darent?' multum decedet de vi objurgationis, si ab ignaro amorum Pamphili hæc verba proficiscantur: et scena insequente, Charinus audit Pamphili querelam et cum Myside, de Glycerio, sermones, non tanquam rem novam, sed probe sibi notam. Videatur itaque id timuisse Charinus, vim ut posset ferre Pamphilus, et patris imperium detrectare: tum nec illud ad fidem difficile erat Pamphilum fecisse, aut facturum esse, quod sæpe adolescentes solebant; ut ab ejusmodi amore, ad nuptias tum auctoritate patria, tum suo quodam consilio, revocari se pateretur: hæc ad anxietatem Charini excitandam et alendam satis momenti habere potuerunt. Quod enim nullam hujus rei mentionem facit, neque in primo colloquio, neque in jurgio, duabus de caussis factum videri potest: quarum altera ad τὸ πάθος Charini, cui nihil aliud nisi Philumena in ore erat, altera ad rationem pertinet: nullum enim hinc argumentum peti poterat, quo Pamphilus a nuptiis avelleretur: nec decebat Charinum, ingenuum et honestum adolescentem, aperte suadere Pamphilo, ut amori potius quam pudori patris obsequeretur. Fiebat enim sæpe, ut diximus, et fieri debere videbatur, ut ab amoribus ad nuptias, adolescentes traducerentur. Sed hæc utcunque animadversa et existimata erunt, haud in magno equidem ponam discrimine. *Bæclerus.*

C. *Quid ais, Byrrhia*] Ne Philumena, a Pamphilo repudiata, omnino spreta et deserta videretur, ad plenam Comœdiæ Catastrophen introducitur alter amator. *Farnabius.*

Sic est] Hoc cum indignatione stomachi dicit. *Donatus.*

2 *Qui scis*] Non vult enim verum esse. *Qui?* quatenus? unde hoc scis? *Idem.*

Apud forum] De loco. De tempore, *modo.* De persona, *de Davo.* Idem.

Apud forum e Davo audivi] Plurima dixit ad confirmandum Byrria, quando interrogatus est, a loco, a tempore, a persona. *Idem.*

Apud forum modo e Davo audivi] Donatus bene jubet observari Poëtæ

Digitized by Google

nostri accuratam diligentiam in omnibus brevitate nonnunquam admirabili absolutam, quando notat: 'Plurima dixit,' &c. *Bœclerus.*

Væ misero] Tandem aliquando pervictus est ut crederet. *Donatus.*

Væ] Interjectio in his rebus quas execramur. *Idem.*

3 *Ut animus in spe atque in timore, &c.*] Huc usque animus sustinebatur æquius inter spem et timorem; jam vero spei nervo inciso labascit, consilii auxiliique inops torpet, tanquam arcus antehac intentus, nunc spe deplorata, laxus flaccessit. *Farnabius.*

Usque antehac] Id est, antequam tua verba audirem. Et duas præpositiones posuit, ut dicitur: sed una est tantum, velut adverbium, non jam præpositio. Nulla præpositio præpositioni adjungi separatim potest. *Usque* ejusmodi est, ut sine aliqua præpositione raro inveniatur. *Donatus.*

Attentus fuit] Ut *attentus audire* dicitur. *Idem.*

4 *Lassus cura, confectus, stupet*] *Lassus cura*, ex præterita spe: nunc *confectus*, id est, sic vulneratus, aut percussus, ut sanari non possit. *Id.*

Lassus, cura confectus stupet] *Lassus*, adempta attentione. *Cura confectus;* confirmato timore. *Stupet*, abjecta spe. *Idem.*

5 *Quæso ædepol*] Objurgantis est *Quæso*, vel etiam rogantis. *Idem.*

Quoniam non potest] Consolatio ad id, quod fieri non potest, suadens. *Idem.*

Quoniam id fieri, quod vis, non potest] Citat hunc Terentii locum Augustinus l. XIV. de Civitate Dei, c. 15. et I. de vita beata. Crito infra act. IV. sc. 5. *Ut quimus, quando ut volumus non licet: οὐ δυνάμενος ὃ θέλεις, θέλῃς ὃ δύνασαι. Farnabius.*

6 *Id velis, quod possit*] Proverbiale. *Donatus.*

Nihil aliud] Hoc magis gemitu amatorio, quam ut responderet Byrriæ, dicit: quasi magis Philumenam velit, quam vitam et lucem. Idem alibi, 'In eo me oblecto, solum id est charum mihi.' Non enim dixit, Nullam volo aliam, quam Philumenam: sed nihil volo aliud: quod infinitum est. *Idem.*

Nihil aliud] Apud Terentium flagitiosus adolescens insana flagrans cupidine, Nihil volo aliud, et Augustin. l. XIV. c. 8. *Farnabius.*

7 *Qui istum*] *Qui*, pro ut. *Donatus.*

Ex animo amoreas] Legitur, *ex corde ejicias.* Idem.

9 *Facile omnes, cum valemus, &c.*] Pertinet huc illa apud Ciceronem disputatio (III. Tuscul. cap. 29.) quando Crantor dolori cedendum putat: 'premit enim,' inquit 'atque instat, nec resisti potest. Itaque Oileus ille apud Sophoclem, qui Telamonem antea de Ajacis morte consolatus esset, is cum audisset de fato suo, fractus est: de cujus commutata mente sic dicitur: 'Ne vero tanta præditus sapientia Quisquam est, qui aliorum ærumnam dictis allevans Non idem, cum fortuna mutata impetum Convertat, clade ut subita frangatur sua, Ut illa ad alios dicta et præcepta excidant.'' Græcorum Poëtarum in hanc rem sententias collegit Muretus V. L. I. 7. *Bœclerus.*

Facile omnes, cum valemus, &c.] Thales interrogatus, quid esset difficillimum? respondit: ἑαυτὸν γνῶναι: quid facillimum? ἄλλῳ ὑποτίθεσθαι. Laërtius. Ἅπαντές ἐσμεν εἰς τὸ νουθετεῖν σοφοὶ, Αὐτοί θ' ἁμαρτάνοντες οὐ γινώσκομεν. Menander. Ῥᾷον παραινεῖν ἢ παθόντα καρτερεῖν. Idem. Ὑγιὴς νοσοῦντα ῥᾷστα πᾶς τις νουθετεῖ. Idem. *Farnab.*

10 *Tu si hic sis*] Hoc gestu scenico melius commendatur. Nam hæc magis spectatoribus, quam lectoribus scripta sunt. *Hic* ergo, se ipsum ostendens, dicit: et est *hic* pronomen. *Donatus.*

Hic sis, aliter sentias] Δεικτικῶς se ipsum indigitans, vel *hic*, meo loco.

Digitized by Google

Farnab.

Age age ut lubet] Adversus hæc non habuit quòd loqueretur: et est permissio reprobantis ea quæ consentit. *Donat.*

Sed Pamphilum] *Sed*, inceptivum, pro atque eccum Pamphilum: ut Sallustius, 'Sed Metellus in vulnere.' Hoc non discretivum: ut si dicas, sapiens, sed miser: hic enim discretivum erit. *Idem.*

Sed Pamphilum video] Hæc per ἀποστροφὴν finguntur. *Idem.*

11 *Omnia experiri*] Idem alibi: 'Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet.' Virgilius hanc posuit sententiam: 'Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.' *Id.*

12 *Ipsum hunc*] Bene *ipsum*, quasi auctorem et principem: refertur etiam ad dignitatem. *Idem.*

Orabo: huic supplicabo] *Oramus* quæ bona sunt: *Supplicamus* in adversis magis, vel cum lachrymis. *Idem.*

Hunc orabo, huic supplicabo] Procemia sunt petitionis, quibus ostendit Poëta rationem, qua nova et improba res tamen petitur. *Idem.*

Amorem huic narrabo meum] Non studium aut voluntatem, sed amorem. Nec petam, sed *narrabo* dixit: totum magnifice. *Idem.*

13 *Ut aliquot saltem prodat dies*] *Saltem*, desperatis rebus solam petentes salutem, hoc verbo utimur. *Prodat* vero, proferat, prolatet, differat. Lucilius in quinto, 'An porro prodenda dies sit?' *Idem.*

Prodat dies] Protrahat, proferat. *Farnabius.*

14 *Interea fiet aliquid*] Tale est hoc, quale illud, 'Interea aliquid accidet boni.' Sed nihil illum dixisse poëta per servum ostendit, dicendo; *Id aliquid nihil est.* Donatus.

Fiet aliquid] Ut supra, *Impetrabo.* Idem.

Interea fiet aliquid] Infra plenius act. II. sc. 3. vs. 24. 'Interea aliquid acciderit boni:' qui locus de sensu et usu hujus formulæ non sinit dubitare. Vehementer cupientes etiam ubi sperandi causa ademta videtur, in spem revolvuntur, utut incertam et obscuram. Apud Plautum in Mercatore II. 4. 24. 'In venietur, exquiretur, aliquid fiet.' *Boeclerus.*

15 *Adeon' ad eum*] Consuetudine magis, quam ratione dicitur: unum enim *ad* abundat. *Donatus.*

Quidni? si nihil impetres] Aut, *Quid, nisi nihil impetres, ut te, &c.* In utroque idem sensus est: sed superior per εἰρωνείαν, inferior per simplicem explanationem, solvitur. Et si *quidni* legitur, subaudiendum, adeas: ut sit, Quidni adeas? ut si nihil impetres, te arbitretur paratum mœchum, si illam duxerit. *Idem.*

Si nihil impetres] *Impetres*, per ὑστερολογίαν dictum videtur, pro *petas*: quoniam petitionem sæpe impetratio sequitur. *Idem.*

17 *Abin' hinc in malam crucem cum suspicione istac, scelus*] Libri Vaticanus et Victorianus, *Abin hinc*, licet deinde ex *abin*, abrasum utrobique sit n: præterea hi duo, et alii omnes fere l. s. *in malam rem* habent: qua lectione admissa versus, qui aliter stare non potest, est trochaicus catalecticus. *Faërnus.*

Malam rem, &c.] Exitium, in crucem, supplicium te dignum, ad corvos. *Farnabius.*

18 P. *Charinum, &c.*] Non imperite Pamphilum priorem loqui fecit, sed ut fiduciam det Charino loquendi: quod et Virgil. eleganter, 'Heus, inquit, juvenes, monstrate, mearum Vidistis si quam hic errantem forte sororum.' Ad hoc prior incipit Pamphilus, ut ad confessionem Charino minus clausa præ pudore sit via. *Donatus.*

19 *Ad te venio*] Aliqui libri scripti, et in iis antiqui et Priscianus, *Ad te advenio.* Faërnus.

Ad te venio, spem, salutem, auxil. cons. expet.] Rhetorice et copiose hic

Digitized by Google

agit. Principium enim vim præpadi habet: *ad te venio*, sc. *advenio*. *Spem* primo loco nominat, jam scilicet desperatam, nisi a Pamphilo redderetur; et cum ea *Salus*: perire enim destinaverat, nisi omnia experto, nova spes affulgeret: *auxilium* inde, aut si minus id fieri possit, *consilium*, nec petit sed *expetit*. Responsio Pamphili vs. 20. *neque pol consilii locum habeo, neque auxilii copiam*, ex mente Donati, conditionem ejus describit, qui et amans et miser esset, suisque ipse rebus nec consilio, in perturbatione animi, nec auxilio, in tanta fortunæ turba superesse posset. *Bæclerus.*

Salutem, auxilium, consilium expetens] Ut in petitionibus fieri solet, beneficium petens, utitur partibus deliberativæ. *Donatus.*

Consilium expetens] Eleganter: quoniam demens et improbum est quod petit, novissimum posuit consilium: ut si non possit concedi, vel consilium expetat ad sanandam dementiam. Cicero, 'Tu da salutem, qui spem dedisti.' *Idem.*

20 *Neque pol consilii locum habeo, neque auxilii copiam*] Apud amantem neque consilii facultas: apud inopem neque copia auxilii. His duobus ostendit etiam sese amatorem. Neque pol consilii locum habeo, quia amo: neque auxilii, quia sum miser. *Idem.*

Neque pol consiliis locum habeo] O. l. s. Donatus et Eugraphius *consilii*: et ita Robertus Stephanus impressit. *Faërnus.*

Neque pol consilii locum habeo] Ab amante nullam consilii facultatem, a misero et inope nullam auxilii copiam exspectes, 'Magisque ei adeo consiliarius hic amicus est, quam auxiliarius.' Plautus in Truculento act. II. sc. 1. *Farnab.*

21 *Sed istuc quidnam est*] Hoc si non adderet, locus confitendi amoris Charino nullus fuisset. *Donatus.*

Hodie uxorem ducis] Vide miram interrogationem ante confessionem. *Idem.*

Aiunt] De ea re dicimus quam volumus esse falsam. *Idem.*

22 *Si id facis*] Nihil prius, quam se moriturum dixit, pudenda dicturus. Inde datum est, ut ille instantius quæreret causam. *Idem.*

Hodie postremum] Plus dixit, quam si dixisset, *Morior hodie*. Idem.

Hodie postremum] A necessario: quia, vivere non potest. Et *postremum* adverbium est. *Idem.*

Si id facis hodie postrem. me vides] Servantur gradus semel instituti: *spem expetebat*; hoc illo responso Pamphili, *aiunt*, iterum imminuta, ad consilium pereundi aut profugiendi revolvitur, quod hac verborum ambage notatur, cui conferri meretur locus in Phormione act. III. sc. 3. vs. 16. &c. Subinde cum Pamphili de nuptiis animum perspexisset, cum spe, *salus* redit: vs. 33. *reddidisti animum*: ubi Donatus: 'Plus dici non potuit:' de 'auxilio' et 'consilio' deinceps agitur, sociata opera, etiam in scena sequente. *Bæclerus.*

23 *Vereor dicere*] Eloqui me vetat verecundia. *Farnabius.*

24 *Sponsam hic tuam*] Nulla cunctatione Byrrhia, sed facete, παῤῥησίᾳ servili paratissime narrat. *Donatus.*

Sponsam hic tuam amat] Callide et *sponsam*, et *amat*: hoc est, nec adhuc uxor tua est, neque aliquid admisit, quia amat tantum. *Idem.*

Næ iste haud] *Næ*, valde: ut et Cicero, *Næ illi vehementer errant*. Sensus hic est, Non id amat quod amo, nec id odio habet quod odi: hoc est, Valde iste, inquit, non mecum sentit: id amat quod ego odi. *Idem.*

Næ iste haud mecum sentit] *Næ*, valde: aut, ut quidam volunt, *o quam*. Lucilius in x. 'Næ in arce bovem discerpsi magnifice,' inquit. *Idem.*

25 *Num quidnam amplius tibi cum illa fuit*] Artificiose personam expressit Terentius, nuptias recusan-

Digitized by Google

tem: et simul τὸ πρέπον virgini servavit. *Idem.*

Num quidnam amplius tibi cum illa fuit, &c.] Pudori serviit, consuetudinem veneream notando: sequitur: *quam vellem:* sub. tibi aliquid amplius fuisset cum illa: *ut* scilicet *esset causa recusandæ*, quod Donatus annotat. *Bæclerus.*

26 *Quam vellem*] Utique ut esset causa recusandæ. *Donatus.*

Quam vellem] Utinam esset! quo mihi illius recusandæ daretur causa. *Farnab.*

Per amicitiam] Suam et Pamphili. *Donatus.*

Et per amorem] Suum tantum circa virginem. *Idem.*

Nunc te per amicitiam et per amorem obsecro] Per amicitiam, 'suam et Pamphili:' per amorem, 'suum tantum circa virginem.' Donatus. Interpres Gallus synonymiam agnoscit, per amicitiam et amorem nostrum, id est, quo inter nos amamus. Donati expositio, *oro te per amorem Philumenæ*, nihil hic efficaciæ videtur habere. Cæterum hæc petitio Charini affectum et artem servat: obtestatione præmissa, gradus facit, ut si id, quod unice cupiebat, impetrari nequiret, κατ' ἐπιτροπὴν, aliud tanquam ultimum et qualecunque levamentum desperationis rogaret. *Bæclerus.*

27 *Ut ne ducas*] Sufficeret dixisse, *ne ducas.* Donatus.

Dabo equidem operam] Plus illi promisit, quam ille poposcit. *Idem.*

Dabo equidem operam] Pronuntiatione levandum est. Plus enim dixit, *dabo operam:* quam si diceret, *non ducam.* Idem.

Non potes] Deest, *fieri*, et hoc ad patrem retulit. *Idem.*

28 *Aut tibi nuptiæ hæ sunt cordi*] Hoc ad Pamphilum pertinet, non enim unum et idem est: nam si idem esset: *nuptiæ hæ sunt tibi cordi*, supervacuum esset additum. *Idem.*

Cordi] Animo, acute. *Idem.*

Cordi] Repetitio interrogatoria cum indignatione. *Farnabius.*

Saltem aliquot dies profer] Primo quæ majora sunt petit: postremo quæ ex his videntur minima: et hoc arte: ut 'Incute vim ventis, submersasque obrue puppes.' Et ad postremum, 'Aut age diversas, et disjice corpora ponto.' *Donatus.*

29 *Profer*] Prolata, produc, differ. *Idem.*

Profer] Prolata, differ, protrahe: supra hac eadem scena; 'Credo, impetrabo, ut aliquot saltem nuptiis prodat dies: Interea fiet aliquid, spero.' *Farnabius.*

Aliquo] *Aliquo* dixit, ut exilium esset incertum. *Donatus.*

Audi nunc jam] Correptio impatientis, qui non sustineat audire de exilio. *Idem.*

Audi nunc jam] In hoc versu *jam* est dissyllabum, ut alibi; itaque scribe, *iam.* Sed hæc vox in versione Gallica omitti non debet; idem enim est ac si diceret Pamphilus: Nunc, postquam tamdiu locutus es, tandem audi. *Faber.*

Audi nunc jam, &c.] Donatus correptionem hic agnoscit, tanquam impatientis, qui non sustineret audire de exilio, id est, tanquam a Pamphilo, non sustinente audire de exilio, factam. Serviunt et hæc verba asseverationi, qua mox eminentem sententiam infert, ut Charinum de suo animo certum reddat. Adde sententiam παράλληλον Adelph. IV. 3. 1. de eadem honestate circa officiorum communicationem. *Bæclerus.*

30 *Ego, Charine*] Sententiæ, quæ ex pronominibus incipiunt, seria semper, sed vera promittunt. Virgilius: 'Me natam nulli veterum sociare procorum Fas erat.' *Donatus.*

Ego, Charine, neutiquam officium] Sensus hic est, Non puto, inquit, hominem liberum, qui, cum nihil præstet, haberi gratiam sibi poscat: ergo cum tibi nihil præstem, nolo mihi

Digitized by Google

gratias agas: non enim tui causa fugio, quod, priusquam me peteres, magis nolebam ducere, quam tu cupis. *Idem.*

Neutiquam] Una pars est orationis, pro nequaquam. Aut alio modo dicitur.

Cum is nihil promereat] Id est, præstet: ut Virgilius: 'Quique sui memores alios fecere merendo.' Et, 'Nunquam regina negabo Promeritam.' E contrario lædit: 'Quid commerui, aut peccavi, pater?' *Idem.*

Officium esse liberi puto] Deest dictio *hominis*, quæ in omnibus est l. s. et in plerisque ita collocata, *officium liberi esse hominis puto:* quo modo etiam melius procedit trochaicus; 'liberi' autem 'hominis' intelligendum, non ejus modo qui non est servus, sed et qui nobilitate et bona existimatione inter suos cives censetur. Juvenalis: 'Tu tibi liber homo, et regis conviva videris, Captum te nidore suæ putat ille culinæ.' Cicero libro primo Officiorum: 'Nihil est agricultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homine libero dignius.' *Faërnus.*

Officium liberi esse hominis puto] Hic sumitur *officium* pro actione, ut in scholis loquuntur. Gall. *Ce n'est pas une action d'honneste homme.* At *liberi* est dissyllabum. *Faber.*

Neutiquam officium liberi] Neque ingenui hominis esse arbitror officii gratiam admittere, ubi nihil præstiterit, promeritus fuerit. Ego nihil præsto; non enim tui causa Philumenæ nuptias fugio, sed Glycerii, quam intime et constanter amo. *Farnabius.*

31 *Cum is nihil promereat*] *Mereri*, est aliquid mercedis pro labore sumere: cum dicimus, *Nihil meretur*, hoc intelligitur, nihil mercedis dignus est accipere. *Donatus.*

Cum is nihil promereat] Laboret, vel mereatur, vel mercedis petere debeat: ut, 'Quid meret machæra?' Plautus in Pseudolo. *Idem.*

Id gratiæ apponi sibi] Addi in gratiam suam, id est, sibi gratiam merere. *Idem.*

32 *Nuptias effugere*] Interposita distinctione, vultuose hoc dicitur, hoc est cum gestu. *Idem.*

33 *Reddidisti animum*] Plus dici non potuit. *Idem.*

Aut tu, aut hic Byrrhia] *Hic* δεικτικῶς quasi efficaciorem ostendit: ergo ad comparationem alterius refertur. *Idem.*

34 *Facite, fingite, invenite, efficite*] *Fit*, quod verum est. *Fingitur*, quod falsum est. *Invenitur*, ne temere fiat. *Invenite* ergo, agite dicit post cogitationem. *Idem.*

Efficite] Id est, in effectum perducite. Sallustius, 'Nam et priusquam incipias, consulto; et ubi consulueris, mature facto opus est.' *Idem.*

Facite, fingite, invenite] Mire expressit Pamphili animum nuptias metuentis, cui quicquid dixerit, parum est. *Idem.*

Facite, fingite, invenite, efficite] Rhetorice contorquet verba: ad animum Pamphili asseveratius demonstrandum: in quibus tamen non oportet λεπτολογεῖν. *Bœclerus.*

35 *Ego id agam, mihi qui ne detur*] Non dixit, *ego non instabo ut ducam:* sed quod est amplius. Et recte: utriusque opera opus. Non enim continuo ducet Charinus, si non duxerit Pamphilus. *Donatus.*

Qui detur] *Qui* pro quemadmodum. *Idem.*

Ne mihi] Veteres frequenter *ne* pro *non* dicebant. *Idem.*

Mihi qui ne detur] Qua ratione mihi non detur. *Farnabius.*

Sat habeo] Sic antiqui pro sufficit, *sat habeo* dicebant: an vel abundat? *Donatus.*

36 *Cujus consilio fretus sum*] Οἰκονομικῶς hic Davi in hac fabula partes designantur: quo etiam Byrriæ contentio spectat; tanquam et inutilis,

Digitized by Google

et tristia tantum nuntiantis: recte enim Donatus ea, quæ nihil opus sunt scire, ad Scenæ principium refert; ubi Byrria tristi nuntio Charinum exterruerat: qui affectus in hæc verba duravit. *Bœclerus.*

At tu hercle] Deest, adfers, dicis, nuntias. *Donatus.*

27 *Nisi ea quæ*] Hoc est, 'Daturne illa hodie Pamphilo nuptum? By. sic est. Ch. qui scis? By. apud forum modo de Davo audivi.' Quod memor est Charinus se non libenter audisse. *Idem.*

Fugin' hinc] Comminantis est, et abigentis a se. *Idem.*

Ego vero, ac lubens] Nemo lubenter fugit, nisi coactus necessitate. Hic etiam *lubens* dixit, quod est lubenter. *Idem.*

Scena ii. Hæc scena constat trochaicis septenariis, sive tetrametris catalecticis. Quicquid variæ lectionis Faërnus annotavit, in nostris quoque Mss. reperitur: præterea alia sunt quædam diversa, quæ non operæ pretium est annotare: vs. ult. pro *etsi* habent nostri *tametsi;* pro *me, mea:* vs. 22. frustra substitui vocem *suspectio* eruditi pridem monuerunt: vs. 28. *intro aspexi*, unus e meis habet: v. Fr. Fabric. vs. 7. *abeo* retinent omnes nostri: vide autem Donatum et Fr. Fabric.

Narrationis Davi τὸ ἐγκατάσκευον per argumenta et rationes ac conjecturas; itemque τὸ ἐνδιάσκευον per figuras et mores, non indiligenter Donatus signavit, opportunis locis. *Bœclerus.*

1 *Di boni*] *Hæc scena consilium continet personarum, ad quas maxime pertinet argumentum. Et hic est locus in quo, ut fieri solet, fortuna, mixta rebus dispositis, magnas turbas dat.* Donatus.

Di boni, boni quid porto] Non mirum quod insolentius Davus exultat, qui, ut Simo dicebat, timidus fuit, ut ipse Davus, etiam desperavit ex nuptiarum terrore, quas nunc falsas comperit. *Idem.*

Di boni, boni quid porto] Ex proximo repetivit bis: sed tamen alterum nominativo plurali, alterum genitivo singulari dictum est. *Idem.*

Di boni, boni quid porto] Accurate observata ἤθη. Davi subtile: cui ex tenui aut nullo apparatu suboluerat simulari nuptias. Pamphili sibi constantis honestum. Charini socordis leve et humile. *Farnabius.*

Quid porto] Non solum corpore, sed etiam animo portamus tam bona quam mala. Sic alibi, 'Ne quid Andria apportet mali.' *Donatus.*

2 *Ut metum in quo nunc est, adimam, atque expleam animum gaudio*] Ordine locutus est: prius enim metum adimere, sic demum gaudio perfundere. Hic ordo etiam in laude servatur. *Idem.*

3 *Nescio quid*] Deest *propter:* ut sit propter nescio quid. *Idem.*

Quid] Adverbiale. *Idem.*

5 C. *Audin' tu illum*] Interruptus sermo, alio interloquente. *Farnabius.*

Exanimatum] Perterritum, perturbatum. *Donatus.*

6 *Sed ubi quæram*] Nunc in omnes se partes versat, quærens quo dirigat cursum. *Idem.*

7 *Abeo*] Videtur quasi constitisse, deinde quasi elegisse quo pergat. *Habeo* per *h* inveni: legitur et *abeo:* uti merito illi dicatur, *Resiste.* Idem.

Quis homo est qui me? o Pamphile] Ante videt, quam compleat orationem. *Idem.*

8 *Te ipsum quæro, euge o Charine, ambo opportune, vos volo*] Nec Donatus, nec l. s. habent *o* interjectionem, et stat versus omittendo facere synalœpham, in *teipsum*, vel dissolvendo diphthongum in *quæro.* Faërnus.

Euge, Charine] *Euge*, modo pro interjectione positum est. *Donatus.*

Opportune] Deest, *adestis:* non, opportune vos volo. *Idem.*

9 *Dave, perii*] Proprium est dolen-

Digitized by Google

tibus, præfestinare ad indicanda quæ dolent. Ἀπολούμεθα. Habet nonnullum affectum quod addidit, *Dave.* Idem.

Dave, perii, interii] Hæc verba Charino Donatus adscribit: et bene. *Faërnus.*

Quin tu] *Quin*, modo pro imo, alias, cur non? *Donatus.*

10 *Mea quidem hercle*] Videtur Charinus plus dixisse, *Perii*, quam Pamphilus, *Mea quidem hercle certe in dubio est vita.* Sed non est hoc: plus enim Pamphilus dixit: nam qui vivit non potest interiisse: is autem qui vivit, vitam potest in dubio habere. Ideo et juravit *hercle:* et affirmans jusjurandum, *certe* addidit. Bene *certe:* quasi illud *interii*, falsum sit. Ita Pamphilus plus fecit, periturum se esse dicendo, quam Charinus interiisse. *Idem.*

Mea quidem hercle] Donatus his addit adverbium, *certe*, et tres libri vetustiores. *Faërnus.*

Hercle certe] Geminatio asseverationi serviens. Ita πάνυ σφόδρα apud Aristophanem, in Pluto: ubi Scholiastes antiquus: ὅτι σύνηθες Ἀττικοῖς παράλληλα τιθέναι τὰ ἰσοδυναμοῦντα, δηλοῦται δὲ ἕν τι ἐξ ἀμφοτέρων. οὕτως ἔχει καὶ τὸ, τυχὸν ἴσως. *Bœclerus.*

In dubio vita est] Id quod dictum antea, *mon repos, ma joie, &c.* nisi sit hyperbole amatoria. *Faber.*

Et tu quid, scio] Mira compendia, quæ contrahit Poëta longitudine fabulæ: nec tamen perdit affectus personarum. *Donatus.*

Et tu quid] Deest *timeas.* Idem.

Et tu quid scio] Iidem libri, *et quid tu.* Faërnus.

11 *Et id scio*] Ἐν ὑποκρίσει: tanquam dicat, nihil est. *Donatus.*

Et id scio] Legitur *etsi scio.* Idem.

Et id scio] Affirmat Donatus etiam legi *et si scio;* et ita habent omnes vetustiores libri. *Faërnus.*

Hodie] Tempus addidit, tanquam rem sciens. *Donatus.*

Obtundis] Sæpe repetendo dicere, *obtundere* est: translatio a fabris, qui sæpe repetunt tundendo aliquid malleo, et idem obtundunt et hebetant. *Idem.*

Obtundis, tametsi] Potest esse ἀναστροφή: sed sincerius est et melius subdistinguere. *Idem.*

Obtundis, tametsi intelligo] Eadem sæpius repetendo mihi aures obtundis; metaphora a pugilibus qui crebris cestuum ictibus Antagonistarum aures obtundunt, vel etiam a fabris qui ferrum malleis tundunt hebetantque. *Farnabius.*

12 *Id paves*] Deest *ob*, ut sit, *ob id:* hoc autem Pamphilo dicit. *Donatus.*

Tu autem, ut ducas] Pro, ne non, *ut* posuit. Hoc Charino. *Idem.*

13 *Atque istuc ipsum*] Ἐν ὑποκρίσει. Ille enim hoc idem dixerat cum exclamatione: quod quasi vanum contemnit. *Idem.*

Me vide] Utrum, lætus sum? an, me specta fidei datorem? ut dici solet, *me habe, me respice.* Idem.

Me vide] Me respice, a me salutem exspecta. *Farnabius.*

11 *Obsecro te, quamprimum me libera miserum metu*] Cum precibus et tempus admiscuit. Et bene *libera*, perfecta enim securitas *liberatio* nominatur. *Donatus.*

Hem] Ecce: demonstratio est facti. *Idem.*

15 *Uxorem tibi non dat jam Chremes*] Oratorie a summa cœpit: cujus partes, multis dicentur. *Idem.*

Jam non dat] Bene *jam:* quod si non dixisset, intelligeret Pamphilus, vel postea Chremetem filiam esse daturum. Sed addito *jam*, plena securitas est: *jam* enim renuntiatio est perpetuitatis. *Idem.*

Uxorem tibi jam non dat] Iidem libri vetustiores et aliqui alii, et Donatus, ita collocant, *tibi non dat jam.* Faërnus.

Scio] Præparatio est auditoris ad

Digitized by Google

eam narrationem, quæ ostendit argumenta falsarum nuptiarum. *Donatus.*

16 *Me prehendit*] Pro *prendit.* Addita aspiratione geminavit syllabam. Et *prehendit* dixit, quasi vitantem ac fugientem. *Idem.*

Ait tibi] *Ait* proprie: quia contemnenda dicuntur. *Idem.*

Ait tibi uxorem dare se] Conjecturam facit ex malis, quæ præcesserunt. *Idem.*

Ait tibi uxorem dare se] Dicit cur primo crediderit veras, dicturus subinde cur falsas. *Idem.*

Uxorem dare se] O. l. s. *dare sese;* ita erit trochaicus acatalecticus. *Faërnus.*

17 *Item alia multa*] Bene distulit narrationem, ne si audirent Charinus et Byrria, desinant dolos struere adversum vigilantissimum senem. *Donatus.*

Item alia multa] Commoda narratio a necessariis tantum. Minas autem senis prætermisit, ne corrumperet bona quæ nuntiabat. *Idem.*

Quæ nunc non est narrandi locus] Non vult dicere, quam minaciter secum egerit senex, quamque instet nuptiis, ne Charinum Byrriamque de spe dejiciat, quos vult secum adniti, ne uxorem Pamphilus ducat. *Idem.*

Quæ nunc] Argumentum est, quærere potuisse eum qui sit tertius: nam timor curam parit. *Idem.*

Narrandi locus] Modo tempus, spatium. *Idem.*

Locus] Tempus, spatium. *Farnabius.*

18 *Properans percurro*] Vide quantum dixerit, *Properans* et *percurro*, ut continuationem cursus ostenderet. *Donatus.*

19 *Ubi te non invenio*] *Ubi*, modo non est adverbium loci, sed temporis, pro *postquam.* Idem.

Ubi te non invenio, ibi] A summo ad imum divisiones, quibus dicta et facta continentur: sub quorum genere sunt species nunc dictorum, nunc factorum, cum consideratione rerum personarumque. *Idem.*

20 *Nusquam*] Deest, *vidi.* Idem.

Video Byrriam] Deest *servum:* et recte: dixerat enim, 'Apud forum modo de Davo audivi.' *Idem.*

Hujus video Byrriam] Charini video servum. *Farnabius.*

21 *Rogo: negat vidisse*] Mira brevitas, et imitanda. *Donatus.*

23 *Paululum obsoni*] Hinc est quod ait, 'Nimium parce facere sumptum.' *Idem.*

Obsoni] Obsonium est pulmentum, aut quicquid ultra panem et vinum adjicitur in cibum. Persæ ad panem nihil addebant, præter nasturtium, Xen. Socrates cum ad vesperum contentius ambularet, rogatus, quid ita faceret, respondit, se obsonare ambulando famem. Cic. Tusc. Quæst. v. vide infra. *Farnabius.*

Ipsus tristis: de improviso nuptiæ] Mire: et moraliter: ex his enim, quæ facta non sunt, docet quid fecisse deberet: et, *de improviso nuptiæ*, pronunciandum. *Donatus.*

24 *Ego me continuo*] Et bene, *continuo* ad Chremem: ut si ab utroque hoc fieret, esset vera suspicio Davi. *Idem.*

Ego me continuo] Deest, *duco.* Consuetudine dictum est. ἐλλειπτικῶς. *Idem.*

Egomet] Una pars orationis est. *Idem.*

Chremem] *Chremem* et *Chremetem*, ut *Darem* et *Daretem.* Idem.

25 *Cum illo advenio*] O. l. s. Donatus, *cum illoc.* Faërnus.

Solitudo ante ostium] Signa ab his quæ sunt, quæ non esse deceret. *Donat.*

Jam id gaudeo] Quasi adversum et non consentientem Pamphilum excitat ad gaudium lætitia sua. *Idem.*

Jam id gaudeo] Sic Virgilius, 'Cum venit, aulæis jam se regina super-

Digitized by Google

bis.' *Idem.*

26 *Recte dicis: perge*] Vultu enunciandum. Hoc dicit Pamphilus. *Id.*

Maneo] At parum temporis fuisti. *Idem.*

Interea] Temporis longi significatio. *Idem.*

Introire neminem] A non factis. *Id.*

27 *Exire neminem*] Quid si intus erant? ideo ait, *exire neminem.* Idem.

28 *Nihil ornati*] Ἀρχαϊσμός. Sic Sallustius, 'Ergo Senati decreto serviendumne sit.' *Idem.*

Nihil ornati] Nullum apparatum, qui nuptiis conveniat: adi act. II sc. 6. *Farnabius.*

Tumulti] Archaismus, pro *ornatus tumultus:* quartæ inflexionis. *Idem.*

29 *Signum*] Proprie pro argumento. *Donatus.*

Num videntur] A consequentibus argumentum. *Idem.*

30 *Non opinor*] Ille opinionem accommodat tantum, hic multum tribuit conjecturis. *Idem.*

Non opinor] Quoniam argumenta sunt et conjecturæ, *opinor* dixit. Nam contra opinionem, certa res est, quæ autem opinamur, putamus: quæ putamus, incerta sunt. *Idem.*

Opinor, narras] Bene a prima ad secundam personam. *Idem.*

31 *Etiam puerum*] *Etiam* pro præterea. *Idem.*

Chremi] Sic *Chremi,* ut *Ulyssi* et *Achilli.* Idem.

Inde abiens puerum conveni Chremi] Nota *convenire,* pro, *incidere in aliquem:* et ita Gallice verti debuit: *En revenant de-la, j'ay rencontray le valet de Chremes, qui portoit, &c.* Ejus significationis exemplum in Eunucho reperies. *Faber.*

32 *Olera et pisciculos minutos*] Sufficeret diminutive *pisciculos* dixisse, quod sic, *minutos* dixit: et pretium, obolo esse emptos: quæ est ultima nummorum significatio. Sunt enim genera minutorum piscium, quæ magno veneant. Hic ergo etiam ex pretio vilissimos pisces significavit. Et, quid si minutos, sed omnibus? *Seni* dixit, ut obsonationis ostenderet causam. *Donatus.*

Olera et pisciculos] Quod supra generaliter, 'paululum obsoni:' hic specialiter dixit. *Idem.*

Et pisciculos, &c.] Ἀγοράσας εἰς τοὺς γάμους· Λιβανωτὸν ὀβολοῦ τοῖς θεοῖς, &c. Ἡμῖν δὲ τοῖς θνητοῖς ἐπριάμην κωβίους. Athen. l. VII. c. 17. Omnia opsonia ὄψα appellantur: solus tamen piscis obtinuit tandem, ut ὄψον simpliciter cum dicitur, piscis intelligatur. Casaubon. in Athenæum l. VII. c. 17. *Farnabius.*

In cœnam seni] Mire *seni,* cujus est major cura domi. *Donatus.*

Nullus] Pro, *non,* ut alibi, 'Nullus dixeris.' *Idem.*

33 *Dave hodie tua opera*] O. l. s. *hodie Dave.* Faërnus.

Ac nullus quidem] O. l. s. *ac nullus q.* Idem.

34 *Quid ita*] Una pars orationis. *Donatus.*

Ridiculum caput] Pro toto homine: nemo enim ore contempto ex aliis membris hominem velit significare: et est συνεκδοχὴ τρόπος. *Idem.*

35 *Quasi necesse sit, si huic non det, te illam uxorem ducere*] Ostendit ἐνθύμημα vitiosum hoc esse, in quo, altero sublato, non necessario alterum relinquatur. *Idem.*

36 *Nisi vides, nisi senis amicos oras, ambis*] Hoc laborat Davus, quemadmodum Philumenam Charinus propriis laboribus promereatur uxorem. *Idem.*

Nisi vides, nisi senis amicos oras] Artificiose Davus Charinum excitat, ut, si fieri possit, adjuvetur negotium Pamphili, dum ille sibi providet. *Id.*

Nisi vides] Provides. *Idem.*

Nisi vides, &c.] Non tantum diligentiam Charini incitat Davus, ipsumque in hanc partem argumenti conficiendam trahit; sed etiam amoliri hinc cupit, ut cum Pamphilo

Digitized by Google

novi rationem consilii inire sine arbitris posset. *Bœclerus.*

Ambis] Magnarum rerum desiderium et appetitus, *ambitio* dicitur: Confirmata re a factis et a personis deliberativa nascitur. *Donatus.*

SCENA III. Constat scena, quam aliqui codices cum superiore conjungunt, trochaicis, ut ante; et deinde Iambicis sen. et octon. In vs. 5. tres nostri Mss. post 'transferet' ponunt *omnem:* ex glossa, ut arbitror. vs. 10. omnes, *egone.* vs. 11. *suadere noli hoc:* unus, *hæc.* vs. 17. pro *hocce,* omnes, *hoc.* vs. 22. omnes, *inveniet inopem.* vs. 28. omnes, *alia.*

Persuadet Davus Pamphilo, ut patri dicat, se ducturum esse Chremetis filiam: ita enim fore, ut honestati satisfecisse videatur, ut se periculo, turbis, difficultatibus simul et semel explicet; ut patris consilia confundat, sibique securitatem paret: quod magnæ instar utilitatis habendum. Arte autem tractat, difficultate et turbis ostensis, antequam promat consilium; mixtis etiam, ut penetrabilius moveant, argumentis. *Bœclerus.*

Quid igitur, &c.] In Mss. quibusdam continuatur hæc scena cum præcedente. *Farnabius.*

Quid igitur sibi volt pater] *Hæc scena deliberationem continet Davi et Pamphili.* Donatus.

1 *Igitur*] Bene *igitur:* si enim falsæ sunt nuptiæ, quid cogitat? stomachose etiam hoc dixit *sibi volt:* Virgilius, 'Quid vult concursus ad amnem?' *Idem.*

Ego dicam tibi] Præter figuram, consilium nota in his: dum sollertiam suam et quandam quasi *εὐσυνεσίαν* Davus hoc loquendi genere commendat. *Bœcler.*

2 *Si id*] *Id,* ob id, propter id. *Donatus.*

Quia non det tibi uxorem Chremes] Complures libri, *dat.* Faërnus.

3 *Neque id injuria*] Id est, usque adeo injustus sibi videbitur ut se injustitiæ ipse condemnet. *Donatus,*

4 *Perspexerit*] *Perspicere* est ad plenum et perfectum videre. *Idem.*

Priusquam tuum ut sese habeat animum] Trajectio verborum minime insolens *πρὸς τὸ σχηματίζειν τὸν λόγον.* Minus familiariter *ὑπερβατὸν καθ' ὑπέρθεσιν* adhibetur in vss. 27. et 28. 'Hanc fidem sibi, me obsecravit, qui se sciret non deserturum, ut darem.' Ordo enim est, quod Donatus jam notavit: 'Ut hanc fidem sibi darem, me obsecravit, qui se sciret non deserturum:' vel: 'Obsecravit me, ut sibi darem hanc fidem, qui sciret, me non deserturum se:' quo genere noster tamen parcius utitur, et vix sine ratione: quæ neque hic deesse videtur. *Bœclerus.*

6 *Tum illæ turbæ*] Τὸ *illæ* ad terrorem retulit. *Donatus.*

Quid? vis patiar] Hoc est, patiarne uxorem ducere? *Idem.*

Quid vis patiar] Sunt qui *quidvis,* pro, quicquid evenerit, intelligant: quia dixerat, 'Adeon' me ignavum putas?' Alii pronuntiant, ut sit sensus, Quid me vis facere? an ut hoc patiar, uxorem mihi dari? *Idem.*

Quid? vis patiar?] Al. *quid vis? patiar?* Farnabius.

Pater est, Pamphile] Hoc vultuose pronuntiandum est, et mire *pater* dixit: ut ipso nomine videatur habere auctoritatem: et veluti dormitantem et oblitum potestatis paternæ his tribus excitat; *Pater est, Pamphile, difficile est, hæc sola est mulier.* Donatus.

Pater est] A necessario argumentum. *Idem.*

Pater est, Pamphile: difficil'est, tum hæc sola est mulier] Suasionem hanc ita tractari, jam cœpimus dicere, ut animus Pamphili, periculi metu territus, admittat consilium: itaque hic quo brevius, eo validius, necessitati juris periculum facti conjungit: veluti per summam, undique et ab omni

Digitized by Google

parte conspiciendam: non minus autem hic pronuntiatio ac vultus gestusque suadentis τὸ πιθανὸν absolvit, quam ipsa oratio: vide et Donatum. Illis autem, quæ brevius nunc signantur, statim ἐξηγητικῶς subjicitur demonstratio periculi, de *ejectione* ex oppido: quo tanquam ictu Pamphili animus effossus, μετὰ πάθους μιμητικοῦ, *ejiciat?* inquit: quod cum iterum affirmaret Davus, jam consilium de periculo vitando, in quo demonstrato tantus terror inerat, ultro expetit: *Cedo igitur, quid faciam, Dave?* Hæc cum revera vim suasionis ingrediantur, actionis tamen Comicæ gratia veluti ad παρασκευὴν struuntur: sicut et, proposito mox consilio, *dic te ducturum*, interturbat Pamphilus, ut argumenta potentius inferantur, quod contentius resistit ille. *Bœclerus.*

Pater est, Pamphile] Patri adversari importunum est: vim neque parenti neque patriæ afferre oportet: ex Platone Cicero I. l. 9. Epist. Famil. *Farnabius.*

7 *Difficil'est*] Hoc est, resistere, contradicere, Pamphilo difficile, perniciosum Glycerio. *Donatus.*

Difficile est] Ἀποσιώπησις cum vultu. Deest *resistere*. Idem.

Sola] Sine auxilio, ac per hoc deserta. *Sola* autem, sine defensoribus propriis: et *sola* et *mulier* dixit. *Idem.*

Dictum ac factum] Proverbium celeritatis: id est, cito. *Idem.*

Invenerit] Pro inveniet. Conjunctivo modo pro indicativo usus est: et est honesta locutio. *Idem.*

Dictum factum] Ἅμα ἔπος, ἅμα ἔργον: actutum. *Farnabius.*

8 *Quamobrem ejiciat oppido*] Callide ad ejus periculum se convertit, cui plus amator timet, quam sibi: ideo vincitur statim. Apparet autem Davum male suadere: qui tum caveat Pamphilo: cum maxime formidat senem. *Donatus.*

Oppido] Ex civitate. *Idem.*

Ejiciat] Miratur et stupet. *Idem.*

Cito] Illo admirante, hic etiam confirmavit: addidit et tempus celeritatis. *Idem.*

9 *Cedo*] Singularis tantum numeri est: cætera pluralis, ut *Salve salvete.* Idem.

Dic te ducturum] Pronuntia *dic*: quasi rem facilem et nullius præjudicii. *Id.*

Dic te ducturum] Hoc est, quod ab initio nitebatur. *Idem.*

Dic te ducturum] Consilium quidem callidum; sed quod Pamphilum inscientem in discrimen conjiciat. *Farnabius.*

10 *Egone dicam*] Τὸ *Ego* ἔμφασιν habet: hoc est, vel quem non oporteat dicere, vel quem non conveniat fallere, atque mentiri. *Donatus.*

Cur non] Non interrogat, sed facilitatem rei ostendit. *Idem.*

Nunquam] Plus habet negationis, quam *non*. Idem.

11 *Ex ea re quid fiat vide*] Ἀπὸ τῆς ἐμβάσεως. *Idem.*

12 *Ut ab illa excludar, huc concludar*] Mire hanc cum pronomine significat, dicens *ab illa*. Illi nec sexum servavit, ne uxor esse videatur. Et ex ferarum translatione *concludar* dixit: ut alibi, 'Conclusam hic habeo uxorem sævam.' *Idem.*

Ut ab illa excludar] Ἐν ὑποκρίσει: nam aliud infert atque intelligit Davum dicere. *Idem.*

Ut ab illa excludar, huc concludar] Ἐνέργεια est in his verbis suavissima: quam auget μίμησις: pertinet huc illud Aristotelicum, πρὸ ὀμμάτων ταῦτα ποιεῖν, ὅσα ἐνεργοῦντα σημαίνει. *Excludi* enim et *concludi* non tantum translationem, sed evidentiam habent. *Bœclerus.*

Huc concludar] In Philumenæ nuptias. *Farnabius.*

13 *Nempe hoc sic esse*] Conjectura atque divinatio, an hoc, an illud venturum sit. *Donatus.*

Nempe hoc sic esse opinor] Ab imita-

Digitized by Google

tione (μίμησις enim dicitur) deducitur. *Idem.*

Nempe hoc] A possibili. *Idem.*

Nempe hoc opin. dict. patr. &c.] Ἐν ὑποκρίσει sæpe et multa dicuntur apud Nostrum: nam id est poësi dramaticæ aptissimum et pæne perpetuum σχῆμα. *Bœclerus.*

15 *Cedo*] *Cedo* singulariter tantum: cætera pluraliter. *Donatus.*

Cedo, quid jurgabit] Ab utili. *Idem.*

Hic reddes omnia] *Hic* adverbium loci non est, sed adverbium temporis: ut Virgilius: 'Hic annis gravis atque animi maturus Alethes.' *Idem.*

Reddes] Facies, restitues. *Idem.*

16 *Incerta ut sient*] Hic est eventus. *Idem.*

17 *Sine omni periclo*] Hoc est, sine ducenda Philumena. *Idem.*

Sine omni periculo] Nisi legas *periclo*, et ex *omni* m elidas, impeditus est versus. *Faërnus.*

18 *Nec tu ea causa minueris*] Hoc est, quod supra, *Id mutavit, quoniam me immutatum videt.* Donatus.

Nec tu ea causa] Quia promiseris te esse ducturum. *Idem.*

Nec tu ea causa minueris] Omnino retinenda est vox, auctoritate et consensu Mss. codicum. Accedit locus παράλληλος nostri Poëtæ in Hecyra IV. 3. 10. ubi vox *minuendi* ita usurpatur. Sensus hic est: *nec tu ea causa;* id est, quia promiseris te esse ducturum; *minueris hæc quæ facis;* id est, Glycerium habere desinas; *ne is* (id est, Chremes) *mutet suam sententiam;* id est, rursus tibi filiam suam dare velit. Nannius in Miscellaneis mallet: *timueris hæc quæ facis:* id est, ob hæc: sed bene se tuetur sententia quam dixi: etiam Donato et Eugraphio probata, quamvis minus explicate proposita. *Bœclerus.*

Nec tu ea, &c.] Tu interea, ne sententiam suam mutet Chremes, hæc quæ facis mutare noli, vive tuis moribus, amicam frequenta. Nannius legit *timueris* hoc sensu. *Farnabius.*

19 *Ne is*] Chremes scilicet. *Donatus.*

Ne is mutet] Ad consilium redit, et conjungit eventum. *Idem.*

20 *Patri dic velle: ut, cum velit*] Scilicet ne securus, quod non sit Chremes daturus filiam suam, parvi faciat iram patris, et neget uxorem ducere, utpote fretus, neminem alium sibi commissurum conjugem. *Idem.*

21 *Nam quod tu speres*] Sunt qui pro *speres*, *timeas* habeant: ut sit, Nam quod tu timeas, scilicet aliam daturum. *Idem.*

Nam quod tu speras] Liber Vaticanus et Donatus, *speres.* Faërnus.

Propulsabo] Hoc est, causam inanem esse monstrabo: id est, ostendam nihilominus te esse ducturum aliam uxorem, etiam si hanc non duxeris. *Idem.*

Propulsabo] Eleganter, pro eo quod est *repellam.* Idem.

Propulsabo] Quod enim tu speras tibique persuades non futurum, ut quisquam tibi ita morato filiam committat suam, facile refutabo. Indotatam potius tibi pater dabit, quam te apud Glycerium corrumpi sinat; Plaut. 'Neque illum, me vivo, corrumpi sinam.' *Farnabius.*

Uxorem his moribus dabit nemo] Ne alteram quærat. *Donatus.*

His moribus] Deest aliquid: ut sit, his moribus agenti, aut his moribus prædito. *Idem.*

Nam quod tu speres, Propulsabo facile: uxorem, his moribus, dabit nemo] Difficultas posita est in illa voce (*Propulsabo*) quam ideo per literam majorem scribi curavi, ut intelligeretur, referri eam ad Pamphilum, qui apud se cogitans hoc diceret (*Propulsabo;*) id est, omnia patris consilia eludam facile; nam ita licenter, ita dissolute vivam, ut nemo mihi filiam suam velit committere. Ad ea respondet Davus, *Inopem inveniet potius, &c.* quasi diceret, Si id cogitas,

Digitized by Google

Pamphile, in eo multum falleris; ea via periculum non propulsabis; nam pater pauperculam potius puellam tibi parabit, quam te corrumpi sinat. *Faber.*

Nam quod tu speras propulsabo facile, &c.] Torsit hic locus eruditos. Donatus, pro *speres*, *timeas* habere quosdam; Eugraphius, τὸ *sperare* pro *timere* per ἀκυρολογίαν accipi, ait. Nihil est mutandum; nisi quod τὸ *speras* τῷ *speres* prætulimus, Mss. nostris suffragantibus. Sensum operose Fr. Fabricius exposuit. Nos paucis notamus, quodam quasi χιασμῷ hæc ita dici: *nam quod tu speras*, qua una spe niteris, *propulsabo facile;* id est, repellam, refutabo, ostendam nihil esse, quo niti possis. Nunc resumitur prius, et expletur μιμητικῶς; scilicet hoc speras, hoc tecum animo agitas: *uxorem his moribus* agenti mihi, id est, alibi animum amoribus deditum habenti, *dabit nemo:* sequitur refutatio hujus argumenti sive spei, de qua dixerat, *propulsabo facile:* nam pater tuus *inveniet inopem potius* indotatam, eamque tibi collocabit, *quam te* amore meretricio apud Glycerium porro *corrumpi sinat.* Superest, ut ostendatur connexio cum superioribus: *nam quod tu speras*, scilicet recusando nuptias, hocque indicio, vel etiam adjuncta confessione amoris erga Glycerium, ostendendo, tuum animum avelli non posse, satis tutum te futurum, eo quod nemo filiam suam velit in matrimonium dare homini aliis amoribus irretito: id nihil esse ostendam; accendetur enim potius animus patris, ut te ab amore meretricio quamprimum abstrahat, quæsita quacunque conditione, &c. *Bœclerus.*

22 *Inveniet inopem*] Ὑποφορὰ, ἐφεκτικῶς. Sed nec inopem quærat. *Donatus.*

Inveniet] Sunt qui κατ' ἀνθυποφορὰν dici putant, *Inveniet inopem.* Idem.

Dabit nemo: inveniet inopem potius quam te corrumpi sinat] Ex *dabit* t elidetur, ut sit anapæstus in prima: si quis tamen contrahere velit τὸ *potius* in pyrrichium, non repugno. *Faërnus.*

23 *Negligentem feceris*] Hoc est, etiam in paratis nuptiis. *Donatus.*

24 *Otiosus*] Ex otio, hoc est, securus. *Idem.*

Aliam otiosus quæret] O. l. s. Donatus *alia.* Faërnus.

Interea aliquid boni acciderit] Scilicet ne quærendo inveniat. *Donatus.*

Interea aliquid] Mortem patris adolescenti in delicto pro bono servus ostentat. *Idem.*

Acciderit] Et ad causam refertur: et certe quia mortem patris bonum denuntiat. *Idem.*

Acciderit] Nota *acciderit* etiam pro bono et ab hoc et apud veteres frequentatum. *Idem.*

Interea aliquid acciderit boni] Mortem patris subindicari Donatus putat. *Bœclerus.*

25 *Haud dubium*] Plus intulit, quam est interrogatus. *Donatus.*

Inducas] In eadem translatione permansit, quia supra dixit, *Huc concludar.* Bona οἰκονομία, ut mox juste Davo succenseat Pamphilus. *Idem.*

Quin taces? P. dicam] Cur non securus es? significat jam nunc *tacere*, securum esse, ut in Adelph. 'Tace, egomet conveniam Pamphilum.' Et ideo ille, ut consentire dicenti *Quin taces* videretur, ait, *dicam*, ut scias illum, non silentium, sed securitatem imperasse. *Idem.*

Quin taces] Correptio est silentium præcipientis, de eo duntaxat, ne timeat de nuptiis: id est, esto securus: nam tacere, securi est. *Idem.*

26 *Puerum autem*] Videtur hoc illi contrarium esse, quod dixit, 'Quicquid peperisset decreverunt tollere.' Sic ergo solvitur; Quod ibi servus cum stomacho dixit, hic tantum, Pamphilum verecunde locutum accipimus. *Id.*

Puerum autem ne resciscat] Aut di-

Digitized by Google

vinaf: aut *puerum* pro quolibet sexu: sobolem, hoc est, fœtum: ut, 'Quicquid peperisset, decreverunt tollere:' ut Græci pueros παῖδας: Homerus, Πρίαμος Πριάμοιό τε παῖδες: et Horatius: 'Dicam et Alciden, puerosque Ledæ.' *Idem.*

Cautio est] Cautione opus est, hoc est, cavendum est. *Idem.*

Puerum autem ne resciscat mihi esse ab illa cautio est] Mihi magis placet *ex illa*, quod in multis libris, præsertim antiquioribus, legitur. *Faërnus.*

Cautio est] Cato opus est: cavendum est. *Farnabius.*

27 *Num pollicitus sum*] *Promissio* et *pollicitatio* eandem vim habent: sed *pollicitatio* majoris asseverationis est. *Donatus.*

Suscepturum] Act. I. sc. 3. supra. Et Eunuch. act. IV. sc. 6. *Farnabius.*

Hanc fidem] Ordo est: ut hanc fidem sibi darem, me obsecravit, qui se sciret non deserturum. *Donatus.*

29 *Curabitur*] Non *curabo*, sed impersonaliter, cum difficultate: quod quasi arduum esset, et grave, ostendit. *Idem.*

SCENA IV. Senariis Iambicis constat: vs. 4. Mss. meorum unus habet *rationem:* ut et Argentoratensis; sed secunda manu; ante enim fuit, *orationem:* vs. 5. omnes: *qua diff. te.*

Quæ ad fabulæ rationem hic pertinent, in dissertatione Andriæ præmissa tetigimus. *Bœclerus.*

Reviso] *Hæc scena nodum injicit erroris fabulæ, et periculum comicum. Facit etiam executionem consiliorum.* Donatus.

1 *Reviso quid agant, aut quid captent consilii*] *Quid agant*, auribus opus est: πρὸς τὸ *quid captent consilii*, prudentia et sagacitate: et quod supra dixit, non pœnituit idem repetere, 'observes filium, quid agat, quid consilii cum illo captet.' Quod enim prudenter dictum fuerit, non piget repetere. Actio tamen ex his tribus consistit, cogitatione, dicendo, gerendo. *Idem.*

Reviso] Redeo ut videam. *Idem.*

Quid agant] Quid respondeant, quid dicant. *Idem.*

Quid agant, aut quid captent consilii] Retulit ad id quod supra act. I. sc. 1. dictum est: 'observes filium, quid agat, quid cum illo consilii captet.' *Bœclerus.*

2 *Hic nunc non dubitat*] Non dixit, senex, aut pater: sed *Hic*, cum odio, quoniam animo adverso loquitur. *Donatus.*

3 *Venit meditatus alicunde*] Terror objurgaturi patris, hortatio est ad promittendum Pamphilo, quod jubetur. *Idem.*

Ex solo loco] *Solo*, deserto, ubi meditari facilius possit. *Idem.*

Venit meditatus alicunde ex solo loco] Ex Menandro sententiam explicat Donatus; εὑρετικὴν εἶναί φασι τὴν ἐρημίαν οἱ τὰς ὀφρῦς αἴροντες· i. e. philosophi. *Bœclerus.*

Meditatus alicunde, &c.] Ἐσκεμμένος. Εὑρετικὴν εἶναί φασι τὴν ἐρημίαν. In secessu et silentio consilium. *Farnab.*

4 *Orationem*] *Orationem* dixit, quod quasi ad plenum cogitari potuisset, quippe meditatus ex solo loco. Menander, εὑρετικὴν εἶναί φασι τὴν ἐρημίαν οἱ τὰς ὀφρῦς αἴροντες. *Donatus.*

5 *Differat*] Disturbet, et in diversum ferat. Virg. 'Atque arida differt Nubila:' hoc est: in diversum rapit, dissipat. Et in Adelphis, 'Miseram me! differor doloribus.' *Idem.*

Qua differat te] Libri Basilicanus et Decurtatus, *qui differat:* et ita etiam in Victoriano et Vaticano emendatum. *Faërnus.*

Qua differat te] Qua consilia disturbet tua, teque in diversum rapiat. Adelph. 'differor doloribus:' act. III. sc. 4. *Farnabius.*

Apud te ut sies] Non, ne timeat, cavet Davus, sed ne amore a consilio suo alienetur Pamphilus. *Donatus.*

Apud te sies] Præparatus sis: cui contrarium est, *Non sum apud me.* Idem.

6 *Modo ut possim*] *Ut*, pro ne non. *Idem.*

Digitized by Google

Modo ut possim] A possibili, Possim apud me esse. *Idem.*

Modo ut possim] Hic versus ita legi debet addita dictione *Dave*, ex o. l. s. et Donato, *Modo ut possim Dave.* D. *Crede inquam hoc mihi Pamphile:* eliditur t ex *ut*. Faërnus.

7 *Nunquam hodie*] Ab utili eventu. *Nunquam*, plus asseverationis habet, quam *non:* ut Virgilius, 'Nunquam omnes hodie moriemur inulti.' *Donatus.*

Commutaturum] Jurgium habiturum; hoc est enim *verba commutare*. Idem.

Commutaturum verbum] Altercaturum. Sic in Phormione, 'Tria non commutabitis verba inter vos hodie:' hoc est, dabitis atque accipietis, id est, jurgabitis. Ego puto *commutare verba* hoc esse, pro bonis dictis mala ingerere: hoc est, iracundia in maledicta compelli. *Idem.*

Tecum commutaturum] Altercaturum, pro bonis dictis mala ingesturum: in Phormione act. IV. sc. 3. 'ut est ille bonus vir, tria non commutabitis verba hodie inter vos.' *Farnabius.*

SCENA V. Senarii sunt: vs. 8. nostri Mss. *nunc nostræ timeo parti:* vs. 12. omnes: *ab uxore excidit:* vs. 14. unus: *nulla ne in re decet esse cuiquam homini fidem:* alter omittit, *cuiq.*

Byrriæ quarta persona in hac scena, non admiscetur tamen: notat Donatus: ut custodiatur sc. illud 'ne quarta loqui persona laboret.' *Bœclerus.*

Herus me relictis rebus] *Vide quam mire, quum omnes consulto consilio sibi agere videantur, tamen omnes rerum exitu inopinato ludificantur, et Simo, et Davus, et Pamphilus, et Charinus, et ipse Byrria.* Donatus.

1 *Herus me relictis*] Ad hoc venit Byrria, ut in errorem conciliet Charinum: et in hac scena quatuor personæ sine implicatione intellectus loquuntur. *Idem.*

Herus me relictis rebus] Imponitur manus rebus, cum perficitur id quod cœperit: ut Virgilius: 'Imponit regina manum.' Relinquuntur vero res, cum imperfectæ relinquuntur. Item Virgilius; 'Atque opere in medio defixa reliquit aratra.' *Idem.*

Relictis rebus] Adeo præposuit hoc negotii rebus omnibus. *Idem.*

Herus me relictis] Adverte mirum poëtæ artificium, quum omnes consulto consilio sibi agere videantur, omnes tamen rerum exitu inopinato ludificantur, et Simo et Davus, et Charinus et Pamphilus, et ipse Byrria. *Farnabius.*

2 *Hodie observare*] Observatio duplex est, vel captionis, vel obsequii. *Donat.*

3 *Id propterea*] Necesse est aut alterum esse supervacuum, aut *propterea* post accipiendum. *Idem.*

Id propterea nunc hunc venientem sequor; Ipsum adeo præsto video, &c.] *Hunc*, id est Simonem. *Ipsum*, id est Pamphilum. Scio qui in interpretatione Gallica hic erraverint, ut et in Notis Latinis: sed nominibus parco. Faërnus quoque hic et lapsus est, qui *ipsum* esse Chremetem dicat. Unde autem omnium error ortus est? ex eo scilicet quod *hunc* et *ipsum* extra omnem proprietatem, aut certe differentiam, legerint. *Fab.*

4 *Hoc agam*] In gestu est: nam est figura corporis, observantis quid agatur. *Donatus.*

Hoc agam] Rituale a sacrif. et auguriis sumptum, in quibus sacerdos aut præco alta voce exclamabat: *Hoc age:* quæ vox eos qui interessent monebat, ut ad rem, quæ ageretur, tota mente vacarent. *Farnabius.*

5 *Utrumque*] Et Davum et Pamphilum. *Donatus.*

Serva] Observa. *Farnabius.*

6 *Quasi de improviso respice*] Interest ejus qui repente aspexerit: nam videbitur nihil dolose locuturus: ut, 'magnam respexit ad urbem.' *Donat.*

De improviso] Scilicet, ne meditata intelligat eum habuisse consilia. *Id.*

Digitized by Google

7 *Hodie uxorem ducas, ut dixi, volo*] *Nolo* et *volo*, nimis imperiosa et superba dictio est: ut alibi, 'Pisces cæteros purga, Dromo. Congrum istum maximum in aqua sinito ludere Paulisper: ubi ego venero, exossabitur: Prius nolo.' *Idem.*

8 *Nunc nostræ parti timeo*] O. fere l. s. ita collocant, *nunc nostræ timeo parti.* Faërnus.

9 *Usquam erit in me mora*] Recusantis est magis, quam non volentis: consensio ea segnis ac tepida, si penitus consideres. *Donatus.*

Hem] Perculsus hoc dicto Byrria, interjectione magis, quam verbo exclamavit. *Idem.*

Neque isthic neque alibi usquam tibi erit in me mora] Donatus: 'Recusantis est magis, quam non volentis,' &c. Non debuit tam manifestum mendum adhuc tolerari. Lege omnino: 'Non recusantis est magis quam volentis,' &c. Puto autem de cetero, Grammaticum hic λεπτολογεῖν· nam de mente quidem Pamphili non est quod dicatur: res enim dubitatione caret: forma autem orationis plenam et promtam asseverationem habet; idque et οἰκονομία poscebat: qua constitutum erat, ut diceret se ducturum uxorem. Sed et alibi hoc genus locutionis indubiam promti animi significationem habet. *Bœclerus.*

10 *Obmutuit*] Simo. *Farnabius.*

Quid dixit] Nota hic Byrriæ personam quartam, sed non admixtam. *Donatus.*

11 *Quum istuc, quod postulo, impetro*] Nimis obsequenter locutus est pater. Et *postulo*, pro jubeo: et *Impetro*, pro extorqueo. *Postulo*, juste volo. Petimus enim precario: Poscimus imperiose: Postulamus jure. *Impetro*, pro cum impetrem. *Idem.*

12 *Sum verus*] Id est, veridicus: ut *falsus*, pro falsidicus. *Idem.*

Sum verus] Hoc Davus submissa voce, conversus ad Pamphilum. *Farnabius.*

Uxore excidit] Cadere spe dicuntur, qui levati animo, a summo ad inferiora labuntur. *Uxore*, hoc est, matrimonio ac nuptiis. *Donatus.*

Uxore excidit] Quod Græci dicunt, ἐξέπεσεν καὶ ἀπέτυχεν. *Idem.*

Excidit] Ἐξέπεσε, ἀπέτυχε· ut *caussa cadere* dicimus. *Farnabius.*

14 *Nullane in re esse homini cuiquam fidem*] Non in nullis terris, sed neque in terris, neque in persona: ut Virgil. 'Nusquam tuta fides:' cum in amore fracta esset ab eo, 'Quem subiisse humeris confectum ætate parentem!' Alibi Terentius, 'Cujus tu fidem in pecunia perspexeris, Verere ei verba credere? ubi quid mihi lucri est Te fallere?' *Donatus.*

Nullane in re esse homini cuiquam fidem] Donatus: 'Non, in nullis terris,' &c. Τὸ αὐξητικὸν τῆς φράσεως notare voluit: quod et verbis frequentatur: *nullane in re;* et mox *homini* additur τὸ *cuiquam.* Bœclerus.

15 *Illud verbum*] Id est, proverbium et sententia: et sic veteres *verbum* pro sententia. *Donatus.*

16 *Omnes sibi melius*] Sic alibi, *Proximus sum egomet mihi.* Idem.

Omnes sibi melius malle esse quam alteri] Nullum fere librum invenias hac collocatione verborum, sed plerosque ea quæ infra scripta est, *Omnes sibi esse melius malle, quam alteri.* Vaticanus et Basilicanus, *omnes sibi malle melius esse quam alteri*, numero etiam meliore. *Faërnus.*

Omnes sibi malle melius esse quam alteri] Ex Euripide repetit sententiam Petrus Victorius in V. L. adde Erasm. in Chil. Nam in Medea Pædagogi versus ille: ὡς πᾶς τις αὑτὸν τοῦ πέλας μᾶλλον φιλεῖ, qui a Scholiaste Græco στίχος παροιμιώδης dicitur. *Bœclerus.*

Melius esse, quam alteri] Πᾶς τις ἑαυτὸν μᾶλλον τοῦ πέλας φιλεῖ. Eurip. Medea. Φιλεῖ δ' ἑαυτοῦ πλεῖον οὐδεὶς οὐδένα. Menander. *Farnabius.*

17 *Ego illam vidi*] Hic corrigitur a Poëta, quod per iracundiam dixit Pamphilus, 'Aliquid monstri alunt.'

Digitized by Google

Donatus.

Forma, bona] Distinguitur. *Idem.*

Ego illam vidi virginem: forma bona memini videre] Distinguatur post vidi, ut *virginem* ad insequentia referatur, hoc modo, *ego illam vidi:* deinde subdatur, *virginem forma bona memini videre.* Faërnus.

Ego illam vidi, &c.] Faërnus ita vult distingui: *Ego illam vidi: Virginem forma bona memini videre.* Alii ita: *Ego illam vidi Virginem: forma bona memini videre.* Donatum apparet distinxisse, ut posuimus in editione nostra. *Bœclerus.*

18 *Memini videre*] Aut memor sum me vidisse; aut *memini videre,* hoc est, intelligo, scio: aut memini quod viderim. *Memini videre,* pro vidisse. Ennius: 'Memini me tum fieri pavidum.' Alibi sic, *Memini videre,* non probare. *Donatus.*

Quo æquior] Hoc est, quare æquior Pamphilo, benevolentior, non iratus, vel minus iniquus. *Idem.*

19 *In somnis*] Per noctem: ait Virg. 'Libra dies somnique pares ubi fecerit horas.' Plautus, 'Miris modis ludos faciunt hominibus, mirisque exemplis omnia in somnis.' Alii *insomnis,* vigilans; sed melius per noctem. *Idem.*

Quam illum amplecti] Dicit nunc quod vulgo dicitur, 'cum illa manere, cum illa dormire.' *Idem.*

Scena vi. Senariis constat hæc scena: vs. 8. tres Mss. nostri *propter hujusce hospitæ consuetudinem:* v. Faërn. vs. 10. unus: *etenim ipsus secum eam rem recta putavit via.* Faërnus delet *τὸ recta;* quasi *via* hic sine epitheto stare posset et valere. Sed exempla parum conveniunt huic loco: vs. 14. unus: *ea sibi res esset:* vs. 16. unus: *subtristis aliquantulum visus est mihi:* vs. 17. unus: *nihil est propter hanc rem sed est, quod succenseat tibi: τὸ succenseat,* etiam alius habet et Donatus, qui ita legit: *sed est quod tibi succenseat:* vs. 19. unus: *ait te nimium perparce f. s.* &c. ubi *τὸ perparce* ex vs. 24. huc illatum est: alius: *te nimium ait parce facere sumptum:* vs. 20. duo: *vix, inquit, drachmis est obsonatus decem:* tertius: *vix, inquit, est obson. drachmis decem:* vs. 21. duo: *nonfilio vid.* &c.: vs. 26. omnes: *quid hic vult vet. s.* Bœclerus.

Hic nunc me credit] *Hæc scena dolos continet utriusque personæ, quibus utraque capit, et capitur miro modo.* Donatus.

1 *Hic nunc me credit aliquam sibi fallaciam*] Davus ita videtur loqui, ut nullus spectator audiat: sed hoc ait, ut velit audiri a sene. *Idem.*

2 *Gratia*] *Gratia* veteres pro causa ponebant. *Idem.*

3 *Quid Davus narrat*] Videtur illi blandius locutus esse. *Idem.*

Æque quicquam nunc quidem] Bene *nunc quidem:* similiter *nunc nihil,* ut paulo ante, cum dixit, 'Id populus curat scilicet.' *Idem.*

Æque quicquam nunc quidem] Hoc est, nihil. *Idem.*

4 *Nihil ne? hem*] *Hem* interjectio est irati, adversum eum, qui neget se aliquid locutum esse: simul quid sit 'Æque quicquam nunc quidem,' senex explicat, cum ait, *Nihil?* Et est εὐφημισμὸς antiquorum, pro nihil. *Idem.*

Nihil prorsus] Id est, neque prorsus. *Nihil prorsus* dicitur, in quo nulla est ambiguitas: et est confirmatio negantis. *Idem.*

Atqui expectabam quidem] *Expectamus* tam bona quam mala. *Speramus* bona. *Idem.*

5 *Præter spem evenit*] *Præter,* pro contra, ut, *Præter ætatem tuam.* Idem.

Hoc male habet virum] Εἰρωνικῶς *virum* dixit defessum senem. Modo enim *virum* jculariter dixit. *Idem.*

Virum] Ad vituperationem cum ironia: ad laudem vero sine ironia. *Idem.*

Præter spem, &c.] Hoc Davus aversus a sene. *Farnabius.*

6 *Potin' es verum*] Integrum, *potisne,* id est, potes: ut Virgilius, 'Nec

Digitized by Google

potis Ionios fluctus æquare sequendo:' et deest illi *es*. Est enim nomen *potis*: et facit, *potis, potior, potissimus*. Donatus.

Nihil facilius] Ἀεὶ κράτιστόν ἐστι τἀληθῆ λέγειν. Menander. *Farnabius*.

7 *Num illi molestæ quippiam*] *Quippiam*, significationem minimæ rei habet. *Donatus*.

8 *Propter hospitæ hujusce consuetudinem*] Hæc omnia pronominibus bene mollita sunt, etenim atrocia sunt, si cum suis nominibus nuda ponantur. Et *hujusce hospitæ*, non meretricis: et *consuetudinem*, non amorem dixit: ita omnia extenuat, ut Davus audeat confiteri. *Idem*.

Propter hospitæ hujusce consuetudinem] O. l. s. quos vidimus, et Donatus, habent hanc collocationem, *propter hujusce hospitæ consuetudinem*: utroque modo scanditur versus elisione r, ex *propter*, et dissolutione diphthongi in voce *hospitæ*. Faërnus.

9 *Aut si adeo, bidui est aut tridui*] Bene, *aut si adeo*: ne si omnino negaret, *cur igitur tristis est ille?* diceret. *Donatus*.

Bidui aut tridui est] O. l. s. et Donatus, *bidui est aut tridui*: ita et melius versus procedit. *Faërnus*.

Bidui est, aut tridui] Ovid. de Remedio Amoris 503. 'Intrat amor mentes usu, dediscitur usu.' *Farnabius*.

10 *Sollicitudo*] Propter turbationem. *Donatus*.

Nosti] In significationem multorum, quæ compendio facimus, *Nostin*' dicimus. *Idem*.

11 *Recta reputavit via*] *Reputavit*, retractavit: quia *putare*, purgare est: unde et *arbores*, et *vites putare* dicimus. *Idem*.

Via] Consilio, ratione. *Idem*.

Etenim eam secum rem recta reputavit via] Non ita habent l. s. sed hoc modo, *Etenim ipsus secum eam rem recta reputavit via*: sed senarius impeditus est, quem nos expedimus delendo dictionem, *recta*: quæ nec est in libro Vaticano, nec ponitur a Donato, qui *via*, exponit consilio, ratione: nec ab Eugraphio, cujus hæc verba sunt: *Via*, id est, ratione: ut Virg. 'Inveni germana viam:' hæc ille: ita et M. Tullius libro De claris Oratoribus, 'Via,' inquit, 'et arte dicere:' et ad Atticum: 'Utor via:' item lib. II. de Natura Deorum: 'Vim participem rationis atque ordinis, tanquam via progredientem.' *Faërnus*.

12 *Laudo*] Senex inducitur, et credit. *Donatus*.

Dum licitum est] Deest, *per te*: hoc est, dum tu permisisti. Et mire utitur verbis senis: ipse enim supra dixit, 'Dum tempus ad eam rem tulit, sivi, animum ut expleret suum.' *Idem*.

Dum licitum est] Sic veteres et *placitum*, et *puditum* dicebant: quæ nos, *placuit, puduit*. Idem.

Dumque ætas tulit] Dum esset ætas immatura nuptiis. *Tulit*, duo significat: attulit, et abstulit, passus est, et pertulit. *Idem*.

Dum licitum est illi, &c.] Ex mente et verbis ipsius senis, supra II. scen. *Farnabius*.

13 *Tum id clam*] Bene clam, quia nunc liquido apparet, Pamphilum voluntatem propositumque mutasse. *Donatus*.

Cavit, ne unquam infamiæ ea res sibi esset] Mire utitur senis verbis: ipse enim supra dixerat, 'Dum tempus ad eam rem tulit, sivi, animum ut expleret suum.' *Idem*.

Tum id clam, &c.] Caute, si non caste. *Farnabius*.

15 *Nunc uxore opus est*] Quasi denuntiatio est quædam necessitatis seni impositæ. *Donatus*.

Animum ad uxorem appulit] Et bene *appulit*, quasi ab jactatione fluctuum, et marini æstus: has enim tempestates habet amor. Et sic dicit, *Ad uxorem animum appulit*; ut supra, 'Animum ad scribendum appulit.'

Digitized by Google

Idem.

16 *Subtristis visus est*] *Sub*, temperamentum est plenæ pronuntiationis: ut *subtristis*, *subridet*, non ad plenum tristis aut ridet: ut confessionem eliceret. *Idem.*

Subtristis visus est aliquantulum mihi] Mire servatum est in adolescente libero τὸ πρέπον, et in amatore τὸ πιθανόν. Nam et honesto juveni non congruebat versipellis vultus: et in amatore absurdum fuerat, ingenuam celare tristitiam. Itaque nec ad plenum tristis fuit, quia dixit 'Celanda res erat:' nec gaudium fuerat, quia ingenium et amoris necessitas in tristitiam retrahebat. *Id.*

Subtristis visus est esse aliquantulum mihi] Aliqui libri et Donatus, *visus est aliquantulum mihi.* Faërnus.

17 *Sed est quod tibi succenset*] Quod ille a summo ad imum opposuit, hic causæ derivationem opposuit. *Donatus.*

Quod succenset tibi] *Succensere*, potioris est. *Succensere*, in re gravi et justa irasci. *Idem.*

Sed est quod succenset tibi] Antiquissimi libri hoc verbum succenseo, non per duo *c*, sed per *s*, &c. habent. *Faërnus.*

Quod succenset tibi] Al. *quod succenseat tibi:* sed vetat lex Pedia. *Farnabius.*

18 *Quidnam est? puerile est: quid est? nihil: quin dic quid est*] Pro *quid est?* scribendum *quid id est?* nam versus trimeter est, ut qui illum comitantur. *Faber.*

Pueril' est] Apparet Davum nunc quærere quid respondeat: et ad quam causam derivet aversa suspicione tristitiam Pamphili, quam animadvertit senex. *Donatus.*

Pueril' est] Utrum magis ideo suspendit, ut senex audire desideret: an quia necdum commentus est causam, contra rependendam propositioni senis? *Idem.*

Nihil] Videtur invenire non posse. *Idem.*

19 *Ait nimium parce facere sumptum*] Mire ipsum dicere veluti *fecit*, et *nimium*, et *parce.* Idem.

Nimium parce facere] Pepercit, ne diceret sordide. *Idem.*

Me ne] Perturbati indicium est, quia se ipsum pronomine ostendit. *Idem.*

Ait nimium parce f. s. &c.] Tentantur arcana senis servili calliditate: quæ obtentum videtur habere ex consuetudine Comica, qua et alias servi, cum res seria agitur, de victu cogitant, et ventri opportuna loquuntur. *Bœclerus.*

20 *Obsonatus est decem*] Vaticanus et nonnulli alii, *est obsonatus.* Faërnus.

21 *Num filio, &c.*] Leges Sumptuariæ nuptiis aliquid de rigore remiserunt, convivia et saltationes indulserunt: vide in Plutarchi Symposiacis caput, in quo tractatur, διὰ τί πλείστους ἐν γάμοις ἐπὶ τὸ δεῖπνον καλοῦσιν. *Farnabius.*

22 *Meorum æqualium potissimum*] *Æqualium* ætate, *potissimum* dignitate: etenim *potis*, *potior*, *potissimus* facit. *Donatus.*

23 *Et quod dicendum hic siet*] Bene *hic*, ubi non sit adolescens. *Idem.*

Et, quod dicendum hic siet] Gall. *soit dit entre nous, &c.* Faber.

24 *Tu quoque perparce*] Bene *quoque:* quasi dicat, Cum ille peccet, quod pueriliter succenseat: tu quoque peccas, perparce nimium faciendo sumptum. *Donatus.*

Tu quoque perparce nimium] Et *perparce*, et *nimium*, cum sufficeret unum. Et *nimium*, vituperatio est: ut, *Ne quid nimis.* Idem.

Non laudo] Et quia *perparce*, et quia *nimium*. Nam parce agere, laudis: nimium, peccati. Et magna moderatione, *non laudo*, dixit potius, quam *vitupero*. Idem.

25 *Commovi*] Ideo *commovi*, quia argumenta dixit seni, quibus proditur non esse veras nuptias. *Idem.*

Commovi] Supra *solicitavi* dixit,

modo *commovi*: et *commovi* dicit apud se, ut spectator audiat, non senex. *Idem.*

Commovi] Hoc tacite et apud se. *Farnabius.*

26 *Quidnam est hoc rei*] Verba sunt secum cogitantis senis, aut de his quæ nunc locutus est Davus, aut de adventu mulierum, quæ in scenam veniunt. *Donatus.*

Quidnam hoc est rei] Pulsatus est senex argumento falsarum nuptiarum, *paululum obsonii:* tanquam se illuderet Davus. *Idem.*

Quidnam hic vult veterator sibi] *Veterator* est vetus in astutia, et qui in omni re callidus est. Et hi duo versus ostendunt, pulsatum esse senem argumento falsarum nuptiarum: illo argumento quod ait, *paululum obsonii:* tanquam se illuderet Davus. Sunt ergo verba, ut diximus, secum cogitantis senis, aut de his quæ nunc Davus locutus est, aut de adventu mulierum, quæ in scenam veniunt modo. *Idem.*

Quidnam hic volt veterator sibi] O. l. s. et Donatus, *quid hic volt.* Faërnus.

Quidnam, &c.] Atque hæc senex mussat, a Davo aversus. *Farnabius.*

Veterator sibi] Vetus in astutia, qui omni in re callidus est. Mancipium veteranum et vafrum, technis et dolis diu ac probe exercitatum. *Idem.*

27 *Nam si hic est mali quicquam*] Si promissa non compleverit Pamphilus. *Donatus.*

Illic est huic rei caput] *Caput*, est origo et summa uniuscujusque rei: ut Virgil. 'O Latio caput horum et causa malorum.' *Idem.*

Illic est huic rei caput] Priscianus lib. XII. citat hunc locum, ut ostendat, *illic* ab *illice* per ἀποκοπὴν factum servare accentum. *Bæclerus.*

ACTUS III.

SCENA I. Senarii sunt. vs. 9. in nostris ita legitur: *sed sequere me intro, ne in mora illi sies cum opus sit. sequor: τὰ cum opus sit*, tres habent; nisi quod unus *siet*: de cetero unus: *sed sequere intus, ne, &c.* vs. 12. omnes: *quid hic sensisse se ait?* vs. 13. duo: *hæc pr. aff. jam ab hoc mihi fall.* vs. 18. duo: *divisa temporibus Dave hæc tibi.* vs. 19. omnes: *non immemor es disc.*

Quinque hic sunt personæ: sed Mysis et Lesbia inter se, non cum ceteris loquuntur; Glycerii intus clamantis vox auditur. *Bæclerus.*

Ita pol quidem res est] *In hac scena novo modo cessante Davo, fallitur Simo per nimiam sagacitatem suam. Simul in hac scena id agit poëta, ut ad nuptias faciendas magis accendatur Simo: et quædam industria, quædam velut casu eveniunt: ut nunc suspicio senis. In multis enim οἰκονομία comicorum poëtarum ita se habet, ut casu putet spectator venisse, quod consilio scriptorum factum sit.* Donatus.

1 *Ita pol quidem res est, ut dixti, Lesbia*] Ex hoc sermone, quem habent ingredientes, scenæ apparet principium: quod enim auditur, non quod incipitur, initium dicunt. *Idem.*

Ita pol quidem] Productio est narrativa, ad explendum modo potius jusjurandum. *Idem.*

Ut dixti] Et *dixti*, et *dixisti* legitur. *Idem.*

2 *Fidelem haud ferme*] *Fidelem* maluit, quam *fidum* dicere: *fidum* enim honestius dixisset. *Ferme* pro facile posuit: et *ferme*, facilitatem significat, quia sunt adverbia extenuationis. *Idem.*

Invenias] Secundam pro tertia persona posuit; pro *inveniat quis*, vel invenire possit: ut Virgilius: 'Migrantes cernas, totaque ex urbe ru-

Digitized by Google

entes.' *Idem.*

Fidelem haud ferme mulieri inven. vir.] Nota varietatem in Nostro poëta: qui eandem querelam, de inconstantia et perfidia amatorum tractat, etiam act. IV. sc. 3. item in Adelphis III. 2. 32. &c. Hec. I. 1. 1. et omnino adde Catullum, qui potenter hunc affectum movit Carm. Argon. 65. *Bœclerus.*

3 *Ab Andria est ancilla hæc*] Simpliciter dixit *ab Andria est*, pro Andriæ est: nam et usu sic dicere solemus. Ergo *ab Andria est*, hóc est, Andriæ favet, Andriæ est: ut cum dicimus, *Ab illo est*, hoc significamus, illi favet, illi accommodat suffragium. *Donatus.*

4 *Sed hic*] Semper *Sed* contrariæ sententiæ significatio est. Et bene *hic*, ut ostendat de illo fuisse sermonem. *Idem.*

Hem] Interjectio est accipientis verba, et admirantis. *Idem.*

5 *Utinam aut hic surdus, aut hæc muta facta sit*] Comice et facete. *Aut hic surdus*, qui audire non possit: *aut hæc muta facta sit*, ne possit dicere. *Idem.*

Aut hic surdus, aut hæc muta facta sit] Σύλληψις per genera. *Idem.*

6 *Jussit tolli*] Hæc est fides: suscipi filios legitimos faciunt parentes. Et sublatio matris est: patris tollere. *Donat.*

Nam quod peperisset, jussit tolli] Ad honestatem futuri matrimonii pertinebat, hoc non semel inculcari. *Bœclerus.*

Tolli] Educari a patre agnitum pro legitimo; non tanquam spurium exponi: supra act. I. sc. 3. *Farnabius.*

Juppiter quid ego audio] Bene rursum adducitur ad desperationem senex Mysidis verbis. *Donatus.*

7 *Actum est*] In summa rerum desperatione ponitur, *Actum est, Ilicet, Periisti.* Hæc res secundum jus civile dicitur: in quo cavetur, ne quis rem actam apud judices repetat. Sic ipse in Phormione, 'Actum, aiunt, ne agas.' *Idem.*

8 *Bonum ingenium*] *Ingenium*, naturam. *Idem.*

10 *Quid hoc*] Secum senex ἐλλειπτικῶς· deest enim, *rei est.* Idem.

11 *Adeon' est? demens ex peregrina*] Ἔλλειψις per ἀποσιώπησιν, apta cogitanti: reliquum autem sic pronuntiat, quasi reperto consilio. Et bene *adeo:* quia tam demens est, quod amat ex peregrina, id est, ex meretrice. Mulieres enim peregrinæ, inhonestæ ac meretrices habebantur. Sic ipse alibi, 'Samia mihi mater fuit, ea habitabat Rhodi.' Et servus, 'Potest taceri hoc quidem:' hoc est, meretricem habuisse te matrem verisimile est. *Idem.*

Demens] Mentis sanitate deturbatus, emota mente: παράφρων. *Farnab.*

Ex peregrina] Ἀποσιώπησις· deest enim, *ut filium suscipiat?* aut aliquid tale. *Donatus.*

Ex peregrina] Male audiebant peregrinæ, tanquam meretrices: act. I. sc. 1. *Farnabius.*

12 *Vix tandem sensi stolidus*] Pulchro colore inducto, poëta ostendit non minus falli suspiciosum, quam qui stultus est: huic enim veritas fallacia videtur, dum nimis est acutus ac perspicax: et hoc est, quod ab eventu fingit poëta: non enim in Davo est, sic errare nunc senem. *Donatus.*

Vix tandem sensi stolidus] Quinque sunt sensus, quorum duos, visum et auditum, magis sensibiles habemus, quam pecora. Unde Cicero, 'Non solum videam, sed etiam audiam, planeque sentiam:' quasi ad tactum retulit, quo etiam pecora impelluntur ad sensum. Duabus ergo rebus scimus: aut ratiocinatione, aut sensu: quibus maxime præstamus cæteris animalibus. Ergo senex se non sensu, non ratiocinatione sensisse, sed veluti calcaribus et stimulis punctum. *Idem.*

Vix tandem sensi stolidus] Donatus

Digitized by Google

hic ostendit artem Poëtæ, qui sua sibi sagacitate imposuisse senem, nemine dolum struente, fecit: unde et τῶν εὐσυνέτων καὶ δεινῶν ἔργον signatur, quando principia ipsa inceptionesque comprehendere videtur senex in istis: 'hæc primum mihi ab hoc adfertur fallacia,' &c. Sed quæ de sensibus affert, περίεργα sunt. *Bœclerus.*

13 *Hæc primum*] Satis se sagacem senex ostendit, quando principia ipsa inceptionesque comprehendit. *Donat.*

Hæc primum] Bene *primum:* quasi ex multis, quas paraverat Davus contra Chremetem. *Idem.*

Hoc] Davo. *Farnabius.*

14 *Quo*] Qua re. *Donatus.*

15 *Juno Lucina fer opem: serva me*] Juno Lucina, Junonis filia, Græce Εἰλίθυια, Latini *Nixos* dicunt: Juno a juvando dicta, Lucina ab eo quod in lucem producat. Et gemina vota sunt, ut et partus et pariens servetur: nam *fer opem*, propter partum, *serva me*, propter parientem dicitur. *Donatus.*

Juno Lucina fer opem: serva me obsecro] Nota, hoc versu totidem verbis uti omnes puerperas in Comœdiis, nec alias induci loqui in proscenio, nam hæc vox post scenam tollitur. *Idem.*

Fer opem] Propter quod Lucina est: inde *obstetrix*, quod opem tulerit. *Idem.*

Serva me obsecro] Hoc extra etiam hanc potestatem Junoni attribuitur: quamquam illam Menander Dianam appellet, et hoc sentiat in Bucolicis Virg. *Idem.*

Juno Lucina fer opem! serva me obsecro] Totidem verbis habetur infra Ad. III. 4. 41. Apud Plaut. Aulul. IV. 7. 11. 'Juno Lucina tuam fidem!' Reprehensus est autem Poëta Noster, quod in Comœdia palliata Romano Lucinæ nomine usus sit: quem defendit Scaliger Poët. lib. VI. cap. 3. sed melius Turnebus, laudatus Taubmanno ad Plaut. l. et Fr. Guyetus ad l. Adelph. Risum autem non responsionem meretur, qui hic interrogat: 'Quare Terentius Glycerium facit semel tantum Junonis Lucinæ opem implorare, cum Lucinam ter a parientibus vocari solitam, dicat Horatius?' *Bœclerus.*

Juno Lucina] Præses puerperii, Diana, Ilithyia. Juno Lucina, dea Nixia, quam invocabant puerperæ ad opem ferendam: 'Rite maturos aperire partus, Lenis Ilithyia, tuere matres:' Horat. in Carm. seculari. Per prolepsin poëticam, Lucinæ nomen invocatum a Græca, fieri excusat Jul. Scal. l. VI. Poët. c. 3. *Farnabius.*

16 *Hui, tam cito*] *Tam cito*, ut facilitatem partus ostendat incredibilem. *Tam cito*, ad reprehensionem. *Donatus.*

Ridiculum] Ad irrisionem: et inspice, *ridiculum*, adverbium sit, an nomen; ut sit, *vide hominem ridiculum:* sed adverbium est magis. *Idem.*

Ridiculum: postq.] In Donati commentario, cui multæ sunt assutæ ineptiæ, hic dubitatur, utrum nomen sit τὸ *ridiculum*, an adverbium: et, si nomen sit, exponi debere ait, *ridiculum hominem*, sc. vide: omnino autem dubio caret, nomen esse, non tamen suppresso *hominis* vocabulo supplendum; sed, *ridiculum* sc. est negotium: res ridicula est. *Bœclerus.*

17 *Non sat commode divisa sunt*] Confusa sunt tibi omnia, inquit: nec unumquodque suo tempore geritur: qua re proderis. *Donatus.*

Non sat] Non satis. *Idem.*

18 *Divisa sunt*] Digesta et composita, et distributa. *Idem.*

Temporibus] Id est, per tempora. *Idem.*

Mihin'] Adhuc Davus non percipit: et bene: quasi dicat, cum ille loquatur, illæ agant. *Idem.*

19 *Num immemores discipuli*] Discipuli Mysis, Lesbia, et Pamphilus, omnes per quos agitur fallacia. Bene

Digitized by Google

ergo discipulos imperitos ostendit, et magistrum Davum: quia supra dixit, 'Tum si quis magistrum cepit ad eam rem improbum.' *Idem.*

Num immemores discipuli?] Ita scribendum omnino est, non autem, *immemor es discipuli?* et sic Gallice vertendum: *Vos Acteurs n'ont guere de memoire; Est-ce qu'on oublie si tôt son rolle? Cela ne s'appelle pas être homme de Theatre.* Discipuli Actores sunt, Doctor est poëta. Sed alias hæc a nobis otiosius. Interpretes nostri hic dormitarunt. Actores vero, quod ipse pœne omisi, sunt Lesbia et Glycerium. Doctor autem est Davus. Nequis vero adversari velit, hæc ex exceptis Donati audire potest: DISCIPULI, &c. 'Alii nominativi,' &c. Mox ibi scriptum est: 'Et bene,' &c. Respicit autem locum qui est act. I. sc. 2. vs. 21. 'Tum si quis magistrum,' &c. Ex quo apparet eum locum a multis male intelligi. *Faber.*

Num immemor es discipuli] Alii hic Pamphilum significari putant discipulum: quia Davus magister. Nam nomina ad aliquid sunt, discipulus et magister: et tunc *discipuli*, genitivus est singularis casus. Alii nominativi pluralis putant: ut discipulos dixerit, omnes per quos agitur fallacia, secundum illud: 'Tum si quis magistrum cepit ad eam rem improbum.' *Donatus.*

Num immemor es discipuli?] Deest, *nunc*. Et bene *discipuli:* quia ipsum magistrum supra fecit. *Idem.*

Num immemor es discipuli?] Engraphius sine interrogatione accipit: *non immemor es discipuli*, Pamphili sc. cujus *magistrum* Davum etiam supra appellitaverat senex. Donatus interrogationem retinet, sed duas lectiones proponit: 1. *num immemores discipuli?* sc. tui; Mysis, Lesbia, Glycerium, Pamphilus: num tuis præceptis non obsequuntur recte et ordine? num, per imperitiam aut oblivionem offendunt in iis, quæ mandasti? dum nimirum tempora non recte observant: 2. *num immemor es discipuli?* id est: num discipuli tui Pamphili oblivisci potes? an non semper de eo cogitas, atque, ut tuis obsequatur præceptis, operam das? *Bœclerus.*

Ego quid narres, nescio] Quasi fabulam. *Donatus.*

Ego quid narres, nescio] Semper ita respondet Davus seni, tanquam non intelligat quid loquatur. *Idem.*

20 *Hiccine me si imparatum*] Redit ad illam sententiam, 'Simul sceleratus Davus, si quid consilii habet, ut consumat nunc, cum nihil obsint doli.' *Idem.*

21 *Adortus essei*] *Adortus* dicitur, qui ex insidiis repente invadit: dictum ab eo, quod corpora aggredientium exurgant subito atque increscant. *Idem.*

Adortus] Aggressus. Omnia hæc ex translatione maris dicta sunt μεταφορικῶς. *Idem.*

22 *Nunc hujus periclo fit*] Sub. Davi, qui tergo pœnas pendet. *Bœcler.*

Nunc hujus] Virg. Æn. VII. 'Nunc mihi parta quies, omnisque in limine portus.' *Farnabius.*

In portu navigo] *In tranquillo, in vado, in tuto:* ut alibi noster. *Idem.*

SCENA II. Metra varia sunt. Trochaici et iambici misti: senarii et octonarii, acatalectici et catalectici: de quibus vide Glareanum, Antesignanum, Fr. Fabricium. vs. 2. tres nostri Mss. *signa esse ad salutem.* vs. 4. unus: *quod jussi dare ei bibere.* alius: *quod jussi ei dare bibere:* tertius: *quod jussi ei date bibere.* vs. 6. unus: *peredecastor scitus puer est e Pamphilo natus:* alter: *per ecastor scitus puer natus est e Pamphilo:* tertius: *per ecastor scitus puer est natus e Pamphilo.* vs. 9. omnes: *vel quis hoc non credat, qui te norit.* unus etiam postea omittit τὸ *esse.* vs. 15. unus meorum: *certe hic hercle nunc ipsus se fallit, haud ego; edixin id tibi?*

Digitized by Google

Argentoratensis : *certe ercle nunc ipsus* (τὸ *ipsus* est a secunda manu; videtur fuisse *ipsum*) *se fallit, haud ego: dixin tibi.* vs. 18. duo omittunt *ego;* interposita copula : *et quid agam habeo.* vs. 20. omnes : *assimularier.* vs. 32. duo : *jam prius.* vs. 38. duo pro *abstraxit*, habent *extraxit.* vs. 41. omnes : *et id spero adjutores deos,* unus interponit, ex glossa scilicet, *habebis:* v. Fr. Guyet. vs. 51. unus : *atque adeo Chremetem in ipso tempore eccum ipsum obviam :* alter : *atque adeo ipso tempore eccum ipsum obviam :* tertius : *atque adeo in ipso tempore eccum ipsum obviam Chremetem :* Jan. Gulielmius legit : *atque adeo tempori ipsum eccum obviam Chremem.* Fr. Fabricius et Goveanus : *atque adeo in tempore eccum ipsum obviam Chremem :* quod minori mutatione conficitur. *Bœclerus.*

Adhuc, Archillis] *In hac scena spectu, quam scite expressa sit consuetudo medici, vel medicæ egredientis ex ægri domo. Nam veniens, de negotiis ejus loquitur : abiens, de morbo : et hæc sunt præter* οἰκονομίαν, *quæ dicuntur* εὑρήματα. *Donatus.*

1 *Adhuc, Archillis*] Sic veteres scribebant *adhuc*, quando incerti futurarum rerum, ex præsentibus firme nuntiabant : quod est genus certissimæ promissionis et cautæ. *Idem.*

Adhuc, Archillis, quæ adsolent, quæque oportet] Medicina aut in ratione, aut in consuetudine, aut in exemplis. *Adsolent* ergo consuetudinis est : *oportet* rationis. *Idem.*

Adhuc Archil. &c.] Possis et hic dicere, *hui tam cito!* vix ingressa ad parturientem Lesbia obstetrix mox egreditur : sed hæc condonari scriptoribus fabularum puto ad absolvendam fabulam: valeatque hic illud Plautinum : ' Sic quoque satis longæ fabulæ.'

Notat Donatus, scite a Poëta exprimi consuetudinem medici aut medicæ in oratione Lesbiæ, obstetricibus enim et Ulpianus artem attribuit l. i. Pr. de Ventre Inspic. tanquam 'quæ medicinam exhibere videntur,' l. i. §. sed et obstetr. de extraord. cogn. Athenis permissum iis hoc erat, pudoris et necessitatis causa. Pertinet huc locus Pollucis extremo libro quarto ; διδοῦσι φαρμάκια αἱ μαῖαι ταῖς δυστοκούσαις, ὁ Πλάτων λέγει : ita hic potionem medicatam offerri puerperæ jubet. *Bœclerus.*

Oportent] Arch. sic Heautontim. act. III. sc. 2. ' Hæc facta ab illo oportebant, Syre.' *Adsolent* consuetudinis est : *oportent* rationis. Al. leg. *oportet.* Farnabius.

2 *Signa ad salutem esse*] Deest hærentia aut pertinentia : sic in Heautontimor. ' Atque hæc sunt ad virtutem omnia.' Ergo absolute dixit, ut desit aliquid tale ; unde et nos dicimus, *Quid ad rem?* vel, *Quid ad me?* Donatus.

Signa ad salutem] O. l. s. et Donatus, *signa esse ad salutem.* Faërnus.

3 *Nunc primum fac, istæc ut lavet*] Imperitiæ notantes Menandrum, aut Terentium, ipsi ultro imperiti inveniuntur : nam λούσατε αὐτὴν dicens, a consuetudine non recessit : cum lavisse, aut non lavisse dicimus, a parte totum significantes. Et Terentius propius ad significationem accessit, *istæc* dicendo, ne pudenda nominaret. Et sunt qui adhuc 'Archillis correptionem esse nimium sollicitæ nutricis putent, quod ego non probo. *Donatus.*

Fac istæc ut lavet] *Istæc* quæ ex puerperio sordebant. Quidam *istæc*, ipsam puerperam dicunt : sic enim et Menander, λούσατε αὐτὴν τάχιστα : sed imperitiæ accusantur, quod non continuo solent post puerperium lavare, sed diebus omissis. *Idem.*

Istæc ut lavet] Tum quæ ex puerperio sordebant ; tum ipsam puerperam : sic enim Menander, λούσατε αὐτὴν τάχιστα. ' Postquam peperit pueros, lavare jussit nos.' Plaut. Amph. act. I. sc. 5. et Trucul. act. I. sc. 2. vide Meursium de puerperio. *Farnabius.*

Digitized by Google

4 *Quod jussi ei dare bibere, et quantum imperavi, date*] Consuetudine magis, quam ratione dixit, pro, *Date ei potionem*. Lucilius in sexto: 'Date bibere summo.' Nam duo verba activa nullam habent significationem sine nomine, aut pronomine: ut si dicas, *Dic facere*. Donatus.

Quod jussi ei dare bibere, et quantum imperavi date] Et qualitatem et modum rei dixit. *Idem.*

Quod jussi ei dare bibere] Invenio emendatum, *date bibere*, quemadmodum et Donatus legit: alii habent *dari bibere*; ut Vaticanus et Decurtatus: in aliis quoque antiquis ita emendatum est. *Faërnus.*

Quod jussi, ei date bibere] *Quod jussi ei dare bibere* legunt alii, citantque ex Lucilio, 'date bibere summo:' et Charisius, 'Jubebat bibere dari.' *Furnabius.*

5 *Mox ego huc*] Vide ut auctoritatem et jactantiam medicorum imitetur, dicendo, quod jussi: et non sufficiebat: sed etiam, *imperavi* dixit: simul, hæc quæ solent medici promittere frequenter, *Mox ego huc revertar*. Donatus.

Mox ego huc revertar] Aliqui libri, et Donatus, *revertor*. Faërnus.

6 *Per ecastor scitus puer natus est Pamphilo*] Per Castorem et Pollucem ornativa sunt jurandi, apta fœminis. *Donatus.*

Per ecastor scitus puer natus est Pamphilo] Priscianus lib. xiv. ita citat: *Percastor scitus puer est natus Pamphilo*: et in hunc modum omnes fere Terentii l. s. habent, et aliqui Donati. Vaticanus tamen et alii antiqui habent *Per ecastor*, sine diphthongo, ut et Edepol. quam lectionem sequimur constituendo anapæstum in prima hujus versus: correpta antepænultima in *peraecastor*. Faërnus.

Per ecastor scitus puer est natus Pamphilo] M. *Perecastor*, id est, per ædem Castoris, jusjurandum fœmineum: *ædepol* viro et fœminæ commune Agell. l. xi. c. 6. *Farnabius.*

Scitus] Elegans, pulcher; quem Græci κόσμιον dicunt. Quod enim quis scit, hoc scitum et pulchrum. Et est διαίρεσις: nam ordo est, *Perscitus ecastor*. ut in Hecyra: 'Per pol quam paucos reperias meretricibus fideles evenire amatores:' ut sit, perquam paucos. Et 'natus est Pamphilo:' ut Virgilius: 'Quem Dardanio Anchisæ Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam.' *Donatus.*

Scitus puer] Satis obstetrici est, adhuc incertum ævi, et, ut ita dicam, a matre sanguinolentum, non pulchrum (quod ipsum nimium videretur cito) dicere, sed scitum pronuntiat. Ideo subblanditur, ut operæ pretium majus accipiat. *Idem.*

7 *Deos quæso ut sit superstes*] *Superstes* nunc salvus: alias *superstites* sunt senes et anus: quia ætate multis superstites jam delirant. Unde et *superstitiosi*, qui deos timent nimis: quod signum est deliramenti. *Idem.*

Deos quæso, ut sit superstes] Recens natis bene precandi formula. *Farnabius.*

Quandoquidem ipse est] *Quando* et *Cum* interdum sunt conjunctiones causales: et *quando* pro quoniam, et pro quia intelligimus. *Donatus.*

Quandoquidem ipse] Transit a puero ad ipsum Pamphilum. *Idem.*

9 *Vel hoc quis non credat*] Εἰρωνεία est: *Vel*, modo est disjunctiva conjunctio, sed pro *etiam* posita: ut apud Virgilium: 'Vel Priamo miseranda manus.' Et, 'Carmina vel cœlo possunt deducere lunam.' Et bene, *vel hoc*: subaudias, exceptis illis quæ reprehendit supra. *Idem.*

Abs te esse natum] Et *ortum* legitur, ut sit instructum, commentum, et compositum. *Idem.*

10 *Non imperabat coram*] *Coram*, ad certas personas refertur. *Palam* ad omnes. *Idem.*

Non imperabat coram, &c.] Mire sua placet sibi sagacitate Simo, quando suspectans vera, falsis ultro decipi-

Digitized by Google

tur. *Bœclerus.*

Quid opus facto esset, puerperæ] *Esset* impersonative dicitur. *Donatus.*

Opus facto esset, puerperæ] Dativus casus est, ut sit, ipsi puerperæ coram non imperabat, quid facto opus esset. Sic enim dicimus, 'Quis vis tibi faciam?' *Idem.*

Puerperæ] Omnis quæ peperit, *puerpera*, *πρωτοτόκος*, quæ primum. Et non quod puerum, sed quod filium peperit, *puerpera* dicta est. Et apud veteres *puer puellus*, *puera puella.* Id.

11 *Illis quæ sunt intus*] Argumentum ex eo quod non factum est, cum fieri potuerit: et ex eo quod factum est, cum fieri non oportuerit. *Idem.*

Intus, clamat de via] Ut ex Horatii præcepto, Epist. ad Pisones: 'Nec tamen intus Digna geri, promes in scenam:' ad Glycerii invocationem, scena præcedenti, 'Juno Lucina fer opem:' apponitur vox *intus* in M. plurimis: apud Plautum 'intus conficiunt negotium' sæpe, et noster in ult. hujus comœdiæ, 'intus despondebitur, intus transigetur:' Ita et egredientibus moris erat, illos qui erant intus alloqui, si quid opus dicto aut facto esset. *Farnabius.*

Clamat de via] Mire *clamat*, quasi dicat, maluit clamare, quam sine labore intus imperare. *Donatus.*

12 *O Dave, itan' contemnor abs te, &c.*] Describit cum affectu et figura contumeliam, a sua et servi persona, factoque: quod sine pudore flagitii aperte herum contemnere ac ludibrio habere nihil vereatur: *προσήκει δὲ τοῖς ἥττοσι μὴ ὀλιγωρεῖν*: 'nihil minus enim inferioribus convenit, quam superiores contemnere,' ut Aristoteles inquit, cum irascendi causas exequitur. (Rhetor. II.) *Bœclerus.*

Itane contemnor abs te] Hoc est usque adeone contemnor? valde contemnor? *Temnor* autem Græcum est, id est, *cædor* et *rejicior*, *παρὰ τὸ τέμνομαι*: nam veteres *temno* dicebant sine præpositione. *Donatus.*

Itane tandem idoneus] Indignatio est ad æstimationem revocantis ejus dicta vel facta, a quo contemnitur quis. *Idem.*

Idoneus] Aptus et ei rei natus. *Idem.*

13 *Tibi videor quem tam aperte*] Ex omnibus fere l. s. legendum est, *tibi videor esse:* aliter non staret octonarius. *Faërnus.*

Aperte fallere] Δύο δι' ἑνός, et *fallere, et aperte.* Donatus.

14 *Saltem accurate*] Mire *saltem*: quod ponitur in desperatione rerum. Primo enim fuerat hortatus Davum, ut non conaretur fallere. *Idem.*

Saltem accurate] Ζεῦγμα a superiore, *fallere incipias:* aut certe σύλληψις *fallere incipias.* Idem.

Saltem accurate] Saltem accurate fallacias te intendisse oportuit. *Farnabius.*

Certe si resciverim] Et utrum pro cum resciverim: an quia stultum me putas? *Donatus.*

15 *Certe hercle nunc hic se*] Hoc ita dicitur, ut audiat spectator, non ut Simo. *Idem.*

Certe hercle, &c.] Aversus a sene ad spectatores, hæc, et voce submissa, unde tacuisse videtur seni quærenti *quid taces?* Farnabius.

Edixin' tibi] Hic illud reddit, 'Edico tibi ne temere facias.' *Donatus.*

Edixin tibi] Supra act. I. sc. 1. vs. 33. 'Sed dico tibi ne temere facias.' *Bœclerus.*

15 *Interminatus sum*] Pro minatus sum. Plautus in Aulul. 'Præterea tibicinam, quæ mihi interbibere sola, si vino scateat, Corinthiensem fontem et Pyrenæum potest.' *Donatus.*

Num veritus] *Veretur* liber, *metuit* servus: et deest *es:* apta ellipsis irascenti. Alibi, 'Non simultatem meam revereri?' *Idem.*

Quid retulit] *Retulit*, profuit, vel interfuit: et producit *re* syllabam; et est sensus: Sic contempsisti, quasi

Digitized by Google

tibi non comminatus sim. *Idem.*

18 *Teneo, quid erret*] Hoc dixit, non ut Simo, sed ut spectator audiat: hoc denique senex probat, dicens Davo, *Quid taces?* Idem.

Et quid ego agam habeo] Et quid respondeam scio. *Idem.*

Teneo, quid erret quid ego agam habeo: quid taces?] Melius apud Donatum: *Teneo quid erret:* ET *quid agam habeo, &c.* Possit etiam legi, id quod certum puto: *Et quid ego agam habeo.* Tum esset Proceleusmaticus in quarta sede, *quid eg. ag. ha.;* id enim in hoc metri genere licet. In quinta autem Anapæstus erit; in quo nil novi est. *Faber.*

Teneo quid erret, quid ego agam habeo: S. *quid taces*] O. l. s. et Donatus, *et quid agam habeo.* Faërnus.

Teneo quid erret et quid agam habeo] Eugraphius: 'Intellexit Davus, mulierum consilium hoc senem suspicari; quod illæ ad terrendas nuptias videantur ista simulare: idcirco vult commodare consensum, quo domino suo error augeatur.' Clare: *Teneo quid erret*, id est, jam intelligo quid suspicetur, scilicet, meo et mulierum consilio partum simulari, ad disturbandas nuptias: itaque hunc ejus errorem non minuam aut tollam, sed consensum commodando augebo, sive responsionibus meis efficiam, ut magis confirmetur in animo ejus hæc suspicio, hic error: huic extemporali astutiæ suæ applaudit, *quid agam habeo.* Hæc dum secum Davus constituit, Simo, *quid taces*, inquit? cur mihi non respondes? tum Davus: *quid credas?* repetens verbum Simonis, et pronuntiatione adjuvans; dixerat enim Simo: *Credon' tibi hoc?* Bœclerus.

19 *Quid credas*] Propter quid, aut propter quam rem, aut quo modo, aut propter quid. *Donatus.*

Quid credas] Repetit verbum ejus quod ait, *Credon':* quare adjuvandum pronuntiatione est. *Idem.*

Quasi non tibi renuntiata] Nuntiata. Compositum pro simplici. *Idem.*

Renunciata sint] Nunciata. Ter, inquit Scal. in hac scena ponit Terentius, *renunciare*, pro aperte significare vel nunciare. Proprie enim *renunciare* est referre, quid actum sit, aut velit aliquis. *Farnabius.*

20 *Mihin' quisquam*] Favet sibi senex in eo, quod se vult perspicaciorem videri. *Donatus.*

S. *Mihin quisquam?* DA. *eho, an tute intellexti hoc assimulari.* S. *irrideor*] Plerique libri scripti, inter quos antiqui, habent *assimularier:* et stabit octonarius, si *mihin* in unam syllabam contrahatur: item *eho*, quod per synalœphen elidatur. *Faërnus.*

Eho! an tute] *Eho* modo interjectio est admirantis, alias ad se vocantis, 'Ehodum ad me.' *Donatus.*

Eho an tute intellexti, &c.] Fr. Guyetus legit: *eho non tute*, id est, annon. v. not. ejus. Sensus certe eo tendit, etiamsi τὸ *an* retineatur. *Bœclerus.*

Irrideor] Hoc eam vim habet, ut velit significare, sibi prorsus nihil de hac renuntiatum esse. *Idem.*

21 *Renuntiatum'st. nam qui, &c.*] Possis hæc ita accipere: cum Simo interrogasset, *credon' tibi hoc; nunc peperisse hanc e Pamphilo?* minime scilicet sibi credibile hoc fieri significans, Davus arrepta occasione augendi erroris, *quid credas*, inquit, *aut ex me requiras*, cui hoc dudum nuntiatum haud dubie est, fore, ut partus simuletur: cumque senex negaret factum, id est, nihil sibi quicquam hac de re ex quoquam cognitum pertenderet, Davus astute in admirationem compositus, qui posset fieri, ait, ut tibi hæc incideret suspicio, si nemo aliquid renuntiasset? unde senex: nihil debes mirari: qui enim incidisset hæc suspicio? quia te noram, et ad nuptias disturbandas omnia facturum, satis sciebam: tuus ergo hic dolus est; tua techna, quicquid hic simulatur. Hoc vultu gestuque Da-

Digitized by Google

vus pernegat: et ad illud κωμικὸν delabitur: *non satis me pernosti etiam, qualis sim Simo:* quod cum Simonem de fide et probitate vellet intelligere, spectatores non poterant non de calliditate et versutia hominis, hoc ipso tempore herum decipientis accipere: unde facetiis Comicis origo. Hæc paulo operosius: quia vidi, pleraque confundi hoc loco. *Bœclerus.*

Nam qui] *Qui* unde. *Donatus.*

Tibi incidit suspectio] O. l. s. etiam vetustissimi *suspicio* scriptum habent per *c* tantum: nec timendum versui, antepenultima enim hujus vocis longa est. Martialis: 'Oblinitur minimæ si qua est suspicio rimæ.' *Faërnus.*

22 *Quasi tu dicas*] *Dicas,* pro credas: non enim dicimus, nisi quod credimus: ab eo quod sequitur, id quod præcedit: figura μετάληψις, a posterioribus ad priora. Idem alibi, 'Audacter dicito.' Et alibi, 'Fœneratum istud beneficium pulchre tibi dices.' Id est, credes, scies, senties. *Donatus.*

23 *Etiam qualis*] *Etiam* pro adhuc: ut Virgilius, 'Idæumque etiam currus, etiam arma tenentem.' *Idem.*

24 *Egone te*] Duobus istis pronominibus ostendit se senex scire omnia. *Idem.*

Sed si quid narrare occœpi] *Occœpi* melius, quam *incepi* dicitur ab occipio: est enim *occepi,* quasi caput rei institui. *Idem.*

25 *Falso*] Potest et εἰρωνικῶς *falso* pronuntiari: potest et *falso loqueris* dici: ut Sallustius, 'Falso queritur de natura sua humanum genus.' Et vocalitatis causa sic dixit, ut *sedulo, optato, certo:* quasi sedule, optate, certe. *Idem.*

Falso] Pronuntiatio hic εἰρωνείαν indicare debet. Mirum vero, si fallar ita de te opinando, fallacias tuas suspectando! scilicet mihi non satis causæ est, cur censeam te mihi verba dare, quotiens narrationem occipis! Guyetus adscripsit: *j'ay grand tort! ah que cela est faux!* Bœclerus.

Falso] Ironice. *Farnabius.*

Nihil jam mutire audeo] Ennius, *Nec dico, nec facio.* Unde et *mutos* dicimus. Quod Græci φθέγγεσθαι. *Donatus.*

26 *Neminem peperisse hic*] *Neminem* dicendo, majorem confirmationem fecit non solum Glycerium non peperisse, sed etiam neminem. Et *hic* dicendo, ostendit domum. Et est *neminem,* nullum hominem. Et nota in fœminino genere etiam *neminem* positum. *Idem.*

Neminem peperisse hic] *Neminem* in fœminino hic usurpari vides. *Farnabius.*

27 *Mox deferent puerum*] Quasi dicat, *nobis.* Donatus.

28 *Id ego jam nunc tibi renuntio*] Fingit se prodere, quod ipse facturus est: ut non credat senex ab eo fieri, quod prædixerit fore. *Idem.*

Id ego jam nunc tibi renuntio here futurum] *Re* syllaba, apud veteres interdum abundat: ut modo *renuntio,* pro nuntio, et Cicero, 'Renuntiatur mihi.' *Idem.*

Renuntio] Quasi secretum consilium: ut supra *Renuntiatum est. Idem.*

29 *Ne tu hoc posterius dicas*] O. l. s. quotquot sunt, habent *ne tu hoc mihi posterius dicas: mihi* autem non utique Davo intelligendum est, sed ea vox ex consuetudine sermonis est addita: ut in Phormione, 'Qui mihi ubi ad uxores ventum est, tum fiunt senes:' versus est trochaicus ut ceteri, sed hypercatalecticus. *Faërnus.*

Davi factum consilio aut dolis] Commodius, et magis cum invidia dixit, *Davi,* quam si *meo* dixisset: ut Virgilius: cum Turnus incusaretur, dixit, 'Nulla mora in Turno.' *Donatus.*

Ne tu hoc mihi posterius dicas, Davi factum consilio ac dolis] Hunc versum, qui est octonarius Iambicus perfectus, et qui tamen satis impeditus est,

sic metiri debemus: *Ne t' hoc|mihi po|striu' di|cas Da|vi fa|ctum con|sili' ae|dolis.* Hoc ad ea referendum quæ inferius posita sunt in tractatiuncula de metris. *Faber.*

30 *Prorsus a me*] *Prorsus*, quasi porro versus: quod Græci μακρὰν dicunt. *Donatus.*

Prorsus a me] Quidam *prorsus*, pro quare positum putant. Ego pro eo quod est omnino. Sunt qui conjunctionem velint esse. *Idem.*

Prorsus a me opinionem hanc tuam ego esse amotam volo] In l. s. etiam antiquis melior collocatio et elegantior compositio est; *esse ego amotam volo*, stabit autem trochaicus, si *tuam* una sit syllaba, quæ per synalœpham abjiciatur. *Faërnus.*

Opinionem hanc tuam] *Hanc tuam*, cum tædio dixit, hoc est, nimis molestam, nimis suspicacem, nimis accusatricem. Sic dixit *hanc tuam*, ut *ille* de apibus, *Vere suo*. Et, 'Solemque suum, sua sydera norunt.' Et in Adelphis, 'Jam vero omitte Demea tuam istam iracundiam.' *Donatus.*

31 *Audivi, et credo*] Locus communis, an famæ credendum sit. Et bene subjunxit, *credo*, non enim audisse, statim credere est. *Idem.*

Multa concurrunt simul] Restat enim, ut multis concurrentibus signis, una conjectura confletur. *Idem.*

Multa concurrunt simul, &c.] 'Ex multis concurrentibus signis conjecturam constat: et a summo ad imum, et ex factis et dictis, et ex rebus atque personis sumit argumenta:' ita Donatus τὸ ἐγκατάσκευον hujus loci notat: opus enim erat argumentis ad instruendum dolum, et decipiendum senem: *qui conjecturam hanc nunc facio*, id est, quare, quibus rebus: vs. 33. *inventum est falsum* sc. ut tu, Simo, credis, ejus enim errore utitur Davus vs. 35. *et puerum ut adferret simul.* Gallus interpres ad obstetricem retulit: simplicius videtur, ad ancillam referre: 'ut puerum simul afferri curaret Mysis, quæ obstetricem accersitum missa erat:' hæc Davus ad Simonem: infra act. IV. sc. 4. ad Chremetem alia techna suppositionem partus vult arguere, quasi vidisset ipse pridie aliquid deferri in domum Glycerii. *Bœclerus.*

Multa concurrunt simul] Adverte quam serio et sobrie laboret Davus a se suspicionem omnem amovere, quam doctis dolis, technisque artificiose consutis seni os oblinat. Ex rebus ante Simoni notis aut suspectis: (habuisse Pamph. pro uxore hanc peregrinam, gravidam ex eo dictam, Mysidem missam accersitum obstetricem, Glycerium peperisse:) quæ omnia cum simulata et falsa esse insimulet, conjecturam etiam facit habere eos in animo puerum suppositium deferre ante senis ostium ad disturbandas nuptias, quas apparari audierant. *Farnabius.*

32 *Jam primum hæc se e Pamphilo gravidam dixit esse: inventum est falsum*] Secundum quod credit senex. Et a summo ad imum, et ex factis, et ex dictis, et ex rebus atque personis sumit argumenta. *Donatus.*

33 *Postquam videt nuptias domi apparari*] Eleganter omisit, in cujus domo. *Donatus.*

34 *Missa'st ancilla illico*] Quod Græci dicunt αὐτόθεν ἐπέμφθη. Nam loci significatio est, etiam brevitatem temporis notans. *Idem.*

35 *Puerum ut adferret*] Infra act. IV. sc. 5. 'Quemne ego heri vidi adferri vesperi?' *Farnabius.*

36 *Hoc nisi fit, nihil moventur nuptiæ*] Inepte explicant, qui dicunt, id est, *non promoventur*. Sensus est: Nisi hoc fit, quod dixi futurum, sc. ut puerum suppositum videas ostentari, nihil erit, quod movebit, id est, perturbabit, differet, irritas reddet has nuptias. Bene Gallus Scholiastes in tertio exempl. edit. Antesignani: *Tenez pour assuré, que si les noces ne sont troublées par ce moyen, qu' elles ne*

Digitized by Google

le seront point par aucun autre. Bœcl.

Nihil moventur nuptiæ] Non perturbantur nuptiæ. *Moventur*, differuntur. *Donatus.*

Nil moventur nuptiæ] Non perturbari posse nuptias credunt. *Farnabius.*

Quid ais cum intellexeras id consilii capere] Quaqua se verteret Davus, obvium infestumque invenit senem; et tamen ita versute it obviam, ut etiam comprehensus elabatur. *Donatus.*

Quid ais? cum intellexeras] Dimeter trochaicus catalecticus. *Faërnus.*

37 *Cur non dixti extemplo Pamphilo*] Culpæ convincit eum, quod revelanda reticuisset. Donatus: 'Quaqua se,' &c. *Bœclerus.*

38 *Quis igitur eum ab illa abstraxit*] Non frigide intulit, dixisse se: sed cum magna asseveratione: et *abstraxit* proprie, ut supra, 'Me a Glycerio miserum abstrahat?' et, 'Divellimur inde Iphitus et Pelias mecum.' *Donat.*

Quis igitur eum] Hoc sic audiendum est, quasi dicat, *Dixi.* Idem.

39 *Misere hanc*] *Misere*, valde, nimis. *Idem.*

Nunc sibi uxorem expetit] Oratorie, pro eo quod est, non recusat, *expetit.* Idem.

40 *Id mihi da negotii*] De projectione pueri pro foribus. *Idem.*

Id mihi da negotii] Ut caveatur ab appositione pueri ante ostium. *Idem.*

Id mihi da negotii] Ut filium tuum in officio et honesto nuptiarum proposito retineam; atque omnia harum consilia et machinas intervortam. *Farnabius.*

Tu tamen idem] *Idem* abundat. Apud veteres, *Tamenidem*, integrum fuit: unde apud nos, *tandem*, et *tamen* natum est: sic et *idem* et *eorundem* dictum. *Donatus.*

Tu tamen idem] *Tamen idem*, aut pro tamen positum est, aut pro tandem: ut sit, *Tu tandem has nuptias perge facere ita ut facis.* Idem.

41 *Et id spero adjuturos deos*] In antiquis libris est, *adjuturos:* in recentibus habent *adjutores.* Faërnus.

Et id spero adjuturos deos] Quam ex Mss. quibusdam adducit lectionem Rivius *et id spero adjutores deos*, neque placet. *Farnabius.*

42 *Quod parato opus est*] Diserte et Latine dixit, *Quod parato opus est.* Donatus.

43 *Non impulit me, hæc nunc omnino ut crederem*] *Non impulit*, non persuasit, non perfecit, ut crederem Glycerium peperisse. Et cum dixit *omnino*, ostendit quædam se credidisse, in quibusdam jam esse circumventum. Mire autem cautum capi inducit senem, ut crederet, quod Glycerium non peperisset. *Idem.*

44 *Quæ dixit sint vera omnia*] Quæ postea dixit Davus. Et bene *omnia:* ut appareat senem multa credere vera esse, quæ Davus dixit. *Idem.*

45 *Multo maximum*] *Multo* etiam comparativis antiqui adjunxerunt. *Idem.*

46 *Quod mihi pollicitus est*] *Pollicitatio*, multarum rerum promissio. *Idem.*

47 *Gnato uxorem*] Subauditur, *ut det.* Idem.

48 *Quid alias*] Pro cur alias, alio tempore. *Idem.*

Quid alias malim, &c.] V. Chrestomath. in *alias.* Bœclerus.

51 *Atque adeo in ipso tempore eccum ipsum obviam*] Numerus et sensus pulchre constat hoc modo: utique enim, per hoc pronomen, *ipsum*, intelligimus Chremetem: quem jam Simo convenire velle se dixit: nec ab eo qui secum loquitur, exigi debet, ut omnia voce exprimat; sed aliquid tacito sensui suo relinquat. Donatus tamen videtur addere Chremem, in fine hujus versus: quæ dictio et in aliquibus libris Terentii est: mihi tamen magis probantur exemplaria, quæ eam non habent. *Faërnus.*

In ipso tempore] In ipsa opportuni-

Digitized by Google

tate, in ipso articulo. *Donatus.*

Eccum ipsum obviam Chremetem] Continuo mutavit declinationem: ut, *Jubeo Chremetem.* Idem.

Chremem] Optime constat numerus et sensus absque foret ultimus hic pes *Chremem*, qui a Donato videtur additus: quam tamen vocem non agnoscunt plurimi Mss. et exemplaria. *Farnabius.*

SCENA III. Iambici sunt senarii et octonarii acatalectici, cum dimetro: vs. 1. ex Mss. nostris unus: *Jubeo Chrem. C. o te ips. quærebam Simo.* SY. *Et ego te, &c.* vs. 2. idem: *aliquot me adierunt, ex te auditum qui aiebant filiam meam hodie nubere tuo gn.* vs. 3. *duo: tun': unus, tu.* vs. 4. omnes: *ausculta paucis: τὸ ego* et *quod* unus omittit. Vide Guyeti not. vs. 6. omnes: *per ego te deos oro.* vs. 7. unus: *quæ incepta a parvulis.* vs. 10. omnes: *ut* pro *uti.* vs. 12. unus: *quasi te hoc orando impetrare a me oporteat.* vs. 14. duo: *si in re est utr. v. f. accersiri jube.* vs. 23. unus: *reintegratio.* vs. 27. omnes: *reducant.* vs. 30. duo: *deinde fac.* vs. 31. unus: *tibi hoc ita videtur:* alter *ita tibi videtur.* vs. 36. unus: *dissensio.* vs. 48. omnes: *atque eccum.* Bœclerus.

Jubeo Chremetem] *Hæc congressio duorum senum ad tale periculum adigit fabulam, ut id non videatur consilio, sed eventu posse vitari, eventus est Critonis præsentia; nam nunc ex falsis fient veræ nuptiæ.* Donatus.

1 *Jubeo Chremetem*] Firme aliquid jubere, velle est. *Jubeo* ergo, volo, et deest, *salvere:* quod exprimitur ab alterius personæ interventu, ut Virgilius, 'Reddique viro promissa jubebat.' Et μεταληπτικῶς: quia qui dicit salve, jubet. Volumus enim animo: jubemus verbis. *Idem.*

Jubeo Chremetem] Duorum senum congressu et consensu in id discrimen adigitur fabula, ut non videatur consilio aut arte vitari posse. Importunitate Simonis exoratur mitis Chremes, versutia Davi vacillat pene interitura. *Farnabius.*

Jubeo Chremetem] Sc. Salvere. *Idem.*

O! te ipsum quærebam] Placabilis et lenis amicus per totam fabulam inducitur Chremes, ut cognitioni ad ultimum interesse possit. *Donatus.*

Optato advenis] *Optato*, adverbium est: ut Virgilius, 'Ac velut optato ventis.' *Idem.*

2 *Aliquot me adiere*] *Aliquot*, hoc est nec multi, nec pauci. *Adiere*, non accesserunt: quia aditus arduus difficilisque est. Ergo *adiere*, quasi importune, et interpellantes adierunt. Sic alibi, 'Byrria quid tibi videtur? adeon' ad eum?' *Idem.*

Ex te auditum] Ut est, *De Davo modo audivi.* Idem.

Ex te auditum] Ergo non rumor, sed veritas. *Idem.*

3 *Id viso*] Ob id viso: deest *te:* ut *viso*, ad videndum venio. *Idem.*

Tune, an illi insaniant] Tu insanis, si dixisti: illi insaniunt, si non audita referunt. *Idem.*

Tune, an illi insaniant] In antiquis libris est, *tun an illi in.* Faërnus.

Tune, an illi insaniant] Tu, si dixisti, illi, si non audita referunt. *Farnabius.*

4 *Ausculta pauca*] Alii leg. 'Ausculta paucis.' *Idem.*

Paucis] Et *paucis*, et *pauca* legitur. *Donatus.*

Et quid ego te velim] A docilitate. *Idem.*

6 *Per te deos oro*] Ordo est, te per deos oro, ut Virgil. 'Per ego te has lachrymas.' *Idem.*

Per ego te deos oro] Pronomen *ego*, non fere est in antiquis libris: nec ponitur a Donato: qua dictione sublata bene procedit senarius, alias impeditus, nisi quis ex *per* r elidat. *Faërnus.*

Per te deos oro et nostr. amic.] Imitatur Horat. Satyr. II. 4. 'Docte Cati per amicitiam divosque rogatus, Ducere me auditum perges quocunque memento.' *Bœclerus.*

Digitized by Google

Per te deos oro, &c.] Obtestatio valida, per divina atque humana, per ea quæ sunt charissima, amicitiam antiquam, liberos, eorumque salutem ex deplorata sartam tectam. *Farnabius.*

Et nostram amicitiam Chremes] Legitur et *Chreme.* Donatus.

7 *Quæ incepta a parvis, cum ætate adcrevit simul*] Mire autem, *incepta a parvis cum ætate,* ut ostendat, non nuper coitam amicitiam, sed antiquam, ut, 'Veterem Anchisen agnovit amicum.' Idem alibi, 'Neque enim novus iste Dianæ Venit amor.' *Donatus.*

Adcrevit] Ut supra, *Adcurate. Ad* præpositione utitur familiariter. *Id.*

Adcrevit] Hinc Virgilius, 'Crescent illæ, crescetis amores.' *Idem.*

8 *Et gnatum meum*] Ineptum est sic adjurare aliquem, 'Per salutem filii mei, ut facias id quod te rogo.' Sed huic etiam subjungit: *cujus tibi, &c.* Idem.

Et gnatum meum] Vidit Donatus, ineptum fore si quis ita obtestetur alterum, *per salutem filii mei, ut facias id quod te rogo:* itaque subjungi ait, *cujus tibi potest. &c.* Sed nimirum oratorie, cum *gnatam* Chremetis *unicam* appellasset, filium suum conjungit, non tantum ut sponsum olim propter virtutes ultro ei destinatum, sed nunc ut servandum hoc matrimonio per benignitatem Chremetis, quæ hic omnino attendenda est: ad eum enim loquitur Simo, qui non passurus esset, amici filium corrumpi. *Bæclerus.*

9 *Cujus tibi potestas summa servandi datur*] In tua est inquit potestate, et tuus est: hæc ergo *obtestatio* dicitur, cum per eas res adjuramus aliquem, de quibus agitur causa. Ut, 'Iliaci cineres, et flamma extrema meorum.' Idem alibi, 'Per eversæ genitor fumantia Trojæ Excidia, obtestor.' *Donatus.*

10 *Ut nuptiæ fuerant futuræ, fiant*] Breviter et Latine. Et hoc genus compositionis veteres non mutabant. *Idem.*

Ne me obsecra] Pro, ne obsecres. * τω ελτηνιCμON MhλιNANEK EMNMACOR. (*Fortasse a vero non abest, si legatur, τῷ ἐλλην̣ισμῷ· Μὴ λιτάνευε, μὴ μάχου.*) *Idem.*

11 *Ne me obsecra*] Vox plena charitatis et officii, verum sub hac conditione, si quod petitur justum sit et ex æquo utile utrique. *Farnabius.*

12 *Quasi hoc te orando a me impetrare oporteat*] Hæc plena vox est et charitatis et officii: quod enim amicus ab amico petit, justum esse debet, nec pro eo quod non est justum supplicare oportet. *Donatus.*

13 *Alium esse censes nunc me atque olim, cum dabam*] Non personæ, sed rei conditio est commutata. *Idem.*

Olim, cum dabam] Non dicimus, *cum darem.* Virgilius, 'Tum decuit, cum sceptra dabas. En dextra fidesque.' Et nota *olim* pro nuper. *Idem.*

14 *Si in rem est utrique*] Τῷ δευτέρῳ συλλογισμῷ prave proposuit, ut recte replicaret. Hic syllogismus negativus dicitur: nam in secundo λήμματι negat quod prius dixit. *Idem.*

Si in rem est utrique] Ab utili argumentum. Uterque duobus constat. Bene *utrique,* mihi et tibi: non, alteri utile, alteri inutile. *Idem.*

Si in rem est utrique] Ita antiqui libri ut in vulgata: nonnulli vero, et cum iis Donatus, *in re:* sane et apud auctores, ubi in impressis est *in rem,* fere reperias in scriptis, *in re.* Faërnus.

15 *Sed si ex ea re*] Id est, nuptiarum: mutavit numerum, ex plurali singularem, *Fiant,* et *Ex ea re.* Donatus.

16 *Utrique, id oro te in commune ut consulas*] O. l. s. *id te oro* habent: *id te oro* autem non fiet synalœpha: quod vero sequitur, Donatus legit, *in commune consule:* quod parvi refert utro modo dicatur. *Faërnus.*

Digitized by Google

In commune consule] Id est, ex æquali provide. *Donatus.*

17 *Quasi illa tua sit, Pamphilique ego sim pater*] Nota suavissimam varietatem: non dicit, quasi tua sit, et ille meus. *Idem.*

18 *Imo ita volo*] Quia utile est, quia in rem est. *Idem.*

Itaque postulo] *Itaque*, modo duæ partes orationis sunt: ut in Hecyra, 'Itaque nos una inter nos ætatem agere liceat.' *Idem.*

19 *Neque postulem*] Quia 'postulo' prætulit. *Idem.*

20 *Iræ sunt inter Glycerium et gnatum*] Hoc læto vultu pronuntiat Simo: et hoc a possibili est: loquitur enim apud eum, ex quo audiverat, Pamphilum pro uxore habere hanc peregrinam. *Idem.*

Audio] Εἰρωνεία. *Idem.*

Audio, &c.] Chremes de voluntate officiosa satis testatus erat: sed humanitatem suam fraudi sibi esse non vult: itaque, cum Simo instaret, admirabundus, *quid est*, inquit? sc. quod tu mihi ad suadendam rem tam periculosam afferre novum possis? et mox: *audio;* ironice: *fabulæ:* adhuc clarius: et cum sententia eodem tendente: quid *amantium iras* mihi memoras, quæ *amoris integratio est?* Iterum: 'tibi ita hoc videtur, at ego,' &c. denique 'istuc periculum in filia fieri grave est:' quam sententiam usque ad proverbii auctoritatem Donatus evehit: quæ omnia induxit Poëta, ne Chremes imprudentia potius, quam bonitate et obsequio, Simonis petitioni veniam dedisse ad extremum videretur. *Bœclerus.*

Audio] Negligenter dictum. *Farnabius.*

21 *Fabulæ*] Et hic paulo sapientior inducitur, et minus obnoxius dolis. *Donatus.*

22 *Profecto sic est*] *Profecto*, confirmatio est. *Idem.*

23 *Amantium iræ amoris integratio est*] Sententia γνωμική, in qua a specie receditur, et in omnes aliquid dicitur: παροιμία est autem, sine auctore sententia. *Idem.*

Amantium iræ amoris] Expressit Terentius illud Menandri. Ὀργὴ φιλούντων ὀλίγον ἰσχύει χρόνον. Atque hujusmodi dissidiola, quæ nonnunquam incidunt inter amicos, modo absit amaritudo, quasi renovant amicitiam, excusso diuturnæ consuetudinis tædio. Quod eleganter indicat mimus ille, ni fallor, Publianus. 'Discordia fit charior concordia.' Erasmus. Plautus item in Amphitryone, act. III. sc. 2. 'Iræ interveniunt, redeunt rursum in gratiam: verum iræ si quæ eveniunt hujusmodi, inter eos rursum si reventum in gratiam est, bis tanto amici sunt inter se, quam prius.' Agathonis resp. de suis cum Pausania dissidiis lege apud Ælian. II. Var. Hist. *Farnabius.*

Integratio] Instauratio. *Donatus.*

Amoris reintegratio est] Antiqui libri, et aliquot alii, et Donatus habent *integratio.* Faërnus.

24 *Id te oro*] Deest *ob id:* ut Virgilius: 'Quod te per superos oro.' *Donatus.*

Ante eamus, &c. Uxorem demus] ἠθικῶς, inquit Donatus: ad amicum scilicet virum tam humanum, familiaritatis et fiduciæ erat, ita loqui tanquam de communi negotio. *Bœclerus.*

26 *Priusquam harum*] Invidiosius, *harum*, quum una sit: sic Eunucho, 'Non perpeti meretricum contumelias.' *Donatus.*

27 *Reducant animum*] Iidem antiqui libri *reducunt.* Faërnus.

Animum ægrotum ad misericordiam] Hoc ut supra, *Ipsum animum ægrotum ad deteriorem partem applicat.* Donatus.

28 *Uxorem demus*] Ἠθικῶς: ut in Heautontim. 'Quo modo minimo periculo id demus adolescentulo.' *Idem.*

29 *Et conjugio liberali devictum*] An-

tiqua lectio *devinctum*. Faërnus.

30 *Dehinc facile*] Aliquot libri, inter quos Vaticanus, *Dein*. Idem.

31 *Tibi ita videtur*] *Tibi ita hoc videtur* est in o. l. s. *Idem*.

32 *Neque illum hanc perpetuo*] Ἀμφιβολίαν de industria posuit, aut utrumque significat. *Donatus*.

33 *Nisi periculum feceris*] *Periculum*, tentamentum. Cicero, 'Tute melius periculum feceris.' Idem Terentius, 'Fac periculum in literis.' *Idem*.

34 *At istuc periculum in filia fieri, grave est*] Memorabile dictum, et id quod merito in proverbium cesserit. *Idem*.

At istuc periculum in filia fieri grave est] Ita ut posuimus ordinandus est hic versus ex l. s. eliditur autem s, ex *istuc*: ut *at istuc*, sit anapæstus. *Faërnus*.

36 *Quod Di prohibeant*] Παρένθεσις per εὐφημισμόν. *Donatus*.

Discessio] Divortium quod vel adulterii vel veneficii causa primum permittebatur apud Rom. mox etiam sterilitatis, A. U. DXXIII. Sp. Carvilius primus divortium cum uxore fecit. Repudii formula erat, *Conditione tua non utor*: Divortii: *Res tuas tibi habeto*, vel *Res tuas tibi agito*, tandem levioribus de causis factum est, unde a Simone *incommoditas tantum* et *discessio* dicitur. *Farnabius*.

37 *At si corrigitur*] Alter est syllogismus per contraria λήμματα, et ipse negativus. *Donatus*.

38 *Principio, amico filium*] *Principio*, nec intulit, *secundo*. Donatus.

Amico filium] Ab honesto, *Amico filium*. Idem.

Restitueris, et filiæ invenies virum] Ergo ἀνακόλουθον duplex. *Idem*.

40 *Quid istic*] Concedentis, et veluti victi verbum: tanquam si diceret, *quid?* et abundat *istuc*. Vel potius, *quid istuc*, significat hominem de loco ac de sententia decedere: ut e contrario, *perstare* ac *resistere* dicitur, qui aliquid negat. *Idem*.

Quid istuc? si istuc animum induxti esse utile] Ex libris antiquis, et Donato, lego *quid istic?* deinde in iisdem libris et omnibus aliis sequitur, *si ita istuc*. Faërnus.

Si istuc animum induxti] Legitur et *animum induxisti*: sed illud plenum est: hoc per μεταπλασμοῦ συγκοπὴν diminuitur. *Donatus*.

41 *Nolo tibi ullum, &c.*] Per me non stabit, quin commodo fruaris omni ex animi tui sententia: habes me ad omnia officia promptum et paratum. *Farnabius*.

44 *Ipsus mihi Davus dixit*] Commendatio testis: ut, 'In foro modo de Davo audivi.' Ergo *ipsus*, quasi qui maxime sciat. *Donatus*.

47 *Tute adeo*] Παρέλκεται *adeo* modo, et abundat: ut Virgilius, 'Tuque adeo, quem mox quæ sint habitura deorum Concilia, incertum.' *Idem*.

Tute adeo jam ejus audies verba] In libro scripto inveni ita ut sequitur collocatum, qua collocatione et Robertus Stephanus impressit, *Tute adeo jam ejus verba audies*: ita versus aliter impeditus procedet, et quidem cum iambo in quarta sede, si tamen vox *ejus* monosyllaba fiat. *Faërnus*.

48 *Atque eccum*] *Eccum*, quasi ecce eum. Veteres dixerunt, *eccum, eccujus, ellum*; quod apertius significat *ecce illum*, et obscurius *ellum*. Donatus.

Sed eccum video ipsum foras] O. l. s. et Donatus, *atque eccum*. Faërnus.

SCENA IV. Iambici sunt tetrametri acatalectici: an et catalect. et hypercatal. misceantur, v. Faër. Antesignan. Fabric. Glarean. dimeter unus. vs. 2. τὸ *uxor* tres nostri Mss. habent. vs. 5. duo: *egone istuc facerem?* vs. 6. pro, *quid?* omnes: *quid est?* vs. 7. duo: *cognosti*: et ante, unus: *jam tibi fid.* vs. 10. unus: *Ego nunquam istuc quivi intelligere*: duo: *nunquam istuc quivi intelligere*. vs. 13. omnes: *gnatam*

Digitized by Google

gnato ut det oro. vs. 14. duo: *optume inquam factum est.* vs. 22. unus pro *jam, ita perturb. omnia.* vs. 25. omnes: *hem astutia.* vs. 27. unus: *utinam esset aliquid mihi, quo me præcip. darem.* Personæ huic scenæ præscribuntur: *Davus, Simo, Chremes;* ex quo Typographi errore factus est *Charinus.*

Falsum est autem omnino, quod in Donati commentario ad initium hujus sc. inseritur: 'Locus est,' &c. Nulla adhuc παρακμὴ τῆς ἐπιτάσεως cogitari potest hoc loco: res ipsa loquitur. *Bœclerus.*

Davus] *Davus ut recte scribatur, Davos scribendum est: quia nulla litera vocalis geminata unam facit syllabam. Sed quia ambiguitas vitanda est nominativi singularis et accusativi pluralis, necessario pro hac regula digamma utimur, DaFus, serFus, Fulgus, corFus.* Donatus.

1 *Ad te ibam*] *Locus est, in quo jam ad discrimen mali perducta comœdia, in meliorem partem jam incipit inclinare.* Idem.

Ad te ibam] Resciscit Davus consilia sua omnia in contrarium esse versa: unde apud senes licet bene dissimulet, sese tamen perditus atque desperabundus damnat. *Farnabius.*

Advesperascit] Noctu uxor ducebatur domum. *Idem.*

3 *Ego dudum nonnihil veritus sum Dave abs te*] Semper gravis inceptio orationis, quæ exordium sumit a pronomine *ego:* ut, 'Ego te quæ plurima fando' et, 'Ego postquam te emi a parvulo.' *Donatus.*

Ego dudum] Adverbia temporis aut certa sunt, ut hodie, cras; aut incerta, ut dudum, nuper. Itaque incertis certum additur tempus: ut jam dudum, nunc nuper. *Idem.*

Nonnihil veritus sum Dave abs te] Breviter, pro veritus ne quid abs te fieret: sic ut supra, 'Heu metui a Chryside.' Et Cicero, 'Quod precatus sum a diis immortalibus:' pro eo quod est, quæ a diis petii, precatus eos. *Idem.*

D. *Ad te ibam.* S. *quidnam est?* D. *Cur uxor non accersitur? jam advesperascit.* S. *audin tu illum? Ego dudum nonnihil veritus sum Dave abs te, ne faceres idem*] Donatum super hoc loco consideranti apertissime liquet legisse eum sine illis verbis, *ne faceres idem:* sic enim ait, *Nonnihil veritus sum Dave abs te.* Breviter, pro veritus ne quid abs te fieret: sicut supra, 'Ei metui a Chryside:' hæc Donatus: sed verbis illis demptis quomodo versus ordinari possint, nescio: quare quemadmodum in impressis est, relinquemus; ita ut hemistichium compleat imperfectum versum præcedentis scenæ: ut sit tetrameter catalecticus: qui vero sequitur hypercatalecticus, et qui post hunc est acatalecticus, omnes iambici. *Faërnus.*

4 *Quod volgus servorum solet*] Totum cum extenuatione protulit, tanquam qui satisfactum voluerit Davo, ob comprobatam fidem ejus. *Donatus.*

Volgus servorum] Servi plerique omnes, astuti, versuti, ad fraudandum herum callidi, ad comminiscendas fraudes et fallacias ingeniosi: oderunt enim quos metuunt, neque enim amori bene convenit cum timore; unde proverbium illud citat Seneca Epist. 47. 'Totidem esse hostes, quot servos. Non habemus illos hostes, sed facimus,' &c. *Farnabius.*

5 *Ego istuc facerem*] Omnes fere l. s. habent *egon':* ita etiam melius procedit octonarius. *Faërnus.*

7 *Nam propemodum habeo jam tibi fidem*] Ridicula dilatio ejus rei, quæ jam dudum nota est auditori. *Donatus.*

Nam propemodum habeo jam] Hoc est, *prope modum:* cujus accusativus est a *modus.* Idem.

Nam propemodum habeo tibi jam fidem. Tandem agnosti qui siem] Duas has voculas transpone, sic: *jam tibi,* idque

Digitized by Google

propter metrum. Si minus facies, in fine pro, *agnosti*, legendum; *cognosti*, ut et in nonnullis editionibus legitur. Sed aliud est, *agnoscere*, aliud, *cognoscere*. Id usus et ratio ostendunt, persuadent. *Faber*.

Habeo jam fidem] Dictionem *tibi*, quæ interciderat, ex fide o. l. s. restitue hoc modo, *habeo tibi jam fidem*. Faërnus.

8 *Sed ea gratia*] *Gratia*, pro causa posuit, nove. *Donatus*.

9 *Sic est res*] Quod Græci dicunt, οὕτως ἔχει. *Idem*.

Sic est res] Antiqui libri et aliqui alii, et Donatus, *sic res est*. Faërnus.

10 *Vide! nunquam istuc quivi ego int.*] Arte poëtæ factum est, ut lætetur nunc Davus, et velut in sinu gaudeat, quo magis ex commutatione rerum inopinata mox doleat: 'Hem numnam perimus?' &c. ad spectatores sc. sicut et vs. 13. *quidnam audio:* et *occidi:* quod tamen obscure exaudiit Simo: et postea: 'Ego vero solus!' nam et hoc secum ad spectatores conversus dolenter dicit. *Bœclerus*.

Nunquam quivi ego istuc intelligere] O. l. s. ita collocant hæc verba: *Numquam istuc quivi ego intelligere:* numero et compositione meliore. *Faërnus*.

Callidum] 'Versutos appello, quorum celeriter mens versatur: callidos autem, quorum tanquam manus opere, sic animus usu calluit.' Cic. III. de Natura Deorum. *Farnabius*.

11 *Ut hinc te jussi introire*] O. l. s. *introire jussi*. Faërnus.

12 *Hem, numnam periimus*] Antiqui libri, et Donatus, *perimus:* more Terentii: qui hoc verbum in præterito per unum i scribebat, teste Probo. *Idem*.

Hem, &c.] Hæc aversus, et apud se. *Farnabius*.

Numnam] Nam παρέλκεται, ut in *quisnam*. Donatus.

Narro quæ tu dudum narrasti mihi] Post *narro*, adde pronomen *huic*, quod in omnibus est l. s. *Faërnus*.

13 *Quidnam audio*] Legitur et *audiam*. Menander enim sic ait, τί δή ποτ' ἀκούσω; *Donatus*.

Occidi: optime] Bene usus est παρομοίῳ, *occidi* et *optime*, ut similitudine falleret audientem. *Idem*.

Occidi optime] Hæc ita conjunguntur in commentario Donati, cum ἐπικρίσει: 'Bene usus est,' &c. Nec παρόμοιον est *occidi* et *optime;* et manifestum errorem miror qui tam diu toleraverint editores. Annotavit hæc verba, quisquis est, non ad *occidi* et *optime*, sed ad, *oro vixque id exoro:* non opus est verbis in re manifesta: nisi quod de animadversionibus Donati passim vitiatis, suppletis, infectisque sæpe moneri possumus. *Bœclerus*.

Optume] Παρόμοιον, *occidi*, *optime*, ut similitudine soni falleret audientes. *Farnabius*.

14 *Per hunc*] Chremetem scilicet. *Donatus*.

Nunc per hunc nulla est mora] Id est, Chremetem, δεικτικῶς, ut vs. 11. *opportune hic fit mihi obviam:* de eodem. *Bœclerus*.

15 *Ibo: atque huc renuntio*] Varie, *ibo* et *renuntio*. Donatus.

16 *Nunc te oro, Dave*] *Te*, id est, per quem stat summa negotii. Et modo magis vere rogat, quam tunc cum ait, 'Dehinc postulo, sive æquum est, te oro, Dave:' ibi enim iracundia latet, cum dixit, 'Sive æqnum est.' *Idem*.

Effecisti has nuptias] Non *fecisti:* est enim *efficere*, perficere faciendo. Et bene *has:* quarum causa laboro. *Idem*.

17 *Ego vero solus*] Διάνοια. Et hoc ad increpationem dicit, non ad confirmationem. *Idem*.

Solus] Id est, cui non assentiebat Pamphilus. *Idem*.

Porro] In futurum, deinceps: futuri temporis adverbium: vel adhor-

Digitized by Google

tantis: ut, *Porro, Quirites*. Idem.

Enitere] Labora: quasi difficile sit, et conatu sit opus. *Idem.*

18 *Hercle sedulo*] Productiones sunt Comici styli, ad fucum orationis positæ. *Idem.*

Potes nunc] A possibili argumentum. *Idem.*

Dum animus irritatus est] Quia dixerat, 'Iræ sunt inter Glycerium et gnatum.' Irritatus est, commotus, ira provocatus, ut in Phormione. Ducitur autem verbum a canibus, qui restrictis dentibus hanc literam *r* imitantur. *Idem.*

19 *Quiescas*] Id est, conquiesce: imperativi modi, ne injuriosum videretur. *Idem.*

Quiescas] Pro quiesce: aut deest volo, aut facito. *Idem.*

Age igitur] *Age*, dic: ut est, *Egi, atque oravi tecum:* aut adverbium est hortandi. *Idem.*

Mirum ni domi est] Existimationem intulit, incertum fugiens. *Idem.*

Mirum ni domi est] Compositum est, quasi, hoc est mirum, ni domi est. Caute servus callidam interrogationem senis paratus excepit. Memor simulatæ discordiæ cum amica, fingit, non se alibi eum esse suspicari, quam domi. *Idem.*

20 *Dicam eadem illi*] In aliis *itidem* scriptum est: quod si est, pro *item* accipiamus. An ergo *idem* pro item? *Idem.*

Ibo ad eum, atque eadem hæc, quæ tibi dixi, dicam itidem illi] Hoc vult Simo: quæ tibi dixi de Chremete iterum orato atque exorato, ut suam gnatam filio meo det uxorem, eadem dicam illi, ut sciat nuptias hodie futuras. *Bœclerus.*

Nullus sum] Plus est *nullum esse*, quam *periisse:* nam qui perit, vel corpus habet reliquum: qui vero nullus est, ita non est, ac si natus non sit. *Donatus.*

Nullus sum] De me actum est, perii, penitus interii: Δειλοὶ δ' εἰσὶν οὐδὲν οὐδαμοῦ. Eurip. ex Iphigenia in Tauris. Τὸν οὐκ ὄντα μᾶλλον ἢ μηδένα. Sophocles in Antigone. *Farnabius.*

21 *Hinc*] Id est, ex hoc loco. *Donatus.*

Pistrinum] Ubi, molis jumentorum servorumque opera circumactis fruges comminuebantur: in pistrina servi, ad pœnas detrusi, molebant. *Farnabius.*

Recta proficiscar via] Bene *recta*, ut corporis impulsionem lucrifaciam: aut *recta*, ut non eam ad precatorem, aut ad Pamphilum. Et bene *Proficiscar: Proficisci* enim in rem ægram ac difficilem dicimus. Et *recta via;* plana dixit, non tantum recta. *Donatus.*

22 *Nihil est preci loci relictum*] Subjungit ergo causas cur proficiscatur in pistrinum. *Idem.*

Nihil est preci] Quod prædixit senex. *Idem.*

Nihil est preci loci relict.] Propter minas senis, supra act. I. sc. 2. vss. 28. et 29. unde etiam pistrini mentionem hic facit. *Bœclerus.*

Preci loci relictum] Dativo hoc utitur etiam, in Phormione, act. III. sc. 3. *Farnabius.*

Jam perturbavi omnia] Allocutio, in qua quid metuat, quid velit, manifestum est. *Donatus.*

23 *Herum fefelli*] Hæc enumeratio causarum est, qua magnifice exaggeravit errores suos. *Idem.*

Conjeci] Nec immisi, sed *conjeci:* quod impetum et injuriam significat. *Idem.*

Herilem filium] Τὸν τρόφιμον. *Idem.*

24 *Feci hodie*] Nec solum *feci*, verum etiam addidit tempus, *hodie:* ut ne diecula quidem ejus sit, quod fecerat, mali. *Idem.*

Insperante hoc, atque invito] *Insperante* et *invito*, duplex offensio. *Idem.*

Insperante hoc, atque invito Pamphilo] Donatus: 'Insperante et invito, duplex offensio:' videtur ad Pamphilum retulisse utramque vocem.

Digitized by Google

Alii τὸ *insperante hoc* ad Simonem referunt. *Bœclerus.*

Hoc] Simone. *Farnabius.*

25 *Hem astutias*] Bona εἰρωνεία. Pluraliter dixit *astutias*, quasi is qui abundet astutiis, ut ei una non sufficeret. *Donatus.*

Hem astutia] De consensu librorum nostrorum diximus. Apparet et Eugraphium ita legisse. At Donatus: *astutias* legit, et αὐξητικῶς interpretatur. *Bœclerus.*

Hem astutia] Hem, quonam mea evasit astutia! Al. *astutias.* Farnabius.

Hem, astutia! &c.] Ita quædam editiones. Malim, *Hem, astutias!* ut in aliis. Erit autem synizesis in secundo pede. Elegantior ad sensum hæc scriptura est. *Faber.*

27 *Utinam mihi esset aliquid*] Non dixit gladium, aut laqueum: ne esset tragicum. Ergo expressit bene, dicens, 'Quo me nunc præcipitem darem.' *Donatus.*

Scena v. Iambici octonarii acatal. 14. reliqui 4. trochaici tetram. catalect. vs. 1. Ms. unus: *ubi illic est scelus:* alter: *ubi est illic scelus?* omnes: *qui me hodie perdidit.* vs. 2. duo: *jure mihi obtigisse:* unus: *mihi jure obtig.* vs. 4. varie scribitur. vs. 5. duo: *hoc nunc si devito malum.* vs. 6. duo: *sed quid ego nunc dicam p.* vs. 7. duo: *qui sim pollicitus.* vs. 9. omnes: *dicam aliquid me jam invent.* vs. 10. omnes: *ohe,* et: *tuis consiliis.* vs. 12. unus: *hoc tibi ut credam ego f.* alter: *hoc tibi vis ego ut cred. f.* tertius: *ho tibi ego ut cr.* vs. 13. duo: *tu rem impeditam et perditam restituas? hem quo fretus siem.* vss. 15. et 16. unus: *quid meritus es? crucem: sed sine paul.* alter: *quid est meritus? crucem: sed sine Pamphile ad me ut redeam.* vs. 17. omnes: *cur non hab. sp.* vs. 18. unus: *namque hoc tempus præcavere mihi me monet, haud te ulcisci sinit:* alter: *namque hoc tempus monet præcavere mihi me, haud te ulc. s.* Bœclerus.

Ubi illic est scelus] *Hæc scena, cujus perturbationis esse debeat, etiam supra poëta præstruxit, quum ad consentiendum Davi consilio tardum Pamphilum faceret.* Donatus.

1 *Ubi illic est scelus*] Accusatio. *Id.*

Ubi illic est scelus] Nimium terribile est, sævire antequam videas eum, contra quem irasceris. *Idem.*

Ubi illic est scelus, qui me perdidit] Ad intellectum, non ad verba redegit: et est figura σύλληψις per genera. Virgilius, 'Pars in frusta secant.' Sed hic figura est per numeros: nam quia scelus scelestus intelligitur, modo *qui* subjunxit, non *quod.* Idem.

Ubi illic scelus est qui me perdidit? D. perii. P. atque hoc confiteor] Multi l. s. et Donatus, *ubi illic est scelus:* est autem versus trochaicus catalecticus, contracto per synizesin, *confiteor,* in dactylum. *Faërnus.*

Scelus est] Scelestus: abstractum pro concreto: cum respectu ad sensum, qui sanus, genere licet videatur peccatum: vide syllepsin in Grammatica nostra. *Farnabius.*

2 *Jure obtigisse*] Interpone pronomen *mihi*, ex omnibus l. s. ut sit, *jure mihi obtigisse*, quod et sensus exigit et ratio versus, qui est trochaicus hypercatalecticus, vel forte acatalecticus, si ex *quidem* m elidatur, ut in quinta sede sit anapæstus. *Faërnus.*

Tam iners] Sine arte, id est, sine ἀρετῇ. *Donatus.*

Tam nulli consilii] Una pars orationis est, *nulli consilii:* nos, *nullius* et *solius:* recte autem veteres, *nullo nulli, solo soli,* declinabant. *Idem.*

Tam nulli consilii] Ἀρχαϊκῶς, pro *nullius*, bis Priscianus explicat lib. vi. et xiii. *Bœclerus.*

Nulli consilii] Archaice, pro *nullius:* qua super voce, ut et aliis ejusdem generis, consule eandem Grammat. *Farnabius.*

3 *Me commisisse*] Non commendasse: sed, *Commisisse. Committimus* enim quæ cum magno periculo volu-

Digitized by Google

mus esse servata. *Donatus.*

Futili] Levi: nam a vase, quod *futile* dicitur, quod non deponunt ministri sacrorum, quod est acuto fundo, et patulo ore, eoque instabile est. Virgil. 'Consiliis habitus non futilis author.' *Idem.*

Futili] Levi et vano, qui quicquid in buccam venerit, effutit, plenus rimarum. Metaphora ducta a vase futili, quo utebantur in sacrificiis Vestæ, ore patulo, fundo acuminato, quod stare non posset, quin aqua statim effunderetur: piaculum antem erat, si aqua ad sacra hausta, in terra poneretur. *Farnabius.*

4 *Ergo pretium ob stultitiam fero*] Ergo pretium et præmium generaliter pro bene aut male facto redditur: sed discernitur ita: nam pretium pro stultitia, est pœna; pretium pro virtute, honor est et lucrum. *Donatus.*

Pretium ob stultitiam] Sic Plautus locutus est, 'Pretium ob asinos:' pro: asinorum pretium. Virgil. 'Rem magnam, pretiumque moræ fore.' Et alibi, 'Illum Tydides alio pro talibus ausis Affecit pretio:' et est figura ἔκλειψις· ut apud Virgil. 'Invidisse deos patriis ut redditus oris.' *Idem.*

5 *Posthac incolumem sat scio fore me*] Sic dicere solemus in magno periculo positi: nunquam nos periclitaturos, si illud periculum potuerimus evadere. *Idem.*

Posthac] Audacter se incolumem in futurum promittit fore, cum vita hominis tam variis multisque sit periculis conferta: sed hoc dicit: Sic, inquit, periclitor; si hoc evasero, scio me non postea periclitaturum. Menander sic: ἂν Θεὸς ΦΕΥΓΕΙ ΟΥΚ ΑΝ ΑΠΟΛΥΜΠΙΠΕ * (Fortasse sic legendum: Ἔνθεν ἀποφεύγων, οὐκ ἂν ἀπολοίμην ποτέ·) et est sensus, Tam difficile est hinc evadere, ut qui hinc evaserit, videatur immortalis futurus. *Id.*

6 *Sed quid ego*] Donatus et aliqui libri, inter quos antiqui, *nam quid ego.* Faërn.

Dicam patri] Bene *patri*, non Simoni: ut de auctoritate hujus nominis summus terror exsurgat. *Donatus.*

Modo qui sum pollicitus] *Modo*, mire: etenim majorem vim habent recentiora promissa. *Idem.*

7 *Qui sum pollicitus*] Oratorie: melius *pollicitus sum* dixit, quam si *promisi* diceret. *Idem.*

Qua fiducia] *Qua fiducia*, ad personam suam retulit: et *fiducia* modo impudentiam significat. *Idem.*

8 *Nec quid me nunc faciam, scio*] Nos, *quid faciam*, veteres autem *me* addebant. Et nota *faciam*, cum ablativo casu. Ablativus casus, *me.* Id.

Me] De me. *Farnabius.*

Atque id ago sedulo] Id quæro, hoc est, ut inveniam quid faciam. *Donatus.*

9 *Dicam aliquid jam inventurum*] In aliquibus libris est, *jam me:* in aliquibus, et inter hos, Vaticano, et Basilicano, solummodo est, *me.* Faërnus.

Aliquam producam moram] *Productem* legitur et *producam.* Significat autem differam, protendam, prolatem. *Donatus.*

10 P. *Oh.* D. *visus sum.* P. *ehodum bone vir, quid ais? viden me tuis consiliis*] Et Vaticanus et omnes alii libri quos vidi, non *oh* sed *ohe*, habent: pro quo tamen libenter legerim, *oho:* quæ interjectio est exclamantis irati: ut et in Adelphis, 'Oho, scis et pateris?' Sed sive *ohe* sive *oho* legas, est hæc dictio necessaria sustentando octonario: ita ut *ohe* sit spondeus: ex *quid* vero d abjiciatur, ut in quinta sede sit tribrachus; *tuis* una syllaba sit; *consiliis* creticus; utrumque per synizesin. *Faërnus.*

Ehodum bone vir] Gravis interrogatio, et minantis cum iracundia. Et hoc εἰρωνείᾳ prosequitur, cum omne genus contumeliæ leve in eum dicimus, in quem ferimur iracundia. *Donatus.*

Digitized by Google

Viden' me] Hoc est, nunquid negare potes? *Idem.*

11 *Impeditum esse*] *Impeditus* est proprie, qui ita pedes habet illigatos, ut progredi non possit. Sed hic ad negotium retulit. *Idem.*

Impeditum esse] Implicitum, intricatum, pedibus quasi illigatum, ut progredi non valeam. *Farnabius.*

At jam expediam] Non se defendit, sed emendaturum promittit: et bene ad impeditum, *expediam* retulit: duo promisit simul: et tempus cum celeritate, et effectum. *Donatus.*

12 *Imo melius spero*] Bene *melius* comparativo est usus, quasi hoc bonum sit, illud melius. *Idem.*

Furcifer] *Furciferi* dicebantur, qui ob leve delictum cogebantur a dominis, ignominiæ magis, quam supplicii causa, circa vicinos furcam in collo ferre, subligatis ad eam manibus, et prædicare peccatum suum, simulque summonere cæteros, ne quid simile admittant. Itaque et Cicero de servo, 'Quid inde furcifer? quo progreditur?' *Idem.*

Furcifer] Adi Eunuch. act. v. sc. 2. *Farnabius.*

13 *Tu rem impeditam et perditam restituas*] Multum progressus est, *impeditam* dicere: modo *perditam* dixit. Sensus hic est, Integram perdidisti, et perditam restituas? *Donatus.*

Tu] Hoc est, qui integram expeditamque turbasti. *Idem.*

Quo fretus siem] Est memor se ante dixisse, Davum video, cujus consilio fretus sum. *Idem.*

Hem quo fretus siem] Versus, et sermo exigit *sum*, ut et alicubi scriptum invenimus. *Faërnus.*

14 *Qui me hodie ex tranquill. re conjec.*] Plautus Captiv. III. 4. 6. 'Qui ex parata re imparatam omnem facis.' *Bœclerus.*

15 *Hoc esse futurum*] Ut ab illa excludar, huc concludar: et vide quo me inducas. *Donatus.*

An non dixi hoc esse, &c.] Hi quatuor postremi versus sunt Trochaici; quare aliter scribendi. Secundus sic: *Sed paulum sine ad me ut redeam, &c.* Quartus autem: *Namque hoc tempus, &c.* Et sic in Edit. Faërni. In fine tertii versus scribe: *ut volo*, non, *uti.* Nescio autem quid visum Mureto fuerit, ut bonos Trochaicos transformarit in Iambeos, per syllabicas adjectiones; nisi quod hoc illi solenne erat. *Faber.*

Quid meritus] Scenæ Atticæ accommodatum. Athenis enim convicti capitalis facinoris et condemnati nullo expresso supplicio, interrogabantur quid se meritos putarent: illi, ad misericordiam movendam in majus suam pœnam æstimabant. Quod quia non fecit Socrates, sed pœnæ loco, ut ex publico in Prytaneo aleretur, respondit, ad cicutam damnatus periit, sed a gloria propter scientiam et virtutem non periit. 'Carcerem,' inquit Seneca, 'intravit, ignominiam ipso loco detracturus, neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat. consol.' ad Helviam. 'Quem intrando purgavit, omnique honestiorem curia reddidit.' Sen. l. II. de Benefic. 27. *Farnabius.*

Quid meritus es] Aliqui libri et in his antiquiores non habent verbum *es*, quod nec a Donato quidem ponitur. *Faërnus.*

Crucem] Plena satisfactio est, confessio peccati sine recusatione pœnarum: nam mitiores eos reddimus, quibus vultu operæ pretium pro delictis nostris offerimus. Virgilius, 'Equidem merui, nec deprecor, inquit.' *Donatus.*

16 *Sed paululum sine ad me ut redeam*] O. l. s. et Donatus, *sed sine paululum:* quod vero sequitur in libris antiquioribus et plerisque aliis est sine particula *ut;* est autem versus trochaicus, ut qui sequuntur. *Faërnus.*

Ad me ut redeam] *Redire ad se* dicitur, qui animum recipit, et sedem

Digitized by Google

mentis. Virgilius, 'Victus redit ad se:' et hic de corpore dixit. Ad se autem redit, qui amens esse desistit. *Donatus.*

Dispiciam] *Dispicere,* est disquirere consilium; *Despicere,* deorsum aspicere. *Idem.*

Hei mihi quum non habeo sp.] Plaut. Menæchm. II. 2. 29. 'Heu mihi cum nihil est, illi qui homini diminuam caput.' *Bœclerus.*

Ei mihi, cur non habeo tempus] Omnes antiqui libri habent, *cum non habeo: cum* enim etiam indicativo temporis præsentis jungitur, ut et in Phormione: 'Peccandi cum ipse de se finem non facit.' *Faërnus.*

17 *Cur non habeo spatium*] Οἰκονομία. *Donatus.*

18 *Namque hoc tempus, præcavere*] Sic Virgilius, 'Sed motos præstat componere fluctus.' Et est σύλληψις· illud enim cogit, hoc sinit. *Idem.*

Namque hoc tempus] Et hic quoque o. l. s. et Donatus *hoc tempus* habent: ut et exigit ratio trochaici. *Faërnus.*

Præcavere mihi me, haud te ulcisc.] Sententiam hanc Tacitus ita extulit XI. A. 31. 'Securitati antequam vindictæ consulendum:' vide infra Eu. IV. 6. 24. *Bœclerus.*

Digitized by Google

ACTUS IV.

Scena I. Versus sunt varii: misti ex Iambis et Trochaicis: de quibus vide interpretes supra laudatos, et Guyetum.

Hujus Scenæ versus, qui et perturbati et valde impediti sunt, examinavere Goveanus, Julius Scaliger, et Erasmus. Nihil ipse mutavi; et facile erat tamen ex ista materia octonarios facere vel senarios; sed illi versus non essent Terentii. *Faber.*

Vss. 3. et 4. nostri omnes: *gaudeat* et *comparet:* duo omittunt τὸ *alienis.* vs. 5. duo: *imo id est pessimum genus hominum.* vs. 6. omnes, ut edidimus. vs. 7. omnes: *post ubi tempus est promissa iam perfici.* vs. 9. unus: *res premit eos.* vs. 10. duo, ut edidimus. vs. 14. unus: *ubi opus non est:* alter: *ubi non locus est.* vs. 16. omnes: *ingeram multa mala:* unus addit *illi:* et mox: *atque si aliquid d.* a glossa. vs. 20. omnes: *seducere;* duo: *his dictis.* vs. 23. omnes: *nonne:* duo: *esse satis hoc solidum visum est g.* vs. 26. duo: *quantasque is.* vs. 35. omnes: *nondum scis. C. scio equidem illam ducturum esse te.* vs. 37. omnes, ut edidimus. vs. 39. omnes habent: *interturbat omnia:* unus bis tantum nomen *Davi.* vs. 41. τὸ *scio* duo omittunt: omnes: *qui auscultaverim ei,* ut edidimus. Senarius erit si τὸ *ei* contrahas in unam syllabam. vs. 42. duo: *factum est hoc Dave? D. factum:* ubi τὸ *est* etiam tertius omittit. vs. 47. omnes: *aggrediamur.* vs. 48. unus: *quia successit primo parum:* alter: *quia primo successit parum.* Argent. *processit.* vs. 49. omnes; *non posse i. a. s. hoc converti malum.* vs. 56. duo: *si parum succed. q. a.* vs. 57. omnes: *tute,* sed diverso positu. vs. 58. omnes, ut edidimus. vs. 59. omnes: *hem. sed mane: concrepuit a Gl. o.*

Charini querelam, illustre philosophiæ et eloquentiæ Terentianæ specimen, egregia annotatione et paraphrasi prosecutus est Guyetus. *Bœclerus.*

Hoccine credibile est] *Elegans perturbatio, in qua inter se Simo, Pamphilus, Davus, Charinus, Byrria, Chremes, omnes omnibus redduntur offensi.* Donatus.

1 *Hoccine credibile est*] Et incredibile est, inquit, et nefandum: e contrario enim ab interrogatione quadam incipiunt, qui nimis irascuntur: ut et illud, 'Hoccine humanum factum?' Et totum hoc in pronuntiatione est: hoc enim genus interrogationis vim negandi exprimit. *Idem.*

Hoccine credibile est] A generalitate incipit, ut Cicero, 'Quam facile serpat injuria et peccandi consuetudo, quam non facile reprimatur, videte, judices.' *Idem.*

Hoccine credibile'st] O. l. s. et Donatus, *hocine est credibile.* Faërnus.

2 *Cuiquam ut siet*] Singulari et plurali numero respondet. *Donatus.*

Cuiquam ut siet, ut malis gaudeant] Cum dixisset *cuiquam,* intulit numerum pluralem: ut alibi, 'Si quisquam est, qui placere se studeat bonis Quam plurimis, et minime multos lædere: In his poëta hic nomen profitetur suum.' *Idem.*

3 *Ut malis gaudeant*] Legitur et *gaudeat.* Idem.

Ut malis gaudeat] Vaticanus liber et Basilicanus, et Donatus, *gaudeant.* Faërnus.

Atque ex incommodis alterius, sua comparent ut commoda] Hoc est, non intelligunt commoda sua, nisi ex alterius incommodis ea æstimaverint. *Donatus.*

Ex incommodis alterius] Et hic *gau-*

Digitized by Google

deant subauditur. *Idem.*

Ex incommodis alterius sua ut comparent commoda] Livius, simili sententia dixit: 'ex incommodo alieno suam occasionem petere.' IV. 58. *Bœclerus.*

4 *Sua comparent*] Hoc est, acquirant, vel æstiment, metiantur. *Donatus.*

Alterius, sua comparet ut commoda] Particulam, *ut*, post *sua*, ex o. l. s. collocamus: *comparent* autem scribimus ex Donato et duobus antiquis libris paulo ante adductis. *Faërnus.*

5 *Id ne est verum? imo id genus*] Alii sic, Verum est; hoc genus hominum hominem se probavit esse, cum malus sit: et sic contra hoc, Imo non hominem, sed pessimum hominem se probavit. *Donatus.*

Id ne est verum? imo id genus] Parum accusaverat, dicens, Id ne est verum hominum genus? et ideo addidit, Imo id genus hominum est pessimum: ut hoc facere, non hominis modo sit, sed pessimi hominis. *Idem.*

Id ne est verum] Inanes nugæ quædam in commentario Donati ad h. l. leguntur. Alii Servium auctorem secuti sine causa, *verum* hic interpretantur *æquum*. Melius Guyetus: quem vide. *Bœclerus.*

Verum? &c.] Ἀληθινὸν non verum tantum, sed justum et probum significat, Priscian. l. XVII. *Farnabius.*

Immo id genus hominum est pessimum, in] Ita legendum, *immo, id est, genus hominum pessimum:* ita Donatus et o. l. s. in quibus tamen extremorum verborum alia collocatio est, quam in Donato: particulam autem *in*, non huic versui sed sequenti attribuunt. *Faërnus.*

6 *In denegando modo*] *Modo*, pro tantummodo. *Donatus.*

Quis pudor paululum adest] Adest pudor, ne denegent, non adest, ut et præstent. *Idem.*

In denegando modo quis pudor est paululum] Scripsimus ex Donato, et o. l. s. *pudor paululum adest.* Faërnus.

In denegando modo, &c.] Modo, cum peteretur quid ab iis, promittebant: puduit quippe negare: jam ubi beneficium verbis initum re comprobandi tempus adest, produnt animi sui malignitatem et vecordiam: 'hominem alterius incommodo suum commodum augere, magis est contra naturam quam mors.' Cic. Offic. Sed adi Plutarchum lib. περὶ δυσωπίας. *Farnabius.*

7 *Post ubi tempus*] Deest *est*: ut sit, *tempus est.* Donatus.

Promissa est jam perfici] Antiqui libri, et aliqui alii non habent verbum *est*; cum quibus et Donatus concordat. *Faërnus.*

8 *Necessario se aperiunt*] Mire ait *necessario*, quia natura sunt tales: necessitas autem in natura est constituta. *Donatus.*

Aperiunt] Mire, *aperiunt*: quoniam tunc cum promittebant, mali erant: sed latebat malitia intra pectoris altitudinem. *Idem.*

Tum necessario] Interponimus verbum *coacti* ex o. l. s. et Donato. *Faërnus.*

9 *Et timent, et tamen res cogit denegare*] Bis numero subauditur *denegare*. Et melius *timent*, quam si diceret, *pudet eos*: nam timor est etiam malorum: pudor, tantum bonorum. *Donatus.*

Res] Malitia scilicet, tanquam mali sint ad rem, quam præstare non possunt. *Idem.*

Et tamen res cogit denegare] In nullo l. s. præterquam in Victoriano, hanc lectionem invenio, sed ita, *et tamen res eos premit denegare*: sic et apud Donatum, licet alia collocatione: antiqui sane libri non habent pronomen, *eos*. Faërnus.

10 *Ibi tum impudentissima eorum oratio'st*] O. l. s. ita collocant: *eorum impudentissima*. Idem.

11 *Quis tu es? quis mihi es?*] *Quis tu es*, ad dignitatem refertur: *quis*

Digitized by Google

nihil est; ad necessitudinem: id est, frater, aut cognatus. Et hæc verba mollia sunt dictu, sed animo aspera. *Donatus.*

Cur meam tibi] Ἔκθλιψις. *Idem.*

12 *Heus proximus sum*] *Heus* significatio est modo hominis, ad intentionem considerationemque revocandi. *Idem.*

Proximus sum egomet mihi] Id est, charior mihimet ipsi sum, quam quisquam alienus. *Idem.*

Proximus] Charus, benevolus: et hoc est quod ait supra, 'Quo æquior sum Pamphilo, si se illam in somnis, quam illum amplecti maluit.' Inde *proximi* et *propinqui* dicuntur, qui nobis chari esse debent. *Idem.*

Proximus] Supra act. II. sc. 5. 'Omnes sibi malle melius esse quam alteri:' *φίλος αὐτῷ πᾶς ἄνθρωπος φύσει ἐστί.* Plato de Legib. Tunica pallio propior est, et *γόνυ κνήμης ἔγγιον.* Arist. Moral. IX. Amicitia et charitas a seipso incipiunt. *Farnabius.*

Attamen ubi fides est] In plerisque libris etiam antiquis non habetur verbum *est*, itaque id delevimus. *Faërnus.*

Ubi fides] O Jupiter! ubi est fides? Phorm. 'Sero. hæc est fides?' Nero cum sibi manus intulisset, irrumpenti quasi in auxilium Tribuno. Suetonius. *Farnabius.*

13 *Si roges*] Abundat, *si roges*: sed ἠθικῶς additum est. *Donatus.*

Nihil pudet] *Pudor* est mali facti: *verecundia* recti et honesti. Ergo mire posuit. *Idem.*

Hic ubi opus est] Salvo pudore. *Idem.*

14 *Non verentur, &c.*] Non verecundantur: antea, ubi opus non erat, nempe in promittendo, vitioso quodam pudore, non audebant polliceri quod postea non erant præstituri. 'Plerique sunt, quos cum nihil refert, pudet; ubi pudendum est, ibi deserit pudor.' Plaut. Epidic. act. II. sc. 1. *Farnabius.*

Illic] Ubi promiserant. *Donatus.*

Illic, ubi nihil opus est, ibi] *Illic* et *ibi*, aptum irascenti repetitionis genus. *Idem.*

Illic] Legitur et *illi*. Idem.

Ubi nihil opus est] Ubi nondum promiserant, ibi verentur; quod ait supra, 'In denegando modo quis pudor est paulum.' *Idem.*

15 *Adeamne ad eum*] Hic locus deliberationis est, an adeat ad Pamphilum: et unum *ad* abundat, et moraliter verba Charini sunt posita. *Idem.*

Injuriam] Pro, de injuria. *Idem.*

Expostulem] *Expostulatio* est adversus eum, quem incusamus: nam *expostulare*, est querelam apud eum ipsum deponere, de eo ipso qui fecit injuriam. *Postulare* autem, querelam dicere de altero apud alterum. *Idem.*

16 *Ingeram mala multa*] Quasi tela, ita se dicit ingesturum mala. *Idem.*

Atque aliquis dicat, Nihil promoveris] Hoc dicit, Etsi existat aliquis qui mihi dicat, Quid profeceris? respondebo, Multum. *Idem.*

Atque aliquis dicat] Irati mores expressit, quibus dulcis vindicta est: quique instar solatii habent λυπεῖν τοὺς λυποῦντας· itaque *multum* Charino videtur, si molestus fuerit Pamphilo, atque in eum suum dolorem per convitia evomuerit. Sed ad hunc impetum irati, opportune Poëta objecit confessionem et excusationem Pamphili, dolenter et actuose factam vs. 18. cui quamquam Charinus ironiam acerbam reponeret, custodivit tamen Pamphilus specimen innocentis animi, quando cum fiducia, *quid tandem?* inquit. quid me putas ac dicis *tandem* voluisse invenire ut liberasse fidem, quam tibi dedi, videri possem? item: *Quid istuc est?* et, *falsus es.* omnia, quantum ad me, bona fide gesta sunt. aliunde turba intervenit nostro negotio. quod mox scies, si imperare tuo affectui et auscultare velis, quæ dicam. *Bœclerus.*

17 *Multum*] Non subjunxit, quo modo multum? sed, illud faciam.

Donatus.

Multum] Subauditur, *promovero.* Idem.

Molestus certe ei fuero] Transitum fecit dicendo, *Molestus certe ei fuero:* hoc est, si nihil aliud promovero, certe ei molestus fuero. *Idem.*

Atque animo morem gessero] Erit fructus iracundiæ ex vindicta. Et per iracundiam atque turbationem non invenit quod sit multum: aliud ergo invenit; molestus certe ei fuero. *Idem.*

18 *Charine, et me, et te*] Mire et artificiose fecit, Pamphilum priorem alloqui, ad perfringendam iracundiam Charini: alioquin si prior vociferari potuisset, tragica exclamatione usus fuisset. *Donatus.*

Imprudens] Defensio ab imprudentia: etenim nisi bonæ esset conscientiæ, nunquam diceret, *te perdidi*, purgaturus. *Idem.*

19 *Itane imprudens*] *Imprudens*, distingue: et attende, hoc illum repetere, quod indignatur magis, quasi audierit *imprudens*, et non audierit reliqua. *Idem.*

Itane imprudens] Quia articulus omnis defensionis per concessivam qualitatem hoc dicto est constitutus: idcirco hoc ipsum Charinus per infirmationem repetit, hoc cupiens eripere Pamphilo, quo ille maxime nititur. *Idem.*

Inventa est causa] Orator negare factum non potuit, neque defendere, recte factum esse: confugit itaque ad purgationem, quæ excusat factum esse non voluntate, sed imprudentia. *Farnabius.*

Solvisti fidem] Ironice. *Idem.*

20 *Quid tandem? etiam nunc me subducere istis dictis postulas*] L. s. recentes *seducere* habent: antiqui vero, *ducere*, quod et placet: ita versus est trochaicus ut præcedens, et sequentes: ducere autem, falsa spe subaudiendum, ut in Phormione: ‘Ut phaleratis dictis ducas me.’ *Faërnus.*

Ducere istis] Blandis dictis delinitum ὑπάγειν: ἄγει σε καὶ φέρει τῆς ῥινὸς, φασὶν, ἕλκων. Lucian. dial. Jovis et Junonis. *Farnabius.*

21 *Postquam me amare dixi, complacita est tibi*] Vide ingenium æmulæ suspicionis, quæ hic compendio promit, quicquid in pectore Charini turbarum conciverat. *Bœclerus.*

22 *Qui tuum animum*] Legitur et *cum*. Donatus.

23 *Falsus es*] Modo participium est, id est, falleris: si Pamphilus id dicit. Si vero conjungitur, pro *fallax* accipitur. *Idem.*

Falsus es] Falleris, qui sic de ingenio meo judices. *Farnabius.*

Hoc solidum] *Solidum*, plenum, idoneum, integrum. *Donatus.*

24 *Nisi me lactasses*] Produxisses, oblectasses, induxisses, quæ significatio frustrationem ostendit. *Lactare*, est inducere in aliquam voluptatem, a *lactando*, unde et *oblectare* dicitur. *Idem.*

Lactasses amantem] Metaph. a matribus. infra act. v. sc. 4. ‘sollicitando et pollicitando eorum animos lactas.’ *Farnabius.*

25 *Habeas*] Permissio animi irati. *Donatus.*

Habeas] Permissio cum indignatione. *Farnabius.*

Habeam] Ut supra, ‘Aut si tibi hæ nuptiæ sunt cordi. P. cordi?’ *Donatus.*

Quantis in malis verser miser. Quantasque hic suis consiliis mihi confecit solicitudines] Εἰρωνεία, ut supra, ‘Cujus consilio fretus sum.’ Et cum *verser* protulerit, *conficiat* debuit inferre: est ergo ἀνακόλουθον. aut ut illud, ‘Principio, amico filium restitues, tibi generum firmum, et filiæ invenies virum.’ *Idem.*

26 *Confecit*] Legitur et *conflavit*, Donatus.

Sollicitudines] Perturbationes. *Id.*

27 *Meus carnifex*] Id est, in me carnifex, qui me torserit. ut alibi,

Digitized by Google

Deo irato meo: hoc est, in me irato Deo. *Idem.*

Si de te exemplum capit] Utrum, si te imitatur: an si de te exigit pœnas? ut ipse alibi, 'Uterque exempla in te edent.' sed melius, te imitatur, accipimus. *Idem.*

De te si exemplum capit] Credamne, Donatum hanc dubitationem proposuisse: 'Utrum, si te imitatur; an, si de te pœnas exigit?' Quam diversum est enim quod subjicitur: 'Uterque exempla in te edent?' Apage nugas. quas et Eugraphius recoxit. Hoc dixit Charinus: quid tam mirum fuerit, si servus tuus tuo exemplo adversum te utatur; id est, tibi eam fidem præstet, quam tu præstas aliis; sive tali te mactet ægritudine, quali tu alios, id est, me? vim accipit sententia ex eo quod dominorum mores servi facile imitantur. *Bœclerus.*

28 *Haut istuc dicas, si cognoris*] Nosti enim: sed si cognoris, non ita dicas. *Donatus.*

29 *Cum patre altercasti*] Ab iis quæ acta sunt, ad ea quæ facta non sunt. *Idem.*

Cum patre altercasti] Legitur et *altercatus es.* non enim *alterco* dicimus. *Idem.*

30 *Nec te quivit hodie cogere*] Hoc argumentum attulit ex iis, quæ non sunt facta, cum fieri debuerint. *Idem.*

31 *Imo etiam*] Propterea et amplius. *Idem.*

Imo etiam] Deest, *audi.* Idem.

Quo tu minus scis ærumnas meas: hæ nuptiæ non apparabantur mihi] *Quo*, id est, quod. et deest, *audi*, vel *accipe:* ut sit, quod, vel quoniam minus scis. Vel *quo*, id est, ex quo, aut quare. Aut certe erit sensus, cum hujusmodi tamen subauditione, Imo etiam quo tu minus scis ærumnas meas, eo magis audi. Aut, Imo etiam hæ nuptiæ non parabantur mihi, quo ipso minus tu scis ærumnas meas. id est, falsæ nuptiæ erant: quæ res te fallit magis, irascique mihi cogit merito. *Idem.*

Imo etiam, quo tu minus scis ær. meas, &c.] Donatus non satis expedivit sententiam. Facit tamen consensus omnium Mss. codicum, ut, eruditam sane, Fr. Guyeti emendationem amplecti vix audeam. Puto illa verba, *quo tu minus scis ær. meas*, in trajectione hac, veluti παρενθετικῶς accipi debere, ad hunc modum: *immo etiam hæ nuptiæ non apparabantur mihi; quo minus tu scis ærumnas meas*, id est, immo longe gravius est infortunium meum quam tu putas. tu enim existimas, patrem voluisse mihi serio uxorem dare, cum me de ea re appellavit. is vero minime id constituerat. quod quia tu ignoras, necesse est, eo minus tibi notas esse ærumnas meas. qui scilicet, ut mox dicam, fraude servi ex re tranquilla prorsus in periculum ingens præcipitatus sum. *Bœclerus.*

32 *Hæ nuptiæ*] Legitur et *hæc nuptiæ:* sic enim veteres dixerunt. *Donatus.*

Non apparabantur] *Apparari* cum dativo casu semper cladem et perniciem significat. ut Virgilius, 'Mihi sacra parari.' *Donatus.*

34 *Scio, coactus tua voluntate es*] Post *scio* interponimus pronomen *tu*, ex o. l. s. et Donato. *Faërnus.*

Coactus tua voluntate] Hæc est accusatio: ille enim excusat per imprudentiam: hic arguit voluntatem: hoc ergo dixit: eo gravius, quod nullo cogente peccasti. *Donatus.*

Coactus tua voluntate es] 'Ἑκὼν ἀέκοντι δὲ θυμῷ. Hom. Il. *Farnabius.*

36 *Cur me enecas*] Excrucias. *Donatus.*

Nunquam destitit instare, suadere, orare, &c.] Recte notat Donatus, dicta esse hic quæcunque dici potuerunt: suasioni adjunctæ preces magnam vim habent; sed mirifice auxit utrumque instantia describenda; *nunquam destitit instare* suadendo sc. orandoque; et, *usque adeo donec p.* Bœclerus.

37 *Instare, suadere, orare*] Quia dixit, *instare, suadere, orare*, non plus dicere posset, quando nihil potest esse. *Donatus.*

Instare ut dicerem esse ducturum patri] Omnes quidem libri habent *me esse ducturum*, sed impedita est ratio scandendi, nisi aut ex *dicerem* m abjicias: aut legas sine verbo, *esse*, ut Donatus. *Faërnus.*

39 *Quis homo istuc*] Sc. fecit: mox τὸ *interturbat* non tantum retinet, sed explicat Donatus. Vox Plautina est in Bacchid. IV. 4. 51. 'Ne interturba:' sed fateor, mihi non idem videri quod Donato de vi vocis hoc loco. Judicet peritus lector. *Boclerus.*

Davus] *Davus*, cum admiratione pronuntiandum. *Donatus.*

Interturbat] Deerat et hic, ut Davus diceret; sed plus intulit, *interturbat*. Et *inter*, modo non mediocriter significat: est enim adductiva particula, ut *interfectus, interemptus*. Modo *post*: ut; 'Hunc inter fluvio Tyberinus amœno, Verticibus rapidis, et multa flavus arena, In mare prorumpit.' *Idem.*

Omnia] Aposiopesis. Illud *interturbat* irrepserat ex annotationibus. *Farnabius.*

40 *Nescio*] Quia irascitur Davo, dixit *Nescio*, alioquin scit. *Donatus.*

Nisi mihi deos satis scio fuisse iratos] Deest, *quia*: ut sit *nisi quia*. Idem.

Nisi mihi deos satis] Diis invitis aut iratis nihil prospere evenire, nihil feliciter geri, semper fuit hominum opinio. 'Memini relinqui me, Deo irato meo.' In Phorm. act. I. sc. 1. 'Iratis natus paries Diis.' Horat. Sat. 3. l. II. 'Diis iratis, genioque sinistro.' Pers. Sat. 4. 'Diis iratissimis.' Plaut. Pœn. act. II. *Farnabius.*

42 *Factum est hoc*] Non quod non credat, interrogat: sed quod increpet. *Donatus.*

Factum est hoc Dave] Omnes libri antiquiores, *Factum hoc est Dave?* Faërnus.

43 *At tibi DI*] *At*, principium increpationi aptum: ut Virgilius, 'At tibi pro scelere.' Et Horatius, 'At o deorum quisquis in cælo regis Terras et humanum genus.' *Donatus.*

44 *Eho, dic mihi*] *Eho*, interjectio est intentionem audientis exposcens. *Idem.*

Dic mihi] Semper τὸ *dic mihi*, injuriosum est: ut Virgilius, 'Dic mihi Damœta, cujum pecus?' *Idem.*

45 *Quod nisi hoc consilium darent*] Cum odio *hoc* pronuntiandum est: ideo *conjectum* dixit. *Idem.*

46 *Deceptus sum*] Concessio. *Idem.*

Deceptus sum at non defat.] Δεινότητι Davi Poëta res maxime necessarias in tractatu negotiorum conjunxit, constantiam in pertendendo, et fortunam in promovendo. *Deceptus sum, at non defatigatus:* sequitur quod proprium est τοῦ δεινοῦ: 'Hac non successit, alia aggrediemur via:' atque hinc forma sententiæ convincentis, et ad exempla communis vitæ provocantis: 'Nisi id putas,' (q. d. absurde id et contra experientiam putaretur,) 'Quia primo successit parum, non posse jam ad salutem converti hoc malum:' fortuna enim, præsertim fidentibus et constantibus æqua, sæpe res in contrarium commutare solet, &c. Illud, *scio*, quod Charinus, et *immo etiam*, quod Pamphilus interponit, εἰρωνικὰ sunt. Boeclerus.

Deceptus sum] Πάλιν οὖν ἀρξαμένων ἐξ ἀρχῆς δευτέρων ἐπαναποδίσωμεν: ea quæ prima experientia parum successerant, secunda nonnunquam commodius eveniunt. δευτέρων ἀμεινόνων. Æl. Arist. A sacris videtur ortum; in quibus, si prima victima non esset litatum, iterabant sacrum, succidaneam immolantes. *Farnabius.*

Scio] Τὸ *Scio*, non ad deceptionem, sed ad defatigationem reddit: ergo cum εἰρωνείᾳ sonandum. *Donatus.*

47 *Hac non successit*] Deest, *quod conabamur*: et proprie de bono sic

Digitized by Google

dicitur. *Idem.*

Alia aggrediemur via] Vel *adoriemur*, id est, conitemur. *Adoriri* proprie dicitur repente ex insidiis aliquem invadere. *Idem.*

52 *Hoc tibi pro servitio debeo*] Μεταληπτικῶς vel μετωνυμικῶς, *Servitium* pro servitute posuit: ut, 'Servitio enixe tulimus.' *Idem.*

53 *Conari manibus, pedibus, noctesque et dies*] Ad id intulit, quod ait supra, 'Quem ego credo manibus pedibusque obnixe omnia facturum.' Et accusativo casu sine intermissione significat, *Noctes et dies.* Idem.

Manibus, pedibus] Ὑπερβολικῶς. *Id.*

Manibus, pedibus] Extremo conatu atque discrimine, assidua et indefatigata diligentia. *Farnabius.*

55 *Tuum est si quid præter spem evenit ignoscere*] Ex l. s. interpone post *evenit*, pronomen *mihi.* et stat senarius si *tuum* et *mihi* monosyllaba fiant. *Faërnus.*

Præter spem evenit] *Evenit*, productum magis: quia hoc perpetuo non vult Pamphilo accidere. Ergo *evênit*, non autem *evenit* media correpta. *Donatus.*

Si quid præter spem evenit, mihi ignosc.] Hic enim proprius æquitatis in ignoscendo locus. unde Eustratio (ad VI. Eth. Aristot.) dicitur ἡ τῆς ἐπιεικείας ἕξις, συγγνωμονικῶς διατιθεμένη πρὸς τὰ δοκοῦντα συμπίπτειν ἀβούλητα ἐν ταῖς πράξεσιν. expressit Nero apud Suetonium ad judices certaminum, eleganter: (c. 23.) 'Omnia se facienda fecisse, sed eventum in manu esse fortunæ: illos, ut sapientes et doctos viros, fortuita debere excludere.' *Boeclerus.*

56 *Parum succedit quod ago*] Si nostrum est, officia præbere: at nostrum non est, fortunam posse præstare. Et bene, *succedit*, ut quod agimus, ostendat successus esse fortunæ. *Donatus.*

Parum succedit quod ago] Utilis sententia pro sapiente contra fortunam. *Idem.*

Parum successit quod ago] Victorianus, et aliqui alii libri etiam antiqui et Donatus, *parum succedit.* Faërnus.

Sedulo] Id est, ex animo, et sine dolo. *Donatus.*

57 *Vel melius tu aliud reperi*] Non fere invenias librum scriptum in quo non legatur *vel tute:* vox vero *aliud* non est in aliquibus libris, inter quos Victoriano. ut et versus exposcit. *Faërnus.*

Me missum face] Id est, noli uti opera mea. *Donatus.*

58 *Cupio: restitue in quem me accep. loc.*] Plaut. Mil. Glor. III. 1. 107. 'Haud facile te in eundem rursum restitues locum.' *Cupio* sc. te missum facere: sed prius me restitue in locum in quo me accepisti. *Boeclerus.*

Restitue, in quem me accepisti locum] Sensus hic est, Omnia mihi integra et salva redde, qualia tibi tradidi consulturo, vel quum nihil promisissem patri. *Donatus.*

Restitue in quem me accepisti locum] Omnes antiqui libri, *restitue quem a me accepisti locum.* ita legit et Eugraphius. ita videtur legisse et Donatus. nam quamvis aliter verba Terentii citet, tamen in expositione sic dicit: 'Omnia mihi integra et salva redde, qualia tibi tradidi consulturo:' quæ verba Donati optime quadrant cum *restitue mihi locum.* Faërnus.

Restitue in quem me accepisti locum] Omnia mihi integra et salva redde, restitue me in statum quo prius, ut loquuntur vulgo. *Farnabius.*

59 D. *Faciam.* P. *at jam hoc opus est.* D. *hem sed mane. concrepuit a Glycerio ostium*] Post *Hem* nullam videtur habere significationem dictio *sed.* quare licet reclamantibus omnibus libris accedimus sententiæ Mureti legentis, *st*, quæ nota silentii est. ita etiam optime procedente octonario iambico. *Faërnus.*

Hem! 'st, mane] Hoc quasi inci-

pientis, demonstrantisque, aliquid novi se invenisse. *Donatus.*

Hem. sed mane, concrep.] Davus, urgente Pamphilo, ut expediret, si quid haberet consilii, alio vertere animum adolescentis conatur. sed ille instat: *nihil ad te*, sc. ille forium sonitus. tum ergo demum Davus, ad id, quod Pamphilus dixerat, *at jam opus est*, respondet, sed cum dilatione: *quæro*, id est, id jam ago, in eo sum ut excogitem, inveniam remedium. Pamphilus dilationem castigat, et illud prius *jam* suum pertendit: *hem nunccine demum?* donec citra ambages et tergiversationem Davus: 'At jam hoc tibi inventum dabo.' Ita Poëta circumduxit affectum Pamphili remedium cupientis, cui nihil satis festinabatur. ita sc. seq. vs. 21. 'jam hoc opus est. D. quin jam habeo.' *Bœclerus.*

Crepunt a Glycerio] Vide Adelph. act. II. sc. 3. *Farnabius.*

60 *Nihil ad te*] Hæc enim ad cogitantem nihil pertinere oportuit. *Donatus.*

Nunccine demum] Pro denique. *Id.*

At jam hoc tibi inventum dabo] Consilium scilicet, quo in pristinum locum restituaris. *Idem.*

Scena II. Iambici sunt octonarii catalectici. vs. 8. e Mss. Argent. *potuerat.* vs. 18. omnes: *in proclive quod est.* vs. 19. duo: *fortis es.* vs. 24. omnes: *hinc vos amolimini.* ubi τὸ *vos* nimis præfracte Palmerius amolitur. vs. 30. duo: *age ego veniam.* vs. 31. duo τὸ *me* habent, sed diverso positu. *Bœclerus.*

Jam, ubi ubi erit] *In scena hac, instauratio est adhortationis Pamphili per Mysidem. Opus est enim exhortari rursus adolescentem, ne sub patris oppressione frangatur.* Donatus.

1 *Jam ubi ubi erit*] Opportune rursus æstuante Pamphilo, amicæ mentio objicitur per Mysidem, ne succumbat ad nuptias patri, quamvis promiserit patri se ducturum conjugem. adversus quam difficultatem, quia ipsius persona non sufficit, id agit, ut ad Glycerium modo adducat Pamphilum: cujus affectum excitat, non ex eo solum, quod eum puella vocat: sed etiam quod desiderat eum videre. *Idem.*

Ubi ubi erit] *Ubi ubi*, in prima parte vim suam tenet, in posteriore productionem: et est quemadmodum *ut ut, qua qua, unde unde:* pro ubicunque, utcunque, quacunque, undecunque. *Idem.*

Jam, ubi ubi erit, inventum tibi curabo] Non solum se adducturam promisit, sed et tempus addidit. Et bene *tibi*, quasi amanti. *Idem.*

Jam] Mysis ad Pamphilum adducendum missa, accensas in animo adolescentis flammas amoris oratione sua ventilat. Davus novum init consilium. ἦθος Pamphili facile, mansuetum, simplex: Davi audacissimum et promptum: Charini amore cœcum. *Farnabius.*

Ubi ubi erit] In egressu conversa alloquitur Glycerium intus. *Idem.*

2 *Anime mi*] Mollis oratio et fœminea, multis implicata blandimentis. Ait enim, 'Tu modo, anime mi.' *Mi*, pro *meus.* Donatus.

3 P. *Mysis.* M. *quid est*] Hæc verba omnia in Vaticano et aliquibus aliis personæ Pamphili ascribuntur: quod vero sequitur, *mihi te offers*, ita collocatum legitur, *te mihi offers:* est autem utroque modo iambicus tetrameter catalecticus, si *quid* per dialysin dissyllabum fiat. *Faërnus.*

4 *Orare, &c.*] Priscianus lib. XII. ita citat: 'Orare jussit hera si se ames, ut ad se venias.' *Bœclerus.*

5 *Hoc malum*] Amor meus, aut Glycerii solicitudo, quam nescire oportuit nuptias. *Donatus.*

Hoc malum integr.] Sollicitudo sc. de nuptiis: declarant vss. 6. 7. 10. *Bœclerus.*

Integrascit] *Integratur*, quod ad integrum redit, quod repetitur, quod

Digitized by Google

instauratur. Virgilius, 'Ramoque sedens miserabile carmen Integrat.' *Donatus.*

6 *Sollicitarier*] Perturbari. *Idem.*

7 *Quod mihi apparari*] *Apparari*, ad horrorem et timorem refertur: et dativo casui subjunctum, cladem et perniciem significat: ut Virgilius, 'Mihi sacra parari.' *Idem.*

8 *Quibus quidem quam facile poterat*] Antiqui libri *potuerat.* Faërnus.

9 *Age, si hic non insanit satis*] Hic excitus, comprimit Charinum, ne fomenta iracundiæ Pamphilo præberet. Aut, si pœnitet te, quantum hic sua sponte insanit. *Donatus.*

Si hic non insanit satis] Εἰρωνεία est, aut laus ad mitigandum Pamphilum. *Idem.*

Age si hic non insanit sua sp.] Heri objurgationem et reprehensiones fert Davus, Charini castigat: εἰρωνείᾳ quadam exprobrans, quod irritatum per se satis Pamphili animum suis quoque querelis incenderet. *Bœclerus.*

Instiga] Igni fomenta, flammæ oleum, 'oleum adde camino.' Hor. l. II. Sat. 3. commotum irrita. *Farnab.*

10 *Ea res est*] Id est, nuptias apparari sensit. *Donatus.*

Mysis] Asseveratio est, si a nomine ejus incipias, cum quo loqueris. *Idem.*

11 *Per omnes tibi adjuro deos*] *Ad*, auctiva particula est: ut *admirabiliter*, valde mirabiliter. *Idem.*

Adjuro] Et hoc superest, amissa fide ut adjurandum sit. *Idem.*

12 *Inim. omnes hom.*] Recte Donatus honestatem τοῦ ἤθους hic agnoscit, quod patrem in hac oratione non nominare, sed significare voluerit Pamphilus. In sequentibus, conjugis affectum sententiose et graviter, ad rationem argumenti retulit: *hanc mihi expet. &c.* Bœclerus.

Omnes homines] Mira verecundia: *omnes homines* maluit dicere, ut in his quoque parentes significaret, quam aperte dicere patrem, cujus metu promisit nuptias. et est contra illud, *Sed vim ut queas ferre.* Donatus.

Omnes homines] Ita dixit de uno, hoc est, patre, *Omnes homines:* ut idem alibi, 'O cœlum, o terra, o maria Neptuni.' Nuncquid et cœlum Neptuni est? non utique: sed omnia hæc maria voluit esse. ut Virgilius: 'Omnia vel medium fiant mare.' *Id.*

13 *Contigit*] Quod vix evenit, *contigisse* dicitur. *Idem.*

Conveniunt mores] Recte: et id quod matrimonium firmat. *Idem.*

Valeant] Hoc est, abeant, recedant, quia et discedentibus et mortuis, *vale* dicitur. ut Virgilius: 'Salve æternum mihi maxime Palla, Æternumque vale.' Vel potius τῷ εὐφημισμῷ, cum male optaturus esset, considerato patre, παραδόξως locutus est: et non dixit, quod intenderat, 'pereant.' Et attende quam moderate pluraliter dixerit, cum significaret patrem. *Idem.*

Valeant] Renuntiationis et imprecationis est verbum. *Idem.*

Valeant] Abeant, facessant. Renunciationis est, non execrationis, ne male optet etiam patri. *Farnabius.*

14 *Qui inter nos dissidium volunt*] Antiquissimi libri *discidium* per s, et c, scriptum habent; unde conjicimus a discindo venire discidium, sicut ab excindo excidium. quod ita esse ipsa vocabuli hujus significatio ostendit. usurpatur enim et hic et alibi apud auctores non pro discordia, in quem sensum necesse esset hoc nomen accipi, si a dissideo veniret, sed pro separatione violenta, et abruptione duorum inter se conjunctorum. quod et hic ipse locus probat, et ille in Hecyra: 'Neque mea culpa hoc evenisse discidium, id testor deos.' Et Ciceronis ad Atticum libro quarto: 'Acerbissime discidium nostrum tulisse.' *Faërnus.*

Hanc nisi mors, mihi adimet nemo] Etsi valeant, hanc, nisi mors, nemo adimet. Concessio hic est, hoc enim

Digitized by Google

per concessionem dicitur. *Donatus.*

Hanc, nisi mors, mihi adimet nemo] Perseverat, ne dicat pater: pro, Non adimet pater. *Idem.*

15 *Resipisco*] Spiritum revocat sensus. *Idem.*

Resipisco] Ut supra act. I. sc. 5. ‘Reddidisti animum.’ *Farnabius.*

Non Apollinis] ‘Hæc ex Oraculo Apollinis Pythii edita tibi puta, nihil potest esse verius.’ Cic. ad Brutum Epistol. 2. *Idem.*

Magis verum] Aut *magis verum*, aut *verius* dicimus. *Donatus.*

16 *Ut ne pater*] *Ut ne*, pro ne non. *Idem.*

Per me stetisse] *Stetisse*, hoc est, esse, ut Virgil. ‘Desertaque montis Stat domus.’ Aliter plenum est, ut idem, ‘Stant et juniperi, et castaneæ hirsutæ.’ Aliter horret, ut, ‘Stant lumina flamma.’ Et Lucilius, ‘Stat sentibus fundus.’ *Idem.*

Per me stetisse] Hoc est, per me factum esse, ne fierent nuptiæ. *Id.*

18 *In proclivi quod est*] Quod factu facile est, pronum, declive, præceps. *Farnabius.*

19 *Quis videor? miser, &c.*] Donatus hic orationem interruptam Davi verbis continuat illo, *fortis es:* quasi Pamphilus constantiam suam probari concupiverit, cum interrogaret Charinum: *quis videor?* Charinus autem comparationem suæ fortunæ interposuerit, antequam τῷ *miser* τὸ *fortis* conjungeret. Fr. Guyetus, erudite sane, eandem Poëtæ artem fortius expedit. vide notas ejus. *Bœcler.*

Miser æque, atque ego] Bene, *atque ego:* quia hic amore vexatur. Et intulit παράδοξον. Nam volebat Pamphilus sibi dici, et fortis: quod illi tamen mox dicetur. Hic igitur aliter respondet, atque interrogat Pamphilus, ideo quod videat impossibile esse, palam resistere parenti. *Donat.*

Fortis es] Primus moneo hic esse errorem. Legendum, AT *fortis es.* Id et sensus postulat, et probat Veterum auctoritas; quod a nemine animadversum usque adhuc fuisse demiror. En tibi illam auctoritatem: In veteribus Excerptis hæc verba leguntur: MISER ÆQUE ATQUE EGO. *Bene, atque ego, quia hic amore vexatur; et intulit paradoxon. Nam volebat Pamphilus sibi dici,* ET FORTIS ES: *quod illi tamen mox dicetur.* Hæc in Excerptis e Donato. Ergo apud majores nostros hic locus non ita legebatur ut hodie; nam scriptum saltem fuerat ET FORTIS; sed profecto in Excerptis error est; qui enim illa nobis consarcinavit, scripserat, non ET FORTIS ES, sed, AT FORTIS ES; hoc sensu, scilicet: *Fateor*, inquit Charinus, *esse te miserum itidem ut ego sum;* AT TU FORTIS ES, *ego autem infirmior paulo.* Faber.

20 *Scio quid conere*] Sensus est, Scio quidem quid coneris: sed an efficere possis, nescio. *Donatus.*

Scio quid conere] Si Pamphili est persona, cum εἰρωνεία dicitur: si Charini, simplex laudatio est. sed si Pamphili est, hoc significat quod supra, ‘Ex unis geminas mihi conficies nuptias.’ Sed non esse personam Pamphili, ex subjectis ostenditur. *Idem.*

Scio quid conere] Frustra Donatus putat, hæc alii quam Pamphilo tribuenda esse. cetera explicatio placet. *Bœclerus.*

21 *Huic, non tibi habeo, ne erres*] Deterret etiam nunc Charinum, ut et ipse adjuvet Davum, ne Pamphilo nubat Philumena. Et eodem sensu utitur Davus adversus Charinum, quo supra, ‘Quasi necesse sit, si huic non dat, te illam uxorem ducere.’ *Donatus.*

Huic, non tibi habeo, ne erres] Vel ut etiam pro se Charinus sentiat, hoc dicit. Vel ut solent servi contumaciores adversum amicum domini, quia nuper a Charino accusatus est: vel quia, et quid dicat non habet, et videt tacendum non esse. *Id.*

22 *Sat habeo*] Quia dilatio facta est. *Idem.*

C. *Sat habeo.* P. *quid facies cedo.* D. *dies mihi ut sit satis vereor*] Ita hæc colloca ex l. s. *dies mihi hic ut satis sit vereor.* et versus procedit, qui est ejusdem generis cum superiore, aliter impeditus est. *Faërnus.*

Ut sit satis] *Ut*, pro ne non. *Donatus.*

23 *Ne vacuum esse me*] *Ne*, pro nedum. aut adverbium est prohibentis: ut sit, *ne non.* Sallustius secundo libro, ‘Ne illa tauro paria sint,’ pro nedum. *Idem.*

24 *Proinde hinc vos amolimini*] *Amoliri* dicuntur ea, quæ cum magna difficultate et molimine summoventur et tolluntur e medio. sic dixit quasi odioso et molesto. *Discedere* dicitur, qui facile abit e medio: *Amolitur*, qui vix recedit. *Idem.*

Proinde hinc vos amolimini] Molestum impedimentum ex rei magnitudine jacentis in medio, et ideo impedientibus se dixit, *Amolimini hinc*, non, abite. *Idem.*

Proinde hinc vos amolimini] Spe injecta etiam domino imperat servus callidus. *Idem.*

Proinde hinc vos amolimini] Consiliis meis et expeditioni gravis ac molesta est hæc vestra apud me mora, quin amovete vos, si fieri potest. *Farnabius.*

Nam mihi, &c.] Utrum hoc vere dicit, an fingit, qui adhuc consilium non invenit quod narrare possit. *Donatus.*

25 *Hanc*] Glycerium scilicet. et cum miseratione puellæ, *hanc.* Idem.

Quo hinc te agis] Ut tarditatem discedentis ostendat. *Agere se* enim et tardi et tristes dicuntur. Sic Virgilius, ‘Amissis remis atque ordine debilis uno, Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat.’ Idem alibi: ‘Ecce gubernator sese Palinurus agebat.’ *Idem.*

Quo hinc te agis?] Admonitio discedentis, ut solet. nam a quo discedere desideramus, admonemus eum quo vadat, vel quo eat. Id facere per interrogationem admonet Davus Charinum, ut ipse abscedat Charinus, qui nunc ultimus remanet. *Idem.*

Quo hinc te agis] Admonitio obliqua ad hærentem non sine tædio Charinum, ut discedat stupidus: aguntur enim bruta. *Farnabius.*

Verum vis dicam] Pro initio sedulæ narrationis hoc sumimus. Ac sic respondet Charinus, tanquam qui intelligat, non dicere velle Davum quo eat: sed id agere ut abscedat. *Donatus.*

Verum vis dicam? immo etiam narrationis incipit mihi initium] Sensum Donatus et Eugraphius tam obscure aggressi sunt demonstrare, ut vix interpretis partes satis h. l. tutentur. Hoc autem videntur voluisse dicere: cum Davus amoliendi Charini causa, interrogasset, ‘Quid tu, quo hinc te agis?’ atque is, non animadverso Davi proposito, nescio quam narrationem vellet incipere, (id enim notat prooemium; ‘Verum vis dicam?’) Davus, *immo etiam*, respondet, *narrationis incipit mihi initium.* rejiciendo ejus narrationem scilicet, ut intempestivam et importunam. sicut Eugraphius quidem putat. sed Donatus videtur existimasse, hæc postrema submisse et lente a Davo dici, in Charinum. Ego prius illud Charini, *verum vis dicam?* gestu et pronuntiatione adjuvandum arbitror, non tam ut diceret vellet, quo se ageret, sive quo iturus esset, quam ut suam causam denuo commendare Davo tali exordio ἐλλειπτικῷ studeret. Davus, qua erat sollertia, *immo etiam*, inquit, jam scio quo tendas: jam *narrationis* tuæ (hac enim voce sollenne illud exordium perstringit) *incipit mihi initium.* unde Charinum, quod cum apparatu voluerat dicere, confessione τοῦ πάθους in compendium mittit, et *quid me fiet?* interrogat. q. d. ante-

quam hinc discedam, ex te volo discere, quid spei sit mihi reliquum tibique causam meam commendare. tu potes efficere, ut ducam Philumenam. *Bœclerus.*

26 *Narrationis incipit mihi initium*] Narrationis, scilicet, quo eat. quia, *Verum vis dicam*, velut prooemium narraturi est. *Donatus.*

Quid me fiet?] Quid igitur? inquit. quid de me fiet? Ab eo hoc, quasi a jocante, pronuntiandum est. nam sic illi imprudens respondet. *Idem.*

Quid me fiet] De Philumena ducenda. *Idem.*

27 *Eho tu impudens*] Proprie Charino dixit *impudens*, quasi insolita et multa poscenti. quippe qui et sponsam alienam petere ausus sit, et non satis habeat, per Davum sibi moram præstitam Pamphili nuptiarum. *Id.*

Quod tibi dieculam addo] *Dieculam*, horam. et est ὑποκόρισμα. *Dieculam*, hoc est, tempusculum: et sumitur ab eo, quod est *hæc dies*. *Diecula*, mora, et quasi parva dies. et *dieculam*, in qua scilicet ambias, quantum poteris, ad ducendam Philumenam. Vult enim se Davus adjuvari per Charinum et Byrriam. *Idem.*

28 *Promoveo*] Differo. *Idem.*

Promoveo nuptias] Memoriter Davus: scit enim illum his verbis petisse, 'Saltem aliquot dies profer, dum proficiscar aliquo, ne videam.' Cujus rei oblitus Charinus, etiam ut ducat uxorem, petit. *Idem.*

Promoveo nuptias] Protraho, differo. *Farnabius.*

29 *Ut ducam*] Scil. fac quæso, effice: sequitur: *ridiculum*. Donatus subaudit hominem: al. caput: actio autem et gestus facit, ut idem sensus emergat qui ante, *eho tu impudens*, &c. negare vult quod rogatur Davus, ut intendat Charini industriam. *Bœcl.*

Ut ducam] Sc. Philumenam. *Farnabius.*

Ridiculum] Deest, *hominem*. Donatus.

Si quid poteris?] An sub. sc. meam causam juvare? an περιφραστικῶς: si quid poteris venire, id est, si quo modo poteris venire? *Bœclerus.*

30 *Attamen si quid*] Sc. habueris: hoc enim præcessit: repetit mox: 'si quid, domi ero,' id est, si quid habueris, et ad me renuntiare volueris. *Idem.*

Age, veniam] Vix concedentis, vix consentientis est, *Age, veniam*. Donatus.

31 *Dum exeo*] A Glycerio scilicet. *Idem.*

Dum exeo] Sc. ex domo Glycerii, in quam nunc ingrediebatur. *Bœclerus.*

Ita facto opus est] Lege ex ratione versus et libro scripto, *ita facto est opus*. Faërnus.

Scena III. Senarii sunt Iambici. vs. 5. Mss. omnes: *dolorem*. vs. 8. unus: *malitia atque astutia*. alter: *memoria atque industria*. Argentoratensis, *memoria atque astutia*. vs. 9. omnes: *quidnam incepturus es?* vs. 13. unus: *quia si opus sit ad herum jurejurando mihi*. alter: *quia forte si opus sit ad herum jurejurando mihi*. Argent. *quia si forte opus siet ad herum jusjurandum mihi*. sed τὸ *jusjurandum*, prima sui parte est a secunda manu. vs. 17. omnes: *quid est?* vs. 18. unus: *repudio quod consilium primum intend.* Bœcler.

Nihilne esse proprium cuiquam] *Hæc scena administrationem doli habet, quo fit ut deterreatur Chremes filiam suam Pamphilo dare. Et vide non minimas partes in hac comœdia Mysidi attribui, hoc est, personæ fœmineæ: sive hæc personatis viris agitur, ut apud veteres; sive per mulierem, ut nunc videmus.* Donat.

1 *Nihilne*] *Ne*, adverbium percunctantis. *Idem.*

Nihilne esse proprium cuiquam] Omne quod habemus, aut mutuum est, aut proprium. Ergo *proprium*, perpetuum: ut Virgilius, 'Propria hæc si dona fuissent.' Ergo nihil nobis proprium esse potest. quod enim non

Digitized by Google

fuit, nec esse quidem potest. aut quod eripi potest, non est nostrum: nisi illa quæ eripi non possunt, ut sapientia, justitia, prudentia: quæ fortuna neque dare, neque eripere cuiquam potest. Et simul hoc ipsum et a re, et a persona hic ostendit. A re, *Nihilne esse proprium?* A persona, *Cuiquam, proprium*, perpetuum, non temporale ac mutuum. *Idem.*

Proprium cuiquam] Peculiare, perpetuum, sincerum. ut infra act. v. sc. 5. ' Cum sciam, nihil esse in vita proprium mortali datum.' Lucil. apud Non. lib. XXVII. *Βέβαιον οὐδὲν ἐν βίῳ δοκεῖ πέλειν.* Menander. *Farnabius.*

DI vestram fidem] Admirantis adverbium cum exclamatione. *Fidem* dixit opem et auxilium: ut, ' Tyrrhenamque fidem.' *Donatus.*

2 *Summum bonum esse*] Mire, pro pleno. Et neutro extulit, *summum bonum.* Idem.

3 *Amicum, amatorem, virum*] *Amicus*, animi est: *Amator* vero, corporis. non enim continuo amator est, qui bene vult. ut, Dido amavit quidem Æneam: sed non et amica fuit, quæ ait, ' Non potui avulsum divellere corpus, et undis Spargere.' Et item Catullus, ' Cogit amare magis, sed bene velle minus.' Et est hic officium et blandimentum. Amatorem et virum dixit ad discretionem: ut per ea quæ enumerat, maritum ostenderet. *Idem.*

4 *Paratum*] *Paratum* dixit ad omnes affectus, quicunque de proximo esse possunt, et maxime ad Homericam sententiam respexit: *Ἕκτορ, ἀτὰρ σύ μοι ἐσσι πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ, Ἠδὲ κασίγνητος, σὺ δέ μοι θαλερὸς παρακοίτης.* *Idem.*

Verum ex eo] Id est, Pamphilo. *Id.*

Nunc misera quem capit laborem] Cum admiratione pronuntiat *quem*, et cum exclamatione quadam. *Idem.*

Quem capit dolorem] Multi libri scripti, etiam antiqui, habent, *quem capit laborem?* ita legit et Donatus, licet variare videatur, ita Eugraphius, qui hic *laborem* accipit pro dolore, sic ut periculum pro temptamento. *Faërnus.*

5 *Dolorem*] *Dolorem* distinxit probe: et post intulit separatim quod sequitur, ' Facile hic plus mali est,' in dolore et metu scilicet amittendi, ' quam illic boni,' in voluntate retinendi. *Donatus.*

Facile hic plus mali est, quam illic boni] *Facile*, adverbium confirmantis est, id est, liquido et manifesto. Veteres dicebant, *facile*, pro certo. Ut Cicero, ' Illius civitatis facile princeps.' *Idem.*

Facile hic plus mali est] *Plus mali*, in dolore et metu, ut diximus. *Idem.*

Facile hic plus mali est] Certe plus doloris exoritur a metu amittendi, quam fuit gaudium in voluptate et spe potiundi. *Farnabius.*

Quam illic boni] In summo bono. Dicit enim, ex bonis quæ bona existimamus, plus nos mali capere, cum aut amissuros nos credimus, aut amittimus: quam boni, cum habemus. *Donatus.*

Quam illic boni] Id est, in amico, amatore, et viro. *Idem.*

6 *Mi homo, quid istuc obsecro est*] Ex Mysidis verbis, quid Davus faciat, demonstratur. *Idem.*

Quid istuc obsecro est] Involutum puerum portabat Davus: et ideo dicit mulier: ' Quid istuc obsecro est?' Tum ille evolvit puerum, et profert: quem postquam expedivit, tum illa dixit, ' Quo portas puerum?' *Id.*

7 *Quo portas puerum*] Glycerii infantem involutum profert in scena Davus, traditque ancillæ, quasi puerum mater ante Simonis fores exponi curasset. *Farnabius.*

Mysis, nunc opus est] Hæc scena actuosa est. magis enim in gestu, quam in oratione est constituta. *Donatus.*

Mysis, nunc opus est] Properantis et impense agentis Davi verba mon-

Digitized by Google

strantur. *Idem.*

Mysis nunc opus est, &c.] Sc. ad id quod sequetur, ut orationi meæ subservias verbis: id enim inter apparatum doli distulit in sequentia. *Boeclerus.*

8 *Exprompta*] In medium prolata. *Donatus.*

Exprompta memoria] Ut videantur non ex composito et studio præmeditati dolum hunc dolare, sed ex tempore omnia facere ac dicere. ut mox sc. 6. 'Paulum interesse censes,' &c. *Farnabius.*

Expromta memoria atque astutia] Pro *memoria* legendum omnino *malitia*, qua voce nulla est ad hanc rem aptior. Sic in libro Vaticano scriptum, sic in Basilicano; sic et Eugraphius legerat in suis exemplaribus: id et Faërnus monuit, et Faërnum nemo audiit. Ipse autem audio, et sequor libens. *Faber.*

Memoria atque astutia] *Memoria*, ut præcepta Davi retineat. *Astutia*, ad agendum strenue quæ imperet. *Donatus.*

Memoria] Simpliciter magis, ut memor sit Davi præceptorum. Et *memoria*, modo pro intelligentia. ut Virgilius, 'Instamus tamen immemores.' *Idem.*

Memoria atque astutia] Liber Vaticanus et Basilicanus, pro *memoria* habent *malitia*. et aliqui alii. ita legit et Eugraphius. in aliquibus corrupte legitur *militia*. Faërnus.

11 *Ex ara hinc sume verbenas tibi*] *Ex ara*, scilicet Apollinis, quem δήλιον Menander vocat, aut quod Apollini comœdia dicata est: in cujus honorem aram constituebant, comœdiam celebrantes. Apollini ergo comœdia, Libero patri tragœdia. *Donatus.*

Sume verbenas tibi] *Verbenæ*, quasi *herbenæ*, redimicula sunt ararum. *Idem.*

Tibi] Τὸ *tibi*, quasi gestum quendam et motum stomachantis habet: ut alibi, *Quid vis tibi?* Et *tibi sume*, dixit: non, *tibi substerne*. Idem.

Ex ara sume verbenas] *Verbenæ*, sunt omnes herbæ frondesque festæ ad aras coronandas. vel omnes herbæ frondesque ex aliquo loco puro decerptæ. *Verbenæ* autem dictæ, quasi *herbenæ*, sic Menander * ΚΟΔΕξΙΑC-CΤΜΥΡΡΙΝΑCΧΧΗCΟΔΙeΤeΙΝe.* *Id.*

Ex ara hinc sume] In scena, inquit Jul. Scalig. I. Poët. c. 21. duæ fuerunt aræ; Dextra Baccho in tragœdia: Apollini in Comœdia. Sinistra, ei cui fiebant ludi. in iis aris verbenæ imponebantur Apollini, ut est in Andria Terentiana, Baccho hederæ. *Farnabius.*

Verbenas tibi] Verbena est ἱεροβοτάνη: *sagmina* prisci vocabant. Hæc de loco sacro Capitolii sumpta coronabantur feciales, et Pater patratus, fœdera facturi aut bellum indicturi: hoc nomine et omnes sacræ frondes appellantur. *Idem.*

12 *Quamobrem id tute non facis*] *Tute* tunc dicitur, cum pronomen ad eam revocatur personam, a qua sumitur. ut verbi gratia, cum dicimus, 'Tu lege;' ille nobis respondeat, 'Cur tute non legis.' *Donatus.*

13 *Quia, si forte opus sit ad herum jurandum mihi*] Sic locutus est ut explicari atque intelligi non possit. aut enim deest *jus*, ut sit *jurandum* pro *jusjurandum*: aut (ut vulgo dicitur) *juramentum*. Et *opus est illam rem*: non *opus est illa re*. Idem.

Quia si forte opus ad erum jurandum mihi] Post *opus* deest verbum *sit*, quod in omnibus scriptis est, et videtur necessarium. *Faërnus.*

Quia si opus sit ad her. &c.] Duo agit poëta: primo, ut specimen servilis calliditatis ostendat; deinde, ut διασυρτικῶς traducat. Cavillationes istæ in jurejurando non dissolvunt, sed distringunt perjurium. quod proposito pejerandi constat. itaque ancilla, *novæ religionis* exprobratione, veterem malitiam nunc quoque se

Digitized by Google

agnoscere haud obscure indicat. *Boeclerus.*

14 *Ut liquido possim*] *Liquido*, pure et manifeste. Nam quæ sunt pura et defæcata, liquida sunt. *Donatus.*

Liquido possim] Sincere, pure, sine exceptione, aut conscientiæ scrupulo. *Farnabius.*

15 *Nova nunc religio*] Bene. jusjurandum metuere servum, monstri simile est. *Donatus.*

Nova nunc religio] Servum nolle mentiri, nova religio est. *Idem.*

Nova religio] In servo et *subito*. *Idem.*

Nova nunc religio] Hunc versum citat Augustin. I. ii. c. de ordine. *Farnabius.*

Cedo] Porrigentis est manum. *Donatus.*

16 *Porro intelligas*] *Porro*, modo adverbium est ordinis: alias temporis. *Idem.*

17 *Pro Juppiter. Mi quid*] Addatur verbum *est*, ex c. l. s. ita ex *quid* d eliso, factaque synalœpha, versus procedet. *Faërnus.*

Sponsæ pater intervenit] Mire non dixit, *Chremes*: ne quum dixisset, quis Chremes? rursus hic responderet, sponsæ pater. et non temere hoc facit poëta; nam promiserat se rediturum domum Chremes, 'Domum modo ibo: ut apparentur dicam: atque huc renuntio.' *Donatus.*

18 *Repudio consilium quod primum intenderam*] Antiqui libri ita collocant, *repudio quod consilium p. i.* Faërnus.

Quod primum intenderam] Verbum a venatoribus translatum, qui retia intendunt ad feras captandas. Quia ergo parat Chremem et Simonem fallere, *intenderam* dixit. Vel a sagittis atque arcu. *Donatus.*

19 *Nescio quid narres*] Bene *narres*. *Narrare* enim aliena, et quæ nobis non sunt necessaria, dicimus. *Idem.*

Ego quoque] Bene ait *quoque*: quia et Chremes veniebat. *Idem.*

20 *Tu ut subservias*] Recte, *ut subservias*, dixit. non enim tantum loquitur Mysis, quantum Davus. *Idem.*

21 *Orationi, utcumque opus sit verbis*] Tuis verbis orationi meæ. plura enim loquetur Davus, inde *orationi* dixit. illa subsequetur, ideo *verbis*. *Idem.*

Vide] Cauta esto, intellige, specta. *Idem.*

23 *Quod mea opera op. sit v.*] Videtur recto casu accipiendum: ob quod mea opera opus sit vobis. alii sexto casu malunt. *Boeclerus.*

Aut tu plus vides] Si sapis, intelligis. *Donatus.*

24 *Manebo*] Nam dum ejus *astutia* opus esse dixit, itemque *orationi verbis subservire* jussit, manere etiam voluit. hinc respondet illa: *manebo*. Boeclerus.

Remorer commodum] *Remorer*, retardem, retineam. *Remorari* a remora pisce minutissimo, qui naves retinet. nam Græce ἐχενηΐς vocatur. *Donatus.*

Scena iv. Senarii sunt Iambici, nisi quod in uno et altero varietas codicum dubitationem affert. vs. 11. duo Mss. nostri: *qui hic n. al. videam.* vs. 12. omnes: *dicturune es quod rogo?* vs. 16. omnes: *mulier si faciat meretrix.* v. Faërn. vs. 26. omnes: *cujus nostri?* vs. 34. duo non habent τὸ *Chremes*. vs. 37. unus: *jamnunc ego in medium viam.* vs. 42. omnes: *eho obs.* vs. 45. unus: *an hic tu omnia?* alter: *hæc tu omnia*: tertius: *ha nondum omnia.* vs. 50. ut edidimus. vs. 51. unus: *attigas:* duo, *attingas.* vs. 54. omnes, omisso τῷ *hem*, tantum; *prædiceres.* vs. 55. omnes: *paululum.* Boeclerus.

Revertor] *Adest nunc ipse Chremes, cujus causa scena fraudibus instructa est, ne promissas compleat nuptias.* Donatus.

1 *Revertor*] Summo artificio Chremetem circumvenit Davus, quo illum a nuptiis deterreat. *Farnabius.*

Digitized by Google

2 *Ut jubeam accersi*] Recte *jubeam*: quia summa potestas nuptiarum in patre puellæ est. *Donatus.*

Ut jubeam accersi] Sc. sponsam et cognatos in domum Simonis. *Bœclerus.*

Sed quid hoc] Non interrogantis, sed mirantis et non intelligentis est. et apparet eum non oculis prius, quam corporis offensu puerum sensisse latentem. *Donatus.*

3 *Puer hercle est*] Ornativa particula est *Hercle.* Idem.

Mulier] Magis quam Mysis. *Idem.*

Mulier. tun' apposuisti] Annotatur apud Donatum: 'Mulier magis quam Mysis.' Sed quomodo potest hoc dici, cum Chremes ignoraverit, cujus esset hæc ancilla, nedum quo vocaretur nomine? itaque postea demum agnoscit Glycerii ancillam esse. vs. 17. 'Ab Andria est ancilla hæc, quantum intelligo.' *Bœclerus.*

Ubi illic est] Davum quærit, qui nunc abscessit, ut et ipse de foro venire videatur. *Donatus.*

4 *Non mihi respondes*] Bene, *non respondes.* Se enim memor est vetitam quidquam dicere, nisi subserviat orationi Davi. *Idem.*

5 *Reliquit homo me*] Mire *hominem,* non *Davum* dixit: ut etiam si audiat Chremes, incertam personam hominis audiat, non Davum. *Idem.*

Homo] Davus, qui recesserat, ut de foro venisse videatur; namque hoc agit, ut ipse videatur simplex et ignarus, atque ut Pamphili amor prodatur Chremeti. *Farnabius.*

Di vostram fidem!] Adverbium admirantis cum exclamatione. *Donatus.*

6 *Quid turbæ est apud forum*] Hæc verba sunt venientis de foro. *Idem.*

Quid illic hominum litigant] Legitur et *litigat.* Idem.

7 *Tum annona cara est*] Comminiscentis est potius, quam alicui referentis. *Idem.*

Quid dicam aliud] Hoc post spectatores. *Idem.*

Quid dicam aliud nescio] Hæc ad spectatores conversus dicit. suamque ipse technam indicat. in theatro enim omnes omnia resciscunt: ita ut, quæ personæ colloquentes se invicem celant, spectatoribus patere debeant. *Bœclerus.*

8 *Cur tu obsecro hic me solum*] 'Αποσιώπησις tertia. *Donatus.*

Cur te obsecro, &c.] Aposiopesis, obstruente illi os Davo et multa simul interrogante. *Farnabius.*

Fabula] Fabulam se dicit audire, qui rei principium rationemque ignorat. *Donatus.*

9 *Eho*] *Eho* interjectio est vel principium animadversionem in se poscentis, aut repente cernentis. *Id.*

10 *Quem igitur rogem*] Post *quem,* o. l. s. habent pronomen *ego*: quod in scansione in unam syllabam contrahendum, et per synalœpham abjiciendum est. *Faërnus.*

11 *Qui hic neminem alium video*] Callide affirmat non sibi visum Chremem, cum et præviderit venientem, et præsentem videat. *Donatus.*

Qui hic neminem alium video] Ita et Donatus; sed o. l. s. Terentii *videam.* Faërnus.

Qui hic neminem alium video] Dissimulat sibi visum Chremetem. *Farnab.*

Miror unde sit] *Miror* veteres cum *unde,* pro nescio ponebant. nam admiratio ab ignorantia descendit. Plautus, 'Ne quis miretur qui sim, paucis eloquar.' *Donatus.*

Miror unde sit] Dilutum nimis esse videtur Donati τὸ *nescio,* quo *miror unde* explicat. Davus enim admirabundus vultum cogitantis præfert, et inquirere se ostendit, unde sit hic puer. *Bœclerus.*

12 *Dicturan quod rogo*] Liber Victorianus, *dicturan es*: alii omnes, *dictura ne es,* itaque Priscianus citat ibro xv. versus autem sustentatur vel abjectione s ex *es,* vel d ex *quod.* primo modo, secundus pes erit anapæstus, tertius iambus; altero secun-

Digitized by Google

duas erit iambus, tertius anapæstus. *Faërnus.*

Au] Interjectio consternatæ mulieris. *Donatus.*

Concede ad dexteram] Et bene *dexteram.* sinistra enim venit Chremes: et non vult proximum ei Chremetem, sed juxta. supra enim dixit, 'Ego quoque hinc dextera venire me adsimulabo.' *Donatus.*

Dexteram] A sinistra enim stabat Chremes, quem omnia audire nondum vult. alia quippe clare, alia dici jubet suppresse. *Farnabius.*

13 *Deliras: non tute ipse*] Deest, eum mihi dedisti. Sed et supra, et nunc interturbat Davus, ne mulier totum dicat. *Donatus.*

Non tute ipse] Submissa voce. *Id.*

Verbum si mihi unum] Accommodate comminatur Davus: pene enim Mysis universa narrabat. *Idem.*

Verbum si mihi] Hoc ipse voce submissa. *Farnabius.*

14 *Præterquam quod te rogo*] Hoc est, sensim, et ut senex sentiat, pronuntiari potest. *Donatus.*

Faxis, cave] Gestu comminantis est, et vultu: ut suspenderet comminationem, deinde inferret gestum. Ordo, *Cave faxis.* Idem.

15 *Male dicis*] Cum contemptu loqueris, convitium facis. Apparet ergo, *Maledicis* lentius esse dictum, quum subjungit, *Dic clare.* Idem.

Male dicis] Nove *Male dicis* pro comminatione posuit, quum pro convitio soleat poni. Nisi forte, quia contumeliæ genus est comminatio. Quidam putant esse unam personam, Davi scilicet, dictum superius Mysidis, non satis manifestum Chremi, in maledicti similitudinem derivantis. *Idem.*

Unde est? dic clare] Hic expressius dixit. *Idem.*

Unde est? dic clare. M. *a vobis*] Non fere invenias librum ullum scriptum, qui non habeat, *a nobis*: quemadmodum etiam Donatus legit, ita dicens, 'Quia,' &c. Ceterum qui *a vobis* legunt, ex eo falsi sunt, quod *unde est*, acceperunt pro, *cujus est.* quod si ita intelligeretur, jam illud quod infra dicitur, 'Cedo, Cujum puerum hic adposuisti?' ut geminatum, supervacaneum esset. Duo ergo Davum interrogare dicendum est, unum unde sit puer, id est, ex cujus domo exportatus, ad quod Mysis respondet, *a nobis*, id est, ex domo nostra: ut revera erat: alterum, Cujum puerum adposuerit ante ædes Simonis: ad quod illa respondet, Pamphili: quod vero Davus Mysidem, cum respondisset, *a nobis*, impudentiæ insimulat, ad id respicit, quod infra dicturus erat, 'Quem ne ego heri vidi ad vos adferri vesperi?' in eo enim videri vult eam accusare, quod puerum, ut ipse vult credi suppositum Glycerio, adposuerit ante ædes Simonis, tanquam filium Pamphili. *Faërnus.*

A vobis] Quia *a vobis* parum intelligebatur, hic addidit morem meretricis, ut vel sic intelligat senex. *Donat.*

13. 14. 15 Lentius quædam a Myside et Davo dicuntur: quibus raptim ad occultandam fraudem ingestis, Davus instat interrogando: *unde est, dic clare?* τὸ *male dicis*, quod præcedit, aliqui Davo tribuunt, teste Donato, sed cum aliter, quam ille facit, explicandum fuerit. quasi scilicet illud, *deliras, non tute ipse?* Mysis clare dixerit; dictique veritatem Davus in suspicionem maledicti a deprehensa et irata muliere verterit. Tota hæc scena est actuosa: et plurima ostendit vultu, gestu, pronuntiatione. *Bœclerus.*

16 *Mirum vero*] Sæpe ad εἰρωνείαν refertur. *Donatus.*

Impudenter mulier si facit] Bono ordine locutus est. primo enim, causa impudentiæ natura est, deinde conditio. *Idem.*

Mirum vero, impud.] Εἰρωνεία est, sed cum indignatione conjuncta, quæ

erumpit vs. 18. *Boeclerus.*

17 *Ab Andria est ancilla hæc*] Efficit quod volebat Davus. nam intellexit Chremes, ex qua sit Pamphilo natus puer. *Donatus.*

18 *Adeone videmur vobis esse idonei*] *Idoneus* est aptus ad omnia, et bona, et mala. *Idem.*

Adeon'] Adeone, an adeone ad eum? *Idem.*

19 *In quibus sic illudatis*] Et *illudo in te*, septimo casu: et *illudo te*, accusativo dicimus. sed in primo supervacuum est: ut sit, quibus illudatis. *Idem.*

Veni in tempore] Cum provisum sit, intervenisse putat. *Idem.*

Veni in tempore] Opportune. nos sine præpositione dicimus, *tempore* et *tempori*. Idem.

20 *Propera adeo puerum tollere*] Hic versus clare dicitur: sequens, ne senex audiat, presse. *Idem.*

21 *Cave quoquam ex istoc excessis loco*] Necessario Davus retinet Mysidem. nondum enim omnia audivit Chremes, nondum comperit unde sit mulier, et puer de quo susceptus sit. *Excessis*, pro excedas: ut *faxis*, pro facias. *Idem.*

20. 21] Clare jubet puerum tolli Davus: cui cum parere Mysis vellet, non audiente sene, *mane*, inquit, *cave quoquam*, &c. Bœclerus.

Cave, &c.] Hoc ipse voce submissa. *Farnabius.*

Excessis loco] Excesseris, excedas. *Idem.*

23 *At etiam rogas*] Rursum jurgium repetit, et turbulentam orationem. *Donatus.*

24 *Cedo*] *Cedo* idem significat quod dic, et da mihi. Ergo repetitionem significat, non supervacuam orationem, et est dictum cum quadam fiducia, et contemptu ejus, cum quo sermo est, interrogantis aliquid. *Idem.*

25 *Mitto id quod scio*] Hoc lentius et submisse. *Idem.*

26 *Vestri. cujus? nostri? Pamphili, &c.*] Τὸ *nostri* etiam Donatus et Eugraphius agnoscunt. interrogat autem crebrius, ut nomen Pamphili Chremeti inculcetur. qui etiam statim hoc audito, veluti in plenam rei notitiam deductus, *recte ego semper*, inquit, *fugi has nuptias*. Bœclerus.

Hem! quid? Pamphili] Apparet mulierem *vestri* et *Pamphili* lentius pronuntiasse, quam Davus vellet: et ideo nunc repetisse nomen *nostri* et *Pamphili*. Donatus.

Hem! quid? Pamphili] Duas res operatur Davus simul, et ut ignarissimum se ostendat, et ut Pamphilus nominetur. Et argute repetit nomen Pamphili; quasi per indignationem, ut soceri auribus, adolescentis nomen inculcet. metuit enim, ne non audiat velut senex. *Idem.*

Pamphili] Repetit nomen Pamphili quasi cum indignatione: verum ut id diserte audiat Chremes. *Farnabius.*

27 *Recte ego semper fugi has nuptias*] Et hic efficit quod voluit Davus, ut Pamphili Chremes puerum esse cognoscat, et recuset generum. *Donatus.*

Has] Id est, hujusmodi. *Idem.*

28 *O facinus animadvertendum*] Ἀποσιώπησις quarta. *Donatus.*

Quid clamitas?] Clamavit enim Davus, ut puerum audiret Chremes. *Idem.*

29 *Quemne ego heri vidi ad vos afferri vesperi?*] Vult negando irritare mulierem ad confirmanda quæ vult. *Idem.*

Quemne ego heri vidi ad vos afferri vesperi] Id est, eum ne quem, &c. audaci mendacio urget Mysidem ad veritatem proferendam. quod cum illa cœpisset facere, impudentem ejus audaciam accusando, respondet: *verum*. id est, verum est quod dixi. expectabatur repetitio oculati testimonii, *ego vidi*. a quo dilapsus de industria Davus, *vidi*, inquit, *Cantharam suffarcinatam*. unde nondum conficitur, quod dictum erat. neque sane hoc confici volebat. sicut ex toto

mimo apparet. Dicendum tamen aliquid erat, quod a corruptis Atticorum moribus non abhorreret. in quibus crimen suppositi partus non adeo insolitum fuisse, festive Aristophanes κωμῳδεῖ in Θεσμοφοριαζούσαις. *Bœclerus.*

Quemne ego, &c.] Supposititium innuit infantem adlatum. *Farnabius.*

30 *O hominem audacem*] Exclamatio Mysidis, testimonium veritatis est. *Donatus.*

Verum vidi Cantharam suffarcinatam] Vide infirmum argumentum: prius, *vidi puerum afferri*, dixit, post, non puerum, sed *Cantharam suffarcinatam: Canthara*, nomen est anus. Et hoc dicit, ut leviter redarguat Mysidem, non ut vincatur. hoc enim vidisse se innuit, *Cantharam suffarcinatam*, non puerum portantem. *Idem.*

Cantharam suffarcinatam] Anum crassam et suffarcinatam, ut quæ puerum una attulerit, quem Pamphili filium esse prætenderent. vid. Adelph. act. II. sc. 1. Pet. vero Nannius, ut et F. Lindenbrog. *cantharam* legi volunt, ex recepto Athenis more exponendi quicquid natum nollent in fictilibus vasis, corbibus, aut sportulis. χύτραις, vel λείκνοις. Aristot. VII. I. Polit. c. 16. Aristoph. in Ranis de Œdipode exposito. Callimachus Hymn. in Jovem. *Farnabius.*

Suffarcinatam] Proprium est anibus suffarcinatas esse. ut Persius, 'Pannucia Baucis.' Et Plautus, 'Doliarem, claudam, crassam.' *Donatus.*

31 *Cum in pariundo aliquot adfuerint liberæ*] Indicium secuta confirmatio est, quam expressit Davi refutatio. Superest etiam ut et concludatur effectus doli, negante Chremete se daturum filiam: quod subinde efficit Davus dolo. *Idem.*

Aliquot liberæ] Nec paucæ, nec multæ. *Idem.*

Liberæ] Testimonia libera contra servum. Et hoc proprium Terentii est. nam de Romano more hoc dixit. *Idem.*

Liberæ] Quæ testimonium super vero partu perhiberent, natum sc. ex Glycerio, non allatum. *Farnabius.*

33 *Ne illa illum*] *Ne*, valde. Cicero, 'Ne illi vehementer errant.' *Donatus.*

Ne illa illum] Chremetem scilicet. *Idem.*

34 *Chremes si positum puerum*] Ἐν ὑποκρίσει. Et est μίμησις. transit enim a mixto ad imitativum characterem. *Idem.*

Chremes, si positum puerum] Μίμησις, quando aliqua verba sic pronunciamus, ut vana videantur. *Idem.*

Chremes si positum p. &c.] Scil. ita ratiocinatur, quæ hoc incepit. μιμητικῶς. nam hæc figura in dramatico genere, præsertim ut quidque actuosius exhibetur, perpetua est. ita mox vs. 41. 'Coactus legibus eam ux. ducet.' *Bœclerus.*

36 *Non hercle faciet*] Bene enim de se tertiam personam fecit, ut supra, 'At nunc faciet.' *Donatus.*

Ut tu sis sciens] Eloquenter, sic enim veteres pro *scias* dixere. *Idem.*

37 *Ni puerum tollis*] O. l. s. *nisi.* *Faërnus.*

In mediam viam provolvam] Bene *in mediam viam:* quia ante fores positus jacebat. *Donatus.*

38 *Teque ibidem pervolvam in luto*] De proximo παρόμοιον repetit. Et quando nomina sunt, παρονομασία: quando verba, παρόμοιον dicitur. *Id.*

Pervolvam] Id est, porro volvam: et dolo quidem minatur, quod facturus non est: verum sedulo id agit, ut jam puer tollatur e medio, simul cum servat Chremeti, ut ipse recuset generum, non ut a quoquam passus videatur injuriam. *Idem.*

Provolvam] Nannius legit *proluam.* tanquam scropham in volutabro. *Farnabius.*

39 *Tu pol homo non es sobrius*] *Sobrius*, est sanæ mentis, quasi *sebrius*, hoc est, ab ebrio separatus, secretus, separatus ab iis qui discernuntur. *Donatus.*

Fallacia alia aliam trudit] Proverbium. cui subjacet, *memorem mendacem esse oportere.* Idem.

41 *Civem Atticam esse hanc*] Transit ad imitationem. *Idem.*

Legibus] Lex erat: Ἡ βιασθεῖσα, ἢ γάμον, ἢ θάνατον αἱρείσθω τοῦ βιασαμένου. *Farnabius.*

42 *Eho*] Interjectio est conturbatæ mulieris. *Donatus.*

Eho obsecro] Donatus legit *au*, dicens esse interjectionem perturbatæ mulieris. *Faërnus.*

43 *Jocularium in malum*] E contrario pro gravi, et molesto, ac nimio. *Jocularium* igitur κατ' ἀντίφρασιν. *Donatus.*

44 *Quis hic loquitur? o Chreme, per tempus advenis*] Principium loquendi Davus Chremeti dat, perfecturus quæ ipse conatus est. *Idem.*

Per tempus advenis] Idem est *per tempus*, quod in tempore: aut certe *per tempus*, tempestive. *Idem.*

O Chreme, per tempus advenis] Astute, quasi eum nunc primum viderit. *Idem.*

45 *Audivi omnia*] Omnes fere libri, et in his plerique antiquiorum, *audivi jam omnia.* versu etiam id postulante. *Faërnus.*

Ah, ne tu omnia] Aut *ne* pro non legitur. aut *ne tu omnia*, ut *ne* producatur, et accipiatur pro non. *Donatus.*

Tu omnia] Audisti, subauditur. *Idem.*

46 *Audistin' obsecro? hem*] Exultans Davus infert, et inculcat, frequenter repetendo. *Idem.*

Audistin' obsecro? hem] Difficile credendo, affirmat se non scivisse præsentem Chremetem, ut hac confirmatione nihil illum de se faciat suspicari. *Idem.*

47 *In cruciatum*] Non in crucem, sed cruciatum. *Idem.*

48 *Hic ille est*] Cum ἐμφάσει, quasi vir magnus: sed hoc, Chremetem ostendens, dicit cum εἰρωνείᾳ. *Idem.*

Hic ille est] Libri omnes. et Donatus, *hic est ille*, et τὸ *hic* præcedenti versui in scansione attribuitur. *Faërnus.*

Hic ille est] Chremes κατ' ἐξοχήν. *Farnabius.*

Non te credas Davum ludere] Virgilius: 'Non Diomedis equos, non currus cernis Achillis?' *Donatus.*

49 *Mi senex*] Bene *senex*, quia quasi alienior est, et ignotus Mysidi. *Idem.*

Mi] Suppalpatio muliebris. *Idem.*

50 *Novi rem omnem. sed est Simo intus? D. est*] L. s. o. *novi omnem rem:* particula vero *sed* non est in antiquis libris: versus autem est dimeter iambicus. *Faërnus.*

51 *Ne me attingas*] Quædam ostenduntur aperte in comœdiis: quædam ex aliis personis intelliguntur. *Donatus.*

Attigas] Ab *attigo* pro attingo. post Chremetis egressum Davus gestiens præ lætitia ludos facit Mysidi et blanditias. *Farnabius.*

Si pol Glycerio non omnia hæc] Ἀποσιώπησις tertia, quod alienæ personæ interventu reticeatur. Fiunt autem ἀποσιωπήσεις, id est, reticentiæ, tribus modis. Aut enim tacet per se ipsum, et ad alium transit: et est prima. aut tacet, nec ultra aliquid dicit: et est secunda. aut alterius interventu personæ silet: et est tertia. *Donatus.*

52 *Nescis quid sit actum*] *Nescis* plerumque dicitur ei, non quem volumus redarguere imperitiæ aut ignorantiæ, sed quem facere volumus ut velit libenter audire. *Idem.*

Quid sciam] O. l. s. *qui sciam.* Faërnus.

53 *Alio pacto haud pot. f. ut sciret h. q. v.*] His verbis omne fraudis mysterium revelavit Poëta: quod εἰς τὸ δηλοῦν τὴν σύνθεσιν τῶν πραγμάτων studiose facit. *Bœclerus.*

54 *Ut sciret hæc quæ volumus. prædiceres*] Hunc versum sustentamus dissolutione ex diphthongis, alterius quæ

Digitized by Google

in hoc versu sunt. *Faërnus.*

Hem prædiceres] Τὸ *hem* non reperitur fere in Mss. itaque Gabr. Faërnus dissolutione diphthongi sustentandum existimat versum. ceteri, metri causa, τὸ *hem* libenter admiserunt. quorum exemplum an debuerim sequi, nescio: sed secutus sum. ita tamen ut nihil pertendendum ac ne contendendum quidem, existimem. *Bœclerus.*

55 *Paulum interesse*] Nove, pro multum. Et est ταπείνωσις σχῆμα. *Donatus.*

Ex animo omnia, ut fert natura, facias] Figura ἐπεξήγησις. Nam quid est *ex animo*, nisi, *ut fert natura?* Et hæc sententia a Terentio ἐρωτηματικῶς prolata est, quam Menander ἐπιδεικτικῶς posuit. *Idem.*

56 *Ut fert natura*] Hoc est, naturalis et ingenita actio. *Idem.*

An de industria] Id est, scientia et providentia. ea enim quæ discimus et scimus, operatione genita et industria quadam scimus. ut Virg. 'Et cui putre solum (namque hoc imitamur arando.)' *Idem.*

Scena v. Senarii sunt Iambici. vs. 2. omnes Mss. nostri: *quæ sese inhoneste optavit parare hic divitias potius, &c.* vs. 6. omnes: *consobrinus.* vs. 8. unus geminat τὸ *hem.* vs. 9. omnes: *Satin recte? nosne ut q. ai.* vs. 12. unus prima manu *attuli.* v. Fr. Guyet. vs. 14. omnes: *semper ejus dicta est hæc (hæc est) atque habita est soror.* vs. 18. omnes: *amicum et defens. ejus.* vs. 22. unus: *optime hospes pol morem antiquum Crito obt.* duo: *opt. h. pol Cr. antiquum morem obtines.* Bœclerus.

1 *In hac habitasse platea*] *In hoc loco persona ad catastrophen machinata, nunc loquitur. Nam hic Crito nihil argumento debet, nisi absolutionem erroris ejus: simul ex verbis suis, quam gravis, quam modestus, quamque justus sit, ostendit.* Donatus.

In hac habitasse] Non *habitare:* sed quia mortua est, *habitasse* dicit. *Idem.*

In hac, &c.] Παρασκευὴ ad Catastrophen fabulæ, ex interventu Critonis. *Farnabius.*

Platea] Græci πλατεῖαν dixerunt, quam nos *plateam* dicimus. Secundum formam ejusmodi, Μηδεῖαν et *Medeam*, σπονδεῖον et *spondeum* scribimus. *Donatus.*

2 *Quæ sese inhoneste optavit*] *Optare*, est unum de duobus eligere. Virgilius, 'Pars optare locum tecto.' *Idem.*

Quæ se inhoneste optavit parare hic divitias] Ex o. l. s. et Donato geminamus pronomen *se;* pro *parare* autem, *parere* habent omnes libri antiquiores et aliqui alii, tam Terentii, quam Prisciani hunc locum citantis. atque ita ratio versus requirit. *divitias* autem per synizesin, coëuntibus vel duabus primis syllabis vel duabus extremis, contrahitur in creticum. ita remanet iambus in fine. atque hoc modo sæpe ab Terentio et Plauto usurpatur hæc dictio. *Faërnus.*

Quæ se inhoneste optavit parere hic divitias] Male. Legendum, ut in aliorum editionibus, et Faërni maxime, *Quæ se se inhoneste optavit parere hic divitias.* In editione Mureti est: *Quæ se inhoneste optavit parere hic ditias.* Vitiosus est in primo pede, nisi si nulla est synalœpha. Ceterum *divitias* in fine versus est trisyllabum, per synizesin. Nam illud *ditias* Goveani, quod probat Muretus, haud equidem probem, etiamsi dicatur *dites* pro *divites*, et *ditior* pro *divitior*, et *ditare*, et *Dis* Pater pro Plutone Græcorum: hæc nihil sunt. Detur modo unicum exemplum, ipse manus dedero. Dein nihil necesse est, ut jam dixi; figura enim versum expedit. *Faber.*

Quæ se inhoneste, &c.] Quæ patriam, paupertatem, pudicitiam fugit. *Farnabius.*

Parare hic divitias potius] Animo heredis dixit *parare divitias.* Donatus.

Digitized by Google

3 *Quam in patria*] Primum dolet Crito, quod meretrix fuit Chrysis. secundo progressus, queritur quod mortua est. Et nota quod tria dixit Crito contempsisse Chrysidem: patriam, honestatem et paupertatem. Τὸ πρέπον etiam servatum est gravi viro, quum illum sobrinæ pudet. simul hic ostenditur ejus generis fuisse Chrysidem, ut quæ probe vivere potuerit, nisi, ut ait, necessitas cogeret. *Idem.*

Quam in patria honeste] Ἀντίθετον primum. *Idem.*

In patria honeste pauper vivere] His verbis a poëta jam honestus inducitur Crito, et dignus cui credi oportuit. *Idem.*

Pauper vivere] Ad illud reddidit, 'Sed inopia et cognatorum negligentia coacta.' *Idem.*

Potius quam in patria paupera vivere] Hanc lectionem planissime improbo. Scribendum *pauper:* sic olim Donatus, sic Probus, sic et Servius, sic et Priscianus legerunt; sic denique et Faërnus in Mss. invenit. *Faber.*

Potius quam in patria honeste] Ita et Donatus, et antiquiores libri Terentii, sed omnes alii, *potius quam honeste in patria.* Faërnus.

4 *Ea ad me lege redierunt bona*] Hic jus tractavit dicendo *redierunt:* quia in familiam redeunt, si non est heres de proximo, aut ex testamento. *Donatus.*

Bona] Redire dicitur hæreditas, quæ tum primum defertur. in familiam redeunt, si non est hæres de proximo, aut ex testamento. *Farnab.*

5 *Percontor*] Interrogatio est, cui necessario respondetur, aut *etiam*, aut *non*. Percontatio, cui nihil horum. Ut si quis dicat, Ubi habitabat Chrysis, dicatur, Ecce hic. Percontatio, ut si quis dicat, Cur adulterium commisisti? Simul etiam modeste et mature, et de se nihil interrogaturus, cœpit a blandimentis. *Donatus.*

6 *Est ne hic Crito sobrinus Chrysidis*] *Sobrini* sunt consobrinorum filii: nam sic dicit Menander: verum ut alii putant, de sororibus nati, ut sint *sobrini*, quasi sororini. *Idem.*

7 *Salvus sis, Crito*] *Salvus*, asseveratio salutantis est, non quasi responsio. *Idem.*

8 *Itane Chrysis? hem*] Non nunc interrogat, sed commiseratur: et ita sequebatur ut diceret, periit. sed magis gemitus significat, quod minus dixerat. *Idem.*

Nos quidem pol miseras perdidit] Hic intelligitur, supra subaudiendum *periit*. Nam pro *periit*, hæc reposuit, *perdidit*. Idem.

Itan Chrysis? &c.] In verbis Critonis sub. *periit*. ad quod Mysis, cum affectu, ejus morte afflictam domum ostendit. *Bœclerus.*

9 *Quid vos? quo pacto hic*] Progressio loquentis ad interrogandum. Id est, puto, inquit, quod illa periit: vos autem quo modo? *Donatus.*

Quo pacto hic] Significatio est peregrinantis. *Idem.*

Quid vos, quo pacto hic? satin recte? nos ne? sic] Ratio versus exigit ut *satine* legatur. quæ vox non minus quam *satin* Terentio est familiaris; aut in *pacto* non fiet synalœpha. ex *satin* vero n elidetur. quæ omnes licentiæ cessarent, si legeretur, *satine*. Faërnus.

Quo pacto, &c.] Agitis. *Farnabius.*

10 *Nosne? sic, ut quimus, aiunt, quando, ut volumus, non licet*] Et ad præsentis, et ad præteritæ vitæ excusationem pertinet ista responsio, qua purgatur voluntas Chrysidis in quæstu meretricio. Cæcilius in Plocio: 'Vivas ut possis, quando nequis ut velis.' *Donatus.*

Ut quimus aiunt, &c.] V. Fr. Guyetum. vult dicere: non satis ex voto. Sed ferenda nobis est sors nostra. quæ oratio ad præsentes turbas spectat, quæ nondum patiebantur animum muliercularum consistere. Donatus putat excusationem et præsentis et præteritæ vitæ, quantum ad

Digitized by Google

quæstum Chrysidis meretricium, hic strui. *Bæclerus.*

Ut quimus] Ζῶμεν γὰρ οὐχ ὡς θέλομεν ἀλλ' ὡς δυνάμεθα. 'Vivas ut possis, quando nonquis ut velis.' Cæcilius in Plotio. *Farnabius.*

11 *Quid Glycerium? jam hic suos*] Convenit hereditatem petenti, convenit judici futuro, de pluribus indagare. Ergo recte et ordine quæsivit, Quid Chrysis? quid vos? quid Glycerium? *Donatus.*

12 *Utinam*] Novo genere exoptationem pro negatione intulit. *Donatus.*

Haud auspicato huc me appuli] Id est, inauspicatus, quod non esset auspicatus. et usitatum veteribus sic dicere, si quid aliquando aliter evenisset, quam vellent. *Idem.*

13 *Nunquam huc tetulissem pedem*] Virgilius: 'Mene efferre pedem genitor te posse relicto Sperasti?' Et, 'Ferte simul Faunique pedem, Dryadesque puellæ.' Sed Critici adnotant, alienius esse a charactere comico, *tetulissem pedem.* Idem.

Tetulissem pedem] 'Qui huc in hanc urbem pedem nunquam intro tetuli.' Menæch. act. II. sc. 3. *Farnabius.*

14 *Semper enim ejus dicta est hæc atque habita est soror*] Aut veris credendum est, aut etiam falsis, quæ tamen inveteraverint. Hinc Cicero, 'Ita habeantur, itaque dicantur.' *Habita* ergo plus est, quam *credita.* Donatus.

Semper ejus] A possibili et utili. *Idem.*

Semper enim ejus dicta est hæc atque habita est soror] Hic versus varie legitur. Vaticanus et Basilicanus sic: *Semper enim dicta est esse hæc, atque habita est soror.* Alii omnes: *Semper ejus, &c.* Donatus vero, quem et sequimur: *Semper enim dicta est ejus hæc atque habita est soror.* versus autem stat, contracto *ejus* in unam syllabam longam. *Faërnus.*

Semper enim dict. &c.] Animo heredis, ut sobrinus, venerat, ut ab initiò scenæ ostendit. nunc expendit *facultatem* totius negotii, sive difficultates objectas, judicio viri prudentis considerat: primo, quod communi errore Glycerium habita Chrysidis soror, in possessione bonorum esset; *quæ illius fuerunt, possidet.* itaque communis illa et fama et opinio pro ipsa stabat, tanquam proxima herede. deinde expendit, quam sit peregrino arduum, Athenis litigare, quod ad corruptum judiciorum morem spectat, quem etiam alibi Poëta noster κωμῳδεῖ. tertio conjicit (non sine οἰκονομίᾳ, quæ omnia in dramate ad σύστασιν refert) jam aliquem esse Glycerio amatorem, quem ipse *amicum* honestius, et *defensorem*, si judicio experiendum sit, designat. Ex his difficultatibus, etiam famæ suæ, cujus præcipua tali viro cura est, metuit, atque sic ad *honestatem* transit. Posse enim fieri ait, ut *Sycophanta* et *mendicus* dicatur: qui cum excidisset suis, aliena appeteret bona. honesta oratio: sed adhuc honestior, qua se ipsum judicem metuit, neque ab animo suo impetrare potest, ut jus suum persequatur cum incommodo mulieris orbæ et desertæ, quæ parentes suos nondum reperisset. summam rei, inquit, complectar: *ipsam despoliare non licet.* Ita animum heredis, quem jure attulerat, æquitate singulari ductus omittit. ut in eum conveniat illud Poëtæ, 'Non illo melior quisquam, nec amantior æqui Vir fuit.' *Bæclerus.*

15 *Nunc me hospitem lites sequi*] Mire dicit *me*, cum ἐμφάσει, id est, senem et remotum a litibus. *Hospitem*, id est, peregrinum. *Lites sequi*, id est, pauperem. totum per ἔμφασιν. *Donatus.*

16 *Quam hic mihi sit facile atque utile*] Id est, difficile et inutile: et est comicum. *Idem.*

Lites sequi, &c.] Super Chrysidis bonis, quæ possidet Glycerium, repetendis. *Farnabius.*

Digitized by Google

19 *Grandiuscula jam*] Ad partem ætatis refertur grandis, id est, grandis natu est. Major autem, generaliter, et ad summam ætatis refertur, et ad comparationem ætatis pariter positum est. *Donatus.*

20 *Sycophantam*] Hoc est, quum in me conveniunt lites. *Idem.*

Sycophantam] Bene, *sycophantam:* quia bonam causam habet, nihil aliud timet quam convitia. Et *sycophantam* subdistingue: et sic infer sequentia. *Idem.*

Me sycophantam hereditatem persequi] Invidiosius est *hereditates;* ut apud Donatum legitur scena quarta actus quinti. *Faërnus.*

Sycophantam] Calumniator; vitilitigator. Καὶ συκοφάντης εὐθὺς ὁ τὸ τριβώνιον Ἔχων καλεῖται, κἂν ἀδικούμενος τύχῃ. Menander γεωργῷ. sed vide act. v. sc. 4. infra. *Farnabius.*

21 *Tum ipsam despoliare non licet*] Ab honesto. et bene, quia nihil suum habet, nisi Chrysidis. *Donatus.*

22 *Antiquum obtines*] *Antiquum* absolute dixit: ut *æquum* aut *bonum*, quod antiqui solebant: aut certe per ἔλλειψιν, id est, morem et ingenium. *Idem.*

23 *Duc me ad eam, quando huc veni, ut videam*] Vel hoc inquit, *ut videam.* cur autem *ut videam?* quia timet. et est ordo, *Duc me ad eam, ut videam, quando huc veni.* Idem.

24 *Videat senex*] Bene *senex.* Simo enim cum Chremete est. propter hoc videri non vult, ne ejus utatur apud socerum testimonio, rem esse Pamphilo adversus Glycerium: et rursus nuptiæ confirmentur. *Idem.*

ACTUS V.

Scena i. Trochaici sunt tetrametri catalectici. vs. 2. nostri Mss. omnes: *incepi adire.* vs. 4. omnes: *imo enim nunc quam max. &c.* vs. 6. omnes: *vides quam iniq. s. p. st. dum id efficias, q. c.* vs. 9. duo: *at rogitas?* vs. 11. omnes: *filiam ut darem.* v. Faërn. vs. 20. omnes: *neuter tum præsenserat.* Bœclerus.

1 *Satis jam, satis, Simo*] *Hæc scena officiorum disceptationem continet, patrum inter se de officio amicorum, et paterna pietate tractantium.* Donatus.

Satis jam, satis] Hæc veluti quædam controversia est: namque injuriarum reus fit Simo. contradicitur per conjecturam, falsum esse quod intendit: cum Pamphilus neque amet, neque ex eo natus sit filius: et adhibetur derivatio causæ, qua dicitur meretricem ista omnia esse molitam, ad disturbandas nuptias. *Donatus.*

Satis jam, satis] Bene, negaturus filiam, purgat prius officium suum de fide promissi: et ultro accusat ipsum. *Idem.*

Spectata] Probata. ut Virgilius ait, 'Rebus spectata juventus.' *Idem.*

Satis jam Simo satis, &c.] Quia mitem ubique et placidum Chremetem fecit poëta, igitur hic quoque de suo prius periculo conqueritur, quod adiverit studio obsequendi Simoni, ejusque petitioni gratificandi: donec nova et importuna Simonis instantia permotus, aperte eum accusat ob injuriam: præmissa prius demonstratione pathetica immodesti et officia vitæ ac amicitiæ male ratiocinantis animi: 'Vide quam iniquus sis præ studio, dum efficias id quod cupis; Neque modum benignitatis, neque quid me ores, cogitas.' et graviter et modeste hæc dicuntur: nec sine figura, qua majorem iniquitatis culpam, non ad propositum, sed ad incogitantiam refert: 'Nam si cogites, remittas jam me onerare injuriis.' Inde sequitur versibus sex accusatio, brevi ambitu, copiosa vi, conclusa, non sine affectibus: 'Ut rogitas? perpulisti me' (quod importuni erat)

Digitized by Google

'ut homini adolescentulo' (cum quodam contemtu) 'in alio occupato amore, abhorrenti ab re uxoria' (in quo jam iniquitas versatur, si matrimonium ejus offeratur honestæ virgini, qui meretricios amores, ut putabat, sed mitius eloquebatur Chremes, conjugio præfert) 'filiam darem in seditionem atque incertas nuptias.' hoc enim citra vehementiam, signate tamen, ostendi poterat atque debebat. unde et causa prægravatur hæc injuria: 'Ejus labore atque dolore gnato ut medicarer tuo.' Novus iniquitatis titulus, ipso naturali jure infamatus, si ex amici, imo alterius cujusvis hominis infortunio tua comparare commoda studeas. Sed (ita pergit Chremes) vide quo mea me bonitas, et nimium amicis obsequendi studium, induxerit! quod a nemine te oportebat impetrare, a me 'impetrasti.' rem magnam et mihi non immerito semper suspectam 'incepi' tamen, et ad exitum promovere connisus sum, 'dum res tulit. nunc non fert.' consumtis consiliis et remediis nihil aliud restat, quam ut tuum infortunium tute 'feras.' non enim ita amat filius tuus, ut avelli per matrimonium ullo modo queat. 'Illam hinc civem esse aiunt: puer natus est: nos missos face.' cumulavit denique et festinavit, quæ Pamphilum alibi attinerent, hinc expedirent, adeoque, quod nunc agebatur, affinitatem hanc dissolverent. *Bœcler.*

Satis jam, &c.] Acris expostulatio Chremetis cum Simone. Et plana nuptiarum renunciatio. 'Spectatum satis et donatum rude.' Hor. 1. Epist. I. 1. *Farnabius.*

3 *Obsequi tibi*] Consequimur, inquiunt, studio; obsequimur officio, persequimur injuria; prosequimur ordine; assequimur voto. *Idem.*

4 *Imo enim nunc quam maxime abs te postulo*] Renuntiare affinitati Chremetem, aut parum adhuc intelligit Simo, aut subtiliter dissimulat, ut ad fidem promissi hominem compellat. *Donatus.*

Imo enim] *Enim* παρέλκον est figura. *Idem.*

Immo enim quam maxime abs te postulo, atque oro, Chreme] O. l. s. *immo enim nunc quam maxime.* Donatus vero, *nunc cum maxime.* ita et Eugraphius. et ita legendum est. superest ut versui consulatur: quod ita fiet, si vel in *immo*, priore correpta per parellipsin, primus pes sit anapæstus: vel ex *enim* abjecto m, dactylus. *Faërnus.*

5 *Initum*] Cœptum, ab *ineundo:* unde et *initia* quoque dicta. *Donatus.*

6 *Quod cupis*] Quod velis. Legitur et, *quod jubes.* Idem.

Studio] 'Ah! ne me obsecra. Quasi vero hoc te a me impetrare oporteat.' supra act. III. sc. 3. *Farnabius.*

7 *Neque modum benignitatis, neque quid me ores, cogitas*] Id est, non cogitas, aut quantum de benignitate amoris exigendum, ut præsumendum sit: aut quam sit impossibile, quod petis. *Donatus.*

8 *Remittas*] *Remittas*, pro mittas. *Idem.*

9 *Perpulisti me, ut homini adolescentulo*] Hæc est tota accusatio. *Idem.*

Homini adolescentulo] Sic Sallustius, 'Occultans se tugurio mulieris ancillæ.' *Idem.*

Perpulisti me, &c.] Ut ut periculum in filia fieri grave sit, tuo tamen ut obsequerer studio, precibus tuis exoratus, pene illusi vitam filiæ; quam prope conjeceram in nuptias incertas et divortium. supra act. III. sc. 3. *Farnabius.*

11 *Filiam darem*] Invidiose; non, promitterem, inquit, sed darem, quantum in te est. *Donatus.*

Filiam darem in seditionem atque incertas nuptias] O. l. s. et Donatus, *filiam ut darem.* quod si recipimus, particula *ut*, vel hic, vel supra, superfluit. et tantum ad majorem expressionem posita est; præterea omnes fere l. s. et maxime antiqui ha-

bent, *atque in incertas.* qua lectione admissa, *in* abjiciendum in scansione est. ut in Eunucho: 'In hanc nostram plateam.' *Faërnus.*

13 *Dum res tetulit*] Compositum pro simplici est *tetulit*. et altius quam decet comicum characterem, dictum videtur. *Donatus.*

Feras] Εἰ τὸ φέρον σε φέρει, φέρε καὶ φέρου, &c. Pallada Anthologia, lib. I. *Farnabius.*

15 *Per ego te deos oro*] Defensio per conjecturam. et est ordo, *Per deos te oro ego.* Donatus.

Per ego te deos oro, &c.] Negationem suam Simo prece munit, et adhuc de fallacia conficta, Chremeti persuadere vult: ipsam personarum vilitatem pro argumento habens, 'ut ne illis animum inducas credere, quibus id maxime utile est, illum esse quam deterrimum.' id est, meretricibus, servis, ancillis. nam ab his *nuptiarum gratia*, id est, ad disturbandas, de quibus agimus, nuptias, 'hæc sunt ficta atque incepta omnia. ubi ea causa, quamobrem hæc faciunt, erit adempta his, desinent:' id est, ubi nuptiis Pamphili cum Philumena confectis, non erit, quod sperent se confictis istis dolis posse proficere, evanescent omnia: ementiri hæc talia et in vulgus edere desinent, cum sibi nil prodesse amplius mendacium videbunt. *Bœclerus.*

16 *Quibus id maxime utile est*] Argumentum a persona, *Quibus id maxime utile est.* A causa ratiocinativa. *Donatus.*

17 *Nuptiarum gratia*] Cum tua filia cavendarum et cum Glycerio conficiendarum. *Farnabius.*

18 *Ubi ea causa, quamobrem hæc faciunt*] 'Ανακόλουθον. nam non intulit ob quam causam, cum supra dixerit *ea causa*, sed quasi dixerit, Ubi ea res: intulit, quamobrem hæc faciunt. *Donatus.*

Ubi ea causa, quamobrem hæc faciunt] Aut *rem* abundat, aut *causa*. Idem.

19 *Erras, &c.*] Pertendit, quod dixerat, Chremes, urgetque Simonem, ut expedire se ex tempore nequeat; itaque Poëta Davum, et mox Pamphilum adducit, ut Simoni minuatur paulatim de fallacia suspicio, ne Chremeti molestus esse pergat. retinebitur tamen in scena Chremes, partim ad temperandam Simonis iracundiam; partim et præcipue ob agnitionem Glycerii filiæ. *Bœclerus.*

C. *Erras, cum Davo egomet vidi jurgantem ancillam.* S. *Scio.* C. *at Vero voltu*] Istud *scio*, vulgo male accipitur; nam cum illi veteres *scio* dicebant, plerumque idem erat ac si dixissent (logi, somnia, nugæ, fabulæ) Gallice, *Bagatelles. Cela s'appelle rien. Ce sont des chansons.* Id verum esse et alia satis ostendunt, lege modo. Id etiam Chremetis responsio satis probat: *At vero voltu.* Gall. *Il ne faut point dire, bagatelles, c'estoit tout de bon. Ny la servante, ny le valet, ne sçavoient point encore que je fusse-là.* Faber.

Cum Davo, &c.] Modo sc. IV. præcedentis actus. *Farnabius.*

20 *Vero vultu*] Quasi dixerit Simo, *simulabat ancilla.* Donatus.

Cum ibi me adesse neuter tum præsenserat] Credit. aut etsi visus a Myside erat, tamen ignorabatur esse Chremes; donec diceret Davus, 'Hic ille est, non te credas Davum ludere.' *Idem.*

Cum ibi me adesse] *Tum* deest, ut sit integrum, *Tum, cum.* Idem.

21 *Davus dudum prædixit mihi*] Hic ostenditur quod vidit callidus Davus, ut prædiceret futurum seni id, quod ipse erat facturus. *Idem.*

Davus dudum, &c.] Supra act. III. sc. 2. *Farnabius.*

22 *Nescio quid*] Deest *Propter*: ut sit, Propter nescio quid, aut nescio pro qua re: ut sit adverbiale. *Donat.*

Ac volui] *Ac*, pro contra quam. *Idem.*

Digitized by Google

Et nescio quid tibi sum oblitus hodie, ac volui dicere] Donatus: *nescio quid* id est, *propter quid*. *ac volui* id est, *contra quam volui*. ita esset duplex ellipsis: *nescio quid*, id est, nescio ob quid: et *ac volui*, id est, secus ac volui, quod porro explicatur, contra quam volui. Melius hoc sane quam altero illo modo, qui nonnullis placuit; *nescio quid tibi sum oblitus hodie dicere: ac volui*, id est, et quidem volui dicere, destinaveram dicere. quasi ita in domum suum invitaret et attractum vellet, ut nunc audiret, quod antea non prædictum erat. Videndum tamen, an non sit, *ac volui*, ut volui, sicut volui. Noster Heaut. II. 3. 24. *animus te erga idem ac fuit*, id est, ut fuit, sicut fuit. nam cum explicant, *qui fuit*, non ad significationem τοῦ *ac* respiciunt, sed ad sensum, qui illo quoque modo procedit. Hoc loco igitur sensus esset: *nescio quamobrem aut quomodo oblitus hodie sum tibi dicere id, sicut volui, sicut destinaveram*. Bœclerus.

Scena II. Trochaicis tetrametris catalecticis et Senariis Iambicis scena constat. vs. 3. duo Mss. mei: *adventum ad tempus*. quod nonnemo pro participio accipit. male. melior est omnino lectio, *hominem, adventum, tempus*, ut figurate distribuatur, *tempestivus hominis adventus*, s. opportunus. v. Donat. vs. 5. duo: *o Simo*. vs. 6. unus: *omnia jam sunt apparata*. vs. 7. omnes: *is enimvero hinc nunc abest*. vs. 8. unus: *etiam hoc tu responde, quid tibi isthic neg*. alter meorum: *etiam tu hoc responde mihi, quid ist. t. n.* Argentoratensis etiam habet, *responde*. vs. 9. duo: *tibi ego*. tertius: *tibi ergo*. vs. 10. omnes τὸ *crucior miser* Davo tribuunt; nisi quod Argentoratensem secunda manus correxit. vs. 14. omnes: *nescio quis senex*. item, pro *catus, cautus*. vs. 18. Argentor. *Glycerium civem esse Atticam*. mei duo, ut edidimus. vs. 20. diversa trajectio verborum. vs. 22. duo: *si quicquam invenies me mentitum*. unus: *me inven. ment*. vs. 24. omnes: *tu cura adserv*. vs. sicut in Mss. Palatinis invenit Pareus. vs. 25. duo: *jam ego pol hodie, si vivo, tibi Dave ostendam*. unus insuper ante τὸ *hodie* interponit *furcifer*. Bœclerus.

Animo jam nunc otioso esse impero] *Hæc scena principium indicii et iracundiam senis continet: atque in ea vehementer exprimitur consuetudo patris ac domini offensi et indignantis*. Donatus.

1 *Animo jam nunc otioso*] Exultans egreditur Davus, nuntians prona esse omnia ad securitatem. Et *otioso*, securo: quia negotium, sollicitudo est. *Idem*.

Impero] Pro volo. An ut statim fiat, tanquam illud quod imperatur? Et *impero*, superbe dixit. summum enim indicium securitatis est superbia. *Idem*.

Animo nunc jam otioso] Ut major videatur turba, quæ excipit Davum, securus inducitur, et tanquam re confecta exultans. ita enim solet Poëta. Itaque oratio gestientis statim intersting uitur indignantis Simonis suspicione: *unde egreditur?* nam e domo Glycerii egrediebatur. id quod merito suspectum Simoni fuit. unde mox perturbatio Davi: 'Herus est, quid agam?' *Bœclerus*.

Animo jam nunc] Insolentem et triumphantem gaudio Davum jubet Simo iratus vinciri atque in pistrinum abripi. *Farnabius*.

Otioso] Securo et tranquillo, ut Eun. v. act. 3. scen. *Idem*.

2 *Unde egreditur*] Hic non interrogat; sed cum admiratione, vel magis cum indignatione dicit. *Donatus*.

Meo præsidio atque hospitis] Id est, Animo jam nunc otioso esse impero. *Idem*.

Atque hospitis] Scilicet Critonis. *Idem*.

Meo præsidio, &c.] Mea hoc factum

opera, atque Critonis adventu. *Farnabius.*

3 *Ego commodiorem hominem*] Hic Davus admiratur, quod in ipso articulo periculi supervenerit Crito. *Donatus.*

Ego commodiorem hominem, adventum, tempus non vidi] Potest enim et commodus esse quis, et alieno tempore supervenire potest: et commodum in homine est. sed et opportunus malum etiam adventum habere potest. Nam *commodum*, in homine est: *adventus*, in facto ejus: *tempus* in opportunitate facti. *Commodiorem hominem, adventum, tempus*, σύλληψις. *Idem.*

4 *Scelus, quemnam hic laudat*] Non est *hic* solœcismus: ad sensum enim, non ad verba respexit: etenim propter sensus verba sunt: non propter verba sensus. *Idem.*

Scelus] Scelestus, supra act. III. scen. 5. *Farnabius.*

Omnis res est jam in vado] *In vado*, in securitate. nam ut in profundo periculum est: ita in vado securitas est. Proverbiale, *In vado*, in tuto. *Donatus.*

In vado] In tuto, citra discrimen: a natantibus vel navigantibus sumptum. *Farnabius.*

5 *Quid agam*] Plus est dicere, *quid agam*, quam cogitare de fuga. *Donat.*

Salve bone vir] Εἰρωνεία major est quam increpatio. quum enim omne genus criminis aliquis superaverit: tunc exclusi, εἰρωνείᾳ laudamus. *Idem.*

Bone vir] Ironia. *Farnabius.*

Hem] Interjectio perturbati est. *Donatus.*

O noster Chreme] *Noster* dicendo, latenter significat Glycerium filiam Chremetis esse inventam. *Idem.*

O noster Chremes] Argutius hic quam verius Donatus annotat: '*Noster* dicendo,' &c. *Noster* blandimentum est, ut sæpe alias. nec Davus tum scire potuit, filiam Chremetis esse. Mox: 'Omnia apparata jam sunt intus,' sc. in domo nostra, quantum ad Pamphilum attinet. nam supra (act. III. sc. 4.) dixerat senex: 'Domum modo ibo, ut apparentur dicam.' Davus ergo, dissimulandi causa, omnia jam apparata esse ait; *ubi voles accerse*, sc. sponsam Philumenam. sed interfatur senex ringens: *curasti probe.* sicut et illud quod sequitur, iracunda ironia est: *bene sane.* de quo intolerabiles nugæ in Donati commentario leguntur: *bene sane; valide, quia qui sanus est, idem et validus.* quis credat Donatum hæc scripsisse? *Bœclerus.*

6 *Omnia apparata jam sunt intus*] Quia infecta sunt de paratis. *Donatus.*

Curasti probe] *Probe*, memoriter, ut solet. supra enim dixerat senex, 'Imo abi intro; ibi me opperire: et quod parato opus est, para.' *Idem.*

7 *Ubi voles, accerse*] *Ubi*, pro quando; non est enim loci, sed temporis adverbium. *Idem.*

Bene sane] Valide, quia qui sanus est, idem et validus. *Idem.*

Abest] Pro *deest.* Idem.

Bene sane, id enimvero hic nunc abest] Omnes fere l. s. et Donatus habent *hinc nunc abest:* item Eugraphius, qui hoc ita exponit, *Id enimvero.* s. solum. *hinc nunc abest*, id est, puella. *Faërnus.*

Id enimvero hic nunc abest] Bene, *id.* vide Guyet. Eugraphius etiam ita legit, et explicat: *hoc enim solum jam deest, ut ipsa puella debeat evocari.* Bœclerus.

Is enim vero] Pamphilus. *Farnabius.*

8 *Etiam tu hoc respondes*] Deest, *an non.* Donatus.

Etiam tu hoc respondes] *Etiam*, aut hortatio est, aut conjunctio. Et vide quanta dixerit, et *quid*, et *istic*, et *tibi.* Donatus.

Istic] Apud Glycerium. *Farnabius.*

Mihine] Quando non sumus parati ad respondendum, ducendo tempus eludimus. *Donatus.*

Digitized by Google

Mihine] Apparet ita turbari Davum modo, consilio poëtæ, ut omnes amittat fallacias: et oppressus prodat Pamphilum, dum malum cominus perhorrescit: totumque hoc ex argumento est. Vult enim jam poëta catastrophen fieri. *Idem.*

Mihin? mihine? modo introii. Cum tuo gnato una] Quam evidenter et ἐν ἤθει tergiversationem servi perturbati expressit? qua tamen proditur Pamphilus, omnisque jam fallaciis fides abrogatur. Sed mire Poëta Chremetis urbanam εἰρωνείαν huic turbæ inserit, ut Davus, cum hero jam loqui non audens, occasionem arripiat alio vertendi sermonem, et quæ ex Critone audiverat commemorandi. quod, recollecto animo, astute facit: ut elevare videretur, quæ certa esse credebat. *Bœclerus.*

9 *Modo introii*] Hoc signum, perturbatum induci ob conscientiam Davum. *Donatus.*

Modo introii] Consternatus Davus, et non in promptu habens quid respondeat, eadem repetendo, aliud quam interrogabatur respondendo, vacillat; denique ut se excuset, Pamphilum accusat. *Farnabius.*

10 *Cum tuo gnato una*] Servi excusatio, filii accusatio est. et hoc quasi a perturbato dicitur servo: sed consilio poëtæ ad exitum festinantis et resolutionem fabulæ. *Donatus.*

Anne est intus Pamphilus] Causa iræ vehementior inventa est! *Idem.*

11 *Non tu dixti, &c.*] Supra act. III. scen. 2. *Farnabius.*

12 *Sunt*] Nulla ratione dicit, *sunt:* sed ne nihil respondeat. nam turbatus est, utpote oppressus. *Donatus.*

Quid illum censes] Deest, *propter:* ut sit, propter quid illum esse censes? *Idem.*

Cum illa litigat] Chremeti convenit hic sermo: hoc enim irridet: qui et supra dixit, 'Amantium iræ, amoris integratio est,' et sic hoc dicit, ut alibi, 'Credo, ut fit, misera præ amore exclusit hunc foras.' *Idem.*

Cum illa litigat] Irridet Simonem Chremes, quia dixerat: *Iræ sunt inter Glycerium et gnatum.* Idem.

Cum illa litigat] Amara Ironia. *Farnabius.*

13 *Imo vero indignum, Chreme*] Bene ad eum loquitur, qui est a nuptiis deterrendus: vel qui non interturbet orationem suam, vel quem etiam sibi precatorem destinet. Ita loquitur quasi hæc sit causa, cur sit Pamphilus ingressus: quod quasi ei lis intendatur a Critone hospite ducendæ uxoris, quam civem Atticam vitiaverit. *Donatus.*

Imo vero, &c.] Causam reddit, cur Pamphilus intus sit. *Farnabius.*

14 *Nescio quis senex modo venit*] Bene, *nescio quis;* etenim si notus esset, videretur gratificari, id est, gratiosus esse testis et minus verus. *Donatus.*

Ellum] Veteres, quod nos *illum* dicimus, vel *ellum*, vel *ollum* dicebant. quamvis *ellum* quidam *ecce illum* velint intelligi: tanquam pro ipso domum Glycerii ostendat Davus, dicens, *Ellum*, quasi *en illum.* est enim, ut alii volunt, pronomen: ut alii adverbium demonstrantis: nam pronomen hujusmodi veteres sic proferebant, *ille, ellus, ollus*, sed (ut diximus) adverbium compositum ex pronomine videri potest: ut sit, *en*, vel *ecce illum.* Idem.

Confidens] *Confidentem* hic pro constanti non mala significatione posuit. *Idem.*

Catus] Callidus, doctus, ardens, παρὰ τὸ καίειν. unde Cato dictus, ingeniorum etenim igneus vigor esse videtur. *Idem.*

Catus] Prudens, cordatus. *Farnab.*

15 *Quantivis pretii*] Ad magnitudinem refertur *quantivis*, non ad parvitatem pretii. Et totum oratorie. scite enim locutus est. Sed interest inter *quamvis* et *quantivis.* nam alterum contemptionis, alterum laudis. *Donatus.*

Digitized by Google

Cum faciem videas] Horatius habuit in animo Satyr. II. 3. 'Atqui vultus erat multa et præclara minantis.' *Bœclerus.*

16 *Tristis*] Ad laudem interdum sumitur, non ad amaritudinem, *tristis.* Cicero; 'Judex tristis et integer.' *Donatus.*

18 *Glycerium se scire civem esse Atticam*] Bene: constanter et ea quæ locutus est *scire* se dixit. *Idem.*

Atticam] Viros, 'Αθηναίους, mulieres, 'Αττικὰς appellari auctor est Eustathius. *Farnabius.*

19 *Dromo, Dromo*] Commotus ira et dolore nihil dixit: nisi quod lorarium repetendo sæpius vocat. *Donatus.*

Verbum si addideris] Bene, qui omnia præsente socero contra nuptias loquitur. *Idem.*

20 *Audi obsecro*] Plerumque a verberandis, vel indulgentia loquitur, vel mora. *Idem.*

Sublimem] Id est, in sublime, per altum. *Idem.*

Sublimem hunc intro rape q. potes] Plaut. Asinar. v. 2. 18. 'Quin tu illum jubes ancillas rapere sublimem domum.' *Bœclerus.*

Sublimem hunc] Sublatum, ut terram non tangat. *Farnabius.*

Quantum potes] Hoc est, celerrime: quia segniores se ostendunt servi ad puniendos collibertos, scilic. mora veniam captantes indignantium dominorum. *Donatus.*

21 *Quia lubet*] Hoc sensu et supra dictum est, 'Aut si libitum fuerit, causam ceperit, quo jure, quaque injuria.' *Idem.*

Quia lubet] Davo dicit. *Idem.*

Quia lubet] 'Stat pro ratione voluntas,' Juven. 6. Sat. ubi servum cruci affigendum jubet mulier imperiosa. *Farnabius.*

Rape inquam] Hoc Dromoni. *Donatus.*

22 *Si quicquam mentitum invenies, occidito*] Hic plus dixit. ubi enim *verbera* supra dixit, nunc *occidito.* Idem.

23 *Commotum*] Citum, celerem. *Idem.*

Ego te commotum reddam] *Don. citum, celerem:* quæ res nonnullis suspicandi causam dedit, quasi ad Dromonem hæc, veluti cunctantem, dicerentur. sed non dubito ad Davum dici: qui cum supra *otiosus* incessisset, aliosque animo otioso esse jussisset, senex, *ego jam te commotum reddam,* inquit. sicut Heaut. IV. 4. 8. dicitur: *dormiunt; ego pol istos commovebo:* an alludit ad labores pistrini, in quod post vincula et verbera dedendus erat? Fr. Guyetus tamen emendat *comtum,* et erudite explicat. *Bœclerus.*

Tu tamen] Delenda est vox *tu,* et distinguendum est post *tamen,* ut ad eam interrogationem Davi, *tamen et si hoc verum est?* respondeat Simo, *tamen.* Deinde subdat ad Dromonem, *cura adservandum vinctum.* Faërnus.

24 *Quadrupedem*] Utrum ligaturæ genus sic dicitur, *quadrupes?* an quadrupedem, ut feram? an quadrupedem, id est, cum pedibus et manibus? an quadrupedem, pro servo ac fugitivo posuit? Sic Virgilius, 'Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit.' *Donatus.*

Constringito] Mire: ne quid fiat tragicum in comœdia, usque ad vincula ira progreditur: nec quicquam tentat ulterius. *Idem.*

Quadrupedem] Manibus ac pedibus colligatis: erat etiam Κυφωνισμὸς apud Athenienses supplicii genus, quo colla cippis incurvarentur pessum, ne possent caput erigere, quadrupedum instar inclinati. *Farnabius.*

25 *Si vivo*] Qui certa minari volunt; incertam faciunt vitam suam. *Donatus.*

26 *Herum quid sit pericli fallere*] Herum et patrem cum ingenti pronuntiatione dixit. Et alibi, 'Nam

Digitized by Google

qui mentiri, aut fallere insuerit patrem, aut Audebit, tanto magis audebit ceteros.' *Idem.*

27 *Et illi patrem*] Sc. Pamphilo ostendam, *quid sit pericli*, s. quantum sit periculum, *patrem* fallere. *Boeclerus.*

Ne sævi tantopere] *Ne* imperativo magis quam conjunctivo adjungitur. ut Virgilius, 'Ne sævi, magna sacerdos.' *Donatus.*

28 *Pietatem gnati*] Ἔλλειψις. deest enim *vides*, aut quid tale. Et est εἰρωνεία, pro impietate. Et vide invidiam, quasi parricidam accusantis. non enim pudorem dixit, sed pietatem. *Idem.*

Pietatem gnati] *Ellipsis.* videsne, quænam sit pietas gnati? Iron. quantum distet a pietate. *Farnabius.*

29 *Tantum laborem capere*] Σύλληψις. assumendum est enim extrinsecus *me*. *Labor*, pro molestia. *Donatus.*

28 et 29 Magni affectus amant ellipses, et abruptas orationes. *pietatem gnati*, sc. vide. contrarium autem intelligit, impium filium suum esse indignans. *tantum laborem capere ob tal. fil.* id est; tantumne laborem me capere, tantam ærumnam, ob talem filium? sc. annon indignum est? &c. *Boeclerus.*

Scena iii. Constat Senariis Iambicis et Trochaicis tetrametris catalecticis. vs. 5. omnes Mss. nostri: *o ingentem confid.* vs. 6. omnes: *pudet.* vs. 7. omnes: *vide num ejus color si pud. sign.* vs. 10. duo: *studeat.* vs. 11. omnes: *hem modo ne, &c.* vs. 15. omnes: *sed quid ago.* vs. 16. omnes: *meam senectutem.* vs. 16. et 17. omnes, ut edidimus. vs. 23. et 24. unus: *at tamen Simo audi.* S. *ego audiam? quid audiam Chreme?* C. *attamen dicat.* S. *age dicat, &c.* alter: *tandem Simo audi.* S. *audiam? quid ego audiam, o Chremes? &c.* tertius: *attam. Simo audi.* S. *audiam? quidnam audiam Chreme?* C. *attamen dicat sine.* vs. 27. omnes, ut edidimus. vs. 29. omnes: *sine me ut expurgem.* vs. 31. omnes: *quidvis cupio.* duo: *comperiam.* vs. 32. duo: *paululum.* Bœclerus.

Quis me vult? perii] *Hic accusatio est: quæ solvitur defensione, in eo quod ad amorem pertinet, per concessionem; in eo quod ad Critonis personam, per conjecturam.* Donatus.

1 *Quid ais omnium*] Ἀποσιώπησις tertia, et est ad deformationem personæ. Et est irati familiaris ἀποσιώπησις, quum pro dignitate peccati non inveniat convitium. *Idem.*

Quid ais] Non interrogantis, sed invehentis; et est ἔλλειψις, multa significans, in eo quod ait, *omnium*. Idem.

Quis me vult, &c.] Flagrante inprimis iracundia parentis adversus filium, opportunus adhibetur moderator Chremes. de qua re Donatus: 'Artificiose interponit loquentem Chremetem, quem volens usque ad cognitionem filiæ suæ retinere, non facit irasci Pamphilo ob contemtum filiæ suæ (alterius sc. Philumenæ) et posthoc abire de medio.' Et Chremes quidem iracundiam patris in filium temperat, revocando ad rationem et æquitatem; quasi dicat; cuicunque etiam nocenti defensionem dandam; in quo ipso subest pudor quidam, ut intelligeret Simo, se præter decorum incautius efferbuisse: deinde, veluti expleta vindicta, satis jam pœnarum esse, scilicet in tam gravi objurgatione, aurea illa, meritoque laudata sententia ostendit: 'Pro peccato magno, paulum supplicii satis est patri.' quod jam Plautus patri placato dederat in Mostellar. v. 2. 43. 'Si hoc pudet, fecisse sumtum, supplicii habeo satis.' Pamphilus ipse, demissius se gerendo, confitendo, pœnitudinem et animi cruciatum præ se ferendo, iracundiam patris expugnare contendit. Vide omnino, quæ Aristoteles habet ii. Rhet. quando τὰ πραϋντικὰ et τὴν πράϋνσιν tractat: atque confer exemplum Nostri in

Digitized by Google

Phormione v. 9. *Bœclerus.*

Quid ais omnium] Sub. pessime. *Id.*

Omnium] Pessime, sceleratissime: Aposiopesis, ex ira. *Farnabius.*

2 *Male loqui*] Convitiari. *Idem.*

3 *Quasi quicquam in hunc jam gravius dici possiet*] Quam quod fecit, quam quod peccavit. *Donatus.*

Gravius dici possit] Donatus supplet: 'quam quod fecit, quam quod peccavit.' Videtur autem hoc dicere: cum Chremes submonuisset, non esse *maledictis* agendum cum filio, sed demonstratione peccati utendum; Simo, *quasi quicquam in hunc jam gravius dici possit*, inquit, id est, quasi in hominem tamen nocentem peccari posset male dicendo: quasi non eo usque flagitiis suis processerit, ut nihil jam in eum nimis grave aut nimis durum dici queat: *gravius dicere*, τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἐπιτιμήσεως fere apud bonos scriptores notat. *Bœclerus.*

4 *Ain' tandem*] Quærit Probus, *ain'* quæ pars orationis sit: et an una sit. est autem *ain'* quasi *aisne*. Et mire, quasi ipse dicat, quod Davus dixerat. Ergo *ain'*, percontativum verbum est. *Donatus.*

Tandem] Pro *tamen*. Idem.

Ain' tandem, &c.] Irascenti et jurganti convenit abrupta interrogatio: qua significare vult, Davum pridem allegatum, ut ementiretur, Glycerium civem esse Atticam: unde nunc, audes ne, inquit, hoc dicere scilicet, quod tuo allegatu modo sceleratus Davus apportavit? ita scena seq. Critonem statim adoritur: 'Eho tu, Glycerium hinc civem esse ais?' *Bœclerus.*

Prædicant] Artificiose pro *dicunt* posuit: adeo in hac re vehementer commotus senex hoc ipsum repetit, *Ita prædicant*, per iracundiam. Et *ita* est ἐν ἤθει, ut repetantur verba, in quibus arguitur impudentia. *Donatus.*

5 *Ita prædicant*] Potest et sine interrogatione legi, et pronuntiatione adjuvari. et hoc vult Donatus, cum annotat: 'Artificiose pro,' &c. *Bœclerus.*

O ingentem confidentiam] Et *confidentiam* modo pro audacia est cum improbitate. ut in Phormione, *Homo confidens.* Aliter hic supra *confidens*, pro constanti et gravi. Ergo confidentia interdum in bona significatione, interdum in mala ponitur, sed fiducia semper in bona. *Donatus.*

6 *Num cogitat quid dicat? num facti piget*] Amens est qui nesciat quid dicat, amentior, quem non pœniteat facti sui. *Idem.*

Num cogitat quid dicat] Quia injuriarum se alligat. *Idem.*

Num facti piget] Quia dicit 'prædicant:' non 'dicunt.' et ut solent irascentes, avertit orationem a secunda ad tertiam personam: ab ea cum qua loquebatur, ad aliam. *Idem.*

Num cogitat, quid dicat, &c.] Accusatio Simonis huc tendit, quod Pamphilus offirmaverit animum, sive obstinate operam det, ut Glycerium uxorem ducat. id exaggeratur, tamquam contra mores et leges civitatis, itemque contra voluntarem patris, cujus in hoc negotio præcipua auctoritas esse deberet, susceptum. amplificantur ista, dum tribuit Pamphilo impudentiam in verbis (quia falsa asseverare nihil vereatur) et vultu (quia non erubescat) et animo, qui nec probri metu a tali consilio queat retineri. agit hoc, brevi sed efficaci comprehensione rerum verborumque: figuris ad excitandum, cumulandum, augendum pertinentibus. nam de ratiocinatione jam dictum est. *Bœclerus.*

7 *Num ejus color pudoris signum usquam indicat*] *Signum*, est parva quædam significatio, indicans totius rei qualitatem. *Donatus.*

Num ejus color pudoris signum usquam indicat] Paterno animo dicit. Namque patribus velle erubescere

Digitized by Google

filios, pudentesque esse, familiare est: cui contrarium est, 'Erubuit, salva res est.' Hoc ergo dicit: Nec timet, inquit, nec enim pœnitet, nec pudet. *Idem.*

Num ejus color, &c.] Numnam erubuit? ecquis illi pudoris color, atque virtutis tinctura in facie apparet? *Farnabius.*

8 *Impotenti*] Nimis potenti. vel certe debili et devicto. *Donatus.*

Impotenti] Sui moderamen non habenti. *Farnabius.*

9 *Civium morem atque legem, et sui voluntatem patris*] Tria contempta sunt, mos, lex, imperium patris. *Donatus.*

Præter civium morem] *Præter* contra nunc significat. *Idem.*

Legem] A Pericle latam, qua cautum, nothos eos esse qui non ex duobus Atheniensibus nati essent, prolemque illam, honorum, magistratuum, et civilium commoditatum, adeoque conjugii minime capacem videri. Plutarch. in Pericle. *Farnabius.*

10 *Tamen*] Quum non dixerit *quamvis*, subjecit, *tamen*: et figura est ἀνακόλουθον. *Donatus.*

11 *Me miserum*] Initium defensionis, deploratio calamitatis et miseriæ: quia in amorem culpam removet a voluntate sua, quum pater, quod amat filius, vitium mentis dicat esse, non impulsum Dei. *Idem.*

Modone id demum sensti, Pamphile] Comprobatione ostendit eum esse miserum. *Demum* autem, signum est tarditatis. Et *sentire* dicitur, qui vix colligit se, vixque animadvertit: ut alibi, 'Vix tandem sensi stolidus.' *Idem.*

12 *Olim istuc, olim*] Objurgatio est, quod dictum est *olim*. confirmationem autem per repetitionem ostendit. Ut Virgilius: 'Divum inclementia, divum, Has evertit opes.' *Idem.*

Olim istuc, olim, cum ita an. ind. &c.] Facunde describit pervicax animi propositum, s. libidinem animi. Confer supra II. 1. 6. &c. et Eun. II. 3. 28. et 29. *Bœclerus.*

13 *Aliquo pacto*] Quoquo modo. *Donatus.*

14 *Accidit*] Evenit, fuit. *Idem.*

15 *Sed quid ego*] Proprium est parentibus, indignatione velut abjicere curam filiorum, quum destomachati fuerint. *Idem.*

Sed quid ego] Ἔλλειψις per ἀποσιώπησιν, scilicet promoveo. *Idem.*

16 *Cur meam senectutem*] Non me, sed meam senectutem: quod plus est et miserabilius, dicit. *Donatus.*

Sollicito] Sollicitam reddo, id est, contristo et perturbo. *Idem.*

18 *Imo habeat, valeat*] Non irascitur ut pater, sed dissimulat ut alienus: quia vehementer dolet. Et *habeat*, subauditur *illam*. Idem.

Imo habeat, &c.] Tales indignantium mores etiam alibi signat Noster. v. Hec. III. 5. 61. sed παθητικώτερον Ad. I. 2. 54. et 55. *Bœclerus.*

Imo habeat, &c.] Epitrope, quasi renunciantis. *Farnabius.*

Mi pater] *Mi*, meus. et principium factum a conciliatione personæ. *Donatus.*

19 *Quasi tu hujus indigeas patris*] *Hujus* ostendens se dixit. ut Virgilius, 'Est hic, est animus lucis contemptor.' *Idem.*

20 *Domus, uxor, liberi inventi*] Mira gravitate sensus elatus est. nec de Menandro, sed proprium Terentii. Et *liberi inventi* dicit, quum unus esset: sed invidiosius *liberi*. Et *inventi*, non *geniti*; secundum illud, 'Hoc ego scio, neminem peperisse hic.' *Domus* addidit, non lupanar. Et oratorie de uno pluraliter loquimur. *Idem.*

21 *Viceris*] Verbum est ejus, qui vix sibi extorquet, ut abjiciat curam. Et proprium patribus, ac familiare iratis. *Idem.*

Viceris] Te penes sit victoria: sed Cadmea. *Farnabius.*

22 *Pater, licetne pauca*] Titubans et

Digitized by Google

balbutiens oratio pudore et conscientia. *Donatus.*

Pater, licetne pauca] Τὸ *pater* non sine emphasi pronuntiandum est, ut Hec. IV. 3. 6. hoc est magistris Græcis, πρὸς πλείονα οἶκτον καὶ ἔμφασιν τοῖς φυσικοῖς ὀνόμασι χρῆσθαι. Itaque aliquoties in satisfactione Pamphili repetitur vox. *Baclerus.*

24 *Age dicat : sino*] Hoc totum non ex animo permittentis, sed cum stomacho patientis est. *Donatus.*

25 *Ego me amare hanc, fateor*] Ἀμφιβολία τῆς ἐρωμένης. *Idem.*

Hanc fateor] Et bene *hanc* dicit, non 'Glycerium,' cujus nomine offenditur senex: nec 'peregrinam,' ignominiam scilicet vitans. *Idem.*

Si id peccare est, fateor id quoque] Noli, inquit, me accusare quia amo. amantem enim nemo accusat, ut febricitantem nemo accusare potest cur febricitet. Sed amare, inquit, si putas esse peccatum, fateor etiam me hoc peccasse. Mire igitur, et subdefendit culpam : et assensus irato est. *Donatus.*

Si id peccare est] *Peccare* dicit : quia amor Deus est, non voluntas. *Idem.*

Fateor quoque] Peccare me scil. *Idem.*

Fateor id quoque] 'Vitia sua confiteri, sanitatis indicium est.' Seneca 53. Epist. 'Numen confessis aliquod patet.' Ovid. XI. Metam. *Farnabius.*

26 *Tibi, pater, me dedo*] Bene *dedo*, quasi hostilia et contraria volenti. nam deditio in hoste fieri solet. *Donatus.*

Quidvis oneris impone : impera] Executus est translationem oneris, dicendo, *impone, ut potero feram.* Idem.

27 *Vis me uxorem ducere? hanc vis amittere*] Et quod unum est, duo fecit : ut ostendat se non posse ferre. *Idem.*

Hanc vis amittere] Ex *vis* elidendum est, s, ut sit trochaicus. expeditius tamen mihi videretur si legeretur, *mittere.* Faërnus.

Ut potero, feram] Obsequium sine voluntate ostendit : et multum valet sub Chremetis præsentia hæc confessio, ad recusandas nuptias. *Donatus.*

28 *Ut ne*] Pro ut non. *Idem.*

Allegatum] Adhibitum. *Idem.*

Hunc senem] Critonem scilicet. Et non Critonem, sed senem dicit: ut de hac appellatione pondus adjiceret testimonio. *Idem.*

Allegatum] Subornatum. *Farnabius.*

30 *Æquum postulat : da veniam*] Artificiose interponit loquentem Chremetem : quem volens usque ad cognitionem filiæ suæ retinere, non facit irasci Pamphilo ob contemptum filiæ suæ, et post hoc abire de medio. *Donatus.*

Da veniam] Concede, indulge. *Id.*

Sine te hoc exorem] Id est, ut me purgem, non adducam. *Idem.*

31 *Ab hoc me falli comperiar*] O paterna pietas! ipse accusator est, et redargui se cupit. *Idem.*

32 C. *Pro peccato magno paululum supplicii satis est patri*] Peccat versus, nam debet esse Trochaicus. Scribe, *paulum.* Faber.

Paululum supplicii] *Supplicium* dicit ipsam accusationem. *Donatus.*

Paululum supplicii] *Paululum* item Eugraphius, qui super hoc loco ita dicit ; 'Adverbia frequenter fiunt nomina cum pro casu accipiuntur ; ut *paululum*, et *satis.*' Horatius, 'Jam satis nivis misit pater.' *Faërnus.*

SCENA IV. Constat scena Trochaicis tetrametris catalecticis ; et Iambicis tetrametris acatal. vs. 3. duo Mss. nostri τὸ *et* omittunt ; omnes autem ita distinguunt : CR. *salvus sis Chremes.* CH. *Quid tu Ath. &c.* vs. duo : *et tu negas.* omnes : *qua de re?* vs. 7. omnes : *hoc fas.* vs. 12. duo : *bonus est hic vir.* vs. 17. omnes : *si mihi perget q.* vs. 19. unus : *n. ego quæ dico.* duo :

Digitized by Google

dixi. vs. 20. omnes: *Atticus quidam olim nave fracta apud Andrum ej. est.* vs. 25. et seq. ut edidimus, omnes habent, præter paucula diversæ scripturæ, quæ non est operæ pretium annotare. vs. 30. omnes ut edidimus. vs. 34. omnes: *q. de illo s. f.* vs. 36. omnes: *sane istam multis modis tuam inv. g.* vs. 39. ut edidimus. vs. 45. Argentoratensis: *jamdudum res reduxit ipsa* (prima manu erat *ipsam*) *in gratiam tuam*. Mei duo: *jamdudum res reduxit me ipsa jam in gratiam tuam*. Iidem 47. *nisi quid pater ait aliud*. P. *nempe ut tu*. S. *id scilicet*. Argentor. non habet, *ut tu*. vs. 51. unus: P. *qui non potest?* S. *quia aliud habet ex sese et magis*. alter: *quia habet aliud ex sese et majus*. vs. ult. unus non habet τὸ *hunc*. Bœclerus.

Mitte orare] *Hic in scenam progreditur Crito: in cujus verbis non modo ipse promittit; sed etiam quod et Pamphilus dixerit, demonstratur. Et hic omnis error aperietur fabulæ*. Donatus.

1 *Mitte orare. una harum quævis causa*] Pamphilo dicit. et dicendo *una harum*, ostendit multas esse causas: etiam pares magnitudine esse, dicendo *quævis*. Idem.

Mitte orare] Exoraverat Pamphilus patrem, ut liceret adducere Critonem. ad illum curriculo contendit, atque ut edissereret apud patrem, quæ ad agnitionem Glycerii pertinerent, rogavit. is ergo inter accedendum officiose pollicetur, sibi hanc rem non unas ob causas commendatam esse debere. *Bœclerus*.

Mitte orare] Post errores, iras, altercationes Catastrophe prospera. *Farnabius*.

Mitte orare] Pamphilum in via alloquitur. *Idem*.

3 *Andrium ego Critonem video*] Bonum initium agnituri filiam. Itaque compendii causa, non laborat de agnitione personæ Critonis, ut ab eo facile doceri possit. *Donatus*.

Andrium ego, &c.] Agnoscit Chremes veterem amicum et hospitem Critonem. *Farnabius*.

Salvus sis, Chreme] Ne laboret ad persuadendum, miro compendio poëtæ, jam Crito notus est Chremi. *Donatus*.

4 *Quid tu Athenas, insolens*] *Insolens*, insolitus, insuetus. Cicero, 'Moveor etiam loci insolentia.' Sallustius, 'Insolens vera accipiendi.' *Insolens* et arrogans intelligitur. Qui præter legem agit humanam et naturalem, *insolens* dicitur. Cicero, 'In victoria, quæ natura insolens et superba est.' *Idem*.

Insolens] Insolitus, insuetus. *Farnabius*.

Evenit] Pudet fateri propter hereditatem venisse. Et vide ipsum esse, qui dixerit supra, 'Clamitent me sycophantam, hereditates persequi.' *Donatus*.

Evenit] *Ut huc venirem*. v. Guyet. *J'y suis venu par rencontre. c'est cas d'avanture*. Gall. *Bœclerus*.

5 Ch. *Hic?* S. *men quæris? eho tu Glycerium hinc civem esse ais*] Ita in omnibus vetustioribus libris et aliquot recentibus. sed huic trochaico dimetiendo necesse est diphthongum dissolvere in *quæris*. in *Glycerium* vero non facere ultimæ syllabæ collisionem. *Faërnus*.

6 *Paratus advenis*] Hoc est, subornatus, et compositus dolo. *Donatus*.

7 *Tune impune hæc facias*] Mire acriter Critonem aggressus, dilatavit incusationem, et generale fecit virtute oratoria, quæ δεινότης dicitur. *Idem*.

Tune hic] Id est, Athenis, ubi delicta vindicantur. *Idem*.

Tune hic homin. adolesc. &c.] Διὰ πάντων τὸ δεινὸν τοῦ λόγου ἐπαίρει, ut Græci dicerent. tanquam in convictum et compertum flagitii, *tune impune hæc facias?* increpat. et jam facinus partitione quodammodo multiplicat, lenocinii cujusdam Critonem insimulans: quod exaggerat et a loco, (*hic*, ubi leges bono in usu,) et ab ætate, et ab honestate filii sui quasi seducti arte lenonia, et ab illecebris persua-

sionum ac pollicitationum; et ab hyperbolica descriptione facti, quasi plus quam lenocinium vellet objicere. accedit interrogatio tam instanter et iracunde facta: tum, ut majus videretur crimen, *homines adolescentulos*, &c. nominat, cum de uno sermo esset. *Bœclerus.*

8 *In fraudem illicis*] Illigas. unde Virgilius, 'Terna tibi hæc primum triplici circumdata filo Licia circumdo.' *Licia* enim dicta sunt, quasi ligia. *Donatus.*

9 *Eorum animos lactas*] Hinc etiam *oblectatio* dicitur. *Idem.*

Lactas] Quasi teneros animos. *Lactare*, est dulcedine aliqua tenere, ad persuasionem inducere: unde et *delectare* et *oblectare* dicimus. *Idem.*

Lactas] Demulces. supra act. IV. scen. 1. 'Lactasses amantem, et falsa spe produceres. *Farnabius.*

10 *Ac meretricios amores nuptiis conglutinas*] Vide oratorie agi. ut gravius Critonem accuset Simo, nunc defendit filium, quem dudum increpaverat. *Donatus.*

Ac meretricios amores] Pejus lenocinio crimen ingessit: non amicam facere de meretrice, sed conjugem. *Idem.*

Nuptiis conglutinas] Hoc gravius est lenocinio. *Idem.*

11 *Metuo ut substet hospes*] *Ut*, ne non. Lucil. 'Tuam ut memoriam retineas.' Et bene *hospes* ait, non *homo*, vel *Crito*. est enim ipso nomine causa diffidentiæ. *Idem.*

Ut substet hospes] Ne non subsistat hospes. *Farnabius.*

12 *Non ita arbitrere*] Id est, non arbitreris. *Donatus.*

Bonus hic vir est] Cum pondere et distinctione inferendum. *Idem.*

Hic vir sit bonus] *Hic*, per εἰρωνείαν, nec virum, nec bonum esse dixit. *Idem.*

Hic vir sit bonus] Mire poëta, cum oportuerit Critonem inimiciorem Chremi esse quam Simoni, sic rem inducit, ut notior ei sit contra quem maxime venerat, atque ab eo defendatur, magis ut res progredi ad catastrophen possit. *Idem.*

13 *In ipsis nuptiis*] In ipso articulo nuptiarum. *Idem.*

14 *Ut veniret antehac nunquam*] Plerumque casus imitatur industriam: et hoc sæpe fit, ut etiam sedulo facta, sint suspecta. *Idem.*

15 *Ni metuam patrem, habeo pro illa re eum quod moneam probe*] Vide omnino Guyeti expositionem, quæ proba est. τὸ *monere* est hic submonere. *pro illa re*, id est, de illa re. quid respondendum sit scilicet. *Bœclerus.*

16 *Sycophanta*] Hoc est, quod minime voluit sibi dici Crito. nam ita locutus est supra, 'Clamitent me sycophantam, hereditates persequi.' *Donatus.*

Sycophanta] Vetitum caricas in Attica nascentes exportare. Cum vero multi furtim avehere deprehenderentur, delatores qui illos apud judices accusarent, vocatos principio Sycophantas. Athenæus Deipnosoph. c. 2. Cum e ficuum mercatura, vini, olei, tributa colligerentur ac portoria, et mulctarentur, qui ea non solvissent, coactores appellatos fuisse Sycophantas. Ibidem. Alia originis nomina habes apud Plutarch. in Solone et interpret. Aristophanis in Philo. *Farnabius.*

Hem] Principium iracundiæ. audivit enim quod maxime vitabat: nam ut supra, 'Clamitent me sycophantam.' *Donatus.*

Sic Crito est hic: mitte] Hic Chremes traducit illum ab iracundia, dicendo sic esse eum. Menander: οὗτως αὐτός ἐστιν.* Et recte: quia naturæ ignoscitur, voluntati non item. *Idem.*

Sic Crito est, &c.] Sic homo est. Eunuch. III. act. 1. sc. iracundus, &c. οὗτως αὐτός ἐστιν. Menander. *Farnabius.*

17 *Si mihi pergit, quæ vult dicere*] Graviter, mature. *Donatus.*

Si mihi pergit, &c.] Plaut. Asinar.

Digitized by Google

II. 4. 92. 'Tu contumeliam alteri facias, tibi non dicatur?' *Bœclerus.*

Si mihi pergit, &c.] Ὁπποῖόν κ' εἴπῃσθα ἔπος, τοῖόν κ' ἐπακούσαις. Hom. Il. υ. plura super hoc adagio, vide apud Erasm. Chiliad. *Farnabius.*

18 *Ego istæc moveo, aut curo*] Est enim sycophantæ perturbare rem bonam, et curare malam. Hoc igitur dicit eum ὑποκρίσει. Ego hæc turbo, aut cogito, quemadmodum tu dicis, Simo. *Donatus.*

Non tu tuum malum æquo animo feres] Non filium, sed amorem in filium significat. An quia iratus est? Et quæritur, an conveniant hæc verba Pamphilo veniente. Imo enim conveniunt: nam quanto magis dissimulat favorem, tanto plus acquirit fidei ad ea quæ loquitur. *Idem.*

Non tuum malum æquo animo feres] Explicatius eadem sententia Hec. IV. 4. 27. 'Non tute incommodam rem, ut quæque est, in animum induces pati?' Aristophanes θέσμοφορ. ἀλλ' αὐτὸς ὅγε σὸν ἐστιν οἰκείως φέρε. Duo vult sententia hæc: non tantum, quæ accidunt incommoda, ferenda, (quod Euripidi est τἀναγκαῖα τοῦ βίου φέρειν,) sed etiam per se ferenda, id est, aliis nullam inde molestiam exhibendam. *Bœclerus.*

19 *Nam ego quæ dixi vera an falsa audieris jam sciri potest*] Liber Bembinus habet, *nam ego quæ dico*, quod etiam magis quadrat: nam si utique jam dixisset, quid opus erat iterum dicere, ea quæ jam dixisset? idcirco in præsens tempus ait, *nam ego quæ dico;* in futurum autem *vera an falsa audieris.* sane in libro Bembino erat *audierim.* quod forte malum sensum non habet. *Faërnus.*

Jam sciri potest] Addidit et temporis celeritatem, et magna maturitate dixit. *Donatus.*

20 *Atticus quidam olim*] Hæc pars argumenti est: quæ et supra jam dicta. *Idem.*

Apud Andrum ejectus est] Liber Bembinus, *ad Andrum.* Faërnus.

21 *Forte applicat*] *Applicat*, proprie de naufrago in litus ejecto atque egenti. *Donatus.*

22 *Primum ad Chrysidis patrem*] Quid est *primum?* an quia postea mortuus est? *Idem.*

Fabulam inceptat] Aut ad comœdiam retulit *fabulam:* quia *fabula* comœdia: et quia argumentum quasi fabulæ narratur. aut certe ad irrisionem narrationis dicit. etenim *olim* fabulæ proprium; ut Horatius: 'Olim Rusticus urbanum murem mus paupere fertur Accepisse cavo, veterem vetus hospes amicum.' *Idem.*

23 *Itane vero? obturbat*] Si subdistinguit, *interstrepit* accipe: si non distinguit, *evertit* intelligas. *Idem.*

Itane vero obturbat] Potest, *itane vero*, subdistingui: et sic cum comminatione inferri, *obturbat.* Idem.

Tum is mihi cognatus fuit] Sc. Chrysidis pater. *Bœclerus.*

24 *Ibi ego audivi ex illo*] Magna confirmatio veritatis est. *Donatus.*

Ibi ego] Id est, apud Chrysidis patrem. *Bœclerus.*

26 *Is ibi mortuus est*] Idem liber, cum quo omnes alii fere concordant, ita ordinatos habet hos versus: *Is ibi mortuus est.* CH. *ejus nomen?* CR. *nomen tam cito tibi? Phania.* CH. *Hem perii.* CR. *verum hercle opinor fuisse Phaniam. hoc certo scio, Rhamnusium se ajebat esse.* CH. *o Juppiter.* CR. *eadem hæc Chreme Multi alii in Andro tum audivere.* CH. *utinam id sit, quod spero: eho dic mihi Quid eam tum? suamne esse ajebat?* CR. *non.* CH. *cujam igitur?* CR. *fratris filiam.* Iambici octonarii sunt, quorum in primo *ejus* monosyllabum est. secundi prima syllaba fini præcedentis adjungitur. in quarto *audivere* trisyllabum est. in quinto, ex *quid* d abjicitur. *eam* vero monosyllabum est. *Faërnus.*

Nomen tam cito tibi] Non negantis est, sed difficile se dicturum ostendit. *Donatus.*

Phania] Hoc ita dicit Crito, ut nemo audiret: scilicet adhuc dubitans, an ipse sit. *Idem.*

26 *Hem*] Sunt qui putant, Simonem dicere, irascentem filio, Critonem submonenti. *Idem.*

Perii] Hoc Pamphilus post iracundiam patris. An Chremis est dolentis, vel ad ejus mentionem, vel quod in filiam pene peccarat. *Idem.*

Verum hercle opinor] Hoc adhuc cunctanter est dictum: et ideo indiget confirmatione. *Idem.*

Verum hercle opinor f.] Potest sub. nomen. v. Donat. de Distinct. Pers. et Guyet. *Bœclerus.*

27 *Rhamnusium se*] Piræus et Rhamnus, et cætera hujuscemodi, maritima Atticæ oppida intelligenda sunt. *Rhamnus* pagus Atticæ est. *Donatus.*

Rhamnusium] Rhamnus erat pagus in agro Attico. Strabo l. IX. *Farnabius.*

28 *Multi alii in Andro*] Hoc *testimonium cæcum* dicitur. Testimoniorum enim modus duplex est: et *manifestus* et *cæcus*. *Manifestus* est, qui certos testes, et præsentes habet. *Cæcus*, in quo multitudinem aut civitatem dicimus scire. ut Cicero: 'Testis est tota Sicilia.' quod tamen audientem consternat. Est etiam in *cæco* jusjurandum, tabulæ, absentesque personæ. *Donatus.*

Cujam igitur] Vetuste, *cujam*. quod omnibus generibus et casibus servit. *Idem.*

29 *Quid eam tum? suamne ajebat esse*] Id est, quam eam tum ajebat esse, suamne? *Bœclerus.*

30 *Arrige aureis, Pamphile*] Translatio a pecudibus. quibus verbis intendit, accipiendam esse vocem. *Donatus.*

Arrige aureis, Pamphile] Hoc Simo videtur dicere. Ut alii putant, ipse sibi Pamphilus. *Idem.*

Arrige aures Pamphile] V. Donat. et Guyet. *Bœclerus.*

31 *Noram, et scio*] Noram Phaniam. scio fratrem fuisse. Ergo et ad personam et ad rem retulit. *Donatus.*

32 *Meque in Asiam persequens, proficiscitur*] Bene *in Asiam*, ubi bellum non erat, sed in Græcia. Et *persequens* dicit, perseverationem sequentis ostendens. *Persequitur* enim qui non desinit sequi. Virgilius, 'Quæ te sola, puer, multis e matribus, ausa Persequitur.' *Idem.*

34 *Vix sum apud me*] Hoc est argumentum, sapientibus lætitiam vehementem in bonis moderandam: cum unusquisque gaudens ita perturbetur, ut apud se ipsum jam non sit. *Idem.*

Vix sum apud me] *Non sum apud me*, magis consuetudine quam ratione dicitur. Aut forte sic dicit, quasi abierit animus, et rursus redierit. *Idem.*

Ita animus commotus est me tu] Duo carnifices futurarum rerum sunt, spes et metus. Dolor enim et gaudium præsentium rerum sunt. Virgil. 'Hinc metuunt cupiuntque: dolent gaudentque: nec auras Respiciunt.' Sed dolorem hic in lætitia non posuit. et mire ordinem servavit, sic enim se hæc invicem sequuntur. Et ἀσυνδέτως distinguendum est, spe, gaudio, ut separatim inferantur. *Idem.*

35 *Mirando*] *Mirando*, dum miror. et est participium. *Idem.*

36 *Ne istam multis modis tuam*] Non multis modis inveniri gaudeo, sed tuam inveniri. Alii, *multis modis tuam inveniri gaudeo*: non, *inveniri gaudeo*. Hic jam redit in gratiam Simo cum filio: nisi forte patrem socerum appellat. ut Turnus apud Virgilium, 'Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra Spargimus.' Sed quomodo infra dicit, 'Quid restat, pater?' an *restat* ideo, quia hæc jam major pars reconciliationis est? *Idem.*

Ne istam] Ne nimis. Cicero, 'Ne isti vehementer errant.' Sallustius,

Digitized by Google

'Ne ista nobis mansuetudo et misericordia.' *Idem.*

Multimod.] Multis modis. *Farnabius.*

Gaudeo] *Gaudemus* nostris: *gratulamur* alienis. Ut Sallustius, 'Et ei voce magna vehementer gratulabantur.' *Donatus.*

Credo pater] Incertum, utrum, cui gratulatur, Simo sit, quamvis Pamphilus respondeat. potest enim Chremes et pater videri. *Idem.*

Credo, pater] Sic responderi solet dicenti, gaudeo. *Idem.*

37 *At mihi unus scrupulus etiam restat*] *At*, discretivum est superiorum dictorum. *Scrupulus* a scrupo lapide dictus, lapillus minimus. nam nimis molestæ sunt pedibus scrupulosæ viæ. ut Virgilius, 'Scrupea tuta lacu nigro, nemorumque tenebris.' *Idem.*

Etiam] Pro adhuc. *Idem.*

Scrupulus etiam restat] Dubium quoddam non ita magnum superest. Scrupulus dim. a scrupo, lapillus qui offendit pedes. hinc pro re molesta, difficili, anxia ,capitur Donat. sed Nannius a scriptulo seu scrupulo, vigesima quarta unciæ parte, sumptam vult Metaphoram, Chremeti in filia examinanda satisfieri pleno pondere, nisi quod unus scrupulus desit, nomen sc. non convenire. *Farnabius.*

38 *Dignus es cum tua religione odium*] Aut accusativus pro ablativo casu est positus, pro odio. aut separatim *odium* legendum est, ut sit, dignus qui male habearis. *Donatus.*

Dignus es cum tua religione odium] Ita Donatus, et apud Faërnum liber Bembinus, ac Vaticanus. Recte dici, exemplis Plautinis ostendit Pascasius Grosippus, sc. Caspar Scioppius in Grammatica Philosophica (p. 30.) ut sit, dignus aliquid, id est, ad aliquid. *Bæclerus.*

Religione] Tam solicita disquisitione, superstitione. *Farnabius.*

Nodum in scirpo quæris] *Scirpus*, palustris res, et levissima. Lucilius in primo, 'Nodum in scirpo insane facere vulgus.' Est autem *scirpus*, sine nodo, et levis junci species. Alibi ipse, 'Reddunt curatura junceas.' Plautus, 'Scirpea inducitur ratis.' *Donatus.*

Scirpo quæris] Scirpi sunt junci leves et enodes, ut scribit Alciatus: nodum in scirpo quærit, qui in re minime dubia dubitandi occasionem quærit. Plautus in Menæchm. act. II. sc. 1. idem habet proverbium: 'Nodum in scirpo insane facere vulgus.' Lucilius. *Farnabius.*

40 *Id quæro*] Rursus Crito obliviosus est, utpote alienarum rerum. *Donatus.*

41 *Voluptati obstare*] Nunc lætitiæ et gaudio. *Idem.*

42 *Heus Chreme*] *Heus* dicendum erat, quia Chremes Critonem intuebatur. *Idem.*

43 *Ex ipsa audivi millies*] Duas res ostendit Pamphilus, et quod verum sit quod ex ipsa sæpe audierit, et quod sit Glycerium. *Idem.*

Omnes nos gaudere hoc, Chreme] Aut *hoc* correpte, aut *hoc* producte: ut sit, hac re gaudere. Et *gaudere* nostris est, ut supra adnotavimus: alienis vero, *gratulari*. Sallustius, 'Et ei voce magna vehementer gratulabantur.' Plus est ergo gaudere, quam lætari. *Idem.*

44 *Quid restat, pater*] Hoc est, ne irascaris. *Idem.*

45 *O lepidum patrem*] In quo leporis est plurimum, *lepidus* dicitur. Nam *lepos* est venustas. *Donatus.*

47 *Nempe, scilicet*] *Nempe* et *Scilicet* dicentes, manu vel vultu dotem significant. quod mox intelligit Chremes. Alii ἀπὸ τοῦ *scilicet*, Chremetis personam faciunt. *Idem.*

Dos Pamphile est] Id est, Pamphilo pro uxore dabuntur decem talenta. *Idem.*

48 *Accipio*] Ille nisi dixisset, *accipio*, dos non esset. datio enim ab ac-

Digitized by Google

ceptione confirmatur: nec potest videri datum id, quod non sit acceptum. *Idem.*

Eho] *Eho* hic admiratio est intentionis, ad id quod dicturi sumus. *Idem.*

50 *Recte admones, Davo ego isthuc dedam jam negoti. Non potest*] Istud *dedere negotium alicui* mihi exemplum videtur plane singulare. Longe enim aliud est, *dare*: aliud *dedere*. Scriberem: *Recte admones, Davo isthuc jam dabo negoti; non potest.* Sed, ut dixi, hæc dubitatio mihi est, aut conjectura, si voles. *Faber.*

Dedam jam] Addidit et temporis celeritatem. *Donatus.*

51 *Qui*] Quamobrem. *Idem.*

52 *Non recte vinctus est*] Id est, non juste. Sed hic ad causam retulit, *non recte*: senex vero, ad rem retulit. *Idem.*

Vinctus est] Festivum est, quod ἀπροσδοκήτως infertur ad majus negotium sc. Respondet Pamphilus *pater non recte vinctus est*, q. d. pater non crediderim serio te loqui, id est, non putem recte, id est, serio et vere vinctum esse. itaque Simo, *haud ita jussi* inquit, sc. ut parum serio vinciretur, ut non recte vinciretur. quod cum dicit, κωμικῶς alludit ad imperia sua: *quadrupedem* enim *constringi*, adeoque accuratissime vinciri jusserat. hæc simplicissima expositio, cui cur aliquis ceteras præferat, nihil causæ est. *Bœclerus.*

Non recte vinctus est] Jusserat enim quadrupedem vinciri modo scen. 2. hujus act. ludit in ambiguitate τοῦ *recte.* Farnabius.

Haud ita jussi] Quia quadrupedem stringi jusserat, quasi recte ac diligenter. Et hoc ipsum non vacat. nam jam joculariter loqui, et minus irascentis est, et placabilis animi. *Donatus.*

Haud ita jussi] Eleganter lusit ad ἀμφιβολίαν, et simul ostendit, quam propitius sit Pamphilo pater, et quam facile veniam Davo impetrare possit ab eo, quippe qui jam etiam jocetur. Pamphilus autem dixerat, non juste: ille sic respondit, quasi dixerit, non diligenter vinctus est. Et *haud ita jussi*: sic enim præceperat, 'Quadrupedem constringito.' *Idem.*

53 S. *Age fiat.* P. *at matura*] Error est. Scribendum omnino, *At* (*mature*). En tibi exemplum in Eunucho act. II. sc. 1. P. *Fiet.* PH. *at mature.* Et hoc certe ita esse debet: *Fiet mature*, non autem, &c. *Faber.*

SCENA V. Sunt Trochaici tetrametri catalectici. Muretus Iambicos miscet: vs. 1. unus Ms. *reviso.* duo: *forsitan.* vs. 2. omnes: *non putare hoc.* vs. 5. omnes: *si nulla ægritudo.* vs. 6. unus: *sed quem ego mihi potissimum optem nunc hoc cui narrem dari.* alter meorum: *sed q. e. m. p. exoptem nunc cui hæc narrem dari.* Argentor. *sed q. e. m. p. exopt. cui nunc hoc narrem dari.* vs. ultim. *τὸ esse* abest ab omnibus. *Bœclerus.*

Proviso quid agat Pamphilus] *Hæc scena alterum generum Chremeti comparat: ne aut Charinus tristis recedat, aut non provisum videretur Philumenæ.* Donatus.

1 *Proviso quid agat*] Hoc colloquium post compendium fabulæ inducitur: ut una narratione etiam negotium Charini transigi possit. *Idem.*

Proviso quid agat] Dupliciter res ab oculis spectatorum moventur: aut enim futura promittuntur, aut facta narrantur. *Proviso*, duo significat, et provideo et procedo. *Idem.*

2 *At mihi nunc sic esse hoc verum lubet*] Sic delicate pronuntiandum est, et separatim distinguendum. *Id.*

At mihi nunc sic esse hoc verum lubet] Sensus hic est: alii putent, ut volunt: ego autem verum esse confirmo, quod mihi lubet verum credere. *Idem.*

At mihi nunc sic esse hoc verum l.] Ἔμφασις est in τῷ *nunc.* Lætitiæ enim præsentis exultationem exprimit. ita in Eunucho III. 5. 3. 'Nunc

Digitized by Google

est profecto,' &c. ubi idem *vitæ* significatur. *Bæclerus.*

3 *Ego Deorum vitam propterea sempiternam esse arbitror*] Omne quod habemus autem mutuum est, aut proprium. Mutuum est quicquid ad tempus habemus, nec postmodum nostrum futurum est, ut uxor, domus, villa, servi, et cetera in hunc modum: Proprium, ut virtus animi, et bonum sempiternum. quod proprie de Diis dicitur. non enim aliunde venerunt, sed apud se ipsos sunt semper. Et Epicurum secutus hoc dixit. Proprie ergo de Diis sempiternum dicitur. Nam inter *sempiternum* et *perpetuum* hoc interest: quod *sempiternum* ad deos, *perpetuum* proprie ad homines pertinet. *Donatus.*

Ego Deorum vitam propterea] Hanc sententiam totam Menandri de Eunucho transtulit. et hoc est quod dicitur, 'Contaminari non decere fabulas.' *Idem.*

Ego deorum vitam] Non dixit, quod scit: sed quod verum putet. Et est δόγμα 'Επικούρειον, quod a ceteris philosophis repudiatur, de otio Deorum ac perenni voluptate. *Donatus.*

Ego vitam deorum] Τοῦτο τὸ ζῆν τὸ καλούμενον Θεῶν ἀληθῶς βίον. Apollodorus. 'Deorum vitam adepti sumus.' Heautont. act. IV. sc. 3. 'Immortalis ero, si altera talis erit. Namque Deos didici securum agere ævum,' &c. ex schola Epicuri. Horat. 6. S. I. 1. *Farnabius.*

4 *Propriæ sunt*] Perpetuæ, sempiternæ, quæ non sunt accommodatæ ad tempus, ac mutuæ. sic et supra, 'Nihilne esse proprium cuiquam?' *Donatus.*

Propriæ sunt] Peculiares et perpetuæ: 'Propria hæc si dona fuissent.' Virg. Æn. VI. de Marcello, cui diuturna vitæ usura negata. *Sempiternum* ad Deos, *perpetuum* proprie ad homines. *Farnabius.*

5 *Si nulla ægritudo huic gaudio*] Scilicet secundum supradictam sententiam, Si propria, inquit, hæc fuerit voluptas, Deus sum. *Donatus.*

6 *Sed quem ego potissimum*] Bembinus liber et multi alii hæc verba sic collocata habent, *Sed quem ego mihi potissimum exoptem nunc, cui hæc narrem dari?* ita trochaicus, aliter impeditus, procedit. Ceterum liber Bembinus pro *exoptem*, habet *optem*. Faërnus.

7 *Quid illud gaudii est*] In aliis, Davi persona infertur. *Donatus.*

8 *Nam hunc scio mea solide solum gavisurum gaudia*] 'Αρχαϊσμός. *Idem.*

Solide solum] Figura παρόμοιον. *Id.*

SCENA VI. Trochaici sunt tetrametri catalectici. vs. 1. duo Mss. *quisnam homo est.* Argentor. *quisnam hic est.* Idem vs. 2. glossam inseruit: *certe nescio.* id enim subauditur in aliis. vs. 3. et 4. omnes, ut edidimus. vs. 6. unus: *pater am. summus est nobis.* alter: *p. a. est sum. n.* vs. 10. unus: *adibo et colloquar.* alter: *adibo ut coll.* Argent. *adibo colloquar.* omnes: *o Charine.* vs. 11. unus: *hem audistin.* ceteri omittunt τὸ *hem.* omnes τῷ *secundis* addunt *rebus*, sed diverso positu. vs. 14. omnes: *apud Glyc.* unus omittit, *hac.* vs. 17. omnes: *quod restat.* duo ante τὸ *plaudite* habent hoc signum *GG.* Argentor. *valete et plaudite*, absque hoc signo prævio. Subjiciunt omnes: *Caliopius recensui.* Bœclerus.

Pamphilus ubinam hic est] *In hoc actu mira arte ea quæ restant de Comœdia breviter explicantur, et designantur duorum sociorum binæ nuptiæ.* Donatus.

1 *Pamphilus ubinam hic est?* P. *Dave.* D. *quisnam homo est*] In affectu gaudentis Pamphili, et Davi gratulatione, cognitionem rerum Charino præbuit: cujus persona parce utitur post compendium. *Idem.*

Pamphilus ubinam hic est] Davus, e quadrupede redditus bipes, id est, vinculis exutus gratulatur Pamphilo prosperas nuptias. Charino ne quis læto destituatur exitu, spes bona ducendi Philumenam facta *feliciter.*

Digitized by Google

Farnabius.

Dave..D. quisnam homo est? &c.] Donatus: 'In affectu, &c. cujus persona parce utitur post (leg. *propter*) compendium.' Talis compendii specimen mox est etiam vs. 8. 11. 13. *Bœclerus.*

2 *Sed quid mihi contigerit scio*] *Scio*, id est, persensi. *Donatus.*

3 *Et quidem ego*] Retulerat Simo. supra sc. 4. 'vinctus est.' *Farnabius.*

More hominum] *Hominum* abundat. *Donatus.*

More hominum evenit, ut id quod sim nactus mali] Quia fama mali celerior, quam boni, id est, ut facilius mala, quam bona nuntientur. Ad hoc ergo dixit, quod ille prior scierit quod esset vinctus, quam ipse cognitam Glycerium cognosceret. *Idem.*

Ut quod, &c.] Velocior ficti pravique est, fama, quam nuncia veri ac boni. *Farnabius.*

5 *Mea Glycerium suos parentes repperit*] Hæc ita narrantur Davo, ut eadem opera etiam Charinus audiat. *Donatus.*

6 *Pater amicus summus*] Hæc omnia, ut diximus, propter Charinum dicuntur, ut audiat. *Idem.*

Amicus summus] Deest *ejus*. Idem.

7 *Num ille somniat ea, quæ vigilans voluit*] Hinc Virgilius, Ecl. VIII. 'Credimus? an qui amant ipsi sibi somnia fingunt?' *Idem.*

8 *Desine*] Compendium attulit. *Donatus.*

9 *Solus est quem diligunt dii*] Dictum erat proverbiale, quo et alibi usus est Terentius plus semel, ter, quater. *Faber.*

10 *Conloquar. P. quis homo est? Charine in tempore*] Stat versus, si vel ex *consequar* r, vel ex *quis* s, elidatur. *Idem.*

11 *Bene factum*] A gratulatione cœpit. *Idem.*

Omnia] Compendium. *Idem.*

Age, me in tuis secundis rebus respice] Hæc sunt quæ absolute dicuntur, et est commonitio. Sunt enim qui felicitate elati, ne respicere quidem velint amicos. Et *respicere*, est proprie retro aspicere. Id est, quem præcedis felicitate, non obliviscaris. *Idem.*

12 *Tuus est nunc Chremes*] Lucilius in secundo, 'Nunc prætor tuus est; meus si discesserit horno Gentilis.' *Idem.*

13 *Atque adeo longum est nos illum expectare*] Quia et audacter et artificiose binos amores duorum adolescentium, et binas nuptias in una fabula machinatus est: et id extra præscriptum Menandri, cujus Comœdiam transferebat: idcirco aliud in proscenio, aliud post scenam retulit: ne vel justo longior fieret, vel in eandem propter rerum similitudinem cogerentur. *Idem.*

14 *Sequere hac me intus ad Glycerium*] Jam post scenam itur: quia ulterius in proscenio nihil agitur. *Id.*

Tu Dave abi domum] Hi versus, usque ad illum, 'Gnatam tibi meam Philumenam uxorem,' negantur Terentii esse: adeo ut in pluribus exemplaribus bonis non inferantur. *Idem.*

Tu Dave abi Domum] Donatus: 'Hi versus,' &c. Habes eos apud Guyetum, quem vide. *Bœclerus.*

15 *Qui auferant eam*] Rite namque virgo nuptui data simulabatur ex gremio matris, aut ea si deesset, ex proxima necessitudine rapi, cum ad virum transferebatur; quod ea res feliciter Romulo suisque cessit, Sabinas rapientibus. *Farnabius.*

16 *Ne expectetis*] Mire dicit, latenter se laudans: quo verbo avidum adhuc audiendi populum, adeoque cupidum et intentum ostendit, ut finem Comœdiæ evenisse non senserit. *Donatus.*

Ne expectetis dum exeant huc, intus despondebitur, Intus transigetur, si quid est quod restet. PLAUDITE] Isthæc verba *Si quid est quod restet*, non debent divelli a proximis: imo etiam, cum illis unice juncta sunt et copu-

Digitized by Google

lata. Absque eo sit, isthuc *transigetur* solitàrium fuerit; et non est tamen. Hunc enim ordinem verba habent, *Si quid est quod restet, id transigetur intus.* Dices, Quid tandem restare possit? annon absoluta Fabula est? an habes quod arguas? Absoluta est, inquam, et suos numeros habet Fabula; nihil arguo; sed tamen et aliquid restat. Primum, petitio Critonis, ad quem lege veniebat hereditas Chrysidis postquam Phanium agnita erat non esse illius soror. Deinde et aliud etiam; id nempe quod attinebat ad Charinum, qui Philumenæ nuptias tam ardenter ambibat. Supererat ergo aliquid, et recte additum a Poëta, *Si quid est quod restet.* Quamobrem miratus sum nuper quod mihi in Gallica Interpretatione ostensum est; idque eo etiam magis, quod antiquos Terentii Interpretes eam rem planissime explicasse sciebam. Sic autem eum locum verterem: *Apres cela, Messieurs, n'attendez plus. Ils ne viendront point icy. On va faire le mariage dans le logis; Et s'il reste encore quelque autre chose, cela se vuidera dans le logis aussi.* Illa autem verba ideo a me bis posita fuere, *dans le logis*, quia et Terentius ipse bis posuit, *Intus;* quod, ut opinor, in scriptore prudentissimo poterat observari. Ceterum sic Lectores credere velim; hæc me non maligno aliquo obtrectationis studio scribere, sed ideo tantum, nequis tam elegantem Doctissimi viri Interpretationem legens, interdum, quod fieri facile potest propter famam ipsius, et amplissimam existimationem, labatur. *Faber.*

17 *Intus transigetur, si quid est quod restet*] Artificiose poëta hereditatis justam petitionem ex Critonis persona prætermisit, quæ ei Glycerio cognita jure tribuebatur: ne vel parvo rei Critonis tractatu, aut defraudatione Glycerii infuscaretur finis fabulæ ad lætum exitum spectans. *Idem.*

Si quid est quod restet] Quia narratione dignum non est, quod Charinus rogat. *Idem.*

Ω. *plaudite*] Faërnus in antiquis libris hanc notam reperit. quam Petitus existimat coaluisse ex duplici *oo* Græco, quasi notare voluissent ὁ ὄχλος. non uno modo infirmari potest hæc conjectura. nihil certius puto, quam literam G fuisse, quæ *gregem* notaret. habetur illa geminata in duobus nostris codicibus Mss. ea forma, qua Longobardicus character utitur. *Grex* vocabulum scenicum. Plautus Asinariæ Prologo: ‘Hoc agite...Gregique huic et dominis atque conductoribus Face jam nunc tu præco omnem auritum populum.’ V. Chrestom. v. Grex. *Boeclerus.*

Digitized by Google

EUNUCHUS.

Prologus. Senarii sunt. vs. 5. Mss. nostri omnes: *existimavit esse, sic existimet, sciat, præsumat;* nisi quod Argent. *extimavit*, et *extimet*. duo illa verba *sciat præsum.* etiam in aliis codicibus glossemate intrusa, Faërnus jam monuit. vs. 7. omnes, ut edidimus. vs. 10. duo: *atque a thesauris scr.* Argentor. *atque de thesauris sumsit*. vs. 12. unus: *quam dicat ille*. alter: *quam illi qui pet.* τὸ *illi* etiam Argentoratensis, sed secunda manu præfert. vs. 14. omnes: *fraudetur*. vs. 17. omnes: *condonabuntur*. sed in Argentor. secunda manu vs. 19. ut edidimus. vs. 24. Argent. *et nihil dixisse verb.* vs. 41. omnes, ut ed. *Bœclerus.*

Didascalia] Monui superius, omissum fuisse in hac Didascalia pretium, quod Terentio ab Ædilibus numeratum est. Vide excerpta ex Donato. *Faber.*

Personæ mutæ] In recentioribus libris Strato ponitur inter personas mutas; male. An quia Miles Gloriosus sua narrans facinora, de Stratone Elephantarcho, (Livius diceret Magistrum Elephantorum,) quem et ipsa etiam Heinsiana Editio militis servum facit, aliquid de Stratone dixit, (qui tamen Athenis non erat,) ideo inter personas theatri collocari debuit Strato? Quin et Sannio hinc quoque excludendus fuit; nam, ut in Comœdia est, 'Solus servabat domi,' dum alii in theatro sine sanguine belligerabant. Sed cur et Pyrrhum regem non fecere personam mutam? Nam in hac ipsa Fabula aliquid de Pyrrho scriptum reperias. In Andria, ubi inter personas mutas scribuntur Chrysis ac Niceratus, illum et illam sustuli; nam et bona illa Chrysis nulla tunc erat, et Niceratus in actione Fabulæ nullum omnino locum habuit. Nonnullæ editiones in eadem Comœdia et Cliniam ponunt et Phædrum, quia scilicet illorum mentio fit in narratione Simonis. Sed quam illi in actione Fabulæ partem habuerunt? Nullam. *Idem.*

Si quisquam est, qui placere, &c.] Attendenda poëtæ copia, quod in tot prologis de eadem causa iisdem fere sententiis, variis verbis utitur. *Donat.*

Bonis quam plurimis] Commendat personam. *Idem.*

Quam plurimis] Una voce et conjunctim scribi debet, *quamplurimis*, non divisim. Erravit Æmilius, Ferrettus, et post ipsum Muretus, qui illius sententiam probat. Et post Muretum nonnulli; ante illos autem Eugraphius, ante Eugraphium Nonius Marcellus. *Multi*, inquiunt, id est, *mali* (scilicet ita Græci). Sed dormitavere omnes. *Quamplurimi* opponuntur *minime multis*. Satis in præsens isthuc esto. *Faber.*

Bonis quam plurimis] Super his verbis ita Eugraphius: 'Bonis quam plurimis quidam intelligunt, quam plurimis bonis. nos intelligamus extrinsecus plurimos, nihil aliud posuisse nisi malos. boni enim admodum pauci sunt. ita quod dixit in numero plurimis, qualitatem potius declaravit.' *Faërnus.*

Qui placere se, &c.] Qui placere studeat bonis potius quam malis; et subauditur *potius*. sic Plautus: 'Certum est mori, quam hunc pati lenonem in me grassari.' Rudens, act. III. sc. 3. Βούλομ' ἐγὼ λαὸν σόον ἔμμεναι, ἢ ἀπολέσθαι. Hom. II. Iliad. Θέλω προνοίας σταλαγμὸν ἢ τύχης πίθον. *Farnabius.*

2 *Plurimis, &c.*] 'In dissensione

Digitized by Google

civili, cum boni plus quam multi valent.' Cic. de Rep. l. VI. *Idem.*

Et minime multos lædere] Ἀντίθετον πρῶτον. *Donatus.*

3 *In his Poëta hic nomen profitetur suum*] Cum dixisset, *quisquam*, intulit *in his*, et alibi, 'Cujus mox maxime est consimilis vestram, hi se ad vos applicant.' *Idem.*

Nomen, &c.] Translatio a militibus, qui nomina in militiam dant. *Farnab.*

4 *Tum si quis*] Bene, *si quis:* cum L. Lavinium significet, ne vel ipsum a se læsum esse fateretur. Et *Tum*, præterea: ut 'Tum canit Hesperidum.' *Donatus.*

Si quis] Lavinium innuit. cujus calumniis respondit in prologo Andriæ. *Farnabius.*

Inclementius] Pro *inclementer:* ut, 'Jam senior, sed cruda Deo, viridisque senectus.' *Donatus.*

5 *Existimet*] Pro existimavit. *Id.*

6 *Responsum, non dictum esse*] Deest *ei*, ut in Phormione, 'Si quis quid reddit, magna habenda est gratia.' *Idem.*

Non dictum esse] Superius *dictum* participium est: inferius, nomen. A quo etiam *dicaces* dicuntur, qui jocosis salibus maledicunt. *Idem.*

Responsum, non dictum esse] Figura πλοκή. nam *dictum* modo bis numero positum, supra nomen significat, infra participium. ut in Heautont. 'In quem quidvis harum rerum convenit, quæ sunt dicta in stultum.' *Idem.*

Quia læsit prius] *Prior*, quod est in Bembino et Vaticano, mihi magis probatur. *Faërnus.*

7 *Qui bene vertendo*] *Bene*, pro valde. Et *Vertendo*, in linguam Latinam transferendo. Plautus, 'Vertit barbare.' Aut *vertendo*, corrumpendo. *Donatus.*

Qui bene vertendo et eas describendo male] Lego ex libro Bembino, *et easdem scribendo male;* ut sit sensus: elegit ille quidem bonas quas verteret, sed easdem male scripsit. quem sensum confirmat insequens versus: *Ex Græcis bonis, Latinas fecit non bonas:* est et hæc lectio in libro Victoriano, licet is pro *scribendo* habeat *conscribendo*. ita legit et Eugraphius sic dicens: *bene vertit, de Græco in Latinum: male scribit, male verba componit.* Faërnus.

Qui bene vertendo, et eas describendo male] Varie laborant eruditi in hoc versu explicando. nec Donatus quicquam expedit. Nannius autem bene prolixa oratione de vitio et laude interpretum ita disserit, ut sensum hujus loci tamen reliquerit ambiguum. Fr. Fabricius τὸ describere ad dispositionem refert. Faërnus: *elegit ille quidam bonas quas verteret, sed easdem male scripsit:* sed Latinitas vix patitur, ut *bene vertere*, sit, *bene eligere vertenda.* Fr. Guyetus ab emendatione præsidium repetivit. Nihil autem forte horum est, in quo aliquis possit satis tuto acquiescere: quin amplius sibi cogitandum putet. in eo tamen Guyetum sequi placet, quod vix persuadeor, Luscio *bene vertendi* laudem a Nostro tribui. *Bœclerus.*

Qui bene, &c.] Bene ad verbum transferendo, sed disponendo male. 'Se mirari non modo diligentiam, sed etiam solertiam ejus a quo essent illa dimensa atque descripta.' Lysander de Cyro, apud Cic. de Senect. *Farnabius.*

9 *Idem Menandri Phasma nunc nuper dedit*] Τὸ αὐτὸ apparet pronuntiatum, quasi hoc ipso admonuerit spectatorem, quam turpiter et imperite hæc fabula scripta sit. Et bene, *nunc nuper:* ut ex vicinitate facti ostendat, nihil esse dicendum, quam displicuerit hæc comœdia L. Lavinii: propterea quod res recens sit, et omnes meminerint. *Phasma* autem, nomen est fabulæ Menandri: in qua noverca superducta adolescenti, virginem, quam ex vicino quodam conceperat, furtim eductam, cum habe-

Digitized by Google

ret in latebris apud vicinum proximum, hoc modo secum habebat assidue nullo conscio. Parietem, qui medius inter domum mariti ac vicini fuerat, ita perfodit, ut in ipso transitu sacrum locum esse simularet. Cumque transitum intenderet sertis ac fronde felici, rem divinam sæpe faciens, evocabat ad se virginem. Quod cum animadvertisset adolescens, primum aspectu pulchræ virginis, velut numinis visu perculsus exhorruit: unde *Phasma* est nomen fabulæ. deinde paulatim re cognita, exarsit in amorem puellæ: ita ut remedium tantæ cupiditatis, nisi ex nuptiis, non reperiretur. Ita ex commodo matris ac virginis, et ex voto amatoris, consensuque patris, nuptiarum celebratione finem accipit fabula. Utrum ergo hoc dicat, quod totam fabulam transferendo, læserit L. Lavinius; an hoc tantum, de quo reprehendat, sed his signis velit ostendere, quem dicat vitiose *Thesaurum* composuisse; ut in *Thesauro* sit culpa, non in *Phasmate?* Donatus.

Nunc nuper dedit] *Nuper*, ex illis verbis est, quæ veteres propter ambiguitatem cum adjectione proferebant. nam nisi adderet: *nunc:* hoc *nuper*, olim, pridem, et jam significasset. *Donatus.*

Idem Menandri Phasma nunc nuper dedit] Hanc fabulam totam damnat, ut apparet, silentio: *Thesaurum* vero, non totum, sed ex uno loco. *Idem.*

Phasma nunc, &c.] Comœdiam, cujus argumentum satis longum refert Donat. *Farnabius.*

10 *Atque in Thesauro scripsit, causam dicere*] *Thensaurum* Latini veteres, secundum Græcos, sine *n* litera proferebant. *Donatus.*

Atque in Thesauro scripsit, causam dicere, &c.] Prius de verbis aliqua notabimus. *Thesaurum* (θησαυρὸν) potius quam *thensaurum*, quod posterioris sæculi est, scribi oportere, et Donatus monuit, et Guyetus merito inculcavit. Interpunctio sive ita fiat, *causam dicere prius unde petitur, aurum quare sit suum;* sive, *causam dicere prius unde petitur aurum, quare sit suum:* sensus tamen mutandus non est. qui talis est: prius eum unde petitur, id est, reum causam dicere, quare thesaurum suum esse contendat, quam ille qui petit (actor) demonstrasset, unde sibi vindicaret thesaurum, sc. cur thesaurus ipsi deberetur. *unde petitur*, id est, is unde petitur, reus est: *qui petit*, petitor, actor.

Objicit ergo Terentius Luscio Lavinio adversario suo, quod in Comœdia cui Thesauro titulum dedit, ordinem juris et consuetudinem judiciorum perverterit: in eo, quod reum primo loco causam dicere fecerit, antequam actor intentionem suam probasset. Sicut autem Luscius ille Lavinius *Phasma* suum ex Menandro transtulerat; ita idem in *Thesauro* fecisse colligitur, cum sciamus Menandri drama hoc vocabulo extitisse. Quod autem hic præpostere in Thesauro factum arguitur, illud nequaquam ad Menandri Thesaurum pertinet, sed ad Luscii Lavinii. qui ex bona Græca fabula, non bonam fecit Latinam. Nec frustra hoc monemus.

Sed apponemus huc totam causam ex Donato et Eugraphio. *Donati* hæc est annotatio: 'Arguit Terentius, quod Luscius contra consuetudinem litigantium, defensionem ante accusationem induxerit. Hujusmodi enim est Luscii' (nota, non Menandri, qui aliter ordinaverat) 'argumentum. Adolescens, qui rem familiarem ad nequitiam prodegerat, servum mittit ad patris monumentum, quod senex sibi vivus magnis opibus apparaverat, ut id aperiret, illaturus epulas, quas pater post annum decimum caverat sibi inferri.' (hoc ipso haud dubie consilio ut reperiretur thesaurus.) 'Sed eum agrum, in quo monumentum erat, senex quidam avarus ab adolescente emerat. Servus ad aperiendum mo-

numentum auxilio usus senis, thesaurum cum epistola ibidem reperit. Senex thesaurum, tanquam a se per tumultum hostilem illic defossum retinet, et sibi vindicat. Adolescens judicem capit: apud quem, prior senex, qui aurum retinet, causam suam sic agit: Athenienses, bellum cum Rhodiensibus quod fuerit, quid ego hic prædicem? et cætera: quæ contra naturam jurisque consuetudinem posita argumenta notat Terentius, quod ille ordo potior erat, ut adolescens prior proponeret causam, qui petitor inducitur.' Addit mox de eodem errore Luscii: 'nam possessorem fecit priorem agere, quam petitorem: quod abhorret a consuetudine juris et litium.' Hæc *Donatus*. Eugraphius ita exhibet argumentum comœdiæ Luscii: 'Quidam agrum vendidit. illic habebat patrium monumentum, in quo thesauros emptor invenit, comperit venditor:' (nam ita legendum est:) 'in judicium venitur. utique ex ratione et ex consuetudine prior loqui debet ille, qui petit. Petitor autem hic venditor est: ut secundo loco respondeat, a quo petitur, hoc est emptor. At contra Luscius Lavinius fecit; ut prior loqueretur, unde petitur, quam ille qui petit.' Ad hanc causam, ex jure civili Romano, cujus peritissimus est, hæc annotavit Clarissimus vir Jo. Henr. Schroterus: 'Emtor, a quo, tanquam reo, thesaurus petebatur, causam dicebat, ob quam suus esset; quia scilicet a se ipso, et in suo repertus esset, l. un. C. de thesaur. atque id quidem, prius quam venditor, qui petebat et actor erat, proposuerat, cui probatio incumbebat, unde in patrium monumentum is thesaurus pervenisset. quod nisi aliunde potuisset constare, debebat venditor ad exhibendum agere, ut vel ex signatura nummorum, liceret aliquid colligere. Perez. num. 11. in l. I. C. de thesaur. quamquam sc. in hoc casu etiam præsumtio, quod ipse pater monumentum id extruxerat, pro eo pugnasse videatur, thesaurum verum non esse, ut qui ignotum dominum jam minime haberet, l. XXXI. §. 1. de A. R. D. et mansisse ejus, cujus antea fuerat, licet perditus hactenus, et ab eo, ad quem pertinebat, non ablatus. l. LXVII. R. V. nam jus possessionis ei, qui eum condidit, non videtur peremtum. et quod nostrum est, sine facto nostro ad alium transferri non potest, l. XI. de R. I. Quapropter non immerito reprehenditur Poëta, qui contra naturam ordinis et negotii, ante petitorem, in scena fecit causam dicere reum, cui tamen sufficere debuisset, quod possidebat, l. I. §. 6. uti possid. cui etiam velut possessori actio ultro, id est, ut prior ageret, nunquam dari poterat. d. §. 6. nam in controversiis rerum corporalium actio negatoria, per quam negetur res actoris esse, prodita non est, §. 2. in f. Inst. de Action.' Epistolam, quam adolescentis venditoris pater una cum thesauro deposuerat, haud dubie cum ipso thesauro retinuisse senem emtorem, intelligendum est. alioquin futurum erat, ut res controversia careret. Vidit sane servus adolescentis epistolam thesauro additam, sed antequam inspecta esset et exhibita, senex ementiri potuit, se pecuniæ custodiæ causa depositæ illam addidisse, ut constaret, quis et quo fine deposuisset. Potuit postea, spatio dato, et supponere aliam epistolam. Deposuerat autem pater adolescentis illic thesaurum, ne filius statim ut hereditatem paternam adisset, prodigeret omnia. fore enim sperabat, ut absumendi libidinem mitigaret ratio et ætas. itaque decem annos interponi voluit, antequam filius resciseeret, sicut in argumento apud Donatum amplius exponitur. Vide etiam, quæ magnum quondam nostræ Academiæ ornamentum Caspar Bitschius, Jureconsultus, de Thesauris parte priore et

Digitized by Google

posteriore, annotavit. *Boeclerus.*

Thesauro, &c.] Alia Menandri fabula, in qua præpostere inducit reum agentem ante petitorem, qui poscebat thesaurum patris sui in monimento conditum, et a reo ablatum. *Farnabius.*

11 *Prius, unde petitur aurum*] *Unde*, a quo. Virgilius, 'Genus unde Latinum.' Nam possessorem fecit priorem agere, quam petitorem: quod abhorret a consuetudine et juris et litium. *Donatus.*

12 *Quam ille qui petit*] Deest *dicat*. Idem.

Qui petit] Id est, petitor. *Idem.*

Quam ille qui petit] Esset recta locutio si diceret, *quam petitorem:* aut *quam illum qui petit*. Sed *quam ille*, maluit: ut subaudiamus *causam dicat*, per ζεῦγμα a superiore figuratum. *Idem.*

Quam illum qui petit] Liber Bembinus ac Vaticanus, et Donatus, *quam ille qui* habent. qua lectione stante illæ tres dictiones anapæstum faciunt, correpta priore syllaba in *ille; petit* vero iambus est, posteriore item correpta more veterum. *Faërnus.*

14 *Dehinc*] Si loquatur. *Donatus.*

Ne frustretur ipse se] Παρὰ προσδοκίαν dicitur: sed post addit. *Idem.*

Aut sic cogitet] Si taceat. *Idem.*

15 *Defunctus jam sum*] Σχῆμα διανοίας, ἠθοποιΐα. id est, omni labore liberatus sum, auctoritate jam confirmata et inviolabili. *Idem.*

Defunctus jam sum] Id est, jam egi fabulas meas: aut jam destiti periclitari in edendis comœdiis: aut certe, jam edidi quam tu reprehendis fabulam. *Idem.*

Defunctus jam sum, nihil est quod dicat mihi] Non sit, inquit, de suis vitiis securus propter vetustatem, nihilominus enim a me reprehendetur. *Idem.*

Defunctus jam, &c.] Μίμησις defendentis se Lavinii. Jamdudum emeritus sum, defunctus labore et discrimine tum scenæ, tum populi: nihil est quod mihi objiciat Terentius. *Farnabius.*

16 *Is ne erret, moneo*] Σχῆμα, ἀπειλητικόν. *Donatus.*

Is ne erret] Respondet Poëta noster. *Farnabius.*

17 *Quæ nunc condonabitur*] Sic in Phormione, 'Argentum quod habes, condonamus te.' Nam et *dono* ablativo casui jungebant veteres, *condono* vero accusativo. *Donatus.*

Condonabitur] Quæ in præsenti condono illi. Phorm. act. v. sc. 8. 'Argentum quod habes, condonamus te.' Plaut. frequens. Sed phrasin hanc explodit Jul. Scal. Poëtices lib. VII. c. 2. partis 2. imputatque Erasmo. acriter interim tuetur lectionem, *condonabuntur*. Scazontas sc. interseri quandoque, probat multis adductis exemplis Plauti. idque fieri varietatis gratia et excitandi spectatores. *Farnabius.*

19 *Nunc quam acturi sumus*] Obliqua narratio facti est, secundum casum accusativum. *Donatus.*

Nunc quam acturi sumus] O. l. s. *quam nunc*, qua collocatione admissa, primam hujus versus syllabam præcedenti versui in scansione applicabimus. *Faërnus.*

20 *Postquam ædiles emerunt*] Mira, cum ordo melior videretur, si sic diceret: Postquam ædiles emerunt, quam nunc acturi sumus, perfecit sibi ut inspiciundi esset copia. *Emerunt* autem, mediam corripe. ut, 'Matri longa decem tulerunt fastidia menses.' *Donatus.*

Postquam Ædiles emerunt] Ergo vitium est in Iambico? Nil minus; nam illi veteres penultimam pluralem tertiæ personæ fecere communem; id quod olim ad Phædrum et P. Syrum probavi satis. *Faber.*

Ædiles] Ædilibus curæ erant urbis ædes, annona, ludi solennes et stati publico, interdum suo sumptu ludos edebant. *Farnabius.*

Digitized by Google

Emeruit] Penultimam defendit Turnebus l. XVIII. c. 2. *Idem.*

21 *Perfecit*] Mire, quasi difficile et illicitum. *Donatus.*

23 *Exclamat, furem, non Poëtam*] Mire reprehendit ante vitium, quam de causa maledicti dicat. *Idem.*

Exclamat, furem, non Poëtam] Adhuc nulla reprehensio est: si quidem licet transferre de Græco in Latinum. *Idem.*

24 *Et nihil dedisse verborum tamen*] Aut, neminem fefellisse: aut, nihil apposuisse de suo. *Idem.*

Et nihil dedisse verborum tamen] Aut neminem fefellisse: *dare* enim *verba*, decipere est. Quia qui rem expectat, et nihil præter verba invenit, deceptus est. unde alibi, 'Verba istæc sunt:' et e contrario, 'Rem cum videas, censeas.' Aut aliter: nihil addidisse de stylo suo Terentium. *Id.*

23. et 24. *Fabulam dedisse, et nihil dedisse verborum tamen*] Donatus; 'Aut, neminem fefellisse, aut nihil apposuisse de suo.' placet prius. *Boeclerus.*

Et nil dedisse] Et nihil de suo stylo dedisse tamen. *Farnabius.*

25 *Colacem esse*] A *κόλον cibus* dictum refert Athenæus lib. VI. Deipnosoph. 18. cap. *parasitus* itidem a *σῖτος*. *Idem.*

26 *Parasiti personam inde ablatam*] Et hoc mire: non versus objicit, sed personam esse translatam. quid stultius, aut calumniosius dici potest? *Donatus.*

27 *Peccatum imprudentia est*] Id est, ignorantia: ut imprudens harum rerum. non enim stultitia. *Idem.*

Si id est peccatum, peccatum imprudentia est Poëtæ] Primo negat peccatum, deinde concedit et purgat. *Idem.*

Imprudentia] Ignorantia, non imperitia. *Idem.*

Si id peccatum] Πλοκή. Nam *peccatum* superius, nomen est: et sequens, participium. Et primo negat, peccatum, deinde si peccatum est, purgat id ipsum veniali qualitate ab imprudentiæ partibus. *Idem.*

Imprudentia est] Ut sexto ab hoc verbo. *Farnabius.*

28 *Non qui furtum facere studuerit*] Antiquissimi libri *quo* habent, non *qui*. *quo* autem pro quod exponendum. *Faërnus.*

32 *In Eunuchum suam*] Ad fabulam, non ad hominem retulit. ut Virgilius, 'Centauro invehitur magna.' *Donatus.*

Eunuchum suam] *Fabulam* respexit, aut comœdiam. Synthesis. *Farnabius.*

34 *Latinas scisse sese*] Hæc lectio placet mihi propter versum. quamvis o. l. s. non habeant nisi unum, *se*; et in Bembino, ubi geminatum erat, posterius sit deletum. *Faërnus.*

Id vero pernegat] Annis tamen prope XL. ante hanc fab. editam obierant Nævius et Plautus. *Farnabius.*

35 *Quod si personis iisdem uti aliis non licet*] In Bembino est, *iisdem huic uti non licet*. quarum lectionum utra melior sit, statuere nescio. interim vulgatam tenebimus. *Faërnus.*

36 *Qui magis licet currentes servos scribere*] Ego potiorem arbitror lectionem, quam continet liber Bembinus, *currentem servum*; ut et in Heautontim. 'Ne semper servos currens.' *Idem.*

Currentes, &c.] Subjecta hæc, personæ et ἤθη Comœdiarum. 'Terentius meretrices malas, avaros lenones, tristes senes, edaces parasitos commemoravit.' Victorinus in Cic. Rhet. L. 1. 'Dum servus fallax, durus pater, improba lena, Et meretrix fuerit blanda, Menander erit.' Ovid. I. Amor. 15. eleg. *Farnabius.*

37 *Bonas matronas*] Ut Nausistratam. *Donatus.*

Bonas matronas f.] Egregius locus, quo ὑπόθεσις κωμική summatim exhibetur. Adde Horat. Epist. II. 1. 'Aspice Plautus, Quo pacto partes tutetur amantis ephebi, Ut patris attenti,

lenonis ut insidiosi: Quantus sit Dorseunus edacibus in parasitis.' *Boeclerus.*

Meretrices malas] Ut Thaidem atque Bacchidem. Sic est in Heautont. 'Scortari crebro nolunt, nolunt crebro convivarier.' Et artificiose ostendit omnem materiam comicorum. *Donatus.*

38 *Parasitum*] Ut Gnatonem. *Id.*

Gloriosum militem] Ut Thrasonem. *Idem.*

Gloriosum militem] *Facere* subauditur. *Idem.*

36 *Falli per servum senem*] Ut Demeam et Simonem. *Idem.*

40 *Amare, odisse, suspicari*] Mire a personis ad gesta cum varietate transitum fecit. Omne enim quod in orationem venit, vel persona, vel factum est. *Idem.*

Odisse] Quia *odere* non est Latinum. *Idem.*

41 *Nullum est jam dictum, quod non dictum sit*] Σχῆμα λόγου, πλοκή. Nam *Dictum*, bis positum: ut superius *peccatum* diversa significat. *Idem.*

Nullum est jam dictum quod non dictum sit prius] Locus est in Ecclesiaste Salomonis cap. I. 'Quid est quod fuit? ipsum quod erit. Et quod factum est, ipsum quod fiet; et non est omne recens sub sole.' Ad ea postquam D. Hieronymus dixit quod nihil attinet huc transferre, sic scribit; ex editione Frobenjana: Huic quid simile sententiæ et Comicus ait: *Nihil est (jam) dictum, quod non sit dictum prius;* unde præceptor meus Donatus, cum ipsum versiculum exponeret, Pereant, inquit, qui ante nos nostra dixerunt. Quod si in sermonibus nihil novi dici potest, quanto magis in administratione mundi, quæ ab initio sic perfecta est, ut requiesceret Deus ab operibus suis in die septima? Hæc D. Hieronymus. Sed antequam quidquam dico, emenda hunc locum, et lege: QUI *ab initio sic* PERFECTUS *est, &c.* agitur enim non de administratione, sed de perfectione mundi. Nunc ad rem. Vellem equidem aliud D. Hieronymus scripsisset; nam profecto et Magister et Discipulus errarunt. Ingeniose dictum a Donato fuit, fateor, et ut Donatum decebat facere, rhetorem præclarum, et primarium in suo illo genere, sed erravit tamen Donatus, aut errare voluit, ut locus tam eleganti dicto dari posset. Nam totum hoc Terentii nihil est aliud quam reductio ad absurdum, ut vulgo in Logicis loquuntur; sic: non licet uti persona militis, nec senis, inquit Vetus malevolus Poëta, &c. Non licet characteras personarum sequi, servi, videlicet, matronæ, meretriculæ, parasiti, &c. Non licet denique affectus ipsos in Fabula ponere, ut odisse, amare, suspicari, quæ omnia sunt omnibus seculis communia. Id vero si admittendum fuerit, inquit Terentius, hoc quoque concludatur necesse est, et perridiculum ac perquam absurdum; *Nihil hodie dici posse quod non dictum sit prius.* Addo ad hoc: Naturam et habitum argumentationis satis demonstrat illud *denique;* quod animadverti debuerat, neque temere transiliri. Nam ex paucülis elementis quot linguæ? Quot appellationes, quot verba, &c. Quot particulæ, exclamationes? Et ea tamen omnia finiri possunt et concludi? At vero cogitationes et formæ ac figuræ cogitationum, illæ vero apud unum Deum finiri, apud homines non possunt; non magis quam effecte omnia corpusculorum; aut, ut quidam loquuntur, materiæ primæ, aut mixtiones omnium numerorum, si quisque numerus proprietatem suam habeat, &c. Verum hæc missa faciamus. Interim, hoc notari possit; Hunc Donati locum apud hodiernum Donatum non reperiri. Dices, id fortasse Donatus in continua oratione e suggestu recitaverat. Fieri potuit; sed an putas tam elegans dictum in

Commentarios non fuisse translatarum? Non ego quidem. *Faber.*

Nullum est, &c.] 'Præceptor meus Donatus,' inquit Hieronymus in c. I. Ecclesiastici, 'cum ipsum hunc versiculum exponeret: Pereant, inquit, qui ante nos nostra dixerunt.' *Farnabius.*

42 *Vos cognoscere, atque ignoscere*] Σχῆμα λόγου, παρόμοιον. *Donatus.*

43 *Quæ veteres factitarunt, si faciunt novi*] Et varie dixit, *factitarunt* et *faciunt*, et cum magna defensione Terentii, semel facientis id quod sæpe veteres. *Idem.*

44 *Animadvertite*] Nos ἐλλειπτικῶς dicimus *advertite*, quod veteres plene, *animum advertite.* Idem.

45 *Quid sibi Eunuchus velit*] Ἀρχαϊσμὸς, *velit sibi.* ut alibi, 'Nam proh Deum atque hominum fidem, quid vis tibi, aut quid quæris?' *Idem.*

ACTUS I.

Scena I. Senariis constat hæc scena. vs. 1. duo Mss. nostri: *num adeam?* tertius: *non adeam? ne nunc eam quidem?* vs. 6. omnes: *perficies.* vs. 10. unus: *illudet.* vs. 16. τὸ *tu* duo omittunt; quorum unus, *postulas.* vs. 22. omnes, ut ed. vs. 24. unus: *accusabit.* duo, *accusabis.* omnes, *et dabis ei.* vs. 25. duo: *o in indign. f.* vs. 29. omnes, *quam queas.* Bœclerus.

Hæc vero Comœdia est quæ docto Interprete, nec docto tantum, sed et valde ingenioso, opus habet. Caroli Noni temporibus prodiit Versio Jani Antonii Baifii, astricto sermone, Carmine dimetro acatalecto, et hypercatalecto (Gall. *des Vers de huict à neuf*). Sed hodie vel ignoratur, vel negligitur, alioqui et exemplaria rara sunt. In decem aut duodecim locis erravit Interpres; in ceteris omnia bene et commode, et sane ingeniose. Itali quoque (non loquor de versione illa quæ Venetiis prodiit) Eunuchum in vulgarem sermonem converterunt. Sed illi Fabulæ alium fecere titulum; nam apud eos dicitur *la Mora*, in illa interpretatione multum est boni, fateor; sed ita res interpolata fuit, ut sæpe Terentium in Terentio non invenias. Ut ut sit, homo fuit ingeniosus, qui hanc nobis Comœdiam Neapolitano habitu dedit. Vellem ne tot dicta proverbialia haberet. Sed is Italorum sæpe mos est. *Faber.*

Quid igitur faciam] *In hac προτάσει exemplum proponitur, quam non suæ potestatis sit, qui amat: quam sapiat, qui non amat, neque aliter affectus est.* Donatus.

1 *Quid igitur faciam*] Διαλογισμὸς, σχῆμα διανοίας. Apparet et multa tacitum cogitasse adolescentem, et tandem in hæc verba prorupisse. *Igitur*, pro deinde. Ut Plautus in Amphitryone: 'Sin aliter sient animati, neque dent quæ petat, sese igitur summa vi, virisque, eorum oppidum expugnassere.' *Idem.*

Quid igitur faciam] Menander, εἶτα τί ποιήσω; Sic Virgilius, 'Heu quid agam?' Et est διαλογισμὸς perditæ mentis post multam frustra cogitationem. *Idem.*

Non eam, ne nunc quidem] Hoc videtur non esse contrarium: sed est. Nam dubitat utrum meretricis satisfactionem expectet: an illam omnino non quærat. *Idem.*

Non eam, ne nunc quidem] *Non eam*, Probus distinguit. Jungunt qui secundum Menandri exemplum legunt. *Idem.*

Quid igitur faciam? &c.] Ex medio amoris argumento initium repetitur, in quo mira arte affectum ægroti amore animi exprimit Poëta. exclusus erat; inde revocatus amator, per solitas amantium iras. hinc opportunum erat, deliberare; an injuria exclusio-

Digitized by Google

nis, an blandimentum revocantis potius attendi, par esset. Expressit et interpretatus est nobili imitatione summam hujus scenæ Horatius Sat. II. 3. 'Amator Exclusus qui distat agit ubi secum, eat an non, Quo rediturus erat non accersitus, et hæret Invisis foribus? nec nunc, cum me vocet ultro, Accedam? an potius mediter finire dolores? Exclusit; revocat: redeam? non si obsecret. ecce Servus, non paulo sapientior, O here, quæ res Nec modum habet, neque consilium, ratione modoque Tractari non vult. in amore hæc sunt mala: bellum, Pax rursum. hæc si quis tempestatis prope ritu Mobilia, et cæca fluitantia sorte, laboret Reddere certa; sibi nihilo plus explicet, ac si Insanire paret certa ratione modoque.' Addendus est Persius Sat. 5. Cicero de Nat. Deor. III. 29. ad levitates Comicas refert: ut et Lucretius libro IV. quæ ab aliis jam producta sunt loca. *Bæclerus.*

Quid igitur, &c.] Adi Horatium, qui hunc locum transtulit. 'Amator Exclusus,' &c. 3. Sat. II. lib. Adi et Persii Sat. 5. *Farnabius.*

2 *Comparem*] Constituam: ut, *Quam inique comparatum est.* Donatus.

3 *Non perpeti meretricum contumelias*] Sic in Andria, 'Priusquam harum scelera et lacrimæ confictæ dolis.' Cum uni sit iratus, de omnibus queritur. *Idem.*

4 *Exclusit: revocat*] Utrumque injuriam fecit ex verbo, dicendo, *Exclusit* potius, quam, *non admisit.* et, *revocat* potius, quam, *petit ut redeam,* quod erat moderatius. *Idem.*

Redeam? non, si me obsecret] Vides ergo superiorem partem dubitationis in eo fuisse, ut rogatus rediret: inferiorem, ut ne rogatus quidem. *Id.*

Non, si me obsecret] Bene de ea, quæ totum proterve agens, exclusit et revocat: non petat, nec roget, nec oret, sed obsecret, inquit: quod horum omnium in majorem partem est ultimum. *Idem.*

5 *Si quidem hercle possis*] Διαλογισμὸς quasi ad alterum: ut, 'Nescis heu perdita, necdum Laomedonteæ sentis perjuria gentis.' *Idem.*

Nihil prius, neque fortius] Deest, *est.* ut, 'Multum ille et terris jactatus et alto.' Et *prius* modo ad laudem, non ad ordinem pertinet. ut Sallustius, 'quæ prima mortales ducunt.' Et ipse in Heautont. 'Et suavia quæ essent, prima habere.' *Idem.*

Prius, neque fortius] Melius, præstantius. Τὸ βέλτιον, καὶ τὸ τιμιώτερον, πρότερον τῇ φύσει δοκεῖ. Aristot. in Categor. *Farnabius.*

6 *Naviter*] A navi ductum, a qua in alto nullum diversorium est. *Donatus.*

Neque perficies gnaviter] Plautina illa huc pertinent Trucul. II. 5. 12. 'Male quod mulier facere incepit, nisi id efficere perpetrat,' &c. et vs. 16. 'Nimis quam paucæ efficiunt, si quod occeperint bene facere.' *Bæclerus.*

7 *Atque, ubi pati non poteris, &c.*] Palmerius homo fuit ingeniosus; at hoc loco, dum se doctum haberi vult, se deridendum propinavit. De illo alias, in Commentariis. Hoc unum dicam: non intellexit quid sit producta periodus. *Faber.*

8 *Infecta pace*] Ἔμφασις per μεταφορὰν. *Donatus.*

9 *Indicans te amare*] Non verbis indicans ut alibi, 'Ibi tum exanimatus Pamphilus Bene dissimulatum amorem, et celatum indicat.' *Idem.*

Actum est! ilicet! peristi!] De jure translatum. *Actum est,* ad *Ultro ad eam venies,* relatum est: *Ilicet,* ad *Indicans te amare: Peristi,* ad *Ferre non posse.* Idem.

Ilicet] Semper in fine transactæ rei ponitur. *Idem.*

Ilicet] De judicio. *Idem.*

Peristi] Ὑπερβολή. *Idem.*

Peristi] De supplicio. *Idem.*

Digitized by Google

10 *Eludet*] *Eludere* proprie gladiatorum est, cum vicerint. Cicero, 'Quam diu etiam furor iste tuus eludet?' *Eludere*, est finem ludo imponere. *Idem.*

11 *Proin tu*] Ut *exin* et *exinde*, sic *proin* et *proinde* dicitur. *Idem.*

12 *Here, quæ res, &c.*] Concessum est in Palliata poëtis comicis, servos dominis sapientiores fingere: quod idem in Togata non ferre licet. *Donatus.*

Eam consilio regere non potes] Nunc domino servus est sapientior: quia nec amator, nec amans. Ut idem in Andria, 'Facile omnes cum valemus, recta consilia ægrotis damus.' *Idem.*

Here quæ res, &c.] Donatus hic: 'Concessum est,' &c. quæ res forte huc parum facit. Servus ab Horatio etiam *non paulo sapientior* hic nominatur hero, propter πάθος heri, quod facit, ut ratio omnis succumbat ægritudini animi, quæ res infra apud Nostrum Poëtam satis declaratur. De cetero servi vetuli adolescentibus in Comœdia suasores fere inducuntur. Ubi iterum nulla annotatione opus est, servos esse sapientiores dominis. cum præsertim de calliditate servorum, nunquam de prudentia Noster agat; quantum autem ad heros majores, id est, ad patresfamilias attinet, permittit sane Terentius, ut interdum a servis illi fallantur, (nunquam prudentiæ sed fallaciarum ope et versutia,) plerumque tamen illos aut succumbere, aut metuere facit. iterum ergo non est opus dicere: servos in Comœdiis palliatis dominis sapientiores esse. Hæc ad Donati annotationem.

Quantum attinet ad rem ipsam, Cicero iterum hoc loco utitur ad demonstrandum animi levitatem Tuscul. IV. 35. Plautus autem amoris incommoda exequitur omnium copiosissime, in Mercat. I. 1. 18. 'Nam amorem hæc cuncta vitia sectari soleat, Cura, ægritudo, nimiaque elegantia, &c. Sed amori accedunt etiam hæc, quæ dixi minus, Insomnia, ærumna, error, terror, et fuga. Ineptia, stultitiaque adeo, et temeritas, Incogitantia, excors immodestia, Petulantia, cupiditas, malevolentia; Inhæret etiam aviditas, desidia, injuria, Inopia, contumelia, et dispendium, Multiloquium, pauciloquium.' *Bœclerus.*

Here quæ res, &c.] Servus non paulo sapientior. 'O here quæ res,' Horat. Sat. dicta. *Farnabius.*

Consilium neque modum] Amor ex iis affectibus est, quorum virtus regula esse non potest: mediocritas autem et modus affectionum a virtute dependet, &c. Aristot. II. l. Ethic. Nicom. 6. c. *Idem.*

14 *In amore hæc omnia insunt vitia*] Duæ præpositiones, *in amore insunt.* Donatus.

In amore, &c.] 'Amorem hæc cuncta vitia sectari solent, Cura, ægritudo,' &c. vide prologum Mercatoris Plautin. 'In amore et ira, jurgia, preces, exprobratio, satisfactio,' &c. Tacit. An. 13. *Farnabius.*

15 *Induciæ*] *Induciæ*, sunt pax in paucos dies, vel quod in diem dentur, vel quod in dies otium præbeant. *Donatus.*

Bellum, pax rursum] Ut supra in Andria, 'Amantium iræ, amoris integratio,' erat. quod de communi vita dictum, apud Plautum, ad amantes præcipue pertinet, Amphitr. III. 2. 57. &c. 'Nam in hominum ætate multa eveniunt hujusmodi; Capiunt voluptates, capiunt rursum miserias. Iræ interveniunt, redeunt rursum in gratiam. Verum iræ si quæ forte eveniunt hujusmodi Inter eos, rursum si re ventum in gratiam est, Bis tanto amici sunt inter se, quam prius.' *Bœclerus.*

16 *Pax rursum*] Bene, ut consolaretur, ultimam partem posuit. *Donatus.*

Hæc si tu postules] Id est, si velis,

vel coneris. *Idem.*

17 *Nihilo plus agas*] Id est, nihil agas. *Idem.*

19 *Et quod nunc*] Pro, *quæ*, ut sit consequens, 'hæc verba.' sic in Andria, 'Quod plerique omnes faciunt adolescentuli, Horum ille nihil egregie.' *Idem.*

20 *Egone illam? quæ illum? quæ me*] Familiaris ἔλλειψις irascentibus, nam singula sic complentur, *Egone illam non ulciscar?* quæ illum recepit? quæ exclusit me? quæ non admisit? Etenim necesse habet, nec potest complere orationem, qui et secum loquitur, et dolore vexatur. Nam amat ἀποσιώπησιν nimia indignatio, ut Virgilius, 'Quos ego—sed motos præstat componere fluctus.' *Idem.*

Egone illam? &c.] Supplet hanc orationem Donatus, et juxta suam emendationem Guyetus. *Bœclerus.*

Egone illam, &c.] Egone illam adeam? quæ illum mihi prætulit? quæ me sprevit? quæ me heri non admisit? *Farnabius.*

21 *Sentiet qui vir sim*] Possis interpretari illo Horatii Epod. 15. 'O doliturа mea multum virtute Neæra; Nam, si quid in Flacco viri est, Non feret assiduas potiori te dare noctes.' *Bœclerus.*

22 *Hæc verba*] *Verba* ἐμφατικῶς. Dixit, quæ scilicet nihil effectura sint. *Donatus.*

Me hercle una falsa lacrymula, quam oculos terendo misere vix vi expresserit] Expressio ad αὔξησιν ducens. et non *vera*, sed falsa: et non *lacrima* sed lacrymula: et non *ultro flens*, sed oculos terendo: et non *facile*, sed vi: et non, *exstillaverit*, sed expresserit. sic Virgilius, 'Captique dolis lachrymisque coactis.' *Idem.*

Una falsa, &c.] Juvenal. Satyr. 13. 'Docta oculos vexare humore coacto.' *Farnabius.*

23 *Quam oculos terendo misere, vix vi expresserit*] Totum sensum verbis significantibus protulit: ut, 'Stridenti miserum stipula disperdere carmen.' Et: 'Una dolo divum si fœmina victa duorum est.' *Donatus.*

24 *Et te ultro accusabis*] Si hoc dicere voluisset, rectum erat ut diceret, *et te ipse accusabis:* quare melior mihi videtur ea lectio, quæ est in Bembino et tribus aliis antiquis libris, et omnibus fere aliis: *et te ultro accusabit:* ut sit *ultro* pro, insuper: ut non modo Thais minas Phædriæ una lacrimula restinctura, sed insuper eum accusatura dicatur. *Faërnus.*

Et dabis ei ultro suppl.] Ut in illo summi Poëtæ: 'Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando Cogitur, et supplex animum submittere amori.' *Bœclerus.*

Et dabis, &c.] Vide act. v. scen. 8. *Farnabius.*

[Per 'Sic,' quod invenias ad h. l. in nostris VV. LL. intellige id quod legitur in textu Westerhovii.]

25 *Nunc ego et illam*] *Nunc*, id est, sero. ut Virgil. 'Nunc scio quid sit amor.' Et, 'Nunc augur Apollo, Nunc Lyciæ sortes.' *Donatus.*

27 *Et prudens, sciens*] *Prudens* est, qui intelligentia sua aliquid sentit *Sciens.* qui alicujus indicio rem cognoscit. Ergo prudens, per sese: sciens, per alios. *Idem.*

28 *Vivus, vidensque pereo*] Mire et nove, *vivus pereo:* et propterea sic dixit, ut intelligamus, *occider:* et *vivus*, quasi sapiens et sentiens. *Idem.*

Vivus, vidensque pereo] Bene addidit *videns*, nam vivus perit, qui etiam dormiens opprimitur: videns autem, qui vigilans vim patitur et perit. Nam *videre*, pro vigilare posuit, ut etiam Virgilius, quum de silentio dicit, 'Jamque videnti Sanguineis frontem moris et tempora pingit.' Ergo vivus, non mortuus: videns, non dormiens. *Idem.*

Prudens, sciens, viv. vid., &c.] δεινοποιεῖ impotentia πάθους ἐρωτικοῦ, quando succumbit ratio, id quod Propertio, sine amplificatione, est *nullo vivere consilio.* Sed et τὸ δίμετρον 'Ανακ-

Digitized by Google

ρεύντεων apud Scholiastem Aristophanis huc potest accommodari : καὶ μαίνομαι κοὐ μαίνομαι. cum ratione enim insaniunt quodammodo, et pugnantia loquuntur hi tales. ut apud Ovidium (Metamorph. VII. 1.) 'Sed trahit invitam nova vis; aliudque cupido, Mens aliud suadet; video meliora proboque, Deteriora sequor.' Eustratius non omisit notare, in VI. Ethic. Aristot. cap. 2. ubi ὄρεξιν ὀρθὴν explicat : ἵνα μὴ διάστροφος οὖσα αὕτη, οὐκ ὀρέγηται ἐκείνου ὃ ἡ διάνοια διωκτὸν εἶναι συνεπεράνατο, ἀλλὰ πρὸς τοὐναντίον ὁρμᾷ. πολλάκις γὰρ ἐπὶ τῶν ἐμπαθῶν τοῦτο γίνεται. οἷον δὴ καὶ ἡ Μήδεια, εἰδυῖα μὲν ἐκ τοῦ λόγου ὅτι φαῦλα ἦν ἅπερ ἔμελλε δρᾷν, ὑπὸ δὲ τῆς κατὰ θυμὸν νικωμένης ὀρέξεως, ἔδρασκεν ἐκεῖνα ἃ ὁ λόγος εἶναι φαῦλα ἀπέδειξε. *Boeclerus.*

Vivus, &c.] Lucret. III. 'Mortua cui vita est prope jam vivo atque videnti.' *Farnabius.*

Pereo] Interpretetur, quid hoc sit perire, Plautus Truculento I. 1. et 2. *Boeclerus.*

29 *Captum*] Sallustius, 'Sin captus pravis cupidinibus.' *Donatus.*

Quam queas minimo] Perseveravit in translatione, quam jamdudum sumpsit a bello. *Idem.*

31 *Si sapis*] Id est, si sapias. ad inferiora jungendum est : nam aliter non intelligitur. *Idem.*

34 *Sed ipsa egreditur*] Nullum librum vidi, in quo non ita legatur, *Set ecca ipsa egreditur.* ratio carminis constat, si ex *set*, elidas t. *Faërnus.*

Sed ecca ipsa egreditur nostri fundi calamitas] Optime, et rotunde, et Comice Baifius : *Ho, voicy l'orage, Qui grelle tout nostre heritage.* Faber.

Nostri fundi calamitas] Proprie *calamitatem* rustici grandinem dicunt, quod comminuat calamum, hoc est, culmum ac segetem. *Donatus.*

Calamitas] Grandinis tempestas quæ calamos, id est, culmos, frangit, et segetem sternit, a rusticis vocatur *calamitas.* Illa vero non intercipit, sed plane disperdit. Meretrici propius convenit καλαμαία, id est, locusta, quod nomen indidit Theocritus puellæ quæ depascebatur, messemque agricolis destinatam intercepit. Idyll. 10. *Farnabius.*

35 *Intercipit*] Proprie, quasi totum capit. Plautus in Aulularia, 'Quæ mihi interbibere sola, si vino scateat, Corinthiensem fontem et Pyrenæum potest.' *Donatus.*

SCENA II.] Iterum Senarii sunt. vs. 6. nostri Mss. *tune hic eras mi Phædr.* vs. 9. unus : *sane, quia vero hæ mihi semper patent fores.* alter : *sane vero quia hæc mihi p. s. f.* Argent. *sane quia hæ mihi semper pat. f.* vs. 15. omnes non geminant τὸ *mi.* vs. 22. omnes, ut ed. ut et vs. 26. vs. 28. omnes : *tum ibi.* vs. 30. omnes : *arreptam.* vs. 35. duo : *unde eam emerat :* vs. 37. omnes : *educare ita ut si.* vs. 41. omnes : *rogas? quia.* vs. 46. duo : *interea loci te cogn.* vs. 49. duo : *nec hoc quidem t.* vs. 51. duo : *aliquantulum.* vs. 52. omnes, ut ed. vs. 54. duo : *producit ac vendit.* vs. 60. lectio est codicis Argentoratensis, quæ metro convenientior visa est. τὸ *eam* ceteri quoque nostri omittunt. vs. 72. omnes : *nihil mihi respondes.* PH. *pessima es.* vs. 75. duo : *at ego nesc.* unus : *aut e. n.* vs. 81. duo : *quo adducta est.* unus : *advecta.* vs. 82. τὸ *aliud* omnes habent. vs. 99. unus : *ego ex animo dico.* alter : *ego ex an. misera dico.* tertius : *ego non ex an. mis. dico.* vs. 106. omnes : *morigerandum est Thaidi.* vs. 117. omnes : *parvam.* vs. 119. omnes : *certe.* vs. 126. duo : *veniat.* Bœclerus.

1 *Miseram me, &c. neve aliorsum*] *Aliorsum*, in aliam partem : ut *seorsum*, dicitur. *Donatus.*

3 *Quod heri intromissus non est*] Hæc levius, ut de facto suo loquens. At Phædria, 'Exclusit, revocat,' inquit, 'redeam? non, si me obsecret.' *Idem.*

4 *Tremo horreoque*] Ex amore nimio. Nimius ignis effectum frigoris

reddit: et ex frigore nimio effectus ignis existit: secundum illud quod physici aiunt. hinc et Virgilius, 'Aut Boreæ penetrabile frigus adurat.' *Idem.*

Tremo horreoque, postquam aspexi hanc] Natura magni caloris etiam horrorem incutit, ut nimiæ febres. *Idem.*

Tremo horreoque] Sanguine ad cor refugiente, *extremos tremor occupat artus.* Farnabius.

5 *Accede ad ignem hunc*] Potius *ignem* meretricem accipimus, quam aram Apollinis: vel quia amator uritur. Ut Virgilius, 'At mihi sese offert ultro meus ignis Amyntas.' Vel quia avida et avara est, ut ignis alimentorum. *Donatus.*

Jam calesces plus satis] Nove, sed intelligitur *quam*, id est, plus æquo. ut alibi, 'Quam ne quid in illum iratus plus satis faxit pater.' Hoc quidam putant. at mihi de his videtur esse, quæ a veteribus geminabantur: ut, *plerique omnes*, hoc est, omnes: et, *pleraque omnia*, id est, omnia. sic et, *plus satis*, pro satis. *Idem.*

Ignem hunc] Aram, inquiunt, Apollinis in scena, (vide Andriæ act. IV. sc. 4.) vel aram Veneris in atrio meretricis. imo ipsam Thaïdem. 'Nam si te vel modice meus igniculus afflaverit, ureris intime.' Photis II. l. Apul. Asin. *Farnabius.*

6 *Quis hic loquitur*] Non imperite intelligunt, qui existimant meretricem etiam hoc simulare, quod non providerit Phædriam. Nam et personæ, et dictis ejus ceteris hoc convenit: et tunc erunt gratiora omnia, quæ supra dixit. *Donatus.*

Tun' eras hic mi Phædria] O. l. s. hanc collocationem habent, *tun' hic eras mi Phædria?* qui ordo verborum versum reddit expeditiorem. *Faërn.*

7 *Cur non recta introibas*] Quasi parum fuerit *introibas:* satis mire additum *recta.* Donatus.

Quid hic stabas? cur non recta introibas] Exquisitioribus blanditiis meretrix apud Plautum: 'Animule mi, mihi mira videntur, Hic te stare foris, fores cui pateant Magis, quam domus tua, domus cum hæc tua sit.' Terentius apte divisit, ut ὑπόθεσις postulabat. *Bœclerus.*

8 *De exclusione verbum nullum*] Plus admirationis est, nec accusationi, nec satisfactioni locum reliquisse meretricem, callide dissimulata injuria. *Donatus.*

Quid taces] Et hoc callide: quasi innocens ne suspicetur quidem, quid succenseat adolescens. *Idem.*

9 *Sane, quia vero semper, &c.*] Tolle, *sane* et *vero*, et pronuntiandi adjumenta vultumque dicentis: et in verbis non negatio, sed confessio esse credatur. Nam *vero* ironiæ convenit. ut Virgilius, 'Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis.' *Id.*

Sane quia, &c.] Ironice. *Farnabius.*

10 *Aut quia sum apud te primus*] Duo dixit quæ doleat: et quia clausæ fores, et quia posterior habetur, prælato milite. *Idem.*

Aut quia sum apud te primus] Subauditur, 'Non recta introivi.' *Idem.*

Missa istæc face] Alia dissimulatio, et durior post admonitionem. sed bene intelligit, qui hoc a meretrice ridente molliter, et osculum porrigente dici accipit. *Idem.*

11 *Quid missa*] Magna virtus poëtæ est, non sententias solum de consuetudine ac de medio tollere, et ponere in comœdia, verum etiam verba quædam ex communi sermone, quale est quod ait nunc, *Quid missa?* Idem.

Utinam esset mihi pars æqua amoris tecum] Vel amandi, vel non amandi scilicet. *Idem.*

Quid? missa? o Thais, utinam, &c.] Expressit Poëta animum amatoris mobilem; et in ipso conatu conquerendi de exclusionis injuria, remollitum in confessionem desiderii ac amo-

Digitized by Google

ris sui. *Bœclerus.*

Utinam esset, &c.] Εἴθ' ὁμαλοὶ πνεύσειαν ἐπ' ἀμφοτέροισιν ἔρωτες Νῷν. Theocrit. Idyl. 12. *Farnabius.*

12 *Ac pariter fieret*] *Pariter*, similiter, Sallustius, 'Cui nisi pariter obviam iretur.' *Donatus.*

13 *Ut aut hoc tibi doleret, itidem ut mihi dolet*] Si ambo amaremus. *Idem.*

14 *Aut ego isthuc factum nihili penderem*] Id si esset, non amaret. *Fab.*

15 *Ne crucia te; obsecro! anime mi*] *Mi*, vocativus est, ab eo quod est *meus*. Vide quam familiariter hoc idem repetit blandimentum. Vult enim Terentius velut peculiare verbum hoc esse Thaidis. ideo totiens dictum est, 'Tune hic eras, mi Phædria? Ne crucia te, obsecro, anime mi, mi Phædria.' *Donatus.*

Ne crucia te] Hæc nisi amplectens adolescentem mulier dixerit, videbitur *ne crucia* sine affectu dicere. Sed sic dicet, *ne crucia te*, eo gestu quasi in eo etiam ipsa crucietur: nam ideo subjecit, *anime mi*, hoc est animus meus. *Idem.*

Ne crucia te obs. anime mi, mi Phædria] Merito secuti sumus Donatum, cujus testimonio geminatur τὸ *mi*. v. Fr. Fabric. et Guyet. *Bœclerus.*

Anime mi, &c.] 'Vox blanda et nequam, digitos habet,' ait Juvenalis 6. Sat. Ζωὴ καὶ ψυχή. *mon ame, mon petit ceur*, Gall. *mi vida, mi alma, mis entranas*, Hisp. *Farnabius.*

16 *Non pol quo quemquam plus amem*] Hoc totum nimis blande, et cum contrectatione adolescentis, dicit meretrix. *Donatus.*

17 *Faciundum fuit*] Legendum, faciendum, scribendum, totum hoc semper necessitati adjungitur. Virgilius, 'Aut pacem Trojano ab rege petendum.' Et alibi, 'Arma acri facienda viro.' *Idem.*

Ita res erat, faciendum fuit] Σχῆμα κωμικόν. ita expediunt, et absolvunt, compendio simul ac dissimulatione, quibus non est facile defendere quod factum est. *Bœclerus.*

18 *Credo, ut fit, misera præ amore exclusit hunc foras*] Oratorie ac facete additum, *misera*. Et cum illa a derivatione causæ argumentetur, mira a Parmenone correpta est, verisimile non esse, ut quis, quem amet, eundem possit excludere. *Donatus.*

Exclusit hunc foras] Παρὰ προσδοκίαν intulit, intuens puellam, et ei ostendens Phædriam: ut ostendat quam falsa et repugnantia loquatur meretrix. *Idem.*

Misera præ amore exclusit h. f.] Opportune poëta, ad narrationis et contentionis levandum tædium, servum vernili dicacitate inducit meretricem ludere. Priscianus lib. XIV. hunc versum ita scribit: 'Credo, ut fit, misera præ amore hunc exclusit foras.' *Bœclerus.*

Exclusisti, &c.] Menander in prologo fabulæ *Thais* inscriptæ ἦθος ejus expressit: Ἐμοὶ μὲν οὖν ἄειδε τοιαύτην, θεὰ, Θρασεῖαν, ὡραίαν δὲ, καὶ πιθανὴν ἅμα, Ἀδικοῦσαν, ἀποκλείουσαν, αἰτοῦσαν πυκνὰ, Μηδενὸς ἐρῶσαν, προσποιουμένην δ' ἀεί. citat Plutarchus de audiend. Poëtis. *Farnabius.*

19 *Siccine ais*] Quinque antiqui libri, *sicine agis?* ut sit sensus: hocine modo me tractas? *Faërnus.*

Age] Corripientis est modo *age*, non hortantis adverbium. *Donatus.*

20 *Te accersi jussi*] Hoc est, quod supra ait, 'Non eam, ne nunc quidem, cum accersor ultro?' *Idem.*

Dic mihi] Meretricia calliditate commendat, quæ dictura est. *Idem.*

21 *Egone? optume*] Bene. non expectavit servus, ut pro se dominus responderet Thaidi. *Idem.*

Potin' est hic tacere] Præstructum, ut inferri possit: 'Quam intimum Habeam te; et mea consilia ut tibi credam omnia.' *Bœclerus.*

22 *Verum heus tu*] Astute servus reponit Thaidi vicem. Nam illa ut

Digitized by Google

magnum voluit expectari, quod dictura est, iste ut falsum contemnit. *Donatus.*

Meam astringo fidem] Fidem promitto: quia *vincula fidei* dicuntur. *Id.*

23 *Quæ vera audivi, taceo*] Mire vicem Parmeno reddidit meretrici. Nam ut servum difficile est tacere commissa, ita meretricem rarum est vera dicere. *Idem.*

Quæ vera audivi] Figura παρασκευή. *Idem.*

Contineo optume] Proprie a metaphora vasorum transtulit verba. *Id.*

24 *Sin falsum, aut vanum, aut fictum est, continuo palam est*] *Falsum* est, quo tegitur id quod factum est. *Vanum,* quod fieri non potest. *Fictum,* quod non est factum, et fieri potuit. Vel *falsum,* est fictum mendacium simile veritati. *Vanum,* nec possibile nec verisimile. *Fictum* totum sine vero, sed verisimile. Falsum loqui, mendacis est: fictum, callidi: vanum, stulti. Falsum loqui, culpæ est. Fictum, virtutis. Vanum, vecordiæ. Falsis decipimur: fictis delectamur: vana contemnimus. *Idem.*

Sin falsum aut van. aut fict.] Priscianus lib. XIV. concise affert, 'Si falsum, aut fictum, continuo palam est.' v. Guyet. *Bœclerus.*

25 *Plenus rimarum sum*] Vilis atque abjecta translatio, et apta apud meretricem loquenti: translata autem est ab aquario vase fictili. *Donatus.*

Hac atque illac perfluo] Contra, *Contineo optume.* Idem.

Plenus rimarum sum, hac atque illac perfluo] Donatus: 'vilis atque abjecta translatio,' &c. ubi, quod de meretricis persona addidit, argutius est quam verius, et servus jam huic translationi, ut apte succederet, viam paraverat, cum diceret: 'contineo optime.' sicut vas integrum, continet infusa, rimosum effundit. Alterum illud, de vase aquario fictili, Scaliger putat referendum ad Futile, quod ad Persii, Satyr. Lutatius, ad Andriam (III. 5. 3.) Donatus describunt. sed rimarum ibi nulla mentio. instabile tantum, sive quod stare ac deponi non posset, describitur. *Bœclerus.*

Plenus rimarum, &c.] Κλειθριώδης. 'Sum cui rimosa male deponuntur in aure Arcana.' Sumptum a vasis fractis et futilibus. *Farnabius.*

26 *Proin tu, taceri si vis, vera dicito*] Utrum te taceri, aut tuum dictum? an impersonaliter, et infinito modo? *Donatus.*

27 *Samia mihi mater fuit*] Puduit dicere Thaidem, *Meretrix mihi mater fuit.* quod tamen significavit, dicendo aliunde civem alibi habitasse. Nam ideo meretrices, *peregrinæ* dictæ sunt in comœdiis. ut in Andria, 'Adeone est demens ex peregrina.' *Idem.*

Samia mihi mater fuit] Valde sunt bonæ narrationes Terentianæ. Hic Thais ab initio, fidei causa faciendæ, lente et cum mora quadam narrat. subinde contrahit in summam nonnulla, quæ seriem negotii contexebant quidem, consilio autem, cui narratio tota destinatur, haud perinde permixta erant. *Bœclerus.*

Samia mihi, &c.] Ex Samo insula Icarii maris, Ionio adjacenti. *Farn.*

Rhodi] Ins. maris Carpathii. *Idem.*

28 *Potest taceri hoc*] Id est, verisimile est. Nec *hoc* ad laudem proficit, sed ad dedecus meretricis. *Donatus.*

Potest taceri hoc] *Hoc,* peregrinam nasci meretricem. Et ideo potest verum videri. *Idem.*

Potest taceri hoc] Id est, istud vero credo, matrem tuam id fuisse quod es, meretricem scilicet; nam si illa Samia erat, et apud Rhodum habitabat, ibi erat peregrina, id est, quod satis sit dixisse semel, mulier, quæ corpore corpus alebat. Salomo novem, decem locis peregrinam vocat turpem illam mercem. Sic et peregrina in Andria positum est in pro-

Digitized by Google

bri loco: 'Habeo hic neminem, neque amicum.' Isthuc vero qui tandem Thais possit dicere! Illam Phædria deperibat; ipsa autem Phædriæ in amore paria faciebat; quin et ipsam modo dicentem audies: 'Ego pol, quæ mihi sum conscia, hoc certo scio, ... Neque meo cordi esse quenquam cariorem hoc Phædria.' Quid igitur? quia adolescentes, metu probri, infamiæ, et interdum exheredationis, palam et publice ejusmodi mulieres adjutare non audebant. *Faber.*

29 *Puellam dono quidam*] Ætas et sexus amoris causa sunt, cur eam Thais puellam diligat. *Donatus.*

Puellam dono quidam mercator dedit] Propter hoc ostendit meretricem fuisse matrem: et dono ideo accipere puellam potuisse. *Idem.*

30 *Ex Attica hinc abreptam*] Quia Athenis est constituta scena. *Idem.*

Attica hinc abreptam] Regione literali ἀκτὴ olim vocata, h. *Ducato de Sethines*, in qua urbs Athenæ. *Farnabius.*

Arbitror] Bene *arbitror*, et nihil certi. quando enim ausurus esset Parmeno adornare Chæream ad vitiandum hanc virginem, si præscisset civem esse? *Donatus.*

31 *Matris nomen et patris dicebat ipsa*] Quæ infantis memoriæ proxima sunt. Nam quid prius ætas illa, quam patrem matremque cognoscit? *Idem.*

32 *Et signa cetera neque sciebat*] Id est: domum patris, regionemque ejus. *Idem.*

33 *Neque per ætatem etiam potuerat*] Hoc ideo addidit, ne esset minus elegans, quæ nesciret. *Idem.*

34 *Hoc addebat*] Ad matris scilicet nomen et patris, quod puella dicebat. *Idem.*

35 *Unde*] Id est, a quibus. ut Virgilius, 'Genus unde Latinum.' Et, 'Causam dicere prius, unde petitur aurum.' *Idem.*

E Sunio] *Sunium*, promontorium est Atheniensium: et in eo forum rerum venalium, ἐμπόριον. *Idem.*

Abreptam e Sunio] Cicero ad Attic. Ep. 7. 3. legit: *captam e Sunio.* an μνημονικῷ ἁμαρτήματι? *Boeclerus.*

Sunio] Promontorio Atticæ. h. *Capo delle Colonne.* inter Piræum portum Athenarum et Leonum promont. Eubœæ. citat hunc locum Plinius: 'Mercator hoc addebat, captam e Sunio: quod si δῆμους oppida volumus esse, tam est oppidum Sunium, quem Piræus.' l. VII. Epist. 3. *Farnabius.*

36 *Mater ubi accepit*] Hæc figura in narrationibus βάσις dicitur, cum omnia pedetentim dicuntur insinuandi gratia. ut nunc, *Matri mercator dono dedit. Mater ubi accepit.* Et simul convenit mulieri loquenti hujuscemodi mora. *Donatus.*

Mater ubi accepit] *Accepit*, simpliciter, aut audivit ingenuam: ut, *Capiendi et c. a. t.* Sed melius prius. *Idem.*

Cœpit studiose omnia docere] Mire: nam non docuit, sed *cœpit docere.* τῷ μελλησμῷ. Et vide quam satis muliebriter. *Idem.*

37 *Ita ut si esset filia*] Ergo velut soror habenda est Thaidi: et ideo sequitur, 'Sororem plerique esse credebant meam.' Et oratorie cumulat dignitatem et amorem puellæ: ut ejus comparatione leniatur injuria facta Phædriæ. *Idem.*

Docere, educere ita ut si esset filia] [In Faërni nota, inter VV. LL. in h. l. supra inserta, propter homœoteleuton quatuor voces a typotheta male sunt omissæ. Error sic corrigendus: 'Sed nullus liber est in quo sit *educere.* Sed in omnibus *educare:* quam,' &c.]

39 *Ego cum illo, quo cum uno tunc rem habebam hospite*] Totum dixit, et quod hospitem, et quod rem habebat. Et bene *tunc*, et non *nunc*. Nam nunc, cum duobus. *Donatus.*

Digitized by Google

Quo cum uno tunc rem habebam] Id est, consuetudinem, amorem. *Idem.*

Hospite] Id est, Attico. *Idem.*

Quo cum uno rem habebam tum hospite] Reposuimus ex o. l. s. et Donato hanc collocationem verborum, *quo cum tum uno rem habebam hospite.* et stat versus, si in *rem* collisionem non facias. *Faërnus.*

40 *Abii huc*] Rhodo Athenas scilicet. *Donatus.*

Qui mihi reliquit hæc, quæ habeo, omnia] Hoc ideo, ne tantundem obsequii exigat Phædria. Ideo contra Parmeno. *Idem.*

41 *Utrumque hoc falsum est: effluet*] Ipse exponit *hoc utrumque* quid dicat. et contradicendum est, quia præsens amator gravatur hoc dicto. *Idem.*

42 *Neque tu uno eras contenta*] Quippe qui admiseris militem. *Idem.*

Neque solus dedit] Quippe quia non omnia tua illius fuere mortui. *Idem.*

Neque tu, &c.] Admisisti namque militem, dein herum meum. Juven. 6. Sat. 'Ocyus illud Extorquebis, ut hæc oculo contenta sit uno.' *Farnabius.*

43 *Nam hic quoque*] Δεικτικῶς. non Phædria, sed *hic* dixit, tangens illum, et quasi invito illo hoc exprobrat. *Donatus.*

Bonam magnamque partem ad te attulit] Hæc dicuntur ἰσοδυναμοῦντα: ut *Abs te petere et poscere.* An potius bonam specie, magnam quantitate? et nunc discretive dictum est: nam alias bonam pro magna et multa accipimus. *Idem.*

44 *Ita est*] Non erat negandum, quod dixit Parmeno meretrici satisfacere cupienti, et non tacenti culpam in conscientia esse. *Idem.*

46 *Te interea loci cognovi*] Oratorie priorem amatorem facit militem, quam Phædriam. Nam posterius dicit hunc cognitum per absentiam militis. Ergo cum militi Phædria rivalis superductus sit, consequens est ut miles queri debuerit, non Phædria: et propterea nihil peccatum, si ordine servato miles antepositus fuerit amatori postmodum cognito: et hoc sine puella, et munerum causa, multum pro milite contra Phædriam valet. Sed vide meretricem; quia rem dixit perurentem, quot et qualia blandimenta subjicit, dicendo, 'Tute scis post illa, quam intimum habeam te,' &c. *Idem.*

Cariam est, &c.] Provinciam minoris Asiæ, inter Ioniam ad Bor. et Lyciam ad Ort. mare Carpathium ad Occid. Rhodium ad Austrum. h. *Aidmelli* et *Mentesselli.* Farnabius.

47 *Cognovi*] Proprie *cognovi.* Donatus.

Tute scis post illa, &c.] Ἐπιπλοκὴ figura: nam hoc ad narrationem non pertinet. *Idem.*

48 *Et mea consilia ut tibi credam omnia*] Ex præsenti actu sumpsit argumentum, quod eum nunc tanquam consultorem adhibuerit. Et bene *Credam.* secundum illud, *Potin' est hic tacere?* Donatus.

49 *Ne hoc quidem*] Id est, hoc quoque falsum est. *Idem.*

Ne hoc quidem tacebit Parmeno] Aut ex *quidem* m elidendum, quamvis sequente consonante: aut legendum ut in Vaticano: *Neque hoc tacebit Parmeno.* quod minus placet. *Faërnus.*

Ne hoc] Utpote falsum. *Farnabius.*

Dubiumne id est] Me non taciturum scilicet. *Donatus.*

50 *Hoc agite*] Pro adverbio corripientis est positum: aut certe pro adhortatione audientiæ præbendæ. Sic Plautus, 'Hoc agite sultis spectatores.' Et convenit velut nutu audientiam significantis, et gestu hoc ipsum adjuvari. *Hoc agite,* id est, illud desinite, et hoc attendite. *Idem.*

Hoc agite] Imperatæ attentionis formula, in Sacris usitata. *Farnabius.*

51 *Nuper*] Ut adhuc amor flagrare videatur, addidit *nuper.* Donatus.

Aliquantulum ad rem est avidior]

Digitized by Google

Vultu accomodato ad reprehensionem pronuntiandum est. *Idem.*

Ad rem avidior] Proprie *avidior.* Et *rem* pecuniam modo dicit. *Idem.*

52 *Is ubi hanc forma*] Ex aliena persona vult ostendere præter affectum, quanti sibi æstimanda sit: et quanto munere miles Phædriæ meruerat anteponi. *Idem.*

53 *Et fidibus scire*] Vetusta ἔλλειψις. *Idem.*

Pretium sperans] Deest *magnum.* ut, ‘Et stabulo frenos audire sonantes.’ *Idem.*

54 *Producit, vendit*] Proprie. Nam *produci* res venales dicuntur. *Idem.*

Producit: vendit] Hæc celeritas vendibilem indicat mercem. *Idem.*

Forte fortuna] Id est, bona fortuna. *Idem.*

Producit, &c.] Venalem exponit venditque. *Farnabius.*

55 *Hic meus amicus*] Quia locus est meritorum, non jam miles, sed meus amicus. Vide enim quid sequatur: ‘Emit,’ inquit, ‘Eam dono mihi, imprudens harum rerum.’ Hic ostenditur quam avidus id faceret, si rem penitus nosset. simul etiam ostenditur quanta secreta dicat Phædriæ: utpote quæ rivalis nesciat. *Donatus.*

Hic meus amicus] Miles, Thraso. *Farnabius.*

56 *Imprudens harum rerum, ignarusque omnium*] *Prudentia,* naturalis est: *gnaritas,* extrinsecus venit. *Imprudens,* per se: *Ignarus,* per alios. Hoc est, qui nec suspicatus sit, neque ex aliquo audierit. *Donatus.*

57 *Venit*] Ex Rhodo Athenas. *Farnabius.*

Postquam sensit me tecum quoque rem habere] Non dictum, sed quasi cœlatum. *Donatus.*

Sensit me tecum quoque rem habere] Magno pondere dixit, *tecum quoque:* tanquam irascendi justa magis sit causa militi, quam Phædriæ. Nam *sensit,* et *tecum,* et *quoque,* hoc significat. *Donatus.*

Rem habere] Sic dixit, ut honeste res impura dicatur. *Idem.*

58 *Ne det, sedulo*] *Sedulo,* sine dolo, hoc est, impense. *Idem.*

59 *Ait*] Semper *ait* dicimus, quum vel invisa nobis et audientibus, vel vana dicta narramus alicujus. *Idem.*

Si fidem habeat] Hoc est si faciam aliqua, unde credat se tibi præponi. *Idem.*

Si fidem habeat] Si credere cogatur, id est, si credat: unde *fidejussor* dicitur, hoc est, auctor credendi. *Idem.*

Se iri præpositum tibi apud me] Ἀναστροφὴ in verbo, *præpositum iri,* ac necessaria implicatio in his, quæ dura dictu sunt. *Idem.*

62 *Sed ego quantum suspicor*] Alta et acuta inventio. Scit meretrix hoc solo amatores inimicos esse, quod idem diligunt. Magnifice igitur, ut rivalis odium deliniret, vult persuadere Phædriæ non se amari, sed virginem. *Idem.*

63 *Ad virginem animum adjecit*] Cur hoc inferat? ut vel lædendi militis causa, Phædria patiatur, eum, quam amet, et nolit, virginem dono dare.

Ad virginem, &c.] ‘Sed præcauto est opus: Ne ad illam me animum adjecisse aliqua sentiat.’ Plaut. Mercat. act. II. sc. 2. *Farnabius.*

Etiamne amplius] Mundat Terentius, ut solet, res hujusmodi per ἔλλειψιν suam. *Donatus.*

Etiamne amplius? nihil. nam quæsivi] *Etiamne amplius,* sc. militi cum illa virgine aliquid fuit? ut supra plenius in Andriæ II. 1. 25. interrogabatur, respondet Thais: ‘Nihil: nam quæsivi:’ in hac re studiose inprimis curavi ut resciscerem omnia. Et Phædriæ interrogatio, et Thaidis responsio mire serviunt τῇ οἰκονομίᾳ. Interrogatio enim illa, ut bene Donatus notat, honestati virginis et matrimonii Chæreæ consultura erat, ut intacta a milite intelligeretur cujus nuptiæ adolescenti nobili debe-

Digitized by Google

bantur. simul avebat Phædria cognoscere, si forte animus rivalis sui a Thaide ad aliam translatus nosceretur. Responsio autem Thaidis auctura erat suspicionem Phædriæ, quasi ea amore militis potissimum teneretur, et æmulatione stimulata metueret, ne is alio amorem suum conferret. id quod ante pernegaverat. unde postea Phædriæ occasio fuit, eam arguendi, et ex omni oratione ejus hoc conficiendi, 'plus amari militem quam se.' vs. 78. &c. *Bœcler.*

64 *Nihil: nam quæsivi nunc ego eam, mi Phædria*] Optime purgavit Terentius, quod mox liberalibus nuptiis fuerat obfuturum, si vitiatam virginem duceret Chærea. Necessario ergo defenditur, tanquam quæ honeste nuptura est. *Donatus.*

Nam quæsivi, &c.] Optime cavit poëta ut virgo integra et casta servaretur, quam liberalibus nuptiis destinarat. *Farnabius.*

65 *Multæ sunt causæ*] Non indiligenter consideraverunt hanc meretricis orationem, qui illam instar controversiæ retulerunt. Nam et principium est, 'Me miseram, vereor ne illud gravius Phædria tulerit.' Et narratio, 'Samia mihi mater fuit.' Et partitio cum confirmatione. ut, 'Nunc ego eam, mi Phædria, multæ sunt causæ quamobrem cupio abducere: primum quod soror est dicta,' et cetera. Reprehensio quoque, 'Egone id timeo?' et, 'Egone non ex animo misera dico?' Et conclusio per conquestionem: ut, 'Quam joco rem voluisti a me tandem, quin perfeceris? Ego impetrare nequeo hoc abs te, biduum saltem ut concedas solum.' *Donatus.*

Quamobrem cupio abducere] Etiam hoc verbo gratificatur Phædriæ: non enim *accipere*, ut ab amico remunerante: sed *abducere*, ut ab stulto, et experte. *Idem.*

Abducere] A milite. *Farnabius.*

67 *Ut suis restituam, ac reddam*] *Restituimur* iis, quibus nos volumus: *Reddimur* iis, qui nos volunt. Ergo restituimus volentem, reddimus volentibus. Sed in hac utrumque est. *Donatus.*

Sola sum: habeo hic neminem] *Sola sum*, ad familiarium refertur absentiam. *Habeo hic neminem*, ad alienorum amicitiam. Potest enim sola domi esse, habere tamen aliquem foris. Et *habeo hic neminem*, plus sonat, quam, *Neminem hic habeo*. Et, *Sola sum*, ab iis quos natura conciliat per se. *Habeo neminem*, eorum qui voluntate junguntur. *Idem.*

68 *Neque amicum*] Bene hoc apud amatorem: quia est aliud *amator*, aliud *amicus*. *Amator*, qui ad tempus: *Amicus*, qui perpetuo amat. An quia in patris potestate est Phædria? *Idem.*

Quamobrem, Phædria] In necessariis interponi nomen licet audientis. *Idem.*

69 *Cupio aliquos parare amicos beneficio meo*] Hic ostendit specialiter, cujusmodi amicos quærat, ne Phædriam contemnere videatur. *Idem.*

Parare amicos beneficio meo] Quia parantur, et suo, sed minus diligunt. *Idem.*

70 *Id, amabo! adjuta me, quo id fiat facilius*] Παρέλκον. bis *id* posuit. *Donatus.*

Adjuta me] Mira coactio. pro patere excludi, *adjuta me*, dixit. *Idem.*

71 *Sine illum*] Blande *sine illum*, tanquam in manu ejus sit injuriam non pati, et excludi militem. Non enim dixit *fer*, aut *patere*, sed *sine*. Idem.

Priores partes hosce aliquot dies] Honeste circumloquitur: et oratorie, ne dicat, Abi foras, atque excludi te patere. *Idem.*

Priores partes, &c.] Quos in honore, gratia aut amore habent homines, hos προτέρους παρ' αὐτοῖς εἶναι dixerunt. Arist. Categ. *Farnabius.*

72 *Nihil respondes*] Jam silentium

Digitized by Google

accusat: quia scit nihil responsurum contrarium. Et satis blande, *Nihil respondes* dixit: tanquam qui debeas amoris vicem. *Donatus.*

Pessima] Læsa patientia excitavit dolorem, dolor iram. *Farnabius.*

73 *Ego quidquam*] Facete exprimitur illud, 'Amantium iræ amoris integratio est.' *Donatus.*

74 *Tandem perdoluit*] Nimis doluit, id est, persensit dolorem. Et *tandem*, quasi qui nimis patiens fuit. *Donatus.*

Tandem perdoluit: vir es] Eleganter variavit personam secundam, et tertiam. *Idem.*

Vir es] Non puer, sed jam vir, qui meretricem contemnis. *Idem.*

Heu noster, laudo] Bembinus et nonnulli alii antiqui libri *Eu* sine aspiratione habent. *Faërnus.*

75 *At ego nesciebam quorsum tu ires*] Tres antiquissimi libri habent, *aut ego.* alii omnes *haud ego*, quod et placet; id est, non eram nescius. *Idem.*

At ego nesciebam, &c.] Τὸ *at*, longe significantius est hoc loco, quam *haud.* an autem cum Guyeto *κατ' ἀντίφρασιν* accipi debeat, id est, haud nesciebam, possis dubitare; videtur enim Phædria apte assimulare, se non satis animadvertisse antea, quo tenderent illæ ambages: donec tam importuna petitio rem ultro proderet. considera, an magis opportunum hoc sit moribus hactenus cum silentio et benevole audientis, nunc autem, ad mentionem præferendi rivalis, subito impetu ad indignationem concitati. Ceterum *μίμησις* hæc, excerpit odiose summam dictorum, ac interpretatione quasi violenter illata in accusationem mendacii et perfidiæ cujusdam desinit. *Boeclerus.*

Parvula hinc est abrepta: eduxit mater pro sua] Vide *μίμησιν* cum odio inductam, et depravatam pronuntiatione: ita ut et *ὁμοιοτέλευτα* non vitarentur industria, *Parvula hinc est abrepta, eduxit mater pro sua, soror est dicta.* Donatus.

Parvula, &c.] Mimesis cum odiosa repetitione et gestu deformi. *Farnabius.*

77 *Soror dicta est*] Liber Bembinus, cum quo hic consentiunt omnes fere libri recentes, habet *soror dicta est.* nec versus repugnat, si abjicias r, ex *soror*, ut primus pes sit anapæstus, sicut et supra in, *nuper ejus frater.* at alii antiqui libri *soror est dicta.* Faërn.

78 *Hæc nunc verba*] Id est, falsa dicta. *Donatus.*

Huc redeunt] Ut excludar. *Idem.*

80 *Nisi illum plus amas, quam me*] Repudiatis causis, quas illa attulerat, per derivationem causæ, hic aliud dicit esse cur repellatur. *Idem.*

Et istam nunc times quæ advecta est] Adeo, inquit, amas militem, ut etiam invideas si quam amaverit. *Idem.*

81 *Talem præripiat tibi*] *Εἰρωνεία* stomachantis amatoris. *Idem.*

Ne illum talem prærip. tibi] Hæc vel ita accipi possunt, ut habet Guyetus, *illum talem*, nescio quem, cum contemtu: vel *illum talem*, *μιμητικῶς*, quasi judicio Thaidis talem ac tantum, id est, quem tu tanti facis, quem tibi præ omnibus tenendum putas, &c. quo possit pertinere Donati annotatio, qui *εἰρωνείαν stomachantis amatoris* hic agnoscit. *Boeclerus.*

82 *Quid te ergo aliud solicitat*] Quid est, inquit, si hoc non est? *Donatus.*

83 *Num solus ille dona dat*] Jam quasi quæstiones tractantur: sed ille munus advexit. *Idem.*

Num solus ille dona dat] Post locum amoris, apte mercedis et donorum tractatu utitur apud meretricem, cui omnia pretio metiri, disciplina est. itaque nec exprobratio aliena fuit. in qua hoc custodivit Poëta, ut animus Phædriæ in dando valde honestus, Thaidis in accipiendo vilis ostenderetur. et animo promtus, nec operæ aut pecuniæ parcus signatur ille; adeoque vere benignus. at Thais nec de muneribus recte judicat, et auctori ultro pro gratia injuriam reddit.

Digitized by Google

Debuerunt hæc gravia esse, ut mobilis amatoris inconstantia paulo post veluti exadversum spectaretur, quando tanta ratione, tanto affectu huc provectus, unico verbo labascit, expugnatur, succumbit. *Bœclerus.*

Nuncubi meam benignitatem] Possunt enim dona dari, sed exigua, aut minus liberaliter: et ideo mentionem benignitatis adjecit. *Donatus.*

Nuncubi meam benignitatem] Sed ille benignus est. *Nunc ubi*, numquid alicubi. Aut si, *nuncubi*, legimus, erit adverbium temporis: ut sit ubi, quo in loco, qua in re. *Idem.*

Nuncubi meam benignitatem] Intelligit se et dona obtulisse, et id benigne sæpe fecisse. nam plerumque ingrata dona sunt, in quibus benignitas non apparet: quæ aut in quantitate rerum est, aut in facilitate præstantis. *Idem.*

84 *Claudier*] *Claudi*, aut claudicare. Sallustius, 'Neque enim ignorantia claudit res.' et, 'Nihil socordia claudebat.' *Donatus.*

In te claudier] Ita Bembinus, et omnes recentes libri ac Donatus. at ex antiquis alii *intercludier*, alii *interclaudier*. Faërnus.

Claudier] Qui lectionem *calvier*, verbo obsoleto significante *frustror*, *frustratui habeo*, frustra sunt, ut et qui *claudier* pro *claudicare*. nec minus qui *interclaudier*. Namque Ciceronis auctoritate nitendum, cui eadem est Metaphora, l. II. de Officiis. 'Nec ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit: nec ita reseranda, ut pateat omnibus:' libri vulgati habent *referenda*, sed perperam. *Farnabius.*

85 *Nonne ubi mihi dixti cupere te*] Plus dixit, *ubi dixti cupere te:* quam si diceret, fecisti ut emerem. Plus est enim id præstitisse, quod qui acceperit, non ausus fuerit postulare. *Donatus.*

Cupere te] Vult rem parvi pretii ex illius cupiditate et suo labore perpendi. *Idem.*

Ex Æthiopia] Non Æthiopissam, sed honestius *ex Æthiopia*. Idem.

Ex Æthiopia] Æthiopissarum ministerio utebantur matronæ nobiles et divites. ut et Eunuchorum, ad lectorum custodiam: unde iis nomen ex εὐνῇ et ἔχω. *Farnabius.*

86 *Relictis rebus omnibus, quæsivi*] Hæc jam omnia in beneficiis considerari solent. *Donatus.*

87 *Quæsivi*] Vide quemadmodum exhibeat, atque ærumnas sibi difficilium munerum dicat imposuisse meretricem. Ex Æthiopia ancillulam, inquit, dixti te cupere. Quid ego feci in re cœli, et solis, ac pene orbis alterius? quæsivi. non enim in promptu erat. Deinde, non petisti, sed dixisti: nec velle te, sed cupere: non nigram, sed ex Æthiopia: nec dedi, sed relictis rebus omnibus quæsivi. Quid hic non exquisitum? quid non ita expressum, ut nihil addi possit? *Idem.*

Eunuchum porro velle] Eunuchos a Persis institutos putant ex captivis. A Babyloniis enim Hellanicus auctor est id habuisse. *Idem.*

Eunuchum porro dixti velle te] Vide quemadmodum, ut majus faciat quod præstitit, non semel imputat duo mancipia: sed primo puellam, deinde eunuchum. *Idem.*

Eunuchum] Εὐνοῦχος εἴρηται, ὡς εὐνὴν ἔχων, τοῦτ᾿ ἔστι, φυλάττων ΟCΟC εΙΝryΝεΝ ΚεCΑΝΔΡΟC.* *Idem.*

Porro] Deinde, vel postea, vel multo post. *Idem.*

Eunuchum porro] O. l. s. et Donatus, *porro eunuchum*. Faërnus.

88 *Quia solæ utuntur his reginæ*] Illam, quia ex Æthiopia: hunc, quia solæ his reginæ utuntur. 'Quid tale Thaidi rivalis dedit?' *Donatus.*

Quia solæ utuntur his reginæ] Varie Eunuchum dixit, et intulit *His*. ut: 'Si quisquam est, qui placere se studeat bonis Quam plurimis, et minime multos lædere; In his poëta hic nomen profitetur suum.' *Idem.*

Reginæ] Id est, divites. sed ἐμφα-

τιμιώτερον est. *Idem.*

Quia solæ utuntur his reginæ] Nota, quum Eunuchum in singulari numero præposuerit, *his* subjunxisse. sed *his* non ad Eunuchum retulit, sed ad delicias, aut quid tale: quia solæ utuntur hujusmodi deliciis servitiisque reginæ. Et oratorie hic subdidit, quod in ancillula prætermisit. quia nulla Æthiopissa honesta dici potuit. Et *reginas* modo divites dicit. ut in Phormione, 'Regem me esse oportuit.' *Idem.*

Quia solæ utuntur his reginæ] Donatus *reginas* hic pro *divitibus* accipit. non placet. vide Chrestomath. *τὸ his* Donatus non ad Eunuchos refert, sed ad delicias; curiosius quam par est. *Boeclerus.*

Repperi] Plus est quam *emi*. Et vide quam propriis et amplissimis verbis usus est. quia et ancillam ex Æthiopia, et Eunuchum: quo solæ utuntur reginæ. illam quæsivi, et hunc repperi: neutrum enim horum facile positum erat. *Donatus.*

89 *Heri minas viginti pro ambobus dedi*] Recentiora beneficia graviora adversum ingratos sunt. Ergo a tempore inducitur exprobratio. *Idem.*

Pro ambobus dedi] Melius amborum pretium dixit, quam ut separatim diceret, quanto emerit ancillulam nigram: de qua mox dicetur, 'Hic sunt tres minæ.' Nam constat Eunuchum solum emptum esse minis viginti, ut ipse Parmeno confitebitur seni. *Idem.*

90 *Tamen contemptus abs te*] Et hoc servatur in beneficiis. Nam majora sunt cessantibus meritis eorum, quibus præstantur. *Idem.*

Tamen contemtus abs te, hæc habui in memoria] I. e. *quamvis* excluseris me adeoque contemseris, non tamen desii curare munera tibi destinata. *hæc habui in memoria*, i. e. non abjeci curam de muneribus tibi destinatis, sed ut emerentur ac adducerentur ad te ancilla cum Eunucho accurandum mihi duxi. Benignitatem voluntas commendat, ne injuriis quidem absterrita. *Boeclerus.*

91 *Ob hæc facta abs te spernor*] Sic Virgilius, 'Nos munera templis Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.' Et *Vel quas tulit* cum interrogatione aut cum increpatione proferri potest. *Donatus.*

Ob hæc facta abs te spernor] Hic duplex est pronuntiatio: vel per invidiosam prolationem, vel per interrogationem. Et melius hoc modo, quam interrogative profertur: hic enim est multo gravior illo. *Idem.*

Quid istic] Hoc adverbium consentire incipientis est. et est ἔλλειψις: deest enim *remoramur*, aut quid tale. *Idem.*

92 *Cupio abducere*] *Abducere* dixit, tanquam ab stulto: nec per verum meritum, sed per fraudem. Cicero, 'Per vim atque dolum abducta ab Rhodio tibicine.' *Idem.*

Atque hac re arbitror] Non dicit qua, hoc est, ex te. Veruntamen scit meretrix, contentione quædam negari. Ergo fingit se vinci, ut adolescentem molliat: et ipsa cedit, ut et ille remittat pertinaciam. *Donatus.*

94 *Potius quam te inimicum habeam, faciam ut jusseris*] Hoc totum loquitur, tanquam magis ipsa amet Phædriam, quam ab illo ametur. *Idem.*

Te inimicum habeam] Huic contrarium est, *Ut te amicum habeam*. Idem.

Faciam ut jusseris] Nec voluntate, nec vultu consentientis hoc meretrix agit: sed callide tentat omnia. Nam quia persistendo non perficit quod expectabat, docet Phædriam etiam ipsum negligentius negare quod poscitur. et adeo hoc subtile est, ut statim impetraverit. Pervulgatum est enim, Quod summa vi defenderis, quum extorqueretur, hoc idem postmodum remitte remittenti. *Idem.*

Faciam, &c.] Cedendo vincit, remittendo impetrat. *Farnabius.*

95 *Utinam istuc verbum*] Et *istuc*

Digitized by Google

verbum, pro tota sententia. *Verbum* pro dicto. Sed proprie ἀξίωμα, id est, sententia vel enuntiatio, quæ uno ligatur et astringitur verbo, *verbum* a veteribus dicebatur. *Donatus.*

Ex animo, ac vere diceres] Certe, quia est qui ex animo dicat, fallat tamen. *Idem.*

Utinam istuc verbum ex animo ac vere diceres] Imitatur et interpretatur Catullus Carm. 100. 'Dii magni facite, ut vere promittere possit, Atque id sincere dicat et ex animo.' *Bœclerus.*

96 *Potius quam te inimicum habeam*] Tantum in animum Phædriæ hoc descendit, ut etiam repetat quod amica dixerat adulando. *Donatus.*

97 *Sincere dici, quidvis possem perpeti*] *Sincerum*, purum, sine fuco, et simplex: ut mel sine cera. Bene ergo, ut mel, blandimentum meretricis dulce fatetur, sed negat esse sincerum. *Idem.*

98 *Labascit*] Omnia inchoativa trisyllaba, fere media producta enuntiantur. *Idem.*

Victus uno verbo quam cito] *Quam cito* ait, qui illum falsa lacrymula vinci crediderat posse. Plus factum est: uno victus est verbo, et cito. *Idem.*

Victus uno verbo] *Utinam istuc verbum.* Et *uno verbo*, ut diximus, sic accipe: ut verbum dictum intelligas, quod verbo complectitur, et completæ sententiæ pronuntiationem, quod ἀξίωμα nominabatur. *Idem.*

Labascit, &c.] Metaph. sumpta ab ædificio tenui tibicine fulto, aut ab arbore multis ferri ictibus succisa, adeoque ruinam minitante. 'Non ita Carpathiæ variant Aquilonibus undæ, Nec dubio nubes vertitur atra Noto, Quam facile irati verbo mutantur amantes.' Propert. *Farnabius.*

99 *Ego non ex animo misera dico*] Quod sensit multum valuisse, hoc Thais inculcat animo amici sui. Et *ego*, vide quanta significet. Convenit hoc pronomen blande multa exprobranti: ut Virgilius, 'Mene fugis?' *Donatus.*

Quam joco rem voluisti] Contra illud refertur, quod ait Phædria, 'Nonne, ubi mihi dixti cupere te ex Æthiopia ancillulam, relictis rebus omnibus quæsivi?' Sed hoc vehementius et disertius, *Quam joco rem voluisti.* Non munus, inquit, sed quod plus est, rem. et non serio, sed joco. A facilitate præstantis. Et *voluisti*, non etiam *dixisti*. Mirandum obsequium, ex voto animi pendens. Non expectat imperium: ne voluptati mora sit, dum jubetur. Tum illud quod ait, *perfeceris*, nonne pondus hoc verbi et potentiam Phædriæ circa amicam, et illius obsequium vehemens, et rerum difficultatem quæ extortæ sint, monstrat, atque omnem obterit querelam Phædriæ? *Idem.*

Quam joco rem voluisti a me tandem, quin perfeceris] Illud, *joco*, sensum optimum habet; sic: In re joculari nihil est quod a me non impetres; at ego in re seria, et quæ ad meam cedit utilitatem, nihil a te impetrare possum. Nolim itaque illud, *joco*, mutari in, *rogo*, quod nuper cum elogio prodiit. *Faber.*

101 *Ego impetrare nequeo hoc abs te*] Tu et joco, et non petisti, cum perfeceris tamen. at ego hoc impetrare non possum. *Donatus.*

102 *Saltem ut concedas solum*] Argute additum *saltem* et *solum*. Et bene, *concedas*, ut voluntatis sit: sic enim dixit supra, 'Sine illum priores partes hosce aliquot dies apud me obtinere.' *Idem.*

103 *Verum ne fiant isti viginti dies*] Facete biduum decuplavit: et simul quia ex eadem ratione sunt viginti, ex qua duo; et ex qua viginti, ducenti, duo millia, et sic deinceps. *Idem.*

104 *Profecto non plus biduum, aut*] Ἀποσιώπησις secunda. *Idem.*

105 *Hoc modo sine te exorem*] Nove

nunc, non *De te exorem: sed te exorem. Hoc* absolute. *Idem.*

106 *Faciundum est quod vis*] Non *quod oportet*, sed *quod vis* dicendo, multum addidit obsequio suo. *Idem.*

Merito amo te] Bene amoris mentionem ad auferendam suspicionem contemptus Phædriæ fecit. *Idem.*

Bene facis] In consuetudinem venit, *Bene facis*, et *bene fecisti*, non judicantis esse, sed gratias agentis. *Idem.*

Bene facis] Non judicantis aut approbantis, sed gratias agentis pro oblato officio formula. sic *Benigne.* Epist. 7. l. I. Horat. 'Pyris vesci Calaber jubet hospes...vescere sodes. *Resp.* Jam satis est. *Hospes:* At tu quantum vis tolle. *Resp.* Benigne.' *Farnabius.*

107 *Rus ibo*] Et hoc amatorium est, odisse urbem sine amica. Nec dixit, 'Ibi ero:' sed, 'Ibi hoc me macerabo biduum.' Pronuntiandum est *biduum*, ac si dixisset biennio. *Donatus.*

108 *Ita facere certum est*] Ex his apparet verbis, quam sibi amator hoc ægre imperet. *Idem.*

Mos gerendus est Thaidi] Cum pronuntiatione et gestu: ut ostendat, quæ vis amoris sit, ut Thaidi mos geratur. *Idem.*

109 *Huc fac illi adducantur*] Eunuchus et ancilla, figurate *Illi:* sed prævalet genus masculinum. *Adducantur*, pro, adducito eos. Et bene adjectum est, ne dilatis ob retentionem muneribus, non procederet actus fabulæ, et simul quia absentia Phædriæ opus est, dum per Chæream ludificatur meretrix. *Idem.*

Illi adducantur] Eunuchus et Æthiopissa. *Farnabius.*

110 *In hoc biduum Thais vale*] Nunc *vale* abscessum significat, non salutationem: nam si mera salutatio est, biduo solum amicam valere optat. Sed præscribere conatur, quanto tempore abfuturus sit, et simul ostendit, quam invitus abscedat. *Donatus.*

In hoc biduum Thais vale] Accusativo utens casu expressit amatoris impatientiam: *Biduum* dicens, præscripsit de tempore. Et *vale* majorem vim habet ex dolore discedentis, quam obsequio salutantis. *Idem.*

111 *Numquid vis aliud egone, &c.*] Apud Plautum Amphitruone I. 3. 44. 'Numquid vis? AL. ut cum absim me ames, me tuam absentem tamen.' *Bœclerus.*

Et tu: numquid vis aliud] *Vale* subaudiendum salutatorium. Et subintelligendum est post osculum dici, 'Numquid vis aliud?' quasi recte factum. *Donatus.*

112 *Cum milite isto*] *Isto* bene additum, quasi odioso; ut alibi, 'Jam vero mitte, Demea, tuam istam iracundiam.' Et Virgil. 'Aut quid petis istis?' Hæc enim pronomina spernentis sunt, odiumque monstrantis. *Idem.*

Præsens, absens] Κακόζηλον. *Idem.*

Præsens, absens] Dido Virg. Æn. IV. 'Illum absens absentem auditque videtque.' *Farnabius.*

113 *Me desideres*] Αὔξησις: quia plus est amore desiderium. *Donatus.*

114 *Me somnies, me expectes*] Ἐπαναφορὰ prima. Cum amare et desiderare sit voluntatis, atque etiamnum obsequii: somniare, satis amatorie dictum est. *Idem.*

115 *Me speres*] Cum *me expectes* jam dixerit, quid sibi vult iterum *me speres?* Inter spem et expectationem hoc interest: quia *expectatio* certorum est: *spes* vero incertorum. Et *expectatio* propinquarum rerum: *Spes* longinquarum. Et *Expectatio* destinat tempus: *Spes* non destinat. An? *me speres idem facere:* id est, de te cogitare: ut sit *speres*, credas: ut statim in subditis invenies: 'Nam ejus fratrem spero jam propemodum reperisse.' *Idem.*

Me te oblectes] Septimus casus *me.* Idem.

Digitized by Google

Mecum tota sis] Toto animo. Nam illam nunc animum vult esse, non corpus. et simul quod ipse ab ejus corpore patitur: id vult militi ejus mente contingere, tanquam penitus excluso ab amica. *Idem.*

116 *Quando ego sum tuus*] Animus scilicet. *Idem.*

Animus, &c.] 'Anima est amica amanti: si abest, nullus est: si adest, res nulla est: ipsus est nequam et miser.' Plaut. Bacchid. II. act. 2. sc. *Farnabius.*

117 *Me miseram! forsitan hic mihi*] Recte Thais nunc partem argumenti exequitur tacitam apud Phædriam, propter præsentiam servi: quem poëta vult ita nescire, ut audeat ad vitiandam virginem subornare Chæream. *Donatus.*

118 *Atque ex aliarum ingeniis nunc me judicet*] Hic Terentius ostendit virtutis suæ hoc esse, ut pervulgatas personas nove inducat: et tamen a consuetudine non recedat: ut puta meretricem bonam cum facit, capiat tamen et delectet animum spectatoris. *Idem.*

120 *Neque me finxisse falsi quidquam*] Aut *dixisse* debuit dicere, aut abundat *falsi.* aut ideo, quia et vanum aliquid fingi potuit. ut supra, 'Si vanum, aut falsum, aut fictum est.' *Idem.*

121 *Esse quemquam chariorem*] Melius *quemquam*, quam si dixisset, *militem quemquam chariorem.* Idem.

Quemquam chariorem] Quasi meretrix non charum alterum, sed chariorem negat. *Donatus.*

122 *Et quidquid hujus feci*] *Hujus* absolute; aut per ἔλλειψιν, ut desit *rei.* In Hecyra, 'Ne quid sit hujus oro.' In Heautontimorumeno, 'Nihil me istius facturum patri.' Virgilius, 'Aut quid petis istis?' *Idem.*

Quidquid hujus] *Rei* subaudiendum est, quod eum exclusi foras. *Idem.*

Et quicquid hujus feci, causa virg.] Exprimendum hoc erat iterum, propter οἰκονομίαν argumenti, quod ab una parte huc præcipue tendebat: ut intelligeretur, quid ac quomodo in epitasi huic primario consilio intercederet. Quæ ad meretricis artes et eloquentiam spectant, diligenter executus est Donatus. *Bœclerus.*

Quicquid hujus, &c.] Quod heri non intromisi Phædriam. *Farnabius.*

123 *Spero propemodum*] Nove *spero*, pro credo vel confido. *Propemodum* ideo, quia hominem quidem novit, sed fratrem esse virginis nondum probavit. *Donatus.*

124 *Adeo nobilem*] *Adeo*, pro nimis positum est, aut pro expletiva particula. *Idem.*

126 *Atque expectabo dum venit*] Futurum actum promittere voluit: non quo aliquis gestus sit expectantis. *Idem.*

ACTUS II.

Scena I. Scena hæc satura est, ex Trochaicis, Iambicis, mixtisque metris. de quibus v. Guyet. vs. 3. omnes Mss. nostri, *sit.* vs. 4. ut edid. vs. 5. duo: *carius est.* vs. 8. omnes: *quoad poteris:* duo: *etiam.* vs. 9. vs. 10. unus: *hau memini:* alter: *ahu mem.* vs. 16. τὸ *est*, in duobus legitur, sed situ non eodem: mox omnes: *mihi indulg.* vs. 21. omnes: *nec magis sev.* vs. 24. omnes: *hic dabo:* nisi quod Argent. manu correctoris, *hinc d.* Bœclerus.

1 *Fac ita ut jussi*] Jam amatorium multiloquium et vaniloquium continet ista actio: nam et repetit quod jam dictum est: et id facit magis et odiose nimis. *Donatus.*

Deducantur] Eunuchus et Æthiopissa deducantur ad Thaidem. *Farnabius.*

2 *Ah, rogitare? quasi difficile sit*]

Digitized by Google

Deest *vis*, vel *pergis*: ut sit, rogitare pergis? Vel *te*, si ipsum respicit: vel *hunc*, si adversus hoc dicit: ut sit, Ah, rogitare te? aut, rogitare hunc? Et distinctione interposita, inferendum vultuose, quasi difficile sit id quod mandat. Ita et ineptiam nimiam circa hoc solliciti amatoris expressit: et ostendit, nihil esse facilius, quam deducere ad meretricem munera: cum contra illud sit difficillimum, poscenti aliquid non dare. *Donatus.*

Rogitare] Subauditur *te*. Ut sit, mirum est te rogitare; quasi sit difficile complere quod jubes. *Idem.*

Ah rogitare] Pergin' id rogitare? *Farnabius.*

4 *Aliquid invenire facile possis*] *Invenire*, acquirere. Sic Heautontim. 'Non quæris patri quo modo obsequare: et ut serves quod labore invenerit.' Nam ideo a præcedenti etiam *quæstus* dicitur. *Donatus.*

Utinam tam invenire aliq. fac. possis] Nullam occasionem urbanitatis et joci opportune captandi prætermisit in hac Comœdia Poëta. adeo quidem, ut inter ipsam tristitiam Phædria πάθος ἐρωτικὸν, 'Ego quoque una pereo; quod mihi est carius: Ne istuc tam iniquo patiare animo.' ubi erudite Donatus: Pro, qui mihi, &c. αὔξησις magno judicio usurpata. *Bœclerus.*

5 *Quam hoc peribit*] Deest *facile*: ut sit, Facile hoc peribit. *Donatus.*

Hoc quam peribit] Damnum in proclivi et præcipiti est. Nec ingrato tantum, sed quod meretrici datur, perit. 'Meretricem ego idem esse reor, mare ut est: quod des devorat, nec unquam abundat, &c. huic des quantumvis, nusquam apparet, neque datori neque acceptrici.' Plaut. Truculent. II. act. 7. scen. *Farnabius.*

Quod mihi est carius] Pro, qui mihi sum carior. Sed *ego* dixit absolute, occurrens huic pronomini *quod*. Donatus.

Quod, &c.] Quod damnum mihi gravius est, et carius. alii, qui mihi sum charior. *Farnabius.*

6 *Quin effectum dabo*] *Quin* pro imo. ut in Heautontim. 'Quin nolo mentiare.' *Donatus.*

Ne istuc tam iniquo patiare animo. P. minime, quin] Hunc versum ita ordinamus: *Ne istuc tam iniquo patiare animo. P. minime, quin effectum dabo. Sed nunquid aliud imperas?* Quorum prior non faciendo collisionem in *tam iniquo*, est trochaicus tetrameter hypercatalecticus: posterior dimeter iambicus. duos vero versus, qui hos sequuntur, ita ordinamus: *Munus nostrum ornato verbis quod poteris, et istum æmulum, Quod poteris, ab ea pellito.* Faërnus.

7 *Sed numquid aliud imperas*] In his servus nihil vult, nisi coactus facere, propter majorem dominum: sic et alibi, *Jubesne inquit?* responderet ei Chærea, *Cogo atque impero*. Donatus.

8 *Munus nostrum ornato verbis*] Ἠθικῶς non dixit *meum*, quasi et Parmenonis sit. *Idem.*

Et istum] Id est, molestum et odiosum: nam hoc significat *istum*. Idem.

Munus nostrum ornato verbis, &c.] Sententia valde proba et elegans, certatim ad imitationem placuit eruditis. *Bœclerus.*

9 *Ab ea pellito*] *Ab ea*, ab ejus animo: et non, *pelli facito*: sed, *pellito*: Donatus.

10 *Tametsi nullus moneas*] Properat servus carpere vaniloquium domini. Et *nullus*, pro non: sic in Hecyra, 'Nullus dixeris.' Plautus in Trinummo, 'Nullus credas.' *Idem.*

Ego rus ibo] Et hoc jam dictum est: sed ostendit, quam moleste id incipiat Phædria. *Idem.*

11 *Censen' posse me obfirmare, et perpeti*] Arbitraris: ut Censores, qui morum alienorum habent summum arbitrium. Et ideo hunc putant non censere, quia ipsa desiderat fieri. *Idem.*

Posse obfirmare, et perpeti] Verba sunt desperantis: non firmare sed

Digitized by Google

obfirmare: non pati, sed perpeti. *Idem.*

12 *Te ne*] *Te* quod ait, hanc vim habet, ut significet perditum amore Phædriam esse. *Idem.*

13 *Nam aut jam revertere*] Modo *jam*, pro statim. *Idem.*

Aut mox noctu te adiget horsum insomnia] Mirum est dubitasse de hac lectione Faërnum: nam, profecto, insomnia est numeri singularis, et ita Gallice dicunt medici. Unde et mox addit Terentius, ipse sui interpres: *Vigilabis lassus.* Male igitur qui aliter vertunt in sermonem Gallicum. *Faber.*

Te adigent horsum] Hoc est, ad urbem agent. *Donatus.*

Insomnia] Vigiliæ. Legitur et *adiget*, ut sit *insomnia* numeri singularis. *Idem.*

Te adigent horsum insomnia] Donatus affirmat legi etiam, *adiget*, in singulari; quam lectionem in uno tantum libro Terentii inveni. *Faërnus.*

Noctu te, &c.] Quum in solicitudine cogitatio versatur, fit ingens animi perturbatio, nec tamen adeo valida, ut etiam somnum convellat, unde et dormientibus quandoque contingit ut per somnum ambulent. *Farnabius.*

14 *Ut defatiger usque*] Ordo est, usque ut defatiger. *Donatus.*

Ut defatiger usque] Labor diffundit in nobis quædam quæ vicem incocti alimenti præbent: atque eadem ratione qua cibus, vapores in sublime efferunt, qui a cerebro refrigerati distillant, sensoria ad tempus obstipant, somnumque conciliant. *Farnab.*

Ingratiis ut dormiam] Id est, etiam invitus et coactus. Nam *ingratiis*, non ultro significat: quia ultronea grata sunt: ingrata, quæ ab inimicis fiunt, ac recusantibus. *Donatus.*

Ingratiis, &c.] Ἀκουσίως, ἀέκητι, Gal. *malgré.* Plaut. Casin. II. act. 5. sc. 'Vobis invitis atque amborum ingratiis.' *Farnabius.*

Opus faciam ut defatiger usque ingratus ut dormiam] *Ingratiis* mihi probatur: nam et versus stat et usitata est ea dictio Terentio et Plauto. *Faërnus.*

15 *Vigilabis lassus. hoc plus facies*] Explicat Guyetus optime. ut et Fr. Fabricius. *Bœclerus.*

16 *Nimis me indulgeo*] *Me* sic veteres, quod nos *mihi* dicimus. Alibi, 'Te indulgebant, tibi dabant.' *Donatus.*

Nimis me indulgeo] Donatus quoque sic legit. recte opinor. τὸ *mihi* ab iis substitutum videtur, qui omnia sui sæculi voluerunt esse. *Bœclerus.*

Me indulgeo] Archaice, pro *mihi*. Farnabius.

17 *Tandem non ego illa caream, si sit opus, vel totum triduum*] Sic cœpit tanquam aliquid foret dicturus magnificum: non autem est παρὰ προσδοκίαν; sed vere amator magnum hoc putat. *Donatus.*

Vel totum triduum] Magna professio virtutis, cum biduo sit opus triduo posse durare. Et *totum triduum*, dicit universum triduum, εἰρωνικῶς: quasi sit triduum in multo numero. *Idem.*

18 *Vide quid agas*] Sic dicitur magna aggredientibus. *Donatus.*

Stat sententia] Et vultu et gestu magis spectabile quod dixit, *stat sententia:* vel maxime eo, quod tanto sonitu hæc de se promittat Phædria continuo rediturus: vel potius non accessurus ad villam: tantum autem aberit, quantum temporis opus est ad vitiandam virginem. *Idem.*

19 *Quid hoc morbi est*] Excusatio amoris, quando non culpa, sed morbus est. *Idem.*

Morbi est] Hoc ex Stoicorum schola; quibus animi perturbationes appellantur morbi, νοσήματα, et ἀῤῥωστήματα. *Farnabius.*

Adeon' homines immutarier ex amore, ut non cognoscas eundem esse] More suo a plurali numero ad singularem se convertit. *Donatus.*

20 *Ut non cognoscas eundem esse*] Non solent stulti induci adolescen-

tes: et ideo ad amorem retulit stultitiam Phædriæ. *Idem.*

Hoc nemo fuit minus ineptus, &c.] Compara ingenium nostri Poëtæ, quam absolverit et impleverit locum, quem ex Plauto imitatus est Mostellar. I. 1. 29., &c. 'Quo nemo adæque juventute ex omni Attica Antehac est habitus parcus, nec magis continens: Is nunc in aliam partem palmam possidet.' vs. 80. ἐπικρίσει summatim notatur: *corruptus ex adolescente optimo*, id quod et efficacius et civilius extulit Terentius: *ut non cognoscas eundem esse.* Bœclerus.

21 *Minus ineptus, magis severus*] Nisi enim hoc esset, quid esset quod illum mulier præferret militi? aut quid relinqueretur proprium personæ militis, si et hic stolidus est? *Donatus.*

Magis severus quisquam, nec magis continens] Animadverte ut amet Terentius *magis* addere positivo, potius quam comparativum facere. Nam neque *severior* neque *continentior*, tam valuit dicere, quam *magis severus*, et *magis continens.* Idem.

22 *Hic quidem est parasitus Gnatho*] Hæc apud Menandrum in Eunucho non sunt, ut ipse professus est, parasiti persona et militis; sed de Colace translatæ sunt. *Donatus.*

Virginem huic dono] O. l. s. *dono huic.* ita et in Bembino emendatum. *Idem.*

24 *Facie honesta*] Οἰκονομία, qua ostenditur amaturus Chærea: siquidem hanc Parmeno ipse miratur. *Donatus.*

Facie honesta] Sic Virgilius: 'Et lætos oculis afflarat honores.' Et mox idem: 'Ita me Dii ament, honestus.

Ni ego me turpiter hodie hic dabo] *Ni dabo*, pro dedero. Virgilius, 'Quamvis solus avem cœlo dejecit ab alto.' *Idem.*

Me turpiter, &c.] 'Shall shame and disgrace myself.' *Farnabius.*

25 *Cum meo decrepito hoc Eunucho*] Facete *meo* ad parasitum retulit, cum pulchro munere venientem. Et præparatio est ad ducendum Chæream potius, quam deformem Eunuchum. *Donatus.*

Decrepito hoc Eunucho] *Decrepiti* sunt dicti, quorum crepitu et plangore familiæ fuerant jam conclamata funera. *Idem.*

Decrepito hoc Eunucho] In senium vergente; stante quasi in crepera, ancipiti, et extrema ætatis regula, atque ipso vitæ crepusculo. *Farnab.*

Hæc superat ipsam Thaidem] Hoc sic accipias, non vituperari Thaidem, sed tanquam ὑπερβολικῶς dici. Ideo addidit *ipsam*, quasi nimiæ pulchritudinis. Et bene *ipsam*, propter quam datur. *Donatus.*

Scena II. Trochaici et Iambici acatalectici sunt. vs. 10. Mss. nostri omnes: *amisisti.* vs. 15. duo: *istic.* vs. 19. omnes, ut ed. vs. 22. unus: *uberior:* alter in margine adscriptum habet: *al. uberior.* vs. 23. omnes: *prorsus.* vs. 24. omnes: *adventamus.* vs. 25. duo: *omnes;* ex quibus alter tamen in margine, *al. homines:* tertius: *homines* eo loco præfert. vs. 26. omnes, ut ed. vs. 29. duo ut edidimus: tertius, *esse tanto honore.* vs. 32. omnes: *ex ipsis philosophis:* a glossa. vs. 34. omnes: *faciat.* vs. 35. omnes: *rogare.* vs. 38. omnes: *eludere:* et mox unus: *hisce.* vs. 42. duo: *quid dum.* omnes: *nihil quidem.* vs. 43. omnes: *ut falsus animo es.* vs. 48. unus: *sed quid beo te.* alter: *heo quid b. t.* in margine, *al. eho. al. et.* vs. 49. omnes: *profecturus.* vs. 50. unus: *tum tute ig.* Argentoratensis quoque τὸ *tute* superscriptum habet. alter *tum igitur:* et in marg. *al. tum tu. al. tu tu.* vs. 55. Argent. *etiam tu nunc hic st.* duo: *etiam nunc tu hic st.* et mox unus: *eho numquid nam hic relictus custos.* alter: *eho numnam relictus custos.* Argentor. ut ed. vs. 56. omnes: *cursitet.* vs. 57. in Argent. et meorum altero *fa-*

Digitized by Google

cete quidem legitur, sed manu correctoris. ibi in marg. appon. *al. facere.*

Observa, quam accurate Poëta, parasiticum morem descripserit: cujus duplicem vult esse disciplinam, veterem et novam, ut in præfatione demonstravimus. Commune parasitis de utroque genere hoc erat, ut suis rebus per prodigentiam absumtis, alieno cibo sustentari, summam voti et instituti haberent. Gnatho igitur veterem illum (ut nunc ita vocemus) parasitum 'sui loci et ordinis hominem, patria itidem qui abligurrierat bona,' agnoscit. ubi Donatus, 'locum' ad ingenium et natales; 'ordinem' ad paupertatem et fortunam, non satis accurate refert. melius Eugraphius: *mei loci*, pauperem dicit; *ordinis*, parasitum. Quidam ἐκ παραλλήλου accipiunt: *mei loci atque ordinis*, id est, meæ sortis et conditionis. Disciplinæ et artis discrimen ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τοῦ τέλους, a summo ad imum, exhibuit Gnatho. In tempore, primum ad differentiam momentum. non idem ætatum genius est: mutanturque cum tempore ingenia hominum, ut quæ apud patres nostros in honore fuerunt, a nobis spernantur. Prima ergo lex disciplinæ parasiticæ, ad genium sæculi apposite apteque parasitari, ut Plautina voce utar. Itaque quod olim apud *seclum prius* obtinuit, novo invento, nova via, nunc mutandum est. Cujus vicissitudinis, nec rationem obscure signatam voluit: simpliciora fuisse, quam hoc tempore, sæculi prioris ingenia: nunc novo astu, novo aucupio opus esse, ne esuriat Parasitus. Producuntur subinde veteris disciplinæ genera duo: *Ridiculi* et *Plagipatidæ*, ut Plautus nobis hoc vocabulum de suo penu mutuetur. nam 'Olim isti fuit generi quondam quæstus apud sæclum prius.' Alterutro aut utroque genere delectari, hominum est nec intelligentiæ multum, nec elegantiæ quicquam habentium. unde in veteri scena vulgo et vulgaribus animis hæc oblectamento fuerunt.

Gnathonica ars, sive nova disciplina Parasitorum, assentatione constat; cujus prima lex, nosse, quibus assentandum sit; arrogantibus scilicet iisdemque stolidis ac aures Midæ habentibus. nam qui prudens est, 'Huic male si palpere, recalcitrat, undique tutus.' Proxima ratio est: ingenio, propositis, consiliis auriti illius, cui assentationes placent, ablandiri. idque (ut porro perstringamus parasitica mysteria) ementiendo vana, amplificando inania. ut non erraturus sit, qui ὑπερβολὰς proprium parasitorum schema et habuerit et crediderit. ὅτι οἱ κόλακες, ἐφ' ὅσον οἶόν τε αὐτοῖς χρῶνται ταῖς ὑπερβολαῖς, Luciano demonstrante. atque ita gratiam sui Midæ, et ex gratia lucrum quærunt. dum is et amari se ab his plurimum et coli reputat. Hæc summa. *Bœclerus.*

1 *Di immortales! homini homo quid præstat*] *In hac scena non stans, sed quasi ambulans persona inducitur. Constitit tamen aliquantulum intuens spectatores, dum secum loquitur. Exprimit autem parasitum, et sub ejus verbis corruptos mores in assentationem ostendit: prorsus ut honestæ quoque personæ in hujusmodi culpa inventæ sint: ut alibi, 'Obsequium amicos, veritas odium parit.'* Donatus.

DI immortales] Hoc jam mire, et pro seculi ac temporum reprehensione satyrice Terentius, quod apud eum *stultum* vocat simplicem parasitus, et *intelligentem* malum. *Idem.*

DI immortales] Admirantis exclamatio est, cum parasiti gesticulatione. *Idem.*

DI immortales! homini homo quid præstat] Morata narratio a sententia incipi solet: quæ dicitur προμύθιον. *Idem.*

Digitized by Google

Homini homo quid præstat] Alii distinguunt, *Quid præstat stulto intelligens.* Alii *stulto intelligens quid interest?* quia sic veteres loquebantur. *Idem.*

2 *Quid interest*] Hoc admirantis est, et ideo sic pronuntiandum. *Idem.*

3 *Conveni hominem*] *Convenisse*, non vidisse tantum, sed etiam collocutum fuisse significat. *Idem.*

Conveni, &c.] Parasitus, qui luxum pro summo bono posuit, collaudat hominem suorum natalium et fortunarum, qui in cupediis liguriendo absumpserat patrimonium. *Farnabius.*

4 *Mei loci atque ordinis*] *Loci*, ingenuum: *ordinis*, pauperem. Illud natalium, hoc fortunæ est. *Donatus.*

Hominem haud impurum] Non dixit prodigum, quia hoc ipsum probat: sed non avarum, non improbum. Et sic laudamus eos, in quibus nihil est quod magnopere efferamus. *Idem.*

Itidem patria qui abligurierat bona] Hoc joculari vultu dicitur. Et eleganter ex persona parasiti non culpatur quod comederit bona. *Idem.*

Abligurierat] Suavibus escis consumpserat. Nam ἀπὸ τοῦ λιγυροῦ, est *ligurire.* et λιγυρὸν Græci suave appellant. *Idem.*

Itidem, &c.] Eodem quo ego ipse modo. *Farnabius.*

5 *Video sentum*] Quam bene *video*, postquam dixit *conveni.* et tempus mutavit et verbum. *Donatus.*

Sentum] Horridum. *Idem.*

Sentum] Ad horrorem retulit. *Id.*

Sentum] Asperum, quasi sentibus horrentem. *Farnabius.*

Squalidum] Ad sordes. *Donatus.*

Squalidum] Sordidum, incultum. *Farnabius.*

Ægrum] Ad maciem. *Donatus.*

Pannis annisque obsitum] Ad vestitum et ad tristitiam. Sed *pannis* et *annis*, μωρολογίαι parasitorum sunt. *Idem.*

Pannis annisque obsitum] Vel parasitica vernilitate καθ' ὁμοιοτέλευτον dictum: vel quia Homerus dixit, αἶψα γὰρ ἐν κακότητι βροτοὶ καταγηράσκουσι, et est miseriæ senium deditum. Unde huic magis tristitia gravitasque displicuit, aliena semper ab omnibus parasitis. *Idem.*

Annisque obsitum] Bene addidit *annis*, quia ut quisque miserior est ita senior videtur. *Idem.*

Annis obsitum] Qui dicunt esse morologiam ex vernulitate parasitica, ipsi vero plane morologi sunt. An et Virgilius parasitice locutus est, cum in re grandi et heroica, de maximo principe agens scripsit: 'Ibat rex obsitus ævo.' *Faber.*

Obsitum] Ut sentum, dixit *obsitum.* μεταφορὰ ab agro. *Donatus.*

Pannis, &c.] Lacero vestitu, pannosum, 'senectute,' ut habet Plautus Menæchm. 5. act. 2. sc. 'consitum.' Metaph. ab agris. *Farnabius.*

6 *Quid istuc ornati, inquam?*] Scire nos convenit, cum recto casu profertur interrogatio, non esse contumeliosum. Ut si dicas, 'Quis hic homo est?' Si autem in obliquo, contemptum significari: ut, 'Quid hoc est hominis? quid mulieris? quid ornatus?' *Donatus.*

Quid istuc ornati, inquam] *Ornatus* τῶν μέσων est, ad dedecus et ad turpitudinem. Vel simpliciter hoc accipe, vel εἰρωνικῶς. Et *ornati*, ut *senati*, antiquus genitivus. *Idem.*

Ornati est] Genitivus antiquus, originem testatus, tanquam secundæ formæ declinandi. *Farnabius.*

Quod habui, perdidi] Non dixit, id quod erat comedi, aut consumpsi. *Donatus.*

Quid istuc inquam ornati'st? quoniam miser quod habui, perdidi] Ex *quid*, eliso d, item ex *miser* r, stat trochaicus. *Faërnus.*

7 *Hem, quo redactus sum*] Vel habitum suum, vel corpus ostendens, hoc dicit. Nec quicquam hic, nisi ex media consuetudine collocatum est. *Donatus.*

Digitized by Google

Hem, quo redactus sum, &c.] Istud, *Hem*, quia exclamatio est, haberi extra versum debet. *Faber.*

Omnes noti me, atque amici deserunt] Sententiose atque mordaciter in mores. *Donatus.*

8 *Hic ego illum contempsi præ me*] Hoc est illud, 'Homo homini quid præstat? stulto intelligens?' *Idem.*

9 *Ita ne te parasti*] Quam objurganter! tanquam in illo sit, quod miser est. Et alibi, 'Nam nemo illorum quisquam, scito, ad te venit, Quin ita paret se, abs te ut blanditiis suis, Quam minimo precio, suam voluptatem expleat.' Et hoc proprie verbum ad exprimendam inhumanitatem et ignaviam factum est. *Idem.*

Ut spes nulla reliqua in te siet tibi] Sententiose, ad illud quod et Virgilius ait, 'Ponite spes sibi quisque.' *Idem.*

Ut spes nulla reliqua in te siet tibi] Bene quasi qui rem a fortuna acceperit. *Idem.*

Ut spes, &c.] Ut nulla tibi tui supersit fiducia. An utique effugit spes, 'Ima quæ sola in pixide mansit:' *Ἔνδον ἔμιμνε πίθου ὑπὸ χείλεσιν.* Hesiod. l. I. Ἐργ. *Farnabius.*

10 *Simul consilium cum re amisti?*] Virgilius, 'Nec si miserum fortuna Sinonem Finxit, vanum etiam, mendacemque improba finget.' Et Sallustius, 'Neque fortuna eget: quippe quæ probitatem, industriam, aliasque bonas artes neque dare, neque eripere cuiquam potest.' Ergo hæc interrogatio, increpantis est: nec desiderat responsionem. Nam consilium in bonis animi: res in potestate fortunæ. *Donatus.*

Simul, &c.] Ovid. IV. de Ponto, Eleg. 12. 'An sensus cum re consiliumque fugit?' *Farnabius.*

Ex eodem ortum loco] Ex eadem fortuna. *Donatus.*

11 *Qui color, nitor, vestitus, quæ habitudo est corporis*] Hoc contra illud, 'Video sentum, squalidum, ægrum, pannis annisque obsitum.' *Color* ergo ad *sentum*: *Nitor* ad *squalidum*: *Vestitus* ad *pannis annisque obsitum*: *Habitudo* corporis, ad *ægrum* refertur. *Donatus.*

Quæ habitudo est corporis] Plautus in Epidico, 'Corpulentior hercle, atque habitior.' *Idem.*

12 *Omnia habeo*] Ad *quod habui, perdidi*. Idem.

Neque quidquam habeo] Ad *mei loci atque ordinis hominem*. *Omnia habeo*, ad industriam retulit. *Neque quidquam habeo*, ad fortunæ culpam. Et item denuo, fortunæ crimen, *Cum nihil est*, ad suam laudem, *Nihil defit tamen*. Idem.

Omnia habeo, neque quidquam habeo] Alterum horum, neutrumve potest cuivis accidere: utrumque nulli. *Donatus.*

Nihil cum est, nihil defit tamen] Figura *ὀξύμωρον*. Ut apud Virgilium, 'Sequiturque sequentem.' Et Cicero, 'Cum tacent, clamant.' *Idem.*

13 *At ego infelix*] Jam transit *ἀπὸ τοῦ μιμητικοῦ πρὸς τὸ πρακτικόν*. *Idem.*

At ego infelix neque ridiculus] Vehementer invectus est in tempora et mores poëta, sub hac persona: in qua hominem ita inducit pœnitere probitatis suæ, ut se infelicem, non honestum dicat. Et, non *nolo*: sed, *non possum*. Idem.

At ego infelix, &c.] Neque sum ego ex numero parasitorum qui ridiculis dicteriis cibum alienum captant, *γελωτοποιός*: neque ex iis, qui 'colaphos perpeti possunt, frangique ollas in caput.' Plaut. Captivi: *πληγὰς ὑπόμενος κονδύλων καὶ τρυβλίων*. Athenæus quem vide lib. VI. c. 6. 8. 9. &c. quos Plauti Ergasilus in Captivis appellat Plagipatidas et Lacones. *Farnabius.*

14 *Quid tu his rebus credis fieri*] Dum quis ridetur, aut vapulat. *Donatus.*

Tota erras via] Παρόμοιον per *μεταφοράν*. *Idem.*

15 *Apud seclum prius*] Scilicet cum

essent tempora meliora. *Idem.*

16 *Hoc novum est aucupium*] Vide quid intersit, cum illud *quæstum* dicat, hoc *aucupium*: illud de sapientibus, hoc de stultis. *Idem.*

Hoc novum, &c.] Tertium adulatorum genus est, novum et inventum meum, συγκαταινευσιφάγων, qui manducones ad nutum, laudicœnæ σοφοκλῆς, Oti, umbræ. *Farnabius.*

17 *Est genus hominum*] Quia multi sunt hujusmodi, non dixit, *homines sunt*, sed, *est genus hominum.* Donatus.

Qui esse, &c.] Gloriosi, φίλαυτοι, φιλοπρωτεύοντες. *Farnabius.*

18 *Hisce ego non paro me ut rideant*] Quia ille dixerat, 'Ego infelix neque ridiculus esse, neque plagas pati possum.' *Donatus.*

19 *Sed his ultro arrideo*] Quid est, *his arrideo?* aut veluti pareo, id est, obsequor: aut veluti dictis delector. Atque *arrideo*, non sicut in parasitis fieri solet, ut his arrideatur a regibus, quum potius ipsi dictis factisque rideant alienis, hic esse intelligendum, etiam res ipsa indicat ex contrario. Nam quod ait supra, 'His ego non paro me ut rideant:' hoc e contrario ostendit, quod subjiciatur ex dictis. *Idem.*

Sed his ultro arrideo] *Ultro*, versa vice. an prior? an etiam insuper? hoc est, ultra. *Idem.*

Admiror] Plus intulit, quam si *laudo* dixisset. *Idem.*

20 *Quicquid dicunt*] Non, *quod dicunt*: sed, *quidquid dicunt*, id est, bene vel male. ne vel si interclusa fuisset assentatio, se impediat, quod contrarium laudaverit. *Idem.*

Quicquid dicunt] Citat hæc Cic. in Lælio, vide Juvenal. 3. Sat. 'Rides? majore cachinno Concutitur. flet, si,' &c. *Farnabius.*

Id rursum si negant, laudo id quoque] Præclare Terentius, quod a Satyrico de aliis diceretur, id hic de se dicentem inducit, facetius multo, quam si aliter fecisset: scilicet καθαπτόμενος mores temporum jam tum vitiatos per assentationem, quod fere in plerisque fabulis, monstrat. Ut etiam in Andria: 'Nam hoc tempore obsequium amicos, veritas odium parit.' Et in Adelphis: 'Quod te isti facilem et festivum putant, Id non fieri ex vera vita: neque adeo ex æquo et bono: Sed ex assentando, indulgendo, et largiendo.' *Donatus.*

21 *Negat quis, nego*] Bene sic dixit: *negat* et *ait* contraria sunt. Ut Plautus in Rudente, 'Vel tu ais, vel tu negas.' *Idem.*

Negat quis, nego: ait, aio, &c.] Quanto concinnius Poëta noster Parasitum facit hoc ad alios dicentem, quam Plautus ad eum, cui assentatur? In Menæchmis enim (I. 2. 52.) cum Menæchmus interrogasset, 'Sed quid ais?' respondet parasitus: 'Egone? id enim quod tu vis, id aio atque id nego.' Explicavit autem hoc ἦθος parasiticum Cicero in Lælio (cap. 25.) ubi ceteris subjiciuntur ista: 'Quid potest esse tam flexibile, tam devium, quam animus ejus, qui ad alterius, non modo sensum et voluntatem, sed etiam vultum atque nutum convertitur? 'Negat quis? nego. ait? aio. postremo imperavi egomet mihi Omnia assentari;' ut ait Terentius. Sed ille sub Gnathonis persona, quod amici genus adhibere omnino levitatis est. multi autem Gnathonum similes cum sint, loco, fortuna, fama superiores, horum est assentatio molesta, cum ad vanitatem accessit auctoritas.' *Bœclerus.*

22 *Is quæstus nunc est multo uberrimus*] Quam ille apud seculum prius fuerat. Et vide quemadmodum illiberalem vitam honestiore nomine primo *aucupium*, post etiam *quæstum* nominaverit. ΡΟΠΟΚΑΡЬC * hic inducens. *Donatus.*

23 *Scitum hercle hominem*] Mire Terentius longæ orationi interloquia

Digitized by Google

quædam adhibet, ut fastidium prolixitatis evitet; velut nunc Parmeno procul audiens Gnathonem, hæc loquitur. *Idem.*

Scitum hercle hominem! hic homines prorsum ex stultis insanos facit] Lego fidenter, *faxit*, id est, *fecerit*, seu, facere possit. Id et sensus postulat, et versus est tetrameter catalecticus, ut multi alii qui post ipsum leguntur. Quin et in proxime sequenti pronuntiandum est *advenimus*, in præsenti; pro quo in quibusdam exemplaribus legitur, *adventamus*, quod glossema est. *Faber.*

24 *Interea loci*] Duæ partes orationis, cum conjunctæ unam fecerint, mutant accentum. *Donatus.*

25 *Concurrunt læti mi obviam*] Et multos, et properos uno verbo ostendit, et ex adverso ad se festinantes. *Idem.*

Cupedinarii] Varro humanarum rerum: 'Numerius Equitius Cupes,' inquit, 'et A. Omanius Macellus, singulari latrocinio multa loca habuerunt infesta. His in exilium actis publicata sunt bona, et ædes ubi habitabant dirutæ: eque ea pecunia scalæ Deum Penatium ædificatæ sunt. ubi habitabant, locus, ubi venirent, ea quæ vescendi causa in urbem erant allata. Itaque ab altero Macellum, ab altero Forum Cupedinis appellatum est.' *Idem.*

Cupedinarii] Omnes qui esculenta et poculenta vendunt, a rebus Cupedinis ob alimentum *cupedinarii* appellantur. Et ipse subjecit, qui accipiendi sunt cupedinarii. *Idem.*

Cupedinarii omnes] Lautiorum epularum caupones. 'Ægrotationi subjecta sunt avaritia, ambitio, mulierositas, pervicacia, liguritio, vinolentia, cupedia.' Cic. IV. Tusc. Quæst. id est, deliciarum cupiditas: λιχνεία. *Farnabius.*

26 *Cetarii, Lanii, Coqui, Fartores*] Ἁμάρτημα comicum: in Palliata Romanas res loquitur. *Donatus.*

Cetarii] Qui cete, id est, magnos pisces venditant, et bolonas exercent. *Idem.*

Cetarii, lanii, coqui, fartores, piscatores, aucupes] Istud *aucupes*, extra versum est, et quidam hoc viderunt; sed hoc non viderunt, unde tandem huc intrusum sit; id quod in nota sequenti dicam. At hic satius fuerit dicere, *aucupes* est glossema illius vocis *fartores*, quod miror ego neminem olfecisse. Sed ad fartores eamus. *Faber.*

Lanii] Qui laniant pecora: unde et *lanistæ* dicti, qui laniandis præsunt gladiatoribus. Sic et Macellum a mactandis pecoribus dictum. *Donatus.*

Fartores] Qui insitia et farcimina faciunt. *Idem.*

Fartores] Non sunt quos Galli vocant *Charcutiers, vendeurs de saucisses et de Cervelas;* non sunt: Græci id genus allantopolas dicunt, ut Aristophanes. Hic erravit Marsus interpres Terentii, et, qui illum hodie in vertendo Terentio sequuntur, illi errant quoque. Fartores sunt saginatores altilium avium. Gall. *qui tienent des volailles en muë, pour les engraisser.* Res certa est ex Catone Censorio in libris de Re Rustica, pag. 31. Editionis Commelinianæ, et ex Varrone pag. 114. et sæpe alibi. Sed scin' tu quo nomine isti fartores dici Latine possent? Aviarii, Græce Ornithopolæ; hoc voluit dicere qui *aucupes* posuit, ut hanc vocem *fartores* explicaret. improprie, fateor; (nam auceps et aviarius non sunt idem;) sed qui hoc adscripserat, nasum habebat tamen. Hæc igitur origo erroris, qui in hoc versu est, haud dubie, vetustissimus. *Faber.*

Piscatores] Qui recentem piscem præbent. *Donatus.*

Cetarii, lanii, &c.] In sordidis hæc ponit Cicero, Offic. I. 42. 'Minimeque artes hæ probandæ, quæ ministræ sunt voluptatum, cetarii, lanii,

Digitized by Google

coqui, fartores, piscatores, ut ait Terentius: adde huc, si placet, unguentarios, saltatores, totumque ludum talarium.' Quia hic Cicero *aucupes* omittit, quos nec Donatus ponit, visum est nonnullis, non esse a Terentio illam vocem. nos secuti sumus consensum Codicum Mss. Quod Donatus hic Terentium vult postulare ἁμαρτήματος κωμικοῦ, quasi in palliata fabula res Romanas loqueretur; ad id partim Muretus respondit, partim tolli dubitatio potest per ea, quæ Casaubonus annotat ad Theophrasti Charact. περὶ ἀπονοίας. *Bœclerus.*

Cetarii, &c.] Citat hæc Cic. I. de Officiis. 'Artes ministræ voluptatum, cetarii, lanii, coqui, fartores, piscatores.' Hor. Sat. 3. lib. II. 'piscator uti, pomarius, auceps,... Cum scurris fartor, cum velabro omne macellum.' *Farnabius.*

Fartores] Donatus, de iis qui farcimina et insitia faciunt, exponit. Plaut. Truculent. 'de nostro sæpe edunt, quod fartores faciunt.' Sanius, qui de iis qui alunt saginantque aves, ex vet. inscriptione 'Antigonus Drusi Cæs. avium fartor.' *Idem.*

27 *Quibus et re salva*] Cum de meo impenderem. *Donatus.*

Et perdita profueram] Cum de alieno nanciscor et expendo. *Idem.*

Re salva, &c.] Re salva, de meo; re perdita, de alieno. *Farnabius.*

Sæpe] Expletivæ significationis est. *Donatus.*

28 *Ad cœnam vocant*] Utrum ad emendam cœnam? an ad convivium? *Idem.*

Adventum gratulantur] Accusativum casum pro dativo, pro *adventui gratulantur.* Et *adventus* proprie expectatorum, necessariorumque dicitur. *Idem.*

29 *Ille ubi miser famelicus videt me*] Hic ostendit, quæ res coëgerit ad discendum: et simul vide secundum vulgi opinionem loqui parasitum, miserum et famelicum, hominem honestis moribus præditum. *Idem.*

Ille ubi miser famelicus videt me] Vide ut sententiose demonstret malos ex bonis contagione fieri, exemplis in pravum prævalentibus. Videt mihi hoc prodesse, et discere optat, quod negabat se posse. *Idem.*

Famelicus] A fame et edendo dictus est, quasi famedicus. *Idem.*

Tanto honore] Quia concurrunt, salutant. *Idem.*

Ille ubi miser famelicus videt me esse in tantum honorem] Scio quidem me apud Sallustium legisse, 'in incertum habuere;' apud Plautum autem, 'ubi in lustra jacuisti?' et alia ad eum modum, de quibus, fortasse, Popma de veteri Latinitate: sed tamen hanc scripturam non probo; nam credibile non est Donatum illam præteriturum fuisse. Imo plane apud eum legitur, *tanto honore.* Dein testatur Faërnus se ita constanter in omnibus Mss. suis scriptum invenisse. *Faber.*

In tantum honorem] Archaice, sed adi Agell. l. I. c. 7. *Farnabius.*

30 *Tam facile victum quærere*] Quia ad cœnam vocant. *Donatus.*

Ibi] Pro tunc. *Idem.*

Homo] Mire addidit *homo.* aut additum supervacue *homo.* Ut, 'Donat habere viro decus, et tutamen in armis.' *Idem.*

31 *Ut sibi liceret discere*] Quasi disciplinam, aut artem: tantum auctoritatis criminum felicitas sumpsit. *Id.*

Discere id de me] Magis, *de illo, et de me,* veteres dicebant, quam ut nos dicimus *a me,* aut *ab illo.* Idem.

Sectari jussi] Proprie. nam et *sectæ* philosophorum ab eo dictæ sunt. *Id.*

32 *Ex ipsis*] Philosophis scilicet. *Idem.*

Ex ipsis vocabula] Ut Pythagorica, Platonica. Hoc igitur non est consequens ad illud, quod vult dicere: nisi forte *disciplinam* pro discipulis

Digitized by Google

posuerit. *Idem.*

Disciplinæ] Et in Excerptis ex Donato et apud Faërnum legas, *disciplinam*, male; nam Faërnus non intellexit quid sit hoc loco *disciplinæ*. Dein nego ita legisse Donatum; nam ibi hæc glossa legitur; (ut Pythagorica, Platonica;) ergo quæ sequuntur, ex Donato non sunt, sed ab imperito aliquo magistello. Disciplina autem non est quod vulgus putat; Cicero sex septem locis pro secta sumsit. Ex illis locis en tibi quosdam. In Academ. 'Restat unum genus reprehensorum, quibus Academiæ ratio non probatur, quod gravius ferremus, si quisquam ullam disciplinam Philosophiæ probaret, præter eam quam ipse sequeretur.' Id est, sectam. Ita in De Natura Deorum: 'Trium enim disciplinarum principes convenistis.' Id est, sectarum. Alibi, in I. de Finib. 'Non modo quid nobis probaretur, sed etiam quid a singulis Philosophiæ disciplinis diceretur, persecuti sumus.' Id est, sectis. In Bruto quoque, ubi de Rutilio, qui sectam Stoicam sequebatur: 'Itaque illa, quæ propria est hujus disciplinæ,' &c. (pag. 517. Ed. Lamb. Lutetiæ.) Sic et apud Lactantium, lib. II. pag. 141. Edit. Lugdunensis. Sed hæc sunt satis. Græci διάδοχας vocant, id est successiones. Laërtius locis pæne infinitis. Et libri erant olim hoc titulo. *Faber.*

33 *Vocabula*] Ut vocentur Pythagoræi, Platonici, Epicurei. *Farnab.*

Parasiti item ut Gnathonici vocentur] Non hoc intulit, quod cœperat dicere: nisi forte *disciplinam* pro discipulis accipimus. *Donatus.*

Parasiti itidem ut Gnathonici vocentur] Hæc autem lectio [*item*] quam nos probamus et perinde ad versum quadrat, ut *ita:* facit enim iambum in quarta; et sensui servit, *ut itidem:* consuevere enim antiqui *item ut*, pro *similiter ut*, ponere. ut in Adelphis, 'Ille ut item contra me habeat facio sedulo:' et in Heautontim. 'Item ut filium meum amico atque æquali suo.' Faërnus.

Gnathonici vocentur] Ipsi Gnatoni nomen a Gnatone parasito Siculo. Turneb. l. XXVIII. c. 5. *Farnabius.*

34 *Viden', otium et cibus quid faciat alienus*] Rursus Parmeno et facetias dicit, et distinguit longiloquium parasiti. *Donatus.*

Quid faciat] Legitur et, *quid facit:* ut sit figura per modos, pro, *quid faciat.* Idem.

Otium, &c.] Al. *ossuum.* sunt enim *ossua* eadem quæ *ossa.* Farnabius.

35 *Hanc deducere*] Proprie. Nam *ducitur* quis ad supplicium: *deducitur* ad lætitiam. *Donatus.*

Et rogitare ad cœnam] Vide parasitum magis optare ad cœnam Thaidem vocari, quam munus capere. *Idem.*

36 *Thaidis*] Legitur et *Thais.* Idem.

Sed Parmenonem ante ostium Thaidis tristem video] Vitium in versu est; sensit Muretus, sed male emendavit, *meretricis*, pro Thaidis; nil erat facilius, si alias editiones habuisset, in quibus legitur, *Ego tristem video.* Est autem versus octonarius catalecticus. *Faber.*

37 *Salva res est*] Quia et ante ostium, et tristem video, *salva res est.* Nec hoc valet ad lætitiam, quod Parmeno est, sed quod rivalis servus. *Idem.*

Salva res est] Proverbialiter. *Idem.*

38 *Nebulonem*] Vel furem, quia nebulas objiciat: vel mollem, ut nebulam: vel inanem et vanum, ut nebula est. *Idem.*

Hice] Pro *hi.* vetuste. Virgilius, 'His certe neque amor causa est, vix ossibus hærent.' quia *hisce* debebat dicere. *Idem.*

Hice hoc munere arbitrantur] Non immerito Gnathonem deridet Parmeno, qui penitus noverit meretricis consilium. *Idem.*

Digitized by Google

Hice hoc munere arbitrantur, &c.] Veteres citant, *hisce*, pro, *hice*. Plautus sæpe. Virgil. in Bucolicis. *Faber.*

40 *Summum suum*] Ἔλλειψις. *Donatus.*

Summum suum impertit Gnatho] Hæc tota locutio parasiticæ elegantiæ, et simul εἰρωνείας plena est. Nam et plurimam dicit ei salutem, quem ne exiguam quidem velit continere: et summum dicit eum, qui nec levis amicus sit sibi: et Parmenonem Gnatho, non *ego te*. Idem.

Summum suum] Quam venuste, quod summum amicum non resalutet Parmeno. *Idem.*

Suum impertit Gnato] Scoppa l. II. collectan. c. 7. interpretatur *porcorum*, nimis, ut credo, scoptice, et longe petitum. *Farnabius.*

Quid agitur] Pro blandimento, non pro interrogatione nunc ponitur. ut *O noster, quid fit?* Donatus.

Quid agitur? statur] Pro, *quid agis? sto*. Et facete: nam stat, cui ingredi non licet. *Idem.*

Quid agitur? statur] Plaut. Pseudolo I. 5. 42. 'Salve quid agitur? Ps. statur hic ad hunc modum.' *Boeclerus.*

At numquid aliud] Cum jurgio hic de illo respondit. et ideo repetit dictum Gnatho. *Donatus.*

42 *Qui dum*] Interrogat interrogantem, ne ipse respondeat. *Idem.*

Nihil equidem] Dicens *nihil*, mutavit vultum Parmeno in lætitiam. Ideo illi facete Gnatho agenti hoc ipsum, *ne sis*, dixit: ut probaret tristem fuisse. *Idem.*

Nihil equidem] Pro *non*. et infra, 'Nihil dixit ut sequerer se.' *Idem.*

43 *Hoc tibi mancipium*] Ταπείνωσις. *mancipium* dicit puellam, aut virginem. *Idem.*

Non malum hercle] Inimica laudatio. *Idem.*

Uro hominem] Sibi hoc gestu et vultu parasitico dicit. et pro eo quod est, dolere cogo. *Idem.*

Ut falsus animi est] Similiter et Parmeno secum gestu servili. et *animi* pro animo, ἀντίπτωσις veterum: qui, 'Ingens es virium, et, dives es opum,' amabant dicere. *Idem.*

Ut falsus animi est] Ex hoc falsus animi est, quod putat hujusmodi munere capi posse Thaidem. *Idem.*

Uro hominem. Pa. *Ut falsus animi est*] Τὸ *uro hominem* ad spectatores versus dicit, ut Parmeno non debeat audire. et Parmeno itidem secum: *ut falsus animi est!* sc. putat, Thaidem hoc munere capi posse. ut recte Donat. *Boeclerus.*

Uro hominem] *I gall the fellow.* ut *calceus urit*. Horat. Epist. 10. l. I. hoc aversus loquitur, ut, quod sequitur, Parmeno. *Farnabius.*

44 *Quam hoc munus gratum Thaidi*] Mire insultat Gnatho. Quanto enim magis munus gratum fuerit, tanto erit rivalis exclusior. *Donatus.*

Hoc nunc dices ejectos hinc nos] *Dicis*, est sensus, ita dicendo, hoc dicis, ejectos hinc nos. id est, hoc significare, hoc innuere vis. *Faërnus.*

45 *Omnium rerum heus vicissitudo est*] Vide locum in quo erumpere dolor Parmenonis potuit, nisi commissa servaret, et cœlaret Thaidis consilium. *Donatus.*

46 *Sex ego te totos, &c.*] Quid est *totos?* an diebus et noctibus? utpote amatoris servum: ac per hoc sine ulla cessatione et intermissione. *Id.*

Hos menses] *Hos*, qui nunc aguntur, id est, hoc tempore. *Idem.*

Quietum reddam] Facete: quasi hoc ipse fecerit. et hoc est quod ait, 'Plurima salute Parmenonem summum suum impertit Gnatho:' tanquam amico consulat. *Idem.*

47 *Ne sursum, deorsum cursites*] Quod est laboris. *Idem.*

Ne sursum, &c.] Οὐδὲ στρεφομένους ἄνω κάτω. Menander, citante Plutarcho in lib. περὶ εὐθυμίας. *Farnabius.*

Digitized by Google

Neve usque ad lucem vigiles] Quod est exitii. *Donatus.*

48 *Sic soleo amicos*] Hoc εἰρωνικῶς. *Idem.*

49 *Detineo te*] Valde teneo. *Idem.*

Fortasse tu profecturus alio fueras] Vult exprimere confessionem, quod ad Thaidem venerit, sed intrare non possit. *Idem.*

50 *Paululum da mihi operæ*] Hoc quasi supplicantis vultu ad irrisionem dicitur. *Idem.*

Paulum da mihi operæ] Proprie sic dicitur, adjuva me. Sic in Adelphis, *Hæc opera ut data sit.* Idem.

51 *Nunc tibi patent fores hæ*] Ex eo quantum licere oportuit ostendit,* quam misere nihil liceat Parmenoni. *Idem.*

Quia istam ducis] Hoc quasi ad Gnathonem: sed lente, ac sub lingua murmurat. *Idem.*

52 *Nam quem evocari hinc vis foras*] Quia ipse intrare non potest. *Idem.*

Sine, biduum hoc prætereat] Et hoc lentius. nam si aliter pronuntiaveris, secreta produntur. *Idem.*

Sine biduum hoc prætereat, &c.] Secum hæc Parmeno, et ad spectatores versus, Gnathone non exaudiente. vide Eugraphium. phrasin illustrant illa Trabeæ apud Ciceronem Tuscul. IV. 31. 'Lena delinita argento nutum observabit meum, Quid velim, quid studeam: adveniens digito impellam januam; Fores patebunt,' &c. sententiæ Horatius magnitudinem circumdedit Epod. 15. 'At tu quicunque es felicior, atque meo nunc Superbus incedis malo; Eheu translatos alios mœrebis amores; Ast ego vicissim risero.' *Bœclerus.*

53 *Qui mihi*] *Mihi*, τῷ ἀττικισμῷ dictum est. *Donatus.*

Fortunatus] Ut ipse videris tibi. *Idem.*

54 *Næ tu*] *Næ*, valde. *Idem.*

Næ tu istas faxo calcibus] Mira eloquentia, in qua utraque ὑπερβολὴ expressissima est. Nam neque *uno digitulo* minus aliquid dici potest, neque *calcibus sæpe insultabis* aut amplius, aut ingentius. *Idem.*

Insultabis fores] Sallustius, 'Multos tamen ab adolescentia bonos insultavit.' *Idem.*

55 *Numnam*] Hic *nam* abundat: ut *quidnam*. Idem.

Relictus custos] Bene *relictus*: quasi ab excluso. *Idem.*

Etiam nunc hic stas, Parmeno? Eho, numnam tu hic relictus custos] Corruptus est versus. lego: *Etiam nunc hic stas, Parmeno? numnam hic tu relictus custos?* Alioqui, *Eho*, ut exclamatio, extra versum erit. Certe in Juntina editione non apparet. *Faber.*

56 *Nequis forte internuntius*] Proprie, *internuntius.* Donatus.

Ne quis forte internuntius] Ex his verbis datur intelligi, parasitum e domo meretricia egredi. *Idem.*

Ne quis forte internuntius clam a milite ad istam cursitet] Et hoc facete: quasi ipse sibi Thaidem totam vindicaverit, quod miles facit. *Idem.*

Ne quis forte internuntius clam a milite ad istam cursitet] Faërnus e libris suis, *curset*, ut apud Virgilium, *recurset*, in IV. Æneid. sed nil necesse est. Nam priorem in *iste* corripiebant. *Faber.*

Clam a milite ad istam cursitet] Corrige *curset*, ex eodem libro, ut versus sit iambicus tetrameter catalecticus, quemadmodum ceteri. *Faërnus.*

57 *Facete dictum*] Εἰρωνικῶς, quia inficete. *Donatus.*

Mira vero militi quæ placeant] *Mira*, pro mirum. Virgilius, 'Nota tibi:' et est εἰρωνεία. Quid mirum est, inquit, facete loqui eum, qui militi placeat? Potest tamen et pluraliter intelligi. *Idem.*

Mira vero militi quæ placeant] Donatum vide et Guyetum; cui, non est mirum, quod non satisfecerit Donati explicatio. *Bœclerus.*

Digitized by Google

Mira vero, &c.] Ironice. *Farnabius.*

58 *Sed video herilem filium*] Non potest Terentius τρόφιμον proprie dicere: et ideo *herilem filium* dicit. *Donatus.*

59 *Miror quid ex Piræo abierit*] Hic causa ostenditur, cur potest ignotus esse vicinis, et pro Eunucho fingi. *Id.*

Miror] Pro nescio. *Idem.*

Miror quid ex Piræo abierit] Ut ex Piræo discederet, symbola amicorum; ut hic perveniret omisso negotio, aspectus virginis fecit. *Idem.*

Nam ibi custos publice] Adversus prædonum incursus illic excubabat juventus Attica. Piræum, ut Sunium, est maritima et accessu littoris pars clementior. *Idem.*

Publice est nunc] *Nunc* ambigua distinctione positum est. *Idem.*

Ibi custos, &c.] Athenienses postquam ex ephebis excesserant, qui decimus octavus iis ætatis annus, militiæ daturi nomina, publice custodes erant in urbe, per biennium, deinde in suburbana mittebantur castella, e quibus unum erat Piræum, portus 40. ab urbe stadiis, excubituri adversus prædonum incursus. *Farnabius.*

60 *Non temere est*] Ut Virg. 'Haud temere est visum.' *Donatus.*

Et properans venit] Mire locuturum ante formavit, ut gestus verba præcedant, verba habitum consequantur. *Idem.*

Scena iii.] Satura est hæc scena; Iambicis octonariis et senariis, Trochaicis item septenariis constans. vs. 4. Mss. meorum unus: *latere* pro *celari.* vs. 7. omnes: *o fortunatum senem.* et vs. 8. *si occeperit amare.* et vs. 10. *ut illum dii deæque omnes senem perdant.* vs. 11. unus: *qui non illum flocci fec.* duo: *qui illum non flocci fec.* vs. 14. omnes: *ita prorsus sum oblitus mei.* et vs. 16. *scis tu te s.* et vs. 18. *penu omne.* vs. 19. unus: *promissa ipsa appar.* alter: *promiss. app. ipsa.* vs. 20. omnes: *si adeo d.* unus verba hujus versus Parmenoni tribuit. vs. 22. omnes: *graciles.* v. 27. duo: *anni quot?* vs. 30. omnes: *nec id quidem.* vs. 40. unus: *sex* (in margine *al. septem*) *prorsus non vid. pr.* vs. 49. duo: *dum hæc loquitur.* vs. 55. omnes: *ipsa est scilicet.* et vs. 60. *et ei dono d. e.* et vs. 62. *duras partes fratris pr.* vs. 68. τὸ *me,* ab omnibus abest; *memini* autem in omnibus diverso positu verborum additur. vs. 71. unus: *nunquid vis aliud?* Cher. *quid nunc is domum?* Par. *ut manc.* alter: *nuncquid me aliud vis.* Cher. *quid nunc is domum?* Par. *ut manc. h.* ita etiam Argentoratensis. vs. 76. duo: *prope dorm.* ut et vs. 81. vs. 79. omnes: *te illum esse dicam.* vs. 80. duo, *tum* pro *tu.* vs. 85. omnes: *abduc quantum potes.* vs. 93. omnes: *ut ab hiis fallimur.* et vs. 94. *an potius hæc pati æquum est fieri, ut a me ludantur dolis.* vs. 97. omnes: *jubeo immo cogo atque imp.* vs. 98. omnes addunt *tuam,* sed duplici positu. ex inepto glossemate. corrumperetur enim sensus et locutio. Chærea hic inducitur, tanquam adolescens 'Indomitus, plenus amoris et lasciviæ,' ut verbis Plauti dicam ex Trinum. iii. 3. 22. *Bœclerus.*

Occidi] *In hac scena novus amor adhuc ephebi, et consilium potiundæ virginis demonstratur: tanta virtute poëtæ comici, ut hoc commentum non quæsitum esse, sed occurrisse sua sponte videatur.* Donatus.

1 *Occidi: neque virgo est usquam*] Non habuit quid dicere debeat aliud, properans, et circumspiciens, nisi *occidi.* Idem.

Occidi] Produc mediam syllabam verbi hujus, et contrarium significat. *Idem.*

Occidi] Cum sit exclamatio, extra versum poni debet. *Faber.*

Occidi] Licet o. l. s. aliter habeant, necesse est hanc dictionem et a præcedentis scenæ ultimo et ab hujus primo versu separare, et monometrum trochaicum catalecticum per se constituere. sunt autem iambici te-

trametri, præcedens quidem catalecticus, sequens vero acatalecticus. *Faërnus.*

2 *Neque ego, qui illam e conspectu amisi meo*] Amatorie, dum illam non invenit, et se perdidit. *Donatus.*

3 *Ubi quæram*] Hoc circumspectantis est. *Idem.*

Ubi investigem] Plus intulit. *Idem.*

Quem perconter] Hoc tertium plus intulit: nam ubi nec vestigia reperiuntur, superest interrogatio. *Idem.*

Quam insistam viam] Si nec, qui interrogetur, apparet. *Idem.*

Quam insistam viam] Et *qua via* legitur. *Idem.*

4 *Ubi ubi est, diu cœlari non potest*] Ob nimiam scilicet formæ gratiam. *Donatus.*

5 *O faciem pulchram*] Faciem modo, non partem corporis dicit, sed totam speciem quæ apparet et cernitur. Virgilius, 'Quibus aspera quondam Visa maris facies.' *Idem.*

Deleo omnes dehinc ex animo mulieres] Πρὸς τὸ πιθανὸν argumentatus est, ut ostenderet nunc grandem jam ephebum etiam amoris expertem non fuisse. Sic et alibi, 'Cum me ipsum noris, quam elegans formarum spectator siem, In hac commotus sum.' *Idem.*

6 *Cotidianarum*] Hoc est, levium et usitatarum: est quippe huic contrarium, 'Nova figura oris. papæ!' *Idem.*

Ecce autem alterum] Sic dicimus, cum propter alterum de altero venit in mentem. *Idem.*

7 *Nescio quid de amore loquitur*] Ut jamdudum Phædria loquebatur. *Id.*

O infortunatum senem] Donatus annotat: 'O infortunatum senem. Hoc dictum præstruxit ad exitum fabulæ ac Catastrophen. nam perturbatus ad Thaidem ingredietur hic senex per fallaciam Pythiæ et indicium Parmenonis: atque ita firmabuntur nuptiæ virginis, quam ducet Chærea.' Ex his verbis colligere debemus, Donatum legisse, *o fortunatum senem*: ex Catastropha enim illa, infortunatum dicere senem, parum convenit consuetudini Comicæ. Sed nimis Grammaticalis fuerit illa cogitatio, si quis opinetur, Parmenonem præsagiisse hic Catastrophen fabulæ. Hoc vult Parmeno dicere: *o infortunatum senem*, herum meum Lachetem, cujus alter filius Phædria pridem amore meretricis deperit, alter Chærea nunc, quantum ex his sermonibus colligo, longe magis ex amore insanire incipiet. Quæ mox ad illa, *hic vero est*, in Donato notantur, undecunque potius quam ab ipso profecta putare malim. *Bœclerus.*

Infortunatum senem] Lachetem, cui tales contigere filii. *Farnabius.*

8 *Hic vero est*] Utrum senex: an Chærea? sed senex potius. Hic vero est senex. *Donatus.*

Qui] Scilicet Chærea. *Idem.*

9 *Præut hujus rabies quæ dabit*] *Præ*, ex comparatione significat. Ergo proprie, et est integra locutio. et ordo est, Præ ut illa sunt, quæ hujus rabies dabit. Et bene *dabit*, quasi de re violenta. Ut, 'Dabit ille ruinam Arboribus.' *Idem.*

Præut hujus rabies quæ dabit] Hic ex parte characteris inscius quidem est personæ Chæreæ, quem moribus conjicit servus ardentiorem in amorem ferri posse, simul ac cœperit. *Idem.*

Præut hujus rabies quæ dabit] Et hic ostenditur jampridem motum in res Venereas Chæream. Et magna poëtæ cura est, ne incredibile videatur adolescentulum, qui pro Eunucho deduci potuerit, tam expedite virginem vitiasse. Quocirca artifex summus, quod ætati non potest, naturæ attribuit Chæreæ: ut calidior ingenio, et ante annos amator, non libidinem in sese, sed quandam rabiem designaverit in Venereos appetitus. *Idem.*

Alterum, &c.] Phædriam. *Farnab.*

10 *Ut illum*] Pro utinam. *Donat.*

Digitized by Google

Di Deæque senium perdunt] Plus dixit *senium*, quam *senem*. Nec mireris, post *senium*, *qui* additum: ideo quia declinationem ad intellectum retulit: ut alibi, 'In Eunuchum suam.' Et *senex* ad ætatem refertur: *Senium*, ad convitium. Sic Lucilius ait, 'At quidem te senium, atque insulse sophista.' *Idem.*

Ut illum, &c.] Cum respectu ad intellectum, *illum senem qui*, ut habent nonnulli codices. *Farnabius.*

Remoratus est] A remora pisciculo, qui et. ἐχενηΐς vocatur, *remoratio* et *remoratus* dicitur. *Donatus.*

11 *Tum autem, qui illum non flocci fecerim*] *Tum autem*, pro *et*. Duas vult enim causas esse, cur se ipsum DI perdant: unam, quod restiterit: alteram, quod senem perveritus diu remanserit a persequenda virgine. Et nota *floccifecerim*, et contemnere, et non contemnere significare: ut nunc, *Qui illum floccifecerim:* deest *vel:* ut sit vel floccifecerim. *Idem.*

Floccifecerim] Floccus, inquit Rivius in castigationibus, particula est lanæ quæ inutilis a vellere divulsa evolat. res nullius pretii aut momenti. qui itaque *flocci facit*, is plane parvi aut nihili pendet. male itaque legi a nonnullis, *non flocci facit*. Farnabius.

12 *Quid tu es tristis? quidve es alacris*] Proverbiale est, in hominem perturbatum et incerti vultus. Aut lætus es. nam *alacris*, *L* litera pro *D* posita, non tristis, id est, ἄδακρυς intelligitur. *Donatus.*

Quidve es alacris] Et *alacer* et *alacris* dicitur: ut habes apud Virgilium: 'Ergo alacris, cunctosque putans excedere pugna.' *Idem.*

Quidve es alacris] *Alacritas* est mutatio quædam vultus gestientis in spem aliquam. *Idem.*

Sed eccum Parmenonem. salve. PAR. *quid tu es tristis? quidve es alacris*] Versus est trochaicus acatalecticus, eliso d ex *sed*. Faërnus.

Quid tu es tristis, quidve es alacris] Donatus: 'Proverbiale est,' &c. sententia ab argumento loci non aliena. Guyetus plane resecat. *Bœclerus.*

13 *Unde is*] Modo, *ad quid venis*, significat. sed *eo*, de loco ad locum veteres dicebant: quod mox in subjectis probabitur. *Donatus.*

Unde is? CH. *ego nescio hercle*] Bembinus liber ita habet, *ego ne? nescio hercle.* ita optime versus procedit. in quo animadvertendum, *hercle*, posteriorem corripere, ut in quarta sede sit dactylus. nam et *Hercule*, quod integrum est, ultimam corripit. Persius: 'Nemo hercule, nemo.' *Faërn.*

Quorsum eam] Bene: quia proxime dixerat, 'Ubi quæram? ubi investigem? quem percontor? quam insistam viam? incertus sum.' *Donatus.*

Quorsum eam] Hinc, ut diximus, manifestum est, *ire* et adventum significare. *Idem.*

14 *Ita prorsum oblitus sum mei*] Huic contrarium, 'Dum memor ipse mei.' Ergo oblitus mei, insanus. *Idem.*

Ita prorsum oblitus mei] *Prorsum*, recta, id est, omnino: nam *prorsum*, est porro versum, id est, ante versum. Hinc et *prorsa oratio*, quam non inflexit cantilena. *Idem.*

15 *Hem*] Si cum *h*, Parmeno: si leniter, Chærea. *Idem.*

Ostendes qui vir sies] Non, *si vir sies:* sed, *qui vir sies:* quod est ἐμφατικώτερον. Si quæsisset quidem, qui vir sies, an debeat præstare, qui virum se sic monstraturus est? Et *vir* modo, non ad sexum, nec ad ætatem dicitur, sed ad laudem. *Idem.*

Qui vir sies] In veteribus invenitur. *Idem.*

16 *Sæpe pollicitum esse*] *Pollicitum*, quod promittentem ultro significat, dixit. et *sæpe pollicitum se*, an necesse sit præstare eum, qui promiserit? *Idem.*

Chærea, aliquid inveni] Induxit μίμησιν pragmatice, more suo, non contentus dicere qui pollicitus sit tantum, sed quomodo etiam, et quibus

verbis. *Idem.*

17 *Modo quod ames*] Tantummodo. quasi hæc mora sit promissis complendis. *Idem.*

In ea re utilitatem ego faciam ut cognoscas meam] An possit, qui posse se affirmavit? plus est promiserit, quam ostendere quod possit. *Idem.*

18 *Cum in cellulam*] Sic dicit anus * quæ et acceperit beneficium. *Idem.*

Patris penum omnem] Ipsum penum: non ex eo aliquid, ὑπερβολικῶς. Et hoc *penu*, et hic *penus*, et hæc *penus*, veteres dixerunt. Ergo et *omnem* et *omne* legitur. *Idem.*

Congerebam clanculum] Λάθρα ἢ κρύφα. *Idem.*

Penum omnem congerebam] Priscianus lib. xv. legit *congregabam*. Bœclerus.

Cellulam, &c.] Nec promptuariam hoc in loco, nec penuariam, ut volunt interpretes: sed in qua dormiebant servi. Exstruebant divitis famulis, servis, et amicis minorum gentium excipiendis cellas. 'In quibus indignor si tibi cella fuit,' Martialis l. ix. Ep. 74. 'Conchiliatis peristromatis servorum in cellis lectos stratos videres,' Cic. ad Attic. l. xiv. Epist. 22. 'Cellis servilibus extracta corpora et exercitui suo adjecit,' Val. Max. l. vii. c. 6. Cic. Philippica ii. *Farnabius.*

19 *Age, inepte*] Qui dubitas de promissis: an, qui exprobres te multa esse largitum. *Donatus.*

Hoc hercle factum est] Inveni quod amem: hoc quod dicebas, inquit, moræ esse, jam factum est; amo. *Id.*

Promissa appareant] Utilitatem ut cognoscam tuam. *Idem.*

20 *Sive adeo digna res est*] Si persona Parmenonis est, *sive* abundat: et pro expletiva conjunctione modo est: in quibusdam omnino non legitur. *Adeo* autem abundat, aut nimis significat, vel satis. Si Chærea dicit, hic ordo et sensus est, Fac, si vis nunc, sive adeo digna res est, ubi tu nervos intendas tuos, ut promissa appareant. ut sit *sis*, si vis: et addatur, *ut*, quod deest. Fac ut promissa appareant. *Idem.*

Sive adeo] Bellissime dictum, pro, Maxime eum, cum præsertim, &c. *Faber.*

Ubi tu nervos intendas tuos] Utrum obscœne hoc, ut servus? an μεταφορικῶς, ubi laborare ac periclitari debeas? Sed melius legunt, qui hoc totum ad personam applicant Chæreæ: et melius, quam qui Parmenonem hoc putant loqui, 'Sive adeo digna res est ubi tu nervos intendas tuos.' *Donatus.*

21 *Haud similis virgo est virginum nostrarum*] Civium scilicet, id est, terræ ac patriæ nostræ. ut Virgilius: 'Non eadem arboribus pendet vindemia nostris.' Et Sallustius, 'Nostri fœda fuga,' &c. *Idem.*

Quas matres student] Hoc verbo ostendit cultum industriæ, non pulchritudinem naturalem. *Idem.*

22 *Demissis humeris esse, vincto pectore*] Antiqui enim Græci etiam virginibus suis præbebant palæstram, ad componenda corpora. Vel, *demissis humeris esse,* liquide et molliter deductis, neque extantibus, alæ in modum. *Idem.*

Demissis humeris esse, vincto pectore] Non accipiendum est quasi hoc dicat, Ad hoc illas student matres demissis humeris esse, et vincto pectore, ut graciles sient: sed varie tria dixit, ne diceret* aut student illas demissis humeris, et vinctum pectus, ut graciles sient. *Idem.*

Demissis humeris esse] Thoracis parietes a nutricibus plerumque depravantur, dum ipsos educatione prima nimium arcte extrinsecus vinciunt, &c. Cæs. Rhodiginus l. iv. c. 4. ex Galeno. *Farnabius.*

Vincto pectore] Castigato ac tenui, et velut vincto. Deest ergo *velut*. Donatus.

Ut graciles sient] A singulari *graci-*

Digitized by Google

lis venit hæc declinatio. *Idem.*

Vincto pectore, ut gracilæ sient] Opportune ex Galeno quædam adfert de hac re Jo. Weizius. adde de toto loco Jos. Scalig. in Conjectaneis Varronianis. *Bœclerus.*

Vincto pectore, &c.] Strophio, fascia, zona filiarum sororiantes mamillas cohibebant matres, ut graciles essent, Marcellus. cogebant et rore vesci, tanquam cicad. vide Plutarch. in *αἰτίαις φυσικαῖς*. *Farnabius.*

23 *Si qua est habitior paulo*] Unde et *habitudo* dicitur: ut, 'Quæ habitudo est corporis?' nam *habitior*, aptior intelligitur. ut, 'Namque humeris de more habilem suspenderat arcum.' Ergo *habitior* legendum est. *Donatus.*

Habitior paulo] *Corpulentior*, Plaut. Epidic. act. I. sc. 1. Gnatho supra 2. sc. hujus act. 'Quæ habitudo est corporis?' *Farnabius.*

Pugilem esse aiunt] Laus in Virginem. *Donatus.*

Deducunt cibum] Mire vituperavit formam, quam accuraverit fames. Et proprie *deducunt*. Idem.

24 *Tametsi bona est natura*] *Bona*, id est, plena, magna, et pinguis. *Id.*

Reddunt] Exhibent, perficiunt. *Id.*

Curatura] *Cura*, mentis est: *Curatio*, medicinæ: *Curatura*, diligentiæ. *Id.*

Junceas] Tenues et pallidas. *Idem.*

Junceas] Tenues, graciles, teretes, leves admodum ad formam junci. *Farnabius.*

25 *Itaque ergo amantur*] Itaque, inquit, nemo illas amat. *εἰρωνεία* est. Aut vere amantur: ut eo magis hæc amanda sit, quæ naturæ beneficio, non factis comptibus, aut industria, est pulchra. *Donatus.*

Itaque ergo amantur] Atque ita fit, ut amentur, non naturæ merito, sed industria. *Idem.*

Quid tua istæc] Recte: sic enim ipse dicet, 'At nihil ad nostram hanc.' *Idem.*

Quid tua istæc] Deest, *qualis est*, *dic*. Idem.

Nova figura oris] Laudis genus est, *nova*, quia dixerat, 'Tædet cotidianarum harum formarum.' *Idem.*

Papæ] Interjectio mira subito accipientis. *Idem.*

26 *Color verus*] Quia non de cura est ac de fuco, id est, naturalis, non fucatus. *Idem.*

Color verus] Ex *color* r elidendum, ut in prima sede sit anapæstus. *Faërnus.*

Corpus solidum] Quia non vitiatum. *Donatus.*

Corpus solidum] Plenum et forte, id est, non flaccidum. *Idem.*

Corpus solidum] Lucilii IX. citantur a Nonio: 'Hic corpus solidum invenies, hic stare papillas Pectore marmoreo.' *Farnabius.*

Succi plenum] Quia nemo deduxit cibum. nam succus est humor in corpore, quo abundant bene valentes. Virgilius: 'Et succus pecori, et lac subducitur agnis.' *Succus* proprie, quasi *sugus*: quem sibi ex alimentis membra sugunt, ut se repleant. *Donatus.*

Succi plenum] *Succus* est interior pinguedo membrorum. *Idem.*

Anni sexdecim] Vide quemadmodum ætatem virginis maturæ Poëta ex occasione demonstraverit. *Idem.*

27 *Flos ipse*] Venuste Baifius: *C'est droit sur le point d'enrager*. Faber.

Hanc tu mihi vel vi, vel clam, vel precario] Hæc tria sunt, quibus non rite res agitur, vel vi, vel clam, vel precario: sine pretii mentione. vel quia virgo, non meretrix: vel quia nulla Ephebo spes est fallendi Senis. *Donatus.*

Hanc tu mihi vel vi, vel clam, vel precario fac tradas] Secundum jus locutus est. Nam his tribus mala fide aliquid possidetur: vi, clam, precario. *Vi*, quia virgo: *clam*, quia custoditur: *precario*, quia pretium non habet Chærea. *Idem.*

Flos ipse. CH. *hanc tu mihi vel vi,*

Digitized by Google

vel clam, vel precario] Videtur hic iambicus septenarius esse, inusitatum genus. ego puto legendum *hance:* et in *ipse* non faciendam synalœpham. *Faërnus.*

Hanc tu mihi vel vi, vel clam, vel precario fac tradas] Donatus: 'Secundum jus, nam his tribus (modis) aliquid mala fide possidetur: vi, clam, precario.' Est autem figura αὐξητική, qua potiendi cupiditas exprimitur, quo jure quave injuria, per fas aut nefas. Horatius eandem juris formulam uberius explicavit, et proprietati opposuit, hos possidendi modos Epist. II. 2. 'Tanquam Sit proprium quicquam, puncto quod mobilis horæ, Nunc prece, nunc pretio, nunc vi, nunc sorte suprema Permutet dominos, et cedat in altera jura.' Vide l. XXII. De Acquir. Per Dom. ubi Ulpianus vi, clam, precario itidem conjungit. *Bœclerus.*

28 *Mea nihil refert, dum potiar modo*] Non hoc personæ attribuendum est, sed affectui, non enim quia Chærea est: sed quia amator, de se cupit facere quemadmodum potiatur. *Donatus.*

29 *Quid? Virgo, cuja est*] Utrum serva, an filia? *Idem.*

30 *Ne id quidem*] Pulchra varietas, *Nescio, Tantundem, Ne id quidem.* Id.

Qua ratione amisti] Figura συγκοπὴ, pro *amisisti.* Idem.

Qua ratione amisisti] Si non remansisset Chærea, sed consecutus virginem vidisset, quo deducta esset prius, quam Parmenonem conveniret, non ita procederet fabula, ut nunc procedit. Irruisset enim in cognitionem meretricis importune Chærea, nec pro Eunucho adduceretur ulterius. *Id.*

31 *Id equidem*] Deest *ob*, aut *propter:* ut sit, *ob id*, aut *propter id.* Idem.

Mecum stomachabar] Bene *mecum:* quia acriorem dolorem sustinet, qui ipse sibi irasci cogitur. *Mecum* ergo, pro *apud me*, vel *mihi.* Idem.

32 *Hominem esse arbitror*] Deest *quam me.* Idem.

Cui magis bonæ felicitates] *Bonæ*, magnæ. Nove autem dixit, magnas felicitates sibi adversari; eo quod virginem tantæ pulchritudinis ex oculis amiserit. Nam vidisse eam, felicitatis judicat: sed amisisse, adversæ felicitatis. Et quod *bonæ* dixit, vel magnæ, vel nimiæ intelliguntur. Vel ἐπίθετον est proprium et perpetuum felicitatum. *Idem.*

Felicitates] *Felicitas* adversa est, cum ex prosperitate, quod lædat nascitur. *Idem.*

Bonæ felicitates] Ἔμφασις est, eo quod *felicitates* pluraliter posuit. Ἐπίθετα autem de tribus causis nominibus adduntur: discretionis, proprietatis, ornatus. Discretionis: ut, 'Phrygiæ molimur montibus Idæ.' Proprietatis; ut, 'Terribili impexum seta et dentibus atris.' Ornatus, ut, 'Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam.' *Idem.*

34 *Quid hoc est sceleris*] Propter hoc quod patior, inquit. nunc enim scelus dicit a sese commissum. *Idem.*

Quid hoc est sceleris] Donatus Chæreæ hæc verba tribuit. merito. v. Guyet. *Bœclerus.*

35 *Archidemidem nostin'*] Hoc sic pronunciandum est, ut appareat ex ipso nomine statim, odiosum nescio quem occurrisse ac permolestum. *Donatus.*

Æqualem, &c.] Æquævum, ætate parem. *Farnabius.*

Quidni] Correptio est ab se manifesta inquirentis. Est enim sensus, Quid nisi, aut cur non noverim? est enim *quidni*, aut quid nisi, aut cur non. Quia veteres *ni* pro *ne* ponebant, et *ne* pro *non.* ut Plautus, 'Ni stulta sis,' pro ne. et *ne vult*, pro non vult. *Donatus.*

Nostin? P. quidni? CH. is, dum sequor hanc, fit mihi obviam] I. e. hanc collocationem verborum habent, *dum hanc sequor.* sed, ut versus constet, vel legendum est *novistin*, ut in libro

Digitized by Google

Bembino est, vel ex *quidni* nihil elidetur. *mihi* antem in unam syllabam contrahendum. *Faërnus.*

37 *Imo enimvero infeliciter*] Bene hoc interponit, quod incredibile est, tardiorem futurum amatorem incessu virginis. *Donatus.*

38 *Nam incommoda alia sunt dicenda*] Quæ minora sunt scilicet, aut similia. *Idem.*

39 *Illum liquet mihi dejerare*] Liquidum est, constans et manifestum, et certum. Et sic *liquet*, pro liquidum est; ut *claudit*, pro claudum est. Ut apud Sallustium, 'Nihil socordia claudebat.' Et est *liquet* verbum juris, quo utebantur judices, quum *amplius* pronuntiabant, obscuritate commoti causæ magis, quam negotii simplicitate. *Dejerare*, valde jurare: ut *demiror*, et *deamo te Syre.* si *de* producta legeris. si correpta, Deos jurare intelligitur. *Idem.*

Liquet, &c.] Liquido jurare possim. *Farnabius.*

40 *Prorsum non vidisse proximis*] Quia non vidisse dixit *proximis*, præteritis intelligimus. Proxima enim nobis aut præterita, aut futura sunt. nam præsentia ea sunt, in quibus nunc sumus. *Donatus.*

41 *Nisi nunc quum minime vellem*] Quia semper nolui, ideo nunc minime, utpote adolescens senem. *Idem.*

Minimeque opus fuit] Sæpe enim nolumus tantum, nunc etiam opus non est. *Idem.*

43 *Quam longe quidem*] Bene *longe* dixit: quia *a longe* non potuit dicere. an subauditur *erat*, ut sit, quam longe erat? *Idem.*

Quam longe quidem] A longe τηλόθεν. *Farnabius.*

43 et seq.] Nota figuras πραγματικὰς per μίμησιν et διατύπωσιν rem accurate exhibentes: tum narrationis comicæ habitum; de quo sæpius. senis adventus, accessus, habitus, gestus, oratio, mandata, cum tædio et odio omnia referuntur. vide Donatum. *Baeclerus.*

44 *Incurvus, tremulus, labiis demissis, gemens*] Ut omnia ostendat in contrarium sibi versa esse, etiam cursum attribuit seni. *Labra* sunt superiora: *labia*, inferiora. *Labra* asinorum proprie dicuntur. *Gemens* autem, ob continuam tussim. Sic Lucilius: 'Ante fores autem et triclini limina quidam Perditus Tiresia tussi grandævus gemebat.' *Donatus.*

Incurvus] Valde curvus. Sic Virgilius, 'Turnus ut infractos adverso Marte Latinos Defecisse videt.' *Infractos* enim valde fractos significat. nam *in* præpositio nunc auget, nunc minuit dictionem. Recte etiam deformitatem describit senis, qui præter ætatem post pulchram virginem fœdior videbatur. Et quam importune omnia? pro puella, senex occurrit: pro virgine, incurvus, tremulus: pro pulchra, labiis demissis, gemens: et cum amator sit, inaniter adolescenti ipse judicium loquitur: dum festinandum sit, remoratur. *Idem.*

Labiis demissis] Majora labra, unde *labeones*. Alii *labia* inferiora, et *labra* superiora. *Idem.*

45 *Heus, heus, tibi dico, Chærea*] *Tibi dico, Chærea*, non adderet, nisi videret Chæream dissimulantem præterire. *Idem.*

Heus, &c.] Adverte tædium senis Chæream festinantem remorantis. *Farnabius.*

Inquit] Aliter *inquit* pronuntiandum est, hoc est, concitate. nam senis verba aliter proferenda sunt. *Donatus.*

46 *Scin' quid ego te volebam*] Hic ostenditur odiosa tarditas senis, apud festinantem Chæream. nam non dicit, sed promittit se dicturum. *Idem.*

Cras est mihi judicium] Huic moræ etiam illud additum, quod quum debeat dicere quid velit, prius dicit quod non est necessarium, quare velit. *Idem.*

Digitized by Google

47 *Judicium*] Causa forensis dicenda. *Farnabius.*

Ut diligenter nunties] *Diligenter.* nihil tam abundanter, nihil tam moraliter dici potuit. *Donatus,*

48 *Esse ut meminerit*] Non ut sit: sed, ut esse meminerit. O prolixitas! *Idem.*

Advocatus] Illis temporibus advocatus non erat quem ita nunc Gallice vocamus. Vide Hotomannum et alios interpr. Juris. *Faber.*

Advocatus mane mihi esse ut meminerit] Inter solennia amicorum officia. Advocatus enim non tantum est patronus qui causam orat, aut qui jus suggerit, sed etiam qui amico præsentiam suam commodat, teste Asconio Pediano. vide Chrestom. voc. Advoc. Locus Plauti huc referatur Epid. III. 3. 41. 'Res magna amici apud forum agitur. ei volo Ire advocatus.' *Bœclerus.*

49 *Dum hæc dicit*] Dat tempus verbis: quæ non potuit, quamvis imitaretur, exprimere. *Donatus.*

Rogo numquid velit] Hoc est, significo me abire. Nam abituri, ne id dure facerent, *Numquid vis,* dicebant his, quibuscum constitissent, Quid est ergo? *Rogo numquid velit?* hoc est, dico quod abeuntes solent. *Idem.*

Numquid velit] Formula abire cupientis. *Farnabius.*

50 *Recte, inquit*] Pro eo quod est *nihil,* et moraliter τῷ Ἀττικισμῷ. *Donatus.*

Recte, inquit] Tantum est. *Farnabius.*

Cum huc respicio ad virginem, illa sese, &c.] In hanc partem scilicet, qua meretrix habitabat. *Donatus.*

51 *Interea commodum*] Tantum quod, *vel ipso eodemque tempore.* Idem.

Interea commodum] Una. Et hoc significat: ut si dicas, Eodem tempore quo hoc agebatur. Nam *interea,* nunc conjunctio accipienda est: non, ut alias, pro adverbio ponitur. *Idem.*

52 *In hanc nostram plateam*] Recte, quia vicina est illis Thais, ad quam deducitur. *Idem.*

In hanc nostram plateam. P. mirum ni hanc dicit modo] Versus potest sustentari elidendo ex in n. *Faërnus.*

53 *Huic, &c.*] Thaidi. *Farnabius.*

Nulla erat] Etenim ingressa jam fuerat. *Donatus.*

54 *Comites secuti scilicet sunt virginem*] Interrogative quidem: sed sic, ut scire videatur id quod quærit; sed ad hoc quærere, ut quod scit, confirmet. *Idem.*

55 *Verum: parasitus*] *Verum,* modo inceptiva est, non relativa particula. ut in Andria, 'Verum vidi Cantharam suffarcinatam.' *Idem.*

Ilicet, desine: jam conclam.] Explicamus in Chrestomathia, voce Conclam. *Bœclerus.*

Ilicet] Finitæ rei et cognitionis plenæ vox post sententiam a judice latam dimisso consilio per vocem præconis; *Ilicet,* id est, *ire licet,* in sacris item et funeribus usitatum. *Farnabius.*

56 *Jam conclamatum est*] Transactum ac finitum. Ut conclamata corpora nihil reliqui jam habent ad vitæ officia. *Donatus.*

Conclamatum est] Manifestum significat, ipsam eandem* esse, vel pulchram esse, quia et ipse dixerat; 'Hæc superat ipsam Thaidem.' ut in conclamatis funeribus nulla dilatio est doloris et luctus. unde Lucanus ait: 'Corpora nondum Conclamata jacent.' Aut *conclamatum,* satis deploratum, satisque vociferatum est: quia dixerat, 'O infortunatum senem: si et hic amare cœperit.' Tanquam dicat, Jam occisum patrem tandem scimus, jamque deflemus. *Idem.*

Conclamatum est] Exploratum, manifestum *Rituale,* a familia expirantem ac certo jam defunctum conclamante, 'Cum corpora nondum Conclamata jacent,' Lucan. l. II. vel a funebri officio, quo absoluto, funus comitati conclamabant et nomine ter vo-

Digitized by Google

catum jubebant æternum valere. *Farnabius.*

Alias res agis] Recte, quia dixit ille, 'Jam conclamatum est.' *Donatus.*

Alias res agis] Aut, *non attendis ad id quod dico*, significat, ut nulla sit in eo attentio. nam hinc natum est, 'Agite amabo.' Aut, 'nugatorias res agis,' hoc est, jocaris: quasi dicat, vanas res agis. *Idem.*

58 *Scio quo abducta sit*] Plus dixit, quam interrogabatur: credo tædio interrogantis; nam properat, ut dicturus est, ad deducendum Eunuchum ad Thaidem cum ancilla ex Æthiopia. *Idem.*

Scio quo abducta sit] Secunda ἀποσιώπησις. *Idem.*

59 *Eho Parmeno mi, nostin'? et scis ubi siet*] Amatorie satis repetuntur quæ semel dicta suffecerant. *Idem.*

60 *Huc deducta est ad meretricem*] Et hoc confundit semel, quum acervatim dicit, velut odio interrogantis sæpius, et festinatione ad mandata Phædriæ peragenda. *Idem.*

62 *Phædriæ rivalis*] Cum pronuntiatione addendum, quo magis doleat Phædriæ rivalis. *Idem.*

Duras fratris partes prædicas] Scilicet contra æmulum et divitem et largissimum. 'Et partes duras' μεταφορικῶς, ab actoribus scenicis. *Idem.*

63 *Comparet*] Hic jam ostenditur miles illustrior per rivalis dona, quam per sua. Et est qualitas comparativa. *Comparet* pro emat, aut comparandum putet. *Idem.*

64 *Tum magis id dicas*] Duras partes fratris esse. *Idem.*

Tum magis id dicas] Scriberem, ob metrum, *tum magi' dicas*, quod et Faërnus sensit. *Faber.*

Tum magis id dicas] Pro nomen *id*, varie collocatur. antiqui enim libri et Donatus verbo præponunt; omnes alii postponunt. ego hanc vocem *id* cum videam certam sedem non habere, et versui incommodare, ne sit trochaicus catalecticus, ut ceteri, subditicium arbitror, et ab aliquo adjectum, putante non satis intelligi, *tum magis dicas*, pro *tum magis id dicas:* quod tamen Latine, et antique dicitur. Plautus in Milite Glorioso: 'Ei mihi. magis dicas si scias quod ego scio.' *Faërnus.*

Quodnam quæso hercle] Curiositatem addidit, παρελκόντων *Quæso* et *Hercle.* Et vide quam molliter, et sine intellectu spectatoris ad argumenti spectati ordinem Poëta perveniat: ut de Eunucho facta mentione consilium nascatur supponendi Chæreæ. *Donatus.*

Eunuchum] Mire Terentius primo simpliciter Eunucho nomen posuit, huic quoque detracturus. *Idem.*

65 *Inhonestum*] Fœdum: ut contra, *facie honesta.* ut apud Virgilium, 'Et lætos oculis afflarat honores.' *Idem.*

Hominem] Opportune *hominem* dixit, tanquam incerti sexus. *Idem.*

Inhonestum, &c.] Fœdum. ut act. IV. sc. 4. 'Nunc tibi videtur fœdus.' *Farnabius.*

Quem mercatus est here] O. l. s. *heri.* quæ tamen vox sic quoque posteriorem corripit. *Faërnus.*

Senem, mulierem] Non communi genere dixit *senem:* quippe qui alibi separaverit, dicendo, *senex atque anus:* sed subdistinguendum est: ut sit duplex vituperatio: una ab ætate, quod ait *senem:* altera a membrorum mollitie, quod ait *mulierem.* Donatus.

Mulierem] Mollem, glabrum, quia eviratum. *Farnabius.*

66 *Quatietur certe cum dono foras*] Mire *cum dono:* tanquam illi repulsæ causa donum futurum sit. Tum deinde non rejicietur, sed *quatietur.* Vide quam contumeliosius dictum sit, *quatietur foras:* vel verberibus impelletur foras, non expulsione, sed detrusione. Vel sic dixit, *foras quatietur:* ut desit, *versum:* ut sit, foras versum verberabitur, ut verberetur

et fugetur foras. Nam et pervulgatæ consuetudinis dictum est, 'Feri canem foras,' hoc est, feriendo canem foras ejice. *Donatus.*

67 *Sed istam Thaidem non scivi nobis vicinam*] Quomodo enim pro Eunucho veniet, si aut novit, aut notus est? Et si mulierem adolescens ne novit quidem, ipse multo maxime nescietur. *Idem.*

Sed istam Thaidem non scivi nobis vicinam] Οἰκονομία contra illud, quod meretrix vicina erat. *Idem.*

Sed istam Thaidem non scivi nobis vicinam] Ut nihil molitur inepte aut ex abrupto Poëta! virginis conspectæ desiderium facit Chæream curiosum etiam circa domum Thaidis. ut postea facili descensu inferatur occasio audacis consilii, 'O fortunatum istum Eunuchum, qui quidem in hanc detur domum!' *Bœclerus.*

Haud diu est] Vicina scilicet. Et est causa, an verisimile sit nescire potuisse vicinam. Et nota, apud Terentium vicinas poni sæpius adolescentibus meretrices, ut hæc sit prima amoris illecebra. *Donatus.*

Haud diu est] Parmenonis confessio, Thaidem haud diu fuisse vicinam, Chæreæ itidem, se nunquam vidisse, ut qui plurimum in Piræeo commoratus fuerit, fidem faciunt ignotum omnino fuisse Thaidi et familiæ Chæream, ut Pythias infra IV. act. 4. sc. 'Hunc oculis suis Nostrarum nunquam quisquis vidit.' et infra hac eadem sc. *Farnabius.*

68 *Nunquamne etiam me illam vidisse*] Artificiose inculcat poëta τὸ πιθανόν. *Donatus.*

Nunquamne, &c.] Ἄλλος γάρ τ' ἄλλοισιν ἀνὴρ ἐπιτέρπεται ἔργοις. Odyss. XIV. et suum cuique pulcrum. *Farnab.*

69 *Estne, ut fertur, forma*] Hoc propter illud, quod supra diximus. Sed nimio lepore Terentiano jam illud agitur: Nam hic ostenditur, verisimile esse pro Eunucho creditum apud vicinam meretricem Chæream, qui adeo ignotus sit mulieri, ut nec ipse eam noverit: quod erat facilius et promptius. Et additur color, quod et illa non diu vicina est, et quod adolescens plurimum in Piræo commoratus est. *Donatus.*

Nihil ad nostram hanc] Moraliter *nostram* dixit, pro meam. *Idem.*

Alia res est] Non potuit melius suam utrique gratiam reservare; nam et illa et hæc amantur. *Idem.*

Alia res est] Deleo istud, *est*, ob metri necessitatem. In Libro Bembi ita legebatur. Dein et venustius fuerit. *Faber.*

Alia res est] Liber Bembinus non habet verbum, *est*. ita versus est trochaicus catalecticus ut ceteri: nisi quis eum vellet acatalecticum facere, retento *est*. quod non placet mihi. *Faërnus.*

70 *Faciam sedulo*] Mire in promissis posterioribus difficultas rei ostenditur: quum primo *faciam* dixerit. *Donatus.*

71 *Numquid me aliud vis*] Hoc dicere abeuntes solent. Et bene, *Numquid me aliud vis?* quia festinat. et simul quia hinc noscitur dolus fallendæ meretricis. *Idem.*

9 *Numquid aliud vis*]. Dele, *vis*, ex auctoritate librorum Mss. et metri necessitate. *Faber.*

Numquid me aliud vis] *Vis*, non est in libri Bembini contextu, nec in aliis antiquis. itaque eam dictionem delevimus, quæ et impedit versum, nec adjuvat sensum: utique enim subauditur, *vis*. Faërnus.

72 *Ut mancipia hæc, ita ut jussit frater, deducam ad Thaidem*] Vide Terentium, ut non quæsita esse hæc fallacia, sed ipsa se obtulisse videatur. *Donatus.*

73 *O fortunatum istum Eunuchum*] *Istum*, sæpe annotavimus, aut ad contemptum, aut ad odium referri. ut Virgilius, 'Aut quid petis istis?' Et, 'Ista quidem quia nota mihi tua magna voluntas, Juppiter.' *Idem.*

Digitized by Google

Qui quidem in hanc detur domum] Quid facilius quam imitari velle, quod laudes? nec quisquam, nisi qui cupit, eligitur pro Eunucho, qui Eunuchum putat esse beatum. Vide, quam molli descensu ad hoc consilium pervenitur. Res enim hoc suggerit potius, quam Parmeno: ideo quia servum hoc suadere Chæreæ, nimis temerarium fuit. *Idem.*

74 *Quid ita*] Potuit intelligere statim servus: sed ad hoc interrogat, ut doceatur spectator. *Idem.*

75 *Videbit: colloquetur: aderit una, &c.*] Amatorie nimis, quinque lineas amoris executus est: adeoque diligenter, ut etiam ordinem custodierit. *Idem.*

Videbit: colloquetur: aderit una in unis ædibus] Mire amator non simul effudit hoc bonum, sed particulatim digessit: ut major voluptas futura esse noscatur. *Idem.*

Videbit: colloquetur: aderit, &c.] Istæ enim sunt amoris lineæ: etsi eas non omnes est persecutus. *Idem.*

Videbit: colloquetur, &c.] Σὺ δὲ βλέπεις ἀεὶ, καὶ ἀκούεις ἀεὶ, καὶ συνδειπνεῖς, καὶ συμπίνεις. Achil. Tatius Amor. l. I. amoris lineæ gradus et incentiva: Εὐδαίμων ὁ βλέπων σε. τρὶς ὄλβιος ὅστις ἀκούει. Ἡμίθεος ὁ φιλῶν· ἀθάνατος δ' ὁ συνών. Antholog. *Farnabius.*

77 *Quid si nunc tute fortunatus fias*] Sic videtur Parmeno dicere, potius ut jocetur, quam ut fieri credat posse. *Donatus.*

Quid si nunc tute fortunatus fias] Elegantiores homines, quantum est, mihi favebunt legenti, *Quid si nunc tute IS fortunatus fias?* hoc sensu; Tu modo exclamasti, *O fortunatum istum Eunuchum!* Quid si tu *ille* fortunatus fieres? Libri veteres hac figura pleni sunt. *Faber.*

Quid si nunc tute fortunatus fias, &c.] Τὸ τολμηρὸν καὶ ἄτοπον τοῦ πράγματος τῷ τοῦ κωμῳδοῦντος λόγῳ σχηματίζεται. latet, artificio poëtæ, sub comica festivitate consilium, quod sine flagitio proponi serio sermone non potuit, quæ servilis calliditatis pars est. *Boeclerus.*

78 *Capias tu illius vestem*] Non semel ostenditur, quod futurum sit: quia particulatim potest etiam quod turpe est, tamen mitti ad persuasionem. Simul in gestum respicitur. Ergo non dixit, ibis pro Eunucho: sed primo, Capias illius vestem: tum deinde, hoc ipsum non aspernante domino, pergit servus ad cetera, quæ audaciora sunt. *Donatus.*

Vestem] Quam libenter audiat, repetitio dictorum per interrogationem ostendit. *Idem.*

79 *Audio*] Id est, libenter hoc admitto, et consentio. Ut in Phormione, 'Audio, et fateor.' et contra; 'Non audio.' *Idem.*

Intelligo] *Audio* et *intelligo* vim modo non usitatam exprimunt, scilicet consentientis immodicum affectum. *Idem.*

81 *Cibum una capias*] Bene servus interturbavit supra dictas amandi lineas, et ordinem voluptatum: quippe qui amare non noverit. *Idem.*

Cibum una capias, adsis, tangas, ludas, propter dormias] Etsi satis erat superior versus, tamen incentiva sunt amoris, etiam sigillatim hæc enumerata, quæ una sententia superior versus ostenderat. *Idem.*

82 *Quandoquidem illarum quisquam*] Pro, *ex illis.* Idem.

Quisquam] Quia *quæquam* dicere, absurdum est. *Idem.*

Illarum quisquam] *Quisquam* multis exemplis probatur etiam fœminino genere veteres protulisse: ita ut in numeris et generibus hæc pronomina infinita sint. *Idem.*

Neque illarum quisquam] Τὸ, quis, in secundo genere non magis novum videri debet, quam mollis, gracilis, docilis, &c. Plaut. Enn. Lucil. et Terent. alibi. *Faber.*

Neque scit qui sies] Hoc est, quod supra callide poëta præstruxit. *Donat.*

83 *Forma, et ætas ipsa est*] Deest, *in te*. Idem.

Præterea forma, ætas] O. fere libri, et in iis antiqui, et Donatus, 'Forma et ætas:' quod si recipimus, versus est iambicus tetrameter acatalecticus: sin aliter, trochaicus. *Faërnus.*

Facile ut pro Eunucho probes] Formam scilicet et ætatem. Formam, quia pulcher es: ætatem, quia ephebus. *Donatus.*

Facile ut pro Eunucho probes] *Probes*, fingas, atque persuadeas: ut in consuetudine dicimus, 'Homo sacrilegus pro innocente se probavit.' Et Cicero, 'Hoc tu his probabis?' Itaque deest *te*, quod subaudiamus. ut sit, *pro Eunucho te probes*. Idem.

Probes] Ut, *Migrantes cernas*. aut *probes*, persuadeas. Et simul honeste non dixit, quod erat rectum, ut Eunuchum probes, sed pro Eunucho: ne esset contumeliosum in Chæream. *Idem.*

Forma et ætas ipsa est, facile ut pro Eun. probes] Vide simile genus commenti in Aristophanis Θεσμοφορ. ubi muliebri habitu vir assimulatur. de quo, et ad quem: Ἀνὴρ μὲν ἡμῖν οὑτοσὶ, καὶ δὴ γυνὴ Τόδ' εἶδος. ἢν λαλῇς δ' ὅπως τῷ φθέγματι Γυναικιεῖς εὖ καὶ πιθανῶς. *Bœclerus.*

Probes] Pulcer enim et Ephebus. *Farnabius.*

85 *Nunc jam orna me*] Hortative *orna* dixit: non despolia, aut exue me. *Donatus.*

Abduc] Abducimur unde volumus: Ducimur quo volumus. *Idem.*

Quantum potes] Deest, *cito*. Idem.

86 *Quid agis*] Callide servus non vult se auctorem videri tanti facinoris. *Idem.*

87 *Quo trudis*] Comici semper ea ostendunt fieri ab altero verbis alterius personæ, quæ ostendi per se ipsa non poterant: ut nunc manu agere Chæream Parmenone ipso dicente cognoscimus. *Idem.*

Quo trudis] Præbet se vi cogendum domino, quem compulit dictis. *Idem.*

Perculeris jam tu me] Perverteris. unde proverbium, 'Bene plaustrum perculit.' *Idem.*

Perculeris, &c.] Prope me evertisti. Ductum ab iis qui onusta plaustra percellebant, h. e. evertebant. Festus. Plaut. Epidic. act. IV. sc. 2. 'Plaustrum perculi.' et Pers. act. V. sc. 2. 'Vehiculum argenti miser ejeci, neque quamobrem ejeci habeo.' *Farnabius.*

Tibi equidem dico, mane] Sigillatim ista pronuncianda sunt: ex quibus intelligatur, non cessare Chæream, quin adhuc impellat et trudat. *Donatus.*

88 *Pergin'*] Quasi vero joco dixerit, non serio. *Idem.*

Ne nimium calidum] Periculosum. sed melius *callidum* legitur. *Idem.*

Nimium] Adverbiale: quia *nimium* propria vox est. *Idem.*

Vide ne nimium callidum hoc sit modo] Donatus et *callidum*, et *calidum* legi affirmat: sed *callidum* videtur magis probare, nulla quidem ratione: cum potius Parmeno, præceps et inconsultum hoc consilium asserat, quam versutum: et dictionem, *callidum*, quæ primam habet productam, versus ratio non admittat, nisi forte ex magna licentia, demendo in scansione unum l. Mihi libros scriptos Donati consideranti, videtur omnis expositio hujus loci esse corrupta; omninoque legendum *calidum* per unum l, et ex sensu et ex versu, ut et aliqui l. s. habent, et Robertus Stephanus impressit. *Faërnus.*

Calidum, &c.] Nimium præceps, subitum, periculosum. 'Reperias multos, quibus periculosa et calida consilia.' Cic. l. II. de Officiis: 'Cedo calidum consilium cito.' Plaut. Mil. act. II. sc. 2. Epidic. act. II. sc. 2. θερμὸν ἔργον, κἀνόσιον, καὶ παρὰ νόμον. Aristoph. *Farnabius.*

Digitized by Google

89 *At enim istæc in me cudetur faba*] Id est, in me hoc malum recidet, in me hæc vindicabitur culpa: ut laborat solum, in quo cuditur, id est, batuitur faba, quum siliquis exuitur tunsa fustibus: ut in areis more rusticorum fit. Vel quod quidam male coctam fabam, et quæ non maduerit, sed dura permanserit, supra caput coqui, velut ipsi fabæ irati, saxo comminuunt. tum universum malum, et omnis dolor ad coquum pervenit. Simile et alibi a pulmento proverbium est: 'Tute hoc intristi, tibi hoc est exedendum: accingere.' *Donatus.*

At enim istæc in me cudetur faba] Ex duabus Donati explicationibus prior erudita est: posterior minime accipi debet. Nimis opportunus esset Plinii locus Turnebo laudatus ex XVIII. 27. si legeretur, ut ipse voluit: *faba metitur, deinde cuditur.* sed in Codicibus est: *concutitur.* hoc interim certum est *cudendi* vocem τῷ concutere posse ἰσοδυναμεῖν. est enim cudo, κολάπτω, τυνάσσω, in veteribus Gloss. *Bœclerus.*

At enim, &c.] At enim mihi imputabitur hæc culpa. Inam ego pœnas, quasi fuerim area in qua cuditur, id est, batuitur fustibus faba, vel, ut crudeles domini fabam duriusculam seu male coctam supra caput coqui saxo comminuunt, ita in caput meum tanquam immaturi consilii auctoris recidet hoc malum. *Farnabius.*

90 *Flagitium facimus*] *Flagitium* more militari dicitur, res flagitatione, hoc est, increpatione digna. Nam *flagitatio,* a strepitu dicitur: unde *flamma,* et *flagella,* et *flagitare,* id est, personare intelligimus dici. Nam hæc omnia sine sonitu crepituque non sunt. *Donatus.*

An id flagitium est] An liceat? an deceat? Et prius, quia licet. *Idem.*

An id flagitium est] Terentius laudat argumentum hujus fabulæ: in quo exemplum promitur, quod prosit parentibus, obsit meretricibus: et simul deliberationibus tractans id faciendum. *Idem.*

Si in domum meretriciam deducar] Hoc tale est; nulla lex prohibeat, et defendatur ut licitum. *Idem.*

91 *Et illis crucibus*] Hoc jam ad illud pertinet, ut ostendatur decere. et primo a persona ejus fit. *Idem.*

Crucibus] Meretricibus. *Farnabius.*

92 *Habent despicatam*] Contemptam atque despectam. et ita est ἀντίθεσις et μεταπλασμός. Vel certe alterius verbi declinatio, ab eo quod est *despicor,* ut *conspicor.* Sallustius, 'Quam interea Metellus monte digrediens cum exercitu conspicatur, primo dubius quidnam insolita facies ostenderet.' *Idem.*

Habent despicatam] Sic Donatus et omnes antiqui libri præter Bembinum. et stat versus rejecta prima ejus syllaba in finem præcedentis. omnes alii libri recentes, *despectam* habent, ut Bembinus. *Faërnus.*

93 *Nunc referam gratiam*] Non eas, inquit, lacessam: sed quod justum est vicem reddam: quasi ipse in aliis læsus sit. *Donatus.*

Nunc referam gratiam] Colorem juris vult suo facto inducere: quem expressit Aristoteles Rhetor. I. ubi inter eos, qui facile injuria afficiuntur, recenset etiam τοὺς πολλὰ ἠδικηκότας, ἢ τοιαῦτα οἷα ἀδικοῦνται. ἐγγὺς γάρ τι δοκεῖ τοῦ μὴ ἀδικεῖν εἶναι, ὅταν τι τοιοῦτον ἀδικηθῇ τις, οἷον εἰώθει καὶ αὐτὸς ἀδικεῖν. sed ex opinione, non ex veritate ita disputant. quare Donatus, ad vs. 95. *Illud merito factum omnes putent,* annotat: 'Bene: non judicent. quia et hoc ipsum non satis probum est, vel meretricem fallere.' *Bœclerus.*

Ut ab illis fallimur] Non dixit, *alii falluntur.* Donatus.

94 *An potius hæc pati, æquum est fieri*] Illic vicissitudo extat in *Pati dolos.* Idem.

An potius hæc patri æquom est fieri, ut, &c.] Scribe, *hoc,* numquam aliter

Latini. *Faber.*

An potius, &c.] An potius æquum est hæc a me fieri adversus patrem, quom dolis eludam, pecunias ab eo per fallacias auferendo quas in meretrices insumam, cum liceat ipsas meretrices ulcisci sine omni dispendio et culpa, imo cum omnium approbatione. Vulgo legitur *Pati.* Farnab.

Ut a me ludatur dolis] Σύλληψις: subauditur *pati.* Donatus.

95 *Quod qui rescierint*] Ex consequentibus argumentum: nam aliud factum vituperatio sequitur, hoc approbatio. *Idem.*

An potius hæc pati? æquum est fieri ut a me ludatur dolis. Quod qui rescierint culpent, illud merito factum omnes putent] Liber Bembinus et omnes alii antiqui pro *pati* habent *patri.* ac Donatus quoque, licet aliqua ex parte corruptus: nam quamvis citando hæc verba dicat *pati*, tamen in expositionis progressu legit *patri.* et sane *pati* nullum habet sensum; *patri* autem si legas, sensus est: cur non has meretrices debeam fallere? an potius æquum est, hæc a me fieri adversus patrem, ut eum ludam dolis, pecuniam scilicet ab eo per fallacias auferendo, quam in amores et voluptates meas insumam? cum liceat, fallendo has meretrices, cupiditatem meam, sine ullo sumptu aut dispendio explere. illud enim si facerem, id est, si patrem dolis luderem, qui hoc rescierint, culpent; hoc autem, id est, a me deceptam esse meretricem, merito factum omnes putent. atque hunc esse germanum sensum poëtæ, omnia fere argumenta comica ostendunt, ubi plerumque inducuntur adolescentes amatores patribus struere fallacias, ad pecuniam auferendam, quam meretricibus aut lenonibus dent. huc etiam spectant et ea quæ supra dixit, 'o infortunatum senem;' et ea quæ infra, 'Eam confeci, sine molestia, sine sumptu, sine dispendio;' nam si sumptus intervenisset, utique eum a patre oportuisset auferri. *Faërnus.*

96 *Quid istuc*] Adverbium est ægre concedentis. *Donatus.*

Facias] Pro facito. *Idem.*

Verum, ne post conferas] Si *ne* prohibentis est, nihil deest: si percontantis, ut sit *ne forte:* deest, *timeo.* Idem.

Verum ne post conferas culpam in me] In hoc negotio non auctor vult interesse, sed servus. *Idem.*

Verum] Deest, *vide.* Idem.

97 *Cogo atque impero*] Evidenter ostendit plus esse *imperare* quam *jubere.* Idem.

98 *Numquam defugiam auctoritatem*] Non, inquit, recusabo facere, dum tu auctor sis facti. *Idem.*

Nunquam, &c.] Non inficiabor hoc factum me auctore, neque culpam in te conferam. Cic. pro Sylla: 'Attende jam Torquate, quam ego non defugiam auctoritatem consulatus mei.' quam non inficier, quæ a me Consule gesta sunt, ea omnia me auctore gesta esse. vide et Plaut. Pœnul. act. I. sc. 1. *Farnabius.*

Numquam defugiam auctoritatem, &c.] Hunc locum optime omnium constituit Muretus. Antea male positæ erant personæ. *Faber.*

Digitized by Google

ACTUS III.

SCENA I. Senariis constat. vss. 7. et 8. Mss. nostri, *gratias*, diverso positu, ex glossa inserunt. vs. 8. omnes: *itidem*. vs. 11. duo: *qui in te est*. Argentoratensis, itidem: sed a manu correctoris. legebatur ante *quod*, ut vestigia non obscura ostendunt. vs. 12. omnes: *gestire*, et *verum*. vs. 17. duo: *adducebat*. unus: *adhibebat*. vs. 34. omnes: *cœpit ad id ludere*. vs. 35. unus: *quid agis homo inquam impudens*. vs. 41. omnes: *perditus est*. vs. 55. omnes: *par pari referto*. Bœclerus.

1 *Magnas vero agere gratias*] Hic sermo sic prodit, ut post scenam inchoatus esse videatur. Continet autem assentationem parasiticam, et stultitiam gloriosi militis. *Donatus*.

Agere] Plus sonat infinitus modus, finito. *Idem*.

Magnas vero agere gratias Th. mihi] Explicat Cicero in Lælio cap. 26. 'Nec parasitorum in comœdiis assentatio nobis faceta videretur, nisi essent milites gloriosi: Magnas vero agere gratias Thais mihi? Satis erat respondere, magnas: ingentes, inquit. semper auget assentator id, quod is, cujus ad voluntatem dicitur, vult esse magnum.' Assentatio scilicet parasitica, et stultitia gloriosi militis ἀντιστρέφονται. *Bœclerus*.

2 *Ingenteis*] Vide quantum adjiciat parasitus. Ille, *magnas* dixit, hic respondit, *ingenteis*: ille, *læta est*: hic, *triumphat*. Donatus.

Ingentes] Cic. in Lælio: 'Satis erat respondere, magnas: ingentes, inquit. semper auget assentatio id, quod is, cujus ad voluntatem dicitur, vult esse magnum.' *Farnabius*.

3 *Quam abs te datum esse*] Majoris est gratiæ, tantum posuisse amorem militis, ut meretrix minus lætaretur ob lucrum. *Donatus*.

Id vero serio] *Id*, ob id: ut, 'Id amabo adjuta me.' Alias παρέλκεται, id est, productionis locus est. *Idem*.

4 *Triumphat*] Ut militaribus dictis tangit Militem Parasitus. *Idem*.

Huc proviso] Tertia persona venit in scenam: sed separatim loquitur, et secum. *Idem*.

5 *Deducam*] Lege, *ducam ad Thaidem*. Ita jubet versus. *Faber*.

Sed eccum militem] Injuriose Militem. honorifice proprio nomine dicitur: ut in subjectis, 'Audire vocem visa sum modo militis.' *Donatus*.

Est istuc datum] Fato decretoque concessum: ut, 'Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis.' *Idem*.

6 *Ut grata mihi sint, quæ facio omnia*] Gratæ nobis sunt aut res aut personæ: sed nunc res dicit. *Idem*.

Quæ facio omnia] Ἔλλειψις vel σύλληψις. *Idem*.

Profecto mihi ut grata sint quæ facio omnia] Alia verborum collocatio in o. l. s. et Donato invenitur, hoc modo, 'Profecto ut grata mihi sint quæ facio omnia.' grata autem mihi, non jocunda mihi exponendum est, sed talia, ut pro iis mihi gratia habeatur; ut et in Heautontim. 'Tum cum gratum mihi esse potuit, nolui,' id est, tum cum mihi potuit haberi gratis. *Faërnus*.

7 *Advorti hercle animum*] Approbat dictum et hoc, *Ait, aio*. Donatus.

Vel rex semper maximas Mihi agebat] Quam intempestive miles ad regem transitum fecit, cum de meretrice agatur. *Idem*.

Vel rex] Ut in Hecyra, 'Vel hic Pamphilus jurabat quoties Bacchidi, quam sancte?' *Idem*.

Vel rex semper maximas] Subauditur *gratias*: ab eo quod supra dixit, 'Magnas vero agere gratias Thais mihi.' *Idem*.

9 *Partam gloriam*] Id est, quæ

Digitized by Google

paritur. ut, 'Vectus equo spumante Sages.' *Idem.*

Labore alieno magnam partam gloriam verbis in se tr.] Jocum ex ambiguo serit parasitus. dum enim videri vult dicere, nihil mirum esse quod Rex ipsi maximas semper gratias egit, aliis non item; eo quod viri sapientes, qualis Thraso esset, non tantum suorum factorum gloriam referrent, sed aliena etiam merita peritia fandi et dexteritate orationis aulica suum ad decus traherent; revera hoc ait; gloriosos homines et ineptos alieni laboris gloriam magnificis verbis impudenter sibi vindicare. *τὸ γὰρ τὰ ἀλλότρια αὑτοῦ φάσκειν, ἀλαζονείας σημεῖον.* apud Aristot. II. Rhetor. Satis poterat persentiscere sannam Gnathonis, ni fuisset lapis. *Bœclerus.*

Labore, &c.] Hæc Gnatho aversus, ne miles audiat. *Farnabius.*

10 *Verbis in se sæpe transmovet, qui habet salem*] Mire adulator hoc attribuit militi, quod minime habet, vel verba, vel salem. *Donatus.*

Qui habet salem] *Sal* neutraliter, condimentum est: masculini, sapientia. *Idem.*

Qui habet salem] Hæc conversus, et coram; ut audiat. *Farnabius.*

11 *Qui in te est*] Quem tu habes. *Donatus.*

Qui in te est] Urbanitatem, leporem, facetum ingenium. Legitur et, *Quod in te est,* cum respectu ad *sale* antiquitus Neutrius generis. adi Grammaticam nostram. *Farnabius.*

Habes] Intelligis. Quod enim tenemus corpore, habemus animo: quodque item animo habemus, intelligimus. *Donatus.*

Habes] Pro intelligis. Sic dicitur *accipe,* et *da. Habes* etiam, id est, dicis. ut Sallustius: 'Tartessum Hispaniæ civitatem, quam nunc Tyrii mutato nomine Gadirum habent.' *Idem.*

Rex te ergo in oculis. scilicet. gestire. verum] Vide inconditam properationem laudari se cupientis adeo, ut non sinat verba impleri, quin præfestinet, *scilicet* et *verum* dicere. *Idem.*

Gestare] Omnes libri quotquot sunt, et antiqui et recentes, tum Terentii, tum Donati, habent *gestire:* quam lectionem admittentes, exponemus, lætum esse, et gaudere ex convictu, scilicet tuo: quod vero supra dictum est, 'Rex te ergo in oculis,' hic subaudiemus vel habere, vel ferre. *Faërnus.*

Gestare. vero] Vide omnino Guyetum. *Bœclerus.*

Gestare] *Ferre* vel *gestare* in *oculis* est, valde diligere. male ergo legitur *gestire.* Muretus l. IX. Var. c. 18. *Farnabius.*

Credere omnem exercitum] Magis ridebis, si consideres militem notum esse, qui *. *Donatus.*

Credere omnem exercitum, consilia] Sub obtentu militis, ea stultitia, descripsit breviter comitem regium, acceptumque imperatori. Nam qui nunc credit exercitum, credit et consilia. Virgilius: 'Nulla meis sine te quæretur gloria rebus, Seu pacem, seu bella geram: tibi maxima rerum, Verborumque fides.' *Idem.*

13 *Consilia*] Αὔξησις. plus enim est consilia, quam totus exercitus. *Idem.*

Mirum] Melius per εἰρωνείαν pronuntiamus *mirum.* quasi dicat, Quis non crederet tali viro? sed potest etiam simpliciter pro admirantis gestu accipi. *Idem.*

Ubi satietas hominum, aut negotii siquando odium ceperat] Reipubl. princeps duas res patitur, homines et negotia, id est, personas et res hominum. *Idem.*

Satietas hominum, aut negotii si quando odium ceperat] Proprie reddidit et decenter, hominum satietas, negotii odium. Non enim par erat Reip. principem hominum odio laborare. *Idem.*

15 *Requiescere ubi volebat*] Bono ver-

Digitized by Google

tr usus est. Nam *cessat* desidiosus: *requiescit* defessus. *Idem.*

Quasi: nostin'] Grate expressit stulti infantiam militis, qui ante vult intelligi quod sentit, quam ipse dicat. Et proprie hoc morale est stolidi, sive ruditer loquentis. *Idem.*

Quasi: nostin'] Ἀποσιώπησις, pro habes hoc? hoc est, quod supra, *Intelligis?* Idem.

Quasi: nostin] Venuste notatur infantia militis, qui intelligi vult ab aliis, quod ipse exprimere non valet. *Farnabius.*

16 *Quasi ubi illam expueret miseriam*] *Ubi* pro quando, et in his, et supra. *Donatus.*

Expueret] *Expuere* est cum fastidio aliquid rejicere et expellere. Nam *expuere*, est extra pus mittere, id est, foras. Nam *pus* est omnis humor corpori onerosus. *Idem.*

15. 16 *Scio, quasi ubi illam exp.*] Nota promtum ad figuras suæ artis parasiti ingenium. et supplet ex tempore orationem militis, et auget sensum, qui inchoatus erat. longe enim plus est in *miseria*, quam in *satietate* et *odio;* tum in *expuendo* talia, quam in *requiescendo* a talibus. *Bœclerus.*

17 *Tum me convivam solum abducebat, sibi*] Hoc supererat, ut, qui esset minister magnarum rerum, id est, consiliarius, voluptatum quoque regis particeps esset. Et vide quo significatu dicatur, *Me* et *Convivam*, et *Solum*, et *Abducebat:* nam non vocabat. Et *Sibi*, quasi non propter me, sed ut sibi bene esset. *Donatus.*

Tum me convivam] Id est, quum satietas hominum esset, cum odisset negotia. *Idem.*

Convivam solum abducebat] Ut, 'Solam nam perfidus ille Te colere.' Significat autem, sæpiuscule factum. *Idem.*

18 *Regem elegantem narras*] Qui eligere sciat, aut qui ipse sit eligendus. *Idem.*

19 *Perpaucorum hominum*] Aut qui paucis utitur: aut qui de paucis est, aut qui paucis placet, hoc est, bonis et sapientibus, qui fere pauci sunt. *Idem.*

18. 19 *Sic homo est, perpaucorum hom.*] Ex interpretationibus Donati prima præferri videtur debere quam et Eugraphius probat 'Talis est,' inquit, 'ut cum paucis esse velit. denique hoc intellexit et Gnatho cum dixit: Imo nullorum arbitror, si tecum vivit,' ut sit Gnathonis verborum sensus: immo si tecum vivit, sive te assiduum habet, nullis præterea hominibus utetur familiariter. fieri enim nequit, quin præ homine tam elegante et sapiente reliquos omnes contemnat. nam ita accipi posse, Donatus quoque fatetur: apud quem altera expositio legitur, quasi aversus Gnatho, ne miles audiret, dixerit. Geminantur autem fere sensus in his διασυρτικοῖς Gnathonis: ut aliud dicat, aliud velit intelligi. unde non opus est, ut se avertat parasitus. nihilo enim minus et laudare militem et irridere videbitur, 'nullorum hominum est, si tecum vivit:' eo sensu, quo vult Eugraphius, ut diximus. et illo altero latente; neque enim tu homo es. Horatio Mæcenas est 'paucorum hominum,' Sat. I. 9. *Bœclerus.*

Perpaucorum hominum] Paucos habet sui similes, vel, qui paucos habet intimæ admissionis amicos. Horat. de Mecænate, Sat. 9. lib. I. 'Paucorum hominum, et mentis bene sanæ.' mox 'eoque Difficiles aditus primos habet.' *Farnabius.*

Imo nullorum arbitror, si tecum vivit] Hoc aversus, ne miles audiat. Potest tamen et aliter intelligi, maxime cum milite. *Donatus.*

Imo, &c.] Hæc submissa voce, et aversus. *Farnabius.*

20 *Invidere omnes mihi*] Plus potest ad significandum infinitum tempus, quam finitum. *Donatus.*

21 *Ego non flocci pendere*] Quod morderent clanculum, vel quod invi-

Digitized by Google

derent. *Idem.*

22 *Illi invidere misere*] *Miser* enim est, cui animi miseria inest. *Idem.*

Verum unus] Proprie *unus*. nam *unus* ex multis dicitur. Et mire est facta nullius ponderis repetitio, ad inertiam loquentis exprimendam. Nam postquam dixit, 'Invidere omnes mihi:' repetit, 'Illi invidere misere.' Quin et *impense* et *misere* idem significant: et mox tamen sine ullo auctu addidit, 'Verum unus tamen impense.' Aut plus est *misere* quam *impense*. Idem.

20 *Invidere omnes mihi.* et 22. *illi invidere misere verum unus impense*] Donatus hoc ad ἦθος militis refert: Guyeto intolerabilis visa est repetitio. itaque resecat aliqua. sed ἦθος militis clarius explicandum est. ἀλαζονικὸν est omnia exaggerare, et in majus enuntiare. quæ res sæpe ad multiloquium et garrulitatem ejuscemodi accedit. Adduntur in Donato, quæ corrupta sunt: *Quin et* impense *et* misere *idem significant*, *aut plus est* misere *quam* impense. quis non videt legendum: *aut plus est* impense, *quam* misere? crescit oratio, et Stratonis major invidia quam ceterorum describitur. *Misere* comicum magis est, *impense* amplius sonat, et delecta vi significandi apud scriptores fere usurpatur. *Bœclerus.*

23 *Elephantis quem Indicis præfecerat*] Et hoc stulte: cum hoc ad dignitatem sumit, et sic pronuntiat, ut magna esse præfectura videatur hæc ipsa. Et hoc a stolido milite sic profertur, tanquam magnum hominem velit esse, qui sibi invideret. Et *Indicis* πρὸς ἀντιδιαστολὴν Maurorum, qui et mitiores sunt. *Donatus.*

24 *Is ubi molestus magis est*] More suo *magis* addidit, ne diceret *molestior*. Idem.

Quæso, inquam, Strato] *Strato*, nomen accommodatum militiæ. *Idem.*

25 *Eone es ferox*] Causale est, *ideone* significans. *Idem.*

Quia habes imperium in belluas] Mire extulit, *Imperium in belluas.* Sic Virgilius: 'Illa se jactet in aula Æolus, et clauso ventorum carcere regnet.' *Idem.*

26 *Pulchre me hercle dictum*] Immodica laudatione vertit, etiam si quid facete dictum est. sufficeret enim, *pulchre*, quod est *sapienter*. Quod et, *Jugularas hominem:* pulchre tangit militem, *Jugularas* dicendo, non occideras: quasi gladio, non verbo usus sit. *Idem.*

27 *Mutus ilico*] Tam hoc stultum est, quam si diceret, statim nihil. Recte autem diceret, 'Ex illo mutus fuit.' Tale est et illud, 'Tacere festinat.' *Idem.*

28 *Quidni esset*] Hoc est, ut posset esse *jugularas.* Idem.

Hominem perditum] Deest, *o:* ut sit, o hominem perditum! sed sic melius sonat: majoris enim stuporis est, hoc modo pronuntiatum. *Idem.*

Hominem perditum miserumque, et sacrilegum] Vide quantum addiderit, qui non hominem simpliciter, sed perditum, et miserum illum: nec malum, sed sacrilegum dixerit. *Idem.*

Hominem perditum miserumque, et illum sacrilegum] Hoc vulgo male accipitur. *Perditum miserumque,* de Thrasone dictum; at, *sacrilegum,* de Gnathone. *Faber.*

Hominem perditum miserumque, et illum sacrilegum] Opportune judicium de milite et parasito Poëta interposuit voce Parmenonis. quem ideo maturius in scenam reduxerat. perditus et miser est, qui cœco sui amore nec vera a falsis discernit, et hæc præ illis amat: sacrilegus impense improbum notat, qui adulando scilicet ex stultis insanos facit homines. *Bœclerus.*

30 *Tetigerim*] Luserim, fatigaverim. nam *Tangere*, cum multa, tum etiam hoc significat. *Donatus.*

Quo pacto Rhodium tetigerim] Τὸ εὔθετον in dictis, vult sibi miles attri-

lis esse, qualem Poëta hic argumenti ergo esse voluit. *Bœclerus.*

O festus dies hominis! Amice! salve] Decet a salutatione incipere luculente dicturum. Illum autem verisimile est, et percussum re nova, et audiendi cupidum, immemorem extitisse salutandi. *Donatus.*

O festus dies] Utrum quia causa est festi ac læti diei? an quia ipse tantus sit, quantus est festus dies? *Idem.*

O festus dies hominis] Pro, *homo festi diei.* Sic dicitur enim 'scelus homo.' Ennius, 'O pietas animi.' *Idem.*

O festus, &c.] O homo fauste, mihi optatissime, tanquam sis mihi festus dies. Plaut. in Casina, I. act. 1. scen. 'Sine, amabo, te amari, meus festus dies.' apud quem feriari mihi licet. *Farnabius.*

13 *Quem ego magis nunc*] Bene additum *Magis.* ut his amicis se antepositum intelligat, quos cum optet videre Chærea, tamen eum magis, adeo ut aliis amicis antepositum neminem cupiat. *Donatus.*

14 *Imo ego te obsecro hercle ut audias*] Bonum compendium, ne multa diceret ad commendandum, ut solet, narrationem futuram. *Idem.*

Imo te obsecro hercle ut audias] Bene contulit verba: ut ex his appareat, quid agere velit. Ille dixit *Quæso,* hic *Obsecro.* Idem.

15 *Nostin' hanc, quam amat frater*] Quæritur an verisimile sit Antiphoni notam esse Thaidem, quam frater ipse nesciverit. Sed intelligere debemus, modo notitiam non vultus, sed famæ positam esse: quam famam potuit ex Phædria et Antipho scire. At vero aliam notitiam negaverat Chærea sibi fuisse cum Thaide, hoc est, visus, vultus, oris, et corporis. *Idem.*

Novi; nempe, opinor Thaidem] Verisimile est hæc scire Antiphonem, qui adeo sit familiaris Chæreæ. Et est ordo hic; Novi, nempe, opinor, Thaidem. *Idem.*

Opinor, Thaidem] Optime et ab illo tacitum, et ab hoc nomen ablatum est; ut appareat quam noverit, et quam possit assequi quæ dicentur. *Idem.*

17 *Faciem prædicem, aut laudem*] *Prædicamus,* ut res sunt: *Laudamus* extollendo. Vel *prædicamus* voce: *Laudamus* argumentis. *Idem.*

Quid ego ejus tibi] Ordo hic esse debet, *Quid ego ejus tibi nunc faciem prædicem aut laudem, Antipho? in hac commotus sum: cum me ipsum noris, quam elegans formarum spectator siem,* ut sit sensus, In hac commotus sum: ille scilicet, qui, ut scis, formas solet eligere, ac fastidire pro merito. *Idem.*

18 *Quam elegans formarum spectator siem*] Elegans spectator est, qui sit cunctantis et fastidiosi judicii: cui non quid placet facile. *Idem.*

Spectator] Probator: ut *pecuniæ spectatores* dicuntur. *Idem.*

Formarum, &c.] Formarum explorator, probator, δοκιμαστής. sumptum volunt a triumviris monetalibus ad quos nummi spectandi deferebantur. *Farnabius.*

19 *In hac commotus sum*] Non est consequens: esset autem, si diceretur. In hac commotum me scias. Erit ergo ordo, et sensus qui supra. *Donatus.*

Primam dices, scio] O fiduciam elegantiæ, et de alienis oculis judicare. *Idem.*

Primam, &c.] Nulli secundam. præ qua reliquæ mera sunt 'Pithecia et spinturnicia.' Plaut. Mil. IV. act. 1. sc. *Farnabius.*

20 *Quid multa verba? amare cœpi*] Ordine egit. nam prius est, commoveri: inde amare. Et bene non ante dicit, quid aggressus fuerit, nisi amoris mentione prælata: quo cogente nihil est infectum cupientibus. *Donatus.*

22 *Submonuit*] Leviter monuit et recte, quia *arripui* dicturus est. Et

Digitized by Google

totum optime: nam ut non erat boni adolescentis, hanc technam reperire: sic ab illo repertam, fuit plane veri amatoris arripere. *Idem.*

23 *Tacitus citius audies*] In oratione solemus corripere extra ordinem percontantes. Et bene celeritatem promisit, qua facile tenetur auditor. Et mire, tanquam sola interrogatio moræ sit. *Idem.*

24 *Et pro illo jubeam me illuc ducier*] *Jubeam* amico dixit, tanquam inter honesta sit, quod utile sit. et turpe factum plerumque perseverante impudentia relevatur. *Idem.*

25 *Quidnam ex ea re tandem*] Transit a reprehensione facti, ad causam ipsius facti. *Idem.*

26 *Viderem, &c.*] Supra act. III. sc. 3. *Farnabius.*

27 *Num parva causa, aut parva ratio est*] Sic illata interrogatio est, quasi ad hanc annuere, et vultu consentire Antipho sit coactus. *Donatus.*

28 *Læta vero ad se abducit domum: commendat virginem*] Apponam *Donati* elegantem annotationem, sed in fine corruptam: 'Omnia mire: quod *læta*, quod *abducit*, quod *domum*, quod *commendat virginem*. Specta singula, et mirare virtutem Poëtæ. hic enim commendandus est locus, erroris initium continens apud Thaidem convitium.' Nihili est: *apud Thaidem convitium*. itaque lacunam hic fecerunt ante *convitium*. Sed veteres libri nihil tale ostendunt. An nefas fuerit legere? *hic enim commendandus est locus, erroris initium continens, apud Thaidem convictum.* hinc erroris initium quod in familiam Thaidis pro Eunucho venit Chærea, et in convictum virginis, qui ante describebatur; *ut una esset cum ea.* nam is convictus ad virginem referendus est, quo potitur Chærea apud Thaidem sive in Thaidis domo. *Bœclerus.*

29 *Tibi ne*] Non interrogat, sed miratur. *Donatus.*

Satis tuto tamen] Quid hic facit *tamen?* Utrum hoc? etsi meretrix, tamen satis tuto agit. An? etsi Chæreæ, satis tuto tamen: quia nullus accedet alius. *Idem.*

Satis tuto tamen] Æque ac, 'ovem lupo,' infra act. v. sc. 1. *Farnabius.*

30 *Edicit*] *Edicimus*, jubemus: vel jure dicimus. *Edicta* enim Imperatoris sunt. *Donatus.*

Et mihi, ne abscedam, imperat] Certe nullus vir accedit. *Idem.*

31 *Maneam solus*] Remaneam, perseveremque in loco, ac per hoc sim miser, utpote dono datus, et serviens meretrici. et est εἰρωνεία. *Idem.*

In interiore parte ut maneam solus cum sola] Dum diligentiam mandantis videtur signare, κωμικῶς εἰρωνείαν occulte miscet. ut mox; 'adhortor properent.' *Bœclerus.*

32 *Terram, &c.*] Pudoris signum et verecundiæ. *Farnabius.*

Ego, inquit, ad cœnam hinc eo] Μίμησις, ad imprudentiam mulieris exprimendam, quæ hoc die erit secura de custode Eunucho. *Donatus.*

33 *Abducit secum ancillas*] Memoriter: nam dixerat abiens, 'Vos me sequimini.' *Idem.*

Paucæ, quæ circa illam essent] Relictæ nonnullæ, ut lavari possit ea virgo, quæ sub vitii hujus occasione nuptura est. Hoc enim totum sic inducit Poëta, ut non abhorreat a legitimis nuptiis, in ea præsertim quæ uxor futura est. *Idem.*

Manent] Pro remanent. ἀφαίρεσις. *Idem.*

34 *Novitiæ puellæ*] Αὔξησις, *novitiæ*, et *puellæ*. Idem.

Continuo hæc adornant ut lavet] *Hæc* pluraliter, pro *hæ.* ut in Phormione, 'Hæc illæ erant itiones.' *Adornant* autem, ex medio significatu, pro apparant. *Idem.*

Adornant, ut lavet] Ita Plautus Rudente IV. 6. 2. 'Adorna ut rem divinam faciam.' *Bœclerus.*

Hæc, &c.] Antiquis moris erat, ut singulis diebus lavarent; hinc tot

Digitized by Google

balnea publica et privata. alii *hæ*. al. *adornant ut hæc lavet*. Farnabius.

35 *Dum apparatur, virgo in conclavi sedet*] Impersonaliter dixit. et *dum apparatur*, pro *dum apparetur:* et *sedet*, pro *sedebat*. Donatus.

Virgo in conclavi sedet] *Conclave* est separatior locus in interioribus tectis: vel quod intra eum loca multa et cubicula clausa sint adhærentia triclinio. *Idem*.

36 *Suspectans tabulam quandam pictam*] Bene. accedit repente pictura ad hortamenta aggrediendæ virginis: ideo quia non ad hoc venerat Chærea, ut continuo vitiaret puellam, sed ut videret, audiret, essetque una: cum nihil amplius cogitaret, ausus, incitatusque dum picturam cerneret. *Id.*

Tabulam, &c.] Aptam domo meretricis tabulam, in qua Jovis amores, puellæ aurea dona. Lege Propert. l. II. Eleg. 6. *Farnabius.*

Ibi inerat pictura hæc] In præfatione diximus, Poëtam hic κωμῳδεῖν fabulas de deorum flagitiis, eademque opera ostendere meretricio potius cubiculo quam honestis palatiis aut ædibus dignas esse ejuscemodi picturas, moribus noxias, sicut et virginis et Chæreæ exemplo, insigni prorsus arte, declaratum voluit: quasi et virgo intacta et casta, vel aspectando hæc talia oculos incestare cœperit. quæ quasi οἰκονομικὴ παρασκευὴ est ad infortunium puellæ. nam Chærea inflammato ad libidinem animo citra ambages, argumentum et auctoritatem peccandi hinc arripit. Propertii illud huc pertinet Eleg. II. 6. 'Quæ manus obscœnas depinxit prima tabellas, Et posuit casta turpia visa domo, Illa puellarum ingenuos corrupit ocellos, Nequitiæque suæ noluit esse rudes.' Unde Poëta noster honestæ domui nunquam talem picturam tribuisset; quæ inter meretricias illecebras, ut genus instrumenti domestici, hoc loco ponitur; Donatus περιεργότερον explicat. Vide Lindenbrogii annotationem. *Bæcler.*

Jovem quo pacto] Mira inventio, qua hæc pictura domui tribuitur meretricis, adversus omnium pudicitiam amorum, contra parsimoniam, contra dignitatem, contra pudicitiam. *Don.*

37 *Misisse aiunt*] Bene *aiunt:* et quia fabula est, et quia tam turpis Jovi, quam apta meretrici. *Idem.*

Quo pacto Danaæ misisse aiunt quondam in gremium imbrem aureum] Quæ aptior pictura domui meretricis ad amatorum illecebras quam hæc, quæ exemplum continet amoris, et amoris puellæ, et amoris ad Jovem pertinentis; et amoris non gratuiti, nec parvi propositi, sed auro in gremium fluente venalis? Tum quod in gremium Danaæ etiam ipse Jupiter, ut splendidus imber, illabitur: nonne videtur meretrix dicere adolescentulis, illam corporis partem auctore Jove velut inauratam fuisse? *Idem.*

Imbrem aureum] Non rorem vel pluviam, sed *Imbrem* addiderat. o avaritiam meretricis! *Idem.*

Misisse, &c.] Fabricius ait, in codice Ms. invenisse se *ninxisse*. hinc autumat *ninxisse* scribendum. dictum autem ex imitatione Pindari in Isthmiis: χρυσῷ μεσονύκτιον νίφοντα δεξαμένη τὸν φέρτατον θεῶν. *Farnabius.*

38 *Egomet quoque id spectare cœpi*] Moris est ad id oculos vertere, quod videmus: et eum quem aspicimus, intueri. *Donatus.*

Luserat] Nequiore sensu, ut Græce παίζειν. *Farnabius.*

39 *Jam olim ille ludum*] Bene, non scelus, sed *ludum* dixit. *Donatus.*

Impendio] Id est, magis magisque luserat. Et *luserat ludum*, ut, 'Hunc oro sine me furere ante furorem.' figura ἀρχαϊσμός. *Idem.*

40 *Deum sese in hominem convertisse*] Philosophice nunc Terentius demonstravit, quam cladem moribus hominum, et civitatibus afferant figmenta Poëtarum, cum exempla scelerum afferant peccaturis. *Idem.*

Digitized by Google

Deum sese in hominem convertisse] Utrum quia Juppiter humana forma aurum infundens pictus erat in tabulis, non pro Jove aurum? an *in hominem*, id est, hominis audaciam atque flagitia? *Idem.*

In hominem convertisse] In humanos sensus. in imbrem enim se aureum convertit, non in hominis formam. *Farnabius.*

Atque per alienas tegulas] Hic apparet Jovem separatim, separatim aurum fuisse pictum. *Donatus.*

In alienas tegulas] Satis comico charactere locutus est, et presso stylo. *Idem.*

Atque per alienas tegulas venisse clanculum per impluvium fucum factum mulieri] Ex libro Bembino et Victoriano lego, *atque in alienas.* ut sit ordo et sensus, ad faciendum fucum mulieri per impluvium. versus autem, qui est octonarius iambicus, stat, si ex *per* elidas r, ut sæpe. *Faërnus.*

41 *Venisse clanculum per impluvium*] Hæc omnia non ut difficilia factu, sed ut humilia, et Jove indigna proferuntur, ut merito sequatur, 'Ego homuncio hoc non facerem,' quod non solum non Jovi, sed ne homini quidem, nisi furi, aptum erat? *Donat.*

Venisse, &c.] Ut faceret fucum virgini; est autem fucus herbæ genus, tingendis lanis utile. unde pro artificioso ac adulterino colore usurpatur. Sunt qui *furtum* legunt, amoris sc. illicitum gaudium. *Farnabius.*

Fucum factum mulieri] Id est, ut fucum faceret, hoc est, insidias et fraudem. *Fucum*, astutam fraudem: et *mulieri*, pro, *fœminæ*. Donatus.

Fucum factum mulieri] Eugraphius: 'Fucum factum mulieri. fraudem scilicet. sunt enim cum fraude, quæ fuco videntur infecta.' cui loco *παράλληλος* est ille Quintiliani XII. 10. 'Lana tincta fuco citra purpuram placet; at si contuleris etiam lacernæ, conspectu melioris obruatur, ut Ovidius ait.' *Bœclerus.*

42 *Qui templa cœli summa sonitu concutit*] Ab auctoritate personæ, ut fit in exemplis. *Donatus.*

Qui templa cœli summa, &c.] Versus ex aliquo veterum, Ennio fortasse. Est autem granditatis Tragicæ, ut per oppositionem duorum generum res crescat. Optime et Baifius; nam id et pulcre odoratus est quod dico: *Mais quel Dieu? Ce Dieu Roy des Dieux Qui des plus hauts temples des cieux Hoche le plus orgueilleux faiste D'un seul éclat de sa tempeste.* Ceterum templa sunt vasta spatia, ut Acheruntis templa, &c. quæ nos olim ad Lucretium. *Sonitu* est *tonitru.* Hic vero nequeo præterire locum insignem, quem olim apud D. Augustinum legi lib. II. de Civitate Dei cap. 12. ubi Terentianum istud dictum in animo habens sic scribit, per apostrophen ad Scipionem: est certe locus egregius: 'Itane tandem, Scipio, laudas hanc Poëtis Romanis negatam esse licentiam, ut cuiquam opprobrium infligerent Romanorum, cum videas eos nulli deorum pepercisse vestrorum? Itane tibi pluris habenda visa est existimatio vestræ curiæ, quam Capitolii, imo Romæ unius quam cœli totius; ut linguam maledicam in cives tuos exercere Poëtæ etiam lege prohiberentur; et in deos tuos, securi, tanta convicia, nullo Senatore, nullo Censore, nullo principe, (intelligit principem Senatus,) nullo pontifice prohibente, jacularentur? Indignum (imitatio Virgil. in Georgicis) videlicet fuit ut Plautus aut Nævius Publio aut Cneo. Scipioni (lego, *P. Cornelio Sciponi*), aut Cæcilius M. Catoni malediceret: et dignum fuit ut Terentius vester flagitio Jovis optimi maximi adolescentium nequitiam concitaret?' Hæc vir sanctissimus. *Faber.*

Templa cœli] Sententia tragica: sed de industria, non errore. *Donat.*

Sonitu concutit] Παρῳδία de Ennio. *Idem.*

Digitized by Google

Templa, &c.] Παρῳδία ex Ennio. Lucr. l. VI. 'Terrifico quatiunt sonitu cœlestia templa.' Idem lib. II. 'Cœlique serena Concutiant sonitu.' *Farnabius.*

43 *Ego homuncio hoc non facerem*] Oratorie. ut Jovem extulit, ita detraxit sibi: ut puta, Ille est Deus, et magnus: ego non homo, sed homuncio. *Donat.*

Ego homuncio hoc non facerem? Ego vero illud feci, ac lubens] Mihi certum est errorem hic esse. Lege, *ego vero illud faciam;* nam quo tempore id apud se reputabat, nil fecerat, unde et addit: 'Dum hæc mecum reputo,' &c. Dein, quomodo ille nugator inferius ab altero peteret, *quid tum postea?* jam ipsam rem dixisset. *Faber.*

44 *Dum hæc mecum reputo, accersitur lavatum*] Servavit ordinem nuptiarum: et proprio verbo quasi de nuptura dixit. *Donatus.*

Hæc dum mecum reputo] Scribe ob metrum, *Dum hæc mecum, &c.* Sic in optimis editionibus. *Faber.*

Accersitur] Ut alibi, 'Quam mox virginem accersant.' Nam ipse illam est habiturus uxorem. *Donatus.*

Dum hæc mecum reputo] Mendosa est *Donati* annotatio: 'Hic ostendit, non sibi primum hæc nunc in mentem venisse, sed tunc etiam cogitata, cum nondum esset in domo meretricis.' et quando fuit ante in domo meretricis, quam nunquam viderat, aut ubi habitaret, norat? sicut docent quæ præcesserunt. Lege ergo: *cum non* (aut *nondum*) *esset in domo meretricis.* Bœclerus.

45 *It, lavit, redit*] Συντομία, qua solet, utitur. *Donatus.*

Deinde illam in lecto illæ collocant] Vide an aliquid deest legitimis nuptiis: nam et ipsum verbum *collocant* proprium est, et adscribitur pronubis. *Idem.*

In lecto, &c.] A balneis in lectum se recipere moris erat, ut se reficerent a lassitudine et sudore. *Farn.*

46 *Sto expectans, siquid mihi imperent*] Ἐνέργεια. Non enim dixit *stabam. Expectans,* desiderans. Et mire omne tempus executus est salva veritate, in qua Virgilius negligens invenitur: cum post occisum Mezentium, non facta noctis mentione, statim intulit, 'Oceanum interea surgens aurora reliquit.' *Donatus.*

47 *Cape hoc flabellum*] Præclare non sensum, sed verba ipsa per μίμησιν induxit, per quam puellaris error exprimitur. *Idem.*

Cape hoc flabellum, et ventulum huic sic facito] Quam particulatim, cum qua diligentia et δεικτικῶς jubet, quasi novitio et imperito? *Idem.*

Ventulum huic sic facito, dum lavamur] Demonstrativum, et gestu explicandum. *Idem.*

Et ventulum huic] Conjunctio *et* non est in antiquis libris, Bembino et Victoriano; quæ et majore gratia abest. *Faërnus.*

Ventulum huic sic facito] Vide Scaligeri annotationem in Conjectan. Varron. de phrasi; de re ipsa Casaub. ad Sueton. 82. ubi copiose mos ille *ventilandi* explicatur. *Bœclerus.*

Flabellum, &c.] Cujus usus erat, ut astans aliquis ventulum faceret; simul refrigerandi caussa et abigendorum culicum et muscarum. Παρὰ βόστρυχον αὔραν, αὔραν, Ἑλένας, Ἑλένας, εὐπαγεῖ κύκλῳ πτερίνῳ πρὸ παρηΐδος ἀΐσσων. Eurip. Orest. *Farnabius.*

48 *Ubi nos laverimus*] Vide usum verbi tam cito variatum, 'Dum lavamur:' et 'Ubi laverimus.' *Donatus.*

Si voles, lavato] Quasi satisfacientis est, cum solum illum relinquant cum virgine. *Idem.*

Accipio tristis] Id est, tristi similis: ut, 'Namque ut conspectu in medio turbatus inermis Constitit.' *Idem.*

Accipio tristis] Bene *Tristis,* tanquam aliud magis vellet, hoc est, lavare, aut ludere: metuit enim ne quod cupit, prodatur gaudio. *Idem.*

49 *Os tuum impudens*] Licet jocanti et amico convitium jocunde facere. *Idem.*

50 *Qui esset status*] *Statura* corpori adscribitur: *Status* ad habitum refertur. Ergo *status* est σχῆμα: *statura*, longitudo corporis. *Idem.*

Te asinum tantum] Quia hoc ministerium delicatorum servorum est. *Idem.*

51 *Omnes proruunt se*] Verbo neutrali quasi activo usus est. *Idem.*

Proruunt se] Sic Adelph. act. III. sc. 2. 'ceteros ruerem.' Active. *Farnabius.*

52 *Ubi absunt*] *Ubi*, et temporis et loci potest esse. *Donatus.*

53 *Interea somnus virginem opprimit*] Utpote compressam somno, et oblectatam flabello, atque ab Eunucho nihil metuentem. *Idem.*

Ego limis specto] *Limis*, si nominativus singularis est, transversus significat: si septimus pluralis, deest *oculis*. Nam *limis*, est transversus: unde *limen* dicitur quoque, quod ingredientibus exeuntibusque transversum est. Quum igitur dissimulant homines se videre quod vident, et non recta facie, sed transversa intuentur, *limis* dicuntur *aspicere*. Id.

Limis specto] Cum *limi* dicantur obliqui generaliter, hoc tamen de oculis dicitur. *Idem.*

Ego limis specto] Subandi *oculis*. non quidem *conjunctis ad flabellum*, ut aliqui apud Eugraphium explicant; sed *paululum tortis*, ut alii melius, quos *limos oculos* amatoribus vindicat Lindenbrogius ad h. l. *Bœclerus.*

Limis specto] Ex obliquo, transversa tuentibus oculis, et limis. *Farnabius.*

54 *Sic per flabellum clanculum*] *Sic* δεικτικὸν est, et necessario additum. nam et *limis*, et *per flabellum*, sine demonstratione parum intelligitur. *Donatus.*

55 *Pessulum ostio obdo*] Scilicet ut amoveret arceretque auxilium Virginis. *Idem.*

56 *Quid tum fatue*] Quid enim præter vitium superest, ubi amator est adolescens, et virgo dormiens et inclusa? Grate explicata narratio est, quam audientis curiositas finit, et cujus in extrema parte major attentio est. *Idem.*

Quid tum fatue] Antiqui libri bis habent, *quid;* quæ particula geminata necessaria et versui videtur et sensui: interrogat enim Chærea Antiphonem, cur *quid tum* interrogarit, qui per se ipse poterat quid secutum esset, conjicere. lege ergo hoc modo: *Quid, quid tum? fatue.* quasi dicat, quid sibi vult tuum istud, quid tum? *Faërnus.*

Fateor] Me fatuum qui hoc quæsierim, subauditur. *Donatus.*

An ego occasionem mihi ostentatam tantam, tam brevem, tam optatam, tam insperatam, amitterem] Vide quanta dixerit: non voluntatem, sed occasionem: non animadversam, sed ostentatam: non hanc, sed tantam: non angustam, sed brevem: non appetitam, sed optatam: non repentinam, sed insperatam. Et bene *insperatam:* aliud enim sibi promiserat; ut supra diximus, non quod pictura occasioque persuasit. *Idem.*

58 *Tum pol ego is, &c.*] Eunuchus scil. *Idem.*

Qui simulabar] Id est, Eunuchus. *Farnabius.*

59 *Sane hercle ut dicis*] Deest, *ita est*. Donatus.

Sed interim de symbolis quid actum est] Bene memor est personæ, quam induxit Poëta, per hanc interrogationem. *Idem.*

Sed interim de symbolis] Παροιμιῶδες, ἀλλὰ περὶ τοῦ χοιριδίου. *Idem.*

60 *Frugi es*] Utilis et necessarius: ut fruges humano generi. *Frugi* est ergo, in quo est aliquid quo fruamur, id est, utamur. *Idem.*

Ubi? domine] Satisne inepte hic nonnemo dubitat in hunc modum?

'Mirum est, Antiphonem quærere de symbolæ loco, cum scena præcedenti dixisset, locum constitutum. quare Chærea mutasse locum debuit, quod vacare iis mandandis non posset, quæ domi facto opus fuissent, et ea liberto Disco commisisse.' Mirum certe foret, Antiphonem non quærere de loco, cum scena præcedente dixisset; 'quo in loco dictum est, parati nihil est.' Quando ergo nunc Chærea dicit, *paratum* esse, necesse fuit alio loco paratum intelligeret Antipho, quam in eo, qui *constitutus* ab initio fuerat, et in quo *nihil parati* viderat, cum inde jam veniret. *Bæclerus.*

61 *Sed tanto ocius properemus*] *Properemus* dixit, pro ambulemus. *Donat.*

Muta vestem] Hæc οἰκονομία est ad id, quod in domum Thaidis rediturus est Chærea. *Idem.*

62 *Ubi mutem*] Vultu ostendit, quod subaudiatur *nescio*. Idem.

Nam domo exulo] Deest *Prope*, aut *Veluti:* ut sit, Prope jam exulo. *Exulo* duobus modis dicitur: et de loco in quo exul est, et de loco ex quo ejectus est. *Idem.*

Nunc metuo fratrem] Causas ostendit, cur domo penitus veluti exulet. *Idem.*

63 *Pater ne rure redierit*] Præparatur jam interventus senis: et est ζεῦγμα ad superiora, nam et hic *metuo* est subaudiendum. *Idem.*

62. 63 *Metuo fratrem Ne intus sit: porro autem pater ne rure redierit jam*] Nam ad fratris injuriam pertinebat hoc facinus, quasi is pro Eunucho adolescentem subornare, eaque re illudere muneris specie Thaidi voluisset. Patrem autem indicium variæ vestis ad vestigia sceleris inquirendi deducturum erat. Utrumque προοικονομεῖται ad ea, quæ sequuntur. *Bæclerus.*

64 *Ibi proximum est*] Hoc est domus mea. *Donatus.*

Recte dicis. Eamus] Ipsa verba quodammodo festinationem sonant. *Idem.*

65 *Quo pacto porro*] *Porro*, postea, deinceps. *Idem.*

ACTUS IV.

Scena i. Hæc quoque satura est, e Trochaicis et Iambicis octonariis acatalecticis et catalecticis, et Senariis. vs. 3. Mss. nostri duo omittunt τὸ *Chremes*. vs. 4. omnes ut ed. vs. 8. omnes, *incipit*. unus præmittit *illico*. vs. 12. duo: *miles tendere in jurgium*. vs. 14. unus: *signum*. Bœclerus.

Ita me DI bene ament] *Ea persona quæsita est, quæ terribilem credat militem: ut eo magis in experiendo vanus ac ridiculus esse possit.* Donatus.

1 *Ita me DI bene ament*] Hoc loco quid post scenam gestum sit, hoc est, in convivio militis, ancilla demonstrat: ut jam quæ in proscenio agantur, ex his possimus agnoscere. *Idem.*

Ita me dii bene ament] In contextu libri Bembini et in aliis plerisque l. s. Terentii et Donati, non est dictio, *bene*. utroque modo versus est trochaicus acatalecticus, sequens vero catalecticus: tertius est octonarius iambicus: quartus trochaicus tetrameter acatalecticus, correpta priore syllaba in dictione, *illum*, et *ille*, per elisionem unius l. quintus et sextus generis ejusdem: reliqui trochaici catalectici. *Faërnus.*

Ita me dii ament, &c.] Ad narrandum, quæ in convivio militis gesta sunt, inducitur persona, 'Quæ terribilem,' &c. quod bene Donatus annotat. *Bæclerus.*

Quantum ego illum vidi] Metus ob oculos ponit ea, unde metuitur. ancilla hæc terribilem sibi accidisse militis vultum gestumque recordatur, indeque ex jurgii ferocia, turbam; ex turba vim, muliebriter progressa

Digitized by Google

metuendo ominatur. itaque mira vis et copia est in verbis: 'Ne quam ille hodie insanus turbam faciat aut vim Thaidi.' *Idem.*

Ne quam ille hodie insanus] *Illum*, et *Ille insanus*, sic effertur, ut omnibus insuavis miles esse noscatur. *Donatus.*

Ille hodie, &c.] Thraso, importunus, insuavis, furiosus, propter Chremetem, quem sibi rivalem adductum credebat. 'Possem rivalem non ego ferre Jovem:' Tibullus. *Farnabius.*

3 *Nam postquam iste advenit*] Instanter admonet, qui scilicet sit Chremes. *Donatus.*

4 *Militem rogat*] Et hoc quasi de odioso *Militem* dixit, non *Thrasonem*. Idem.

Continuo irasci] Ut rivali. *Idem.*

5 *Neque negare audere*] Ut amicæ poscenti. *Idem.*

Instare ut hominem invitet] Vide impudentiam Meretricis. primum petit ut jubeat eum admitti: postea ut invitet, quod est majus. *Idem.*

6 *Id faciebat retinendi illius causa*] Admonet spectatorem, ne existimet alteri rivali injuriam fieri Phædriæ. Et simul est hic προπαρασκευὴ virginis agnoscendæ. *Idem.*

8 *Invitat tristis*] *Tristis*, invitus, non libenter. Ut e contrario Virgilius, 'Vobis lætus ego hunc candentem in littore taurum Constituam ante aras, voti reus.' Et, 'Accipio tristis,' eodem modo. *Idem.*

Mansit ibi] Adolescens scilicet. Et *Mansit* pro remoratus est. id est, accubuit, nec recessit, *mansit* significat. Simile est, *Mansit*, passus est. Sic *Chremes mansit*, immoratus est, conviva necessitate discessit, accipiendus est. *Idem.*

Sermonem occipit] *Sermonem*, colloquium dicit. *Idem.*

9 *Adductum æmulum*] Plus dixit *Adductum*, quam *Admissum*: et simul quia videbat furibundum Chremem, et totum crimen revocat ad Thaidem. Et hæc est causa, cur a Milite in ejus domo nullam rixam patiatur Chremes. *Idem.*

10 *Huic ægre*] Huic Thaidi, non adducto. *Idem.*

Heus, inquit, puer] Hic ostenditur, quod supra apparatum est. *Idem.*

Pamphilam accerse] Non *provoca*, sed *accerse*: quia non est aptum militi. *Idem.*

11 *Ut delectet hic nos*] Quasi dicat, quod hæc non facit. Sed delectare, fidicinæ est: quia supra de illa dixerat, 'Et fidibus scire.' Et bene *hic*, quasi insuaviter nunc tractemur. *Id.*

Illa exclamat] Non *respondit*, inquit: sed *exclamat*. Idem.

Minime gentium] Hoc magis mirum, *minime gentium*, quam *nusquam gentium*. Idem.

12 *In convivium illam*] Ἐμφατικῶς. ut *Cantando tu illam?* Idem.

Illam] Deest, *accersas*: et est figura ἀποσιώπησις. *Idem.*

Tun' in, &c.] Cic. accusatione in Verrem: 'Quæso, inquit Rubrius, Philodame, cur ad nos filiam tuam non intro vocari jubes? tum ille negavit moris esse Græcorum, ut in convivio virorum accumberent mulieres.' Demosth. idem in oratione de Pyrrhi cujusdam hæreditate. Item Varro apud Nonium, v. Acerbum, 'Virgo de convivio abdicatur ideo, quod majores nostri virginis acerbæ aures Veneris vocabulis imbui noluerunt.' *Farnabius.*

Miles tendere] Proprie dixit *tendere*. quod significat pertinacem contentionem. Virgilius, 'Vasto certamine tendunt.' *Donatus.*

Inde ad jurgium] Subauditur, *ventum est*. Idem.

Miles tendere. inde ad jurgium] Ita Donatus distinguit, et explicat: *scilicet, ventum est*. Bœclerus.

13 *Interea aurum sibi clam mulier demit*] Ne aurum pro virgine, quod retinebat, amitteret: vel *aurum demit*, ut esset ad fugam expeditior, vel ad

Digitized by Google

rixam. Et opportune mulierem dixit, non *Thaidem:* ut ostenderet malitiam sexus. *Donatus.*

Interea aurum sibi clam demit mulier] Quam rem agit Donatus, cum annotat: ‘Ne aurum pro virgine, quod retinebat amitteret.’ quid illud *aurum pro virgine?* nugæ. nihil certius, quam aurea ornamenta meretricis intelligi. neque est quod timeat hic aliquis, ne legi Atticæ vis fiat, qua cautum erat: ἑταίρα χρυσεῖα εἰ φοροίη, δημόσια ἔστω. a quo metu etiam Petitus se non potuit expedire. Auro ornatas meretrices Atticas, non hic tantum, sed in Plauto, et alibi, legimus. Quid illustrius loco accuratissimi Pollucis IV. 19. 5. ubi de personis comicis agit? describitur, in genere meretricum, διάχρυσος ἑταίρα, πολὺν ἔχουσα τὸν χρυσὸν ἐπὶ τῇ κόμῃ. ‘Deaurata meretrix, quæ multum auri in capite gestat.’ Videmus ergo non omnem auri usum meretricibus lege illa ademtum esse. quod et Cicero disertis verbis monuit, quando Latine ita interpretatur (II. de Inventione 40.): ‘Meretrix coronam auream ne habeto: si habuerit, publica esto.’ De corona sermo est, non de quibusvis aureis ornamentis. Inter ornamenta enim capitis in mundo muliebri Pollux (lib. V. cap. 16.) etiam recenset τὴν στεφάνην: tandemque addit fuisse ea omnia χρυσᾶ καὶ ἐπίχρυσα. quæ res expectari debuit ab Octavio Ferrario, cum de Re Vestiaria lib. III. cap. 23. etiam de vestitu meretricio agit. sed altum ibi de his silentium. quærit equidem, an meretricibus aurum et gemmas gestare licuerit. sed non distinguuntur postea, quæ Græci quæ Romani moris fuerunt. si enim de Romanis tantum agere voluit, quis jocus erit Plauti meretricibus, quæ, ex fabulis palliatis, Græcæ sunt? sin Græca quoque complecti visum, est, qui potuit omitti illa lex Attica? Locus Apuleii Milesiæ secundæ principio, ad Romanos, de quibus potissimum Ferrarius agit, non pertinet; neque aurum omnino matronis proprium facit, sed certum auri gestamen. ‘Aurum,’ inquit, ‘in genis et in tunicis, ibi inflexum, hic intextum, matronam profecto confitebatur.’ *Bœclerus.*

Aurum sibi, &c.] Aurea ornamenta, quibus in convivio et domi utebatur, non tamen ausa in publicum prodire auro ornata. lege quippe Athenis cautum: Ἑταίρα χρυσία εἰ φοροίη, δημοσία ἔστω. *Farnabius.*

14 *Hoc est signi, ubi primum poterit*] Ad quam rem *signi?* Utrum; ‘Hoc est signi, quamobrem metuam ne quam ille hodie insanus turbam faciat, aut vim Thaidi?’ An, ‘Hoc est signi, unde scio quod, ubi primum poterit, se illinc subducet?’ Erit igitur subaudiendum sic, *unde* et *quod:* ut sit, Unde scio, quod ubi primum poterit. *Donatus.*

Scena II. Senarii sunt. vs. 1. Mss. duo habent *ego* pro *egomet.* vs. 4. omnes: *dum hæc reputo.* vs. 11. unus: *nec videndi quidem erit.* et ita legisse videtur Eugraphius. vss. 12. 13. duo: *certe extrema linea amoris haud nihil est.* vs. 14. omnes: *sed quid hoc est quod tim.* Bœclerus.

Dum rus eo, cœpi egomet] *Hic nunc causa narratur, cur statim in urbem redeat Phædria, qui discesserat abfuturus biduum, ad tollendum jurgium militis, et importune redit.* Donatus.

1 *Dum rus eo*] Jam tempus est revocandi in scenam Phædriam, postquam acta sunt omnia, quæ illius absentiam desiderabant. *Idem.*

Dum rus eo] Reducit Phædriam morbus, quem ante Poëta signavit, nihilo saniorem, nisi quatenus perturbatio theatri ad alias cogitationes adventantem convertit. Narratio est in hac scena et deliberatio vere παθητική, oratione, gestu, ratiocinatione conspicua; et quæ magna pars decori est, argumenti ergo interrupta. Vide nunc, an impleatur lucta, quam

Digitized by Google

supra denotaverat: 'Et tædet, et amore ardeo: et prudens, sciens Vivus vidensque pereo: nec quid agam scio.' Jam intervalla illa; quo rapuit curarum et solicitudinis impetus: 'Præterii imprudens villam:' quo revocavit memoria capti tanto apparatu consilii: 'Ubi ad ipsum veni diverticulum, constiti:' quo cupiditas desiderio incitata retraxit: 'villam prætereo sciens:' quantum habent vel ἐνεργείας, vel evidentiæ vel affectus? *Bœclerus.*

Cœpi egomet mecum] Ordo, cœpi aliam rem ex alia re cogitare. *Donat.*

Inter vias] Figurate et nove *inter vias*. Idem.

3 *Et ea omnia in pejorem partem*] Utrum subaudiatur, cogitare? an, ibant, aut vergebant, aut quid tale? *Idem.*

4 *Dum hæc puto*] Id est, existimo. ut Virgilius, 'Multa putans, sortemque animi miseratus iniquam.' Et est ἀφαίρεσις pro reputo. *Putamus* enim instantia: *Reputamus* præterita. *Idem.*

7 *Ubi ad ipsum veni diverticulum*] *Diverticulum* est, ubi iter de via flectitur. et proprie *diverticula* dicuntur in via domicilia, ad quæ de itinere divertendum sit. *Idem.*

Constiti] Plus est nunc scientem stetisse, quam præteriisse nescientem. *Idem.*

8 *Hem, biduum hic manendum est*] Interjectio laborantis animi. *Biduum* sic pronuntia, ut longum nimiumque tempus. Tum deinde *hic*, tanquam in loco solo atque tristi. *Idem.*

9 *Soli sine illa*] Aut sine alio oblectamento? *Idem.*

Sine illa] Satis amatorie. *Idem.*

Sine illa] Jam causa est, cur biduum gravetur loco tristi, cur solatium conquirendum. Sunt autem qui idem putent, *soli esse*, et *sine illa*: ut *sine illa* ἐξήγησις ejus sit, quod dixerat, *Soli.* Idem.

10 *Nihil est: quid nihil*] Amantium disputationes intermiscent quædam consilia sanæ mentis, quæ tamen statim resurgentis amoris sævitia devincuntur. *Idem.*

11 *Eho, ne videndi quidem erit*] *Eho*, ridicule additum: tanquam omnino non secum loquatur, sed cum altero. *Idem.*

Si illud non licet, saltem hoc licebit] Bene bis dictum *licet*, *licebit*: quasi de re magna loquatur. totum ergo amatorie. *Idem.*

12 *Certe extrema linea*] Et hoc recte: quia quinque lineæ perfectæ sunt ad amorem. prima visus, secunda loqui, tertia tactus, quarta osculari, quinta coitus. An sic dixit *extrema linea*, quemadmodum dicitur *longis lineis quid fieri?* Id est, de longinquo. *Id.*

Extrema linea] Hic multa multi dixere. Bulengerus, Lipsius, Salmasius, at Donatus omnium pessime, Bergius optime. Ad confirmationem opinionis illius quam habet, afferre possum locum hunc ex D. Augustino lib. II. de Civitate Dei cap. 21. 'Nostra vero ætas cum rempublicam sicut picturam accepisset egregiam, sed evanescentem vetustate, non modo eam coloribus iisdem quibus fuerat, renovare neglexit, sed ne id quidem curavit, ut formam saltem ejus et extrema tanquam lineamenta servaret.' Locus est egregius et tanto viro dignus. Hoc autem intelligendum de lineis illis, queis figura aliqua informatur. Pictores sciunt me de primo conatu pingentis hoc dicere. *Faber.*

Extrema linea] Post 16. interpretes ariolos qui hic laborant, et a recta linea discedunt, Christianus Becmannus cap. 12. Manuductionis ad Ling. Lat. concludit. Loquitur Phædria de initio amoris, processu, et fine. Initium est *visus*, extrema sc. linea, et terminus a quo; Propert. l. II. Eleg. 15. 'Oculi sunt in amore duces.' Virg. Æneid. I. 'Ardescitque tuendo.' Achilles Tatius lib. I.

Digitized by Google

ὀφθαλμὸς γὰρ ὁδὸς ἐρωτικῷ τραύματι. Euripid. Hippol. ἔρως, ἔρως, ὁ κατ' ὀμμάτων στάζεις πόθον. Sophocl. ἔρωτος ἀστραπήν τιν' ὀμμάτων ἔχει. Extrema itaque linea prima illa Visus. processus; 2. Alloquium. 3. Tactus. 4. Osculum. 5. Συνουσιασμὸς, qui finis et potissimus, si ita loqui liceat, ut qui potiundi est, et τέλος σκοπιμώτατον. Εὐδαίμων ὁ βλέπων σε. τρὶς ὄλβιος, ὅστις ἀκούει. Ἡμίθεος δ' ὁ φιλῶν, ἀθάνατος δ' ὁ συνών. Antholog. ζ. Interpres hujus loci Ovidius III. lib. Metam. 'Liceat, quod tangere non est, Adspicere, et misero præbere alimenta furori.' *Farnabius.*

13 *Amare haud nihil est*] *Amare* modo frui amore dicit. Plautus in Bacchidibus, 'Prius hic adeo, quam te amare desinam.' Et, 'Sine te amem.' *Donatus.*

Villam prætereo sciens] Sciens quidem, sed non minus amator, quam prius. *Idem.*

14 *Sed quid hoc, quod timida subito egreditur Pythias*] Ex his verbis persona in scenam veniens, et locutura describitur. et *Timida*, modo ægra, turbata, commota. Plautus, 'Manum ex mari, timide.' Et hic ipse, 'Uxorem,' inquit, 'Philumenam pavitare nescio quid dixerunt.' Timidum aliud naturale, aliud eventu est: ut, 'Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle.' *Idem.*

SCENA III. Satura est, ex Trochaicis et Iambicis octonariis catalecticis et acatalecticis, et Senariis. vs. 1. Mss. meorum unus omittit, *ego*. vs. 4. unus: *capillos*. unus: *capillo concidit*. vs. 8. duo: *quid istuc est?* vs. 11. duo: *Eunuchus*. vs. 19. unus: *de domo*. alter: *a domo*. vs. 20. omnes: *posset*. et vs. 21. *scias*. Bœclerus.

Ubi ego illum] *In hac scena operæ pretium delectationis est spectatoribus ex querela ancillæ Thaidis, atque errore Phædriæ.* Donatus.

1 *Ubi ego illum*] Hoc initio ostenditur tanquam persequentem fugientem, progressam esse personam. *Id.*

Scelerosum] *Scelerosus*, est multorum: *Scelestus*, vel unius. *Scelerosus*, proprie auctor est sceleris: *Sceleratus*, in quo scelus sit constitutum vel commissum. *Idem.*

Scelerosum atque impium] *Scelerosum* in Thaidem, *Impium* in virginem. *Id.*

Ubi ego illum scelerosum misera] Hic et subsequens versus trochaicus est, tetrameter acatalecticus. *Faërnus.*

2 *Audax facinus facere*] *Facinus facere*, figura ἀρχαϊσμός. *Donatus.*

Hoc quid sit vereor] Pro duobus unum dixit, scilicet *vereor*, pro, et nescio, et vereor. *Idem.*

3 *Quinctiam insuper*] Accusatio facti. *Idem.*

Scelus] Αὔξησις. Plus enim est *scelus*, quam *scelestus*. Ut Lucilius, 'Carcer, vix carcere dignus.' *Idem.*

Postquam ludificatus est virginem] Argumentum ab his quæ sunt post negotium gesta. Et mire, *Postquam ludificatus est*, *Discidit* dixit: cum ille videlicet, dum virgo reluctatur, hoc fecerit. Et mire expressit vitium illatum virgini ab eo quidem, qui vitiare jam posset: sed tamen ejusmodi adolescentulo, cujus propter teneras adhuc vires ad explendam venerem longiore noxa adversus virginem utendum fuit. Nam ideo præter occasionem familiæ discedentis, tempus, locus, et cetera attributa negotio, etiam somnus virginem opprimens, adjuvat Chæream. Et mire *Ludificatus* potius, quam complexus est, tale aliquid, quod amorem indicaret. *Idem.*

Ludificatu', &c.] Contumelia affecit, vitiavit. namque ὑβρίζειν, καταπαίζειν sequiori sensu accipi solent. Suetonius in Tiberio. Tacit. XIII. An. *Farnabius.*

4 *Vestem omnem miseræ discidit*] Adeo ut non amore fecerit, sed injuria. Et vide, ut ex his appareat multum virginem reluctatam esse. *Donatus.*

Digitized by Google

Vestem, &c.] Cum virgo reluctaretur, aut potius, ipsa devirginata præ dolore sibi vestem et comas discidit et laniavit. *Farnabius.*

Tum ipsam capillo conscidit] Multo melius, quam si diceret, 'Capillum illi conscidit.' *Donatus.*

6 *Uti ego unguibus facile illi in oculos involem*] Nonne credis Pythiam id comminari, quod a virgine minus factum sit? quod, quia puella, non potuit. *Idem.*

Unguibus] Quibus armatur hic sexus. *Idem.*

In oculos] Quasi amatori. *Idem.*

Venefico] Mutanti homines, et ex virginibus mulieres facienti. An *venefico*, amatori? quia amor venenum occultum est. ut Virgil. 'Occultum inspires ignem, fallasque veneno.' Et, 'Longumque bibebat amorem.' *Idem.*

Ut ego unguibus facile illi in oculos involem] Et fœminæ, et ancillæ, et iratæ moribus convenit hic sermo gestusque. 'Involare,' inquit Nonius, 'est irruere, insilire, aut a volatu aut a media vola dictum.' prius verum est. *Bœclerus.*

Venefico] Donatus: 'Mutanti homines, et ex virginibus mulieres facienti. an venefico, amatori? quia amor venenum occultum est.' En acumen Grammaticale! id est, ineptias. quas a Donato esse, quis credat? Notum est, majorum criminum vocabula, sacrilegus, veneficus, impurus, αὐξητικῶς ad minora, affectu convitiantium transferri. Recte ergo Eugraphius, *venefico; scelerato; malo.* Idem.

7 *Absente nobis turbatum est domi*] Aut subdistinguendum est, et subaudiendum, *me*, aut ἀρχαϊσμὸς figura est, *absente nobis*, pro nobis absentibus. Pomponius, 'Sine ergo istuc, præsente amicis inter cœnam.' Varro in Marcellum, 'Id præsente legatis omnibus, exercitu, pronuntiat.' *Donatus.*

Absente nobis] Cum sic dicit, pro præpositione ponit *Absente:* ac si diceret, Coram amicis. *Idem.*

Absente nobis] Hujus ἀρχαϊσμοῦ exempla Donatus congerit. Idem facit Nonius Marcellus cap. II. 660. Plautus Amphitruone II. 2. 194. 'Nec nobis præsente aliquis nisi servus Sosia adfuit.' Importune tamen egerit, qui adverbium ideo fecerit, τὸ *præsente*, cum Becmanno. *Bœclerus.*

Absente nobis] Archaismus, vide Grammaticam nostram, in Synthesi pag. 53. *Farnabius.*

8 *Quid festinas*] Properas, turbaris, et trepidas? Sallustius, 'Festinantibus in summa inopia patribus.' *Donatus.*

9 *Egon' quem quæram*] Deest *rogas.* Idem.

11 *Eunuchum quem dedisti nobis quas turbas dedit*] Aut ἀντίπτωσις: ut, 'Urbem quam statuo, vestra est.' Aut *quem* cum interrogatione pronuntiandum, ut sit, *qualem.* Idem.

Eunuchum quem dedisti] Quidam volunt *quem* distinguere: quasi dicat *qualem:* sed nesciunt, hac figura multum veteres usos esse. *Eunuchum* enim ad *dedisti* verbum retulit. Nunc ergo addit propter aliud ἀξίωμα assumendum extrinsecus, *is Eunuchus.* Nam quoties uno nomine, aut pronomine diversæ declinationis enuntiationes comprehenduntur, necesse est quod alteri accommodatum fuerit, ab altero discrepare. *Idem.*

Quem dedisti, quas turbas] Et *quem* et *quas* sic accipe, quasi dixerit, *qualem Eunuchum*, et *quales turbas.* Idem.

Eunuchum, &c.] In Gram. nostra vide Ellipsin Relativi pag. 50. *Farnabius.*

12 *Quid ais*] Hoc admirantis est magis, quam interrogantis. *Donatus.*

Virginem, quam eræ dederat dono miles, vitiavit. PH. *quid ais*] *Dono dederat*, est in libro Bembino, et Basilicano: versus autem est trochaicus tetrameter acatalecticus. *Faërnus.*

13 *Temulenta es*] Ebria. a *temeto*,

Digitized by Google

quo nomine antiqui grave vinum appellabant, eo quod tentaret mentem, id est, labefactaret. Virg. 'Tenuisque Lagæos Tentatura pedes olim, vincturaque linguam.' *Donatus.*

Temulenta es] Ebria: temetum, vinum est merum. Τὸ μέθυ οἶνος ἄκρατος. *Farnabius.*

Utinam sic sint, qui mihi male volunt] Bene. non ebriam esse, in maledictum vertit: quasi vero temulentam esse, felicitatis sit. An non negat se esse ebriam, sed non vino, verum malo ebriam vult intelligi? *Donatus.*

Utinam sic sint qui mihi male volunt] Optima sententia, quam Donatus et Guyetus explicant. male reponitur et temere: *utinam sic sit! qui mihi male volunt.* Bœclerus.

Utinam, &c.] 'Istuc inimicis siet.' Heautont. act. v. scen. 3. 'Eveniat nostris hostibus ille pudor.' Ovid. lib. III. Eleg. *Farnabius.*

14 *Mea Pythias*] *Mea*, et *mea tu*, et *amabo*, et alia hujuscemodi, mulieribus apta sunt blandimenta. *Donatus.*

Au obsecro mea Pythias] An egressam, veluti ad fugitivum requirendum Pythiadem, consequitur altera ancilla Dorias; an adhuc in scena substitit, necdum domum ingressa, Pythiadis sermone audito accurrit? debuit autem adesse, ut turba domus, trepidatione familiæ amplius ostendatur Phædriæ. Vultu ergo perturbato hæc loqui intelligitur. illud *mea*, et mox, *mea tu*, familiaris blandimenti sunt, sed hic ex consuetudine perturbationi serviunt inter studiosius requirentes et admirantes. *Bœclerus.*

Quid istucnam monstri fuit] Quippe *monstrum* est omne contra naturam. Si igitur Eunuchus est, et vitiavit virginem, contra rerum naturam factum est, et recte monstrum est. Et ordo est, *Quid istucnam monstri fuit?* Donatus.

15 *Qui istuc facere Eunuchus potuit*] *Istuc facere*, honestius apud puellam, quam si *Vitiare* dixisset: et potest videri aliquid nutu significare. *Idem.*

Qui istuc facere Eunuchus potuit] Iterum castiganda est ineptia, quæ in Donati commentario legitur: '*Istuc facere*, honestius, apud puellam, quam si *vitiare* dixisset.' hactenus bene. quamquam hæc quoque minuta possit videri industria, cum ipsa puella (Pythias) modo dixerit: 'virginem vitiavit.' sed quod sequitur, 'et potest videri aliquid nutu significare,' quam est περίεργον? *Bœclerus.*

Ego illum nescio qui fuerit] Σύλληψις. Bene vitavit Eunuchi nomen, ut vitiasse Virginem obtinere possit. *Donatus.*

16 *Hoc quod fecit, res ipsa indicat*] Bene et expedite argumenta conjecturæ colligit. conferendus est similis locus Adelph. III. 4. 32. &c. egregie autem signatur virginis imminutæ πάθος. *Bœclerus.*

17 *Virgo ipsa lacrumat*] Nunc ostendit quid fecerit, et ostendit argumentis. *Donatus.*

Neque cum rogites, quid sit, audet dicere] Quod si verberata esset? sed non puderet queri. Hæc autem injuria apud Virginem non habet nomen. *Idem.*

18 *Bonus vir*] Εἰρωνικῶς. non enim jam Eunuchus. Bene igitur *vir:* quia hoc illum esse contendit. *Idem.*

Nusquam apparet] Nescias utrum fuga ejus quæratur, an culpa. sed constat, hæc argumenta esse, quod ipse virginem vitiaverit. *Idem.*

Etiam hoc misera suspicor] Bene *etiam:* quia et hoc suspicatur, virginem vitiatam. *Idem.*

Etiam hoc misera suspicor] Adhuc tanquam de servo fugitivo loquitur; qui fugam plerumque cum furto conjungebant, sicut expressit Noster Phormione I. 4. 13. 14. suspicatur autem hoc Pythias ex ancillis Thaidis promtior, et ad rem familiarem attentior, et cui Thais domo digressa omnia curanda commendaverat. *Bœclerus.*

Digitized by Google

19 *Nequeo mirari satis*] Bene hic omnes suspiciones ad Eunuchum, quem novit, revocat: nescit Chæream siquidem hunc esse. Et mira locutio, pro eo quod est, *nescio*. Donatus.

20 *Ignavus*] Al. *ignarus*, hospes sc. viarum ignarus. *Farnabius*.

21 *Vise amabo num sit*] *Domi* subaudiendum est: aut, 'Num sit quod dicis.' *Donatus*.

24 *Sed nihil potesse*] Ut voluntatis rei sint, non etiam facti. *Idem*.

Sed nihil potesse] Jul. C. Scalig. exerc. 275. coëunt, inquit, sed nihil emittunt. Juvenal. Sat. VI. 'Sunt quas Eunuchi imbelles,' &c. Martial. l. VI. Ep. 39. et 62. Aphrodisæus l. I. Problem. Philostrat. l. I. c. 23. Hieron. Epist. ad Lætam. *Farnabius*.

Verum miseræ non in mentem venerat] Non, nihil posse eos, sed amatores esse maximos. Ad partem enim sententiæ pertinet quod dicit, *Non in mentem venerat:* non ad totum quod audivisset dudum. Etiam nisi penitus negative consideraveris, controversia inerit. Si enim nihil posse audieras, quid est quod in mentem non venerit ut vitares? utrum igitur amatores mulierum esse maximos audieras? quod ipsum vitandum fuit. Neque enim hoc satis est ad pudicitiam, stuprum vitasse, cum impudica fieri vel solo osculo possit, quam omnino integram et illibatam velis. An *Verum* non erit conjunctio, sed nomen? ut illud quasi falsum audierit. hoc autem, quod verum inventum est, non ipsa suspicata sit. Nam *in mentem venire*, non reminisci tantum, sed etiam cogitare significat. Sic Cicero, 'In mentem tibi non venit, causam publicam sustinere,' id est, non cogitas, non suspicaris. *Donatus*.

Verum miseræ] Si *verum* pro conjunctione accipimus, subaudiendum erit, *amatores mulierum eos esse maximos*. Idem.

In mentem non venerat] Non quod audieram: sed, quod hic fecit. An non aliud in mentem venerat? non scilicet facturum fuisse quod fecit. *Idem*.

Non in mentem venerat] Aut non erat cogitatum: aut non eram recordata. *Idem*.

Verum miseræ non in mentem ven.] Egregie nugantur, qui *verum* hic pro *veritate* accipiunt; 'Quasi illud,' &c. apud Donatum, ubi clara sententia misere intricatur. *Bœclerus*.

25 *Nam illum aliquo conclusissem*] Mire *Conclusissem* dixit, ut sævam feram. sic alibi: 'Conclusam hic habeo uxorem sævam.' *Donatus*.

Neque illi commisissem virginem] Si vel amatorem tantum meminissem. *Idem*.

SCENA IV. Iambicis Senariis et Trochaicis septenariis constat hæc scena. vs. 2. fine, Argentoratensis codex, *eho:* nostri Mss. *ah*. vs. 4. unus: *mutatio est*. vs. 8. duo: *istuc pol non bene*. unus addit, *factum*. vs. 13. unus: *nam alium habuit neminem*. vs. 17. omnes: *nunc eo tibi videtur f.* et vs. 18. *paululum*. vs. 21. unus: *hic est vetus, incurvus, vetern*. vs. 24. unus: *eho tu, ego emi te*. vs. 27. omnes: *hoc mihi nunc expedi*. vs. 35. duo: *jamne satis cr.* vs. 40. duo: *et eam est indutus*. vs. 47. omnes: *intro*, omittentes, *nunc jam*. vs. 54. duo: *quod scias nescis*. tertius: *quod scias nescias*. vs. 55. omnes: *ab omni turba*. Bœclerus.

1 *Exi foras sceleste*] Jocundus error, in quo non dubitet Phædria ipsum esse qui quæritur: verum insuper sic aggreditur, tanquam sit ipse, *Donatus*.

Sceleste] Quale est scelestum appellari, qui nihil sciat? *Idem*.

Restitas] Necessario restitat, qui miratur se protrahi. *Idem*.

2 *Fugitive*] Et scelestum et fugitivum increpat, in hunc crimen transferens Chæreæ. *Idem*.

Male conciliate] Oportune adolescens hic exprobrat munus magno emptum. *Male*, magno significat, ut Plau-

Digitized by Google

tus in Amphitryone, 'Hæc nox scita est exercendo scorto conducto male.' Ergo *Male conciliate*, magno empte significat. nam omnis conventio, *conciliatio* nominatur. *Conciliatum* ergo, magno emptum. *Idem.*

Prodi, male conciliate] Vide Chrestomath. voc. Concil. Imitatio est Plautina, ex Pseudol. I. 2. 1. 'Exite, agite, ite ignavi, male conciliati.' *Bœclerus.*

Male conciliate] Maximo meo dispendio empte. Omnis conventio conciliatio est. *Farnabius.*

3 *Os ut sibi distorsit*] Et hic memor adolescens insinuandi muneris, dicit illum sibi os distorsisse, qui natura sit pulcher. *Os* autem dicimus illi *distorquere*, quem natura pulchrum deturpamus. *Donatus.*

Illud vide, os ut sibi distorsit] Ita enim distinguendum est. Ita Plautus: 'Illuc sis vide, ut incedit.' Aulul. I. 1. 7. nam et ibi verissima hæc distinctio est. *Bœclerus.*

4 *Quid huc reditio est*] Eleganter ei reditio objicitur, qui revera loco se non moverit. *Donatus.*

Quid huc reditio] Interponendum post *huc*, pronomen *tibi*, ut in Donato et libro Bembino est: *Quid huc tibi reditio'st.* et versus stabit, eliso d ex *quid*. Quod vero sequitur, *quid vestis mutatio est*, ab omnibus antiquis exemplaribus, præter Bembinum, abest verbum *est*. quod nec necessarium est. nam a superiore repetitur. *Faërnus.*

Quid huc reditio est] 'Αρχαϊσμοῦ exempla et Donatus affert, et alii sæpe. *Bœclerus.*

Quid huc reditio est] Quid sibi vult tua huc reditio? Periphrasis per Verbalia Comicis usitata. 'Quid tibi accessio est ad has ædes prope aut Pulsatio.' Plaut. Trucul. act. II. sc. 2. et alibi frequens. *Farnabius.*

Quid vestis mutatio est] Sic veteres. Plautus in Trinummo, 'Quid tibi interpellatio, aut in consilium huc accessio est?' Cæcilius ἁρπαζομένῃ, 'Quid tibi aucupatio est argumentum, aut de meo amore verbificatio est patri?' *Donatus.*

Quid vestis, &c.] Nam liberi vestem habebat, utpote Chæreæ: servi vero atque Eunuchi deposuerat. *Idem.*

5 *Paululum si cessassem, Pythias*] Familiare est iratis, avertere se ad aliam personam ab ea, in quam commoveantur. *Idem.*

6 *Ita jam adornabat fugam*] Ut supra, 'Adornant ut lavet.' *Idem.*

Ita jam ornabat fugam] Omnes alii libri et Donatus, *adornabat*. solus Bembinus, quem ut antiquissimum sequimur, *ornarat*. Basilicanus *adornarat*. præterea in eodem Bembino legitur, *factum bene*, sine interjectione *o*. Faërnus.

Ornabat fugam] Parabat, ut, 'ornare nuptias, convivium, exercitum.' et supra act. III. sc. 5. 'adornant ut lavet.' *Farnabius.*

7 *Habesne hominem amabo*] Hæc omnia Pythias, cernens Eunuchum, loquitur. id enim erit jocundum, ut quærat illum quem videt. *Donatus.*

Quid ni habeam] *Quid ni*, quid nisi? hoc est, cur non habeam? *Idem.*

8 *Ubi est*] *Dorum* contemplata, dicit *Ubi est?* quia non ipsum, sed alterum novit. *Idem.*

Rogitas? non vides] Stomachatur uterque errans mirifice: illa, quod Eunuchum credidit, Chæream videns: hic quod Eunucho objecit, quod commisit Chærea. *Idem.*

9 *Hunc scilicet*] Hoc jam, tangens Eunuchum, dicit Phædria. *Idem.*

10 *Hunc oculis suis nostrarum numquam quisquam vidit*] 'Αρχαϊσμὸς est figura, pro *nostrum*; vel *nostrarum*, id est, quæ familiæ nostræ sunt: ut parum sit non vidisse Thaidem, nisi addatur, ne familiarium quidem ullam esse, quæ hunc viderit. *Idem.*

Hunc oculis suis nostrarum nunq. quisquam v.] Priscianus lib. XIII. ita citat: 'Hunc oculis nostrarum quis-

quam non vidit, Phædria.' *Bœclerus.*

Nostrarum, &c.] Nostræ familiæ nulla. *Quisquam* in fœmineo usurpata, archaice. Plaut. Rud. act. IV. sc. 4. Cistel. II. 3. Pers. IV. 3. *Farnabius.*

11 *Quisquam*] Antiqua locutio est. *Donatus.*

12 *Non vidit*] Totidem, iisdemque verbis repetit. Et interrogatio stuporem admirantis ostendit, et jam veluti consentientis. *Idem.*

13 *Namque alium habui neminem*] Bene ad illud quod ait, *An tu hunc:* quasi ex multis. *Idem.*

14 *Au! nec comparandus hic quidem est*] *Au* interjectio est conturbatæ fœminæ, nec constantis sibi. *Idem.*

Ille erat honesta facie et liberali] Τῷ ἰδιωτισμῷ, *erat*, quasi de mortuo, aut qui non est, scilicet Thaidi, quia fugit. *Idem.*

15 *Honesta facie et liberali*] Commode descriptus est Chærea. *Idem.*

Honesta facie, &c.] Miles supra act. III. sc. 2. 'Ita me dii ament, honestus est.' *Farnabius.*

16 *Quia varia veste indutus fuit*] Eugraphius: 'Eunuchi veste utebantur versicolore, ut multis coloribus texta fulgerent.' proprie ergo locutus est Poëta, nam 'Varietas quidem proprie in disparibus coloribus dicitur: sed transfertur in multa disparia,' inquit Cicero II. de Fin. 3. Vide, quæ Cl. Salmasius ad Vopisci Aurelianum notavit de paragaudis. *Bœcl.*

Quia varia, &c.] Variegata, coloribus aut liciis versicolori cujusmodi veste ornabantur Eunuchi, ut multis coloribus texta fulgerent. *Farnabius.*

17 *Nunc eo tibi videtur fœdus*] Facete, *fœdus videtur,* non est enim. *Donatus.*

18 *Tace obsecro*] Apte dictum est *Tace*, fœmineo stomacho, quasi impudenter assistenti formæ improbæ, et argumenta inaniter pertinaciterque invocanti. *Idem.*

Tace obsecro] De consuetudine dictum est *Tace.* et bene additur *Obsecro:* ne *Tace* ipsum videatur injuria. *Idem.*

20 *Quem tu vero videre velles, Phædria*] Commota adversus Phædriam, cogitur eum laudare, cui irata est: et ideo totum callide. *Idem.*

Quem tu vero videre] Facete, quasi nec hunc, nec ipsum qui misit, conspectum velit. *Idem.*

Quem tu] *Quem*, talem. et breviter ejus forma laudata est: cum prolixius illius sit describenda deformitas. *Idem.*

Quem tu vero videre] *Vero*, Pulchre. Pulcher enim est, cujus forma nec odium, nec convitium commeruit. Lucilius in Satyra Athymnidis *. 'Ex facie florem delegeris.' *Idem.*

Quem tu videre] Quare *tu*, an quia iste jam non velit videre, iratus scilicet ob vitiatam virginem? An *tu?* quasi spectator elegans formarum, et qui amator sis Thaidis? *Idem.*

21 *Hic est vetus, vietus, veternosus, senex*] Sic hoc totum pronuntiandum, quasi irascatur huic, propter quem laudaverit Chæream. *Idem.*

Vietus] Mollis, flaccidusque, et flexibilis corpore. unde et *vimina*, et *vites*, et *vietores* dicuntur. et *viere*, religare dicitur: quia vietis virgis magis religare possumus quidlibet. Lucretius *araneæ* dixit *vietam vestem*, id est, putri mollitia præditam. *Vetus*, ad vituperationem modo, non ad laudem ponitur: ut, 'Veteris Poëtæ maledictis respondeat.' *Vetus* est, cujus diminutivum est *vetulus.* Idem.

Veternosus] Morbo vetere confectus, id est, veterno: quales sunt qui hydropem patiuntur. Et recte. Nam sæpe Eunuchi in senecta veternosi fiunt; et cito hoc laborant morbo. *Idem.*

Senex] Ex morbo ægritudineque rugosus. *Idem.*

Senex] Utrum senex? an quia ita videtur ob deformitatem? *Idem.*

Vietus] Incurvus a *vieo.* Farnab.

Digitized by Google

Veternosus, senex] Veterno laborans, somnolentus, piger. *Idem.*

22 *Colore mustellino*] Erravit Terentius, non intelligens Menandricum illud, *οὗτός ἐστιν γαλεώτης γέρων*. Ait autem stellionem, animal quod lacertæ non dissimile est, maculoso corio: nempe ad id genus coloris facies exprimitur Eunuchorum corporis, quia plerique lentiginosi sunt. Hinc ergo erravit ideo, quia *γαλῆ Mustella* dicitur, *γαλεώτης Stellio*. *Ὡς παρ' Ἀριστοφάνει ἐν νεφέλαις, ἥσθην γαλεώτῃ καταχέσαντι Σωκράτους.* Ego Adesionem sequor, qui recte intellexit, Terentium scientem, mustellino colore Eunuchum dixisse coloratum, velut sublivido: quia vere Eunuchi aut ex candidissimis lentiginosi fiunt, ut ex Gallis, et hujusmodi occidentalibus: aut ex fuscis, sublividi, ut ex Armeniis, et aliis orientalibus. *Idem.*

Colore mustellino] Vide Donat. et Guyet. *Boeclerus.*

Mustellino] Menander; *οὗτός ἐστι γαλεώτης γέρων*. Cur facies lentigine maculosa, ut stellionicorium. Defendit Turnebus Terentium reprehensum, quod *mustellinum* colorem pro *stellionato* vertisset, lib. XII. c. 10. *Farnabius.*

23 *Ut quid egerim, egomet nesciam*] Pro non meminerim, vel non agnoscam. *Donatus.*

24 *Eho tu, emin' ego te*] Miro stomacho quod ipse fecit, id ex alio conatur audire: et donec hæc audiat, an hoc fecerit, dubitat. *Idem.*

Jube mihi denuo respondeat] Hoc est, quod in Rhetoricis Cicero ait, 'Contra firmam argumentationem, aliam æque firmiorem opponimus:' hæc est autem æque firma. *Denuo* autem, ad *respondeat* pertinet, non ad *jube*. Id.

Denuo respondeat] Jube vero, mihi denuo respondeat, intelligendum est. *Idem.*

25 *Roga*] Mire utriusque fiducia confertur, et apud utrumque est veritas, cum uterque fallatur. *Idem.*

Respondeat] PH. *roga.* PY. *venistin hodie ad nos? negat*] Sunt qui septenarium iambicum hunc faciant. nos etiam senarium ut ceteros esse posse arbitramur; contracto per synizesin, *respondeat*, in tres syllabas: at in *roga*, posteriore correpta: ut Martialis: 'In solio puta te Marce lavare caput.' *Faërnus.*

26 *At ille alter venit*] Bene instat, quasi ex parte jam obtinuerit Pythias. *Donatus.*

Annos, &c.] Errare potuit Pythias, vel etiam, per *μείωσιν*, voluit. neque n. Chærea potuit esse publice custos in Piræo ante annum decimum nonum, vel decimum octavum, minimum, ut dictum supra ad act. II. sc. 2. *Farnabius.*

27 *Age dum, hoc mihi expedi*] Hæc Plautina sunt, cum in iisdem longa ait disputatio: sed mire a Terentio proferuntur ad ejus exemplum, et, quod est plus, carent Plautinis nugis. *Donatus.*

Age dum] *Dum*, *παρέλκον* est, et adjuvat ex animo loquentem. *Idem.*

Agedum hoc mihi expedi] Donatus: 'Hæc Plautina,' &c. Quantum in plerisque omnibus Plautum vincat Terentius, et meliora imitando faciat, quæ inde transferuntur, alias non parce demonstrabimus. *Boeclerus.*

28 *Taces*] Et recte tacet: quia metuit Chæream. *Donatus.*

29 *Monstrum hominis*] Bene Eunucho dictum est *Monstrum hominis*: hoc est, nec mas, nec fœmina existens. Sic et supra, 'senem mulierem' dixit. *Idem.*

Monstrum, &c.] Bene, de Eunucho; qui neque mas, neque fœmina. *Farnabius.*

30 *Modo*] Nota *modo* aperte pro præterito tempore dictum esse, id est, jamdudum. nam qui vitiaverat virginem, non modo, sed longe ante vestem mutavit cum Eunucho Phædriæ. *Donatus.*

Digitized by Google

Quamdudum? modo] I. e. 'Jamdudum,' inquit Donatus: 'nam qui vitiaverat,' &c. Sed non opus est, ad vocabulum potius, quam ad mentem respondentis attendere. interrogavit Phædria, *quamdudum?* respondet Eunuchus, non sine tergiversatione, non ita dudum esse. metu Chæreæ scilicet. itaque antea *tacebat*, nolebat nisi adactus loqui. et nunc iterum timide loquitur. *modo*, non definit hic tempus, sed potius vage significat ex affectu respondentis. Bene Gallus interpres hæc παραφράζει: *y a il long temps? il n'y a pas long temps.* Bœclerus.

31 *Quicum*] Præpositio *cum* his dictionibus supponitur, *quicum*, *nobiscum*, *vobiscum*. Ceteris vero, ita ut ipsum nomen præscribit, præponitur: ut, *cum amicis*, *cum exercitu*, *cum advocatis*. Donatus.

32 *Unde igitur fratrem meum esse sciebas*] Utpote novitius: et eum qui ex Piræo raro discesserit: et longo intervallo εἰς τὸ ἄστυ venerit. Et hæ sunt obliquæ interrogationes, quibus uti oratores videmus, cum derivare testimonium nituntur. Et ideo sic ait Phædria, ut frustretur omnia, quæ confessus est Dorus. vult enim fratri esse consultum. *Donatus.*

Parmeno dicebat eum esse] Prope infirmatum testimonium est. quod enim sic ait, Parmeno dicebat eum esse: falsum esse potest. Et mire sic ait: ut, 'Sola mihi tales casus Cassandra canebat.' Sic autem dicimus, quando non semel quod factum fuerit, sed sæpius demonstramus. *Idem.*

34 *Occidi*] Hoc secum Phædria. non ut Pythias audiret; quam celari vult, quod ipse jam animadvertebat. sed illa promte arripit, quæ ad explicandum errorem in persona faciebant, et arguendo infert: injuriam sibi factam ante, cum temulentam et insanam adeoque mentitam Phædria reprehenderet; rem nunc ipsam loqui, adolescentem pro Eunucho venisse, domuique meretricis et virgini, prætextu doni, per insignem injuriam illusum esse. ibi tum Phædria, cum rerum argumentis urgeretur, assimulata fiducia, testimonii fidem indignitate testis elevat, vultuque ad severitatem composito interrogat iterum, sed contentius, et sperans, Eunuchum, ne perseveraret in illa confessione, absterritum iri. videntur et nutus aliqui accessisse. quibus cum parum pro spe Phædriæ Eunuchus pareret, denuoque Pythias instaret, eo confugit Phædria confusus (et *quid ageret nescius*) ut Eunuchum juberet negare, quæ affirmaverat; et vel sic obtineret, indignum fide esse, qui negaret quod ante asseverasset. hinc, ut quæstioni subjecturus tergiversantem, ceterum quia quod responderi posset in re tam manifesta non haberet, sese amolitur Phædria. *Bœclerus.*

36 *Jam satis credis me esse sobriam*] Quia supra dixit, *Temulenta es:* et quasi gravem injuriam hoc dicto passa sit, memoriter dictum retulit. ut, *En ego victa situ?* et, *Pulsus ego?* Donatus.

Sobriam, &c.] Supra dixerat Phædria, *temulenta es.* Farnabius.

37 *Jam satis certum est virginem vitiatam esse*] Ordine ait, quum primum de se, tum de adversario loquitur. *Donatus.*

38 *Credis huic quod dicat*] A personæ qualitate derogat fidem. nam quid credendum est servo Eunucho fugitivo? *Idem.*

Quid isti credam? res ipsa indicat] Hic a persona quæ convincebatur, oratorie ad factum se retulit. *Idem.*

39 *Concede istuc paululum*] Ad se versum dicit istuc: ut longe sit a Pythia. Eunucho enim dicit Phædria. *Idem.*

Concede istuc paululum. audin? etiam nunc paul. sat est] Ut remotior esset a Pythiade, seorsum hoc dicit Eunucho. ita melius suggerere poterat,

Digitized by Google

quæ postea suggessit. compara cum hoc versu loc. Plautinum Aulul. I. 1. 16. 'Abscede. etiam nunc: etiam nunc: etiam. ohe! Istic adstato.' *Boecl.*

42 *O scelestum, atque audacem hominem*] Chæream scilicet vel Parmenonem. sed sic pronuntiandum est, ut putet Ancilla de Eunucho dici, hoc ipso quod præsto est. ideo illa infert, 'Væ mihi, etiam nunc credis, indignis nos esse irrisas modis?' *Donatus.*

O scelestum, &c.] Pronunciatum hoc de Chærea, voluit a Pythia intelligi quasi dictum de Doro. *Farnabius.*

Væ mihi] Hoc totum, *Væ mihi*, quidam a Pythia, usque ad *irrisas modis*, dici existimant. *Donatus.*

44 *Mirum ni tu credas, quod iste dicat*] Utrum an serva, quod servus? an stulta, quod stultus? an fœmina, quod Eunuchus? *Idem.*

Mirum ni tu] Clare dicit, quidam pressius putant. *Idem.*

45 *Heus tu, negato rursum*] *Rursum*, non ad negationem pertinet, sed ad interrogationem: ut sit, *rursus interrogatus*. *Rursus*, retro, id est, e contrario: ac per hoc contrarium superioribus dicito. *Idem.*

Heus tu, &c.] Hoc voce submissa, ne exaudiat Pythias. *Farnabius.*

46 *Non potest sine malo fateri, video*] Ampliatio et dilatatio quæstionis, argumento est, nihil constitisse. Adde quod pœnam minatur, non tanquam jam incerto, sed falso testi. Deinde ipsum *fateri* consideremus quale sit. Non est testis fateri, sed rei. Hic igitur ut in illum culpam transferat universam, fateri dixit, non indicare: ut ipse reus, non alieni facti testis esse dicatur. *Donatus.*

Non potest sine malo] Quasi nec hæc fuerit, nec illa confessio, in quibus nulla veritas sit. *Idem.*

Verum? vidistin fratrem Chæream? Do. *non.* Ph. *non potest sine*] In libro Bembino est *vidistine*, et dictio, *sine*, sequenti versui adscribitur. quod placet mihi, ut sint trochaici, quemadmodum ceteri. *Faërnus.*

47 *Malo*] Tormentis. 'Omnes imperio, metu, vi, malo adactæ.' Cic. IV. Verrina. *Farnabius.*

Sequere hac] Quasi ad tormenta. *Donatus.*

Modo ait, modo negat] Testis aut ab adversario convincitur falsitatis: aut a se ipso, si variaverit dicta. Ergo priora quia non potuere convinci, ab inconstantia testis præsidium defensionis inquisitum est. *Donatus.*

48 *Ora me*] Hoc lentius: ut sit causa non sæviendi. *Idem.*

Ora me] Salvo honore meo; et fratris. *Farnabius.*

Obsecrò te vero, Phædria] Bene *vero*. nam quia ille dixerat, ut simularet preces, hic annixus *vero* addidit, ostendens, serio se rogare, et ex animo: non ut ille jubebat, dolo. *Donatus.*

I intro] Terribiliter, dummodo eum summoveat. *Idem.*

Intro] Utrum *intro* domum ad Phædriam? an ad Thaidem? Sed non oportet ad Thaidem intelligi, ne celandarum rerum index teneatur. *Id.*

Oi, ei] Bene *oi ei* σχετλιασμὸν rusticum posuit, utpote et servi et novitii. et est deploratio ab eis sic dicta. *Idem.*

49 *Alio pacto honeste*] Contra officium fuit, mentiri docuisse servum, et adfuisse mendacio liberalem adolescentulum. Sed vide quemadmodum defendatur, dum se mentiri coactum dicit, dum consulit honestati. Hanc autem causam longæ sermocinationis ad hoc induxit artifex Poëta, ut apud omnes jam certum sit, a Chærea vitiatam virginem, ne ullo errore impediantur ulterius nuptiæ, vel finis fabulæ differatur. *Idem.*

Alio pacto honeste] *Nullo alio* scilicet, nisi per hanc fallaciam. *Idem.*

49. 50 Priorem versum secum et ad spectatores versus loquitur: posteriori clare minas in Eunuchum con-

tinuat. Bene autem *Donatus* de hac scena: 'Hanc causam longæ sermocinationis ad hoc induxit artifex Poëta, ut apud omnes jam certum sit, a Chæreæ vitiatam virginem, ne ullo errore impediantur ulterius nuptiæ, vel finis fabulæ differatur.' *Nebulonis* vocem Eugraphius explicat de fraudatore et pessimo. sed si peculiaris significatio voci aptanda est, quæ latius etiam usurpatur, *μάλθων* potius ad Eunuchum pertineat, i. e. *ὁ γύνανδρος*. nam in Glossis vet. nebulo etiam ita explicatur. *Baclerus.*

50 *Actum est siquidem*] Hoc rursus clare. et sic dicit tanquam adhuc iratus Eunucho suo. *Donatus.*

Actum, &c.] Aposiopesis, siquidem hæc ita sint. *Farnabius.*

Tu me, &c.] Conversus ad Dorum hæc, quem introire quasi ad supplicium et tormenta jussum sequitur Phædria. *Idem.*

51 *Quam me vivere*] Deest *magis:* ut sit, *Magis scio, quam me vivere.* Donatus.

Parmenonis tam scio esse hanc technam, q. m. v.] Græca vox Latio invecta est, dolum, fraudem, significans. Scholiastes Aristophanis in Plut. *τέχναι λέγονται τὰ τῶν ἀνθρώπων σοφίσματα, οἷον χαλκευτικὴ, τεκτονικὴ, καὶ ὅσαι ἄλλαι τοιαῦται. τέχνη λέγεται καὶ ἡ μηχανὴ καὶ ὁ δόλος. ἀφ' ἧς καὶ τεχνάζομαι, ἀντὶ τοῦ δολιεύομαι καὶ μηχανῶμαι. Boeclerus.*

52 *Inveniam hodie pol.*] Hæc est *προοικονομία* ad futurum exitum fabulæ. nam dum se ulciscitur Pythias, fit indicium patri Chæreæ, et confirmantur nuptiæ. *Donatus.*

54 *Utrum taceamne, an prædicem*] Tertium *παρέλκον*: abundat enim aut *utrum*, aut *ne:* aut certe hoc fit, ut sit figura *τμῆσις*. *Idem.*

Virgine. Py. *ita, utrum taceam ne, an prædicem.* Do. *tu pol, si sapis*] Omnis hujus versus difficultas est in verbo *prædicem.* nam si id deducimus a prædico prædicas, versus non stat, qui trochaicus est, iambum non admittens: si a prædico prædicis, ut sit prædicem, pro prædicam (antiqui enim dicem efferebant in futuro, pro eo quod nos dicam) stat quidem versus, sed verbum prædicere videndum est ut sensui congruat. Vaticanus, qui aliqua sæpe meliora habet, quam Bembinus et quam omnes alii, hic non *prædicem*, sed *prædicam* habet: quamvis deinde addito e, et dispuncto a, mutatum fuerit in *prædicem.* at Decurtatus, qui et ipse quoque ex eadem bibliotheca est, sanam et integram habet vocem, *prædicam;* sed ut dixi sensum requiro in *prædicam*, vel *prædicem*, penultima producta. *Faërnus.*

Tu pol, si sapis, quod scis, nescis] Non possumus nescire quod scimus. sed ita, ut Concordia discors. et Virgilius, 'Sequiturque sequentem.' *Donatus.*

Tu pol si sapis, quod scis, nescis] Videamus, cur nolit Poëta de vitio virginis continuo scire Thaidem: utrum ne improviso malo vehementius commoveatur, ac doleat? an ut ex ejusdem Virginis habitu vultuque ista cognoscat? quod est actuosius. an, quod proximum vero est, ut illam et Thais et Frater, ignorantes vitiatam, animosius adversus Militem defendant, repetitam eam venientem cum tanto strepitu ac minis? Nam quo ore præterea diceret Thais Chremeti, de sororis pudore sollicito, 'Educta est ita uti teque illaque dignum est:' si sciret eam virginem non esse? *Idem.*

Quod scis, nescis] Unde in Heaut. 'Nescias quod scis, si sapis.' Et hoc est quod *κακόζηλον* dicitur. *Idem.*

55 *Quod scis, nescis*] Proverbiale est, et multum apud dialecticos tractatum: ut 'Facio, et non facio:' et 'Amicus sum, et non sum:' et, 'Audio, et non audio:' et cetera hujusmodi. *Idem.*

Quod scis nescis] Bene causam silentii ad *οἰκονομίαν* retulit *Donatus*,

Digitized by Google

quem vides. Plaut. Mil. Glor. II. 6. 89. 'Etiam illud quod scies, nesciveris.' *Bœclerus.*

Quod scis, nescis] Nescieris. dissimula te scire. Heauton. act. IV. sc. 4. 'Tu nescis id quod scis.' Plaut. Mil. act. II. sc. 6. 'Linguam comprimes. Posthac etiam illud quod scies, nesciveris. Ne videris, quod videris.' *Farnabius.*

De Eunucho] Quod Chærea sit, non Eunuchus. *Donatus.*

De vitio virginis] Quod jam mulier facta sit. *Idem.*

56 *Hac re te omni turba evolves*] Causa quæsita, cur ante jurgium cum milite Thais nesciat vitiatam virginem. *Idem.*

Et illi gratum feceris] Cui, nisi virgini? cujus crimen, ut supra, silentio texeris, præsertim tacentis injuriam suam, et sic dolentis amissam virginitatem, ut nec confessionem suæ calamitatis subire possit. *Idem.*

57 *Id modo dic*] *Id* pro *hoc*, subjunctivum pro præpositivo. *Idem.*

58 *Thais jam aderit*] Bene dixit, *Aderit.* huic enim aderit Thais. *Idem.*

Quia cum inde abeo] Aliam causam ex alia supposuit: quasi diceret, 'Video causam.' *Idem.*

59 *Turba inter eos*] Jurgium, rixa. *Farnabius.*

Aurum, &c.] Aurea ornamenta Thaidis. supra sc. 1. hujus act. *Idem.*

Ex hoc] Chremete. *Idem.*

SCENA V. Octonarii Iambici sunt. vs. 1. Mss. nostri omnes: *vicit me vinum.* vs. 2. duo: *accumbebam.* vs. 4. omnes: *hem.* vs. 5. omnes, ut ed. vs. 8. omnes: *lites sunt factæ.* vs. 11. duo: *correxit me mil.* vs. 12. omnes, ut ed. *Bœclerus.*

Atat! data hercle verba mihi sunt] *Hic semigravis inducitur vino Chremes priorum memor, titubans in præsentibus, ut fere adpoti solent.* Donatus.

1 *Atat*] Interjectio est paulatim percepti atque intellecti mali. *Idem.*

Data verba] Fraus facta. *Idem.*

Data hercle verba] A milite, an a meretrice, cujus jampridem dolum malum in omni re suspicatus est? an magis a vino, quasi captioso aliquo, data verba sunt? quia bibere, dulce est: ebrium fieri, turpissimum. adeo his, quæ sequuntur, quasi subtilem fraudem ebrietatis inducit. Plautus de vino, 'Pedes captat primo, luctator dolosus.' Virgilius de uva, 'Tentatura pedes olim, vincturaque linguam.' *Idem.*

2 *Ac dum accubabam*] Hic verba data sunt. *Idem.*

Quam videbar mihi esse pulchre sobrius] Nihil elegantius. non dixit, videbar mihi tunc esse sobrius, sed ut hoc ipsum jam erroris esset, ac vinolentiæ accumulatio, *Videbar*, inquit, *mihi nimium sobrius.* Idem.

Pulchre] Fortiter ac nimis. *Idem.*

3 *Neque pes*] Ad incessum. *Idem.*

Neque mens] Ad facta ac dicta. *Id.*

Neque pes neque mens] Pleniori descriptione Lucretius lib. III. 'Consequitur gravitas membrorum: præpediuntur Crura vacillanti: tardescit lingua: madet mens: Nant oculi.' *Bœclerus.*

Pes, &c.] 'Magnum hoc vitium vino est, pedes captat primum, luctator dolosus est.' Plaut. Pseud. act. V. sc. 1. *Farnabius.*

Mens, &c.] Οἶνος ἔχει φρένας. Hom. Odyss. VI. *Idem.*

Satis suum officium facit] Bene. non enim omnino non facit, nam hoc insani est: sed non satis facit, quod est ebrietatis. *Donatus.*

4 *Quis est? ehem Pythias*] Γνωμικῶς et satis miro exemplo mutatam credit, postquam ipse mutatus est. *Idem.*

Quanto nunc formosior videre mihi, quam dudum] Hoc multum Academicos juvat, qui aiunt, Prout habiti fuerimus atque affecti, ita nobis aliud atque aliud videri; et ideo nihil certi comprehendi posse. *Idem.*

Quanto, &c.] Ebriis Τὰ μὴ καλὰ, καλὰ πέφανται, quod de amatoribus

pronunciavit Theocriti Daphnis, Idyl. VI. 'Heus puer, vinum funde meracius, ut illam formosam reddam;' Anacharsis, cum ex convivis quidam dixisset, uxorem ipsum duxisse deformem. *Farnabius.*

5 *Certe tu quidem pol*] Et *Certe* et *Pol*, hæc dixit, ut appareret hanc vere loqui, quæ sobria est: illum vero ex vino falli. Et honorifice, atquè ut sobria, non dixit, temulentior, aut lascivior, sed alacrior. *Donatus.*

Certe tu quidem pol] Liber Bembinus *certo.* quod antiquius videtur. *Faërnus.*

Multo hilarior] Quærit Guyetus, unde Muretus habeat *τὸ alacrior*, quod prætulit *τῷ hilarior?* Ex Donato habet. cujus ista est annotatio: 'Non dixit temulentior, aut lascivior, sed alacrior.' *Bœclerus.*

6 *Verbum hercle hoc*] *Verbum*, proverbium. ut idem in Andria: 'Verbum illud verum est, vulgo quod dici solet.' *Donatus.*

Sine Cerere et Libero friget Venus] Hoc si ad sententiam revoces, non conveniet ebrio: si ad petulantiam quam * sic ante dictum est. Nam et improbior factus est. et quum tropice locutus sit, tamen ordinem naturalem servavit: nam primum cibus, deinde potus, postremo libido venerea. *Friget* autem, quia omnis ejusmodi voluptas in calore sanguinis constituta est, qui his rebus alitur. Et *Friget* proprie, non adhæret. Translatum enim hoc proverbium a picatione vasorum, quæ frigida picem non tenent, quum alia multa meliora sint ad usum frigida, ut ferrum, argentum, aurum, et cetera hujusmodi. nam sic alibi, 'Ubi friget, huc evasit.' Et vide tres *μετωνυμίας*, Cererem, Liberum, Venerem. *Idem.*

Verbum hercle hoc verum est, sine Cerere et Libero friget Venus] Liber Bembinus, itemque Decurtatus, pro *est*, habent *erit*, quomodo et prius habebat Victorianus, ut adhuc litura demonstrat. Hoc autem verbo, *erit*, antiqui etiam præsentia et præterita asseverabant. Plautus in Persa: 'Hæc erit bono genere nata, nihil scit nisi verum loqui.' Terentius in Heautontim. 'subditum se suspicatur. subditum? ain tu? certe sic erit.' Item in Phormione: 'Cognatam comperi esse nobis. quid? deliras. sic erit.' Lucanus in primo: 'Non tu Pyrrhe ferox, nec tantis cladibus auctor Pœnus erit.' quod Priscianus libro decimo octavo de constructione exponit, pro cognoscetur, stat autem versus, admisso in quartam sedem proceleusmatico. *Faërnus.*

Sine Cerere et Libero frig. Ven.] Denominationis hujus licentiam consignat Lucretius lib. II. 'Hic si quis, mare, Neptunum, Cereremque, vocare Constituet fruges; et Bacchi nomine abuti Mavult, quam laticis proprium proferre vocamen; Concedamus, ut hic terrarum dicat et orbem Esse Deum matrem.' Non tamen nihil discriminis ista licentia habet. Neptunum enim pro mari, Virgiliana potius majestas capit ('Neptuno immerserit Eurus') quam Comœdiæ novæ temperatus dicendi modus. Plautus videtur temperare voluisse, cum loca potius Neptunia (altius quidem, quam noster maria Neptuni) dixisset Trinum. IV. 1. 4. et præsertim Milite II. 5. 3. sed mox corrupit temperamentum, cum adjecit *templa turbulenta*, quod Epico magis aut Tragico quam Comico concedi poterat. sed hæc ὁδοῦ πάρεργον. *Bœclerus.*

Verum hoc est] Atque ἐν οἴνῳ ἀλήθεια. *Farnabius.*

Sine, &c.] Νεκρὸν Ἀφροδίτη Διονύσου δίχα καὶ Δήμητρος. Eurip. Ἐν πλησμονοῦντι Κύπρις. vide Senecæ Hyppolytum vs. 203. Aristophanem citat Athenæus, Ἡδύς τε πίνειν οἶνος Ἀφροδίτης γάλα, lib. X. cap. 12. additque, Ὃν πολὺν σπῶντες ἔνιοι παρακόμιαν ἀφρο-

Digitized by Google

ἰδιώτων ὄρεξιν λαμβάνουσι. *Idem.*

7 *Sed Thais multo ante venit*] Interrogative pronuntiandum hoc. Et scias de his interrogationibus hanc ipsam esse, in quibus ita quærimus, ut qui interrogantur, responsuri nobis se nescire videantur. *Donatus.*

8 *Jam dudum; ætatem*] Quia *jamdudum* infinitæ moræ est, addit *ætatem*, ut ostendat multum abiisse temporis, ut factum est. *Jam dudum, ætatem*, pro longinquo tempore. Lucilius, 'Ut multos mensesque diesque: Non tamen ætatem.' *Idem.*

Ætatem] Diu, longinquoque tempore ac prolixo, ut est ætas: nam sic dicimus de die: et *dieculam*, aliquantulam moram. *Idem.*

9 *Nihil dixit tum, ut sequerere sese*] *Nihil*, pro non, Virgilius: 'Deponunt animos nil magnæ laudis egentes.' *Idem.*

Nihil, nisi abiens mihi innuit] Apparet quasi iratam discessisse Thaidem a Milite, et tamen sic iratam, ut illi ira consilium non ademerit. *Innuit* inquit, *quum abiret*. Idem.

10 *Eho nonne id sat erat*] Adeo simplex hic inducitur adolescens, ut a Pythia reprehendi possit. nam quid opus fuit dicere, si innuit? *Idem.*

At nesciebam id dicere illam] *Dicere* pro velle, vel significare. Sic alibi, 'Quasi tu dicas id factum consilio meo.' *Idem.*

Nisi quia correxit miles, quod intellexi minus] Hoc videtur facetius et sapientius, quam dici ab ebrio, rustico, et adolescente debuisset. Hoc vitium tunc fit, quum Poëtæ ingenium suum in personas conferunt. *Idem.*

11 *Quod intellexi minus*] Verisimile hunc tantum extrusum fuisse, non etiam vapulasse: quia miles Thaidi magis, quam huic irascitur. *Idem.*

Correxit miles, quod intell.] Suo potius ingenio, quam personæ moribus obsequi putat poëtam nostrum Donatus; cum ebrio, et rustico, et adolescenti acutius dictum tribuit. Mirum, qui hoc tanti acuminis visum sit Donato: nisi acumen ipse voluit suum, non in tempore forsitan, ostentare. *Bœclerus.*

12 *Miror ubi ego huic anteverterim*] Id est, hanc præcesserim. *Donatus.*

Ubi] In qua parte viæ. *Idem.*

Scena vi. Trochaicis tetrametris catalecticis constat, intermixtis duobus Iambicis tetram. catal. vs. 1. Mss. meorum unus: *et habetur et refertur Thais a me, ita uti*, &c. alter: *et habetur et refertur tibi a me Th.* Argent. *et h. et ref. Th. a me tibi ita.* vs. 14. unus: *nam hæc est, quam miles a me nunc vi erept. v.* Argent. *nam hæc ea est, quam miles nunc ereptum venit.* vs. 17. duo: *militem s. a. t. q. copias video adducere.* vs. 19. omnes: *qui metuat minus.* vs. 26. omnes: *mane mane.* vs. 31. duo: *fac animo hæc ut præsenti dicas.* tertius: *fac hæc animo præsenti ut dicas.* Bœclerus.

1 *Credo equidem illum jam adfuturum esse, ut illam a me eripiat*] Vide ut ex ipsis appareat verbis, quam concita et recens a litigio veniat Thais. Itaque nec nominat Militem, nec Virginem: sed pronomine utrumque significat, quasi in medio constituta negotio. *Donatus.*

Adfuturum esse] Id est, adventurum: ut *Affuit et Mnestheus.* Idem.

Sine ut veniat] Quasi dicat, sine* nullis. et comminantis est: ut, *Sine modo.* Idem.

Credo equidem illum jam adfuturum ut illam a me eripiat. sine] Hunc versum ita in aliquibus l. s. ordinatum invenio, ut comprendat etiam verbum *veniat*, quod in impressis sequenti versui attribuitur. ita erit trochaicus tetrameter acatalecticus, correpta priore in *illam*. ceterum quod sequitur, *qui si illam*, ita solus liber Bembinus habet. alii omnes, aut *atqui*, ut et Donatus, aut *atque*, quarum vocum alterutra admissa, is versus qui secundus est, ejusdem est gene-

Digitized by Google

ris, cujus primus: ejusdem et tertius: ita ut in prima sede sit dactylus, qui capiat primam syllabam dictionis *ego*. secundus pariter dactylus; tertius et quartus trochei: quintus vel anapæstus abjecto p, ex *ineptias*, vel trocheus, aut eliso s, ex *ea* voce, aut legendo *ineptiam*, ut est in libro Bembino, et fuisse in Victoriano et Decurtato ex rasura ultimæ litteræ apparet. quartus item versus ejusdemmet est generis, ita ut dactylum in tertia sede habeat, eliso m ex *enim*, quamvis sequente consonante. Item quintus, sextus, septimus, octavus, et decimus; nonus vero trochaicus dimeter catalecticus, vel etiam iambicus dimeter acatalecticus, si tamen in, *me hem*, non fiat collisio. undecimus trochaicus tetrameter catalecticus. *Faërnus.*

2 *Atqui si illam digito attigerit uno*] Moris comminantium est, ad exiguum revocare commissa, quæ se ulturos prædicent. *Donatus.*

Oculi illico effodientur] Et fœmineæ minæ sunt, et in libidinosos quam maxime. nam hunc suspicatur amatorem esse virginis. Sic et alibi, 'Ut ego unguibus facile illi in oculos involem venefice.' In oculos autem maxime sævire fœminas, et tragœdiæ fere omnes, et comœdiæ protestantur. *Donatus.*

Oculi illico] Minæ Amazoniæ, apud Comicos. Plaut. Aul. act. I. sc. 1. et II. 2. Trin. II. sc. 4. *Farnabius.*

3 *Usque adeo ego illius ferre possum ineptias, et magnifica verba*] Non dixit, Usque adeo illum possum amare: sed, quam insuavis jam diu sit, ostendit, dicendo, *Ferre possum.* Et cito ostendit, quæ sit amicitia Militis. *Ineptias,* inquit, *et magnifica verba.* Donatus.

4 *Verba dum sint*] Hoc est, quæ vim non adimisceant rerum. *Idem.*

Verum enim si ad rem conferentur, vapulabit] Si discesserit a verbis, et rem experiri cœperit, vapulabit. Et bona locutio: ut si dicas, Verba ad rem contulit, hoc est, agere quod dicebat aggressus est. *Idem.*

7 *Ad me? qui? quasi istuc*] Et rusticus, et timidus, et pudens commotus est Meretriculæ dicto. *Idem.*

Ad me? qui? quasi istuc] Mire expressit Poëta perturbationem adolescentis parum assueti turbis, et timidioris. *quasi istuc.* Guyetus supplet: *moverim.* Thais antequam absolvat orationem, respondet. *quia dum,* &c. *Bœclerus.*

Quasi istuc] Aposiopesis. quasi ego istuc commoverim. *Farnabius.*

Quia dum tibi sororem studeo reddere] *Quæ* enim Thais *cupiebat de sorore* Chremeti *indicare, ad eam rem tempus non erat* in domo militis: et cœptos cum adolescente sermones jurgium interrupit. supra IV. 1. itaque nunc, urgentibus, quæ imminebant, litibus, Chremeti sororem indicat, et restituit; ut adversus militem jam suum negotium ille gerere posset. commendat tamen suum beneficium Thais in hac ipsa festinatione: multisque sibi laboribus stetisse hanc rem ostendit. Chremes ad mentionem sororis, expectatione suspensus, *ubi ea est?* inquit. et cum Thais responderet, *domi apud me;* confusus, *hem!* ait; metuens, ne pudori ejus male consultum in domo meretricis esset. quo metu mox eum liberat Thais: *quid est?* quid perturbaris? *educta* est soror tua *ita, uti teque illaque dignum est.* quod adversus dubitantem (*quid ais?*) mox amplius confirmat: *id quod res est.* Bœclerus.

8 *Hæc atque hujusmodi sum multa passa*] Mulier facunda Meretrix, hæc imputat adolescenti quæ vidit, et alia quibus interfuit. *Donatus.*

Reddere et restituere] Proprie *redditur* cupientibus, ut domino servus: *restituitur* cupiens, ut patriæ civis: *redditur,* et *restituitur,* cupiens cupientibus, ut parenti filius. Ergo in hac utrumque est, et reddi et restitui. *Id.*

Digitized by Google

9 *Hem*] Extimuit adolescens, cum sororem suam in domo meretricis esse audivit: cui rei statim occurrit Thais. *Idem.*

Hem] Indignantis est; ubi sororem suam in domo meretricis esse audiit. *Farnabius.*

10 *Educta*] Subauditur *est.* Donatus.

Uti teque illaque dignum est] Bene purgavit, quod ex fastu meretricio expectabatur. non, inquit, ut me dignum est, apud me est. *Idem.*

Quid ais] Recte: quia mirum apud meretricem liberaliter educatam. *Id.*

11 *Hanc tibi dono do*] Melius dixit, quam *Dono:* ut donum placidius videatur et præstantius. *Idem.*

Neque repeto pro illa abs te quicquam pretii] Ex eo quod potuit jure facere, beneficium demonstravit oratorie, dicens serio, non esse facturam. *Idem.*

12 *Et habetur et refertur a me, Thais*] Qui habet apud se gratiam, nondum retulit. *Retulit* qui destitit habere. Multum ergo hic dixit, et *habetur gratia* et *refertur.* Quem sensum transtulit Sallustius in bellum Jugurthinum, 'Arma, pecuniam, sume, utere: et, quoad vixeris, numquam redditam tibi gratiam putaris: semper apud me integra erit.' *Idem.*

Et habetur et refertur a me Thais tibi, ita uti merita es, gratia] Antiqua locutio est, habeo gratiam, pro habeo tibi gratiam. ut in Andria: 'et non neglexisse habeo gratiam.' idem et de refero: ut supra in Eunucho, 'Inveniam pol hodie parem ubi referam gratiam.' ita versus erit octonarius iambicus expeditissimus, ut sequens, qui tamen, si in *cave* posteriorem corripias, potest esse trochaicus catalecticus: cujusmodi est, qui eum sequitur. *Faërnus.*

13 *Ne prius, quam hanc a me accipias, amittas Chreme*] Hoc in Comœdia licet more vulgi dicere. Ceterum non potest amitti, quod nondum acceptum sit. An quia jam dudum sumptum sit? *Donatus.*

14 *Nam hæc ea est, quam Miles a me vi nunc ereptum venit*] Non ad deterrendum, sed ad præparandum animum adolescentis hæc dicit, quem audacem putat, aliter ac res ipsa est. nam mox Thais mutabit orationem, et dicet, 'Quicum res tibi est, peregrinus est: Minus potens quam tu, minus notus, amicorum hic habens minus.' *Idem.*

15 *Cum monumentis*] *Monumenta* sunt, quæ Græci dicunt γνωρίσματα καὶ σπάργανα. *Idem.*

Abi tu, cistellam domo effer cum monumentis] Vide Lindenbrogii notas; et Petrum Victorium, Comment. in Poët. Aristot. ubi Philosophus agit de agnitione, quæ per signa fit. *Boeclerus.*

Cum monumentis, &c.] Infantibus cum fortunæ aut misericordiæ alienæ exponebantur, uti adnotatum ad act. IV. sc. 5. Andriæ, apponebantur simul ἐπίσημα, quibus tempore futuro et meliore possent agnosci. hæc Græci λείψανα, σπάργανα, et γνωρίσματα, Latini monumenta, vel crepundia vocabant. Pamphilæ, licet exposita non erat, verum a prædonibus abrepta, supererant procul dubio crepundia quædam et σπάργανα quibus agnosci posset. *Farnabius.*

16 *Viden' tu illum, Thais*] Longe videre, timoris est indicium. *Donatus.*

Viden' tu, &c.] Trepidare incipit rusticus, viso Thrasone cum comitatu. *Farnabius.*

Ubi sita est] Trepidantes personas immiscuit. *Donatus.*

In risco] Cista pelle contecta: nomen Phrygium. *Idem.*

17 *Quantas copias*] Proprie dixit *copias:* nam sic dicuntur legiones in unum collectæ. convenit tamen rudi et rustico adolescenti, sex homines, *copias* dicere: Militem scilicet, Parasitum, Donacem, Syriscum, Simalio-

Digitized by Google

nem, Sangam. *Idem.*

18 *Num formidolosus obsecro es, mi homo*] *Formidolosus*, et terribilis, et timidus intelligitur. *Idem.*

Apage sis] Plautus in Trinummo, 'Apage amor.' *Idem.*

20 *Atque ita opus est*] Ut minus formidolosus sis. *Idem.*

Metuo qualem tu me esse hominem existimes] Videtur ebrius factus hic Chremes jam etiam displicere nolle mulieri. nam idcirco fatetur, se timere malam opinionem Thaidis de se. 'Et metuo qualem tu me existimes,' nove dixit pro, 'Metuo ne ignara sis.' *Idem.*

21 *Peregrinus est, minus potens quam tu*]. Quam * post quam tamen ipsa non eloquitur, quid efficiatur, ex eo quod ait, *Peregrinus est, minus potens quam tu:* bene sic dixit: quia tardum fuit dicere: *Ille impotens, tu potens*, et cetera. *Idem.*

Peregrinus est, minus potens, &c.] Locus de facultate et difficultate litigandi: etiam alibi apud nostrum tractatur: Andr. IV. 5. 15. &c. Adelph. II. 2. 3. 4. Phormion. IV. 3. *Bœclerus.*

23 *Sed tu, quod cavere possis, &c.*] Ostendere vult Terentius, plures sententias ad timiditatem congruere, quam ad audaciam. nam et mox dicturus est, 'Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet.' Quia ex providentia timor, ex audacia temeritas provenit. *Donatus.*

Admittere est] Fieri sinere. et melius dixit, quam *Pati.* hoc generale est. nam nunc admittere, pati fieri significat. *Idem.*

Quod cavere, &c.] Pol cavere quam pœnitere præstat. Σωφρονέστερον δ' οἶμαι τοῦ μετὰ τὸ παθεῖν ἐγκαλεῖν, τὸ πρὶν παθεῖν φυλάξασθαι τὸ μὴ παθεῖν. Stobæus. *Farnabius.*

24 *Malo ego nos prospicere*] Providere ne fiat: id est, prospicere et cavere. ab eo quod præcedit, id quod sequitur. *Donatus.*

Malo ego nos prospicere] Vide Andr. III. 5. 18. et adde Sallustii illud: 'Res monet, cavere ab illis magis, quam quid in illos statuas consultare.' Catil. XXV. Laudat autem suam hanc cautionem, *consilium* vocans, Chremes scena sequente vs. 14. *Bœclerus.*

Accepta injuria] Hic causa ostenditur, cur illud malit. *Donatus.*

25 *Ostium obsera intus*] Pavidi consilium nihil aliud continet præter claustra et fugam. nam *sera* est claustrum januæ. *Idem.*

Transcurro ad forum] *Transcurro* dixit, non *Curro:* ut proximitatem fori ostenderet. *Idem.*

Ad forum] In foro obambulabant causidici. Forum autem intelligo *Piazzant*, quam vocant. ab una parte locus est a fronte apertus, in quo exercentur judicia. ibi tribunal et subsellia. nobis, *the Sessions-house.* in area ipsa, tabernæ, ubi habentur res venales, *the Market-place:* inibi spatiantur mercatores, fœneratores, et quos recenset Choragus in Plauti Curculione act. IV. sc. 1. *the Exchange.* Farnabius.

26 *Volo ego*] Quasi minus timeat: *cupio* non inquit, sed *volo.* Donatus.

In turba hac] Vide timidum *turbam* appellare, quam mulier non timet. *Idem.*

27 *Melius est*] Fugæ occasionem hic cupit dari. *Idem.*

Mane] Hoc gestu jam adjuvatur. *Idem.*

Omitte: jam adero] Ex hujus verbis apparet, etiam manu comprehensum esse adolescentem. *Idem.*

Omitte: jam istuc adero] Quia causam probari non videt, celeritatem redeundi pollicetur. *Idem.*

Nihil opus est istis] *Istis*, utrum advocatis, an istis omnibus quæ dixisti? Virgilius, 'Aut quid petis istis?' *Idem.*

Istis] Advocatis. *Farnabius.*

28 *Hoc dic modo, sororem illam tuam*

Digitized by Google

esse] Ordine est executus: primo utrum personam habeat, *Dic, sororem*, inquit, *illam tuam esse*. Utrum negotium habeat, *Et te parvam virginem amisisse*. Cur hodie agat, *Nunc cognosse*. Et unde probet, *Signa ostende*. Hæc omnia sic pronuntianda sunt, ut et justa et factu facilia demonstrentur. *Donatus*.

30 *Si vim faciet, in jus ducito hominem*] Et recte: quia violento civiliter resisti solet. *Idem*.

31 *Fac animo hæc ut præsenti dicas*] Hæc non dicerentur a Thaide, nisi in illius vultu pavor nimius appareret. *Idem*.

Faciam] Adjuvandum pronuntiatione: *Faciam* enim, timide dictum est. *Idem*.

Attolle pallium] Hic verbis Chremetis demonstravit nimium liberaliter pavidi adolescentuli animum. *Id*.

Attolle pallium] Vel quia simplex est, vel quia ebrius, pallium trahit Chremes. *Idem*.

Attolle pallium] Non satis sobrius, nec urbanæ elegantiæ studiosior, adolescens rusticus, pallium trahit, quod attolli et subduci jubet Thais. vide, quæ notat Octav. Ferrar. de Re Vest. part. II. lib. IV. cap. 8. *Bœclerus*.

Pallium] Humeris delapsum, vel per negligentiam madidi et ebriosi, vel ex concertatione tendentis in forum et abeundi occasionem captantis. *Farnabius*.

32 *Perii! huic ipsi est opus patrono, &c.*] Hæc Meretricis querela, rudem Adolescentulum magis et honeste natum, quam culpandum esse demonstrat. *Donatus*.

SCENA VII. Iambici sunt tetrametri acatalectici; et Trochaici catalectici, sive septenarii. vs. 2. Mss. nostri omnes, *dorax*, (v. Guyet.) et, *sequimini me*. vs. 4. omnes: *recte*. et vs. 10. *domum*. vs. 13. Gnathoni omnes ista tribuunt: *idem hoc jam Pyrrhus factitavit*. vs. 15. unus: *sane qui tibi nunc vir videtur, hic neb. magn. e.* alter: *sane qui nunc tibi vir videtur esse, neb. m. e.* Argent. *sane qui nunc vir tibi videtur esse hic? nebulo magnus est*. vs. 16. duo: *quid tibi videtur?* tertius: *quid videtur tibi?* vs. 17. duo omittunt, *tu:* tertius, *illos*. vs. 18. duo: *quam mox irruamus?* tertius: *quam mox irruemus?* et superscript. *irruamus*. vs. 19. omnes: *experiri consilio*. in uno tamen superscript. *consilio*. vs. 21. unus: *accedo ad te*. vs. 25. duo: *quid tu cum illoc agis?* unus: *quid cum illoc agis?* vs. 27. unus: *an tu illam tangas*. alter: *an tu eam tangas*. tertius: *aut tu eam tangas*. mox duo: *ah quid ais? tace*. vs. 28. omnes Chremeti tribuunt hæc: *quid tu tibi vis?* vs. 30. omnes: *sese*. mox unus: *si quicquam hodie turbæ feceris*. alter: *si quicquam hodie hic turbæ feceris*. vs. 33. unus interponit, *tibi*. vs. 34. duo: *sic agis*. Argent. *sic ais*. vs. 37. unus: *ne vim facias ullam in illam: ego ad Sophronam eo nutr.* alter: *ne vim f. ul. i. ill. ego eam ad sophronam mittere, ut eam adhuc*. Argentor. *ne v. f. v. in ill. ego eam ad sophronam nutricem ut eam add.* vs. 39. Argentor. *furtis*. vs. 41. duo Gnathoni totum attribuunt. vs. 44. duo: *Sanga, ut fortes decet milites*. vs. 45. omnes: *domique focique*. vs. 46. omnes hæc verba, *vos me hac sequimini*, Sangæ tribuunt: unus omittit, *me*. Bœclerus.

1 *Hanccine ego contumeliam*] Hic rursus inepti vanitas Militis demonstratur, ad amicam tanquam ad hostilem exercitum pergentis irritato animo, concitato cursu, inclinata chlamyde, trepidi et quatientis caput. Et hæc verba pro hortatu Imperatoris accipienda sunt: quandoquidem omnia de exercitu transferuntur. *Contumeliam* vero proprie, et ut miles. Sallustius, 'Ne qua contumelia,' &c. *Donatus*.

Contumeliam tam insignem in me accipiam Gnatho] Apparet Gnathonem et dehortatorem esse certaminis, et ad pocula Militem provocare;

Digitized by Google

maxime cum videat persuasisse ista consilia, ut hoc certamen moveretur. *Idem.*

Tam insignem] *Insignem*, ut miles dixit, quia *insignia* armorum sunt. *Idem.*

2 *Mori me satius est*] Ridicula præsumptio: tanquam adversus meretricem jurgia nunquam Thraso sumere ausus esset, nisi morte proposita. Ergo velut mortis contemptu opus est ad tale prælium. *Idem.*

Mori me satius est] Quasi ille sibi dicat, vel molestum esse certamen, vel amicam non esse lædendam. *Id.*

Mori me satius est] *Donatus*: 'Tanquam aliter miles adversus mulierem audere non posset, vel quia nihil, vel quia amator.' Lege: *vel quia nihili, vel quia amator.* sequentia docent, in illa annotatione. *Bœclerus.*

Simalio] Et hoc concitate pronuntiandum est. *Donatus.*

Sequimini] Hujusmodi militia per tumultum repente suscipitur, et dicitur *Evocatio*: ubi dux alloquitur cives, *QUI REM PUBLICAM SALVAM VULTIS, ME SEQUIMINI.* Unde Virgilius sic ait, 'Desuetaque bello Agmina in arma vocat subito, ferrumque retractat: Ipse vocat pugnas, sequitur tum cetera pubes.' *Id.*

3 *Primum ædes expugnabo*] Debet hic esse vociferatio vana ad hoc, et verbum militis cum quodam metu ingenti, et per immanes minas, sine ulla vi rerum. Vanaque comminatio est, velle ædes expugnare, cum foris sit Meretrix. *Idem.*

Recte, &c.] Ex decoro personæ et instituto parasiti, qui sibi imperaverat omnia assentari, *recte, probe, pulcre.* Farnabius.

4 *Male mulcabo ipsam*] Vide ordinem belli. Primo expugnatio mœnium, tum recuperatio captarum rerum, demum pœna prædonum. *Donatus.*

Male mulcabo ipsam] Sequor editionem Faërni, in qua scriptum est, *mulcabo.* Gall. *Je la meurtriray de coups.* Ea enim significatio hujus verbi est; quod, usque adhuc, non ita frequens in libris qui in usu quotidiano sunt. *Faber.*

Pulchre] Postquam non obtinuit quod volebat Gnatho, assentatur ad omnia. Vide autem manifestam irrisionem ex ipso genere laudandi. nam quid est in ædium expugnatione recti? quid in virginis ereptione probitatis? quid in male mulcanda muliere pulchritudinis? Sed hoc est, quod ait supra de se ipso parasitus, 'Quidquid dicunt, laudo.' *Donatus.*

In medium huc agmen cum vecti, Donax] Mire composita ad contemptum nomina legionariorum sunt. Nam *Donax* ab arundine, veluti sit inanis et fragilis, nomen sortitus est. *Idem.*

In medium huc] Ridicule satis armaturas leves non putat adversus Thaidem idoneas: et ideo agmen cum vecti vult venire in medium. An ideo cum vecti, quia ad expugnationem venitur ædium? *Idem.*

5 *Simalio*] A simio, vel a simia derivatum est, ob fœditatem oris vel nasi. *Idem.*

Syrisce] Jam diminutivum est a *Syro.* Idem.

Tu Simalio in sinistrum cornu, tu Syrisce in dexterum] Hic agmen instruitur. Facetum autem est, cum a rebus magnis res ridiculæ deriventur. *Idem.*

6 *Cedo alios*] Non *reliquos* dixit, sed *alios*, quasi multi sint. *Idem.*

Sanga] Nec sangarius saltem, ut nomen esset. *Idem.*

Manipulus furum] *Manipulus* proprie est militis. Cum Romani et Latini sub uno Centurione bellum aggressuri deputabantur, sibi sertum vel coronam ex manipulo herbæ, vel hujusmodi, conficiebant, quem pro signo sequebantur. Merito ergo Centurionem videns, manipulum desideravit: hoc est, coquum videns, convivas desiderat: qui apparaverat,

Digitized by Google

quoties locus affuit, id est, convivium est constitutum. Alii *manipulum furum*, condiscipulos dici putant. *Idem.*

Manipulus] Manus militum sub eodem papilione degentium, sub eodem signo pugnantium. Veget. l. II. Plutarchus in Romulo scribit Romulum duxisse magnas quasdam manus militum in centurias distributas, in quibus singulis unus vehebat manipulum fœni aut herbæ in conto vel hasta, hinc mansisse nomen manipulis. Ovid. III. Fast. 'Pertica suspensos portabat longa maniplos.' In legione centuriæ erant 60. manipuli 12. cohortes decem. Agel. l. XVI. c. 4. *Farnabius.*

Furum] Servorum culinariorum sub Archimagiro Sanga. Coquos autem pro furibus celebrat Plautus in Aul. Pseudol. alibi. *Idem.*

Eccum adest] Pro se ac pro discipulis Sanga. *Donatus.*

7 *Quid? ignave*] Apparet, coquum ad repentinum strepitum sic exisse, ut artem suam fuerat expeditus. *Idem.*

Quid ignave, peniculon pugnare, qui istuc huc portes, cogitas] Ex *quid* elidendum est d, ex *istuc* s, ut octonarius constet. *Faërnus.*

8 *Egone*] Hæc causa est. *Donatus.*

Imperatoris virtutem noveram, et vim militum] Hoc plus habebit salis, si sic intellectum fuerit, ut Sanga uno eodemque tempore et quærat quid dicat, simulque respondeat, *Hoc noveram, sine sanguine fieri non posse*, scilicet ἀπροσδοκήτως. Quid igitur si hoc sciebat? *Idem.*

Egone? imperatoris virtutem noveram, et vim mil.] Laudat hunc versum Priscianus lib. IX. Infeliciter admodum, et sine ulla necessitate, Jo. Pricæus (ad VIII. Apulei. Miles.) corrigit: *næ ego imperator*, &c. de peniculo vide Lindenbrog. *Bœclerus.*

9 *Qui abstergerem vulnera*] Quasi hoc fuerit auxilii genus. Quid hoc est? unde vulnera? quorum vulnera? utrum utriusque partis? an, quod magis ridiculum est, suorum? *Donatus.*

Abstergerem vulnera] *Volnera* est in libro Bembino et Victoriano. Octonarius autem stat producta penultima in *abstergerem*. Priscianus lib. IX. *Faërnus.*

10 *Qui malum*] *Malum* per παρένθεσιν suaviter infertur. Plautus in Epidico, 'Quæ (malum) hæc impudentia est?' Et non interponitur *malum*, nisi oculis conversis ad eum, qui id quod reprehendimus, dixerit. *Malum* nunc interjectio est. *Donatus.*

Solus Sannio servat domum] Hæc figura παρόμοιον dicitur. *Idem.*

Solus Sannio servat domum] Ut, 'Sola mihi tales casus Cassandra canebat.' *Idem.*

Servat domum] Pro remanet, ut observet. Nam *servat domum*, rectum erat: non, *servat domi*, si *custodit* intelligeretur. Vel *Servat*, pro sedet: ab eo quod sequitur, id quod præcedit. nam non servat, nisi qui prius in eo loco sederit. *Idem.*

Servat domi] Donatus *domum* legit: ut et Mss. nostri. sed vindicarunt alteram lectionem Nonio Marcello probatam voc. Sanniones, Eruditi, et nunc Guyetus. *Bœclerus.*

Servat domi] Custodit res quæ sunt domi. Plaut. 'Nemo in ædibus servat.' act. sc. 2. 'Quia nos eramus peregre, tutatus est domi.' Plaut. Amphit. act. I. sc. 1. legitur et *domum.* Farnabius.

11 *Post principia*] Magnifice ad risum commovendum. nam dicere debuit, *post vos*. Et hunc locum sibi optimum elegit, ut timidus. *Donatus.*

Post principia] Militare dictum est. Et ambigunt multi, an in extremo agmine sit hic locus, an in medio. *Idem.*

Post principia] In prima acie stabant Hastati: in secunda Principes: post hos Triarii. Inter quos sibi cavit Thraso. et milites ipsi *principes*, dicti sunt *Principia*, ut servi, servi-

tia. *Farnabius.*

Inde omnibus signum dabo] Tanquam non omnibus dari possit, si aliunde detur. *Donatus.*

12 *Ipsus sibi cavit loco*] An *Loco* simpliciter, quia post principia? an *Loco*, in loco, opportune et εὐκαίρως? Terentius in Adelphis, 'Pecuniam in loco negligere, interdum maximum est lucrum.' An pro, de loco? *Idem.*

13 *Idem hoc jam Pyrrhus factitavit*] Irridet quidem Poëta: veruntamen ostendit, officium Imperatoris hoc esse, ne se in periculum projiciat. Sic Sallustius, 'Et in præliis actu promptus.' Et hoc totum, quasi in Palliata: sed concessum Poëtis fuit. Pyrrhus autem peritissimus stratagematωn fuit: primusque quemadmodum ea disciplina per calculos in tabula traderetur ostendit. *Idem.*

Idem hoc jam Pyrrhus fact.] Suavitatem Comœdiæ juvat, quod homo nihili, et nebulo magnus, ut infra dicitur, clarissimorum hominum exempla suis ineptiis prætexit: hic Pyrrhum, infra Herculem. Tota hæc scena lepore et festivitate comica conditur, sicut in præfatione ostendimus. *Bœclerus.*

Pyrrhus, &c.] Epirotarum rex, quem Antigonus ducem optimum pronunciavit, siquidem consenuit, superstes variis bellis. Annibal vero primas Alexandro dedit, quia, &c. Pyrrho secundas, quia castra metari primus docuisset, stratagematum in urbibus capiendis et præsidiis ponendis esset peritissimus, artem conciliandi homines optime calluisset. sibi denique tertias, &c. Liv. dec. IV. l. v. *Farnabius.*

15 *Nimirum consilium illud rectum est*] *Illud rectum est*, et nova locutio, et superiori similis, 'Nimirum dabit hæc Thais mihi magnum malum:' pro sine dubio rectum est. *Donatus.*

15 *Sane quod tibi nunc vir videatur esse, hic Nebulo magnus est: ne metuas*] Figurata locutio, et præterea ὑπέρβατον intermixtum. nam hic ordo est, Sane hic nebulo est, ne metuas. An hic erit ordo et sensus, ut sit dictum, Ne metuas: sane qui tibi vir videtur esse, hic nebulo magnus est. Et recte: nam obterretur adolescens, et ætate Militis, quod jam vir est: et magnitudine, quod magnus corpore: quæ utraque in illo vana esse, meretrix ut experta denuntiat. *Nebulo* autem, vel inanis, vel vanus, aut mollis, ut est nebula, dicitur. Et hoc εἰρωνικῶς dictum est. Meretrix, frustra metuentem corripiens Chremetem, 'Sane,' inquit, 'quod tibi nunc vir videatur esse.' et deest, *Non est:* ut sit, Non est quod tibi nunc vir videatur esse: hic nebulo magnus est. Sic et alibi, 'Si in platea hac te offendero post unquam, nihil quid dicas mihi, Alium quærebam: iter hac habui: peristi.' Ut sit, Non est quod dicas mihi. *Idem.*

Sane quod tibi nunc vir vid.] Donatus explet ἔλλειψιν: 'Deest,' inquit, 'non est, ut sit: non est quod tibi nunc vir videatur esse,' comparatque alterum locum act. v. sc. 9. vs. 34. v. infra, et Chrestomath. voc. Quod. Scioppius supplet: 'ob id nomen seu negotium, quod,' &c. 'ab eo vel ex eo negotio seu nomine, quod.' *Bœclerus.*

16 *Quid videtur*] Non diceret miles, si staret in sententia: sed jam videtur timore mutatus. *Donatus.*

Quid videtur] Dubitandi est quod dictum sit, *Quid videtur?* Ego sane hoc Militem puto dicere, quem paulatim a violentis atque acribus principiis ad terrorem desidiamque perducit timor. Nam primo ipse præcedit, utpote qui dicat, *Sequimini.* Dum denique propius deventum est, *post principia* refert pedem. Post jam nihil ipse audet, sed quærit consilium Parasiti. Denique, ubi cominus res gerenda est, dixit *Mane*, et continet irruentes. Ad postremum diffisus, nescit quid agat: ad parasitum spectans, *Quid agimus*, inquit? *Idem.*

Digitized by Google

Fundam tibi nunc] Mire Parasitus hoc ait: vel quia Militem nolle videt, vel quia non audet impugnare, consilium formidolosum et aptum metuenti dedit, subtiliter tamen: nam funda pugnant, qui cominus non possunt: et ex occulto, qui non audent palam. Sed honesta causa, non, quia timeas, inquit, sed ut fugiant: tanquam nisi hostes fugerint, non sit tutum accedere. *Idem.*

Fundam tibi] Non dixit hastam, aut lanceam; sed sagittam, *fundam*, quæ nimirum longe jactatur. ut ex hoc intervallo pavorem ostenderet non audentis accedere. Et mire *tibi:* tanquam ipse Parasitus nec hoc audeat. Sunt autem qui putent hæc a Thaide ad Chremetem dici. sed male. non enim conveniunt ista Meretricis dictis superioribus: nisi quia movet me, quod *ex occulto* dicit: quasi constet ei, jamdudum videri militem et ipsum non vidisse, cum qua pugnaturus sit. *Idem.*

17 *Ut tu illos*] Meretricem scilicet cum suis, ut alibi, 'Nos prius introducant.' *Idem.*

Ut cæderes] Pro cædendo cogeres, ut facerent fugam. *Idem.*

Procul, &c.] Ut Paris Homericus, Ἐκ λόχου ἀμπήδησε. *Farnabius.*

Facerent fugam] Deest rursus *ut*, sic, *Ut facerent fugam.* vel ἀσυνδέτως illatum est. *Donatus.*

Facerent fugam] Desiderat conjunctionem *enim:* ut sit, *Facerent enim fugam.* Idem.

Facerent fugam] Ex duobus, quæ in Donato proponuntur, alterum ineruditum est. quis enim putaret, hic accipi posse, *ut facerent fugam?* Bœclerus.

18 *Sed eccam Thaidem ipsam*] *Eccam* et *ipsam*, figura ἔμφασις. quasi *eccam* principem belli: et *ipsam*, contra quam pugnaturus est. *Donatus.*

Sed eccam Thaidem ipsam video] Vultu hæc juvanda sunt. Miles vultu gestuque, tanquam ad certamen composito, cum strepitu hoc infert: *sed eccam Th. ipsam video.* itaque parasitus ex more συντραγῳδῶν, *quam mox irruimus?* inquit. sicut subinde, cum militem, obtentu consilii cunctari videt, et ipse orationem vertit, contrariam priori viam laudans: 'dii vestram fidem, quanti est sapere!' *Bœclerus.*

Quam mox irruimus] Hoc parasitus irridens Militem dixit. Et *irruere* proprie dicuntur, qui cum furore prælium ineunt. *Donatus.*

19 *Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet*] Animadverte quantam vim habeant ad delectandum in Comœdiis severæ sententiæ, cum a ridiculis personis proferuntur: quale est apud Plautum, ubi Miles suam formam admirans, ait, 'Nimia est miseria nimis pulchrum esse hominem.' *Idem.*

Quam armis] 'Ανακόλουθον: pro *quam arma.* Aut ἔλλειψις est, si subaudiamus *agere.* Et mire non dixit *Me*, sed *Sapientem*, quod magis ridiculum est. *Idem.*

20 *An quæ jubeam*] Et mire non *velim*, sed *jubeam* dixit. *Jubeam* pro *velim:* ut, *Jubeo Chremetem.* Idem.

DI vestram fidem] Bona ἀναλογία: qui leviora laudaverat, hic exclamare jam debet. Et hoc est quod supra ait, 'Id rursum si negant, laudo id quoque.' Nam negat rursum male pugnandum esse, qui superius retineri non poterat, quin in prælium vel moriturus irrueret. *Idem.*

DI vestram fidem, quanti est sapere! nunquam accedo, quin abs te abeam doctior] Mire egit personam admirantis, per trinam ἀποστροφήν. Ad Deos, ut, *DI vestram fidem.* ad se ipsum, *Quanti est sapere!* ad militem, *Nunquam accedo, quin abs te abeam doctior.* Et ridicule Parasitus, Nunquam accedo ad te, dixit, qui nunquam recedit. *Idem.*

21 *Quin abs te abeam doctior*] Nimis impudens assentatio, se fieri doctio-

rem ex Militis sapientia. *Idem.*

22 *Thais, primum hoc mihi responde*] Omissa contentione repetendæ Virginis; non enim jam puellam, sed pactum exigit, ut Amator. *Idem.*

Cum tibi do] Pro, *cum tibi darem.* Idem.

Thais, primum, &c.] Non minus nunc inepti litigatoris, quam hactenus, inepti militis specimen dabit Thraso. sed ut mos est huic generi, satis speciose et graviter orditur; et ne jure nullo reposcere virginem videatur, causam ante omnia, id est, perfidiam Thaidis, commemorat, ut conficiatur: quæ sub pacto et conditione tradita tibi est virgo, pacto non servato, merito jure reposcitur. Itaque non bene annotatur apud Donatum: 'Thais, primum,' &c. Atqui ad ordinem litis, potius, quam ad affectum litigantis, hoc referri debet. nam reposcit certe virginem, ut primum, præmissa demonstratione juris, consequens erat, inferri: *Pamphilam ergo huc redde, nisi vi mavis eripi.* Bœclerus.

23 *Quid tum postea*] Aut, *dixi*, respondendum erat: aut, *Non dixi.* Sed vide contumaciam Meretricis: in contemptionem Personæ Militis interrogantem. interrogare maluit, quam per inductionem capi. *Donatus.*

Quid, &c.] Insolenter, et ut meretricem sapit. *Farnabius.*

24 *Rogitas*] Contentionis genus interrogativæ. *Donatus.*

Quæ mihi ante oculos coram] Utrum significat inepti Militis dictum? an *Ante oculos*, minus est quam *Coram?* Idem.

Ante oculos coram] Potest *ante oculos*, et longe tamen intelligi: *coram* proximitatem significat. *Idem.*

Quæ mihi ante oculos coram amat] Probandum erat, Thaidem pactum violasse. adducit miles probationem infirmam, præpropera suspicione nixam. neque enim Thais Chremetem, ut amatorem, invitari voluerat apud militem, sed ex alia causa. Apud Donatum inepte annotatur: '*quæ mihi ante oculos coram.* utrum significat inepti militis dictum? an *ante oculos* minus est quam *coram?*' Mireris, quomodo, qui Terentium legit, nodum in scirpo hic quærat, et ad geminationem φράσεως, id est, ad assiduam figuram comicam obhærescat. nunquam solet Terentius ineptos mores hominum vitiose loquendo designare. aliæ ipsi artes, et procul ab istiusmodi confugiis remotæ. copia et frequentatio verborum ubique in promtu longe petitarum περιεργίᾳ explicationum temerari non debet. res ipsa plerumque rationem demonstrat: cujus testimonium minutiis scrupulorum Grammaticorum longe potentius est. *Bœclerus.*

25 *Quid cum illo agas*] Omnino Meretrix non putat illum idoneum, cui reddenda sit ratio, cuique se purget: adeo apud illam amicitiæ ejus pertæsum est. Nam errant qui dicunt, eam se velle militi reconciliare. *Donatus.*

Et cum eo clam subduxti te mihi] Invidiose, *Et cum eo:* nam, ut supra legimus, exclusit Chremem. *Idem.*

Subduxti te mihi] Furtim subtraxisti mihi. Virgil. 'Et fidum capiti subduxerat ensem.' *Idem.*

Quid cum illoc agas] Sarisberiensis ad patrocinium Thaidis, quo tueatur Chremetem, hæc verba refert. Donatus melius contemtu militis dicta exponit. Thais enim indignum hactenus denotat, cum quo litiget. Itaque Chremes vices ejus excipit, postquam ad repetitionem Pamphilæ perventum est. hoc enim demum erat, quod contradictione egeret: suspicionem de rivali, quamvis vanam, confirmari volebat potius Thais apud militem, ad ea, quæ sequentur. *Bœclerus.*

26 *Lubuit*] Superbum est, et meretricium verbum. Sic de Chelidone

Digitized by Google

Cicero ait, 'Libenter ait se facturam.' *Donatus.*

Huc redde] Idioma est, pro contumelia reposcentis. sic et in Hecyra, 'Renumeret dotem huc: eat.' *Idem.*

Nisi vi mavis eripi] Utrum *nisi* pro *non* et *si?* ut sit, *Si tibi illam non mavis eripi.* Idem.

27 *Tibi illam reddat*] Se primum interponit Chremes, ut Adolescentulus potuit, jam fracto milite. *Idem.*

Aut tu illam tangas? Omnium] Ait utrumque Chremes. nam quia dixit, 'Nisi si tibi mavis eripi,' ait, 'Tu illam tangas?' et addidit *Omnium.* et est ἀποσιώπησις secunda. sic autem loqui solent plus gestu, quam verbis conciti. *Idem.*

Tibi eam reddat? aut tu eam tangas, omnium] Magna vis in pronominibus, et significatio est. ut, 'Cantando tu illum?' *Idem.*

Tibi illam reddat? aut tu eam tangas] Omnes fere libri, et in iis antiquissimi, et Donatus, *aut tu illam tangas.* Sed esset octonarius iambicus inter tot trochaicos, nisi quis hanc vocem *illam*, postremo loco positam, elisione alterius l, et m, quamvis sequente consonante, Pyrrichium faciat. *Faërnus.*

Omnium] Aposiopesis, *pessime*, aut tale quippiam. *Farnabius.*

28 *Quid tu tibi vis*] Recte. cum Thaide enim loquebatur, non cum hoc. *Donatus.*

Ego non tangam meam] Bene addidit *Meam.* hinc enim probatur injuste dictum, *Tu illam tangas?* Idem.

Tuam autem furcifer] Incongrue, ut imperitus Adolescens liberum servilibus convitiis exagitat. *Idem.*

Tuam autem furcifer] Donatus: 'Incongrue,' &c. Intempestivum acumen Grammatici. An non Cicero liberos *hom.* hoc vocabulo incessit? ὀνειδισμῷ αὐξητικῷ. *Bœclerus.*

Furcifer] Vide quæ ad scen. 6. act. III. 'Tibi ut ego credam, furcifer.' *Farnabius.*

29 *Cave sis, nescis cui maledicas nunc viro*] Animadverte, Parasitum neque tacere omnino, ne defuisse patrono videatur: neque in aliena causa rixam in se transferre. *Donatus.*

Cave sis] Quia imperativa sunt contumeliosa, addebant veteres *sis:* quod significat *si vis.* Idem.

Non tu hinc abis? scin' tu ut tibi res se habeat] Hoc Parasito, illud Militi Chremes. *Idem.*

30 *Scin' tu*] Non parasito, sed militi dicit. *Idem.*

Non tu, &c.] Hoc parasito dictum. *Farnabius.*

Scin' tu, &c.] Hoc militi. *Idem.*

Non tu hinc abis? scin' tu ut tibi se res hab.] Prius Parasito; posterius Militi Chremes dicit. quod recte Donatus notat. *Bœclerus.*

31 *Faciam ut hujus loci, dieique, meique semper memineris*] Moris est magnas esse minas hominum meticulosorum. Specta ergo quam acriter timidus comminetur. *Donatus.*

Hujus loci, dieique, meique] *Loci*, in quo læsus. *Diei*, quo cæsus. *Mei*, a quo cæsus. *Idem.*

Faciam ut hujus loci dieique meique] De Plauto sumtum, Captiv. III. 2. 20. *Bœclerus.*

Dieique, &c.] Dieique. vide Grammat. nostram, et Agellium l. IX. c. 24. *Farnabius.*

32 *Miseret tui me*] Hic Parasitus nunc quasi monitor Chremeti respondet. *Donatus.*

Qui hunc tantum hominem inimicum facias tibi] Ne nunc quidem Parasitus a Militis assentatione discedit. *Idem.*

33 *Diminuam ego caput tuum hodie, nisi abis*] Rusticius dixit, *Caput tuum diminuam*, quam si diceret, *Diminuam tibi caput.* Idem.

Diminuam ego caput tuum hodie] V. Chrestomath. Nugantur qui de status mutatione hoc loco accipiunt. Donatus quoqu inepte: 'Rusticius

Digitized by Google

dixit,' &c. non habuit aliud, quod diceret. *Bœclerus.*

Diminuam, &c.] Capitis diminutio erat prioris status mutatio: 1. Cum aliquis simul et civitatem et libertatem amittebat. 2. Cum civitas amittebatur, libertas retinebatur. 3. Cum civitas retinebatur et libertas, sed status hominis commutabatur. Caput diminuere ait Nonnius l. IX. Misc. c. 10. est caput perdere. Hinc illa, truculenta Chremetis apud Terentium in Eunucho comminatio, quum mortem denunciaret: 'Diminuam ego tibi caput.' *Farnabius.*

Ain' vero, canis] Hoc verbo impudentibus inimicis convitium fieri solet. Nam militare dictum est in hostem, *canis:* et apud Homerum pro gravi contumelia in adversarium dicitur, velut in illo loco, τί μὴν ἀρνύμενοι Μενελάῳ σοί τε, κυνῶπα; *Donatus.*

Canis] Κυνῶπα, Κυνὸς ὄμματ' ἔχων. Iliad. α. Hom. i. e. impudens. *Farnabius.*

34 *Quis tu homo es? quid tibi vis*] Ἐπιτροχασμὸς figura est, ubi multa terribiliter interrogantur, ut, 'State viri: quæ causa viæ, quive estis in armis? Quove tenetis iter?' *Donat.*

35 *Scibis*] Non obsequenter, sed figurate dicitur ab irato. *Idem.*

Scibis] Et *scies*, et *scibis* dicitur post productionem tertiæ conjugationis. *Idem.*

Principio eam esse dico liberam] Quo tollitur, *Tuam videri.* Idem.

Principio] In tria divisit officium defensionis suæ. In assertoris, *Principio eam esse dico liberam.* In cognitoris, *Civem Atticam.* In fratris, *Meam sororem.* Et bonus est ordo, *Libera, civis, nobilis.* Idem.

Civem Atticam] Quo etiam negotium potest ei fieri, qui se pro domino gessit in civem. *Idem.*

Hui] *Hui, hem,* et cetera hujusmodi generis, sannæ sunt adversus eos, quibus irascimur. *Idem.*

Principio eam esse dico liberam, civem Atticam, meam sororem] Tria officia agnoscit hic Donatus: *assertoris, cognitoris, fratris.* Bene et illud notavit: 'Civem Atticam,' &c. Ordinem etiam merito commendat: *liberam, civem, sororem.* Tria enim sunt quæ habemus, libertatem, civitatem, familiam, sicut Romani quoque Jureconsulti statum hominis explicant. vide l. II. de cap. min. *Bœclerus.*

36 *Meam sororem*] Quo constat, præsto esse defensionem puellæ. *Donatus.*

Os durum] Quasi ex omnibus hoc sit impudentius, quod et sororem suam dicat. *Idem.*

Os durum] Os impudens: ut contra, *mollis frontis* dicuntur, qui sunt reverentes. *Idem.*

Os durum] Perfrictæ frontis homo, vel durioris. *Farnabius.*

Nunc adeo edico tibi] Ut superbe, quasi Militi: nam *edictum*, Prætoris dicitur et Imperatoris. *Donatus.*

Miles, nunc adeo tibi] *Miles* contumeliose dixit. De iis enim est officiis, quæ suo nomine contumeliosa censentur. sicut in Adelphis, 'Delibera hoc, dum ego redeo, leno.' *Id.*

37 *Ne vim facias ullam in illam*] Servavit præcepta meretricis: adeo ut meminerit, 'Si vim faciat, in jus ducito hominem.' *Idem.*

Ego eo ad Sophronam] Hoc lentius a Thaide Chremeti. *Idem.*

39 *Prohibeo inquam*] Non satis exercitate adolescens totidem verbis dictum repetit Militis. *Idem.*

Prohibeo, inquam] Apud Donatum legas: 'Non satis,' &c. quid potuisset ineptius annotare, quisquis est, qui hæc Donati commentario assuit? *Bœclerus.*

Audin' tu? hic furti se alligat] Gnatho occasionem finiendi litigii jamdudum quærit, ob desiderium mensæ et cibi: et ideo quasi de jure consilium suggerit, hunc reum Militis esse posse, qui paratus est alienam rem suam dicere, et id in jure profiteri,

Digitized by Google

hoc est, apud Prætorem. Ergo *furti se alligat*, id est, reum se efficit fraudis. Nam μεταληπτικῶς *furtum* pro omni fraude et dolo accipimus et injuria. *Donatus.*

Alligat] Astringit, illaqueat, et obnoxium facit. Omne igitur quod fraude fit, furtum est. Sic Virgilius, 'Furta paro belli,' id est, insidias. et 'Dulcia furta,' id est, adulteria. Omne malum factum. 'Quæ quis apud superos, furto lætatus inani, Distulit in seram commissa piacula mortem.' *Furtum* duobus modis dicitur. Uno, cum omne maleficium generaliter significatur: altero, cum res surrepta demonstratur. Nunc ergo *furtum* maleficium est. *Idem.*

Audin' tu? hic furti se alligat. satis hoc tibi est] Engraphius legit *te*. Apud Donatum duplex interpretatio ponitur, nec ab una manu, ut apparet: quarum altera, *se alligat*, altera, *te alligat*, explicare contendit. Optima est lectio, quam retinuimus hoc sensu: nascitur tibi adversus Chremetem titulus novæ actionis. furti enim adversus ipsum agere potes, quod rem tuam sibi vindicat. satis est hoc tibi, scilicet, 'Ad repetendam,' &c. ut Donatus supplet. *Bœclerus.*

Furti se alligat] Reum se, quasi apud prætorem, furti astringit, professus se dolo malo rem a proprio domino auferre et detinere. Rei ligantur, innocentes absolvuntur. *Farnabius.*

40 *Satis hoc est tibi*] Ad repetendam scilicet Virginem, sumendamque injuriæ vindictam. *Donatus.*

Satin hoc est tibi] In omnibus et Donato, *satis hoc tibi est*, quæ verba militi, et recte, Donatus attribuit. Gnatho enim, cui rixa displicebat, persuadere vult militi, sufficere ei furti actionem contra Chremetem, qui professus erat se prohibiturum ne miles suam tangeret. sed ut trochaicus constet, vel *tibi* erit una syllaba, vel ex *est* s elidetur. *Faërnus.*

Idem hoc tu ais] Id est, hoc quod Chremes, et tanquam Chremes. Et ipsam circumventurus interrogat. quod illa intelligens, malitiose ait, *Quære qui respondeat.* Satis contumeliose: illud enim quæritur, quod difficile reperitur. Ergo non modo indignus es, inquit, cui ego respondeam: sed vix invenies, qui te dignum responso judicet. *Donatus.*

Quære qui respondeat] Et contempsit interrogantem: et indixit inimicitias professione iracundiæ, cum dixit indignum Militem. *Idem.*

41 *Quid nunc agimus*] Vide ut evanuerit actio Militis. Primo dixit, 'Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet.' Post, 'Idem hoc tu ais, Thais?' Et postremo, 'Quid nunc agimus?' Et, 'Quid nunc agimus?' consilium quærentis est. *Idem.*

Quid nunc agimus] Languidi atque defessi est. *Idem.*

Quid nunc agimus] Ubi est illud quod ait, 'Primum ædes expugnabo,' et cetera. Sed vani impetus hunc exitum semper accipiunt. *Idem.*

Quin redeamus] *Quin*, modo *imo*. Non abeamus, inquit, sed redeamus: ut irritos conatus uno verbo ostenderet. *Idem.*

42 *Credin'*] Ex parte consentit, qui sic interrogat. *Idem.*

Credin'] *Credere*, dubitantis est: *Certum esse*, fidentis. *Idem.*

43 *Ubi nolis, cupiunt ultro*] Plus intulit spei, non revocando verbum quod expectabatur, hoc est, *volunt:* sed *cupiunt*. Ergo variavit: non enim intulit, *Volunt ultro*. Idem.

Bene putas] Hoc est, recte putas, sapis, vel intelligis. Virgilius: 'Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.' Vel conjicis. Vel *putas*, disputas. Vel *putas*, cogitas. *Idem.*

44 *Jam dimitto exercitum*] *Dimitti exercitus*, dicitur, vel pace facta, vel vexatis hostibus. Ridicula ergo magnificentia verborum est, cum sint facta deformia. *Idem.*

Digitized by Google

Jam, &c.] Καλὸς θαῤῥεῖ μάλ' αὐτόθεν, ἔπειτα δὲ φεύγει, inquit Epicharmus, qui antea minas vociferabatur. *Sequimini, primum ædes expugnabo. Virginem eripiam. Male multabo ipsam.* Jam *ubi ad rem ventum est, cavet sibi post principia, manere* jubet et *rem consilio experiri*. Quod quærit a parasito. *Quid nunc agimus?* denique receptui canit turpiter, et *exercitum*, i. e. *manipulum furum dimittit*. Farnabius.

Sanga, uti fortes decet milites, domi focique fac vicissim ut memineris] Ut mire in coquum, qui focum curat in domo. quia milites hi fortiter pugnant, qui sunt memores domorum. Vide ergo quam utrumque comicum. Ad ineundum prælium, resque bellicas, Donax primus est: ad res domesticas Sanga, qui coquus est. *Donatus.*

Domi focique] *Domi* et *Foci* genitivi sunt. Cæcilius, 'Decora domi.' Plautus, 'Quanquam domi cupio, opperiar tamen.' *Idem.*

Domi, &c.] Contestatur parasitus principiis suis, quæ cum mediis tendunt ad finem, gulæ et ingluviei. *Farnabius.*

46. *Jam dudum animus est in patinis*] Hic aperuit causam Poëta, cur et invitus Gnatho iret ad litem, et libens domum redeat. *Donatus.*

Frugi es] Utilis et necessarius: a frugibus, quæ quod his fruamur, dictæ sunt. Inde *fructus* et *frumentum*. *Frui* autem est vesci. a frumine, quæ est summa pars gulæ: a qua re, etiam his, quæ nec cibo nec poculo sunt, *frui* dicimur καταχρηστικῶς: utpote rebus venereis et delectatione odoris, visus, auditus, et ceteris. *Idem.*

Jam dudum animus est in patinis. GN. *frugi es*] Gnatho non belli, non contentionis, sed ciborum potius memorem se κωμικῶς præbet; 'domique et foci meminisse,' festive milites, non tam ad pugnandum pro aris et focis scilicet idoneos, quam ad consumendas fruges natos factosque, jubet. posset ingenium ejus interpretari Martialis illo vers. II. 40. 'Novi hominis mores: esurit atque sitit.' quod enim potius parasiti negotium studiumque? *Boeclerus.*

Digitized by Google

ACTUS V.

SCENA I. Senarii sunt. vs. 2. unus Mss. meorum: *audivi, non affui.* vs. 10. omnes: *aut quamobr. add.* unus: *deductus.* vs. 15. omnes: *jussisti.* vs. 20. omnes: *potes.* et vs. 22. *aspicis.* Boeclerus.

1 *Pergin', Scelesta, mecum perplexe loqui*] Nunc demum virgo vitiata esse cognoscitur a Thaide, opportune, postquam magnopere et defensa est, et retenta. Nam statim consequentur nuptiæ ejus et Chæreæ, qui illam vitiavit. *Donatus.*

Perplexe loqui] Ideo *Perplexe*, quia statuerat crimen virginis celare. *Id.*

Perplexe loqui] Περιπλέγδην. intricato tortiloquio. *Farnabius.*

2 *Scio; nescio; abiit; audivi*] Mire ex dictis omnibus pauca decerpit: et ostendit quod perplexe dixerit: et stomachum sævientis expressit. *Donatus.*

Scio] Flere puellam. *Idem.*

Nescio] Vitiatam. *Idem.*

Abiit] Eunuchus. *Idem.*

Audivi] Domi hoc admissum. *Idem.*

Ego non adfui] Cum hæc fierent. Acriter iratorum est, ea repetere, quæ proxime dixerint, quibus irascuntur. ut, 'En ego victa situ, verique effœta senectus.' *Idem.*

Scio, nescio, &c.] Ellipses non bene explet Donatus. *Bœclerus.*

3 *Non tu istuc, &c.*] Non est hic interrogatio. *Donatus.*

4 *Virgo conscissa veste lachrymans obticet*] Hæc omnia rixam esse significant. *Idem.*

Virgo obticet] *Tacemus* consilia: ut, 'Nec tacui demens.' *Reticemus* dolores: ut, 'Ne verere, ne retice.' *Obticemus* quorum nos pudet; ut in Phormione, 'Heu quidnam obtices?' *Idem.*

5 *Eunuchus abiit*] Non *Chærea*, sed *Eunuchus*: non *fugit*, sed *abiit* dixit. *Idem.*

Quamobrem? quid factum est? taces] Hæc ἀσύνδετα instantis Dominæ vultum habitumque demonstrant. *Idem.*

7 *Quis fuit igitur*] Hæc cunctative pronuntianda sunt: aut quia invita indicat, aut dubitat de nomine ignoti: aut trepidat per timorem: aut, ut non videatur affuisse, cum fuerit factum: aut quia non libenter dicat ejus nomen, cui irascitur. Sed ego agnosco ancillarum consuetudinem, quæ obliviosæ sunt. *Idem.*

Quis fuit igitur, &c.] Non satis cohærent, quæ apud Donatum leguntur. postrema autem illa quæ *ancillam obliviosam* faciunt, ferri nullo modo possunt. multarum de argumento rerum obliviscatur necesse est, qui oblivionem hic Pythiadi tribuit. *Bœclerus.*

8 *Iste ephebus*] *Ephebus* nomen ad ætatem retulit, non ad facinus commissum. *Donatus.*

Ephebus] Cito ostendit, cur iste Eunuchus creditur. *Idem.*

9 *Quid ais, venefica*] Redit rursum ad iracundiam. aptum convitium et comicum in ancillas; *venefica, lupa, vipera et sacrilega*, et cetera. *Idem.*

10 *Quid is obsecro ad nos*] Non rogantis est *obsecro*, sed dolentis. *Idem.*

11 *Nisi amasse credo Pamphilam*] Deest *quod*: ut sit, *nisi quod.* Idem.

13 *Num id lachrimat virgo*] Ut supra: 'Id vero serio triumphat:' pro, ob id. *Idem.*

Id opinor] Callide Pythias *Opinor* dixit; cum sciat. *Idem.*

Quid ais sacrilega] Αὔξησις. nam primo *scelesta*, deinde *venefica*, postremo *sacrilega.* Idem.

14 *Istuccine interminata sum*] Satis moraliter. *Istuccine interminata sum:*

Digitized by Google

pro, *Num istuc tibi comminata sum?* Idem.

Istuccine interminata sum hinc abiens tibi] Apparet hæc post scenam esse mandata. nam supra non meminit: sed dixerat, 'Tamen hos prius introducam, et quæ volo simul imperabo: postea continuo exeo.' *Idem.*

Abiens tibi] Supra, act. III. sc. 2. 'Quid aliud volui dicere? Hem, curate istam diligenter virginem.' *Farnabius.*

15 *Ita ut tu justi, soli credita est*] Dixerat enim prius Chærea, 'Edicit ne vir quisquam ad eam adeat, et mihi ne abscedam, imperat.' *Donatus.*

Justi] Συγκοπὴ καὶ μεταπλασμὸς, pro *jussisti.* Idem.

Soli credita est] Act. III. sc. 5. Antiphoni narrat Chærea sibi commodatam a Thaide virginem. 'Edicit,' inquiens, 'ne vir quisquam ad eam adeat, et mihi ne abcedam, imperat. In interiore parte ut maneam solus cum sola.' *Farnabius.*

16 *Scelesta, ovem lupo commisisti*] Bene dilatum tot occasionibus proverbium, personæ Thaidis asscriptum est. continet enim fœmineam reverentiam et meretricium sensum, reditque rursus ad minora convitia; quia videt se esse convictam. Et est proverb. 'Ovem lupo commisisti.' *Donatus.*

Ovem lupo commisisti. dispudet] Plaut. Pseudol. act. I. sc. 2. 'Ut mavelis lupos apud oves relinquere, quam hos domi custodes.' Antonius in concione dixerat, futurum se custodem urbis, usque ad Calendas Maias. 'O præclarum,' inquit Cicero, 'custodem ovium, ut aiunt, lupum.' III. Philipp. 'Sed quis custodiet ipsos Custodes?' Juv. VI. Sat. *Farnabius.*

17 *Sic mihi data esse verba*] Videtur plura fuisse dictura, nisi supervenisset Chærea. *Donatus.*

Quid hominis illic est] Per genitivum casum injuriose dicitur: per nominativum, honorifice. *Idem.*

Quid hominis illic est] Non continuo agnoscit hunc hominem Meretrix. Quia etsi adhuc Eunuchi veste indutus est, attamen exuit spadonis incessum: vultum, habitumque mutavit: et præter vestem, totus in Chæream rediit. *Idem.*

18 *Hera mea tace; tace, obsecro*] Blande ac puellariter arridet. *Idem.*

Tace] Non silentium indicentis est, sed securam facientis: ut, 'Tace, egomet conveniam ipsum.' *Idem.*

19 *Habemus hominem*] Mire *hominem* dixit, ut reum. *Idem.*

Habemus hominem ipsum] Hunc versum et sequentem alii aliter ordinant. nos sic ex libro Bembino: *Habemus hominem ipsum.* TH. *ubi is est?* PY. *hem ad sinistram. Vides ne?* TH. *video.* PY. *comprendi jube quantum potest.* Ut ambo sint trimetri Iambici; prior quidem catalecticus, sequens acatalecticus, id est senarius, in quo sit proceleusmaticus in secunda et in quarta dactylus, correpta in *jube* posteriore syllaba. *Faërnus.*

20 *Jube comprehendi*] Pro *comprehende. Jube* enim *velle* significat. *Donatus.*

21 *Quid illi faciemus, stulta*] Subauditur *comprehenso.* Idem.

Quid facias, rogas] Moraliter expressit puellæ stupentis verba, et non habentis quid respondeat ad ea quæ dicta sunt. *Idem.*

22 *Vide amabo, si non, cum aspicias, os impudens videtur*] Mire ab eo quod respondere cœperat, ad aliud transit, mirata confidentiam Chæreæ. Non est impudens, inquit, non est nisi similis impudenti. Sic alibi, 'Severitas inest in vultu, atque in verbis fides.' *Donatus.*

SCENA II.] Iterum Senarii. vs. 5. Mss. nostri omnes: *egomet in pedes.* vs. 9. pro *hæreo*, duo habent, *horreo.* vs. 13. omnes: *abiturum.* vss. 22. 23. omnes: *quid vero* (unus interponit, *ita*) *abeam? credon' isti quicquam furcifero? præsertim cum se,* &c. vs. 32.

duo, *pararem*: unus, *parerem*. vs. 35. omnes: *ex malo princ.* vs. 36. omnes: *et quid si.* vs. 44. pro *hera*, duo habent, *Cherea*. collocatio verborum in hoc versu varia est. vs. 65. omnes Thaidi tribuunt illud, *apage te.* vs. 69. omnes: *sequar.* vs. 70. omnes: *Chremetem*. Bœclerus.

1 *Apud Antiphonem uterque*] Rediens in viciniam suam, causam reddit Chærea, cur non mutaverit vestem. Oportuit autem, et de necessitate argumenti fuit, Chæream non mutasse vestem, ut cum meretrix virginem a Chærea vitiatam audiret, et eum cum turpi habitu incedentem intueretur, eum reum vitiatæ virginis putaret. *Apud Antiphonem*, dixit, pro, in domo ejus. *Donatus.*

Apud Antiph.] Causam reperire debuit Poëta, quamobrem habitu Eunuchi, in quo facinus admiserat, Chærea reduceretur, adeoque agnosceretur, et deprehensus nuptias vitiatæ polliceretur. *Bœclerus.*

Uterque, Mater et Pater] Non, uterque pater, et utraque mater, sed *uterque parens*: quia pater et mater. *Donatus.*

Mater et pater] Antiphonis parentes. *Farnabius.*

2 *Quasi dedita opera domi erant*] Non tam mirum, si domi erant: sed illud magis mirum, quod in ea domus parte, qua in ædes introëundum erat adolescentulo. *Donatus.*

Ut nullo modo introire possem] Superius causa continetur, cur non mutaverit vestem: inferius autem, cur huc redierit. *Idem.*

3 *Quin viderent me*] *Quin*, modo pro *quo minus.* Idem.

4 *Dum ante ostium sto*] Antiphonis scilicet. *Idem.*

Notus mihi quidam obviam venit] An notus, qui me posset agnoscere? an qui me noverit, id est, amicus? *Idem.*

5 *Quantum queo*] Deest *velociter.* Idem.

In pedes, &c.] Ellipsis. conjeci sc. aut dedi, id est, fugi. *Farnabius.*

6 *In angiportum*] Vide illum non vitasse sub una clausula bis *in* dicere, *in pedes, in angiportum. Angiportum* dicebant vicum non pervium, viam publicam. *Donatus.*

In angiportum quoddam desertum] Deest, fugiens. *Idem.*

7 *Ita miserrimus fui fugitando*] Id est, fatigatus, lassus, et languidus sum dum fugio. Et honesta locutio est: ut, 'Miser amando, miser currendo.' *Idem.*

8 *Ne quis me cognosceret*] Nota improprie dictum, pro *Agnosceret.* Id.

9 *Sed estne hæc Thais, quam video*] Jampridem ipse visus, nunc primum videt. *Idem.*

Hæreo] Incertus remaneo atque defigor. Primus metus adimit consilium: sed recogitatio reddit confidentiam. *Idem.*

Quid mea autem] Colligit se rursus ad impudentiam Chærea. et vide si non eadem est audacia in Chærea, quæ in suscipiendo facinore fuit. Et ἐλλειπτικῶς, *quid mea autem?* Idem.

Quid faciet mihi] Opportune se confirmavit, quia si extimuisset et fugisset, nihil nuptiæ promoverentur. *Idem.*

11 *Bone vir, Dore*] Hoc totum figurate dixit, ut Meretrix, et subtiliter. Nam scit Chæream esse quem alloquitur, non Eunuchum. Et hic magna occasio datur Meretrici adeundi Adolescentis, qui habitum non mutavit, et adhuc quasi Eunuchus et Servus est. *Idem.*

Bone vir, Dore, salve] Major objurgatio est, per hanc dissimulationem Thaidis adversus Chæream, quam si illum id, quod est, appellet. *Idem.*

Bone vir, Dore, salve] Εἰρωνείᾳ irascentibus familiari orditur; eaque re occasionem præbet lepori comico. nam Chærea, nomine servili compellatus, eadem figura ludens, pro servo se gerit: fatetur, causatur, depreca-

tur, ad modum fugitivi reprehensi. cumque Thais jam contentius cœptaret agere; 'Eho, paulum, impudens, an paulum hoc esse tibi videtur, virginem vitiare civem?' ille astute in ironia perstat: *conservam esse credidi.* quæ res Thaidem adegit, serio agere, et nominatim jam accusare: *missa hæc faciamus* (sc. hæc verborum ludibria, ironiam hanc) et serio agamus. *non te dignum, Chærea, fecisti, &c.* Bœclerus.

12 *Hera, factum*] Non potuit subtilius respondere Chærea, quam accommodare se interroganti. *Donat.*

Satin' id tibi placet] Hoc potest et non figurate dici, sed aperte. *Idem.*

13 *Credin' te impune abiturum*] In aliquot antiquis exemplaribus, inter quæ est et Bembinum, legitur, *habiturum*, cum aspiratione. quæ minime dubia est lectio; dicimus enim, impune habere, ut et infra: 'Siquidem istuc impune habueris.' et Virgilius: 'Non impune feres.' *Faërnus.*

Unam hanc noxiam omitte] Trisyllabo nomine *Noxiam* dixit, quasi noxam. Alibi aliter, *Dominam* dixit *extra noxam.* Donatus.

Unam, &c.] Cic. pro Ligario: 'Ignoscite judices, lapsus est, non putavit. Si unquam posthac,' &c. *Farnabius.*

14 *Si aliam admisero unquam, occidito*] Verba servorum, quibus nihil horribile est post præsentes plagas. Et non *Cædito*, sed *Occidito:* et non *alias* dixit, quasi illa Chæreæ dixerit, 'at hic irrisor es, ut fugitivus.' *Donatus.*

15 *Num meam sævitiam veritus es*] Ut fugeres. *Idem.*

Num, &c.] Quod aufugisti. *Farnab.*

16 *Hanc metui ne me criminaretur tibi*] Perfecte imitatus est verba fugitivorum, quæ apud dominos faciunt comprehensi. *Donatus.*

Hanc metui, &c.] Pythiam. *Farnab.*

19 *Vitiare civem*] Bene intulit *Civem:* quod plus est, quam Virginem vitiare. Αὔξησις gradatim facta. *Donatus.*

Conservam esse credidi] Locus erat ut diceret, *Servam esse credidi*, sed admirabiliter *Conservam* dixit. et hoc ipsum, miserabiliter pronuntiandum est: tanquam miserabiliter crediderit conservam esse, quæ civis erat, atque eam quasi conservam vitiare debuerit. *Idem.*

20 *Conservam*] Opportune stomachabatur Pythias, facta mentione conservæ. *Idem.*

Vix me contineo quin involem in capillum] Minæ istæ proprie fœminarum sunt, et in se, et in alios unguibus sævientium: ut, 'Unguibus ora soror fœdans, et pectora pugnis.' Sed *involem*, ab avibus tractum est, ut apud Virgilium, 'prædam pedibus circumvolat uncis.' Ergo hoc gestu, et dicto, et corporis motu, est adjuvandum. *Idem.*

Involem in capillum] Apparet, more veterum intonsum esse. *Idem.*

21 *Etiam ultro derisum advenit*] Mire nunc addidit accusationem, quod non saltem fugeret. *Idem.*

23 *Debeam credo isti quicquam furcifero*] Subauditur *vero*, aut εἰρωνικῶς pronuntiandum est. Sane debere dicimur pœnas pro injuria ei, cui injuriam fecerimus: quas se non debituram Chæreæ ut Furcifero dicit Pythias, si illi cædem intulerit in servili habitu constituto. *Idem.*

Debeam credo isti quicquam furcifero] Donati eruditam annotationem bene illustravit Guyetus. *Bœclerus.*

Furcifero] Servi ob leve aliquod furtum, fugam, aut aliud delictum, furcam gravem e ligno in collo ferre cogebantur, subligatis ad collum manibus et per forum aut viciniam ignominiæ causa traducebantur, prædicantes peccatum suum. exinde a vicinis pro furibus, fugitivis aut infidis noti, agnominabantur furciferi. *Farnabius.*

Si id fecerim] Si involaverim in ca-

Digitized by Google

pilium ejus. *Donatus.*

25 *Missa hæc faciamus*] Hæc scilicet jocularia et futilia. *Idem.*

Non te dignum, Chærea, fecisti] Artificiose Meretrix ab eo quod licuit, ad id quod oportuit transiit: nec tractat quid sit legitimum, sed quid honestum. Itaque totam illam partem facti accusandi omittit, et ab accidentibus personæ adolescentis objurgat. scit enim, uno verbo obstari posse, *Licuit mihi*, in domo meretricia scilicet: ne videatur irrationabilis esse audacia illa ingenui a Poëta inducta esse. *Idem.*

Non te dignum] *Dignum*, pro digne. aut deest *facinus:* ut sit, *non te dignum facinus fecisti.* Mira accusatio mixta laudi et blandimento. *Idem.*

26 *Nam si ego digna hac contumelia sum*] Deest, *et*, ut sit ordo: nam etsi maxime. et bene additum est *Maxime*, ut appareat, quod etsi digna pati sit meretrix, non tamen maxime digna pati Thais est. *Idem.*

27 *At tu indignus qui faceres tamen*] Recte dixit. Quatuor enim sunt modi in hujusmodi rebus. ita ut aut uterque dignus sit, aut uterque indignus: aut alter dignus, alter indignus: aut contra. *Idem.*

28 *Neque ædepol, quid nunc consilii capiam, scio, de virgine istac*] Intelligit Thais amari virginem ab hoc: et ideo sic ait, ut conciliet nuptias. nam satis signi est, quod Eunuchi habitum propter hanc sumpsit. Et vide quemadmodum ad captionem nuptiarum res eant: quod tamen dicere non audet Thais, sed ostendit adolescenti conjecturis, quem tentat, sciens amantem virginem: et viam ostendit petendæ sibi uxoris. *Idem.*

32 *Hoc mihi beneficium, Chærea*] Blande nomen repetitum est, Chærea. *Idem.*

Ut solidum, &c.] Integram et intaminatam fratri suo restituere. *Farn.*

33 *At nunc dehinc spero*] Nunc jam Chærea vera veris æquiparans, recedit a jocularibus. *Donatus.*

34 *Sæpe ex hujusmodi re*] Hoc est, turbulenta. *Idem.*

Quapiam] Quacumque, vel aliqua. *Idem.*

Sæpe ex hujuscemodi re quapiam, &c.] In venia tractanda, solennes quodammodo sunt hi duo loci, 'De eventibus vitæ humanæ et casibus,' tum 'De fato et divina potentia, multa in humanis, præter quam expectatio erat, efficiente.' Priorem locum tractavit Plautus, Amphitruone III. 2. 57. &c. posteriorem, Aulularia IV. 10. 10. non sine licentia improbiore: 'Factum est illud, fieri infectum non potest. Deos credo voluisse; nam ni vellent, non fieret scio.' et præcesserat vs. 7. 'Deus impulsor mihi fuit: is me ad illam illexit.' Poëta noster longe ἠθικώτερον tractavit hanc καταφυγήν: *quid si hoc quispiam* (nec otiosa est vox illa) *voluit Deus?* Bœcler.

Sæpe, &c.] Idem facinus, raptum sc. Sabinarum, eadem sententia excusat Romulus apud Livium: 'Sæpe ex injuria postmodum gratiam ortam.' *Farnabius.*

36 *Quid si hoc quispiam voluit Deus*] Pleraque repentinis impulsionibus nata, mirisque proventibus, Deo ascribi solent. Ut, 'Descendo, ac ducente Deo flammam inter et hostes Expedior.' Et, 'Hinc me digressum vestris Deus appulit oris.' Et Sallustius, 'Ut tanta repente mutatio non sine Deo videretur.' *Donatus.*

Quid si hoc quispiam voluit Deus] Vult amorem intelligi Deum. *Idem.*

Quispiam, &c.] Plaut. act. IV. sc. 10. 'Deus mihi impulsor fuit, is me ad illam illexit,' Ἐβιάσθη γὰρ ὑπὸ τοῦ θεοῦ. καὶ πρὸς τὸν Ἔρωτα δυναστείαν οὐκ εὔπορον. Libanius progymnasm. contra homicid. *Farnabius.*

37 *Equidem pol in eam partem accipioque, et volo*] Evenire subauditur: et est σύλληψις tertia. *Donatus.*

Equidem pol in eam partem] Et *familiaritatis* spes, *et divinæ voluntatis*

Digitized by Google

mentio, quid nisi matrimonium, unicam vitiatæ satisfactionem, pollicebatur? itaque accipit ambabus manibus, et mox ut placata loquitur; *scio;* te non contumeliæ causa, sed amoris fecisse. *scio* i. e. credo, nec dubito. asseverate. jam enim pars consilii, ad catastrophen necessarii erat, non dubitari de animo Chæreæ. *Bœclerus.*

38 *Imo ita quæso*] Utrum Meretricem, an Deos quæso? utrumque enim accipi potest. *Donatus.*

Unum hoc scito. Scio] Unde hoc sciat Thais, inepte quæritur, quum ipsa res clamet, nunquam hanc conditionem subiturum Chæream, ut pro Eunucho, etiam servo, se fingeret sine amoris impulsu. *Idem.*

39 *Contumeliæ non me fecisse causa, sed amoris*] In quo veluti vis quædam ἀναγκαστικὴ figuratur. unde mox Thais: non tam imperita sum, *ut, quid amor valeat, nesciam.* Potenter tractatur hic locus in actione Neptuni apud Libanium (tom. I. Declam. 22.) *εἰ μὲν γὰρ ὕβρει τοῦθ' Ἀλιῤῥόθιος ἐποίει, καὶ ἀσελγείᾳ, καὶ λυπεῖν ἐθέλων, ὡς ἄν τις ὑπερορῶν καὶ καταφρονῶν, καλῶς τέθνηκεν· οὐκ ἀντιλέγω. εἰ δ' οὐχ οὕτως ἐμαίνετο καὶ παρεφρόνει, ὡς οὐκ οὔσης ἀνάγκης, τῇ μὲν προσιέναι, σὲ δὲ μὴ δεδιέναι, μὴ τοῦ δράσαντος μᾶλλον ἡγώμεθα τὸ ἔργον ὡς τοῦ ἀναγκάσαντος. τὴν δὲ τοῦ ἔρωτος δύναμιν, ὡς ἄμαχος ὁ θεὸς, ὡς ἀνίκητος, ὡς πάντας αὐτοῦ ποιῶν ἀσθενεστέρους, τίς ἀγνοεῖ; κ.τ.λ.* *Bœclerus.*

40 *Nunc ignosco tibi*] Quod culpa non sit hominis, sed amoris. *Donatus.*

41 *Non adeo inhumano ingenio sum, Chærea*] Hoc est, immitis non sum, quantum putas: ut, 'Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni.' *Id.*

Non adeo, &c.] Virg. Æn. 'Non obtusa adeo gestamus pectora,' &c. et ibid. 'Non ignara mali.' *Farnab.*

42 *Neque tam imperita*] Id est, non experta. *Donatus.*

Ut quid amor valeat, nesciam] Non *inhumana,* quia homo. non *imperita,* quia meretrix. Et *neque tam imperita* inquit: quasi dicat, Neque tam pudica sum, ut quid amor valeat, nesciam. *Idem.*

43 *Te quoque jam, Thais*] Bene *quoque:* non enim jam hanc ita amat, ut negligat illam: sed hanc illius causa. *Idem.*

44 *Pol tibi ab istoc, hera, cavendum*] Facete. tanquam qui soleat capillum et vestem ejus conscindere, quam amaverit. *Idem.*

45 *Non ausim*] Pro, *non audebo:* et est verbum hujus temporis tantum. *Idem.*

Non ausim] Utrum propter ætatem? an propter fratrem suum Phædriam potius? *Idem.*

Nihil tibi quidquam] Παρέλκον quartum. aut *nihil,* pro *non.* Idem.

Desinas] Pro eo quod est, *desine:* an deest *fac:* ut sit, *fac desinas.* Id.

47 *Ego me tuæ commendo et committo fidei*] Satis amatorie, ut appareat, nunc maxime captum Chæream, ac mancipatum virgini. *Commendamus* nos cognitis: *Committimus* ignotis. Ergo *αὔξησις* est majoris officii, fideique circa Thaidem. *Idem.*

48 *Te mihi patronam capio*] *Te* adjectum, vim habet, et ex animo supplicantis habitum adolescentis ostendit. *Idem.*

Patronam, &c.] Tanquam e servo tuo jam libertus. *Farnabius.*

49 *Emoriar, si non hanc uxorem duxero*] Vide Amatorem adolescentulum, cui in ipso flore nihil dulcius vita est, ipsam despicere, si sibi uxor non datur. *Donatus.*

Emoriar, &c.] Ne vivam. *Farnab.*

50 *Tamen si pater*] Ἔλλειψις, aut ἀποσιώπησις secunda. *Donatus.*

Quid? ah volet, certo scio] *Quid?* deest *dicat.* sed ista omnia ad confirmationem valent. *Idem.*

TH. *Tamen si pater.* CH. *Quid? ah volet, certo scio*] Ut senarius sustentetur, elide r, ex *pater,* vel n, ex *tamen.* Faërnus.

Digitized by Google

Quid, &c.] Aposiopesis, assenserit. *Farnabius.*

51 *Civis modo hæc sit*] Mire hic in votum conversum est, quod timere potuit, non ducturus uxorem. *Donatus.*

Paululum opperirier si vis, jam frater ipse hic aderit virginis] Adeo cito probari potest. *Idem.*

53 *Nutricem, &c.*] Supra act. IV. sc. 7. 'Ego eo ad Sophronam nutricem, ut eam adducam, et signa ostendam hæc.' *Farnabius.*

55 *Ego vero maneo*] Modo *vero* consentientis est adverbium: alias confirmantis: alias conjunctio: alias particula ironiam juvans: ut, 'Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis Tuque puerque tuus.' *Donat.*

56 *Domi opperiamur potius, quam hic ante ostium*] Non ignara illecebrarum Meretrix, non solum Chæream retinet: verum etiam vocat, ubi Virgo est. et satis callide interrogat an velit: quasi nesciat velle. *Idem.*

57 *Imo percupio*] Amatorie, non *Volo*, sed *Percupio.* Idem.

58 *Hunc tu in ædes*] Pronomen in his plus valet, quam accusatio. *Idem.*

Hunc tu in ædes cogitas] Mire: cum illa jam velit, *Cogitas* dixit, volens ut recogitet. *Idem.*

In ædes cogitas recipere posthac] Per ancillæ verba vult ostendere, quam sit tractandorum adolescentium perita Meretrix. *Idem.*

59 *Posthac*] Post hoc factum, post hanc audaciam. *Idem.*

Crede hoc meæ fidei] Puellariter dixit, *Meæ fidei.* Idem.

60 *Dabit hic aliquam pugnam denuo*] Pro stupro: ut, 'At non in Venerem segnes, nocturnaque bella.' Ut, 'Veretur que bella et ingens facinus.' Ut Lucilius, 'Vicimus o socii, et magnam pugnavimus pugnam.' *Dabit*, autem proprie pro inducet: ut, 'Magnam dabit ille ruinam.' *Idem.*

Dabit hic pugnam aliq. den.] Guyetum vide, et adde Plautum, Epid. III. 4. 57. 'Frugi es, pugnasti.' Captiv. III. 4. 58. 'Hegio, vide sis, ne quid tu huic temere insistas credere. Atque, ut perspicio, profecto jam aliquid pugnæ edidit.' *Bœclerus.*

Dabit, &c.] Inducet aliquod stuprum, ludificabitur, illudet nobis, ut antea. *Farnabius.*

Au tace obsecro] *Au* interjectio est perturbatæ mulieris: ut apud Græcos *ἰοὺ*. *Donatus.*

61 *Parum perspexisse ejus videre audaciam*] *Parum εἰρωνεία* est. Et non *Sensisse*, sed *Perspexisse* dixit: ut jam non sit experienda illius audacia, quæ sit perfecte cognita. *Idem.*

62 *Non faciam, Pythias*] Bene et moraliter appositum, *Pythias.* Donatus.

Non pol credo, Chærea, nisi si commissum non erit] Jaculariter, ut ille, *Pythias* dicit: ita hæc *Chærea.* Idem.

63 *Quin Pythias*] Iterum nomen vultuose est additum. *Quin.* pro imo. *Idem.*

64 *Tu me servato*] Plaut. Bacchid. IV. 9. 142. 'Nolo inquam aurum concredi mihi, Vel da aliquem, qui me servet.' *Bœclerus.*

Neque pol servandum tibi quidquam dare ausim] Totum garrule et gesticulose, ut puellam cum adolescentulo fabulari videas. *Donatus.*

66 *Adest optume ipse frater*] *Optume*, opportune. Et non est additum, cujus frater: utpote in re manifesta. *Idem.*

67 *Nolo me in via cum hac veste videat*] Subtiliter adolescens, quia nihil profecerat, dicendo, *Percupio*, invenit causam, qua tandem ingredi possit. *Idem.*

68 *Quamobrem tandem*] Pro *tamen.* Interrogatio hæc increpationem continet impudentissimi facti. *Idem.*

An quia pudet] Hæc interrogatio irrisionis plena est in eum quem nihil pudet. *Idem.*

69 *Id ipsum*] Hoc veluti molesto vultu dicitur: adeo ut imitetur dic-

Digitized by Google

tum vultumque ejus Pythias. *Idem.*'

Virgo vero] *Vero* εἰρωνικῶς: nam εἰρωνεία est. ut, 'Egregiam vero laudem!' *Virgo.* Quasi qui minime pudicitiæ statum ac verecundiæ virginalis veneretur. *Idem.*

Virgo vero] Virginem vero vitiare, vestes discindere, capillum ejus laniare; id tibi pudori non erat. ibi nulla pudicitiæ nec verecundiæ ratio. *Farnabius.*

I præ, sequor] Manifestum est, cur meretrix docta capiendorum juvenum, præire velit Chæream, et in consequendo ipsa sit tardior. vult enim liberum sine arbitris cum puella esse colloquium, et licitum amorem. Nisi forte putamus Terentium hæc sine causa fecisse, qui sit artificiosissimus Poëta. nam neque ipsa ingreditur cum Chærea, neque ingredi simul permittit Phædriam. *Donat.*

70 *Tu istic mane, ut Chremem introducas*] Relicta est Pythias ob multas causas: et in primis, ut possit per eam delusus Parmeno pavore suo Senem compellere, ingredi ad Meretricem, et præsentem fieri ad confirmandas nuptias. *Idem.*

SCENA III. Senarii sunt. vs. 1. duo Mss. nostri, *quicquid.* sed in altero, secunda manu. erat enim: *quidquid.* vs. 6. unus: *at memoriter.* reliqui: *ac m.* vs. 10. omnes: *ut otiosus sit.* Bœclerus.

Quid? quid venire in mentem] In hoc loco cogitantis disputatio est apud se ipsam Pythiæ, quatenus Parmenonem dolo possit ulcisci. *Donatus.*

2 *Quidnam*] Sic Cicero, 'Sed earum rerum artificem, quem? quemnam? recte admones, Polycletum esse dicebant.' *Idem.*

Qui referam] *Qui,* quomodo, vel ut. *Idem.*

Referam] Meditatur vindictam Pythias: quo pacto ulciscatur Parmenonem. 'Quippe minuti Semper et infirmi est animi exiguique voluptas Ultio: continuo sic collige, quod vindicta Nemo magis gaudet quam fœmina.' Juvenal. Sat. 13. *Farnabius.*

3 *Qui hunc supposuit nobis*] Proprie *supposuit.* nam ut *subduci* dicuntur, quæ nolumus amittere, ita *supponi,* quæ non desideramus. Sic Plautus, 'Et pro scorto supponetur hircus nactus nautea.' *Donatus.*

3 *Move vero ocius te, nutrix*] *Vero* pro interjectione posuit stomachantis. *Idem.*

3 *Move vero ocyus*] Plaut. Trinum. III. 3. 73. 'Quid nunc stas? quin te hinc amoves, et te moves?' *Bœclerus.*

Move vero ocius] Nutricis gradum segnem increpat Chremes. *Farnabius.*

4 *Video sed nihil promoves*] Hinc est, illud Virgilianum, 'Illa gradum celerans studio properabat anili.' Scilicet non re celerabat, sed studio. *Donatus.*

Promoves] Proficis. *Idem.*

6 *Amabo; quid ait? cognoscitne*] Exhibitum spectatori est, quid post scenam geratur, id est, agnitio puellæ. *Donatus.*

Ac memoriter] Plus intulit quam interrogabatur: nam magna sunt signa, in quibus anilis memoria non errat. *Idem.*

Ac memoriter] Responsionis brevitas attulit compendium perquirenti, ne plura interrogaret. *Idem.*

Ac memoriter] Plaut. Asinar. III. 2. 38. 'Ut memoriter me Sauream vocabat atriensem!' Captiv. II. 1. 52. 'Hem, istuc si potes Memoriter meminisse, inest spes nobis in hac astutia.' similem ἔμφασιν vide apud Nom. Marcell. cap. 11. voc *memore.* Bœclerus.

7 *Nam illi faveo virgini*] Quasi dicat, illi faveo, non Chæreæ. et simul causa est, cur illum ulcisci cupiat: quia scilicet multum illi favet. *Donatus.*

9 *Virum bonum*] Εἰρωνεία. *Idem.*

Eccum Parmenonem incedere video] Res odio dignior, novitate scilicet

incessus. *Idem.*

Virum bonum eccum Parmen.] Dum ultionem meditatur et concupiscit, ulciscendus præsto adest, et quidem meriturus amplius iram Pythiadis eo sermone, cui scena sequenti egressa subito Pythias supervenit. ut congruant ad consilia et personas congressiones illæ et adventus ac superventus, Poëtæ student. idque compendio, ut alias dixi, ne moras nimis trahat fabula. *Bœclerus.*

10 *Vide ut otiosus it*] Invidit illi securitatem, quem sollicitum redditura est: non enim ulla alia erit vindicta post, præter istam. *Donatus.*

Vide, ut otiosus it] Vultu dicit, et gestu, eum esse securum. Et mire Poëta lætum describit, ut repente ostendat esse commotum. *Idem.*

Si diis placet] Proprium est exclamantis propter indignitatem alicujus rei. *Idem.*

11 *Spero me habere*] Pro *habituram.* aut, *spero* pro *credo*, more suo. *Idem.*

Meo modo] Id est, ut volo. *Idem.*

Meo, &c.] Meo arbitratu. *Farnabius.*

12 *Ibo intro, de cognitione ut certum sciam*] Eleganter defatigare Parmenonem, non necessarium putat, sed ex occasione. Nam post eum dicit se ire intro: exitura autem, ut ipsum in timorem conjiciat. *Donatus.*

De cognitione] De agnitione Pamphilæ. *Farnabius.*

Scena iv. Iterum Senarii sunt. vs. 6. omnes Mss. nostri, *eam confeci, ut potiretur sine mol.* Bœclerus.

2 *Astu*] Pro *astute*, modo adverbium est. alias nomen; ut, *An in Astu venit?* Donatus.

Di vostram fidem] Modo non invocantis est, sed admirantis. et est figura ἐπιμονὴ per ἐκφώνησιν facta. *Id.*

4 *Nam ut omittam quod ei amorem difficillimum et carissimum*] Quum dicere deberet, quod ei amorem et difficillimum et carissimum confeci: primo quasi oblitus dicti superioris, transit ad virginem, deinde addit causam ex abundanti. Quod si dixisset, *amorem confeci*, posset intelligi *confeci*, expedivi, perfeci. At vero *virginem confeci*, quid intelligemus, nisi hoc unum, quod insultat Parmeno confectam virginem, quasi dicat superatam atque devictam? Nam proprie hoc verbum convenit gladiatoribus iis, qui gravissimis vulneribus occubuerunt. Sic Cicero in Catilinam, 'Gladiatori illi confecto et saucio.' Convenit ergo servilibus verbis, et velut jocose verniliterque jactanti, rem confectam esse in puella Virgine, et non exhibere Chæreæ damnum vel negotium. *Idem.*

5 *Ab meretrice avara: virginem quam amabat*] Ἀποσιώπησις secunda. *Difficillimum*, quia virginem quam amabat: *Carissimum*, quia a meretrice avara. *Idem.*

6 *Eam confeci sine molestia*] Nimium est, quam sibi placeant suo acumine Grammatici, in rebus obscœnis suspicandis. quo magis Terentius subterfugit talia, eo magis illi tanquam in scirpo nodum requirunt: longe cordatius Donato, Guyetus explicat, quem vide. Plautus simili loquendi genere usus est, Pseudolo I. 1. 110. 'Satin est, si hanc hodie mulierem efficiam tibi Tua ut sit?' *Bœclerus.*

8 *Id vero est*] *Vero*, nisi ornativum esset, nihil significaret. *Donatus.*

Palmarium] Palma dignum. *Idem.*

Palmarium] Insigne facinus, palma et triumpho dignum, ἀξιόνικον: propterea (inquit Plutarchus Sympos. 8.) in certaminibus palmam signum esse placuit victoriæ, quoniam ingenium ejusmodi ligni est, ut urgentibus opprimentibusque ponderibus non cedat. Aristot. 7. Problematum. Agell. l. III. c. 6. *Farnabius.*

10 *Meretricum ingenia*] Optime, non *meretricis* dixit, sed potius *meretricum.* Donatus.

11 *Mature*] Cito et ante tempus. *Idem.*

Digitized by Google

Ut cum cognorit] Suaviter non *Noverit*, sed *Cognorit*, dixit, quod est plenæ perspicaciæ. *Idem.*

Mature ut cum cognorit] Bene addidit *Mature.* Fere enim cito cognovisse obfuit: sed id ad illecebram fuit quod * cognitus est cito. *Idem.*

12 *Quæ dum foris sunt*] Apud amantes scilicet. *Idem.*

Nihil videtur mundius] Bene *Videtur*: non enim sunt. *Idem.*

Nihil videtur mundius] Nam 'Munditia illecebra est animo amantum.' Plaut. Menæchm. II. 3. 4. pertinetque huc illud Lucretii lib. IV. 'Nec divinitus interdum, Venerisque sagittis, Deteriore fit ut forma muliercula ametur: Nam facit ipsa suis interdum fœmina factis, Morigerisque modis et mundo corporis cultu, Ut facile insuescat secum vir degere vitam.' In duobus optimis Mss. codicibus, quos in Serenissimæ Suecorum Reginæ Bibliotheca contuli cum editis, legitur: 'Et munde corpore culto.' *Bœclerus.*

Quæ dum, &c.] Elegantiæ meretricum, foris amatoribus quando cœnant, in victu, vestitu, ornatu, opponit ingluviem, sordes, inopiam, domi ubi sunt. *Farnabius.*

13 *Nec magis compositum quidquam*] Bona varietas. nam hæc omnia per *magis* adverbium profert: nec omnia per comparativum gradum. *Donatus.*

Nec magis elegans] More suo, ne diceret compositius aut elegantius, ut supra, 'Hoc nemo fuit minus ineptus, magis severus.' *Idem.*

14 *Quæ cum amatore suo quum cœnant*] Unum *Cum* præpositio est: alterum conjunctio. et dicitur hæc figura λειπτότης. *Idem.*

Liguriunt] 'Απὸ τοῦ λιγυροῦ quod secundum Græcos suave intelligitur. *Ligurire* dicitur, qui eleganter et more senum multo fastidio suaviora quæque degustat. *Idem.*

14 *Liguriunt*] Exemplum probe descriptum vide in Heautont. III. 1. 48. &c. *Bœclerus.*

Liguriunt] Delicate, cum delectu et fastidio suaviora quæque delibant, 'Tangentes male singula dente superbo.' Horat. l. II. Sat. 6. *Farnabius.*

15 *Harum videre ingluviem*] Ordo erat, *Harum videre ingluviem, sordes, inopiam, quam inhonestæ solæ sint domi*: id est, cum solæ sint, ut inhonestæ, atque avidæ cibi: quæ quum foris sunt, cœnant scilicet. *Donatus.*

Harum videre ingluviem] In antiquissimis libris positum legi, *inluviem.* Et id ipsum vidit Faërnus. Ita et scribendum; alioqui bis idem diceret Terentius: addit enim, *atque avidæ cibi.* Dein et id postulat ratio oppositorum. *Faber.*

Harum videre ingluviem, sordes, inopiam] Paucissimos libros scriptos invenias, in quibus pro *ingluviem* non legatur *illuviem*, vel *inluviem*, ut in omnibus antiquis. et sane ita legendum esse etiam ipsa oppositorum ratio ordoque ostendit. duo attulit supra, quæ in meretricibus decora videantur; munditiem, et in capiendo cibo modestiam: illam quidem ubi dixit, 'nihil videtur mundius, nec magis compositum quicquam, nec magis elegans:' hanc vero ibi: 'Quæ cum amatore cum cenant ligurriunt.' ad quæ nunc eodem ipso ordine quo proposita sunt, respondet: mundiciei quidem, inluviem, sordes, inopiam opponens; modestiæ vero in cibo capiendo, inhonestam voracitatem, quam duobus versibus his describit: 'Quam inhonestæ solæ sint domi atque avidæ cibi. Quo pacto ex jure hesterno panem atrum vorent.' esse autem opposita mundiciem et inluviem ex eo liquet, quod per inluviem immundus quis dicitur. Terentius in Heautont. 'Neglecta immunda inluvie.' Virgilius: 'Fœda illuvies.' Quod si *ingluviem* legas, præterquam quod oppositorum ordo non servaretur, etiam in hoc poëta peccaret, quod nec in electo quidem ab se ordine per-

Digitized by Google

maneret: sed transeundo ab ingluvie ad sordes, et inopiam, deinde rursus ad ingluviem revertendo, confusione indecora, diversa inter se rerum genera permisceret. *Faërnus.*

16 *Quam inhonestæ solæ sint domi*] Apud Plautum legas Asinar. I. 2. 16. 'sordido vitam oblectabas pane.' *Inhonestas domi*, eleganter dixit Terentius, quæ mundæ et compositæ et elegantes foris conspiciuntur. Itaque ipsis inter artes est, hæc *vitæ postscenia* celare: ut Lucretium scripsisse (lib. IV.) eruditi existimant. hinc Parmeno suo consilio palmam dat, in prodendis quæ celabantur. *Bæclerus.*

17 *Quo pacto ex jure*] *Ex* pro *cum* positum est. aut deest *madidum*, aut *maceratum*, aut *emollitum;* nam apparet et sordidum esse, et quasi atrum durumque panem, qui ex jure hesterno sit comedendus. Cui contrarium Sallustius posuit, de deliciis militum loquens, 'Panes enim in dies mercari,' inquit. *Donatus.*

Ex jure hesterno panem atrum vorent] Hoc est, ut quidam volunt, ex antiquitate mucidum: quasi dicat, panem mucidum hesterno jure accipientes deglutiunt. *Idem.*

Ex jure hesterno panem atrum vorent] Ita loquebantur, quia interdum panem leviter in jus immersum esitabant, non ut hodie in Gallia. Ita apud Varronem, *panis ex aceto;* sic et Græci; nam ejus locutionis exempla duo sunt apud Aristophanem in edit. minore pag. 338. et 500. Est et aliud apud Hippocratem; quod me scio observasse. Iterum apud Varronem est, *brassica ex aceto*, lib. I. de R. Rust. cap. 2. *Des choux au vinaigre.* Faber.

Panem, &c.] Τοὺς δὲ ῥυπαροὺς ἄρτους φαιοὺς ἀνόμασεν Ἀλέξις. Athenæus. l. III. c. 29. *Farnabius.*

19 *Ego pol te pro istis dictis et factis, scelus, ulciscar*] Miro artificio Poëtæ et ab initio non placatur Pythias, nec in gratiam redit Chæreæ. Et insuper nunc mire a Parmenone irritatur magis, ut per eam Parmeno terreatur, et per Parmenonem ingredi ad Thaidem cogatur Senex: et demum per Senem nuptiæ confirmentur. Hæc ergo artificibus et eruditis, cetera spectatoribus Poëta exhibet. *Donatus.*

Ego pol te pro istis dictis et factis, scelus, ulciscar] Ita Plautus Amphitruone I. 1. 29. 'Ego pol te istis tuis pro dictis et malefactis, furcifer, accipiam.' *Bæclerus.*

SCENA V. Trochaici tetrametri catalectici seu septenarii sunt. vs. 3. Mss. nostr. unus: *ut ne id viderem.* vs. 10. posterius, *esse*, unus, omittit. vs. 15. duo: *sese id facturum.* unus: *sese id facere.* pro *mœchis* Argent. habet *Eunuchis.* vs. 17. duo: *facere tantum facinus audet.* mox Argent. *quid id tantum.* PA. *an non hoc tibi maximum est? τὸ tibi* etiam mei habent. in quorum uno personæ ita distinguuntur: PY. *quid ait?* PA. *tantum.* PY. *an non tibi hoc maximum est?* PA. *quis homo*, &c. in altero eadem distinctio in margine annotata est. vs. 20. duo: *dico et edico vobis.* vs. 23. duo omittunt τὸ *ne.* Argentor. *ne ut illi prosis.* et in margine: *al. nam nec illis prosis.* vs. 24. omnes: *a te esse ort.* Argent. *quicquid hoc fact. est a t.* vs. 28. omnes: *tu isti narrato omnem ordinem ut f. s.*

In hac scena per insignem astutiam Pythias Parmenonem exterret: ut specie muliebris vindictæ ad exitum promoveatur fabula; et ex magno strepitu, comica festivitate apud spectatores temperato, in tranquillum omnia subducantur. Pythias non minus gestu, quam verbis efficit: atque imprimis actuose periculi imaginem effingit. Illud egregia arte: quod invidiam in Parmenonem, misericordiam in Chæream concitat; ut pessimus videretur, qui adolescentulum ad fœdum facinus impellendo, miserandum fecisset. unde ad vices

dramaticas opportunum fuit, illum qui modo magnam et veram laudem ex spe rei bene gestæ sibi otiose pollicebatur, in maximam perturbationem conjici : in qua per moras quasdam callida Pythias eum detinet. quam enim sunt apta illa ad torquendum paventis animum : 'Colligavit primum eum, miseris modis. Atque equidem orante, ut ne id faceret, Thaide.' quanquam læsa, quamquam irascente ipsi. 'Nunc minatur porro, sese id quod mœchis solet' fieri deprehensis, facturum. et quæ seq. *Bœclerus.*

1 *Proh Deum fidem*] Vim magnam ostendit, deorum implorans fidem: quasi in hoc negotio nihil possit humanum consilium. *Donatus.*

Proh Deum fidem] Simulata perturbatione sui, Parmenonem terret Pythias. *Idem.*

Proh Deum fidem] Hæc singula pronuntianda sunt pavido et attonito vultu. *Idem.*

Fœdum] Crudele. Sallustius, 'Fœdi oculi.' *Donatus.*

O infelicem adolescentulum] Plus est miseriam adolescentis dicere Pythiam, quam irasci ei. *Idem.*

2 *O scelestum Parmenonem*] Ut verba sunt, periit profecto miser adolescens, quum in eodem peccato irascitur Parmenoni Pythias, non Chæreæ. *Idem.*

3 *Miseret me*] Hæc omnia quasi secum loquitur : et fingit se nescire, quod assistat Parmeno. *Idem.*

4 *Quæ futura exempla dicunt in eum indigna*] Graves pœnæ, quæ possunt ceteris documento esse, *exempla* dicuntur. *Idem.*

In eum indigna] Modo per *indigna*, fœda, crudeliaque significat. Ut Virgilius, 'Atque illi Misenum in littore sicco, Ut venere, vident indigna morte peremptum.' *Idem.*

Exempla, &c.] Tria pœnarum genera statuit Plato in Gorgia; κόλασιν, τιμωρίαν, παράδειγμα. Tertia hæc vindicandi ratio est, cum punitio propter exemplum est necessaria, ut ceteri similibus a peccatis metu cognitæ pœnæ deterreantur. Vide Agell. lib. VI. cap. 14. *Farnabius.*

5 *Quæ illic turba est*] Quæ loquitur: aut quam ostentat ex vultu ac dictis. sed apparet, vultum Pythiæ turbam dicere. ut in Andria, 'Sed quid Pamphilum exanimatum video? Vereor quid siet: opperiar ut sciam nunc, quidnam hæc turba tristitiæ adferat.' *Donatus.*

6 *Rogitas, audacissime*] Totum hoc terribile est in gestu ac vultu Pythiæ, et nimis usitatum et fœmineum. *Idem.*

7 *Perdidisti istum, quem adduxti, &c.*] Artificiose non accusat, quid peccaverit adversus Thaidem, quasi ex pœna adolescentis plus doleat, quam irascatur Parmenoni. *Idem.*

8 *Dum studes dare verba nobis*] Bene, *Studes dare:* neque enim dedisti. *Idem.*

Quid ita] Deest *dicis*: ut sit, *Quid ita dicis?* Idem.

10 *Scis eam hinc civem esse*] *Eam* abundat: quemadmodum supra, 'Quam amabat virginem, eam confeci sine molestia.' *Idem.*

Et ejus fratrem apprime nobilem] Hæc ad terrorem et gratiam aucta sunt. Nam primo *Virginem* posuit, post *Civem*, ad ultimum *nobilis Sororem*. Idem.

Fratrem, &c.] Hæc ad terrorem omnia. *Farnabius.*

11 *Nescio*] Perturbatur Parmeno: nec negare potuit, nec consentire valebat: sed quasi defensionis loco dixit, *nescio*. Donatus.

Atqui sic inventa est] Facile est ut credat, qui dicit *nescio*. Ergo Pythias non laborat, ut suadeat civem esse. *Idem.*

Atqui sic inventa est] Magnum horrorem incutit audienti, non accusando, sed miserando Chæream. *Idem.*

Frater violentissimus] Hoc inven-

Digitized by Google

tum est, quod daretur ad nobilem. *Idem.*

13 *Colligavit primum eum*] Mira tarditas, ad torquendum Parmenonem: simul etiam relictus ad succurrendum locus. *Idem.*

14 *Atque equidem orante, ut ne id faceret, Thaide*] Adeo violentissimus. et recte hoc additum, ne speret auxilium a Thaide. *Idem.*

15 *Nunc minatur*] *Minatur*, ut succurri possit ei, qui non sit passus. *Idem.*

Minatur porro, sese] Deest *factu-rum.* Idem.

Quod mœchis solet] Deest *fieri.* Idem.

Id quod mœchis solet] Ideo *violentissimum* dixit antea fratrem virginis, ne mirum esset, si pro adultero punire cuperet, qui innuptam violaverat. Quid deprehensis mœchis factum sit Athenis, vide apud Aristophanis Scholiastem in Plut. Plaut. Mil. Glor. v. 27. Juvenal. Sat. 10. Muret. ad v. Eth. Aristot. adde Weitzio congesta. *Bœclerus.*

Quod mœchis solet] Atheniensibus, lege Draconis, capitale erat in adulterio deprehendi. usitatissima pœna καυλοκοπὴ, παρατιλμὸς, ῥαφανίδωσις. Aristophanis interpres in Pluto et Nubibus. Lucian. de Peregr. Caput, Ep. 15. Horat. lib. I. Sat. 2. 'Ut cuidam testes caudamque salacem Demeterent ferro.' Juvenal. Sat. 10. 'Necat hic ferro, secat ille cruentis Verberibus, quosdam mœchos et mugilis intrat.' *Farnabius.*

16 *Quod ego nunquam vidi fieri, neque velim*] Julii Scaligeri cogitatio de hoc loco (Poët. I. 7.) curiosior quam verior est. revera enim ad abominationem muliebriter factam pertinent hæc verba. *Bœclerus.*

17 *Quid ita tantum*] Nimis callide Pythias hunc dicit violentum: et tamen injustum, audacemque dici non patitur, sed defendit, ut magis terreat Parmenonem. *Donatus.*

18 *Quis homo pro mœcho unquam*] Causa finalis. Virginem Civem apud Meretricem vitiavit: mercedem offert: petitur ad supplicium. *Idem.*

Quis homo pro mœcho unquam vidit in domo meretricia deprehendi quemquam] Donatus Controversiam proponit: 'Virginem civem,' &c. In quo genere controversiarum, multa adversus quæstum induci solent. unde jam ante Chærea vulgari illo colore usus erat, non fieri meretricibus injuriam, si illudantur. Et apud Quintilianum Declam. CCCLXXXV. ubi *lenoni reus* est *qui meretrici amatorium dedit*, tentantur illæ quæstiones: 'An leno damni injuria dati agere possit, an impune illi injuria fieri? an cum suam injuriam vindicare non possit, mancipii possit,' &c. Apud Calphurnium autem Flaccum Declam. 32. 'amator meretricis dominæ' inde defenditur, quod amasset amari solitam: 'Esset meum crimen,' inquit, aut error, si te solus adamassem.' De Lege Solonis, videndus Sam. Petitus in Legibus Atticis. Jure civili Romano, 'Si quis virgines appellasset, si tamen ancillari veste vestitas,' (vide omnino etiam Declam. CCCI. Quintil.) 'minus peccare videtur: multo minus, si meretricia veste fœminæ, non matrumfamilias vestitæ fuissent,' l. xv. § 15. de Injur. In Institutionibus Oratoriis Quintiliani (VII. 3.) proponitur quæstio: 'Adulterium est, cum aliena uxore domi coire: an et in lupanari?' Pertinet huc, quod Chærea dixerat: *conservam credidi.* Bœclerus.

Pro mœcho, &c.] Lege item Solonis cautum, 'Ne quis pro mœcho prehenditor in ea quæ vel in lupanari, vel publice prostat.' Per lupanaria namque et ancillulas libido permittitur. Hieronymus in vita Fabiolæ. Augustin. de Civitate Dei l. XIV. c. 16. Lactant. l. VI. Divin. Institut. c. 23. *Farnabius.*

Nescio] Quam astute dixit *Nescio:*

Digitized by Google

ne laborans ad contradicendum, amitteret fidem supplicis personæ, ac vera dicentis. vult enim magis nuntii officio fungi, quam persuadentis. *Donatus.*

Nescio] Tollendum est iterum ex annotatione Donati vitium: 'Quam astute dixit,' &c. Quis non videt, legendum esse: *simplicis personæ*, non, *supplicis?* cum enim dolo omnem hanc scenam instruxisset Pythias, candorem et simplicitatem morum verbis vultuque præfert. *Bæclerus.*

20 *Dico, edico vobis*] Αὔξησις, ut supra, 'Ubi quæram, ubi investigem?' *Donatus.*

Dico] Tibi, Pythias. *Idem.*

Edico] Omnibus tuis. Ergo ad universos utrumque refertur, et *Dico* et *edico.* Idem.

21 *Obsecro an is est*] Insultantis. ut in Phormione, 'Hiccine eras?' nam sciebat eum esse. *Idem.*

Obsecro an is est] Non bene Donatus comparavit hunc locum cum εἰρωνείᾳ Phormionis, v. 7. 52. ibi enim vera insultatio erat, nec sine petulanti cavillo et illusione. hic autem Pythias, vultu attonito, in admirationem se miserabunda componit. quæ res tacite quidem vim insultandi habere potest, non palam. id enim agitur; ne insultari videatur. *Bæclerus.*

Ne quam in illum Thais vim fieri sinat] Quam bene providet Pythias! *Donatus.*

Ne quam in illum Thais vim fieri sinat] Hæc Donatus Pythiadi, non Parmenoni, tribuit, cum annotat: 'Quam bene,' &c. nec male congruit ad simulationem ejus. *Bæclerus.*

22 *Atque adeo autem cur non egomet intro eo?* PY. *vide, Parmeno, quid agas, ne neque illi prosis, et tu pereas*] Totum hoc ad id addidit, ut senex intromittatur ad confirmandas nuptias: sed Poëta hoc agit, personæ nesciunt. *Donatus.*

Vide Parmeno, quid agas] Οἰκονομικῶς detinetur Parmeno, et ne introëat, abstervetur: ut scilicet seni, ad promovendum exitum fabulæ sive ad solvendum erroris nodum adducto, suos metus et falsa Chæreæ pericula indicaret. *Bæclerus.*

25 *Quidve incipiam*] *Facimus* mediocria, *Incipimus* ingentia. *Donatus.*

Ecce autem video rure redeuntem senem] Choragii est administratio, ut opportune in proscenium. *Idem.*

26 *Dicam huic, an non*] Hoc non esset verisimile, nisi dubitasset. Quid enim ad Chæream pertinet, dubitat. *Idem.*

27 *Scio paratum: sed necesse est*] Hæc causa dubitandi fuit: quod hinc Parmenonis, illinc adolescentis periculum cernitur. *Idem.*

Sed necesse est] *Dicere*, subaudiendum est: ut sit, *Sed necesse est dicere*, et ἀσυνδέτως inferendum est quod sequitur. Deest enim *propterea*, vel quid tale. *Idem.*

Sapis] *Sapis* dicit, non videns quid futurum sit: sed tantum derisisse contenta. *Idem.*

SCENA VI. Senarii sunt. vs. 5. Ms. unus: *ante Thaidis ostium.* duo: *ante ostium Thaidis.* vs. 6. duo: *advenisse.* vs. 8. omnes: *quid est? quid trepidas?* Argent. *tu* interponit. vs. 9. omnes: *id quod res est.* vs. 11. unus: *quid id est?* vs. 21. duo: *ad Thaidem hanc.* vs. 31. omnes: *is* pro *iis.* Bœclerus.

Annotandum, quod hujus Senis nomen apud Terentium *non est: apud* Menandrum *Simon dicitur.* Donatus.

Lachetis nomen Grammatici apposuerunt: Terentius tantum *Senis* usurpaverat, quod Donatus annotat. Idem qui securum hujus senis animum, perturbationi augendæ factum, bene observat. *Bæclerus.*

1 *Ex meo propinquo rure hoc capio commodi*] Firmatur mentis status trepidantis Senis, ut appareat, quam inopinato malo amens fieri possit: quod ipsum superius et in Parmenone servatum est. Imparatis enim mentibus mala majora sunt. Ergo

nunc tam otiosus incedit senex, ut neque mores increpet, nec quidquam suspicetur mali: sed agat gratias proximæ villæ, cujus beneficio non scit, quid in urbe agerent filii. Et nunc adest, ubi opus est Poëtæ. Et vide hanc causam fuisse, cur non ad villam diverterit. Omnes villas comicas suburbanas esse, commoditatem ipsam nunc explicat et ostendit. *Donatus.*

2 *Neque agri, &c.*] Tragicus apparatus. Delicias memorat, qui pericula cogniturus est. *Idem.*

Odium me unquam percipit] Fastidium ex abundantia est. *Idem.*

3 *Ubi satias cœpit fieri*] Suffecerant ad hanc sententiam duo superiores ii versus: sed ἐνέργεια est senilis eloquii, faceti et garruli simul. *Idem.*

Ubi satietas est] Deest *Nam:* ut sit, *Nam ubi satietas cœpit fieri.* Et, *cœpit,* pro *cœperit.* *Satietas,* odium: ab eo quod præcedit, id quod sequitur. *Id.*

Ubi satias fieri cœpit, commuto locum] Frustra annotat Donatus: 'Suffecerant,' &c. Si Grammaticus inspexisset locum penitius, deprehendere potuit, non nisi abruptam indecore orationem statim illuc præcipitari: *sed estne ille noster Parmeno?* Animadvertere debuit amplius; institutam tam frequentibus verbis sententiam, non jam supervacua, sed necessaria ἐξηγήσει peragendam fuisse. *Bœclerus.*

Commuto locum] Mira brevitate duas res explicuit simul. *Donatus.*

4 *Sed est ne ille noster Parmeno? et certe ipsus est*] Et dubitavit, et firmavit postea: utpote senex, visu jam languido, atque oculis ætate defessis. *Idem.*

5 *Quem præstolare, Parmeno, hic ante ostium*] Nove: non, *Cui præstolare:* sed, *Quem* dixit. Aliter Tullius in Catilinam: 'Qui tibi ad forum Aurelium præstolarentur.' *Præstolari,* est præsto esse et apparere, hoc est, obsequi. *Donatus.*

Quem, &c.] Cic. tamen cum Dativo, 2. invectiva. *Farnabius.*

6 *Quis homo est*] Quare, *Quis homo,* quum providerit venientem? Utrum non vult videri providisse, ne quid fallaciæ parasse videatur? Sic et in Andria, 'Quasi de improviso respice ad eum.' Vel, quia perturbatur exanimatus, qui dum quid apud Thaidem geratur, auscultat, non videt Senem propius accedere, quem longe viderat? An vero idcirco hoc fingit, quia quod parabat dicere de Chærea, postquam cominus ventum est, non audet loqui? *Donatus.*

Quis homo est] Quasi de improviso respicit ad herum, quem ante viderat. *Farnabius.*

7 *Lingua hæret metu*] Virgilius, 'Et vox faucibus hæsit.' *Donatus.*

8 *Quid est quod trepidas*] Instandum est seni ad audienda, quæ de facili nunquam fateretur Parmeno. *Idem.*

Satisne salve] *Salve,* integre, recte, commode. Plautus in Trinummo, 'Benevolens tuus atque amicu'st. Le. satin' salve?' *Idem.*

Satin' salvæ] Al. *Satin' salve?* utrumque rectum est. *Faber.*

Satisne salve] Nunc adverbium est; producta est *e* litera. Sallustius, 'Inde ortus sermo, percontantibus utrimque, satin' salve, quam grati ducibus suis, quantis familiaribus copiis agerentur.' *Donatus.*

Satine salvæ] Vide Chrestomath. voc. *salv.* Bœclerus.

Sati'ne salvæ] Satisne salvæ sunt res nostræ? Legitur et *salve* Adverbialiter. quam lectionem astruit Brissonius l. 8. auctoritate Livii, Salustii, Plauti, Ausonii, Apuleii, &c. *Farnab.*

9 *Here, primum te arbitrari quod res est velim*] Quod ante narrationem confirmatio inducitur, contra morem et præcepta est: sed merito, quia perturbatus est, licet simul * ut non possit dicere. *Donatus.*

Here primum te arbitrari, quod res

Digitized by Google

est, velim, &c.] Donatus, ordinis immutati, ut confirmatio ante narrationem induceretur, causam a perturbatione repetit. Est autem arti potius tribuendum. Sic Heaut. (IV. 1. 10.) Sostrata incipit 'primum hoc te oro, ne quid credas me adversum edictum tuum facere esse ausam.' ubi Servus: 'Nescio quid peccati portat hæc purgatio.' *Bœclerus.*

Primum, &c.] Præmunitio et excusatio præpostera male conscii animi, se purgantis, antequam accusetur. *Farnabius.*

10 *Quidquid hujus factum est*] Absolute. ut supra, 'Et quidquid hujus feci, causa virginis feci.' Aut deest *rei:* ut sit, *hujus rei.* Stomachose. *Donatus.*

11 *Quid*] *Quid*, interrogat. quis enim ante crimen, quam objiciatur, aut proponatur, neget? *Idem.*

Recte sane] Docte Terentius ipse se reprehendit. Nam ordine factum non est, præ timore et conscientia. *Idem.*

12 *Emit quendam Phædria Eunuchum*] Vide, narrationem a necessariis et urgentibus cœptam, non in se continere, nisi quod rei conditio cogit fateri. *Emit*, inquit, *quendam Eunuchum, quem dono huic daret.* Non dixit, *Cui dono daret.* Aliter ab amoris mentione cœpisset. Deinde τὸ *quendam* ἐξουθενισμὸν significat, et εὐτέλειαν ἀνδρός. *Donatus.*

13 *Huic*] *Huic*, more suo dixit potius, quam, *Meretrici.* Quinetiam interrogatus, Thaidi potius dicturus est, quam ut nomen dicat, quo offenditur Senex. Eunuchi autem solius mentio necessaria est: quia dicturus est, pro Eunucho deductum Chæream. *Idem.*

14 *Viginti minis*] Tantum dederat Phædria pro Eunucho et ancilla Æthiopica, ut ex act. I. sc. 2. vs. 89. constat. servus hic compendio agit: fatetur summam; et Eunuchum nominat solum, unde occasio periculi comici ad alterum filium, Chæream, profecta est. *Bœclerus.*

15 *Actum est*] Desperantis verbum. *Donatus.*

Tum quandam fidicinam amat hic Chærea] Mire et necessario variavit. ille *Emit*, ut Eunuchum mittat ad Thaidem: hic *Amat*, ut deduci se pro Eunucho velit. *Idem.*

Quandam fidicinam] Extenuatio criminis est: non quod Virginem, quod Civem vitiaverit. *Idem.*

Hic Chærea] Adverb. in hac urbe, vel, in ædibus Thaidis. *Farnabius.*

16 *Hem! quid? amat*] Hæc singula pronuntianda sunt, ut stuporem nimiæ indignationis ostendat. *Donatus.*

An scit jam ille quid meretrix siet] Quia fidicina, meretrix est. *Idem.*

17 *An in Astu venit*] *In Astu*, in urbem de Peireo. sic Athenienses vocabant urbem suam: unde ipsi incolæ ἀστοὶ vocantur. *Idem.*

Aliud ex alio malum] Hoc separatim dixit Senex, fixis in Parmenonem oculis. *Idem.*

In astu, &c.] In urbem ex Piræeo. ὡς ἄστυ αἱ Ἀθῆναι, ἀστοὶ καὶ ἀστικοὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ὡς καὶ ἐπὶ Ῥώμης λέγεται. Stephan. de Urbibus: et Cic. l. II. de Legib. 'Vestri Attici, priusquam eos Theseus demigrare ex agris, et in Astu, quod appellabatur, omnes se conferre jussit.' *Latomus* proverbium esse ait, dicique de callidis ex usu peritis. sed nullo fultus tibicine. adagiographi non agnoscunt. *Farnabius.*

18 *Here, ne me spectes*] Conscientia trepidus Parmeno heri vultum terrore et iracundia plenum non sustinet: et purgationem priorem repetit. *Bœclerus.*

Me impulsore hæc non facit] Ipsum accusat conscientia. non enim quod levius est, dixit, *me sciente:* quum plus inferat, *me impulsore.* Donatus.

19 *Ego te, furcifer, si vivo*] Modo omnis sævitia comica aut in comminatione est, aut in apparatu verborum. *Idem.*

20 *Si vivo*] Ἀποσιώπησις: *te ulcis-*

Digitized by Google

car. quia necessario sequitur. *Idem.*

Sed istuc quidquid est] Inventa causa cur supplicia differantur, donec uxorem ducat Chærea, et ipse purget Parmenonem: secundum argumenta, quæ sibi ipse prospexit, jussu coactuque fecisse, et imperio herilis filii sui, Chæreæ scilicet. *Idem.*

21 *Ad Thaidem deductus est*] Unde ductor ipse sceleratus. *Idem.*

22 *Pro Eunuchon'*] Non interrogat, sed exhorrescit. *Idem.*

Hunc pro mœcho postea] Bene studuit Terentius, *pro*, bis numero dicere: et *pro* Eunucho, et *pro* Mœcho. *Pro mæcho* autem quasi excusans dixit. Nam vere in Virginem Atticam, non pro mœcho, sed mœchus est. *Idem.*

Hunc pro mæcho postea] Bene utrumque *pro*, quia neque Eunuchus est, qui vitiavit virginem; neque mœchus, qui in domo meretricia. Et specta quam oratorie transtulerit mentionem vitiatæ virginis. *Pro mæcho*, inquit, ut culpam Chæreæ sub meretricis accusatione cœlaret. *Idem.*

Hunc pro mæcho] Bene totum *pro:* quia neque Eunuchus, qui Ephebus; neque Adulter, qui Amator. *Idem.*

23 *Comprehendere intus, et constrinxere*] Quo dicto vim ingentem inferri significat Chæreæ. *Comprehendere*, significat strictim aliquem in facinore deprehensum. *Idem.*

24 *Audaciam meretricum specta*] Major ἔμφασις accusationis est per pluralem numerum, quam singularem. Sic alibi: 'An potius ita me comparem Non perpeti meretricum contumelias?' *Idem.*

Audaciam meretricum] Oratorie avertit iram Senis a se, et a Chærea: atque derivat in Meretricem. *Idem.*

Numquid est aliud mali, damnire] Bene interrogat: quia omnia invitus servus dicere videbatur. Et cum damnum, malum sit, de proximo collatum discernitur: et damnum ad emptionem Eunuchi, malum ad comprehensum pertinet et constrictum Chæream. *Idem.*

24. 25 *Nunquid est aliud mali damnire*] Damnum in sumtu; malum in corruptis filiorum moribus, et alterius periculo: quod ut depelleret, prætrepide festinat senex. *Baclerus.*

26 *Cesso huc introrumpere*] In tantam formidinem conjectus est Senex, ut non miremur, quod tam cito nuptias firmet Ephebi et Virginis: et quamvis non honeste, tamen quia ex ingenti metu, vel indigno matrimonio, Filii vitam pacisci velit. *Donat.*

Tantum est, &c.] Nihil præterea. *Farnabius.*

27 *Non dubium est, quin mihi magnum ex hac re sit malum*] Suave est nescire personas, quid agat Poëta. Ita non periclitaturus Parmeno. *Donatus.*

28 *Nisi quia necesse fuit*] *Necesse*, est nomen. Nam *necessus*, *necessis*, et *necessitas*, et *necessum*, lectum est. *Idem.*

Quia, &c.] Ut filio suo Chæreæ succurreret. *Farnabius.*

Id gaudeo] Scilicet, ut succurratur Chæreæ periclitanti. *Donatus.*

29 *Propter me*] Plus dixit, quam si *per me* diceret. *Idem.*

Hisce aliquid] Meretricibus, non adolescentibus. et item pluraliter, suo more: Ut, 'Audaciam meretricum specta.' Et, Non perpeti meretricum contumelias.' *Idem.*

Propter me hisce aliquid esse event] Mea opera. ita sæpe. 'Ego propter me illam decipi miseram sinam?' Andr. I. 5. 36. *Bœclerus.*

30 *Nam jam diu aliquam causam quærebat senex*] Nota *causam*, pro occasione. *Donatus.*

Nam jam diu aliq. caus.] Egregio invento suavitatem exitus comici cumulare voluit poëta; dum facit senem meretricibus et domui Thaidis infestum, quam mox in clientelam suscipit; servum gloriantem de vin-

dicta in easdem mulieres, quæ nulla futura erat. ut omnia exspectatis contraria mox evenirent. *Bœclerus.*

Jam diu, &c.] Infestus meretrici propter corruptum ab ea Phædriam. *Farnabius.*

31 *Quamobrem insigne aliquid faceret*] Manifestius hoc Menander explicat, jampridem infestum Meretrici Senem, post corruptum ab ea Phædriam: nunc demum se inventa occasione vindicaturum. *Donatus.*

Quamobrem] Quamvis dixisset *causam*, intulit *quamobrem*. Idem.

Insigne aliquid] Magnum et nobile facinus. *Idem.*

Faceret] Ἰδιωτικῶς dixit. *Idem.*

Scena vii. Iambici tetrametri catalectici. vs. 6. Mss. nostri omnes: *pergin?* Py. *ha ha he* (*ah ah eh*) *perii.* vs. 7. Argent. vitiose: *ad te ridendo.* meorum unus: *de te ridendo.* alter: *de te irridendo.* vs. 9. duo: *non satis potest narrari.* Argent. ut ed. vs. 15. duo: Par. *quid est?* Py. *jam scis te per.* vs. 17. duo: *itane lep.* vs. 18. duo: *reddam hercle vicem.* tertius: *reddam vicem hercle.* vs. 20. omnes: *denobilitas.* duo addunt *istum.* vs. 21. unus: *utrique.* sed in marg. *al. uterque.* Bœclerus.

Pythias egreditur veluti irrisura Parmenonem, ut ipsa putat, egredi autem a Poëta cogitur, ut doceat populum, quid intus egerit senex. Ergo persona cachinnans inducitur, quærens Parmenonem: aspectuque ejus ob nimium risum vix loqui posse. Donatus.

1 *Numquam edepol quidquam*] Rarum est evenire quod velis; et quod maxime velis, id rarum magis. *Idem.*

Nunquam edepol quicquam jamdiu] Jam ille prioris scenæ pavor et consternatio effusissimo risu dissolvitur. genus lætitiæ gestientis cum insultatione et irrisu novum ac singulariter tractatum: sicut videbatur callidæ ac petulanti ancillæ convenire. Initium frequentatione verborum solita affectum signat. accedit vultus, gestus, et commotio corporis. muliebriter enim actuosa est Pythias. *Bœclerus.*

2 *Venit errans, &c.*] Non gressu errans, nec via: sed animo et opinione. *Donatus.*

3 *Mihi solæ ridiculo fuit*] *Soli* regulariter dicitur: *solæ* non recte, sed antique, ut alibi, 'Hoc ipsa in itinere, alteræ dum narrat, forte audivi.' *Idem.*

Mihi solæ] Hujus archaismi exempla e Priscian. lib. vi. xiii. ubi hunc versum laudat, repetenda. *Bœclerus.*

Solæ, &c.] Archaice, pro *soli.* ut *alteræ, istæ,* &c. adi Grammat. nostram. *Farnabius.*

4 *Quid hoc autem est*] Ridentem miratur Parmeno. *Donatus.*

Nunc id prodeo] Propter id. *Idem.*

6 *Quid rides? pergin'*] Ex hujus verbis ostendit, quam multum rideat petulans puella. *Donatus.*

Perii] Proprie hic verbum est aptum, quasi sit lassa ridendo. *Idem.*

8 *Numquam edepol hominem stultiorem vidi*] Postquam *rogas* dixerat, quasi narratura videbatur: et redit ad insultationem. *Idem.*

9 *Quos ludos præbueris intus*] Ex errore et metu nimio Senis, credentis, constrictum Filium se offensurum in domo Meretricis. *Idem.*

Non pote, &c.] Al. *Non satis potest narrari.* Al. *Non pote satis narrari.* i. e. possibile. *Farnabius.*

10 *At etiam primo callidum ac disertum credidi hominem*] Hæc omnia sic in scena pronuntiata sunt, ut risu interrumpi verba puellæ viderentur. Majorisque insultationis est, si is qui fatigat alterum, dicat se ante de illo multo aliter sensisse. *Donatus.*

At etiam primo callidum et disertum] Mire auget irrisionem exprobratio stultitiæ, a muliere facta, ei, qui hactenus magnam in se vim astutiæ ac potestatem habere sibi videbatur. τὸ *disertum* non intellexit Donatus. bene explicat Guyetus, ita apud Plau-

Digitized by Google

tum, 'Doctus et callidus,' Epid. III. 3. 47. *Bœclerus.*

Callidum, &c.] Video autem te stolidum esse, qui temere crediderís; et futilem, qui falsa pro veris narraveris. *Farnabius.*

11 *Ilicone credere*] Non ideo hoc dicit, quod personæ suæ fidem deroget: sed quod res incredibilis fuerit, quam illi persuaserit. aut certe si credendum fuerit, non statim, neque examinata, neque facta rei cognitione. *Donatus.*

Ilicone credere] Objurgatio de tempore. *Idem.*

12 *An pœnitebat flagitii*] Illud quod supra, a stulto: hoc quod nunc dicit, a malo fieri potuit. Illud, ab imprudente: hoc, quod pejus est, a sciente. *Idem.*

An pœnitebat flagitii] Parvum videbatur. Ipse alibi, 'Quantum hic operæ fiat, pœnitet.' Plautus Truculento, 'Pœnitetne te, quod ancillam solam nimis erumpere? *' *Idem.*

An pœnitebat flagitii, te auctore quod fecisset Adolescens, ni miserum etiam patri indicares] Cave interpretes nostrates audias, 'Pœnitet me hujus rei,' ubi de alio, non de me loquor, non significat, *je me repens*, esset enim ridiculum: sed id quod dicimus, *Je ne suis pas content de cela. Cela ne me satisfait pas. Cela n'est pas assez pour moy.* Quamobrem optime Baifius, etiamsi sermone paulo obsoletiore: *N'estois tu content du délit, Qu'au jeune homme tu as fait faire, Sans aller encor à son pere Encuser le pauvre garçon?* Faber.

An pœnitebat flagitii] An non satis videbatur, id flagitium adolescenti præmonstrasse? an non satis visus es tibi peccasse, quod flagitii auctorem adolescenti te præbuisti, nisi insuper proderes eum? Donatus: an 'parvum videbatur?' nota Latinam elegantiam. *Bœclerus.*

13 *Ni miserum insuper etiam patri indicares*] Duo objicit, unum, quod male consuluerit: alterum, quod male prodiderit consilia sua. Et bene *Indicares*, nam *indicium* dicitur ejus, qui una peccaverit. *Donatus.*

Ni miserum insuper etiam patri indicares] Ad invidiam Parmenonis, miserum dicit adolescentem: eo modo quo Juno accusans Venerem, ait, 'An miseros qui Troas Achivis Objecit.' Sic enim agimus, quum ab his, qui falso rei sunt, in auctores culpam sceleris removemus. *Idem.*

14 *Nam quid illi*] Adolescenti scil. *Idem.*

15 *Quid est? jam scis te periisse*] Hoc non stupentibus, ac culpam patientibus dicitur. *Idem.*

Quid est] Si Pythias hoc dicit, referendum est ad vultum Parmenonis, verbis ancillæ consternati, et in eam ἐμπαθῶς ἀτενίζοντος. *Bœclerus.*

16 *Hem, quid dixisti, pessuma*] Nunc demum intelligit Parmeno se esse delusum. *Donatus.*

Etiam rides] Apparet eam ex hujus stomacho vehementius cachinnare. *Idem.*

17 *Nos irridere*] *Nos* superbius dixit, quam si diceret *Me.* Idem.

Scelus, &c.] Scelesta. vide Andr. act. III. scen. 5. *Farnabius.*

Si quidem istuc impune habueris] Hic vel subaudiri potest: *peream si quidem ist.* ut sit directa comminationis formula. vel obliqua denuntiatione vindictæ: 'mirum fuerit si quidem istuc impune habueris:' atque ita forte *Donatus* scripsit, ubi legitur: *Si quidem istuc impune habueris.* subauditur: *tum nimium.* quid est, *tum nimium?* quanto facilius? *tum mirum fuerit. Bœclerus.*

Verum] *Donatus:* 'Interrogatio irridentis.' q. d. credamne istuc tibi? itane vero ais? itane credam futurum? Bene Gallus Scholiastes: *dis tu vray! veux tu dire! ne te moques-tu point! parles-tu a bon escient!* vultus supplet verba in talibus. *Idem.*

Reddam hercle] Subaudi: vicem.

sicut in Mss. nostris et Palatin. apud Pareum additur. *Bœclerus.*

19 *Sed in diem istuc*] In longam dilationem, unde *dilatio* est dicta, diei prolatio. *Donatus.*

20 *Tu jam pendebis*] *Jam*, nimiam velocitatem significat. *Idem.*

Pendebis, &c.] E trabe pendens vapulabis. *Farnabius.*

Nobilitas flagitiis, et eundem indicas] Duas res significat simul: et cogis flagitia facere, et facientem indicas. *Donatus.*

Et eundem indicas] Notum (notorium dicerent Juris consulti) facis. *Nobilito* autem in utramque partem accipitur. ut, 'Testis est Phalaris, cujus præter ceteros nobilitata est crudelitas.' Cic. l. II. de Offic. *Farnabius.*

21 *Uterque in te exempla edent*] Nova ac mira tormenta, quæ pro exemplis narrentur, aut quæ documenta sint ceteris ne delinquant, *Exempla* dicuntur. Et *edent*, et *edet* legitur. Si *edent*, figuratum est: si *edet*, recte. Et plus est *edet*, quam *dabit*. Donatus.

Exempla edet] Supra scen. 5. hujus actus. *Farnabius.*

22 *Nullus sum*] Hoc secum Parmeno. *Donatus.*

Hic pro illo munere tibi honos est habitus: abeo] Εἰρωνικῶς et μεταφορικῶς. *Idem.*

Pro munere] Et honos rumigerulis haberi solet. *Idem.*

Hic pro illo munere tibi honos est habitus. abeo] Quam præclara et rebus consentanea clausula huic scenæ imponitur: Pythiadis ἐπιφώνημα χλευαστικὸν, et Parmenonis ὀδυρμὸς μετανοητικός. *Bœclerus.*

23 *Egomet meo indicio, miser, quasi sorex, hodie perii*] Proprium soricum est, vel stridere clarius quam mures, vel strepere magis, quum obrodunt frivola: ad quam vocem multi se intendentes, quamvis per tenebras noctis, transfigunt eos. Plautus: 'Confossiorem te faciam soricina nænia.' *Donatus.*

Egomet meo indicio] Proverbium in eos, qui ipsi se produnt. quia sorex non facile caperetur, nisi emitteret vocem noctu. *Idem.*

Quasi sorex hodie perii] Quia latere potuit, nec occidi, si taceret. *Idem.*

Quasi, &c.] Sorices strepitu aut stridore vocis vel arrosionis se produnt, unde etiam noctu et per tenebras, ab iis qui attendunt, transfiguntur, 'Tacite pasci si posset corvus, haberet Plus dapis, et rixæ multo minus invidiæque.' Horat. lib. I. Epist. 17. *Farnabius.*

SCENA VIII. Tetrametri Trochaici catalectici sunt. vs. 1. unus Mss. meorum: *quid nunc? qua spe? quo consilio huc imus? quid cœptas Thraso?* τὸ *ceptas* alter quoque habet. vs. 6. duo: *quidnam hic properans prosilit?* tertius: *etiam hic quidnam properans prosilit?* Bœclerus.

1 *Quid nunc? qua spe, aut quo consilio huc imus*] Reminiscere, hunc esse, qui supra Militi dixerit de Thaide, *Jamdudum te amat.* et rursus, *Jam tibi hæc aderit supplicans ultro.* et hinc videbis quos exitus habeat assentatio. nam idem Militi auctor est summæ desperationis. Et animadverte, quod semper a mensa Gnatho invitus abstrahatur: nam et supra quum ad litem venitur, ex verbis Thrasonis manifestum est, et Gnathonem invitum sequi, ubi dicit, 'Hanccine ego ut contumeliam tantam, tam insignem in me accipiam, Gnatho? Mori me satius est.' Et bene, 'Qua spe, aut quo consilio?' tanquam omnia expertus, et nec muneribus gratus, nec terroribus metuendus. *Donatus.*

Qua spe] Parasitus intelligit quid agat miles: sed ad hoc inducitur interrogare ipsum militem, ut populus audiat, quo consilio veniat ad Thaidem. *Idem.*

Quid nunc? qua spe] Summa desperatio est apud Militem reconciliandæ

Digitized by Google

amicæ, ad hoc ut æquo animo ferat admitti Phædriam, dum ipse quoque recipiatur. nam non in fine fabulæ contristandus est. *Idem.*

Quid nunc] Sub. agimus. quid nunc agimus? qua spe aut quo consilio huc imus? comicæ figuræ genus, interrogatione multiplicare, et rem unam interrogando diffundere. *Bœclerus.*

Quid inceptas, Thraso] *Incipere*, magnorum facinorum est, et audaciæ. *Donatus.*

2 *Ut Thaidi me dedam*] Post indictionem belli, et instructionem pugnæ, quid sequatur, nisi deditio superatorum? *Idem.*

Et faciam quod jubeat] Proprie: nam in deditione victores jubent, victi obsequuntur. *Idem.*

3 *Qui minus, quam Hercules servivit Omphalæ*] Hic Terentius exprimit consuetudinem in qua ignavis rationes criminum, et exempla suppeditant. nam sic et supra de Pyrrho. Omphale Lydiæ regina fuit, quæ Herculem sibi servientem etiam ad lanificium compulit: quum ipsa calathum, et colum, cultusque fœmineos, sagittis et clava, leonisque tegmine mutasset. *Idem.*

Hercules servivit Omphalæ] Subauditur, et ego serviam Thaidi? *Idem.*

Qui minus huic] Supple: qui minus huic, i. e. Thaidi me dedam serviamque? *Bœclerus.*

Omphala] Lydiæ regina, cui servivit Hercules, clava et leonis pelle exutus, muliebri ornatu purpuraque indutus colum tractavit, eique supplicium sui dedit, παιόμενος τῷ σανδάλῳ. Lucianus lib. de scribenda historia. 'solea puer objurgabere rubra.' Pers. Sat. et quæ nos ibi. *Farnabius.*

Exemplum placet] Potest hoc dictum videri militi, approbando applaudendoque, (quod mihi potius placeat,) vel ad spectatores seorsum. sequens certe versus spectatoribus, non militi dicitur. *Bœclerus.*

4 *Utinam tibi commitigari videam sandalio caput*] *Commitigari*, est tundendo deprimi atque deponi. *Donat.*

Sandalio caput] Plus dixit *Caput*, quam si aliam partem corporis diceret verberari. Et mire, calceamento caput verberari. *Idem.*

5 *Perii! quid hoc autem est mali*] Eunuchi habitu Chærea, sed virili confidentia prosilit, et militem velut novi rivalis terret aspectu. *Donatus.*

6 *Hunc ego numquam videram*] Ideo Chæream miratur. *Idem.*

Hunc ego, &c.] Chæream. *Farnab.*

Quidnam properans hinc prosilit] Poëta, non orationem modo Chæreæ, scena sequenti; sed etiam gestum hic τῇ καταστροφῇ præsultantem denotare voluit. *Bœclerus.*

Scena ix.] Tetrametris Iambicis acatalecticis et Trochaicis catalecticis constat scena. vs. 3. omnes Mss. nostri: *contigere.* vs. 7. unus meorum: *bene ita me dii bene ament, factum.* Argent. *bene ita me dii ament, bene factum.* mox unus: *audin tu hunc quid ait?* vs. 10. duo: *fratris ergo tota est Th.* vs. 11. duo: *quia miles pellitur foras.* vs. 25. τὸ *ne* omnes omittunt. mox duo: *aut me.* vs. 19. duo novam scenam incipiunt ab illis verbis: *Dii vestram fidem.* vs. 25. duo: *precibus aut pretio.* omnes: *tandem* pro *tamen.* vs. 26. omnes: *si quid tibi collibuit, facile est* (*est facile*) *novi te.* vs. 27. duo: *donum aut præm.* unus, *don. et præm.* vs. 29. unus: *te præsente et te abs.* alter: *te præs. absenteque.* vs. 33. omnes: *scin quam fretus.* vs. 34. omnes: *nihil est quod dicas mihi.* vs. 36. duo addunt, *genus.* vs. 39. omnes: *volo.* vs. 41. duo: *vos non id facere.* vs. 48. omnes: *nemo potest esse.* vs. 52. omnes: *accipit hominem n. m. p.* et vs. 53. *nisi.* vs. 54. omnes omittunt τὸ *hoc.* vs. 59. duo: *sed mores postquam ostendi tuos.* etiam tertius addit: *sed.* vs. 63. omnes: *eloquentiam.* Idem.

1 *O populares, ecquis me vivit hodie fortunatior*] *Hic persona Chæreæ est, fervens gaudio, ut adolescentuli est in*

Digitized by Google

prosperis rebus. Donatus.

O populares] Non mirum si insane exultat nuptiis, qui jamdudum ob id solum, quod vitiaverat virginem, lætabatur. *Idem.*

O populares] Bene Poëta adolescentem, qui supra nimia levitate exultaverat, nunc honestiore lætitia delibutum reddit. Suntque hæ ἐκφωνήσεις τῶν εὐχαριστούντων ad catastrophen factæ. compara Phorm. v. 6. *Boecler.*

O populares] Cives. *Farnabius.*

2 *Nemo hercle quisquam*] Et interrogavit, et respondit sibi. *Donatus.*

Nemo hercle quisquam] Παρέλκον tertium. *Idem.*

Nemo hercle quisquam] Respondet sibi eodem genere amplificandæ sententiæ, quod vices loquentium alibi habet. Heaut. IV. 3. 7. 'CLIN. cui æque audisti commodius quicquam evenisse? SY. nulli.' *Bœclerus.*

3 *Cui tam subito tot contigerint commoda*] *Tam* qualitatis, *Tot* quantitatis est. *Donatus.*

Congruerint commoda] Confluxerint, simul depluerint. *Farnabius.*

4 *Quid hic lætus est*] Inventa persona est, ad quam gesta hæc narret Chærea, ut populus et miles instruatur, quid intus gestum sit. *Donatus.*

5 *Inventor, inceptor*] *Invenire* sapientis est: *incipere*, audacis: *perficere*, constantis. Ergo plena laudatio est. et constat, hoc Chæream laudative dicere. nam in subditis solum consilium attributurus est Parmenoni. *Id.*

Scin' me in quibus sim gaudiis] Σύλληψις. Et nota *Scin' me:* quum sufficeret *scin'*. Ergo *me* abundat: et est figura ἀρχαϊσμός. *Idem.*

6 *Scis Pamphilam meam*] Amatorie dixit *meam:* vel potius sponsam meam, vel quam amo. *Idem.*

Inventam] Cognitam. *Idem.*

Civem] Deest *esse.* Idem.

Scis sponsam mihi] Deest et *esse*, et est *sponsa* nunc participium. *Idem.*

7 *Bene, &c.*] Gratulationis formula. *Farnabius.*

Audin' tu illum quid ait] Hoc vultu mutato et turbato dicitur. *Donatus.*

8 *Amorem esse omnem in tranquillo*] Bene, *in tranquillo*, quia mari et tempestatibus, amicæ mobilitas et instabilitas comparatur. Sic Horat. 'Simplex munditiis: heu quoties fidem Mutatosque Deos flebit; et aspera Nigris æquora ventis Emirabitur insolens, Qui nunc te fruitur credulus aurea,' &c. *Idem.*

In tranquillo] Securum. 'Omnis res jam in vado.' Andr. act. IV. sc. 2. 'Ego in portu navigo.' Andr. act. III. sc. 1. *Farnabius.*

Una est domus] Post Pamphilæ nuptias. *Donatus.*

9 *Thais Patri se commendavit*] Hoc est quod profuit Phædriæ. *Idem.*

In clientelam et fidem] *Clientelam*, ut ametur: *in fidem*, ut defendatur. *Idem.*

In clientelam] Ex jure applicationis, cujus meminit Cicero I. de Oratore, peregrini se opulento alicui in clientelam dabant. quod Athenienses νέμειν προστάτην appellabant. ἀπροστασίου δίκη, lis contra eum qui sibi nullum patronum adoptarat. *Farnabius.*

10 *Fratris igitur Thais tota est*] Bene *tota*: ut ne ex parte quidem sit militis. *Donatus.*

11 *Miles pellitur foras*] Sunt gaudia ex nostris bonis: sunt gaudia ex aliorum malis, hostium aut inimicorum. Ergo utrumque genus gaudiorum complexus est. *Idem.*

12 *Visam domum*] Bene domi quæritur Amator exclusus: nam neque ruri, neque in foro est. *Idem.*

13 *Perpetuo perierim*] Quia illud periisse supra, temporale videbatur. *Idem.*

Quin ego nunc perpetuo perierim] Hic jam Militi neque serviendi Amicæ, ut apparet, præbetur locus. *Id.*

14 *Sine dubio, opinor*] Quia non quis dicitur perpetuo periisse. Quid enim opus hac exceptione est, quando nemo ita perit, ut temporaliter

Digitized by Google

pereat, et postea fiat non perditus? Correxit Parasitus stulti dictum Militis: non illum perpetuo, sed sine dubio periisse, opinari respondens. non est enim contrarium, 'Opinor te periisse sine dubio,' pro certo periisse. Confirmatur periisse Miles, ut post tanta munera ex desperato supplex, ex supplice patiens rivalis existat. *Idem.*

Sine dubio opinor] Περιεργία mera est Donati, quod de emendata militis locutione hoc loco disquiritur. *sine dubio, opinor*, perpetuo periisti. omnino ita esse opinor, ut dicis. *perpetuo perire*, comica locutio. *Bœclerus.*

Quid commemorem primum] Διαπόρησις oratoria, familiaris laudantibus. Cicero: 'Unde igitur potius incipiam?' Hoc autem fit, ubi omnia et magna videntur et paria. *Donat.*

15 *Illumne qui mihi dedit consilium*] Attribuuntur Personis consilia, facta, casus, et orationes. Ergo hic laudatur consilium Parmenonis, factum Chæreæ, casus Fortunæ, id est, eventus: oratio Senis. *Idem.*

Illum, qui mihi dedit consilium] Tria sunt in vita hominum, consilia, facta, successus. Consilium, animi est: factum, corporis: successus, fortunæ. *Idem.*

Illum] Parmenonem scilicet. *Id.*

16 *Fortunam, &c.*] Quæ 'rerum humanarum domina,' &c. Cic. pro Marcello. Quæ in vita humana utramque facit paginam, rerum acceptarum, et expensarum. Plin. *Farnab.*

17 *Quæ tot res*] Bene, *Tot res*; quasi dicat, Eunuchum pro quo duceretur, commendationem virginis, absentiam meretricis, occasionem vitii inferendi, patris interventum in nuptias. *Donatus.*

18 *An mei patris festivitatem*] Etiam Patri laus impartienda est. nam non erat transeundum *Festivitatem*, qua et festivus Amatori non obstitit, quod ignovit ut facilis: unde *festivitas* in dictis, *facilitas* vero in animo et factis. *Idem.*

Festivitatem] Lætitiam: ut, 'Festivus dies est.' Idem.

An mei patris festivitatem et facilitatem] Patris hujus personam solius καταστροφῆς causa poëta induxit. igitur, quæ intus peracta sunt, merito vocabulis καταστροφῇ quodammodo propriis celebrantur. *Bœclerus.*

O Jupiter, serva, obsecro, hæc nobis bona] Id est, Gallice, *Après cela je ne demande plus rien à Dieu.* Faber.

19 *Serva obsecro hæc nobis bona*] O. l. s. *hæc bona nobis.* Faërnus.

DI vestram fidem] Cito intervenit Phædria, utpote qui domi erat. *Donatus.*

20 *Quæ narravit*] Nimius affectus in utramque partem defectus orationis amat: est ergo ἔλλειψις: deest enim *Gaudeo.* Idem.

21 *Satis credo*] Sic dici nota agentibus solet. Recte igitur huic dicitur, cui fiunt nuptiæ, *gaudeo:* et ille sic respondet, ut amicis gratulantibus decet, *Satis credo. Credo* autem ideo, quia multi se fingunt gratulari, quum invideant: gaudere, quum doleant. *Idem.*

Nihil est Thaide hac frater tua dignius, quod ametur] Quæ possit delicatior esse verborum collocatio, etiam in soluto sermone? ita mox, 'cur te ergo in his ego conspicor regionibus?' Quod semel hic attingitur. exempla in nostro perpetua sunt. *Bœclerus.*

23 *Mihi illam laudas*] Scilicet amatori ejus. Et *mihi* pronuntiatione juvandum est. *Donatus.*

Perii: quanto minus spei est, tanto magis amo] Hic vero est ardor insanissimus: ut Virgilius, 'Formosum pastor Corydon ardebat Alexin, Delicias domini.' Et profecto sic est, Sapientes spe maxime ad amorem coguntur: stulti forma tantum. *Idem.*

Hui, mihi illam laudas] Eadem forma sententiæ in Adelphis III. 4. 35. 'Vigilantiam tuam tu mihi narras?' *Bœclerus.*

Digitized by Google

Quanto, &c.] Insani militis amor insanissimus. Amor spe intenditur, metu crescit et flagrat. *Farnabius.*

24 *Obsecro, Gnatho, in te spes est*] Mire, quasi desperatis omnibus auxiliis, abjecta nimis supplicatio inducitur. Nam et *obsecro*, et *Gnatho*, id significant, et *in te spes est*. Donatus.

Quid vis faciam] Non est hoc interrogantis, sed est ostendentis non esse quid faciat. *Idem.*

25 *Precibus, pretio*] Nihil Militi superest præter precem, ut victo: et pretium, ut diviti. Nihil aliud optat, quam sic res eant, ut persona Thaidis conveniri possit. *Idem.*

Precibus, pretio] 'Ασύνδετα, velut afflicta et lassa, pronuntianda sunt. *Idem.*

Pretio] Varie: quia alibi dixit, *precario*. Idem.

Ut hæream] Τὸ *hæream* ultimum genus beneficii est. *Idem.*

In parte aliqua] Non enim *Parte* dixit, ut æqua intelligatur. *Idem.*

Tandem] Et desperantis est, et difficulter credentis. *Tandem* non est adverbium temporis: sed *Saltem* significat. *Idem.*

Ut hæream, in parte aliqua, tandem, apud Thaidem] Per singula momenta signavit abjectum militis animum. ad minuendum apta sunt: *hærere, in parte aliqua tandem.* τὸ *tandem* hic Guyetus explicat, *post tantum temporis.* Donatus, *saltem.* non vi vocis, sed supplemento sensus: *tandem* enim est hoc loco, ubi nil aliud impetrari poterit: quicquid id erit, qualecunque id erit, quod impetrabitur. ἐν μέρει τινὶ πω. *Bœclerus.*

26 *Difficile est*] Vultu et pronuntiatione, asseveratione firmandum est. *Donatus.*

Siquid collibuit] Ἔλλειψις: pro, Siquid collibitum est, efficis. *Idem.*

Novi te] Deest *Perficis.* sed ubique plura gestu significat miles; utpote infantissimus. *Idem.*

27 *Quod vis donum, et præmium a me optato*] *Donum*, præmium est: et *munus*, præmium est. Sed *donum*, præmium Diis datur: *munus*, præmium hominibus. nam separatum, donum Deorum est: præmium virorum est fortium: munus hominum. Et donum munusque, tam ante factum, quam post factum datur: præmium non nisi post factum est. Donum, voluntarium: præmium, debetur. Alii ergo ἀσυνδέτως pronuntiant, primo *donum*, et sic *præmium*, quasi unam partem orationis. *Idem.*

Quodvis donum et præmium] *Donum*, ut a largo homine: *præmium*, ut a præclaro facinore. *Idem.*

Quodvis donum et præmium a me optato, id optatum feres] Donum optato, ob quod præmium accipias. *Idem.*

Præmium a me optato] Totum militariter: nam et *optatio* dicitur, et *optari* a militibus. ut alibi, 'Vir fortis optet quod volet præmium.' *Idem.*

Quodvis donum, præmium a me opt.] Copiose Donatus. *Bœclerus.*

Quodvis, &c.] Εὔξαι τὶ βούλει, πάντα σοι γενήσεται. Menander. *Farnabius.*

28 *Si hoc efficio, postulo ut mihi tua domus te præsente absente pateat*] Proverbiale est, 'Præsente absente,' ut 'sursum deorsum,' 'ultro citro,' et cetera hujusmodi: 'fanda nefanda,' 'justa injusta,' 'digna indigna,' 'velit nolit.' *Donatus.*

Postulo, &c.] Stat sibi et principiis suis parasitus; ut ventri sit bene, cavet. *Farnabius.*

29 *Invocato ut sit locus semper*] *Invocato*, non vocato significat. *In* etenim auget et minuit dictionem. *Donatus.*

Invocato] Male intelligitur precibus vocato, quum sit αὐτομάτῳ, id est, etiam non invitando, quin ultro venire debeat suam domum. *Idem.*

Invocato ut sit locus] Non vocato, ex disciplina parasitica, quam signat ejusdem loci ac ordinis homo apud Plautum Captiv. I. 1. 1. 2. 'Juventus nomen indidit scorto mihi, Eo

quia invocatus soleo esse in convivio.' *Bœclerus.*

Invocato, &c.] Crobylus apud Athenæum lib. II. c. 1. parasitum αὐτόσιτον vocat. quod ipse ultro ad cibum veniat, et non invitatus. Dalecham. Αὐτόματος quod sponte venit. Hom. *Farnabius.*

30 *Do fidem*] Juro, confirmo, spondeo. *Donatus.*

Do fidem ita futurum] Delevimus dictionem *ita*, quæ in Bembino et aliquot aliis libris non est. sine qua et versus et sensus optime constant. *Faërnus.*

Accingar] Non quia facile est, quod negavit supra, sed suis votis Parasitus adductus est ad cœnandum: ideo et *Accingar* dixit: sic enim dicimus in magnis rebus suscipiendis, ut 'Accingunt omnes operi.' *Donatus.*

31 *Salvete*] Supplex sine gratia et sine timore, modo inimicus et infestus. *Idem.*

Tu fortasse quæ facta hic sint, nescis] Hoc totum superbe ac minaciter inquit Adolescens. *Idem.*

32 *Scio*] Compendium Poëtæ, ne rursus eadem dicerentur. *Idem.*

Conspicor] Commune verbum est *conspicor*. Idem.

In his, &c.] In hac parte urbis. dividebantur urbes in regiones, ut Roma in 14. regiones. Athenis hic scena. vide Meursium. *Farnabius.*

33 *Vobis fretus*] Et hoc stulte: quis enim et rivalibus et inimicis fretum se esse dicat? Deinde ἀνακόλουθον, et vitiosa responsio est. nisi enim addideris *Sum*, erit solœcismus conveniens loquenti, impolito homini et militi. *Donatus.*

Scin' quam fretus] Est ab * ea subaudiendum est. *Idem.*

Miles edico tibi] Hoc contumeliose, et proprie ut Militi: 'Miles,' inquit, 'edico tibi.' *Idem.*

34 *Si te in platea offendero hac*] Hoc est, Si vel casu invenero. Et in *platea*, inquit, non circa Meretricis fores. *Idem.*

Si te in platea hac offendero] Ennius Medea: 'Si te secundo lumine hic offendero.' apud Ciceronem in Rabiriana. *Bœclerus.*

Nihil est quod dicas] *Nihil*, pro non: ut sit, non est quod dicas mihi: id est, nihil est quod dicas, pro ut dicas mihi. ut sit, *quod*, pro *ut:* aut Quod, pro, quid dicas mihi. Certum est autem, sic veteres locutos esse. *Donatus.*

35 *Alium quærebam*] Aut *alium* pro *Quendam* posuit: ut sit, 'quendam quærebam,' id est, aliquem. aut *alium*, hoc est, non quem tu putas: hoc est, alium, non Thaidem. sed si *aliam* diceret, neque commode, neque ἐμφάνως loqueretur. prævalet enim masculinum genus. *Idem.*

Peristi] Ordo est, postquam in platea hac te offendero, peristi. *Idem.*

Si in platea hac te offendero post unquam, nihil quod dicas mihi Alium quærebam, iter hac habui, peristi] Hic adverbium *quod*, significat id, quod vulgo dicimus, quantum ad id. ac si dixisset, quantum ad id quod dicas mihi, alium quærebam, iter hac habui, peristi. ut sit sensus: omnia hæc, quibus prætexere poteris adventum huc tuum, nihil proderunt tibi, quin statim pereas. eundem modum loquendi et in Adelphis poëta usurpavit, 'Ut id ostenderem, quod te isti facilem et festivum putant, id non fieri ex vera vita.' item scena supra dicta actus quarti septima: 'Sane quod tibi nunc vir videatur esse hic, nebulo magnus est.' Ita versus est trochaicus expeditissimus: pariter et sequens. in quo tamen in *peristi*, pænultimum i, in scansione geminandum est. *Faërnus.*

Eia] Interdum hortantis est. ergo nunc *eia* correctionem significat. *Donatus.*

36 *Non cognosco vestrum tam superbum*] Locutio annotanda: mire laudavit, ut persuadere potuisset. *Ves-*

trum tam superbum. Non, *vestrum superbum.* Idem.

Vestrum tam superbum] Absolute: ut, 'Pol, Crito, antiquum obtines.' Ergo subaudiamus vel *ingenium*, vel *animum*, vel *morem*, vel *rem*, vel *institutum*. Idem.

37 *Prius audite paucis*] Mira insinuatione agit: qui non ut consentiant, sed ut audiant, paucis petit. Et bene *Prius*, quasi non obstet, quo minus faciant quod velint. Tum deinde quo attentiores existant, addidit *paucis*. deinde *si placuerit*. facilius enim flectitur, cum quo non pugnamus, ut consentiat. *Idem.*

Prius audite] Fiduciam ostentat persuasoriam rem dicturi. *Idem.*

38 *Audiamus*] Bene: non *Faciamus*, sed *Audiamus* dixit: nam prima oratoris impetratio in mala causa est, audiri meruisse. *Idem.*

Tu concede paululum istuc, Thraso] Thraso hoc in bonam partem accepit: et ideo paret: putat enim vel turpe esse, si humiliter precetur suo nomine, seque audiente, Parasitus: vel incongruum sibi, si in os præsens a Gnathone laudetur. *Idem.*

Istuc, Thraso] Non ad se vocat: sed locum ostendit, quo abeat atque concedat. *Idem.*

39 *Principio, ego vos*] Videt neque se odio haberi, neque offendi animos audientium in militis nomine. Hoc ergo oratorie: pro eo homine in quo offenditur, eum in quo non offenditur, posuit. *Idem.*

Principio, &c.] Advertenda subit assentatorum fides, qui sibi, suo commodo et gratiæ, in negotiis sibi delegatis, velificantur, imo prævaricantur; et destituta, quam in mandatis habuere, causa, adversam juvant. Ulpian. *Farnabius.*

40 *Me hujus quidquid facio, id facere maxime causa mea*] Deest *rei*, aut *est*: ut sit, 'Me hujus quidquid est quod facio, id facere maxime causa mea.' Hic a persona discessit: et rem non odiosam pro odiosa posuit, id est, parasiticam, pro æmuli amore et commodo. *Donatus*

41 *Verum idem si vobis prodest*] Multum attulit ad persuadendum: non esse commodum Militi admitti, et suum commodum ipsorum esse commodum. *Idem.*

Vos non facere, inscitia est] Oratorie, et secundum insinuationis præcepta sic dixit: nam remittendo et dubitando, magis flectit animos, quam si aperte ac pertinaciter asseveret. *Id.*

42 *Militem ego rivalem recipiendum censeo*] Artificiose satis, semel intulit omne quod durum dictu ad persuadendum erat. nam quod *Militem* et *Rivalem* dixit, ad eam rem valet, ut magis admittendus sit, quam excludendus: et simul fiducia sic dicentis parat animos ad audienda quæ dicet. *Idem.*

Militem ego rivalem recipiendum censeo] *Rivales* dicuntur æmuli de mulieribus, facta translatione nominis a feris bestiis: quæ sitientes cum ex eodem rivulo haustam petunt, in prælium contra se invicem concitantur. Sic Cicero, pro Cælio, 'Sin erit ex illo fonte rivalis,' inquit. *Idem.*

Militem rivalem ego] Considera quo vultu hoc dicendum sit: et intelliges, et *militem*, et *rivalem*, et *recipiendum*, et *ego censeo*, quanta significet. Non enim dixit *Thrasonem*, sed *Militem:* quod nomen ad stultitiam valet. Non *Socium*, sed *Rivalem:* quo ostendit, quandoquidem rivalis in Meretrice capiendus est, hunc potius eligendum. Nec, *non Excludendum*, sed *Recipiendum* dixit: ut et ostendit, adeo prodesse, ut etiam de industria retinendus sit. Non, *volo* aut *rogo*, sed *censeo:* ut consiliarius, non Parasitus, videatur loqui. Nam quod *ego* addidit, eo dicto usus est, quo uti solent qui plus in negotio vident. Nam sic in Phormione Jurisconsulti: 'Ego quæ in rem tuam fuerint, ea velim facias. Ego sedulo hunc dix-

Digitized by Google

isse credo. Ego amplius deliberandum censeo.' *Idem.*

Censeo] Vide virtutem poëtæ. non enim dixit *Peto*, sed *Censeo:* tanquam illis modo consulat, neque pro milite agat. *Idem.*

43 *Cogita modo*] *Modo*, aut tantummodo significat: aut temporis est adverbium. et simul incerta distinctio est. *Idem.*

44 *Et libenter vivit*] Id est, bonorum ciborum edax es. *Idem.*

Et libenter vivis, et enim bene libenter victitas] Guyetus ad strenua remedia confugit. quem vide. Potest alterum ὁμιλίαν, s. convictum, alterum ἑστίασιν s. convivium notare. ut sit: *libenter cum illa vivis*, i. e. libenter apud illam versaris; *et enim bene libenter victitas*, i. e. atque tum quidem genio indulgere, convivari juvat, meretricum enim hæc consuetudo, quam Philotis tangit, Hecyra I. 2. 17. 18. 'Antiqua ut consuetudine Agitarem inter vos libere convivium.' *Libenter*, in utroque membro, ad προαίρεσιν et studium spectaret. *bene victitare*, esset, laute victitare, epulari; ut apud Plautum, ex diverso, 'Victitare suo succo,' i. e. parce ac duriter. *Boeclerus.*

Etenim, &c.] Usque laute et opipare frequens epulari vis. *Farnabius.*

45 *Et necesse, &c.*] Supra ad act. II. scen. 1. 'Meretricem idem esse reor, mare ut est,' &c. *Idem.*

46 *Suppeditare possit sine sumptu tuo*] Aut *suppeditare*, pro *suppeditari:* aut deest *se*. Ut, 'Accingunt omnes operi.' *Donatus.*

Suppeditare, &c.] Se, sumptus. al. pro *suppetere*. Farnabius.

47 *Ad omnia hæc magis opportunus, nec magis ex usu tuo nemo est*] Locutio est ex negativis tertia: ut, 'Agrum in his regionibus meliorem nemo habet.' *Donatus.*

Magis ex usu] Pro utilior, et *Magis oportunus*, pro opertunior. *Idem.*

Nemo est] Hoc est, oportunus. *Id.*

48 *Habet quod det*] Ut dives. *Idem.*

Et dat nemo largius] Ut liberalis. *Idem.*

49 *Fatuus*] Inepta loquens. A fando *fatuus* dicitur: inde *Fauni Fatui:* et nymphæ *Fatuæ* dictæ sunt. *Idem.*

Fatuus est] Hoc ex usu tuo. *Idem.*

Insulsus] Sine sale et sapientia: aut sine saltu et facilitate. *Idem.*

Fatuus est, insulsus] *Fatui* sunt, qui verbis et dictis fatui sunt: *Insulsi* vere, corde et animo. *Idem.*

Fatuus est, insulsus] Sunt qui *fatuum*, animo putant: *Insulsum*, dictis. sed male. Nam *Fatui* quoque Dii sunt, qui et *Fauni* dicuntur: et non stulti, sed multum fantes, id est, loquentes. *Idem.*

Fatuus est, insulsus] Hæc quæ nunc addidit, non ex superioribus pendent: sed cum superiora valeant plurimum, (nam quia dives et liberalis, potuit obesse rivalibus,) hæc omnia bona in Milite corrumpuntur, quod fatuus, quod insulsus, et cetera, quæ ipse persequitur. *Idem.*

Fatuus est, insulsus] Hæc bene adduntur: quia dixit, 'Et habet quod det, et dat nemo largius.' Ad rem eam valebat, ut amaretur Miles a Meretrice, et præponendus omnibus esset: sed ingrata sunt mulieribus, maximeque lascivis, hæc omnia quæ subjicit. *Idem.*

Fatuus est, insulsus] Hoc pro acervo vitiorum, cum quadam vultus improbitate prolatum est, quo magis res in medio posita esse videatur. *Idem.*

Fatuus est, insulsus] Insipidus, a sapore ciborum sumptum. Martial. 'ut sapiant fatuæ fabrorum prandia betæ.' l. XIII. Ep. 13. *Farnabius.*

Tardus] In Venerem scilicet. *Donatus.*

Tardus] Corpore et membris: quamquam et intellectu *tardos* vocamus, qui stulti sunt. Sed melius est sic intelligi, ut ea vitia videatur dicere, quæ inamabilem faciant etiam divi-

Digitized by Google

tem, largumque amatorem. Nam aut verba commendant: ut, 'Pendetque iterum narrantis ab ore.' hic fatuus. Aut sapientia gratum facit: ut 'Multa viri virtus animo.' hic insulsus est. Sed mihi videtur *fatuum* dicere, qui tantum glorietur; et blandiri amicæ nesciat. *Insulsum*, qui non sit salax, et cupidus coitus. *Tardum*, qui non facile explicet Venerem: quæ res Meretricibus odiosa est. *Id.*

Tardus] Ingenio et sensu hebes. 'Elephanti corio circumtectus.' i. e. stupidus. Plaut. Mil. act. II. sc. 2. *Farnabius.*

Stertit] Plus dixit quam *dormit*. Donatus.

Noctesque et dies] Plus significat, quam si diceret, *diebus et noctibus*: ut hoc ipso nomine consiliarii auctoritas inesse videatur. *Idem.*

50 *Ubi velis*] Quando vel quum. *Idem.*

51 *Quid agimus*] Initium consensionis, dubitatio est ejus qui negaverit. *Idem.*

Hoc etiam] *Deest*, vel *abest*. Idem.

Quod ego] Parasitus scilicet. *Idem.*

Primum puto] *Primum puto*, quasi parasitus. *Idem.*

52 *Accipit hominem*] *Accipit*, pascit, invitat: ut, 'Illos porticibus rex accipiebat in amplis.' *Idem.*

Nemo melius prorsus, neque prolixius] Horum alterum apparatum indicat, alterum copiam. *Idem.*

Accipit homo, &c.] Invitat et excipit nemo liberalius ac benignius. 'Illos porticibus rex accipiebat in amplis.' Virg. Æneid. III. *Farnabius.*

53 *Mirum, ni illoc homine quoquo pacto opus est*] Facete dixit Adolescens rei parcus, et qui putet amorem sine damno esse oportere, quique fefellerit Meretricem; non solum ejiciendum non esse Militem, sed etiam quovis modo sustinendum ac perferendum. *Donatus.*

Mirum, ni illoc homine] Obtinuit parasitus jam quod negabatur. Primo deliberatum: ut, 'Quid agimus?' Post concessum: ut, 'Mirum ni illoc homine quoquo pacto opus est.' *Id.*

Mirum, ni illoc] Hic, inquit, ejusmodi est, ut etiam cum mala conditione patiendus sit. *Idem.*

Idem ego arbitror] Sane opus fuit consensione, præcipue Phædriæ, cujus res agitur: nam ita et servata persona est tarde consentientis amatoris. *Idem.*

54 *Recte facitis*] Gratiarum actio est. *Idem.*

Unum etiam hoc vos oro] Subtiliter etiam Parasitus hic se adjungit, suasque partes circa hos agit. *Idem.*

Ut me in vestrum gregem] Jam hos laudat: et nimis Parasitus est, si recorderis, eundem dixisse, 'Facete, lepide, laute, nihil supra.' *Idem.*

55 *Satis diu hoc jam saxum volvo*] Vide quemadmodum serpat paulatim etiam in eorum assentationem, ex vituperatione Militis. *Idem.*

Hoc saxum volvo] Proverbium in eos, qui inextricabili labore afflicti sunt. Et bene *Saxum* de stulto Milite ait: et se ipsum Sisyphum fecit. *Idem.*

Hoc saxum volvo] Velut Sisyphus apud inferos. *Idem.*

Satis, &c.] Jamdiu hoc ago ut militem ac me in vestram admittatis societatem. a saxo quod volvit Sisyphus, tractum. Ovid. Met. III. *Farnabius.*

56 *At ego pro istoc, Phædria*] Subaudiamus et *sum hic*. aliter non, ut parasitus ait. *Donatus.*

Phædria, et tu Chærea] Ambos nominat, quasi legibus paciscantur. *Id.*

57 *Hunc comedendum*] Cum ceteris rebus, summus Poëta etiam fidem ostendit amicitiæ parasiticæ, exemplo Gnathonis de Milite loquentis hoc modo. *Idem.*

Propino] Facete sic dixit, ut parasitus, et quasi de convivio loqueretur. *Id.*

Hunc comedendum et deridendum vobis propino] Hic vero, si usquam alibi,

Digitized by Google

placuit sibi Muretus, et rem operose ac ingenti molimine tractavit; sed profecto magno conatu nil egit. Ipse autem, qui eloquentissimi hominis gloriæ faveo, hoc dicam tantum: Falsus ex eo Muretus fuit, quod existimavit primam syllabam in *propino*, esse necessario longam; id quod non est. At Muretus, dices, in quatuor libris manu descriptis reperit *præbeo*, non *propino*, sed Faërnus, cujus apud me fides non minoris est, affirmat in optimis quibusque scriptum esse, *propino*. Dein et sic legerunt Donatus, et Nonius, quod ex interpretatione ipsorum constat. Præterea, si Terentius scripsisset, *præbeo*, ut vult Muretus, unde tandem in mentem cuiquam homini venisset, ut pro *præbeo*, poneret *propino*, quod ab illo altero verbo ita remotum est? Fateor equidem primam syllabam in *propino*, et ratione linguæ Græcæ brevem esse debere; sed et in *prologus*, prima itidem corripi debet, et eam tamen Terentius produxit, quasi si vox mere Latina esset. Quid, τὸ *profero*, planissime Græcum est, et brevis in eo est prima syllaba apud Græcos; at illam Latini semper longam faciunt; cui exemplo longe plurima addi possunt. Sed et Martialis ipse nonne bis aut ter primam in *propino* longam fecit? Ex iis omnibus efficitur Muretum eo die, quo hæc scribebat, non sane valde nasutum fuisse. Debuerat enim facile olfecisse suum illud, *præbeo*, nihil esse aliud quam glossema appositum ab aliquo studioso, qui hoc parasiticum verbum interpretaretur. *Faber.*

Propino] Nostri Mss. omnes, *præbeo*. quod tanto studio Muretus et Fr. Fabricius reponunt. sed causæ non sunt hujusmodi, ut antiquissimi cujusque codicis lectionem, etiam Nonio ac Donato retentam, postferamus. vide Chrestom. voc. Comed. *Bœclerus.*

Præbeo] Sic Mss. plurimi. Sunt tamen qui habent *propino* eodem sensu, quo usurpatur ab iis qui se invicem ad pocula invitant. *προπεπωκότες*, inquit Suidas, *ἀντὶ τοῦ παραδεδωκότες*, &c. ab antiquorum consuetudine regum, qui phialas argenteas aut aureas compotoribus propinabant, quas illi secum auferrent. *προπίνειν ἀντὶ τοῦ χαρίζεσθαι.* Philostratus in vita Apollonii, *προπίνω σοι ἄνδρα* Ἕλληνα. 'Venenatam partem fratri edendam propinans,' Spartian. in Antonino. *Farnabius.*

58 *Dignus est*] Hæc verba ultima longi sermonis, ejusmodi sunt, ut Miles hæc audiens, laudatum se esse, et approbatum existimet. *Donatus.*

Ubi vis] Honorifice revocat ablegatum cum injuria, dicendo *Ubi vis:* quia *accede* imperativum erat: et *ubi*, nisi *quando* intellexeris, vitium est. *Idem.*

59 *Isti te ignorabant*] Figura ἀκυρολογία. Ad utrumque enim pertinet, et ad laudem, et ad mores. Et hoc ambiguum. *Idem.*

60 *Secundum facta et virtutes tuas*] Et hoc ἀμφίβολον. Nam *virtutes εἰρωνικῶς* pro vitiis posuit: ut, 'Nescis qui vir siet:' et 'Ornatus esses ex tuis virtutibus.' *Idem.*

Facta et virtutes] Proprie *facta* militibus adscribuntur. *Idem.*

Facta et virtutes] Amarior est *εἰρωνεία* in vitiosos homines, quam veritas. *Idem.*

62 *Nunquam etiam fui usquam*] *Numquam* et locum, et tempus significat: *Usquam*, locum magis: *Nunquam*, non. Et *numquam usquam*, τῷ ἀρχαϊσμῷ, pro *non usquam*, id est, nusquam. *Idem.*

Quin me omnes amarent plurimum] Contrarium superiori. quid est enim quod bene non fecerit quicquam, si in illo est, ut ametur? *Idem.*

63 *Atticam eloquentiam*] Et hoc *εἰρωνικῶς*, ut illa quæ supra. *Atticam* dicit veram atque germanam, quia excultior eloquentia dicitur Attica:

Digitized by Google

et summi oratores *Attici* appellati sunt. *Idem.*

Atticam elegantiam] Hoc quoque, quam *eloquentiam* malim: cujus hic significatio parum efficax est. Hunc locum in animo habuisse videtur Auctor libri de Tragœdia et Comœdia, cum scripsit: 'Athenienses namque Atticam custodientes elegantiam, cum vellent male viventes notare,' &c. Egregium specimen, scilicet, Atticæ morum in hoc milite elegantiæ est, quod homo ἀηδὴς, et omnibus molestus, nunquam se usquam fuisse dicit, quin omnes eum amarent plurimum. Hanc *εἰρωνείαν* qui non intellexerunt, *eloquentiam* substituerunt. *Bœclerus.*

Atticam elegantiam] Genuinam et germanam, puram putam: Ironice; ut et quæ præcedebant. *Farnabius.*

64 *Prætermissum*] Et hoc anceps est, intellectu gemino ad utrumque. *Donatus.*

Ite hac] Quo vocat parasitus? an ad Meretricem? an ad cœnam Militis, ut promisit? 'Hunc ego comedendum et deridendum vobis propino.' *Idem.*

Ite hac] Comessatum ad militem, vel ad Thaidem. Si cœnæ interfuit meretrix, quomodo post acta sunt omnia, cum mentio noctis non facta sit? Omnia post cœnam gesta sunt: et non completa per rixam cœna, superfuit plurimum temporis ad agendum. *Idem.*

Digitized by Google

HEAUTONTIMORUMENOS.

[In VV. LL. nostris ad vs. ultimum Periochæ C. S. Apollinaris, lege '*Uxorem ducit* Br.' pro '*Uxorem ducit* Bent.']

Joach. Camerar. de nomine Fabulæ] Nomen fabulæ Græcum significat eum, qui de se ipse supplicium sumit. quemadmodum ait senex: 'Illi de me supplicium dabo.' hic est igitur ὁ αὐτὸν κολάζων, id est, puniens. Hoc docuit et Galenus commentatione prima in librum Hippocratis περὶ ἄρθρ. διαφέρει γὰρ τὸ τιμωρῶν τοῦ τιμωρούμενος, ὃ μετὰ τῆς καλουμένης αἰτιατικῆς πτώσεως σημαίνει τὸ κολάζων. οὕτω γοῦν καὶ ἑαυτὸν τιμωρούμενος ἐπιγέγραπται τὸ Μενάνδρου δρᾶμα. Etsi in Electra est, ἐμοῦ δὲ πάντα πατρὶ τιμωρουμένης, pro τιμωρούσης, i. e. ulciscente patris injuriam. sicut ait Electra, se eduxisse Orestem πατρὶ τιμωρὸν φόνου. nam τιμωρεῖν significat cum dativo auxilium et βοήθειαν, cum accusativo, pœnam.

Personæ] Omnes personas mutas, quæ in edit. Batavica majore apparent, et ex iis duas quasdam in editione Heinsii, hinc sustuli; nulla enim in hac Comœdia muta persona est. *Faber.*

In argumentum Mureti. *Quod ita magis e re illius fore censeret Syrus, &c.*] Errat hic Muretus, et historiæ fidem violat; neque enim id factum a Syro est: sed a Clitiphone, act. I. sc. 2. Ecce tibi illos versus: Cl. *Cave faxis, non opus est, pater.* Et quæ ibi legas. *Idem.*

Ad prologum.] Solebant, ut in libro de poëtica Aristoteles scribit, ὑπὸ μίαν περίοδον τοῦ ἡλίου absolvere opus suum Tragici et Comici actores. Sed istius fabulæ recitatio, Liberalibus ante cœnæ tempus cœpta, et sub crepusculum media finita, altero demum die peracta est. unde in primo et secundo actu vesperæ cœnæque mentio fit; et insequentis diei actum orditur hoc verbo senex, *Luciscit.* Hæc temporum mutatio actionisque tarditas ipsi argumento, quod statarium est, respondet. Si enim uno die accerseretur, eodemque ex una familia in alteram deduceretur muliebris pompa, et ancillarum grex, nimis turbarum fieret in scena, et nihil ab aliis comœdiis hæc differret. Quamobrem proprium Terentii est, non solum bonas meretrices facere, hoc est, mutare τὸ ἦθος, sed uti etiam novo agendi genere, et mutare ὑπόκρισιν. Hæc autem ex Terentianis sola stataria est atque integra: nam reliquæ motus plures habent, et non semper unius dramatis atque auctoris imitationem. *G. Fabricius.*

Senarii sunt. vs. 1. omnes Mss. nostri: *ne cui vestrum sit mir.* vs. 18. omnes: *id esse factum hic non negat.* vs. 30. duo: *nec ille pro se d. e.* vs. 43. omnes, *mihi* pro *seni.* et vs. 44. *decurritur.* Bœclerus.

Omnes hæ comœdiæ de Græco translatæ sunt, a Menandro quidem quatuor, duæ ab Apollodoro. Heautontimorumenos Menandri est, cujus prologus partitionem tenet, in qua docet, quid in quæstione sit, id ipsum ne populus miraretur, dissolvere. Eugraphius.

1 *Ne cui sit vestrum mirum cur partes seni Poëta dederit, quæ sunt Adolescentium*]. Duas partes proponit, unam quod contra consuetudinem Senex Prologus processit in publicum: solet enim istud officium Adolescentibus dari. Ergo quoniam contra consuetudinem in prologum persona processit senex, idcirco hanc primam populo vult solvere quæstionem. *Idem.*

Nec cui sit vestrum mirum, cur partes seni poëta dederit] Partes prologi

Digitized by Google

intellige cumEugraphio: aliter accepit Scaliger poët. vi. 3. *Bœclerus.*

Cur partes, &c.] Cur mihi seni poëta dederit partes prologi. *Farnabius.*

3 *Deinde quod veni eloquar*] Altera hæc pars est, simile autem mihi videtur huic esse principium divinationis: namque et illic quod subito mutata voluntate ad accusandum descenderant, mirum dixit videri, vel judicibus, vel circumstantibus: ac propterea se primum id velle dissolvere. *Si quis vestrum, Judices, aut eorum qui adsunt, forte miratur.* Vides hic verbum *noverit* semper apponi: ita enim et hic dixit, *ne cui sit vestrum mirum.* Hanc igitur partitionem solvit, uti dicat cur partes seni Poëta dederit, quæ sunt adolescentium. Quod primo proposuerat, primo solvit. 'Oratorem me esse voluit, non prologum. Vestrum judicium fecit, me actorem dedit.' Quod autem dixit, *quod veni, eloquar,* illud est: 'Nam quod rumores distulerunt malivoli, multas contaminasse Græcas, dum facit paucas Latinas, id esse factum hic non negat.' Ergo ut propositio collocata est, ita etiam solutionis est ordo servatus. Sed nunc ad interpretationem superiorum revertamur. *Eugraphius.*

Id primum dicam; deinde quod veni eloquar] An aliter poëta hic proponat, quam exequatur, quod ei objectum est, disputat Scaliger, loco quem dixi. Guyetus transponit voces. *Bœclerus.*

4 *Ex integra Græca integram Comœdiam sum hodie acturus*] Quoniam Andria ex duabus comœdiis videtur esse confecta, quippe illic et Perinthia, et Andria continentur: quod quidem criminis loco adversarius dederat. Ideo hic ex integra, inquit, comœdia integram comœdiam acturus sum, ne videatur ab altera tacta, aut ipse alteram tetigisse, sed unam comœdiam, et integram, ad Latinum sermonem interpretatione mutasse. Denique ideo adjecit: 'Duplex, quæ ex argumento facta est simplici:' ut simplex argumentum sit, duplex comœdia: dum et Latina eadem et Græca est. Novam esse ostendit propterea, cum a Græco tantum dicta est, et Latine nunc acta est. Nunc primum in scenam procedit, idcirco dicitur nova, et quæ esset, supra dixit, Heautontimorumenon.

Duplex quæ ex argumento facta est implici] In libro P. Bembi, quo nullus melior, scriptum olim fuerat, *duplici*, non *simplici*, ut hodie scribitur. At ex illa scriptura, quamvis depravata, aliquando probabo, locum hunc corruptum esse, et legi debere, non *duplex quæ, &c.* sed *Simplex quæ ex argumento facta est duplici.* Omnia enim in hac fabula sunt duplicia: senes duo, Chremes et Menedemus; amatores duo, Clinia et Clitipho, amicæ duæ, Bacchis et Antiphila, servuli quoque duo, Syrus et Dromo, mulierculæ duæ denique, nutrix et Phrygia. Ergo Comœdia ipsa *simplex* est, argumentum autem *duplex.* Scio quid ab aliis dictum sit; sed nil tale ab iis animadversum fuisse, quale a me dictum est, et id scio. *Faber.*

4 *Ex integra Græca*] In libro Bembino, ut per omnes alias comœdias, antiquissima manu glossemata ex Donato in margine ascripta sunt ad locorum quæ incidunt expositionem: ita in hanc ipsam Heautontimorumenon multa visuntur, quæ Donati similiter putamus esse, cujus in hanc fabulam commentarii interciderunt. Sed sive Donati sint, sive cujuspiam alius, optima certe et eruditissima sunt. quorum aliqua ponere non gravabimur, ut in hunc locum: *Ex integra Græca: A nullo tacta.* Faërnus.

Integram comœdiam] Integri dramatis, unius auctoris, e Menandri Græca versam, non mistam e duabus fab. uti Andriam calumniabatur Luscius ex Andria et Perinthia contaminatam. vide Prologum Andr. *Farnabius.*

6 *Duplex quæ ex argumento facta est simplici*] *Duplici* prius erat in libro Bembino, postea mutatum in *simplici*. sed si *duplici* legas, hic erit sensus: duo adolescentes in hac fabula introducti, cum sua uterque amica, patre, servo, argumentum duplex efficiunt, atque ita duplicem comœdiam, ut sunt omnes Terentianæ, excepta Hecyra. Eugraphius tamen legit, *simplici;* cujus expositionem in totum hunc locum vide. *Faërnus.*

Duplex quæ ex argumento facta est simplici] Nannius *duplicem* intelligit ex duplice argumento, sicut describitur ab Enanthio de Comœd. et Trag. Georgius Fabricius ad tempus refert: quia non simul, ut ceteræ, sed intervallo noctis interposito, peracta est. nam quæ de insperata agnitione Antiphilæ adjicit, non debuerunt viro erudito excidere, inde enim nulla duplicatur fabula. Vera est sine dubio Nannii sententia. *Bœclerus.*

Duplex, &c.] Dimidium fabulæ actum vesperi: nocte transacta ludis: alterum dimidium (ab illo Chremetis 'Lucescit' act. III. sc. 1.) sub lucem unam igitur quasi duas, ait Jul. Scal. 6. Poëtices c. 3. Ego, quod tanti viri pace dixerim, duplicem ex simplici dictam puto, quod in Menandri Heautontimorumeno cum unus fuerit senex, filius unicus, una amica, servus unus, in hac sua Terentius omnes conduplicaverit, atque mira arte Comœdiam ediderit πολυπροσωπότερον, adeoque venustiorem. *Farnabius.*

8 *Et cuja Græca sit, ni partem maximam existimarem scire vestrum, id dicerem*] Duplex hic pronuntiatio est, qui scripserit, et cuja Græca sit, ni partem maximam existimarem scire id: ut post inferatur: *Nunc quamobrem has partes didicerim, paucis dabo.* Illud quod supra positum est, videtur adjectum: nunc redit ad partitionem supra collocatam, cur partes adolescentium senex sumpserit. *Eugraphius.*

11 *Oratorem me esse voluit, non prologum*] Ut apud vos agerem causam potius, non officio fungerer Prologorum. Prologi enim, sicuti jam dictum, aut argumentum narrant, aut Poëtæ personam commendant, aut audientiam postulant: nunc autem ego apud vos acturus sum causam, et defendam, si quid fuerit forte in Terentium ab adversario, loco criminis intentatum. Ideo enim dixit, 'Vestrum judicium fecit, me actorem dedit, sed hic actor tantum poterit a facundia, quantum ille potuit cogitare commode, qui orationem hanc scripsit, quam dicturus sum.' Poëta inquit, me auctorem esse voluit, qui tantum in facundia excellit, et prævalet ingenio, quantum et ego qui eandem comœdiam acturus sum, in agendo prævaleo: ita *hic actor*, hoc est, ego, tantum potero a facundia, hoc est, non degenerabo ab eo qui cogitavit. *Idem.*

Oratorem voluit esse me, non prologum] Scribe, ob metrum, ut apud Faërnum, nam hic mendosa est Mureti editio, *Oratorem esse voluit me, non prologum.* Alioqui erit Pæan quartus in Iambico. *Faber.*

13 *Sed hic actor tantum poterit a facund.*] Actorem, præsertim senem, jactantius quædam disserere, non absurdum videtur poëta judicasse. Sed Guyetus non tolerat. *Bœclerus.*

Sed hic, &c.] Atque utinam hic actor (δεικτικῶς ego) tantum valeret eloquio, quantum inventione poëta. *Farnabius.*

15 *Qui orationem hanc scripsit, quam dicturus sum*] Sed ubi igitur illa oratio est? en illam tibi: 'Nam quod rumores,' &c. Dices, Incepta ne ea fuerit oratio ab illa particula? Nil mirum; aliquando enim abrupto sermone sic incipiebant: 'Quid enim? nam quod,' &c. Græci ad eundem modum, τί γὰρ ἄλλο, καὶ γὰρ, &c. *Faber.*

16 *Nam quod rumores malivoli*] Hic

jam incipit causam dicere cur venerit, sicut supra diximus, ut purget quæstiones ipsas, et objecta ab adversariis solvat. *Malivoli* autem, quod dixit, vel numero plurali, ut malivoli rumores ipsi: vel singulari, ut sit hujus malivoli, hoc est, Luscii Lanvini. *Eugraphius.*

Distulerunt] Id est, in diversum disseminarunt. *Idem.*

Nam quod rumores] Vide Prologos Andriæ et Hecyræ. *Farnabius.*

Distulerunt, &c.] Sparserunt, divulgarunt. *Idem.*

17 *Multas contaminasse*] Hoc est illud quod diximus, quando hic prælocutus est, ut diceret, 'ex integra Græca integram comœdiam sum acturus hodie.' ita et hic hoc sibi crimen dicit objectum, quod Terentius multas Græcas contaminaverit comœdias, dum paucas Latinas facit. hoc autem crimen Terentius non negat factum, sed sibi licere demonstrat. et licere scilicet per aliorum exempla. Quemadmodum Tullius dixit: 'Adductus sum, judices, fide, misericordia, multorum exemplo bonorum.' Et hic habet bonorum exemplum. *Facturum autumat*, facturum dicit et profitetur. *Eugraphius.*

19 *Neque se id pigere*] Liber Bembinus non habet dictionem *id*. Faërnus.

20 *Bonorum, &c.*] Nævii, Plauti, Ennii. *Farnabius.*

22 *Tum quod malevolus vetus dicit*] Aliud crimen est, quod objectum nunc proponit. quoniam Luscius Lanvinus dicit, Terentium non peritum artis musicæ, ad comœdias scribendas accessisse, præsumente potius ingenio amicorum, non suo. *Eugraphius.*

Malevolus, &c.] Luscius Lavinius. Prolog. Andr. *Farnabius.*

23 *Musicum*] Poëticum, ut daret operam Comœdiis scribendis: sic prologo Hecyræ atque Phormionis. *Id.*

24 *Amicum ingenio, &c.*] Lælii, Scipionis, nobilium, quorum familiaritate usus est. Prolog. Adelph. et vita Terentii. *Idem.*

25 *Arbitrium vestrum, vestra existimatio valebit*] Hoc locutionis genus satis mirum est, cum dicit, de hac re vos judicare poteritis: an id quod objicitur nobis, verum sit, ut Terentius non natura sua fretus, neque ingenio, sed amicorum potius, ad scribendas comœdias accesserit. Est namque rumor, quod Terentius cum Scipione Africano familiarissimus fuit, semper istas comœdias cogitarit: hoc igitur prologus nititur solvere. Et quoniam non est erubescendum, tali viro fuisse conjunctum, idcirco minus curat hoc crimen dissolvere: dicit tantummodo, vestrum judicium est, et vestra existimatio. *Eugraphius.*

26 *Quare vos omnes oratos volo*] Hic jam sequitur officium prologi, ut benivolentiam petat: quæ benivolentia et in adversarios odium concitat. quod adjecit. *Idem.*

Quamobrem omnes vos oratos volo] In Bembino est *quare:* in Victoriano autem ascriptum in modum variæ lectionis, *vel quare*. Faërnus.

27 *Ne plus iniquum possit quam æquum oratio. date crescendi copiam novarum, qui spectandi faciunt copiam sine vitiis*] Quoniam petitio generaliter fuerat collocata, uti novis Poëtis faverent auditores: adjecit *novis*, sed qui sine vitiis comœdias dant: illis Luscius Lanvinus comœdias profert, sed cum vitio. Adjecit, *Ne ille pro se dictum existimet.* Et ne Luscius Lanvinus etiam pro se petitum arbitretur. *Eugraphius.*

Ne plus iniquum possit, quam æquum oratio] Guyetus *iniquum* genit. plur. *τὸ æquum*, recto casu singul. Priscianus autem lib. VII. utrobique concisionem agnoscit, explicatque, *iniquorum* et *æquorum*. Bœclerus.

28 *Date, &c.*] Date crescendi (in gratia apud vos) copiam iis poëtis, qui faciunt vobis copiam spectandi

Digitized by Google

novarum fabularum, earumque quæ vitiis carent. vide Prolog. Hecyræ. καινὰ δράματα. *Farnabius.*

29 *Novarum qui spectandi faciunt copiam*] Hujus locutionis multa apud optimos scriptores exempla extant, quasi quis suppleat: qui faciunt copiam spectandi spectaculi novarum fabularum: semper enim hic subaudiunt nomen verbi (seu verbum infinitum pro nomine acceptum) qui participia existimant illa, vulgo pro verbis Gerundis habita. Qua de re Scioppius in Paradoxis Literariis, Ep. 2. *Boeclerus.*

Spectandi novarum] Cum ita loquuntur Latini, tum illud gerundivum pro verbali nomine est, ut *spectatio, visio, &c.* Exempla notavi apud Ciceronem, Lucretium, et Suetonium. *Faber.*

30 *Ne ille, &c.*] Neque enim hæc in suam defensionem dicta putet L. Lavinius, qui scurriles servorum discursiones, et insanas turbas nuper populo ostendit in fabula motoria. *Farnabius.*

31 *Qui nuper fecit servo currenti in via decesse populum*] Proponit vitium quod admiserit Poëta Luscius Lanvinus: quippe cum omnis comœdia aut errorem teneat ex amatoribus, aut injuriam meretricum, aut suppositionem filiorum, aut aliquid tale, quod ad moralitatem videtur esse conjunctum. Quod tale hic est: Cum servus currit, cum populus decedit, quod domino insano obediat servus: ne potius aliena a comœdiis sint, aperte, ait, ac breviter ea, quæ sunt comœdiarum, explicemus. Omnis comœdia aut amoris habet agnitionem, aut suppositionem amoris habet. Ut ex Andria, quam quidem in agnitionem esse cognoscimus: nam cognoscitur Glycerium quia civis sit. Suppositionem habet, ut apud Plautum qui est Truculentus: militi enim supponitur filius, ut exinde in meretricis affectum arctius et strictius colligetur. Ergo cum videamus hæc esse necessaria in comœdiis teneri, vehementer erravit Lanvinus, qui extra hæc comœdiam instituit: et servum currere, populum per viam discedere, quod insano serviat domino. Unde apertissimum vitium in comœdia reprehendit Terentius. *Eugraphius.*

32 *Cur insano serviat*] Eugraphius multa hic movet, sed nihil promovet. Calphurnius, quem plerique sequuntur, de populo dictum accipit: *cur insano serviat?* sc. populus, *insano*, servo scil. de quo dixerat: Guyetus emendat, *serviam.* v. not. *Boeclerus.*

36 *Statariam*] Homines nostri statariam hoc loco Fabulam intelligi volunt, quæ ita dicebatur ad differentiam motoriæ. Quid sit autem Fabula stataria, quid motoria, prius in scholiis ad Æschylum et Aristophanem didiceram quam excerpta e Donato legissem; sed ad rem. Bis meo judicio peccant, qui statariam hoc loco Fabulam esse sentiunt. Nam, quod primum sit, hæc Fabula stataria non est: imo ex omnibus Terentianis Fabulis nullam magis motoriam scio. Alterum peccatum est, quod non viderunt statariam hic non de comœdia, sed de persona aliqua tantum dici; id quod facile probaverit oppositorum ratio. Quid autem opponitur statariæ, quam ego personam dico esse, nisi servus currens, iratus senex, parasitus, sycophanta, lena, &c. ‘Ne semper servos currens, iratus senex, Edax parasitus, sycophanta autem impudens,’ &c. Persona itaque cum persona comparatur, id est pars cum parte, non comœdia aliqua cum aliqua comœdia, id est totum cum alio toto. ‘Id quisque dicet quod quisque volet dicere, At hoc scio, me certa et vera dicere.’ Olim hæc fusius; nam ingens, copiosum ac verbosum argumentum est. Tamen jam nunc Ciceronis quemdam locum ex Bruto

proferre possim, ex quo id plane confirmetur: eos ille actores vocat statarios. 'Volo enim,' inquit, 'ut in scena, sic etiam in foro, non eos modo laudari, qui celeri motu et difficili utuntur, sed eos etiam, quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo veritas, non molesta.' Vides actores statarios: ergo et statarias personas. *Faber.*

Statariam agere ut liceat per silentium] Quidam *statariam* genus esse putant comœdiæ: alii in quibus stantes: unde hanc *statariam* nominant. *Mihi* enim videtur, *statariam agere ut liceat per silentium*, ideo dixisse, ut perpetuo et stabiliter agatur hæc comœdia, neque populi adversis suffragiis foras pellatur. Ideo adjicit, *ut liceat per silentium.* et subjungit: 'Ne semper servus currens, iratus senex, &c. assidue agendi sint mihi, Clamore summo, cum labore maximo.' Hæc autem, quæ nunc nominantur, propria videntur esse personarum, nam servi officium est currere, senis irasci: parasitus autem edax est, impudens sycophanta, leno avarus est: ergo sunt hæc propria sermonis, quæ necesse habeo ex necessitate personarum complere. Debetis mihi potius favere, quam adverso suffragio conatus facere. *Eugraphius.*

Statariam agere ut liceat] Recte Eugraphius; 'Ut perpetuo et stabiliter agatur hæc comœdia, neque populi adversis suffragiis] foras pellatur.' Frustra sunt, qui *statariam* hic capiunt de illo genere fabulæ quod a *motoria* distinguitur. *Bœclerus.*

Statariam, &c.] Comœdiam, in qua non ita discurritur, ubi τὰ ἤθη seria, sedatiora, et graviora, tanquam statarii milites, qui servant ordinem singuli. *Farnabius.*

38 *Parasitus*] Prolog. Eunuch. *Id.*

Sycophanta, &c.] Andr. act. v. sc. 4. *Idem.*

41 *Mea causa causam hanc justam esse animum inducite, Ut aliqua pars laboris minuatur mihi*] Quantum ad eum qui comœdiam scribit pertinet: potuit enim secundum morem ingenio universa complere: ergo quia hæc pronuntiaturus sum, necesse habeo silentium. Ideo, inquit, propter me hanc mihi operam exhibete, ut cum silentio attendatis. *Eugraphius.*

Mea causa, &c.] Qui senio confectus sum, cui parcendum erat. *Farnabius.*

Si quæ labor. est ad me curritur] Ex Bembino codice est τὸ *quæ*. In Mss. nostris omnibus: *si qua laboriosa est, ad me decurritur.* Bœclerus.

Si qua, &c.] Si qua fabula gravis sit argumenti, ut quæ laboris multum desideret, ad me itur. *Farnabius.*

45 *Ad alium defertur gregem*) Calphurnius hic *gregem* per contemtum dici, sine causa, autumat. *Bœclerus.*

Gregem] Scenicorum ad alios actores. *Farnabius.*

46 *In hac pura est oratio*] Quoniam dixerat, laboriosas potius comœdias ad se deferri, leves ad alium; ne præjudicium huic comœdiæ fecisse videretur, adjecit, *in hac pura est oratio: experimini in utramque partem ingenium quid possit meum.* Modo utrumque possum: et levia perferre, et gravia complere. Ita ait *in utramque partem:* quoniam semper in asperioribus comprobastis, nunc quoque in levioribus nosse debetis. *Eugraphius.*

In hac est pura oratio] *Pura*, Scaligero, hic est *lecta*. Poët. IV. 1. *Bœclerus.*

In hac, &c.] In hac fab. præter τὴν οἰκονομίαν τὰ ἤθη, et venustatem, pura erit dictio. *Farnabius.*

51 *Ut adolescentuli vobis placere studeant potius quam sibi*] Si mihi nunc honorem per silentium dederitis, facile eos adolescentes compelletis, ut vobis placere potius velint, quam sibi.

Digitized by Google

quoniam officium Prologorum adolescentes sumunt, multa in comœdiis ipsi acturi sunt, ita factum cum mihi ex hac actione esse cognoverint, facile ipsi laborem hunc capere possint, ut vobis placeant. *Eugraphius.*

Ut adolescentuli] Ut adolesc. qui in comœdiis partes suas acturi sunt posthac, meo exemplo, vestris potius commodis quam suis servire studeant, i. e. placere magis vobis, quam quæstui operam dare cupiant; judicium vestrum ante lucrum suum ponant. Eugraphius non expedit satis. Guyetus, animosius medicina usus, delet. *Bœclerus.*

Adolescentuli] Poëtæ, actores, histriones. *Farnabius.*

ACTUS I.

Scena i. Senariis constat scena. vs. 4. duo Mss. *vel virtus tua vel mea vicinitas.* vss. 9. 10. duo : *quidvis tibi, aut quid quæris?* vs. 17. duo : *facere*: unus, *ferre*. vs. 19. omnes : *certe.* vs. 24. unus : *ea et quæ nihil ad.* alter : *ea quæ ad te nihil attinent.* atque ita etiam Argentor. prima manu. vs. 29. duo : *mihi sic est.* tertius : *mihi est.* vs. 36. duo : *dicetur tibi.* vs. 40. duo: *sic meritum meum.* vs. 45. omnes post *perdite*, addunt, *virginem.* vs. 47. omnes: *ubi rem scivi.* vs. 63. omnes, ut ed. vs. 66. omnes : *clam me est profectus.* vs. 69. omnes: *ex hiis.* duo : *consocii.* Argent. *consilii.* vs. 72. duo : *assideo.* vs. 84. omnes : *vit. ill. incolet.* vss. 90. 91. unus, ut ed. alter, *exercent.* ut et Argent. vs. 93. omnes omittunt, *ad.* vs. 97. unus : *nefas esse, ulla me voluptate frui.* vs. 101. omnes : *neque.* vs. 102. unus: *hoc ibi fit ubi non vere vivitur.* alter : *hoc qui* (superscr. *ibi*) *fit ubi non vere vivitur.* Argentor. *hoc quidem fit ibi* (hoc *ibi* ab alia manu est) *ubi non vere vivitur.* vs. 105. Argent. *fateor peccatum meum maximum esse.* Meorum unus : *f. peccatum maximum meum est.* alter : *fat. peccatum meum maximum est.* vs. 113. omnes: *impulerim.* vs. 116. duo: *ut dixi.* vs. 121. duo : *ibo hinc intro.* Bœclerus.

1 *Quamquam hæc inter nos*] *Hæc scena continet injustam accusationem, quod gravis senex de se exigat pœnas. defensionemque continet justam. memorat quippe, ita se meritum, ut ipse de se exigat pœnas.* Quare qualitatis esse intelligimus status, et non tam esse accusationem, quam objurgationem. Hujusmodi etenim in auctoribus, qui non apud judicem controversiam dicunt, vim debemus potius intelligere, quam controversiam : non enim judices præsunt. Sed quoniam talis est actio, ut videatur vim controversiæ continere, idcirco status hic est, et secundum istum cuncta dicuntur. Ergo in hac scena status qualitatis est absolutæ, utrum juste fecerit, vel faciat, quod de se senex exigat pœnas. Quam rem docet juste fieri, ex eo quod se meritum dicit, propterea quia ipse filium suum, amantem adolescentum more, miserit in militiam duram, sæpius accusando : inde sibi juste imponi has ipsas, quas implet, gravissimas pœnas. *Eugraphius.*

Quanquam hæc] Chremes vicinus, cum conspiceret senem, eundemque olim divitem, graviter laborare ac tota die in opere consistere vehementer, accedit interrogans : et ut oportet apud ignotum, longa utitur oratione, simulque sibi etiam quæstionem facit, et quasi ipse sibi respondet. Quo pacto vim ostendit ejus qui interrogat, cum sit ignotus. Aliter enim senem in dolore positum, et calamitatibus pressum, ad loquendum provocare non posset, nisi secum in se interrogans illud ita loqueretur, uti adjiceret quæ ipse re-

Digitized by Google

spondere potuisset. Ac primo purgat personam: quamvis antea familiaritas nulla fuerit, audeat tamen hodie accedere, et eum alloqui, dicit * quod nimius labor, quem ipse de se exigat, ille, qui senex et dives est, in se taciturnitatem esse non permiserit, sed potius compulerit ad interrogandum, etiamsi parva amicitia fuisset atque notitia, ex hoc quod vicinum agrum non longe ante mercatus est. *Idem.*

Quamquam hæc, &c.] Exordium hoc adeo præclarum est, et oratorium, ut in gravioribus etiam argumentis exempli loco esse queat. considera partitionem rei, sententias, numeros; prorsus nihil accuratius reperies, neque facundius: διάθεσις animi in Chremete loquente notabiliter signatur a Cicerone de Fin. II. 4. Incipit autem a communi humanitate: 'Homo sum, humani nihil a me alienum puto.' hic sensus, ut ita dicam, humanitatis, subinde ad propositum officiosi animi proficit: 'Crede, inquam, mihi, Aut consolando, aut consilio, aut re juvero.' testimonium sequitur duplex, nec exiguum: invitatio ad convivium, minuendæ ægritudini; et lacrymæ misericordia profusæ. mox opera, consilium, et quæ ab amico familiari possunt proficisci reliqua. *Bœclerus.*

3 *Nec rei sane amplius*] Nec aliquid inter nos fuit rei, ex quo facilius jungeremur. *Eugraphius.*

4 *Vel virtus tua me*] Quam honesto verbo usus! laborem et calamitatem virtutem potius nominavit.* *Idem.*

Vicinitas] Ἑλκυστικόν τι, ad notitiam atque amicitiam arctiorem. *Farnab.*

5 *In propinqua parte*] Vicinitas agrorum et domorum quasi quædam pars amicitiæ est. *Eugraphius.*

6 *Audacter moneam et familiariter*] *Audacter*, quod quædam dicturus est, veluti accusans. *Familiariter*, quod ita accedit, quasi ex notitia præterita. *Idem.*

7 *Quod mihi videre, &c.*] Ipse partitionem suam persequitur. Nam propter ætatem sic subjungit, *Annos sexaginta natus es, aut plus eo, ut conjicio: agrum in his regionibus meliorem, neque pretii majoris nemo habet. Meliorem*, ad usum refert: *pretii majoris*, ad opinionem populi de ipso agro. *Idem.*

Præter, &c.] Ἔργα νέων, βουλαὶ δὲ μέσων, εὐχαὶ δὲ γερόντων. *Farnabius.*

9 *Quid vis tibi, aut quid quæris*] Disjunctio *aut* a duobus antiquissimis libris abest, Bembino et Victoriano. *Faërnus.*

14 *Officia fungere*] Archaismus. *Farnabius.*

15 *Numquam tam mane, &c.*] Hic est labor ille qui fit plurimus, quo cotidie....labore constitutus, quod aut fodere invenitur, aut aliquid facere. *Eugraphius.*

Nunquam, &c.] 'Terentianus Chremes, non inhumanus, novum vicinum non vult fodere aut arare, aut aliquid ferre denique: non ut illum ab industria, sed ab illiberali labore deterreat.' Cic. de Finibus l. I. *Farnabius.*

16. 17 *Quin te in fundo conspicer fodere, aut arare, aut aliquid f. d.*] Humanitati hanc dehortationem merito tribuit Cicero de Fin. I. 1. 'Terentianus Chremes non inhumanus,' &c. *Bœclerus.*

18 *Denique nullum remittis*] *Nullum remittis*, ad illud pertinet quod dicit, *nunquam tam mane egredior, neque tam vesperi domum revertor.* Eugraphius.

Neque te respicis] Ad illud, vel quod senex est, vel quod dives. *Idem.*

18 *Neque te respicis*] Non parcis tibi, non cogitas quid ætas et valetudo tua postulet. Ita in Phorm. II. 3. 87. 'Respice ætatem tuam.' *Bœclerus.*

19 *Hæc non voluptati esse satis certo scio*] In o. l. s. antiquis, recentibus, post *voluptati* est pronomen *tibi*:

Digitized by Google

quod et sensui necessarium videtur. superest ut versui consulatur; qui ita stabit, si ex *voluptati* p elidas: ita ut antepenultima correpta remaneat. et in *esse* priorem syllabam corripias, altero s abjecto, aut *tibi* monosyllabum efficiatur. *Faërnus.*

20 *At enim dices*] Optima ut diximus ratione, ipse sibi quæstionem facit, et utitur respondentis ratione, ut eum provocare possit ad loquendum, qui frequenter pressus dolore conticescit. Sed dices mihi, inquit, *pœnitet me quantum hic operis fiat:* cui respondet, tanquam hoc sibi propositum sit. Sed in opere faciendo quod consumis, si id consumas in exercendis servis, plus agas. *Eugraphius.*

At enim dices, me hic quantum operis fiat, pœnitet] In libro Bembino et Donato in Eunuchum actus v. scena v. non est dictio *me*. et prætereа, non *hic quantum*, sed *quantum hic* scriptum est. utroque modo necesse est, *fiat*, in unam syllabam contrahi. *Faërnus.*

At enim dices] Sensus est: Scio quid dicturus sis. non contentum te esse eo (non satis tibi videri) quantum hic (in tuo agro) operis fiat. at vero, si tu eum laborem, quem in opere rustico consumis, poneres in exercendis servis tuis, plus agas. plus tua præsentia, inspectio, cohortatio (vox enim *exercendi* notabiliter hic significat,) proficiet, opera servorum, quam si manu opus facias. *Bœclerus.*

At enim me] At enim (dices) piget me videre quantulum hic promoveant opus meum servi pigri et cessatores. *Farnabius.*

22 *Si sumas, &c.*] Respondet sibi. *Idem.*

23 *Tantum ne est ab re*] Bene tanquam alienum alloquitur Menedemus, ut illi et otium esse dicat, et tantum otium a rebus suis, ut aliena curet, et ea quæ ad se nihil attinent. *Eugraphius.*

Chreme, tantumne ab re tua est otii tibi] Cicero (Epist. ad Attic. xii. 6.) proverbiali schemate induit hanc sententiam: ex familiari usu Terentianæ lectionis. *Bœclerus.*

Tantumne, &c.] *Tantumne ab re tua est otii tibi, ut, &c.* Cic. ad Attic. lib. xii. Epist. 6. *Farnabius.*

Homo sum, humani nihil a me alienum puto] Hic locus vulgo intelligitur pessime, et contra Terentii ipsius sententiam, aut Cicero non sapiebat in lib. de Officiis, cujus locus notissimus est. Hoc Terentii dictum bene intellexit impurissimus ille Satyricus, 'Quis enim bonus....Ulla aliena sibi videat mala?' Unde facile intelligere possis quid sit, *humanum:* mala scilicet, quæ unicuique homini in dies et horas aut accidunt, aut accidere possunt, vel a casu vel a fato. Addo et hoc: Cum hic versus in theatro recitaretur, universum populum exclamasse. Verba sunt Viri Sanctissimi. D. Augustinum dico. *Rectum est? ego ut faciam, Non? ego ut deterream.* Ego ita distinxi, ut sententia posset intelligi; aliter, non potest. *Faber.*

Homo sum, humani nihil a me alien. p.] Cicero hanc quoque sententiam, ut apprime probam, et quandam quasi naturæ vocem, ad societatem civilem colendam, accommodat i. de Legib. et i. de Off. καὶ γὰρ διὰ τὸ τῆς αὐτῆς ἡμᾶς εἶναι φύσεως, ἀλλήλους ἐλεεῖν χρὴ, καὶ διὰ τοῦτο ὀξυῤῥεπεῖς εἶναι πρὸς τὰ πάθη. ut Scholiastes ad memorabilem locum Apollonii Argonaut. iv. 1015. et seq. *Bœclerus.*

Homo sum, &c.] 'Est enim difficilis cura rerum alienarum: quanquam Terentianus ille Chremes humani nihil a se alienum putet.' Cic. de Offic. l. i. 'Isti versus in pectore et ore sint: Homo sum, nihil humani a me alienum puto.' Senec. Epist. *Farnabius.*

26 *Vel me monere hoc vel percontari*] *Monere*, si sciam quod faciat: *percontari*, si nescit. *Eugraphius.*

27 *Rectum est, ego ut faciam*] Ad

superiora pertinet sensus, ut intelligi possit. Vel percontari puta si rectum est: ideo quæro ut faciam; si non est rectum, ut te deterream. *Idem.*

Non ut deterream] Lege *non est, te ut deterream.* Hunc locum, præterquam quod duarum dictionum defectus in omnibus impressis corruperat, etiam obscurabat confusa distinctio: sic enim distinguendum est; *Vel me monere hoc, vel percontari puta: Rectum est, ego ut faciam: non est, te ut deterream.* ita autem pronuntianda sunt ea verba *rectum est, et non est*, ac si diceremus, si rectum est, et si non est. ut sit sensus: puta me vel percontari hoc, vel monere: percontari quidem, ut si rectum est quod tu facis, cum tantum laboras, ego quoque cum id cognovero rectum esse, idem faciam: monere vero, ut si non est rectum, te ab ea re deterream. Hujus loci intelligentiam Hieronymo Suritæ, doctissimo Hispano, debemus: emendationem vero omnibus l. s. *Faërnus.*

Rectum est, ego ut faciam: non est, te ut deterream] Bene explicat Guyetus studium hoc Chremetis æquitate mixtum, quod verbis Horatii extuleris ex Ep. I. 14. 'Certemus, spinas animone ego fortius, an tu Evellas agro.' *Bœclerus.*

28 *Mihi est usus*] Mihi sic expedit. *Eugraphius.*

Mihi sic est usus] Hæc explicantur ab ipso poëta vs. 40. 83. 95. 96. et amplius a Cicerone, qui ostendit, quomodo hic Terentianus senex decreverit se cruciare; et malo se dignum deputarit, nisi miser esset, Tuscul. III. 27. idque ab affectus magnitudine proficisci, cum nemo sibi inimicus ipse sit, declarat de Fin. V. 10. *Bœclerus.*

Tibi ut opus est facto, face] Liber Bembinus et Victorianus, *tibi ut opus facto st, face.* et infra, *an quoiquam.* et in eodem versu, in omnibus ferme libris, *mihi* legitur sine verbo *est.* Faërnus.

30 *Si quid laboris est, nollem*] Parum boni sensus hinc elicueris. itaque interpretes more suo prætererunt, aut, quid dicant, ipsi nesciunt. Guyetus expungit. *Bœclerus.*

Siquid laboris est nollem, sed istud quid mali est] Neque constat versus, inquit Muretus in edit. Manutiana, neque sententia mihi quidem satis aperta est. Sed errat vir eloquentissimus; nam profecto trimeter comicus est, et optimus quidem; sic: *Siquid | labo | ri'st nol | lem sed i | stud quid | mali'st?* Ita centies et amplius Poëta noster, et Plautus. Sententia autem est hæc Gall. *Quelle peine y-a-t-il a faire ce que je vous conseille?* Verum, dices, consilium illud, de quo loqueris, quod, et quale erat? Id superius paulo expositum est his versibus: 'Quod in opere faciundo operæ consumis tuæ, Si sumas in illis exercendis, plus agas.' *Faber.*

31 *Quid de te tantum meruisti*] 'Male de se mereri,' Cicero in hoc ipso genere πάθους, se excruciantium, describendo, dixit. Plautus alio sensu; 'videre commeruisse in te aliquid mali' (Epid. I. 1. 59, 60.) i. e. commeruisti noxiam, adeoque pœnam, s. ob quam pœna te manet. *Idem.*

31 *Aut consolando, aut consilio, &c.*] Apponit causas cur aliena incommoda queri videatur. Hoc enim quod interrogo proderit tibi * ita boni amici ordinem custodivit, ut crederet se aliquo modo prodesse.* *Eugraphius.*

Aut consolando, aut consilio, aut re juvero] Ex Plauti Pseudolo I. 1. 17. 'Fac me certum, quid tibi est, Juvabo aut re aut opera aut consilio bono.' Mutuatur nobilem, et quæ humanitatis officiosæ numeros explet, sententiam Cicero Ep. Famil. VII. 10. 'Quare omnibus de rebus, fac ut quam primum sciam; aut consolando, aut consilio, aut re juvero.' *Bœclerus.*

Digitized by Google

M. *Scire vis?* CH. *hac causa equidem qua dixi tibi*] O. l. s. *hac quidem causa.* sed ut versus stet, ex *quidem* m abjicietur. *Faërnus.*

35 *Hac quidem causa*] Non curiose se interrogare, ut ab initio suspicatus erat Menedemus, sed officiose et amanter, iterum homini morose misero inculcandum duxit. *Bœclerus.*

41 *Filium unicum adolesc.*] Narratio hæc plane consentit argumento. atque, dum vult} conficere, merito Menedemum se ipsum excruciare, inter narrandum, se excruciantis specimen præbet. Et quia magno affectu res geritur, prævertunt nomina desiderii et doloris, seque per causas singillatim indicant: *filium*, et *unicum*, et *adolescentulum*, quod felicitatis erat, *habeo:* nisi παθητικὴ ἐπανόρθωσις in contrarium verteret, quod dictum est; *ah! quid dixi habere me?* augeri vult dolor tractatu vulneris, *immo habui, Chreme.* nec sufficit: *nunc habeam necne incertum est.* Ita affectus narrationem prævenit; cujus nunc demum, confecta rei summa, solita procedunt primordia: 'Est e Corintho hic advena anus paupercula,' &c. *Bœclerus.*

42 *Habui, Chreme*] Miserum istuc verbum, et pessimum est; 'Habuisse, et nihil habere.' Plaut. Ruden. act. v. sc. 2. *Farnabius.*

44 *Corintho, &c.*] Peloponesi, ad Isthmum inter Ionium et Ægeum maria, urbe celeberrima. h. *Corintho* et *Coranto*, Turcis *Gereme.* Farnabius.

46 *Prope jam uxoris in loco*] Liber Bembinus et alii antiqui, *prope jam in uxoris loco?* Faërnus.

Prope jam pro uxore] Ita in Andria. Sed observa accuratam Poëtæ nostri industriam. nunquam hoc genere loquendi utitur, nisi de ea, quæ vere uxor futura est ejus, qui pro uxore habuit: summam amoris familiaritatem non magis descriptione, quam præsagitione demonstrans. *Bœclerus.*

Uxore haberet] Res odiosa, matrimonium in re cum peregrinis mulieribus, quæ præter egestatem atque civium contemptum male audiebant, tanquam meretrices. *Farnabius.*

47 *Cœpi non humanitus*] Hic jam se arguit, quod juste de se exigat pœnas: siquidem cum animadvertisset filium amare mulierem, non humano modo neque uti decuit adolescentuli animum, sic tractavit, sed aperta vi, et more patrum, cotidie accusavit. Subjungit deinde allocutionem, qua usus est cum accusaret filium: 'Ego te meum tantisper dici volo, Dum quod te dignum est, facies.' Dici te filium meum tam diu volo quam diu facis quod te dignum est. Sin autem non feceris, ego inveniam quod in te dignum sit facere. *Eugraphius.*

49 *Patrum*] Qui plerunque, ut et patrui et senes, sunt 'laudatores temporis acti, Se pueris.' Horat. Epist. ad Pisones. 'Censores castigatoresque minorum.' *Farnabius.*

50 *Cottidie accusabam: hem! tibi ne hæc diutius licere sp.*] Egregia oratio ἐπιτιμητική, et digna, quæ comparetur per singula cum Plauti prorsus simili sed uberiore προσωποποιΐᾳ, Mercatore I. 1. 46. et seq. 'Objurgare pater hæc me noctes et dies,' &c. *Bœclerus.*

57 *Ex nimio otio*] Ovid. de Remedio Amoris, l. I. 'Fac monitis fugias otia prima meis. Hæc ut ames faciunt, hæc, ut fecere, tuentur: Hæc sunt jucundi causa cibusque mali,' &c. *Farnabius.*

58 *Istuc ætatis, &c.*] Plaut. Merc. Prolog. 'Sese extemplo, ex ephebis postquam excesserit, Non, ut ego, amori neque desidiæ in otio operam dedisse.' *Idem.*

60 *Simul et rem, et gloriam*] Ut uno tempore militiæ labore proprio, et fortunas reperirem et dignitates. *Eugraphius.*

Feliciter, arbitror, correxit Guyetus, quamquam forte non fuit, quod eum copia verborum offenderet: *ar-*

mis, belli, reperi. Plautus etiam uberius Epidico, III. 4. 6. 'Virtute, belli, armatus, promerui, ut.' *Belli* autem, ut et *militiæ*, tanquam, *belli tempore*, sive, *in bello*, significare, multis et magnis exemplis constat. *Bœclerus.*

62 *Sæpe eadem et graviter*] His onerat causam suam, quod frequenter dixerit, et graviter. Tandem adolescens victus discesserit in militiam. *Eugraphius.*

Sæpe eadem et graviter audiendo] Odiosius eadem sententia exprimitur in illo Hec. I. 2. 48. 'Tundendo atque odio denique effecit senex.' *Bœclerus.*

65 *In Asiam ad regem militatum*] Singula in pronuntiatione sunt collocanda. Nam *in Asiam*, quod dixit, intelligere debemus, in longinquum locum. *Ad Regem* vero, hoc est, quasi ad servitutem. *In militiam*, ubi scilicet durus labor ut periculum est. *Eugraphius.*

In Asiam ad regem militatum abiit Chreme] Recte Eugraphius hæc singula, et significanter dici vult: 'In Asiam ad regem militatum abiit.' ut in unoquoque sit aliquid oneris. ipsaque appellatio, Chreme, affectum sive πάθος loquentis, ei, ad quem loquitur, demonstrat. *Bœclerus.*

Regem, &c.] Regem Persarum, quem Græci κατ' ἐξοχὴν βασιλέα et μέγαν βασιλέα dixerunt. *Farnabius.*

66 *Clam me est profectus*] Hic curavit quod facile illi poterat opponi: cur ergo non cum eum videres proficisci *. *Eugraphius.*

Menses tres abest] Hic dolorem suum exprimit, temporis longinquitate. *Idem.*

67 *Ambo accusandi*] Necdum tota exposita est, idcirco æqualem partem accusationis suæ posuit Chremes, quod dixit, *ambo accusandi.* Quanquam inclinavit ut adolescentem defendere videatur, cum inquit, 'Etsi illud inceptum videtur esse pudentis animi signum, et non minus obsequentis.' Hoc est enim quod dixit, *non instrenui.* Idem.

Ambo accusandi] Libertati amici, humanitas erudite miscetur. reprehensio est, sed duplici solatio edulcata. nam nec solius esse patitur senis culpam, qui sibi soli tribuebat; et adolescentis ingenium in ipsa culpa liberale, gratissimo scilicet misero parenti acroamate, deprædicat. *Bœclerus.*

68 *Animi est pudentis signum, et non instrenui*] 'Liberum ingenium atque animum' intelligit, quem paterna correptio ab otio ad laborem *reduxisset*, ut huc conferamus illam sententiam in Adelphis v. 3. 42. 43. *pudentis:* Plautus Asinaria I. 1. 67. 'Me habere honorem ejus ingenio decet, Quum me adiit, ut pudentem gnatum æquum est, patrem.' hinc petenda est vocis explicatio. *Idem.*

70 *Domum revertor mœstus, atque animo fere perturbato*] Vide quam non obiter describat suam miseriam. mœstitia, ægritudo animi, perturbatio, inopia consilii, ut singula, conflant cruciatum, quo se affictat senex. Guyetus τῷ *fere* substituit *bene.* nisi tamen eodem pertinere potest lectio vulgata. *Idem.*

72 *Soccos detrahunt*] Dixi jam, comœdias istas esse palliatas: hoc est, ibi personæ sunt Græcæ: ideo ergo dixit, *soccos detrahunt.*** Eugraphius.

73 *Lectos sternere*] De more discumbendi, de lectis, et tricliniis, &c. videndi Alexander ab Alexandro, l. v. Genial. c. 21. Cœlius Rhodig. Stuckius, Lipsius, III. antiq. lection. Pet. Ciacconius, Rosinus, Dempsterus, alii. *Farnabius.*

76 *Ubi video, cœpi cogitare: hem! tot mea solius solliciti sunt causa*] Figura comicis narrationibus perfamiliaris, insuper huc tendit, ut jure meritoque, i. e. non impetu, sed ratione, videatur Menedemus ἑαυτὸν τιμωρεῖν, se ipsum punire ac excruciare; et quasi supplicium de se nato absenti dare, quod postea ait. *Bœclerus.*

Digitized by Google

Hem tot mei solius soliciti sunt causa, &c.] Ne dubita, error est. lege *sint;* id quod ratio probat debere esse in modo potentiali. Dein et emendationem meam confirmat verbum sequens, 'Ancillæ tot me vestiant? Victum exercerent suum:' Alias hunc locum examinabo, nam sunt qui legant, *Exsarcirent*. Hoc interim dicam, sic locutum esse Xenophontem, vol. I. p. 30. (ἐκπονεῖν τὰ σιτία.) Plane idem, nam σιτία sunt cibi, seu victus. *Faber.*

77 *Solliciti, &c.*] Menander. βίον ἐς οἰκτρὸν ἐξαντλοῦσιν. *Farnabius.*

Eum ego hinc ejeci miserum injustitia mea] Frequentatio verborum vere παθητική singula seorsum vim habent, nec præcipitanter exaudiri volunt: *eum, ego, hinc, ejeci, miserum, injustitia mea.* Bœclerus.

86 *Supplicium dabo*] 'Εμαυτὸν τιμωρούμενος. *Farnabius.*

87 *Laborans, quærens, parcens, illi serviens*] Quæ possit esse absolutior descriptio laboriosi senis? confer alteram Adelph. v. 3. 26. 27. 'Eandem illam rationem antiquam obtine, Conserva, quære, parce: fac quam plurimum illis relinquas.' *Bœclerus.*

Laborans, &c.] Adelph. act. v. sc. 3. imitatione Menandri, συλλέγει καὶ φείδεται in Leucasia. *Farnabius.*

89 *Nec vas nec vestimentum*] Vestimenta intellige quæ ad stratum pertinent, ut infra act. v. sc. 1. vs. 30. *Bœclerus.*

Conrasi omnia] Hoc est, collegi universa quæ venderem. *Eugraphius.*

91 *Opere faciundo facile sumptum*] Servos universos produxit et vendidit, exceptis his qui suo opere suos sumptus tolerare possent. *Idem.*

Facile sumtum exercer. s.] Guyetum vide. *Bœclerus.*

Exercerent suum] Festus, Lambinus, et codex Coloniensis præferunt *exsercirent* a *sarcio*. Bembus, Muretus, aliique retinent *exercerent*. Turnebus item l. III. cap. 51. idque auctoritate Divi Ambrosii II. Officiorum: 'Sed direptione alicujus et amissione patrimonii in eam recedere injuriam ut sumptum exercere non queat.' V. βίον ἐργάζεσθαι, ἐργάζεσθαι τὰ ἐπιτήδεια: ut, quod in ipsos insumitur, ipsi labore suo acquirant. *Farnabius.*

92 *Produxi ac vendidi*] Venum exposui, quasi hasta posita. *Idem.*

Inscripsi illico ædes] Hoc est ædes meas locavi. *Eugraphius.*

Inscripsi ilico ædes mercede] Eugraphius, locationem hic non venditionem intelligit. *Bœclerus.*

Inscripsi illico] Deserta domus (inquit Plinius l. VII. Epist. 27.) proscribebatur tamen, seu quis emere illam aut conducere vellet. *Farnabius.*

94 *His me exerceo*] Non hic ad voluptatem positum *exerceo*, sed ad laborem. quemadmodum Virgil. 'Nate Iliacis exercite fatis.' *Eugraphius.*

95 *Decrevi tantisper me*] Hoc enim judicavi, me non tantam injuriam facere meo filio quem expuli, si et ipse miser sim. *Idem.*

Decrevi, &c.] 'Quid ille Terentianus ipse se puniens: Decrevi, tantisper me minus, &c. Hic decernit ut miser sit. Num quis igitur quidquam decernit invitus! &c. Malo se dignum deputat, nisi miser sit. Vides ergo opinionis esse, non naturæ malum.' Cic. Tusc. Qu. III. idem l. v. de Finibus. *Farnabius.*

98 *Meus particeps*] Quem sc. pariter uti his decuit, ut antea dixit. Sed et ibi jus respicit, quo filii, secundum spem, domini censentur. Ita et juris Romani conditores loquuntur: 'In suis hæredibus evidentius apparet continuationem dominii eo rem perducere, ut nulla videatur hæreditas fuisse, quasi olim hi domini essent, qui etiam vivo patre quodammodo domini existimantur;' et quæ plura addit Paulus l. XI. de lib. et posth. *Bœclerus.*

99 *In liberos*] Liberos dixit multitudinis numero, cum Menedemus uni-

cum tantum haberet filium. *Farnabius.*

100 *Si quis recte aut commode*] Supra accusaverat utrumque, cum diceret, *ambo accusandi:* modo utrumque defendit, quod hunc ingenio leni dicit, et illum obsequentem, si aliquis recte et commode tractaret alterum; nam hoc factum esse dicit, quod neuter se noverit. *Eugraphius.*

Si quis recte aut commode] Eugraphius, 'Supra accusaverat utrumque, cum diceret, ambo accusandi: modo utrumque defendit,' &c. Quod non est accurate dictum. absolvit enim hic, quod supra cœperat, atque iterum utrumque accusat, sed mitiorem facit accusationem mixta laude aliqua. laudat ingenium, accusat mores, ut supra. et hoc ipsum est ὑποθέσεως κωμικῆς. hinc, inquam, tota πραγματεία comica deducitur: quod ingenium et naturam suam homines ad illud vivendi temperamentum, quo actiones inter nimium et parum cohiberi debebant, non assuefaciunt; indeque variis perturbationibus vitam atque ætatem suam complent. *Bœclerus.*

Si quis, &c.] Severitas parentum animos filiorum dejicit et prosternit, indulgentia corrumpit. 'Inter utrumque' (monet Seneca) 'regendus est animus institutione liberorum, ut modo frenis utamur, modo stimulis.' l. II. de Ira cap. 21. sed et 20. præcedens, et quod sequitur c. 22. lectione sunt dignissima, nec non 23. *Farnabius.*

102 *Ubi non vere vivitur*] Ubi non integre vita ostenditur, ubi non nudatur, ut quis qualis sit, agnosci queat. *Eugraphius.*

Hoc ibi fit, ubi non vere vivitur] In aliquibus est *hoc qui fit.* in Bembino, *hocque fit.* Faërnus.

Hocque fit ubi non vere vivitur] Genere loquendi inprimis elegante utitur etiam alibi poëta: 'Id non fieri ex vera vita, neque adeo ex æquo et bono.' Ad. v. 9. 30. 'Vere vivere,' et 'vera vita,' est τὸ λόγῳ ζῆν, non lubidini, sed rationi obsequi, non affectu, sed consilio vivere. Eugraphius non assequitur mentem Poëtæ. *Bœclerus.*

103 *Quanti penderes*] Quantum diligeres. *Eugraphius.*

104 *Nec tibi ille est credere ausus, quæ est æquum patri*] Itaque pater ille Plautinus tantopere probat filii ingenium, *quum is dignum, cui concrederet, habuisset,* loco quem ante cœpimus laudare, ex Asinaria. *Bœcl.*

105 *Quod si esset factum, hæc numquam*] Si autem tu mores tuos, aut ille tibi qualis esset, ostenderet, facile ad hoc calamitatis genus non perveniretis. *Eugraphius.*

106 *Ita res est*] Quoniam utrumque quodammodo accusaverat Chremes, quod neuter ibi mores ostendisset, omne crimen potius derivat senex, ac dicit, *fateor, peccatum a me maximum est.* Idem.

Peccatum a me maximum est] Ita liber Bembinus et Vaticanus. Victorianus vero, *maxime.* priore modo *peccatum* nomen est; ut sit sensus: a me, id est, a parte mea maximum peccatum invenitur. posteriore participium. *Faërnus.*

107 *Menedeme*] Ad personam. Hoc ex illis quæ supra promisit: inveniet quod adferat, scilicet consolationem. siquidem dicit: *filium adfuturum hic confido propediem.* *Confido,* hoc est, fiduciam gero. *Eugraphius.*

108 *Et illum tibi salvum adf. esse hic conf. propediem*] Œconomiæ servit. prædicitur, quod mox futurum est. accidit, quo maxime expectatur tempore. itaque votum miseri parentis, *utinam ita dii faxint,* πάθος theatro præparat in sequentia. *Bœclerus.*

109 *Utinam di ita faxint*] Bembinus liber et Victorianus, *Utinam ita di faxint,* meliore collocatione, nec versu repugnante, si vel in primam sedem proceleusmaticus admittatur, vel primam hujus versus syllabam finem præcedentis absumat. *Faërnus.*

Digitized by Google

110 *Dionysia hic sunt*] Optume factum, ut post narratam calamitatem, cui quidem præter consolationem subvenire non poterat, tamen in eo quod ex ipso auxilio esse potuisset, vult eum ad cœnam vocare: quia dicit, *hodie Dionysia sunt*, quæ sunt sacra Liberi patris apud Athenas. *Eugraphius.*

Dionysia hic sunt] Quare *hic?* Quia Dionysia cum plures dies occuparent, apud Atticos, nunc in hoc pago, nunc in illo celebrabantur, ut quisque commodius vicinos convivas deinceps haberet. Hoc quæri oportuit. *Faber.*

Dionysia, &c.] Liberi patris festa, Liberalia, Bacchanalia, ludi annui in honorem Bacchi victoriam ex India deportantis, *οἱ κατ' ἀγροὺς*, ubi senes istos habitasse verisimile est, acti autem post æquinoctium autumnale. Athen. l. XIV. c. 2. *Farnabius.*

113 *Non convenit qui illum ad laborem impellerim*] Quod verbum impello facere potuerit in præterito, non modo impuli secundum usum, sed et impelli secundum analogiam, indicio sunt multa verba, quæ præteritum apud antiquos utroque modo habent, ut haurio hausi, et haurivi vel haurii. Varro ad Ciceronem, 'Quum deinde haurierint.' Neglego neglexi et neglegi. Æmilius Macer XVI. Annalium, 'Omnium nostrum neglegerint auctoritatem.' Soleo solitus sum, et solui. Salustius, II. historiarum: 'Neque subsidiis, uti soluerat, compositis.' pellicio pellexi et pellicui. Varro belli Sequanici libro II. 'Deinde ubi pellicuit dulcis levis unda saporis.' nemo ergo miretur si et impello, impelli in præterito potuit facere, secundum analogiam. *Faërnus.*

Impellerim] Præteritum antiquæ monetæ, novæ namque *impulerim*, quod non fert lex Pedia. *Farnabius.*

117 *Monere oportet me*] Jam ante invitatum. *Bœclerus.*

119 *Nihil opus fuit monitore*] Jam in domo inventus est ille. atque mire. cupiebat illum vocare ad cœnam; monitore ergo opus, inquit, non fuit, nunciatum illum in domo esse. *Eugraphius.*

Monitore, &c.] Vocatore, servo qui moneret convivas. Plin. l. XXXV. c. 10. Apul. l. III. videntur hi esse δειπνοκλήτορες Artemidori. *Farnabius.*

120 *Ajunt præsto apud me esse*] O. l. s. ita collocant, *Præsto apud me esse ajunt.* erit autem in prima sede dactylus, abjecto d ex *apud.* Faërnus.

Jam dudum domi præsto apud me esse ajunt] Hæsitantem hic sine causa, quomodo Chremes scire hoc potuerit, ex novitiis interpretibus aliquem Guyetus expediet. *Bœclerus.*

Ajunt, &c.] Videtur hoc rescivisse a quodam ex famulis. *Farnabius.*

SCENA II. Satura est scena, ex Iambicis tetrametris et senariis, atque Trochaicis. v. Guyet. Antesign. et alios. vs. 4. duo ex Mss. nostris, *omittas.* vs. 7. duo: *audiv. in Asia esse.* vs. 9. omnes: *adduxi.* atque ita Priscianus legit lib. VII. vs. 12. omnes: *objicerem ei domi.* vs. 14. duo: *quia incertum est etiam, quid de se faciat.* vs. 19. omnes: *quæ quidem esse in homine d. b.* vs. 21. omnes: *ut illius animus est.* vs. 22. duo: *ei bona sunt.* vs. 26. duo: *quid tu, tecum.* vs. 27. omnes: *propter.* vs. 28. 29. unus, *feret*, utrobique. vs. 32. Argent. *Scortari crebro non vult, crebro convivarier, præbet exigue sumtum: at hæc s. ad v.* meorum unus: *Scort. crebro nolunt, crebro convivarier, pr. ex. s. atque hæc,* alter etiam τὸ *atque* habet. vs. 37. *cœnæ quid nobis siet.* Bœclerus.

1 *Nihil adhuc*] *Hæc scena habet Cliniæ adolescentis suspicionem, quod amica sua se absente corrupta est.* Sumit igitur per conjecturam argumenta, quæ suo loco plenius apertiusque narrabimus. Ac primum quasi quoddam argumentum, servum qui missus sit non redire, cui jam multum tem-

Digitized by Google

poris videatur assumptum. Unde efficitur consolatio a Clitiphone amico, cum dicit, 'Nihil quod videaris esse sollicitus, haudquaquam cessant,' hoc est, non diutissime tardant. Verum cum intus positum Cliniam allocutus esset, Clitipho egreditur, patrem prospicit, ei commendat officium suum, ne videatur nescio quem adolescentulum recepisse, ut merito hoc effecisse declaret. Sumit igitur exordium, quod commendat, adolescentem sibi olim jam fuisse cognitum, ac se coactum amicitia, eum recepisse: ideo adjecit, 'Nam mihi cum eo magna ex pueritia familiaritas.' *Eugraphius.*

Nihil adhuc est quod vereare Clinia: haudquaquam etiam cessant] Versus est trochaicus tetrameter acatalecticus. *Faërnus.*

Nihil adhuc] Intus relictum Cliniam alloquitur Clitipho, in proscenium egrediens. *Farnabius.*

Cessant] Syrus et Dromo servi in urbem missi ad accersendam Antiphilam: videtur hinc scena in suburbano constituta, quo accersenda ex urbe Antiphila. *Idem.*

Et illam simul cum nuntio tibi hic ego adfuturam hodie scio] Versus hic novem pedum est: qui si ex eo demas pronomen *ego*, quod neque in libro Bembino est, neque in plerisque aliis, adhuc tamen remanet impeditus, nisi *tibi* in unam syllabam contrahas, et, quod frequentius est, in dictione *illam* prima corripiatur eliso uno l. hoc modo versus erit octonarius iambicus. *Faërnus.*

3 *Proin tu sollicitudinem istam falsam, quæ te excruciat omittas*] Plerique l. s. inter quos Bembinus, habent *mittas;* ita versus est trochaicus tetrameter acatalecticus, ut primus hujus scenæ. *Faërnus.*

4 *Qui cum loquitur filius*] Satis magna erat causa, quæ Chremetem ad convivas properantem moraretur. argumenti enim intererat, sciri adventum Cliniæ, antequam ingrederetur. itaque Clitipho, ut hoc nuntiaret ei, egressus erat, neque potuit negligere occasionem Chremes, quin filium hoc exemplo ad virtutem cohortaretur: aliorum scilicet rebus intentus, suarum sedulo ignarus. quod ipsum est οἰκονομικόν. quid? quod ante cœnam omnia illa geri debebant, quæ actum II. constituunt. quæ moræ, scilicet, plurimum rationis, adeoque necessitatis habent. quo enim differrentur ista? *Boeclerus.*

Qui cum loquitur filius] Versus trochaicus dimeter catalecticus. *Faërnus.*

6 *Quid est*] Plerique fere o. l. s. habent *quid id est*, ut ratio versus requirit. ita enim ordinandus est versus, qui est trochaicus, quemadmodum in libro Bembino est. ut dictio *probe* eum finiat hoc modo: CH. *Quid id est?* CL. *hunc Menedemum nostin nostrum vicinum?* CH. *probe.* Id.

Advenientem e navi] Adventoria cœna amicos peregre redeuntes excipere moris erat. Martial. Epist. l. XII. 'Ut familiarissimas mihi aures tuas acciperem adventoria:' et quæ nos ibi. de libro tanquam cœna adventoria locutus, quam vovebant, quam ex voto solvebant: passim apud Horatium, Martialem, alios. *Farnab.*

9 *Adduxi ad cenam*] Liber Bembinus et plerique alii *abduxi:* prima autem hujus versus syllaba pertinet ad præcedentem, ut hic sit octonarius iambicus, ut ceteri. *Faërnus.*

10 *Voluptatem magnam*] Scit enim Chremes, vehementer patrem esse sollicitum. Quod audit ergo reversum adolescentem, dicit sibi natam magnam voluptatem. Denique hujus voluptatis causam in animo habens, subjunxit: 'Quam vellem Menedemum invitatum amplius, ut hanc lætitiam nec opinanti prius objicerem domi!' Uti non suspicanti, amplius etiam quam speret, hanc lætitiam domi objiceret. *Eugraphius.*

Semper fuit familiaritas. CH. *volup-*

Digitized by Google

tutem magnam nuntias] O. l. s. *fuit semper*. quod parvi refert: octonarius stat eliso p ex *voluptatem*, ut et supra, *hæc non voluptas tibi esse*. Faërn.

11 *Esset hodie amplius*] *Hodie* dissyllabum faciendum est, ut stet octonarius. *Idem*.

Nec opinanti primus objicerem domi] Non paucis ex repentino atque insperato aliquo casu in tantum ripas superans abundavit pectus lætitia, ut spiritus interclusi imaginatione, i. e. motu animæ, quem sensus in actu positus creat, subito exspirarint. vide Liv. dec. III. l. II. de fœminis quæ conspectis filiis ex prælio reversis, quos cæsos fuisse audierant, nimio gaudio exanimatæ, &c. Val. Max. lib. IX. c. 12. et A. Gell. lib. III. c. 15. *Farnabius*.

13 *Cave faxis*] Cave facias, nec enim necesse est. Nescit namque a patre filium desiderari, ideo prohibet patrem suum aliquid facere, qua vindicetur adolescens reversus. *Eugraphius*.

Atque etiam nunc tempus est. CL. *cave faxis, non est opus pater*] Ex o. l. s. ita transpone hæc verba, *non opus est*, et, ut octonarius stet, non facies synalœpham in *atque etiam;* aut si facis, erit trochaicus inter octonarios iambicos. *Faërnus*.

16 *Atque abitio*] Hoc est, discessio. *Eugraphius*.

17 *Nunc servulum ad eam in urbem misit*] Ergo scena in suburbano. *Bœclerus*.

18 *Miserum? quem minus est*] Quoniam ille dixit, miserum esse adolescentem vel quod ipse se adolescens miserum putet, negat esse hic miserum, siquidem omnia habet, quæ quidem in homine dicuntur bona. Et subjungit: 'Atque hæc perinde sunt, ut illius animus est, qui ea possidet.' Atque hæc talia sunt qualis animus illius est, qui hæc tenet. Nam qui scit uti his omnibus, bona sunt; illi vero qui non utitur recte, utique mala sunt. Simul et disjectionem collocavimus, et intellectum didicimus, 'Ne quid in illum plus satis faxit pater.' Hoc amplius vereor, ne aliquid amplius habeat. quidquid satis est faciat pater, ideo injustum est patri ostendere Siquidem Poëta negat esse contemptum * eacus ad hunc laboret filius. *Eugraph*.

19 *Quæ quidem in homine*] Ut vestes non adferunt calorem, ipsæ cum sint frigidæ; sed teporem qui a corpore provenit, stipant, et coërcent, ita vita beata, non est ab extra, non ab ædibus, possessionibus, amicis, &c. sed ab ipso animo, qui si sit rectus et bene compositus, cetera juvando, &c. Plutarch. de virtute et vitio. Bona quæ sunt, quæ dicuntur. Aristot. Ethic. Nicom. lib. I. cap. 4. 5. 6. &c. interpretes ipsius. Senec. Epist. 71. 74. 76. Boët. I. 3. l. Apul. de Deo Socratis, &c. *Farnabius*.

20 *Parentes, patriam incol. &c.*] Vide Chrestomath. voc. 'Bona fortunæ.' et adde Phorm. I. 3. 18. *Bœclerus*.

Parentes et divitias] Est octonarius perfectus: nil necesse est scribere *ditias;* nam in postrema syllaba, ut dictum alibi, synizesis est. *Faber*.

21 *Atque hæc perinde sunt*] Bona vel sunt ἁπλῶς bona, et tum semper per se sunt et dicuntur bona; vel respectu hominum, in quorum usum creata sunt. tum vero neque bona sunt, neque mala, nisi quatenus homines bene vel male iis utuntur. Arist. Eth. Nic. lib. V. c. 1. Rex noster est animus. hoc incolumi, cetera manent in officio, &c. Sen. Epist. 114. *Farnabius*.

Importunus semper] Austerus, acerbus, quasi portu, i. e. quiete carens, sibi et aliis molestus, inquietus. *Idem*.

25 *Illene*] Hoc utique intelligitur propterea dictum, quia scit Chremes animum Menedemi. Hæc ne proderet, repressit se, et reliqua verba contexuit, dicens hanc causam, quod in

Digitized by Google

metu esse filium, patri vehementer est utile. *Eugraphius.*

Sed reprimam me] Callide se reprimit senex, ne apud Clitiphonem aperiat luctum, et dolorem Menedemi, super discessu filii. simul ut suum celet filium animi teneritudinem, defendit auctoritatem patrum, exigitque filiorum officia. *Farnabius.*

26 *Ut ut erat, mansum*] Qualiscunque, inquit, fuit, tamen oportuit patrem sustinere. *Eugraphius.*

Cl. *Quid tu tecum*] Liber Bembinus et aliquot alii: *quid tute tecum?* itaque octonarius exigit. *Faërnus.*

27 *Fortasse aliquanto iniquior*] Liber Bembinus *aliquantum.* Idem.

Fortasse aliq. iniq.] Egregia ῥῆσις de parentum disciplina: non qualis esse debuit; sed qualis fuit Athenis. *injuriæ parentum*, hic dicuntur, ex opinione liberorum. *Bœclerus.*

30 *Durum, &c.*] Σκληρὸν πρὸς υἱὸν ἐν τῷ νουθετεῖν. Menander. *Farnabius.*

Nam parentum injuriæ, &c.] Præter hunc morem qui est innatus parentibus, hic ferme *paulo est tolerabilis, præbent exigue sumptum* et modice. *Eugraphius.*

31 *Paulo qui est homo tolerabilis*] In libro Bembino hæc interpretatio adscripta est, 'Aut ei subauditur, aut eum: si ei, sic intelligimus, uniusmodi sunt ei, qui est homo tolerabilis. aut eum scortari crebro nolunt, ut sit, filium, qui sit tolerabilis. aut singularem numerum pro plurali posuit, id est, qui sunt tolerabiles.' *Faërnus.*

33 *Exigue sumptum*] Parce. *Farnabius.*

34. 35 *Verum ubi animus semel se cup.*] His duobus versibus omnis comici erroris origo demonstratur. *Bœclerus.*

36 *Scitum est*] Optima occasione senex, dum aliorum mores et facta demonstrat, occasionem filii corrigendi repperit, ut moneret. Scitum est, inquit, et perelegans, ex aliis periculum facere, hoc est, tentamentum, quod tibi vehementer expediat. *Eugraphius.*

Scitum est periculum ex aliis facere, tibi quod ex usu siet] Repetitur sententia μιμητικῶς act. II. sc. 1. vs. 9. et cum ἐξεργασίᾳ memorabili Adelph. III. 4. 52. 'Inspicere, tanquam in speculum, in vitas omnium Jubeo: atque ex aliis sumere exemplum sibi: Hoc facito,' &c. *Bœclerus.*

Periculum, &c.] Βλέπων πεπαίδευμ' εἰς τὰ τῶν ἄλλων κακά. Menander. Feliciter sapit, qui alieno periculo sapit. 'Felix quicunque dolore Alterius discit posse carere suo.' Tibullus, lib. III. Eleg. 6. *Farnabius.*

38 *Tu ut tempus est diei*] Tempus non solum summum est, sed et pars partis est; sicuti hic posuit, *diei tempus*, cum temporis dies esse videatur. *Eugraphius.*

ACTUS II.

Scena I. Iambici Octonarii acatalectici sunt. vs. 5. unus Mss. meorum: *næ ille facili utetur patre.* Argent. *certe ne ille f.* vs. 6. duo: *peccatis.* vs. 8. Argent. *perii, is pater ut adbibit.* vs. 10. omnes: *narrat.* Bœclerus.

1 *Quam iniqui*] *Remansit solus Clitipho, et secum conqueritur de patris hortatione.* Ordo est: Quam iniqui sunt judices patres in omnes adolescentes! *Eugraphius.*

Quam iniqui sunt patres] De Cliniæ amore, hactenus satis multa Menedemus pater et postea Clitipho dixerunt: nunc indicanda est altera pars argumenti, ipsius Clitiphonis amor. *Bœclerus.*

Digitized by Google

2 *Nos a pueris illico*] Qui arbitrantur, justum esse, in pueritia moribus senum nasci. *Eugraphius.*

Neque illarum affines rerum esse] O. l. s. *esse rerum*, versu non repugnante, si in *illam* abjecto l, primam corripias, ut sæpe in hoc poëta. *Faërnus.*

4 *Ex sua libidine, &c.*] Modum imponunt adolescentibus de moribus suis, quos nunc habent in senectute, non quos in adolescentia habuerunt. *Eugraphius.*

Ex sua libidine moderantur, quæ est nunc] O. l. s. *nunc quæ est*. Faërnus.

5 *Mihi si unquam filius*] Si aliquando mihi filius contingat. *Eugraphius.*

Facili me utetur patre] Id est, valde me utetur bono et facili patre. *Idem.*

6 *Nam et cognoscendi, &c.*] Facile, inquit, filio meo hanc facultatem dabo, ut universa ejus facta cognoscam: tamen si peccarit, ignoscam. *Idem.*

Nam et cognosc. et ignoscendi dab. pecc. loc.] Vide Chrestomath. voc. 'æquus.' *Bœclerus.*

Cognoscendi, &c.] Cic. pro Cœlio: 'Leni vero et dementi patri, cujusmodi ille est; Fores effregit? restituentur. Discidit vestem? resarcietur. Cœlii causa est expeditissima.' *Farnabius.*

7 *Per alium, &c.*] Sub Menedemi persona, cujus causam modo egit, atque invehebatur in Cliniam, adeoque omnes, me et in genere adolescentes. *Id.*

8 *Ubi adbibit plus paulo, sua quæ narrat facin.*] Nullam occasionem prætermisit poëta, quin demonstraret corruptæ educationis Atticæ vitia, et ex suis causis atque originibus requireret: igitur nollem, Guyeto delendum videri hunc versum. quomodo enim sequens cum præcedentibus bene copularetur? *Bœclerus.*

Plus paulo, &c.] Largius æquo. *Farnabius.*

Nunc ait, &c.] Μίμησις, recitantis sententiam patris sui. *Idem.*

10 *Næ ille, &c.*] Quanti a liberis parentum fiant verba, docet pastor apud Theocritum Idyl. IX. quod τοῦ δὲ θέρους φρύγοντος ἐγὼ τόσσον μελεδαίνω, Ὅσσον ἐρῶντι πατρὸς μύθων καὶ ματρὸς ἀκούειν. Neque enim 'amentes' (ut habet Afranius) 'quibus animi non sunt integri, surde audiunt,' sed et amantes. 'amor surdis auribus esse solet.' Prop. *Farnabius.*

11 *Da mihi atque affer mihi*] Multum addidit sententiæ, ὑποκρίσει. *Bœclerus.*

12 *Cui quid respondeam*] Expressit inopiam; siquidem non solum dixit, cui quidem nihil habeo, verum, ad respondendum verba desunt. *Eugraphius.*

13 *Suarum rerum satagit*] Etsi is quoque de suis rebus plurimum cogitat. *Idem.*

Nam Clinia hic, et si is suarum rerum] O. l. s. *nam hic Clinia, et si is quoque suarum*. utroque modo constante octonario. *Faërnus.*

Etsi is quoque rerum suarum satagit] Optime Guyetus explicat. *Bœclerus.*

14 *Habet bene et pudice eductam*] Sæpe conjungi videas. Plaut. Cistellar. I. 3. 24. 25. 'Educavit eam sibi pro filia, Bene ac pudice.' comparatio utriusque ad οἰκονομίαν refertur. *Idem.*

15 *Mea est potens*] Ad hoc positum, ut ex nobilitate plurimum audeat postulare. *Procax* a petendo dictum est; unde et *proci* dicuntur nuptiarum petitores. *Eugraphius.*

Mea est potens, procax] Prorsus non probare possum Guyeti τὸ *patens.* Ceterum ad hanc descriptionem congruit Pomponii versus in Satyra, apud Priscianum, fine sexti: 'blanda, fallax, impotens, superba, discordis.' *Bœclerus.*

Sumptuosa] Ut et necessitatem sibi petendi propter suos sumptus faciat. *Eugraphius.*

Nobilis] Ab omnibus nota. *Idem.*

Nobilis] Nota magis quam nobilis. *Farnabius.*

Digitized by Google

16 *Tum quod dem ei recte est*] Nihil omnino affertur ab interpretibus, quod probare queat eruditorum quisquam. omnium minime Parei explicatio admitti potest. An ita licet capere? *tum quod dem ei.* constituitur hic ἀποσιώπησις. ut voluerit absolvere; *tum quod dem ei, nihil est mihi;* cum tamen necesse sit multum accipere talem meretricem, qualis nunc descripta est. Sed reprehendit sermonem nec absolvit: interjecta correctionis formula: *recte est.* q. diceret; sed quid dicere volui? religio mihi est ac vel ominis vitandi causa esse debet, *dicere, nihil mihi esse.* sperat enim, more talium amatorum se inventurum alicunde argentum. itaque timet dicere, nihil sibi esse. quod etsi re nihil esset, in spe tamen haberet, unde meretrici procaci suppeditari posset. Illud *recte est*, ita usurpari, ut dictum est, vel hæc exempla doceant: quærenti matri, 'quid es tam tristis?' respondet Pamphilus: 'recte mater.' Hec. III. 2. 19. Interroganti perturbatum Æschinum Micioni, 'quid est?' respondet ille: 'nihil; recte.' Adelph. IV. 5. 19. Ad prius exemplum Donatus erudite: 'sic dicimus, cum sine injuria interrogantis aliquid reticemus:' neque quisquam facile dubitet, per suppressionem ibi dici τὸ *recte.* Bœcl.

Tum, quod dem ei, recte est] Cum nec præcise negarent, nec plane affirmarent, Romani dicebant, *Recte.* Faber.

Nam nihil esse mihi, religio est] Dicere, me hoc non habere, maxima mihi religio est. Ut Virgil. 'Relligio est patrum multos servata per annos.' *Eugraphius.*

Religio est dicere] Dies *religiosi*, inquit Agellius, dicti, quos, propter ominis diritatem, relinquimus: idcirco Terentius in Heaut. 'Tum quod dem ei, recte est: nam nihil esse mihi, religio est dicere.' lib. IV. c. 3. h. e. Tum quod dem ei obsequii tantum voces et blanditiæ, cujusmodi sunt, *Recte, benigne.* Nam nihil esse mihi, nefas dicere, non licet, non ausim dicere. *Farnabius.*

17 *Hoc ego mali non pridem inveni: neque etiam dum scit pater*] Utrumque ad οἰκονομίαν relatum est: et quod non inveteratus amor, (abducet enim inde animum et ad uxorem in fine fabulæ applicabit,) et quod patri ignonam hæc ignorantia præcipui erroris περιπέτειαν peperit. *Bœclerus.*

Scena II. Iambici octonarii acatal. sunt. vs. 8. Mss. duo: *sub imperio cujus est.* vs. 6. omnes: *etiam cave ne videat forte hic te a patre al. ex.* vs. 8. duo: *quam scias.* unus: *quam scies.* vs. 10. omnes: *non cogitas hinc longius abesse.* vs. 11. duo: *dum conantur.* Argentorat. *comantur.* quod unus meorum in margine adscriptum habet ad τὸ *conantur: al. comantur.*

Muretus et Goveanus hinc incipiunt actum secundum, sed ratio illa, quæ tam secure jactatur, quod Clitipho in proscenio remanserit, Chremete domum digresso, non est tanti ponderis. Non dicam de actus quarti initio, in hac fabula; nam et ibi Muretus corrigit. cujus auctoritatem si sequeremur, in omnibus Terentianis fabulis aliter ordinandi essent actus. id quod facile non erit ubique, nisi velimus dura quædam, et a consuetudine comica plurimum diversa, admittere. *Bœclerus.*

1 *Si mihi secundæ*] *Hic illud est, quod supra diximus, quod per conjecturam Clinia credit, amicam se absente corruptam.* Ac primum argumentum fecit ex eo, quod missus servus nondum redit. Deinde proponit ipsam suspicionem, *Sed vereor, &c.* Eugraphius.

Si mihi secundæ res] Clinia plenus desiderii et curarum, ex domo Chremetis progreditur, si redeuntes servos et amicam adventantem posset conspicere. Clitipho (si hinc novum actum ordiri placet) egressum conse-

Digitized by Google

quitur, nomine vocat, monetque, ut caute apud hæc loca obversetur, unde a familiaribus patris seu Menedemi conspici posset. Sin priore scena actum inchoamus, inter querelam Clitiphonis egressus Clinia, nominatim ab eo inclamatur, atque cavere jubetur, sicut dictum est. Est autem oratio Cliniæ, qualem gignit desiderium et suspicio; quæ omnia in pejorem partem conjectare solent. *Bæclerus.*

2 *Sed vereor, ne me absente hic corrupta sit, &c.*] Adjungit et opiniones et argumenta a tempore, quod est *occasio:* occasionem autem hic intelligimus, quod absens fuit ipse. Deinde ponit locum Athenas, ubi magna hominum multitudo est et civium, variis moribus viventium. Adjungitur ætas, hoc est, a persona, et a tempore, quod adolescentula; ac propterea vario ingenio. Deinde addidit, *Mater.* Hoc nomen parum est; ni adderetur *mala.* Sed ne rursus suæ voluntatis et judicii . . . . . . ideo adjecit, ‘Cujus sub imperio est: Cui nihil jam præter precium dulce est.’ *Eugraphius.*

Animum exangeant] Sic scribendum, ut quibusdam visum est, non, *exaugeant*, quod nihili est. Ita strido, strideo; fervo, ferveo: fulgo, fulgeo: abnuo, abnueo; congruo, congrueo. Ita et ango, angeo. Vide Nonium, et notulam quandam ad act. III. sc. 1. *Faber.*

Mulier me, &c.] Antiphila. Virginem viripotentem Ulpianus et Caius mulierem vocant. scen. sequente, idem, *Farnabius.*

3 *Quæ mi animum exaugeant*] *Mihi* exigit octonarius, et ita habent o. l. s. est autem in libro Bembino ad hæc verba ascripta interpretatio, ‘*Quæ mihi animum exaugeant*, quæ me terreant. animum autem dicit, quam illi præsens efficit metus sollicitam cogitationem.’ *Faërnus.*

Quæ mihi animum exaugeant] Magna ratio movit Guyetum, ut Palmerio subscriberet, *exangeant* reponenti, pro *exaugeant;* cujus significatio obscura est. *Bæclerus.*

Concurrunt, &c.] ‘In cogitando, mœrore exaugeor.’ Plaut. Stich. act. I. sc. 1. Alii leg. *exangeat*, voluntque veteres usurpasse 2. conjugationis, pro *ango.* verum neque conjugatio neque compositio placet. *Farnabius.*

4 *Locus, occasio, ætas, mater, sub imperio cujus est, mala*] Ex o. l. s. ita colloca, *occasio, locus.* item ex libro Bembino et Basilicano, et nonnullis aliis, teste Joanne Rivio, *cujus sub imperio, est mala.* aliter nullo modo stat octonarius. ita legit et Eugraphius, qui etiam ita sensum ordinat, ut sit mater mala sub cujus imperio est. *Faërnus.*

Occasio, locus, ætas, mater] Suspicioni argumenta in promptu sunt, explicat Eugraphius. in ultimo tamen argumento immoratur Clinia, inter ipsam suspicionem, amoris non oblitus. matris enim ingenium potius, quam ceteras illecebras a se timeri ostendit. reliqua invitare ad libidinem, mater cogere poterat, itaque non frustra adjecit, ‘mater, sub cujus imperio est, mala.’ *Bæclerus.*

Occasio, &c.] Μικρὰ πρόφασις ἐς τὸ πρᾶξαι κακῶς. Menander. *Farnabius.*

8 *Pergin' istuc prius*] Perseveras ante hoc quasi certo judicio tenere, quam scias quod in vero sit. *Eugraphius.*

Pergin istuc prius dijudicare] Ex *istuc* s elidendum: ut in prima sede hujus octonarii sit dactylus. *Faërnus.*

Pergin istuc prius dijudicare, quam scis quid veri siet] Nihil est mutandum in hoc versu, satis bene se habet. *Bæclerus.*

9 *Si nihil mali esset*] Ad consequentiam argumentum cepit ex eo, quod non redit missus servus. Certa mihi, inquit, suspicio est, illam esse corruptam; nam hic adessent. *Eugraphius.*

Digitized by Google

Quando istuc erit] Illud enim quod dixit, *Jam aderunt*, hoc amanti tardum est: ideo adjecit, 'Quando istuc erit?' *Idem.*

Quando istuc erit] Istuc *jam*, scilicet. impatientis vox est, non sine exprobratione quadam ad prius solatium referenda; quod describebatur act. I. sc. 2. princ. q. d. jam ante dixisti, mox adfuturam amicam meam; nunc iterum affirmas: ecquando istuc erit? *Bœclerus.*

10 *Non cogitas hinc longius abesse*] Liber Bembinus, *hinc longule esse*, id est, aliquantum longe. Plautus in Menæchmis: 'Ingressum fluvium rapidum ab urbe haut longule.' hoc modo optime stat octonarius, aliter impeditus. *Faërnus.*

Non cogitas hinc longule esse] Bembini codicis auctoritate se tuetur hæc lectio: testanturque etiam Glareanus et Georgius Fabricius, se vidisse in quibusdam codicibus. Relinquam lectori arbitrandum, amore Plautinæ locutionis, an re vera hæc lectio obtinere debeat. *Bœclerus.*

11 *Dum moliuntur*] Subaudi, quid rerum; i. e. dum moliuntur seu cum quodam labore apparant, ea, quæ sibi ad eundum necessaria credunt. Petrus Marsus: I. e. 'dum se præparant multiplici cultu, ædificant formam variis rebus:' hactenus sensum, non verba sequi, æstimari potest. Sed quod addit, quo referemus? 'Inde demoliri, est destruere id quod ædificatum est.' Sic quoque putabimus, melius eum sensisse, quam locutus est. Cur enim exagitare libeat viros, quorum studium non simplici nomine laudari debet? *Bœclerus.*

Dum moliuntur] Dum surgunt, movent, promovent, apparant, ornant se. *Farnabius.*

Dum conantur] Nihil dubito hanc veram lectionem esse. cum præsertim τὸ *conari* τῷ *moliri* ἐκ παραλλήλου congruat; et Mss. auctoritas affirmet. τὸ *comantur* pauci habent; qui *comantur* præferret, nullus est. quam iterum, ut sæpius, ex Plauto nobis vocem nonnulli substituerunt. apud illum enim legas, Sticho v. 4. 19. 'Sed amica mea dum comit, dumque se exornat,' &c. Georgius tamen Fabricius τὸ *comantur* defendit. *Bœclerus.*

12 *Respira*] Unico vocabulo poëta voluit solicitudinem Cliniæ, non tantum quæ in animo, sed quæ in vultu etiam erat, ostendere. *Idem.*

Scena iii. Satura est, Iambicis Octonariis et Senariis, tum Trochaicis septenariis constans. vs. 2. omnes Mss. nostri: *illæ relictæ sunt.* vs. 14. omnes: *quid bibent.* et vs. 17. *collocupletasti Antiphila te.* vs. 20. duo: *monuisse frustra dolet.* tertius: *dolet monuisse frustra.* vs. 29. unus omittit, *esse.* Argentor. pro *esse ei*, habet *ejus.* vs. 38. omnes: *hinc sciri potuit, haud usquam alibi.* vs. 46. omnes: *quæ tum erat mortua.* vs. 48. omnes: *malam.* nisi quod in uno, τὸ *m* secunda manu superscr. vs. 49. omnes: *capillus sparsus.* vs. 52. omnes: *subtegmen.* duo: *prætercam.* vs. 54. et 55. unus: *si hæc vera sunt Clinia, ita ut credo.* alter: *si hæc vera sunt Clinia, ita ut hic dicit, quis te fortunatior?* Argent. *si hæc v. s. Cl. ita ut dicit hic, q. t. f.* vs. 57. omnes: *noxam.* vs. 64. omnes, ut ed. vs. 71. duo: *quo illam adducis.* vs. 73. unus: *mirabile.* vs. 76. unus: *quid illo in tempore facias*, ex glossa. vs. 80. post τὸ *tace*, Argentor. habet: Clit. *quid est?* Syr. *vis am.* unus meorum geminat: Clit. *quid est.* S. *quid est? vis am.* vs. 85. duo: *vide, cogita, examina*, ex glossa. vs. 86. omnes: *etsi hoc consilium.* vs. 90. duo: *exper. hoc scies.* vs. 94. omnes: *deducetur.* vs. 98. omnes: *istiusmodi quæso aliq. rep.* vs. 99. duo: *ibo obviam his, d.* unus: *ibo obv. huic d. v. revertatur d.* vs. 102. duo: *quod bonum est.* vs. 112. unus: *ridiculum est, istuc te me monere Clit.* vs. 122. omnes: *quæ solet quosque spernere.* vs. 124. omnes: *nam miserum quem-*

Digitized by Google

dam offendi ibi militem. vs. 123. omnes: *eademque ut esset apud te ob hoc quam gratissima.* vs. 138. omnes: *abeas si sapis.* Bœclerus.

1 *Ain' tu*] *Hæc scena exolvit illam suspicionem, quam Clinia habuit.* Et hæc conjectura deinde rursus habet aliam causam, quod amicam Clitiphonis adduxerit servus, ita ut in domo patris esse possit. Quæ res an fieri possit, deliberationis vim tenet. Ita prior causa in controversia est, secunda in deliberativa: aut controversia est ex conjectura. Ergo partibus tractabitur, hoc est, uti dicta et affectus, quod *πάθος* Græce dicunt, suggerunt argumenta: sicut suis locis explanabimus. *Eugraphius.*

Ain' tu] Supplet Guyetus. quale hic *γελοῖον* observatum, quod nonnemo annotat, haud repereris. consuetudine comica personæ una ingredientes in theatrum, veluti continuant sermonem, e. g. hic inter vias agitatum. *Bœclerus.*

Dum sermones cædimus] *Cædere sermones* dicuntur, qui frequenter et plurimum loquuntur. *Eugraphius.*

Sermones cædimus] Κόπτειν λόγους et κόπτειν ῥήματα dici a Græcis monet Priscianus l. XVIII. quod interpretatur Nonius, 'commiscere sermones.' qui *serere* legunt, non metiuntur versum; quanquam 'serere sermones' habeatur apud Virgilium et Livium. *Farnab.*

2 *Mulier tibi adest*] Quia ita locutio servi fuerat, ut diceret, *relictæ mulieres.* Eugraphius.

Mulier tibi adest, audin Clin.] Pergit consolari et gratulari, ut cœperat, Clitipho: *mulier tibi adest,* sc. illa, ἡ ἐρωμένη, cum quadam ἐμφάσει. *audin Clinia?* servos de mulieribus, ad quas accersendas missi erant, colloquentes. cui Clinia ἐμπαθῶς respondet: *ego vero* (utraque vox asseverationi apta) *audio nunc demum* (post anxiam et sollicitam expectationem) *et video et valeo Clitipho.* mire additum *τὸ video.* Conspectiorem autem voluit esse poëta affectum, respirantis ex ægritudine adolescentis, ut illustraretur fortuna amantium, quando statim, ex nova suspicione, in priorem sollicitudinem incidit. *Bœclerus.*

4 *Minime mirum adeo impeditæ*] Mirandum non est quod impeditæ sunt mulieres, quæ et ancillarum gregem ducunt secum, et plurima comportant. *Eugraphius.*

Minime mirum] Sc. quod relictæ sint, quod tardius consequantur nos. Dromoni potius volunt alii convenire hæc verba, quam Syro, cui in Mss. fere tribuuntur. vide Guyet. *Bœcl.*

Ancillarum gregem] Indecorum nimirum olim visum matronis et inhonestum, sine comitatu ancillarum in publicum prodire. Præibant ex officio Anteambulatrices, subsequebantur Pedissequæ. Martianus Capella, l. II. 'Periergia vero aliis comitata pedissequis dotalibusque mancipiis curiose universa perscrutans atque interrogans sequebatur.' *Farnabius.*

5 *Perii! unde illæ sunt*] Crescit error Cliniæ: ut magis credat esse corruptam, quod ancillas habeat et aurum. Hæc omnia meretricis, non illius mulieris sunt. Sed adhuc ignorat adolescens. *Eugraphius.*

Perii, unde illi sunt ancillæ] Hic error inductus est a poëta, sicut totus Bacchidis comitatus, ad demonstrandam ex comparatione Antiphilæ innocentiam, et utriusque amoris discrimen, Syro cœpti auctore. propagaturque egregia *οἰκονομίας* arte per pleramque argumenti seriem: ut quæ juvenum primo animos tenuerat suspensos, apud senes majorem deinde turbam concitet, mulierum ignoratio. *Bœclerus.*

Men' rogas] Ex me quidem nihil horum sciri potest. *Idem.*

6 *Portant quid rerum*] Muretus interrogatione attollit et exemplis illustrat. i. e. multum rerum. *Idem.*

Digitized by Google

Portant, &c.] Quam multas res et magnas portant secum? Nannius Miscellan. l. I. c. 21. *Farnabius.*

7 *Aurum, vestem*] De ornamentis muliebribus, et paratu. erat enim Bacchis meretrix, ut ante dictum est, 'Magnifica,' 'sumtuosa.' Gallus interpres: *elles portent des d'aureures, comme sont cheines, carquans, couliers et bagues, et aussi elles portent des robes et ornements precieux.* Addi debet hic locus ad ea, quæ diximus in Eunuch. IV. 1. 13. *Bœclerus.*

Aurum, vestem] Aurea ornamenta, monilia. vide Eunuchi act. IV. scen. 1. infra, 'Sine auro tum ornatam.' *Farnabius.*

Et vesperascit] Hoc est, nox fit: a *vespere* factum verbum est. *Eugraphius.*

11 *Viden' tu, ancillas, aurum, vestem*] Vel ita distingues: *viden' tu ancillas, aurum, vestes?* i. e. audin tu, animadvertis, intelligis, ancillas, aurum, vestes memorari a servis? unde ea esse censes, cum ego hic reliquerim eam cum una ancillula? unde ea esse censes, nisi quia interim inhoneste potius divitias parere hic optavit, quam reditum meum expectando pauper vivere? Sive augendo affectui malis dividere, *audin' tu? ancillas, aurum, vestem.* ut ἀποσιώπησις παθητικὴ præcidat sermonem. *ancillas, aurum, vestem* (repetit ἐν ὑποκρίσει) memorant servi, de ea, quam ego hinc abiens cum una ancillula pauperem reliqui. unde ergo habet hæc nisi ab amatore novo? *Bœclerus.*

12 *Viden tu ancillas, aurum, vestem, quam ego cum una ancillula Hic reliqui; unde ea esse censes*] Liber Bembinus et Basilicanus non habent dictionem *ea.* in Victoriano sic erat, *unde esse ea censes?* sed deinde verbum *ea* deletum est, quod et in aliis libris varie collocatum est. quo sublato sic distinguemus: *Viden tu? ancillas, aurum, vestem, quam ego cum una ancillula Hic reliqui, unde esse censes?* Et subaudiendum est ei, ut sit ei, quam ego reliqui. ut autem stet trochaicus, vel in *viden* fiet dialysis, ut sit anapæstus in prima, vel ex ea dictione n abjicietur: et erit pariter anapæstus in prima, sed in *quam ego,* synalœpha non fiet. *Faërnus.*

Vah nunc demum intelligo] Producitur industria Poëtæ error, et increscit, ne Clitiphone quidem jam ad minuendam æquali suo suspicionem satis prompto; qui ante increpitaverat: 'pergin' istuc prius dijudicare, quam scis, quid siet?' nunc enim et ipse cedit argumentis, quibus Clinia volebat conficere, mulierem se absente corruptam esse. Estque hoc in Clitiphone eo suavius, quod non animadvertit aut divinat, suam amicam describi, non Cliniæ. *Bœclerus.*

13 *Dii boni, quid turbæ est*] Augendo errori, oratio in admirationem formata, servit; ut supra: 'portant, quid rerum? aurum, vestem:' cohærent enim. *Idem.*

14 *Quid seni erit nostro miserius*] O. l. s. *sene.* Faërnus.

15 *O Jupiter! ubinam est fides*] Necdum soluta sibi suspicione queritur adolescens se esse desertum, ... omisso amore amatoris sui in meretricios mores esse delapsam. *Eugraphius.*

O Jupiter, ubinam est fides] Quid hac oratione absolutius, qua amoris et fati sui summam Clinia dequeritur? ad summum enim procedere debuit error, antequam finiretur. Adjiciuntur verbis gestus miserabiles. donec his conspectis auditisque, propior interea factus Syrus, quid errent, animadvertit, et suspicione Antiphilam accurata et longa narratione exsolvit. *Bœclerus.*

Ubinam est fides] Quonam abiit fides mihi data ab Antiphila, fore se amori nostro constantem? Hæc sibi Clinia suspicatus amicam suam corruptam esse, ubi conspexisset tantum auri, gregem ancillarum, vestes sup-

Digitized by Google

petere illi quam pauperem abiens reliquisset. *Farnabius.*

16 *Dum ego propter te errans patria careo demens*] Frequentibus verbis et impletur et attollitur sententia, more Terentiano: id est, ubere copia, citra redundantiam. Hæc enim singula ita valent, ut pauciora sufficere videantur: ita conjunguntur, ut demere aliquid aut intercipere non ausit, qui consertam momentorum seriem intelligit. *Bœclerus.*

Tu interea loci] In libro Bembino hic ascriptum est: *Loci*, parelcon: nam *loci* omni significationi addi solet. Ennius: 'Flamma loci postquam conclusast turbine sævo.' *Faërnus.*

17 *Conlocupletasti*] Divitem fecisti. *Eugraphius.*

19 *Cujus nunc me pudet*] Patris me pudet et miseret, qui frequenter harum mores dixit mihi, et frustra monuit. *Idem.*

Cujus nunc pudet me] 'Αμφιβολίᾳ eleganter usus est: 'Pudet me patris,' id est, αἰδοῦμαι τὸν πατέρα. ut in Hecyra, v. 2. 27. 'pudet Philumenæ.' ita loquitur Bacchis meretrix, 'pudet' sc. 'conscientia communis viri et pellicatus,' quod Donatus annotat. 'Pudet' enim, ut amplius ibi notatur, 'duo significat: sive ille peccavit, quem pudet, sive ille, cujus pudet. pudet me patris et miseret:' pudore afficior et misericordia, si parentem meum cogito: pudore quidem, quod inobediens illi factus sum, et admisi, quorum me pœnitet: misericordia autem, quod multum laboris in me corrigendo et monendo frustra sumsit. Tali loquendi genere, 'pudor patris, et misericordia hujus;' in Andria dicuntur. *Bœclerus.*

Cantabat mihi] Sæpe repetens monebat. 'Hæc dies noctesque tibi canto ut caveas.' Plaut. Trinum. *Farnabius.*

20 *Monuisse frustra, neque eum pot.*] Hæc suspendunt aliqui ab illo quod præcessit; *pudet et miseret me patris, monuisse frustra:* ut trajectio verborum admitteretur. alii παθητικώτεροι hic novam ordiuntur sententiam: *monuisse frustra*, sc. oportetne? nonne indignum est, frustra monuisse? vide Guyetum. *Bœclerus.*

21 *Quod tamen nunc fac.*] Vide Chrestomath. voc. Gratus. *Idem.*

Cum gratum esse potuit, nolui] Circa istud *gratum*, satis sæpe errant Interpretes Gallici; credunt enim *gratum*, id significare quod dicimus, *agréable*, male, ut hoc loco. Vertendum: *Lors qu'on m'auroit en obligation;* Vel, *lors qu'on m'en auroit sceu bon gré*, quod a Latino est, &c. Vide Notam paulo inferiorem. *Faber.*

24 *Nam et vita est*] Prima propositione volens servus solvere errorem suspicionis Cliniæ, dicit, Et vita est eadem amicæ, et animus ille qui circa te fuit. verum meminisse debemus duas res esse propositas, ut et vita eadem probetur, et idem animus. Potuit enim in eadem muliere castitas perseverare, ut esset eadem vita, non tamen idem animus: potuit namque oblivisci amatoris sui, et non eum desiderare. Ideo adjecit: 'Et animus te erga idem ac fuit.' *Eugraphius.*

Nam et vita est eadem, et animus te erga] Bene partitur ubique poëta, quod conficiendum est. Duo suspicabatur Clinia: *ne collocupletasset se interim Antiphila*, et, commutata parcæ pudicæque vitæ consuetudine, quæstum occepisset; tum adeo, *ne deseruisset* amores pristinos, alioque animum contulisset. utrique errori respondetur. *Bœclerus.*

25 *Quantum ex re ipsa conjecturam cepimus*] Ut diligens est Poëta! Cliniæ conjectura ita tractabatur, ut 'concurrerent multæ opiniones' (II. 2. 3.); ei opponitur *conjectura*, non ex opinionibus collecta, sed *ex ipsa re capta.* Alii Codices habent *fecimus.* sed Rivius τὸ *cepimus* tuetur. *Idem.*

Digitized by Google

26 *Quid est obsecro*] Aliqui omittunt τὸ *est*. cupit Clinia audire, quam ex ipsa re conjecturam ceperint, de vita et animo Antiphilæ: dic mihi, obsecro te, quid est illud, quo mihi fidem facias, vitam animumque Antiphilæ manere, qualis fuit? *Idem.*

28 *Ne quid hujus rerum*] Quod nunciet servus anum periisse, quæ ei mater esse dicebatur, ad causam minime pertinebat. ideo adjecit: Hoc primum tibi dico, ne aliquid harum rerum ignores. *Eugraphius.*

Ut ne quid hujus rerum] Vide Guyet. *Bœclerus.*

30 *Alteræ dum narrat*] Hic jam præmissio alterius narrationis effecta est. Nata est suspicio ut quæreretur, quæ sit altera: cujus narrationem differt: prior enim est de amica Cliniæ narratio. *Eugraphius.*

In itinere alteræ dum narrat] Priscianus hujus versus exemplo ἀρχαϊσμὸν illum declarat lib. VI. et XIII. *Bœclerus.*

Alteræ] Alteri. ut 'nulli' Andr. act. III. sc. 5. et 'soli' Eunuch. act. V. sc. 6. Cic. l. II. de Divin. 'aliæ pecudis.' sed vide Grammat. nostram. *Farnabius.*

31 *Quænam est illa altera*] Bene desiderat Clitipho hoc scire, et vix æquo animo patitur, se differri; quasi præsagiret aliquid ad se pertinens. *Bœclerus.*

33 *Jam primum omnium*] Vita Antiphilæ cognoscenda datur, accuratissima ac pæne curiosa descriptione, a summo ad imum. *Idem.*

34 *Ubi ventum ad ædes*] Hic ergo breviter omnia argumenta, quæ a summo ad imum sunt, colligamus. Ac primum collocetur. Casta est mulier, et eadem quæ fuit ante, perseverat: quod anus processit: quod ostium aperuit: quod continuo ingressus est servus: quod postquam ingressus, statim anus pessulum rursus foribus obdit: quod ad lanam redit: quod texentem telam studiose ipsam invenerit: quod mediocriter vestitam: quod sine auro: quod ita ornatam, quemadmodum sibi ornatur: quod nulla mala re expolitam muliebri: quod capillus ab ea rejectus circum caput fuerat negligenter: quod cum ancilla ea texebat, pannis ipsa contexta. Hæc sunt quæ vitam probant. Rursus subjungitur, an idem animus circa Cliniam perseveret. Ideo interrogavit: 'Quid ait ubi me nominas?' Subjungit ille: 'Ubi dicimus redisse te,' &c. Ergo et hic conjectura est, an idem animus perseveret. Probamus autem quod perseveret, ex eo, quod ubi te nominavimus, 'Mulier telam deserit continuo, et lacrumis opplet os totum sibi, ut facile scires, desiderio id fieri tuo.' Completa igitur omni re, ad alteram narrationem necessario cito devolvitur, ut ostendat quæ illa altera sit mulier, de qua ante dixerat. *Eugraphius.*

Ædes] Servius in II. Æneid. Omne ædificium *ædes* dicuntur. Sed Varro locum quatuor angulis conclusum ædem vocari docet. revera *ædes* quæ ab omni parte tecta est, non sub dio, non oculo pervia, ἀειδὴς, ἀΐδης. *Farnabius.*

40 *Mulieri*] Antiphilæ, virgini nubili, ut sc. 2. hujus act. et supra hac ead. sc. *Idem.*

43 *Quæ cujuscunque ingenium ut sit*] Egregie tractatur hic locus in historia Lucretiæ apud Livium I. 57. *Bœclerus.*

44 *Texentem, &c.*] Ἐξ ἱστίου γὰρ ἐκρέματο φιλοπόνως πάνυ. Menander. *Farnabius.*

45 *Vestitam, &c.*] Antiphilam. *Id.*

46 *Ejus anuis causa*] Auctoritate hujus loci Priscianus antiquum loquendi morem probat lib. VI. et VII. *Bœclerus.*

Anuis causa] Veteres in quarta declin. retinuere gignendi casum in *is*. ut *anuis, fructuis, Senatuis*, testati hujus declinationis originem a tertia.

Digitized by Google

ante contractionem: adi Grammatic. nostram. *Farnabius.*

47 *Sine auro*] Ut statim intelligeret Clinia, illud aurum, quod portaretur, ad Antiphilam non pertinere. *Bœclerus.*

Sine auro] Mundus nimius et cultus meretrici potius quam castæ convenit. ‘Ad mœchum veniet lota cute, quando videri Vult formosa domi?’ Juven. VI. sat. vide Phorm. act. I. sc. 2. *Farnabius.*

Ornatam ita uti quæ ornantur sibi] Nollem ejectos hos duos versus, a Guyeto. exquisiti generis sententia est, *sibi ornari;* non ad aliorum oculos scilicet tenendos. Bene Gallus interpres: *pour leur necessité, et usage de la maison tant seulement, sans vouloir estre regardees ny aimees des hommes.* Vide, quid sit non sibi, sed amatori ornari apud Plautum Mostellar. I. 3. 10. et 11. *Bœclerus.*

48 *Nulla mala re esse expolitam muliebri*] Vide de hoc genere Plauti Pseud. I. 2. 10. &c. Mss. nostri, ut diximus, omnes habent: *nulla malam re.* sicut et de aliis Lindenbrogius in erudita annotatione testatur. nonnulli *malas* præferunt. vide Georgium et Franc. Fabricios, Faërnum, et alios. *mala res muliebris*, an Latine dicatur, non immerito dubites. *Idem.*

Nulla mala, &c.] Non cerussa, stibio, purpurisso, aliisve offuciis et pigmentis fucatam. Nonnulli codd. habent *malam*, alii *malas*. Farnabius.

50 *Rejectus negligenter, pax*] Dictioni *pax*, hæc verba in libri Bembini margine ascripta sunt; ‘Tranquillantis, admirantis, et sollicitudinem adimentis.’ sic infra, ‘Unus est dies, dum argentum erit: pax. nihil amplius.’ *Faërnus.*

Pax] Priscianus vocat adverbium comicum, Græcum; et explicat, *παντελῶς*. lib. XIV. *Bœclerus.*

Pax] Interjectio silentii, vel approbationis; Plauto frequens. Pseud. act. V. sc. 1. Mil. III. 1. Stich. V. 5. Huc respexit Ausonii Grammaticomastix in Idyllio 12. ‘Totum opus hoc sparsum; crinis velut Antiphilæ, pax.’ ad quem locum vide Jos. Scalig. lectiones. ut infra act. IV. scen. 3. *Farnabius.*

52 *Subtegmen nebat*] Libri antiqui, inter quos Bembinus, *subtemen.* et huic dictioni in eo libro hæc adscripta sunt: ‘Subtemen dictum ab eo quod subeat stamen.’ *Faërnus.*

Præterea una ancilla erat, Ea texebat una pannis obsita] *Ancillula* legendum ex iisdem antiquis: præterea ex libro Bembino ita hi versus sunt ordinandi, ut *erat* pertineat ad inferiorem versum: aliter non stat ille senarius. *Idem.*

Præterea, &c.] Καὶ θεραπαινὶς ἦν μία. αὕτη συνύφαινε ῥυπαρῶς διακειμένη. Menander. *Farnabius.*

53 *Pannis obsita*] Ut Eunuch. act. II. sc. 2. *Idem.*

56 *Scin tu hanc, quam dicit sordidam*] Rivius, ex Calphurnio, *sordidatam* refert ad illud, *pannis obsita: sordidam*, ad illud, *illuvie immunda.* et erudite explicat. Vel sola auctoritas Ciceronis, qui eodem genere loquendi utitur, efficere debuit, ne Guyetus deleret versum. *Bœclerus.*

Sordidatam, &c.] *Sordidatam* referunt ad vestitum, *sordidam* ad illuviem. *Farnabius.*

58 *Cum ejus tam negliguntur internuntii*] Hinc item adscriptum in libro Bembino: ‘Internuntios pro servis posuit, sed sententia hæc ita est, qui non negligerentur, si essent internuntii.’ *Faërnus.*

Internuntii] Ministri et ministræ; internuntiæ, conciliatrices. *Farnabius.*

59 *Munerarier*] Ovid. de Arte Am. l. II. v. 251. *Idem.*

62 *Quid ait, ubi me nominas*] Hactenus demonstratum est, quod vita Antiphilæ, sive consuetudo vitæ, a priori nihil immutata sit: nunc, quod animus erga Cliniam idem, qui

Digitized by Google

fuit, maneat, declarandum est. *Bœclerus.*

64 *Mulier telam deserit*] Non displicet mihi *deserit*, sed quod est in libro Bembino magis antiquum videtur, *telam desinit.* ut dicimus, desinere artem. *Faërnus.*

Mulier telam deserit] Ut apud summum poëtam in diverso affectus genere (Æn. IX.), 'Excussi manibus radii, revolutaque pensa.' *Bœclerus.*

68 Clit. *At ego nihil esse sciebam Clinia*] Verbo *sciebam* hæc in eo libro interpretatio adjecta est, 'Quod timebas.' *Faërnus.*

69 *Agedum vicissim, Syre, dic*] Nunc ad alteram argumenti partem transit narratio: et, quo pacto error fabulæ conseratur deinceps ostendit. τὸ *vicissim* bene explicat Guyetus. *Bœclerus.*

70 *Adducimus tuam*] Quo facilius blandiri adolescenti possit.* *Eugraphius.*

71 *Quo illam adducis*] In libro Bembino et aliquot aliis est, *ducis.* Idem.

73 *Non fit sine periculo*] Quoniam interrogatus servus, quo duceret Bacchidem, respondit, ad patrem. Quod ægre ferens adolescens, cum indignatione audacem servum pronunciavit. continuo ille respondit, facinus magnum et memorabile fieri nunquam posse sine aliquo periculo. Ita in hoc quoque periculum est, cum patre præsente in domo futura sit meretrix. Tamen studet, ut nihilominus cœlari possit. *Eugraphius.*

Non fit, &c.] Μέγα καὶ περιβόητον ἔργον. Menander, Plotio. Cui contrarium illud Juvenalis XIV. Sat. 'Nullus enim magni sceleris labor.' ad quem Scholiastes laudat hunc Terentii locum. *Farnabius.*

74 *Hoc vide; in mea vita*] Scelus, quam astutus ad gloriam! Siquidem meo periculo tu tibi comparare vis laudem. *Eugraphius.*

Hoc vide] Vide hoc factum! en facinus! præmittitur reprehensioni admiratio, vi exaggerandi. *Bœclerus.*

In mea vita] Ut alibi, vita, *mon repos, mes interets, ma fortune.* Faber.

75 *Modo quid fugerit*] In quo negotio si te fefellerit aliqua consilii pars, ego continuo perierim. *Eugraphius.*

76 *Quid illo facias*] Quid deinde facturus es. At enim pendens oratio hac intercessione efficitur adolescentis, qui non patitur eum ambagibus circuire. Ideo enim dicit, 'Quid enim?' *Idem.*

77 *Ita res est*] Hic nunc voluit servus quasi quandam similitudinem dare, ut sic ostenderet, quale sit illud consilium quod ipse disposuit. Sed quoniam similitudo cum datur, quidam est in oratione circuitus, idcirco adjecit, 'Quas, malum, mihi ambages narrare occipit!' Denique et alter adolescens hoc intellexit, unde adjecit: 'Syre, verum hic dicit; mitte ista quæso.' Scilicet externa et per similitudinem translata. unde admonuit eum quod dixit, 'atque ad rem redi.' *Idem.*

Quas, &c.] Aposiopesis, oratio imperfecta, ex Clitiphonis impatientia audiendi, dum interrumpit Syri *quasi.* confer Thrasonis *quasi* Eunuch. act. III. sc. 1. *Farnabius.*

79 *Enimvero reticere nequeo*] Multimodis injuriosus Clitipho es: unde jam tacere non possum. Bene indignationem suam servus extulit, quo facilius sibi adolescentem per suam iracundiam præpararet. *Eugraphius.*

Multis modis injurius] Ex ratione versus legendum *multimodis:* ut in Andria emendavimus, ex fide libri Bembini. *Faërnus.*

80 *Audiendum hercle est, tace*] Non cogitavit negligenter Janus Gulielmius, cum suspectavit hunc versum Clitiphoni non interloquenti silentium imponentem. nisi ita velis accipere: quasi Clinia Syri incusationem, (*multis modis injurius es neque ferri potis es*) ad priorem Clitiphonis ira-

Digitized by Google

cundiam (*quas, malum, ambages*) retulerit: atque adeo, ne iterum obloqueretur, prævenerit. medium enim se gerit Clinia: et sicut modo Syrum commonuerat, ut ambages vitaret, ita nunc Clitiphonem aliquid Syri orationi, cujus principium ægre ferebat, iracunde reponere parantem coërcere videtur. *Bœclerus.*

81 *Vis amare, vis potiri, &c.*] Adolescentem πρωτόπειρον, et ad audendum adhuc rudem, per gradus præparat veterator: periculis voluptates emi; quæ subterfugere, vel stulti vel segnis amatoris sit. Deinde illuc pervenit, ut metus periculi minuatur adolescenti: tutum enim esse, rectis verisque rationibus ita provisum destinatumque consilium, ut ad finem votorum scilicet et statim perveniri queat. Sic accenso, et requirenti, consilii summam cum aperuisset, neque probasset, ad illud ultimum servilis contumaciæ præsidium descendit, quo etiam in Andria Davus Pamphilum mitigaverat: 'Melius tute reperi; me missum face.' Tum demum Clitipho, inter spei metusque ancipitia destitutus, Syro se suaque omnia permittit. *Idem.*

82 *Haud stulte sapis*] Non stulte, inquit, sapis, et cum ames, et potiri desideres, et pecuniam dari, interea tu nullum periculum velis sustinere; Hoc autem stultitiæ est, protinus velle id, quod non potest contingere. *Eugraphius.*

84 *Aut hæc cum illis sunt*] Aut enim debent fructum et potiundi utilitatem cum periculo sustinere; aut pariter et commoditas omittenda est, si periculum devitatur. *Idem.*

Aut hæc, &c.] Aut pericula cum et pro emolumentis subeunda, aut emolumenta illa, *amare, potiri, habere quod des illi* cum periculis simul amittenda. *Farnabius.*

Aut illa cum his amittenda sunt] *Mittenda* versus exposcit, et ita etiam habet liber Bembinus. *Faërnus.*

85 *Harum duarum nunc*] De duabus illis propositis conditionibus aut periculum, aut fructum capiat, aut, si periculum fugiat, utilitatem etiam pariter contemnat. Ex his, inquit, quamlibet conditionem eligat. *Eugraphius.*

Harum, &c.] Periculi, aut fructus. *Farnabius.*

86 *Etsi consilium, &c.*] Incitare adolescentem cupit, ne frustra operam perdiderit, quod meretricem adduxit: itaque ostendit tutum consilium esse, quod suscepit ut apud patrem amica sit sine metu: et argentum, quod promissum est, inveniri possit. *Eugraphius.*

88 *Tum illi quod argentum es pollicitus*] O. l. s. *tum quod illi:* et stat trochaicus, si vel ex *quod* d, vel ex *illi* unum l elidas. *Faërnus.*

89 *Orando surdas jam aures reddideras mihi*] Me obtundere, aures meas obtundere, non destiteras. dictum, quasi quadam περιφράσεως δεινότητι. *Bœclerus.*

90 *Siquidem hoc fit*] Quam cito est motus adolescens, quando utrumque esse dixit præparatum? et ut amica in domo patris sine metu sit, et argentum ei quod debitum est, reddi possit. *Eugraphius.*

Experiundo scies] Ipsa actione expertus agnosces. *Idem.*

91 *Assimulabimus*] Protasis ex parte Clitiphonis. Bacchis simulabitur esse amica Cliniæ: Antiphila ducetur pro ancilla Bacchidis: extorquebitur argentum a sene quod Bacchidi Clitipho promiserat. *Farnabius.*

94 *Immo ad tuam matrem deducetur*] Liber Bembinus *abducetur.* et trochaicus optime constat. *Faërnus.*

95 *Fabulæ*] Nugæ sunt istæ, meræ gerræ. *Farnabius.*

96 *Nihil satis firmi*] Nullam rationem video firmitatis in consilio, ut debeam talem metum suscipere, ut apud patrem amica mea sit. *Eugraphius.*

Digitized by Google

97 *Mane habeo aliud*] Hoc irridens dicit. vult enim obvius ire meretrici, et dicere ut domum revertatur. Aliter enim incitari adolescentis animus non potest, qui fastidiosus cœpit esse per copiam, nisi id quod cupit denegetur. *Idem.*

Mane habeo aliud] Augetur gratia ironiæ, quod Clitipho accipit, tanquam serio dicta: adeoque τὸ ἀπροσδοκήτῳ consequentis orationis percellitur. *Bœclerus.*

Mane, habeo aliud] Indignatus Syrus improbari a Clitiphone consilium suum, simulat se aliud invenisse, quod absque periculo fiet: obviam se iturum Bacchidi, dicturumque ut domum revertatur. *Farnabius.*

101 *In aurem utramvis otiose ut dormias*] Proverbiale est, sicut ex Plauti Pseudolo (I. 1. 121. &c.) patet. ubi, cum servus διεστραμμένως extulisset captandi joci causa: 'De istac re in oculum utrumvis conquiescito;' adolescens corrigit: 'Oculum utrum, anne in aurem?' respondet servus: 'At hoc pervulgatum est minus.' *Bœclerus.*

In aurem, &c.] Ex Menandri Plocio. Ἐπ' ἀμφοτέραν ἵν' ἐπίκληρος ἢ μέλλει καθευδήσειν. unde lusit Plautus Pseud. act. I. sc. 1. 'De istac re in oculum utrumvis conquiescito. CA. oculum utrum, anne aurem? PSEUD. At hoc pervulgatum est nimis.' h. e. ut animo sis securo atque otioso. *Farnabius.*

102 *Quid ago nunc? &c.*] Hujus loci explicationem Muretus reperit, Guyetus absolvit. *Bœclerus.*

Tune? quod boni] Præcisa hæc oratio ordine tali: 'Tune? quod boni est fruare, dum licet.' Rursus alia præcisa: 'Nam nescias.' cujus ordo est: Ejus sit potestas posthac nunquam. *Eugraphius.*

104 *Datur modo*] Delemus dictionem *modo*, quam in nullo l. s. invenimus. *Faërnus.*

108 *Concaluit*] Calore subito concitatus est. *Eugraphius.*

Concaluit] Irane, an amore? ut Eunuch. act. I. sc. 2. hæc conversus ad spectatores. *Farnabius.*

113 *Quasi minor istic*] In hoc consilio magis mihi periculum propositum est, quam tibi. Nam si aliquid adversi contigerit, tibi verba sunt præparata, mihi vero verbera. Unde hanc rem negligere omnino non possum. *Eugraphius.*

Istic quasi minor] O. l. s. *quasi istic minor*. stat autem senarius, si ex *istac* s elidas. *Faërnus.*

115 *Verba, &c.*] Paronomasia. *Farnabius.*

116 *Quapropter neutiquam hæc res*] In o. l. s. hæc verba hunc ordinem habent: *quapropter hæc res neutiquam*: in *neutiquam* autem fit dialysis, et remanet anapæstus. *Faërnus.*

Mihi] Mihi δεικτικῶς. *Farnabius.*

118 *In eum jam res rediit*] Intelligit Clinia, cum apud illum sit hospes, necessitatem sibi impositam, uti hoc, quod ab eo petitur, negare possit, ut assimulet amicam suam esse meretricem. *Eugraphius.*

119 *Ut sit necesse*] Liber Bembinus et hic et alibi habet *necessus*, pro *necesse*. Faërnus.

Ut sit necesse] Ex Menandro. Τρία γάρ ἐστι δέσποτα, δι' ὧν ἅπαντα γίγνεται, Ἢ κατὰ νόμους, ἢ ταῖς ἀνάγκαις, ἤ γε τρίτον ἔθει τινί. *Farnabius.*

120 *Verum illa ne quid titubet*] Plaut. Pseud. IV. 1. 32. 'at vide ne titubes.' et cum explicatione: 'onerabo meis præceptis Simiam, Quid agat, ne quid titubet, docte ut hanc ferat fallaciam.' *Bœclerus.*

122 *Quæ solet quos spernere*] Clitiphonis hæc verba sunt; quæ male in impressis codicibus Cliniæ tribuuntur. res ipsa expostulat, quod dixi: *quæ solet quos spernere*: accipe *quos?* i. e. quales, quantos homines. *Idem.*

Illi, &c.] Bacchidi, quæ solet aliquos amatores spernere. *Farnabius.*

123 *In tempore ad eam*] In occasione:

Digitized by Google

nt? 'Sola viri molles aditus et tempora noras.' *Eugraphius.*

In tempore, &c.] 'Romana sic est vox, 'venito in tempore.' Vester quoque ille Comicus Terentius Rerum omnium primum esse tempus autumat, Ad Antiphilam,' &c. Ausonius in Pittaco. *Farnabius.*

124 *Quendam offendi militem*] Hæc fuit occasio, quod voluit miserum militem denegatione sua in amorem amplius suscitare. *Eugraphius.*

Nam misere quendam offendi militem] Magis placet collocatio quæ est in libro Bembino, *nam quendam misere.* et erit ordo, misere orantem. hic quoque in eo libro ascriptum glossema est, 'Misere, nimis: quia omne nimium non bonum: alibi eam misere amat.' *Faërnus.*

Misere, &c.] Valde, sollicite orantem. *Farnabius.*

125 *Hæc arte tractabat virum*] Ut alibi, 'astu tractare:' ita hic, *arte tractavit virum.* Nimis animose Palmerius adverbium nobis pro nomine obtrudit. *Bœclerus.*

127 *Eademque ut esset apud te ob hoc quam gratissima*] *Eadem* adverbialiter sumendum, quemadmodum et in antiquo glossemate hujus libri exponitur, sic habente: 'Eademque antique posuit pro una.' hæc ibi. Scaurus apud Charisium negans *obiter* Latinum esse, addit veteres consuevisse dicere, *eadem*, non addentes, via ut Plautus inquit: 'Eadem bibes, eadem tibi dedero savium.' Nos quoque apud eundem Plautum multa hujus vocis in hac significatione reperimus exempla, quorum hic aliqua subjiciemus. In Menæchmis: 'Hercle qui tu recte dicis; eadem ignorabitur, Ne uxor cognoscat te habere, si in via conspexerit.' In Captivis: 'Ad fratrem modo captivos alios inviso meos: Eadem percontabor, ecquis hunc adulescentem noverit.' In Milite glorioso: 'Eadem insidias dabo. Quam mox ad stabulum junix recipiat se pabulo.' *Faërnus.*

Eademque ut esset apud te hoc quam gratissimum] Ita legitur in editione Faërni, ex codice P. Bembi, An. 1572. apud Juntas. At in editione Manutii, *Eademque ut apud te esset ob hoc quam gratissima.* Quod plane interpolatitium est, ut multa sæpe apud Muretum. Nam *eadem* est adverbium millies apud Plautum. Dein si τὸ *eadem* esset pronomen, tunc in oratione esset improprietas; nam dicendum fuit *ipsa*, non *eadem*, quod sentire debuit Muretus. Gallice vertendum: *Et que par même moien elle vous obligeast encore plus.* Faber.

130 *Impotens*] Ad affectus moderandos coram patre perspicaci, et verba tua, nutus, gestus advertente. *Farnabius.*

131 *Eversas cervices*] Quod jactantis et superbi est penitus. *Eugraphius.*

Inversa verba, eversas cervices tuas] Hic ascriptum, *Inversa, ambigua, figurata. eversas, dejectas.* at Eugraphius ita exponit, 'Inversa verba quod adulescentuli faciunt, ut syllabarum ordinem mutent, et intellectum confundant. eversas cervices, jactantia et superbia est.' *Faërnus.*

Inversa verba, &c.] Guyetus duos hos versus delet. atqui priorem laudat Nonius Marcellus. neque sane tantum est incommodi in his vocibus, sicut nonnullis visum est. *Inversa verba* facile possunt explicari. sed *eversas cervices* qui explanarit, eum ego putabo non vulgariter sapere. hoc unum est, ubi Grammaticos pudere debuit. An absurdum fuerit, legere *aversas cervices?* nam πληθυντικῶς efferri antiquitus, notius est, quam ut hoc loco repeti debeat. *avertendi* causa, non absurde; *evertendi*, nulla dari potest. sed hæc attinguntur nunc, non explicantur. *Bœclerus.*

132 *Gemitus, screatus*] Hæc omnia adolescentuli faciunt, quotiescunque videre, aut videri volunt ab his, quos desiderant; ita sub quodam metu, ut

Digitized by Google

quasi dum aliud necessitate conficiunt, sic impleant voluntatem. *Eugraphius.*

Gemitus, screatus, tussis] 'Hæc adulescentuli faciunt,' &c. hæc ex Eugraphio. *Faërnus.*

Abstine] Cohibe. 'Apage, potin' ut abstineas manum?' 'Sermonem,' 'Culpam,' &c. Plaut. *Farnabius.*

136 *Apud patrem, &c.*] Coram patre non erit. *Idem.*

139 *Istic? &c.*] Clinia. *Idem.*

SCENA IV. Trochaicis tetrametris catalecticis, Iambicis tetram. acatal. et Senariis constat scena. vs. 6. Mss. nostri omnes, ut edidimus. quid non permittunt sibi, qui graviter Mss. auctoritatem insuper habere in animum inducunt suum? vs. 11. omnes: *nisi prospectum interea aliquid nobis est.* vs. 12. omnes: *simul* pro *semel.* vs. 17. omnes: *vah.* vs. 21. omnes: *ingenio.* et vs. 23. *intuetur.* vs. 24. *disperii misera.* B. *quid stup. A.* vs. 27. omnes: *advenisse.* duo, *te,* addunt. vs. 28. unus: *expectata.* quæ vox sæpius cum *exopt.* permutatur. *Bæclerus.*

Clitiph.] Huic scenæ personam Clitiphonis addidi, idque necessario. Nam versu 20. ubi hæc verba leguntur, 'CL. Syre, vix suffero. Hoccine me miserum non licere meo modo ingenium frui?' Existimavere hæc a Clinia dici. Quid ita? Quia dictum superius Clitiphoni a Syro fuerat, *ambula;* sed in eo erravere, quod non animadverterint id quod fit in theatro. Nam mox ad velum, quod scenam disterminat, præ amoris impatientia, auscultaturus, osculaturus Thaidem, cujus ipse vocem audiebat, redit Clitipho. Hæc cum ita sint, hoc possum affirmare, jamdiu esse cum nemo hunc locum intellexit. Dein, quod haud præteriri oporteat, Cliniæ favebat Syrus; neque adeo mirum; nam absque ejus opera nil poterat fieri. Itaque de illo cum interrogasset Clitipho, *quid isthic?* respondit Syrus, *Manebit,* et verum fuit: nam in scena perpetuo mansit, et cum Antiphila, nemine prohibente, colloquutus est. Quod dico, igitur, id certum est; atque, uti spero, qui Terentium amant, mihi ob hanc animadversionem favebunt. *Faber.*

1 *Ædepol te, mea*] *Hæc scena comparationem continet earum mulierum quæ amicæ sunt, ita ut uni serviant, et earum quæ plurimis sui corporis exhibent potestatem.* Et ne videantur meretrices injustæ, defensio est, et quasi forma quædam hic controversiæ continetur. Res enim fiunt meretricis, quum injustæ sunt amatoribus suis et adversæ, dum plurimum petant. Quam rem purgans meretrix, dicit se hoc quod faciunt facere necessitate, ne cum ætas abierit, et senectute extincta pulchritudo discesserit, inopia maneat, nisi antea quæsiverint lucrum, quo possint sustentare decrepitam ac miseram senectutem. *Eugraphius.*

Laudo, et fortunatam judico] Vehementer te beatam felicemque judico, cum id egisti, ut mores tuæ formæ convenirent. Ut oportuit, jam defensionem suam videtur meretrix exorsa. Siquidem scit quod oporteat fieri, et laudat eam quæ cum pulchritudine tenet integram castitatem. *Idem.*

Edepol te, mea Antiph. laudo] Oratio hæc meretricis, quia ad honestam et pudicam virginem fit, nullam habet licentiam meretriciam: sed potius, quod poëta machinari solet, laudat conjugium et matronarum virtutem, probat Antiphilæ ingenium, fatetur diversos meretricum mores, et quodammodo excusat. *Bæclerus.*

2 *Mores ut consimiles forent*] O. l. s. *ut mores.* ita melius habet trochaicus. *Faërnus.*

Isti formæ, &c.] Ὅταν φύσει τὸ κάλλος ἐπικοσμεῖ τρόπος Χρηστὸς, διπλασίως ὁ προσιὼν ἁλίσκεται. Menander apud Stobæum. Socratis præceptum de speculo consulendo vide apud Diog. Laërtium, et Plutarch. Conjug. præcept. Senec. Natur. quæst. l. I. Apul.

Apolog. *Farnabius.*

3 *Minimeque, ita me DI*] Etenim non valde miror, si cum his moribus et hac sis pulchritudine, ne non sit aliquis qui te diligat, et te sibi petat. *Eugraphius.*

Si te sibi quisque expetit] Vide Chrestomath. voc. 'expet.' Eugraphius videtur legisse, *quisquam.* quod et Argentoratensis codex præfert, et ex Palatino aliquo Pareus affert. ita enim interpretatur: *etenim non valde miror, si cum his moribus et hac sis pulchritudine, ne non sit aliquis, qui te diligat, et te sibi petat.* Quæ παράφρασις tota minuit sententiam, quam Poëta auctum ivit. *Bœclerus.*

4 *Nam mihi quale*] Namque mores tuos mihi sermonibus indicasti. *Eugraphius.*

Quale, &c.] Sermo est animi χαρακτήρ. Viva animi imago. Solon apud Laërtium. 'Loquere, ut te videam.' Plato. *Farnabius.*

5 *Et cum egomet*] Hic jam reparat accusationis defensionem, quæ in se esse possit: dicitque merito hujusmodi mulieres, quæ uni serviunt, hoc est, quæ se separant a vulgo, recte scilicet et bene facere. Nec minus mirabile esse, quod meretrices malæ sunt. Hoc enim dixit: 'Et vos esse istiusmodi, et nos non esse, haud mirabile est.' Vobis enim cum sit voluntas cum uno viro semper esse, debetis servare bonitatem: nos autem bonas esse non sinunt hi, cum quibus rem habemus. Nam propter pulchritudinem nostram amatores esse volunt, qui continuo mutant voluntatem, si fuerit forma mutata. Ergo nisi prospectum ante fuerit, desertæ et cum inopia in senectute vivimus. Unde sic purgatum, quod male audire potuisset, non juste malas esse meretrices. *Eugraphius.*

6 *Vestrarum, &c.*] Vestri similium. *Farnabius.*

8 *Nam expedit vobis esse bonas*] In o. l. s. ita est, *bonas esse vobis.* et stabit trochaicus, si, ex *bonas* eliso s, synalœpha sequatur. *Faërnus.*

Expedit, &c.] Bene vertit. utile est. *Farnabius.*

Non sinunt] Tales esse. 'Ipsa merces est autoramentum servitutis.' Cic. de Officiis I. *Idem.*

9 *Quippe forma impulsi nostra, nos amant*] Hunc locum tractavit uberius Plautus Mostellar. I. 3. 33. ubi ancilla anus ad meretricem juvenculam: 'Tu ecastor erras, quæ quidem illum expectes unum, atque illi Morem præcipue sic geras, atque alios asperneris. Matronæ, non meretricium est, unum inservire amantem.' et cum illa exciperet: 'nolo ego mihi male te, Scapha, præcipere;' Scapha sic prosequitur, quod cœptaverat: 'stulta es plane, quæ Illum tibi æternum putes fore amicum et benevolentem. Moneo ego te; te deseret ille ætate et satietate.' adjicit suum exemplum: 'Postremo, si dictis nequis perduci, ut vera hæc credas, Mea dicta ex factis nosce. rem vides: quæ sim, et quæ fui ante. Nihilo ego, quam nunc tu, amata sum, atque uni modo gessi morem: Qui pol me, ubi ætate hoc caput colorem mutavit, Reliquit deseruitque me. tibi idem futurum crede.' Repetit et divinat: 'At hoc unum facito cogites, si illum inservibis solum, Dum tibi nunc hæc ætatula est, in senecta male querere.' Hæc Terentius omnia, expedita ῥήσει, rotunde complexus est. *Bœclerus.*

10 *Hæc ubi immutata est*] Liber Bembinus *imminuta;* quod et aptius videtur. nam immutari quid et in melius potest. *Faërnus.*

11 *Nisi prospectum interea aliquid nobis est, desertæ vivimus*] Legendo *nisi si,* ut in libro Bembino, et dictionem *nobis* delendo, quæ nec in eo libro, nec in Victoriano et Decurtato est, stat trochaicus, nec quicquam sensui deperit; procul dubio enim intelligitur, prospectum nobis. *Idem.*

Digitized by Google

12 *Vobis cum uno simul ubi ætatem agere decretum est viro*] Pro *simul*, scribimus *semel*, ex libro Bembino; ut sit ordo, *semel decretum est*. Idem.

Vobis cum uno semel ubi ætatem agere decretum est viro] Eadem descriptione et contentione utitur Plautus Cistellaria I. 1. 79. &c. 'Quia ego illum unum mihi exoptavi, quicum ætatem degerem, GY. Matronæ magis conducibile est istuc, mea Silenium, Unum amare, et cum eo ætatem exigere, cui nupta est semel. Verum enim meretrix fortunati est oppidi simillima, Non potest suam rem obtinere sola, sine multis viris.' *Bœclerus.*

Viro, hi, &c.] Adverte Syntaxin. *Viro hi.* Farnabius.

13 *Cujus mos maxime est*] Verum his moribus se sociant vobis, qui habent hunc morem, et similem voluntatem. *Eugraphius.*

Cujus mos maxime est consimilis vestrum] Quam honeste et sententiose de matrimonio loquitur! repetitur sententia, novaque elegantia vestitur Phormione I. 2. 94. 95. de adolescente marito; 'huc transtulit Amorem, postquam par ingenium nactus est.' *Bœclerus.*

14 *Hoc beneficio utrique ab utrisque vero devincimini*] Ut hunc versum insititium ac delendum putaret Guyetus, vox *vero* effecit: quæ se approbare ei non potuit. Argentoratensis Codex habet: *atque hoc beneficio utrique ab utrisque vestrum devincimini.* Sane quin τὸ *vero* mutandum sit, vix dubitem. cetera sententia bona est et elegans, constabitque si vel, *ultro*, legas, vel, *beneficio uterque utrique vestrum devincimini.* s. *utrique utrisque vestrum.* quamquam illud elegantius est, si libri astipularentur. certe in meorum Mss. uno, τῷ *utrique* superscriptum est: *al. uterque.* nescio an malit aliquis tali remedio perfungi, quam recidere. In Phormione (v. 3. 17.) legas: 'quia uterque utrique est cordi.' *Bœclerus.*

15 *Ut nunquam ulla amori vestro incidere possit calamitas*] Ut semper inter vos amor valeat, neque senectute aut ullo morbo discidium possit existere. *Eugraphius.*

Ut nunquam, &c.] Ut 'Quos irrupta tenet copula, non malis Divulsus querimoniis Suprema citius solvat amor die.' Horat. l. I. od. 13. *Farnabius.*

16 *Nescio alias; me quidem*] Quid agam, vehementer ignoro: illud certum est, nunquam meum me commodum sine illius commodo comparasse. *Eugraphius.*

Nescio alias: me scio quidem semper fecisse sedulo ut] Aliqui libri, inter quos Bembinus et Basilicanus, ita collocant: *me quidem semper scio.* quo modo oportebit ex *quidem* m elidere: quamvis sequente consonante. vel forte *me quidem* erit, *me equidem*, elisa e ex *me*, quod et in scriptura, non solum in scansione fiebat antiquitus. dictionem vero *ut* libri Bembinus et Victorianus sequenti versui attribuunt. qui hoc modo fit octonarius ut sequentes. *Faërnus.*

Nescio alias: me quidem s. scio f.] Quid Eugraph. sibi vult, cum annotat 'Quid agam,' &c.? corrupta hæc videntur. *nescio alias:* τὰ τῶν ἄλλων γυναικῶν μὴ πολυπραγμονῶ. honesta, et apta virgini domi conclusæ oratio. alteram quoque partem Eugraphii interpretatio facit elanguescere, quæ attollenda est in vigorem sententiæ destinatum: ego semper operam dedi, *ut ex illius* (amici mei Cliniæ) *commodo meum compararem commodum. illius* longe efficacius est hoc loco, quam *alius*, quod Guyetus substituit. perpetua consuetudo stili Comici monstrat, et Interpretes monent, τὰ *illa, ille*, amatorie de nota persona usurpari, et τὴν ἐρωμένην aut τὸν ἐρώμενον notare. *comparandi* vox hic eleganter significat, ac si dixisset, ut meum commodum æstimarem ex ipsius commodo. exi-

Digitized by Google

gendo scilicet et comparando ad illius commodum. quam significationem proponit ac commendat Donatus, ad illud in Andria IV. 1. 3. 'Ex incommodis alterius, sua ut comparent commoda.' *Bœclerus.*

17 *Vah*] In libro Bembino est, *ah.* ut et exigit versus. *Faërnus.*

Ah] Libri fere, *vah*, ex quo metri causa τὸ *ah* fecerunt. Quod si spectatoribus, affectu Cliniæ κυλοιδιῶντος, seu contentis ac tumentibus oculis, in Antiphilam adventantem conversi, animique motus vultu præferentis, cum admiratione acclamantibus, tribuimus hanc particulam, nihil erit, quod metro timeatur. *Bœclerus.*

Ah] Clinia Antiphilam venientem prospiciens hæc secum. *Farnabius.*

18 *Ergo, mea Antiphila*] Adolescens venientem amicam intuetur, et secum loquitur, quod ejus amore factum sit, ut in patriam reverteretur. *Eugraphius.*

Ergo mea Antiphila] Semel sibi permisit Terentius, nec sæpius, ut induceret spectaculum, quod in theatro non facile exhibetur. Alias enim studiose abstinuit. Invenit tamen verba affectui paria. in quibus ἐμπαθὲς inprimis est hoc principium: *ergo mea Antiphila.* incomparabilis est vis in voce *ergo*, cum incipit orationem. *Bœclerus.*

19 *Nam dum abs te absum, omnes mihi*] Cum enim abs te discessi, universos labores leves arbitratus sum, excepto hoc, quod te carebam. *Eugraphius.*

Omnes mihi labores] Quicquid durum, triste, molestum accidit: miseriæ, ærumnæ. *Bœclerus.*

20 *Tui carendum quod erat*] Ita magno consensu Mss. codices, nec ignotus est archaismus. *Bœclerus.*

Syre, vix suffero] Plus in sensu est, quam in verbo. *Idem.*

21 *Hoccine me miserum*] * Hoc ingenio bono amicæ meo modo frui non licere vehementer ingemisco. *Eugraphius.*

Ingenio frui] Bembinus liber, *ingenium.* et erit ordo, *hoccine ingenium me frui non licere:* fruor enim, ut et alia verba usum significantia, amabant antiqui etiam accusativo jungere. Terentius in Phormione: 'Ut mihi tamdiu liceat quod amo frui.' Plautus in Asinaria: 'Ut sinat sese alternas cum illo noctes hanc frui.' *Faërnus.*

Hoccine me mis. &c.] Ordo est: *hoccine ingenium* (Antiphilæ scilicet tam honestum, tam cordatum) *non licere me miserum frui, meo modo?* meo arbitratu. deplorat, se non videre amoris sui exitum. *Bœclerus.*

Ingenium frui] Archaismus. ingenio. *Farnabius.*

22 *Ut patrem tuum vidi, &c.*] In quantum patris tui affectum et dispositionem perspexi, diu duras etiamdum partes dabit. sunt qui *puras* legi volunt, et *noctes* exponunt. mihi hic alta nox. *Idem.*

Diu etiam duras dabit] Palmerius legi vellet, *puras*, id est, ut ipse accipit, noctes sine puella; at id de patre dici non potest. Fr. Guyetus hunc versum plane delet, ut sæpe alios alibi; neque tamen ullam rationem cur deleat profert. Ego quidem loquendi modum e vulgari sermone Romano petitum puto, in quo subintelligebatur *plagas*, ut sæpe fit in ejusmodi dictis usitatioribus et e genere Comico, ubi nomen substantivum reticetur. *Plagas* autem *dare* phrasis Latina est, ut, 'dare ictus,' 'dare vulnera,' Ovidius. Virg. Lucret. Nos Gallice sæpe in comminando dicimus, *je t'en donneray*, ubi intelligimus ictus, scuticas, colaphos, &c. At, qui apud Terentium velint subaudiri *partes*, non vident metaphoram illam nullum hic locum habere posse. *Faber.*

Diu etiam duras dabit] Diu etiam durus...existet. *Eugraphius.*

Diu etiam duras dabit] Hic in libri

Digitized by Google

Bembini margine adscripta hæc interpretatio, ‘ H. e. durum se præbebit, vel absolute, duras, ut dicitur bonas ei dedit, vel dabit pœnas.’ Cicero: ‘ Quam primum adveniens dedisti.’ et in Verrinis: ‘ Verum illa est præ.’ * *Faërnus.*

Diu etiam duras dabit] Sub plagas i. e. diu te satis cruciabit, te differet, suspensumque animi tenebit, antequam matrimonio Antiphilæ potiri queas. Calphurnius voluit subaudiri *partes* aut *lites*, quod merito equidem reprehendit Palmerius; sed infelicissime *puras* substituit. *Bœclerus.*

23 *Qui intuetur nos*] Multum fecit, in exprimendo affectu Cliniæ. nunc Antiphilæ animum concursione magnorum motuum liquescentem inducit; apta sexui et negotio commentus, quæ vix explicari verbis possunt. Estque hic locus totus actuosus. aguntur enim plura et demonstrantur, quam exhibentur. *Idem.*

Retine me obsecro] Deficit exanimis præ lætitia deliquio. *Farnabius.*

24 An. *Disperii.* Ba. *perii misera quid stupes*] Sicut Guyetus corrigit, ita unus habet meorum Mss. codicum. alter eodem tendit in hunc modum: A. *disperii misera.* B. *quid stupes?* Bœclerus.

Quid stupes] Hoc loco, *stupere*, est deliquio animi tentari, *tomber en pasmoison* ou *en foiblesse.* Vertendum igitur est, *d'où vous vient cette foiblesse?* vel, &c. Non autem, *pourquoi vous estonnez-vous?* Prius dixerat Antiphila, *Ah, retine me.* Gall. *Ah, je n'en puis plus, soustenez moi;* quia jam labebatur; nam *labi* idem sæpe est quod deliquium animi pati. Virgil. ‘ Labitur, et longo vix tandem tempore fatur.’ *Faber.*

25 *Cliniam, &c.*] Etiam præ inopinato gaudio dubitat. ‘ Verane te facies, verus mihi nuntius adfers,’ &c. Andromache. Virg. Æn. III. *Farnab.*

28 *Antiphila maxime animo exoptata meo*] Optime staret senarius, si *exoptatam* legeretur. et ita scripsisse Terentium existimo. quod ut facilius credam, facit alibi quoque perversus mos, errorque librariorum a nobis observatus, qui finiente priorem dictionem una littera, a qua posterior dictio inciperet, alteram earum litterarum sæpe omittebant. idque etiam in syllabis, atque aliquando in integris dictionibus factum est. *Faërnus.*

28 *Animo expectata meo*] Ita Mss. meorum unus. adi Faërn. et Guyet. Sed qui addunt, *sc. ad cœnam*, enervant sententiam, et τὸ ἦθος non intelligunt. *Bœclerus.*

29 *Nam vos jamdudum expectat senex*] Hic versus dividit fabulam: et eadem rationem moræ reddit. *Idem.*

ACTUS III.

Scena I. Senariis constat. vs. 1. Mss. nostri omnes: *lucescit.* duo addunt *cur: cur jam cesso. jam cur cesso.* vs. 7. omnes: *nam quantum potero, adjuvabo senem.* vs. 11. duo: *ad miseriam.* vs. 21. omnes: *hic apud me domi.* vs. 37. duo: *perterruisti.* unus etiam, *hunc.* et mox duo: *ea re coacta ingrat.* vs. 43. omnes: *veste et auro.* vs. 47. unus: *quod si iterum sit dandum.* vs. 53. duo: *facturum.* vs. 54. Argent. *sic me dii ament.* vs. 64. omnes: *consusurrant.* vs. 67. ut ed. vs. 89. omnes: *apprehendendus.* vs. 92. omnes: *paul. hoc negotii.* vs. 98. omnes: *judicent.* Bœclerus.

1 *Luciscit hoc jam*] Notandum ex hac comœdia, quod in nulla alia licet reperiri, ut biduum tempus in comœdia sit. Omnes enim uno die actus suos explicant, ex eo ipso quo cuncta effici possunt, ut aut nuptiæ cele-

Digitized by Google

brentur, aut cognitio fiat expo-...aliquid. at hic bidui rationem versari intelligimus. Ergo dixit, 'Luciscit hoc. Habet hæc scena allocutionem, in qua ostendit se properare uti Menedemo nunciet filium rediisse: quamquam hoc nolit adolescens, cum patris sui nesciat voluntatem.' *Eugraphius.*

Luciscit hoc jam] Hemistichium Plautinum in Amphitruone, ubi *hoc* absolute pro cœlo ponitur. ut et in Gurgulione: 'Nam hoc quidem edepol haut multo post luce lucebit.' et apud Lucretium libro quinto: 'Denique jam tuere hoc, circum supraque, quod omnem Continet amplexu terram:' putamus tamen ex gestu motuque dicentis addi aliquam demonstrationem: ut manus elatione, in cœlumque suspectu. *Faërnus.*

Hoc jam] Fabulæ hujus datæ actæque in ludis Megalensibus, duo actus priores acti sunt vesperi. curabatur nempe cœna, intermissa per noctem ludis transactam. reliqui tres actus sub lucem agebantur. vide prologum, et Jul. Scal. Poëtic. lib. VI. c. 3. *Farnabius.*

2 *Primum ex me ut sciat*] Erratum puto. Legerem, *primo ex me,* in casu sexto. Probatur ex act. I. sc. 2. 'Ut hanc lætitiam nec-opinanti primus objicerem domi;' qui locus est huic parallelos. *Faber.*

Primum ex me ut sciat] Ratiocinator hic inducitur officii sui Chremes: et præparantur vices mutuæ opis ac consilii. dum enim amicitiam modo cœptam tanto studio ac humanitate colit, dignum se ostendit cui Menedemus se committat, atque subinde, ubi usus erit, vicissim inserviat. *Bœclerus.*

6 *Cum illi nihil periculi*] Ut celem tam insperatum gaudium, cum ipsi adolescenti nihil periculi sit, ex eo quod indicatur. *Eugraphius.*

8 *Ita ut filium meum amico, atque æquali suo*] In iisdem duobus antiquissimis libris est *item ut.* utroque modo prima hujus versus syllaba ad præcedentem pertinet versum. *Faërnus.*

10 *Est æquum, &c.*] Ex Menandro. Γέρων γέροντι γλῶσσαν ἡδίστην ἔχει. Παῖς παιδὶ, καὶ γυναικὶ πρόσφορον γυνὴ, Νοσῶν τ' ἀνὴρ νοσοῦντι, καὶ δυσπραξίᾳ ληφθεὶς ἐπῳδός ἐστι τῷ πειρωμένῳ. *Farnabius.*

11 *Aut ego profecto*] Hæc scena persuasionem habet, quemadmodum pater filium suscipiat, et falli se per servos sinat. Neque tanta facilitate utatur, ne corruptis filius moribus vivat, si semel facilitatem erga se patris agnoscat. Tenebit ergo divisiones, ut omnis deliberativa ab utili et honesto similiter fieri possit. quæ omnia suo loco plenius explicabimus, ne tantum ea quæ obscura sunt dicamus. *Eugraphius.*

Aut ego profecto ingen.] Quid aliud loqueretur, qui decreverat se cruciare? id est, dolori suo indulgere, remedia detrectare. Amplificatur ægritudo, cum fortunæ adversanti ingenium miserum sua ad dolendum mœrendumque proclive accedit, quod eo vehementius, scilicet, quo diutius suas ærumnas commentatur ac interpretatur. ita venit ad opus; ita discedit. hic in labore labor est. De phrasi dubitatur inter eruditos. Palmerius emendat; *Aut ego profecto genio egregio ad miseriam natus sum.* Acidalius et hic et in Plautino loco, quem Palmerius itidem correxit, *ingenium* tuetur. Uterque alias ingenio sæpe ad corrigendum plus satis promto fuit. Sed ego malim hic auctoritatem librorum cum Acidalio sequi. videtur poëta quæsisse novitatem locutionis, ad exprimendam efficacius sententiam. ut sit, *egregio ingenio natus sum,* περιφράσει αὐξητικῇ: omnino præter ceteros natus sum, prorsus natus sum ad ferendas miserias. quid? quod *genius,* si pertenderes Palmerii opinionem, nihil posset aliud quam *ingenium* notare, si quidem Latine loquendi consuetudinem

Digitized by Google

velimus tutari. *Bœclerus.*

Ingenio] Al. *genio*, qui sc. infantibus, cum nascerentur, præficiebatur. *Farnabius.*

13 *Adimere ægritudinem hominibus*] Πάντων ἰατρὸς τῶν ἀναγκαίων χρόνος ἐστίν. οὗτος καί σε νῦν ἰάσεται. Menander. Τοὺς ἄφρονας ὁ χρόνος, τοὺς καὶ φρονίμους ὁ λόγος τῆς λύπης ἀπαλλάττει. Epictet. apud Stobæum. *Idem.*

14 *Nam mihi quidem augescit magis*] Seneca (consol. ad Marc. 1.) ῥητορικώτερον: 'Illud ipsum naturale remedium temporis, quod maximas ærumnas quoque componit, in te una vim suam perdidit.' Sed hæc talia non congerimus. *Bœclerus.*

17 *Adibo, adloquar*] Liber Bembinus et Basilicanus *ibo;* quod magis versui servit. eoque magis id recepimus, quod particula *ad* mox sequitur in, *adloquar.* ut infra, 'Syrus est prendendus, atque adhortandus mihi.' cui loco ascriptum in libro Bembino glossema, quia ad hanc rem facit, hic ponere libuit: '*Prehendendus:* deest *ad:* sed ideo prætermisit, quia dicturus erat, adhortandus.' *Faërnus.*

18 *Nuntium adporto*] Bene generaliter in nuntio votum futurum esse promisit, ut animus cupidus probari possit, cum non aliud suspicatur, quam quod in desiderio fuerat collocatum. Deinde jungit: *Numquid nam de gnato meo audisti, Chremes?* Eugraphius.

18 *Nuntium apporto tibi, cujus maxime te parti.*] Expectatam facit rem tali principio, et officio pretium conciliat mora. itaque primum de filio hoc tantum nuntiat; *valet atque vivit.* quod ad illud congruit, *habui filium, nunc habeam nec ne incertum est.* Sequitur plenum et solidum gaudium: rediit filius, *apud me est.* ut Menedemus Chremetem non consolatorem modo, sed fortunæ melioris interpretem et quasi conciliatorem sibi oblatum animadverteret. Tum vero senex, vix capiens gaudii sui modum, admiratur, resipiscit, frui cupit hoc nuntio: *meus gnatus! venit? Clinia meus venit?* per singula momenta animi commotionem signavit Poëta. et mox: *eamus, duc me ad eum, obsecro.* Bœclerus.

21 *Valet*] Temperavit primo nuntium, ut cresceret gaudium. Nam primo *valet, atque vivit,* inquit. quod utique diversum esse manifestum est. Nam *valemus* cum spiritum ducimus. *Eugraphius.*

Ubinam est] Parum credit gaudii, quod sibi salus filii nuntiatur. Nunc de loco quærit. Ipse quippe qui ejus absentiam dolere videatur. *Idem.*

Atque vivit, &c.] Vivit, atque valet. dicendum illud potuit absque hoc: contra, non hoc sine illo. *Farnabius.*

22 *Meus gnatus*] Cum iterum quod cupiebat senex audisset, tanquam parum credat, interrogationem repetit. Denique percussis omnibus cum confirmationem nuntii audisset, perseverat gaudium: ideoque adjecit, 'Duc me ad eum, obsecro.' *Eugraphius.*

27 *Non tu ei dixti ut essem*] Non tu ei dixisti, quemadmodum nunc essem? *Idem.*

Non tu ei dixisti, ut essem. CH. *non*] *Consolando* hactenus juvit Menedemum Chremes: nunc *consilii* tempus adest. quod ex omni parte egregium fecit poëta, ut prodesset ei, cui daretur; ut ei, de quo agebatur, conduceret; ut sene et amico consultore dignum esset. Hoc unum ad singularem οἰκονομίαν pertinet, quod, qui tanta sedulitate suadet, et de filiorum disciplina tam πατρικῶς, atque ut prudentia patria dignum est, disserit, sua se tractare mala, dum aliena in oculis habet, non sentit. Itaque non facile speciosius atque exquisitius tractatum invenias exemplum, quomodo ad aliena acuti, ad sua hebetes persæpe sint homines. *Bœclerus.*

Non tu ei dixisti ut essem] Quantum ab antiqua duritia illa immutatus, et ex acerrimo patre lenissimus

Digitized by Google

sim factus, qui nihil magis in votis habeat, quam filio obsequi, largiri. *Idem.*

28 *Quia pessume in te*] Hic jam incipit suasoria illa quæ animum patris componit, ut circa filium temperet lenitatem, aut largitatem nimiam, aut parcitatem. Utroque genere peccas, dum aut nimium largus es, aut ut ante nimium parcus. ex hoc, ut in unum malum ex diversis moribus venias. *Eugraphius.*

In te atque illum] O. l. s. *in te atque in illum.* eliditur autem unum l, ex *illum*, ut sit dactylus in quarta sede senarii. *Faërnus.*

29 *Si te tam leni et victo animo esse ostenderis*] Patria auctoritas remitti aliquando, nunquam solvi debet. nisi velit pater, non sibi tantum, sed iis etiam, quibus gratificari studet, perversam gratiam vehementer officere. Temperavit Chremes reprehensionem, et ad mitiora vocabula transtulit, *animo tam leni*, inquit, *et victo* (quod proba admodum sententia additur) esse non decet. in hoc enim genere certaminis, filios patribus æquum est concedere, non patres filiis. quod jam ante extulerat Chremes: *hunccine* (patrem) *erat æquum ex illius more, an illum* (filium) *ex hujus vivere?* Bœclerus.

30 *Non possum, satis jam, satis pater durus fui*] *Non possum* aliter facere, non possum contineri, quin faciam quod decrevi, ut antiquam illam duritiam in contrarium mutem. video, quantum peccaverim illa duritia; quantum mihi ærumnæ consciverim, quas gnato hactenus pœnas dederim. tanta igitur nunc mihi facilitate utendum intelligo, quanta ante sævitia filium coërcui. *Idem.*

Satis pater, &c.] Quantum mutatus ab illo. *Farnabius.*

31 *Ah vehemens in utramque partem es*] Hic jam tempus fuit, nominatim reprehendere in Menedemo animum a vera vivendi ratione satis alienum. Atque hic est cardo, ut sic dicam, totius argumenti: in Patrum nimia largitate, et nimia duritia. vel ubi in diversis considerantur personis; vel ubi in uno, hic quidem vere, in Adelphis non absque simulatione, conspiciuntur. Singulare est, in Menedemi exemplo, quod duritia nimia pœnitentiam, ægritudinem, miseriam peperit; et exinde præcipitem in contrarium defectionem. Neque futurum erat, ut duraret in illa quoque parte moris intemperanter demissi habitus: id quod prædicit Chremes, fore ut Menedemo *non suave sit vivere*, si videat rem et filium una perire. sed hoc periculum a Menedemo in alium transivit, nuptiisque filii, mutationibus novis ademta via est. *Bœclerus.*

In utramque partem, &c.] Sanum consilium monentis ut medium inter severitatem et indulgentiam teneret, nec incideret in Scyllam 'cupiens vitare Charybdim.' redi ad ea quæ supra adnotavi ad scen. 1. sub fine. et lege Senec. de Ira l. II. capp. 20. 21. 22. 23. *Farnabius.*

33 *In eandem fraudem*] Crimen. pœnam. Ulp. 'Capitalem fraudem admittere.' *Idem.*

34 *Primum, olim potius*] Hoc tibi initium mali fuit, quod non filium permisisti ad mulierculam commeare .....quod tunc paulo videbatur esse contenta, cum omnia grata esse potuerunt, quæ filius faceret. At tu injustitia cum adolescentem tuis sermonibus terruisti, exinde illa, coacta necessitate, ingratiis cœpit victum sibi quærere. *Eugraphius.*

Primum, olim potius quam pat.] Exequitur, quod proposuerat: et nunc nimiam parcimoniam simul, et nimiam largitatem, sententiis ad disciplinæ Atticæ ingenium factis, demonstrat. in quo ad commendationem Cliniæ tendit, quod honestum tamen amorem, non meretricium ab initio elegerit. Antiphilam ipsa injuria

Digitized by Google

commendabit: cui nunc Bacchidis mores per errorem aptantur. ut posset procedere hæc reprehensio, olim non sivisti filium, dum honesta mulier fuit, amare; nunc, postquam inopia quæstum occepit, meretricem sumtuosam ei concedis. *Bœclerus.*

35 *Commeare ad mulierculam quæ paululo*] Hic versus stat, contractis in unam duabus mediis syllabis verbi *commeare;* ultima vero per synalœphen non elisa. aut forte senarius est generis confusi, admittens in principio trochæos, in fine iambos. *Faërnus.*

Quæ paululo] Quam putavit Bacchidem, procacem, magnificam, sumptuosam, nobilem, cujusmodi laudavit illam Clitipho, act. I. sc. 2. *Farnab.*

36 *Cuique grata erant omnia*] Parce quippe et tenuiter vivere assueta, modicis muneribus gaudebat. opponitur hæc descriptio fastidio meretricum, quibus cum semper datur, semper affertur, nihil tamen satis pretiosum est. Hinc illud intertrimentum, illa fraus, in amatores, et eorum parentes. Plautinæ Comœdiæ abundant exemplis. *Bœclerus.*

37 *Ea coacta ingratiis post illa cœpit victum vulgo quærere*] Ita per suspicionem et errorem personæ. conjectura tamen modestius utitur, tanquam de ea, cui præter peregrinitatem in oratione Menedemi nihil antea objici meminerat. *Idem.*

39 *Nunc cum sine magno intertrimento*] Unde modo sine magno damno haberi non potest. *Intertrimenta* autem sunt, quæ intus terendo damna perficiunt. *Eugraphius.*

Nunc sine magno intertrimento, non potest] Hic adscriptum est in libro Bembino: '*Inter* et *de* tantundem significant ad augmentum ostendendum. hinc dicitur, 'interfectus.' *Faërnus.*

40 *Quidvis dare cupis*] Scio enim quodcunque desideras dare. *Eugraphius.*

41 *Quam ea nunc instructa*] Verum ut possis intelligere, quemadmodum nunc illa meretrix instructa sit adversus filium tuum, et ad quam perniciem adjecta. *Idem.*

Instructa pulcre ad perniciem] Suavitatem comici sermonis augent illa: pulcre, probe, præclare, egregie, cum quadam elegantiore ironia, pro valde. *Bœclerus.*

43 *Oneratas veste atque auro*] Parum dixerat, *ancillas decem*, quæ res tantum in numero collocata videbatur: adjecit *oneratas veste atque auro*, ut pudori sit ancillas tales ita vestitas levi cibo pascere, aut certe servili. *Eugraphius.*

Satrapes si siet, &c.] In iis notis quæ nuper Lutetiæ editæ sunt sub nomine J. Peyraredi, hoc legi: *il se sert de ce mot à cause que cette Comédie ayant été tirée de Menandre, les Rois de Perse regnoient lors en Asie.* sunt ipsa hominis verba, nihil in iis mutatum. Itaque, siqua illi fides, Menander ante mortem Darii Codomanni scripserit: mirabilem vero Chronologiam! Reges Persarum qui tandem illa tempestate Asiæ imperitassent, cum essent nulli! In Eunucho Terentii, quæ de Menandro versa est, Pyrrhi mentio fit; an ideo dicas eo tempore bellasse, quo Persarum Reges Asiæ dominabantur? Error sit pudendus. Nam Menander floruit sub finem Ptolemæi Lagidæ, et sub initia Philadelphi, temporibus Demetrii Poliorcetæ, et Demetrii Phalerei; quod ex veteri historia certissimum est, et tale aliquid apud Phædrum etiam legas. *Faber.*

Satrapes siet] Apud Babylonios satrapæ appellantur ditissimi, et satellites regum. *Eugraphius.*

Oneratas veste atque auro] Eugraphius ad vestitum ancillarum hoc refert. an oblitus est, quod supra posuit Poëta act. v. sc. 3. vss. 6. 7. 'Portant, quid rerum? aurum, vestem.' Mundum et supellectilem

Digitized by Google

meretricis gerebant scilicet illæ ancillæ. unde hic senex: *adduxit secum ancillas, oneratas veste atque auro*, seu portantes vestem atque aurum, pompam enim meretricis voluit describere. *Bœclerus.*

Satrapes si siet amator] Receperunt Latini vocem peregrinam, de qua Brissonius, et alii. hic ad modum proverbii usurpatur, *Satrapes si siet amator, non queat sufferre sumtus.* Eugraphius annotat: 'Apud Babylonios Satrapæ appellantur ditissimi, et satellites regum.' Græcis *σατραπεία* (nam et hi retinuerunt vocem Persicam) est *ἐπαρχία*. *Idem.*

Satrapes si siet] Præfectus provinciæ apud Persas, quorum imperium in provincias CCCLX. quas Satrapias vocabant, a totidem Satrapis sub Magno Rege imperatas. a שמר אפא 'apparitor faciei.' *Farnabius.*

45 *Sit rogas? sensi*] Rogas an sit intus? si sit? satis ego sensi. *Bœclerus.*

46 *Sensi: nam ei unam cenam*] O. l. s. *nam unam ei cenam.* et hic in libro Bembino adjectum est vetustissimum glossema: '*Sensi* cum gemitu pronuntia.' versus autem stat si spondeus sit in *ei*, quemadmodum a Lucretio ponitur. *Faërnus.*

48 *Pytissando modo mihi*] Quantum vini absumpserit vide, dum pytissat. Proprie autem *pytissare* dicitur, quod gustare, quasi cum quadam probatione expuere. Denique adjecit: 'Sic hoc dicens, Asperum pater hoc est, aliud lenius sodes vide.' *Eugraphius.*

Pitissando] Ita scriptum in editionibus Mureti et aliorum male. Sed bene in Faërnina, *pytissando*, per y. Ibi ex codice Bembi longe optima nota est, his verbis concepta: 'Expressis labris spuendo, dum saporem vini probat.' Ita me Deus amet isthuc Latinissimum est; et quod illius notæ scriptor dicit, id verissimum, nam *pytisso* fit a Græco *πυτίζω*, at *πυτίζω* a *πτύω*, quod est *spuo* Latinorum. Unde *ἀποπυτίζω* apud Aristotelem, id est expuo, respuo. *Pitisso* autem non potest e Græco fieri. posset *pipisso*, seu *pipizo*, sed alia esset significatio. neque enim bibitare seu potitare significaret, sed potum aliis præbere; quod ad hunc locum, utcunque sumas, minime aptum est. *Faber.*

Pytissando] Vide Chrestomath. *Bœclerus.*

Pytissando] Leviter quasi primoribus labris delibando: quid igitur bibendo tibi absumtum iri putas? *Farnabius.*

49 *Sic hoc dicens*] Durum hoc videatur. sed *μιμήσει* convenit, eamque evidentius signat. Egregie describitur illud delicatum fastidium, quo meretrices alienam apud mensam liguriunt, cum domi atrum panem ex hesterno jure avide deglutiant. *Bœclerus.*

Sic hoc dicens: asperum pater hoc est. aliud lenius] Dictioni *pater*, hæc adscripta sunt, 'Et hoc ei displicet, quod eum meretrix patrem appellet.' Ceterum ordo horum verborum hic est, *dicens* scilicet Bacchis, *sic hoc*, subaudi, est. ut sit, hoc est, quod dicere solemus, cum quid vel improbamus vel mediocre esse ostendimus. *Faërnus.*

Asperum] Austerum. *Farnabius.*

50 *Pater, &c.*] Honoris et reverentiæ appellatio. *Idem.*

51 *Relivi dolia omnia*] *Linire* est contegere et operire: contrarium est *relivi*, id est, aperui. *Eugraphius.*

Relevi dolia omnia] Vide omnino Guyetum. *Bœclerus.*

Serias] Vasa fictilia, in quibus vinum recondebatur, obturabant pice, calce, et resina. *quod ego ipse testa conditum levi.* hinc *relevi*, aperui. *Farnabius.*

52 *Omnes sollicitos habui*] Hoc est, ebrios. Significat enim *sollicitos*, id est, solo citatos, quod ebriis con-

Digitized by Google

tingit, quibus non sunt firma vestigia, sed motu corporis citi sunt. *Eugraphius.*

Omnes, &c.] Omnes habui servos variis officiis occupatos ac distractos dum iis ministrarent. *Farnabius.*

53 *Quem assidue exedent*] Quem quotidie comedent, vel certe frequenter. *Eugraphius.*

54 *Ut me tuarum fortunarum*] In meo damno magis misericordiam pro te passus sum, et pro fortunis tuis. *Idem.*

Ita me di amabunt, ut tuarum miseritum est] Non *ita*, sed *sic* est in o. l. s. et post *ut*, additur *me*. verbum autem *amabunt*, in libro Bembino exponitur pro *ament*. Faërnus.

Sic me dii amabunt] Guyetus, *amassint* substituit. quanquam et Plautus ita loquitur Menæchm. II. 2. 6. 'Dii te amabunt.' id est, dii te ament. Quod sequitur, *ut me tuarum miseritum est fortunarum!* nondum pœnitet ita explicasse: ut me miseret tuarum fortunarum! nam et contextui aptius, et moratum magis est. *Bœclerus.*

55 *Faciat quod lubet*] Indulgentissimus Pater, et qui vehementissime Filium desiderabat, licet damna audisset, tamen omnia se dicit filio permittere velle, dummodo ipsum habeat in potestate. *Eugraphius.*

Faciat quod lubet; sumat, consumat, perdat] Ecce imaginem ejus, qui jam in alteram partem vehemens nimis est. qui antea parsimonia et severitate protriverat filium, sive, ut profugeret, effecerat: nunc vel omnium fortunarum periculo et jactura domi retinere eum concupiscit. τὸ *sumat*, esse hic, fœneri sumat, vix persuadetur mihi. incremento notabili, *sumere, consumere, perdere*, ἐκ παραλλήλου posuit. sumat de meis, id est, sumptus faciat, &c. hoc enim impendio vult sibi stare præsentiam filii, cujus absentiam diutius ferre nequiverat. *Bœclerus.*

57 *Si certum est tibi*] Hic jam persuadet, ut illud quod supra diximus, velit adolescentis animo veluti nesciens dare, cum artibus servi inductam pecuniam dat, et ad luxuriam ministrat. Denique ipsum consilium suum, quod sit, proponit: 'Falli te sinas technis per servum.' An fieri possit adjungit: 'Subsensi illos hoc quoque agere.' Ex eo enim quod jam agunt et præparant, fieri potest. Deinde ab utili adjunxit, 'Et tibi perdere talentum hoc pacto satius est, quam illo minam.' Melius est velut insciens plurimum perdas, quam sciens minimum: cum ex hoc filius quod licentiam agnoverit, jam ei lubebit majora committere. Dein adjungit ab honesto, 'Nunc non de pecunia,' &c. *Eugraphius.*

Si certum est tibi sic facere] Dixerat enim: *decretum est pati.* Nunc ergo consilii nova ratio nascitur: ut damnis quam minimo dedecore et noxa defungatur Menedemus, cui non minus jam decretum est, damnosum esse, quam antea miserum. Damnis ergo saltem moram aliquam interjiciendam; tum inprimis, ne etiam turpitudine filii ea cumulentur, providendum, egregius consultor monet, *Bœclerus.*

59 *Ut nescientem sentiat te id sibi dare*] Optima est Guyeti emendatio: *ut ne scientem sentiat te id sibi dare.* Idem.

Sentiat] Id est, credat. *Faber.*

62 *Etsi subsensi id quoque illos ibi esse*] Opportune hoc adjicitur: ne Menedemus, obsequi jam cupiditatibus filii certus, moleste ferat ambages, et moras itaque etiam ἐξηγήσει asseverata inculcat: *subsensi, illos ibi esse, atque id agere clanculum.* nimirum Syrus noster *cum illo vestro* servo *consusurrat:* et ipsi *conferunt consilia adolescentes,* meus Clitipho cum tuo Clinia. jamjam ad te fallendum instruuntur doli. mox argento te emungere parabunt. *Bœclerus.*

Digitized by Google

Illos ibi, &c.] In ea officina, in qua fabricent dolum aliquem quo te argento emungant. *Farnabius.*

Illo vestro, &c.] Dromone. *Idem.*

65 *Consilia adolescentes*] Suspicatur Muretus scriptum a veteribus fuisse per geminum oo, *adoolescens;* male, nam illa syllaba semper brevis est; nil variat. Sed pronuntiari debet sustinendo syllabam adjecta litera D, *consiliad adolescentes, &c.* ut *med* pro me, *ted* pro te, &c. ita in compositionibus verborum redigo, redamo, redhibeo, redintegro, &c. Ita et sensisse Lolgium apud Faërnum video; nam librum ipsius Lolgii nunquam vidi. Is ante Muretum scripsit, ut et Goveanus, (nam utriusque meminit Muretus,) quo etiam miror magis nullam hic ab eo Lolgii factam fuisse mentionem, aut ejus sententiam non sequi. *Faber.*

Et tibi perdere talentum hoc pacto satius est] Honestissimi generis sententia; ut et quæ sequitur: 'Non nunc de pecunia agitur: sed illud, quomodo Minimo periclo id demus adolescentulo.' Tam accurate, aliis sapit, qui sibi desipit! *Bœclerus.*

66 *Talentum, &c.*] Talentum minus seu profanum erat minarum Atticarum LX. majus seu sacrum CXX. minarum seu librarum Attic. *Farnabius.*

Minam] Mina major fuit drachmarum C. minor LXXV. *Idem.*

67 *Nunc non de pecunia agitur*] Ostendit honestum, et utile declaravit. Denique perseverat circa id ipsum, ut dicat: Cum enim intellexerit animum tuum, te prius vitam tuam proditurum et omnem pecuniam, quam abs te filium dimittas; vide quam fenestram ad turpitudinem, ad luxuriam, nequitiamque patefeceris, hoc est, quantam januam dederis, peccatorem perire. *Eugraphius.*

69 *Is intellexerit*] O. l. s. *ille intellexerit.* Faërnus.

70 *Prius proditurum te tuam vitam, et prius pecuniam omnem*] In libro Bembino scitissime atque appositissime adscriptum est, *Minor est pecunia quam vita; sed in oratione potiora nobis sunt, de quibus agitur.* Idem.

Prius proditurum te tuam vitam et pecun.] Gravi censura, sed citra offensionem, dum sermo ad Menedemi deeretum accommodatur, indulgentia illa et lenitas prava notatur. Simul iterum exquisitum illud loquendi genus, quo ad *vitam* referuntur, quæ homini maxima sunt, in scenam venit. mox eodem pertinet: *Ut tibi porro non sit suave vivere.* Simplicissime: si intellexerit, te ita animatum esse, ut te ipse tuamque rem familiarem prodere velis potius, quam filium abs te amittere. *filium* significanter hic posuit. Guyetus ita exponit: 'Proditurum tuam vitam, i. e. potius amissurum vitam, vitæ jacturam facturum, quam abs te amittas filium.' Simplicius hoc fuerit, et nihil incommodi habuerit, si velis ad hunc modum interpretari. vide tamen an potius *vita* hic ea phrasi ponatur, de qua dictum: atque ut in Andria V. 1. 3. 'Dum studeo obsequi tibi, pene illusi vitam filiæ.' quod idem est ac si dixisset, prodidi vitam filiæ. Phorm. I. 4. 41. 'Vobis commendo Phanium, et vitam meam.' 'Vitamne tuam tutandam aliis dedisse?' Ph. III. 1. 2. iterum Andriæ I. 5. 37. 'Quæ mihi suum animum atque omnem vitam credidit.' In Heaut. II. 3. 74. 'In mea vita tu tibi laudem quæsitum is.' in quibus, ni fallor, τὸ τῆς φράσεως ἰδιώτερον eruditi satis agnoscunt. *Bœclerus.*

71 *Te amittas, &c.*] Dimittas, a te segreges. *Farnabius.*

74 *Licentia*] Maxima et pessima peccandi illecebra et lenocinio. *Farnabius.*

75 *Neque id putabit, pravum an rectum siet*] *Putabit*, ut alias reputabit: nihil pensi habebit, pravum an rectum sit. *Pravum an rectum.* Sic

Digitized by Google

Phorm. v. 2. 6. 'Qui recta, prava faciunt.' Horatius: 'Ædibus in nostris quæ prava aut recta gerantur.' *Bœclerus.*

77 *Ipsum non poteris pati*] Statim tu interire bona, et filium vivere luxuriose et malis operibus non patieris. *Eugraphius.*

78 *Dare denegaris*] Si denegaveris dare, quantum postulaverit, continuo eo decurret, ut minitetur, se hinc a te abiturum: qua scilicet una re animum se tuum expugnare posse, probe intelliget. Eugraphius enarravit sententiam illa annotatione: 'Sibi veluti remedium suscipiet,' &c. quasi legisset, 'Quod maxime apud te se valere sentiet.' *Bœclerus.*

Ibit illico ad illud] Sibi veluti remedium suscipiet, ut abiturum se esse minitetur, maxime cum scit apud te se plurimum valere. *Eugraphius.*

81 *Videre verum atque ita*] Videre mihi verum dicere, et ita quemadmodum res est. *Idem.*

Videre verum] Liber Bembinus, *vera*, et expositionem habet adscriptam; *Vera, utilia: Salustius.* Verba Salustii antiquitate detrita sunt. *Faërnus.*

Videre verum, atque ita uti res est, dicere] Lucta animi exprimitur, videntis vera probantisque, sed lubidine et affectu in alteram partem allicefacti. *Bœclerus.*

82 *Somnum oculis non vidi*] Somnum oculis meis non cepi, quærens quemadmodum filium reddam. *Eugraphius.*

Somnum hercle ego hac nocte oculis non vidi meis] Prudentiam consilii luculentis rationibus explicatam, fidei studiique, i. e. animi vere amici, testimonio obsignat, atque adeo mensuram boni consultoris implet. cui proposito servit asseveratio, ipsa frequentatione verborum, in hoc versu, conspicua. *Bœclerus.*

Somnum, &c.] Somnum non admiserunt hac nocte, non senserunt oculi mei. nam *videre somnum* Hebraismus est, ut *videre mortem*, et Aristophanes in Vespis. ὕπνου δ' ὁρᾷ τῆς νυκτὸς οὐδὲ πασπάλην. *Farnabius.*

83 *Tibi qui filium restituerem*] Scilicet ita dispositis provisisque rationibus, ne te atque se perditum ire velit. talem, qui possit a te sine periculo, de quo dictum, suscipi. Itaque Menedemus dextram amici tam fidelis amplexus, ut pergat facere, quod cœpit, orat; ac præsertim maturet rem effectam dare: neque enim desiderium filii posse se diutius ferre. *Bœclerus.*

84 *Cedo dexteram: porro te idem oro ut facias Chreme*] Liber Bembinus, *dextram.* ita stat versus, si tamen in *te idem* non fiat elisio. *Faërnus.*

86 *Quod sensisti, &c.*] Ἦθος, animi per indulgentiam impotentis. *Farnabius.*

91 *Ne nos inter nos congruere sentiant*] Nisi *congruere* penultimam producat, ut quod forte sit secundæ declinationis, deducaturque a congrueo congrues, non stat versus, et necesse est aliquid deesse. *Faërnus.*

Congruere] A congrueo, neque aliter scribere per metrum licet, ut Docti animadverterunt. Isthuc autem ab imitatione Græcorum profectum est: τύπτω, τυπτέω: γράφω, γραφέω: et quæ alia istius generis sunt pœne infinita. sic a ῥέω, ῥύω, ῥυέω; unde συῤῥυέω, Latine conrueo. *Faber.*

Congruere sentiant] Penultima ut longa sit exigit modulus, tanquam a *congrueo* secundæ Conjug. ut apud veteres *viveo, claudeo, diceo.* Nonius ex Nævio. *Farnabius.*

93 *Vicini nostri hic ambigunt de finibus*] Litem vicini habent de limitibus. *Eugraphius.*

94 *Me cepere arbitrum*] Me judicem esse voluerunt. *Idem.*

96 *Dii vestram fidem, ita comparat. esse hom.*] Auget jucunditatem hujus ῥήσεως, quod in utrumque senem invicem quadrat. sicut principio actus

Digitized by Google

ultimi. Simul et semel ea res exhibebitur. Ad sententiam convenit illud Plauti Persa IV. 4. 46. 'Quantum est adhibere hominem amicum, ubi quid geras?' *Bœclerus.*

97 *Itan' comparatam esse, &c.*] Sensus hic est: Satis miror cur prudentius sapit Chremes. An ita natura hominum comparata est, ut melius videant ea quæ aliena sunt, quam quæ sunt sua? An hoc ideo fit, quia, dum nos in re nostra sumus, aut gaudio impedimur, aut ægritudine, animum occupatum ad prehendendas vel respuendas res adhibere non possumus? *Eugraphius.*

98 *Aliena, &c.*] Οὐδεὶς ἐπ' αὑτοῦ τὰ κακὰ συνορᾷ, Πάμφιλε, Σαφῶς, ἑτέρου δ' ἀσχημονοῦντος ὄψεται. Menandri sententias solet Terentius variare, alias per interrogationem, modo per admirationem, nonnunquam per contrarium. 'Nemo potest de se recte judicare, quod nobilis Poëta testatur: Itane comparatam esse hominum naturam,' &c. Lactantius de falsa sap. IV. cap. 4. *Farnabius.*

102 *Dissolvi me ocius*] Cito revertens ab eo quo iverat Chremes, dicit, se ex eo negotio solutum, et amico operam traditurum. *Eugraphius.*

Dissolvi me, otiosus operam ut tibi darem] Barlando, qui hic hæsit, jam responsum est. vereor autem ne Guyetus quoque properantius, hunc versum sibi addititium videri, pronuntiaverit. Nisi enim Chremetem modo digressum, aliquo indicio Poëta reduxerit, valde ex abrupto, et inopinato, sequente scena audientur illa: *num me fefellit, &c.* non enim solet ita Poëta. Dixerit itaque Chremes ad Menedemum, jamjam domum suam ingressurum. *otiosus* legendum esse, Faërnus et Muretus ostendunt. Mss. nostri omnes habent *ocyus*. Si legeretur, *dissolvi me, otiosus operam ut huic darem*, sequentis scenæ initio constituendus videretur hic versus *Bœclerus.*

Dissolvi me, &c.] Expedivi me ceteris negotiis, ut tibi vacem. *Farnabius.*

SCENA II. Senarii sunt. vs. 7. Mss. nostri omnes: *recte quidem.* mox duo: *sed te demiror.* unus: *admiror.* Arg. ad τὸ *mane* addit *surrexisse.* glossam scilicet. vs. 11. omnes: *hæc est meretr.* vs. 16. unus: *quasi si is.* vs. 18. duo: *scis ne factum esse.* vs. 19. omnes: *istum serv.* vs. 24. unus: τὸ *invitum* omittit. vs. 32. duo: *at nuncquid exp.* vs. 33. omnes: *illius* pro *hujus.* vs. 43. duo: *in illum.* vs. 48. unus: *nunquam commodius quam nunc h. a. l.* Bœclerus.

1 *Hac illac circumcursa*] *Servus, argentum desiderans, quod dare meretrici possit, tamen hoc quod loquitur, non videtur domino præsenti esse suspectum. Quoniam enim supra dixerat servus, Syrum quasi in Menedemum dolos tendere, uti argentum meretrici per fallacias quæreret, ideo in senem generaliter dictum. Denique hoc suspicatus Chremes, quod si in Menedemum ita fiat, dixit:* Nam me fefellit hosce id struere? fortasse ille Cliniæ servus tardus est, ideo noster Syrus hanc provinciam sumpsit, hoc est, istud officium suscepit, ut ipse quærat argentum. *Eugraphius.*

Circumcursa, &c.] Apostrophe ad seipsum. *Farnabius.*

2 *Intendenda in senem est fallac.*] Pro Clitiphone inveniendum erat argentum: itaque in ejus patrem Chremetem intendendam esse fallaciam, Syrus intelligit. Sed Chremes Menedemo hæc parari autumat. πρὸς τὸ θυμῆρες τῆς κωμῳδίας. *Bœclerus.*

Senem, &c.] Chremetem, quod tamen Chremes de Menedemo intelligit. *Farnabius.*

3 *Num me fefellit hosce id struere*] Cum prædixi scilicet Menedemo, scena præced. vs. 62. et seq. Quo enim magis decipitur bonus ille Chremes, eo magis sua sagacitate sibi placet. sicut in Andria Simo. *Bœclerus.*

Num me, &c.] Num me latuit? *Farnabius.*

Digitized by Google

4 *Est ille Cliniæ servus tardiusculus*] Omnes quotquot sunt l. s. verbum *est* habent post *tardiusculus*. nos tamen scribimus *tardiusculust*, ut versus stet, diphthongo in verbo *Cliniæ* dissoluta, et ex *ille* uno l eliso. *Faërnus.*

Tardiusculus est] Infra v. 34. stolidus est. sc. ad fabricam aliquam fingendam, ad intendendam fallaciam, ad instruendam fraudem. comparatur servorum hinc calliditas, inde hebetudo; sicut in Andria Davi et Byrriæ exemplum habuimus. *Bœclerus.*

Ille servus tardiusculus] Dromo, *Farnabius.*

5 *Provincia*] Negotium, munusque ærendi per technas argenti. Metaph. a provinciis Rom. *Idem.*

7 *Te miror, Chreme*] Te valde miror mane vigilare, qui heri tantum biberis. *Eugraphius.*

Sy. *Recte equidem te demiror Chreme*] Aliter habetur in libro Bembino, *recte equidem, sed te miror Chreme:* ut non post *recte*, sed post *equidem* distinguatur, quæ lectio non dubito quin vera sit. *Faërnus.*

Recte equidem] V. Guyet. adjuvatur hæc reticentia vultu, quasi ad negligentiam composito. *Bœclerus.*

Recte, &c.] Nihil. Adelph. act. IV. sc. 5. *Æ. perii. Mi. quid est? Æ. Nihil. recte: perge.* Farnabius.

8 *Nihil nimis*] Non multum. *Eugraphius.*

Here tantum biberis, &c.] Heri. *Farnabius.*

9 *Nihil narras, &c.*] Guyetus bene explicat. In annotatione Eugraphii ad illud, *forma luculenta*, repetuntur verba Poëtæ, *ita non ut olim, sed uti nunc.* quæ fœde corrupta diligenter transcribunt editores. *Bœclerus.*

10 *Aquilæ senectus*] Aiunt aquilam in senectute, quod ei rostri superior pars vetustate et incremento curvata foramen includat, ad cadavera accedere, et sic sanguinem in potum sumere, et quodammodo bibendo vivere. Hoc igitur ait servus domino, quasi bibendo totum tempus hesterna cœna exegerit; visa vero est quasi 'aquilæ senectus.' *Eugraphius.*

Aquilæ senectus] Adulatorie gratulatur hero hilaritatem a vino, quod Plato II. de Legib. interdictum pueris ad annum usque 18. indulsit senibus, ut redire ad juventutem videantur, molestiarum obliti. Interpretes ad bibacitatem senum referunt, ut qui potu magis alantur quam cibo, non secus atque aquilæ, quæ, rostro per senium adunco, prædæ carnibus vesci cum nequeant, sanguine epoto victitant. Aristot. lib. IX. nat. animal. Plin. l. x. c. 3. Alex. Aphrodis. l. II. probl. 127. *Farnabius.*

12 *Forma luculenta*] Non solum commoda et faceta mulier, et speciosa forma: ita enim ut olim seduci nunc sane bona. Hic intelligi datur, quod senex sciat eandem ante fuisse castam, ante pauperem, nunc vero, meretricio more viventem. Ideo adjecit servus, non quemadmodum antea bona, sed uti nunc sibi ipsi compararetur, sane bona. *Eugraphius.*

13 *Non ut olim, &c.*] Non ut in flore ætatis. *Farnabius.*

Clinia, &c.] Persuadere vult Chremetem, hanc Amasiam esse Cl. *Idem.*

15 *Avidum miser. atque arid.*] Vide Chrestomath. *Bœclerus.*

16 *Vicinum hunc, nostin'? at quasi is non divitiis*] Postrema syllaba in *divitiis* vanescit per synizesin. *Faber.*

At quasi is non divitiis abundet] Ex more inopiam male meritis adjecit. *Eugraphius.*

Quid? ego nesciam] Ut facilius servum dominus incitare posset, quod cupiebat servo adjutorem eum esse, ad tendendam in Menedemum fallaciam propter argentum, fingit se irasci servo Cliniæ, *Hominem*, inquit, *pistrino dignum.* Cui jungitur, *qui passus id fieri?* Callide servum, tanquam ignoret quid fieri debuisset, incusat, ut majorem suscipiat voluntatem. Qui

fallendi dominum hunc ipsum cum * denique sibi hoc præparans, sic postea dixit: 'Laudas qui heros fallunt.' *Idem.*

19 *Pistrino dignum*] Servorum supplicio. Andr. act. III. sc. 4. *Farnabius.*

Istum servulum] Liber Bembinus *istunc servolum.* Faërnus.

Servulum] Dromonem. *Farnabius.*

20 *Syre tibi timui male*] Ad spectatores versus, secum hæc, more Comico. *Bœclerus.*

Syre tibi, &c.] Aversus, apud se hæc Syrus. *Farnabius.*

21. 22 *Quid faceret? aliquid reperiret, fingeret fallacias*] Quid facere debebat? debebat aliquid reperire, debebat fallacias fingere. *Bœclerus.*

24 *Atque hunc difficilem invitum servaret senem*] Hic enim color adjiciendus fuit, qui mox amplius tractatur; ne improbius loqui senex videretur. quasi, quicquid in talibus peccatur, utilitate ejus, qui decipitur rependeretur. sive: non posse aliter nonnullos, quam decipiendo juvari. *Bœclerus.*

25 *Garris*] Vernili libertate in speciem assumta. Plautus plene: *nugas garris,* Curcul. v. 2. 6. contradicentis: non enim audebat Syrus credere aliter, quam deludi se ab hero. captat uterque et captatur in hac scena. *Idem.*

Garris] Nugaris, aliud atque loqueris sentiens. *Farnabius.*

Oportebant Syre] *Quæ assolent, quæque oportent.* Andr. act. III. sc. 2. *Idem.*

26 *In loco vero laudo*] Bene adjecit, ne perpetuam male faciendi licentiam servis daret. *Eugraphius.*

In loco] Non semper et in omnibus; verum quandoque et circumstantiarum opportunitate observata. *Farnabius.*

27 *Quippe quia magnarum*] Nam quia fallunt tempore, maximum sæpe remedium est, ne gravior ægritudo videatur. *Eugraphius.*

Quippe quia] In libris antiquis est, *quippe qui;* et huic dictioni hæc adscripta sunt in Bembino: *Parelcon: abundat qui.* nos vero eam dictionem etiam alibi invenimus, idem significantem quod *quippe.* Plautus in Aulularia: 'Horum tibi istic nihil eveniet, quippe qui ubi quod surripias nihil est.' *Faërnus.*

28 *Magnarum sæpe remedium ægritudinum est*] O. l. s. *id remedium.* Id.

30 *Jocone an serio illa*] An consilio isthæc dicat, an joco, intelligere non possum: unum tantummodo intelligo, quod mihi ad hoc, quod disposui, cumulat voluntatem. *Eugraphius.*

Jocon' an serio illæc dicat nescio] Iterum ad spectatores conversus, secum loquitur. *Bœclerus.*

Jocone an serio illa] Hæc aversus, apud se et spectatores. *Farnabius.*

31 *Nisi mihi quidem addit animum, quo lubeat magis*] Τὸ *quidem* totum sententiæ habitum componit. *nisi,* pro, *nisi quod. quo lubeat magis.* hic ἔλλειψις plus significationi addit, quam verbis demit. quomodo enim allubescat Syro consilium fallendi heros, quodam reticentiæ hujus genio signatur. *Bœclerus.*

32 *Et nunc quid expectat*] Hic jam dum accusat adolescentis servum, hortatur suum dominus, qui ipse hos dolos tendat. Denique adjecit, 'At te adjutare oportet adolescentuli causa.' *Eugraphius.*

Et nunc quid exspectat] Hoc illud erat, cujus causa colorem illum induxit. volebat decipi Menedemus; atque ut mature deciperetur, negotium Chremeti dederat. is prehendit Syrum, i. e. ambit, demulcet hactenus; et mox palam exhortatur, ut fiat quod ante dictum est: 'Syrus est prehendendus, atque adhortandus mihi;' id est, comiter inducendus, et subinde cohortatione firmandus, ut subserviat nostro consilio. *Bœclerus.*

Expectat] Dromo. *Farnabius.*

33 *Abeat*] Clinia. *Idem.*

Cum tolerare hujus sumptus non queat]

Digitized by Google

Cum amicæ sumtuosæ non habebit quod det: si pater avidus et durus nihil suppeditat. ea enim res amatores ad consilium profugiendi aliquo solet adigere, si non est quod dent amicæ. *Bœclerus.*

Hujus, &c.] Bacchidis. *Farnabius.*

34 *Nonne ad senem aliquem fabric.*] Festive hoc auditur, quod senex fallendi senis consilia suggerit, eo tempore, quo ipse decipitur maxime: et quasi alienam causam contra se agit. *Bœclerus.*

35 *At te adjutare oportet adolescentuli causa*] Bene additum: *adolescentuli causa.* ut antea, *servandi senis causa.* ut detraheretur facto pravitas, si eo pertineret. *Idem.*

36 *Facile equidem facere possum, si jubes*] Peritiam suam circa hujusmodi rem declaravit servus: sed dixit, metuere domini voluntatem, et posse se facile, si ipse voluerit imperare. *Eugraphius.*

Facile equidem facere poss.] In occasionem joci comici vertit confessionem suæ nequitiæ: atque ita porro tentat animum heri, jocon' an serio agat. ita enim composita est hæc oratio, ut vel agnoscere vel abnuere posset, quod de fallendis heris dictum est. atque ita propius acceditur ad efficienda destinata. cum enim Chremes laudaret ejus peritiam, (*tanto hercle melior* es, quod *calles* vias ad decipiendum Menedemum et juvandum Cliniam) Syrus denuo experturus heri animum, *non est mentiri meum,* inquit. dixi quod res est, cum callere me rationem fingendi aliquam fabricam dixi. illa ipsa tamen magnifica asseverationis species, *mentiri non est meum,* cum subrisu infertur; ut in figuram verti possit, si usus veniat, quicquid libertatis et asseverationis ostentatur. pergit senex consilio imperium addere, quod expectaverat Syrus: *fac ergo.* tum demum propius tangit senis animum exploratque, sed elegantissima *οἰκονομίᾳ*; ut prædicere, et denuntiare videatur nihil intelligenti fraudem, quæ nunc ut cum maxime agitabatur. hic nimirum Syrus poterat deinde vere et merito dicere, quod in Andria Davus, cum quid aliud diceret non haberet, hero obnuntiavit: 'Quasi non tibi renuntiata sint hæc, sic fore.' et quod sequitur: 'Eho an tute intellexti hoc assimularier?' Iterum autem Syro τὸ παῤῥησιαστικὸν pro larva est: 'At heus tu, facito ut memineris.' et ne quid ad ornandum mimum desit, etiam sententias loquitur carnifex: 'Ut sunt humana.' quod alii nunc accidit, tibi accidere potest. more hominum evenit, si adolescens aliquis amori dat operam, &c. Quæ in sequentibus, sub specie futuri, revera per accuratam apologiam eorum, quæ jam evenerant, tractantur. *Bœclerus.*

37 *Calleo*] Peritus et doctus sum. *Eugraphius.*

38 *Non est mentiri meum*] Infra act. IV. sc. 4. 'Non mea est simulatio.' *Farnabius.*

39 *Facito dum eadem hæc*] Jam præparat sibi dominum: monetque ut meminerit, si quando hæc omnia evenerint, sicut humana sunt omnia, ut et filius ejus possit ista perficere. *Eugraphius.*

Ut sunt humana] Syrus apud Senecam: 'Nam cuivis accidere potest, quod cuiquam potest.' *Farnabius.*

42 *Non usus veniet*] Non hoc continget, neque fieri potest. *Eugraphius.*

Non usus veniet, spero] Ordinario schemate affectibus theatri vel ad irrisum, vel ad miserationem offeruntur isti errores: quando qui splendide decipitur, sagacem se ostentat; qui periculo proximus est, otiosum se gerit. Chremes hic quam se irrisui obnoxium præbet, cum oculatus in alienis, sibi nihil videt, ne dicam, prævidet? de alieno filio curam suscipit, qui sui mores ignorat. *Bœclerus.*

Non usus veniet] I. e. non eveniet, spero. *Farnabius.*

Digitized by Google

43 *Neque eo nunc dico*] Bene purgat id, quas immiserat suspiciones, ne vero jam credat adolescentem filium pater talia vel facere vel cogitare. Dixitque se servum ex suspicione ista metuere, quod ejus ætas jam talis, uti, si necessitas ut Chremetem ita ducat et tractet, quemadmodum nunc senex videtur hortari. *Eugraphius.*

Neque eo nunc dico quod quicquam illum senserim] Liber Bembinus, *quo quicquam.* Faërnus.

Quo quicquam illum senserim] Callide utitur ἐλλείψει. etiam in sequentibus: *sed, si quid, ne quid.* ubi oratio vultu et actione suppletur, non sine specie fiduciæ et securitatis assumta. non eo nomine, ea causa hoc dico, quasi quicquam senserim filium tuum hujusmodi rerum cogitare, aut tales sibi in animo parare cupiditates: sed ideo tantum, ut, si quid forte ejus generis præter spem nostram eveniret unquam, ne quid ægre feras tum, aut mireris, filio tuo me adjutorem esse, sicut nunc Cliniæ amori subservire me jubes. si legatur: *in illum,* subintelligit Nannius: *in illum competere.* Bœclerus.

Illum senserim] Quo quidquam tale in illo senserim. *Farnabius.*

44 *Sed si quid, ne quid*] Sed si quid tale evenerit, ne quid gravius feras. quam obnoxia istis rebus sit illius ætas, vides. *Idem.*

45 *Et næ ego te, si usus veniat, magnifice, Chreme, tractare possim*] Joco diluit, in quibus tam serio videri potuit ὑπεραπολογεῖσθαι. Nannius magnifice in Calphurnium invectus, sensum tantum hujus loci, phrasin non magis quam ille explicat. *tractare,* est διαχειρῆσαι, ψηλαφῆσαι. ita figulus lutum, plastes ceram tractat et inter manus versat. hinc transfertur ad ea, quæ consilio, et ratione versantur sive agitantur: et in utramque partem significat. optimus nobis interpres Terentius ipse: Heaut. I. 1. 101. 'Puto illum obsequentem, si quis recte aut commode tractaret.' et vs. 49. 'Cœpi animum ægrotum adolescentuli, non ut decuit, tractare sed ut.' act. III. sc. 3. vs. 125. 'hæc arte tractabat virum.' Ita hic: *possim te magnifice tractare.* non sine quadam ironia. præclare calleo, quo pacto animum tuum tractare debeam, ut decipiaris scilicet. nam ipsum, *tractare,* non significat illudere aut fallere: sed a consequenti, qui perite tractat animos hominum, facile fallit. *magnifice tractare,* id est quod, *arte tractare.* quo scopo id fiat, ex contextu intelligitur. itaque frustra sunt, qui *magnificam* nescio quam tractationem hic requirunt. quis enim nescit, *magnifice, splendide, præclare, luculente,* non infrequente figura in iis rebus dici, quæ perite fiunt, atque ut opus est, ex arte aut regula. Plautinus locus in Milite II. 6. 10. 30. nullo modo huc comparari potest. servus ibi *tractavit* mulierem, i. e. manu injecta arripuit in ædes tractturus: ut ex scena præcedente constat. *tractata* ergo *hospita* est ibi, quasi raptata, vi arrepta, tracta. nullus circumventioni locus. nam quod additur, *ludificata,* descriptionem injuriæ significat. *Bœclerus.*

Et næ ego te, &c.] Neque indigneris, si, ubi tale quid evenerit, ego te magnifica aliqua et insigni techna excipiam. *Farnabius.*

46 *De isthoc cum usus*] Si quid tale contigerit, tunc videbimus, quod necessitas coget facere. *Eugraphius.*

48 *Nunquam commodius unquam*] Observandum, *nunquam unquam.* Fab.

49 *Ne quum male facerem*] Nisi cum me senex adhortatur. *Idem.*

Nec cum malefacerem, cred.] Muretus detraxit literam, facilioremque fecit sententiam, legendo, *malefacere.* Sed libri scripti constantissime præferunt τὸ *malefacerem.* Constabit sic quoque sensus, si subaudias τὸ *ubi,* aut aliquid simile. nam et illa Mureti

lectio opus habet aliquo supplemento, in ellipsi comica. Integra oratio ordine ad mentem Mureti hæc esset: *nunquam commodius unquam herum audivi loqui, nec* unquam fuit tempus *cum crederem, mihi licere impunius malefacere.* juxta lectionem Codicum: *nec* unquam fuit tempus, quo (vel, ubi) *crederem impunius mihi licere* id facere, *cum male facerem.* Bœclerus.

Scena iii. Satura est, ex metris Trochaicis et Iambicis tetrametris acatalecticis et catalecticis, et dim. Iamb. vs. 4. Mss. nostr. unus: *qui nisi abstin. man.* vs. 10. unus, *putat,* pro *pater.* vs. 11. *τὸ hinc* omnes omittunt. vs. 15. omnes: *piget.* vs. 19. omnes: *hominis frugi et temperantis sis functus officio.* vs. 21. duo: *quin etiam mihi mol. est.* mox omnes: *pergin' h.* vs. 23. omnes: *effero.* vs. 27. omnes: *dicis.* et vs. 20. *isthinc.* vs. 31. duo: *dent.* vs. 32. duo: *observandus est.* unus: *servandus est.* vs. 33. duo: *si sapis.* vs. 36. *dicis inveni. q. n.* unus: *dicis ehem inv.*] *q. n.* vs. 39. duo: *hoc vide q. i. f.* vs. 40. duo: *mutuo.* vs. 43. duo: *ad ux. t.* vs. 44. omnes: *Clinia erat sibi u. n. d. ill.* vs. 45. duo: *et poscet quidem.* vs. 46. omnes: *dubiumne id est?* vs. 48. omnes: *esse* pro *inesse.* collocatio verborum variat. *Bœclerus.*

1 *Quid istuc*] *Hæc scena locum communem tenet in eum, qui hospitis sui amicum corrumpat. Pater tamen non sicuti cur tanquam communi * at ita respondet filius tanquam negans, ut magis conjecturæ causa sit, quam communis locus. Verum patrem tanquam communem locum dicentem accipiamus hoc primum generaliter cum invidia: deinde cum interrogatus esset, quidnam fecisset, ille continuo non factum sed vere factum protulit, dicendo,* Vidine ego? *ut a probatione exordiretur, et post ostenderet crimen, quod manum adolescens in sinum meretricis inserebat.* Eugraphius.

Ch. *Quid istuc quæso*] Duo primi versus hujus scenæ sunt trochaïci tetrametri acatalectici; item sextus, septimus, octavus, undecimus, tertius decimus, decimus nonus, et vigesimus primus. quintus vero dimeter iambicus, eliso ex *quidem* m, quamvis sequente consonante. ceteri his intermixti, trochaici catalectici. sequentes vero, partim iambici octonarii, et unus dimeter: partim trochaici catalectici, ut quidem hi omnes versus in libro Bembino, et aliis ordinati sunt, nam hucusque in impressis aliter habent. *Faërnus.*

Quid istuc] Senex a sermone Syri digressus, cum primo ingressu in ædes suas deprendisset Clitiphonem licentius se gerentem apud Bacchidem, quam adhuc Cliniæ amicam esse credebat, regreditur, eumque sevocat, atque cum eo injuriam hanc, quasi amico et hospiti factam, expostulat. *Bœclerus.*

2 *Manum in sinum huic meretrici inserere*] Liber Bembinus *ingerere,* quod mihi æque placet. *Faërnus.*

Manum in, &c.] Ἅπτεσθαι μαστῶν. Aristænet. lib. i. Epist. 9. *Farnabius.*

3 *Inserere*] In Ms. *ingerere,* apud Faërnum. *Faber.*

Acta hæc res est] Syrus servus credit senem invenisse filium amare meretricem, quæ res antea per dolum celabatur: ideo vehementer metuit. *Eugraphius.*

Acta est, &c.] De me actum est, adeoque re tota inquit Syrus, metuens ne compertum haberet, ex salaci illa manu, Chremes, filii sui amasiam esse Bacchidem. *Farnabius.*

4. 5 *Facis adeo indigne injuriam illi, nam istæc quidem contumelia est*] Accusando amplificavit crimen, injuriam *indignitate* et *contumelia* describens: et postea singillatim explicans, quod amico, quod hospiti, quod præsenti facta esset. *Nam isthæc quidem contumelia est,* ad formulas solennes accedit. sic: *ista quidem vis est.* Hoc unicum est licentius factum ab amatore meretricis, quod sibi permi-

Digitized by Google

sit Terentius in scena, non tamen ostendere, quod Plautus fecit, sed narrare: non quidem eo sensu, quem Eugraphius et ex eo alii, quadam libidine obscœna requirendi, arripuerunt, sed quo rectissime Guyetus explicat. Alias pudentius etiam: 'Cœpit ad scortum alludere.' in Eun. *Bœclerus.*

5 *Isthæc quidem contumelia est*] Supra quidem *injuria* dixerat, verum adjecit *contumeliæ sunt.* Est enim injuria, quasi cum violentia aliquid in corpus efficitur: contumelia vero, cum præter violationem corporis est. Et violatio opinionis, *ejus amicam subagitare.* Hoc est crimen quod supra posuit. *Subagitare* autem perfectionem ipsam libidinis intelligimus. *Eugraphius.*

Hominem, &c.] Contra jus hospitii. *Farnabius.*

7 *Vel heri in vino*] Hoc ex antecedentibus argumentum colligens dixit: 'Novi ego amantium animos, advertunt graviter quæ non censeas.' Ita enim mos est amatoribus: ampliora suspicantur, quam tu haud poteris suspicari. *Eugraphius.*

Vel heri in vino] Omnes nostri Mss. ita habent. in Argent. ascribitur in margine: *al. in convivio.* Bœclerus.

Factum est] Testatur et hoc contra herilem filium ipse Syrus, quo se insinuet magis in gratiam heri: 'Quam suspiciosi sint, neque æmulum ferre possint.' *Farnabius.*

8 *Ut equidem metui quid fut.*] Facit consensus codicum Mss. ut tueamur, præ Guyeti emendatione, hanc lectionem. *ut* hic est *quantum quam:* sicut recte Calphurnius explicat. Interpunctio talis esse debet: *Vel heri in vino, quam immodestus fuisti! S. factum. quam molestus! Ut equidem, ita me Dii ament, metui, quid futurum denique esset!* continuatione τοῦ πάθους in oratione Chremetis. *ut metui!* quantus me metus incessit! *Bœcl.*

At mihi fides, &c.] At mihi tantum habet fidei Clinia, ut nihil a me hac in re metuat. *Farnabius.*

11 *Esto. at certe*] Hic mandat pater, ut discedat a domo filius: aliter enim negat fieri posse, ut impudentia adolescentis comprimi possit. Dicit enim multa libidinem velle, eamque sub cujusque præsentia se minus audere complere. *Eugraphius.*

At certe, &c.] Utcunque volo ut ex domo mea secedas ad tempus. Visu læditur tua castitas; tui conspectus illius libido. *Farnabius.*

13 *Ego de me facio*] Hoc est, ita ex me suspicor: nam nemo est amicorum, apud quem universa velim exponere, atque narrare ea, quæ occulta habeo. quippe aut in summa honestate amicus, et id quodcunque cogito, ejus dignitate deterreor ne indicem: aut ipsa certe res, propter sui turpitudinem, eam narrationem comprimit. Hoc est quod dicit, ipsius facti pudet; ne ineptus; ne protervus videar, si cum eo loquar, qui habet maximam dignitatem. *Eugraphius.*

Ego de me facio conjectur. &c.] Huic φάσει, ad diligentiam cottidianæ consuetudinis et familiaritatis in vita commendandam, Poëta quæsivit locum. pervulgatus enim error, quasi inter familiares et æquales nihil pensi aut moderati habendum sit, quid fiat dicaturne, revincendus fuit. sine verecundia et modestia nihil rectum esse potest, in quocunque convictionis genere, aut tempore. cavendum ergo, non tantum, ne Cynicus videaris, sed, quod electiori loquendi sentiendique formula præscribit Poëta, 'ne ineptus, ne protervus habeare.' *Bœclerus.*

Apud alium, &c.] Apud alium prohibet gravitas, et auctoritas, ne protervus videar, apud alium pudor, ne videar ineptus. *Farnabius.*

16 *Quod illum facere credito*] Hic locus ex iis esse potest, qui de figura comica, totam aliquam orationem

Digitized by Google

uno pronominis complexu includente, abunde testari potest. *quod illum facere credito*, i. e. ut tua præsentia impediatur libertas ejus. ut abstineat iis, quæ animus fert. *hoc ille facit.* i. e. non audet omnia sua occulta expromere. *Bœclerus.*

17 *Utcunque, &c.*] Pro re, loco, tempore, personis morem gerere. *Obsequium amicos*, adversari aliis, *odium parit*. Farnabius.

18 *Quid istic narrat*] Quæ Syrus huic jurgio patris adversus filium interfatur, parum in expedito sunt. vs. 3. 'acta hæc res est, perii,' secum loquebatur, metuens consilio suo et instructæ fraudi. Nunc, *quid isthic narrat?* ita videntur accipi debere, ut venditet Syrus suum officium seni, et increpationem ejus adjuvet: sicut sequentia amplius ostendunt. quasi diceret: *quid istic* (Clitipho) *narrat?* quid respondet ad hæc? quid habet quod dicat? unde Clitipho: *perii.* i. e. etiam hic me urget? etiam hic contra me stat? cumque nihilominus Syrus pergeret, rogat eum ut taceat: *tace sodes*. Alii ad Clitiphonem ista dici putant: *quid istic narrat?* ut sit, cum vultu ὑπομιμνήσκοντος: audis, *quid istic* (pater tuus) *narret?* an non dixi, hoc esse futurum? Rursus alii, Syrum loqui secum, volunt. Quod quidem minimam ἔμφασιν videtur habere. certe quæ sequuntur, clare dici, et Chremete audiente, nihil est quod dubites. ita autem acceperim: *Clitipho, hæc ego præcipio tibi? hominis frugi et temperantis functus officium!* i. e. an hæc ego præcepi tibi? ita ne memor es præceptorum meorum? jactat enim Syrus sua officia, ut cognominis ille in Adelphis v. 9. 6. *docui, monui, bene præcepi semper quæ potui omnia.* Subjicit nunc exprobratione εἰρωνικῇ: *hominis frugi* scilicet *et temperantis functus es officium.* q. d. minime tu quidem fecisti, quod hominem frugi et temperantem, ad quod exemplum te semper formare studui, par erat facere. Sequitur Clitiphonis oratio: *tace sodes,* qua ad Syrum versus, ne augeat molestias, precatur. Respondet Syrus: *recte sane.* quod quidam ironice accipiunt, sicut dicere solemus, *heia vero*. Alii: *recte sane,* scilicet a me dictum est. merito te reprehendi. placet prius. Jam Chremes, Syrum appellat, satis familiariter: *Syre pudet me.* filii causa scilicet. Prompte Syrus reponit: *credo, neque id injuria: quin* (sub. etiam) *mihi molestum est.* q. d. ego juxta tecum hoc ægre fero. ad quem iterum Clitipho conversus dolenter: *pergis hercle.* ubi *perdis* alii legunt. præferam tamen *pergis*, quod in plerisque est libris Mss. ita melius quadrabit, quod sequitur Syri responsum: *verum; dico quod videtur.* i. e. omnino pergo, et *dico quod videtur.* loquor, ut sentio. Syrus enim, ut mimo serviret, per totam hanc scenam adversari videtur Clitiphoni. *Bœclerus.*

19 *Hominis, &c.*] Ut hominis frugi et temperantis functus officio. sed interrumpit illius sermonem Clitipho, nec audire vult ipsius consilium, quo velificare voluit mandato patris, ut e domo aliquantisper concederet aliquo. *Farnabius.*

22 *Hercle verum dico, quod videtur*] Aliter lego, *Hercle vero, dico quod videtur.* ut mox in fine hujus scenæ. *Fab.*

Una, &c.] An hæc tantum via est accedendi ad eos, ut te immisceas ipsorum amoribus? *Farnabius.*

23 *Actum est; hic prius se indicarit quam ego argentum effero. Chreme*] Liber Bembinus pro *effero* habet *effecero*. quod quanto melius sit, neminem arbitror non videre. nam *effero* nullo modo quadrat, cum necdum argentum esset in promptu, ut posset efferri. *effecero* autem exponendum, confectum reddidero. præterea idem liber Bembinus et aliquot alii ita digerunt hos versus: *Actum'st: hic prius se indicarit, quam ego argentum effecero.* Faërnus.

24 *Vin' tu homini stulto auscultare mihi*] Quemadmodum in proverbio est: mihi si vis, stulto homini auscultare licet, hoc est, obaudire. *Eugraphius.*

Chreme vin tu homini stulto mihi auscultare? CH. *quid faciam?* SY. *jube hunc*] Sed in *quam ego* non fiet elisio: et in *Chreme* posterior syllaba corripietur. *mihi* vero monosyllabum erit. *Faërnus.*

Vin' tu homini stulto mihi auscultare] Obedire, consilium meum sequi. Veteres distinxerunt ita. Cæcilius: 'Andire, ignoti quod imperant, soleo, non auscultare.' Pacuvius: 'His Magis audiendum, quam auscultandum censeo.' *Bœclerus.*

28 *Dii te, &c.*] Et cum dicto exit Clitipho, Syrum exsecratus; hic illum prosequitur monitum ut exinde manus libidinantes comprimat. *Farnabius.*

29 *Istas Posthac comprimito*] Quoniam pater dixerat, vidi ego te manus modo meretrici huic in sinum inserere, ideo servus ait, istas ergo manus comprimito tibi. *Eugraphius.*

30 *Censen' vero*] Subblanditur domino per obsequium servus, cum de adolescente quasi quendam metum habere se dicit: Vide jam, inquit, qualis sit: qualem futurum putas, nisi eum, quantum tibi facultatis numina concedunt, servas, mones, atque castigas? *Idem.*

Censen' vero] Eugraphius de blandimento servi ad herum, et quadam quasi προθεραπείᾳ ejus quod dicet, accipit. Guyetus feliciter, ut arbitror, personas distinguit. *Bœclerus.*

31 *Castigas, mones*] Increpas, reprehendis. *Farnabius.*

32 *Atqui nunc, here*] Bene præsens tempus in metu ponit, ut ille sciat, jam filium, nescio quid, moliri. *Eugraphius.*

33 *Minus minusque*] Et hoc pulchre videtur adjectum, quo si qua in culpa inventus fuerit filius, continuo jam videatur servus purgatus, quod ejus imperium filius contemnat. *Idem.*

Mihi jam, &c.] Videtur Syrus pædagogus, i. pueri custos et ductor, fuisse Clitiphoni. *Farnabius.*

35 *De fallacia dicis? st. inveni q. n.*] Vide omnino Franc. Fabricium et Guyetum. *Bœclerus.*

36 *Quandam nuper, &c.*] Fingit veterator succurrisse sibi fallaciam, nondum tamen certam et compositam. *Farnabius.*

37 *Verum ut aliud ex alio*] Hoc videtur obscurum quidnam sit, sed ex his quæ consequuntur, manifestum fiet. Nam interrogatus a domino quid esset, respondit: *pessima hæc est meretrix.* Ita quod hic pessime de meretrice pronunciatum est, supra contrario dictum, *commoda et faceta hæc est meretrix.* Ergo jure dictum, *aliud ex alio incidit.* Eugraphius.

Verum, ut aliud ex alio incidit] Id est, non conserto ordine narrationis, sed ut quidque in mentem venerit. dum enim metuit, senem non admissurum omnia, quæ parabat loqui, non vult videri meditato agere. Notæ sunt artes tergiversationis servilis in hoc genere: longum esse; non posse omnia simul dicere; et similia. Eugraphius magna diligentia hic nihil agit. *Bœclerus.*

38 *Immo si scias*] Vidit dominum servus quasi consensum commodasse, non quo verum indicium de meretrice * ideo adjecit, 'Vide quod inceptet facinus.' *Eugraphius.*

Immo si scias] Hanc ἔλλειψιν non aliunde debemus supplere, quam ex ipso Terentio: immo magis dicas, (quod dixisti sc.) si scias. *Bœclerus.*

39 *Fuit quædam anus*] Hoc consilium dicit se servus adversus Menedemum sumpsisse, quo possit pecuniam ab eo exprimere, quæ meretrici daretur. Verum hoc consilium in hoc provenit, ut prosit vehementer Clitiphoni. Namque fingit nunc Antiphilam, quæ amica sit Cliniæ, apud

Digitized by Google

meretricem ac quandam anum Corinthiam arrhabonis nomine collocatam: et nunc velle ad Menedemum pergere, ut ab eo pecuniam accipiat, quæ data sit pro puella: ut si eandem redimeret, maxima inde lucra possit accipere. Sed hoc displicet domino consilium. Verum provenit ad adventum futurum. Nam cum cognita fuerit, quod filia sit Chremetis, jam fiet necessarium, uti meretrici hoc sine Chremete debeatur argentum. *Eugraphius.*

40 *Huic drachmarum hæc argenti mille dederat mutuum*] Aliqui *mutuo*. Sed antiquos dixisse, mutuum dare, accipere, erudite disputat Cl. Gronovius de Sestertiis lib. III. cap. 1. *Bæclerus.*

42 *Arrhaboni*] Pignori. *Eugraphius.*

Arrhaboni, &c.] Arrhabo est particula pretii, quæ velut in antecessum datur, ut sit pignus eruptionis *an earnest-penny*. Agel. lib. XVII. c. 2. *pignori* exponunt interpretes: quibus non subscribo; neque enim convenit summa. *Farnabius.*

43 *Ad uxorem tuam*] Apud uxorem tuam. *Idem.*

44 CH. *Quid tum?* SY. *Cliniam orat, sibi uti nunc det; illam illi tamen Post daturam mille numum poscit*] Sensus: hæc meretrix Cliniam orat, ut sibi nunc det id argentum, quod ipsa mutuum dederat anui illi Corinthiæ: illam enim puellam, quæ relicta est arraboni, post daturam illi, id est, Cliniæ, mille nummum. Quid vero hic significet verbum *poscit*, non sane ex grammaticis liquet. ratio tamen sensusque cogit, id intelligi pro, pollicetur, aut offert. *Faërnus.*

Quid tum? S. *Cliniam, &c.*] V. Faërnum p. 98. editionis Juntiaæ. *Faber.*

CH. *Et poscit quidem*] Alii *poscet*, legunt. Sed utroque modo hoc mihi non satis clarum. *Faërnus.*

Cliniam orat, sibi uti id n. d.] Cui Guyeti annotatio non satisfaciet in obscurissimo hoc loco, illi de ceteris nihil est quod sperem approbari posse. Interpunctio hæc est facienda: *Cliniam orat, sibi uti id nunc det; illam illi tamen Post daturam. mille nummum poscit.* CH. *et poscet quidem.* S. *hui. Dubium id est?* CH. *ego sic putavi. quid nunc facere cogitas?* Ad hunc modum corrigenda est nostra editio, in qua Typographorum incuria distinctio turbata est. τὸ *poscet* etiam in Mss. vide supra. *Bæclerus.*

Cliniam orat, &c.] Meretrix Cliniam orat, ut sibi nunc, i. e. præsentis pecuniæ, det id argentum, quod ipsa mutuum dederat anui illi Corinthiæ: illam autem puellam, quæ arrhaboni relicta est, post daturam illi. i. e. Cliniæ mille numum poscit. h. e. promittit, spondet. sic Faërnus. aliter Nannius Miscel. II. c. 2. Fr. Fabricius legit, *illi tamen post daturum mille numum, poscit:* hoc sensu: nam cum Clinia sibi filiam, arrhaboni relictam, ita dari peteret, ut diceret, se meretrici tamen, ne omnino gratuitum donum foret, post mille numum daturum; Syrus fingit, meretricem id jam poscere. *Farnabius.*

49 *Erras. quid ita? pro Mened.*] Hos versus quatuor Guyetus delet. Sed certum est, scenam hanc ita abrumpi non posse. itaque saltem ultimus versus erat relinquendus, quo significaretur, colloquium Chremetis et Syri interventu personæ egredientis abrumpi. Qui volunt et ceteros retinere, illi aliter sane accipient, quam Guyetus putavit, ab interpolatore acceptos. id enim, sicut recte monet, οἰκονομίαν argumenti confunderet. Sententia Chremetis plane fuerit incerta; quæ ne divinari quidem possit. cum enim se ad dicendum is composuisset, abrumpitur colloquium. quidvis ergo potius, quam de Antiphilæ agnitione loqui voluisse Chremetem, existimes. τὸ *mane*, est sermonem comprimentis. *Bæclerus.*

50 *Optata loquere, &c.*] Εὐφήμει. bo-

Digitized by Google

na verba. *Farnabius.*

51 *Non opus est*] Id quamobrem? Hoc ad illud consilium referri debet, de quo superius: 'Cautim et paulatim dabis.' at hæc summa nimia erat. *Faber.*

Non opus est? non hercle vero] Ita act. IV. sc. 4. 'Non hercle vero.' Notabis, qui Terentium amas. *Idem.*

52 *Mane mane. quid est quod tam a nobis graviter crepuere fores*] O. l. s. *crepuerunt.* ita optime stat trochaicus, correpta priore syllaba verbi *mane,* ut sæpe alibi: vel ex *quid* d eliso. *Faërnus.*

Mane, mane, &c.] Andr. act. IV. sc. 1. *Farnabius.*

ACTUS IV.

SCENA I. Tetrametris constat, primum Iambicis Acatalecticis; postea Trochaicis catalecticis. vs. 3. Mss. nostri omnes: *ubi mihi ostendisti.* vs. 4. omnes: *at vide ut sat.* vs. 6. duo: *hic ego virum jam interea opperibor.* vs. 9. omnes, *hem,* bis. vs. 11. omnes: *vis.* vs. 12. *pertet.* vs. 13. omnes: *et mihi te maximopere interminatum.* vs. 17. omnes, *tantamne.* unus, *inscientiam.* vs. 18. omnes addunt τὸ *at.* duo: *at rogitas?* unus: *at regas?* vs. 31. duo: *nunc te obsecro.* vs. 32. duo: *tanto ignoscentior.* unus: *ignoscentior tanto.* vs. 33. τὸ *in* omnes omittunt. vs. 38. unus: *extruho.* vs. 41. omnes: *adolescentula.* vs. 43. omnes, *anulum,* pro *animum.* vs. 46. unus: *pre gaudio interii.* Bœclerus.

1 *Nisi me animus*] *Hæc scena tenet maximam controversiam; quippe maritus, dum gravidam videret uxorem, mandavit, ut puellam si peperisset, extingueret. Mater puellam peperit, et exposuit: quæ cum exponeretur, anulum dedit. Inventus est apud quandam puellam anulus; interrogatur unde sit: illa respondit ipsum esse cum quo esset exposita. Hoc cum cognovisset senex, agnitam puellam quam extingui jusserat, ream facit uxorem, quod adversus edictum suum fecisset. Hic primo venialis est status.* Feci: sed pietate feci. *Ergo primo inter se loquuntur, an ipse anulus sit, cum quo exposita sit filia.* Eugraphius.

Annulus, quem ego suspicor] Portentosos fœtus abjicere aut necare, tanquam prodigia, intererat Reipublicæ. mox etiam mutilos aut illegitimos. eo tandem processerunt ἀστοργίας, ut et liberos nec mutilos nec illegitimos exponerent, vel morti, vel misericordiæ. ut dictum ad act. IV. sc. 6. Eunuch. Ita expositis apponebantur una ἐνίσημα, unde agnosci possent, si qua gratior iis arrideret fortuna: hæc γνωρίσματα vocabant. erant vero aurum, monilia, annuli, pretiosa quædam, ut si quis eos tolleret, suppeteret educationis præmium; si moreretur, sepulturæ sumptus. *Farnab.*

2 *Is qui cum exposita est gnata*] Vide Chrestomath. voc. Expon. *Bœclerus.*

3 *Quid est? is ne tibi videtur? N. dixi equidem ubi mihi ostendisti ilico*] Versus hic hoc modo stat, ut *mihi* in unam syllabam contracto, et per synalœphen eliso, item eliso s ex prima syllaba dictionis *ostendisti,* in sede sexta sit anapæstus. *Faërnus.*

4 *At ut satis contemplata*] Sed ut satis integre pleneque perspexeris, nutrix mea. *Eugraphius.*

At ut satis contempl.] Sub. vide. quod Mss. nostri addunt. *Bœclerus.*

5 *Abi jam nunc intro*] O. l. s. *abi nunc jam intro.* ita erit iambus, qui aliter esset pyrrichius. *Faërnus.*

8 *Magno cum conatu*] Magno cum impetu unaquæque pronunciat. *Eugraphius.*

Ehem! mi vir] Hinc exordium sumptum, quod ab obsequio cepit,

Digitized by Google

ut benevolentiam comparare possit. Deinde adjectum quod purgationis loco ponitur, quæ res ad veniam pertinet, quod tamen adhuc principium sit, 'Primum hoc te oro, ne quid credas, me adversus edictum tuum.' Denique sic adjunctum ex persona servi: 'Nescio quid peccati portet hæc purgatio.' Finit principium: narratio supponitur: 'Meministin' me esse gravidam, et mihi te maxumopere dicere, Si puellam parerem, nolle tolli,' &c. *Idem.*

10 *Primum hoc te oro*] Timentis est hoc exordium. sicut in fine scenæ ostenditur. *Bœclerus.*

Primum hoc te oro] Præmunitio causæ et animi male conscii. sic Parmeno, Eunuch. act. v. sc. 6. *Farnab.*

11 *Etsi incredibile est*] Liber Bembinus, *et incredibile est.* quod si admittimus, per parenthesin legetur. ita trochaicus optime constat. aliter *tibi* in unam syllabam contrahendum: vel ex *ut* t elidendum. *Faërnus.*

12 *Nescio quid peccati portat hæc purg.*] Purgatio ante accusationem arguit malefacti conscientiam. *Farnabius.*

13 *Maxumo opere dicere*] Hanc lectionem et sensus admittit, et ratio versus; qui trochaicus est, ut ceteri; habens proceleusmaticum in pænultima sede. *Faërnus.*

14 *Puellam parerem*] Filias exponebant potius quam filios, ne damno augerentur parentes in educandis iis, elocandis, atque dotandis. *Farnab.*

Tolli] Nutriri, educari. *Idem.*

15 So. *sic est factum.* Sy. *domina ergo erus damno auctus est*] Hæc lectio non videtur procedere, cum infra Sostrata dicat, 'minime.' hoc enim dicendo aut negat se sustulisse, quod cum præcedentibus pugnat; aut negat Chremetem damno auctum; quod probabile non videtur, ea dicere, cum ipsa de damno nullam infra mentionem faciat. *Faërnus.*

Ergo herus damno auctus] Nove positum *auctus damno*, quod ei cohæres puella venerit, quam dedit exponendam. Quia supra dixerat senex, 'Sustulisti.' idcirco ait, 'exponendam dedi,' quo minus videatur esse delictum. Hic jam immutatus vehementer senex, quod exposita puella esset, et exposita adversus edictum. Ita cum impetum generalis accusationis sumpsisset, statim illa ad quæstionem descendit, et statum apertissime collocavit venialem, cum dixit, 'Si peccavi, mi Chremes, Insciens feci.' Deinde supponitur plenior accusatio: 'Id quidem ego, et si tu neges, certum scio, Te imprudentem dicere aut facere omnia.' Deinde post principium accusationis, subjunguntur omnia crimina, quæ a summo ad imum dicuntur: 'Tot peccata in hac re ostendis.' Et proponit sibi quasi quandam quæstionem mulier, quæ contra imperium mariti fecisset, et dicit se hoc pietate et materno egisse animo. *Eugraphius.*

Sic est factum, &c.] Alii, *si sic est f.* v. Franc. Fabric. et Guyet. Casaubonus hunc Poëtæ locum bene comparavit cum illo Theophrasti in charactere μεμψιμοιρίας, sicut Weitzius jam monuit. *Bœclerus.*

16 *Minime. sed hic erat anus Corinthia haud impura: ei dedi Exponendam.* Ch. *o Juppiter tantam esse in animo inscitiam*] O. l. s. *tantamne* habent; sed nos Bembinum sequimur, in quo est vulgata lectio. in ceteris omnes in hanc lectionem consentiunt, quæ et optime versibus servit, qui aliter impediti sunt: 'Minime. sed erat hic Corinthia anus haud impura: ei dedi Exponendam. Ch. o Juppiter, tantam esse in animo inscitiam.' *Faërnus.*

Minime. sed erat hic Corinthia anus] Eadem absolvit purgationem, quam inceperat; nihil se contra imperium mariti fecisse: et suspicioni mariti, quæ ponitur vss. 26. et 27. viam præcludere parat. *Bœclerus.*

Haud impura] Pudica et proba.

Digitized by Google

Farnabius.

Et dedi] Non sustuli puellam, sed dedi anui exponendam. *Idem.*

17 *O Juppiter tantamne esse in animo inscitiam*] Impetus hic est iracundiæ senilis, ob spretum edictum. *ἐπαίρει τὸ πάθος ἐκφωνήσει.* longeque plus dicit; *tantam in animo esse inscitiam*, quam si posuisset: *tantamne esse tuam inscitiam.* scil. credibile est, fas est, decet. Inscitiam hanc describit subinde, neglectu juris, et socordia futuri. *Bœclerus.*

19 *Insciens feci*] Suaviter poëta, inscitiam s. inscientiam hic distinguit: quatenus alterum genus ad veniam valet, et propositum peccandi negat; alterum supinæ negligentiæ culpam significat. quæ comice et apposite hic commutantur: quando senex, arrepta occasione vocis, uxorem ait, 'Inscientem atque imprudentem dicere ac facere omnia.' *περιφράσει τῆς ἀβλεψίας αὐξητικῇ. Idem.*

21 *Tot peccata in hac re ostendis*] Admirari hic licet exemplum copiæ Terentianæ, in amplificando augendoque. duæ accusationis partes sunt: quod non satis obsecuta esset Sostrata, et quod non satis providisset. at ille multiplicat: 'Tot peccata in hac re ostendis:' quasi per singula crimen, et quidem in una re, proderet ac 'ostenderet,' sive spectandum omnibus exhiberet, quæ peccasse dicitur. et jam cum apparatu, ut in longa partitione: 'Nam, jam primum, si,' &c. ut multa enumeraturus videatur, qui 'primum' tam asseverate signat. inde imperia loquitur, quæ ad mentem jubentis obsequi, non interpretando imminuere, opus sit. Adimit præsidia excusationis in utraque accusationis parte. Primum, quod potentius erat, favore animi materni, ingruente alterius criminis accusatione, veluti convolvit; non sine oratorio artificio; tum quod iterum dici poterat, de vita quovis pretio redimenda servandaque, constantissime negat: non ausus tamen, quod ipsum inter artes est, causas tractare; sed, amplificata thesi, frequentibus et affirmantibus verbis: imperitos non capere discrimina rerum expetendarum et fugiendarum; neque eas, uti oportet, comparare. *Idem.*

23 *Spem vitæ*] Scilicet non oportuit simulare re ipsa, sed verbis. Huic respondetur: 'Quam bene abs te prospectum est,' &c. Unde epilogorum loco adjunctum est, quantum incommodi consecutum sit. *Eugraphius.*

24 *Misericordia, &c.*] Verum te ad misericordiam movit credo animus maternus. Matrum autem affectus major quam patrum. Quod cum labore fit, magis diligitur, ut habet Aristoteles, Ethic. Nicom. lib. IX. atque ideo matres filios magis amant, quia partus labores iis sunt graves, et certius sciunt prolem esse suam. *Farnabius.*

25 *Quam bene vero abs te prospectum est? quid voluisti? cogita*] Instantius agit, et ironiam interrogationibus cumulat. *Bœclerus.*

26 *Nempe anui, &c.*] Nempe tua atque anus illius proditione reservata est, ut quæstum faceret corpore, vel venialis exponeretur in gravem servitutem. *Farnabius.*

29 *Quid cum illis*] Sensus hic obscuritatem habet, qui talis est: Exposita tibi est filia, suscepta ab ea quæ pudorem filiæ tuæ venderet: sed tu cogitasti, satis esse, dummodo viveret. Ego nunc cogor eam suscipere, sed defendere ejus pudorem non possum. *Eugraphius.*

Quid cum illis agas] Sibi dicit violata filia nullam esse posse vindictam. *Idem.*

Quid cum illis agas, qui neque jus] Hæc ad descriptionem inscitiæ pertinent, quam Sostratæ Chremes tribuit, ut cœpimus dicere; et *πληθυντικῶς* efferuntur, amplificationis caussa. q. d. non potest cum illis disputa-

Digitized by Google

ri, non possunt erudiri, quorum pectori tanta inscitia inest, quique affectu seu lubidine animi, non ratione et consilio ducuntur. Ita in Eunucho IV. 2. 25. 'Quid cum illo agas?' scilicet, qui talis est. ubi Donatum vide. Eugraphius hunc locum ad eos refert, qui violassent pudorem filiæ; si forte. i. e. magno conatu magnas nugas dicit. *Bœclerus.*

Quid cum, &c.] Quid agat quis cum hisce viris et fœminis, qui neque, &c. *Farnabius.*

30 *Melius, pejus, prosit, obsit*] Donatus hujus generis locutiones proverbiales vocat. *Bœclerus.*

31 *Chreme, peccavi*] Hic jam deprecantis venia supponitur, cum dicit, 'Obsecro: quanto tuus animus,' &c. Quod tuus enim animus ætate major est, pietate, et clementia, stultitiæ meæ debet in tua justitia esse præsidium: id est, aliquid defensionis et auxilii. *Eugraphius.*

Mi Chreme peccavi, fateor, vincor. nunc hoc te obsecro] Singula ad veniam valent, et verbis ac sententiis probe consequentibus dicuntur. Sed qui sequitur versus, 'Quanto tuus est animus natu gravior, ignoscentior,' neque explicari commode, neque connecti potest. etiam si cum Cantero legas, *innocentior.* Bene usus est sua libertate Guyetus; qui non agnoscit pro genuino. *Bœclerus.*

Nunc te obsecro] Post 'nunc,' aliqui libri, inter quos Bembinus, habent pronomen *hoc*, ita etiam versu exposcente. *Faërnus.*

32 *Quanto tuus, &c.*] Quanto tuus est animus annis et experientia prudentior, tanto sit ad ignoscendum pronior. *Farnabius.*

34 *Istuc factum ignoscam*] Hanc quidem veniam tibi dabo. Verum mea clementia multum ad peccata compelleris. *Eugraphius.*

35 *Sed istuc quicquid*] Perempta controversia ad originem res ducitur, facto a generali ad speciale argumento. *Idem.*

Sed istuc quidquid] De exponenda puella dictum; verum qua occasione, quibus indiciis sit inventa, dic tandem. *Farnabius.*

36 *Qua hoc occeptum est causa, loquere*] Quà causa hanc narrationem de exposita filia occepisti. quo tendant illi sermones tui. quid factum sit ergo. *Bœclerus.*

37 *Religiosæ*] Superstitiose sollicitæ. *Farnabius.*

Quam exponendam do] Cum dedissem puellam exponendam, annulum de digito mihi detraho, ut una cum puella exponeretur. Et subjungit causam, si moreretur, ne aliena esse a nostris bonis potuisset. Neque enim liberos etiam mortuos fas erat fraudari bonis. *Eugraphius.*

39 *Ne expers partis esset de nostris bonis*] Ad superstitionem qui referunt, ipsius Poëtæ auctoritatem in interpretando sequuntur: quæ prima nobis esse debet. Eugraphius irrito conatu laborat, quando annotat: 'Neque enim liberos etiam mortuos fas erat fraudari bonis.' itaque nec opus est leges Atticas de hæreditate filiorum, et dote filiarum huc afferre. sicut nec ex diverso *dico* hic pro 'dedico,' 'consecro,' fas est capere. ordo totius loci est: *cum exponendam do* filiam *illi* anui Corinthiæ, *detraho annulum de digito, et dico, ut eum una cum puella exponeret; ne expers partis esset de nostris bonis.* quod ego quidem superstitione feci; 'ut mulieres nos omnes sumus stultæ et misere religiosæ.' *Bœclerus.*

Ne expers partis esse de nostris bonis] Hæreditatem Athenis non adibant filiæ, si essent filii. in dotem tamen dari debebat decima bonorum paternorum pars. Isæus. *Farnabius.*

40 *Istuc recte. conservasti te atque illam*] Εἰρωνικῶς dictum Calphurnius accipit. *Bœclerus.*

41 *Quam Bacchis secum adduxit adolescentulam*] Ab illa adolescentula,

Digitized by Google

quam Bacchis adduxit secum. *Farnabius.*

43 *Animum non adverti prim.*] Muretus cum præcedentibus ita jungit: *ea servandum mihi dedit anulum. non adverti primum.* ut in nostris etiam Mss. est. *Bœclerus.*

44 *Cognovi*] Mire suo genio indulsit, qui hic annotavit: 'Mirari certe subit sterilitatem Terentii, cujus fabulæ exitum inveniunt per filiarum deperditarum agnitionem, et bis indicio annuli. in hac scena et in Hecyra act. v. sc. 2.' nec sufficit: additur: 'Sed rarum prorsus, quemquam in inveniendo facilem, et in judicando esse.' Rogo, ut, qui Terentium familiarius noverunt, respondeant, quid judicent de hoc judicio. *Idem.*

45 *Nescio, nisi ut ex ipsa quæras*] Solius Bembini codicis auctoritate Faërnus delevit τὸ *ut*, quod in omnibus Mss. codicibus legitur, *nescio, nisi* quod censeo consultum esse, *ut ex ipsa quæras, si* potest *reperiri, unde hunc habuerit.* Idem.

46 *Plus spei video*] Hoc servus cum gemitu dicit: siquidem fieri potest, ut cognoscatur hæc Antiphila, quod filia domini sit. Quo facto vehementer metuit, ne incipiat Clinia amicam suam confiteri, et cognoscat pater quod meretrix amica Clitiphonis sit. Denique ideo dicit, cum nomen dictum esset ejus, cui data esset puella ut exponeretur, 'Mirum ni illa salva est, et ego perii.' *Eugraphius.*

Interii] Syrus hæc propterea dicit, quod videt interiisse spem Menedemi decipiendi, adeoque suum consilium interverti. Sequentia verba, *plus spei video, quam volo,* imperite Calphurnius Sostratæ tribuenda putat: dum non intellexit ἀμφιβολίαν κωμικήν. melius Eugraphius interpretatur. et mox ipse Poëta scen. seq. vs. 4. 'nostra est, si ita est,' sc. ut narrat hera mea Sostrata. *Bœclerus.*

Interii] Non vult Syrus agnosci Antiphilam, priusquam interceperit argentum quod detur Bacchidi. *Farnabius.*

50 *Mirum ni illa salva est, et ego perii*] Antiphila scilicet. *Bœclerus.*

53 *Non licet hominem*] Non licet nobis perpetuam gerere voluntatem, maxime cum res non permittat: ita mutamus cum tempore voluntatem. *Eugraphius.*

54 *Nunc ita tempus est mihi*] Olim in tenui fortuna nolui filiam alere, nunc 'in tanta et bene aucta,' ut 5. scen. hujus actus, gaudeo mihi esse filiam. pro re, pro tempore mutantur hominum animi. *Farnabius.*

SCENA II. Iambici octonarii sunt. vs. 1. duo ex Mss. nostris: *abierit.* vs. 3. duo: *videro.* vs. 5. omnes: *triumpho scilicet me latere tecto et abscedere.* duo ante τὸ *triumpho* ista verba ut glossam inserunt: *qui olim magnas sperassem ex ingenio meo prædas, nunc omnem in latebris spem reponens triumpho.* vs. 6. omnes: *mihi esse erept. tam subito.* vs. 10. duo: *optime est.* unus, *optimum est.* Bœclerus.

1 *Nisi me animus*] *Servus hic vehementer æstuat, quod animadvertit fieri posse ut puella agnoscatur: et ingemit quod sibi multum infortunium adfuturum sit.* Eugraphius.

Nisi fallit me animus] Hinc in plerisque lib. nova incipit scena. *Farnabius.*

2 *Id angustum oppido*] Translatio facta est ab illo, cum periclitatur exercitus, in angustum coactus. *Oppido,* valde significat. *Eugraphius.*

In angustum oppido nunc meæ cog. copiæ] Duo cod. Mss. ex nostris habent, *angusto.* melius est, *angustum.* videturque a sciolo quodam immutata scriptura, qui vocem *oppido* non intellexit. phrasin inter proverbia explicat Erasmus. adde Fr. Fabricium. *Bœclerus.*

In angusto, &c.] Translatio a re militari, ubi exercitus in angustias coactus non sine magno periculo se

Digitized by Google

expedire valeat. *Farnabius.*

4 *Nam quod sperem de argento*] Liber Bembinus, Victorianus, et Basilicanus, *nam quod de argento sperem.* Faërnus.

Argento] Quo senem ferire et circumducere cogitarem. *Farnabius.*

5 *Triumpho, si licet*] Summum gaudium est, si tutus sine vulnere discedam : hoc est, latere tecto et custodito. Non ergo de argento cogitare debeo, quemadmodum id eripiam, sed quemadmodum tutus ipse discedam. *Eugraphius.*

Triumpho si licet me latere tecto abscedere] Quid vult sibi Calphurnius, cum annotat ? 'verba proprie servorum, quotiens vident, se quod inceperant, perpetrare non posse.' quid potest hic servis proprium esse ? itaque merito reprehenditur etiam a Nannio. Qui glossam in codicibus Mss. nostris, quam præmisi, adjecerunt, *latere*, ut verbum accepere ; unde et copulam ante τὸ *abscedere* infercire illis placuit. Sed nomen est, *latere tecto. abscedere tecto et custodito latere*, sumta a militari re locutio : quod recte Eugraphius, cum sensum hujus loci explicaret, animadvertit. Secuti sunt Nannius, Fabricius, et alii : ad quorum mentem opportuna sunt loca scriptorum, quæ apud Weitzium annotantur. Muretus a re gladiatoria deducere maluit. *Bœclerus.*

Si licet latere tecto abscedere] Continuat in Metaphora a re militari, ubi agmen iniquitate loci vel numero hostium oppressum ab alterutro latere vel tergo, in hastam aut scutum se inclinare solet, quasi frontem hosti obvertere, adeoque tuto ac honesto receptu discedere. *Farnabius.*

6 *Bolum*] Prædam. *Eugraphius.*

Crucior bolum tantum mihi ereptum tam desub. e faucibus.] V. Guyet. et Parœmiographos. Eugraphius erudite : 'Bolum : prædam.' unde Calphurnius : 'translatio ab animalibus, quibus aufertur præda.' Apud Plautum legas, 'tangere bolo' aliquem. ubi interpretes vide. *Bœclerus.*

Bolum] Metaph. ab alitibus, canibus, aut feris prædam captantibus. *Farnabius.*

7 *Quid comminiscar*] Quid argumenti capiam. et est *comminiscor*, invenio vel recordor, cujus simplex in usu non est. *Eugraphius.*

8 *Nihil tam difficile*] Adde verbum, *est*, ex o. l. s. *Faërnus.*

Nil tam difficile est] Ἁλωτὰ γίνεται ἐπιμελείᾳ καὶ πόνῳ ἅπαντα. Menander. τὸ δὲ ζητούμενον Ἁλωτόν. ἐκφεύγει δὲ τ' ἀμελούμενον. Sophocl. Œdip. T. *Farnabius.*

Quid si hoc] Cogitantis animo, quasi dum multa deliberando quærit, invenit quædam, non placita repudiat. Post id quod sit optimum, invenisse se dicit, ut ad se illud argumentum revocare possit, quod omiserat. *Eugraphius.*

Quid si hoc sic incipiam nunc] Aliqui libri, recentes tamen, non habent dictionem *nunc*, qua sublata procedit octonarius. aliter est trochaicus hypercatalecticus. Bembinus ita collocat, *quid si hoc nunc sic incipiam ?* ita et Basilicanus et Victorianus, in quo tamen *nunc* expunctum est. *Faërnus.*

Quid si hoc] Eugraphii verba ab editoribus emendari debuerunt in manifesto vitio. Ita enim scripsit haud dubie Eugraphius, cum præmisisset, eum, dum multa deliberando quærit, quædam invenisse, non placita repudiasse : 'post, id quod sit optimum invenisse se dicit, ut ad se illud argentum revocare possit, quod amiserat.' Scilicet, quantum ad prius consilium, quod in irritum nunc recidebat. nullus hic *argumento* locus. *Bœclerus.*

11 *Illud idem fugitivum argentum tamen*] Omnes fere l. s. *idem illud.* Faërnus.

Fugitivum, &c.] Metaph. dominata. a servo scilicet fugitivo. 'quem re-

Digitized by Google

tractum ex itinere parens necari jussit.' Salust. *Farnabius.*

Retraham fugitivum argentum] De hoc loco in vol. II. Epistolarum actum est. *Faber.*

SCENA III. Iambici et Trochaici Tetrametri Catalectici sunt, cum senario horizonte. vs. 14. omnes Mss. nostri: *quid faciam mi Syre?* vs. 19. omnes: *noster resc. il.* vs. 35. omnes interponunt *mihi* ante τὸ *eripis.* vs. 37. unus, ut edidimus, nisi quod addit *de.* duo: *parui curas.* vs. 38. omnes, *tandem* pro *ætatem.*

Confer hoc exemplum Cliniæ lætantis, cum Chærea in Eunucho: et vide, quam illa Chæreæ lætitia sit proterva et levis, quippe ob facinus: hæc Cliniæ sincera et honesta, spe innocua exoptati matrimonii. Utraque immodica: sed altera invidiæ exposita; altera favori et indulgentiæ propior. *Bœclerus.*

1 *Nulla jam mihi res*] *Allocutio est Cliniæ exultantis gaudio, quod sua amica sit cognita.* Ita dicit mentem suam oneratam gaudio, ut nulla res possit intercedere, quæ adferat ægritudinem. *Ægritudinem* dixit, pro ægrimonia, id est, tristitia vel infirmitate. *Eugraphius.*

3 *Dedo patri me*] Uti frugalitatem, id est, parcitatem, quam in me voluit, compleam; quippe cum velit eam me habere uxorem, quæ sit honestis moribus, scilicet Chremetis filiam. Unde non mea causa lætor, sed potius ipsius puellæ, quam diligo. *Id.*

Dedo patri me] Patris me imperio et voluntati dehinc submitto. 'Tibi, pater, me dedo, quidvis oneris impone; impera.' Andr. act. v. sc. 3. 'Dare' est quod repetas. 'Dedere' est ad perpetuum. 'Damus' amicis, 'Dedimus' tantum hostibus. *Farnabius.*

4 *Nihil me fefellit*] Hæc quoque pertinent ad explicandum versum 46. sc. 1. hujus actus. *Bœclerus.*

6 *O mi Syre, audistin obsecro*] Liber Bembinus, *audisti.* ita erit iambus in quarta. *Faërnus.*

Qui usque una adfuerim] Scilicet, cum Sostrata marito commemoraret, quæ ad agnitionem Antiphilæ spectant. *Bœclerus.*

9 *Quam ego scio esse honore quovis dignam*] Quid Calphurnio accidit, ut annotaret? 'Amica, etsi impudica est, dum modo amatori placeat, ab eo commendatur, amore eum impellente.' Scilicet opportunum erat, hic de impudicis mulieribus loqui, ubi de Antiphila agitur, cujus pudicitiæ et honestati Poëta tanto studio cautum ubique et prospectum voluit. *Idem.*

Illius, &c.] Antiphilæ. *Farnabius.*

10 *Da te mihi vicissim*] Id est quemadmodum nunc ego verba tua audivi, ita vicissim te mihi da; uti quod necessarium est facias, ne resciscat pater amicam filii sui esse meretricem. *Eugraphius.*

Da te mihi vicissim] Ut modo, in distinctione usitata verborum, 'Do' et 'Dedo.' *Farnabius.*

11 *Amici quoque*] Clitiphonis. *Idem.*

12 *Ne quid de amica nunc senex*] Argentoratensis codex glossam adjicit: *aliud suspicetur.* i. e. ne senex noster de amica Clitiphonis, quæ hactenus dicta est tua, aliud quam dictum est suspicetur. vide, quomodo Guyetus suppleat ἔλλειψιν decore usurpatam. *Bœclerus.*

Ne quid, &c.] Ne quid de Bacchide resciscat Chremes. *Farnabius.*

O Juppiter] Per προσφώνησιν omissis vocibus servi, secum Clinia gaudet. Parum credit sibi contigisse, quod efficitur in gaudio repentino, nisi aliquid procreatur. *Eugraphius.*

O Juppiter! &c.] Suavem hunc fecit ludum Poëta, inter adolescentem, lætitia, et servum solicitudine, correptos. Clinia, qui vix apud se esset insperato ac repentino gaudio, ut Syri orationi operam daret, ægre, et postquam iterasset affectum suum,

Digitized by Google

quodam quasi jurgio et convitio adigitur. *Bœclerus.*

13 *Antiphila mea, &c.*] Exsultat immodice Clinia. nondum constabat de Chremetis voluntate super nuptiis. namque is mox scen. 5. 'At ego illi neque do, neque despondeo.' *Farnabius.*

15 *Deorum vitam apti*] Πάρισον seu παραβολή, quæ sunt species ὁμοιώσεως. se quasi Deum esse asserit, ut in Andria, 'Deorum vitam propterea esse sempiternam arbitror.' *Apti* significat, adepti. *Eugraphius.*

Deorum vitam] Vide Andr. act. v. sc. 5. quæ ad illa Pamphili: 'Ego vitam Deorum propterea sempiternam esse arbitror,' &c. *Farnabius.*

Adepti sumus] Al. *apti sumus*, ab antiquo 'apiscor.' ut procedat octonarius iambicus catalecticus sine licentia. *Idem.*

16 *Videndum est, inquam*] Persuadet servus Cliniæ, uti secum ducat meretricem ad domum patris, ne si remanserit in domo, facile senex filii amicam possit agnoscere. *Eugraphius.*

19 *Noster resciscet ilico*] Liber Bembinus, *senex resciscet il.* Faërnus.

Senex resciscet illico, esse amicam hanc Clit.] Consilium servi novum, ad augendas turbas, quibus adhuc catastrophe differtur, comparatum. quod priore scena et excogitaverat, et laudaverat, nunc persuadere instituit. *Bœclerus.*

21 *At enim isthoc*] Hæc res mihi videtur esse vehementer contraria. nam quomodo rogabo patrem ut mihi filiam det, si sciat meam amicam esse meretricem? *Eugraphius.*

At enim isthoc nihil est magis, &c.] Eugraphii annotatio mutila est, et supplenda: *Hæc res mihi videtur esse vehementer contraria* meis nuptiis. *nam quomodo rogabo patrem, ut mihi filiam* Chremetis *det, si sciat, meam amicam esse meretricem?* Bœclerus.

22 *Quo ore*] Qua fronte. *Farnab.*

Tenes, quid dicam? quid ni? quid dicam] Quidam sic accipiunt: *tenes, quid dicam?* i. e. tenesne, quid debeam dicere? Sed melius est ita: tenesne, quid velim dicere? scilicet de pudore patris, si ante oculos ipsi adducam meretricem. respondet Syrus: *quid ni?* quidni intelligerem metum tuum? statim ingeminat Clinia: *quid* enim *dicam, quam causam adferam?* quid causæ dicam? Repetitio τοῦ *dicam* a more comico non aliena est; et significatu novatur. *Bœclerus.*

23 *Quin nolo mentiare*] Hoc ex consilio dicit servus uti non mentiatur, sed continuo dicat, illam filiam Chremetis se uxorem velle, et esse hanc amicam Clitiphonis. Sic enim persuasurus est postea domino servus, tale repperisse se consilium, uti a Menedemo filius petat pecuniam, quo quasi dicat, se velle filiam Chremetis uxorem ducere, uti ad nuptias habeat necessaria. Et hoc credat senex propterea adolescentulum petere, quo per fallaciam dari possit: ita ut cum utrumque dixerit adolescens, per fallaciam dicere credatur. *Eugraphius.*

25 *Illam*] Antiphilam. *Farnabius.*

Hanc] Bacchidem. *Idem.*

26 *Bonam atque justam rem oppido imperas*] Bene Calphurnius, εἰρωνικῶς dici notat. Nihil facilius fuerit, quam hoc facere quod imperas, sive postulas. Sed quid deinde futurum est? scilicet tum hoc jubebis, ut, &c. *Bœclerus.*

27 *Ut cœlet senem nostrum*] Nesciens adolescens hoc consilium adjecit. Et fortasse hoc velis, ut cœlet patrem Clitiphonis noster senex, quod ipsius amica sit meretrix. *Eugraphius.*

28 *Senem vostrum.* Sy. *immo ut recta via rem narret ordine.* Clin. *hem*] O. l. s. præter Bembinum, habent, *rem narret ordine omnem*, quemadmodum exigit versus, qui est iambicus tetra-

Digitized by Google

meter catalecticus, ut ceteri, si ex *senem* m elidatur, quamvis sequente consonante; aut utique ea dictio in unam syllabam contrahatur. potest et aliis rationibus versus hic sustentari. *Faërnus.*

29 *Satin sanus es, et sobrius? tu quidem illum plane prodis*] Liber Bembinus pro *prodis* habet *perdis:* quod magis videtur convenire cum eo, quod mox sequitur: 'nam qui ille poterit esse in tuto.' *Idem.*

Tu quidem illum plane perdis] Τὸ *perdis* est ex libro Bembino. Quod Faërno placet. Debebat autem editio nostra retinere τὸ *prodis*, quod etiam Mss. nostri habent: et Terentio familiare est illo eleganti significatu, quo idem est, ac perdere. *Bœclerus.*

30 *Qui ille poterit esse in tuto*] Vis est in repetitione verbi, quod antea dixerat Syrus: rem Clitiphonis *in tuto collocandam* esse. *Idem.*

31 *Consilio palmam do*] Id est, maximam victoriam et gloriam mihi concedo, ut verum dicendo ambos fallam. Secundum hoc quod supra diximus, ut non credat senex noster amicam filii sui esse meretricem, etiamsi audierit. Quod fit per figuram διασυρμὸν, quæ est elevatio, quando auditorem vera dicendo in errorem inducit. *Eugraphius.*

Huic equidem consilio palm.] Non frustra commendatur paulo operosius novi ac singularis commenti genus, quo fabula intricanda denuo erat. Hoc ex instituto Poëtæ: quod non dedecet interim. περιεργία servilis jactantiæ in his versibus. *Bœclerus.*

Palmam do] Tanquam palmarium sit, vincat et magnifice triumphet. *Farnabius.*

Istam amicam gnati] Narret Chremes Menedemo Bacchidem istam esse amicam Clitiphonis, quam domum ad se per dies aliquot recipiat. Interea aliquid fiet. Vide Argumentum hujus fabulæ, ab Antonio Mureto scriptum. *Idem.*

35 *At enim spem*] Si enim crediderit senex amicam filii sui esse meretricem, filiam suam mihi non dabit. *Eugraphius.*

36 *Nam dum amicam*] Qui potuerunt non animadvertere editores mendum in annotatione Eugraphii: 'Si enim crediderit senex, amicam filii sui esse meretricem, filiam suam mihi non dabit.' Legendum: *si enim non credid. sen.* nam dum illud non credet, putabit, meam esse amicam. *Bœc.*

37 *Tu fortasse quid me fiat parvipendis, dum illi consulis*] Versus trochaicus hypercatalecticus, vel etiam catalecticus, ut ceteri, si ex *quid* d eliso, eaque syllaba brevi remanente, sit dactylus in secunda. *Fiat* vero in unam syllabam contrahatur. *Faërnus.*

Parvi curas] Al. *parvi pendis.* Farnabius.

38 *Quid malum*] Credis hoc me velle simulare. *Malum* autem interjectio nihil significat, sed exclamationis continet locum. Quomodo Cicero pro Scauro: 'Quæ malum est ista ratio.' *Eugraph.*

Ætatem] Diu, in longinquum, sive perpetuum. *Farnabius.*

39 *Pax! nihil, &c.*] Tantum est. sat est. *basta* Hispan. vide act. II. sc. 2. supra. unde Clinia repetit. 'Etiamne? tantum est? sat habes.' *Idem.*

40 *Tantum sat habes*] Repetitur ex oratione Syri, qui dixerat: 'Unus est dies. pax. nihil amplius.' q. d. tantum est. Repetit Clinia: *tantum sat habes?* Sufficit ne tibi hoc? Nondum plane annuit: sed nova dubitatione moras nectit: 'Quid tum quæso, si hoc pater resciverit?' Quam solicitudinem curiosam Syrus proverbio irridet: cumque ne sic quidem Cliniæ satis persuaderet, tandem, 'Metuis?' inquit. i. e. dubitas, incertus es? Quasi vero ullum tibi periculum sit: cui licebit simulationem exuere, quandocunque videbitur. Cunctatio Cliniæ partim honestatis,

Digitized by Google

partim affectus est: pudori est ei meretrix; et simul concupitis tantopere nuptiis aliquam moram metuit. *Bœclerus.*

41 *Quid si nunc cœlum ruat*] Stultus metus est de cœlestibus metuere. Ergo stulte id in metu et sic ponis, quod fieri omnino non potest. Ut sit argumentum ab impossibili. *Eugraphius.*

Illos, &c.] Qui, tutissimis in rebus, omnia timent, etiam, ne ruat cœlum. Aristoteles Phys. l. v. scribit, priscis illis et rudibus mortalibus persuasum fuisse, Cœlum Atlanticis humeris sustineri, quod si ille subduxisset, fore, ut in terram decideret. Prudentiores illi Scytharum legati ad Alexandrum, qui ab eo rogati nunquid illum non timerent, respondebant, nos certe nihil omnino timemus, 'nisi ne cœlum ruat.' De Phenace quodam videatur Plutarchus lib. de facie quæ apparet in orbe Lunæ. *Farnabius.*

42 *Quasi ea potestas non sit*] Pulchre persuadet ut faciat hoc quod monetur, cum dicit in potestate ejus futurum, quo velit tempore, ut se exsolvat. *Eugraphius.*

SCENA IV. Iambici sunt tetrametri Catalectici. vs. 7. unus Mss. nostrorum: *satis Syre promitt. tibi.* In altero eadem lectio adscripta margini visitur. vs. 9. omnes: *homo iste.* et vs. 10. *dexteram.* et vs. 15. *quin ego hic maneo.* et vs. 16. *at scin quid sodes facias?* vs. 17. omnes omittunt τὸ *nunc.* vs. 21. duo: *sequere me hac.* vs. 25. omnes: *hoc paululum lucri.* Bœclerus.

1 *Satis pol proterve*] Satis aspere. *Eugraphius.*

2 *Decem minas*] Propter decem minas. *Farnabius.*

Quod si is nunc me decep.] Ordinem hujus orationis descripsit Guyetus. Suavitatem, quæ ex specie simplicitatis, et repetitione ejusdem verbi nascitur, singularem commentatus est Scaliger Poët. IV. 29. *Bœclerus.*

4 *Aut cum venturam*] Immo potius vero, me esse venturam. *Eugraphius.*

5 *Clitipho cum spe pendebit animi*] Plenior videtur lectio libri Bembini, *cum in spe*, ut sit ordo, cum Clitipho pendebit animi in spe. Plautus in Mercatore: 'Obsecro dissolve jam me: nimis diu animi pendeo.' *Faernus.*

Clitipho cum spe pendebit animi] Ita Mss. nostri. Videtur autem ita accipiendum: *cum Clitipho spe pendebit animi.* Quod et Calphurnius putavit. Ut integra oratio sit: *cum venturam dixero et constituero, cum is certo jam renuntiarit* Clitiphoni, *cum Clitipho spe pendebit animi*, tum ego *decipiam ac non veniam.* Bœclerus.

Animi] Vide Grammaticam nostram, pag. 74. reg. Syntaxeos. 46. *Farnabius.*

6 *Tergo pœnas*] *Tergo*, id est, dorso. Siquidem *tergum tergi*, dorsum: *Tergus* vero *tergoris*, corium dicitur. *Eugraphius.*

Syrus mihi tergo pœnas pendet] Ita ulciscar Syrum. Verberabitur enim, si hero renuntiaverit pro certo, me venturam, et ego tamen non venero, adeoque spem ejus fefellero. Putabit enim Syri negligentia factum. *Bœclerus.*

Pœnas pendet] 'Vindicta Nemo magis gaudet quam fœmina.' Juvenal. Sat. 13. præcipue, mala merx, meretrix. *Farnabius.*

7 *Satis scite promittit*] Id est, valde eleganter promissa tibi dabit, per utrique per . . .intelligitur. *Eugraphius.*

Satis scite] Ex alieno corio abunde liberalis. Minatur. *Farnabius.*

8 *Dormiunt: ego pol*] Vult excitare eos, qui sibi pecuniam promiserant, nec dederunt: uti fingat se evocatam esse a nescio quo, et velle discedere. Itaque consentiente ancilla fingit mendacium. *Eugraphius.*

Dormiunt] Otiose agunt, mei negli-

Digitized by Google

gentes. *Farnabius.*

11 *Curriculo percurre*] Propera et festina. *Eugraphius.*

Curriculo percurre] Propera quasi cisio celeriter vecta. *Farnabius.*

Apud eum miles Dionysia agitat] Meretrix argentum extorquere cupiens, alterius amatoris mentionem injicit, de quo ante act. II. sc. 3. vs. 124. confingens, se constituisse, ut ad convivium illuc veniret. *Boeclerus.*

Dionysia agitat] De Dionysiis, vide quæ supra ad sc. 1. sub exitu. *Farnabius.*

12 *Invitam*] Ex arte, fastu, et protervia meretricia. *Idem.*

Atque servari] Omnes fere l. s. *atque asservari*, ut versus exposcit. *Faërnus.*

13 *Verba his me*] Hoc est, me dicturam aliquid, unde decipiam illos. *Eugraphius.*

Verba his me daturam] O. l. s. *verba me his daturam.* Quæ collocatio iambum constituit in quarta. *Faërnus.*

15 *Jube maneat.* Ba. *abi*] Liber Bembinus, *i.* quo quidem modo melius habet versus. *Idem.*

Quin est paratum] Intellexit servus callidus, quod idcirco se adcersiri diceret, quod argentum quæreret. Et hac ratione ei pollicetur. *Eugraphius.*

Quin ego hic maneo] Qui argentum dari posset, et nihilominus illud fieri, quod dispositum est. Itaque et de tempore adjecit, 'Atqui jam dabitur.' *Idem.*

17 *Quid?* Sy. *transeundum est nunc tibi ad Menedemum*] O. l. s. præter Bembinum, non post *transeundum*, sed post *Menedemum* habent verbum *est*, etiam ex ratione versus. *Faërnus.*

Tua pompa] Id est, nobilis comitatus, scilicet ancillæ decem, et ceteri comites qui venerunt. *Eugraphius.*

Et tua pompa] Comitatum ancillarum ante descriptum eleganter notat. Ita Plautus de servili comitatu, Curcul. I. 1. 1. et 2. 'Quo ted hoc noctis dicam proficisci foras Cum isthoc ornatu, cumque hac pompa, Phædrome?' *Boeclerus.*

Tua pompa] Comitatus ancillarum, aurum, vestes, mundus muliebris. *Farnabius.*

18 *Egone? argentum cudo*] Quæris cur te ad Cliniam transire volo? argentum cudo: id est, procudo quod tibi dem. *Cudo* proprie est compono vel tundo. Unde 'Incus,' ubi tunditur ferrum. *Eugraphius.*

Sy. *Egon? argentum cudo*] Liber Bembinus, *ego.* et melior est numerus. *Faërnus.*

Argentum cudo] Quod tibi promissum est argentum. *Farnabius.*

19 *Quam illudas*] Per accusativum casum dictum est. Virgilius, 'Certantque illudere capto,' per dativum. Item ipse: 'Virtutem illude superbis.' *Eugraphius.*

Non est temere] I. e. non illudo te. Vera causa est. Vera ratio est, ob quam volo te ad Menedemum transire. *Boeclerus.*

20 *Etiamne tecum hic res mihi est*] Non dubito, quin hæc continuent illam insolentiam meretricis, ironia mixtam: *num ego insto? quam rem agis scelus? dignam me putas, quam illudas? etiamne tecum hic res mihi est?* aspernatur enim, quod petebat Syrus; nec ad rationem consilii ejus vult accedere donec mox, subito flexu, annuit: *eatur.* Idem.

23 *Efferunt*] Innuit meretrices habere viscatas manus. *Farnabius.*

24 *Sumptum sibi levatum*] Cum discesserit tanta ancillarum multitudo, dominus credet sibi allevatum sumptum, id est, impensam. Sed nescit ex ea re damnum ad se esse venturum, dum hac re maxime ab eo extorquebitur argentum. *Eugraphius.*

25 *Næ ille haud scit*] Verum decollabit ea spes. Major illi imminet sumptus. Damnum gravius. Emungendus est argento. *Farnabius.*

26 *Tu nescis*] Id age, ut nescisse videaris; et ille per ὑπερβολὴν, mu-

Digitized by Google

tum me dices. Eugraphius.

Te nescis quod scis Dromo] Hic quoque ex versus ratione, et ex o. fere l. s. post *nescis*, adde dictionem *id.* Faërnus.

Tu nescis, id quod scis Dromo] Hunc versum bene Eugraphius explicat: 'Id age,' &c. Guyetus ejicit, tanquam ex Eunucho interpolatum. *Bœclerus.*

Tu nescis, &c.] Vide quæ ad act. IV. sc. 4. Eunuch. ibi: 'Pol, si sapis, quod scis, nescis.' *Farnabius.*

SCENA V. Senarii. vs. 1. Argentor. ut edidimus. in margine adscrib. *al. vitam.* meorum unus: *ita me dii ament.* alter: *ita me dii bene ament.* vs. 10. omnes: *exoptabam.* vs. 12. duo: *dictum et factum.* unus, ut ed. vs. 13. duo: *bona fide.* vs. 17. duo: *vah gloriare istuc evenisse ex sententia.* vs. 22. omnes: *immo sic satis.* vs. 26. omnes: *hanc se cupere ux.* et: *modon q. inn. e.* vs. 30. uterque meorum: *aurum atque vestem qui compararet. tenesne?* CHR. *compararet?* Argent. ad eundem modum, nisi quod, *vestes*, habet. vs. 31. duo: *non do.* unus: *spondeo.* vs. 33. duo: *perpetuo.* unus, *pro perpetuo.* vs. 40. Argent. *æqui bonique caussa facio.* ex glossa. vs. 50. omnes: *bene acta parte.* vs. 52. omnes: *in hunc.* vs. 56. duo: *affer*, et *affero.*

1 *Ita me DI*] *Discedentibus ancillis senex ingemiscit, quod tanta ad Menedemum multitudo ventura sit: quam et ipse cum unam diem sustineret, magno se dixit affectum damno. Nam et modo pytissando, id est, leviter gustando et spuendo multum vini absumit, et reliqua familia. Siquidem per χαρακτηρισμὸν, id est, futuræ rei descriptionem, argumentatur quid sit consequens: videlicet filii discessio. Et est ἠθοποιία, quæ fit, quando loquentem introducimus quamlibet personam.* Eugraphius.

Ita me dii am.] Argumento servit Poëta, cum iterum inducit Chremetem alienis malis dolentem, quæ sua esse ignorat. Ut conspectior fiat rerum commutatio, quæ consequetur. *Bœclerus.*

Ut nunc] Μέγιστόν ἐστιν ἄρα τοῖς ἐπταικόσι τὸ παρόντας ἐγγὺς τοὺς συναλγοῦντας βλέπειν. Menander. *Farnabius.*

Vicem] Ellipsis. *Ob* vel *propter vicem.* V. Syntaxin nostram. *Idem.*

5 *Magno desiderio fuit*] Tantum desiderium filii absentis pater habuit, ut primis diebus damna a meretrice non sentiat. *Eugraphius.*

7 *Nec fieri modum*] Cum gratia repetitur verbum: sumtus fieri, nec fieri modum sumtuum. *Bœclerus.*

8 *Optabit rursum*] Hos versus ita ordina ex libro Bembino et aliquibus aliis: *Optabit rursum ut abeat ab se filius. Syrum optume eccum.* SY. *cesso hunc adoriri.* CH. *Syre.* SY. *hem.* Faërnus.

9 *Syrum optime eccum.* S. *cesso hunc adoriri*] Mira suavitate error comicus designatur. Chremes gratulatur sibi de conspectu Syri, ex quo cognoscere cupit, quemadmodum techna ad fallendum Menedemum, falli desiderantem scilicet, instructa sit. Syrus gaudet, offerri sibi Chremetem, egregie scilicet, sub alienis nominibus decipiendum, quo tempore nihil tale suspicabatur. *Bœclerus.*

11 *Videre egisse*] De eo quod tecum locutus sum, videris jam aliquid fecisse. Nam supra ait, 'Huic nostro tradita est provincia.' *Eugraphius.*

12 *Dictum et factum*] Hoc est, cum dixisses, factum continuo reddidi. *Idem.*

Dictum factum, &c.] Quod dixi, expedivi. Simul cum dicto, celeriter. ἅμ' ἔπος ἅμ' ἔργον. Legitur et, *dictum ac factum reddidi.* Nihil hac in re omisi. Nihil intentatum aut infectum reliqui. *Farnabius.*

14 *Tibi caput demulceam*] Quod solet fieri his qui placent, ut manus per caput tractu ducta, quasi quædam videatur esse laudatio. *Eugraphius.*

Quin tibi, &c.] Quod pueris fieri solet per blanditiarum delicias ab iis

Digitized by Google

qui eos collaudunt: *stroke his head.* Farnabius.

15 *Faciam boni tibi aliquid pro ista re ac lubens*] Blande dicere et benigne facere cupiunt, qui indulgent, aut assentantur. Induxit hoc ἦθος etiam in Adelphis v. 5. 6. 6. 'Tibi lubens bene faxim.' et v. 6. 7. 8. 'Et tibi ob eam rem, si quid usus venerit, lubens bene faxim.' *Bœclerus.*

17 *Gloriare evenisse*] Hoc tibi pro voluntate contigisse gloriaris? *Eugraphius.*

Gloriare evenisse, &c.] Quia Menedemus nondum circumductus erat argento, sed dolus tantum struebatur. Nannius conjicit legendum *hariolare*. Id est, inani divinatione jactas. Miscell. l. II. c. 5. *Farnabius.*

19 *Tui Clitiphonis*] Hoc est, illud consilium quod supra significatum est, ut veritas dicta nihilominus implicare possit errorem. Quippe cum dicit Clinia patri, Clitiphonis amicam esse hanc: ut hoc dum indicat servus, nihilominus dominus filii sui amicam meretricem esse non credat. *Eugraphius.*

22 S. *Dic sodes.* C. *nimium inquam*] Affectibus theatri hoc gratificatur Poëta, ut senex fraudes adversus se paratas laudet, auctori gratias agat, misera ignorantia alens augensque mala sua. *Bœclerus.*

Immo sic satis] Liber Bembinus, et Vaticanus, *si scias*, et infra, *se se ipse dicit*, non *dicet*. Faërnus.

25 *Postquam aspexerit*] Geminavit sententiam, ut vis pulcritudinis amare cogentis exprimatur. *Bœclerus.*

27 *Et quidem jubebit posci*] Et volet ut filiam tuam pater suus postulet. Quam rem cum non intellexisset, cum simulata videretur, respondit ille, uti argentum filio dari possit ad nuptias necessarium. *Eugraphius.*

Posci] Peti in uxorem, quod facit Menedemus. sc. 7. *Farnabius.*

28 *Nam prorsus nihil intellego*] Parvi hoc refert, liber tamen Bembinus habet, *prorsum*. Faërnus.

Nam prorsum nihil intelligo] Apte, primum dubitat senex, in re quam denegaturus est: et per gradus veterator depellitur. *Bœclerus.*

30 *Aurum*] Quo argento aurea ornamenta, vestes, &c. per Aposiopesin (supplet Chremes) comparet. *Farnabius.*

Neque despondeo] Id est, non promitto: unde *sponsa* dicitur. Nam et sponsio et dos a patre puellæ dabatur. *Eugraphius.*

Despondeo] *Spondeo* legendum putat G. Fabricius, quod Donatus dicat, *spondet puellæ pater, despondet adolescentis.* Promiscue tamen usurpantur a probatissimis autoribus. *Farnabius.*

32 *Me rogas? homini*] Ex Andria v. 1. 'Homini adolescentulo, in alio occupato amore, abhorrenti ab re uxoria.' Ei ego filiam darem in seditionem atque incertas nuptias? *Bœclerus.*

Homini] Aposiopesis. Subaudi, fugitivo, qui a patre aufugerat, meretrici superbæ et sumptuosæ addicto. *Farnabius.*

33 *Non ego in perpetuum dicebam ut illam illi dares*] Liber Bembinus, *Non ego dicebam, in perpetuum ut illam illi dares.* Faërnus.

34 *Non mea est simulatio*] Boni et sapientis viri hic sensus est, ut nunquam audeat, quod nunquam sit facturus, polliceri. *Eugraphius.*

Non mea, &c.] Supra dixerat Syrus, 'mentiri non est meum.' Reddit illi Chremes: 'non est mea simulatio.' Tu tibi habe consarcinatas tuas technas; neque me iis admisceas. *Farnab.*

35 *Ita tu isthæc*] Ita igitur hæc efficito, ut sine mea persona hæc compleas. *Eugraphius.*

37 *Credebam*] Scilicet, tibi persuaderi hoc posse, ut assimules interim. Nota, hæc ad epitasin machinatum esse Poëtam: et ad differendam catastrophen. Quando enim ante dixerat Clinia, 'Antiphila mea nubet

mihi ;' spes erat sola ; res adhuc differebatur. Nondum enim Antiphilæ pater Chremes auctor his rebus factus erat. Quod ideo monendum est, quia eruditorum aliquos in συστάσει τῶν πραγμάτων obhæsisse video. *Bœclerus.*

42 *Sed illud quod tibi dixi de argento*] Depulsus eo, quod agitaverat, consilio Syrus, alio vertit. Voluit enim Poëta in hoc præcipue servo, extemporalitatem comminiscendi ac fraudandi ostendere. Sed in nova hac fraude, exceptiones juris, quibus uti poterat Chremes, occupat Syrus, atque adeo in hoc etiam calliditatis suæ specimen edit. Comparavit illa cum jure civili Romano eximius Schroterus noster, in hunc modum: 'Poterat Chremes dicere, 1. quod factum alienum sibi non deberet damnum inferre, l. xxv. § 1. ad SC. Trebell. cum nihil commodi exinde ad se redundarit, ideoque sua non intersit. 2. Multo minus dici posse, se ex illo contractu teneri, cum sibi nihil datum sit, quod tamen in mutuo, utpote in contractu reali, requiritur. 3. Nec se mandante id factum fuisse. Quin imo 4. invito potius et ignorante. Adeoque ipsam oppignorationem invalidam esse ; cum res aliena sine consensu domini non possit obligari, l. i. C. si res aliena pign. et præterea liber homo sit ex iis rebus, quæ nexum non recipiunt. l. vi. C. quæ res pignor. obt.' Adde Eugraphii annotationem.

Ad hæc omnia opponit Syrus vulgatum istud : 'Jus summum sæpe summa est malitia.' Ad quod multa congessit Weitzius. i. e. a jure summo ad æquitatem invitat Chremetem, quæ est propria bonorum virorum laus. Æquitatem autem designat Aristoteles Ethic. v. summi juris remissione : et virum æquum, τὸν μὴ ἀκριβοδίκαιον ἐπὶ τὸ χεῖρον. Ubi Michaël Ephesius : Ἐπὶ τὸ χεῖρόν ἐστιν ἀκριβοδίκαιος ὁ τὰ γεγραμμένα ἐν τοῖς νόμοις πάντα φυλάσσειν βουλόμενος, κατὰ τὸ χεῖρον ἐξηγούμενος. *Idem.*

43 *Quod tibi dixi de argento*] Quod supra nos diximus, ut eventus impleret consilium, hic nunc conficit: siquidem postea puella cognita est, pro qua jam debitor Chremes factus est, cum constet eam arrabonis nomine apud meretricem collocatam. *Eugraphius.*

44 *Neque tu, &c.*] Occurrit veterator servus iis, quæ poterat Chremes objicere et respondere. *Farnabius.*

45 *Quid mea*] Quid mea refert? *Id.*

Num mihi datum] Sane dominus hac responsione uti posset, ut non redderet argentum. Sed servus callidus occurrit : non potes dicere istud, non te accepisse, neque jussisse, neque invito filiam oppignorare potuisse. *Eugraphius.*

48 *Summum jus*] Id enim quod datum est, utique reddendum est. Sed jure cautum est, ut filia quidquid acceperit, vel filiæ nomine datum fuerit, quæ in familia est, non recte datum videatur. Itaque æquitas est, ut debitum solvi debeat; jus est ut sic datum reddatur. Sed ille renititur a causa quod non debeat, et fit controversia ex negotio. *Idem.*

Summum jus] Vulgo dicitur, 'Qui plus potest, pejus facit.' *Idem.*

Jus summum] Rigor, ut vocant, ex verbis juris, non ex mente et sensu ejus qui scripsit. 'Summum jus summa est injuria.' Citat Cic. l. i. de Offic. 'Nam summum jus antiqui putabant summam crucem.' Columell. Prolog. l. vii. 'Ο δ' ὁρῶν τοὺς νόμους λίαν ἀκριβῶς, συκοφάντης φαίνεται. Menander. *Farnabius.*

Jus summum sæpe summa est malitia] Gall. *Chicane, injustice.* Cicero in de Officiis 'Malitiosam juris interpretationem' vocat. Jurisperiti Calumniam interdum vocant.

50 *Omnes te in lauta*] Hoc a persona persuadet, potius reddere quam negare. *Eugraphius.*

Digitized by Google

Omnes in lauta et bene aucta parte putant] Palmerius *uncta* mallet. Frustra autem hic explicant hoc vocabulum. Satis bene dicitur, *aucta*. Sed an *pars*, hoc loco satis recte dicatur, id debebat ostendi: *esse in lauta parte*. Bœclerus.

Bene parte, &c.] Al. *bene parte uncta*. Alii, *uncta*. Al. *parti auctæ*. Farnabius.

53, 54 *Quia videbitur, magis verisimile id esse*] Sc. quod Bacchis sit amica Clitiphonis, si argentum ad eam deferet. *Bœclerus*.

56 *Effero*] Mox elaturus sum. ut: *mox huc revertor*, et similia. *Idem*.

Scena vi. Iterum senarii sunt. vs. 2. unus Mss. nostr. *quam tu inuit. f.* vs. 6. duo omittunt, *quidem*. vs. 7. omnes: *perdant*. vs. 10. unus, *prodidit*. vs. 19. omnes: *unde id?* vs. 21. et sequenti omnes ordinem servant, quo edidimus. *Bœclerus*.

1 *Nulla est tam facilis*] *Nunc adolescens Clitipho redit, graviter ferens quod ab amica sit exclusus*. Eugraphius.

2 *Quam invitus facias*] Etiamsi facilis sit, ex animo facientis, habet maximam difficultatem. *Idem*.

Invitus facias] Voluntas numeratur inter actionum principia, qua propensa vel aversa redduntur labores graves vel leves. *Farnabius*.

3 *Quam non, &c.*] Quamvis non admodum laboriosa. *Idem*.

4 *Nec quicquam magis metuo*] Reducit Poëta Clitiphonem, quo tempore opus erat: amatorie conquerentem desiderium amicæ; et, ne quid hujus generis iterum accidat, metuentem. *Bœclerus*.

6 *Ut te quid.*] Ad jurgium excitandum hæc facta sunt. Hæc enim Clitiphonem, dum ingreditur, dicentem Syrus audit, et mox invicem incusat. *Idem*.

Ut te quidem, &c.] Quantum est Deorum, Dearumque, quicunque, quodcunque. *Farnabius*.

9 *Excarnifices*] Minutim excrucies. *Idem*.

I tu hinc, &c.] Non excusat se Syrus: sed recriminatur, fiducia argenti jam parati fretus. Quæ clavis conciliationis. *Idem*.

10 *Protervitas*] Asperitas vel superbia. *Eugraphius*.

Quam pœne tua me perdidit proterv.] Vocem Eugraphio non intellectam explicat Guyetus. i. e. quam pœne protervitas tua et incontinentes illæ manus mea consilia disturbassent, meque periculo et iræ patris tui obtulissent! *Bœclerus*.

11 *Vellem hercle factum. Ita meritus*] Defendit Clitipho suam iracundiam. Cui Syrus μιμητικῶς, *meritus?* Egone meritus sum ut perirem, ut malo mactarer? vultu augetur sententia. Loquitur, qui conscius sibi est magnorum in Clitiphonem meritorum. Itaque mox de mutando in posterum animo minas jacit: quasi beneficium, interea Clitiphoni paratum, intercepturus ingrato. *Idem*.

12 *Ex te prius audisse*] Gaudeo quod istuc ex te prius audivi, unde me læsisti, antequam tibi argentum dedi, quod daturus fui. *Eugraphius*.

14 *Quid igitur dicam*] Quid enim possum tibi dicere, cum mihi amicam adduxeris, quam non liceat tangere? Bene . . . longe factus est adolescens ab injuria, postquam comperit argentum jam paratum. *Idem*.

Quid igitur dicam tibi vis] Minus hæc contumaciter, vultuque remissiore, per speciem tamen defensionis, dicit: quomodo igitur vis me loqui tecum, qui tantam mihi molestiam confeceris, dum eadem ostentas amicam, et interdicis, meque ne præsentibus quidem bonis frui permittis? *Bœclerus*.

16 *Jam non sum iratus*] Mittamus ista. Facile ignosco tibi. Lubido tua, non seria aliqua indignatio, talia tibi verba dictavit. Potieris voto. Quod indicat interrogatione, pluri-

Digitized by Google

mum spei demonstrante: *sed scin ubi nunc sit tibi tua Bacchis?* Interponitur aliqua spei mora, comico invento, ut augeatur beneficii gratia. Sed abrumpitur mox familiariter illa mora: 'Bono animo es: jam argentum ad eam deferes.' Hoc enim est primarium istud consilium Syri, cujus causa Bacchidem adduxerat: cuique difficultates comicæ hactenus intercesserant, sicut ex scena 4. hujus actus intelligi potuit. *Idem.*

17 Cl. *Ubi igitur*] Omnes fere l. s. *ubi ergo?* quod expeditiorem versum facit. *Faërnus.*

Garris] Nugaris. Metaph. ab avibus. *Farnabius.*

20 *Ipsa re experibere*] Hunc versum aliter legit Priscianus lib. VIII. Terent. in Heaut. 'Cur ego gratificor, ipsa re experibere.' Unde intelligitur, antiquam esse perturbationem hujus loci. Quomodo autem sequentes versus ordinet, et personas distinguat Muretus, vide in ejus not. et adde Fr. Fabric. et Guyet. qui explicat. *Bœclerus.*

Experibere] Archaismus. Experiere. *Farnabius.*

21 *Deamo te*] Id est, valde amo. *Eugraphius.*

22 *Qua causa id fiat*] Qua causa fiat noli quærere, tantum obtempera et obsequere. *Idem.*

23 *Cave quidquam admiratus*] Id vide, ne præ nimio gaudio admireris, id tibi patrem præcipere: sed quasi nescius suspicionem ejus a te dolo amove. *Idem.*

Cave quicquam admiratus sies] Omnes quidem libri ita, sed ratio versus exigit *sis*, ut sit iambus in fine senarii, eliso ex *admiratus* s. *Faërnus.*

24 *Quod imperabit facito*] Cum quadam dignitate ita loquuntur: quæ in antiqua formula retinetur: 'factum est quod imperasti.' *Bœclerus.*

Loquitor paucula] Ne ex sermonibus tuis nascatur ulla suspicio. *Eugraphius*

Sc. VII. Senarii: vs. 2. omnes Mss. nostri: *dixtin.* duo addunt, *Syre*, ante τὸ *huic.* vs. 3. omnes: *hei quid stas l.* vs. 4. duo: *sequere me hac nunc ocyus.* unus: *sequere me nunc hac oc.* vs. 8. omnes: *dico.* vs. 10. omnes: *apposcent.* Bœclerus.

1 *Ubi Clitipho nunc est*] Qui argentum ad Bacchidem deferat. Hinc apparet, quam opportune Poëta, non modo præsentem, sed et præparatum Clitiphonem huc sistat. *Idem.*

Eccum hic tibi] Ecce eum tibi, quem quæris. Comice circumloquitur, quod brevius modo; *eccum me.* i. e. adsum. *Idem.*

2 *Quid rei esset dixti huic*] Ob quam illum requiro. Quam illum volo facere. Seu plenius: quid, aut cur, ad Bacchidem deberet deferre. *Idem.*

Dixi pleraque omnia] Supra diximus in Andria, *omnia* abundare; et *pleraque* significationem suam propriam continere. *Eugraphius.*

Dixi pleraque omnia] Adjectio hæc ad Andr. I. 1. 28. a Donato explicatur; sive potius a diversis Grammaticis. Alius enim ibi vult τὸ *plerique* abundare; alius τὸ *omnes*, ut hic Eugraphius. *Bœclerus.*

3 *Hei, quid stas lapis*] Liber Bembinus, pro *hei*, *ii* habet, quam lectionem, per unicum tamen *i*, recipio. *Faërnus.*

I, quid stas, lapis] V. Franc. Fabric. Hæc verba Chremeti Guyetus tribuit, ademta Syro: cui tamen ideo deberi potius videntur, ut admiratione cunctantem adolescentem impellat, memor præcepti sui; 'Cave quicquam admiratus sies.' Nunc enim defixum quodammodo adolescentem admiratione urget, ne seni fraus suboleat. *Bœclerus.*

Hei, quid, &c.] Accelerare jubet, ne mora trahat periculum. Ignavum et brutum, instar lapidis, stupidum insimulans. *Farnabius.*

4 *Sequere me*] Posteaquam argentum traditum est, continuo hunc

Digitized by Google

adolescentem vocat servus, ne aliquid aut ex admiratione, aut locutione suspicionis pater possit accipere. *Eugraphius.*

Sequere hac me ocyus: tu hic nos, dum eximus] Syrus callide festinat: ut seni quidem industriam suam approbare videatur; re vera autem, ut Clitiphonem, non satis idoneum docte ferre fallaciam, amoveat. Addit etiam: 'Nam nihil est illic, quod moremur diutius.' Ne Chremes suspicetur, causam quæsitam apud Bacchidem manendi. Sero tandem agnoscit Chremes, sibi fucum esse factum, quando act. v. sc. 1. vs. 9. miratur: 'Sed interim quid illic jamdudum gnatus cessat cum Syro?' qui tamen dixerat, nihil esse illic quod morentur diutius. *Bœclerus.*

5 *Tu*] Chreme. *Farnabius.*

Opperibere] Archaice opperiere. *Idem.*

6 *Nam nihil est illic*] Pulchre adjectum, ut omnino suspicio tolleretur, non esse amicam Clitiphonis: siquidem non diu illic moraturus est. *Eugraphius.*

Illic] Apud Menedemum, ubi jam Bacchis. *Farnabius.*

7 *Minas quidem decem*] Consuetudo patris semper est, ut de damnis cogitet, tametsi filiis det. *Eugraphius.*

Minas quidem, &c.] Computat quasi digitis senex; quot quantisque auctus sit damnis, inventa filia, ad alimenta, ornamenta, dotem. *Farnabius.*

8 *Quas pro alimentis*] Eugraphius legit, *hortamentis.* Hoc est, nutrimentis. *Hortatores* enim dicuntur, qui equos nutriunt. Denique alia hortamentis, alia ornamentis contulit. *Eugraphius.*

Quas pro alimentis esse nunc duco datas] Vide Chrestomath. voc. 'Expon.' Eugraphius legit *hortamentis: alia hortamentis, alia ornamentis contulit.* et addit, *hortatores dici, qui equos nutriunt.* In altero meorum Mss. in margine adscribitur: *al. augmentis.* Sed, *alimentis*, retinendum. *Bœclerus.*

10 *Porro hæc talenta*] *Talentum* genus est ponderis, quod habet in se LXII. aut LXX. libras. *Eugraphius.*

11 *Quam multa justa, injusta*] Siquidem nunc relictis omnibus rebus quærendus mihi est aliquis, cui meo labore inventa dare possim, ut filiam meam ducat uxorem. *Idem.*

Quam multa injusta ac prava f. m.] Vide Guyetum. Ceterum hæc sententia inducta est, ut haberet σχέσιν οἰκονομικὴν ad illud supra positum: 'Herus damno auctus est.' Hippolytus apud Euripidem itidem inter damna dotem deputat: ex vulgari scilicet sensu, atque, ibi quidem, σχήματι διαβλητικῷ. *Bœclerus.*

12 *Mihi nunc relictis omnibus*] O. l. s. *relictis rebus.* Faërnus.

13 *Labore, &c.*] Cui rem meo partam labore dem cum filia dotata. *Farnabius.*

SCENA VIII. Senarii. vs. 3. Mss. nostr. unus: *resipisse.* alter vitiose: *recepisse.* Argent. *resipiscere.* vs. 10. et seq. omnes: *quod dixti* (unus, *dixisti*) *Chreme.* CRE. *erravi sic res acta est.* MEN. *quanta de spe decidi.* CRE. *et quidem hæc quæ apud te est* (unus, *et equidem quæ apud te est*). Unus in margine: *al.* ME. *quid dixti Chreme? erravi.* CRE. *sic res acta est.* vs. 13. omnes Menedemo tribuunt illud: *ita aiunt.* vs. 14. omnes, *desponderim.* vs. 15. unus: *tu des ei aliquid, qui.* vs. 30. omnes: *sed hæc ista ut sunt.* et vs. 31. *postulent.* Bœclerus.

1 *Multo omnium*] *Scena hæc actionem tenet: quippe Menedemus gaudet plurimum, quod filium videt et integris moribus, et uxorem eam velle ducere, quæ honestissimi viri filia sit. Et quod dixit*, quum te intelligo resipisse, *quasi hoc nesciat, quod eadem puella sit quam amaverat, quæ nunc filia sit Chremetis: aut dissimulat, quod quasi a meretrice animum filii ad nuptias transtulerit: aut errat ex dolis servi. Credit*

Digitized by Google

Chremes interpellatum Menedemum esse a filio, non vero ut uxorem duceret, sed ut, nuptiarum gratia, argentum a patre susciperet. Eugraphius.

Multo omnium nunc me fortun.] Hæc egrediens domo senex intro ad filium loquitur, more comico, ut statim intelligant spectatores, quæ agenda deinceps in scena sint. *Bæclerus.*

Multo omnium, &c.] Apostrophe ad filium absentem, vel domi residentem; cum ipse fores egreditur. *Farnabius.*

3 *Respicere*] Codices fere, *resipisse.* Quem ἀρχαϊσμὸν etiam Priscianus notat. Apud Plautum Rudente IV. 1. 8. legas: 'Pol magis sapisset, si dormivisset domi.' *Bæclerus.*

Resipisse] E vitiorum gurgite ad sanam mentem et rectam vivendi rationem emersisse. *Farnabius.*

Ut errat] Sc. quod putat, eum a Bacchide amorem contulisse ad aliam; cum nuptias obtentui sumat, ad emungendum argento parentem. Hoc autem dicit ille, qui per totam fabulam sollennia errat. *Bæclerus.*

Errat] Uterque, Chremes præcipue, qui Menedemum credit decipi, cum ipse decipitur. *Farnabius.*

4 *Serva quod in te est*] Petens nuptias filio suo, posteritatem respicit totam. *Eugraphius.*

7 *Quæso quid hominis*] Redigere vult in memoriam Chremes Menedemo * Arguit igitur quod veluti stultus non intelligat, quod de dolo nunc agatur. *Idem.*

Ch. *Quæso quid tu hominis es?* Me. *quid*] Plenior videtur lectio libri Bembini. M. *quid est?* nec versus repugnat, eliso ex verbo *es* s littera. *Faërnus.*

Quæso, quid tu hominis es] Ut paulo post stultior appareat, ubique nunc suæ sapientiæ plaudit. Hæc enim liberior castigatio cum arrogantia conjuncta est. Hecyr. IV. 4. 21. 'Sed quid mulieris uxorem habes?' cum quodam contemtu. Continuantur autem ista: *quæso, quid tu hominis es? jamne oblitus es, inter nos quid sit dictum de fall.* μετεωρίαν ei objicit. Quod vitium Latini non possunt aliter fere, quam per *oblivionem*, efferre. Vide Sueton. Claud. 39. *Bæclerus.*

10 *Et seq. quid dixti Chreme? erravi*] Si hæc distinctio personarum servatur, tum, accommodata moribus Menedemi oratione, ostenditur, quomodo se is in quamcunque partem trahi passus sit: quando et statim Chremetis suspicioni credidit; et cum subinde recordatus esset, quod de Clitiphonis amica Bacchide cognovisset, levi contradictione cessit cognitæ possessione veritatis. Guyeti lectionem et distinctionem vss. 13. 14. 15. juvant Mss. nostri, de quibus ante: ita esset: *sic res acta est*, i. e. actum est. Quod in re perdita aut mala dicitur. Alii ita distinguunt: Ch. *Ea res nunc agitur ipsa.* M. *quid dixti Chreme!* Ch. *Erravi: sic res acta est.* M. *quanta spe decidi!* Ch. *Immo hæc, quæ apud te est, Clitiphonis est Amica.* M. *ita aiunt.* Ch. *et tu credis?* M. *omnia.* Ch. *Et illum aiunt velle uxorem, ut cum desponderim, Des, qui aurum ac vestem, &c.* Ita illa verba, *erravi, sic res acta est*, ἐπανορθωτικὴν διάνοιαν haberent: *ea res nunc agitur ipsa*, et, quid dico, agitur? *erravi:* jam *sic res acta est.* Jam facta, transacta omnia. Jam reliqua μιμητικῶς, figura ad sagacitatis opinionem aptissima, proferuntur a Chremete: *Immo hæc, quæ apud te est, Clitiphonis est amica.* Tum: *et illum aiunt velle uxorem.* Seriem enim doli ἐν ὑποκρίσει exhibet. *Idem.*

11 *Erravi. Sic res acta est. Quanta spe decidi*] In contextu libri Vaticani non esse nisi primam dictionem, *erravi*, in Bembino vero illum versum omnino non esse, et sane eum esse subditicium ex insequentibus, patet, ubi Menedemus, tum denique errorem suum agnoscens, in hæc verba prorumpit, id est: *profecto id*

Digitized by Google

amicæ dabitur. Et interposito Chremetis assensu, *vah, frustra igitur gavisus miser.* Ita liquido apparet, quidquid ante hæc est, dissensionem esse Menedemi et Chremetis, hoc contendente, Bacchidem amicam esse Cliniæ, illo Clitiphonis. Quid ergo opus fuit Menedemum hic dicere *erravi*, et cetera quæ sequuntur, paulo post eadem illa dicturum? quare cum versum omnino delendum arbitramur. *Faërnus.*

12 *Nempe hæc quæ apud te*] Ut facile docere possit senem, non vero ad nuptias peti filiam suam, sed uti nuptiarum gratia adolescenti dari possit argentum, commemorat nempe, *Hæc quæ apud te est, Clitiphonis est amica:* uti ex his quæ apud eam gesta sunt, sciat Menedemus esse fallaciam. *Eugraphius.*

13 *Ita aiunt*] Clinia, Syrus, Dromo. *Farnabius.*

14 *Cum desponderis*] Vide scen. 4. 'Nec do, nec despondeo.' *Idem.*

16 ME. *Id est profecto*] Hic primo negat Menedemus, id quod asserit Chremes, scilicet per speciem desiderii nuptiarum fallaciam in se a Clinia filio intendi, ad extorquendum argentum, quod Bacchidi detur: non enim hanc ejus amicam esse, sed Clitiphonis. Contra asseverante Chremete id esse compositum inter adolescentes, ut Bacchis amica Clitiphonis esse dicatur, atque ut Clinia uxorem velle se fingat, ut per speciem uxoris ornandæ, et nuptiarum apparandarum, argentum a patre accipiat, quod det Bacchidi. Tandem Menedemus in opinionem Chremetis inducitur; actum demum dicit, *id est profecto*, et quæ sequuntur. *Faërnus.*

Id amicæ dabitur] Vel confirmantis pronuntiatione accipi potest, vel quasi cum affirmatione interrogantis, . . . Nam interrogatio interdum ad negationem, interdum ad affirmationem dirigitur. *Eugraphius.*

Scilicet daturum] Licet damnum intelligat senex, et deceptus de gaudio sit, tamen memor doloris pristini et calamitatis, omnia vult sustinere, quam id quod passus est, rursus pati. *Idem.*

Id est profecto: id amicæ dabitur] Si cum interrogatione accipitur, tarditas Menedemi major intelligitur. Si absque interrogatione, jam sensit monitus fallaciam. Eugraphius: 'Vel confirmantis,' &c. Ceterum omnis difficultas hujus loci, quem variis remediis et sæpe valde accersitis tentarunt eruditi, in expedito erit, si hæc tota oratio Menedemo tribuatur, neque Chremes illa dicat, *scilicet daturum*, sed Menedemus. Ut sit: *id est profecto, id amicæ dabitur. Scilicet daturum.* i. e. intelligo jam quid agatur. Quod obtentu nuptiarum a me petent, id amicæ (meretrici. Nam hic error senem adhuc tenet) dabitur. Sed quid agam? *scilicet daturum* me decrevi; vel daturum me esse dicam, quod postulabit filius. 'Vah! frustra sum igitur gavisus miser,' quasi filius animum revera ad nuptias adjecisset. 'Quidvis tamen jam malo, quam hunc amittere.' Hæc unica est ratio explicandi loci, si hariolari velle desinemus. Eugraphius vidit et monuit, imo in suis codicibus ita reperit. Sic enim annotat: 'Scilicet daturum. Licet damnum,' &c. Quis non videt, de Menedemo hæc dici, non de Chremete? *Bœclerus.*

17 *Daturum*] Al. *Datum.* Farnab.

Frustra igitur, &c.] Frustra gavisus sum, siquidem filius non resipuerit, neque tu daturus filiam in uxorem, uti poscebat ipse, sperabam ego, tu visus promittere. *Idem.*

19 *Quid nunc renunciem*] Quid ergo vis renunciem filio abs te esse responsum, ne intelligat, me hoc intellexisse, quod non vere nuptias petit? *Eugraphius.*

22 *Perfice hoc mihi perpetuo*] Elegantia et vis est in sententia: sicut

semel cœpisti mihi operam dare, ita porro etiam des rogo; neque defatigeris continuandis officiis. Τὸ *perficere*, possit παράφρασιν accipere ex illis in Andria v. 1. 5. 'Ut beneficium verbis initum dudum, nunc re comprobes.' Additur *perpetuo*. Bœclerus.

24. 26 *Quid deinde?* et: *hem, istuc volueram*] Chremes tractatu operosius fecit suum officium, apud desiderantem et singillatim elicientem: subjecta etiam absolutione totius consilii: 'Tanto ocyus te ut poscat, et tu id, quod cupis, Quam ocyssime ut des.' Alii distinguunt: *et tu, id quod cupis, quam ocyssime ut des.* Ut confessio sit ἐμφάσει et πάθει adjuta: *cupio.* Idem.

Desponsam quoque esse] Petitionis uxorum nomina hæc sunt. Nam primum *inventa* dicitur, deinde *pacta*, tertio *desponsata*, quarto *uxor*. Ita, ut vicinum nomen jam petitionis ostenderet circa nuptias, dixit, 'Postremo desponsam quoque esse dicito.' Hoc enim vicinum ad uxorem. Nam supra *pacta* dicitur. Ut est apud Virgilium: 'Et pactæ conjugis ostro.' Denique primo Menedemus, cum audisset Chremetem, *Dic, convenisse, egisse te de nuptiis.* Quoniam conventæ nomen dixerat, quod longe est positum, quæsivit, *Quid deinde?* Quasi hoc parum est: et pervenit usque ad appellationem prope uxoris. *Eugraphius.*

Desponsam quoque esse dicito] Ex *esse* unum s elidendum, vel ex *desponsam* m. *Faërnus.*

27 *Poscat*] Argentum. *Farnabius.*

29 *Istius obsaturabere*] Facile ejus fastidium habere poteris. *Eugraphius.*

Istius obsaturabere] Quantum video sumptum quem es facturus, brevi satias te illius capiet usque ad tædium et fastidium. *Farnabius.*

31 *Abi intro, vide quid postulent*] Liber Bembinus, et Victorianus, *postulet*, et Clinia subauditur; de quo jam dictum est, *tanto ocius te ut poscat.* Faërnus.

Nam te sciente faciam] Ita Eugraphius legit: et Mss. nostri omnes. *Bœclerus.*

Te scientem faciam] Te consulam, te certiorem faciam. Al. leg. *te sciente.* Farnabius.

ACTUS V.

Scena i. Septenarii Trochaici, et in medio Senarii Iambici sunt. vs. 1. omnes Mss. nostri: *id certe scio.* vs. 6. duo: *congratulando.* vs. 8. duo: *dictum sit c.* vs. 15. omnes: *itidem istuc mihi v.* vss. 18. 19. unus: *nam ubi desp. nunt. scio contin. injec.* alter: *nam ubi desponsam nuntiasti filio tuo scio contin.* ita etiam Argent. vs. 20. omnes omittunt τὸ *atque*. vs. 25. unus: *sed ille tuus quoque Syrus itidem m. f. f.* alter: *sed ille tuus quoque servus idem m. f. f.* Argent. *Sed ille quoque tuus Syrus itidem mire finxit filium.* vs. 30. unus: *et vestimentis stratus est.* vs. 33. unus: *ubi abire intro, operire ostium.* vs. 39. omnes omittunt *ne*, duo habent *communi* pro *comi*. vs. 51. Argent. ut edidimus. In margin. adscrib. glossa, *paulo ante.* Quam unus meorum in textum recepit: *id quod me fecisse aiebas paulo ante.* omisso τῷ *parum* alter: *id quod me fecisse aiebas parumper.* vs. 55. duo: *immo abeat multo malo q. g.* tertius: *malo multo.* vs. 57. omnes, *pergam.* Argent. *illius.* vs. 60. duo: *ostendis.* vs. 61. duo: *et id erit ingratum.* Argent. *et ingratum id erit.* vs. 68. duo: *et filium et rem.* vs. 70. duo: *id emirari te sim.* tertius: *id amirari te assim.* vs. 72. duo: *ut illius animum*, tertius, *ut illi an.* vs. 73. omnes: *defluit.* vs. 74. duo: *quid ais?* mox omnes: *mitte ac sine me i. h. r.*

vs. 75. omnes: *præparet.* Argent. addit *te.* Bœclerus.

1 *Ego me non tam*] *Hæc scena conjecturalem statum continet: quoniam argumentis collectum est, Clitiphonem amicam habere meretricem. Hoc ut probari possit, argumenta dicentur.* Sumpsit exordium a persona sua et Chremetis. *Ego me non tam astutum:* hoc est, acutum et perspectorem rerum. *Eugraphius.*

Ego me non tam ast.] Jucunda vice, exsoluto nunc suis erroribus Menedemo, Epitasis in Chremetem fortius incumbit. Cujus quo serior est perturbatio, eo vehementior. Sed temperatur, ut ante, διασυρτικοῖς τισι πλάσμασι. Vide, quot res, quam apta consecutione, quo artificio, una eademque opera poëta in hanc scenam conduxit. Senex a lacrymis, et summa ægritudine animi, ad lætiora vix, nec aliter adductus, quam ut satagere rerum suarum perseveraret, nunc eo usque expedivit se, ut jocari et ridere vacet. Ridetur, et perturbatur ille alter, qui alienæ hactenus stultitiæ irrisorem se præbuerat, et miseriæ auxiliatorem. Miscentur jocis seria; ironiæ veritas; dictis officia. *Bœclerus.*

Ego me non tam astutum, neque ita perspicacem esse id scio] 'Ανακόλουθον. Supplendum enim est: sicut opus est, sicut debebam esse, *et sim.* Idem.

2 *Sed hic adjutor meus et monitor et præmonstrator Chremes*] Cumulavit nomina, ut insigniretur τὸ ἀστεῖον τῆς εἰρωνείας. Quin et in ipsa significatione inest lepos. Magistri et rectoris elogio Chremetem honestat, quod is sibi tantum hactenus tribuisset, sive, tantum sibi præ Menedemo sapere visus esset, ὥστε παιδαγωγεῖν αὐτὸν ἱκανὸς, ut regere ipsum et moderari se posse putaret. *Præmonstrandi* voce etiam Plautus ita usus est. Guyeto laudatis adde, Trinummo I. 2. 61. 'Sed ego hoc verbum cum illi cuidam dico, præmonstro tibi.' Ut et *monstrandi.* Bacchid. I. 2. 25. 'Jam perdidisti te atque me atque operam meam, Qui tibi nequicquam sæpe monstravi bene.' *Idem.*

Sed hic adjutor meus] Hoc vocabulum est comicum, uti et 'monitor;' quod ad Phædrum multis annis prius monueram quam Notæ Parisienses in lucem prodiissent. Gallice, *C'est celuy qui se tient deriere la tapisserie, et qui suggere aux Acteurs, quand la memoire leur manque.* Quambobrem hic metaphoricum est, nec sine magna elegantia positum. *Faber.*

Monitor, adjutor, &c.] Ironice ista. *Farnabius.*

3 *Hoc mihi præstat*] In hoc me antecedit. *Sed hic.* * *itapait pocaoyeta...* ponis eum tractat, in se multa maledicta. *Eugraphius.*

Hoc mihi præstat] *Hoc,* i. e. τῷ non esse astutum et perspicacem, i. e. stultitia, stupiditate. Guyetus adscripsit suo codici. *Bœclerus.*

4 *Caudex, stipes, &c.*] *Caudex* est truncus arboris, conversa *o* in *au,* fit pro *codex caudex,* sicut pro *cote cautis.* *Stipes* similiter est truncus cujuslibet ligni, et declinatur *stipes stipitis.* *Stipes* vero *stipis* est præbenda militum. Hæc singula prununcianda sunt per ἀστεϊσμὸν, ut stulti vis exprimi possit. *Eugraphius.*

Stipes] Ita Plauto *frutex* inter ea, quæ in stultum dicuntur, Mostellaria I. 1. 12. *Bœclerus.*

Caudex, stipes, &c.] Plaut. Bacch. act. V. sc. 1. 'Stulti, stolidi, fatui, fungi, bardi, blenni, buccones; hos solus ego omnes longe anteeo stultitia.' *Farnabius.*

5 *In illum nihil*] Hoc est quod supra dixi, contra opinionem dictum: nam adjecit, 'Exuperat stultitia ejus hæc omnia.' *Eugraphius.*

In illum nil potest: nam exsuperat ejus stultitia hæc omnia] Pro *nil* o. l. s. habent *nihil:* quæ tamen dictio in scansione est contrahenda. Bembinus vero adverbium *nam* in contextu

Digitized by Google

non habet. Sine quo sermo consuetudini accommodatior videtur. Ut vero versus sit trochaicus, ut ceteri, eliso ex *illum* l, prior syllaba corripienda; dictio vero *ejus* monosyllaba facienda. *Faërnus.*

Nam exsuperat ejus stultitia hæc omnia] Non dubito τὸ *astutia*, quod in nonnullis codicibus repertum est, a manu interpolatoris esse, qui ad principium scenæ referendum putavit. Et quæ Latinitas prodibit, *astutia ejus hæc exsuperat omnia? Stultitiæ* vox hic apta fuit ad absolvendum inexpectata interpretatione διασυρμόν. *Bœclerus.*

6 *Ohe jam desine deos uxor grat. obt.*] Severa satis sapientia; domo egrediens uxorem castigat is, qui mox experietur, se longe fuisse uxore insipientiorem, quæ filia recuperata gaudet, dum ipse de recuperando filio nullam cogitationem suscipit. *Idem.*

Ohe, jam desine, &c.] Egrediens Chremes, conversus ad ædes hæc uxori quæ est intus: v. Andr. act. II. sc. 2. *Farnabius.*

Gratulando] Diis agendo gratias, tibique gratulando, super inventa filia. *Idem.*

7 *Nisi illos ex tuo, &c.*] Nisi Deos tui similes judices, ut nil, &c. *Idem.*

9 *Sed quid interim illic*] O. l. s. *sed interim quid illic.* Et versus constat rationibus sæpe repetitis. *Faërnus.*

Quid illic jamdudum gnatus cessat cum] *Jamdudum cessat.* Jamdudum est, quod rediisse debuerunt. Cessant enim, qui hærent in loco, ubi jam nihil est quod agant. Ubi nulla morandi caussa est. Promiserat enim celerem reditum Syrus: *Nam nihil est illic quod moremur diutius.* Bœclerus.

14 *Vultus quoque hominem*] Adhuc perseverat Chremes, ut credat a Syro ad Menedemum compositam esse fallaciam, ita ut et vultus hominem sceleratissimum fingat. *Eugraphius.*

Vultus quoque hominum fingit scelus] Vide Chrestomath. et Jo. Riv. *Bœclerus.*

Voltus quoque, &c.] Scelestus ille Syrus non se tantum, sed et alios instruit omnem induere personam, vultum fingere et componere ad omnem animi habitum, mox versu abhinc 12. *Farnabius.*

16 *Veterator*] Versutissimus veterator est Syrus iste. Vid. Andr. act. II. sc. 6. *Idem.*

Si magis noris, putes] Hic jam aperit veritatem Menedemus. Magis qualis sit Syrus intelligas, si magis quæ fecerit cognoscas. *Eugraphius.*

17 *Mane. Hoc prius*] Cum narrare vellet Menedemus, ut crederet Syrum adversus Chremetem potius insidias tetendisse, intercedit, et dicit, quidnam perdiderit. Quod negatum a Menedemo est. Unde se mirari vehementer dicit, quod hæc non fuerit suspicatus. *Idem.*

Mane: hoc prius scire expeto] Cupiditas sciendi aliena damna, cum quadam lubidine ignorandi propria, jucunde hic depinguntur, in ipso articulo manifestandæ fraudis, in quam Chremetem sollertia præpostera, et curiosus in alienis, socors suarum rerum animus præcipitabat. *Bœclerus.*

18 *Quid perdideris*] Quantum argenti tibi extorserit Syrus. *Farnab.*

19 *Continuo injecisse verba tibi Dromonem scilicet*] Calphurnius subaudit: *an non verum est?* Manuscripti nostri omnes explent per, *scio.* Unus etiam ante, *scilicet*, addit, *comperi.* Quod absurde fieri, palam est. Liquet tamen hinc τὸ *scilicet* particulam illis habitam, δηλαδή. Alii ut verbum capiunt, *scire licet.* Quod alibi Donatus etiam notat, *Bœclerus.*

Dromonem scil.] Voluit Chremes celare autorem, et transferre in Dromonem, deinde in Cliniam, denique in Syrum, unde habuit ista, act. IV. sc. 4. *Farnabius.*

Aurum, &c.] Λουτρὸν, θεράπαινα, καὶ

Digitized by Google

ἀργυρώματα. Menander apud Athenæum, l. VI. *Idem.*

21 *Quid non?*] Melius et significantius distinxeris: *quid? non?* Bœclerus.

24 *Sed te miror, qui alia tam plane scias*] Vide Guyetum. Menedemus propius accedit ad errorem Chremetis, ipsi velut in speculo ostendendum, facete et urbane assimulata simplicitate narrationem exorsus, cujus singula membra ad conficiendum id, quod agebatur, valida sunt. *Idem.*

Sed te miror, qui, &c.] Miror interim te, qui Lynceus alter tam acutum cernis aliena arcana, ut scias quam filii mei vultum finxerit Syrus, in rebus propriis in tantum esse talpam, ut non videas eundem Syrum tuum quoque filium tam mire finxisse, ut tibi glaucomam ob oculos objiceret, ne discernas Bacchidem hanc simulari amicam Cliniæ, esse revera Clitiphonis. *Farnabius.*

25 *Sed ille tuum quoque*] Hic jam prorumpit in narrationem. Ille, inquit, Syrus mire tuum finxit filium, ut amicam ejus tu Bacchidem suspicari non possis. Hæc argumenta colligit a factis. Mitto jam osculari, et amplexari. Deinde a' loco, quod in ultimis ædibus retro conclave positum sit, quo eis introlatus est lectus. Utique discessio hæc, longe a conspectu multorum posita, ideo sumpta conspicitur, ut magis facinus cœlaret. Deinde quod ingressi sunt solus Clitipho et sola Bacchis. Hæc dicens, a præcedentibus argumentatur, quid consecutum sit, scilicet concubitus. Unde quia rem conjecturaliter collegerat, addit, 'Operuere ostium, et Clinia hæc fieri videbat.' Fieri enim non potest, ut si amica Cliniæ esset meretrix, ipso præsente cum altero adolescente concluderetur. Qua re probata, Chremes vehementer exclamat, memor cœnæ datæ, 'Decem dierum vix mihi est familia.' Ut dicat, haud esse unde familiam sustentet. *Eugraphius.*

Sed ille tuus quoque Syrus idem mire finxit filium] Liber Bembinus, et Victorianus, *sed ille tuum,* ut sit, tuum filium. *Faërnus.*

25. 26 Ironia est satis lepida in his duobus versibus, quam agnovit et explicat, cum sequentibus, Eugraphius. 'Ut ne paululum quidem suboleat,' sc. cuiquam homini. *Bœclerus.*

Ut ne paululum quidem suboleat] Hujus versus secundus pes est trochæus, tertius anapæstus, eliso m ex *paululum,* quamvis sequente consonante. *Faërnus.*

27 *Mitto jam, &c.*] Omitto oscula, amplexus, manus salaces. Levia sunt illa, præut quod jam audies. *Farnab.*

28 *Vah*] Sive Guyeti distinctionem hic accipias, sive vulgarem retineas, τὸ *vah* risu Menedemi attollitur. Sive apud hanc particulam oratio Menedemi risu interciditur. *Bœclerus.*

Est mihi in ultimis conclave æd.] Seriam speciem narrationis initio accommodavit: quæ subinde διαλογισμοῖς figuratur, πάθεσιν adaugetur, absolutione perficitur. Singulare prorsus hoc exemplum dixeris narrationis comicæ, quæ rem statim et totam accurata demonstratione conficit. *Id.*

30 *Huc est intro latus lectus*] Exemtiles olim lectos et portatiles habere moris erat, quos hinc inde deportabant. Hom. Odyss. XXIII. 'Αλλ' ἄγε οἱ στόρεσον πυκινὸν λέχος ἐκτὸς, &c. *Farnabius.*

31 *Dictum factum*] Ῥηθὲν καὶ πραχθέν. Supra act. IV. sc. 4. *Idem.*

35 *Filii est amica Bacchis Meneme! occidi*] Tandem ergo Chremes, veluti somno excussus, se et filium et suam fortunam sapientiamque agnoscit. Ἐμπαθῶς hæc pronuntianda sunt. *Bœclerus.*

36 *Quamobrem?* et 37. *Quid? istuc times quod ille operam amico dat suo*] Ignorantiam rei, quam tam designate depinxerat, assimulat: πρὸς τὸ

Digitized by Google

θυμῆρες τοῦ διασυρμοῦ κωμικοῦ. Quo etiam spectat vs. 38. *si dat.* Crescit urbanitas, quod Chremetem sua simulatione eo adigit, ut argumentis agere incipiat: 'An dubium id tibi est? quemquamne animo tam comi esse, et leni putas, qui,' &c. *Idem.*

Decem dierum, &c.] Res mea familiaris intra 10. dies tota exhaurietur. Ut in re militari dicitur, 'Trium dierum commeatus.' *Farnabius.*

37 *Quid? istuc times*] Inscitia se rem probatam habere Menedemus illudit faceta satis urbanitate. *Eugraphius.*

Tam comi] Tam patienti, miti. Legitur et *communi,* utrumque a Mss. cōi. Farnabius.

40 Me. *Ah ah eh*] Hæc non sunt in libro Bembino, et certe risus non videtur habere hic locum. Sed nec versus hæc recipit. *Faërnus.*

Me. *Ha, ha, hæ*] Verecunda et honesta Aposiopesis. *Farnabius.*

41 *Ut facilius mihi verba dentur*] Hæc facta sunt. *Eugraphius.*

42 *Derides*] Tam diu irridendus erat scilicet, donec se irrideri animadverteret. *Bœclerus.*

Merito mihi nunc ego succenseo] Hic jam ab argumentis, quæ a Menedemo dicta sunt, alia colligit Chremes de præterito, quod illum in sinum meretricis viderit manum inserere. *Eugraphius.*

43 *Dedere*] Sc. occasionem. *Farnabius.*

46 *Nam jam*] Affectio est illa irascentis, de qua sæpe diximus. Ut quod ait Virgilius, *Quos ego.* Eugraphius.

Non tu te cohibes] Aposiopesis, ex ira effervescente. *Farnabius.*

47 *Non ego tibi exempli*] Παράδειγμα est, ad deterreadum dictum. *Eugraphius.*

Non tibi ego exempli satis sum] Ne sc. irascendo nimium amoribus filii, aliquid facias, unde tibi cruciatum ipse parias. Sicut mihi accidit. *Bœclerus.*

48 *Non sum apud me*] Non sum mei compos. Iræ sc. motu incalescit cor, inflammantur spiritus et sanguis, mens de cardine tollitur. *Farnabius.*

49 *Te aliis consilium dare*] Euripides. Μισῶ σοφιστὴν, ὅστις οὐχ αὑτῷ σοφός. *Idem.*

50 *Foris sapere, &c.*] Chremeti regerit Menedemus sua ipsius verba, et consilium in ipsum retorquet, non sine tacita curiositatis exprobratione. Confer act. I. sc. 1. *Idem.*

52 *Fac te patrem*] Comœdiarum vice versa sunt omnia. Nam ille qui accipiebat ante consilium, nunc dare cœpit. Mores enim per comœdiam expressit, et qualis humana hominum vita declaratur. *Eugraphius.*

Fac te esse patrem sentiat] Antiqua collocatio, *Fac te patrem esse.* Faërnus.

Fac te patrem esse sentiat] Totus hic locus fabulæ vices permutatas χαρακτηρίζει: et conferendus est cum oratione Chremetis, act. I. sc. 1. vs. 101. &c. *Bœclerus.*

54 *Ne quam aliam quærat copiam*] Vide Guyet. *Idem.*

57 *Nam si illi pergam*] Liber Bembinus *pergo.* Ita habuit et Victorianus. *Faërnus.*

Nam si illi pergo suppeditare sumtibus] Plautus: 'Suppeditare clamori.' *Bœclerus.*

58 *Mihi illæc vere*] *Vero* liber Bembinus. *Faërnus.*

Ad rastros res] Ad rastros sum, non dolore, sed paupertate rediturus. *Eugraphius.*

Ad rastros res redit] Allusum ad rastros Menedemi, act. I. sc. 1. et Emphatice: mihi illæc vere præ inopia ad rastros res redit, non ut tibi modo obstinato dolore. Idque proverbialiter, ut; *ad restim res rediit, Ad incitas redactus sum.* Farnabius.

Quot incommoda] Ita etiam Mss. nostri, Guyeti emendationem confirmantes. *Bœclerus.*

60 *Difficilem ostendis*] Aliqui libri, inter quos Bembinus et Victorianus, habent *ostendes:* ut referatur ad id tempus, quo venia petetur per Clitiphonem a Chremete. *Faërnus.*

61 *Et id ingratum*] Gall. *Et on ne vous en saura aucun gré.* Faber.

Ut lubet] Hæc quoque respondent superioribus I. 1. 114. 115. 'CH. siccine est sententia? ME. Sic. CH. bene vale.' Menedemus hic cum ratione ad suum negotium, de Cliniæ matrimonio, properat reverti. *Bœclerus.*

64 *Quid dotis dicam te dixisse*] Proprium juris est verbum, cum dicitur dos, quod exprimitur. *Eugraphius.*

65 *Quid obticuisti*] Postea quod dos petita est, Chremes diu deliberavit consilium quærens, non quo summam quæreret dotis* quod intelligi datur ex sequentibus. Compromissa dote adjungit, *si me vis salvum:* aliter enim filium corrigi non posse credit, nisi dotis nomine omnia bona filiæ promisisse videatur, unde crederet filius exhæredem se. Denique, *id,* inquit, *mirari te simulato,* ut ad ejus notitiam veniat. Quam quidem rem cum intellexisset Menedemus, explanat, se idcirco promisisse, ut animum adolescentis luxuria et lascivia diffluentem inopia retunderet, et ad integram frugem necessitate revocaret. *Idem.*

CH. *ah*] Deliberationem significat hæc cunctatio, non tam de dote, quam de ratione emendandi et ad frugem revocandi filii. Hic enim consilium illud ad *οἰκονομίαν* unice factum, veluti ex re præsenti arripitur: ut, dum turbæ in Clitiphonem augeri videntur, ad *καταστροφὴν* paretur via. Differt enim hæc ira Chremetis patris ab aliorum patrum indignatione, ubi plus affectus quam ratio dominatur. Hic in rationem se composuit affectus, nec impeditur sed tegitur iracundia consilium. Quod ut conspectius esset, adjecit Poëta et comparavit senis in servum indignationem: quæ ultionem et minas spirat. Filius *dictis confutabitur,* ad emendationem: servus verberibus male multabitur, ob vindictam facinorum. *Bœclerus.*

66 *Nihil dos nos movet*] O. l. s. *nihil nos dos movet.* Faërnus.

67 *Pro re nostra*] Pro facultatibus meis. *Farnabius.*

70 *Et illum rogitato simul*] Liber Bembinus, *et illum hoc rogitato simul.* Faërnus.

71 *Quin ego vero, quamobrem id facias nescio*] Duo egit poëta; tum, ut eliceretur consilium, de quo modo dictum est, atque expressius signaretur: tum ut discrimen ingenii ac morum senis consignaretur; de quo in præfatione. *Bœclerus.*

74 *Gerere mihi morem*] Animo meo satis facere, arbitrio meo facere. *Farnabius.*

75 *Age jam, uxorem ut accersat paret*] Tὸ *age* huc probe quadrat et Mss. auctoritate defenditur. Ut fortasse alio remedio opus non sit. *Bœclerus.*

Uxorem ut accersat] Deductio uxoris vesperi adeo et noctu fiebat. *Farnabius.*

76 *Dictis confutabitur*] Solis sermonibus male tractabitur. *Eugraphius.*

Ut liberos est æquum, &c.] Clitipho convictus dictis castigabitur, sc. 4. infra 'gerro, iners,' &c. servili mulctabitur supplicio. *Farnabius.*

77 *Sed Syrum*] Cum utique majora tormenta servo minatus sit, irascentis more, quod esset facturus, exprimere non potuit. *Eugraphius.*

Sed Syrum] Erudite Eugraphius: 'Cum utique,' &c. *Bœclerus.*

Sed Syrum] Aposiopesis ex ira. *Farnabius.*

Adeo exornatum] Id est, comptum,

Digitized by Google

per *εἰρωνείαν*. *Eugraphius.*

Adeo exornatum dabo] Verberibus et cruciatu carminatum. *I'll so trim him.* Farnabius.

78 *Adeo depexum*] Hoc est, compositum pœnis et tormentis. *Eugraphius.*

Depexum] Flagris. Plaut. Menæch. 'Pecte pugnis:' act. v. sc. 7. Pœn. act. I. sc. 2. 'Leno pugnis pectitur.' Rud. act. III. sc. 2. *Farnabius.*

80 *Viduæ mulieri*] Facilis enim illusio est in eam, quæ et mulier et vidua est. *Eugraphius.*

Viduæ mulieri] In quam injuria plerumque impunita. Quintil. Declam. 'Imbecilla res est fœmina, et affert infirmitati naturali non leve pondus, quod vidua est.' *Farnabius.*

SCENA II. Satura est, ex Trochaicis catalecticis et Iambicis acatalecticis. vs. 2. unus Mss. omittit *de me*. vs. 7. omnes, ut ed. vs. 11. omnes: *ut neque tu egeres*. vs. 18. Argent. *prius Clitipho disce*. vs. 19. idem ex glossa: *istoc voto*. vs. 22. duo: *nemo te accusat Syre*. vs. 25. omnes: *quid Syre?* vs. 33. omnes: *quod in mente mihi est*. vs. 43. duo: *cujus sis filius*, cum glossa. vs. 44. unus omittit *τὸ in*. vs. 46. omnes: *anne*. vs. 47. duo: *ob hoc* pro *adhuc*. vs. 48. omnes: *hinc nunc ad Mened. pergam.* Bœclerus.

1 *Itane tandem*] Ad satisfaciendum valet hæc scena, et veniam petit. *Eugraphius.*

1. 2 *Ut pater tam in brevi spatio omnem de me ejec. anim. patris*] Ἐνέργεια singularis in verbis, quæ frequentia voluit esse poëta: *pater ejecit animum patris*, et *in tam brevi spatio*. Hoccine est credibile aut memorabile: *itane tandem, quæso, est, Menedeme?* Nota, quam significet graviter *τὸ tandem*. Bœclerus.

4 *Vulgo faciunt*] Quod meretrices omnes amant adolescentes. Et argumentatur: quia quod omnibus licet, uni licet. *Eugraphius.*

Volgo id faciunt] Purgatio popularis, exemplum. 'Nam quod exemplo fit, id etiam jure fieri putant. Atque aliquid, atque adeo multa afferunt de suo.' Cic. l. IV. Epist. 3. *Farnabius.*

6 *Nescio, nec rationem capio*] Dissimulat Menedemus se scire, quod ex Chremete audiverat. Ita enim erat juvandus Clitipho solatio et officio, ut parenti constaret auctoritas, neque corrumperetur consilii fructus. *Bœclerus.*

Hic patrem astare aiebas] Menedemus, negotio Cliniæ nuptiarum apud Chremetem confecto, propere ingressus, ut filium parare juberet ad nuptias, eadem opera Clitiphoni exposuit, quemadmodum pater ipsum exhæredem velit esse; magnaque permotus iracundia, omnia sua bona doti dixerit filiæ, Clinii sponsæ. Hoc nuntio perculsus Clitipho, properat ad satisfaciendum patri; qui interea substiterat; meditabundus et cogitationis multæ manifestus. Subsequitur Clitiphonem Syrus consternationis particeps, ut ante consiliorum. Menedemus autem paululum officii causa cum Clitiphone egressus regreditur mox: neque interest jurgio. Nondum enim tempus deprecandi pro adolescente aderat. *Idem.*

8 *Quidquid ego hujus*] Quidquid ego tale feci. *Eugraphius.*

Quicquid ego hujus feci, tibi prospexi, et stultitiæ tuæ] Dictis jam confutat filium, ut ante constituerat. In qua objurgatione poëta exemplum dedit notabile, quanto sit major vis in rationibus, quam in vehementia et tumultu castigantis. Dissolutos filii mores, turpitudine præteritorum, noxa futuri, graphice describit pater; ut inferatur potentius necessitas coërcitionis, et descendat in animum gravius. Inter Demeæ asperitatem et Micionis indulgentiam, meditatum temperamenti genus. Sententiose autem *τὴν ἀσωτίαν* stultitiæ nomine Poëta describit. Itaque apud Aristophanem Plutus conqueritur;

Digitized by Google

'Se, ut primum in hominem stultum inciderit, in meretrices et aleam projici, minimoque temporis nudum domo expelli.' Ἦν δ' εἰς παραπλῆγ' ἄνθρωπον εἰσελθὼν τύχω, Πόρναισι καὶ κύβοισι παραβεβλημένος, Γυμνὸς θύραζ' ἐξέπεσον ἐν ἀκαρεῖ χρόνῳ. Ubi Scholiastes vetus erudite: Ἀληθῶς γὰρ ἡ ἀσωτία παραπεπληγμένη ἐστὶ διάνοια. *Bœclerus.*

9 *Esse animo omisso*] Negligenti, non in futurum prospicienti, sed voluptates præsentes habere potiores quam utilia in posterum et honesta. Adelph. act. v. sc. 3. 'Omissiores paulo.' *Farnabius.*

Et suavia in præsentia] Ut tantum præsentia cogitares, neque de futuris curam gereres. *Eugraphius.*

12 *Ubi decuit*] Quia primo tibi non licuit dare. Hoc enim optimum est parentibus, semper filiis bona tradere. Sed hoc cum mihi non licuerit, proximo tibi qui erat tradidi, hoc est, leviro, qui sororem tuam ducit uxorem. *Idem.*

Cui decuit primo, tibi] Comico genere loquendi per frequentia pronomina: *ubi per te non licuit mihi dare tibi, cui primo decuit* sc. me dare, aut decuit dari. *Bœclerus.*

Per te] Tua ipsius culpa. *Farnab.*

13 *Abii ad proximos tibi qui erant: eis commisi et credidi*] Ordinem juris accurate exprimit hic versus. Vult enim Chremes justissime videri hoc facere, quod filio minabatur: postquam illi non potuerit dare, qui in suis hæredibus primus erat, sibi progrediendum fuisse ad proximos, i. e. ad sororem, sicut postea vs. 26. explicatur: illis *commisisse* se et *credidisse.* In quibus verbis non simplex vis inest: primum quidem, *commisi et credidi,* ut tutanda, ne profusione intereant, quod in Clitiphone verendum erat; deinde, ut dispensanda, quantum ad necessitates vitæ attinet, etiam in Clitiphonem. Quin et consulto, ut de pluribus locutus est, quia dotis tutandæ ac dispensandæ cura ad maritum dotatæ pertinet: quo eleganter etiam valet τὸ *committere et credere.* Engraphius non videtur satis cepisse vim ordinis, cum *proximos* explicat. *Bœclerus.*

Proximos] Hæredes, sororem tuam et maritum ejus, levirum. *Farnabius.*

14 *Ibi tuæ stultitiæ sit præsidium*] Circa victum atque vestitum: et tectum habeas quo te recipias. *Eugraphius.*

Ibi] Apud illos. *Farnabius.*

18 *Quid sit vivere*] *Vere vivere,* ut act. I. sc. 1. *Bœclerus.*

Quid sit vivere] Secundum rationem et virtutem, quæ vera est vita. Lactantius l. III. c. 18. 'Nonne igitur verus ille et communis omnium pater Terentianum illud jure increpaverit, 'Prius disce quid sit vivere.' *Farnabius.*

19 *Istoc*] Moriendi voto atque consilio. *Idem.*

20 *Quæ isthæc est*] Servus iram domini in personam suam inclinare cupiens, ut adolescenti possit succurrere; interponit hæc verba. *Eugraphius.*

20. 21 *Quæ ista est pravitas? quæve amentia est*] Comica αὐξήσει usurpata sunt hæc vocabula, de ordine juris perverso, de præpostera ratione factorum. *Bœclerus.*

Quæve amentia] O. l. s. hic addunt verbum *est.* Faërnus.

22 *Aram*] Athenis, urbe media, fuit ara, Misericordiæ sacra, asylum, ad quod confugerent cives miseri, nec non servi. Ἔχει γὰρ καταφυγὴν δοῦλος βωμοὺς Θεῶν. Eurip. Andromach. Plutarch. lib. de Superstitione dicitur φεύξιμος βωμός. 'Hæc ara tuebitur omnes.' Hecuba apud Virg. Æn. II. *Farnabius.*

23 *Nec precatorem pararis*] Ne, inquit, ut adsolent servi, velis et tu habere precatorem, qui pro te roget. Vobis enim non irascor, cum multa feceritis: ita æquum est et mihi vos

Digitized by Google

ne irascamini. Post iracundiam apta sententia est. *Eugraphius.*

Precatorem] Deprecatorem, qui pro te intercedat. Plaut. Asin. act. II. 'Precator adfuisset, malam rem effugies nunquam.' *Farnabius.*

23. 24 *Nihil succenseo nec tibi, nec huic: nec vos est æquum, quod facio, mihi*] Custodit modum sui consilii senex; qui hanc castigationem non iræ, sed rationis esse; nec litigando, sed convincendo; adeoque plus rerum quam verborum argumentis constare voluit. Dissimulat ergo iram in servum, et in occasionem ultionis differt. Cum præsertim meminisset, quomodo huic ipsi servo nequam animum ad peccandum addiderit. Quæ denuo jactari, inter pudorem erroris sui, non vult. *Nec vos est æquum,* ob id *quod facio, mihi* succensere. Ita supplet Ms. Argent. codex, cum Guyeto. De ara et precatoribus Barlandus, (in cujus annotatione editores diligenter scilicet Lactantium pro Luctatio reponunt,) et melius Weitzius. *Bœclerus.*

24 *Nec vos est æquum*] Nec vos æquum est mihi succensere. *Farnabius.*

25 *Abiit*] Quo facilius terreret senex discessit. *Eugraphius.*

Abiit. vah rogasse vellem] Nullo modo debuit ejicere hos versus duos Guyetus. Quam necessarium est indicari, senem, abrupto colloquio, abiisse? et quæ potest esse opportunitas orationis vs. 27. cœptæ, si sermoni Chremetis statim subjiciatur? Durior videatur illa ἔλλειψις, *tibi jam esse ad sororem intelligo.* Sed prope est, unde suppleatur. Dixerat servus, *unde mihi peterem cibum,* et interposuerat πάθους caussa; *ita nos alienavit:* continuatur præcedentibus oratio: *tibi jam esse,* sub. cibum, *ad sororem,* i. e. apud sororem, *intelligo.* Bœclerus.

Abiit] Senex, Chremes. *Farnabius.*

26 *Ita nos abalienavit*] Lego, *alienavit,* ut sit Trochaicus, quales sunt ceteri. Vide Faërnum. *Faber.*

Ad sororem] Apud sororem. *Farnabius.*

27 *Adeone rem*] Optimum equidem sensum ex necessitate collectum in dolore adolescens collocavit. Quippe cum postremum omnium malorum fames sit. Denique, 'Obscænamque famem, quæ prima pericula, vito.' *Eugraphius.*

Fame] A fame. Vel genitivus antiquus 5. declin. Vid. Agell. lib. IX. c. 14. *Farnabius.*

Syre] Hic trochaicus ita sustentandus est, ut prima syllaba in præcedentem versum rejiciatur; et *periculum* in *periclum* contrahatur. Ut primus pes sit spondeus: secundus anapæstus: nam *redisse* scribebat Terentius, quod nos *rediisse:* tertius iambus, quartus dactylus. *Faërnus.*

28 *Modo liceat vivere, est spes*] Hic versus octonarius iambicus est, ponendo in prima sede proceleusmaticum, et diphthongum dissolvendo in *quæ,* ut sit spondeus. *Idem.*

Modo liceat vivere] Οὐδέποτ' ἀθυμεῖν τὸν κακῶς πράσσοντα ἄνδρα, τὰ βελτίω τε προσδοκᾷν ἀεί. Apollodorus. *Farnabius.*

Nos esurituros satis] Tristia aliquo joco distingui, comici leporis est. Sed videndum qui, et ubi, et a quo fieri id debeat. Servum hic non dedecuit, ab inexpectato, aliud jocula-riter inferre, quam quod interrogabatur. *Bœclerus.*

Nos esurituros satis] Ἀπροσδόκητον servilis joci in periculo. *Farnabius.*

29 *Neque me quicquam consilio adjuvas*] Opportune instigatur servus, ut consumat, quod super est fallaciæ, in astuto pectore. Οἰκονομικὸν et plane insigne εὕρημα: ad exhæredationem, suspicio subditivi partus. *Bœclerus.*

30 *Immo et ibi nunc sum, et usque id egi dudum, &c.*] Commendat in his

δεινότητα ingenii sui Syrus: vultuque sermonem adjuvat. *Idem.*

Ibi nunc sum, &c.] Totus in hoc sum, hoc nunc ago, et dudum egi, usque dum pater tuus aderat, ut meditando aliquod consilium extunderem. *Farnabius.*

32 *Sic est*] Diu finxit, nescio quid cogitare, servus, reperit tamen astute. Consulit uti dicat, hunc adolescentem filium non esse, et quærit argumenta, quod antequam puella esset inventa, hunc diligebant, postea exhæredatur. Adjicit et illud, cum matres semper pro filiis intervenire consueverint, nunc in iracundia non rogat mater. Compellit igitur adolescentem, uti parentes roget, aut enim precibus ad misericordiam commoturus est ambos, aut suos parentes facile cognoscet. Sed conventum ex posteriori oratione cognoscimus, cum dixit, 'Satis recte.' Cum enim in periculo majore positus fuerit filius, tum facile parentibus potest movere pietatem, vel pacem ab iracundo patre suscipere. 'Pacem' autem dixit veniam, ut Virgil. 'Pacemque per auras Exquirunt.' Id est, benevolentiam ac veniam. *Eugraphius.*

Sic est: non esse horum te arbitror] Bene Eugraphius: 'diu finxit, se nescio quid cogitare, servus; reperit tandem' (ita legendum est) 'astute.' Itaque hæc oratio, *sic est*, continuat cogitationes, nota et familiari Comicis figura. Mox consilio suo fidem et benevolentiam parat: 'ego dicam, quod mihi in mentem: tu dijudica.' Atque hinc duobus argumentis (quam ex proximo et re præsenti petitis!) et adolescentis et consternati animum facile impellit. *Baclerus.*

Non esse horum te arbitror] Arbitror te non esse filium horum, nec dignatus est dicere, 'parentum,' aut, 'Chremetis et Sostratæ.' *Farnabius.*

38 *Matres omnes filiis, &c.*] Menander: Ἔστι δὲ μήτηρ φιλότεκνος μᾶλλον πατρός. *Idem.*

39 *Auxilio in paterna injuria*] Sicubi pater infestus sit et iniquior, mater plerunque indulgentior excusat peccata filii. Jam autem lentior est, neque id facit. *Idem.*

41 *Suspicionem istam*] In libro Bembino est *istanc*, ut et Priscianus citat, et ratio versus exigit. *Faërnus.*

42 *Si non est verum, ad misericordiam ambos adduces cito*] Quid enim validius esse poterat ad tentandum animum parentum? Itaque postea mater nec ferre potest hujus rei mentionem. Calphurnius hujus sententiæ hanc rationem affert: 'quia parentes veri cito filiis ignoscunt.' Quod frigidum esset hoc loco. Vult enim significare, parentes prorsus ferre non posse, si γνησιότης τῆς στοργῆς in dubium vocetur. *Baclerus.*

43 *Scibis*] Antique, pro *scies*. Farnabius.

Faciam] Cum hoc verbo, statim digreditur ad matrem Clitipho; et cum ea talem orationem habere instituit, ut præceperat Syrus. Qui in theatro subsistit, et mutatas quasi in melius sibi propositi vias exequitur. *Baclerus.*

Sat recte mihi] O. l. s. post 'recte' habent *hoc*. Faërnus.

44 *Maxime spe situs erit*] *Situs spe*, expone, derelictus, sive dimissus a spe: *sino* enim et pro dimitto accipitur, ut et supra in Heautontim. 'sine me vacivom tempus ne quod dem mihi laboris.' Item in Adelphis, 'quisquis es sine me.' Et in Phormione, 'imprudens timuit adolescens, sino.' Quæ duo extrema etiam a Donato citantur in Hecyra, probare volente idem esse *sino*, ac *mitto*. Idem.

Quam minima in spe situs erit] Torsit hic locus eruditos: in quibus duo maximi viri Faërnus et Guyetus vix approbabunt suam interpretationem (de voce *situs* aut *citus*) cuiquam diligentius cogitanti. Sensus quidem

Digitized by Google

patet: et ab Eugraphio recte consignatur: 'cum enim in periculo majore positus fuerit filius, tum facile parentibus potest movere pietatem, vel pacem ab iracundo patre suscipere.' Hinc constat primo, Eugraphium hic non legisse, *quam* et *tam;* sed *quum* et *tum:* deinde *τὸ situs* eum accepisse, pro positus. Prius illud Guyeti emendationem confirmat, cum itidem hic legit, *quum*, *tum*. Bœclerus.

Quam min. in spe situs erit, &c.] Quanto magis fingit suspicari se nec posse sperare se esse eorum filium, tanto facilius patris benevolentiam sibi conciliabit, idque ad arbitrium, conditiones, et voluntatem suam. *Farnabius.*

45 *Tam facillime boni patris pacem*] Dictionem *boni*, auctoritate omnium librorum, delevimus. *Faërnus.*

Patris pacem in leg. confic. suas] Plautus Mostellar. v. 2. 5. et 6. 'Nunc ego de sodalitate solus sum orator datus, Qui a patre ejus conciliarem pacem.' *Bœclerus.*

46 *At Syro nihil sit gratiæ*] Certus sum quod ex hoc consilio in gratiam est filius reversurus, ut fortasse etiam concedat veniam, et uxorem ducere compellat. *Eugraphius.*

Ac Syro nihil gratiæ] Τὸ *ac* Eugraphius habet; sed nostri Mss. et alii præferunt *at*. Quod et Guyetus tuetur. De sensu disputant. *At Syro nihil gratiæ* scilicet apud Clitiphonem erit. Reconciliabitur quidem ille parenti, si præsertim animum a meretrice avulsum ad nuptias transferat; quæ una placandis parentibus ratio superesse videtur. At mihi nihil gratiæ erit ex hoc consilio; nec apud adolescentem, qui ægre feret se abstrahi a Bacchide; nec apud Chremetem, qui me ut amoris meretricii adjutorem oderit. Abrumpitur autem oratio imperfecta, interventu senis. *Bœclerus.*

47 *Quid autem hoc*] O. l. s. *quid hoc autem?* versus est trochaicus tetrameter acatalecticus, ut sequentes. *Faërnus.*

Ego fugio] Non conscientiæ tantum iste metus est, sed sagacitatis. Intellexerat enim veterator, dissimulari tantum et differri Chremetis iram. *Bœclerus.*

49 *Eum precatorem mihi paro*] O. l. s. *cum mihi precatorem paro*. Faërnus.

Precatorem] Deprecatorem, ut modo. *Farnabius.*

Seni nostro fidei nihil habeo] Non credam seni quasi ignoscenti; itaque Menedemum precatorem parabo. *Eugraphius.*

Scena iii. Iambici Octonarii, et Trochaici septenarii; intermixtis duobus dimetris iamb. vs. 4. omnes: *oh pergin mulier esse.* vs. 5. duo: *mihi adversatrix fueris.* unus omittit, *mihi.* vs. 13. omnes: *istuc nostris inimicis siet.* vs. 16. duo: *quo magis cr.* vs. 19. duo: *quin itidem sit tibi.* unus: *quin ididem sit tibi.* Bœclerus.

1 *Profecto nisi*] *Coërcet hic uxor maritum, quod exhæredationem filii velit errore.* Ex illo consilio sexus jam continuo notatur. Quasi morum vitium est; ut alibi, 'Tu inquam mulier, quæ me omnino lapidem, non hominem putas.' Aliud tamen est mulierem dicere per naturam, aliud per vitium. *Eugraphius.*

Profecto nisi caves] Magna celeritas est rerum, quæ hic concluduntur. Clitipho ad matrem cucurrit, querelam ferens de severitate patris exhæredare ipsum volentis; atque hinc suspicionem moverat de statu suo: quod verisimile nemini videretur, patrem tam acerbe acturum cum filio, quem pro vero et suo agnosceret. Mater Chremetem maritum statim ea de re aggreditur, domoque exeuntem pone consequitur, atque hoc jurgium in scenam infert. Interponitur nihil aliud, quam sermo ille Syri brevis scena præcedente. Hæc, inquam, celeritas condonatur fabulis,

Digitized by Google

quarum mensuram et modum custodire inter artes poëtæ est. Neque nulla ratio subest, inter perculsos re atroci, et paucis verbis, multo affectu festinantes. Frustra hic nonnemo confusionem suspicatur, et ad scenam sequentem requirit, qui jam hac scena Sostratæ de suspicione Clitiphonis potuerit constare?

In senili hoc jurgio, quin justo duriorem se præbeat adversus uxorem Chremes, negari non potest. Atque illos ipsos morosorum adversus uxores senum mores aliquoties videtur κωμῳδεῖν poëta noster. *Bœclerus.*

2 *Idque adeo miror, quomodo*] Hunc versum dimetrum iambicum ab ceteris separamus: reliqua ut in libro Bembino, in quo est, *Pergin mulier odiosa esse?* in hos versus octonarios iambicos ordinamus, servata etiam collocatione illorum verborum, quæ est in antiquis libris, *mihi fueris advorsatrix:* CH. *Pergin mulier odiosa esse? nullam ne ego rem umquam in vita mea Volui, quin tu in ea re mihi fueris advorsatrix Sostrata?* Faërnus.

4 *Pergin' mulier esse*] Sunt qui legunt, *pergin' mulier odiosa esse?* 'odiosa' tollitur a Fabricio tanquam surreptitium. Satis est si sexui imputetur impotens, intempestiva, et temeraria sapientia. Plaut. Casin. act. II. sc. 2. 'I foras, mulier es.' *Farnabius.*

5 *Quin tu in ea re mihi fueris adversatrix*] Vide Chrestomath. Apud Plautum opponitur *assentatrix*, Mostellaria I. 3. 100. 'Nunc assentatrix scelesta est, dudum adversatrix erat.' *Bœclerus.*

6 *At si rogitem*] Quam stulta sis, perspice. Quid faciam vides, cur faciam nescis, unde stulte resistis. *Eugraphius.*

7 *Ego nescio? immo scis potius*] Illud, *ego nescio*, vel dolenter et ἐμπαθῶς proferendum est, ut contrarium intelligatur: vel, quod simplicius videtur, idem sensus interrogatione effici debet: *ego nescio?* itane ego nescio, quid facias? in re scilicet tam manifestæ acerbitatis. Atque in hac sententia, Calphurnio etiam probata, nihil opus est emendatione, aut commutatione τοῦ *nescio* in *nesciam*, invitis codicibus. Respondet Chremes iracunda concessione, *immo scis potius, quam quidem redeat ad integrum eadem oratio.* i. e. desine modo contradicere; non dico jam te nescire: quin scis, (εἰρωνικῶς,) quin te scire fateor potius, quam ut eadem oratio redintegretur, quam ut iteratis tuis contradictionibus me obtundas. Τὸ *scis* nihil incommodi hic habet: vultu præsertim et pronuntiatione figuram affirmantibus, et formam τῇ διανοίᾳ largientibus. *Bœclerus.*

Ego nescio] Ironice. *Farnabius.*

8 *Eadem oratio*] Sensum hunc puto esse horum verborum, ut Sostrata per interrogationem dicente, ego nescio, ipse fateatur eam scire potius, quam amplius super hac re contendendum sit, et eadem oratio utrinque repetenda. 'Subditum se suspicatur. CH. subditum! ain tu? So. certe inquam mi vir.' *Faërnus.*

9. 10 *Oh iniquus es, qui me tacere de re t. p. non postulo*] In his verbis, κρίσις τοῦ ἤθους continetur in hac scena: quod plerumque solet facere Terentius singulari diligentia. Satis est semel monuisse rem non vulgaris observationis. *Bœclerus.*

11 *Verum*] I. e. omnino. Verum est, quod dixi me facturum. *Idem.*

12 *Subditum se suspicatur*] Hic jam intelligendum, venisse adolescentem, et matri, hoc est, mitiori de parentibus, suam suspicionem indicasse. *Eugraphius.*

Subditum se suspicatur] Omnium scriptorum, quos legerim, prudentissimum fuisse arbitror Terentium. veteres in eo artem præcipue commendant. Et tamen hoc loco id ego ho-

Digitized by Google

die adversus illum dicere possim quod in prima Comœdia est: 'Male divisa sunt tibi temporibus hæc;' nam gravissimum contra œconomiam Fabulæ peccatum est, quod ego primus ostendo. Quippe unde resciscere potuit Sostrata Clitiphonem suspicari esse se subditum? Nam modo id consilii dedit Syrus; at Syrus ex eo tempore Sostratam non vidit. Clitipho autem ad eam non adibit nisi scena sequenti. Ibi sic eam alloquetur: 'Si unquam ullum fuit tempus,' &c. *Faber.*

Subditum! ain tu] Cum admiratione, sed severa, et contradicendi studio excitata, dici hæc, responsio matronæ monstrat magna asseveratione: 'certe, inquam, mi vir.' *Bœclerus.*

Subditum] Subdititium, supposititium, ὑποβολιμαῖον. *Farnabius.*

Certe sic erit] Quod in futuro dicit, 'certe sic erit,' confirmando id quod jam in præsenti dixit, 'subditum se suspicatur,' hujus locutionis multa jam exempla veterum adduximus in Eunucho, super eo versu: 'Verbum hercle hoc verum erit.' *Faërnus.*

13 *Confitere, tuum non esse*] Arripit occasionem senex διασυρμοῦ in uxorem: sed acerbe et violente. Ubi hoc vere κωμικὸν, quod ex re nata cooriuntur ista: de cetero morosi moris nota minime in obscuro est. Sensus: tu scire inprimis potes, subditusne sit an verus filius. Et si quid secus, quam par est, accidit, non abhorret a tuis moribus suspicio imposturæ, *confitere tuum non esse.* Hæc fere alii. Mihi nihil certius videtur, quam vim hujus orationis in pronuntiatione et vultu quærendam esse; ut dixerit Chremes vultu serio, sententia ironica, pronuntiatione inter utrumque media, *confitere tuum non esse.* Ita enim eludere parat Chremes ex necopinato objectum sibi ab uxore terriculamentum. Plus autem intelligi vult, quam dicere videtur: in aperto enim, tanquam ex facili jubere videtur: *confitere tuum non esse:* quando quidem id movet filius, auge ejus opinionem, confitere ex te non esse natum. Occulte autem, ut sequentia docent, contrarium εἰρωνείᾳ penetrabili signatur. Confitere, si potes, filium tuum non esse, qui te ingenio et moribus prorsum refert. Cumque Sostrata ad id, quod erat in verbis potius, quam ad id, quod in sensu suberat, responderet abominando; pergit Chremes suam ironiam pertendere, ac interpretari: 'quid? metuis, ne non, cum velis, convincas esse illum tuum?' quid repugnas, quid abominaris? non debes metuere, etiamsi nunc dicas, non esse filium tuum, quin postea tamen, quo velis tempore probes et convincas omnino esse filium. Potest enim et hic ferri usitata lectio. Excipit Sostrata; quid ita hoc dicis? an 'quod filia est inventa?' quæ probet me non sterilem fuisse, neque adeo opus habuisse, ut de supponendo puero unquam cogitarem. Sumatur enim sensus, qui est simplicior, Sostratæque ingenio accommodatior. Manet Chremes in acerba sua irrisione, et ad hæc uxoris verba refert: non hoc dico, sed aliud fortius argumentum probandæ γνησιότητος in animo volvo, et 'quod magis credendum siet, ob id quod est consimilis moribus. Nam tui probe est similis;' quicquid est in ipso vitii, etiam in te cernitur: 'nam illi vitii nihil est relictum, quin sit et idem tibi.' (Si quid hic insititii est, hunc saltem versum credam, ut glossam, adjectum.) Hinc ergo 'facile convinces, ex te esse natum.' Cui tam invidiosæ exprobrationi immoratus, denuo infert: 'tum præterea talem, nisi tu, nulla pareret filium.' *Talem:* tam vitiosum, sicut scena seq. describitur. *Bœclerus.*

Confitere tuum non esse] Confitere itaque eum esse subdititium. *Farnabius.*

Istuc inimicis siet] Imprecatio. Ovid. 'Hostibus eveniat.' Horat.

Digitized by Google

'Hostium uxores puerique cœcos Sentiant motus orientis Austri.' *Idem.*

16 *Quod filia est inventa*] Exinde putas posse inveniri hunc esse filium meum, quod et inventa est filia? Hoc est, eodem pacto, ut et hic noster, quemadmodum et illa inventa est, inveniri possit. *Eugraphius.*

18 *Ex te natum*] Κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠόν. *Farnabius.*

21 *Severus*] Tristis et gravis, abdicatus sc. re perdita, ad Censorum severitatem allusum. Qui tamen non ex vultu sed ex re censent. *Idem.*

Rem cum videas, censeas] Cum videas, ex vultu mores ejus agnoscas. *Eugraphius.*

Rem cum videas censeas] Quid non comminiscuntur hic duræ, contortæ, ineptæ interpretationis? in quibus etiam censori et censorio supercilio locus datus est, si diis placet: prorsusque multa allata sunt, quæ nec Latina, nec tolerabili sententia, quisquam dixerit. Neque expedivit rem impeditam, aut perditam restituit Guyeti emendatio. Quis enim non videat eam quoque longe accersitam, nec præcedenti sententiæ probe congruere? Est, qui, sed leviter tantum, dubitavit, an legi debeat: *quam severum eum, cum videas, censeas!* Verum consensus codicum Mss. interdicere nobis tam præsentibus remediis videtur. An ergo potius ita accipimus, sicut accepere, qui verbis vim facere veriti, pronuntiatu juvandam sententiam putarunt? *quam severus,* et alicujus pretii, non instrenuus, videtur, cum faciem videas! *rem* autem ipsam *cum videas,* tum vero *censeas,* qualis sit; ut ipsa ἀποσιώπησις quod verbis detrahit, sententiæ adjiciat. An vero? *rem cum videas, censeas.* Rem ita esse censeas, revera severum censeas esse, cum videas, cum faciem videas. Non satisfaciunt mihi ista, qui nihil a Terentio durum aut insolens proficisci persuasum habeo: sed ex omnibus, quæ afferuntur, malim hæc tolerare. *Bœclerus.*

Scena iv. Trochaici tetrametri catalectici, sive septenarii. vs. 1. Mss. meorum alter omittit *ullum.* vs. 2. Arg. addit *aut.* vs. 7 omnes ut ed. vs. 8. Argent. *ne unquam.* Unus meorum, *nunquam.* vs. 13. omnes: *itidem ut a.* Bœclerus.

1 *Si unquam ullum*] Ad commovendam pietatem commemorat præteritos affectus, quo sic facilius possit agnosci. Ut, 'Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam Dulce meum.' *Eugraphius.*

Si unquam ullum f. t.] Preces ad muliebre ingenium et animum maternum maxime efficaces. Ordo est: *mater* (in quo nomine affectus inest) *si unquam ullum fuit tempus, cum ego voluptati tibi fuerim,* (tractatu frequentium verborum valescit sententia, commemoratione præteritorum affectuum) *dictus filius tuus tua voluntate,* (si non fui, tua certe voluntate dicebar esse, quæ me pro filio tibi esse voluisti) *ejus* temporis *obsecro, ut memineris, atque ut inopis mei nunc te miserescat,* (iterum producitur, et veluti animo materno imprimitur τὸ πάθος) *ut parentes meos commonstres mihi,* in eo, ne graveris meos mihi parentes commonstrare, *quod* unice *peto et volo,* seu cupio, desidero. Ita enim sæpius τὸ *velle* significat. Guyetus sub. 'propter' sive 'ob,' ante τὸ *quod.* Bœclerus.

Cum ego vol. tibi, &c.] Hoc ex consilio servuli Syri, supra, sc. 2. hujus actus. *Farnabius.*

4 *Quid peto et volo, parentes meos ut commonstres mihi, &c.*] Est vero tale illud ut a nemine negari possit. Omnia clara et manifesta. Ergo et error clarus est et manifestus. Totum hoc eo a me dictum est, non ut Terentium reprehenderem, sed ut tantum ostenderem, errasse multos, qui, quod moneo, non animadverterint. At, si scias, nihil facilius quam Terentium purgasse ab errore tam fœdo, qui, ante quam demonstratus a me

Digitized by Google

fuerat, non apparebat. Sic igitur accipe et crede. Unicæ literulæ mutatione tota res confieri potest. Non est legendum *suspicatur*, sed *suspicetur*. est autem longe maxima differentia inter *suspicatur* et *suspicetur*. Nam de quo dixeris *suspicatur*, illius animus plane et pro certo commotus et impulsus suspicione est; at si dicas Clitipho *suspicetur*, &c. erit istud in modo potentiali positum; ita ut non affirmative et theticos dicas suspicari, sed tantum posse suspicare se esse subditum, cum nimiam in patre asperitatem videat. Lectores prudentes ac bene cordatos oro ac quæso, ut quod a me dictum est modo, id considerent diligentius paulo; et hoc meminerint, libros veteres non sine acri et attento studio legi decere. *Faber.*

6 *Hoccine quæsisti obsecro*] Ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων; hoccine tu interrogare non es veritus? Bene Gallus Scholiastes: *n'as tu point honte d'avoir fait une telle demande? n'as tu bien osê faire cette demande?* Bœclerus.

7 *Ita mihi atque huic sis superstes*] Ὅρκος ἠθικὸς, ex solenni parentum voto. De quo etiam Romani Jureconsulti non semel pronuntiant. Apud Quintilianum (Instit. Orat. IX. 2.) ita effertur: 'ita mihi contingat hærede filio mori,' de qua re multa annotantur ad illud Plaut. Asin. I. 1. 1. 'Sicut tuum vis unicum gnatum tuæ Superesse vitæ sospitem et superstitem, Ita te obtestor.' *Idem.*

Ita mihi, &c.] Religiosum utique et solenne parentum votum fuit, filios sibi relinquere superstites. Plaut. Asinar. act. I. sc. 1. 'Sicut tuum vis unicum gnatum tuæ Superesse vitæ sospitem et superstitem.' Martial. l. VII. ep. 95. 'Sic ad Lethæas,' &c. alii. *Farnabius.*

8. 9 *Et cave posthac, si me amas. At ego, si me metuis*] Vide Chrestomath. voce Denunt. *Bœclerus.*

10 CL. *Quos*] Clitipho ad extenuationem vult confugere, quali sententia sc. 2. ante dixit: 'Quodnam ob facinus? quid ego tantum sceleris admisi? Vulgo faciunt.' *Idem.*

Gerro, iners] 'Gerro' est piscis nullius saporis vel momenti. Aut 'gerro' dicuntur machinamenta, quæ adversus civitates fiebant, magno impetu cum * dejicerent eadem 'gerras' appellabant. 'Helluo' est invasor, et qui plurimum consumit. *Eugraphius.*

Fraus, heluo] In libro Bembino et aliis antiquis *helluo*, per duo l, scriptum est. *Faërnus.*

Gerro, iners, fraus, helluo] Frequentationis genus, inprimis validum et affectibus aptum. 'Iners,' sine arte, i. e. ἀρετῇ, Donato in Andr. et Ciceroni II. de Fin. 34. 'Fraus,' magna et rara αὐξήσει, pro fraudulento, qui fallere consueverit patrem. *Bœclerus.*

Gerro] Nugator, gerræ enim nugæ. *Farnabius.*

Fraus] Fraudulentus, fallax. *Idem.*

11 *Ganeo*] Tabernis operam dans et conviviis turpioribus. *Eugraphius.*

Damnosus] Hoc in postremum reservavit, ut quod intus male urebat senem x. minis Syri dolo emunctum, atque Bacchidi a Clitiphone datis. *Farnab.*

Crede, et nostrum te esse credito] Εἰρωνικῶς et cum ἐμφάσει hæc dicta accipi debent, ut plura Chremetis. *Crede* hoc quod dixi: verissimum est scilicet, te esse qualem descripsi. *Crede*, inquam, hoc, de quo nulla tibi dubitandi caussa est; et eadem opera, si potes, *credito, te nostrum esse* filium. Innuit tacita vi castigationis, non tam de nativitate, quam de moribus agi. Quis enim vult dicere, talem filium pro suo agnosceret? parentes scilicet ita sentiunt, ut ab initio fabulæ Menedemus ἠθικῶς enuntiavit. 'Ego te meum esse dici tantisper volo, Dum, quod te dignum est, facies: sed si id non facis, Ego, quod

Digitized by Google

me in te sit facere dignum, invenero.' Id est, non eris mihi amplius pro filio, exhæredaberis. Atque hujus sententiæ vim mox etiam proverbiali genere αὐξήσεως amplificat Chremes: 'non si ex capite sis meo natus, item, ut aiunt, Minervam esse ex Jove,' adeoque singulari modo tibi pater sim, pro filio te habeam his moribus, atque 'ea causa magis patiar flagitiis tuis me infamem fieri.' Quomodo Guyetus emendare conetur, vide. *Bœclerus.*

12 *Non sunt jam hæc dicta parenti, &c.*] Versus esse trochaicus debet. Quamobrem legendum ut apud Faërnum est: *Non sunt parentis dicta.* Profecto arbitror multos Christianos ignorare quid doceat Hephæstion Alexandrinus in libello admirabili de metris, aut quid scripserit Maurus, Grammaticus poëta, et vir Illustris. *Faber.*

Non sunt hæc jam parentis dicta] *Jam* non est in ullo l. s. quod et ratio trochaici respuit. *Faërnus.*

Si ex capite sis meo] Si æque certus essem de partu ac matres sunt aut Jupiter, cujus e cerebro natam esse Minervam aiunt; non tamen me infamem flagitiis tuis fieri patiar. *Farnabius.*

13 *Minervam esse ex Jove*] Poëtæ, Stesichorus primus, mox Apollonius, deinde alii. Lucianus in dialogo Jovis et Vulcani. Adi Mythologos. *Idem.*

15 *Dii isthæc prohibeant.* CH. *Deos nescio*] Plautus, ἐκ παραλλήλου, Cistellaria I. 1. 53. 'GY. Dii faxint. LE. sine opera tua nihil dii horunc facere possunt.' *Nescio deos*, sub. quid facturi sint, an prohibituri sint, ut recte Guyetus. Alii non ceperunt. *Bœclerus.*

Nescio deos] Dionysius Lambinus, vir summe eruditus, ut de illo alicubi censuit Scaliger, (qui tamen haud facile quemquam laudabat,) hic valde erravit. Sic enim in egregia illa ad Carolum IX. Epistola loquitur, (qua Epistola nihil ab ipso melius scriptum est,) 'Ne Terentius quidem,' inquit, 'quem omnes eruditi omnium comicorum pudentissimum et verecundissimum fatentur esse, &c. Jam illud ab irato sene impie dictum: Deos nescio.' Vides, Lector, Terentium impietatis accusat. o si vellem ego Lambinum arripere! Sed ejus virtuti debetur ut nequid tale faciamus. dicam igitur simpliciter, et veniam præfatus, hoc loco lapsus est vir Doctissimus. Illud, *Nescio deos*, nihil est aliud, nisi, 'Quid facere decreverint Dii, id equidem est quod nescio; quid ipse facturus sim, id vero est quod scio.' Sic alibi, cum dixisset Bacchis: 'Vobis cum uno semel,' &c. respondet Antiphila: 'Nescio alias: me quidem semper scio fecisse sedulo Ut ex illius commodo meum compararem commodum.' 'Nescio alias,' id est, Quid aliæ mulieres faciant, ut sese in viros gerant, nescio: at ego, quæ mihi conscia sum, hoc vere possum affirmare, me semper meum commodum ex ipsius commodo comparasse. *Faber.*

CH. *Nescio Deos*] Supple, *prohibeant.* Sed vocem hanc intercidit ira Chremetis, cui dolor impiam hanc vocem expressit. *Farnabius.*

16 *Quæris quod habes*] Scilicet parentes. *Eugraphius.*

Quod abest non quæris] Hoc est, quemadmodum patri obsequaris. Et est compositum ex contrariis, quæ figura dicitur ἀντίθετον, vel πάρισον, id est, æquatio sententiæ. *Idem.*

18 *Pudet*] Aposiopesis ex pudore. Quanquam iratus, coram uxore tamen *meretricem* dicere sibi interdicit. *Farnabius.*

19 *At te illud nullo modo facere piguit.* CL. *eheu quam ego nunc*] Bembinus et aliquot alii libri ita habent: *At te id nullo modo facere puduit.* Ita optime stat trochaicus. Quæ vero sequuntur in Bembino, sunt sine pro-

Digitized by Google

nomine *ego*. Faërnus.

SCENA V. Eodem metro. vs. 6. Mss. omnes: *sine te exorem*. et mox: *egone*. vs. 9. omnes: *quid istuc?* et vs. 10. *si id faciat*. vs. 14. Argent. cum glossa: *aut illam accipiat, aut me inimicum habeat, utrum vult*. vs. 15. omnes: *cognoveris*. vs. 21. omnes: *Archonidis*. Sed in uno, secunda manu, deleta est litera postrema. *Archonidi* enim scripsisse Poëtam, testatur Priscianus lib. VI. *Bæclerus*.

1 *Enim vero Chremes*] *Procedit Menedemus, ut omnis persona in postrema parte præsens sit. Venia datur filio, ut cunctus error possit absolvi. Adhuc tamen perseverans Chremes convenit Menedemum, ut filiam ducat*. Eugraphius.

Enim vero Chremes] Conveniunt hæc verba personæ Menedemi, ut qui experientia didicisset quam male sibi cesserit austeritas patris. *Farnabius*.

8 *Cur non accersi jubes filiam, et quod dotis dixi, firmas*] Duo una et eadem opera agit Chremes; ut in fine fabulæ promoverentur nuptiæ filiæ, quam desponderat; et ut Clitiphoni, cujus animus pœnitentia jam infractus erat, venia daretur, proposita conditione commutandæ prioris vitæ. Nihil autem efficacius erat ad permovendum Clitiphonem ut peteret veniam (huc enim res deducta erat, ut aliter non posset finiri) quam injecta denuo mentio dotis, in qua exhæredatio ipsius, ut ante cognitum est, continebatur. Itaque statim, matre deprecationem incipiente, Clitipho: 'Pater, obsecro, mihi ignoscas.' Et subinde: 'Si me vivum vis pater, ignosce.' *Bæclerus*.

4 *Et quod dixi dotis*] O. l. s. *Et quod dotis dixi*. Faërnus.

8 SO. *Age Chremes*] Bembinus liber his addit dictionem *mi*. Ita conjicio fuisse scriptum et in Victoriano, in quo vacat locus hujusmodi particulæ abrasæ. *Idem*.

9 *Quid istic*] Ita melius legitur. Usitata formula concedentium, qui expugnati tandem dicunt; *quid istic?* sub. ago, resisto. *Bæclerus*.

Quid istuc? &c.] Menander Ὁ σκληρότατος πρὸς υἱὸν ἐν τῷ νουθετεῖν, τοῖς μὲν λόγοις πικρός ἐστι, τοῖς δ' ἔργοις πατήρ. *Farnabius*.

10 *Si faciat*] Idem liber, *si facit*; ut exigit versus. *Faërnus*.

12 *Ad me recipio*] Id est, ego facio ut hic promittat. *Eugraphius*.

14 *Hæc dum incipias*] In exordio habent hæc semper difficultatem, ubi aggressus fueris, facilia fiunt. *Idem*.

Hæc dum incipias, &c.] Imitatur Lactantius lib. VI. c. 23. 'Omnia gravia sunt, dum ignoras: ubi cognoveris, facilia.' Δοκεῖ οὖν πλεῖστον ἢ τὸ ἥμισου τοῦ παντὸς εἶναι ἡ ἀρχή. Aristot. Ethic. l. I. c. 7. Initium arduum, imbecillæ mentis et ægræ est formidare inexperta. Senec. l. VI. ep. 50. *Farnabius*.

16 *Ego tibi illam*] Hic illudit, ut joco tristitia solvatur, cum promittit filiam nescio cujus, admodum fœdam. *Eugraphius*.

Ego pol tibi dabo illam lepidam] Joco occasionem quæsivit poëta, mox διατυπώσει quadam subjecto. Neque tamen putandum est matrem consulto talem nominasse, quæ illa descriptione irrideri posset. Sed cum illa honestatem familiæ, divitias, et talia spectaret in eligenda conditione; adolescens, pro ætate ac ingenio, formæ primam sibi rationem ducit habendam. *Bæclerus*.

Ego pol tibi dabo puellam lepidam] Ex eodem libro lego *illam lepidam*: ita stat trochaicus. Aliter esset octonarius iambicus, inter trochaicos. *Faërnus*.

18 *Cæsiam*] Id est, oculis obtortis, vel cæsuras, id est, rugas, habentem; aut lenticulosam. *Eugraphius*.

Cæsiam] Cæsiis, glaucis oculis. *Farnabius*.

Sparso ore] Id est, dissoluto. Aut

Digitized by Google

ore dixit vultu, et significat *sparso* quasi maculis quibusdam infecto vultu. *Eugraphius.*

8 *Sparso ore*] Os, vultus est. Gall. dicendum: *Un visage parsemé de rousseurs.* quo nihil magis inamabile in illo genere est. Ita optime a veteri magistro explicatum fuit. Hic sibi cavere debuerant Interpretes Gallici, et veteres et recentes. *Faber.*

19 *Ut elegans est*] Id est, prudens in discernendis puellis. Quia 'ibi,' id est, in hac electione, totus est. Quod vero subjunxit, 'Archonidis filiam,' aut Bacchidem dicit, aut aliam quamlibet, ad quam adolescens contumeliis patris appulerat animum. *Eugraphius.*

Elegans] Ut alibi, 'Elegans formarum spectator.' Gall. *Qui est difficile, qui raffine dans le jugement des choses, qui se pique d'entendre ce qu'il y a de plus beau dans les sciences, dans les arts, &c.* Faber.

Ut elegans est] Eunuch. act. III. scen. 5. 'Quam elegans formarum spectator siem.' *Farnabius.*

20 Cl. *Quid istic*] Liber Bembinus *immo.* Faërnus.

Archonidis filiam] Trochaicus esse debet. Quare lego ut in illo optimo P. Bembi codice erat, et ut citat Priscianus antiquissimus Grammaticus, *Archonidi huju' filiam.* Hujus, id est Gallice, *nostre voisin;* sic enim illi veteres solebant loqui. *Archonidi* autem, ut Chremi, Achilli, Persi. Ter. Virgil. Sallust. *Faber.*

21 *Archonidis filiam*] Penultima longa, quasi Ἀρχονείδου ab Ἀρχονεύς. *Farnabius.*

22 *Syro ut ignoscas*] Petit veniam etiam Syro, sed non omnium factorum, ne infinitum esset quod petere videtur. Et transfert in se crimen servi, dicens; *quod fecit, mea causa, fecit.* Eugraphius.

ADELPHI.

Didascalia] Hæc Didascalia corrupta est, ut optime vidit Muretus; constat enim Scipionem Æmilianum (nam de eo agitur) nunquam Ædilem fuisse. Itaque facta conjectura ex veteri libro, qui in bibliotheca Sodalium Antonianorum erat apud Venetias, sic legit: ACTA LUDIS FUNEBRIBUS ÆMILII PAULLI, QUOS FECERE Q. FABIUS MAXIMUS, ET P. CORNELIUS AFRICANUS. Illi autem, quod notissimum, Paulli Æmilii filii fuerunt; sed in alienas familias per adoptionem transivere, quod vetus historia testatur. Addo autem hoc etiam, non modo corruptam esse Didascaliam hanc, sed et mutilam. Hæ enim in ea literæ (M. M. C.) esse deberent. Rem sic explicat Excerptor: 'Sæpe tamen, mutatis per scenam modis, cantica mutavit, quod significat Titulus scenæ, habens subjectas personis literas M. M. C. mutati modi cantici.' *Faber.*

Micio] At ego hoc miror, scriptum ubique a Mureto fuisse *Mitio* per T, quod non potest; alioqui originem Latinam haberet, atque ideo peccasset Poëta; nam in palliata Fabula nomen personæ Romanum esse non potest. Dein Micio planissime Græcum est, cum ex Etymologia, tum ex Plutarchi et aliorum auctoritate. Plutarchi, inquam, vol. 1. pag. 752. et 1046. Diodori vol. 2. pag. 247. Dicebant et Miccio per duplex C. Lucian. in Zeuxide. Livius quoque de quodam Chalcidensium lega-

Digitized by Google

to. et id e Græca lingua. Sic autem mares dicebantur; at feminas, eas vero Miccas vocabant. Plutarchus in tractatu de virtute mulierum. Tamen apud Aristophanem p. 794. ed. minoris, est Mica, sed prima longa, itidem ac si per geminum K scriberes.

Ex personis mutis sustuli Storacem servulum; quia sub auroram, (eo enim tempore acta est hæc fabula,) domi non erat; itaque nec in theatro; postea autem nulla ipsius opera in scena fuit. Babylonem hinc quoque amandavi, nam Babylo est idem qui Micio. *Faber.*

PROLOGUS. Senarii sunt Iambici. vs. 4. duo Mss. nostri: *et vos eritis judices.* vs. 5. omnes: *laudin' an vitio duci factum oporteat.* vs. 8. omnes: *eripuit;* ita et Donatus legerat. vs. 23. omnes: *senes q. p. v. eam partem aper.* vs. 24. duo: *ut æquanimitas.* Tò *vestra* autem vs. seq. abest ab omnibus; quod et Donatus deesse notavit. *Bœclerus.*

1 *Postquam Poëta sensit, scripturam*] *Postquam,* pro *quoniam:* cujus reciprocum, *quoniam,* pro *postquam.* Plaut. in Aulul. 'Quoniam is moritur, ita avido ingenio fuit.' *Donatus.*

Postquam Poëta sensit, scripturam suam] Indifferenter omnis qui aliquid scripsisset, *scriptor* a veteribus dicebatur. *Idem.*

2 *Ab iniquis*] Inimicis: ut 'Fatis Junonis iniquæ.' *Idem.*

Observari] *Observatio* ad honorem refertur: ut, 'Præterea regem non sic Ægyptus et ingens Lydia, nec populi Parthorum aut Medus Hydaspes, Observant.' Sed nunc *Observari,* captari significat et audiri. *Observari* ergo et honorari, et captari, et audiri significat: ut Plautus, 'Observatote, ut blande palpetur mulieri.' *Idem.*

Adversarios] Luscium Lavinium, et alios. Vide prologos Andriæ et Heautontimorumenon. *Farnabius.*

3 *Rapere in pejorem partem*] Varietas per genera verborum; et utrique sententiæ apte jungimus *Scripturam suam.* Donatus.

Rapere in pejorem partem] Id est, vitio dare, vituperare. *Idem.*

4 *Indicio de se ipse erit*] Mire expressit simplicitatem vera dicturi, quum indicaturum de se dixit, non narraturum. Et *Indicio erit,* pro *Index erit.* Idem.

Indicio de se] *Indicat* is, qui de se volens aliquid, et de aliis etiam prodit, sed *confitetur* qui de se tantum, et qui invitus. *Idem.*

Indicio de se ipse erit, &c.] Simplicitatem narrationis vult Poëta hic conspici, quod recte Donatus observat, et Guyetus repetit, sed aliter explicat. Putat enim nihil aliud quam narrari causam, sine ulla juris mentione aut defensione: illos enim tres versus (12. 13. 14.) spurios esse. Offendit virum eruditi ac delicati judicii illa locutio: *Pernoscite, furtumne factum existimetis,* quod idem esse putat ac si quis diceret, *existimate, an existimetis.* Mihi satis videntur ista distingui: *pernoscite* (hoc enim simile est cognitioni causæ in judicio, quam et alias petit) *an existimetis furtum factum, &c.* Hoc ad sententiam judicantium spectat, quæ cognita causa pronuntiatur. Pernoscite causam, ut decernere possitis, quid existimare sive judicare debeatis; furtumne fecerit Poëta, (quod adversarii ei crimen intendunt,) an potius genere quodam imitationis probabili locum ab aliis præteritum reprehenderit. Longe minus etiam videantur distare, quæ prologo Andriæ legimus: 'Rem cognoscite, ut pernoscatis ecquid spei sit reliquum, &c. spectandæ an exigendæ sint vobis prius.' Præterea locum Diphili a Plauto, judicio potius quam negligentia præteritum, cuivis videri debere, Guyetus contendit. Recte: sed forte non opus est, graviore significatu vocem accipere. *Præteritus*

Digitized by Google

negligentia locus, est περιφραστικῶς, neglectus, i. e. præteritus, relictus. Quin enim citra vituperationem, Latine dicamus, rem negligere, i. e. prætermittere, dubio carere arbitror. Sicuti nec *reprehensum* male per, resumtum, Donatus interpretatur. Ipse contextus orationis pro expositione est: *reprehendi* enim dicuntur, quæ præterita et neglecta sunt. *Reprehensus*, Eugraphio, *iterum prehensus*. Bœclerus.

Indicio de se ipse erit] Ipse erit sui index, vos eritis judices. *Farnabius*.

Vos eritis judices] Bene: quia apud judices indicium profitentur, qui accusatorem adjuvant. *Donatus*.

5 *Laudin' an vitio*] Medium non fecit: ut appareat, si crimen non sit, laudi debere esse. *Idem*.

6 *Synapothnescontes Diphili comœdia est*] Nec numeri, nec genera respicienda sunt, contra sententiam remque ipsam. *Idem*.

6. 7 *Συναποθνήσκοντες Diphili Comœdia est, Eam Commorientes Plautus fecit fab.*] Ita tamen, ut interdum et Græco nomine vocaretur. Quod fere solebat in fabulis ex Græco translatis. Plautus ipse Mercatore act. I. sc. 1. vss. 9. 10. 'Græce hæc vocatur Ἔμπορος Philemonis, Eadem Latine Mercator Marci Accii.' Ita quæ Latine Mostellaria noscitur, Græce Phasma appellabatur, quod Jan. Gulielmius in Quæstionibus Plautinis monuit. *Bœclerus*.

Synapothnescontes] Συζῶντες καὶ συναποθνήσκοντες εὐχωλεμαῖοι, id est, *devoti*. Hi, ex voto, eandem cum rege suo et vitæ et mortis subeunt sortem, eodem victu et corporis cultu. Sive rex intereat morbo, sive cadat in prælio, 'Utcunque procedit, supremum carpere iter comites parati.' Σολιδοῦνοι hi Athenæo lib. VI. c. 13. 'Soldarii' Cæsari lib. III. Bel. Gal. nobis, *Soldiers*. Farnabius.

Diphili] Poëtæ Comici, κωμικωτάτου, Clementi Alex. et Eusebio Pamphilo. *Idem*.

7 *Eam Commorientes Plautus fecit fabulam*] Sic apud Græcos δρᾶμα, sic apud Latinos generaliter *fabula* dicitur, cujus species sunt: Tragœdia, Comœdia, Togata, Tabernaria, Prætexta, Crepidata, Attellana, μικτὸς, Rhintonica. *Donatus*.

8 *In Græca adolescens est*] Diphili scilicet. Quasi diceret, Quidam adolescens est qui lenoni eripuit meretricem. *Idem*.

9 *In prima fabula*] Hoc est, in prima parte: ut dicimus, *in primis digitis*, non enim aut secunda, aut tertia fabula est. *Idem*.

In prima fabula] In prima parte fabulæ. *Farnabius*.

10 *Reliquit integrum*] Quum aliam transferret. *Donatus*.

Integrum] Intactum. *Farnabius*.

Sumpsit sibi] Libere tulit: hoc est, non furatus est: ut 'Sume, pater.' *Donatus*.

11 *In Adelphos*] Latine declinavit. *Idem*.

Verbum de verbo expressum extulit] Hæc approbatio est, de Græco esse sublatum, non de Plauto, ut dicit adversarius. *Idem*.

Extulit] Mire non dixit *Transtulit*, sed *Extulit*: ut ornasse Græca videatur Latino stylo. *Idem*.

Extulit] Transtulit et Latinitate sua donavit. *Farnabius*.

12 *Eam*] Adelphos scilicet. *Donatus*.

Novam] Veterem Græcam esse intelligimus. *Idem*.

13 *Furtumne factum*] Hoc est vitio duci. *Idem*.

An locum reprehensum] Hoc est laudi duci. *Idem*.

14 *Reprehensum*] Retentum, resumptum. *Idem*.

Locum reprehens.] Resumptum a poëta nostro locum, quem Plautus neglectum per incuriam omiserat. *Farnabius*.

Negligentia est] Plauti scilicet; cu-

jus æmulari nunc exoptat negligentiam. *Donatus.*

15 *Nam quod isti dicunt*] *Nam* incipiendi vim habet modo, ut, 'Nam ego hanc machæram meam dico.' *Idem.*

Homines nobiles] Scipionem Africanum significat, et Lælium Sapientem, et Furium Publium. *Idem.*

Homines nobiles] Scipionem Afr. Lælium, Sulpicium Gallum, Q. Fabium Labeonem, M. Popilium. Vide Terentii vitam. *Farnabius.*

16 *Eum adjuvare*] Legitur et *adjutare.* Pacuvius in Chryse: 'Adjuta mihi.' *Donatus.*

Assidueque una scribere] Non sic dicit adversarius: verum hic oratorie crimen non tangit. *Idem.*

18 *Cum illis placet, qui, &c.*] Modeste, et de industria ita loquitur, quasi vellet dicere: 'Cum ad familiaritatem eorum admittitur, cum talium virorum judicio in recensendis fabulis suis utitur.' *Bœclerus.*

19 *Qui vobis universis et populo placent*] *Universis*, qui in cavea sunt, dicit. *Populo*, qui etiam præter theatrum, id est, universam urbem. *Donatus.*

20 *In bello*] Scipionis. *Idem.*

In otio] Furii Publii. *Idem.*

In negotio] Scilicet Lælii Sapientis. *Idem.*

Quorum opera in bello, in otio, in negotio] Donatus τὸ *in bello* ad Scipionem Africanum, *in otio* ad Furium Pium, *in negotio* ad Lælium Sapientem refert. Eugraphius in primo nihil mutat: *in otio* ad Lælium, *in negotio* ad Philum, vel Servilium, commodat. *Bœclerus.*

21 *Suo quisque tempore usus est sine superbia*] Eugraphius bene: 'Quorum opera unusquisque usus est in necessitatibus suis, sine aliqua eorum superbia.' Δημοτικῶς, ut in theatro, viros illustres a civilitate potissimum, et officiorum exprompta humanitate commendavit. *Bœclerus.*

24 *In agendo partem ostendent*] Σχῆμα ἀποσιώπησις. Hic enim jam non senes accipiendi essent: imo potius cæteræ personæ. Sed ipsi senes in statario charactere partem aperient: in motorio, partem ostendent. Nam duo agendi sunt principales modi, Motorius et Statarius: ex quibus ille tertius nascitur, qui dicitur μικτός. *Donatus.*

Æquanimitas] Favor et propitius animus: et deest, *vestra.* Idem.

ACTUS I.

Scena i. Senarii sunt Iambici. vs. 4. duo Mss. mei: *aut ubi si cess.* Argentoratensis quoque prima manu habuit, *ubi*, quod corrupit aliquis in *ibi.* vs. 8. omnes: *atque animo obsequi.* vs. 11. omnes: *et quibus nunc soll.* vs. 12. Argentorat. prima manu habuit, *præfregerit.* vs. 13. omnes: *instituere in animo.* vs. 15. omnes: *atqui.* vs. 25. omnes: *itidem.* vss. 27. 28. duo: *clanculum patre q. f.* vs. 30. omnes: *insueverit.* Duo omittunt, *aut audebit.* vs. 35. omnes: *clamitans.* vs. 37. omnes: *sumtus.* vs. 38. unus: *vestitui nimio indulges.* Duo: *vestitu nimio indulges.* vs. 39. omnes: *nimium ipse durus est, præter æquum et bonum.* vs. 47. omnes: *ille quem benef. adjung.* vs. 48. duo: *præsens absens.* vs. 52. duo: *fateatur se nescire.* Bœclerus.

1 *Storax*] Nomina personarum, in comœdiis duntaxat, habere debent rationem et etymologiam. Etenim absurdum est, comicum aperte argumenta confingere: vel nomen personæ incongruum dare, vel officium quod sit a nomine diversum. Hinc servus fidelis Parmeno: infidelis vel Syrus, vel Geta: miles Thraso, vel Polemon: juvenis Pamphilus: matrona Myrrhina, et puer ab odore Storax: vel a ludo et a gesticulatio-

ne Circus: et item similia. In quibus summum Poëtæ vitium est, si quid e contrario repugnans contrarium diversumque protulerit, nisi per ἀντίφρασιν nomen imposuerit jlocaliter, ut Misargyrides in Plauto dicitur trapezita. Et fere hoc modo apud alios a Poëtis nomina componuntur describendo per ἀντίφρασιν, quod designat Storax. Primæ partes, sicut in prologo ipse promisit, a senibus aguntur: quorum contentione ad argumentum relata, vita aspera cum leni, et pater comis cum severissimo comparatur. *Donatus.*

Storax, non rediit a cœna hac nocte Æschinus, Neque servulorum quisquam, &c.] Hunc locum Gallice per interrogationem vertas cave, quod factum scio. Storacem inclamat Micio, qui servulus non redierat ea nocte domum. Quæ dicit Micio ad finem usque scenæ, ea sibi dicit, non Storaci. *Faber.*

Storax] Storacem vocavit, non Æschinum: quo tacente puerum, id est, Æschinum absentem credit: quia servuli adolescentibus præstolantur. Ut in Andria, 'Observabam mane illorum servulos venientes, aut abeuntes.' Sed quia fieri poterat, ut domino absente adesset Storax, commodissime adjecit: 'Neque servulorum quisquam qui adversum ierant.' *Donatus.*

Storax non rediit hac nocte] Hoc alii interrogative, alii pronuntiative proferunt: sed magis pronuntiative dicendum. *Idem.*

Storax, &c.] Interrogationem hic vulgo ponunt. Sed magis placet Fr. Guyeti sententia, quam vide. Ut hic Storax ex iis servis fuerit, qui obviam iverant, necdum redierant. *Bœcler.*

Storax] Egressus in proscenium alloquitur Storacem qui intus. *Farnabius.*

Non rediit] Hæc nonnulli interrogatorie pronunciandum censent. *Id.*

2 *Neque servolorum quisquam*] Propter Storacem, quem abesse non respondendo intelleximus. *Donatus.*

Qui adversum] Proprie locutus est. Nam *adversitores* dicuntur. *Idem.*

Ierant] Producte *I* pronuntiando: quod nos, addita *v*, *Iverant* dicimus. Tale est illud Virgilii: 'Nos abiisse rati, et vento petiisse Mycenas.' *Id.*

Servulorum, qui adversum ierant] Adversitorum, qui domino foris cœnanti, officii et tutelæ, gratia, processerunt obviam. *Farnabius.*

3 *Profecto hoc vere dicunt*] Absolute: non addidit *Qui*. Donatus.

Si absis uspiam] Abundat *uspiam*, aut deest *profectus*, aut quid tale. Aut *ubi uspiam:* significat enim scilicet *uspiam* et in loco, et ad locum. *Idem.*

Si absis uspiam, Aut ubi si cesses] *Si absis*, ad parentes propitios: *Si cesses*, ad uxorem iratam refert in desertorem. *Idem.*

Ubi] Sicubi. Anastrophe. *Farnab.*

5 *Uxor*] Subaudiendum est, *Dicit irata uxor.* Donatus.

Quæ in animo] Omne quod sentimus, aut cogitamus, aut dicimus: et utrumque pro oratione est. Sed illa ἐνθυμηματικὸς, quæ in cogitatione est: hæc προφορικὸς λόγος dicitur, quæ in verbis est constituta. Virgilius; 'Et mihi jam multi crudele canebant Artificis scelus, et taciti ventura videbant.' Et ipse alibi: 'Nunc si quis est qui hoc dicat, aut sic cogitet.' *Idem.*

6 *Irata*] Zelotypa, rixosa. *Farnab.*

Quam illa quæ parentes] Erudite. Non addidit in quem dicat, quia scit, nomina uxoris et parentum τῶν πρός τι esse. *Donatus.*

7 *Uxor, si cesses*] Quare non, *si absis?* an quia justius cessanti, quam absenti succensemus? an quia irata uxor, si cesses? *Idem.*

Aut te amare cogitat] Ἐπεξήγησις cum ἐξεργασίᾳ, *Aut te amare cogitat:* aut minus peccati est, amori proprio cedere, quam alieno amori obsequi,

nulla re impellente, sine uxore potare, aut velle delicias. Ergo ἀδῆριστ est: nisi forte τῷ ἰδιωτισμῷ hoc putamus dictum. *Idem.*

Aut te amare cogitat, aut tete amari] Quum duo proposuerit, alterum sumpsit. Nam quum dixisset, 'Quæ in te uxor dicit, et quæ in animo cogitat:' intulit, *Aut te amare cogitat.* Idem.

8 *Aut te amare cogitat, aut tete amari*] Qui *Te amare* ἀμφιβόλως dixerat, cito intulit quod certum est, *Aut tete amare.* Et quia illud *te* dixerat, hoc geminavit, et *Tete* dixit, tanquam significantius. *Idem.*

Aut animo obsequi] 'Επαναφορά. *Id.*

10 *Ego, quia non rediit filius*] Plus est quod dixit *Ego,* quam si diceret, *Pater.* Idem.

Ego quia non, &c.] 'Ανακόλουθον; non enim *Pater* dixit. *Idem.*

Ego, quia non rediit filius, quæ cogito, &c.] His quinque versibus, singulari ἐνεργείᾳ δεινοποιεῖ curam et affectum patris. 'Neque enim patrius consistere mentem Passus amor.' Usque ad summum extulit τὸ πάθος illa inopinabili sententia: 'Quemquamne hominem in animo instituere aut parare, quod sit carius, quam ipse est sibi?' id quod nec posse nec debere fieri, sed ad ὑπερβολὰς ἐρωτικὰς (quo referas etiam figuras τὴν στοργὴν exaggerantes) aut affectationem philosophiæ parum rectæ pertinere, disputatur apud Ciceronem III. Tuscul. 29. Itaque in communi quidem more vivendi, ubi spectatur τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ γιγνόμενον, verissimum est illud Nostri in Andria: plerosque 'Omnes sibi esse melius malle quam alteri.' In perfecta autem amicitia, quæ rarissima est, amicus alter ego est. i. e. quem ita amat amicus, ut se ipsum. Quod ex Philosophis non pauci tradiderunt. Atque, ne res dubia esse possit, divina sapientia amoris perfectionem summam non in ὑπερβολῇ, sed in æqualitate collocat: i. e. si ames alteram, sicut te ipsum. *Boeclerus.*

Quæ cogito! et quibus, &c.] Hoc sic pronuntiandum est, ut horrere videatur ipse cogitationem suam. *Donatus.*

11 *Quibus nunc sollicitor rebus*] Hoc est, quam malis! non ut uxor, bonis. *Idem.*

Ne aut ille alserit] Vide quam teneri sit amoris hic timor, in juvene præsertim. *Idem.*

Ne aut ille alserit, &c.] Indulgens supra modum, et sollicita teneritudo. *Farnabius.*

12 *Aut uspiam*] *Uspiam* et in loco, et ad locum significat. *Donatus.*

Ceciderit, aut perfregerit aliquid] Jungendum, ut non solum *Ceciderit,* sed etiam *Perfregerit.* Hæc sunt quæ sibi nemo evenire velit. *Idem.*

Ne aut ille alserit, aut uspiam ceciderit] Nimium tenere amat, qui hæc in juvene pertimescit, quæ circa infantulos caveri solent. *Idem.*

13 *Quemquamne hominem*] Sic dicimus de ea re, quam miramur fere ab omnibus fieri. *Idem.*

14 *Quam ipse est sibi*] Tanquam duo sint. Sed hoc Poëtæ comico licet. *Idem.*

15 *Atqui ex me hic non natus est*] Quasi dicat, ex me non est, et sic afficior: quid paterer si genuissem? *Idem.*

Ex me hic non natus est] Quasi dicat, non est meus. *Idem.*

Sed ex fratre] Hoc est, omnino non alienus est. *Donatus.*

Is adeo] Transitus ad argumentum subtilissimus. *Adeo* aut abundat, aut *nimium* significat. Ut in Eunucho, 'Adolescentem adeo nobilem.' *Idem.*

Is] Frater. *Farnabius.*

17 *Ego hanc clementem vitam urbanam*] 'Ορθὴ διήγησις καὶ διαπίστησις. *Clementem vitam,* figura ipsa. *Vitam clementem* dicimus quæ clementes facit. *Clemens* autem est, qui colit mentem. *Donatus.*

Atque otium] Deest *Urbanum*. Id.

18 *Secutus sum*] Bene *Secutus*, quasi magistram recte beateque vivendi. *Idem*.

Et quod fortunatum isti putant] Romani scilicet, qui *cœlibem* quasi *cœlitem* dicunt. Et item Græci, apud quos sunt hujusmodi sententiæ : ΕΙΤΑ ΦΙΛΟC ΕΧΟΙΝΙωΝ ΠωΔΟΤΜΕΝΟΝ.* et alibi : ΓΑΜΕΙΠΑΜφΙΛΟC ΓΑΜΕΙΤω ΚΑγΑΡΙΔΗΑΙΚΗCeN ΜΕ.* *Idem*.

Fortunatum isti putant] Me utique uxorem non ducere. Dicit autem, Romanis id videri : quos spectatores habet Menander : Ὦ μακάριόν με ! γυναῖκα οὐ λαμβάνω. *Idem*.

Quod fortunatum isti putant] Quidam putant sic pronuntiandum, Et quod fortunatam isti putant uxorem. Et hæc bona et concinna locutio est. Et *putant* bene dicit is, cui displicet aliena sententia. *Idem*.

Isti putant] Id est, hi qui a me dissentiunt. *Idem*.

Quod fortunatum isti putant, &c.] Quominus eruditissimo Guyeto, qui *infortunatum* rescribit, subscribamus, ipsius Poëtæ nostri auctoritate prohibemur. Quid enim clarius est ipsius Demeæ testimonio act. v. sc. 4. vs. 13. 'Duxi uxorem : quam ibi miseriam vidi ! nati filii : alia cura.' Ecce miseria, et cura in matrimonio. Fortunatum ergo multi putarunt, non ducere uxorem. Immo ipsius Menandri est apud Stobæum : Τὸ γυναῖκ' ἔχειν, εἶναί τε παίδων, ὦ φίλε, Πατέρα, μερίμνας τῷ βίῳ πολλὰς φέρει. Et illud alterum : Ὅστις γενόμενος βούλεται ζῆν ἡδέως, Ἑτέρων γαμούντων αὐτὸς ἀπεχέσθω γάμων. Id quod plane ad mentem Micionis facit. Ne de aliis Menandri versibus dicam. *Bœclerus*.

Quod fortunatum isti putant] Cœlibatum a κοίλην ex κοίτη et λείπει. Ital. *Franco, sciotio, slegato, Cepieu, che felice stato !* Farnabius.

19 *Uxorem nunquam habui*] Si *non habeo* dixisset, poterat videri habuisse. *Donatus*.

Ille contra] 'Ex iis fratribus qui in Adelphis sunt, quanta in altero duritas, in altero comitas !' Cic. in Catone Majore. Horatius l. II. Epist. 2. 'Cur alter fratrum cessare, et ludere, et ungi Præferat Herodis palmetis pinguibus : alter Dives et importunus,' &c. *Farnabius*.

20 *Ruri agere vitam*] Contra hæc omnia suffecerat brevitas : sed subjunxit fratris descriptionem ut verbis ipsis malam vitæ conditionem ostendat. *Donatus*.

Semper parce, ac duriter] *Semper*, licet incertam distinctionem habeat, tamen recte additum est : quia vel ruri agere, voluptatis est : vel parce ac duriter se habere, virtutis. Sed *Semper*, ad vitium : *Parce* autem, ad servandum : *Duriter* vero, ad laborem referendum est. *Idem*.

Ruri agere vitam, semper parce ac duriter se habere] Variavit, ut in Andria. *Idem*.

21 *Uxorem duxit*] Recte *Duxit*, non *Ducere*. Semel enim hoc fecit Demea. *Idem*.

Uxorem duxit] Varie per modos discurrit. *Idem*.

Uxorem duxit] Adjuvandum pronuntiatione est, ne singula utrinque assecuti videantur. Nam sic in fine fabulæ ait Demea, 'Uxorem duxi : quam ibi miseriam vidi ! nati filii : alia cura.' *Idem*.

22 *Inde ego hunc, &c.*] Mire *inde* subjungit, quum personam prætulerit. Sic alibi, 'E prædonibus unde emerat, se audivisse abreptam e Sunio.' *Idem*.

Inde ego, &c.] *Inde* pro *ex quibus*. Et *mihi* abundat. Et bene *hunc* dixit, quia de ipso loquebatur. *Idem*.

Inde ego hunc majorem adoptavi mihi, &c.] Nota frequentationem sententiarum : *adoptavi mihi*. (non sine affectu,) *eduxi a parvulo*, (labore et solicitudine haud exigua,) *habui, amavi pro meo*, (animo vere patrio,) *in eo me oblecto*, (ἐμπαθῶς loquitur,) *solum id est*

Digitized by Google

carum mihi, αὐξητικῶς, ne quid superesse possit ad dilectionis vim ostendendam. *Bœclerus.*

23 *Eduxi a parvulo*] Quos nos *educare* dicimus, *educere* veteres dicebant: ut, 'Educet sylvis regem regumque parentem.' *Donatus.*

Habui, amavi pro meo] Quæritur quid sit *habui*. Et quum multa dicantur, hoc solum verum est, *habui*, credidi, duxi, existimavi. Ut alibi, 'Semper ejus dicta est hæc atque habita soror.' Et, 'Sic itaque habeantur, itaque dicantur.' Ergo *pro meo* subaudiendum est bis: et *habui pro meo* et *amavi pro meo.* Idem.

24 *In eo me oblecto: solum id est carum mihi*] Absolute utrumque, et *in eo*, et *solum*. Idem.

In eo] Quasi in ea re. *Idem.*

In eo me oblecto] Nove dixit, pro, *eo me oblecto.* Idem.

Solum id est carum mihi] Plus autem significat, quam si diceret, 'Solus is est carus mihi.' *Idem.*

25 *Ille ut item contra, me habeat*] *Item*, similiter: *contra*, vicissim. Plaut. 'Ut illa illum contra, qui est amoris cultor optimus.' *Idem.*

Ille ut item contra, me habeat, &c.] Hic quoque inprimis πιθανώτατα noster agit: et de disciplina patria meras sententias, si spectentur in θέσει, loquitur; sed in ὑποθέσει meros colores reperias. *Bœclerus.*

Facio sedulo] Secus a dolo, id est, sine dolo, et impense. *Donatus.*

26 *Do, prætermitto*] *Do* sumptum: *prætermitto* delicta. *Idem.*

Non necesse habeo omnia pro meo jure agere] Etsi licet, non necesse est, patrem sævire, quia pater est. Inter *Jus et Æquitatem* hoc interest: *Jus* est quod omnia recta et inflexibilia exigit: *Æquitas* est, quæ de jure multum remittit. Ergo hic sensus, non necesse est, etiam si liceat, sævum esse patrem. Et mire ostendit, jus suum nisi necessitate, non esse servandum. *Idem.*

Habeo] Judico, ut 'sic habe,' 'sic habeo,' &c. *Faber.*

27 *Postremo alii clanculum*] Non alii patres: sed alii adolescentes, clanculum patres suos. *Donatus.*

28 *Quæ fert adolescentia*] Veniam addidit statim, peccata ab adolescentibus ad ætatem removendo. Et vide quam breviter, quam pudice, quam ignoscenter locutus est. *Donatus.*

29 *Ea ne me celet, consuefeci filium*] Tribus enim vivitur modis, natura, consuetudine, et ratione. *Idem.*

30 *Nam qui mentiri, aut fallere insuerit Patrem*] Separatim subaudiendum est, *insuerit*, πρὸς τὸ *mentiri.* Idem.

Nam qui mentiri et fall. &c.] Bene Fr. Guyetus monuit, *insuëverit* legendum esse. Et quoniam a Ms. illud glossema *aut audebit* abest, liceat mihi, quod facile fieri potuit, ut negligeretur, unicam syllabam geminare, et pro *magis*, legere *magis is.* Constabit versus, constabit sensus, negotio non magno. Argumentum ipsum comparationem a minore habet, sicut apud Aristotelem (II. Rhet.) τὸ δ' ὅτι τοὺς πλησίον τύπτει (τύψει), ὅς γε καὶ τὸν πατέρα τύπτει, ἐκ τοῦ εἰ τὸ ἧττον ὑπάρχει, καὶ τὸ μᾶλλον ὑπάρχει. 'Verberaturum omnes, qui patrem cædit. Nam si quod minus futurum credebatur, fit, etiam fiet quod magis credi potest futurum.' *Bœclerus.*

31 *Ceteros*] Quia jam deceperit patrem. *Donatus.*

32 *Pudore et liberalitate*] *Pudore*, ad filios retulit: *liberalitate*, ad parentes. Argumentum a conjugatis. Liberalitate inquit regendi sunt: propter quod liberi dicuntur. *Liberalitatem*, autem, bonitatem dicit. *Idem.*

Pudore, et liberalitate, &c.] Ingenua et liberali educatione liberos retinere in officio satius esse duco quam metu. Vid. Plutarch. περὶ παίδων ἀγωγῆς. Quintilian. l. I. c. 1. Pulcerrima liberalis educationis præcepta lege apud Senecam lib. II. de Ira, 20.

21. 22. 23. *Farnabius.*

33 *Retinere satius esse credo*] Bene *Retinere:* a vitiis scilicet. Nam vitia filios tenent: quos retinent patres a vitiis scilicet. Nam *retinet*, qui adversum aliquem tenet. *Idem.*

34 *Hæc fratri mecum non conveniunt*] Nova locutio. Et *non conveniunt*, pro, non congruunt: ac per hoc, *in his ego et frater dissentimus*, id est, dissimiles sumus. *Idem.*

35 *Venit ad me sæpe, clamitans*] Et importunitatem odiosam ostendit, *ad me* dicendo; et inconditam assiduitatem, addendo *sæpe.* Et congrue, postquam *sæpe* dixit, adjecit aptius verbum, non dicens *clamans*, sed *clamitans*. Idem.

Venit ad me sæpe clamit. &c.] Ad hunc locum notanda sunt Ciceronis verba I. de Invent. 19. 'Illa narratio, quæ versatur in personis, ejusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones et animi perspici possint; hoc modo: 'Venit ad me sæpe clamitans, quid agis Micio?' cum quatuor seq. versibus.' Τὸ ἠθικὸν intelligit: cui valde inserviunt μιμήσεις ὑποκριτικαὶ et προσωποποιΐαι. *Bœclerus.*

Quid agis Micio] Reminiscere lectionem, et invenies, interrogationem hujusmodi, vel invectionis principio convenire, vel objurgationis. *Donatus.*

Quid agis Micio] Prosopopœiam hanc multis laudat Cicero lib. I. de Inventione. *Farnabius.*

36 *Cur perdis adolescentem nobis*] Recte *nobis* additum est, et ἠθικῶς, ut alibi, 'Psaltriam nobis, si Dis placet, paravit.' *Donatus.*

37 *Cur amat? cur potat*] Vide quemadmodum, ut durum objurgatorem ostendat Demeam, quum ab eo ea dicantur in crimen vocari, quæ aut ætatis sunt: ut, 'cur amat?' aut naturæ: ut, 'cur potat?' aut pietatis: ut 'cur tu his rebus sumptum suggeris?' et cætera. *Idem.*

Cur amat? cur potat] *Cur amat?* ad illud refertur, quod ait supra, 'Do, prætermitto.' Nam *prætermitto* delicta intelligimus ex amore. *Cur potat?* revocamus ad illud quod ait, 'Do sumptum.' *Idem.*

38 *Vestitu nimio indulges*] Vestitui, ut Virg. I. Æn. 'Parce metu Cytheræa.' Et IV. Georg. 'Quod neque concubitu indulgent.' *Farnabius.*

4 *Indulgis*] More veterum pro *indulges.* V. Not. in Heautontimorumenon. *Faber.*

Nimium ineptus es] Utrumque dure, et *nimium*, et *ineptus es.* Donatus.

Præter æquumque et bonum] Potuit *et* non addi, *præter æquum bonum.* Idem.

40 *Et errat longe*] Melius est, *longe* simpliciter accipiendum, ut locale sit, quam valde. *Idem.*

Et errat longe mea quidem sententia, &c.] Duodecim istis versibus magnifica ῥῆσις continetur de imperio patrio, seu disciplina patria. Quo tanquam specioso colore Micio nimiam suam indulgentiam et lenitatem obducit: magno ætatis et sapientiæ prætextu γνωμολογῶν. Quanta asseveratione ἀνασκευῆς: 'Et errat longe, mea quidem sententia, qui, &c.?' nec minor auctoritas κατασκευῆς: 'Mea sic est ratio, et sic animum induco meum, &c.' tum illatio ἐν ἤθει τοῦ δογματοποιοῦντος. 'Hoc patrium est, potius consuefacere fil.' &c. Et conclusio fidentius arrogantiusque, nec sine contumelia in fratrem, ut pondus et summa dictorum, epiphonematis ritu subjecta: 'Hoc qui nequit, fateatur nescire imperare liberis.' Sententias autem probabili civilitate conspicuas in hac ῥήσει et explevit liberaliter et decore vinxit. *Bœclerus.*

Mea quidem sententia] Modeste addidit, *mea quidem sententia:* ne quis hoc pro præcepto dici existimet. *Donatus.*

41 *Qui imperium credat*] Utrum cujuslibet, an Demeæ tantum? *Idem.*

Gravius esse aut stabilius] *Gravius,*

Digitized by Google

ad vim; *stabilius* ad tempus refertur. *Idem.*

42 *Vi quod fit*] Id est, metu ac malo. *Idem.*

Quam illud quod amicitia adjungitur] Illud fit, quod vi: hoc adjungitur, quod amicitia. *Idem.*

43 *Mea sic est ratio, et sic animum induco meum*] *Mea sic est ratio,* ad superiora pertinet confirmanda. *Sic animum induco meum,* ad ea pertinet, quæ dicturus est. *Idem.*

Mea sic est ratio] Iterum modeste et ἰδιωτικῶς. *Et sic animum induco meum:* senilis μακρολογία. *Idem.*

44 *Malo coactus*] Duo dicit, *malo* et *coactus.* Idem.

Malo coactus] Male respondent coacta ingenia. *Farnabius.*

Qui officium suum] Ὁ τὸ καθῆκον ποιῶν, id est, qui recte facit. *Officium* autem dicitur, quasi *efficium,* ab *efficiendo,* quod unicuique personæ congruit. *Donatus.*

45 *Dum id rescitum iri credit*] Quod facit scilicet. *Idem.*

Tantisper] *Tantispér,* quasi *Tantumper.* Et *Paulisper,* quasi *paulumper:* unde *Parumper,* dictum est. *Idem.*

Tantisper cavet] *Peccare* subaudiendum est. Nam totum ἐλλειπτικῶς et obscure dictum est. Et bene, *cavet:* quasi malo. *Idem.*

46 *Si sperat fore clam*] Iterum *quod facit* subaudiendum. *Idem.*

Rursum ad ingenium redit] Mire, non intulit: *cavet:* sed *ad ingenium redit.* Et *rursum* est retro versum, ut *prorsum,* prius versum. *Idem.*

47 *Ille quem beneficio adjungas*] Non dicit, *beneficio adjunctus,* ut supra, *malo coactus.* Idem.

Ille quem beneficio adjungas] Καλαντεθηκὴν AN * [κατ' ἀντίθετον.] Ille malo, hic beneficio. Ille coactus, hic adjunctus. Ille, dum id rescitum iri credit, tantisper cavet: hic, præsens absensque, idem erit. Et τὸ *præsens* et *absens,* non ad aliquem locum, sed ad custodem retulit et monitorem, *Idem.*

Ille quem beneficio adjungas] Contra illud ait, *malo coactus.* Idem.

Ex animo fecit] Officium scilicet. *Id.*

48 *Studet par referre*] Vel ex *studet* t elidetur, quod est insolens, vel ex *par* r. *Faërnus.*

Studet par referre, &c.] Versus non stat; nam est Bacchius in prima sede. Ex Nota Excerptoris constat delendum esse *par* et subaudiendum *beneficium,* quod in versu superiori est. Et sensit Excerptor, ut ex ipsius Nota patet. *Faber.*

Studet par referre] Id est, benefacere. *Donatus.*

Præsens, absensque idem erit] Contra illud, 'si sperat fore clam, rursus ad ingenium redit.' *Idem.*

49 *Hoc patrium est*] Superius a re tractum est: hoc jam a persona ducitur argumentum. *Idem.*

Consuefacere] Non *Cogere,* sed *Consuefacere.* Idem.

50 *Quam alieno metu*] Vide quemadmodum suum ad indulgentiam affectum revocet optimæ disciplinæ. *Id.*

51 *Hoc pater ac dominus*] A differentia personarum et officiorum. *Id.*

Interest] Differentia est. *Idem.*

Hoc qui nequit] Longe melius *nequit,* quam si diceret, *non vult.* Id.

52 *Fateatur se nescire imperare liberis*] Hoc indicat, et se melius consulere, et volentem hoc exercere. *Idem.*

Nescire imperare liberis] Oratorie, quasi artis sit, indulgentissime agere. *Imperare,* modo non ad superbiam, sed ad *Regendum,* est referendum. *Idem.*

Fateatur nescire] Deest *se.* Idem.

53 *Sed estne hic ipsus, &c.*] Donatus: 'Κατ' οἰκονομίαν supervenit, de quo sermo est, ut factis dicta ostendantur.' Mox ad illa, *Nescio quid tristem video, &c.* 'Orationis apparatus ex vultu ostenditur, ut "stetit acri fixa dolore: Tum quassans caput hanc effundit pectore vocem."' Postrema hujus scenæ verba, 'Sal-

Digitized by Google

vum te adven.' &c. sequentis scenæ initio constituenda esse, jam alii monuerunt. *Bœclerus.*

Et certe is est] Bene nunc confirmat ipsum esse eum, quum propior est, utpote senili, nec in longum prospiciente conspectu. *Donatus.*

54 *Nescio quid*] Deest *propter*: ut sit, *nescio propter quid*. Idem.

Ut solet] Causa cur illum æquo animo frater ferat. *Ut solet*, inquit. *Idem.*

55 *Salvum te advenire, Demea, gaudemus*] Ut asperior ostendatur Demea, etiam salutatur ab eo, quem objurgaturus est. *Idem.*

Scena ii. Iambici sunt trimetri, s. Senarii, ut in scena præcedente. vs. 1. nostri Mss. omnes: *hem.* Faërnus mallet *ehem*, quod in quibusdam reperit. vs. 2. duo: *rogitas me?* vs. 4. omnes: *quid is fecit?* vs. 16. omnes: *nullum hujus factum simile.* vs. 18. omnes: *nihil quicquam injustius est.* vs. 25. duo: *quod tunc fec. inep.* vs. 31. duo: *tu homo rediges me ad insan.* Argentor. *redigis.* vs. 34. duo: *adoptatum.* vs. 38. omnes: *unde hæc fiant*, excluso τῷ *et.* vs. 44. omnes: *te plura in hac re p. o.* vs. 47. omnes: *tunc conf.* et seq. *siccine ais? an ego totiens, &c.* pro *consulis* Argentor. habet *consiliis.* vs. 55. duo: *si verbum ullum posthac.* Alter ex his interponit glossam, *jam peream si, &c.* ut mox. vs. 58. uterque: *et est diis agenda gratia.* vs. 60. omnes: *posterius, nolo in illum quicquam gravius dicere.* vs. 65. omnes: *tamen vix humane p.* vs. 66. duo: *aut ejus adjutor sim iracundiæ.* Bœclerus.

1 *Hem! opportune; te ipsum quærito*] *In hoc actu diversi homines, diversi patres, diversa studia proponuntur. Hic lenis, hic amarus: hic facetus, hic impolitus: hic facilis, hic pertinax et difficilis.* Donatus.

Hem! opportune; te ipsum quærito] Melius quam Menander, quum hic illum ad jurgium promptiorem quam ad resalutandum faciat. *Idem.*

2 *Quid tristis es*] Bene interrogat. Potuit enim non iratus frater quærere. *Idem.*

Rogas me, ubi nobis Æschinus siet] Fr. Guyetus explicat: 'Cum filium habeamus Æschinum.' Quod sumpsit ex Eugraphio ita annotante: 'Interrogas me quid ego tristis sim, cum Æschinum filium habemus?' Et sensus quidem patet etiam in Donato, qui causam tristitiæ hic signari putat. Phrasis autem per hæc non explicatur. Forte rectius fuerit, ἔλλειψιν indignanti familiarem hic agnoscere. *Rogas me? ubi nobis Æschinus siet.* Sc. id quæro potius, id tu nunc afferre debebas. Indignantes enim requirunt eos, quibus indignantur; 'Ubi illic scelus est,' &c. 'Ubi est ille sacrilegus?' ut subjiciatur ἐν ὑποκρίσει cum affectu: 'Quid ego tristis siem.' Quod et cum interrogatione et absque ea accipi potest. Ita τὸ *nobis* abundaret. Nam et Latine instanter ita requirimus: 'Ubi nobis est ille?' Si cui hæc non placent, is etiam atque etiam cogitet, an satis Latine dicatur: *rogas quid ego tristis sim, ubi Æschinus nobis siet*, i. e. cum Æschinum habeamus filium. certe exemplum, quod congruat, frustra quæsieris in tota antiquitate. *Bœclerus.*

Ubi nobis Æschinus siet] Quasi quædam causa sit tristitiæ. *Donatus.*

Rogas me, ubi nobis Æschinus Siet, quid tristis ego sim] Hic cavendum in interpretando est; nam et hic scio a quibusdam erratum fuisse. Sensus est: Quidni ego tristis sim? An id rogas, tu, apud quem vivit Æschinus, apud quem corrumpitur? Mihine alia gravior tristitiæ causa esse possit? Ita enim est, τὸ *ubi* significat 'apud quem,' Plaut. sæpe, ut ostendere possum facile. Ita, 'is unde petitur,' 'unde,' id est, a quo petitur. Ita paulo superius, 'Inde majorem natu adoptavi mihi,' id est, 'ex quibus.' Ita in Phorm. 'unde

Digitized by Google

hæc suscepta est,' pro, 'Ex qua.' In Hecyra, 'amorem huc transtulit,' id est, 'in hanc puellam.' Iterum, 'Hinc jam scibo quid sit,' pro, 'ex hoc.' In Phorm. 'aliunde,' pro 'ab aliis.' Sic enim his adverbiis utebantur Veteres. Itaque optime Excerptor hoc loco posuit hæc verba, 'quasi quædam causa sit tristitiæ.' Quæ nota, quanquam, ut mihi videtur, decurtata, id satis indicat quod dico. Dein, non ideo tristis erat Demea quod filium haberet Æschinum, sed quod eum apud Micionem haberet; 'ubi,' igitur, id est 'apud quem' corruptelæ et nequitiæ operam dat. Gallic. igitur sensus est: *Me demandez vous de quoy je suis triste? He, comment ne le serois-je as, puisque vous avez mon fils chés vous, où il vit de la maniere du monde la plus deshonnete?* Vel rotundius, *Vous me demandez pourquoy je suis triste, vous chés qui demeure Eschine? n'est ce pas un assez grand sujet de douleur pour moy?* Faber.

3 *Dixine hoc fore*] Credo jam, ut solet, objurgabit. *Donatus.*

4 *Quid ille fecerit*] Animadvertendum, ut interrogatus interroget more indignantium. Quod ideo facit, quia videt Micionem eo vultu interrogare, ut videatur minus reprehendere culpam Æschini. *Idem.*

Quid ille fecerit? &c.] Stomachantis affectu: at rogitas etiam quid ille fecerit? et jam non statim describit factum, sed animum facientis corruptum ostendit, atque a pudore, (qui homines regit et ne obliviscantur honestatis admonet,) a metu eorum, quibus auctoritas est, (ut parentibus in filios,) a reverentia legum (quæ civitatis mores continet,) alienum, atque ultro effrenem. Ut ἐμπαθέστερον mox raptio citharistriæ ex domo lenonis, οὐκ ἄνευ γοργότητος, non sine expedita celeritate, accusetur. *Fores effregit, &c.* ubi Donatus recte: 'Totum quidem, &c. de moribus Æschini nihil nisi inania' (quis non videt legendum esse necessario, *immania*?) 'referentis.' Subjicitur accusatio totius populi, et vox famæ publica, quæ in talibus vim singularem obtinet. Nam actio de vi ad omnes pertinet: neque tam figura, quam ratio est, quæ infra ab ipso Sannione inducitur act. II. sc. 1. 'Obsecro populares.' Hinc etiam est, quod quiritatio pleno et optimo jure nititur: ad quam Demea hic alludit efficaci figura. 'Clamant omnes, indignissime factum esse.' Sannioni scilicet quiritanti succlamantes. Aliter argumentum a rumore petitur in Andria I. 2. 14. et apud Plautum Pseud. I. 5. 4. ubi pater de filio: 'Ita nunc per urbem solus sermo est omnibus.' Sed quiritatio aliam vim habet. Igitur ad summum exaggerationis hæc procedunt. Qua consumta (quod probe hic notandum) ad minora revolvi necesse erat Demeam. Neque aliter debuit Poëta ἠθοποιεῖν hoc jurgium. Exemplum ergo fratris, ab accusatione ad emendationem degressus, comparat: μάλα οἰκονομικῶς. Ut major fieret perturbatio ex Ctesiphonis amore, quo minus aliquid tale suspicari Demea potuerat. Denique ab Æschino, in cujus nomen effuderat illum indignationis impetum, Micionem aggreditur: 'Hæc cum illi Micio dico, tibi dico,' &c. ut contentioni occasio et via quæreretur. *Boeclerus.*

Quem neque pudet] Menander apud Prisc. Ὃς δ' οὔτ' ἐρυθριᾷν οἶδεν, οὐδὲ δεδιέναι, Τὰ πρῶτα πάσης τῆς ἀναιδείας ἔχει. *Farnabius.*

5 *Quem neque pudet quidquam, neque metuit quemquam*] Varie per casus discurrit, 'Quem neque pudet quidquam:' contra illud quod alibi pater dicit, 'Erubuit, salva res est.' *Donatus.*

Quem neque pudet quidquam] Magno ordine accusavit. Non (inquit) pudore movetur patrum, non metu parentum, non timore legum. Ergo

Digitized by Google

gradatim αὔξησις oratoria processit. *Idem.*

6 *Tenere se ullam*] Bene *Tenere*, quia *legem*. et est ἀμφιβολία oratoria. *Idem.*

Nam illa quæ antehac facta sunt, omitto] Accusatio duo tempora recipit; præteritum, ab ante gestis: et præsens, ab iis quæ objiciuntur. Ergo utrumque mira brevitate perstrinxit. *Idem.*

7 *Omitto*] Παράληψις. *Idem.*

Modo quid designavit] *Designare*, est rem novam facere. In utramque partem, et bonam et malam. Nam et *designatores* dicti, qui ludis funebribus præsunt: credo ob eam causam, quod ipsis ludis multa fiant nova et spectanda: simul etiam turba retineatur. Quæ sunt aut in spectaculis, aut in litibus. *Idem.*

Modo quid designavit] Puto ego, *designationem*, contractionem, aut conductionem populi in unum intelligi. hoc enim contingit ei, qui aliquo flagitio plurium in se oculos et ora convertit, et spectaculo est vulgo: quemadmodum designatores, qui ludis funebribus multitudinem retinent. *Idem.*

Designavit] Hoc verbum apud veteres duas res significabat: etenim prave et recte facta, *designata* dicebantur. *Idem.*

Quidnam id est] Et hoc etiam contemnens interrogat Micio. *Idem.*

8 *Fores effregit*] Hæc singula magna cum vociferatione inferenda sunt. stomachatur enim adversus male interrogantem. *Idem.*

Fores effregit, atque in ædes irruit alienas] Totum quidem unum crimen est: rapuit meretricem. Sed vide qua pompa, qua vociferatione dilatetur accusatio Demeæ, de moribus Æschini nihil nisi inania referentis. *Idem.*

Fores effregit, atque in ædes irruit alienas] Hæc singula consideranda sunt. Et bene dicit *alienas*, quia si lenonis diceret, parva res videretur. *Idem.*

9 *Ipsum dominum*] Iterum suppressa est infamis persona. *Idem.*

Atque omnem familiam multavit] Aut *Familiam* pro servis lenonis dicit, aut pro meretricibus. *Idem.*

10 *Multavit*] Laceravit, mutilavit, mollivit, atque dissolvit. Unde *Mulciber* a multando, quasi *Multiber*. *Idem.*

Mulctavit] Ex fide librorum Mss. et auctoritate Victorii ac Turnebi, scribendum *mulcavit*. Faber.

Usque ad mortem] Magna invidia cædis et mortis mentione, quæ tamen nulli accidit. *Donatus.*

Eripuit mulierem quam amabat] Omnia magno colore et accusatorie dicta sunt, et ex hoc maxime, quod lenonem et meretricem non dixit, contentus facti atrocitate, personarumque vilitatem reticens. *Idem.*

Mulierem eripuit] Non *Abduxit*, sed *Eripuit*. Idem.

11 *Clamant*] A præjudicato, et auctoritate rumoris. *Idem.*

12 *Hoc advenienti quot mihi, Micio, dixere*] Quasi dicat, Displicet omnibus, et multi eum accusant, nec tamen lenonis querelæ mentio fit. Vide oratorem. *Hoc* autem, vel articulus, vel adverbium loci est. *Idem.*

Hoc] Pro *huc*. secundum antiquum morem, ait Servius ad illud Virg. VIII. Æn. 'Hoc tunc ignipotens cœlo descendit ab alto.' *Farnabius.*

13 *In ore est omni populo*] Sallustius, 'In ore gentibus agens, populo, civitati.' *Donatus.*

14 *Si conferendum exemplum est*] Tanquam non sit conferendum. *Idem.*

Non fratrem videt rei dare operam] Satis comice hoc infertur legentibus argumentum: nam magis in culpa ille ipse est, quem laudat. *Idem.*

15 *Rei dare operam*] Non amori. *Idem.*

Rei dare operam] Quam facete Poëta hæc omnia falsa, et e contrario

facit Demeam credere. *Idem.*

Rei dare operam] Rusticæ, familiæ sustentandæ, augendæ. *Farnabius.*

Ruri esse] Non in urbe. *Donatus.*

Parcum] Non prodigum. *Idem.*

Sobrium] Non insanum. *Idem.*

Parcum ac sobrium] Contra illud: *Cur amat? cur potat?* Idem.

16 *Nullum hujus simile factum*] Hoc cum admiratione. Micio tangitur, quasi ipsius culpa sit fratris natura. *Idem.*

Nullum hujus simile factum] Hoc cum admiratione indignantis pronuntiandum est, et ardentibus in Micionem oculis. Et subaudiendum est *Esse*, aut *Invenire.* Idem.

Hæc quum illi, Micio, dico, tibi dico] *Illi*, pro *in illum:* et *tibi*, pro *in te.* Id.

Hæc cum illi Micio dico, &c.] Donatus: 'Illi,' &c. Ad sensum respexit, ut sæpe; phrasin non explicavit. *Hæc cum illi dico* s. dicta volo; *tibi dico* s. dicta volo. i. e. hæc cum ita loquor, ut ad Æschinum pertinere illique dici videantur, tu satis intelligere debes, ad te quoque pertinere tibique dici. *Bœclerus.*

17 *Tu illum corrumpi sinis*] Deest *nam.* Sed ferventius ἀσυνδέτως dicitur. et hoc *tibi* et *tu* pronuntiandum est intento digito, et infestis in Micionem oculis. nam hoc agi stomacho adversum dissimulatores solet. *Donatus.*

Tu illum corrumpi sinis] Mitius modo dixit, 'Sinis corrumpi:' mox vehementius dicet, 'An laudi putat fore, si perdiderit gnatum?' *Idem.*

18 *Homine imperito nunquam quidquam injustius*] Miro stomacho apud ipsum de ipso tanquam apud alterum loquitur. *Idem.*

Homine imperito, &c.] Prorsus bene exposuit hæc Donatus. Quem vide, et insuper nota Micionis σόφισμα. Ut homo urbanus et peritior, adversus fratrem agrestem, prudentiæ sibi arrogat aliquid, et sententia καθολικῇ ad prætexendas, quas subinfert, fraudes fucatæ orationis abutitur. *Bœclerus.*

Homine imperito nunquam, &c.] De hoc sic Menander. Οὐκ ἔστ' ἀνοίας οὐδὲν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, Τολμηρότερον. *Farnabius.*

19 *Nisi quod ipse fecit*] Αὐθάδεια. Hoc enim proprium rusticorum est, atque imperitorum. *Donatus.*

Nihil rectum putat] Proprie *putat.* Nam hoc verbum imperitorum est. Ordo est, qui nihil rectum putat, nisi quod ipse fecit. *Idem.*

20 *Quorsum istuc*] Deest *pertinet*, aut *dicis.* Idem.

Quia tu, Demea] Id est, homo imperitus. *Idem.*

Hæc male judicas] Pari virtute hæc leniter dicta sunt, qua superiora vehementer. *Idem.*

21 *Non est flagitium*] Non peccatum negat esse: sed flagitium non esse contendit, et ideo subindignanter pronuntiandum est: ut si dicat, Scortari quidem adolescentulum, delictum est, sed non est flagitium. et veniæ locus non tam in facto, quam in persona est constitutus. *Idem.*

Non est flagitium, mihi crede, adolescentem scortari] Mire respondit, et oratorie, ad hæc quæ invidiose dicta sunt. Nam quod ait ille, 'Eripuit mulierem quam amabat:' hic *scortum* dicit. Quod 'irruit in ædes alienas:' quasi ex vino furens, *potare:* quod cum aliis grave propositum est, hoc solum dicendo, leve reddit, id est, 'fores effringere.' *Idem.*

Non est flagitium, &c.] Cum pudore et flagitio ὑπεραπολογεῖται. Quo genere etiam utitur apud Plautum Callipho in Pseudolo I. 5. 18. &c. Mutuatur tamen Cicero, et Cæciliano duro patri hunc Terentianum mitem comparat in Cœliana cap. 16. non sane, philosophia aliquid tale dictante, sed licentia patronorum, quacunque specie reorum causas pingentium; et prætextu temporis ab emendata disciplina plurimum degeneris.

Ita fit nimirum, quod Historicus notat, ut facilem assensum oratori, 'sub nominibus honestis, confessio vitiorum et similitudo audientium' conciliet.' Ann. II. 33. *Bœclerus.*

Non est flagitium] Mitio sub hujus scenæ exitu fatetur se omnia hæc ex animo non dixisse, utcunque huic licentiæ laxarint habenas cum Græci tum Romani. Cic. pro Cœlio: 'Detur aliquid huic ætati, sit adolescentia liberior. non omnia voluptatibus denegentur,' &c. verum restringit eam postea, 'Revocet se aliquando ad curam rei domesticæ, rei forensis, reipublicæ,' &c. *Farnabius.*

Mihi crede] Quasi imperito dicit, *mihi crede*, non enim, *me intellige.* Quod imitatus Cicero sic Cælium exagitat; 'Magna sunt, mihi crede: noli hæc contemnere.' Hic enim et authoritas dicentis, et contemptus ostenditur audientis. *Donatus.*

23 *Hæc si neque ego, neque tu, fecimus*] Quia dixit: 'Qui nisi quod ipse fecit, nihil rectum putat.' *Idem.*

24 *Non sivit egestas*] Non voluntas prohibuit, sed necessitas: et ideo nulla laus. *Idem.*

25 *Quod tum fecisti inopia*] Nota *fecisti*, in eo quod significat *non fecisti.* *Idem.*

26 *Injurium est*] Quia nihil quicquam injustius homine imperito. *Id.*

Nam si esset unde id fieret] Non est necessario consequens, sed probabiliter admittitur apud oratores: non enim omnes qui habent unde faciant, continuo etiam faciunt. *Idem.*

Unde id fieret] *Fieret*, producta prima syllaba. Ennius: 'Memini me fieri pravum.' *Idem.*

Nam si esset, faceremus] Pro *fuisset*, et *fecissemus.* Faber.

Si esset unde id fieret, faceremus] I. e. unde id fieri potuisset, fecissemus. *Bœclerus.*

27 *Et tu illum tuum, si esses homo*] Multum progressus est, accusans accusantem. *Donatus.*

Et tu] Recriminatio, ut vocamus. *Farnabius.*

Illum tuum] Ctesiphonem. *Idem.*

29 *Exspectatum*] Odiosum et malæ vitæ. Nam filiis parentes aut amabiles sunt, aut exspectati. Amabiles, boni: exspectati, mali: quorum mors in dies singulos exspectanda et optanda sit. nam *exspectamus* ante diem: unde avidior intelligitur, qui exspectat, quam ille qui sperat. *Donatus.*

Quum ubi te exspectatum] Eo rem produxit, ut ipse magis videatur consulere disciplinæ, quam Demea. *Idem.*

Ejecisset foras] Non dixit *amisisset*: sed, ut quiddam abjiciendum, *ejecisset.* Idem.

Exspectatum] Juv. Sat. 14. 'Nam grave tardas Exspectare colos,' &c. *Farnabius.*

30 *Alieniore ætate, post faceret tamen*] 'Ανακόλουθον. Deest enim *quamvis.* Et *faceret* ultimum magnam vim habet, nihil enim prodesset, insuper obesset, retinere ab istis filium juvenem. *Alieniore* pro *aliena* dicens, comparativum gradum pro positivo posuit. *Donatus.*

31 *Pro Juppiter*] Tragica exclamatio est. et bene, tanquam ipse repreheuderet Demea, adjecit; 'Tu homo adigis me ad insaniam.' Et *tu homo* dicens, negat illi familiaritatem. *Idem.*

32 *Non est flagitium, facere hæc*] Moraliter indignatio expressa est, iisdem verbis, quæ frater dixerat, repetitis. *Idem.*

33 *Ne me obtundas*] Ne me sæpe et moleste interpelles. Nam *obtundere*, est aliquid sæpe odiose repetere. *Idem.*

Ausculta, ne me obt.] Micio jurgium vult ad disputationem conferre. Sicut enim in exprobrando, clamitando, male dicendo mores Demeæ plus valebant; ita in orando et disputando, non posse se ab homine iracundo superari, satis confidebat Micio. Duplex erat accusatio, 'flagitii et dam-

Digitized by Google

ni.' De flagitio jam disseruerat quo modo diximus: nunc de damno respondet, argumento ab adoptionis jure petito: quod etiam retro valet in ea, quæ flagitium spectabant. 'Tuum filium dedisti adoptandum mihi: is meus est factus.' i. e. omnis in Æschinum potestas, disciplina, regimen ad me transiit a te, cum in adoptionem mihi dedisti filium. Sicut et damna mea sunt, quatenus damnosus est ille. Excipit Demea: 'Curæ est mihi,' q. d. natura illi pater sum; non possum abjicere omnem de moribus ejus et educatione curam. Respondet Micio: habere eum domi, quod curet, alterum sc. filium Ctesiphonem, quem retinuerit. Nam, quantum ad Æschinum, *et mihi*, inquit, *curæ est*, meliori sc. jure, postquam hæc cura in me per adoptionem est translata. Hoc est quod dicit: 'Verum Demea curemus æquam uterque partem; tu alterum (Ctesiphonem) ego item alterum, Æschinum scilicet. Ita enim inter nos convenit, cum Æschinum in adoptionem dares mihi. 'Nam ambos curare, propemodum reposcere illum est quem dedisti.' i. e. si tu rebus Æschini te vis admiscere, in alienum jus involabis, vim facies conventioni inter nos factæ, adeoque adoptionem, cujus tu ipse auctor fuisti, evertes: cum ex meo filio tuum vis facere, quem adoptio ex tuo meum fecit. Hujus, quod pro se adfert Micio, juris tanta vis fuit, tanta argumentatio, ut Demea non potuerit se tueri, nisi negaret, sibi hoc propositum esse, et paternæ ac naturalis solicitudinis affectu tantum excusari cuperet: 'repeton' quem dedi?' non tam iniquus sum, ut semel placita et conventione utriusque nostrum firmata convellere, aut in tuum jus me immittere cogitem. 'Dictum hoc inter nos fuit' (ita ipse Demea fatetur act. v. sc. 3. vs. 10.) 'ne tu curares meum, neve ego tuum.' Tuum enim esse factum Æschinum ipsa adoptionis, qua in tuam domum eum dedi, formula probe commemini. Itaque quantum ad jus attinet, tu illi pater es, non ego: *alienus* tamen *non sum:* nec ex animo affectum naturæ possum expellere: *ægre est* ergo, nec aliter fieri potest, cum ad omne facinus eum prolabi audio. Si tamen hanc quoque naturæ solicitudinem ferre non potes, concedam tuæ voluntati; verbum posthac unum non addam. Poëta igitur studiose custodivit in omni deinde fabula, ut Demeæ constantem servandi, quæ convenerant, voluntatem tribueret. De Ctesiphone, 'Illum,' inquit, 'curo unum; ille ad me attinet. quando ita vult frater, de istoc (Æschino) ipse viderit.' Non pati quidem poterat severitas Demeæ, quin Micionis disciplinam subinde accusaret, arbitrium sibi tamen in toto negotio nullum vindicavit. Ita, cum Hegio vitium virgini ab Æschino oblatum commemorasset, ad Micionem omnia referenda decernit. (act. III. sc. 4.) imo solius Micionis arbitratu ad nuptias res deducitur, (act. IV. sc. 7.) nam quæ actu quinto videtur jubere Demea, ea consilii sunt ad ingenium et voluntatem Micionis accommodati, eo εἰρωνείας artificio, de quo ante. Paulo hæc uberius consignavi, quia illustris inprimis hæc disputatio in Adelphis est, de translata apud Græcos per adoptionem patria potestate. Id quod in jure civili Romano aliter postea Justinianus Imperator, egregia philosophia usus, constituit. *Bœclerus.*

34 *Tuum filium dedisti adoptandum mihi*] Mira argumentatio per ἐπαγωγὴν, quæ *inductio* ab oratoribus dicitur, quum per interrogationem pervenimus ad id, quod volumus, concludendum. *Donatus.*

Adoptandum mihi] Adoptationis formulam vide apud Agell. l. v. c. 19. *Farnabius.*

35 *Is meus est factus*] Sic progredi-

tur, quasi confessionis genus sit, adversarium tacuisse. *Donatus.*

Si quid peccat, Demea] Conclusio dubiæ rei a non dubiis sumpta. *Idem.*

Si quid peccat, Demea] Τῷ ἰδιωτισμῷ interposuit *Demea:* et repetitum est, *peccat.* Idem.

36 *Ego illi maximam partem feram*] Errant, qui putant *illi* esse pronomen, quum sit adverbium loci: ut, 'Illi mea tristia fata, Degeneremque Neoptolemum narrare memento.' *Illi* ergo *ibi, ubi ille peccat.* Quare quidam etiam *li* syllabam discretionis causa, ut locum significet, corripiunt. Et *maxumam partem* optime dicit. Non enim *universam,* quia non solus pater Æschini est: sed *maxumam,* quia ejus magis est, cujus filius cœpit esse per adoptionem. *Idem.*

Feram] Sustinebo, tolerabo. *Idem.*

Ego illi maximam partem feram] Donatus, *illi,* i.e. ibi, ubi peccat, accipit. non tamen hæc sola ratio forte est, explicandæ vocis, si quis cogitare velit. addit Donatus præterea: 'Et maximam partem,' &c. Nunc quidem, universam. Ita enim mox dicit: *de meo.* Sed, si sermo hinc ad ulteriora porrigitur, Æschinus hereditatem Demeæ, ex quo natus erat, olim cum Ctesiphone fratre debebat cernere. Sicut habetur infra act. v. sc. 3. vs. 28. &c. *Bœclerus.*

Ego illi] Pro *ibi,* ut in ea re observavit Excerptor. *Faber.*

37 *Obsonat, potat, olet unguenta, &c.*] Πυκνώσει quadam hæc coacervat. Varro lib. VI. de L. L. ita citat: 'Scortatur, potat, olet unguentum de meo,' in quo non dubitandum est, quin eum memoria fefellerit. Nec movent me Fr. Floridi Sabini rationes, ut omnes potius codices Terentianos corrigendos, quam ἁμάρτημα μνημονικὸν Varroni tribuendum putem. Alias enim et *unguentum* legere deberemus, sicut est apud Varronem, non *unguenta,* ut habent codices, Interpres, et Priscianus lib. VIII. et lib. IX. Jam si *scortatur* Poëta posuisset, quam frigide inferretur mox versu sequente: *amat? dabitur a me arg.* quæ vel sola ratio neminem dubitare sinit de veritate scripturæ usitatæ. *Bœclerus.*

Olet unguenta] A summo ad imum proposita solvuntur. Et mira varietas est, *Olet unguenta:* ne diceret, obsonat, potat, ungitur, ne scilicet hæc exercitationis palæstricæ, non luxuriæ dicerentur. *Donatus.*

38 *Amat*] Πρὸς τὸ, Cur amat? *Id.*

Dum erit commodum] Dare scilicet. *Idem.*

Dum erit commodum] Asconius Pedianus in Verrin. IV. '*Aut eum judicem, quem commodum erat.*' Venuste posuit pro eo, quem volebat. Sic Terentius: 'amat? dabitur a me argentum, dum erit commodum.' Nam meretrici dare quando est commodum? sed est positum pro eo, quam diu libuerit.' *Bœclerus.*

Ubi erit commodum] Asconius Pedianus in Verrinam IV. male explicat, ut et Taubmannus in Plaut. pag. 914. *Faber.*

39 *Ubi non erit*] Argentum scilicet: sed *commodum dare,* subaudiendum est. *Donatus.*

Fortasse excludetur foras] Hoc ita protulit, quasi dicat, nihil sibi deperisse, si gratis forte fuerit ad amicam admissus. Et totum hoc τῷ ἐξουθενισμῷ legendum est. Et mire *fortasse* dicit, ut pater indulgens, et credens adolescentem posse etiam amari ab amica: non enim affirmavit, ut diceret, *excludetur foras.* Idem.

Fortasse excludetur foras] Ab amica sc. seu meretrice. Donatus mores Micionis in voce *fortasse* agnoscit. Quem vide. *Bœclerus.*

Ubi non erit, fortasse excludetur foras] Elegantissimus Interpres sic vertit: *Quand je n'auray plus d'argent, peut-être que je le chasseray au logis.* At longe aliud Micio: non enim de exclusione ex ædibus suis cogitat, sed

Digitized by Google

ab ædibus meretricularum, quas nimis libenter invisebat Æschinus. Unde observatio in excerptis e Donato, 'Et mire, fortasse,' &c. Istam voculam, 'gratis,' e superiori loco huc retraxi, et sensus id postulat. *Faber.*

40 *Fores effregit? restituentur*] Pervenit ad præsens crimen: illa enim ante acta fuerant. *Donatus.*

Fores effregit? restituentur] Non sine pœna quidem in eum, qui vim fecerat, si res in judicium esset deducta. Sed Micio mores et tempora in oculis habet: ubi multi, ob calumnias litium Athenis usitatas, ob spem lucri, et similes causas, malebant omittere persecutionem juris sui, et privatim satisfactionem ac restitutionem accipere. Quæ res aluit licentiam potentiorum. Describit accurate noster infra act. II. sc. 1. vs. 41, &c. et sc. II. vs. 40, &c. Erat enim res cum lenone, cujus animi vilitas (descripta act. II. sc. 1. vss. 52. 53.) promtam impunitatis spem ostendebat. Sed cur non addidit Micio: 'Mulierem eripuit? reddetur.' hoc enim quoque Demea in sua accusatione, cui nunc respondetur, posuerat. Per artem reticuit caput flagitii, de quo nec responsio, neque satisfactio tam facilis Micioni erat futura, antequam Æschini animum in ea re perspexisset. *Bœclerus.*

Fores effregit] Citat hæc Cicero pro Cælio, sub persona mitioris patris. Vide ad Heaut. act. II. sc. 1. *Farnabius.*

41 *Resarcietur*] *Re* abundat. *Donatus.*

42 *Et unde hæc fiant*] Iterum subaudiendum, *est.* Idem.

Et adhuc non molesta sunt] Quia non est flagitium, adolescentem scortari. *Idem.*

45 *Ab aliis qui vere sciunt*] Superbum fuisset, *a me* dicere. Melius ergo, *ab aliis*, dictum est. *Idem.*

46 *Natura tu illi pater es, consiliis ego*] Urbane Micio *consiliis* subjunxit. Plus enim valet ad laudem consilium, quam natura. Et simul ostendit Poëta verbis Micionis, qui non natura, sed affectu sit pater, nullum patrem esse sapientem: eum vero posse sine perturbatione perfrui iis quos amat, quem patrem esse consilium fecerit, non natura, hoc est, qui filium adoptaverit. Et mire, quum *natura* singulariter dixerit, pluraliter intulit, *consiliis ego*. Idem.

Natura tu illi pater es, consiliis ego] Vidit Donatus in voce *consiliis* aliquid artis et sententiæ latere: sed parum diserte expedivit. Verum est comparari patrem, quem natura fecit, et quem ratio. Cum enim Demea exprobrasset Micioni, quod patrem gerere, sive patris officio fungi nesciret, qui nunquam liberos genuisset, adeoque suum exemplum, qui vere sciret patria munia fungi, tacite commendaret; respondet Micio, se non tanti putare, quod natura, quam quod ratio faciat, q. d. tu quidem natura Æschino pater es, atque hoc fortuitum est: sed ego qui destinato proposito ac deliberato animo personam patris in adoptatum indui, nihil prætermitto, quin ita ei consulam, sicut liberis consuli æquum est. Patris enim proprium est, liberis consulere. *Bœclerus.*

47 *Tun' consulis quidquam*] Apertior contumelia: et ideo sequitur denuntiatio discededi. *Donatus.*

Tun' consulis quidquam] Quia dixit, *consiliis ego pater sum;* a conjugatis argumentatus respondit, *Tun' consulis quidquam?* quia a consulendo *consilia* dicuntur, et *consultores*. Idem.

Si pergis, abiero] Ut, 'Donec me flumine vivo Abluero.' *Idem.*

Si pergis, abiero] Ἀρχαϊσμὸς, pro *abibo*. Et hoc, gestu abeuntis, vel abituri pronunciatur. *Idem.*

48 *Siccine agis*] Recte, quia jam abibat: quasi revocantis correptio est. *Idem.*

An ego totiens] Hoc conversum in-

Digitized by Google

telligas dicere. *Idem.*

Audiam] Deest *te:* sed exprimere durum fuit. Et hoc est obtundere. *Idem.*

49 *Curæ est mihi*] Æschinus scilicet. *Idem.*

50 *Curemus æquam uterque partem*] Proprie *uterque* et *æquam*, quasi particeps fratris. *Idem.*

51 *Propemodum*] Nisi addidisset *propemodum*, falsa videretur esse sententia. *Idem.*

52 *Ah Micio*] Religiose commotus est: ac veluti incusatio est perfidiæ: et ideo exclamat dolens, et transit in iracundiam, concessionemque, quæ ἐπιτροπὴ dicitur. *Idem.*

Ah Micio. M. *mihi sic videtur.* D. *quid isthic? &c.*] Dicit Demea: *ah Micio,* sub. quid dixisti? tune perfidiam in me incuses, aut me non staturum putes eo, quod inter nos convenit, et ipsa adoptionis formula continetur? Cum enim Micio dixisset, dum vis Æschinum curare, reposcis eum quem dedisti, adeoque non ratum vis esse, quod inter nos dictum actumque est; Demea 'religiose commotus,' (ut h. l. Donatus loquitur,) eo quod perfidiæ incusationem in hac exprobratione inesse cerneret, exclamat, *ah Micio*, quid dixisti? et, affirmante iterum, quamvis sub mitigatione quadam, Micione, *mihi sic videtur; κατ' ἐπιτροπὴν* concedit denique: *quid isthic?* sc. resisto, repugno. v. Faërn. et Guyet. 'Si tibi istuc placet, profundat, perdat, pereat,' &c. quæ cumulatio et celeritas iracundiæ apta est. 'Jam si verbum un. posth.' sc. dixero, peream. Quæ vox in uno Ms. meorum ex glossa comparet. *Bœclerus.*

53 *Mihi sic videtur*] Rationabiliter non *est sic* dixit: sed, *sic videtur:* non vult enim verum esse. *Donatus.*

Quid istuc] Deest *loquor* aut *resisto:* nam proprie significatio est de sententia sua decedentis. *Idem.*

54 *Profundat; perdat*] Ἐπιτροπὴ figura. Virgilius: 'Sequere Italiam ventis, pete regna per undas.' *Idem.*

Profundat, perdat, pereat] Hæc sic pronuntianda sunt, ut ostendatur gestu, nolle quod loquitur. *Idem.*

Profundat, perdat] Permissio Ironica irati. *Farnabius.*

55 *Si verbum unum posthac*] Ἀποσιώπησις. Deest, *tibi fecero*, aut tale hujusmodi. *Donatus.*

Rursum] Quasi curans irasceris? *Idem.*

56 *An non credis*] Irasci scilicet. *Idem.*

An non credis] Pareus in uno Ms. Palat. *ah* reperit. Donatus supplet ἔλλειψιν· *an non credis, irasci scilicet.* An non credis me irasci? merito scilicet irascor. *Bœclerus.*

Repetone quem dedi] Minus erat, si Æschinum diceret. sed plus est, *quem dedi.* Donatus.

57 *Ægre est*] Quasi dictum sit, quid ergo loqueris? quia ægre est. Cur ægre est? quia alienus sum. *Id.*

Alienus non sum] Mire *alienus non sum:* quasi timeat jam dicere, *pater sum.* Idem.

Alienus non sum] Satis cum stomacho, quasi dicat, si patrem me esse jam non licet, alienus non sum. *Id.*

Si obsto, hem desino] Vide de his et præcedentibus Fr. Guyet. *Bœclerus.*

59 *Iste tuus*] Memoriter *iste tuus,* ad illud quod dixerat, *meus est factus.* Donatus.

Iste tuus ipse sentiet posterius] Quantus sis, quantumque eum ames: hoc est, ut decipiatur per indulgentiam tuam. *Idem.*

Ipse sentiet] *Sentire* multi pro malo posuere, ut ipse alibi, 'Sit rogas? sensi: nam unam ei cœnam atque ejus comitibus dedi.' *Idem.*

60 *Posterius*] Etenim Demea satis hoc grave existimat dictum in eum, qui non provideat in futurum: et arctius, quia pater est. *Idem.*

Nolo in illum gravius] Scilicet quam hoc. *Idem.*

Digitized by Google

61 *Nihil, et nonnihil*] Nota figura est, conveniens placidissimo seni, qui in reprehendendo adolescente moderatus est. *Idem.*

Nec nihil] Apparet Terentium favere lenissimis patribus: unde subjecit etiam rationem facti Micionis. *Idem.*

Neque omnia sunt quæ dicit] Bene a Micione hoc dicitur: quia indulgentioris est, plura scire: et supra dixit, 'Ea ne me cœlet consuefeci filium.' Et hic sensus est: Nec contemnenda sunt quæ dicit, nec omnia dicit tamen. Hoc est, non sola sunt quæ dicit, sed multa alia. Et ordo est, neque tamen hæc quæ dicit, sunt omnia. *Idem.*

62 *Nonnihil molesta*] Placidissime *nonnihil* dixit: et *nonnihil* maluit repetere, quam vehementer iracundiam demonstrare. Est enim altera διπλότης. *Idem.*

Nonnihil molesta hæc sunt mihi] Optime Poëta Micionem fecit commotum: ne si omnino immobilis esset, non indulgere adoptivo filio, sed omnino eum non curare videretur. Ergo sic in eum servat placidum animum, ut tamen retineat patris affectum. *Idem.*

Nonnihil molesta hæc sunt mihi] Quæ ad finem usque scenæ sequuntur, bene explicantur a Donato: vel quatenus ad τὸ ἦθος pertinent (quid enim indulgentius illa μειώσει, *nonnihil molesta sunt:* et: *etsi Æsch. nonnullam in hac re nobis facit injuriam?*) vel quatenus οἰκονομίαν τεχνικῶς μεθοδευθεῖσαν spectant, cum ignorans adhuc vitium virgini oblatum Micio, de tædio amoris meretricii, et proposito uxoris ducendæ aliquid refert probatque. *Bœclerus.*

63 *Illi*] Demeæ scilicet. Aut *illic*, id est, ibi ubi Demea litigabat. *Donatus.*

Sed ostendere, me ægre] Constat ergo, ægre pati: nam aliter non erat parens. *Idem.*

Nam ita est homo] *Homo* dixit moraliter, sic enim de iis dicimus, quos parce reprehendimus, ut alibi, 'Ut homo est, ita morem geras.' *Idem.*

Ita est homo] Morosus sc. et intractabilis. *Farnabius.*

64 *Quum placo*] Id est, quum volo placare. *Donatus.*

Cum placo] Ubi placare conor. *Farnabius.*

Cum placo] Id est, cum placare studeo. *Faber.*

65 *Verum si augeam*] Argumentum a contrario. Nam *placare*, contrarium est irritantibus augentibusque iracundiam. *Donatus.*

66 *Aut etiam adjutor sim ejus iracundiæ*] Σύλληψις. Nam a genitivo casu accusativus assumptus est. *Idem.*

67 *Insaniam cum illo*] Plaut. Amphitr. act. v. sc. 2. 'Bacchæ bacchanti si velis adversarier, ex insana insaniorem facies.' *Farnabius.*

Etsi Æschinus nonnullam in hac re] Rursus διπλότης, ut sit mitis reprehensio: et hoc ipso gravis. nam *etsi*, et *nonnullam nobis*, temperamento sunt posita. *Donatus.*

69 *Quam hic non amavit meretricem? aut cui non dedit aliquid*] Ἦθος ὑπερβολῆς. *Quam non*, et *cui non*. Ea tamen hæc sunt, ut non gravi sono accusationis proferantur; sed solam reprehensionem contineant. *Aliquid* vero, admirantis est. Quod addidit *meretricem*, ostendit Micionem hoc solum adhuc scire: nihil autem de vitiata virgine. *Donatus.*

Quam hic non amavit meretricem] Et hoc cum venia et defensione. Nam colere meretricem, non est flagitium. Et simul etiam vitiatæ virginis adhuc ignarus ostenditur Micio. *Idem.*

Aut cui non dedit aliquid] *Aliquid* dicendo, prætermisit vel meretricem vel numerum. *Idem.*

70 *Credo jam omnium tædebat*] Παρένθεσις πρώτη. etenim addimus ad ea quæ apud nos parum certa sunt, aut *credo*, aut *puto*. Idem.

71 *Dixit velle uxorem ducere*] Mirum est apud Terentium, quum etiam per nescias personas indicet argumenta. nam quum Micio nesciat amari ab Æschino civem virginem, tamen dicit, *Credo jam omnium Tædebat*, et, *dixit se velle uxorem ducere*. Sic ex parte magna ostendit nescius argumentum: ideo quia verisimile est, amantissimum Æschini Micionem omnes scire affectus adolescentis et consuetudines. Et apparet præterea, conatum ex parte fateri vitiatum amore Æschinum, et pudore impeditum, tantum hoc dixisse, quod honeste potuit, velle se uxorem ducere: quam autem vellet, tacuisse confusum. *Idem*.

72 *Sperabam jam defervisse adolescentiam*] Recte *sperabam*, pro *gaudebam*: sic enim dicimus, quum errasse nos cernimus. Et mire: non dixit, *sperabam illum jam corruptum*: sed mitis senex totum ætati attribuit, nihil filio. *Idem*.

Defervisse adolescentiam] Servat propositum circa ætatis veniam. *Idem*.

Defervisse] Quasi deorsum a fervore tenuisse. Legitur et *desævisse*. Idem.

73 *Ecce autem de integro. nisi quidquid est*] 'Αποσιώπησις prima: quia non vult credere. *Idem*.

Nisi quidquid est] Deest *quia*, ut sit, *nisi quia*. Et est sensus, nisi quia non temere credo; et volo scire quidquid est. *Idem*.

74 *Hominem*] Æschinum. *Farnabius*.

ACTUS II.

SCENA I. Ne cui forte, putanti Demeam in superiore scæna Micioni narrasse ea, quæ inducuntur hic fieri, ordo rerum præposterus esse videatur, animadverti debet, bis Æschinum cum lenone esse rixatum: prius quidem, cum ex domo lenonis fidicinam abduxit, cujus rei sparso statim per urbem rumore, ad Demeamque delato, mox ad id Micioni nuntiandum Demeam cucurrisse. Interim Æschinum fidicinam deducentem, insequente eum lenone, domum suam, id est Micionis, pervenisse. quo cum introducere eam vellet, tum lenone id prohibente, secundam rixam extitisse. Hæc ita esse clarissime ostenditur, cum de priore quidem rixa dictum sit, 'fores effregit,' nimirum lenonis; et 'abduxit mulierem, quam amabat:' in posteriore autem, servo quidem dicatur, 'Abi præstrenue, ac fores aperi:' fores scilicet ædium Micionis patris Æschini: ipsi vero fidicinæ, 'i intro nunc jam.' *Faërnus*.

Satura est hæc Scena, ex trochaicis et iambicis, quos alii aliter metiuntur. Vide Faërni not. et Antesignani edit. vs. 2. Ms. Argentor. *otiose jam nunc illico hic consiste*. unus meorum: *ot. jam illico nunc consiste*. alter: *otiose illico jam nunc consiste*. vs. 3. unus: *nunquam ego dum adero hic tanget te*. alter: *nunq. d. e. a. hic tanget te*. vs. 5. duo: *quamquam sit scelestus, n. c. h. v. ut iterum vapulet*. vs. 6. omnes, ut editum est; ut et vss. 7. 8. 10. 11. vs. 14. Argent. *i intro jam tu nunc*. meorum uterque: *i intro jam nunc tu*. vs. 15. omnes ut edidimus. vs. 16. omnes: *dimoveas*. unus omittit, *oculos*. vs. 17. duo: *innuero*. vs. 18. omnes: *istuc volo ego i. e.* vs. 19. omnes: *o miserum facinus. Æ. gemin. &c.* Argent. meorumque alter: *hei miseram*. unus: *hei miseriam*. quod nihili esse puto. omnes omittunt τὸ *mihi*. vs. 21. duo omittunt τὸ *tu*. vs. 25. unus: *qui tibi licet magis m. h.* alter: *quid tibi licet meam habere, pro qua*

ego argentum dedi? vs. 26. duo: *hoc convitium.* vs. 27. duo: *nam si mol. perges jam esse, intro arripiere.* vs. 29. omnes, ut edidimus. vs. 31. duo: *egone debacchatus sum in te, an tu in me?* unus: *egone in te debacchatus an tu in me?* vs. 36. omnes pro *hoc*, *id* habent. duo: *etiam hercle.* duo: *quod cœpisti.* vs. 39. duo: *verum dandam.* vs. 40. duo: *nam ego liberali illam assero causam manu.* vs. 42. omnes: *summe Jupiter.* vs. 45. et 46. ut edidimus. ut et vs. 48. nisi quod in posteriore parte duo: *sed hoc ego hariolor.* vs. 51. *id quoque f. possum.* vs. 52. omnes: *inceperis.* vs. 54. duo: *deputo;* unus, *reputo.* Bœclerus.

1 *Obsecro, populares*] Popularitas *in omnis rei consortium sumitur. Nunc autem* populares *cives dicit. Et hoc est, quod veteres* quiritari *dicebant, Quirites conclamare.* Donatus.

Obsecro, populares, ferte misero atque innocenti auxilium] Hic exemplum est contumeliosi per potentiam divitis, et in perniciem suam pauperis contumacis. *Idem.*

Obsecro populares] Tres primi versus hujus scænæ, item sextus, octavus, et undecimus sunt trochaici tetrametri acatalectici: reliquorum versuum, qui sunt in principio hujus scænæ, quartus iambicus dimeter est: quintus, qui videtur iambicus tetrameter acatalecticus, si tamen in eo in 'scelestus' pænultimam corripias, abjecto s, erit simul cum septimo, nono, decimo, duodecimo, quartodecimo, quintodecimo, et sextodecimo, trochaicus catalecticus. Item tertiusdecimus, abjecto s ex 'fores,' factaque synalœpha. Reliqui versus partim trochaici catalectici sunt, partim octonarii iambici. *Faërnus.*

Obsecro, &c.] Ipse raptus præcesserat, cujus rumor a populo ad Demeam delatus illum efferavit, ut in scena præcedente. Continuatur hic rixa dum Æschinus, quam eripuerat meretricem ad fratrem Ctesiphonem, qui in domo Micionis exspectabat, deducit. Sequitur in via leno. *Farnabius.*

Ferte mis. atque innoc. a.] Quæ de secundo hoc jurgio Æschini cum Sannione, Faërnus habet, vide. Quiritationem diligenter explicavit Donatus. Quæ verba ad quas personas in hac Scena referantur (non parum enim interest) Guyetus annotavit. Qualia nunc non repetenda sunt. *Bœclerus.*

2 *Subvenite inopi*] Vide quam posteriora vehementiora sunt, ad incendendum populum. Primo, 'miserum:' post, 'innocentem:' ad ultimum, 'inopem' posuit. Et primo, 'ferte auxilium:' post, 'subvenite.' Et totum hoc principium a benevolentia sumitur: quæ comparatur ex invidia potentiæ Æschini. Nam contraria in Æschino esse vult intelligi. *Donatus.*

Misero atque innocenti auxilium: Subvenite inopi] Tria sunt, 'Miser,' 'Innocens,' 'Inops.' *Idem.*

Otiose nunc jam] 'Otiose,' securé significat. Nam nisi qui securus est, otiosus non est. *Idem.*

Otiose nunc jam ilico hic consiste] Simul imperavit modum, tempus, locum, factum. Modum, 'otiose:' tempus, 'nunc:' locum, 'hic:' factum, 'consiste.' Nam 'jam' et 'illico,' alterum tempori adjungitur, alterum loco. At 'consistere' est audacter et constanter stare: ut, 'Constitit in digitos extemplo arrectus uterque.' *Idem.*

Otiose, nunc jam illico hic consiste] Servum ducentem puellam morari jubet, et consistere. *Farnabius.*

Illico] Modo locum, non tempus significat. *Donatus.*

3 *Quid respectas*] Meretricem timide respectantem jubet esse securam a lenone insequente. *Farnabius.*

Nunquam] Pro *non.* Virgilius, 'Nunquam omnes hodie moriemur inulti.' *Donatus.*

Digitized by Google

4 *Istam invitis omnibus*] Deest 'abducam.' *Idem.*

Ego istam invitis omnibus] Bona ἔλλειψις: nemo enim plene loquitur, qui luctatur. *Idem.*

Ego istam] Abducam sc. aut retinebo. *Farnabius.*

5 *Quamquam est scelestus, non committet*] Ἀνακόλουθον primum: nam quum proposuisset 'quanquam,' non subjecit 'tamen.' *Donatus.*

Quanquam est scelestus, &c.] Cautum erat sub exheredationis pœna, ne filius familias lenonem pulsaret. Æschinus itaque non denuo et in publico sibi depalmandum lenonem statuit, ne ad patrem hæc emanet, atque hinc ipse perpetuo perierit. infra act. II. sc. 4. *Farnabius.*

Committet] Perficiet. sed hoc proprie de illicitis et puniendis facinoribus dicimus. Et simul hic ostendit Comicus adolescens cedere se lenoni, invitum se noxam intulisse: et id quod fecerit, fecisse lenonis culpa, non sua. *Donatus.*

Iterum ut vapulet] Minaciter Poëta priorem litem sustulit, dicendo 'iterum:' ut non eadem lis esset, de qua supra Demea questus est: sed instaurata nascatur. *Idem.*

7 *Leno ego sum*] 'Leno' terribiliter pronuntiandum est: quasi dicat, cui supplex eris. Sed ex argumento est, quod contemnit Æschinus minas lenonis: utpote qui jam uxorem decreverit ducere. *Idem.*

Leno ego sum, &c.] Donatus ad terrorem, Eugraphius ad contemtum retulit. Placet Eugraphii potius sententia. Hoc vult Sannio dicere: nolo te meæ conditionis ignarum esse; leno sum, fateor; sed, ut in hoc genere, homo cetera non pessimus. Nihil autem tibi hoc proderit, quo minus ereptæ mulieris nomine reus peragi possis. Tam mihi jus dicetur, quam alii. In bene constituta enim republica judicium redditur etiam vilibus personis: atque, ut propius ad nostram rem loquamur, jure civili Romano bene constitutum est, ut restitutio non impediatur, etiamsi spolians objiciat, spoliatum prædonem esse. *Bœclerus.*

Scio] Hic sic respondit, quasi in lenone imminutio capitis tantum consisteret, *Fide usquam optuma.* 'Fides' in concipiendis comminationibus: nam 'denuntiatio' comminantis est. *Donatus.*

8 *Tu quod te posterius purges, &c.*] Hic quoque sententias juris loquitur; neminem teneri, ut privatim transigat, aut pœnitentia ejus, qui vim intulit, contentus sit. Non enim idem est pœnitere ac restituere. Sed 'Nec prodest ei, qui vi rapuit, ad evitandam pœnam, si ante judicium restituat rem quam rapuit,' ut est in l. v. ff. vi bon. rapt. *Bœclerus.*

Nolle hanc injuriam mihi factam esse] Hoc e solemni satisfactionis more apud Romanos: ubi jurejurando agnoscebat quis, indigno se contumeliam intulisse, et nolle factum. Sic Liv. XXIX. 'Locrensibus Senatum respondisse, quas injurias sibi factas quererentur, neque Senatum, neque populum R. factas velle.' Consimilem sui purgationem a Jove simulatitio habes apud Plaut. Amphitr. act. III. sc. 2. *Farnabius.*

9 *Hujus non faciam*] Figurate ergo. 'Quod te purges,' id est, purgationem tuam. 'Hujus' autem δεικτικὸν est. Aut enim stipulam, aut floccum moverat, aut summum digitum. *Donatus.*

Hujus non faciam] Cicero: 'Ne tantulum quidem commotus est.' *Id.*

Ego meum jus persequar] Hoc est lenonium. *Idem.*

Meum jus] Meam libertatem. *Meum jus*] Meam vindictam. Nam ut illa 'injuria' est, quæ fit innoxio; ita jus vindicta illa, quæ redditur reo. *Idem.*

Persequar] Ulciscar. Cicero: 'Tu dum tuas injurias per te, id quod non

potes, persequi conaris.' *Idem.*

10 *Neque tu verbis solves unquam, quod mihi re male feceris*] Νομικῶς. Et 'solves,' lues, persolves, id est, satisfacies, ac te purgabis. *Idem.*

Re male feceris] Acuendum est 're,' et significanter proferendum. ibi enim est sententia. Et plus dixit, *re malefeceris*, quam *injuriam feceris.* Idem.

11 *Novi ego vestra hac*] Ἔλλειψις, deest enim 'verba.' *Idem.*

Novi ego vestra hæc, &c.] Vide quæ huc ex aliis annotavit Jo. Weitzius. Formula satisfactionis valde insignis: in qua pœnitentia, et confessio injuriæ cum quadam palinodia conspicitur, adhibita jurisjurandi religione. Exemplum est apud Plaut. Amphitr. III. 2. 50. &c. Quod præcesserat, 'verbis non solvi quod re male factum est,' itidem *νομικῶς* sive ex regula juris communis dici, Donatus annotat. *Bœclerus.*

Jusjurandum dabitur] Hoc est, jurabimus te esse indignum cui injuria fiat hujusmodi. Aut separatim, *jusjurandum dabitur;* et separatim, *te esse indignum injuria hac.* Et sic melius. Verba enim satisfaciunt, quum res colligitur in generalibus causis. nam sæpe iræ ac lites jurejurando sunt terminatæ. *Donatus.*

12 *Indignum injuria hac*] Comice 'indignum' et 'indignis.' *Idem.*

13 *Abi præ strenue*] Aut *abi præ*, id est, prior: aut *abi præ*, id est, præi: ut, 'I præ, sequar.' Aut *præstrenue:* ut, 'Prædivitis urbe Latini.' *Idem.*

Abi præ strenue] Magna contemptio minarum lenonis, non respondisse Æschinum ad ea quæ dixerat. *Idem.*

Abi præ strenue, ac fores aperi] Parmenonem præire jubet, ac fores Mitionis ædium aperire. Inhibet leno. *Farnabius.*

Abi præ strenue] Ad servum sermo est. *Faber.*

Ceterum hoc nihil facis] 'Nihil' pro 'non.' Legitur et *nihili.* Donatus.

Ceterum hoc nihil facis] V. Guyet. frustra id conaris. Obsistit enim leno, ut mox: 'At enim non sinam;' dum rei suæ possessionem sibi vindicat, donec plagis coërcetur, ut amplius resistere nequeat. Donatus videtur legisse: *enim non sinam*, excluso *τῷ at;* dum annotat, 'Enim,' inceptivam particulam esse apud veteres. *Bœclerus.*

14 *I intro nunc jam*] Fidicinam alloquitur. *Farnabius.*

I intro nuncjam] Ad fidicinam. *Faber.*

At enim non sinam] 'Enim' inceptiva particula apud veteres fuit: sed et convenit perturbationi. *Donatus.*

15 *Nimium istoc abisti*] Quasi ex contumacia lenonis appareat, quod multum abierit. *Idem.*

Nimium abiisti isthoc] Mutandum aliquid in versione Gallica ad hunc locum; item mox ad illa verba, 'Hem, serva.' *Faber.*

Propter hunc] Juxta hunc, ut Virgilius, 'Templum de marmore ponam Propter aquam.' *Donatus.*

Hem, sic volo] Mire Comicus, ex alterius verbis, quid faciat alter, ostendit. *Idem.*

16 *Quoquam dimoveas tuos*] Liber Bembinus et alii antiqui, *demoveas.* Faërnus.

17 *Quin pugnus continuo*] 'Pugnus' a pugna dictus: aut ab illo 'pugna.' *Donatus.*

Pugnus continuo] Id est vestigium litigantis. *Idem.*

18 *Istuc volo ergo ipsum experiri*] Expresse ostendit pauperioris loquacem contumaciam usque ad pericula cædis. *Idem.*

Istuc volo ergo ipsum experiri] Hoc illo dicente, servus lenonem verberat. *Idem.*

Hem serva] Nescias cui dicat hæc Æschinus, an lenoni, an servo: sed servo magis est verisimile. *Idem.*

Hem serva] Parmenoni imperat ut mulierem retineat, lenoni ut omittat.

Digitized by Google

Farnabius.

19 *Geminabit nisi caves*] Hoc comminantis est, non jubentis ferire. Sed quia longe stat Parmeno, 'gemina' putavit dictum. Et 'geminabit,' subaudiendum est 'plagam.' *Donatus.*

Geminabit nisi caves] Non singularem pugnum, et unum dabit, sed 'geminabit:' quasi dicat, geminato duplicatoque numero inferet. *Idem.*

Hei misero mihi] Leno pulsatur. *Idem.*

20 *Non innueram*] Convenienter Poëta avidiorem Parmenonem malefaciendi inducit, quum supra dominum invitum ostenderet cogi ad inferendam injuriam. *Idem.*

In istam partem potius peccato] Ut verberes non jussus potius, quam jussus non verberes. *Idem.*

21 *Nunc jam*] Duæ partes istæ sunt. Et bene 'jam,' quia sero, et post plagas. Et utrum hoc lenoni, ut abeat, an puellæ ut introëat, dicitur? sed facetius est, si lenoni intelligas dici: quasi hoc factum sit quod voluerit: et quasi venerit ut vapulet. Et 'jam' etiam tarditatis incusatio est, ut Virgilius, 'Jam melior, jam diva precor.' *Idem.*

Regnumne Æschine] Invidiosa moraliter exclamatio, et ardentior ad plagas. *Donatus.*

Regnumne, Æschine, hic tu possides] Bene 'hic,' id est, Athenis, ubi gravius crimen est dominari velle: nam tyranni ibi semper oppressi sunt, et maxime a proximis. *Idem.*

Hic] Athenis, civitate libertatem semper adversus tyrannos asserente, atque ubi Democratica administratio. *Farnabius.*

22 *Si possiderem*] Ἠθικὴ εἰρωνεία contemnentis in invidiam. *Donatus.*

Ornatus esses ex tuis virtutibus] Cito ostendit quantum a se longe sit regnum, qui dixerat ornari potuisse lenonem. *Idem.*

Ex tuis virtutibus] Sic veteres per εἰρωνείαν 'virtutes' pro flagitiis dicebant. Lucilius, 'animo ac virtutibus.' *Idem.*

23 *Quid tibi rei mecum est*] Hoc, quia verberatus est, dicit. ut sit, *quid tibi debeo?* non quia nihil sibi debeatur. *Idem.*

Quid tibi rei mecum est] Donati et Guyeti expositionem juvat locus παράλληλος in Heaut. IV. 4. 2. ubi Bacchis ad Syrum: 'etiamne tecum hic res mihi est?' Resp. Syrus: 'minime: tuum tibi reddo.' *Bœclerus.*

Nihil] Facete: quia ipse abstulit, et 'nihil' vult a se repeti. *Donatus.*

Quid? nostine qui sim] Proprie: sic enim dicit qui nihil quicquam debet, 'Non me novit,' non quod ignoretur, sed quod in jure non cernatur. *Idem.*

Nosti qui sim? Æs. non desidero] Plautus Menæchm. II. 2. 22. 'Ego te non novi, neque novisse adeo volo.' Catull. ep. XCIV. 'Nil nimium studeo Cæsar tibi velle placere, Nec scire utrum sis albus an ater homo.' adde Ph. II. 3. 85. *Bœclerus.*

24 *Si attigisses*] Plus dixit 'attigisses,' quam 'tetigisses.' Est enim multo majus 'attingere,' quam 'tangere.' *Donatus.*

25 *Qui tibi magis licet*] Hic non tam ratiocinatio est, quam exclamatio per dolorem. *Idem.*

Qui tibi magis] Si mihi, inquit, non licet attingere tuam; cur tibi licet meam, non tangere, sed habere? Et 'habere,' utrum domi in consuetudine: an corrumpere, id est, stuprare intelligimus? *Idem.*

Meam habere, pro qua ego argentum dedi] 'Meam' suffecerat: sed magna moralitate additum, 'pro qua argentum dedi,' ad vociferationem. Simul esse ostendit leno quod repetat. *Idem.*

Qui tibi magis licet meam habere, pro qua ego argentum dedi] Bona fide se emisse, ostendere vult, adeoque bonæ fidei possessorem esse, qui in suo jure neminis hominis facto debuerit

turbari. *Bœclerus.*

26 *Ante ædes non fecisse erit melius hic convicium*] Non erat quod ad hæc juste responderet. et ideo sic respondet, ut convicium dicat, quod verum est. *Donatus.*

Ante ædes non fecisse erit melius hic conv.] Guyeti explicationem possit firmare locus Plautinus in Bacchid. IV. 8. 33. 'Ut ne clamorem hic facias neu convicium.' Donatus aliter accipit. 'Melius erit non fecisse,' formulam sapit, ut in illo veteri: 'quievisse melius erit.' et: πολλῷ γὰρ ἄμεινον. Minarum autem vim habent hoc loco illa verba: quas mox clarius exprimit Æschinus: cujus ἦθος tale facit poëta, ut disputationi juris, vim opponeret. *Bœclerus.*

27 *Jam intro arripiere*] Liber Bembinus et Decurtatus, *abripiere.* Faërnus.

28 *Loris liber*] 'Lora' apud veteres 'laura' dicebantur, a lauro triumphorum: sub qua mos erat captivos vinciri, ducique per pompam. Ideo autem, ut conditionis reminiscantur, loris cæduntur mancipia: nam 'mancipia' dicuntur, quod manu capta sunt: 'servi,' qui servati sunt, quum eos occidi oporteret jure belli. Unde Virgilius sic inducit captivum rogantem, 'Per patrios manes, per spes surgentis Iuli, Te precor, hanc animam serves natoque patrique.' *Donatus.*

Loris, liber] Novus injuriæ titulus. Loris cædere sive flagellare liberum hominem Athenis non licebat. Servorum id supplicium fuit. Quam rem Sannio hic ex 'libertate democratica' deducit: 'Hiccine libertatem aiunt esse æquam omnibus?' i. e. annon vivimus in republica populari, ubi omnes cives, eo ipso quod cives sunt, æquo jure agitant et libertatis beneficiis perfruuntur? Unde et Cicero pro C. Rabirio, legem Porciam, quæ exemplo juris Attici virgis cædi civem Rom. vetabat, libertatis favore commendat. (cap. 4.) ac in Verrina v. cap. 63. cum affectu et figura amplificat: 'O nomen dulce libertatis! o jus eximium nostræ civitatis! o lex Porcia, legesque Semproniæ!' *Bœclerus.*

Loris liber] Loris quippe cædi illiberale ac servile fuit: ut magistratus virgis in noxios utebantur, ita domini in servos loris. *Farnabius.*

29 *O hominem impurum*] Sic veteres 'impurum' generaliter pro improbo ponebant: ut eadem hac fabula, 'Persuasit ille impurus, sat scio.' *Donatus.*

Hiccine libertatem] Scilicet Athenis. *Idem.*

Æquam esse omnibus] Quasi diceret, ubi non est, quando Æschinus loquitur. Et bene 'omnibus,' ut ne lenones quidem videantur excepti. *Idem.*

Æquam esse omnibus] O. l. s. *esse æquam.* Faërnus.

30 *Si satis jam debacchatus es, leno, audi si vis nunc jam*] Istud 'jam' est disyllabus, ut sæpe apud Plautum; est enim versus octonarius iambeus. Vide Not. ad Andriam. *Faber.*

31 *Egon debacchatus sum in te, an tu in me*] Variant hic libri scripti: nos antiquissimos sequemur, in quibus omnibus ita est: *Egon debacchatus sum autem, an tu in me?* Cum enim non dixerit Æschinus lenonem in se debacchatum, sed tantummodo debacchatum, leno quoque id simpliciter negat, subdens eum potius in se debacchatum. Sane prima hujus versus syllaba pertinet ad præcedentem. *Faërnus.*

Mitte ista, atque ad rem redi] Superbe adolescens maleficium non putat lenonis esse purgandum. 'Ad rem' autem, ad negotium de quo agitur, dicit. *Donatus.*

Omitte ista] O. l. s. et Donatus, *mitte ista.* Faërnus.

32 *Quam rem*] 'Quam abduxisti.' 'Res' enim, pecunia intelligitur: vel

Digitized by Google

id pro quo pecunia danda est. *Donatus*.

Quo redeam] Ad, 'quam evertisti domum:' quia, 'fores effregit, atque in ædes irruit alienas.' *Idem*.

Quod ad te attinet] Quod tibi prodest, et commodum est. *Idem*.

33 *Cupio*] Ille 'vis' dixit: hic 'cupio.' *Idem*.

Modo æqui aliquid] Subaudiatur 'dicas.' *Idem*.

Cupio, modo æqui aliquid] Et Bembinus et Victorianus, et omnes fere alii l. s. *Cupio: æqui modo aliquid*. Faërnus.

Vah. leno iniqua me non vult loqui] Nomen sacrilegum et injustum 'leno,' iniquitatem agitat, justitiæ patrocinatur. Hoc totum εἰρωνικῶς pronuntiandum est. *Donatus*.

Vah, leno iniqua me non vult loqui] Vah. unde nobis nova incessit religio? gratemur nobis reformatum rerum statum: si quidem lenones impuri, impii, sacrilegi iniquitatem agitare, æquum exigere, de virtute loqui, justitiæ patrocinari incipiant. *Farnabius*.

34 *Leno sum*] Figura συγχώρησις. *Donatus*.

Pernicies, &c.] Diphilus. Οὐκ ἔστιν οὐδὲν τεχνίον ἐξωλέστερον Τοῦ πορνοβόσκου. *Farnabius*.

35 *Est orta injuria*] 'Orta,' cœpta. *Donatus*.

36 *Nam hercle etiam id restat*] Liber Bembinus, *hoc restat*. Faërnus.

Illuc quæso redi quo cœpisti, Æschine] Figurate: rectum enim erat, *unde cœpisti*. Nisi forte 'quo' pronomen est modo accipiendum: ut sit, 'a quo.' Et bene memor est, dixisse Æschinum, 'Omitte ista, atque ad rem redi.' *Donatus*.

37 *Quæ res tibi vertat male*] Adjicit contumeliam, quasi et hoc multum sit et inimicum. Vertumnus dicitur deus qui rebus ad opinata revertentibus præest. Sæpe autem male cedit, quod bonum putatur: et hoc est male vertisse: ut ille gladius, qui muneri datus, adminiculum fuit reginæ pereunti, de quo Virgilius: 'Ensemque reclusit Dardanium, non hos quæsitum munus in usus.' *Idem*.

38 *Argenti tantum tibi dabitur*] Idem liber, et Basilicanus, et Victorianus, et multi alii, non habent dictionem *tibi*, ut et exigit versus, qui est octonarius, attributa tamen prima ejus syllaba versui præcedenti. *Faërnus*.

Quid si ego tibi illam nolo vendere] Hæc majoris sunt stomachi, et ideo stultiora: nam quod jam amisit, venditurum se negat. Et, *quid si nolo*, nove dictum est, et τῷ ἰδιωτισμῷ. *Donatus*.

Quid si ego tibi illam nolo vendere? coges me] Potest autem dici, *quid si nolo? coges me?* Idem.

38. 39 *Quid si ego illam tibi nolo vendere, coges me*] Iterum jure nititur. In ipsa enim dominii et proprietatis natura hoc inest, ut re nostra, non alieno, sed nostro arbitratu utamur, et, in hoc negotio, an vendere, et cui vendere velimus, constituamus. Itaque naturalem æquitatem sequuntur juris civilis R. conditores, quando decernunt, neminem cogi ut suam rem invitus vendat, aut vendat alii, quam cui vult. Vide omnino Imperatorum Constit. l. XIV. C. de Contrah. Emt. ut et l. XI. eod. et adde l. IX. ff. de Act. Rer. amot. l. XVI. C. de Jure Delib. quæ loca ad Terentium suum notavit Vir doctrina, humanitate, pietate, Germano candore inprimis præcellens, Joh. Henricus Schrœterus, cujus amicitia perlibenter et familiariter utor. *Boeclerus*.

39 *Minime*] Εἰρωνεία. *Donatus*.

Namque id metui] Εἰρωνεία contumax et ridicula in eo, quod jam amisit id de quo dixit se cogi non posse. *Idem*.

Neque vendendam censeo, quæ libera est, &c.] Æschinus, qui hactenus Sannioni jure agenti nihil responderat,

Digitized by Google

præter vim et minas, et denique pretium pro erepta muliere, circa mentionem ulterioris satisfactionis, obtulerat, cum videret, Sannionem recusare pactionem, extemporali astutia calumniæ metum injicit, et vindicias libertatis prætexit, confingens liberam esse mulierem, quam eripuerat. q. d. 'Quia liberam mulierem, quæ vendi non potest, alienare vis, ego illam liberali causa h. e. directa legis, qua liberos homines alienare prohibitum est, actione, assero manu.' Hæc Jureconsulti celebris verba rem satis explanant, si modo contextus Poëtæ propius attendatur. ita enim voluit dicere Æschinus: Tu dicis, Sannio, cogi te non posse, ut mihi vendas mulierem. recte. Non cogam te. Imo ostendam, nec fas tibi esse, vel mihi vel cuiquam mortalium eam vendere. Libera est enim, (στρατήγημα ἀγωνιστικὸν, hoc est, quod interjicit,) quam tu hactenus ut servam, ut venalem detinuisti. Eo nomine te in jus vocabo, assertaque in libertatem muliere, ut sine omni pretio eam dimittere cogaris, imo ultro puniaris, efficiam. Vide ergo, num satius sit, argentum quod obtuli accipere, 'an causam meditari tuam.' Hujus astutiæ Pamphilo hæc subsidia præsto erant, quod lenones valde vulgo suspecti essent, tanquam qui liberas puellas, abductas alibi aut raptas, nec ignorantes modo, sed scientes sæpe mercarentur: eoque quæstus ipsorum apud judices, in judicio libertatis, parum esset favorabilis. Apud Plautum in Persa IV. 9. 'ambula in jus leno .... qui hic commercaris cives homines liberos.' Unde mox κωμικῶς 'feles virginaria' dicitur. ut et in Rudente act. III. sc. 4. ubi Poëta talis lenonis propositum ἠθοποιεῖ, dum ita inducit loquentem: 'Argentum ego pro istisce ambabus, cujæ erant, domino dedi: Quid mea refert, hæ Athenis natæ an Thebis sient, Dum mihi recte servitutem serviant.' Respondet Trachalio: 'Itane impudens, Tune hic feles virginalis liberos parentibus Sublectos habebis, atque indigno quæstu conteres?' Propter hujusce rei suspicionem, aliquando ita emebantur a lenone puellæ, ut teneretur ille emtori pretium restituere, si vendita puella in libertatem assereretur. Exemplum est in Curculione Plauti act. V. sc. 2. vs. 66. &c. ubi miles, de puella quam a lenone emerat, postea libera inventa; 'Et leno hic debet nobis triginta minas. PH. Quamobrem isthuc? MI. quia ille ita repromisit mihi: Si quisquam hanc liberali asseruisset manu, Sine controversia omne argentum redderet.' Adde Scen. seq. vs. 31. &c. In eadem Plautina fabula (act. V. sc. 2. vs. 22.) formulam et elogium ejusmodi accusationis, non quidem in lenonem sed in militem, proponi videmus: 'Qui scias mercari furtivas atque ingenuas virgines, Ambula in jus.' Itaque Sannioni ista comminatio Æschini terribilis fuit, cum vindicias secundum libertatem se postulaturum diceret. Quibus secundum mulierem datis, vel futurum erat, ut convinceretur, quod sciens in libertatem mulieris peccasset, adeoque pœnam quoque ferret; vel si ambiguum illud maneret, restituere et ab se dimittere eam statim cogeretur, nemine pretium reddente, quanti emerat. *Boeclerus.*

40 *Nam ego illam liberali assero causa manu*] Ordo est, *ego liberali causa, manu assero.* Et sunt juris verba: a quibus etiam 'assertores' dicuntur vindices alienæ libertatis. Nam et causa ipsa 'liberalis' dicitur, quæ actionem in se continet libertatis. *Donatus.*

Nam ego illam liberali assero causa manu] Donatus et o. l. s. *nam ego liberali illam a. c. m.* Faërnus.

Nam ego illam liberali assero causa manu] Ego illam, quæ libera est, ex

servitute tua, injecta manu, secundum vindicias, in libertatem assero. *Farnabius.*

Nam ego illam liberali assero causa manu] Liberalis causa, et liberale judicium, quid sit, optime explicaverunt Juris Interpretes, et olim Donatus ipse, ut apparet ex iis quæ ex illius scriptis excerpta fuerunt; causa liberalis, scilicet, in qua actio libertatis contineretur. Non potui itaque non mirari nuper quemdam Antecessorem, qui adversus observationem meam ubi de *** agitur, ad Amplissimum Præsulem cum scriberet, ita hanc phrasin Terentianam usurpavit, quasi si dicendum esset *manu liberali*, non *causa liberali*. Risi certe. Hem, inquam, figulus figlinam nescit; (sunt enim isthæc ex primis juris elementis;) nolui ipse contra scribere, quia me per universum librum floribus sparserat; tamen ad argumentum ipsum nil egerat prorsus; neque enim adversus me auctoritate pugna dum fuit, sed ratione; quod difficile interdum est. *Faber.*

41 *Causam meditari*] Cicero in Bruto dixit, 'causam meditari.' *Id.*

42 *Pro supreme Jupiter*] Hæc locutio ad hoc inducta est, ut ex verbis lenonis appareat quam facile mitis fieri possit, et quidvis et libenter accipere. *Donatus.*

Pro supreme Jupiter] 'Supremum' nunc dicit summum. Ab eo quod est 'superior,' et 'superius' fit 'supremum.' Virgil. 'Rex ipse, Jovis de gente suprema, Troius Æneas tua nos ad limina misit.' Et non abhorret a persona et plebeii, et lenonis, et vim passi, Jovem ipsum convitio persequi, ut quotidie videmus ab hominibus ejus loci et ordinis fieri. *Idem.*

43 *Minime miror qui insanire occipiunt ex injuria*] Sensus hic est: Insanos fieri per injuriam plerosque mirabar, sed jam non miror, postquam ego ipse, per injuriam quam sum passus, insanire compellor: adeo ut exclamem, 'pro Jupiter!' Et simul adverte vigilantem Poëtam, ut ubicunque in comœdia vocem tragicam extulerit, statim personam insanam dicere faciat. Sic supra, 'Pro Jupiter! tu homo nunc adiges me ad insaniam.' *Idem.*

Minime miror, qui, &c.] Menander. Οἴμοι, τὸ γὰρ ἄφνω δυστυχεῖν μανίαν ποιεῖ. *Farnabius.*

44 *Me invito abduxit meam*] Honestiori personæ hæc querela sufficeret, 'abduxit meam.' Sed leno bene addidit, 'me invito.' Nam abducuntur meretrices absque voluntate lenonum. Et decora locutio est per ἔλλειψιν, 'Me invito abduxit,' non enim addidit, 'puellam,' aut quid tale. *Donatus.*

45 *Tantidem emptam postulat*] Legitur et *totidem emptam.* Idem.

46 *Homini misero*] Secundum illud Menandri: *ΑΙΓΟC ΤΗ ποιωΝ ΤΟΙΓΟ-ePπΑΤΟ ΤΟΝ ΓΡωΝΟΝ ΟΙΚeΤΗΝ λάβων.* *Idem.*

Homini misero plus quingentos colaphos infregit mihi] Contumeliosa cædes, 'colaphus,' et digna lenone. *Idem.*

Infregit] Ut illudens hoc fecisse Æschinus videatur, cum sonitu se colaphizatum significat. 'Infregit' autem, illisit, inflixit: ut sit sensus, 'inflixit homini misero plus quam quingentos colaphos.' Et flebiliter pronuntiandum est. hoc enim exprimitur, ut tamen incuset in alieno facto fortunam suam. Et vide quantum hoc distet ab illo quod supra dicebat, 'ipsum istuc volo experiri.' Hoc, quia solus est: illud, quia cum adversario. *Idem.*

Colaphos infregit mihi] 'Colaphum infringere,' est compressa in pugnum manu cædere. 'Alapam infligere,' deducta manu percutere. *Farnabius.*

47 *Bene promeruit*] 'Bene,' multum. 'Promeruit,' adjuvit, profuit, cui contrarium est 'commeruit.' Nam

Digitized by Google

'mereri' et 'promereri,' est præstare beneficium. Virgilius. 'Quique sui memores alios fecere merendo.' Et, 'Nunquam regina negabo Promeritam.' *Donatus.*

48 *Age jam cupio; si modo argentum reddat. sed ego hoc hariolor*] Ex *sed* d eliso, et τῷ *hoc* correpto, dactylus erit in sexta sede trochaici. *Faërnus.*

49 *Ubi me dixero dare tanti*] Recte dixit. Ubi enim pactio intercesserit pretii, jam ereptionis actio sublata erit et pretium debebitur. *Donatus.*

Ubi me dixero dare tanti, testes faciet ilico me vendidisse] Donatus: 'Recte dixit. Ubi enim pactio intercesserit pretii, jam ereptionis actio sublata erit, et pretium debebitur.' Duo veniunt in deliberationem. Primum reputat Sannio, si transigat cum Æschino de pretio, cæteram actionem de foribus effractis, de verberibus ac tot injuriis, quas paulo ante exaggeravit, hac ipsa transactione extingui: deinde metuit, si semel fidem emtori habuerit, difficulter se accepturum, quod debeatur: Æschinum enim singula dicturum, quæ morosi debitores solent: 'mox' solvam, 'cras redi' ut accipias. donec per tales moras evanescat denique forsitan res tota. hoc enim vult, cum dicit: 'De argento somnium,' i. e. nihil accipiam. quasi quis diceret, 'Argentum non videbo, nisi per somnium,' ut est in codice Guyeti. Moras equidem ferre possum, dum modo reddat denique pecuniam. 'Quamquam injurium est,' adigi ut vendas quod nolis scilicet. *Bœclerus.*

50 *De argento somnium*] Quantum ad argentum spectat, procrastinatione et mora evanescet instar somnii. *Farnabius.*

Mox; cras redi] Mire transit ad μιμητικόν. *Donatus.*

51 *Id quoque possum ferre*] Id 'Mox, cras redi,' id est, moram. *Idem.*

Quanquam injurium] Vendere quod nolis. *est*, scilicet. *Idem.*

52 *Id quod res est*] Pro, *id quod verum est*: bona locutio. *Idem.*

Quando eum quæstum occeperis] Ut in Andria, 'Deinde quæstum occipit.' *Idem.*

Quando eum quæstum occeperis, &c.] Verum in turpi quæstu voranda nobis non raro est injuria, imo decoquenda. *Farnabius.*

53 *Mussitanda*] Patienda, consideranda cum silentio, et ut in amatore putanda, atque per hoc perferenda. 'Mussitare' enim proprie est dissimulandi causa tacere, dictum vel a 'muto,' vel ab M, quæ litera est nimium pressæ vocis ac pene nullius, adeo ut sola omnium, quum inter vocales inciderit, atteratur atque subsidat. Hinc Virgilius, 'Mussat rex ipse Latinus.' *Donatus.*

54 *Frustra egomet mecum*] Præparationis genus ad accipiendas viginti minas: totius summæ desperatio. *Id.*

Sed nemo dabit. frustra egom.] Revolvitur ad deteriora timenda: 'sed nemo dabit,' sc. argentum. 'frustra egomet mecum has rationes puto.' Ad quæ verba Donatus non inerudite: 'Præparationis,' &c. *Bœclerus.*

Frustra egomet mecum has rationes deputo] Duo antiquissimi libri Bembinus et Victorianus, *puto*: et sic quoque stat versus: immo etiam numerosior est. *Faërnus.*

Puto] Voluto, computo. *Farnabius.*

Scena ii. Iambici octonarii, et postea senarii. vs. 1. et 2. meorum Mss. unus: *Tace egomet conveniam ipsum ut cupide accipiat jam faxo atque etiam Bene ut dicat s. &c.* alter: *Tace egomet conveniam eum ut cupide accipiat faxo atque etiam B. ut d. s.* Argentor. *Tace e. c. i. v. c. a. faxo atque e. b. d. s.* vs. 3. omnes, ut edidimus. vs. 4. duo: *quam quæ hod.* vs. 8. τὸ *hui* unus, *Syro*, duo *Sannioni* tribuunt. vs. 9. duo pro *nunc* habent *huic.* vs. 20. duo: *istuc vide.* vs. 23. duo: *veniam.* Argentor. *venio.* vs. 24. omnes: *omittam.* Verba collocantur,

Digitized by Google

ut edidimus. vs. 27. omnes, ut edidimus. vs. 34. duo: *minas corradet alicunde decem.* vs. 38. omnes: *etiam insuper defraudat.* unus: *nusquam habeo.* alter: *nusquam abiero.* vs. 39. duo: *imo jam hercle.* vs. 42. duo: *scio te non esse usum a.* tertius: *scio non te e.* v. vs. 45. duo: *quicquid te ero.* Boecler.

Tace, egomet conveniam jam ipsum] *In hac scena actus, est exemplum continens vitæ avarorum, qui sæpe in damnum ipsius avaritiæ rationibus ruunt: simul etiam duorum inter se nequam hominum spectanda quædam vicissim et dolosa captio est.* Donatus.

1 *Tace, egomet conveniam jam ipsum*] 'Tace,' si pro adverbio est, omnibus dicitur: si pro verbo ponitur, dicitur Ctesiphoni maxime sollicito, et supplicanti omnibus, ob metum patris. 'Jam' autem, non tarditatis est; sed properationis significatio. *Idem.*

Tace: egomet] Versus hic trochaicus tetrameter acatalecticus. *Faërn.*

Tace, &c.] Syrus egrediens intro loquitur ad Æschinum, qui jusserat eum ad Sannionem exire, ipsique persuadere, ut acciperet quod oblatum erat. Bene meritus est de hac quoque scena Guyetus designandis quæ obscuriora videbantur. *Boeclerus.*

Tace] Progressus Syrus alloquitur Æschinum vel Ctesiphonem, qui intus. *Farnabius.*

Ipsum] Sannionem. *Idem.*

2 *Bene dicat secum esse actum*] *Actum*, recte additum est: nam multa etiam cupide accipimus, ita tamen ut male nobiscum esse dicamus actum. *Donatus.*

Quid istuc, Sannio, est] Illud supra post scenam, hoc jam in proscenio dicitur. Et vide quam ingeniose Terentius, qui supra ab Æschino Lenonis nomine facit Sannionem vocari, utpote ab homine arroganti et feroci ob ætatem et negotium: at hunc blande circumvenientem honorificentius inducit cum Lenone loqui, et Sannionem eum vocare. Sane qui in sordidis professionibus agunt vitam, honorifice nomine proprio appellas: sed qui in splendidis artibus sunt constituti, gaudent artis nomine nuncupari, ut Imperator, Orator, Philosophus. Sic et in Eunucho, 'Audire vocem visa sum modo militis,' apud se loquens meretrix: et postquam illum cominus videt, 'salve mi Thraso,' inquit, non, 'salve miles:' quod erat durissimum. Et mox irata persona, 'miles, nunc adeo edico tibi.' *Idem.*

3 *Nescio quid concertasse cum hero*] Argute positum 'nescio quid:' vult enim ex illo audire, ut nanciscatur initium, quod persuadendum suscepit. *Idem.*

Concertasse] Οἰκονομία. Honorifice nomen tractat, ut et placidum sibi reddat, et ut eum faciat ad contemnendam pecuniam liberalem. Nam honestas adimit avaritiam. *Idem.*

4 *Certationem comparatam*] Διαφόρει, quia ille concertasse dixit, non cæsum esse. *Idem.*

Comparatam] Proprie; alias *constitutam*. Et 'comparatam' ad dictum Syri refert, qui ait concertationem fuisse, pares faciens Æschinum et Lenonem. nam Sannio vult sibi deberi pro eo quod vapulavit: quod abstulit illi Syrus, dicendo eum non verberatum esse, sed potius concertasse. Et proprie dixit *concertationem*, ipsum actum. Nam 'certamen' est res ipsa de qua certatur, uter columbam sagitta feriat, uter prior decurrat ad metas. Nam sic Virgil. in Bucolicis: 'Velocis jaculi certamina ponit in ulmo.' At vero 'certatio' ipse actus contentioque certantium est. *Idem.*

Nunquam vidi iniquius concertationem comparatam, &c.] Similiter Juvenal. Sat. 3. 'Si rixa est, ubi tu pulsas, ego vapulo tantum.' *Farnabius.*

Quam quæ hodie inter nos fuit] In libro Bembino et Victor. est *quam hæc hodie:* ut et versus exposcit.

Digitized by Google

Faërnus.

5 *Ille verberando usque, ambo defessi sumus*] Incerta est distinctio, vel *verberando usque*, vel *usque defessi*. et est 'usque' adverbium, significans aut 'diu,' aut 'multum.' *Donatus.*

6 *Tua culpa*] Potest et nominativus et septimus casus esse, si nominativus est, deest 'est:' si septimus, deest 'factum est.' *Idem.*

Adolescenti morem gestum oportuit] Ab ætate adjuvatur sententia. Ideo 'adolescenti' dixit, non Æschino. Et 'morem gerere,' proprie lenonis et meretricis est: unde et ipse sic respondet, ut non fugiens κακέμφατον, dicat, 'usque præbui.' *Idem.*

Adolescenti morem gestum oportuit] Cum ἐμφάσει 'Adolescenti' pronuntiandum est, scilicet qui facilius assentatione caperetur. *Idem.*

7 *Qui potui melius, qui hodie usque os præbui*] Subauditur, 'morem gerere.' Et hoc subtiliter Leno, quum morem gerendum fuisse in meretricis pretio dixerit Syrus. 'Hodie' autem non tempus significat, sed iracundiam, eloquentiam, ac stomachum. Ut Virgil. 'Nunquam omnes hodie moriemur inulti.' *Idem.*

Age] Modo 'age' corripientis est adverbium. *Idem.*

Scis quid loquar] Argute: quia simulaverat Leno non intellexisse, quid dixerat servus. *Idem.*

Scis quid loquar] Legitur et sic: *sed scis, quod loquar.* Idem.

Age, scis quid loquar] Pronuntiatione blandiori et familiari exprimenda est horum verborum sententia. Ut subinde: 'Age novi tuum animum.' *Bœclerus.*

8 *In loco negligere, maximum interdum est lucrum*] Bene additum est 'in loco,' et 'interdum:' non enim semper. *Donatus.*

Pecuniam in loco negligere, maximum interdum est lucrum] Opportune et tempestive, tempori et loco convenienter. Plaut. Capt. act. II. sc. 2. 'Est etiam ubi damnum præstet facere quam lucrum.' *Farnabius.*

9 *Si nunc de tuo jure concessisses*] Bene 'tuo jure:' ne diceret: non erat res mea quam vænalem habui. Aut 'de tuo jure,' de lenonia duritia: ut alibi, 'Meo jure utar, ut potior sit, qui prior ad dandum sit.' *Donatus.*

11 *Ne non tibi istuc fæneraret*] 'Fœneratum,' est cum lucro redditum et multiplicatum. 'Fœneraret' ergo, non Æschinus, sed ipsa res in qua fœneratio. *Idem.*

Ego spem pretio non emo] Ἀντισονομία; contra 'Pecuniam in loco negligere, maximum interdum est lucrum.' *Idem.*

12 *Nunquam rem facies*] Leno quidquid agit, ad lucrum refert: et sic lucri genus dicit esse Syrus a Lenone, quemadmodum persuadet. Et nota, 'rem,' et litem, negotium meretricis, et patrimonium, et omnem pecuniam nominari. *Idem.*

Nunquam rem facies] Secundum personam servi Lenonem Syrus hortatur, hominem ad lucrum excitans, non ad honestatem. *Idem.*

Nescis inescare homines, Sannio] Μεταφορὰ ab aucupibus, qui avibus capiendis offundunt cibum. *Idem.*

Nescis inescare homines] Plaut. Asin. act. I. sc. 3. 'Hic noster quæstus aucupii simillimus est: Auceps quando concinnavit aream, offundit cibum: Aves adsuescunt. Necesse est faciat sumptum, qui quærit lucrum,' &c. *Farnabius.*

13 *Credo istuc melius esse*] Vide comicum errorem utriusque personæ, et callidi Lenonis, et captiosissimi Syri servi. *Donatus.*

15 *Age*] 'Age,' nunc verbum est, significans 'dic.' quia jam prope est, ut consentiat persuadenti. *Idem.*

Tuum animum] Deest 'liberalem.' *Idem.*

Quasi jam usquam tibi sint viginti minæ] Sensus, Quasi numero in ali-

Digitized by Google

quo ducas, et in aliqua æstimatione constituas: et non si velis, penitus contemnas viginti minas, dummodo huic obsequaris. *Idem.*

Age, novi tuum animum, &c.] Novi animum tuum præsentis lucri avidum. Quid vero profecisti? ideone accepisti, aut jucundæ tibi sunt 20 minæ, dum animo obsequeris tuo? Turnebus insinuationem esse vult; quasi vero viginti minæ tanti essent, ut eas malles quam hero meo ad tempus obsequi. l. xx. c. 31. *Farnabius.*

16 *Præterea autem*] Ἀρχαϊσμὸς est figura. Nam veteres libenter conjunctiones multiplicabant. *Donatus.*

Te aiunt proficisci Cyprum] Et eum non profecturum dixit, sed jam 'proficisci:' et non ab uno dicit se audivisse, ne negaret: sed 'aiunt' inquit. *Idem.*

Cyprum] Insulam in mari Mediterraneo, Veneri dicatam. quo inter alias meretrices vehat, alias inde avehat. *Farnabius.*

17 *Coëmisse hinc quæ illuc veheres, multa*] Nusquam hoc ostendit alias Terentius: sed apparet ex confessione Lenonis vera hæc omnia esse. Et mira varietas est. 'Proficisci, coëmisse, conductam navem.' ne diceret, 'proficisci, emere,' et 'conducere navem.' Et 'conductam navem' addidit, ut dilationem res habere non possit. *Donatus.*

Hoc scio, animus tibi pendet] 'Hoc' et correpte legi potest, ut articulus demonstrativus sit; et producte, ut significet aut hanc rem, aut hunc locum, id est, Cyprum. *Idem.*

18 *Animus tibi pendet; ubi illinc, spero, redieris, tamen hoc ages*] Istud 'tamen' hanc vim habet quam Gallice in his verbis expressam senties: *Vous ne laisserez pas après cela de faire vostre affaire.* Locos sex septem ad eam significationem ex Plauto notavi. *Faber.*

Ubi illinc spero redieris] Ex spe sua vult Syrus ostendere, quid Leno debeat sperare, id est, non se acceptnrum modo. *Donatus.*

Ubi illinc spero redieris, tamen hoc ages] Callide Syrus ostendit, nunc ex tempore nihil posse Sannionem sperare; sed rem totam differri oportere in reditum ex Cypro: neque sibi dubium esse, quin tum hoc ipsum facturus sit Sannio, quod nunc suadetur, sc. ut obsequatur Æschino; et ex neglecta pecunia majus lucrum expectet. *Bæclerus.*

Tamen hoc ages] Hoc est, exiges debitum. Nam 'hoc agere' dicimus eum, qui instat negotio suo. *Donatus.*

Tamen hoc ages] Ut ab Æschino pecuniam exigas. *Farnabius.*

19 *Nusquam pedem*] Quia exclamatio est, per ἀποσιώπησιν non completur. *Donatus.*

Hac illi spe hoc inceperunt] Pertinet huc illud Aristotelis (I. Rhetor.) ubi tractat de iis, qui aliorum injuriis obnoxii sunt, sive injuria facile afficiuntur. In quo numero sunt etiam ii, οἷς μὴ λυσιτελεῖ διατρίβειν ἐπιτηροῦσιν ἢ δίκην ἢ ἔκτισιν. Οἷον οἱ ξένοι καὶ αὐτουργοί. Ἐπὶ μικρῷ τε γὰρ διαλύονται, καὶ ῥᾳδίως οἱ τοιοῦτοι καταπαύονται, 'quibus utile non est' (ita Hermolaus Barbarus paraphrasi magis quam versione reddidit) 'opperiri judicis animadversionem, aut expectare tempus ulciscendi: quales sunt advenæ, et operariorum sive opificum genus: nam et quæstu quamlibet tenui leniuntur, et ab actione injuriarum facile tædio litium revocantur.' Et temporis, et quæstus, et cæterarum rerum ratio apprime in hunc lenonem congruit. Cujus deliberatio affectu, figuris, imitatione, absolutione eximia hic proponitur. *Bæcl.*

20 *Injeci scrupulum homini*] Hoc Leno non audit. simul enim dicitur, quum ille clamat. et ideo simul legi non potest. Et hic ostendit Syrus, quo hæc consilio locutus sit. *Donat.*

Digitized by Google

Illuc vide] O. l. s. *illud vide*. Faërnus.

Illuc vide] *Vide* τῷ ὑπτιασμῷ dicit. *Donatus*.

21 *In ipso articulo oppressit*] Μεταφορὰ perseverans a scrupulo, id est, lapillo, qui nos in calceo latens plerumque lædit. Et 'oppressit,' vel Æschinus, vel res ipsa quam subjicit, id est, quod ait, 'emptæ mulieres complures.' *Idem*.

In ipso articulo] Temporis, quo mihi ad mercatum navigandum est. *Farnabius*.

Mulieres] Σύλληψις. Legitur *empta*, et *emptæ*. Donatus.

22 *Item hinc alia*] In Lenonis mercibus ἐξοχή. *Idem*.

Quæ porto Cyprum] Hanc insulam posuit Poëta, vel quod Veneri sacrata sit, ut Horatius, 'Sic te diva potens Cypri;' vel quod mercatus in eo sit, ut idem: 'Numquam dimoveas, ut trabe Cypria Myrtoum pavidus nauta secet mare.' *Idem*.

23 *Nisi eo ad mercatum venio*] 'Eo' nunc adverbium est loci, id est, Cyprum. 'Mercatum' autem locum tempusque significat. *Idem*.

Nisi eo ad mercatum veniam] Donatus et v. l. s. *venio*. Faërnus.

Damnum maximum est] Quia et hoc damnum in pretio mulieris est. *Donatus*.

24 *Nunc si hoc omitto*] Quod damnum est scilicet. Hoc autem dicit negotium cum Æschino. *Idem*.

Nunc si hoc omittam, actum agam] Liber Bembinus et Victorianus et Donatus, *omitto*. Faërnus.

Actum agam] Proverbium, id est, nihil agam. quod enim in jure semel judicatum fuerit, rescindi et iterum agi non potest. Sic in Phormione, 'actum aiunt ne agas.' *Donatus*.

Actum agam] Incassum contendam. Sumptum a foro et judiciis, ubi non licet causam iterum agere, de qua jam sit pronuntiatum. *Farnabius*.

25 *Nihil est*] Nove *nihil est*: pro nulla spes est. *Donatus*.

Refrixerit] Pro 'refrigescit.' *Idem*.

Nunc demum venis] Mimesis forensium. *Farnabius*.

26 *Ut sit satius perdere*] Per ὑπερβολὴν hoc accipe. nam non convenit personæ lenonicæ damna contemnere. *Donatus*.

27 *Aut nunc manere*] Dum non navigo. *Idem*.

Tum persequi] Quum rediero. *Idem*.

28 *Jamne enumerasti*] Finxit Syrus se non intellexisse, quid apud se ipsum Leno locutus sit. ideo illi aliud ait, quam ille secum disputaverit. *Idem*.

Jamne enumerasti, id quod ad te rediturum putes] Donati commentarius revera hic nugas habet. Reliquerat Syrus, veluti per dissimulationem, Sannioni spatium deliberandi; postquam is negaverat se peregre iturum. nam hoc erat ulcus, quod Syrus callide tangere, leno callide contegere cœperat. Nunc, post interpositam moram, Syrus *jamne enumerasti*, inquit, et rationem satis subduxisti, quid sit, i. e. quantum sit, quod ad te redibit, sive, quantum lucri sis facturus, Cyprium mercatum negotio Æschini, aut hoc illi præferendo? hac enim dubitatione animum lenonis diverse trahere volebat. Sequentia clare id ostendunt quando Sannio simulat, Cyprium iter se posthabiturum. *Bœclerus*.

Quod ad te rediturum putes] Hoc dicto tantum illum accepturum significat, quantum dederat in puella. Nam ad nos redit, quod a nobis abierit. Et dicendo 'rediturum,' ostendit super viginti minas nihil illum sperare oportere: sic enim supra, 'Minas viginti tu illam emisti, quæ res tibi vertat male.' *Donatus*.

Quod ad te rediturum putes] Multi antiqui libri, inter quos Bembinus, item Donatus, his anteponunt dictionem *id*. Faërnus.

29 *Heccine illo dignum est*] Hujus-

Digitized by Google

modi comploratio summam desperationem Lenonis ostendit. *Donatus.*

Hoccine incipere Æschinum] Quasi de magno facinore dixit. Ut in Heautontimorumeno, 'Vide quod inceptet facinus.' Æschinum autem cum laudatione dixit, quasi quem non deceat male facere. Et vide quam omnia experiatur impotens et miser, ob recuperandam rem suam. *Idem.*

30 *Ut hanc mihi eripere postulet*] Non dicit de qua: quia de illa sermo est. 'Postulet,' velit, aut speret. Cicero, ut, 'Temporibus reipubl. cedat, non est postulandum:' id est cupiendum, aut expectandum. *Idem.*

Eripere postulet] Ἐν τῷ ἤθει dixit, non eripuerit, tanquam adhuc non fecerit. Et sic loquuntur, qui nolunt circa se perseverare injuriam. *Idem.*

31 *Labascit*] Hoc presse dicitur. Et proprie dicit 'labascit,' ut et suam instantiam, et cunctationem tarde incipientis consentire monstraret. nam inchoativum verbum est. Et est metaphora ab arbore facta: quæ multis succisa ictibus ferri, tandem incipit in casum ponderis, ruinamque minitari. *Idem.*

Labascit] Vss. 19. et 20. dixerat: 'Timet; injeci scrupulum homini.' nunc, 'labascit.' Ut gradus ostenderentur, quibus servilis astutia, lenonis invicem Syrum captantis, calliditatem superavit. Cum lente hoc dixisset Syrus, mox clare ad Sannionem, veluti rem præcipuam consulturus: 'unum hoc habeo,' unum hoc est, quod tibi queat promitti, aut cujus spem tibi facere ausim, Æschinum daturum esse (si statim sc. et antequam in Cyprum proficiscatis, argentum postules accipere) decem minas. 'vide si satis placet.' Quibus verbis in ipso exordio consilium suum commendaverat: ratione valida subjecta, quod satius sit partem quam totum amittere. Quod eo pertinebat, ut metu damni leno accenderetur, ad desiderandum, quod ante repudiaverat. 'Scit,' inquit Donatus, 'illum,' &c. Unde et, lenone adhuc cunctante, discessurum se simulat: ut servaretur, quod dictum est; 'unum hoc habeo.' Id quia tibi non placet, fac ut lubet. Ego abeo. *Beckerus.*

Unum hoc habeo] Hoc clare et subaudiendum est, 'quod dicam,' vel 'dicere.' *Donatus.*

Vide, si satis placet] Non 'placet' dixit: sed 'satis placet.' veluti magnum consilium præbiturus. *Idem.*

32 *Potius, quam venias in periculum*] Oratorie: comparatione pejorum, dicit, hoc esse, quod suggerit, eligendum. *Idem.*

33 *Serves, an perdas totum, dividuum face*] Martial. Epigr. I. 76. 'Dimidium donare Lino quam perdere totum Qui mavult, mavult perdere dimidium.' *Farnabius.*

Dividuum face] Hoc est, divide: figura μακρολογία. 'Dividuum,' a divisione: 'dimidium,' a dimensione dicimus. *Donatus.*

34 *Minas decem*] Scit illum viginti posse accipere: sed idcirco agit, ut optet Leno quod paulo ante nolebat. *Idem.*

Corradet alicunde] 'Alicunde' dictum est, quasi non habentis: nam nec ipsa in promptu sunt. *Idem.*

35 *Hei mihi! Etiam de sorte nunc venio in dubium miser*] 'Sors' est summa, cui extrinsecus acquiritur fœnus. Ergo 'sortem' dicit de pretio quo empta est, id est, viginti minis. Et vide illum damno potius exclamare, quam injuria. *Idem.*

Nunc venio in dubium] Id est, in periculum. *Idem.*

36 *Omnes dentes labefecit mihi*] Injuria Lenoni tunc dolet, quum adjuncta damno est: ut supra, 'quando eum quæstum occeperis, Accipienda et mussitanda injuria adolescentium est.' Vel idcirco, enumeratis contumeliis adjecit, 'Etiam insuper defrudet?' Et vide ut eadem quæ dixit supra, repetat, sed ardentius

Digitized by Google

tamen, et cum αὐξήσει. Sic Virgil. in majus repetit, quod non semel dicit. *Idem.*

37 *Colaphis tuber est totum caput*] *Tuber* est genus cibi, collectum ex tumentibus et quasi prægnantibus arenis. Plus autem hic, quam supra, dixit. supra enim dixit, 'plus quingentos colaphos infregit mihi;' hic vero, 'colaphis tuber est totum caput.' *Idem.*

38 *Etiam insuper defrudet*] Αὔξησις apta Lenoni avaro. nam honestior persona non hunc ordinem faceret. *Idem.*

Defrudet] Fraude decipiat. *Idem.*

Etiam insuper defraudet] Ad avaritiam personæ refert Donatus hunc ordinem, quod cæteris injuriis, tanquam majus quidpiam, periculum damni subjicit. quasi omnia facilius perpeti leno, quam damnum, posset. *Bœclerus.*

Nusquam abeo] Hoc dictum vim habet comminantis: nisi illud contemptu susceperit Syrus. *Donatus.*

Ut lubet] Negligenter servus respondet, ut rogetur a lenone. *Idem.*

39 *Numquid vis quin abeam*] Hæc est plena locutio. 'Numquid vis,' desiderat supplementum. Et hoc uti dicto discedentes solent, 'quin,' nunc, 'quare non' significat. *Idem.*

Imo hercle hoc quæso, Syre; ut ut hæc sunt facta] Ipse sibi satisfacit. 'Ut ut' enim, quoquo modo significat, diverticulum ad preces faciens. *Idem.*

40 *Potius, quam lites sequar.*] Quia dixerat Æschinus, 'Nunc vide, utrum vis argentum accipere, an causam meditari tuam.' *Idem.*

Utut hæc sunt acta, potius quam lites sequar meum mihi redd.] Quis ille metus, ante satis est expositum, a persona, a tempore, a loco. Leno tamen, ut dissimularet metum, quasi per ἐπιείκειαν, honesta oratione utitur, 'potius quam lites sequar.' Sicut alibi bonis moratus moribus senex: 'Etsi mihi facta injuria est, verum tamen Potius quam lites secter, &c. minas quinque accipe.' Phorm. II. 3. 60. &c. *Bœclerus.*

Ut ut hæc sunt facta, potius, quam lites sequar] Plaut. Persa, act. V. sc. 2. 'Stultitia est, cui bene esse licet, eum prævorti litibus.' *Farnabius.*

41 *Meum mihi reddatur*] Sortem, quam solam supra recusabat. Et oratorie: non enim 'quanti emi' dixit: sed invidiose, *meum mihi reddat.* Donatus.

Saltem] Τὸ ἔσχατον. Natum est autem a captivis 'saltem,' qui nihil aliud præter salutem a victore petunt. *Idem.*

42 *Scio te non usum antehac amicitia mea*] Figura ἀξιοπιστία, per quam ostendit, se fideliter promittere, quod promittit. Virgilius: 'Scis me Danaïs e classibus unum, Et bello Iliacos fateor petiisse penates.' *Idem.*

Scio te non us. anteh. &c.] Totum hunc versum, pro indocti hominis fœtu, ejecit Guyetus. Nollem factum. Nam ne videtur quidem abesse posse, adeo necessarium erat ad οἰκονομίαν, Sannionem, aliquo prætextu non obscure retineri in theatro et differri, donec Æschinus exiret. Cum ergo Syrus vidisset Ctesiphonem, et in occursum ejus tenderet, Sannio, ut mos est vehementer aliquid cupientium, denuo suum negotium ei volens commendare, aut aliquid de eo submonere, 'quid quod te oro?' inquit. i. e. antequam abeas, oro te ut. Sed Syrus interfatur, et differt Sannionem, 'paulisper mane,' i. e. Ctesipho mihi alloquendus est; post ad te redeo. Quis non videt, de industria Poëtam hoc egisse, ut leno retineretur ad ea, quæ scena 4. sequentur. Nihil incommodi in phrasi, 'quid? quod te oro?' i. e. quid volui dicere amplius de eo quod te oro? et jam secutura erat petitio, nisi Syrus abrupisset. Convenit etiam instantiæ lenonis, quæ iterum sc. IV. vs. 14.

Digitized by Google

et 16. signatur. Cui conferas licet similem affectum Charini Andr. IV. 2. 28. &c. *Bœclerus.*

43 *Memorem me dices*] Figurate est inducta promissio præmiorum. Et bene utrumque narrat. nam non continuo qui memor est, etiam gratus est. 'Memor' enim est, qui apud se meminit. 'Gratus' qui meruit hoc nomine vocari, dum vicem reddit. Nam multi sunt memores, ingrati tamen. *Donatus.*

Sedulo faciam] Sic promittit, ut nihil sua interesse credatur. *Idem.*

Sedulo] De industria, sine dolo. *Idem.*

44 *Sed Ctesiphonem video*] Adventus in proscenium personarum quum consulto consilio fingantur a Poëta, tanquam superveniant aliis rebus in medio positis, quæ ipsarum interventu finiantur: mire tamen, quod quasi ex argumento sit, ut futuri actus sui, antequam loqui incipiant, describantur. *Idem.*

Lætus est de amica] Hoc lentius et summisse. *Idem.*

45 *Quid, quod te oro*] Deest 'agis:' seu deest 'ego.' *Idem.*

Quod te oro] Aut 'si quid,' aut 'propter quod,' subintelligimus: ut sit, quid mihi non respondes de eo, propter quod te oro: aut si quid te oro? Et quam bene fastidiosum lenonem facit Syrus, ut optans ille desperando viginti minas accipiat. Nam et supra non intendenti dicit totiens in uno sensu hoc idem Syrus de amica. Potest hoc interrogative pronuntiari. *Idem.*

Scena III. Iambici sunt octonarii sive tetrametri acatalectici. vs. 2. Mss. meorum unus: *verumenimvero id juvat demum, si quem æquum est facere, is bene facit.* Alter et Argent. τὸ *bene* geminant. vide Faërn. vs. 3. duo: *quid ego te nunc l.* omnes: *certe.* vs. 6. omnes: *neminem.* duo: *fratrem.* nisi quod in altera correctum est *homini.* vs. 8. unus: *illius opera nunc vivo Syre.* duo: *o festivum caput.* omnes autem Ctesiphoni non Syro hoc tribuunt. vs. 9. unus: *qui omnia sibi post putaverit pro meo commodo.* duo interserunt, *esse*, ex quibus unus, *putarit.* vs. 11. duo: *nihil supra potest.* in quorum uno superscribitur *esse.* tertius exprimit: *nihil potest super esse.* mox omnes: *sed quisnam fores crepuit.* Bœclerus.

Abs quivis homine, quum est opus, beneficium accipere gaudeas] *In hac scena gratiarum actio est ex persona ejus qui præstitit, et ejus cui præstitum est, et ex ipsius pretii quantitate. Nam omne quod geritur, aut in rebus est, aut in personis, aut in attributis eorum.* Donatus.

1 *Abs quivis homine*] Bene sic cœpit, dicturus, 'O frater, frater!' Et 'qui' secundum regulam dixit. quia dicimus 'quibus.' Cæterum a 'quo,' 'quis' facit, non 'quibus.' Et incerta distinctio est; 'quum est opus accipere beneficium,' vel 'quum beneficium est opus.' Hoc vetus, illud communiter. *Idem.*

Abs quivis homine, &c.] Abundat Ctesiphoni pectus lætitia, quæ ripas exsuperat, tum potito triumphans amore, tum quod illi hoc beneficium a charitate fratris profectum est, non sine despectu et dispendio maledicentiæ atque infamiæ. *Farnabius.*

2 *Id demum juvat*] Ostendit plus esse quod juvat, quam gaudium. *Donatus.*

Is facit] 'Bene' subaudiendum est bis numero. *Idem.*

3 *O frater, frater*] Virgilius, 'Et fratrem ne desere frater.' Unum relatum est ad appellationem: alterum ad laudem; subdistinguendum, ut videatur quæsivisse, quid ultra diceret, et plus invenire se non potuisse quam 'frater.' *Idem.*

Quid ego nunc te laudem] 'Quid' propter quid. Et 'nunc te,' τῷ ἰδιωτισμῷ additum est de superfluo: ut 'tu nunc Carthaginis altæ Funda

menta locas?' *Idem.*

Quid ego nunc te laudem] Quia laus, genus causæ est, quod non adhiberetur, nisi dubiæ rei. *Idem.*

Quid ego nunc te laudem] Distinguendum. 'Quid' autem: pro 'ad quid.' *Idem.*

4 *Numquam ita magnifice*] Deest 'quod:' ut sit, quod nunquam ita magnifice. Duplex causa omittendæ laudis, si res aut nimium mala est, aut nimium bona. *Idem.*

Id virtus quin superet tua] Bona περίφρασις. 'Virtus tua' potius, quam 'tu.' *Idem.*

5 *Itaque unam hanc rem me habere*] 'Itaque' et subjunctivum potest esse, media syllaba correpta, et præpositivum, producta eadem syllaba, ut sit 'itaque.' *Idem.*

6 *Fratrem*] Nove dixit 'unam rem' fratrem. Sed ego puto 'fratrem' non subdistinguendum, sed legendum contexte usque ad 'principem.' Nam si distinxeris 'fratrem,' erit bis, ut arbitror, subaudiendum, et supra, et infra. Quod si 'fratrem' inferioribus junxeris, et cum admiratione pronuntiabitur, et subaudietur 'quam mihi.' Hanc sane locutionem scire debemus, propter personam elaboratam. nam nimium gaudet, et rusticus adolescens est, qui laudare conatur Æschinum: quasi titubans, et pene balbutiens. *Idem.*

Homini nemini] Nove auribus nostris, sed veterum consuetudine locutus est. nam quum 'nemini,' hominem significet, quid opus fuit dicere, 'homini nemini?' Sed, ut diximus, figura est ἀρχαϊσμός. *Idem.*

Fratrem homini neminem esse] Lego, ut in libro Bembino et aliquibus aliis, *homini nemini.* Ita etiam videtur legisse Donatus, licet aliter habeant ejus libri. nam cum comparative legat, dicens subaudiendum esse, quam mihi, procul dubio debet esse cui comparetur, id est *homini nemini.* Faërnus.

Fratrem hom. nem. &c.] De Mss. nostris jam dixi; et dixerunt alii de suis. Donatus quoque sic legit: sicut veteres codices (nam reliqui immutarunt in, *homini nemini*) testantur; imo, sicut res ipsa evincit. Nisi enim ita legisset, nulla esset annotatio, quam opposuit. Sed quod expedire non potuit, quid aliud quam comice ad rusticitatem loquentis retulit? v. Fr. Fabricii not. et Riv. *Bœclerus.*

7 *O Ctesipho*] Mire cœpit, gaudium significans, 'o Ctesipho.' *Donatus.*

O Syre] Ille, ut gaudens, hic, ut qui non præviderit, *o* dicit. *Idem.*

O Syre! Æschinus ubi est] Bene statim de illo, cui agebat gratias, loqui cœpit. *Idem.*

Ellum] Ecce illum: vel pronomen est, vel adverbium demonstrantis. Alii interrogative legunt: ut sit, *ellum dicis? te expectat domi.* Ut sit *ellum* pronomen, id est, *illum.* Nam et *illum*, et *ellum*, et *ollum* veteres dixerunt. *Idem.*

Domi] Adverbium est in loco. *Id.*

Hem] Interjectio est lætantis. *Id.*

8 *Quid sit*] Deest, *quæris?* sed est admirantis magis, quam interrogantis. *Idem.*

Illius opera] Dicendo 'opera,' et corporeum laborem Æschini ostendit, et religionem. Ut, 'Hunc mihi da proprium, virgo sata nocte, laborem, Hanc operam.' Hanc religionem ait: ut, 'annua magnæ Sacra refer Cereri lætis operatus in herbis.' *Idem.*

Illius opera, Syre, nunc vivo] O miram amplificationem beneficii. Non dixit, Illius opera amicam habeo: sed quod satis grave, et satis amatorium, *illius opera nunc vivo*, inquit. *Idem.*

Festivum caput] Huic contrarius sensus est, 'ridiculum caput.' Alii putant, 'festivum caput,' non Æschini intelligendum, sed orationis, quam habet Ctesipho, agens gratias fratri.

Ita in Eunucho, 'quam venuste quod dedit principium adveniens!' Quod si est, nihil potest supra hanc laudationem: nam supra hoc factum erit accipiendum. Sed male: nam 'caput Æschini,' id est, ipsum Æschinum: ut in toto pars sit per συνεκδοχήν: in qua figura et pars pro toto ponenda est, quæ aut eminet ex toto, aut majoris pretii est ad id quod agitur. Quod ipsum sic esse observatum a bonis authoribus, si exempla συνεκδοχῆς penitus considerare studes, invenies. *Idem.*

9 *Quin omnia*] Admirative *quin*: et sic pronuntiandum *quin*, τὸ παρέλκον usque ad 'maledicta, famam.' *Id.*

Omnia sibi qui postputarit esse præ meo commodo] Lege, *postputavit esse*, &c. idque ob verbum sequens, 'transtulit,' vide Faërnum pag. 128. edit. Juntinæ. *Faber.*

Præ meo commodo] Id est, mei commodi comparatione: ut in Eunucho, 'Hic ego illum contempsi præ me,' id est, mei comparatione. *Donatus.*

10 *Maledicta, famam*] 'Maledicta,' aut lenonis, aut Demeæ: 'famam' autem populi. Nam si aliter acceperis, idem maledictum videbitur et mala fama. *Idem.*

Meum amorem, et peccatum] De rapienda meretrice, et amanda. *Idem.*

Meum amorem, et peccatum] Quum dixisset 'omnia,' duo tantum intulit, 'maledicta' et 'famam:' ut, 'Omnia Mercurio similis, vocemque coloremque.' Et hoc, ut sit defectus quidam intelligendus ex affectu gratias agentis. *Idem.*

In se transtulit] Pulchra παρασκευή, qua erratura est Sostrata circa Æschinum, quemadmodum jam erravit Demea, eo quod ab illo credidit amari meretricem. *Idem.*

11 *Nihil pote supra*] Ἑλληνισμὸς per admirationem est; subaudiendum est enim vel 'esse,' vel 'dici.' Ut 'pote' pro 'potis,' et 'mage' pro 'magis.' Τῷ ἀρχαϊσμῷ. *Idem.*

Sed quid nam? foris crepuit] Resonuit: ut 'decrepiti' dicti sunt clamosi senes. 'Foris' singularis numeri, nominativi casus. *Idem.*

Sed quisnam? foris crepuit] Videtur hæc lectio et distinctio commodissima esse. Vide Faërn. et Guyet. Plaut. Casina v. 1. 17. 'Vestra foris crepuit.' et alibi. *Bœclerus.*

Fores crepuit] Fores in ædificiis antiquis in publicum aperiebantur. Exituri fores ab intus manu pultabant, quo caverent qui foris erant, ne a foribus repente in viam protrusis læderentur. Scholiast. Aristophanis in Nubibus: Ἐπὶ δὲ τῶν ἔσω ἐψόφηκε τὴν θύραν λέξιν. *Farnabius.*

Mane] 'Mane,' gaudentis est hoc dictum, non opperiri jubentis. *Donatus.*

Sy. *mane, ipse exit foras*] O. l. s. et Donatus geminat dictionem *mane*; quare totum versum ita legerim: *Nihil pote supra. quidnam fores crepuit? mane mane, ipse exit foras.* Ut in quarta sede sit proceleusmaticus, eliso ex *fores*, s. *Faërnus.*

Scena iv. Octonarii Iambici sunt. vs. 1. Mss. nostri omnes: *men' quærit?* duo: *nunquidnam effertur?* vs. 3. omnes: *tristitiam.* vs. 4. omnes: *ego illam facile vero omitto, &c.* unus: *qui tandem te habeam fratr.* vs. 7. unus: *quasi nunc non norimus nos inter nos, o Ctesipho.* alter omittit *nunc.* tertius corruptus est. vs. 8. omnes: *sed hoc mihi dolet.* vs. 9. *tibi nihil possent auxiliarier.* vs. 11. omnes: *ex patria.* vs. 17. duo: *istum hom. impuriss.* vs. 20. omnes: *bono animo esto.*

Pleraque hujus scenæ bene interpretatur Donatus: quem vide. *Bœclerus.*

1 *Ubi ille est sacrilegus*] Mire Æschinus servat adversus Lenonem superbiam, quæ ostenditur tanto esse alienior ab amoribus Meretricis, quanto audacior in Lenonem. *Donatus.*

Mene quærit? num quidnam effert] Sperat nunc leno se aliquid accepturum

inferendum est, quasi pertinaciter asserentem Lenonem instaturum se exclamationem* facere denotetur. *Id.*

Maneo otiosus hic] Dixerat enim *propero:* et rursum consenserat in Syri verba, *properasse se* dicentis. *Id.*

Reddetur; ne time] Quod desperaverat Leno, Syri ostendit sermo. *Id.*

16 *Ut omne reddat*] Propter illud quod Syrus dixerat, *dividuum face.* Et probatum est, completumque quod ait, 'Cupide accipiat faxo.' Et hoc ipsum cum trepida et vultuosa supplicatione pronuntiandum est. *Idem.*

Tace modo, ac sequere hac] Sic ait Syrus, quasi nunc Lenonem doceat, quæ sit ars non perdendi. Et totum cum supercilio præstantis magnum beneficium dicit. *Idem.*

Sequor] Hoc verbo Leno satis commitigatus ostenditur. *Idem.*

17 *Heus, heus, Syre*] Ex argumento est, ostendere, quantum timeat Ctesipho sævum patrem. *Idem.*

Heus, heus] Vox est de longinquo revocantis. *Idem.*

Obsecro hercle, hominem istum impurissimum] Satis mansuete, quasi Lenonem, aut non possit rusticus, aut non audeat dicere, *hominem* dixit. *Idem.*

Istum impurissimum] Avarissimum. Et totum cum execratione Lenonis. *Idem.*

18 *Ne, si magis irritatus siet*] Velut clamet, scilicet: et proprie de Lenone, quem irritari dicit ut canem. Nam *irritari,* proprie canes dicuntur. Lucilius de litera R: 'Irritata canis quod homo quam plurima dictat.' Lenonem autem timet Ctesipho ut rusticus, ut sub patre duro, ut amator. *Idem.*

19 *Aliqua ad patrem hoc permanet*] Non dicit quid: sed nos intelligimus raptum puellæ significari. *Idem.*

Aliqua ad patrem hoc permanet] Proprie secretum latens latici comparatur, intra vas clausum existenti: quod, quum effunditur, manat. Sic et alibi de committendis secretis loquens, 'Plenus,' inquit, 'rimarum sum: hac atque illac perfluo.' *Donatus.*

Atque ego tunc perpetuo perierim] Quasi et nunc se periisse sentiat, sed non perpetuo. *Idem.*

Tunc perpetuo perierim] Omnes fere l. s. *tum.* Faërnus.

Ego tum perpetuo perierim] Abdicandi filium causæ fuerunt: si filius noctu foris cubuisset; si comessaretur; si lenones pulsasset; si libidini incumberet; (Lucianus in abdicato) si paternæ voluntati repugnasset. Fab. l. III. c. 7. et l. VII. c. 4. Plin. l. VII. c. 45. Cod. l. VIII. l. 47. de patr. potest. *Farnabius.*

20 *Non fiet; bono animo esto*] Ut illi liberalis timor est, ita Syro servilis confidentia. *Donatus.*

Tu cum illa te intus oblecta] Moraliter *illa* dictum est. ut, 'Daturne illa hodie Pamphilo?' et, 'Illa quidem mea erit.' *Idem.*

Tu cum illa te intus oblecta] Honeste explicavit turpe dictu. *Idem.*

21 *Et lectulos jube sterni nobis*] Servus. * nihil tam comicum. Et vide ut totum superbe ac magnifice loquatur Syrus. *Idem.*

22 *Convertam me domum*] *Convertam* magnifice dictum. verbum est enim magni moliminis et agminis ingentis. Nam *convertere se,* dicitur, quem pompa præcedit; ut Imperator proprie convertit exercitum. Et hoc spectatur, ut moribus arrogantes servi sint, quum lætantur. *Idem.*

Obsonio] Andr. act. II. sc. 2. *Farnabius.*

23 *Ita quæso, &c.*] Volunt quidam et hunc versum Syri personæ adjungendum: sed Ctesiphonis verba esse, ex subditis planum est, quum dicit, 'Hunc diem misere nimis cupio, ut cœpi perpetuum in lætitia degere.' *Donatus.*

Digitized by Google

ACTUS III.

Scena i. Octonariis et septenariis constat. vs. 1. omnes Mss. nostri: *obsecro mea nutrix q.* &c. vs. 8. unus: *nate melius fieri h. p.* &c. duo: *here nate m. f. h. p.* vide Guyet. Donatus et Eugraphius legunt: *e re nata.* vs. 9. Argentor. ut edidimus. unus: *quando vitium ita oblatum est, quod illum attinet potissimum.* vs. 10. omnes, ut edidimus. *Bœclerus.*

1 *Obsecro, mea nutrix*] *Hæc scena Tragœdiæ ordinem servat. Nam Tragœdia in tria dividitur, Expectationem, Gesta, et Exitum. Hic ergo Expectatio est in Getæ nuntio: Gesta, in planctu Sostratæ: Exitus,** Donatus.

Obsecro, mea tu nutrix] Hinc demonstratur, qui sit maternus affectus, quam grata in dominos servorum fides sit: eundemque laborem et dolorem esse ex falsis et veris malis. *Id.*

Obsecro mea tu nutrix] Personæ aut suis verbis, aut aliorum insinuantur. Ex suis: ut nunc persona Sostratæ. Ex alienis: ut Micio Æschini persona ex Micionis oratione ac Demeæ. *Idem.*

Obsecro, mea tu nutrix] *Mea* nunc pro blandimento ponitur. *Idem.*

Quid nunc fiet] Imploratio est magis trepidantis, quam ignoratio et interrogatio. namque illius nutrix est, quippe anicula est: sed non sapientior nutrix est, quam domina sua. Ipsum etiam quod dicit, *nutrix*, honorificum est. Ut, 'Annam, chara mihi nutrix, huc siste sororem.' Sunt enim nomina ad aliquid, quibus nos tamen velimus ab omnibus appellari, ut Magister, Medicus, Orator. *Idem.*

Obsecro, mea tu nutrix, quid nunc fiet? C. quid fiet, rogas? Recte ædepol spero. S. modo dolores, mea tu, occipiunt primulum. C. Jam nunc times, quasi nunquam adfueris, nunquam tute pepereris] Hoc a nemine visum est prius, quod ego jam dicam, Delendam personam Sostratæ ante hanc vocem *modo:* delenda est et persona Cantharæ ante *Jam nunc*, et debent omnia dici per continuum sermonem a nutrice ad illa verba *miseram me*, quæ a Sostrata dicuntur. Sostrata initio dixit, *mea tu;* Nutrix et ipsa respondens ait, *mea tu.* Addit, modo primulum occipiunt dolores partus, et tamen jam nunc ita times, quasi tute ipsa nescias graviores solere esse; quasi tu parturienti mulieri nunquam adfueris, quasi denique tute ipsa nunquam pepereris. Gall. *Vous me demandez ce qui arrivera de tout cecy. Rien de mal, Ma chere enfant; vostre fille n'est encore que dans les premieres tranchées de l'accouchement, et cependant vous craignez dela comme si vous ne vous estiez jamais trouvée à l'accouchement d'une femme, ou que vous mesme n'eussiez jamais été accouchée.* Faber.

2 *Modo dolores, mea tu, occipiunt primulum*] Evidenter hic *modo* temporis præsentis adverbium est. Et rursus *mea tu*, blandimentum est: sine quo non progreditur colloquium fœminarum, et maxime trepidantium. *Donatus.*

Dolores] 'Ωδῖνες, dolores parturientis. *Farnabius.*

Primulum] Initium, et ipsa origo dolorum diminutive demonstrata est. Non enim *primum*, sed *primulum* dicit. *Donatus.*

3 *Jam nunc times, quasi numquam adfueris, numquam tute pepereris*] Docte duo proposuit, quibus experientes scientesque rerum sumus, videre et pati. Virgilius sic, 'Quæque ipse miserrima vidi: Et quorum pars magna fui.' *Tute* autem pro *tu:*

Digitized by Google

παρέλκον est, quod* recitatu. et facit *tute*, et *tutemet*, et *tutemet ipse*. Idem.

Quasi nunquam adfueris, nunquam tute pepereris] Tanquam sc. esses *ἀκήρατος ὠδίνων*, quod Apollonius I. *ἀργοναυτικῶν* dixit, i. e. *ἄπαις καὶ καθαρὰ ὠδίνων*, ut Scholiastes habet. *Bæclerus.*

Numquam tute pepercris] Vide *προπαρασκευὴν* doloris: nihil mali adhuc secutum est, et jam sic turbatur Sostrata. *Donatus.*

4 *Miseram me*] Proprium est mulierum quum loquuntur, aut aliis blandiri: ut, 'Annam, chara mihi nutrix, huc siste sororem:' aut se commiserari: ut, 'Miseræ hoc tamen unum Exequere, Anna, mihi.' Nam hæc omnia muliebria sunt, quibus pro malis ingentibus quasi in acervum rediguntur, et enumerantur nullius momenti querelæ. *Idem.*

Neminem habeo] Quid enim opus est? aut cur nunc quereris? *Idem.*

Neminem habeo, solæ sumus] Muliebriter queritur, et ex perturbatione sua æstimans, metu multa facit ea, quæ pauca sunt. *Idem.*

Solæ sumus] Numquam pluraliter *solæ*. Idem.

Solæ sumus] Quum hoc nomen singularitatis sit, mire *solæ* pluraliter dixit. *Idem.*

Geta autem hic non adest] Hic apparatio est, ut ostendatur absens, qui superventurus est. *Donatus.*

Geta autem hic non adest] Interfuit quippe Geta jam rixæ qua Æschinus meretricem rapuit, uti mox narrabit ipse, scena quæ sequitur. *Farnabius.*

5 *Nec quem ad obstetricem mittam*] Deest *habeo*. Sed in consuetudine est sic loqui, quum utrumque nobis, non alterutrum, deesse conquerimur. *Donatus.*

Nec quem ad obstetricem mittam, nec qui accersat Æschinum] *Habeo* subauditur, et magis a trepidante, quam rationabiliter dicitur: nam refellit hoc totum nutrix Canthara. *Idem.*

6 *Numquam unum intermittit diem quin semper veniat*] *Numquam*, pro *non*. Et *semper* non ad omne tempus retulit: nam qui potest? sed ad omnes dies, secundum quod ait, 'Nam numquam unum intermittit diem.' *Idem.*

7 *Solus mearum miseriarum*] Bona locutio. *Idem.*

8 *E re nata*] Sic proprie dicimus de iis, quæ contra voluntatem nostram acciderunt: ut nunc vitium virginis. Ergo *E re nata*, ex vitio virginis. Sic Lucilius, p. i. i. 'Hic e re nata Sic ejus dedit: haud malus est.' Et sic maluit dicere, quam nunc Æschino culpam, sed potius casui attributam vellet. Est autem ordo, Nihil potuit melius e re nata fieri, quam id quod factum est, hera. ut quandoquidem vitianda erat virgo, ab eo vitiaretur, qui erat expetendus ad matrimonium. Sensus enim hic est, Malum vim fieri virgini: sed ex conditione ejus quæ vitiata sit, nihil potuit melius evenire quam contigit, ut ab eo vitiaretur, cujus nos non pœniteret. Intelligere autem debemus, *fieri* et *factum esse*, pro *evenit* et *contigit* dici. *Idem.*

Melius fieri haud potuit] Si *fieri* pro *evenit* acceperis, erit consequutio locutionis. sin minus: deerit, *quantum intelligo.* ut sit, 'E re nata, quantum intelligo.' *Idem.*

E re nata] Res nata dicitur, quæ repente accidit, *πρᾶγμα νεωστὶ συμβεβηκὸς*, vel *φυόμενον πρᾶγμα*, res quæ nuper accidit. Budæus. *Farnabius.*

9 *Quando vitium oblatum est*] Hoc est, e re nata. *Donatus.*

Oblatum est] *Oblatum* dicitur, quod offertur invito. *Idem.*

Quod ad illum attinet potissimum] Quasi vitium oblatum sit potissimum, hoc est, bonum: sed ex persona ejus qui obtulit vitium, factum est bonum, quod per se ipsum malum est. Et hoc est quod melius haud fieri potuit, quam factum est. *Illum* autem dicit, Æschinum scilicet. *Potissimum* autem superlativum est ab eo quod est

Digitized by Google

potis, et *potius*. Sic enim facit, *potis*, *potius*, *potissimum*. Et *quod* modo exceptionem significat: ut sit; *quantum ad illum attinet*, id est, Æschinum. *Idem.*

10 *Talem*] Scilicet a corpore, a forma, a pulchritudine. *Idem.*

Tali genere] Laus, ante illum talem: et tali animo, in illo. Et *genus* jam ad vivos pertinet. *Familia* etiam ad defunctos. Alii *genus* ad nobilitatem referunt, *familiam* ad copias: unde et *paterfamilias* dicitur: ut sit, *ex tanta familia*, ex tam divite domo. Hæc omnis παρέκτασις tragica, est gaudiorum introductio, ante funestissimum nuntium. *Idem.*

Tali genere] Id est, ab his quæ extrinsecus sunt, id est, honestate generis. *Idem.*

Atque animo] Id est, sapientia, modestia. Hoc modo igitur nihil prætermisit in laude. *Idem.*

11 *Salvus nobis, Deos quæso, ut siet*] Quam bonus est, quum nihil ad vota præter salutem opus est? *Idem.*

Scena ii. Itidem Octonariis Iambicis acatalecticis, et Trochaicis catalecticis constat. vs. 1. Mss. nostri omnes: *omnia omnes sua c.* vs. 6. omnes: *o hom. impurum.* vs. 13. duo: *illam tot. fam.* tertius: *totam illam f.* vs. 14. duo: *omnes.* vs. 20. omnes, ut edidimus. vs. 22. omnes, ut edidimus; nisi quod unus, *impertire.* mox, duo: *o Geta.* vs. 27. omnes, ut editum est. vs. 28. itidem, nisi quod omnes habent *a nost. f.* vs. 31. omnes: *satis ne hoc certe? G. certe.* vs. 32. omnes: *quid jam credas.* et mox: *nostrum Æsch.* vss. 35. 36. unus meorum, ut edidimus, alter corrupte, *qui senis sui gremio posit urum puerum dicebat. patrem ita obsecraturum, ut liceret sibi hanc in uxorem ducere.* in margine: *qui se in suo gremio.* Argentoratensis: *qui se in sui gremio positurum puerum dicebat, patrem ita obsecraturum, ut liceret hanc sibi uxorem ducere.* vs. 38. unus: *au mi homo.* alter: *au, au mi homo.* Argent. *auch auch mi homo.* vs. 39. duo: *an proferendum hoc tibi videtur esse usquam.* tertius: *an hoc prof. tibi videtur esse usq.* vs. 41. omnes: *proferemus.* vs. 43. omnes: *dare.* vs. 44. duo: *celato est opus.* tertius: *tacito*, sed superscrib. *celato.* vs. 45. omnes: *quid agis.* vs. 46. omnes: *potest.* vs. 49. omnes: *quem ipse amiserat.* vs. 52. omnes: *potes.* Bœclerus.

Liceat mihi hic aliqua ad Donati commentarios annotare, antequam de ceteris dicamus. Multa enim erudite notari video, præsertim quantum ad τὸ ἠθικὸν, quod inprimis curæ ei fuisse animadvertimus. Sunt tamen aliqua non ferenda; an ab ipso? nolim: si in alios possit culpa transferri. Ab initio statim; '*Nunc illud est.* utrum periculum, an tempus? est enim ἔλλειψις.' Quis credat hoc eum ipsum notare, qui modo dixerat: 'nunc tale negotium est, nunc tale periculum est: aut vero consignificationem temporis habet, ut si diceret, quando aut quo tempore?' quid plenius? quod qui statim repeteret, nugaretur utique. Jam ad illud, *Auxilii nihil afferant.* 'mire de proximo repetitum est παρόμοιον, i. e. conferant et afferant. hoc convenit præsertim stomacho minus verba curantis. sic supra, omnes omnia.' Quid potest magis disconvenire ipsi figuræ, de qua agitur, quam *minus verba curare?* et, qui potuit hoc dicere, qui modo ad *omnes omnia* duplicem figuram agnoverat, et Ciceronis auctoritate approbaverat? an hoc ejus est, qui ad Andriam scripserat: 'Amabant veteres de proximo similia dicere?' studii hæc notatio est: non negligentiæ, quæ nunc adfertur. hæc dum dico, Donati judicio adversus Donatum utor. nam παρόμοια et παρονομασίας admitti cum ratione ab elegantibus scriptoribus arbitror, non valde quæri: et in eo, differre a Plauti instituto Terentium alias dixi. Porro ad illa, 'Adolescenti ipsi eri-

perem oculos.' 'bene oculos, amoris indices, adjutoresque flagitii:' perdit vim sententiæ, qui tam minuta cogitatione utitur. affectus, non accersita longule ratio illa, iracundis hoc dictat, ut oculos effodere cupiant eorum, quos ulcisci volunt. si enim hoc genere interpretationis velles cetera hujus loci persequi, quo progrediendum foret? sed desinendum nunc est. *Bæclerus.*

Nunc illud est] *Hic locus, secundum artem comicam servum currentem exprimit, et nuntiantem mala. Maxima itaque pars scenæ motoria est. Significat autem, nunc tale negotium est, nunc tale periculum est: aut vero consignificationem temporis habet, ut si diceret, quando aut quo tempore.* Donatus.

1 *Nunc illud est*] Utrum periculum, an tempus? Est enim ἔλλειψις. *Idem.*

Quod si omnes omnia sua consilia conferant] Ὑπερβολὴ cum παρονομασίᾳ, *omnes omnia.* Hinc Cicero, 'Omnes in hoc judicio conferant omnia.' *Id.*

Illud] Tempus, negotium, periculum. *Farnabius.*

2 *Salutem quærant*] Non *remedium,* ut ægro: sed ut pereunti *salutem.* Et nove dixit, 'malo salutem,' pro 'contra malum.' *Donatus.*

Auxilii nihil adferant] Mire de proximo repetitum est παρόμοιον; id est, conferant et afferant. Hoc convenit præsertim stomacho minus verba curantis. Sic supra, 'Omnes omnia.' *Idem.*

3 *Quod mihique, heræque, filiæque*] Mira in servo fides, quum primum se ponat in herili malo: et post se, matrem: in ultimo, puellam. *Idem.*

Quod mihique, heræque, filiæque herili est] Πολυσύνδετον secundum. ut, 'Omnia secum Armentarius Afer agit, tectumque, laremque, Armaque, Amyclæumque canem, Cressamque pharetram.' *Idem.*

Væ misero mihi] Ἐμπαθῶς σχετλιάζει. *Idem.*

4 *Circumvallant*] *Circumvallant* se circa nos, et stipant se invicem. nam 'Circumvallamus' nos et alios. tamen rara locutio est. Et *circumvallant* dixit, velut inimica acies contra nos: et ideo addidit, 'Unde emergi non potest.' Quum impressio est hostium, sic dicitur. Ut Sallustius: 'Pressa undique multitudine.' Cicero, 'Qui semper premuntur, et numquam emergunt.' Et *emergi,* nove: nam *emergo* dicitur, non *emergor.* sed ideo est usus, quia extra compositionem et *mergo* et *mergor* facit. *Idem.*

Circumvallant] Translatio a re militari, a castris obsidione cingendis. Demosthenes in prima Philippica: Κύκλῳ πανταχῇ μέλλοντας ὑμᾶς καὶ καθημένους περιστοιχίσεται. *Farnabius.*

Unde emergi non potest] *Unde,* absolute. an deest *illud?* an *unde?* pro *ex quibus.* Donatus.

5 *Vis, egestas, injustitia, solitudo, infamia*] Hæ res sunt quæ circumvallant: Vis illata: Egestas ipsius puellæ: Injustitia judicum illius temporis: Solitudo a defensoribus: Infamia ab iis, qui credunt pretio vitiatam. Nam et in subditis sic habes, 'Quando ego conscia mihi sum, neque rem ullam pretium, neque intercessisse.' *Idem.*

Vis, egestas, &c.] Bene monet Donatus, vim puellæ illatam hic intelligi. Et vs. 8. ad illa verba, *neque illum misericordia, &c.* repetit: *quia vim intulit.* De quo genere flagitii, in fabula sequente, agendi locus erit. *Injustitiam, Donatus intelligit judicum illius temporis.* Bœclerus.

6 *Hoccine sæclum*] Ἐν ἤθει. Questurus de homine, seculum accusat prius: ut 'o tempora, o mores.' et e contrario, secula in omnibus rebus laudantur: ut, 'Quæ te tam læta tulerunt Secula?' *Donatus.*

O scelera! o genera sacrilega! o hominem impurum] Moris est nimis dolentibus, incusare alia ex aliis. Virgil. 'Quum complexa sui corpus miserabile nati, Atque Deos atque astra

Digitized by Google

vocat crudelia mater.' Et; 'Quem non incusavi amens hominumque Deumque?' *Idem.*

O hominem impurum] Æschinum scilicet. et hoc ἠθικῶς, nam semper ultimum ponimus eum, cui maxime irascimur. Ut in Andria, post accusatum socerum et vituperatam sponsam, 'Nam quid ego dicam de patre?' Et in Phormione, 'Itane tandem uxorem duxit Antipho injussu meo?' Et post multa, 'O facinus audax! o Geta monitor!' Unde ille, *Vix tandem* inquit. *Idem.*

7 *Video timidum et properantem Getam*] *Timidum*, perturbatum. non enim timet, sed dolet. Sic Plautus in Bacchidibus, 'Nam ut ex navi vecta es, credo timida es.' *Idem.*

8 *Quem neque fides, neque jusjurandum*] Ordo est, Hominem impurum, quem neque fides, neque jusjurandum. et sæpe repetitum *neque* exaggerat crimen admissum. *Idem.*

Quem neque fides] Quia promisit. *Idem.*

Neque jusjurandum] Quia juravit. *Idem.*

Neque illum misericordia] Quia vim intulit. *Idem.*

Neque illum] Secundum παρέλκον; nam abundat *illum:* ut; 'Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.' Et ejus videlicet misericordia quam amavit, 'neque repressit,' ne auderet, 'neque reflexit,' ne faceret. et sic hoc dictum est, ut a Virgilio, 'Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit? Num lachrymas victus dedit, aut miseratus amantem est,' &c. ut si non potuit reprimi ne faceret, saltem ut in peccando esset mitior, debuit commoveri. sed melius quod supra. *Idem.*

9 *Neque quod partus instabat prope*] Αὐξητικῶς addidit non tantum mariti, sed etiam patris scelus. *Idem.*

10 *Cui miseræ*] Deest, *ei.* Idem.

Indigne] Impie, crudeliter. ut Virgil. 'Quæ causa indigna serenos Fœdavit vultus?' *Idem.*

Non intelligo satis quæ loquatur] Ad hoc Sostrata ignorans inducitur, ut malo nuntio repente feriatur. et quia oportuit ipsam priorem loqui, præsens loquitur. Quia autem non est perdenda tam suavis ἠθοποιΐα dolentis ad irascentem: idcirco non audit, ne ob illam rem Geta conservus loqui desinat. *Idem.*

11 *Satis quæ loquatur*] Adhuc non audiente Geta loquitur. idcirco nec audit eum satis, nec videtur ab eo Sostrata. *Idem.*

12 *Vix sum compos animi*] Aut *vix*, tandem: aut *vix*, non. ut Lucilius, 'Carcer vix carcere dignus.' *Idem.*

Compos animi] Id est, competentis animi, vel sani animi. cui contrarium est, *impos animi.* Sallustius, 'Neque animo, neque lingua satis compotem.' quum de amente Septimio loqueretur. Alii, *compotem animi*, compositum animo intelligunt. *Idem.*

Vix sum compos animi, ita ardeo iracundia] Ira rationi inimica tollit mentem de cardine. cujus faciem vide apud Senecam, de Ira lib. I. c. 1. 'Flagrant et micant oculi, multus toto ore rubor, exæstuante ab imis præcordiis sanguine,' &c. *Farnabius.*

13 *Nihil est, quod malim, &c.*] Accurate expressit irascentis mores. Dulcedinem vindictæ, primum. *Est enim his vindicta bonum vita jucundius ipsa.* Tantum Latinus poëta extulit hunc affectum, supra Homeri sententiam, ubi Ὥστε πολὺ γλυκίων μέλιτος καταλειβομένοιο, Ἀνδρῶν ἐν στήθεσσιν ἀέξεται. Geta: 'Satis mihi id habeam supplicii, dum illos ulciscar modo.' Inde progreditur ad imaginem vindictæ, animumque explet, ut fiat, quod Aristoteles apposite ad naturam rei dixit: Ἡ οὖν τότε ἐγγινομένη φαντασία, ἡδονὴν ποιεῖ, ὥσπερ ἡ τῶν ἐνυπνίων. *Bœclerus.*

Quam illam totam familiam] Hic non tam culpa familiæ, quam scelus Æschini ostenditur, propter quem om-

Digitized by Google

nes cruciandi sunt. *Donatus.*

Familiam] Demeæ et Mitionis. *Farnabius.*

14 *Iram hanc*] *Hanc* interdum pro qualitate, interdum pro quantitate accipimus, interdum pro utroque. ut, 'Tuaque animam hac effundere dextra?' Et, 'Hunc ego te Euryale aspicio?' Sed nunc pro utroque, *hanc* dixit. ut Sallustius, descriptione Celtiberi ait, 'Hunc igitur redarguit Tarquinius.' *Donatus.*

Evomam] Metaphora forte a serpentibus. *Farnabius.*

15 *Satis mihi id habeam supplicii*] Moraliter loquitur: nam fere quando quisquam irascitur, sibi videtur fortis, tanquam qui plus audet. *Donatus.*

Satis mihi id habeam supplicii, dum illos ulciscar modo] Juven. Sat. 13. 'Vindicta bonum vita jucundius ipsa.' *Farnabius.*

Dum illos ulciscar modo] Verum est hanc esse vindictam, quæ ex recentissimis flagitiis properata sit. Sic Virgil. 'Te Turne superbum Cæde nova quærens.' *Donatus.*

16 *Seni animam primum extinguerem ipsi*] Bene *extinguerem:* quia ignis est. Virgilius: 'Igneus est illis vigor, et cœlestis origo Seminibus.' Et *Primum* addidit, quod ordinem significat. tunc enim adjicitur, quum multa subjicienda monstrantur: ut cui fracta prius crura brachiaque, * et cætera vitia, in Æschinum totum promovens ostenditur, etiam per aliena supplicia. *Idem.*

Seni] Demeæ. *Farnabius.*

Scelus] Æschinum. *Idem.*

17 *Syrum impulsorem*] Causæ pœnæ. *Donatus.*

Vah, quibus illum lacerarem modis] Hic voluntas immodica ostenditur, pœnam pro merito reposcentis. Et nota, quum Syrum dixerit, addidisse nutus de supercilio. *Idem.*

18 *Sublimem*] Ista pœna. *Idem.*

Sublimem medium arriperem, capite primum in terram statuerem, ut cerebro dispergat viam] Omnino scribendum est, *dispergeret*, quod ratio temporum docet; neque enim dixeris, 'illum invaderem ut interficiam,' sed, *ut interficerem;* alioqui solœcismus fuerit contra tempus: legendum itaque arbitror, *Cerebro ut dispergeret viam.* Eritque dimeter Iambeus per anapæstum in prima sede, ut sæpe fieri solet. vide pag. 425. *Faber.*

19 *Ut cerebro dispergat viam*] Et cerebrum et via dispergi potest: ideo videtur ambiguum. ut apud Virgil. 'Ensemque cruore Spumantem, sparsasque manus.' Aliter enim dicitur, 'Spargite humum foliis.' Aliter, 'Sparserat et latices simulatos fontis Averni.' *Idem.*

20 *Adolescenti ipsi eriperem oculos*] Bene *oculos*, amoris indices, adjutoresque flagitii. *Idem.*

Posthæc præcipitem darem] Gravior pœna cæcitatis, non providere quo cadas. *Idem.*

21 *Ceteros ruerem*] *Ruere*, activam vim habet. Sallustius in secundo, 'Ictu eorum qui in flumine ruebant, necabantur.' *Ruere* enim, est toto corpore uti ad impellendum: quod faciunt, qui ipsi præcipites alios prosternunt. Unde proprie *sues ruere* dicuntur. Virgil. 'Ipse ruit, dentesque Sabellicus exacuit sus.' Et Horatius: 'Hanc rabiosa fugit canis; ac lutulenta ruit sus.' *Idem.*

Ceteros] Amoris indices et illices, scelerum duces. *Farnabius.*

Ruerem] Impellerem. et dominatur hic rabiosa litera canina. *Idem.*

Agerem] Prosequerer, premerem. Virgilius: 'Illa fretus agit ventos.' Id est, nimia celeritate persequitur, et pene occupat, prævenitque. *Donatus.*

Tunderem, et prosternerem] Vide quam fortis sibi videatur, qui dolet et irascitur. *Idem.*

23 *Ego sum Sostrata*] Hæc ideo inducitur, ut verisimile sit supra non visam Sostratam: quando etiam vix

Digitized by Google

nunc agnoscitur ab irato. *Idem.*

24 *Te ipsam quærito, Te exspecto: oppido oportune*] Incerta distinctio, utrum *Te expecto oppido opportune*, sit dicendum: an *expectare*, sit impatienter cupere, et sine præscriptione temporis sperare, juxta certum tempus. Unde apparet, ad *te expecto*, quia per se nimium est, non esse jungendum *oppido*. Idem.

25 *Quid festinas, mi Geta*] Probus assignat hoc Sostratæ. Asper non vult ad omnia servum respondere: sed nutricem putat hoc loqui. *Donatus.*

Quid festinas] Perturbaris. Et commotus dicit *prorsus*, actu commoto, fesso, et anhelanti, ob perturbationem et contentum cursum. *Idem.*

Quid festinas, mi Geta] Vide Don. et Guyet. *Bœclerus.*

26 *Animum recipe*] Quod in lectione gestu ostendi minime potuit, id ex verbis Sostratæ ostenditur in Geta. Nam ideo dicitur, *Animum recipere:* quia ille præ anhelitu crebriora verba continuare non possit. *Donatus.*

Animam recipe] Namque præ anhelitu verba intermittens uno spiritu continuare non posse videbatur. *Farnabius.*

27 *Perimus! actum est*] Jam bina verba junguntur. *Donatus.*

Perimus! actum est] Verba sunt desperationis. Nam *actum est*, dicitur in ea re, de qua jam lata sit sententia. *Idem.*

Eloquere obsecro quid sit] Bene *eloquere*. nam conatur tantum, quod nec explicatur, nec intelligitur: cui vitio contraria virtus est eloquentia. Jam plus hic gestu, quam dictu agitur: quia, ut supra diximus, et lassus est qui nuntiat, et integratur dolor nuntii, quum apud illam loquitur, ad quam maxime calamitas pertinet: quo dolore vox plerumque subtrahitur atque singultit: et simul dat signum perditarum rerum. *Idem.*

28 So. *Quid ergo is*] O. l. s. *quid is ergo?* et eo amplius liber Bembinus et alii antiqui, *ab nostra*. Faërnus.

Alienus est a nostra familia] Bene *alienus*. Geta enim ipsi jam dominus, Sostratæ gener, Pamphilæ maritus vocabatur. *Donatus.*

29 *Amare occepit aliam*] Pejus est *amare occepit*, quam *amat*. Nam in eo quod dixit, *occepit*, augmenta mali metuenda significat: ut in principiis quæ actum respiciunt, non statim imminutionem inspectant. Et *occepit* magnum facinus dixit. *Idem.*

Væ miseræ mihi] Mire interponuntur mulieris affectus novo nuntio. *Idem.*

30 *A lenone ipsus eripuit palam*] Sic nuntiat, ut ultima pejora sint. Et his argumentis vult probare, quod immodice amavit Æschinus, qui plus quam virginem, id ipsum quod pudor nec hortatur, nec consulit, amat. Quis autem magis potuit impudens esse, quam qui post honestum amorem, ab Lenone amet? Hoc etenim significat meretricem. Ergo non honestum, sed ab Lenone: non per alium, sed ipsius: nec emit, aut abduxit, sed ob impatientiam valde amantis eripuit. neque id occulte, ut qui cœlaret factum, tanquam satisfacturus uxori videretur: sed palam. *Idem.*

31 *Satin' hoc certo*] Magnis malis non statim creditur. Hoc ergo ex dolore dixit, quod stupet audiens; non quia non habet fidem. *Idem.*

Satin hoc certe] Donatus legit, *scisne hoc certo?* libri aliqui, inter quos Bembinus, *satine hoc certum'st:* quod vero sequitur, solus Bembinus ita habet: Ge. *certum.* Quam responsionem interrogatio, quæ per *certum est*, facta, videtur exigere. *Faërnus.*

Hisce oculis] Ἰδιωτισμὸς asseverantis. *Donatus.*

Hisce oculis] Δεικτικῶς, testibus certissimis. 'Pluris enim est oculatus testis unus, quam auriti decem.' Plaut. Truculent. act. II. sc. 6. *Farnabius.*

Digitized by Google

Ah] Interjectio est flentis. *Donat.*

32 *Me miseram*] Mira affectio. nam lacrymæ non sinunt finire sensum. *Idem.*

Quid credas jam? aut cui credas] Fides aut personæ qualitate servatur, si gravis persona est cui creditur; aut ipsius rei qualitate, si ea res creditur, in qua fallere, cui creditur, aut non potest, aut non debet. Hic ergo mire in utroque jam fidem dixit nullam esse, et in persona, et in re. Quod Virgilius transtulit, breviusque dixit, 'Nusquam tuta fides.' Hoc est, nec in re, nec in persona. Et hic ipse in Heautont. 'Pro Juppiter, ubinam est fides!' *Idem.*

Quid credas jam, aut cui credas] Plaut. Bacchid. III. 3. 87. 'Satin ut quem tu habeas fidelem tibi, aut cui credas, nescias.' Mox singulari amplificatione implevit affectum: *nostrumne Æschinum?* (in utroque vocabulo vis est) *nostrarum vitam omnium,* (augetur veluti multitudo personarum, in quas infortunium competat,) *in quo nostræ spes opesque sitæ erant,* (præter quæ nihil dici potest,) *qui sine hac jurabat se unum n. v. d.* (et fides et affectus et religio ex parte Æschini rem aggravant,) *qui se in s. grem. &c.* asseveratio familiarius facta, non sine ἐνδείξει, præsentis periculi comparatione absorbet verba, et in lacrymas orationem cogit. *Bœclerus.*

Quid credas jam] Epicharmus: Νῆφε, καὶ μέμνησ' ἀπιστεῖν· ἄρθρα ταῦτα τῶν φρενῶν. *Farnabius.*

33 *Nostrumne Æschinum, nostram vitam omnium*] Ἐλλειπτικῶς omnia: quia fletus impedit verba. deest autem, *hoc fecisse*, vel quid tale. *Donatus.*

Sitæ erant] *Sitæ*, positæ. nam situm est quidquid in loco suo positum non evertitur. *Idem.*

35 *Positurum puerum*] *Puerum* dixit, si puer nasceretur: non quia divinabat. Ad votum ergo cupientis retulit *puerum*: non quia necesse esset marem nasci. Et hæc omnia magno stupore dicuntur, ad exaggerandam perfidiam illius cui creditur, et dolorem eorum qui crediderunt. *Idem.*

Qui se in sui gremio positurum puerum dicebat patris ita obsecraturum, &c.] Scioppius in auctario Grammat. phil. p. 55. ita legit: *Qui se in sui gremio positurum puerum dicebat: patres ita obsecraturum, ut liceret sibi hanc uxorem ducere:* et addit: 'Ita in Basilicano ac plerisque aliis codicibus legi Faërnus testatur, qui non animadvertit, *Patris,* quod in Bembin. et Vaticano codice invenerat, esse priscum accusativum. Æschinus porro duos habebat patres, quos oraturus erat, Micionem et Demeam.' Id quod etiam G. Fabricius putat. Satis hæc speciose dici videantur. Mihi non videtur ex usu temporis aut sermonis fuisse, ut Æschinus diceret, se utrumque parentem obsecraturum. Unde et infra (act. IV. sc. 4. vs. 20.) de uno tantum loquitur: 'Non me hanc rem patri, Utut erat gesta, indicasse? exorassem, ut eam ducerem.' *Bœclerus.*

In sui gremio positurum puerum dicebat patris] Debuerant hoc notasse Interpretes, in more fuisse apud illos veteres, ut filius in gremio patris recens natum filiolum poneret. Hujus rei exemplum esse apud Homerum scio. *Faber.*

Ita obsecraturum] Apud Plautum τὸ *ita* significat, porro, deinde, posthæc. Quod hic observari decuit. *Idem.*

37 *Hera, lachrumas mitte. ac potius quod ad hanc rem opus est*] Hinc Virgil. 'Non lacrymis hoc tempus, ait, Saturnia Juno.' Sentit autem, non lacrymis agendum, ubi consilio opus est. *Donatus.*

Ac potius, &c.] Sed acta missa faciamus, videamus quid sit agendum. *Farnabius.*

Porro consule] *Porro*, in reliquum, deinde, vel in futurum. *Porro* enim,

Digitized by Google

ordinis et temporis adverbium est, non conjunctio. *Donatus.*

38 *Au; mi homo, sanus ne es*] Hoc ex persona nutricis legendum est. illa enim dissimulandam rem putat. *Mi*, pro *meus.* Idem.'

41 *Nunc si hoc palam proferemus*] Lectio libri Bembini, in quo est *proferimus*, versum hunc sustentat. *Faërnus.*

42 *Tua fama, et gnatæ vita*] Tibi enim crimini erit, vitiatam esse filiam: illi etiam oberit. Et utrum *vitam*, salutem dicit? *Donatus.*

Gnatæ vita] Ut alibi, *le repos, l'honneur*, &c. *Faber.*

In dubium] In periculum. *Donatus.*

43 *Fateatur*] Vitiasse filiam. Et complexio est δίπλευρος oratoria, in qua utrum senseris, contrarium tollis: cogiturque * quod ex altera parte sit. hoc est tacere. *Idem.*

44 *Quapropter quoquo pacto*] Congrue et pro persona, et pro muliere hoc dictum est: eamque in malis constantem esse demonstrat. *Idem.*

45 *Non faciam*] *Non faciam*, dixit, pro *non tacebo:* quasi *tacere*, aliquam actionem habeat. sed moralis significatio est, et communis omnibus: sicut *advocatum* dicimus *male fecisse*, quum tacuerit. *Idem.*

Quid agis] In edit. Faërni, *quid ages?* Faber.

46 *Pejore res loco non potest esse*] Satis argute inter Getam et Sostratam sententias ex perturbatione facit nutare. *Donatus.*

Quam in quo nunc sita est] Causa nihil timendi. *Idem.*

47 *Primum indotata est*] Ratio subjecta est causæ: et *indotatam*, pauperem modo dicit. *Idem.*

Tum præterea quæ secunda ei dos erat] Videlicet, dari pro virgine nuptum. Et incerta distinctio est: etenim erat bis subaudiendum, 'Pro virgine dari nuptum.' *Idem.*

Quæ secunda ei dos erat] Pudor, quæ secunda dos, vel potius prima. Unde Alcmena apud Plautum, 'Non ego illam dotem mihi duco esse, quæ dos dicitur; Sed pudicitiam, et pudorem, et sedatam cupidinem, Deum metum, parentum amorem, et cognatum concordiam.' *Farnabius.*

48 *Non potest*] Jungendum, *dari nuptum.* Et *pro virgine:* id est, virgo: ut, 'Nunc plane est pro nova,' id est, nova. Aut nec virgo, nec pro virgine nubere potest. non virgo: quia vitiata est. nec pro virgine: quia res diffamata est. *Donatus.*

49 *Si inficias ibit*] Si negabit. *Idem.*

Sin inficias ibit, &c.] Ita omnino legendum. Quod etiam eorum Mss. scriptura arguit, qui habent, *si in inficias ib.* ut meorum unus. *Bæclerus.*

Testis mecum est annulus] Locutio hæc sic capienda est: hoc est, annulus pro me testis. Vel sic, annulus et ego testes sumus. Sed melius quod supra. *Donatus.*

Amiserat] Æschinus. *Farnabius.*

50 *Postremo quando ego conscia mihi sum*] *Quando*, pro quoniam: vel *quando*, pro quidem. *Donatus.*

Quando ego conscia mi sum] Ovid. Fastorum. IV. 'Conscia mens recti famæ mendacia ridet.' Conscientia mille testes; murus aheneus. *Farnabius.*

51 *Neque rem ullam*] Hoc est internuntium, pactum clam, aut promissum. Et bene totum execrative dixit: ut alii facinora abhorreant. *Donatus.*

Illa] Filia scilicet. *Idem.*

Neque pretium neque rem ullam intercessisse, &c.] *Rem ullam*, e. g. 'Internuntium, pactum clam, promissum,' ut habet Donatus. Ad *pretium* supra retulerat 'Infamiam, ab iis, qui crederent pretio vitiatam.' Illustris sed intactus interpretibus locus, de crimine stupri. Constat enim hinc, primo: stuprum non committi visum esse in eam, quæ pudoris profanandi causa pretium acceperit, suave aut

matris pactione consenserit. Tale enim si quid factum esset, spem de eventu litis imminui, haud obscure Sostrata indicat. Secundo legem fuisse Athenis, hinc discimus, quæ stupratorem cogeret stupratam ducere; nisi quis vellet graviores pœnas expectare. nec parentibus stupratoris per hanc legem licuisse intercedere, quo minus id fieret. nam quod a parentibus exorabat hunc consensum filius stuprator, (de qua re et hic mentio fit,) in eo servata est reverentia pudoris naturalis. Quod si autem noluisset annuere pater, futurum erat, 'Ut jus eum cogeret.' Sicut est in act. III. sc. 4. vs. 44, &c. Quare in Comœdia patres statim videmus consentire, ut primum constiterit, liberæ virgini a suis vitium oblatum esse; huncque veluti sollennem titulum expediendi periculi Comici haberi. neque enim idem juris fuit in stupratore, quod in raptore. De quo (apud M. Senec. Controv. II. 11. et Excerpt. II. 3.) lex erat: 'Raptor nisi suum aut raptæ patrem intra trigesimum diem exoraverit, pereat.' cum et aliunde constet, Græcis in stupro mitiores, quam postea Romanis, placuisse pœnas. Ac, ne prolixi simus, si stuprum Athenis capitale fuisset, Comœdiam non ingrederetur hoc crimen, in qua omnis dica citra sanguinem citraque periculum capitis impingitur. Porro intelligitur, actionem stupri, interposita satisfactione et matrimonii pollicitatione, tolli potuisse, ut 'Ignosceretur, taceretur, crederetur,' (III. 4. 28.) ita tamen, ut, conditione non impleta, violatoque jurejurando, quod adhibebatur fere, repetere omissam actionem integrum esset. Sed de hac re, iterum alibi dicendum erit. Videtur tamen iis, quæ posuimus, repugnare lex illa quæ in Excerptis M. Sen. VIII. 6. habetur: 'Vitiata vitiatoris aut mortem aut indotatas nuptias optet.' Sed hic vitiator idem est qui raptor, et cum raptu vitium illatum conjungitur, sicut subjectæ monstrant sententiæ. Insignis plane locus est in Actione Neptuni apud Libanium adversus Martem: quem hic annotasse operæ pretium fuerit. Neptunus enim ibi, cum stuprum in Alcippen non contumeliæ sed amoris causa factum a filio suo confessus esset, nullam id peccatum pœnam, vel majorem vel minorem, consequi debuisse ostendit; sed servandam fuisse consuetudinem passim inter homines receptam, ut stuprum matrimonio expiaretur. Verba sunt notabilia: Τί οὖν ἐκ τῶν νῦν εἰρημένων δείκνυται; τὸ δίκης μὲν μὴ εἶναι καιρὸν, μήτε μείζονος, μήτε ἐλάττονος· γάμων δὲ καὶ παστάδων. Ὃ καὶ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, ὁπόταν τι πραχθῇ τοιοῦτον, κρατεῖ, καὶ χρῶνται τῷ συμβάντι πρὸς γάμον. *Boeclerus.*

52 *Experiar*] Apud judices agam. *Donatus.*

Experiar] Actionem intendam in judicio. Cic. pro Quintio: 'Si quid in controversiam veniret, intra parietes, aut summo jure experietur.' *Farnabius.*

Quid istuc] Verbum est ægre consentientis: quasi qui dicat, Quid hic resistam? *Donatus.*

Accedo ut melius dicas] Id est, ut consentiam, velut qui melius possim dicere. *Idem.*

Quid isthuc? accedo, ut melius dicas] Multi hic se torquent, meo quidem judicio, frustra: est dictum servile, ex vernilitate et loquacitate illius generis: nil aliud. Servus enim loquitur. Gall. *Hé bien, Madame, je suis de vostre avis, pourveu que vous ayez tout-autre pensée que celle-là; car vous n'en sauriez avoir de pire.* Faber.

Quantum potes abi] Deest *cito*: ut sit, quantum potes, cito abi. *Donatus.*

53 *Atque Hegioni*] Apud Menandrum Sostratæ frater inducitur. *Idem.*

Hujus] Filiæ suæ scilicet. *Idem.*

Digitized by Google

54 *Simulo*] Nomen patris puellæ: diminutivum a Simo, vel Simone. Et nota nomen in Palliata fabula Latine diminutivum. *Donatus.*

Simulo fuit summus] *Summus,* an ad cognatum, an ad amicum refertur? an absolute ponitur, ut in Eunucho? 'Plurima salute Parmenonem summum suum impertit Gnatho.' *Id.*

Et nos coluit maxime] Et miserabilius *coluit* dictum est, quam si diceret, *colit.* Virgil. 'Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat.' *Colere* enim et majoribus et minoribus convenit, ut, 'Posthabita coluisse Samo.' *Idem.*

55 *Nos*] Monosyllabo finit, vultuosam exprimens pronuntiationem. *Idem.*

Tu mea Canthara] Tristis ac seriæ fœminæ blandimentum est *mea,* potius quam pronomen possessivum. Deest enim *chara,* vel quid tale: quo addito, pronomen staret *mea.* Idem.

56 *Curre*] Mire dictum est ancillæ *curre.* Idem.

Ut quum opus sit] Id est, quum adesse cœperit partus. *Idem.*

Ne in mora nobis siet] Locutio qualis supra. *Idem.*

SCENA III. Iambici sunt senarii. vs. 2. Mss. mei duo: *affuisse.* sicut Nonius etiam legit. vs. 4. omnes: *qui alicujus rei est, etiam ad nequitiam eum;* duo: *adducere;* unus, *ducere.* vs. 5. omnes: *credo abd. aliquo in gan.* vs. 7. omnes, ut edidimus. vs. 10. unus: *me id velle.* vs. 11. duo Mss. *enarrabimus,* unus: *enarravimus.* vs. 14. unus: *mihi qui consilium. dedissem.* Argent. *mihi qui ded. consil.* vs. 17. τὸ *hem,* cum toto vs. 18. deest in uno. et vs. 20. *quid agatur.* ceteri duo etiam ibi repetunt, *quid agitur?* vs. 24. omnes: *paulisper.* quod non debuit mutari in *tantisper.* mox omnes: *ubi ego venero.* vs. 33. τὸ *illa* a duobus abest. vs. 35. unus: *est etiam intus.* alter: *est hæc jam intus.* Argent. *est jam intus.* vs. 36. omnes: *hæccine fieri flagitia?* vs. 41. Argent. *ille futilis, somnium.* unus meorum: *ille futile somnium.* duo omittunt *illum.* vs. 43. uterque meorum: *quam ille quicquam cœperet.* nisi quod in altero secunda manus, sed extante primæ lectionis vestigio, fecit, *cœperit.* vide Chrestomath. vs. 45. omnes habent, τὸ *quæso.* Argent. *ut q. suum filium v. esse i. e.* unus meorum: *ut quisque suum vult ita est.* alter: *ut quisque s. filium vult, ita est.* vs. 47. *abigam hunc rus* deest in uno meorum. alter: *abiit nunc rus.* Argent. *hinc rus,* in margine adscrib. *abiit.* vs. 49. omnes: *ne hæreret huic.* vs. 50. omnes: *adortus est.* vs. 55. omnes: *præ gaudio.* vs. 68. omnes: *plenus est.* τὸ *phi* unus meorum habet. cæteri duo: *phos,* superscripta lineola. quod ab ineptis hominibus profectum est, qui voluerunt scribere, *philosophos domi habuit, &c.* vs. 61. pro *in vitas,* omnes habent, *vitas.* unus etiam, *in speculo.* vs. 70. Argent. *cum conservis.* unus meorum, *cum servis ad eundem præcipio modum.* vs. 72. duo: *mementote.* vs. 79. omnes: *recte.* unus etiam *abis,* pro *ibis.* vs. 84. duo, *ille.* vs. 87. duo, *haud scio.* Bœclerus.

Demeæ perturbatio illa summa, quæ sequetur, arte Poëtæ interea differtur, fallendusque a Syro Senex in scenam adducitur, donec ematurescat series οἰκονομίας. *Idem.*

Non exscribo quæ Donatus et Guyetus bene annotarunt. quæ ad comicum leporem hujus scenæ pertinent in præfatione diximus. *Idem.*

1 *Disperii: Ctesiphonem audivi filium*] Hic ostenditur quod severi homines, ac recti et honesti tenaces, vel ridiculi sunt, vel odio habentur quoquo accesserint. Magno autem affectu, et quasi exclamantis addidit *filium:* quasi causam redderet cur dixerat, *disperii.* Donatus.

2 *Una adfuisse in raptione cum Æschino*] Οἰκονομία, in qua ostenditur, quantum commovebitur Demea ipsa re comperta, quum ex parva rei suspi-

Digitized by Google

cione tantum se afficiat. *Raptio* autem ad personam refertur, *rapina* ad rem, *raptus* ad stuprum, si volumus proprie loqui. *Idem.*

In raptione] *Raptio* violenta perpetratio injuriæ; *raptus* vis et injuria perpetrantis: *rapina* lucrum injustum et præda per vim rapta. *Farnabius.*

3 *Id misero restat*] Bene *restat:* tanquam jam summum malum sit, Æschinum esse corruptum. Et *misero mihi*, quasi qui nihil nesciat, nihil curante Micione. *Donatus.*

Si illum potest] Non dubitat velle: et ideo dicit *potest*. Idem.

4 *Qui alicui rei est*] Recte. de hoc enim supra dixit, 'Non fratrem rei dare operam videt? ruri esse parcum ac sobrium?' *Idem.*

Etiam eum ad nequitiam abducere] Quasi invitum dixit, non *vocare*, sed *abducere*. *Ducimus* enim volentes: sed *abducimus* invitos. *Nequitia* autem proprie libidinosa inertia dicta est: quod nihil queat, nullique rei apta sit. Unde et *nugæ*, quod nihil agant, vel a non agendo. *Idem.*

Ad nequitiem] Ex lib. Bembi, ut supra, *tristitiem*, et alia alibi infinita ad eam formam, quæ antiquitatem magis redolet. *Faber.*

5 *Credo abductum*] Non iisse, sed abductum esse: quasi adhuc culpa non sit illius. *Donatus.*

In ganeum aliquo] Veteres *ganeum* meretricum tabernam dixerunt, ἀπὸ τῆς γᾶς, τοῦτ' ἔστι, τῆς γῆς. quod ipsa sit in terra, non ut cœnacula superius. Unde et *taberna*, quasi *trabena*, a validioribus dicta trabibus, quibus superiora suspensa sunt. *Idem.*

In ganeum] Lupanar aut popinam, ubi γάνυνται, et luxuriæ indulgent homines nequam. Nonnullis quasi γάνειον, crypta subterranea, fornix. *Farnabius.*

6 *Persuasit ille impurus*] *Suademus* facilia, *persuademus* difficilia. Et *suadere* facientis est, *persuadere* perficientis. *Impurus* autem pro improbo ponitur apud Terentium. Et hic quoque excusata voluntas est Ctesiphonis, cui a majore fratre et improbo ingesta sit persuasione nequitia. *Donatus.*

7 *Sed eccum Syrum ire video*] *Ire*, et *abire* et *venire* significat. *Idem.*

Ire video] *Ire* pro venire: ut, 'Nec vero Æacidem me sum lætatus euntem Accepisse lacu.' *Idem.*

8 *Atque hercle hic de grege illo est*] Figura ἐπανάληψις, *de grege illo est.* *Ordo* vel bonorum vel malorum dicitur, et gravium; ut 'Equester ordo,' 'Senatorius ordo.' *Grex* vel bonorum vel malorum est, et levium. ut Cicero, 'In his bonis gregibus omnes aleatores, omnes impuri impudicique versantur.' *Idem.*

Hic de grege illo est] Ejusdem contubernii. *Farnabius.*

9 *Quæritare*] Instanter quærere. *Donatus.*

Carnufex] Pro ganeo positum est. *Idem.*

10 *Non ostendam me id velle*] Scilicet, scire ubi sit. *Idem.*

Seni] Mitioni. *Farnabius.*

11 *Quo pacto se haberet, enarramus ordine*] Hoc recte: quia dixerat Micioni, 'Si quidquid est, volo scire, atque hominem convenire, si apud forum est.' Et *enarramus* pro enarravimus. ut, 'Omnis humo fumat Neptunia Troja.' Et *ordine* bene: quia simpliciter fatetur. Fallax autem et captiosa narratio est, quod timemus fateri. *Donatus.*

12 *Nihil quidquam vidi lætius*] Quantum παρέλκον. *Idem.*

13 *Hominis stultitiam*] Scilicet quia lætatur, ignorans ubi Æschinus sit. *Idem.*

Collaudavit filium] Plus additum est. non enim solum non *accusavit*, sed et *collaudavit*. Donatus.

14 *Mihi, qui dedissem consilium*] Est in aliquibus libris, et inter eos Bembino et Basilicano, *qui id dedissem.* Faërnus.

Digitized by Google

15 *Disrumpor*] Mire: his enim verbis commovetur *collaudavit*, et *egit gratias*. Et vide αὔξησιν stomachi reservatam. *Donatus.*

Disrumpor] Ira, indignatione, dolore. *Farnabius.*

Argentum adnumeravit illico] Contra illud est, 'Cur tu his rebus sumptum suggeris?' Et non solum inquit *adnumeravit*, sed, quod pejus est, *ilico*. Donatus.

Adnumeravit] Sannioni. *Farnabius.*

17 *Id distributum*] *Distributum*, in diversa tributum: id est, dispartitum per pulmentaria. *Donatus.*

18 *Huic mandes, si quid recte curatum velis*] Εἰρωνεία est majoris stomachi: quia ille dixit 'ex sententia distributum:' id est, ut indicat Demea, dilapidatum. Sic alibi, 'Columen familiæ nostræ, bone custos, salve.' *Idem.*

19 *Ehem Demea*] *Ehem* interjectio est commoti, et quasi perculsi re subita et nova. *Idem.*

Quid agitur] Blandientis est, non interrogantis. ut alibi, 'O noster, quid sit? quid agitur?' *Idem.*

20 *Nequeo mirari satis rationem*] Mira sunt etiam illa, quæ vehementer prava sunt. Et ideo *mirari*, pro horrere et reprehendere positum est. Et *rationem* ἠθικῶς dixit malam: quum non sit ratio nisi bona. sed sic loquitur populus. *Idem.*

21 *Est hercle inepta*] Hoc ad senem. *Idem.*

Est hercle inepta, &c. et vs. 25. *mihi quidem non placent*] Legas hic licet illud Ciceronis II. de Fin. 17. ubi de callido improbo agit: 'Is enim, qui occultus et tectus dicitur, tantum abest ut se indicet, perficiet etiam, ut dolere alterius improbe facto videatur. Quid est enim aliud esse versutum?' *Boeclerus.*

Ne dicam dolo] Ne mentiar, id est, ex contrario dicere videar, sed ut sedulo dicam. *Donatus.*

22 *Atque absurda*] *Ineptum* est stultum tantum: *absurdum*, quod et stultum est, et in ipsa stultitia diversum et quasi repugnans sibi. Sic ergo locutus est, ut videatur ineptam rationem ad Æschinum referre, absurdam ad Micionem, quem jam fieri stultum, contrarium senectuti est. *Idem.*

Pisces ceteros purga] Per neglectum Demeæ, sermonem facit dividuum: Dromoni et conservis, qui intus, mandat de piscibus exenterandis, desquammandis, exossandis, et per otium vero, et quasi παρέργως, alloquitur Demeam. *Farnabius.*

23 *Congrum istum maximum*] Διαστολή· quia erant alii non maximi. ut e contrario, 'Argitisque minor,' quia est et major. Nam *istum* quod ait, δεικτικὸν est. videtur enim ostendere digito, quem dicat. *Donatus.*

In aqua sinito ludere paulisper] Sic ostenditur bene obsonasse, qui vivos adtulit pisces: nam non ludit piscis, nisi vivus. *Idem.*

25 *Prius nolo*] Superbe, et pro auctoritate: non dixit *non oportet*, sed *nolo*. subauditur, purgari eum. Et nihil ex mora corruptelæ accessurum pisci ex eo ostendit, quod ait *ludere*, hoc est vivere, et non læsum vivere: non enim dixit *natare*: quod etiam possunt languidi pisces. Ipse insuper planum fecit quid sit *purga*, dicendo *exossabitur*. *purga* igitur, exossa significat: non ut quidam putant, *exossabitur*, comedetur. *Idem.*

Mihi quidem non placent] Plus hoc ad senem. et vide quam totum superbe et confidenter dixerit ob amicitiam omnium dominorum, excepto uno Demea, quem tantum præ illis contemnit. *Idem.*

26 *Salsamenta*] Hoc ad discipulum. *Salsamenta* aut salsi pisces sunt, aut laridum. *Idem.*

Salsamenta hæc, Stephanio] In tota comœdia opera danda est ut stomachetur Demea: excepto quod se ipse in fine commutat. Hæc ergo causa

Digitized by Google

est, quare Syrus quoque illi objicitur, magnifice inferens se ut luxuriosum licentemque servum, præsertim qui adolescentum pædagogus fuerit. *Id.*

28 *Utrum studio ne*] Aut ordo est, *utrumne*, aut est παρέλκον tertium, aut vero per ἔλλειψιν accipitur: quasi dicat, utrum est? aut, utrum verum est? quod qui accipit, *utrum* subdistinguat et separet a sequentibus necesse est. *Idem.*

Utrum studione] Aut *utrum* supervacuum est, aut *ne:* aut certe τμῆσις figura est, pro utrumne studione id sibi habet, si sciens lædit filium? *Idem.*

Laudi putat] Quia decipit. *Idem.*

29 *Si perdiderit gnatum*] Et magno affectu non dixit Æschinum, et mire non addidit cujus gnatum. *Idem.*

Væ misero mihi] Hoc est, quod supra dixit, 'Æger est; alienus non sum.' *Idem.*

30 *Videre videor jam illum diem*] *Illum* dixit, quasi quendam tristem ac funestum. *Idem.*

32 *Istuc est sapere*] Et sententias loquitur carnifex, aures senis demulcens verbis non tantum coquinariis, et providentiam illius collaudans veterator in arrogantiam ductat, adeoque errorem. *Farnabius.*

Quod ante pedes modo est videre] Hoc sumpsit Poëta de illo in physicum pervulgato ancillæ dicto, 'Non videt quod ante pedes: cœli scrutatur plagas.' *Donatus.*

Ante pedes] Cic. lib. II. de Divinatione: 'Quod est ante pedes nemo spectat, cœli scrutantur plagas.' Juxta illud de Thalete tritum, qui sidera contemplans in scrobem cecidit. *Farnabius.*

33 *Sed etiam illa quæ futura sunt*] Magis ridicula est assentatio, siquis maxime laudetur quibus maxime caret. *Donatus.*

34 *Isthæc jam penes vos psaltria est*] Dicendo *istæc*, ostendit jamdudum se hac indignari. *Idem.*

35 *Ellam intus*] Ut, *Ellum confidens, catus.* Idem.

An domi est habiturus] Proprie: quia *haberi uxor* dicitur, et *haberi mulier*, quum coit. *Idem.*

Credo, ut est dementia] Sic et in Eunucho, 'Eam se intendit esse, ut est dementia.' Et nominativus casus esse potest, et septimus. Si septimus *perditus*, aut quid tale, subaudimus. Sed melius nominativum accipimus casum. *Idem.*

36 *Inepta lenitas patris, et facilitas prava*] *Lenitas*, ad permittendum: *facilitas*, ad agnoscendum. sic quidam. Sed ego *lenitatem* ad Micionem refero, qui hæc leniter patitur: *facilitatem* ad Æschinum, cui hæc per licentiam facilitas datur. *Pravum* autem est, quod et ipsum lædit facientem: *malum*, quod alios tantum. *Donatus.*

37 *Fratris me quidem pudet, pigetque*] *Pudet*, in his quæ turpiter facit: *piget*, in his quæ cum damno malo. *Pudere* etiam ad dedecus, *pigere* ad dolorem refertur. *Pudet*, quod turpe est: *piget*, quod dolet. *Idem.*

38 *Nimium inter vos, Demea*] Μεταδιόρθωσις. nunc enim redditum est, quod supra dicebatur. et præterea repetendo *nimium*, confirmavit superius dictum, et τὸ CPEMANIE* non solvit. *Idem.*

40 *Tu quantus quantus*] Id est, quantuscunque. *Idem.*

Nihil nisi sapientia es] Ridicule prius additum *nihil:* quam quicquam laudis nomine. Deinde si *sapiens* dixisset, non tanta esset irrisio: sed hyperbolicῶs accipitur, id est, stultus; *nihil nisi sapientia es.* Idem.

41 *Ille, somnium*] Nec tu sapiens, sed sapientia: nec ille somniculosus, sed somnium. Ὑπερβολή. *Idem.*

Sineres vero illum tuum] Ab argumento fabulæ repetit *sinerem:* et εἰρωνικῶs interrogat. *Idem.*

42 *Totis sex mensibus*] *Totis*, quasi longi sint: id est integris, ut ne unum

Digitized by Google

quidem diem minus a sex mensibus sciat, quid cœpturus sit filius. Nimis comica et moralis assentatio. *Idem.*

Non olfecissem] Totum ridicule. Nam quid olfecisset, qui nondum quicquam scire cœpisset, cujusque naribus nihil objectum fuisset? Nam ideo *nares* a *naritate* dictæ sunt, quod nos odoratu doceant præsto et prope esse, quod adhuc oculi non vident. *Idem.*

43 *Quam ille quicquam cœperit*] Multum dixit; et *ante sex menses*, et *olfecissem*, et *prius quam cœperit*. Id.

Quam ille quicquam cœperit] In aliquibus libris Terentii, et Donati, scriptum est, *cœperet:* et ita in hunc modum Priscianus citat. *Faërnus.*

Cœperet] Quod dicebam modo pag. 423. Ex ratione temporum sic est legendum, non *cœperit*, ut vulgo. Sin minus, solœcismus fuerit; et ita citat Priscianus; neque magis mirabile videri debeat istud *cœperet*, quam *occiperet* et *inciperet*. Denique in libris veteribus non aliter legitur. *Faber.*

44 *Vigilantiam tuam tu mihi narras*] Id est, quam maxime scibo. *Donatus.*

Vigilantiam tuam tu mihi narras] Pronuntiatu juvantur hæc. Sunt enim laudationem, quæ præcessit, asseverantis. q. d. quid mihi de tua vigilantia memoras, quam commemini et scio singularem esse plane, sicut dixi. *Bœclerus.*

45 *Sic siet modo, ut nunc est*] Non dicit *qui:* sed respice ad argumentum, et ridebis hæc optantem Demeam. *Donatus.*

Ut quisque suum volt esse, ita est] Hæ sunt sententiæ et semper probabiles, et pro personis ridiculæ. Plautus in Milite Glorioso, 'Nimia est miseria, nimis pulchrum esse hominem.' *Idem.*

Ut quisque suum vult esse, ita est] Prout suum quisque educatione formarit, talem habebit. Neque enim puto culinarium hunc philosophum hoc ea mente dixisse, qua Seneca illud, 'Putet se innocentem civitas, erit,' &c. ad quam sententiam credo et illam effictam, 'Satietas in sacris ne sit, erit.' Conferat lector locum de Clementia l. I. c. 3. *Farnabius.*

46 *Quid eum? vidistine hodie*] *Quid eum?* initium interrogationis futuræ de persona alicujus. Sic in Heautont. *Donatus.*

Sed Syrum quid eum? tuum ne filium] Hoc clare, *tuumne filium?* Moris est ut qui cogitat quid respondeat, interrogatione remoretur. *Idem.*

Eum] Ctesiphonem. *Farnabius.*

47 *Abigam hunc rus*] Ut pecudem, dixit *abigam:* non ut hominem, *mittam.* Donatus.

Abigam] Hoc lentius; et *abigam* quasi pecudem dixit: unde et *abactores* dicti sunt. Cicero in Verrinis, 'Equarum greges istum abigendos curasse.' *Idem.*

Abigam hunc rus] Eugraphii annotatio fœde corrupta exhibetur, quam ita legendam esse fateberis, ubi considerare libebit: '*Abigam hunc rus.* Hoc aversus paululum pronuntiat, ubi consilium sumpsit mentiendi, uti Demeam mittere possit.' *Bœclerus.*

Abigam hunc rus] Aversus et secum hæc. *Farnabius.*

Jamdudum aliquid ruri agere arbitror] Hoc clare. *Donatus.*

Aliquid ruri agere arbitror] Hoc plus est, quam illic esse: vult enim cum laude ejus loqui, ut supra: 'Rei dare operam, ruri esse, parcum ac sobrium.' Et *agere* proprie dixit, nam ab agendo *ager* dictus est, quod in eo multa agenda sunt. *Idem.*

48 *Qui egomet produxi*] Mutata præpositione, non *deduxi*, sed *produxi*, dixit: id est, 'porro duxi.' *Idem.*

49 *Metui ne hæreret*] Hæc translatio, ut sublevat Ctesiphonem, ita Æschino invidiosa est. nam hæret avis, non animo, nec voluntate, sed visco decipientis aucupis. *Idem.*

Digitized by Google

50 *Quid autem*] *Quid* pro quare, vel ob quam causam. Virgilius: 'Quæ fortuna viris, classem quo littore linquant, Quid veniant.' Cui contrarium in significatione * id quod te oro. *Idem.*

Adortus jurgio est] *Aggredimur*, de longinquo: *adorimur*, ex insidiis et ex proximo. non *adoriri*, est quasi aliquem oriri, id est, exurgere. *Idem.*

51 *De psaltria istac*] Hic mire senem imitatus est, et memoriter: quia ille dixerat, 'Quid? istæc jam penes vos psaltria est?' *Idem.*

Nihil reticuit] Mirum enim, minorem fratrem non pepercisse majori: nec reticuisse quicquid erat opus. *Idem.*

52 *Intervenit homo de improviso*] *Intervenire*, est in medio negotio, quasi ex insidiis supervenire, et opprimere in ipso actu eos, qui rem celatam vellent. Et vide quam oratorie narret gestionem rei, quæ nunquam facta sit: his enim fides fit. *Idem.*

Cœpit clamare] 'Ηθικῶς totum, et *cœpit* et *clamare*, et quod sequitur. *Idem.*

53 *Æschine, hæccine flagitia facere te*] Est accusatio a persona: et vide pondus in nomine Æschini. *Idem.*

Hæc te admittere] Αὔξησις. nam plus est *admittere*, quam *facere*. Idem.

Hæc te admittere indigna] Pronum est hæc statim credere Demeam, de eo quem superius laudaverit, 'Non fratrem videt Rei dare operam? ruri esse parcum ac sobrium?' Unde mira Poëtæ arte, et initia, et media, et postrema sibi congruunt atque respondent. *Idem.*

55 *Lachrumo gaudio*] Immoderata lætitia, maxime parentum, lachrymas habet. Recte ergo additum est *gaudio:* quia lachrymæ solum mœrorem significant. *Idem.*

Lacrumo gaudio] Vide infra, act. IV. sc. 1. *Farnabius.*

56 *Non tu hoc argentum perdis, sed vitam tuam*] Hæc figura oratoria δεινότης dicitur, qua ostenditur non esse mediocre quod factum est. *Donatus.*

57 *Hui*] Quasi admiretur ipse, quæ narrat. *Idem.*

58 *Syre, præceptorum plenus istorum ille*] Vide Demeam non desinere culpam Æschini in Micionem conferre, quum e contrario præceptorum suorum vult esse, quod sapit Ctesipho. *Idem.*

Istorum] Quæ dicis; scilicet, 'Non tu hoc argentum perdis, sed vitam tuam.' *Idem.*

Phy] Interjectio mirantis est. *Id.*

59 *Domi habuit unde disceret*] *Unde*, id est, de quo. *Idem.*

Domi habuit, unde disceret] Vide quæ notantur ad Plauti Mil. Glor. II. 2. 36. *Bœclerus.*

Domi habuit] Te sc. autorem, magnum præceptorem, et exemplum. Cic. Academic. II. 'Domi nobis ista nascuntur.' *Farnabius.*

Fit sedulo] 'Ηθικῶς dictum est *fit*. Et *sedulo*, sine dolo, id est, instanter: quia negligentes dolosi dicuntur. *Donatus.*

61 *Inspicere, tanquam in speculum, in vitas omnium jubeo*] Videndum an recte speculum induxerit, quum alienas vitas dicit inspiciendas esse. nisi forte hoc ad causam admovendi speculi, non ad effectum referatnus. nam causa inspiciendi speculi, emendatio est vultus: effectus, formæ per imaginem resultatio. *Idem.*

Tanquam in speculum] Notum est illud Socratis monentis juvenes formosos, ut consulerent speculum, et sibi pulchram formam adstruerent. Platonis item jubentis ebrios et iratos in speculo se contemplari, ut visa deformitate vitia fugerent. Confer huc Satyram 4. Horatii lib. I. sub fine, citantis παραγγέλματα et παραδείγματα sibi a patre tradita, quæ sequeretur, quæ fugeret. *Farnabius.*

62 *Atque ex aliis sumere exemplum sibi, &c.*] Mire hunc locum tractavit

Digitized by Google

Horatius Sat. I. 4. 'Insuevit pater optimus hoc me, Ut fugerem, exemplis vitiorum quæque notando.' Sequitur jucunda προσωποποιΐα· tum varietas exemplorum insignis: ut tandem clausula inferatur, initio concors: 'Sic teneros animos aliena opprobria sæpe Absterrent vitiis.' *Bœclerus.*

63 *Callide*] *Callidus* dictus est etiam qui exercet dolos. *Callidus* dicitur, qui callum sibi usu artis induxerit. *Donatus.*

64 *Hoc laudi est, hoc vitio datur*] Non philosophice, sed civiliter monet. non enim dixit, *hoc bonum*: sed *hoc laudi est*. nec *hoc malum*: sed *vitio datur*. Ergo ut idiota et comiens pater, non ut sapiens et præceptor. *Idem.*

Istæc res est] Non quam rem gerit Micio: non ut ille agit. Et significat, 'Hoc verum est;' 'hoc utile est.' *Id.*

65 *Porro autem*] Prope delinitus erat Demea, contra institutum argumenti. Artificiose igitur Poëta subjecit ex persona servi, unde illum ad amaritudinem provocet. *Idem.*

Porro autem] At vero, et hujusmodi principia narrationum sunt, quibus superiora sequentibus connectuntur. *Idem.*

68 *Nam id nobis tam flagitium est*] Non dixit *peccatum*, irridens senem; sed *flagitium*. Et quidem flagitium, corrumpi pisces, vel talia. *Idem.*

69 *Quod queo*] Quod possum. Sed sic maluit dicere, ut allusionem de sua arte faceret Syrus, et hac re ostenderet nihil ab illo dici serio. *Idem.*

Quod queo] A coquendo sumpsit παρόμοιον. Sic et infra: 'Sedulo moneo quæ possum pro mea sapientia.' Et Ciceronis dictum refertur in eum, qui coqui filius secum causas agebat, 'Tu quoque aderas huic causæ.' Nam apud veteres *coquus* non per *C* literam, sed per *Q* scribebatur. *Idem.*

70 *Ad eundem istuc præcipio modum*] Arguta imitatio ad deridendum Demeam, omnium quæ serio ille supra dixerat. *Idem.*

Conservis ad eundem istunc præcipio modum] Apposite. scurrili enim μιμήσει et ἀποδείξει ἀλαζονείαν, morali et œconomicæ ipsius philosophiæ conferens culinariam suam, quæ in sapore. Coqui præcipua ars erit servire palato, domini et hospitum nosse gustum. Athen. lib. IX. c. 5. τὰ στόμα γινώσκειν τῶν κεκλημένων. Martial. lib. XIV. 220. Petronius: 'Namque ingeniosa gula est.' *Farnabius.*

71 *Hoc salsum est, hoc adustum est*] Hæc contexte et conjuncte dicuntur: quia non vicissim Syro assentatur senex. *Donatus.*

73 *Pro mea sapientia*] Διασυρτικῶς *sapientia* dixit; quia condimentum gustu ac sapore temperant coci. *Id.*

Pro mea sapientia] Donatus διασυρτικῶς dictum putat, cum allusione ad artem coqui. Quod si accipimus, vix dubitabitur, quin pronuntiatio aliquid adjecerit. Tale quid videtur esse in illo Plauti Stich. II. 2. 36. 'Hic homo nimium sapit.' Certum est autem, deterius legi, in uno et altero codice, *sententia.*

Quantum ad παρῳδίαν hic expressam attinet, conferenda est illa altera Ph. II. 1. 17. &c. ubi itidem servus sibi, contra herum, *sapientiam* tribuit. Id quod per se festivum est, nulla etiam exquisitiori figura accedente. *Bœclerus.*

74 *Tanquam in speculum*] Et hic *speculum* non ad imaginem vultus, sed ad contuitum contrapositæ rei retulit. *Donatus.*

76 *Nos quæ facimus*] Non coci, sed Micio, Æschinus, et familia. An *nos* pro *domini* posuit? An *nos* pro *ego?* et hoc melius. *Idem.*

Sentio] Cum dilatione et vultuose dicendum *sentio*. Idem.

77 *Verum quid facias*] *Quid facias?* pro, quid faciat? unusquisque scilicet. *Idem.*

Digitized by Google

Ut homo est ita morem geras] Utrum aptum proverbium sit servis, an etiam amicis? Ut est, 'Obsequium amicos, veritas odium parit.' Et hæc sententia modo velut querela, demissa voce, proferenda est. *Idem.*

78 *Mentem vobis meliorem dari*] Πρὸς τὸ νῦν respondet agresti feritate. nam respondendum erat, *recte*, aut *valeas*. sed hic, ne vel abiens blandus esset, pro salutationibus ipsis amara supponit. Et memento etiam hunc eundem insalutatum relinquere, qui adveniens paulo ante nec salutaverat nec resalutaverat fratrem. *Meliorem* autem, pro bona ac tolerabili posuit. non enim bonam credit, ut meliorem optet. Sic Virgilius, 'Di meliora piis, erroremque hostibus illum.' *Id.*

79 *Tu rus hinc abis*] Vult Syrus nosse an eat. *Donatus.*

Tu rus hinc abis] Qui consuetudinis memor est, animadvertit has interrogationes non inquirendi causa poni, sed admonitionis loco esse apud eos, quos velimus abscedere. Sic igitur interrogat ut hortetur: et sic pronuntiat, ut et sciat et approbet quod rogat. *Idem.*

Tu rus hinc abis] Optime apud Faërnum ex Cod. Mss. Bembi et Victorii, *tu rus hinc ibis*. Muretus hunc versum, more suo, interpolavit. *Faber.*

Nam quid tu hic agas] Addidit hortatum, ut quam primum abeat. *Donatus.*

80 *Nemo obtemperat*] *Obtemperet* est in aliquot libris etiam antiquis, et in iis, Bembino. *Faërnus.*

81 *Quando is, quam ob rem*] Nova locutio, *is quam ob rem*: pro, *is propter quem*. sic et alibi, 'In eo me oblecto: solum id est charum mihi.' *Donatus.*

82 *Illum curo unum*] *Unum* cum exceptione: et tamen sic loquitur, ut appareat illum non posse sibi imperare oblivionem Æschini. nam idcirco addidit, 'Quando ita vult frater, de istoc ipse viderit.' *Amare cœpit*. et ideo tenet, 'Nam ambos curare, propemodum reposcere est illum quem dedisti.' *Idem.*

84 *Quis illic est quem procul video? estne Hegio*] Inventa causa est, cur non abeat Demea, propter reliquam fabulæ partem: et simul aliud additur, quo indignetur. Bene autem dubitat, et familiam * inveniat civem, et multum absens a conspectu civium. *Idem.*

85 *Tribulis noster*] Hic versus et sequens in libro Bembino, Victoriano, et aliis omnibus, ita ordinati sunt, *Tribulis noster? si satis cerno, is herclest. vah.* Idem.

86 *Homo amicus nobis jam inde a puero. Di boni*] Horum posterior versus optime procedit: prior hæret. et necesse est, aut eum facere trimetrum iambicum scazontem, aut legere *hercule*. dictionem vero *vah* sequenti versui applicare. *Faërnus.*

87 *Næ illiusmodi jam nobis magna civium penuria est*] *Næ*, valde. *Donatus.*

Illiusmodi] Cujusmodi est Hegio, id est, qualis. Et magna οἰκονομίᾳ senex laudatur, ut postulationi ejus statim adsit fides. *Idem.*

Næ illiusmodi civ. &c.] Γεροντικῶς ταῦτα ἠθοποιοῦνται, μάλα ἡδέως. Insunt mores, insunt affectus similes: et condiuntur utrique simplicitate. 'Laudator temporis acti Se puero,' senex. διατελοῦσι γὰρ τὰ γενόμενα λέγοντες, ἀναμιμνησκόμενοι γὰρ ἥδονται, inquit Aristoteles de senibus, Rhet. II. *Boeclerus.*

88 *Antiqua*] Simplici, pura, ingenua. Cic. l. II. de leg. 'Antiquitas proxime ad Deos accedit.' pro Roscio, 'Homines antiqui,' i. e. simplices ac probi: pro Quintio, 'Vestigia antiqui officii:' ad Atticum l. IX. Ep. 18. 'Vide quam sim antiquorum hominum.' *Farnabius.*

89 *Haud cito mali quid ortum ex hoc sit publice*] Utrum hoc optantis est,

Digitized by Google

ne moriatur? an est testimonium vitæ hominis, numquam obfuturi reipublicæ? *Donatus.*

90 *Ubi etiam hujus generis reliquias restare video*] Paucos ac raros bonos. nam *reliquias*, pro relictis paucisque dixit. ideo *restare* etiam dictum est. *Idem.*

91 *Vivere etiam nunc lubet*] Ex hac delectatione ostenditur Demea, et quam peccantibus sit amarus ac sævus: et quam facile hujus incusatione, tanquam gravi testimonio, crediturus sit: et quantum doliturus super Æschino, qui displiceat talibus viris. *Idem.*

Scena iv. Senarii sunt. vs. 5. duo Mss. nostri, *de Ps. hic audivit.* vs. 6. omnes: *nihili.* vs. 10. unus, ut edidimus. duo; *tu es pater.* vs. 12. duo: *si deseris nos tu.* vs. 13. duo, ut edidimus. ut et 18. vs. 19. unus: *quid istuc rei est?* alter: *quid istuc est?* tertius: *quid istuc?* vs. 22. unus, ut edidimus. duo: *an quicquam etiam est ampl.* vs. 23. duo: *vero amplius est.* unus; prorsus omittit. vs. 25. unus; *ubi sic factum.* alter: *u. sit f.* vs. 31. omnes: *deserat.* vs. 34. omnes: *servulorum.* vs. 39. duo: *nec quid huic resp.* vs. 40. a *Miseram me, &c.* duo, Argentoratensis et meorum alter, novam scenam incipiunt. vs. 44. duo, ut ed. tertius quoque τὸ *ut* habet, et transponit illa, *jus cogit.* vs. 49. omnes: *educati.* duo: *ac domi.* vs. 51. duo: *enitar.* vs. 54. omnes: *exequar:* cetera verba non eodem ordine ponunt. vs. 55. duo: *ut tecum animo cogites.* tertius omittit *ut.* vs. 61. duo omittunt, *intro.* vs. 65. unus: *ibo et req. fr.* alter: *ibo ac req. fr.* Boeclerus.

Mores Hegionis in hac scena bene notavit Donatus: qui pro viro bono et amico voluerit omnia dicere et facere; et rem accusare, personas miserari, hinc laudes familiæ, tum honestæ tum liberalis. Ex qua Æschinus ita accusabatur, ut utriusque rei immemor argueretur. Frustra enim argutatur Donatus, quid intersit inter bonum et liberalem virum, vss. 17. 18. Poëta ipse ab initio scenæ monstrat, *liberalem*, ad εὐγένειαν, adeoque ad ingenium, *bonum* ad mores et disciplinam vitæ referri oportere. *Idem.*

1 *Pro DI immortales*] *Hæc scena fidem amici erga defunctum, maturitatem senilis orationis, et accusationem ejus, quem lædere nolit ipse accusator, continet.* Donatus.

Facinus indignum] Jam narravit Geta: et recte. non enim apud spectatores iterum fuerunt dicenda, quæ dicta sunt. Illud sane admirandum, ejusmodi Hegionis verba induci, qualia esse debuerunt tantopere laudati viri, et ejusdem Hegionis ac Demeæ. *Donatus.*

2 *Quid narras*] Mirantis est, non interrogantis. *Idem.*

3 *Tam illiberale facinus*] Id est, non odisse cui succenseas, laudare homines, factum reprehendere. *Idem.*

O Æschine, Pol haud paternum] Mira maturitas: in qua nescias utrum magis injuriam illatam orbæ virgini, an Æschinum peccasse, plus doleat. servatur enim in Hegione, quod vir bonus sit et amicus. *Idem.*

4 *Haud paternum istuc dedisti*] Deest, *facinus.* et *dedisti*, pro fecisti. Sed sic dicitur in re magna: ut, 'Dabit ille ruinas Arboribus, stragemque satis.' *Idem.*

Haud paternum] Non ad exemplum patris, ab ingenio et instituto illius degener. *Farnabius.*

Videlicet de psaltria hac audivit] *Videlicet*, confirmativum est. Ut *videlicet*, videre licet: sic *scilicet*, scire licet: *ilicet*, ire licet. *Donatus.*

5 *De psaltria hac audivit*] Sic errat Demea, ut intelligatur quantum debeat irasci in iis, quæ inopinata audiet. *Idem.*

6 *Is nihili pendit*] *Is*, abundat. ut in Heauton. 'Perii: is mihi, ubi ad-

Digitized by Google

bibit plus paulo, sua quæ narrat facinora!' Aut is, pro *ipse:* subjunctivum pronomen minus quam finitum. *Idem.*

Pater] Mitio, qui illum adoptavit, jamque corrumpi sinit. *Farnabius.*

7 *Utinam hic prope adesset*] Quasi sibi non crediderit dicenti, 'In ore est omni populo.' *Donatus.*

8 *Ni*] Si non, significat. *Idem.*

Quæ illos æquum est] Subauditur, *facere*, a superiori, per σύλληψιν intellectum. *Idem.*

Haud sic] Δεικτικὸν est. *Idem.*

Haud sic auferent] Quomodo accipimus, *haud sic auferent?* an, Factum suum auferent sic; an, si correxerint culpam, non silentio transituros ipsos, vel ipsum quod factum est. *Idem.*

Haud sic auferent] Id est, leniter abibunt, vel subtrahent culpam. *Id.*

Haud sic auferent] Senilis et matura comminatio. et est *sic* demonstratio, gestum continens levissimæ ac parvæ significationis. *Idem.*

9 *In te spes omnis, Hegio*] Ut narratio non fuerit necessaria: ita preces interponendæ sunt. *Idem.*

10 *Tu es patronus, tu parens*] *Patronus* aut temporale nomen est defensoris, aut certe appellatio est, per quam ostenditur, quid illi cultus et obsequii debeatur. est enim nomen ad aliquid. *Parens* autem veri amoris nomen est: et æquali loco continet interpretationem. Et vide quam vigilanter Poëta, quum simpliciter matronam de absente Hegione loquentem induceret, 'Coluit nos,' dixit: quum servus et supplex, ad præsentem loquitur, 'Tu es patronus,' inquit. *Idem.*

Tu es patronus, tu pater] Solet Noster oratorie rem unam in multa partiri, præsertim ubi ἐμπαθῶς loquendum est. Confer in Andria I. 5. 59. Bene autem hic illa elogia ad orbitatem et conditionem muliebrem retulit: ut matri, patronum; filiæ, patrem; imo domui toti patronum, et patrem familiæ assignaret. *Boeclerus.*

11 *Ille tibi moriens nos commendavit, senex*] Servus magnum veritatis indicium addidit dicendo *moriens:* nemo enim moriens non vera loquitur et urgentia. unde in jure ultima judicia certiora sunt. Sic alibi, 'Hanc mihi in manum dat: mors continuo ipsam occupat.' *Donatus.*

Senex] Simulus. *Farnabius.*

12 *Si deseris tu, periimus*] Proprie, quasi patrono. nam Socius deficit, Parens prodit, Patronus deserit. Sic Sallustius, 'Post defectionem sociorum et Latii.' Et, 'Unius ob iram Prodimur.' Et, 'Prodidisti et te, et illam miseram, et gnatum: quod quidem in te fuit.' Plautus, 'Qui libertos habent, eos deserunt.' Hinc et milites, qui defensores patriæ deberent esse, *desertores* esse dicuntur. Hæc autem omnia magnam vim habent. si per singulas partes orationis considerentur, ad commovendum precibus Hegionem. Et, 'Tu es patronus,' ab honesto: 'Tu es parens,' a justo. *Donatus.*

Si deseris tu, periimus] Et huic rei maxime respondet oratorie, quæ illum maxime commovit. Ut, 'En ego victa situ.' Et, 'Pulsus ego?' Alii πρὸς τὸ *periimus* τῷ εὐφημισμῷ responsum putant. *Idem.*

13 *Satis pie posse*] Deest, *facere.* Idem.

Neque me satis pie posse arbitror] Honesta locutio, qua significat, quicquid fecerit pro pietatis debito illis merito parum esse. Sensus autem hic est, Neque faciam quod nefas est, ut vos deseram: nec hoc ipsum quod facio, satis pium est pro tanta necessitudine. Et bene addidit *satis*. ut, 'Et sapiens, non tamen satis.' *Idem.*

14 *Salvere Hegionem plurimum jubeo*] Ideo providit Demea, non provisus est: quia oportuit illum audire quæ loqueretur Hegio, et ex illius jam verbis indignationem moveri.

Digitized by Google

Jubeo autem, volo significat: ab eo quod sequitur, id quod præcedit. Non jubemus enim, nisi quod voluerimus. et est Homericum: Κέλευέ με πάντ' ἀποδοῦναι, ἐθέλομεν γὰρ Ἕκτορα.* ΣΥΝΕΝΝΙΑΙeΝΑ. *Idem.*

15 He. *Te quærebam ipsum*] Omnes fere l. s. inter quos Bembinus, *oh, te quærebam ipsum.* Faërnus.

16 *Major filius tuus Æschinus*] Artificiosa postulatio: in qua, ne statim Demea diceret, nihil ad se hanc querelam pertinere, quippe qui Ctesiphonem curare debeat, infertur causa cur non dissimulet pater: quia filius: quia major est: quia Æschinus, si quid est in ipso nomine charitatis: quia fratris adoptivus, quia bonus et liberalis, et contra hæc, quibus laudatus est, fecit. *Donatus.*

17 *Neque boni*] Quasi id quod est, velit quod esse debet. *Idem.*

18 *Neque liberalis functus est officium viri*] Quærendum inter bonum et liberalem quid intersit. An *bonus* est, qui non nocet? *liberalis*, qui etiam prodest? An *bonus*, qui non peccat in facto? *liberalis*, qui nec verbo quidem. *Idem.*

Functus est officium] Antiqui libri ita collocant, *functus officium est.* Faërnus.

Functus officium] Archaismus. Officio. *Farnabius.*

20 *Æqualem*] Ὁμήλικα. *Donatus.*

Æqualem] Coætaneum. *Farnabius.*

Quidni] Plus est *quidni*, quam *noverim.* nam quasi corripit dubitantem, dicendo *quidni?* ut subaudiatur, *noverim.* Donatus.

Filiam ejus virginem Vitiavit] Vides quantum valeat injuria, vel dignitas personarum. Non contentus facinore, personas credidit ante proponendas. *Idem.*

Hem] Interjectio nunc est irati, et est irati vehementer: quippe qui aliud vitium audiebat, præter crimina quæ sciebat. *Idem.*

22 *Quod est gravissimum*] Quia illud grave. *Idem.*

An quicquam est etiam amplius] *Amplius*, quantitatis est. nam ideo, Nondum etiam audis quod est gravissimum. *Idem.*

Amplius] Id est, majus. *Idem.*

An quicquam est etiam amplius] Liber Bembinus, *an quid est e. a.* Faër.

24 *Persuasit nox, amor, vinum, adolescentia*] Plautus in Bacchidibus: 'Quia isthoc illecebrosius fieri nihil potest; Nox, mulier, vinum, homini adolescentulo.' Et hæc omnia ab impulsionis parte dicuntur, non a ratiocinationis: ideo et *persuasit* dixit: nam instans persuasio, *impulsio* dicitur: ut ipse, 'Dum in dubio est animus, paulo momento huc illuc impellitur.' *Donatus.*

Persuasit nox, amor, vinum, adolescentia] Hæc inferuntur *ἀσυνδέτως*, ut multa videantur. *Idem.*

Persuasit nox, amor, vinum, adolescentia] Ovid. 'Nox et amor vinumque nihil moderabile suadent. Illa pudore vacat, Liber amorque metu.' *Farnabius.*

Vinum] Plus dixit, quam si *vinolentiam* diceret. ut, 'Tu nihil nisi sapientia es, ille somnium.' Proximum huic, et simile, est in Hecyra: 'Cum virgine una adolescens cubuerit Plus potus sese illa abstinere ut potuerit? Non verisimile dicis, nec verum arbitror.' Virgilius: 'Bacchus et ad culpam causas dedit.' *Donatus.*

25 *Humanum est*] Nihil tandem ex ea sumptum consuetudine est, quod non humanum. et hoc dicere solemus, ubi peccatum quidem non negamus, sed tolerabile esse dicimus. *Idem.*

Ubi scit factum] Id est, intelligit et sentit: quia supra futuræ * peccaverit: et quia qui impulsione peccat, non peccat ratiocinatione. Hic locus illi rei occurrit, *cur ergo tacuisti.* Idem.

26 *Venit ipsus ultro, lacrumans*] Mire: et ad matrem venit ultro, lacrumans, ne, quod leniter aut mollius

mulier tulisset, prope pactionem iniisse, videretur. *Idem.*

Orans, obsecrans] *Orare*, est placidos petere: *obsecrare*, iratos rogare. Unde plus facit obsecrans, quam orans: plus vero orans, quam rogans. Cicero, 'Orare et rogare.' *Idem.*

28 *Ignotum est, tacitum est, creditum est*] Ἀσυνδέτως per συντομίαν, ut solet, hic loquitur: ut, 'imus, venimus, videmus.' *Ignotum* est autem, quod ultro venerat et lacrumans: *tacitum* est, quod orabat et obsecrabat: *creditum* est, quod fidem dabat et jurabat. Et honestius impersonaliter, quam 'ignovimus, tacuimus, credidimus.' *Donatus.*

Ignotum est, tacitum est, creditum est] Venia data est, silentium indultum, habita fides. *Farnabius.*

29 *Virgo ex eo compressu gravida facta est*] Hæc addidit, ne ex viliore usu et inhonesta patientia virginis ad conceptum libido pervenerit. et præterea quia et hoc potuit dici, Ille quidem vitiavit virginem: sed quid si ex alio concepit postea, quæ nunc gravida facta est? idcirco et a vitio virginis tempus ostendit, ut cum facto ratio conveniret. *Donatus.*

Decimus] Lunaris. Virg. Eclog. 'Matri longa decem tulerant fastidia menses.' Menander Plotio: Γυνὴ κύει δεκάμηνα. *Farnabius.*

30 *Ille bonus vir nobis psaltriam, si Dis placet, paravit*] Conclusio accusationis. et, *bonus vir*, εἰρωνεία quidem est, sed ab eo posita, qui indignetur virum bonum esse debuisse, qui non sit, ut supra, 'Neque boni, neque liberalis est functus officium viri.' Et simul considera, quo nomine Æschinum vocet, virum appellans scilicet, qui vult ejus certa esse promissa, et qui illum jampridem videri maritum velit. *Nobis* autem, ex abundanti τῷ ἰδιωτισμῷ ad indignationem relatum est. *Donatus.*

Ille bonus vir, nobis psaltriam, si dis placet] Vel *psaltriam* spondeus est per synizesin duarum extremarum vocalium: vel, quod magis placet, *ille bonus*, proceleusmaticus est, eliso uno l ex *ille*, et s ex *bonus*. Faërnus.

Si Dis placet] Bene interpositum ad invidiam, 'Si Diis placet:' scilicet per quos juratum est. *Donatus.*

Ille bonus vir] Εἰρωνεία indignantis in loca addita est verbis ardentibus. *Id.*

Psaltriam nobis] Τῷ ἰδιωτισμῷ. sic enim dicimus, et est consuetudinis pervulgatæ. *Idem.*

31 *Illam deserat*] Id est, cui e contrario, dum vivat, obstrictus est. Et *deserat*, virginem scilicet. *Idem.*

Illam deserat] Liber Bembinus, et aliqui libri Donati, *deserit.* quod forte melius est, contra o. l. s. *Faërnus.*

32 *Pro certone tu istæc dicis*] Hoc ideo non dicit, quia fidem non habeat narranti: sed quia miratur scelera. *Donatus.*

Mater virginis in medio est] Terribiliter satis, *in medio est:* quasi retineri non possit, nec cohiberi quin rem probet. Et præterea, quum argumentorum genera duo sunt, ἔντεχνον καὶ ἄτεχνον, sicut in rebus manifestis, ἀτέχνῳ utitur. Hoc ergo sublatis superciliis dicendum est, *in medio est.* nam lentius erat, si diceret, *præsto est.* Idem.

33 *Ipsa virgo*] Scilicet quæ in Æschinum reum et testis et crimen est. Et ideo addit, *res ipsa*: id est, pondus uteri, exactis ad pariendum mensibus. *Idem.*

34 *Præterea, ut captus est servorum non malus*] Ad hæc, intelligamus aliter dici 'Non inertem Socratem:' aliter 'Non inertem servum;' aliter 'Non malum Scipionem esse:' aliter 'Non malum servum esse.' *Idem.*

Præterea, ut captus] An, quantum capit animus servilis, tantum non malus, neque iners Geta? An 'Ut captus est servorum,' quemadmodum sæpe aucupium in servis habendis bonum evenit? Ut in captu avium, vel piscium, vel ferarum plurimum for-

Digitized by Google

tuna dominatur. Et hoc ideo, quia servum evenire bonum, non ratio est aut natura, sed casus est, utpote in re rarissima: ut sit, 'Ut captus est servorum,' id est, eventus est in servis. *Donatus.*

Ut captus est servorum] Id est, ut se habet conditio servorum. Afranius in Simulante, 'Is, ut servorum captus est, facillime domo atque nostra familia provenditur.' Ergo *captus* sortem intelligo. *Idem.*

Non malus] Id est, fidelis. *Idem.*

35 *Neque iners*] Id est, artem habens. Oratorie futurum testem et iudicem laudat: sed ne improbe facere videatur, parcius id facit. non enim dixit, 'Bonus et solers:' sed, quod in servo sufficit, 'Non malus, neque iners.' Et proferendi Getæ hæc maxime causa est, ne quod permittere videatur in servo pauperis, atrocius fiat. et simul ut hæc προθεράπευσις non contristet Getam: quem prius laudat, dicturus, 'Hunc abduce, vinci, quære rem.' *Idem.*

Alit illas: solus omnem familiam sustentat] Duas hic res docet: et unde hæ vivant; quod testimonium pudicitiæ est; et gravem testem posse esse Getam. *Idem.*

Solus] Incerta distinctio est, *solus.* sed melius, 'Solus omnem familiam sustentat.' Hoc verbo tenuis victus ostenditur, quod bene frugi esse monstratur in fœminis. *Idem.*

36 *Hunc abduce, vinci, quære rem*] Non multum permittit, utpote de alieno servo; ideo Geta plus de se largietur. ipse tamen ἀσυνδέτως tria posuit, ut multa videretur dicere. *Idem.*

Hinc abduce] Ut, 'Tu Voluse armari Volscorum edice maniplis.' Nam postea *e* litera hujusmodi verbis aucta est. *Idem.*

Hunc abduce; vinci] Bono ordine. et *abduce:* ab hoc illuc ubi nemo possit intercedere. et *vinci:* ne solutus, ut sciat si verum servus accuset. *Id.*

Quære rem] Latenter præter vincula, etiam tormenta significavit. nam hoc *quære rem,* pete rei veritatem, significat. *Idem.*

37 *Imo hercle extorque*] Ἄτεχνος πίστις. Et bene ipse de se plus et apertius, quam Hegio, largitur. *Id.*

Extorque] Multum dixit: non *torque,* sed *extorque. Torquemus* enim hominem: *extorquemus* veritatem. *Id.*

38 *Coram ipso cedo*] Liber Bembinus et Vaticanus: *coram ipsum, cedo:* id est, exhibe eum in conspectum nostrum. *Faërnus.*

39 *Pudet*] Adversus hoc dicit, et perturbatus Demea. Majoris erit ponderis *pudet* dictum, si *me* nec addas, nec subaudias. *Donatus.*

40 *Differor doloribus*] Divellor, discrucior, dilaceror. Et proprie hoc genus querelæ convenit parturienti, et cui viscera distenduntur: et ei quæ inexpertum dolorem nunc primum sentiat. *Idem.*

41 *Juno Lucina, fer opem*] Bona procuratio Poëtæ: ut et vox parturientis, pro testimonio succedat, ad inflammandum Demeam. Et nota, puellarum quæ in comœdiis honestæ sunt, et ex amore dicuntur, aut nullam in scena esse, aut rarissimam vocem. *Idem.*

Juno Lucina fer opem] Andr. act. III. scen. 1. *Farnabius.*

Fer opem] Partui. *Donatus.*

Serva me, obsecro] Parturientem. Duas enim res poscit hæc precatio: et nascentis, et parturientis, salutem. *Idem.*

42 *Numnam illa quæso parturit*] Illa scilicet de qua sermo est, quid enim opus fuerat nomine? *Idem.*

43 *Illæc fidem nunc vestram implorat*] Hæc oratoria πλάσις est. non enim vere rogat: sed videtur hoc facere. Et *implorare,* est in malis positos cum ploratu aliquem rogare. *Idem.*

Hæc fidem vestram nunc impl. &c.] Oratorie et extemporali consilio, in

Digitized by Google

subsidium causæ vertit, quod fors obtulerat. *Boeclerus.*

44 *Quod vos vis cogit, id voluntate impetret*] Artificiose: ne totum simpliciter agendo, diffidere causæ videatur. *Vis* igitur legum intelligitur. *Donatus.*

Quod vos jus cogit] Antiqui libri pro *jus*, *vis* habent, sed Bembinus etiam ascriptam in margine interpretationem, *vis*, necessitas legum. quanvis autem in libris Donati hæc dictio ita scripta sit, ut et pro *vis*, et pro *jus*, legi possit; si tamen interpretationis ejus verba considerentur, apparet eum *vis* legisse; dicit enim, *vis*, legum intelligitur; ubi si jus legisset, supervacue exposuisset *jus*, legum. *Faërnus.*

Jus cogit] Menand. Τρία ἐστὶ δι' ἃν ἅπαντα γίγνεται, ἢ κατὰ νόμους, ἢ ταῖς ἀνάγκαις, ἢ γε τρίτον ἔθει τινί. *Farnab.*

45 *Hæc primum ut fiant, &c.*] Quod dixerat, *quod vos cogit jus, id voluntate ut impetret*, nunc amplificatione affectuque extollit: officii et humanitatis esse, sponte sua facere quod æquum est; idque se adeo, ut fiat, unice optare, (in qua parte adhibuerat preces parturientis, officii necessitudinem demonstraverat; adjicit et vota precesque, *deos quæso*) sin aliud animo agitent, tum vero non legibus auctoritatem, non sibi industriam defore ad defendendas partes Pamphilæ, cujus officii sui studium ex necessitudine non simplici deducit, ne quid inter utrinque amicos aliter quam opus est suscipere aut tractare videatur. *Boeclerus.*

Deos quæso, ut vobis decet] Hoc est, non voluntate adversarium fore. *Donatus.*

Ut nobis decet] Παραινετικῶς dixit; non ut puellæ utile est, sed ut vobis decet. *Idem.*

Vobis decet] Græce dixit, ὑμῖν πρέπει: et deest, *facere.* Idem.

Vobis decet] Hellenismus, adi Grammaticam nostram. *Farnabius.*

46 *Sin aliter animus vester est*] Officium amici exequitur in reddenda causa, cur adversarius futurus sit. *Donatus.*

Ego, Demea, summa vi hanc defendam] Non dixit id quod est, 'Vos ulciscar:' sed 'Hanc defendam.' *Id.*

47 *Hanc defendam*] O. l. s. et Donatus, *defendam hanc*, ut et ratio versus exposcit. *Faërnus.*

Atque illum mortuum] Idonea causa est, adversus vivos querimoniam faciendo, pro mortuo scilicet. Qua in re, et de officio suo locutus est, et exaggeravit culpam in Æschinum, qui videbatur in uno et eodem facinore vivos mortuosque læsisse. *Donat.*

Hanc atque illum] Pamphilam et Simulum. *Farnabius.*

48 *Cognatus mihi erat*] Causa exposita, jam agit Hegio de persona sua, utrum recte faciat: ut quam personam inducit * ostendat habiturus. Quum amicitiarum duo genera sint, unum necessarium, id est, propinquitas sanguinis; alterum voluntarium, quo nobis etiam alienissimi conjunguntur; Micionem dicit ad Demeam, et vivos et voluntarios tantum sibi amicos esse. Simulum vero, et mortuum, et non solum voluntate, sed et necessitudine amicum fuisse conjunctum. In qua re et illi non deerit, et his purgatur. Sed et, *Cognatus mihi erit*, vultu adjuvat; quia non a conjunctione inceptiva sumpsit exordium. *Donatus.*

Cognatus mihi erat] Officia multa contra officium unum Demeæ amicitiæ ac Micionis. *Idem.*

50 *Paupertatem una pertulimus gravem*] Ἐπαναφορὰ est. quia magis conjungat malorum consortium, quam bonorum. *Idem.*

51 *Nitar, faciam, experiar*] Sic dicit, ne dicat *vindicabo:* quod vult magis significatum esse, quam dictum. Et ne ei diceretur, nihil poteris; quod ad incipiendum sufficit, dixit *experiar.* Idem.

Digitized by Google

Experiar] Litem intendam, judicio agam. supra act. III. sc. 2. *Farnabius.*

52 *Animam relinquam potius*] Modesta comminatio: prius quid sibi possit evenire dixit, quam quid passurus sit Æschinus. *Donatus.*

53 *Quid mihi respondes*] *Respondere* proprie dicitur, quum lis intenditur. *Respondere* enim est priorem alloqui, quasi respondere, verba fundere. ut, 'Funditque has ore querelas.' *Respondere*, posteriore loco dicere. *Idem.*

Fratrem conveniam, Hegio] Vultuose pronuntiandum, hoc quod addidit, *Hegio.* quasi dicat: Res in manu fratris est constituta, non mea. *Idem.*

54 *Is quod mihi de hac re dederit consilium, id sequar*] Hic versus totidem elementis habetur in Phormione II. 4. 21. ubi Guyet. *Bœclerus.*

Is quod mihi, &c.] Est quippe Æschinus in illius potestate, non mea. *Farnabius.*

55 *Sed, Demea, hoc tu facito*] Ἐπιθερ[illegible] supra habitæ comminationis. *Donatus.*

56 *Quam vos facillime agitis*] Ut et supra, 'Facilem victum paret.' Et vide quam oratorie laudes sumpserit argumenta suadendi. *Idem.*

Quam vos facilime agitis] Pertinent huc quæ ad Curculionem Plauti, I. Douza, et ex eo Plauti Interpres notavit ad Epid. II. 5. 57. add. Guyet. *Bœclerus.*

Quam estis maximi] Victorianus, et omnes fere l. s. *quam estis maxume*, ut consequentia sermonis videtur exigere: sequitur enim *tam maxume.* Faërnus.

Vos facillime agitis] In otio et opulentia vitam agitis laute, poëtis Græcis Dii sunt ῥεῖα ζῶντες. *Farnabius.*

57 *Potentes, dites, fort. nob.*] Horum enim mores mox notantur act. IV. scen. 3. 'Qui ita putant, sibi fieri injuriam ultro, si, quam ipsi fecere, expostules; Et ultro accusant.' Res ardua scilicet, opulentos et nobiles non altiora spirare. Aristoteli divites plerique ὑβρισταὶ καὶ ὑπερήφανοι, πάσχοντές τι ὑπὸ τῆς κτήσεως τοῦ πλούτου. quod alibi etiam de fortunatis notat: οὐκ οἴονται δὲ παθεῖν ἂν, οὔτε οἱ ἐν εὐτυχίαις μεγάλαις ὄντες καὶ δοκοῦντες, διὸ ὑβρισταὶ, καὶ ὀλίγωροι, καὶ θρασεῖς. et addit iterum: ποιεῖ δὲ τοὺς τοιούτους πλοῦτος, ἰσχὺς, πολυφιλία, δύναμις. quæ verba nostrum versum plane interpretantur. *Bœclerus.*

58 *Æquo animo æqua noscere oportet*] Bene dixit, 'æquo animo:' quia potentiori et fortiori contra naturam est æquitas. *Donatus.*

Æqua noscere] Forma loquendi Græca est ἐπιεικῆ γνῶναι, *estre juste, estre raisonable.* ad verbum est, ex genio linguæ Græcæ, *avoir les sentimens d'un honneste homme, d'un homme, d'un homme de bien.* Faber.

60 *Redito*] Prosequebatur eum, quemadmodum apparet ex verbis. *Idem.*

61 *Decet te facere*] Solicita obsequela Hegionis, ultima in loquendo, ostendit impotentiorem personam contra Æschinum, quo magis gaudium crescit comœdiæ: quando tali ac tanto pauperior puella, sed tamen cupita, jungetur. *Idem.*

62 *Non me indicente*] Quia dixerat, 'Ipse sentiet posterius.' Et nimis dura composito est: sed apta irascenti. *Idem.*

Non me indicente hæc fient] *Fient* Bembinus liber, sed alii omnes, *fiunt*, et, ut videtur, etiam Donatus, qui asserit hoc Demeam dicere, quia dixerat, 'Ipse sentiet posterius.' Quod non quadraret, si nunc de futuro loqueretur: sensus enim est, hæc fiunt me non tacente, sed potius reprehendente: potest tamen sustentari *fient*, ut sit, hæc tacente me, non admittentur, quin ea reprehendam et objurgem. quod tamen durum est, cum hæc præterita jam sint, nec tractum præsentis temporis habeant. hic glossema ascriptum est in margine libri Bembini. 'Indicente, tacente: nove,

immo potius κατὰ ἀρχαϊσμόν· nam nusquam legimus, nisi in hoc loco: indicentem enim dixit, non dicentem.' *Faërnus.*

Non me indicente hæc fiunt] Hæc flagitia non fiunt ab Æschino me hortante, non vetante. atque utinam hoc sit ultimum. *Farnabius.*

Utinam hoc sit modo defunctum] *Utinam*, desperandi vim habet. *Hoc*, id est, negotium; id est, raptus virginis. *Defunctum*, finitum, id est, ut non pejora committat. *Defunctum*, finitum, id est, ne ulterius peccet Æschinus. *Donatus.*

Utinam hoc sit modo defunctum] Duo antiqui libri, Bembinus et Victorianus, *utinam hic*, habent. ita *defunctum* impersonale erit: ut sit sensus: utinam sit defunctum hic, id est, in hoc negotio: ne Æschinus pejora committat. *Faërnus.*

63 *Nimia illæc licentia*] Quam illi dat Micio. *Donatus.*

Verum nimia illæc licentia est] Et ingenio soliciti iratique senis, nec minus tamen τῇ οἰκονομίᾳ convenit hic metus, et mali præsagium: ut Æschino luculentius decedat postea, quod fratris caussa contraxerat, infamiæ, et opinione patris honestior comperiatur ac liberalior. *Bœclerus.*

64 *Profecto evadet*] Per ardua et prærupta veniet. *Donatus.*

65 *Hæc evomam*] Non *effundam*, sed *evomam:* utpote quæ me ægrum faciunt, quibus me relevabo, cum languor ille egestus sit. nam *evomam* hoc translatione significat. *Idem.*

Scena v. Senarii sunt. Notat Donatus, 'Hos sex versus in quibusdam non ferri.' vide Guyetum. vs. 4. Mss. nostri omnes: *si est facturus ut sit officium suum.* etiam vs. 5. omnes, ut edidimus. In uno meorum cohærent hi versus superiori scenæ. *Bœclerus.*

Bono animo fac sis, Sostrata] *Hi sex versus in quibusdam non feruntur. In hac scena videtur jam locutæ Sostratæ Hegio respondere. Potest tamen et ipse incipere, tanquam qui et rem noverit, et mœrore ejus moveatur.* Donatus.

1 *Bono animo fac sis, Sostrata*] Meminisse debemus, quod dixit, 'Duc me intro ad Sostratam.' et quia hoc *intro*, in proscenio est ΠΑΤΕΡΑ ΠΑΙΤΝΝΙΝ*: non post scenam. nam aliud significat, 'Eamus intro,' ubi dicitur, 'Intus despondebitur, intus transigetur, si quid est quod restet.' illud enim interius agitur extra omne proscenium. *Idem.*

Bono animo fac sis] Bene Eugraphius: 'Senex ingressus domum, vidit parturientem puellam, ejus matrem consolatur, promittens se conventurum Micionem Æschini patrem, et coacturum, ut vitiatam ducat uxorem ille, qui vitiavit.' Ad maturandum enim negotium, cito digreditur, et inter exeundum hæc intro ad Sostratam loquitur, ut mos est personis comicis. *Bœclerus.*

Bono animo fac sis] In quibusdam exemplaribus sex isti versus pro genuinis non feruntur. *Farnabius.*

Fac sis, Sostrata] *Sis* honorifice additur verbo, ne quod imperativo modo pronuntiatur, superbum sit. Deductum est autem a senatusconsulti formula: ubi enim aliquid senatus consulibus injungit, addit, 'Si eis videatur.' *Donatus.*

Et istam quod potes] Quia vox ipsa tristis, et circa tristem filiam, *quod potes* dixit. *Idem.*

Istam] Pamphilam. *Farnabius.*

2 *Fac consolere*] Duas res dixit, quas et ordine locutus est: Et tu bonum habe animum, inquit, et filiam fac habere. *Donatus.*

Ego Micionem] Quia Demeam jam vidit. *Idem.*

4 *Si est facturus officium*] Hoc dicendo, promittit eum esse facturum: nam facile est unumquemque suo officio fungi. *Idem.*

5 *Sin aliter de hac re est ejus sententia*] Scandendus hic versus est contractione *ejus* in unam syllabam: aut

Digitized by Google

ea dictio delenda, quæ nec in libro Bembino est. *Faërnus.*

Sin aliter, &c.] Servat suos mores: ut antea dixerat: *sin aliter animus vester est, &c.* noluit enim vir optimus desperare, quin facturus esset officium Micio, ad quem Demea rem rejecerat; sed si tamen præter opinionem tergiversaretur, animum patroni et defensoris ostendere debuit Hegio in istis verbis: 'Ut quid agam quamprimum sciam:' i. e. ut in jus vocem, causam ad judices deferam. *Bœclerus.*

6 *Ut quid agam quam primum sciam*] Mature, neque comminatur, neque segnem ostendit se fore. *Donatus.*

ACTUS IV.

Scena I. Iambici sunt octonarii. unus: *dimeter horizon.* vs. 2. omnes Mss. nostri: *nunc autem maxime.* vs. 4. omnes: *prorsus e lecto neq. surg.* vs. 6. omnes, ut edidimus. vs. 9. duo: *prius nox oppressisset patrem illic.* vs. 12. unus: *nihil nunc in mentem.* duo: *nihil ne in mente est?* et mox: *tanto nequior es.* vs. 14. duo: *hisce ut opera d. s.* vs. 16. omnes: *vah. q. vell. ut etiam n.* vs. 21. omnes: *præ gaudio.* et mox: *quidnam. S. lupus est in fabula.* vs. 23. duo: *potin es ut des.*

Hæc est scena, quæ Ctesiphonem demonstrat præcipue, rudem, simplicem, liberali ingenio; ad facinora et fraudes indocilem. *Bœclerus.*

Ain' patrem hinc abisse rus] *Hic ostenditur timiditas boni adolescentuli, et verti* * *se ad peccandum ex delicti conscientia, et reverentia parentis apparet. Item mos verorum patrum circa filios, Syro Demeam describente.* Donatus.

1 *Ain' patrem hinc abisse rus*] Compendio ostenditur, quid sit jam locuturus Syrus. *Idem.*

2 *Nunc cum maxume operis aliquid facere credo*] Vide quasi ἰδίωμα verborum Syri esse, de opere loqui: sic enim dicit et Demeæ. sed illud falso, hoc serio. *Idem.*

Eum maxume] Ὅτι μάλιστα. Al. *cum maxime.* Farnabius.

Utinam quidem] *Apud villam sit,* subaudiendum, et distinguendum, ante quam inferatur quod sequitur. *Donatus.*

3 *Quod cum salute ejus fiat*] Hoc non est odisse patrem: sed tantum timere ex proprio delicto. servatur enim in eo et amor filii, et amoris effectus. *Idem.*

Quod cum salute ejus fiat, &c.] Correctio φιλόστοργος. *Farnabius.*

4 *Ut triduo hoc perpetuo*] Quantum sufficiat amori. etenim non opus erat *perpetuo* dicere, si *triduum* dixisset. *Donatus.*

5 *Et istoc, si quid potis est rectius*] Deest *addi.* nam si mortem significaret, non conveniret adolescentem ita dicere: videtur enim plus temporis optasse languori. *Idem.*

Istoc si quid potis est rectius] Mortem ab improbo servo significari volunt: quod quia præsente filio importunum, videtur avertisse se a Ctesiphone. Muret. Variar. Lect. l. xvi. c. 3. *Farnabius.*

6 *Nam hunc diem misere nimis cupio*] Moriatur scilicet: et hoc adversus servum debet dicere, ne indecorum adolescentis personæ sit, hæc ita dixisse. quamvis ejusmodi adolescentes inducant comici. ut Nævius in Tribaselo: 'Deos quæso, ut adimant et patrem et matrem meos.' *Donatus.*

Misere nimis cupio] *Nimis* abundat, more comicorum, qui hoc dicto asseverationem inculcabant. *Idem.*

Digitized by Google

Cupio, ut cœpi, perpetuum in lætitia degere] Qui et supra dixit, 'Ita quæso: quando hoc bene successit, hilarem hunc sumamus diem.' *Idem.*

7 *Et illud rus nulla alia causa tam male odi*] Mire ostendit omnia ex delictis in pravum verti: adeo ut miseram putet adolescens suburbanam villam, qua re cæteri delectantur. Illud ergo tanquam cum detestatione dixit: et *male*, et *nimis*, et *misere*. Nam *nimium*, et malum miserumque est; secundum illam sententiam, 'Ne quid nimis.' *Idem.*

Et illud rus nulla alia causa tam male odi, nisi quia prope'st. Quod si abesset longius] Prior versus iambicus est octonarius, qui multis quidem rationibus sustentari potest, sed hæc mihi simplicissima videtur, ut ex *tam* m elidatur, quanvis sequente consonante. posterior vero iambicus dimeter, non facta synalœpha in *si abesset;* vel facta, trochaicus dimeter catalecticus. *Faërnus.*

8 *Quod si abesset longius*] Amori magis, quam rei consulit adolescens. *Donatus.*

9 *Prius nox oppressisset illic, quam huc reverti posset iterum*] Vide mihi Faërnum pag. 134. edit. Juntinæ. Versus stare non potest. legerem, *Priu' nox oppressisset illic, quam huc posset revortier.* est Trochaicus octonarius catalecticus, et esse debet. *Faber.*

10 *Jam huc recurret, sat scio*] Mire de sene, *recurret* dixit, ut ejus instantiam demonstraret. *Idem.*

12 *Nihilne in mentem*] Sic hoc accipiendum est, ut adolescenti libero malitiam putemus, non sapientiam deesse: adeo in hac re magister est servus. *Idem.*

Nihil ne in mente est] Sane hic locus similis est ei, qui in Heautontimorumeno est, 'Ego dicam, quod mihi in mentem.' *Faërnus.*

Numquam quidquam] Παρέλκον, pro *numquam*, id est, non. *Donatus.*

Tanto nequior] Sic hoc dictum est, ut e contrario dicimus, 'Tanto melior.' *Idem.*

13 *Cliens, amicus, hospes nemo est vobis*] Vide magistrum ad nequitiam, ut simplici adolescenti mentiendi viam demonstret, et honestum tentet afferre argumentum ad mendacium, propter clientem, amicum, aut hospitem in urbe cessare visum: quod tamen nec sic intelligit rudis ac rusticus adolescens. *Idem.*

Cliens, amicus, hospes nemo est vobis] Mire sic interrogavit, ut qui agrestes inhumanosque reprehendat, et insociabiles aliis, propter asperitatem rustici senis. *Idem.*

14 *Hisce opera ut data sit*] A superiore subauditur, 'Veniat in mentem:' id est, cogita dari potuisse: et datam dicito. *Idem.*

Quæ non data sit] Hic de facto quæstio est, in qua quidem disputant quædam tunc possibilia intelligi, quando facta sint. quum autem non fiunt, non modo non fieri, sed ne possibilia quidem esse dicenda. qui locus περὶ δυνατῶν dicitur. *Idem.*

Quæ non data sit] Menander. Ἄριστόν ἐστι πάντας ἐπίστασθαι καλά· Ἐλευθέρου γὰρ ἀνδρὸς τἀληθῆ λέγειν. *Farnabius.*

Potest] Iterum subauditur, *fieri*, ut data sit: vel, ut credatur data. *Donatus.*

15 *Interdiu*] Bene: quia amatori maxime nocte opus est. *Idem.*

16 *Vah! quam vellem etiam noctu*] Hoc utriusque personæ convenit, sed melius et Syro, et facetius dicitur. et quidam totum Ctesiphoni assignant, abusque *interdiu*. Et, *quam vellem*, proprie dicimus in his, quæ non videmus fieri. Bene igitur deficiente argumento, cum aliud non inveniret, in vota conversus est. unde videntur magis hæc verba Ctesiphonis esse. *Idem.*

Vah, quam vellem etiam noctu amicis operam mos esset dari] Versus una syl-

laba redundat; sed, dixi sæpius, *vah*, et aliæ ejusmodi interjectiones, exclamationes, extra metrum interdum censentur. *Faber*.

17 *Calleo*] Callide scio. *Donatus*.

18 *Cum fervit maxume*] Tertia conjugatione dixit, unde *fervere* dicitur, correpta media syllaba. *Idem*.

Fervit] Ira. quæ ebullitio dicitur sanguinis circa cor. *Farnabius*.

Quo modo] Miratur, quia timet eum, quem iste contemnit. *Donatus*.

19 *Laudarier te audit libenter*] Quod a Demea dicitur, in omnes parentes dici puta, nam nemo tam asper est pater, ut non statim mitescat laudato filio. *Idem*.

Facio te apud illum deum] Laudibus te ad cœlum usque extollo. Socrates apud Platonem in Menone: Οἱ Λάκωνες, ὅταν τινὰ ἐγκωμιάζωσιν ἀγαθὸν ἄνδρα, θεῖος, φασὶν, ἀνὴρ οὗτος. *Farnabius*.

20 *Virtutes narro*] Non dicit elegantem indolem, sed *virtutes*. *Virtutes* autem sunt perfecti sapientis, vel divi alicujus. Et bene cum stupore respondet *meas?* ostendens quod nullæ essent. *Donatus*.

CT. *Meas?* SY. *tuas*] Cum gestu pronuntiare debemus, ut intelligatur irrisio. *Idem*.

Lacrumæ cadunt] Hom. Il. VI. Δακρυόεν γελάσασα. Xenoph. Rerum Græcarum VII. Κοινόν τι ἄρα λύπη καὶ δάκρυά ἐστι. Lacrymas in angulis oculorum se ostendere, prorumpere tamen ex spiramentis duobus, quorum unum sit in superiore gena, in inferiore alterum, autumant Philosophi. Lacrymas ex ira vel tristitia per inferius manare, quia cordis ea sunt accidentia; alia quæ ratione profluunt, per superius meare, quia eventus causa sit de cerebro. Cœl. Rhodig. lib. XII. c. 4. *Farnabius*.

21 *Quasi puero, gaudio*] Deest, *præ*: ut sit, *præ gaudio*. Donatus.

Lupus in fabula] Silentii indictio est in hoc proverbio: atque ejusmodi silentio, vel in ipso verbo, ut ipsa fabula conticescat. Quia lupum vidisse homines dicimus, qui repente obmutuerint: quod fere iis evenit, quos prior viderit lupus: ut cum cogitatione in qua fuerint, etiam voce et verbis careant. Sic Theocritus, οὐ φθέγξῃ; λύκον εἶδες. Et Virgil. 'Vox quoque Mœrin Jam fugit ipsa, lupi Mœrin videre priores.' Alii putant ex nutricum fabulis natum, pueros ludificantium terrore lupi, paulatim e cavea venientis usque ad limen cubiculi. Nam falsum est quod dicitur, intervenisse lupum Nævianæ fabulæ alimoniæ Remi et Romuli, dum in theatro ageretur. *Idem*.

Lupus in fabula] Silentii indictio quoties intervenit is de quo fuerat mentio. Plato in Phædro. Λέγεται γοῦν, ὦ Φαῖδρε, δίκαιον εἶναι, καὶ τὸ τοῦ λύκου εἰπεῖν. Obmutescere quippe creditum quos prior viderit lupus. vide quæ nos ad Eclog. IX. Virgilii: 'Vox quoque Mœrin Jam fugit ipsa, lupi Mœrin videre priores.' *Farnabius*.

22 *Fuge modo intro*] Non dixit *i*, vel *abi*, vel *vade*: sed *fuge*, tanta celeritate opus est. *Donatus*.

23 *Si quid rogabit, nusquam tu me*] Magna virtute Terentius rudem, simplicem, timidumque inducit Ctesiphonem ab initio: ut is sit, qui mox opprimeretur cum meretrice accumbens interventu patris, ob imprudentiam ac rusticitatem suam. *Idem*.

Nusquam tu me] Scil. vidisse respondeas. Familiaris ἔλλειψις et apta properanti. quare hæc omnia pressa voce cum celeritate pronuncianda sunt. *Idem*.

SCENA II. Trochaici octonarii catalectici sunt. vs. 3. Mss. nostri omnes, ut edidimus. vs. 5. duo: *discernere*. unus: *nescio* pro *nequeo*. vs. 12. unus: *ego istuc hodie*. alter: *ego hodie istuc*. vs. 13. omnes omittunt τὸ *jam*. vs. 14. unus: *tum;* alter, *tantum* pro *tamen*. vs. 17. omnes omittunt, *hem*. vs. 22. duo: *prodiisse*. omnes: *factum est*.

Digitized by Google

verum venit post insan. vs. 23. omnes: *non puduit.* vs. 24. unus omittit, *ego*, alter *modo.* vs. 28. duo: *referre.* vs. 29. duo: *idem sensit quod ego.* vs. 36. duo: *versum.* omnes: *hac te præcipita.* vs. 37. omnes: *prope est.* vs. 38. duo: *quidnam.* unus: *quodnam.* omnes interponunt: *nostin?* D. *novi.* vs. 43. duo *templum* adjiciunt ex glossa, sed diverso positu. vs. 44. duo: *locum.* in tertio τὸ *lacum* emendatur in *locum.* vs. 45. omnes: *ex adverso.* duo, *fabrica est.* vs. 46. omnes: *illigneis.* vs. 47. τὰ *ubi potetis vos,* omnes Syro tribuunt, Demeæ signum præmittentes τῷ *bene sane.* vs. 50. unus omittit τὸ *jam:* alter *autem* pro eo habet. vs. 51. unus: *unumquicquid.* alter: *unumquodque.* Argent. *atque unum quod quidem ferculum erit belliss.* Bœclerus.

Næ ego homo sum infelix] *In hoc actu exemplum est, neminem facilius, quam optimum quemque falli atque deludi, ut Virgilius ait. Et* næ *valde significat.* '*Et* næ illi vehementer errant;' *Cicero in Catilinam.* Donatus.

1 *Næ ego homo sum infelix*] Vide initium conveniens perpetuo mœrori Demeæ. Per totam fabulam, aut *disperii* dicit, aut *defessus sum*, aut aliquid tale semper est, quod queratur: ita tamen, ut cum augmento sit miseria, quotiescunque processerit. nam plus est quod nunc dixit; *Næ ego infelix homo sum!* quam *disperii.* Idem.

Næ ego sum homo infelix] Solenne Demeæ in scena carmen: quem sui mores vel iracundia exæstuantes, vel solicitudine trepidantes, felicem esse non patiebantur. *Bœclerus.*

Nusquam invenio gentium] Abundat *gentium.* Donatus.

2 *A villa mercenarium vidi*] Sapientissime Terentius, etsi proxima villa est, necessario senem ad reliquos actus fabulæ noluit ab urbe discedere, personæ senilis memor. nam et arduum fuerat, dum redit, et cruciabile, ne fatigatio ejus in tragœdiam transiret. Recte igitur invenit, a mercenario illi in urbe narratum, ruri non esse Ctesiphonem. At ubi persona est adolescentis, et proficiscitur ad villam, et continuo redit. ut in Eunucho Phædria. Et *a villa.* utrum *a* pro *de* positum est? ut sit, *de villa.* an deest *venisse?* ut sit, a villa vidi venisse mercenarium. *Idem.*

3 *Nec quid agam, scio*] Utrum fratrem an filium magis quæram. nam senex querulus tria dicit esse incommoda sibi: quod fratrem non inveniat: quod Ctesipho ruri non sit: quod utrum in urbe maneat, an ad villam abeat, ipse nesciat. *Idem.*

4 *Syre, quid ais*] In melioribus Mss. *quid est?* Faber.

Verum] Modo *verum*, nomen non est: sed adverbium confirmantis, id est, vere. *Donatus.*

Perii] Hæc Ctesiphonis perturbatio huc tendit Poëtæ arte, ut deprehendatur cum amica filius, repente ingresso sene. *Idem.*

Quin tu animo bono es] Nunc *quin*, pro *quinimo* positum est. *Idem.*

5 *Quid hoc (malum) infelicitatis*] Abundat *malum.* Idem.

Quid hoc (malum) infelicitatis] Deest, *deos testor.* Idem.

Quid hoc (malum) infelicitatis] Hic autem *malum*, pro interjectione positum, quasi dicat, *o malum:* et est dictum anxii hominis, et perturbati nimis. *Idem.*

6 *Nisi me credo*] Pro, nisi quia jam superest, ut me credam. hic enim sensus est in hujusmodi locutione, *Nisi me credo huic esse natum rei.* Idem.

Nisi me credo huic esse natum rei] Nova locutio, pro, nisi quia credo. Et *huic rei*, potest subtrahi incolumi sensu: ut, *Ni me credo natum esse ferundis miseris.* Ergo *huic rei*, subdistinguendum: et sic inferendum, *ferundis miseriis.* Ergo *huic rei*, pro, ad hanc rem. *Idem.*

Huic esse natum rei, fer. mis.] *Huic*

rei, ferendis miseriis; ἐπεξηγητικῶς, et comice. *Bœclerus.*

7 *Primus sentio mala nostra : primus rescisco omnia*] Ἐπαναφορά. *Donatus.*

Primus sentio mala] Ridiculus error Demeæ. Et *primus*, ad ordinem : *solus*, ad numerum dicitur. *Idem.*

8 *Primus porro obnuntio*] Qui malam rem nuntiat, *obnuntiat* : qui bonam, *annuntiat*. nam proprie *obnuntiare* dicuntur augures, qui aliquid mali ominis scævumque viderint. Ergo, *obnuntio* malum imminens, quasi omen nuntio. inde enim ἐτυμολογία hujusce verbi est. *Idem.*

Obnuntio] Qui bonam rem nuntiat, *annuntiat* : qui malam *obnuntiat*, i. e. contra nuntiat. unde Augures dicebantur *obnuntiare*, ubi aliquid mali ominis scævumque vidissent. Cic. pro Sestio : 'Cum auspiciis religionique parens obnuntiaret.' *Farnabius.*

Ægre solus, si quid sit, fero] Prave scilicet. *Donatus.*

9 *Is solus nescit omnia*] Et bene *solus*, utpote de multis : quia quum sciat Micio, Syrus, Æschinus, Ctesipho, populus, hic solus fallitur. *Id.*

10 *Si forte frater redierit, viso*] Pro, si rediit. *Idem.*

11 *Vide ne ille huc*] Jam metuitur quod futurum est. Et quum neutrum sit, *irruat*, nove intulit *se*. Præterea sic dixit, *irruat*, tanquam de eo qui pugnaturus sit. Ut in Eunucho, 'Quam mox irruimus?' Aut tanquam de sue. Ut Horatius, 'Hac lutulenta ruit sus.' Et Virgilius, 'Ipse ruit, dentesque Sabellicus exacuit sus.' *Idem.*

Huc prorsus se irruat] Neutrum verbum, quasi activum, *se irruat*, posuit. *Idem.*

Etiam taces] Antique pro *tace*. Sic in Andria, 'Etiam tu hoc respondes?' pro *responde?* Est ergo correptionis significatio. *Idem.*

12 *Hodie ego istuc committam tibi*] Quod ago jam : id est, complexum mulieris. *Idem.*

Nunquam hercle hodie ego istuc committam tibi] Notæ Donati negantur : 'Quod ago,' &c. Sensus patet : Nunquam ego istuc committam tibi, sc. negotium amovendi patris. non audeo tuæ pollicitationi, de amovendo patre credere, adeoque securum me non prius putabo, quam donec in cellam me aliquam conclusero. *Bœclerus.*

13 *Nam me jam in cellam aliquam cum illa concludam*] Id egit stulte adolescens, ut ibi deprehendatur, ubi conclusus est. sed sic ipse egit, ut possit subterfugere, non deprehensus, conspectum patris. *Donatus.*

In cellam aliquam cum illa] Ἀντίπτωσις figura : dicimus 'in locum,' pro, in loco. 'In cellam concludam,' non *in cella* ait. Et mire ; ut reclusum tutumque locum subiret, cellam scilicet, quam ob ea quæ in ipsa celantur, clausum esse conveniat. nam et *cella*, et *cellarium*, a reponendis celandisque rebus esculentis et poculentis dicitur. *Idem.*

14 *Age, tamen ego hunc amovebo*] Mire *amovebo* dixit, non *deterrebo*. nam proprie amovetur saxum de loco. in quo verbo significat, imminere sibi magnum laborem in hoc opere. Et vide αὔξησιν. Supra, 'Ut pecudem abigam hunc rus,' dixit : modo, 'Ut saxum amovebo,' inquit. *Idem.*

Hunc amovebo] Abigam hunc rus. supra act. III. sc. 3. *Farnabius.*

15 *Non hercle hic quidem durare quisquam, si sic fit, potest*] Nimis moraliter expressa verba sunt Syri, verberatum se indicantis. quis non ex verbis servum verberatum intelligat? et servum recens verberatum? et servum fugam comminantem? Mire autem, *non ego*, sed *quisquam* dixit. nec *permanere*, sed *durare* ; nam hoc verbum perferendis malis convenit. ut Virgilius, 'Durate, et vosmet rebus servate secundis.' Hæc autem omnia sic dixit, quasi non videat Demeam. *Donatus.*

Digitized by Google

16 *Quot mihi sint domini*] Et hic apparet non a legitimo domino verberatum esse. *Idem.*

Quæ hæc est miseria] Deest *quam patior*, et quasi comploratio quædam est flebilis post querelas. *Idem.*

17 *Quid ille gannit*] *Gannitus* est proprie veluti ploratus vapulantium. *Idem.*

Quid ille gannit] Quid veterator ille conqueritur gannitu? quod vulpium est. Al. *garrit.* Farnabius.

18 *Quid malum*] Et hic *malum*, pro interjectione abundat. *Donatus.*

Quid, malum, bone vir mihi narras] Hujus quoque loci sensum Nannius involvit obscura quadam diligentia. Sensus est: quid, malum, me contumeliæ causâ appellas, quid mihi illud tuum, *bone vir*, (μιμητικῶς, quo me scilicet irrides et vituperas,) occinis? quasi non satis afflictus, satis miser sim, injuria sc. filii tui. ἠθικῶς poëta inducit servum ex alia et recente injuria contumacem. *Bœclerus.*

19 *Ctesipho me pugnis miserum, et istam psaltriam, usque occidit*] Mire interjecit *miserum*: et necessario *usque* addidit: ut ostenderet, *occidit* nimiæ cædis verbum, non occisionis intelligi oportere. *Usque occidit*, prope *occidit*, aut *usque*, pro *valde* est. *Occidit*, pro Vehementer cecidit. Nam *occidere*, et *peroccidere*, ad cædem referebantur apud veteres. *Donatus.*

Usque occidit] Ἰδιωτικῶς. non enim occisus loquitur. *Idem.*

20 *Hem, vide ut discidit labrum*] Non ostendit, sed videtur ostendere seni parum jam videnti, et intra os. *Idem.*

Hem, vide ut discidit labrum] Asper mediam longam a cædendo accipit: ego mediam brevem a scindendo. *Idem.*

Hem vide ut discidit labrum] Difficulter hoc in scena ostendi potest. itaque singularis est improbitatis ac fraudis hæc simulatio, eo sensu, quem Donatus posuit: 'Non ostendit,' &c. *Bœclerus.*

Vide ut discidit labrum] Hæc credo queritur apud Inscitiosum aut oculis caligantem senem. *Farnabius.*

21 *Non tu eum rus hinc modo produxe ajebas*] Mire Terentius eos ipsos, qui falluntur, ex aliqua parte cautos facit: ut eo delectabilius spectatoribus procedant doli. nam quæ gratia est aut delectatio, non stultissimum falli? *Donatus.*

Non tu eum rus hic modo produxe ajebas] Memoriter senex non solum quid sibi dixerit Syrus paulo ante, sed quibus verbis dixerit, refert. nam sic dixerat, *quem egomet produxi.* Idem.

Rus hinc modo] Hæc verba præcedenti versui attribuimus, qui est trochaicus catalecticus, ut et hic ipse, qui superest demptis his verbis, si tamen *ajebas* in duas syllabas contrahatur; aliter esset octonarius iambicus. *Faërnus.*

22 *Verum venit post insaniens*] Supra, 'Produxi iratum admodum.' nunc αὐξητικῶς non iratum prædicat, sed insanum. *Donatus.*

23 *Nihil pepercit*] Ut supra, 'Nihil reticuit.' sic dicimus in his, quæ præter expectationem gesta sunt. *Idem.*

Verberare hominem senem] Miserum fit de ætate, id quod de conditione non poterat. *Idem.*

24 *Quem ego modo puerum tantillum in manibus gestavi meis*] Addidit ætati invidiam et meritum recens: hoc est enim quod dicit *modo.* Et *tantillum*, δεικτικὸν est. videtur enim manu fingere, quam parvulum. *Idem.*

Quem ego modo puerum, &c.] Me bene de ipso meritum etiam ab infante. Penelope de Euryclea: Odys. XXII. Ἡ κεῖνον δύστηνον εὖ τρέφεν, ἠδ' ἀτίταλλεν, Δεξαμένη χείρεσσ', ὅτε μιν πρῶτον τέκε μήτηρ. Puerculorum geruli isti veteribus vocabantur *torarii* a *toris.* i. e. ulnis. qui Græcis ὠλενοτρόφοι. Plauto in Milite act. III. sc. 1. ancilla dicitur *geraria.* Farnabius.

Digitized by Google

25 *Laudo; Ctesipho: patrissas*] Facile inductus est senex varietate fraudis et doli. nam Syrus et supra ut laudans, non ut vituperans Ctesiphonem: et ut nunc accusans, idem perficit atque persuadet. *Donatus.*

Patrissas] Αὔξησις. nam ut supra dixerat, 'Spero, est similis majorum suorum:' hic confirmat quod sperare se dixerat. *Idem.*

Patrissas] Attende quam bene inventum sit, inanem se dicere. nonne videtur ibi stultissimus, cum hujusmodi laude non modo se non laudare velle, quod odiosum est; sed etiam filium apud intelligentes vituperare videatur? siquidem non solum hic stultus, sed etiam ille, quia *patrissas* inquit. *Idem.*

Patrissas] Tam securus est, ut se laudet. Et *abi* addidit: quasi dicat, non est quod jam demorer; perfectus es. *Idem.*

Laudo, Ctesipho] Hic totus versus mire delusum ostendit senem. *Idem.*

Abi, virum te judico] Inquit, non adolescentulum. hoc enim ad ætatem et probitatem, non ad sexum, refertur. *Idem.*

Abi, virum te judico] V. Chrestomath. τὸ *abi*, hic idem est, quod, *age. age, virum te judico.* sicut apud Græcos τὸ ἴθι ὥσπερ τὸ ἄγε interdum usurpari Aristophanis Græcus Scholiastes ad Plutum notat. *Bœclerus.*

26 *Næ ille continebit posthac, si sapiet, manus*] Comminatio est subtilis: et parcior, velut servi. *Donatus.*

Laudas? næ ille posthac, &c.] Observa in hoc et sequentibus versibus illam contumaciam, de qua dixi, in speciem confidentis innocentiæ, cæterum ornandi mimi causa, assumtam. *Bœclerus.*

27 *Perquam*] Nimis. εἰρωνεία. Donatus.

Miseram mulierem] Citharistriam a lenone abreptam. *Farnabius.*

Et me servulum] Oratorie: non *servum*, sed *servulum*, quum sit senex. *Donatus.*

28 *Non audebam*] Non poteram. *Idem.*

Hui! perfortiter] Hoc gestu servili, et nimis leviori personæ congrue dictum est. *Idem.*

29 *Non potuit melius*] Id est, laudo te, Ctesipho: et deest *fieri*. Idem.

Idem sentit quod ego] Id est: patrissas, virum te judico. *Idem.*

Idem quod ego sensit] In lib. Bembi, *sensit*. Melius. *Faber.*

Caput] Autorem. *Farnabius.*

30 *Sed estne frater intus*] Deest *responde:* ut sit, responde. *Donatus.*

Ubi illum quæram cogito] In Bembino est *inveniam*. Faërnus.

31 *Verum hodie nunquam monstrabo*] Volens senem avidius quærere, quod hic ardor semper paratissimus credentes etiam fallit, ei fingit se nolle dicere. *Hodie* autem aut abundat; ut 'Nunquam omnes hodie moriemur inulti;' aut, Numquam hodie, pro, nullo tempore hujus diei. quia *numquam*, per se generale est. *Donatus.*

32 *Diminuetur tibi quidem jam cerebrum*] Comminationis genus verba ipsa indicant: ut appareat senem baculum sustulisse. *Idem.*

At nomen nescio] Flexu quodam, ἐπανόρθωσιν præferente, a contumacia ad obsequium redire se simulat: dolumque ex tempore arripit, quo iterum senem feriat, adeoque, ex consilio primum capto, amoveat hinc atque abigat. *Bœclerus.*

33 *At nomen nescio illius hominis, sed locum novi ubi sit*] Recte: quia si *hominem* diceret, non erat errandum agnita persona hominis: et ubi habitet cognito. si notus esset, nulla causa quærendi superesset. *Donatus.*

Dic ergo locum] *Dic ergo*, quasi invitum coëgerit. *Ergo* semper addimus, ut hortemur tarde quid facientes. ut Virgilius, 'Ergo age, chare pater, cervici imponere nostræ.' *Id.*

34 *Nostin' porticum apud macellum*] Convenit rustico et parcissimo seni

Digitized by Google

macellum in urbe nescire. et ideo sic interrogatur a servo. *Idem.*

Nostin' porticum, &c.] Perplexa atque intricata loci descriptio, quo deludat senem. *Farnabius.*

Hanc deorsum] Bene *hanc deorsum,* quia non est una. *Donatus.*

Quidni norim] Correptive, *quidni?* pro *quid nisi?* Etenim quamvis rusticus, tamen est civis Demea. *Idem.*

35 *Hac recta*] Proprie, hac parte: ut manu viam ostendere videatur. *Idem.*

Ubi eo veneris, clivos deorsum versus est: hac te præcipitato] Hoc lentius. quidam clarius legunt: ut sit, *præcipitato,* cito descende. *Idem.*

Hac præcipitato] Ex ambiguo. vel, propere descende, vel præcipitem te dato. *Farnabius.*

37 *Ad hanc manum*] Τῶν πρὸς τὶ προσῆκον dicitur, in quo non permanet certum dextrum, nec certum sinistrum: et ideo proficit in errorem. vult enim servus hæc signa esse perplexa. *Donatus.*

Est sacellum] Ut Varro ait, 'Sacra cella est.' *Idem.*

Propter] Prope. ut Virgilius, 'Templum de marmore ponam Propter aquam.' Et Lucretius, 'Propter aquæ rivum sub ramis arboris altæ.' *Idem.*

38 *Ubi etiam caprificus magna est*] In hoc Homerum imitatus est, qui dicit caprificum prope Trojana mœnia constitutam. *Idem.*

Hac pergito] Non *ito:* sed quia longum est, *pergito.* Idem.

39 *Id quidem angiportum*] Id est, angusta et curva via: quasi *anguiportus:* ut *angitia,* aut *anguitia.* Alii, quod inter portus sit locus angustus, hoc est, inter domos. Nam *domos,* vel *portus,* vel *insulas* veteres dixerunt. Et observa Terentianam consuetudinem, in qua inducit non nihil sapere eos qui falluntur. *Idem.*

40 *Censen' hominem me esse? erravi*] Calliditas est maxima, deprehensum mendacium non defendere, sed fateri: ut opinionem simplicitatis acquirat. Vides igitur ut ipse sibi succenseat, tanquam imprudens erraverit, non dolosus impulerit interrogantem. Et mire se negat hominem: tanquam homo corde sit, non corpore. *Idem.*

Censen' hominem me esse] Non audio hic corrigentem. bona est lectio: et Donati interpretatio. censesne, me hominem esse, i. e. apud me esse, mentis compotem esse? quasi qui insanire occiperet ex injuria. Vide Chrestomath. *Bœclerus.*

Censen' hominem me esse] Epanorthosis, quasi errantis. Humanum est errare. *Farnabius.*

In porticum rursum redi] Romæ in singulis regionibus aliquot erant porticus, ubi, ad imbres subitos evitandos, aut in umbra ad cavendos solis ardores, deambularent. *Idem.*

41 *Sane hac multo propius ibis*] Quasi errasse profuerit illa via. et *sane,* pro satis ac valde: quia qui sanus est, idem et validus. *Donatus.*

Minor est erratio] *Erratio* est peculum: *error* animi est, et loci in quo erratur. *Idem.*

42 *Cratini hujus ditis ædes*] Congrue nomen invenit diviti. Cratinus, ἀπὸ τοῦ κράτους, id est a potentia. *Idem.*

43 *Ad sinistram hac*] Deest *ito:* figura ἔλλειψις. *Idem.*

Ubi ad Dianæ veneris] Sic absolute dicebant, non addito *templo.* Sallustius, 'Ad Jovis mandem nostra.' *Idem.*

44 *Prius, quam ad portam venias*] *Portam* dicendo, ostendit usque ad muros finemque civitatis erraturum Demeam. *Porta* autem ab aratro portando dicta est, quod in eo loco coloniæ deductor et conditor, subjunctis vacca et tauro, aratrum, quo urbem designat, suspendit manu, ne imprimat sulcos, ubi civitatis aditus relinquendi sunt. *Idem.*

Apud ipsum lacum] Credibiliter addidit *lacum.* Nam Varro docet, sem-

Digitized by Google

per lacum portis additum: scilicet ob usum jumentorum exeuntium: et præterea ut adversum hostilem ignem portis de proximo subveniretur. Idem.

45 *Est pistrilla*] Veteres absolute dicebant *pistrinam*, ut *sutrinam*, et *medicinam*, ad tabernam referentes; nam pistrino pistrilla non convenit. Et simulata diminutiva diversa sunt a genere nominum primæ positionis; ut Rana, ranunculus, veterana: scutum, scutella: canis, canicula. *Idem.*

46 *Lectulos in sole ilignis pedibus faciundos dedit*] In urbe convivium, aut in sole, aut in umbra, pro conditione temporis instruebatur. Repente igitur interrogatus, quod minime opinabatur quæsiturum senem, arripuit statim lectulos. Et quia potuit senex dicere, *mentiris*: nam habet lectulos: addidit ex tempore, *in sole*. Et ne eos quoque habere diceret, addidit, *ilignis pedibus faciundos*. Sed hoc gestu actoris adjutum est: quasi eodem tempore servus et quærat quid dicat, et respondeat. *Donatus.*

Lectulos in sole ilignis pedibus faciundos dedit] Hic, inquit Turnebus, l. xx. c. 33. aqua hæret: videtur curasse ex ilice quasi ligno solidissimo faciundos pedes lectulorum in quibus apricari senes in ἡλιοκαίαις solebant, vel etiam sub sole et dio cœnare. *Farnabius.*

47 *Ubi potetis vos*] Incerta persona est: nam Syro vel Demeæ hoc dictum jungi potest. *Donatus.*

Bene sane] Hic εἰρωνεία est, non approbatio. *Idem.*

48 *I sane*] Aut abundat *sane*, aut inferioribus jungitur. *Idem.*

Silicernium] Cœna quæ infertur Diis manibus, quod eam silentes cernant, id est, umbræ possideant: vel quod qui hæc inferant, cernant tantum, neque degustent. Nam de his quæ libantur inferis, quisquis comederit, aut biberit, funestatur. Aut erit *silicernium* senex, qui jam jamque silentibus umbrisque cernendus sit: et sic est melius, quam ut quidam Xenophenta interpretantes putant, sic nos *silicernium* intelligere, hoc est, silicem cernentem senem, dum incurvus est, vel stratæ saxo viæ intentus, vel sarcophagi jam jam appropinquantis sibi. *Idem.*

Silicernium] Silicernium est cœna funebris, quæ apparabatur, circa silicem. i. e. sepulcrum mortui. Salmasius. Ut ergastulus dictus qui in ergastulo opus exercebat; ita silicernius, qui dignus erat cui silicernium apponeretur: inquit Scal. ad Festum. Imo quid obstat quo minus ipsi senes dicantur silicernia, ut ministeria et servitia, pro ministris et servis. mutari numerum licentia permittet Comica. *Farnabius.*

49 *Æschinus odiose cessat: prandium corrumpitur*] Ἀσύνδετον. deest *et*. Donatus.

Prandium corrumpitur] Ut coquus dixit: qui sciat conditionem quandam magis ferventem placere. *Idem.*

50 *Ctesipho autem in amore est totus*] Non potuit plus dici de incondita ac nimia voluptate. *Idem.*

Ego jam prospiciam mihi] *Jam*, interdum significat festinationem, ut nunc. Interdum ad describendam ponitur, et increpandam moram. Ut, 'Jam melior, jam diva precor.' Et: 'Vos quoque Pergameæ jam fas est parcere genti, Diique deæque omnes.' Et *prospiciam mihi* dixit, tanquam hoc sentiat, illi sua agunt negotia, et ego illorum exemplo consulam mihi. Et bene *prospiciam*: quasi non pransurus, nisi providero mihi. *Idem.*

51 *Atque unumquidquid*] Plautus hac voce utitur Trinummo iv. 2. 40. 'Sin unumquidquid singillatim et placide percunctabere.' *Bœclerus.*

Bellissimum] Proprie *bellissimum* dixit. unde et hujusmodi ad irritandam gulam cibi *bellaria* dicuntur. *Donatus.*

52 *Carpam*] Modo *eligam*. Alias *lædam* significat; ut, 'Carpit enim

vires paulatim, uritque videndo Fœmina.' Alias Fruar: ut, 'Carpamus dum mane novum, dum flumina crescunt.' Et Persius, 'Genio carpamus dulcia.' id est, fruamur rebus dulcibus. *Idem.*

Paulatim hunc producam diem] Bono verbo usus est ad metaphoram, tanquam morientis diei. Ut est, 'Nec te tua funera mater Produxi, pressive oculos.' *Idem.*

Scena iii. Iambici sunt octonarii acatalect. vs. 3. Mss. duo: *nisi me in illo, &c.* vs. 5. duo: *id quia a me non est factum.* vs. 6. duo: *aliter quam es.* Bœclerus.

1 *Ego in hac re nihil reperio quamobrem lauder*] *Hæc scena est plena sententiarum senilium ad officia demonstranda.* Et *tantopere* vim adverbialem in se continet; nam significat nimis. *Donatus.*

Ego in hac re, &c] Ut in Andria, ii. 1. 30. 'Ego, Charine, neutiquam officium liberi esse hominis puto, Quum is nihil promereat, postulare id gratiæ apponi sibi.' Plautus in Trinummo v. 2. 5. simili sententia: 'Non videor meruisse laudem, culpa caruisse arbitror.' Pergit autem Micio γνωμολογεῖν, ut et Hegio, per totam scenam. Senilis oratio sententias amat, præsertim de officiis. volunt enim officiorum et periti et amantes videri senes. *Bœclerus.*

2 *Quod peccatum a nobis ortum est, corrigo*] Si diceret, *Peccatum est a nobis*, participium fuisset. nunc quia *ortum* addidit, nomen est. numquam enim eadem pars orationis jungi, nisi per ἀσύνδετον potest. *Donatus.*

Qui ita putant, &c.] Injuriosorum notat iniquitatem, qui ferre nolunt expostulantem injuriam, sed ultro accusant; putantque injuriam sibi fieri ultro, si tu expostules. *Farnabius.*

4 *Sibi fieri injuriam, ultro si quam fecere ipsi, expostulant*] G. Faërnus ex lib. Bembi, *expostules.* Optime quidem; sed tamen vulgatam esse veram puto. *Faber.*

Si, quam fecere, ipsi expostulant] Hic distingue: et separatim infer, *ipsi expostulant.* Donatus.

Si quam fecere, ipsi expostulant] Sensus est manifestus: sed obscura sunt verba; et eorum collocatio et distinctio. nam incertum, utrum *si expostulant* intelligendum sit: an *siquam* pro una parte orationis accipi oporteat. *Idem.*

5 *Ultro accusant*] *Ultro*, nunc prave et perverse. *Idem.*

Id quia non est a me factum] Hæc interrogatio quasi subtristi vultu est proferenda. *Idem.*

6 *Ah, minime*] Non 'Minime ago:' sed, 'Minime te credo esse illorum in numero.' *Idem.*

7 *Quæso ut una mecum*] Servavit τὸ πρέπον, adjiciendo, *una mecum eas:* quippe ad incognitam matremfamilias. *Idem.*

8 *Tute dicas mulieri*] In nomine ostendit, cur hæc ipse dicat. Mulieri enim, inquit, nimis pavidæ ac diffidenti. *Idem.*

9 *Suspicionem hanc propter fratrem ejus esse*] Nimis breviter ac succincte, et ut oportuit inter scientes. *Idem.*

Et illam psaltriam] Propter fratrem ejus esse, subaudiendum est. *Idem.*

10 *Si ita æquum censes*] A justo et utili est tota sententia. Et sane hi versus desunt, quos multa exemplaria non habent. *Idem.*

11 *Nam et illi animum jam relevabis*] Et deinceps *illi* maluit dicere, quam *nurui*, adhuc divitem reveritus. *Idem.*

Dolore ac miseria] *Dolore*, parturientis: *miseria*, injuria ab Æschino accepta. *Idem.*

Ac miseria] Menander, iv. Πολλῶν φύσει τοῖς πᾶσιν αἰτία κακῶν Λύπη, διὰ λύπης καὶ μανία γὰρ γίνεται. Πολλοῖσι γὰρ νοσήματ' οὐκ ἰάσιμα, Αὑτοὺς τ' ἀνῃρήκασι διὰ λύπην τινές. Adi Plautum Aulularia act. ii. sc. 2. *Farnabius.*

12 *Sed si aliter putas*] Artificiose,

Digitized by Google

remittendo quod petebat, extorsit magis. *Donatus.*

13 *Imo ego ibo*] Hoc adverbio, quod ait *imo*, ostendit se prompte agere, et instanter, quod promisit. *Idem.*

14 *Minus secundæ*] Dicere sic maluit, ne *miseræ* diceret. *Idem.*

Nescio quo modo] Hoc est, vehementia, nulla palam ratione. *Idem.*

15 *Accipiunt magis*] Mire additum *magis:* quum possit sensus et sine hoc esse integer. *Idem.*

16 *Propter suam impotentiam*] Infirmitatem. Et rursus noluit humilitatem aut miseriam dicere. *Idem.*

Negligi] Legitur et *claudere* et *claudicare*. Idem.

Propter suam impotentiam se semper credunt neglegi] Vide Faërnum p. 135. Profecto e vestigiis veterum librorum, et ex Donato, legendum est *calvier*, id est *calvi*, id est *decipi*. Verbum vetus est, sed temporibus Terentii, Scipionis, et Lælii usitatissimum. *Faber.*

Propter suam impotentiam se semper credunt negligi] *Negligi*, quæ recentior lectio est, negotio, quo de agitur, non convenit; non enim dicit Hegio Micioni, i tu ad Sostratam, et Æschinum illi purga, nuptiasque confirma, ne se putet a te neglectam, si per alium hoc feceris: non inquam hoc dicit. nam *negligi* sane, et admodum leve esset, et pauperibus ac miseris, cujusmodi erat Sostrata, usitatissimum, quorum fortuna adeo palam cunctis neglectui est, ut negligi se non credant, sed pro certo sciant, perspicueque videant: sed hoc significare vult Hegio: si ego Sostratam tuo nomine convenirem, ut Æschinum ei purgarem, et nuptias confirmarem, illa, quæ non eam profecto fidem mihi tuo nomine nuntianti haberet, ac tibi ipsi, decipi se, sibique verba dari arbitraretur: 'Omnes enim quibus res sunt minus secundæ, magis sunt nescio quomodo suspiciosi: ad contumeliam omnia accipiunt magis:' quam tu illi suspicionem dempseris, præsens præsentem alloquendo. Hæc contra recentiorem lectionem; vetustam vero, id est, *claudier*, quod est in libro Bembino, ad quod et Donatus alludit, omnes vident ad sensum poëtæ non quadrare. quare in eam conjecturam venimus, ut pro *claudier*, unius tantum litteræ, id est *d*, detractione, et unius item litteræ transpositione, ut pro *cla*, *cal* scribatur, legendum arbitremur, *calvier*, qui est infinitivus modus verbi calvo, quod aliquando passivum invenitur apud auctores, et pro, decipi, accipitur, ita exponente Prisciano. aliquando deponens, et pro frustrari exponitur a Pompeio Festo, item a Caio jureconsulto Cap. Si calvitur, De verborum significatione. Exempla vero usurpati hujus vocabuli ab auctoribus hæc, ex Festo exscripta, subjeci, ex leg. XII. tabularum: 'Si calvitur, pedemve struit, manum endojacito.' Plautus: 'Nam ubi domi sola sum, Sopor manus calvitur.' Pacuvius in Medo: 'Sentio pater te vocis calvi similitudine. Sed quid conspicio? num me lactans calvitur ætas? Sed memet calvor: vos istum jussi ocyus abstrahite.' Lucilius Satyrarum libro XXVIII. 'Si non it, capito, inquit, eum: et si calvitur ergo Fur dominum.' Pacuvius in Duloreste: 'Me calvitur suspicio, hoc est quod fore occulte Ajax prædixit.' Sallustius Historiarum libro tertio: 'Contra ille calvi ratus.' Sane, quæ supra adduximus verba ex XII. tabulis, ita intelligi debent; *si calvitur*, active accipiendum, id est, si frustratur, et subaudiendum putamus, debitor, vel quid tale; 'Pedemve struit,' id est fugit: ita enim exponitur a Ser. Sulpicio; 'Manum endojacito,' pro manum injicito: antiqui enim, teste eodem Festo, *endo* pro *in* ponebant; unde *endoitium*, pro initium: *endoploro* pro imploro; 'Endo procinctu' pro

Digitized by Google

in procinctu. est ergo sensus: si debitor frustratur, aut fugit, manum injicito. *Faërnus.*

Propter suam impotentiam se semper cr.] Hinc, 'Minoribus major æmulandi cura,' apud Tacitum H. IV. 48. Gabriel Faërnus pro *negligi τὸ calvier* magno conatu hic inseruit, præter id quod res postulabat. *Bœclerus.*

17 *Quapropter te ipsum purgare*] Utrum *te ipsum* una pars orationis sit? an divise accipiendum? ut sit, *te* Micionem, *ipsum* Æschinum *purgare.* *Donatus.*

Coram, placabilius est] *Coram*, id est, præsentem, et coram præsentibus. et *coram* indiget adjectione: *palam* non indiget. Et præterea *coram*, ad cæteras personas refertur; *palam*, generaliter dicitur. *Idem.*

18 *Et recte, et verum dicis*] *Recte*, ad verba retulit: *verum*, ad rem atque sententiam. Potest enim recte et falsum dici, dummodo nullo vitio verborum nominumque dicatur, quanquam et ipsum fallere in tempore, quidam, de officiis scribentes, rectum putent. *Idem.*

SCENA IV. Satura est hæc Scena: ex octonariis mistis, ac Iambicis; et septenariis, unoque et altero dimetro. v. Faërn. et Guyet. et Fr. Fabric. vs. 2. duo Mss. *nec quid agam.* vs. 4. omnes: *nihil consilii quid potest.* vs. 5. duo: *ex hac expediam me turba.* vss. 7. 8. omnes ut ed. vs. 9. omnes: *ubi vidi eam.* vs. 12. duo: *satis diu dedisti verba nobis.* omnes: *satis adhuc tua, &c.* vs. 14. duo, *reprehendi*, unus, *repressi.* vs. 16. omnes, ut edidimus. vs. 19. duo: *ipse ego solvi arg.* omnes: *a me abducta est d.* vs. 21. omnes: *ut erat gesta* cetera ut edid. vs. 22. omnes: *cessatum usque adhuc est.* vs. 23. duo: *nunc hoc est primum:* unus: *ad illam ibo.* vs. 24. duo, ut edidimus. unus: *fores miser.* Bœcl.

Discrucior animi] *Hoc loco χαρακτῆρα amantis modice juvenis, et senis facit indulgentis, ac lepidissimi patris.* Donatus.

1 *Discrucior animi*] Ἀνταπόδοσις figura, ut, 'O præstans animi.' *Idem.*

Discrucior animi] Primi hujus scænæ versus sane difficiles sunt: tres tamen in principio sitos, trochaicos catalecticos esse manifestum est. quorum primus dactylum habet in quinta sede, correpta ultima syllaba adverbii *deimproviso*; tertius vero in sexta sede trochæum, non facta synalœpha in *timore*; iambum vero in septima, duabus ultimis syllabis dictionis *obstipuit* in unam contractis. quartus iambicus trimeter scazon. quintus iambicus dimeter hypercatalecticus. sextus trochaicus tetrameter acatalecticus, habens in penultima sede anapæstum, non faciendo collisionem in, *neque ea.* septimus cujus sit generis, aliis judicandum relinquo. octavus dimeter iambicus brachycatalecticus. Sed verius est hos omnes versus, præter duos primos, esse generis ejus, quod confusum vocavimus. *Faërnus.*

Discrucior animi, &c.] Donatus: 'Hoc loco,' &c. Legendum est citra dubitationem, *immodice* pro *modice.* Res ita postulat: neque de adolescente ejusmodi comico, matrimonium amicæ pollicito, ἐν ἤθει diceretur, quod modice amet. et Donatus ipse vs. 24. illa verba, 'Horresco semper,' &c. comparat cum loco Eunuchi; 'Totus, Parmeno, tremo horreoque postquam aspexi hanc.' quæ profecto non modici sunt amoris. *Bœclerus.*

Animi] Constructio Græca, partis affectæ: vide Grammaticam nostram, reg. 47. Syntaxeos. *Farnabius.*

Hoccine de improviso mali] Hæc verba repentino nuntio perculsum indicant Æschinum propter divortium stare: et iram circa se Sostratæ, et ejus filiæ ob raptum meretricis. *Donatus.*

Objici] Proprie; quia inopinanti. Nam *objici* dicitur in utramque partem: ut si quos ante quis videt, quam

Digitized by Google

expectaverit. quo verbo magnitudo doloris ostenditur ex improviso incommodo. *Idem.*

2 *Ut neque quid me faciam*] Plus est, *quid me faciam:* quam, *quid faciam.* Illud enim de rebus: hoc, de ipso homine intelligitur. *Idem.*

Nec quid agam, certum siet] *Certum siet,* pro *certum sit.* nisi forte, 'ut,' *quam* significet. *Idem.*

3 *Membra metu debilia sunt, animus timore obstipuit*] Metu patris: timore divortii. *Idem.*

4 *Pectore*] Agel. l. XIX. c. 1. 'Visa animi, quas φαντασίας appellant Philosophi, non voluntatis sunt neque arbitrii, sed vi quadam sua inserunt sese hominibus, adeoque motibus quibusdam rapidis tollunt mentem de cardine, atque officium rationis vertunt.' *Farnabius.*

Quomodo me ex hac exped. turba] Quam describit, et secum ipse conqueritur. culpæ, quam agnoscit, partim obtentui fuit officium in fratrem, (cui succurrendum fuisse, ne res in eum locum rediret, ut si omnes cuperent nihil ei possent auxiliarier, supra ostendit,) partim pudor patris, qui cunctationem et diversa consilia attulit. *Bæclerus.*

5 *Num suspicio*] Modo ostenditur causa trepidationis Æschini. *Donat.*

7 *Id anus mihi indicium fecit*] Illa anus cui Sostrata dixerat, 'Curre, obstetricem accerse.' *Idem.*

Anus] Canthara. *Farnabius.*

8 *Nam ut hinc forte ea ad obstetricem erat missa*] Apparet, inter cetera anum dixisse, ad obstetricem se missam: an ultro hæc suspicatus est Æschinus? *hinc* autem addendo, ostendit se ante fores Sostratæ stare. ut alibi, 'Ex Andro commigravit huc viciniæ.' *Donatus.*

8. 9. 10 *Ut hinc forte ad obstetricem erat missa, &c.*] Donatus: 'Apparet inter,' &c. Hoc posterius tantum locum habet. nam si prius illud sumas, perierit omnis gratia et vis, et nexus illius orationis: 'Illa exclamat, abi abi jam,' &c. quis enim non videt, hæc ad primam interrogationem et pæne conspectum Æschini, abrupte, et ἐμπαθῶς ingeri? nec postea multum addidisse anum, præterquam ejusdem reprehensionis vocabula: abrupta itidem clausula ostendit: 'Valeas, habeas illam quæ placet.' sed nec rei nec personæ convenit familiarius post hæc jurgia colloquium. Sciebat Æschinus tempus propinquæ partitudinis, et in id animo intentus erat; viam quoque ad obstetricis domum ducentem institisse anum videbat. non aliud ergo affectus et ratio subjecit, quod quæreret potius ex illa. quæ cum ad hoc quidem nihil responderet, crimina autem objiceret, ac se corriperet porro ad domum obstetricis irata dolensque, ex re præsenti utique cognoscere, quid ageretur, Æschinus potuit. *Bæclerus.*

Ubi eam vidi] Sunt qui addunt supervacue *hanc:* et legunt, *hanc ubi vidi.* Donatus.

9 *Pamphila quid agat: jam partus adsiet*] Amatoria interrogatio, qua monstrat Æschinus curæ sibi esse res omnes. *Idem.*

10 *Illa exclamat*] Non *respondet,* sed *exclamat.* Et bene vim addidit ad exclamationem fuisse. Ergo a vocis sono exclamat, non a verbis. *Id.*

Abi, abi jam Æschine: satis diu verba dedisti nobis] Usque dum intelligeremus. *Idem.*

11 *Sat adhuc tua nos frustrata est fides*] Usque dum deciperetur. *Idem.*

12 *Hem, quid istuc obsecro inquam est*] *Hem,* interjectio est novas res et inopinatas audientis. *Idem.*

Valeas: habeas illam] Quasi recedat et longe absit. ut in Andria; 'Valeant qui inter nos dissidium volunt.' *Idem.*

14 *Garrulæ*] Utpote anus. *Idem.*

Garrulæ, &c.] Taceri quod vis nemini dicas. ne mulieri quidem, cui si quid narraveris, hoc erit quod ait An-

Digitized by Google

autem magno affectu dixit. non enim confitetur, ut patri: sed crederet, ut parenti aut sodali suo. *Idem.*

7 *Non equidem istas*] Deest, *pulsavi.* Idem.

Quam sciam] Quantum scio. *Donatus.*

8 *Ita? nam mirabar quid hic negotii esset tibi*] Accepit negationem Micio, ut ludere Æschinum possit. *Idem.*

9 *Erubuit: salva res est*] Nimis paterna sententia. et e contrario Simo in Andria, 'Vide, num ejus color pudoris signum usquam indicat?' Et quanti affectus est, non dixisse 'erubuit; salvus est;' sed, 'salva res est?' Nonne videtur tibi res ejus omnis in Æschino constituta? eodem animo et supra dixit, 'In eo me oblecto, solum id est charum mihi.' Non enim solum intulit quod exspectabatur: sed absolute, quasi ex omnibus solum id est, inquit. *Idem.*

Erubuit] Menander Ὁμοπατρίοις· Ἐρυθριῶν πᾶς χρηστὸς εἶναί μοι δοκεῖ. Verecundus iste color in adolescentiore ætate tinctura est virtutis. Est quippe αἰσχύνη φόβος δικαίου ψόγου. in senibus sceleris indicium. Aristot. Magn. Moral. lib. I. c. 29. et Problem. *Farnabius.*

10 *Nihil mihi quidem*] 'Mihi,' id est, meæ propriæ rei. Et callida negatione cœpit: ut et illi adimat confitendi locum ac fiduciam: simulque fiat ei desperatio ducendæ ejus, cujus mentio tam contemptim ab ipso tractatur. *Donatus.*

11 *Amicus quidam me a foro abduxit modo huc advocatum sibi*] Hinc incipit mendacium, mistum vero. nam 'Amicus quidam me a foro huc,' verum est: 'advocatum,' falsum. Sed 'huc' et 'quidam,' modo ἔμφασιν habent levis negotii, et in quo nec magnæ personæ, nec res difficilis operæ aut longæ occupationis habentur. Et 'advocatum' dicendo, alienum negotium demonstravit: nam et 'sibi' non vacat. si enim 'mulieribus' addidisset, potuit aliud sperari. *Idem.*

12 *Quam*] Deest 'ait:' ut sit, *quid ait? Ego dicam tibi.* Senile est. nam id jam dicendum fuit, et hoc ἔμφασιν habet vilis rei, quæ vel facile dici possit, vel non cœlanda sit. *Idem.*

Ego dicam tibi] 'Senile,' &c. inquit Donatus. Pæne ego hic non ad Terentii, sed ad interpretis verba dicerem: ineptum est. nam id hic dicendum non fuit. Nihil hic senile, nihil ad moras aut ambages pertinens. Sed παρασκευὴ actuosa, scenæ usitata, nec ab elegantiis Latinis aliena. Si qua κρίσις hic locum habet, hoc dices voluisse Micionem, ut serio et studio agere videretur, adeoque etiam, ad voluntatem Æschini, officiose. nisi forte putabis, id quoque senile esse, cum, interrogante Pamphilo, 'quid igitur sibi vult pater, cur simulat?' Davus respondet: 'ego dicam tibi.' Andr. II. 3. 1. ne alia nunc loca, in re manifesta, afferamus. *Bœclerus.*

13 *Mulieres pauperculæ*] Non potuit magis celare dignitatem formæ et ætatis puellæ, quæ amatur ab Æschino, quam ut eam primo eodem nomine cum matre nominaret: deinde communiter diceret de ambabus universa, quibus contemni debeant. *Donatus.*

Quædam mulieres pauperculæ] 'Pauperculæ' addidit, ut magis desperet Æschinus impetrari posse has nuptias a patre. Et item 'quædam:' ut ignobiles demonstrarentur. Et totum hoc cum abjectione pronuntiandum est. 'Quædam' et 'pauperculæ' dicendo, adimit omnem spem nuptiarum: nam 'quædam' ignobilem indicat: 'pauper,' indotatam. Quid ergo remanet quod speret Æschinus? *Idem.*

Pauperculæ] Nec pauperes saltem. *Idem.*

Habitant hic quædam, &c.] Veluti altius repetiturus orditur, et expectationem arte dispensat: ignotas pau-

Digitized by Google

latim in notitiam deducens: 'virgo est cum matre.' itemque: 'hæc virgo orba est patre.' hæc moram et figuram habent: cetera festinantur, et inexpectato compendio profunduntur: 'Hic meus amicus illi genere est proximus, Huic leges cogunt nubere hanc.' quo telo improviso necesse fuit animum adolescentis percelli, ut sequeretur illa, se tantum non prodentis, querela: 'perii,' &c. ubi non minus in vultu perturbationis fuisse intelligendum est. *Bœclerus.*

14 *Opinor*] Vel adeo obscuræ sunt, et nullius pretii, *ut opinor has non nosse te.* Potuit recte dicere et hoc, *ut opinor, has non nosti:* sed illud venustius. *Donatus.*

Ut opinor has non nosse te] Aut abundat 'ut:' aut deest 'scilicet.' Magnum autem crimen est, in forma vicinæ puellæ incognitam esse adolescenti de proximo. Et quia scit hunc esse de quo dixerit, 'Quam hic non amavit meretricem? aut cui non dedit aliquid?' subdidit causam, ne dignitatis pudorisque esset, quod eam incognitam Æschino esse dixisset. neque enim diu huc, inquit, commigraverunt. Et 'ut opinor,' mire ipse sibi sumit atque confirmat, quod nondum ille confessus est. *Idem.*

Ut opinor has non nosse te] Ἀρχαϊκόν τι in his verbis agnoscere sibi videtur Donatus, nec expedit. unde labor junioribus natus: quorum aliqui τὸ *ut* expungunt: nescio an antiquis libris adjuti; quod jactitant. alii subobscure, quid mallent, significant: *ut opiner has non nosse te.* quod si liceret facere, eadem libertate legeres, *et opinor h. n. n. t.* Sin retinendum est τὸ *ut*, simplicius fuerit, ἔλλειψιν admittere: *ut opinor, has non nosse te,* credendum est. quod prævenit et supplevit, vultu affirmante propositum τὸ *et certo scio.* Bœclerus.

Et certe scio] Ἐπανόρθωσις. parum dixit, inquit. *Donatus.*

15 *Quid tum postea*] Gratissime proditur Æschinus amatos, quum sedulo dissimulet. *Idem.*

16 *Virgo est cum matre*] Vult Micio sic audire Æschinum, tanquam alienissimum: et idem veluti inscius facti, diligentius narrat. 'Virginem' autem ἀρχαϊσμῷ pro 'muliere' dixit. *Idem.*

17 *Hic meus amicus*] Qui me advocatum abduxit de foro. *Idem.*

18 *Huic leges cogunt nubere*] Non 'permittunt' dixit, nec 'jubent:' sed 'cogunt:' ad perturbandum Æschinum. et recte. alia enim sinunt leges, alia cogunt fieri. Et ne esset quo resisteretur illi, vult ut mulieres a lege cogantur. *Idem.*

Huic leges cogunt nubere hanc] Phorm. act. I. sc. 2. 'Lex est, ut orbæ, qui sunt genere proximi, iis nubant, et illos ducere eadem hæc lex jubet.' Lex Solonis; exstat apud Demosthenem ad Macartatum: Plutarch. in vita Solonis: 'Orbæ, qui sunt genere proximi, eis nubunto: aut iis orbis dotem danto.' *Farnabius.*

Perii] Hoc audit Micio, sed dissimulat. *Donatus.*

Perii] Pressa voce et submissa. *Farnabius.*

19 *Nihil: recte*] Id est, recte quod perii. et nihil magis comicum. Et vide trisyllabum artificiose esse subjectum: ut qui 'perii' dixit, vix hoc locutus fuisse videatur. *Donatus.*

Perge] Vide instantius interrogantem, quam extraneum, decuit. *Idem.*

Is venit ut secum avehat] Aliud pejus in amatam, ut nec Athenis saltem alteri nuberet. *Idem.*

20 *Nam habitat Mileti*] Πιθανῶς 'Mileti:' et est adverbium locale. *Idem.*

Hem, ut virginem secum avehat] Hic acrius commoveri proditur adolescens, ut affectu fateatur, quod verbis negat. *Idem.*

21 *Sic est. Miletum usque obsecro? ita animo male est*] Ille, oblitus sui, sic indignatur, ut in re propria: hic

Digitized by Google

rursus callide vultu utitur, tanquam aliena narrantis. *Idem.*

Miletum usque, obsecro] Bene 'usque.' nam Miletos colonia est Atheniensium in Ponto. *Idem.*

Miletum] In Caria, hodie *Molasam.* *Farnabius.*

Animo male est] 'Animo male fieri' dicitur, quum ictu alicujus mœroris perculsus animus, non sustinet corpus: sequiturque ruina membrorum. *Donatus.*

22 *Quid ipse? quid aiunt*] Non statim credit Æschinus pudicam matremfamilias statim consentire in nuptias novas viri ignoti. *Idem.*

Quid istas censes] 'Posse dicere,' subaudiendum. *Idem.*

Nihil enim] 'Dicunt,' subaudiendum. et sic intelligendum 'nihil.' non quod taceant, sed quod nihil confirmationis habeat id quod dicunt. *Idem.*

23 *Commenta mater est*] Nunc dicit quid dicat. etiam 'commenta' dixit, id est, fallaciam confinxisse, verisimile comminisci. *Idem.*

Commenta mater est, &c.] Artificiose causam, quæ hactenus simplex videbatur, dividere incipit: Æschini interrogatione ad commenti productionem veluti ultro invitante. dixerat modo: 'nihil enim' aiunt. scilicet quod alicujus momenti sit. *commenta mater est* (nam cum quod causarentur nihil haberent, mater a fallacia præsidium mutuari voluit confingens, quæ nemini veri similia videantur) *esse ex alio viro* (ut se agnoscat suamque causam Æschinus; eo magis, quo minus id agi videtur; additur enim) *nescio quo;* et mox iterum (postquam de 'puero nato' adjecerat) *neque eum nominat.* Hæc diligenter, et cum mora, ad lacessendum Æschini animum. rationem juris, quæ pro ipso et amica staret, cito et per speciem negligentiæ transmittit: 'Priorem esse illum, non oportere huic dari.' itaque provocabatur denuo Æschinus ad defendendam suam causam; ut, parum quidem caute (eam enim sibi oblectationem ex hac εἰρωνείᾳ machinabatur senex), merito tamen et jure, asseverantius sane quam pro alio illo viro responderet: 'Eho nonne hæc justa tibi videntur postea?' q. d. quid? cum hæc ex matre virginis audires, an non justior postea tibi caussa hæc visa est, quam amici illius tui, qui te advocatum sibi huc adduxerat? Id cum Micio negaret, jam pæne coactus, se aperire Æschinus, ac meros affectus loqui cœpit. in quibus hoc suavissimum seni esse debuit, cum, quæ posthac futura esset vita solitudoque illius viri, a cujus consuetudine abducenda erat Pamphila, tam ἐμπαθῶς dequereretur. ergo concludere eum undique parat, et cumulo rationum a perturbatione ad disceptationem traducit. in qua mirifice Poëta operam dedit, ut lenissimæ æquitatis virum adolescens, tantum non succumbens, demonstratione æqui bonique vinceret; et ad abrumpendam disputationem, specie excusandæ advocationis, ceterum erumpente affectu, cogeret; atque in vicem ad exuendam omnem dissimulationem adigeretur. *Bœclerus.*

Ex alio viro] Jam de proximo tangit Æschinum. *Donatus.*

25 *Priorem esse illum*] Mire tractat etiam partes Æschini. *Idem.*

Illum] Ex quo natus est filius. *Farnabius.*

26 *Nonne hæc justa tibi videntur postea*] Scilicet illa, quæ amicus tuus dixerat prius, quam hæc audires. *Donatus.*

Justa tibi] 'Justa,' quæ postea audisti, quam illa quæ pro Lemnio dicebas prius. Aut si hoc non est, quære quid sit 'postea.' Videtur enim 'postea' sic abundare, quomodo interdum 'hodie' de stomacho adjicitur loquentis. ut Virgilius dicit: 'Numquam omnes hodie moriemur inulti.' *Idem.*

Digitized by Google

27 *Non*] Vultuóse pronuntiandum est 'non.' *Idem.*

An illam hinc abducet, pater] 'Hinc,' tanquam singultus ploraturi est; nam sic est pronuntiandum. *Idem.*

Pater] Quasi hoc ad supplicandum dicatur. *Idem.*

28 *Factum a vobis duriter*] Non 'dure' et 'crudeliter:' sed quasi dura mente, id est, inflexibili, et quod Græci dicunt ἀτενές. *Idem.*

29 *Immisericorditerque*] Nota octo syllabarum adverbium, atque insuper compositum, et cum conjunctione prolatum. *Idem.*

30 *Illiberaliter*] Αὔξησις. nam multa duriter, etiam si opus sit, immisericorditer quoque, et facienda sunt, et patienda, si ita ratio et causa cogat, et non sit illiberale, id est, non malum atque inhonestum. *Idem.*

Illiberaliter] Injuste, inclementer, non bene. quia 'liberalis' bonus dicitur. *Idem.*

Si est, pater, dicendum magis aperte] Id est apertius: quia jam apertum fuerat, duriter et immisericorditer. Et bene præfatus est, ne contumax adversus patrem videretur. *Idem.*

31 *Quam ob rem*] Delectari magis cupiens Micio, Æschinum vult protrahere ad defensionem sui. *Idem.*

Illi] Milesio. *Farnabius.*

32 *Fore animi misero*] Quid de se plus diceret, si factum fateretur? *Donatus.*

Qui cum illa consuevit] Legitur et *illam:* et dicebant veteres, 'Hanc rem consuevit, et εὐσχημόνως. ut Plautus, 'Et clandestina ut celetur consuetudo.' Et majore affectu non amorem allegavit, sed quod est commune cum bonis, et multo justius, consuetudinem. *Idem.*

33 *Qui infelix*] Non 'qui:' sed 'qui infelix:' et non 'amat,' sed 'misere' dixit. et ita affectu proditur, qui ut alienus vult loqui. *Idem.*

34 *Præsens præsenti eripi*] Adjuvant significationem hæc ex abundanti addita: ut, 'Illam absens absentem auditque videtque.' Et, 'Fratrem ne desere frater.' Sic Cæcilius in Eratosthene, 'Hæc caterva plena gladiatoria, quum suum sibi alius sauciat, socius socium.' Et totus hic locus est translatus ex Virgilio, in Æneid. IV. 'Quis tibi nunc Dido cernenti talia sensus! Quosve dabas gemitus, quum littora fervere late Prospiceres arce ex summa, totumque videres Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor!' *Idem.*

36 *Istuc*] Deest, 'dicis.' *Idem.*

Quis despondit] Latenter objurgat Æschinum rem sine patre gessisse. et dicitur figura ἐπιτροχασμός. *Idem.*

Quis despondit] Quia non interfuit pater. *Idem.*

Quis despondit] Latenter ex obliquo, perstringit Æschinum, qui sine patris consensu et auctoritate se nuptiis illaqueaverat. *Farnabius.*

Quis dedit] Quia rapuit ante quam pateret. *Donatus.*

37 *Quando nupsit*] Quia nuptiæ non factæ sunt. Et 'nupsit' moleste additum, quasi aliena sit, quæ non legibus ducta sit. *Idem.*

Auctor his rebus quis est] Dativo casu. non 'harum rerum.' Et Sallustius, 'Qui tunc Romanis imperator erat.' *Idem.*

Auctor his rebus quis est] Iterum objurgat, quia non interfuit pater. et agit sic dolens, velut sibi minus amoris præbitum fuerit, Micio: ut se his, quantum amor patitur, videatur ulcisci; quandoque sibi negotium non confiteatur Æschinus. *Idem.*

38 *Cur duxit alienam*] Utrum filiam? an quæ possit aliena esse? nam omnes alienas filias ducunt. *Idem.*

Cur duxit alienam] Possetne aliquid ineptius annotari, quam in Donato hic legimus? 'utrum,' &c. valde a Terentii lectione arcendus fuerit, qui non primo statim intuitu animadvertat, 'alienam' hic esse, alterius matrimonio debitam. v. Chresto-

Digitized by Google

math. *Boeclerus.*

An sedere oportuit] 'Sedere' proprie ignavæ cessationis est. ut, 'Sedeant spectentque Latini.' Et, 'Quid sedes, Verres? quid spectas?' *Idem.*

An sedere oportuit domi virginem tam grandem] Proprie dictum de virginibus, quæ conditionem non reperiunt. Menander. Θυγάτηρ ἐπίγαμος, κἂν ὅλως μηδὲν λαλῇ, Διὰ τοῦ σιωπᾷν πλεῖστα περὶ αὐτῆς λέγει. Domi etiam apud matrem sedebant virgines, nec in publicum prodibant. Hesiodus in ἔργοις·Ἥ τε δόμων ἔντοσθι φίλῃ παρὰ μητέρι μίμνει, Οὔπω ἔργ' εἰδυῖα πολυχρύσου Ἀφροδίτης. *Farnabius.*

39 *Tam grandem*] 'Grandem' ad ætatem veteres retulerunt, non ad corpus. et in parte ætatis dicitur, 'grandis,' non in tota vita, nisi si addatur 'natu.' ut, 'Grandis natu parens adductus ad supplicium.' Et 'Grandis infans,' et 'grandis puer,' et 'grandis ephebus,' et 'grandis virgo' recte dicitur. Et unde scit Æschinus, an grandem hic fingit ignotam? an quia dixit pater, Commenta mater est esse ex alio viro, nescio quo, puerum natum. Ergo et illa grandis: et serus Milesius, qui tunc virginem petit, quum jam alteri data sit, vel rapta sit alteri. *Donatus.*

Dum cognatus hinc illinc veniret] Proverbialiter 'hinc illinc.' *Idem.*

Virginem tam grandem, dum cognatus huc illinc veniret] In nota Donati fœdum iterum mendum fideliter reponunt etiam splendidæ novitiæ editiones: 'ergo,' &c. quis enim *servo* hic locus? omnes vident, *serus* legendum esse. *serus Milesius,* i. e. qui 'ad sperata venit præreptaque gaudia serus.' Neque hoc ago, ut ubique emendetur Donatus; quem hac vice nec edendum suscepi: sed obiter indico, quam non debuerint ista ab editoribus negligi. Mox Donatus legit: *hinc illinc veniret,* tanquam proverbialiter dictum. quod multis placuit. nos consensum Mss. secuti sumus. v. et Guyet. *Boeclerus.*

41 *Et id defendere*] Non potuit magis amatorie, et magis pueriliter loqui, quam ut non contentus quod ait, 'Hæc dicere te æquum fuit:' etiam adderet, 'Et id defendere.' Patet autem qualis affectus est, quum etiam patri ob alienam causam blanditur, ut ipse nunc simulat. *Donatus.*

Et id defendere] Non est alius sensus quærendus, quam qui ad asseverationem ducit: hæc tanti momenti sunt; quæ dixi, ut omnino illi amico tuo debueris oggerere, et eam tam bonam causam defendere. agnoscit Donatus instantiam sententiæ, et ad amorem refert. sed quod de puerili locutione addit, nisi referas ad id, quod Micio mox exprobrat, de officio advocati, non poterit locum habere. *Bœclerus.*

42 *Ridicule*] Vocativus est casus, ab eo quod est 'ridiculus.' *Donatus.*

Adversumne illum causam dicerem, cui veneram advocatus] Hoc est Plauto, 'Hinc stare, illinc caussam dicere,' Menæchm. act. v. scen. 2. 48. *Bœclerus.*

Caussam dicerem] Nove hoc dictum. cum hoc sit proprie rei ac defensoris. *Farnabius.*

43 *Quid ista, Æschine, nostra*] Hic jam ultima desperatio et Æschinum in confessionem protrahet, et in finem fallaciæ senem deducet. Et bene quidem 'nostra' dixit. memor est enim se respondisse Æschino interroganti, 'Tibi vero quid istic rei est? Nihil mihi quidem.' Totum autem hoc senex ad id redegit, non tam ut torqueret Æschinum, quam ut majus faceret beneficium suum, exponendo id quod pene periculum amor ejus incideret. *Donatus.*

44 *Quid est? quid lachrumas*] Quasi repente animadverterit flentem, et quasi causam omnem nesciat, sic inquirit. *Idem.*

45 *Quid lacrumas*] Ἀγαθοὶ ἀριδά-

Digitized by Google

κρυες ἄνδρες. *Farnabius.*

Æschine] Non exhibuisset personam patris, nisi pietate victus, pati filium nollet confessione torqueri. Virgilius: 'Nec plura querentem Passa Venus, medio sic interfata dolore est.' Bene ergo intelligunt, qui sic accipiunt, perrecturum adhuc fuisse Micionem, nisi victus affectu, fallaciam projecisset. *Donatus.*

Æschine audivi omnia] Victus animo patrio, non ultra ferre personam Micio potest: et objurgaturus, ab amore suo in objurgandum orditur: cujus pœnitentiam in partem laudis trahit; ut de peccato magno mitius inferretur, quod dicendum erat. ibi quoque, excusatione aliqua ultro subjecta, brevius agens, pleramque orationem in negligentia castiganda consumere studuit. neque quicquam in hac fabula Micio indulgenter egit, quod plus rationis, aut minus ineptiarum haberet. *Bœclerus.*

Nam te amo] Bene addidit, *Nam te amo, &c.* nam et invidis et inimicis moris est scire, quid agamus. *Donatus.*

47 *Ita velim me promerentem ames*] Quam pie additum est 'promerentem:' tanquam illic sit votum Æschini, quum possit pater etiam immeritum amare. Et animadvertendum est, 'ut' semper sequi vel statim, vel ex intervallo, maxime in hujusmodi confirmationibus. Sic Cicero: 'Ita velim mihi Deos propitios, ut quum illius temporis mihi venit in mentem,' &c. 'Velim' autem, pro 'volo,' antique dicitur. *Idem.*

48 *Ut me hoc delictum admisisse in me*] *Me, in me* αὐξητικῶς adjectum est. *Idem.*

49 *Et me tui pudet*] Ambiguum quidam hoc dictum putant: sed apparet adolescentem propter suum peccatum dicere, non quod quicquam turpe fecerit patri. *Idem.*

Et me tui pudet] Donatus: 'Ambigue,' &c. legendum est *pater,* 'pudet me tui,' hic est, tui caussa, propter te quem offendi. *Idem.*

50 *Ne indiligens nimium sies*] Non ergo ingratus, sed negligens Æschinus: nec negligens, sed 'indiligens:' nec in alterum, sed in se deliquit. Miræ clementiæ genus est, aut omnino ignoscere, aut crimen in levius commutare. nam tota objurgatio ita amica est, ut non multum a blandimento discrepet: magisque proficiat apud audientem, ut vult Terentius, quam illa aspera atque præfracta. *Idem.*

51 *In qua civitate tandem te arbitrare vivere*] Communem locum inducit a loco, a persona, a facto, a tempore. *Idem.*

In qua civitate] Aliter pronuntiandum est, id est, presse ac leniter: ne faciat illud Tullianum, 'Pro DI immortales, ubinam gentium sumus? quam rempublicam habemus? in qua urbe vivimus?' Et *tandem* pro *tamen.* Idem.

In qua civitate] Hoc est, oblitus es Athenis te esse, ubi vivitur legibus? Vide omnes sententias poni accusatorias, et nihil amoris. isti sunt orationum colores difficillimi: sed elaboravit Terentius Micionem facere leniter accusantem, et inducere Demeam durissime blandientem. *Donatus.* Bene et erudite hoc postremum. illud, 'nihil amoris,' qui non disconvenit? si hanc ipsam sententiam, et quæ præmisit, consideres: 'Nam tota,' &c. Aut ergo aliquid excidit, quo post sententias accusatorias, a loco, a persona violata, a magnitudine peccati petitas, significaretur, statim leniri omnia verbis et consolatione; aut legendum, *et nihil amari.* accusat quidem, sed in accusatione nihil amari inest. id enim certe voluit notare Donatus, cujus annotatio, quæ sequitur, transposita est, et in suum locum obiter reducenda. Nam post ea, quæ dixi-

mus, iterum ponitur: '*In qua civitate*: Quod,' &c. Non hæc ad vs. 51. sed ad vs. 46. annotata fuerunt: indeque huc in locum alienum demota sunt. vox 'assentationis' parum explicate hic adhibetur. vide an verius sit *asseverationem* substituere. *Bœclerus.*

In qua civitate] Quod objurgat Micio, magni amoris est, et necessaria pro persona assentatio: non enim convenit, patrem nimium diligentem filium ejus præterire peccata. *Donatus.*

In qua civitate tandem te arbitrare vivere] An utique oblitus es te Athenis esse, ubi vivitur legibus? *Farnabius.*

52 *Virginem vitiasti*] Vide et rem dici, et abesse tragicam inclamationem, et ostendi delictum: et ad veniam festinari. nam statim dicet: 'Jam id peccatum primum est magnum, at humanum tamen.' Et tota pronuntiatio hujusmodi verbis summissa debetur. *Donatus.*

54 *Fecere alii, sæpe item boni*] Moris est exemplo lenire, quod purgare non possis. *Idem.*

Fecere alii sæpe, item boni] Consolatio ab exemplo. Et 'boni,' non quum hoc facerent, sed alias boni. *Idem.*

Fecere alii sæpe item boni] Sententiam a Plauto acceptam (in cujus Epidico I. 1. 30. 'edepol facinus improbum. at jam ante alii fecerunt idem') validiorem fecit, addendo 'sæpe,' et 'boni.' *Bœclerus.*

Fecere alii sæpe, item boni] Plaut. Mercat. act. II. sc. 2. 'Fecere tale ante alii spectati viri.' Heaut. act. V. scen. 2. 'Volgo id facinus.' *Farnabius.*

At postquam id evenit] 'Evenit,' inquit, non 'commissum est.' nihil innocentius dici potuit. *Donatus.*

55 *Numquid circumspexti*] Συγκοπὴ HAAHTANACMOC* pro 'circumspexisti.' 'Circumspicimus' præsentia, 'prospicimus' futura. *Idem.*

Nunquid circumspexti, &c.] Hos versus quomodo Guyetus explicet vide. *Bœclerus.*

56 *Qua fieret*] Id est, qua ratione, quo modo fieret? et 'qua ratione;' id est, quibus adminiculis, vel per quas personas? *Donatus.*

Si te ipsum mihi puduit dicere] Optime hoc additum est: quasi non debuerit Æschinum apud Micionem pudere. *Idem.*

57 *Qua resciscerem*] 'Qua,' id est, per quos. et ad omnia subauditur, 'Numquid circumspexisti?' *Idem.*

Qua resciscerem] Deest 're,' vel 'ratione.' *Idem.*

Menses abierunt decem] Mire 'abierunt.' Quasi dicat, te cessante, menses cessere: et locus est incusationis a tempore. Et 'abire' dicitur, quod paulatim nos deserit: hoc autem ex partu intelligit. *Idem.*

58 *Prodidisti te, atque illam miseram*] Vide festivum senem, quantum se adolescenti accommodet: non enim illum, quem causa deposcit, sed amatorium ordinem fecit, prius dicendo 'prodidisti te,' quam 'illam;' tum etiam 'gnatum,' ut ex animo amare videatur id quod natum est. *Idem.*

Prodidisti] Decepisti, vel deseruisti. ut Virgilius, 'unius ob iram Prodimur.' *Idem.*

Prodidisti et te, et illam miseram, et gnatum, quod quidem in te fuit] Ex 'illam' elidendum est alterum l, et ex 'quod' d; ita 'te, et illam,' et 'quod quidem in,' erunt duo anapæsti, et versus procedet. *Faërnus.*

Quod quidem in te fuit] Sallustius, 'Quod in familia nostra fuit, præstitit ut in omnibus bellis adesset nobis.' Et Cicero, 'Senator P. R. quod in vobis fuit, jacuit et pernoctavit in publico.' *Donatus.*

Quod quidem in te fuit] Pro, id quod in te erat; id est, quantum in officio tuo spei et auxilii partiumque tua-

Digitized by Google

rum fuit: vel, quantum ad te spectabat. Et hic est illud, quod obsequentissimus pater vult, omnia per se esse correcta. *Idem.*

59 *Dormienti hæc tibi confecturos Deos*] Quam mitis, quam faceta objurgatio! Videtur satis Micio ille esse, qui ante est descriptus? *Idem.*

Quid credebas? dormienti hæc, &c.] Incerta distinctio: nam et per se *quid*, et *quid credebas*, legi potest: et velut hic subaccusatur Æschinus, 'Dormienti hæc tibi confecturos Deos?' ἀπὸ τοῦ ἀδυνάτου. Et quæ sint, quæ a Diis cessantibus præstari non possint, sequenti versu docet, ne videatur de Diis male sensisse. *Idem.*

Dormienti] Multo melius, quam si diceret 'cessanti.' et non, 'facturos:' sed, quod plenum est, 'confecturos.' Et mire Deos ponit in eo negotio, quod ipse præstat: tanquam hic et se et Deos excuset, quod non fecerint Æschino quæ volebat, etiam dormienti. *Idem.*

Credebas dormienti hæc tibi confecturos Deos] Cato apud Salustium: 'Non votis, neque suppliciis muliebribus auxilium Deorum paratur: sed vigilando, agendo, bene consulendo, prospere omnia cadunt: ubi socordiæ et ignaviæ te tradideris, nequicquam Deos implores; irati infestique sunt.' Apollon. I. Οὐδέ τε κῶας Αὐτόματον δώσει τις ἑλὼν θεὸς εὐξαμένοισι. *Farnab.*

60 *Et illam sine tua opera in cubiculum iri deductum domum*] Ἀπὸ τοῦ ἄλλου ἀδυνάτου. Ordo, *deductum iri domum.* Donatus.

61 *Nolim ceterarum rerum te socordem*] Quam nihil imperiose ac pro authoritate patria fit! *Nolim*, inquit, *te socordem ceterarum rerum esse:* non dixit *ne sis socors.* Idem.

Nolim ceterarum rerum te socordem eodem modo] Fingunt hic puto elegantiam aliam φράσεως, quam Poëta in animo habuit, cum τὸ *ceterarum rerum* non a *socors* suspendunt, sed ita supplent, *quod ad ceteras res attinet.* id quod Scipioni Gentili, Rittershusio, Hotomanno, et aliis, etiam placuit. Vide Joh. Weitz. Nihil causæ est, cur dubitemus, poëtam voluisse dicere: *Socordem ceterarum rerum.* nec aliter Donatus accepit. ita apud Tacitum, qui, secus quam Scioppius putavit, optimos quosque antiquiorum sedulo et erudite imitatur, *Socordem futuri* legas, Hist. III. 31. *Bœclerus.*

62 *Bono animo es*] Apparet flenti hæc dicta omnia esse: et hoc decuit verecundum adolescentem, et ex vi tantæ orationis, et metu amittendæ puellæ. Et 'es' modo imperativi modi est, temporis præsentis. nam 'esto' futuri est. *Donatus.*

Duces uxorem] Datur in ultima objurgatione et breviter, et plena securitas. *Idem.*

Hem] Singultientis fletu et gaudio dixit 'hem.' *Idem.*

63 *Obsecro, non ludis tu nunc me*] Mœstus amatoris animus ludentem serio loqui credidit: vera dicentem, quia optata sunt, putat ludere nunc. Potest et ob hanc causam dicere, *Ludis tu me nunc?* quod numquam eum antea luserit. *Idem.*

Ego te? quam ob rem] Magna vis pronominum cur non ludat. quibus et accessit consideratio rei. nam primo 'ego,' deinde 'te,' deinde causæ propositio. Et recte *ludis.* Est enim amantis, in falsum metum conjicere imminente lætitia, qualibet sententia: inimici vero, in falsum gaudium quemquam impellere, sub alicujus mœroris adventum. et ideo negat se Micio in hac parte lusurum Æschinum, qui in aliis luserit. *Idem.*

Nescio] Religiosè dixit 'nescio:' quasi non sit ratio, quare non credat patri, quamvis subjecerit causam. *Id.*

64 *Quia tam misere hoc cupio esse verum*] Pro nimis: quia nimia miseria: ut 'ne quid nimis.' hoc enim putant, qui virtutes mediocritates esse dixerunt. *Idem.*

Digitized by Google

Nisi quia tam misere hoc esse cupio verum, eo vereor magis] Τὸ *quia* in nullo veteri libro apparet, ut ait Faërnus. *Faber.*

65 *Abi domum, ac Deos comprecare*] Magnus institor sui beneficii est, qui a Diis petendum esse dixit, quod ipse præstabit. an ideo quia ordinis fuerat, prius rem divinam facere, et sic uxorem accersere? Et bene repetitum est. *Abi:* quasi hærenti morantique: ut, 'Vos istæc intro auferte: abite.' *Donatus.*

Abi domum ac deos comprecare, ut uxorem accers.] Donatus: 'Magnus,' &c. non recte. neque enim voluit hoc Micio dicere. quod sequitur, verius est: 'an ideo,' &c. *Bœclerus.*

Deos comprecare] Plin. Panegyric. 'Quod nihil rite nihilque providenter homines sine Deorum immortalium ope, consilio, honore auspicarentur.' *Farnabius.*

66 *Quid? jam uxorem*] Accessit ad beneficium tempus. et ideo 'jam' quasi gestiens repetit adolescens. *Donatus.*

Quid, jam uxorem? &c.] Mire affectus in hac scena commutavit et variavit Poëta, post curam et sollicitudinem, Æschini animo incussam, gaudendi materiam abunde suppeditat Micio, jocoque insuper et familiaritate commendat. vs. 68. *Bœclerus.*

Quantum potes] Aut deest 'cito:' aut 'quantum potest esse.' Donatus.

67 *Ni magis te quam oculos nunc amo meos*] Mire 'nunc' addidit. et eleganter inventum est, quod in se amator multum diligat, id est, oculos: ut e contra in Eunucho, 'Adolescenti ipsi eriperem oculos:' id est, ipsos de quibus amat. *Idem.*

Ni magis te, quam oculos nunc amo meos] Catullus ad Licin. Calvum: 'Ni te plus oculis meis amarem.' *Farnab.*

68 *Quid? quam illam*] Commendat se Micio, et familiariorem amatori facit, mentionem faciendo sæpius de amica in uxorem ducenda. *Donatus.*

Æque] Sic infert hoc, quasi dubitando invenerit. *Idem.*

Perbenigne] Multum putat, quia amator hoc dixit: ergo 'benigne,' large abundeque. *Idem.*

Quid ille ubi est Milesius] Non amat, si statim timere desinit. unde Virgilius, 'Omnia tuta timens, eadem impia fama furenti Detulit, armari classem, cursumque parari.' *Id.*

69 *Abiit: periit: navem ascendit*] Facete, 'abiit:' ne diceret, mentitus sum. atque ita dixit, ut infantibus nutrices de terriculis dicere solent: quas quum ipsæ confinxerint, abolitas volunt, postquam illos vident nimium pavere. Et mihi videtur ridens hæc dixisse: ut intelligat Æschinus, Micionem joco fuisse mentitum. *Idem.*

71 *Tibi obtemperaturos magis*] Mira sententia, Deos obsequi bonis, quasi bonis hominibus multum debeant. et in excusationem precandi Deos, vide quæ facultas nata sit patrem sine assentatione laudandi. Non est autem injuriosum, ad patrem referre deprecationem Deorum: sed magis honorabile. nam tale est apud Virgilium, 'Tu genitor, cape sacra manu, patriosque penates.' Ut ipse patrem portet, hic Deos. *Idem.*

72 *Ego eo intro, ut quæ opus sunt, parentur: tu fac, ut dixi, si sapis*] Hic versus in quibusdam non invenitur. *Idem.*

MI. *Ego eo intro, ut quæ opus sunt parentur: tu fac ut dixi, si sapis*] Hic trochaicus una syllaba est longior, nisi ex *ut* t elidatur, ut et alibi. *Faërnus.*

73 *Quid hoc est negoti*] Et mirantis hæc, et laudantis oratio est. et bene videtur hujusmodi patrem Terentius probare. *Donatus.*

74 *Qui magis morem gereret?*] 'Qui,' quo modo, qua re, qua ratione, magis mihi indulgeret. *Idem.*

75 *Hic non amandus*] Omnia perficit hic pater, ut et ametur, et lau-

detur, et foveatur. *Idem.*

76 *Magnam mihi injecit sua commoditate curam*] Mira sententia, mala etiam de bonis nasci. an bonus parens magnæ curæ est filio? *Idem.*

Itaque adeo magnam mihi injec.] Non expedit bene sententiam Donatus. hoc dicit Æschinus: sibi nunc inprimis curæ fore, ut, pro tantis beneficiis et summa indulgentia, patri contra referat gratiam, obsequio cultuque. αὐξητικῶς dictum est, *injecit mihi magnam curam, ne quid imprudens faciam, quod nolit*: ut propositum studiumque obsequendi conspectius faceret, affectum demonstrando. *Boeclerus.*

77 *Sciens cavebo*] Facere quod nolit scilicet. *Donatus.*

78 *Sed cesso ire intro, ne mora meis nuptiis egomet siem*] Bene hoc, utpote objurgatus. *Idem.*

Scena vi. Senarii sunt. vs. 4. Mss. nostri omnes, ut edidimus. vs. 5. τὸ *se* unus tantum habet.

In tempore reducit Poëta Demeam: cui compositis jam, quarum caussa fratrem volebat convenire, turbis, futurum sane erat, ut minueretur de Æschino quidem cura, ex Ctesiphone vero augeretur. *Boeclerus.*

1 *Defessus sum ambulando*] *Hic exemplum inducitur sævi patris ex affectu vero, et ob hoc invisi omnibus. non autem tantum amare vultu, quam ipsa re, inducitur: nam neque sibi, neque cuiquam alii, sed filio tantum consultum cupit. De* autem *valde* significat. *Donatus.*

Ut, Syre, te cum tua monstratione] *Ut,* pro *utinam,* et hoc omnia anhelans dixit. *Idem.*

Te cum tua] Adhuc non credit in errorem se missum fuisse. *Idem.*

Te cum tua monstratione] Ἰδιωτικῶς, *Te cum tua monstratione.* Idem.

3 *Perreptavi usque omne oppidum*] Tardus incessus, non perambulatio, sed 'perreptatio' dicitur. 'Ad portam, ad lacum.' *Idem.*

Perreptavi] Aptus seni incessus. *Farnabius.*

Ad lacum] Facete Poëta memorem inducit senem, quorum minime opus fuit meminisse. *Donatus.*

4 *Quo non*] Mire propinquiora omisit: utpote 'porticum,' 'macellum,' 'Cratini ædes,' 'templum Dianæ:' et ultima posuit, ut quantum peragraverit, demonstraret. *Idem.*

Quo non] Duobus dictis, 'quo non?' addidit: quasi et ad dicendum lassus appareat. *Idem.*

Neque fabrica ulla erat] Amandarat Demeam Syrus, ad fabricam, quæ nulla erat, sc. 2. hujus actus. *Farnabius.*

6 *Certum obsidere est, usque donec redierit*] Proprie 'obsidere' dixit: convenit enim et irato, et repente aggressuro. et ab eo quod est 'obsideo,' 'obsidere' facit, producta media syllaba: ab eo quod est 'obsido,' 'obsidere' facit, eadem syllaba correpta. *Donatus.*

Scena vii. Hæc quoque scena trimetris sive senariis constat. vs. 6. omnes Mss. nostri, ut ed. ut et vs. 8. vs. 20. omnes: *nequeo.* vs. 26. omnes: *vel gratis.* vide Faërn. vs. 29. omnes, ut ed. vs. 30. omnes: *sanum ne te cr.* vs. 34. omnes: *restim ductitans.* vs. 35. illud *probe,* quod Demeæ tribuitur, abest ab omnibus. nisi quod in Argentor. in margine adscriptum visitur. vide Faërn. vs. 44. duo: *servare prorsus hanc familiam non poterit.* Argentor. eodem ordine collocat, sed pro servare, habet *salvare.* et in margine; *al. conservare.*

Scena hæc tota est ὀνειδιστικὴ et ἐπιτιμητικὴ, ex persona Demeæ: cujus tamen iracundia haud parum festive hebetatur compositis Micionis moribus et sermonibus. quod jurgium erat futurum, si incidisset Demea in eum qui contra tenderet, arte Poëtæ ad oblectationem theatri vertitur: dum tam commode partim excipit ic-

Digitized by Google

tus adversarii Micio, partim eludit. Serviunt huic Poëtæ instituto, brevia, et præter expectationem interrogantis, responsa: tum collecta celeriter rei summa et παρῳδία μιμητικὴ, et ironia assentiendi speciem induta, cum ceteris opportunissime dispensatis figuris. *Bœclerus.*

1 *Ibo, illis dicam*] *In hac scena est exemplum intempestivæ objurgationis, ac per hoc ridiculæ.* Donatus.

Ibo illis dicam] Sostratæ et filiæ. *Idem.*

3 *Fero alia flagitia ad te ingentia boni illius adolescentis*] Magno sonitu ac ingenti ostentatione futuræ accusationis exorsus est. magna sunt enim omnia, et 'fero,' et 'alia flagitia,' et 'ingentia,' et quod εἰρωνικῶς, 'Boni illius adolescentis,' dicit. *Idem.*

4 *Boni illius adolescentis*] Εἰρωνεία, quæ semper amarius ponitur, quam criminatio manifesta. *Idem.*

Boni illius adolescentis] Æschini. Ironia. *Farnabius.*

Ecce autem] 'Ecce' dicitur, quum repente triste aliquid rebus intervenit lætis, aut certe, quum aliud agitur, aliud emergit novum: ut Virgilius, 'Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta, Horresco referens, immensis orbibus angues.' Et, 'Ecce trahebatur passis Priameia virgo Crinibus.' Et Cicero, 'Ecce autem repente ebrio Cleomene, esurientibus ceteris, &c. *Donatus.*

Nova] Recentia. an mira et magna? ut, 'Pollio et ipse facit nova carmina.' *Idem.*

5 *Nescis qui vir sit*] Εἰρωνεία. nam 'vir' ad laudem sumi solet. ut alibi, 'Virum te judico.' *Idem.*

Scio] Satis ridicule, nec quod ille cupit, abnegat Micio: ut consentiendo iracundiam Demeæ acriorem fieri *possibilem sibi, mitigare queat. nam 'scio' ad negotii totius gestionem retulit; non ad illud quod ait, 'nescis qui vir sit.' *Idem.*

8 *Eho, scis? et patere*] Jam et illi irascitur, non Æschino. *Idem.*

9 *Non. malim quidem*] Alii volunt Micionem dicere 'malim quidem:' alii Demeam. *Idem.*

Malim quidem] Respondet Mitio ad illa Demeæ, 'scis et patere, quid ni patiar?' Malim quidem, si fieri posset, aliter esse: sed quando quod factum est, infectum esse non potest, æquo animo fero. tale quid cum dicere pararet, interpellatur a Demea. *Farnabius.*

10 *Puer natus est. Di bene vortant*] Hic bono exemplo inducitur Micio irascentem juste Demeam leniter ferre: quia exanimato ob mœrorem non convenit inclementer iri obviam, quum possit in tempore objurgari, postquam destomachatus fuerit. Et vide quam facete: quum ille, 'Puer natus est,' ad argumentum mali attulerit, hic ita respondit, quemadmodum solent illi, quibus puellam nasci metuentibus, nuntiatur puerum natum esse. nam in omnibus quæ cupite venerint, 'Dii bene vertant,' dici solet: quia sæpe homines ea optaverunt, quæ aliis aliter atque expectaverunt, contigissent. quam potestatem rerum vertentium semet in utramque partem, Vertumno Deo superesse, veteres existimaverunt. *Donatus.*

Virgo nihil habet] Vult rem sine remedio videri: quia scit posse nuptiis finiri sollicitudinem. Et vide amaritudinem Demeæ contra omnes, ut nec virgini ipsi parcat. *Idem.*

11 *Audivi*] Ἀφελῶς et cum ἐξουθενισμῷ respondendum, quasi leve sit, quod admissum sit. *Idem.*

Et ducenda indotata est] Ducenda scilicet, nisi damnandus sit Æschinus. et hoc verbum necessitatis vim habet: ut, 'Pacem Trojano ab rege petendum.' *Idem.*

Et ducenda indotata est] Conjunge: *virgo nihil habet, et ducenda indotata est.* Donatus recte agnoscit necessitatem in 'ducenda est.' q. d. nihil

aliud superest, quam ut ducat vitiatam, nisi malit judicio cogi. ubi hoc est miserrimum, 'uxorem sine dote' domum deducere cogetur. quam solicitudinem patrum nobiliorum etiam alibi expressit poëta, in tali negotio. cum enim interrogatum esset, 'Non, si redisset, ei pater veniam daret?' respondetur: 'Ille ne indotatam virginem atque ignobilem Daret illi? nunquam faceret.' Ph. I. 2. 69. &c. *Bœclerus.*

12 *Quid nunc futurum est*] More irascentium, quum ipse sciverit quid futurum sit, Micionem interrogat. et hujusmodi interrogatio, secundum figuram suam non habet responsionem: sed Micio sic respondit, quasi simpliciter inquirenti. *Donatus.*

13 *Illinc huc transferetur virgo*] 'Virginem,' quæ etiam cum viro fuit, vocat. Virgilius, 'Ah virgo infelix.' *Idem.*

O Jupiter! istoccine pacto oportet] 'O Jupiter,' tragice adjecit a Micione versus. 'Istoccine pacto,' ad ipsum Micionem respiciens dixit. *Idem.*

Virgo] Quæ etiam cum viro fuit. Virgil. Eclog. 6. de Pasiphaë. 'Ah virgo infelix!' *Farnabius.*

15 *Si non re ipsa tibi istuc dolet*] Nunc 'rem' pro *veritate* posuit. *Donatus.*

16 *Simulare certe est hominis*] Non hoc dixit, quia hominis est mentiri: sed quia sæpe iracundiæ simulatio, custodia disciplinæ est. *Idem.*

Jam virginem despondi: res composita est: fiunt nuptiæ] Ne diceret, *despondi, composui, facio.* Et *despondet puellam* qui petit: *spondet* a quo petitur. Recte ergo socer futurus *despondi* dixit. *Idem.*

18 *Hæc magis sunt hominis*] Bene 'hominis:' ille enim dixerat, 'Simulare certe est hominis.' *Idem.*

Ceterum, placet tibi factum, Micio] Nihil aliud volebat Demea, nisi ut sæviret Micio: quod impetrare non potuit, etiam ab eadem sententia de pravitate et peccato Æschini. *Idem.*

21 *Ita vita est hominum*] Ex Platonis lib. x. de Rep. videtur hoc desumptum. *Καὶ ὥσπερ ἐν πτώσει κύβων πρὸς τὰ πεπτωκότα τίθεσθαι τὰ αὑτοῦ πράγματα, ὅτι ὁ λόγος αἱρεῖ βέλτιστ' ἂν ἔχειν.* quod et refert Plutarchus lib. *περὶ εὐθυμίας. Κυβείᾳ ὁ Πλάτων τὸν βίον ἀπείκασεν, ἐν ᾧ καὶ βαλεῖν δεῖ τὰ πρόσφορα, καὶ βαλόντα χρῆσθαι καλῶς τοῖς πεσοῦσι.* *Farnabius.*

Quasi quum ludas tesseris] Rectum erat si diceret, Ita vita est hominum quemadmodum tesseris ludere, aut, quemadmodum ludus est tesserarum. Nota ergo genus locutionis. *Donatus.*

22 *Si illud, quod maxime opus est jactu, non cadit*] Utrum, quod opus est, jactu non cadit? incerta distinctio. *Idem.*

23 *Illud quod cecidit forte, id arte ut corrigas*] Ars adhibenda pro fortuna. non enim si male jactus ceciderit, deserendus est ludus. et 'forte' nunc pro *fortuna* intelligendum. *Idem.*

Illud quod cecidit forte, id arte ut corrigas] Cæsari hoc est, 'fortunam industria sublevare' de Bell. Civ. III. 73. *Bœclerus.*

24 *Corrector*] Quia dixit, 'arte ut corrigas.' sed moris est iratis ab ultimo verbo contradicentis incipere. *Donatus.*

27 *Neque est, neque illam sane studeo vendere*] In scopulo versatur Micio, in quo eligit ineptus potius videri, quam prodat Ctesiphonem patri. *Idem.*

30 *Cur non*] Posset dicere, non est Æschini amica: sed celanda est culpa Ctesiphonis. *Idem.*

31 *Ita me Di ament, ut video ego tuam ineptiam*] Ordo est, Ita me Di ament, te facturum credo, ut habeas, quicum cantites. Ipse se fallit, non inquirendo ulteriorem causam retentæ in domo meretricis. Mire autem 'cantites:' quasi turpius sit cantare

Digitized by Google

senem cum psaltria, quam coire. *Idem.*

32 *Cantites*] Amatoria cantica et meretricia. *Farnabius.*

33 *Et nova nupta eadem hæc discet*] Alius subaudiet *dicere.* sed o magna in verbis elegantia! vide enim quam vim significet 'discet.' et ideo non 'uxor,' sed 'nova nupta,' quam ad omnia docilem esse ipsum indicat nomen. *Donatus.*

34 *Tu inter eas restim ductans, saltabis*] Lusus est natus ab eo fune, quo introductus equus Durius in Trojam est, cum nexis manibus fune, chorum ducunt saltantes. Hoc a quibusdam dicitur, sed ego puto, manu consertos choros puellorum puellarumque cantantes restim ducere existimari: et id maxime convenire ad exagitandam importunitatem senis, veluti pueros imitantis. Simul etiam quia iste connexus manuum lascivus ac petulans adimit discretionem conditionis, dignitatis, ætatis, inter meretricem, novam nuptam, et senem. Et hoc, quemadmodum dictum est: et quanto stomacho jam ab Æschino recessum est, et transitum ad Micionis luxuriam describendam! *Idem.*

Restim ductans saltabis] Κόρδακα ἕλκων. ductans funem in saltatione comica, quam natam volunt ab eo fune, quo in Trojam introductus erat equus Durius. expressit Livius l. VII. decad. III. 'Et per manus reste dato virgines sonum vocis pulsu pedum modulantes incesserunt.' Jul. Pollux l. IV. Athenæus l. XIV. c. 6. Aristot. in Nub. Lucian. περὶ ὀρχήσεως. Jul. Scaliger. Poëtic. l. II. c. 18. Meursius de Orchestra pag. 42. *Farnabius.*

36 *Jam vero omitte, Demea*] Mire urbanitatem expressit ultro objurgantis, qui objurgatus est. *Donatus.*

Jam vero omitte, Demea] Postquam et disputatum et lusum satis esset, vultu serio sed comi Micio Demeam, ut tandem omissa iracundia, vultum animumque tempori ac nuptiis filii convenientem caperet, exhortatur. sed nondum venerat Demeæ illud tempus, quo in lætiora tenderet. itaque animum ad hæc nondum potuit adjicere. Sed digresso Micione adhuc ringitur, suspicatur, et in præcipuas turbas suo impetu præcipitatur. *Bœclerus.*

37 *Tuam istanc iracundiam*] 'Tuam istanc' dicendo, et ridiculam, et supervacuam significat. Et bene 'iracundiam:' nam 'ira,' de causa est: 'iracundia' de vitio multum irascentis. *Donatus.*

Atque uti decet, hilarum ac lubentem] Bene addidit 'lubentem:' multi enim, hilares se simulantes, non lubentes sunt. *Idem.*

Hilarum] Vetuste, non 'hilarem.' *Idem.*

40 *Hanccine vitam? hoscine mores? hanc dementiam*] Ἐλλειπτικῶς omnia, utpote stomachose secum loquens. deest enim 'esse,' aut quid tale. *Idem.*

42 *Domus sumptuosa*] 'Domus,' id est, homines. *Idem.*

43 *Ipsa si cupiat Salus, servare prorsus non potest hanc familiam*] Σωματοποιΐα. Plautus, 'Lubentiorem te faciam, quam ipsa Lubentia est.' Etenim ὑπερβολή est, *Ipsa Salus si cupiat servare, prorsus non potest hanc familiam.* Hinc licet æstimare quantum et caloris et gravitatis apud Terentium sit, ad imitationem Cæcilianam. Vide quantum creverit a superioribus, ut sic finiat. *Idem.*

Salus] Dea Romanis, ut Ὑγίεια Græcis. cujus ædem C. Jul. Bibaculus vovit Cos. bello Samnitum, mox dictator dedicavit. Liv. l. IX. *Farnabius.*

Digitized by Google

ACTUS V.

Scena i. Senarii sunt. vs. 4. Mss. nostri omnes: *porro deambulare.* et *illud vide sis.* et vs. 6. *ohe scelus.* vs. 8. duo: *tu si meus e.* vs. 12. omnes: *potasti.* vs. 13. duo: *hunc exitum.*

Ut est varietatis artifex poëta noster, Syrum a semetipso diversum hic inducit, i. e. de callido, incallidum ebrietate. non uti proderet adolescentem, quod sobrius in Andria ex alia causa Davus fecit, sed uti proditoro imprudens ipse obtentui esset. *Bœclerus.*

1 *Ædepol, Syrisce*] *Hic exemplum inducitur licentiæ servorum sub miti domino.* Donatus.

Ædepol, Syrisce te, curasti molliter] Quia detexit Ctesiphonem, jam oportet ut ebrius inducatur Syrus: per cujus fallacias tegatur adeo. Et 'Syriscum' se dicit, non 'Syrum,' τῷ ὑποκορίσματι. *Idem.*

Syrisce] Adblanditur sibi madidus servus, diminutiva sui nominis formula. *Farnabius.*

Molliter] Delicate. *Donatus.*

2 *Lauteque munus administrasti tuum*] Ut quicquid esset bellissimum carperes, cyathosque sorbillares. Aut munus servile, esse et bibere. *Idem.*

3 *Abi*] Verbum vel sibi, vel alteri cum laudatione blandientis. nam sic dicunt, qui jam compotes sunt votorum omnium, perfectique in rebus universis. *Idem.*

4 *Prodeambulare*] Nota duas præpositiones uni dictioni adjunctas. Ut: 'Pede prosubigit terram,' et ἀμφιπεριφρήνην. et optime ad delicias exprimendas hoc verbum convenit, nam procedere segnem, 'deambulare' significat. nam deambulare etiam intus potuit. *Idem.*

Sis] Si vis. *Farnabius.*

5 *Exemplum disciplinæ*] Quia unus ex multis reliquis. An quia senior, et nuper etiam pædagogus, ut ipse ait, 'Quem ego puerum tantillum in manibus gestavi meis.' *Donatus.*

6 *Quid fit? quid tu es tristis*] Mire securitatem ebrii hic expressit. numquid enim pertimescit interventum senis, ut solebat, Syrus? aut quicquam præcavet? Subblanditur tantum, et ita rerum oblitus est, ut quum eum sævum sciat, causam tristitiæ ejus inquirat. *Idem.*

Exemplum disciplinæ. Sy. *ecce autem hic adest senex Noster. quid fit? quid tu es tristis?* De. *ohe scelus*] Et Bembinus, et omnes fere alii libri, ita ordinant, ut in *adest* finiant versum, et sequentem incipiant a *senex.* et pro *ohe scelus,* aliqui *o scelus,* vel *oh* habent ut Bembinus. ita ergo legimus: *Exemplum disciplinæ.* Sy. *ecce autem hic adest Senex noster, quid fit? quid tu es tristis?* De. *oh scelus.* Multis autem modis sustentatur hic versus. *Faërnus.*

7 *Ohe, jam verba fundis hic sapientia*] Scribe et distingue, ut in præclaro codice Bembi, *Ohe. jam*: id est, desine. Nam *Ohe* satietatem notat. Horat. In eodem libro pro *fundis* legebatur *fundes.* Faber.

Tu verba fundis hic, sapientia] Utrum 'sapientia verba?' an 'tu sapientia?' quia dixit supra, 'Tu quantus quantus es, nihil nisi sapientia es.' *Donatus.*

Fundis] Utrum sine ulla cessatione profers? An 'perdis?' secundum illud, 'Nam quid tu hic agas, ubi si quid boni præcipias, nemo obtemperat?' *Idem.*

Ohe jam tu verba, &c.] Fr. Guyetus delet hunc versum. Donatus retinet, nec satis expedit. in quo non placet illud, 'tu sapientia.' poëta noster haud solet ex tam longinquo petere

Digitized by Google

sententias. neque congruit exemplum illud, quod affert, tam ex prono et facili petitum, quam hujus loci explicatio a vero interpretandi modo abiret, si ad hunc modum institueretur. Ceterum, aut clare loquitur servus, in admirationem et simplicitatem compositus (q. d. ohe tu Demea, ut video, ad præcepta sapientiæ redis, seu verba fundis sapientia, ut dudum: subindicans, se parum jam capacem esse talis philosophiæ. ita senex, non curans Syri verba, pergeret, ut cœperat: *oh! scelus. tun' si meus esses, exemplum, &c.*), autse cum hoc commentatur, ita ut nolit audiri a sene, q. d. ohe parum tempestive huc processi, si tu philosophari tuo more, ac de disciplina et moribus incipis loqui. possisque opinari, illa quoque, quæ comice subjiciuntur (*dis quidem esses Demea, ac rem tuam constabilisses*), ad spectatores dici, Demea non audiente. imo non opineris jam sed scias, si attendas, hanc Demeæ orationem revera cohærere: *oh scelus! tun? si meus esses, exemplum omnibus curarem ut esses.* quicquid interponitur, non respondetur Demeæ. ad quem tum demum conversus Syrus: *quamobrem?* inquit, *quid feci?* et postea iterum non Demeæ sed secum, ut spectatores audirent: *sane nollem huc exitum.* Bœclerus.

8 *Dis quidem esses, Demea*] Ab eo quod est 'dis, ditis,' 'dites' facit: ab eo quod est 'dives, divitis,' 'divites.' *Donatus.*

Dis quidem esses] Dives esses, re tua familiari bene administrata. *Farnabius.*

9 *Exemplum omnibus curarem ut esses*] Liber Bembinus, *exempla.* sunt autem *exempla*, exquisita supplicia: hic tamen accipit Terentius *exempla*, pro eo exemplo, quod omnibus datur ex exquisito supplicio alicujus facinorosi. *Faërnus.*

10 *Quamobrem? quid feci*] Nihil nunc in Syro nisi simplex et purum ob ebrietatem. Et vide, 'quamobrem? quid feci?' dicere, non esse sobrii Syri. *Donatus.*

11 *In ipsa turba*] Non minus ridicula importunitas Demeæ est, quam ebrietas Syri: qui adversum temulentum tantæ gravitatis oratione personat, ut ex dicentis vultu et verbis, et ex audientis habitu et stupore, magnam voluptatem percipiant spectatores. vides enim quanto pondere verborum cum ebrio litiget. *Idem.*

12 *Potastis, scelus*] Non quod plus videt senex, quam objicitur oculis: sed oratorie *potastis* dixit, quum unum ebrium cernat: propter illud quod ait, 'exemplum disciplinæ.' quasi in omnibus sit, quod in uno nunc aspicitur. Virgilius, 'Et crimine ab uno Disce omnes.' *Idem.*

13 *Sane nollem huc exitum*] Et hoc dictum argumento est, Syrum oblitum omnium rerum nihil respondisse Demeæ per fallaciam: sed tantummodo pœnitere quod exierit. *Idem.*

Scena ii. Senarii sunt. vs. 1. Mss. nostri omnes geminant τὸ *heus.* vs. 2. duo; *quid de Ctesiphone.* vs. 4. unus omittit τὸ *quidam.* vs. 5. duo; *mitte me ire.* ex glossa. vs. 6. omnes; *non manus abstines m.* vs. 7. omnes; *an tibi mavis cerebrum dispergi hic. abiit.* Bœclerus.

1 *Heus, Syre*] Quam clare dicat, ostenditur ex eo quod præmisit, 'heus,' antequam loqueretur. *Donatus.*

Ctesipho] Mire additum nomen est: quum aut sine hoc, aut per pronomen intelligi possit Ctesipho. *Idem.*

Ut redeas] 'Redeas' dicendo, ostendit et illum inter pocula, a quo egressus est ebrius. *Idem.*

Rogat te Ctesipho ut redeas] 'Arcanum demens detegit ebrietas.' quod versutus Syrus diu celarat, prodit Dromo ebrius. *Farnabius.*

3 *Cur hic nominat*] Quasi non sint alii Ctesiphones. *Idem.*

4 *Est alius quidam parasitaster per-*

volui] Non alius parasitaster, sed alius Ctesipho, qui est parasitaster. et bene non 'aliter,' sed *alius:* quasi non duo, sed multi sint Ctesiphones. Et hoc sic pronuntiandum est, ut simul et quærat, et dicat 'nostin'.' Quasi sycophanta, nunc addidit, 'nostin':' nam veteratoris est, etiam mentientem confidere. *Donatus.*

Est alius quidam parasit.] Nota poëtæ artem; qui Syrum ne in ebrietate quidem fallaciarum oblivisci facit; cum præsertim metu periculi præsentiore excitaretur. Denique hunc ebrium servum cum Plautinis compara, et, quid discrepent consilia utriusque poëtæ, considera. *Bœclerus.*

5 *Quid agis? quo abis*] Hoc jam ebrio convenit, non illi quem cognovimus Syrum. nam quod retinet senem, confessionis genus est. *Donatus.*

6 *Non manum abstines? Mastigia*] Etiam injecisse manum, ut teneret Demeam, ex ipsius verbis cernitur. *Idem.*

Mastigia] Μαστιγίας. servus aut alius quispiam flagris onustus, aut dignus verberibus, a μάστιξ, flagrum. *Farnabius.*

7 *An tibi jam mavis cerebrum dispergam hic*] Ut apparet, baculo minatur. *Donatus.*

Abiit] Quia prohiberi non potuit, demisso et desperanti vultu, quid factum sit, dicit, et abiisse pronuntiat. *Idem.*

Abit] Evasit mihi e manibus atque introrupit. *Farnabius.*

8 *Ædepol comissatorem haud sane commodum*] Τῷ χλευασμῷ, tantum inopinatus supervenit, ut omnia sic offendat, quemadmodum qui comissatum ingreditur: quia comissatoris est supervenire ad scortum, et vociferari aliquid in jocularem strepitum. quare totum false, totum ad Demeam contulit. *Donatus.*

Commessatorem haud sane commodum] Convivam ingratum. Menander. Ὁ σκληρὸς ἀνὴρ ἐστιν ἐν νέοις γέρων. *Farnabius.*

9 *Præsertim Ctesiphoni*] Bona exceptio, ut appareat omnibus incommodum, et in his Æschino, sed præcipue Ctesiphoni. *Donatus.*

10 *Nisi dum hæ silescunt turbæ*] Non quæ jam sunt, sed quæ erunt. *Idem.*

11 *Edormiscam hoc*] Ὑποκοριστικὸν vini. Edormiscam crapulam hanc ex vino. *Farnabius.*

Hoc villi] Ὑποκόρισμα est vini: ut, *unus ullus, asinus asellus, vanus vallus, vinum villum.* Donatus.

Scena iii. Senarii sunt iterum. vs. 1. Mss. nostri duo; *parata nobis sunt.* omnes; *ita ut dixi Sostr.* vs. 3. omnes omittunt, *quid agam.* unus; *conquerar.* vs. 5. omnes, *scilicet.* unus, *propter id.* cum glossa. vs. 10. duo; *dictum inter nos hoc fuit.* vs. 11. *ex te adeo ortum est.* vs. 14. omnes; *numquid.* vs. 17. in omnibus distinctio est, quam editio præfert. vs. 22. omnes; *hæc tec. cog.* et vs. 23. ut ed. vs. 26. duo; *retine.* vs. 28. omnes; *gloriam tu istanc tibi obtine.* vs. 31. omnes; *omnia hæc si vol.* vs. 33. omnes; *et tibi et mihi e. i.* vs. 38. omnes; *hoc licet facere imp. h.* vs. 39. omnes, ut ed. nisi quod Argent. glossam interponit; *quam faciunt.* vs. 40. duo; *quæ in illis esse video.* Argent. post *quæ* interponit *ego.* vs. 41. omnes; *video eos sapere.* vs. 50. duo; *istæc nos rat.* vss. 54. 55. unus; *ceterum rus ibo cum illo cum prima luce hinc ibo.* alter meorum; *ceterum cum rus illo cum prima luce hinc ibo.* Argent. *ceterum rus cum filio cum prima luce hinc ibo.* vs. 56. omnes; *hilarem.* vs. 58. omnes, *prorsus,* et *illic.* vs. 60. unus; *illic,* duo, *illa.* vs. ult. unus; *et cui rei est opus, hilarem hunc sumamus diem.* alter meorum; *et cui rei opus est ei rei hil. h. sum. d.* ita etiam Argentoratensis. *Bœclerus.*

Parata a nobis sunt, ita ut dixi, Sostrata, ubi vis] *In hac scena collatio est personarum, mitis parentis ac sævi.*

Digitized by Google

Donatus.

1 *Parata a nobis sunt*] De verbis abeuntis vult ostendere Poëta, quam orationem cum Sostrata habuerit ingressus Micio. et vides quas ἐλλείψεις interposuerit. Primo, *Parata a nobis sunt:* quæ, non dixit: sed, *ita ut dixi* dicendo, significat se dixisse omnia. Deinde, *ubi vis*, fiant nuptiæ, vel quid tale, aut omisit, aut dicturus hoc ipsum, audit vehementius fores esse pulsatas, et quod agebat abjecit. *Idem.*

2 *Quisnam a me pepulit*] *A me*, modo, id est, *meas.* Idem.

Tam graviter] Quia irati omnia concite faciunt, quum pulsandæ fores essent exituro foras Demeæ, sic eas pulsavit, ut et his ipsis irasci videretur. *Idem.*

Quisnam a me pepulit] Aposiopesis, audito pulsu ædium suarum. *Farnabius.*

Pepulit tam graviter fores] Vide Adelph. act. II. sc. 3. *Idem.*

3 *Hei mihi, quid faciam? quid agam? quid clamem, aut querar? o Cœlum, o Terra, o Maria Neptuni*] Multum laboravit Terentius, ut ἀναλογίαν servaret in dolore Demeæ: quo major debet in Ctesiphone reprehensio esse, quam in delictis Æschini. Et nota, quod ubi non invenit quod dignum loqueretur, ab interjectione cœpit, *hei mihi.* Et adhuc quum pro rei magnitudine oratio parva esset, *quid faciam* inquit. In alieno indignatus est: in suo *quid faciam?* inquit. In alieno litigavit: hic ait, *quid agam?* In alieno clamavit et questus est: hic in suo relinquit. et præter διαπόρησιν in Æschini peccato Micionem accusavit: in Ctesiphonis, elementa cum Diis omnibus ac toto mundo. Mira αὔξησις, et quam imitatur Virgilius in Orpheo, post amissam rursus Eurydicen, 'quid faceret?' inquit. omnia enim consumpserat primus dolor. 'Quo se rapta bis conjuge ferret?' nam quid præter omnes terras atque Inferos loci remanebat? 'Quo fletu manes:' per quem fletum manes; quasi omnes primis luctibus impleverat lachrymis; 'qua numina voce moveret?' cui nec ira quidem inexperta remanserat. Et vide hic gradus doloris et iracundiæ: in tantum autem, ut jam crescere non possint. quippe in initio fabulæ tantum tristis est Demea. nam sic audit a Micione, 'quid tristis es?' et ipse, 'Rogas me (ubi nobis Æschinus siet) quid tristis ego sim?' Inde mox procedit in pejus: adeo ut sic incipiat, 'Disperii: Ctesiphonem audivi filium una fuisse in raptione cum Æschino.' Inde postea dicit, 'Ne ego homo sum infelix.' Ad postremum, 'Hei mihi quid faciam? quid agam?' Et naturali quodam modo, postquam summus furor ad extrema pervenit, repente senex mutatur, et mitis est. *Donatus.*

Heu mihi quid faciam, &c.] Donatus operosus est in explicanda hac exclamatione: sed quod circa *maria Neptuni* suspicatur, velle Demeam diluvium et interitum rebus optare, ut omnia Neptunia fiant, nimis longe petitum est, nec Terentiani moris. *Boeclerus.*

Quid clamem] Omnia accusat iracundus. Et hoc est quod habet Horatius, Ep. ad Pisones; 'Interdum tamen et vocem comœdia tollit, Iratusque Chremes tumido delitigat ore.' *Farnabius.*

4 *O cœlum, o terra, o maria Neptuni*] Neptunus, quia medius sit inter cœlum et inferos, dum utriusque regni particeps habetur, elementorum omnium potior. nam ideo tridentem habet, pro numero trium elementorum: ut apud Virgilium idcirco dicit, 'Jam cœlum terramque meo sine numine venti Miscere.' Et apud Homer. sic idem, Ὣς εἰπὼν, σύναγεν νεφέλας, ἐτάραξε δὲ πόντον, Χερσὶ τρίαιναν ἑλών· πάσας δ' ὀρόθυνεν ἀέλλας Παντοίων ἀνέμων· σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε Γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον. Et hoc

est quod ait Horatius, in Arte Poëtica, 'Interdum tamen et vocem comœdia tollit.' In hæc enim tria, rerum natura dividitur. Ut Virgilius, 'Principio maria, ac terras, cœlumque profundum.' Et per hoc totum mundum accusavit. *Donatus.*

O cœlum, o terra, o maria Neptuni] Utrum Deos elementa vocavit, quod Diis quoque irascitur, qui in iis commorantur, ut dolentes solent? an quia Deos esse non putat, ideo hæc omnia Neptuni dicit: quasi dicturus esset, *Neptunia fiant:* nisi intercederet persona Micionis: quem videns, ad aliud conversus, desiit diluvium et interitum rebus optare, objecto fratre, cui maxime irascitur, et propter quem detestabatur omnia. Tale est apud Virgilium: 'Omnia vel medium fiant mare.' An omnia accusat, ut indignantes solent? Ut, 'Quem non incusavi amens hominumque, Deorumque?' Et ut, 'Atque Deos atque astra vocat crudelia mater.' *Idem.*

Hem tibi] Τῷ ἰδιωτισμῷ. *Idem.*

Tibi] Nulli enim Micio loquitur. *Idem.*

5 *Id nunc clamat*] *Id*, ob id. *Idem.*

Id nunc clamat scilicet: paratæ lites] In libro Bembino pro *scilicet, ilicet* legitur; itaque prius erat et in Victoriano, sed deinde priore i abraso, remansit *licet*. Sed *ilicet* videtur etiam legisse Donatus, qui in hunc locum ita ait, '*Scilicet paratæ lites:* Videtur,' &c. ex quibus conjicere licet, Donatum non *scilicet* legisse, quod nullam perturbationem metumve significat, sed *ilicet*, quod desperantis adverbium est: ut in Eunucho: 'Actum'st, ilicet peristi.' et apud Plautum in Cistellaria: 'Ilicet, actum'st.' *Faërnus.*

Omnem rem] De amore Ctesiphonis. *Farnabius.*

6 *Scilicet paratæ lites*] Videtur et ipse pertimuisse, dicendo *scilicet*, et *paratæ lites*. Sed ut rursus confirmet se ipsum, quia *succurrendum est*, ait *succurrendum est*, Ctesiphoni scilicet. *Donatus.*

7 *Communis corruptela nostrum*] Qui communiter ambos corruperit. *Idem.*

Communis corruptela nostrum liberum] Major accusatio est ista quam prior: quippe quum jam modo de ambobus accusetur Micio, non de uno. *Idem.*

8 *Tandem reprime iracundiam*] Mire, Quia reprehendere nequit irascentem, nimietatem reprehendit irati. Et *ira*, de causa est: *iracundia*, de moribus. *Idem.*

Atque ad te redi] Quia ira, ab eo quod est *ire* dicitur, quod a se eat, qui irascitur et furit. Et, *ad te redi*, proprie dixit. Virgil. 'Verum ubi nulla fugam reperit fallacia, victus In sese redit.' Et Cicero: 'Redit ad se atque mores suos.' *Idem.*

Atque ad te redi] Videntur quippe irati exiisse de potestate h. e. de consilio, de ratione, de mente. *Farnabius.*

9 *Repressi, redii*] Non quid dicatur, sed quo gestu dicatur, specta: et videbis neque adhuc repressisse iracundiam, neque ad se rediisse Demeam. sed quam mira est atque perspicua moralitas, in hujusmodi rebus, apparet. *Donatus.*

Repressi, redii, mitto maled.] Quam subita mutatio! qui modo præ iracundia tantopere exclamaverat; qui fratri contumelias dixerat, nunc ad unam ejus vocem, qua iracundiam reprimere, atque ad se redire monebatur, mitescit. Sed notabis, non tam mitescere eum animo, quam destitui adversario. quam enim parum moveretur Micio tali tumultu et jurgio, satis expertus erat. itaque, cum se jam effudisset ille furor, neque quo proveheretur, haberet; et Micio non voce tantum, sed gestu etiam ei demonstrasset, quam turpe homini seni esset, præ iracundia de potes-

tate mentis exire, pudore commoveri eum oportuit. cum præsertim cupidus esset convincendi Micionem de violata conventione; neque de victoria dubitaret; adeoque ad eam obtinendam, quocunque Micio vellet modo hoc specimen cerni, contenderet. Et sane Demea causa et actione hac tota superior est: cujus argumentis solidis et jure optimo nixis, Micio ambages, et figuras et *σοφὰ φάρμακα* opponit. *Bœclerus.*

10 *Rem ipsam putemus*] Videtur paulo citius destomachatus, quam res etiam incertæ poscebant. Sed et hoc morale: nam juste irati, omissa sævitia, ad ratiocinationes sæpe festinant. et præterea illud accedit, quod non invenit jam, quod condigne dicat: simul etiam quia increpitus est a fratre, quod apud se jam non sit per iracundiam vehementem. *Donatus.*

Rem ipsam putemus] Tractemus, purgemus. nam et hinc *putamina*, purgamenta dicta sunt: ut Plautus in Captivis ait, 'Nucleum amisi, retinui pignori putamina.' Et Virgilius, 'Multa putans,' inquit. *Putare* proprie, est falsa et cassa a veris et utilibus resecare. unde arborum purgatores *putatores*. Et *rem*, causam ipsam litis ostendit: ut, 'Mitte ista, atque ad rem redi.' *Idem.*

Rem ipsam putemus] Redeamus et ad calculos, reique ipsius inter nos pactæ computemus rationes. 'Neque enim placet; quod omnes interpretantur, amputemus, purgemus. Metaph. ab arborum putatoribus ducta.' *Farnabius.*

11 *Ne tu curares meum*] Nam ambos curare, propemodum reposcere illum est, quem dedisti. *Donatus.*

12 *Factum est*] Apparet, Micionem invitum quidem fateri, sed facete contemnere objecta. *Idem.*

14 *Cur emis amicam, Micio*] Inclamatio ista nominis, magnam invidiam significat. Ut, 'Regnumne, Æschine, hic possides?' Et, 'Pacem te poscimus omnes, Turne.' *Idem.*

Num qui minus mihi idem jus æquum est esse] Aut, *num*, aut *qui* abundat. et est ordo, Qui minus æquum est esse idem jus mihi, &c. *Qui* ergo, quare vel cur significat. *Idem.*

Numquid minus mihi idem jus æq. est esse, &c.] Æquissima ratio. conventio enim reciprocam obligationem inducit. convenit inter nos, ut ego hoc faciam, tu illud facias. in hæc fidem dedimus et accepimus. tu postulas, ut servem, quæ recepi. recte; Sed non deteriori jure exigam a te, ut tu quoque serves, quæ recepisti. naturale enim est, hæc in vicem valere. Vult Demea par pari referre Micioni. quasi ita ageret: tu antea accusasti me, quod contra pactionem inter nos initam Æschinum curarem; quod equidem propositum mihi non fuit, sed naturali tantum affectu hortante de fama et vita ejus pertimui. Tu autem nunc Ctesiphonem filium meum, qui ejusdem conventionis lege ad te nihil attinebat, receptas, licentiamque ejus et amores adjuvas. id est, cujus me culpæ voluisti insimulare, eam ultro et manifesto committis. quasi vero tibi recedere a pactis liceret, quibus ut ego starem, tantopere exegisti.

Ecce enim quid respondet Micio? auctoritati conventionis, quæ distinxerat curam filiorum, obvertit vetus illud verbum: 'Communia esse amicorum inter se omnia.' quod Ciceroni Græcorum proverbium dicitur Offic. I. 16. et Pythagorea vox, *τὰ τῶν φίλων κοινὰ*, de Legib. I. 12. non simplici astu. nam neque ad omnia hæc sententia potest extendi, adeoque hoc est *καθόλου μὴ ὄντος, καθόλου εἰπεῖν*· neque conventio ita infirmatur, quæ ab hac regula exceperat disciplinam filiorum, ne pro communi curaretur. unde iterum jure nititur Demea, cum respondet, ridiculum esse, nunc demum ea afferre. quæ si con-

tra conventionem valere unquam debuissent, ab initio statim exprimenda fuissent. cum præsertim conventio talis sit, ut cum illo, sicut nunc affertur, pronuntiato stare non possit. Postea Micio controversiam deserit, et a quæstione juris ad utilitatem transilit, de qua nihil præcipue movebat nunc Demea. qui etiam, postquam Micio ostendisset, Ctesiphonem non de ipsius bonis, sed de suis, sumtum facere, notat hanc fraudem disputationi factam, et omitti jubet sermonem de re familiari; cum potius de consuetudine vitæ as disciplina adolescentis corrupti agendum sit. Tum *denique* Micio, utrumque filium Demeæ excusat, neque corruptos, sed mox defervescente adolescentiæ impetu ad officium redituros, famæque et rei studiosiores futuros, quibusdam signis et conjecturis ab ingenii liberalis indole conficit: animumque Demeæ varie versat, ut spem primum, subinde lubentiam admittat, ac tristitiam suam parum expetendam fateatur. Est autem eloquentia Micionis speciosa, et coloribus adornata, quæ apud simplicem Demeæ animum impetrabilis esse potuit. *Bœclerus.*

17 *Non*] Confidenter *non* repetivit, non habens rationem quam subjiceret: nisi illi proverbium venisset in mentem. Nam quia se videt in malam causam incidisse totum vernaliter et facete agit: et subjicit æquitatem, ubi justo se tueri non potest. Quod tamen a Demea statim convincitur, dicendo, 'Nunc demum isthæc oratio nata,' ut ostendat illum perturbatum contraria protulisse dictis suis superioribus. *Donatus.*

18 *Communia esse amicorum inter se omnia*] Inter Pythagoreos ortum dicitur. *Idem.*

Communia esse amicorum inter se omnia] Menander in Adelphis. Τὰ τῶν φίλων κοιν' οὐ μόνον τὰ χρήματα, Καὶ νοῦ δὲ καὶ φρονήσεως κοινωνία. quam sententiam Pythagoræ tribuit Cicero, I. de leg. et Timæus apud Diog. Laërtium. κοινόβιον Pythagoricum laudat Agellius l. I. c. 2. vide et Senec. de Benef. l. VII. c. 4. *Farnabius.*

19 *Facete: nunc demum istæc nata oratio est*] Alii totum jungunt: alii separant. Et bene *nata est:* nam sic dicimus de rebus repentinis: ut supra, 'E re nata melius fieri haud potuit, quam factum est, hera.' *Donatus.*

20 *Ausculta paucis, nisi molestum est, Demea*] In duas partes dividitur tota persuasio: nihil passurum Demeam damni, nihil corruptelæ. *Idem.*

21 *Principio si id te mordet, sumptum filii quem faciunt*] Figurativa locutio est: ut, 'Eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit!' *Idem.*

22 *Quæso*] Modo objurgatorium est *quæso.* Idem.

23 *Pro re tollebas tua*] Pro patrimonii tui qualitate. *Donatus.*

Tu illos duos olim pro re tollebas tua] Idem liber, pro *duos*, *duo*, habet: ut Virgilius, 'Si duo præterea tales Idea tulisset Terra viros.' pro *tollebas*, *tollerabas*, per duo l; licet mendose. nam debet esse per simplex: *tolerabas* autem, id est, alebas, et sustentabas. Cæsar libro tertio belli civilis, 'Equos eorum tolerari, reliqua vero jumenta interiisse.' Idem, 'Ut foliis ex arboribus strictis, et teneris arundinum radicibus contusis, equos alerent, et cogerentur his rationibus equitatum tolerare.' *Tollebas* autem de adultis jam filiis non arbitror proprie dici: nec quid legerit hic Donatus, sciri potest: quia tantummodo habet, *pro re tua.* eaque dumtaxat verba exponit. *Faërnus.*

25 *Et me tum uxorem credidisti, scilicet, ducturum*] Ἐπαγωγή. *Donatus.*

27 *Conserva, quære, parce, fac quam plurimum illis relinquas*] Hoc sic pronuntiandum, ut appareat hanc ipsam voluptatem displicere Micioni. *Conserva* parta. *Quære* nova. *Parce* omnibus. *Idem.*

Psaltriam: Sævitia in nomine est, quam deliciosam esse oportet. et, *una mecum:* quam cum adolescentibus esse convenerat. et *illuc:* ad quem locum psaltriam secum ire compellit. Deinde ne vel in itinere pœna cesset, 'Cum filio ibo hinc,' inquit, 'illam vero abstraham.' nam *illuc* eo animo dixit, quo supra, *ibo hinc.* Et apparet illum quasi mancipium ducturum puellam, non ut fidicinam. *Idem.*

57 *Mecum hinc abstraham*] Non abducam: sed quod est sævientis, abstraham. *Idem.*

Pugnaveris] Magnam rem feceris. Sic Lucilius, 'Vicimus o socii, et magnam pugnavimus pugnam.' *Idem.*

58 *Eo pacto prorsum illuc alligaris filium*] Hæc cum risu dicit Micio. Et *ligare*, est injicere alicui vincula. Quis vero dicitur alligari ad aliquid, sine quo esse non possit? Ergo proprie ad amicam alligari adolescentem dixit amatorem. *Prorsus* autem, certe, recte, ac vere significat. *Id.*

Illic alligaris filium] Ex iisdem et Donato, *illi* adverbialiter. *Faërnus.*

59 *Ut illam serves*] Acuendum *illam:* hoc est, non jam filium, sed illam, serva, in qua utrumque retinueris. *Donatus.*

Ego istuc videro] Hoc est, ut illam servem. *Idem.*

60 *Atque ibi favillæ plena, fumi ac pollinis coquendo sit faxo, et molendo*] Atqui molere prius est, quam coquere: sed illud prius posuit, quo pulchritudo magis fœdatur. an quia prius torreatur triticum, ut tundi possit? Ut Virgilius, 'Et torrere parant flammis, et frangere saxo.' *Idem.*

61 *Coquendo sit faxo, et molendo*] Ne ametur scilicet. *Idem.*

Coquendo sit faxo, et molendo: præter hæc] 'Απόδοσις octava. *Idem.*

Coquendo sit faxo et mol.] Notabilis locus est Plauti de operibus ancillarum, Mercatore II. 3. 62. 'Nihil opus nobis ancilla, nisi quæ texat, quæ molat, Lignum cædat, pensum faciat, ædes verrat, vapulet, Quæque habeat cotidianum familiæ coctum cibum.' *Bœclerus.*

62 *Meridie ipso*] Quum sol vehementior est. Et nomen fecit de adverbio. *Meridiem* dixerunt veteres, quasi *medidiem*, *r* pro *d* posito, propter cognationem harum inter se literarum. *Donatus.*

Meridie ips. &c.] Possis interpretari versibus Tibulli Eleg. I. 9. 'Jam mihi persolvet pœnas, pulvisque decorem Detrahet, et ventis horrida facta coma: Uretur facies, urentur sole capilli, Deteret invalidos et via longa pedes.' *Bœclerus.*

Ut stipulam colligat] Quod sub sole fieri necesse est. *Donatus.*

63 *Tam excoctam reddam, atque atram*] 'Ιδιωτικῶς dixit *reddam*, pro *faciam*. Et *excoctam*, ad tenuitatem siccati coloris: *atram*, ad colorem retulit. Et vide quam aspera, quamque ingrata clausula sit, qua sævidici senis finitur oratio. *Idem.*

Placet nunc mihi videre sapere] Non contradicit: timet enim suasor, ne lætitiam rursus provocet ad jurgium. *Idem.*

64 *Atque equidem filium*] Non solum suadet lætitiam, sed etiam ridere cogit invitum. *Idem.*

66 *Derides? fortunatus qui istoc animo sies*] Hoc verbum vultu Demeæ sic profertur, ut subrisisse videatur invitus. Sed rursus *ego sentio*, amare severeque dixit. Et *ridet*, qui simpliciter ridet: *deridet*, qui cum alterius irrisione et contemptu ridet. *Idem.*

Fortunatus qui istoc animo sies] Non laudantis est quod ait, *fortunatus:* sed moraliter reprehendentis. ut si dicas, quum te aliquid cura offenderit, fortunatos stultos qui nihil sentiant. At hoc quoque dixit in Eunucho, 'At ego infelix neque ridiculus esse, neque plagas pati possum.' *Id.*

Fortunatus] In hoc felix videris, qui miseriarum sensu careas, ego ve-

Digitized by Google

ro sentio. Sophocles in Ajace. Ἐν τῷ φρονεῖν γὰρ μηδὲν, ἥδιστος βίος. *Farnabius.*

67 *Jam jam desino*] Et hic velut necessitatem queritur imponi sibi. *Donatus.*

68 *Et cui rei opus est*] Cui rei credis, nisi nuptiis ? hoc est, ludo atque lætitiæ, voto et gaudio nuptiali. *Id.*

Hunc sumamus diem] Non accipiamus, sed impendamus, et consumamus. Unde et *sumptum* dicimus pecuniam, quæ insumenda est. *Idem.*

SCENA IV. Trochaici sunt tetrametri catalectici. vs. 4. omnes Mss. nostri *in experiendo repudies*, omisso τῷ *ut*. vs. 5. omnes, ut ed. vs. 14. itidem. vs. 16. duo : *exacta re*. vs. 17. duo : *patria utitur commoda*. vs. 23. duo habent *nunc* pro *jam*. omnes, *contra hæc*, atque *et* omittunt. vs. 24. omnes, ut ed. vs. 26. unus : *obsequendo animo*. Argent. *post hæc* aliter in textu, aliter in margine inserit. *Bœclerus.*

Numquam ita quisquam bene subducta ratione] *In hac scena exemplum inducitur hominum, qui virtutem tædio deserunt, ob contemptum ejus, quod apud omnes sævum esse, vitiosum sit. Et adeo favet Terentius clementioribus ac mitissimis patribus, ut hunc quoque adducat ad sententiam Micionis, non tamen hoc sentientem, quod ita fieri oportet, sed quod ita res cogat. Vult enim naturalem inesse veris patribus acrimoniam : sed eam semper invidiosam esse adolescentibus.* Donatus.

1 *Bene subducta ratione*] Bene disposita, bene computata : *ducere* enim est digitis computare. sed *ducere* est apud alium et palam : *subducere*, apud se ipsum et secreto. quo magis in verbo isto majoris attentionis et diligentiæ signum est. *Idem.*

Numquam ita quisquam, &c.] Semper quidem decet senes sententias loqui ; ἁρμόττει γὰρ γνωμολογεῖν ἡλικίᾳ πρεσβυτέρον, ut ostendit Aristoteles Rhet. II. sed ab hoc exordio, non frustra gravitatem singularem præferente, Demeam præcipue sententiosum voluit esse Poëta. hactenus enim iracundia et ægritudo animi plerumque obstiterat philosophanti. nunc, composita in novum quasi habitum mente, magnifica orditur ῥήσει ' experiendo semper disci.' Servatur et auctoritas senis, quibus hic ad gloriam titulus potissimum placet : et voluntas proficiendi commendatur, quæ nunquam sera esse potest : et occasiones disciplinæ ex negotiorum varietate egregie demonstrantur. Undique conflatur orationi dignitas : 'Nunquam ita quisquam' (ne quis ὀψιμαθὴς videri possit, si sapientissimus quisque idem experitur) ' tam bene subducta ratione ad vitam fuit' (exquisito loquendi genere prudentia et ars vivendi notatur) ' quin res, ætas, usus' (quam plene et feliciter partitur illud, quod experientiam vocamus !) ' semper aliquid apportet novi,' (adeoque animos cognoscendi et proficiendi cupidos) ' aliquid moneat,' (unde scilicet te profecisse scias, id est,) ' ut illa quæ te scire credas, nescias,' (imo non in συνέσει tantum, sed etiam in δεινότητι perficiaris) ' et quæ tibi putaris prima, in experiendo ut repudies.' Prorsus nihil potuit exactiore vel eloquentia vel philosophia dici. *Bœclerus.*

Bene subducta] Considerata recte vivendi via, translatum a calculatoribus. *Farnabius.*

2 *Quin res*] *Quin* modo *cur non* significat. *Donatus.*

Quin res, ætas, usus] Tria posuit, ex quibus *res* pro experientia ponitur : et hac dicit se esse mutatum. nam mox dicet, 'Re ipsa repperi, facilitate nihil esse homini melius, neque clementia.' *Idem.*

Ætas, usus] Pindarus in Olymp. Ἀμέραι ἐπίλοιποι μάρτυρες σοφώτατοι. Pub. Syrus : ' Discipulus est prioris posterior dies.' *Farnabius.*

3 *Aliquid moneat*] Σύλληψις est per

Digitized by Google

casus. subauditur enim *quem*. Donatus.

4 *Quæ tibi putaris prima*] Ante alia eligenda: quæ et primo loco ponenda, ac per hoc optima. *Idem.*

5 *Quod mihi nunc evenit*] Contrahe *mihi* in unam syllabam, eamque post *nunc* colloca ex libro Bembino et aliis antiquis. ita stabit trochaicus. *Faërnus.*

Vitam duram quam vixit] Ἀρχαϊσμός. ut Lucilius, 'Magnam pugnavimus pugnam.' *Donatus.*

Nam ego vitam duram, quam vixi usque adhuc] Prius dixit quid faciat, quam cur faciat. *Idem.*

6 *Prope jam excurso spatio*] Id est, ad calcem, propter ipsos decursus metasque vivendi. et est μεταφορὰ sumpta a cursoribus. *Idem.*

Excurso spatio] Id est, in summa senectute. *Idem.*

Prope jam excurso spatio] Consensus Mss. codicum omnium facit, ut hæc lectio retinenda sit. quamvis Priscianus sæpius hunc locum laudet, et legat *decurso spatio*. quæ et Plautina phrasis est. v. Fr. et Georg. Fabricios, et Guyetum, qui τὸ *decurso* prætulit. *Bœclerus.*

Id quamobrem? re ipsa repperi] Quia secum loquitur, ideo multa reticet. et deest, *Faciam?* et, *si quis quærat:* et, *dicam*. Donatus.

Mitto] Omitto, muto. *Farnabius.*

7 *Facilitate*] Jam facilem se infert. Inter *facilitatem* et *clementiam* hoc interest: *facilis* enim, cujus ira cito solvitur: *clemens*, qui non irascitur. *Donatus.*

Facilitate nihil homini esse melius] Nos ex o. l. s. ita collocamus, *nihil esse homini*. Faërnus.

9 *Ille suam semper egit vitam*] Hic jam quasi comparativa qualitas inducitur de utroque; et ut ille in initio fabulæ locutus est, sic in fine hic loquitur. *Donatus.*

10 *Clemens, placidus, nulli lædere os*] Mira varietas et in locis, et in partibus orationis. Et *clemens* est qui colit mentem suam, nec eam vexat irascendo. *Idem.*

Clemens, placidus] *Clemens* est circa recte agentes: *placidus* etiam circa delinquentes. Et clementis est nulli lædere os: placidi arridere omnibus. Et clemens animo, placidus vultu. *Idem.*

Nulli lædere os] Id est, nullum præsentem lædere. Et vide quam grate a nominibus verba transeant. *Idem.*

Nulli lædere os, arridere omnibus] Voluptatis affectus est duplex: aut enim ex quiete voluptas est, aut ex aliquo actu. ergo hic utrumque complexus est. *Idem.*

Et nulli lædere os] Adeo ut nulli se contristem faciat. et hæc est figura ἀναδρομὴ, quum recurrimus per ea quæ diximus: et ἐξηγητικῶς omnia repetita sunt. *Idem.*

Nulli lædere os] Nullius vultum offendere, nemini coram adversari, nulli pallorem aut ruborem ex ira aut pudore excitare. *Farnabius.*

Nemini lædere os] Hunc locum in animo habebat D. Augustinus lib. I. de Civit. Dei, ubi de iis agit, qui alios in peccatis admonere metuunt, 'Vel cum laboris piget, vel os eorum verecundamur offendere.' Ex iis verbis facile intelligas quid sit *lædere os*, apud Terentium. *Faber.*

11 *Omnes bene dicunt, amant*] Juxta illud in Andria: 'Obsequium amicos parit.' I. 1. 41. *Bœclerus.*

12 *Ego ille agrestis*] Bene addidit *ille*, quasi jam notus, hoc ipso quod ferus atque agrestis. Et *sævus* factis: *tristis* animo: *truculentus* vultu. et aliter dici potest, ut *tristis* sit, qui dolet: *truculentus* et sævus, qui terret: et ideo αὔξησις mira per ista decurrit. *Donatus.*

Ego ille agrestis] Non tantum notatur hic, quam Horatius describit, Ep. I. 18. 'Asperitas agrestis et inconcinna gravisque,' sed etiam illud alterum vitium, quo apud eundem

Poëtam signatur 'Durus homo atque odio qui posset vincere regem;' itemque qui suis 'Immoritur studiis et amore senescit habendi.' *Baclerus.*

13 *Duxi uxorem*] Pendet, *duxi uxorem: sed etiam* cum magno significatu addendum est: majore enim pondere subtrahitur conjunctio: nam, *duxi etiam uxorem*, dicendum fuit. *Donatus.*

Duxi uxorem] Menand. Τὸ γυναῖκα ἔχειν, εἶναί τε παῖδων, Παρμένων, Πατέρα, μερίμνας τῷ βίῳ πολλὰς φέρει. Et Τὸ γενέσθαι πατέρα παίδων, ἦν λύπη, φόβος, φροντίς. *Farnabius.*

Quam ibi miseriam vidi] *Ibi* inquit, quasi uxor locus sit. et hoc sine conjunctione, ut mala quæ enumerat, multa videantur. *Donatus.*

14 *Alia cura*] Non altera. *Idem.*

Porro autem, dum studeo] Non facile stat hic versus, nisi licentiis sustentatus, quarum necessitatem evitabit qui pro *porro, heia* legerit, ut in libro Bembino et Victoriano est, ut sit vox seipsum vel hortantis ad enumeranda quæ restant, vel de uxore ducta reprehendentis: aut quod ætatem contriverit in quærendo. est enim *heia* adverbium corripientis, teste Donato in commentariis in Hecyram, super eo loco, 'Nunc video in illarum potestate esse te.' sane amat hæc interjectio jungi cum adverbio, *autem.* Plautus in Amphitryone: 'Heia autem inimicos?' *Faërnus.*

16 *Fructi*] Archaice, pro *fructus.* Farnabius.

17 *Patria potitur*] Accusativo casu extulit quod nos ablativo dicimus. id est, *patrio potitur commodo.* Accius in Clytemnæstra, 'Feras potiuntur plagas.' *Donatus.*

Patria potitur] Syntaxis vetusta pro, *patriis potitur commodis.* Farnab.

19 *Illum diligunt: apud illum sunt ambo: ego desertus sum*] Hic ostendit Terentius, verum patrem et molestiorem et odiosum esse magis adolescentibus. *Donatus.*

20 *Illum ut vivat optant*] Σύλληψις. nam sic veteres loquebantur. Nos vero dicimus *illi optant*, non *illum.* Idem.

Illum] Micionem. *Idem.*

Illum ut vivat optant] Quidam quartum casum hic pro recto poni autumant, inter quos est ex Don. Scioppius. alii ἀνακόλουθον agnoscunt. *Baclerus.*

Meam autem] Supra act. I. sc. 2. 'Ubi te exspectatum ejecisset foras.' *Farnabius.*

23 *Age, age, nunc experiamur contra hæc quid ego possiem*] Posset hic versus utcumque sustentari, melius tamen habet in Bembino, *Age, age, jam experiamur porro contra, et quid ego possiem.* ita trochaicus optime procedit, vel attribuendo primam ejus syllabam præcedenti, vel ex *quid d* elidendo. *Faërnus.*

Nunc experiamur] Magis comice pluraliter *experiamur* dixit, quam si diceret, *experiar.* Donatus.

24 *Quando eo provocat*] Non addit quis: sed intelligimus, Micionem significari. *Idem.*

Quando eo provocat] Donatus, et liber Victorianus, ac Decurtatus pro *eo*, habet *huc:* quam lectionem Rivius in multis Terentii libris asserit invenisse. Bembinus vero *hoc*, antiquorum more pro *huc;* quod et placet. *Faërnus.*

25 *Ego quoque*] Confer Plauti Asinariam, act. I. sc. 1. 'Omnes parentes,' &c. *Farnabius.*

26 *Si id fit dando, atque obsequendo*] Bene naturam secutus est, qui artem ignorat, putans agi verbis omnia debere, non dando et obsequendo. *Donatus.*

Si id fit] Id est, jam a liberis si magni pendor. *Idem.*

Non posteriores feram] Subauditur *partes:* aut, *non parvi faciam*, id est, non vincar a Micione. Et translatio est a partibus histrionum in fabula. *Idem.*

Non posteriores feram] Primus in

Digitized by Google

his ero, inquit, in dando atque obsequendo. *Idem.*

27 *Deerit: id mea minime refert*] Vide, remanere in Demea non penitus ejectam securitatem. *Idem.*

Id mea minime refert, qui sum natu maximus] Ut apud Plautum Trinummo II. 2. 38. 'Mihi quidem ætas acta est ferme: tua istuc refert maxime.' *Bœclerus.*

Natu maximus] Adeoque provecta ætate. Cic. ad Attic. l. XVI. Epist. 6. 'Non longe a sepulchro.' l. XIV. Ep. 21. 'Sed mihi quidem βεβίωται.' *Farnabius.*

SCENA V. Senarii sunt. vs. 2. duo ex Mss. nostr. *quis homo est?* tertius: *quis est homo.* Arte Poëtæ factum est, ut Demea, qui hactenus non sueverat blande dicere, rudimenta novi consilii in servis experiretur. indicavit ipse scena sequente, vs. 10. *Bœclerus.*

Heus Demea, rogat frater ne abeas longius] *Hic ostendit Poëta, quam absurde blandus conetur esse, qui non soleat: et quam immodica sit repentina largitas, ubi animus a parcitate nimia in contrarium vitium profusionis excurrerit.* Donatus.

1 *Heus Demea, rogat frater, ne abeas longius*] Ut apparet, jam edormivit crapulam Syrus. Et satis moraliter dixit *frater:* nec addidit *tuus.* Idem.

Frater] Moraliter. nam deest *tuus.* Idem.

2 *O Syre noster, salve: quid fit*] Jam non hæc blanda, sed dura sunt. nam *salve* dixit ei, non solum quem sæpe viderit, sed cum quo toties litigaverit. *Idem.*

Quid fit? quid agitur] Interrogat et quum sciat, et quum damnet actus ejus. *Idem.*

2. 3 Guyetus delet. quos tamen maxime sustentat institutum Poëtæ, scena sequente vs. 8. 9. verbis Demeæ iterum ἐκ παραλλήλου expressum. quod et Donato observatum. *Bœclerus.*

3 *Recte*] Bene respondit *recte:* hæ enim interrogationes de salute atque incolumitate ejus sunt, qui interrogatur. *Donatus.*

Hæc tria] Deest *verba.* Idem.

4 *Præter naturam*] Plus dicit quam si diceret, 'Præter consuetudinem.' *Idem.*

Jam nunc hæc tria primum addidi præter naturam, O noster, quid fit? quid agitur] Hoc pressius dictum est. *Idem.*

Præter naturam] Cic. II. de Oratore. 'Qui neque natura neque arte lepidi sunt, prudenter tacent: aut non loquuntur nisi necessario; alioqui, dum faceti esse student, inepti, ridiculi, aut etiam molesti fiunt.' *Farnabius.*

5 *Servum haud illiberalem*] Dura et importuna repente commutatio ex tanta vituperatione in laudem Syri, ostendit contra naturam suam niti Demeam. *Donatus.*

Præbes te] Id est, te ostendis, factis probas. *Idem.*

Et tibi lubens bene faxim] Et *bene* ad quam rem adjectum est: an et *bene** hoc addidit. Quis enim credat tam subitis post sævitiam blandimentis, nisi factis quoque vera esse ostendatur? *Idem.*

Et tibi lubens bene faxim] *Et* additum est, ut ostendat hanc esse sententiam, Non solum te laudo, sed etiam juvo: illud dicendo, hoc faciendo. *Idem.*

Et tibi lubens bene faxim] Potest hoc et sic intelligi, Bene tibi faxim, et lubens. multi enim bene, sed non ex animo faciunt. Omnia ergo addidit, quæ placidum ostendant ipsum, atque clementem. *Idem.*

6 *Atqui, Syre*] *Atqui* abundat per παρέλκον. *Idem.*

Syre] Asseveratio est non credentis. *Idem.*

7 *Hoc verum est*] Quasi falsum fuerit illud, quod jurgabat: et hoc sit

Digitized by Google

verum, quod nunc dicit. *Idem.*

Propediem] Ὑφέν. Nam *propediem* adverbium est temporis: ut si diceret, *cito.* Idem.

SCENA VI. Eodem metro. vs. 1. Mss. nostri omnes: *hera ego hinc abiens ad hos provisam.* vs. 6. omnes, ut ed. vs. 7. unus, ob hanc rem. vs. 9. duo: *cum hoc existimas:* alter, æstimas. *Boeclerus.*

1 *Hera, ego hinc ad hos proviso*] *Ad hos,* ad Micionem et Æschinum scilicet. *Proviso* duas res significat: procedo, et video. *Donatus.*

Hos] Mitionem et Æschinum. *Farnabius.*

2 *Sed eccum*] Hoc apud se. *Donat.*

3 *O, qui vocare*] Hac interjectione utimur, ubi ex intervallo notos videmus. *Idem.*

O, qui vocare] Post o, nomine vocaturus, non habuit quod diceret: et ideo subjecit, *qui vocare.* Virgilius, 'O quam te memorem virgo? namque haud tibi vultus Mortalis: nec vox hominem sonat. o Dea certe, An Phœbi soror? an Nympharum sanguinis una?' Moris est autem inferiores proprio nomine vocari, si blandiri velis, sed hic nominis oblitus, dum dubitat et inquirit, inhæsit pronomini. *Idem.*

Qui vocare] Plaut. Trinum. act. IV. sc. 2. 'Agedum; nomen tuum primum memora mihi.' *Farnabius.*

Geta, hominem maximi pretii esse te hodie judicavi animo meo] Ridicula morositatis fuga, et affabilitatis affectatio; ubi dominus servulo, grandior minori blanditur. Sed, 'Dum vitant stulti vitia in contraria currunt.' Horat. ad Pisones. *Idem.*

4 *Animo meo*] Hoc est, secundum animi mei sententiam, et quantum ad animum meum pertinet. *Donatus.*

5 *Nam is mihi est profecto servus*] In hoc laudando quia non laborat, subjecit specialiter merita ejus: aut, ut existimo, nihil habuit quod diceret nisi laudem, sine ullius facti mentione. Et *mihi,* id est, quantum ad judicium meum pertinet. *Idem.*

Nam is mihi est profecto] Aliqui libri, inter quos Bembinus, verbum *est* habent post *profecto.* Faërnus.

6 *Cui dominus curæ est*] Quum hic dominas habeat, *dominum* dixit: quia prævalet masculinum. Virgil. 'Descendo, ac ducente Deo flammam inter et hostes Expedior.' Et præterea sententia generalis inducitur, quum nullum specialiter dominum significat. *Donatus.*

Cui dominus curæ est] In animo habuit Horatius hunc locum cum scriberet (Sat. II. 7.) 'Davus ne?' (sc. vult loqui) 'ita Davus, amicum Mancipium domino, et frugi quod sit satis.' *Boeclerus.*

Ita, ut tibi sensi, Geta] Maximum delinimentum infert, eum nomine vocans, quod tantum superioribus est. Et vide quam grate, postquam ipse dixit, nomine appellavit Getam. *Donatus.*

Ita ut tibi sensi Geta] Ex libro Bembino lege, *uti;* et melius versus procedet. *Faërnus.*

7 *Et tibi ob eam rem*] Quid *et tibi?* utrum quemadmodum aliis? an quemadmodum Syro? *Donatus.*

Et tibi ob eam rem si quid usus venerit] Defectus quidam rustici præter naturam blandientis, cogit dicta repetere sine gratia. Hæ autem promissiones ad hoc præmittuntur, ut quum in subjectis agi a Demea hujusmodi res cœperint, non sit absurdum spectatoribus, Demeam tam cito esse mutatum. *Donatus.*

Et tibi ob eam rem, &c.] Donatus: 'Defectus quidam,' &c. Minime hoc egit Poëta, quod suspicatur Donatus. quin potius οἰκονομία τῆς καταστροφῆς eo tendebat, ut humanitas Demeæ non in suos tantum, sed in novorum affinium familiam redundatura, integra παρασκευῇ, ut solet noster, instrueretur. sed nec bene stabit hæc Donati κρίσις cum illis quæ sequuntur:

Digitized by Google

'Hæ autem,' &c. *Bœclerus.*

8 *Meditor esse affabilis*] Sic hoc lenius, ut illud supra, 'Jam non tria hæc addidi præter naturam: O noster! quid fit? quid agitur?' *Donatus.*

Meditor esse affabilis] Sibi gratulatur suam morum humanitatem, submissa voce. *Farnabius.*

10 *Paulatim plebem*] Moraliter inferiorum turbam *plebem* dixit: hoc est, ut in urbe vulgus, ita in familia servos. Et fit translatio ab iis qui honores dolose, ac non pro merito petunt, ambitiosique sunt. *Donatus.*

Plebem primulum facio meam] Hoc est, mihi faventem. Et e contrario Virgilius, 'Vadimus immisti Danais, haud numine nostro.' *Idem.*

Plebem primulum facio meam] A servis initium sumo, et plebe: mox ab his rudimentis et experimentis ad dominos ascendam. *Farnabius.*

Scena vii. Eodem metro. vs. 2. omnes: *totum cons. d.* unus interserit *hunc.* vs. 5. omnes, ut ed. vs. 6. duo: *uxorem quæso accersi.* unus: *quæso ux. acc.* vs. 7. omnes ut ed. vs. 9. unus: *turbas, hymen. l.* alter: *turbam, hymen. l.* tertius: *hymenæum, turbam, lam.* vs. 11. unus: *hanc transfer.* vs. 14. duo: *fratris æd.* sed Donatus præfert fratri. vs. 15. duo: *amittet.* unus, *admittet.* vs. 17. omnes: *dinumeret ille babillo.* vs. 18. omnes: *quid ago.* vs. 20. omnes, *bene faciant.* vs. 23. unus: *hac nunc duci per v.* alter: *huc nunc d.* Argent. *duci nunc huc.* Bœclerus.

Occidunt me quidem] *Adolescens et Demea, inter se affabiles, imaginem præbent, et quam dulcis sit junioribus assentatio, et quam ingrata censura.* Ἰδιωτικῶς autem dixit *occidunt me,* pro *nimis lædunt et cruciant me.* Donatus.

1 *Occidunt me quidem*] *Quidem* pro exspectatione est: tanquam in hac mora nullus alius occidatur, nisi qui amat, id est, ego. *Idem.*

Dum nimis sanctas] Et *nimis sanctas* ridicule additum est in ea ducenda, quæ jam peperit. nam *sanctum* est, quod omni observatione inviolatum est. Et bene additum est *nimis:* quia *nimium* pro vitio ponitur: juxta illam sententiam, qua dicitur: *ne quid nimis.* Idem.

2 *Sanctas*] Solenni et religiosa pompa apparatas. *Farnabius.*

Student facere, in apparando consumunt diem] Credo elidi n ex *in*, ut secundus pes sit anapæstus. *Faërnus.*

3 *Quid agitur, Æschine*] Jam ipse docuit, *quid fit? et quid agitur?* blandimentum esse. Jam nunc hæc tria primum addidit præter naturam. *Donatus.*

O noster, quid fit? quid agitur? Ehem pater] Non sine consternatione respondet Æschinus, etsi hic blande interrogat, et miti vultu: nam ex improviso objectus est Demea, et insperanti. *Idem.*

4 *Tuus hercle vero et animo, et natura pater*] Totum eripuit Micioni, cui ne animum quidem reliquit. *Idem.*

5 *Qui te amat plus quam hosce oculos*] Magis comicum, quam *amo.* Id.

Plus quam oculos hosce] Supra act. iv. sc. 5. *Farnabius.*

Sed cur non domum uxorem accersis] Bene subjecit, quæ volenti esse credebat. *Donatus.*

6 *Verum hoc mihi moræ est, tibicina, et Hymenæum*] Hoc est quod ait, 'Dum nimis sanctas nuptias student facere.' *Hymenæum* quidam Liberi et Veneris filium dicunt esse, qui primus certas nuptias instituerit. Ideo per laudem cantatur virginalibus nuptiis ob hujusmodi meritum. Alii virum fortem Atticum dicunt fuisse, qui raptas prædonibus virgines, oppressis latronibus, intactas patriæ restituerit. Alii quod ὑμὴν dicatur membrana quædam, qua est munita virginitas, quæ primo disrumpitur coitu, *Hymenæum* putant veluti hymnum vocari virginalium nuptiarum. Ergo sic accipe *Hymenæum* in nup-

Digitized by Google

tiis, quemadmodum θρῆνον in funere, vel in sacris *hymnum*. Idem.

7 *Tibicina*] Plaut. Casin. act. IV. sc. 3. 'Quæ suavi cantu concelebret omnem plateam Hymenæo.' *Farnabius.*

Hymenæum] Carmen nuptiale, Epithalamium. ὑμέναιον Photius deducit ἀπὸ τοῦ ὑμεναίειν. Æolice pro ὁμονοεῖν, quod concorditer noviter maritatos vivere optarent. Alii ab Hymenæo quodam, qui virgines Atticas, dum in littore sacris Cereris operarentur, a piratis raptas vindicavit, piratis, qui rapuerant, interfectis. vide quæ nos ad Senecæ Thebaid. vers. 262. Alii ab ὑμὴν membranula quæ virginibus in primo Veneris aditu rumpitur. *Idem.*

8 *Vin' tu huic seni auscultare*] Contempsit se ipsum dicendo *huic seni*: hoc solum afferens causæ cur audiendus non sit, quod sit senex. Et totum hoc apparet lætissimo vultu dici. *Donatus.*

9 *Turbas, lampadas, tibicinas*] Bene totum pluraliter: ut qui reprehendit sic multa. Plautus, 'Quos tu mihi parasitos, luscos, quos Summanos somnias?' Hæc igitur vultu pronuntianda sunt, ut appareat ea displicere dicenti. *Donatus.*

Lampadas] Faces quinque a pueris patrimis et matrimis prælatas. adi quæ adnotavimus ad vers. 507. vide et Rosinum lib. v. c. 37. et quæ Dempsterus in paralip. ad idem caput. *Farnabius.*

10 *Atque hanc in horto maceriam jube dirui*] *Maceria* dicitur paries nunc alicujus demacerata. *Donatus.*

11 *Unam fac domum*] Hoc colore valde plausibili utitur ad eos, qui hanc affinitatem elegerant, i. e. Micionem et Æschinum. Unde scena seq. cum periphrasi et incremento: 'Ego vero jubeo et hac re, et aliis omnibus, quam maxime unam facere nos hanc familiam; colere, adjuvare, adjungere.' Vix desinere potest in commendanda et ornanda necessitudine. *Boeclerus.*

13 *Euge, jam lepidus vocor*] Apparet Demeam experiendi causa assentari, non quod animo faciat. *Donatus.*

14 *Fratri ædes fient perviæ*] Elegantius quam *fratris*. Idem.

14. 15 *Turbam domum adducet et sumtum, &c.*] Ex illis, quæ ducta Mss. codicum erui possunt, haud dubie commodius est, ut edidimus. vide etiam Guyetum. *Boeclerus.*

16 *Ineo gratiam*] In gratiam eo, hoc est, amicos comparo. *Donatus.*

Ego lepidus] Irridens adolescentis animum, sic inquit. *Idem.*

Jube nunc jam] Insultantis est verbum *jube*. tanquam præstet Micioni, hoc dicit Demea. Aut apud se dicit hoc. *Idem.*

Jube nunc] Quasi insultantes dicere solemus, nunc minari, nunc assistere, quem afflictum tenemus: ita et Micioni Demea dicit, *Jube nunc*. Idem.

Jube nunc jam dinumeret Babylo illi viginti minas] Nimis morale est, quum de absente tanquam de præsente agimus. Est autem, *Jube nunc jam*, figura etiam apud Plautum frequentissima. *Idem.*

Jube nunc jam] *Jube* sic dicit, quemadmodum supra ille, qui quum alius nemo adesset alicui diceret. *Idem.*

16. 17 *Jube nunc jam, dinumeret illi Babylo, &c.*] Certum est, neque Donatum hic quicquam expedire, neque doctorum virorum quenquam aliquid afferre, in quo vel leviter possis acquiescere. igitur Guyetus duos hos versus ejicit. mallem unum tantum scil. 17. nam cetera satis cohærent. 'Quid mea? Ego lepidus ineo gratiam. jube nunc jam Syre. cessas ire, ac facere?' *Boeclerus.*

17 *Dinumeret*] *Dinumeret* dixit, quasi multum numeret. *Donatus.*

Illi] Cui *illi*? Ctesiphoni? Lenoni? an Æschino? an Syro? *Idem.*

Digitized by Google

Babylo] Fratrem *Babylonem* ob nimiam liberalitatem vocat: an *Æschinum* nimis prodigum? *Idem*.

Babylo] Micionem frater Babylonem agnominat, quasi prodigum et profusum, inquit Turneb. lib. XIX. c. 10. Nannius vel *babalo*, vel *batalo*, vel *bacelo* legendum ariolatur: quem lege, Miscellaneorum lib. II. c. 12. *Farnabius*.

18 *Syre, cessas ire ac facere*] Ἰδιωτικῶς dicitur. *Donatus*.

Diruo] Hoc vultu dicitur adhortante. *Idem*.

20 *Quum te video nostræ familiæ tam ex animo factum velle*] 'Ex animo alicui facere,' est id facere, quod ille animo suo velit: aut certe ex tota mente præstare, non perfunctorie: sed 'ex animo factum,' bene factum intelligere debemus; ut sit, *ex animo*, quasi ex sententia. *Idem*.

21 *Dignos arbitror*] Multa desunt, et 'vos,' et 'esse,' et 'qui fiant.' *Idem*.

22 *Quid tu ais*] Eo vultu dicitur 'quid tu ais?' quo videmus loqui eos, qui interrogant gesticulante vultu, quid sentiant de consilio suo, quos sciunt approbaturos esse. *Idem*.

25 *Sic soleo*] Potest εἰρωνεία videri, quippe quando tale consilium probat Demea, quod probaret adolescens. *Idem*.

Sic soleo] Formula applaudendi sibi, ut supra aliquotiens, nec sine εἰρωνείᾳ tamen. *Bœclerus*.

SCENA VIII. Senarii sunt, et Octonarii Iambici. vs. 9. duo: *quam rem hic agit*. vs. 12. duo: *quid tu asine huic auscultas*. vs. 14. nostri: *insanis*. DE. *age. da veniam quæso filio*. vs. 19. omnes: *ne gravare*. vs. 23. duo: *hoc cum fit, quod volo*. vs. 25. duo: *facere ipsi decet*. vs. 26. omnes: *foris*. vs. 27. ut edid. vs. 33. *dabitur quidem quando hic vult*. vs. 34. Argent. *nunc mihi tu es germanus p. c. e. a.* alter meorum: *nunc tu mihi es germ. pariter et animo et corpore*. unus plane omittit. vs. 35. duo: *suo gladio hunc jugulo*. Argent: *suo hunc gladio jugulo*. vide Faërni notas de metro ordinando in compluribus hujus scenæ versibus. *Bœclerus*.

1 *Jubet frater*] *Apparet Micionem dixisse*, Cur diruis? *Syrum respondisse*, Quia hoc jubet frater tuus. *Donatus*.

Jubet frater] Dirui maceriam scilicet. *Idem*.

Jubet frater] Videtur Mitio interdixisse servis ne maceriam diruerent, et quæsivisse, quisnam iis autor esset illius diruendæ, respondisse servos, 'Jubet hoc frater tuus.' *Farnabius*.

Tune jubes hoc, Demea?] Interrogative pronuntiandum totum. ita erit una persona. Et ostenditur breviter ex hujus verbis, quid prior dixerit Syrus. Et mirum initium, ne proœmio opus esset Demeæ, ad profitendam mutationem voluntatis. *Donatus*.

Et aliis omnibus] Ut nuptiis senilibus. *Idem*.

4 *Colere, adjuvare, adjungere*] 'Colere,' ad nurum pertinet: 'adjuvare,' ad Hegionem: 'adjungere,' ad Sostratam. Et notandum 'coli' a superiore. ut 'Posthabita coluisse Samo: hic illius arma.' *Idem*.

Colere] Subauditur 'jubeo,' per ζεῦγμα. *Idem*.

Adjungere] Plaut. Aului. 'Ad probos propinquitate proxime te adjunxeris.' *Farnabius*.

5 *Imo hercle ita nobis decet*] Antiqui, si addebant statim verbum, 'Nos decet facere, nos decet dicere:' si non addebant, 'nobis decet,' dicebant. *Donatus*.

Nobis decet] Supra, act. III. sc. 5. 'Ut vobis decet.' Græcismus. *Farnabius*.

6 *Primum hujus uxoris est mater*] Incipit a persuasione, sed latenter, ita ut ea quæ proposito consilio dicenda erant, ante demonstrarit, quam dicat quid fieri velit. Et hoc semper fit ab oratoribus in his rebus, a quibus incipere non oportet, propter

Digitized by Google

turpitudinem, aut incommoditatem rei, quæ persuadenda est. Considera adeo apud Virgilium, ubi persuadet Iris matribus, ut naves suas incendant, et invenies hoc ipsum consilium ultimum poni post argumenta quamplurima, 'Quin agite, et mecum infaustas exurite puppes.' Et initium a possibili factum est: nam dicit, 'Hujus uxoris est mater.' *Donatus.*

Primum hujus uxoris est mater. Mi. *est. quid postea*] Aut *hujus* monosyllabum est, aut, *s* eliso, posterior ejus syllaba per synalœphen abjicitur. *Faërnus.*

Primum hujus uxoris mater] Oratorie rei inopinabilis suasio ita inducitur, ut argumenta prius absolvantur, quam res ipsa exprimatur. simul operam dat, ne quod consilio impedimentum objici queat a filio. huc enim spectat quod ait, parere jam non potest. Post hanc expeditionem rei, cetera orando, instando, urgendo conficiuntur: non sine urbanitate. *Bœclerus.*

Primum hujus uxoris est mater] Hujus uxor habet matrem. Primo autem proponit argumenta, prius quam quid fieri velit, indicet: quod in re minus alias plausibili callide fieri recte notat hic Don. *Farnabius.*

7 *Proba et modesta*] Proba sibi: et Modesta apud alios. Et vide laudes consiliatoribus inventas et usitatas. *Donatus.*

Ita aiunt] Hoc ita respondet, quasi dicat, 'sed quid mea.' *Idem.*

8 *Scio*] Adhuc Micio non intelligit, quo res tendat: sed tamen vultu quodam admirantis, cur hoc dicatur, respondet. *Idem.*

Parere jam diu per annos hæc non potest] Hoc autem addidit, ne contra filios Pater suadere videatur nuptias, si illis cohæredes esse procreandos suadeat. *Idem.*

Parere jam diu per annos hæc non potest] Aliam collocationem versui congruentem habent o. l. s. et Donatus, *Parere jamdiu hæc per annos non potest.* Faërnus.

Per annos hæc non potest] Bene 'per annos:' quia non est sterilis. *Donatus.*

10 *Hanc te æquum est ducere*] Te, Micio, scilicet. *Idem.*

Et te operam] Te, Æschine. nam ad illum conversus a Micione est. Et quare Æschinum operam dare æquum est? scilicet ut prosit socrui. *Idem.*

11 *Me ducere autem*] Magna vis in pronominibus posita est. nam 'me' ille sic dicit, quasi quem minime deceat. 'Te,' ille sic respondet, quasi quem maxime oporteat. *Idem.*

Ineptis] Verbum est, quod facit *inептio*, *ineptis*, *ineptit*. Idem.

Si tu sis homo] Non 'si es,' sed 'sis' dixit: quasi in eo se hominem sit Æschinus probaturus. *Idem.*

Si tu sis homo] Æschine. *Si sis*, pro, si esse volueris, et, si eredi homo volueris. *Idem.*

Si tu sis homo] Hic facete et mire coëgit Æschinum ad persuadendum. non enim dixit, *Si tu sis homo, persuade:* sed sic, *faciat:* ut ab illo non factum, sed effectum exigeret. *Idem.*

Si tu sis homo] Demea Mitionis nunc induta persona, etiam ipsissimis ejus verbis, quantum potest, utitur. act. I. sc. 2. 'Et tu illum tuum si esses homo, Sineres nunc facere, dum per ætatem licet.' Et act. IV. sc. 7. 'Fiunt nuptiæ: Dempsi metum omnem: hæc magis sunt hominis.' *Farnabius.*

12 *Quid? tu huic, asine, auscultas*] Aptum convitium grandi et fatuo. *Donatus.*

Mi pater] 'Mi' vocativus casus est, ab eo quod est 'meus.' *Idem.*

Quid tu huic asine auscultas] Plerique libri post *quid tu*, addunt adverbium *autem*. nos versus hos, in o. l. confusos, ita digerimus: Mi. *Me ducere autem?* De. *te.* Mi. *me?* De. *te inquam.* Mi. *ineptis.* De. *si tu sis homo,*

Digitized by Google

Hic faciat. Æs. *mi pater.* Mi. *quid tu autem huic asine auscultas?* De. *nihil agis. Fieri aliter non potest.* Mi. *deliras.* Æs. *sine te exorem, mi pater.* Mi. *Insanis? aufer.* De. *age, da veniam filio.* Mi. *satin sanus es? Ego novus maritus anno demum quinto et sexagesimo.* Sunt hi octonarii iambici acatalectici, in quorum quarto ex *satin* eliditur n: in quinto ex *novus* s, ut primus pes sit tribrachus, secundus anapæstus. *Faërnus.*

13 *Fieri aliter non potest*] A necessario. *Donatus.*

Deliras] Proprio vocabulo usus est, tanquam loquaci. *Idem.*

14 *Insanis: aufer*] Congrue seni 'deliras:' juveni 'insanis.' Et 'aufer,' vel te, vel manum: nam rogans, manum admovet scilicet, dicens 'mi pater.' *Idem.*

Aufer] Aut 'te' deest, aut 'manum,' aut pro eo quod est 'abi:' ut sit, Auferte. *Idem.*

Aufer] Te scil. id est, abi. *Farnabius.*

Da veniam] Id est, sine te exorari. vide Hec. act. IV. sc. 2. *Idem.*

15 *Ego novus maritus*] Apud Menandrum senex de nuptiis non gravatur. Ergo Terentius εὑρητικῶς, 'Ego novus maritus anno demum quinto et sexagesimo Fiam, atque anum decrepitam ducam?' Hic deest et 'quis,' et 'quid,' et 'quando,' et 'quomodo:' ut sit, Quis? ego. Quid? novus maritus. Quando? anno demum quinto et sexagesimo. Quomodo? anum decrepitam ducam. *Donatus.*

Anno demum quinto et sexagesimo] Hæc ætas est, ut Varro ait, etiam comicorum senum. Et 'demum' adverbium tarditatis est. *Idem.*

16 *Atque anum decrepitam ducam*] Hoc facete addit, tanquam faciendum hoc esset, si puella duceretur seni. *Idem.*

Id ne estis authores mihi] Hoc est, persuasores. ut Virgil. 'Author ego audendi.' *Idem.*

Decrepitam] 'Decrepitam,' aut stomacho anili et iracundo: aut 'decrepitam,' obtusi animi et læsæ senectutis: aut 'decrepitam,' cui sæpe moribundæ crepuerit planctu familia. id est clamaverit. *Idem.*

17 *Largitor*] Verbum est imperativi modi, futuri temporis. *Idem.*

De te largitor puer] Acutius 'de te' dictum est, quam 'de tuo.' Et bene in eum, qui promiserat puellæ conjunctionem suam. *Idem.*

19 *Da veniam*] Præsta beneficium, concede quod petitur. *Idem.*

Da veniam, ne gravere, &c.] De Plauto expressa sunt hæc, in Sticho I. 2. 32. 'Sic face. Promitte vero. ne gravare. est commodum. Volo, inquam, fieri. non amittam, quin eas.' adde III. 2. 19. *&c. Boeclerus.*

Ne gravere] Ne te difficilem præbeas. quia 'gravem se' dicitur 'præstare,' qui id facile non præstat in beneficio, quod potest. *Donatus.*

Da veniam, ne gravere. fac, promitte] Altrinsecus agentium, fatigantiumque verba sunt. *Idem.*

20 *Æs. Non nisi exorem*] Ex ratione versus et o. l. s. adde pronomen *te*, post 'nisi.' *Faërnus.*

Age, prolixe, Micio] Aut *age prolixe*, id est, age benigne; ut sit *prolixe* benigne, secundum veteres. aut per ἀσύνδετον, et ἔλλειψιν, *age*, correptivum: ut ad 'prolixe' subaudiatur, *noster esto*, aut quid tale: et Micio velut insuavi dictum sit. *Donatus.*

Age, age, prolixe Mitio] Vel posterius 'age' cum 'prolixe' jungendum, *age prolixe:* id est, benigne, ut Don. interpretatur: vel si ut hic editum est, tum sententia fuerit, prolixe te Mitionem (verum Mitionem, a morum suavitate et facilitate sic dictum) nobis exhibe: vah *prolixe noster sis Mitio:* ut Don. hic. *Farnabius.*

21 *Etsi hoc mihi pravum, ineptum, absurdum*] 'Pravum,' si anum ducit nullo commodo suo. 'Ineptum,' qui

Digitized by Google

non voto filiorum ducat uxorem. 'Absurdum,' homini qui nunquam duxerit, et nunquam ducere voluerit, seni duci uxorem, quæ adolescenti ducta non sit. *Donatus.*

Atque alienum a vita mea videatur] Reponimus *videtur*, ex o. l. s. *Faërnus.*

22 *Si vos tantopere istuc vultis, fiat*] Cur hic non vertitur de voluntate Sostratæ? An quia illam consentire necesse est, vel propter pauperiem, vel ob amorem filiæ suæ? *Donatus.*

Si vos tantopere istuc vultis; fiat] Ridicule dixit et comice, uxorem se ducere, non quia velit, aut debeat, sed ut obsequatur jubentibus. *Idem.*

23 *Hoc confit quod volo*] Perficitur inquit quod volo; ut sumptum et turbam domum recipiat Micio, et ego ineam gratiam. *Idem.*

Hoc confit, quod volo] Verius, *quum fit*, ut Guyetus ex Mss. cui duo etiam nostri consentiunt, declarat. Secum hæc Demea. estque παρασκευὴ novam suasoriam molientis. cujus altera pars clare ad Micionem dirigitur. 'quid nunc quod restat?' arte factum, ut plura suasurus hoc tanquam ultimum demonstraret. Mox varietate notabili, præmissis iterum argumentis, non infert totum consilium simul; sed beneficium primo, communi nomine; postea demum peculiariter, usum fructum agri suburbani gratis Hegioni concedendum demonstrat, et objectionem allatam, quodam quasi ἐπιτροχασμῷ summatim et cumulatim, ut de facili, expedit: 'pro patre huic est; bonus est; noster est; recte datur.' quid absolutius aut celerius? hæc a re petebantur. quod superest ad personam pertinet: tu dixisti, effugiendam senibus avaritiæ infamiam; tu dicti veritatem re ipsa comprobabis. qua necessitate ita eum constrinxit, ut honeste non posset denegare, quod rogabatur. iterum autem cavet, ne ab Æschino aliquid obstare possit, aut, ne is ægre ferat hanc Micionis in alios liberalitatem. non enim, ut donetur ager, sed ut usus fructus sine fœnore concedatur, suadet. itaque facile assensum suum Æschinus commodavit, cum interrogatur: 'dabitur, quandoquidem hic' (i. e. Æschinus) 'vult.' statim enim respondet: 'Mi pater' sc. fac. quod suadet Demea, da fruendum Hegioni hunc agrum. *Boeclerus.*

Verum quid] Hæc Demea secum, de successu sibi plaudens, et ad pergendum seipsum excitans. *Farnabius.*

24 *Quid nunc quod restat*] *Quod restat*, pro *quod sequitur*. An 'quod restat' tanquam reliquiarum priorum, ac per hoc minimum? *Donatus.*

Hegio his est cognatus proximus] Commendatio personæ quasi notæ: etiam Micioni, ob merita sua. Et bene addidit 'proximus:' nam multi gradus et veluti rami sunt propinquitatis in affinitate et cognatione dispositi. *Idem.*

25 *Adfinis nobis*] Recte. nam uxoris cognati marito affines sunt. *Idem.*

Pauper] Jam hoc nomine apparet aliquid flagitari. *Idem.*

26 *Sub urbe*] Suburbani. *Farnabius.*

Quod locitas foras] 'Foras' dixit, locum pro persona ponens; quasi diceret, 'nescio cui alieno.' sic et nos dicimus, 'audi quid dicit * ecce hac,' pro 'ecce hic.' Cicero, 'Hic tum alius ex alia parte.' Deest ergo aliquid, ut sit, *quid locitas foras versum.* Aut si *foris: foris posito*, id est, alieno. *Donatus.*

Sub urbe est paululum agelli hic] Totum cum contemptione pronuntiandum. *Idem.*

Foras] Quasi diceret, nescio cui alieno. *Farnabius.*

27 *Huic demus qui fruatur*] Id est, qui fructum capiat, non proprietate potiatur. Proprie ergo, et quasi de jure dixit 'fruatur.' est autem 'fruatur,' alatur: quia 'frumen' dicitur summa gula, per quam cibum lingua dimittit in ventrem. *Donatus.*

Qui fruatur] Qui fructum ex eo percipiat, non qui proprietatem habeat ad usum non mancipium. *Farnabius.*

28 *Bonus est, noster est, recte datur*] Ἐπιτροχασμὸς hortantis, et ἀσύνδετον multa congerentis. *Donatus.*

Bonus est] Potuit responderi, 'quid mea?' *Idem.*

Bonus est, noster est] Hæc omnia vultuose, tanquam invidiam parsimoniæ faciat Micioni. Et plus significat 'noster,' quam si addatur, *quid noster.* Idem.

Noster est] Bene addidit. namque dixit, 'pro patre huic est.' *Idem.*

Recte datur] Quasi non quæratur, an dandum sit: sed illud solum, an recte. *Idem.*

29. *Non meum illud verbum facio*] Nunc. 'Verbum' pro ἀξιώματι posuit, quod uno stringitur verbo. Ergo 'verbum,' brevis sententia. *Idem.*

Non meum illud verbum facio] Nota 'verbum,' pro sententia. ut, 'Uno verbo dic, si quid est quod me velis.' Et, 'Miseram me, quod verbum audio?' 'Verbum' dixit, veram sententiam. nam verba esse a veritate dicta testatur Varro. *Idem.*

Postremo non meum illud verbum] Ad proprium ipsius testimonium provocat, quod maximum in judiciis momenti solet esse. et miro artificio dixit, 'quod tu Mitio bene ac sap.' q. d. laudem tam boni et sapientis dicti tibi præreptam nolo: non id ego mihi vindico. Sed quanto plus meretur vel ipsum dictum, vel dicti autor; tanto probrosius fuerit Mitioni a sua ipsius autoritate desciscere, et sibi non constare. *Farnabius.*

31 *Hanc maculam nos decet effugere*] 'Maculam' τῷ χλευασμῷ dixit, irridens opinionem Micionis: quia parsimoniam, maculam putet. et simul auxit, primo 'vitium,' deinde 'maculam' dicendo. *Donatus.*

32 *Effugere, dictum est vere*] Hujus et sequentium versuum ordinatio difficilis est: quæ in hunc modum videtur posse fieri, *Effugere dictum est vere, et re ipsa fieri oportet.* Mi. *Quid istic? dabitur quando quidem hic volt.* Æs. *mi pater.* De. *Nunc tu mihi germanus es pariter corpore et animo.* Mi. *gaudeo.* De. *Suo sibi gladio hunc jugulo.* ut primi duo sint trimetri iambici: prior quidem hypercatalecticus, posterior acatalecticus, tertius trochaicus tetrameter catalecticus: cujusmodi generis est et sequens, constans ex duobus hemistichiis, uno in fine hujus scænæ, altero in principio sequentis. sane in his versibus hæc mutavimus, quod pro *istuc* fecimus, *quid istic?* quod ægre consentientis est, ut sæpe alibi: et pro *quidem quando, quandoquidem* ex libro Victoriano; et pro *hunc gladio jugulo,* collocavimus ex o. fere l. s. et Donato, *gladio hunc jugulo.* Faërnus.

Dictum est vere] Sen. 'Verba rebus proba. Facere docet Philosophia, non dicere: et hoc exigit, ut ad legem suam quisque vivat; ne orationi vita dissentiat.' Vide et Phorm. act. I. sc. 4. *Farnabius.*

35 *Suo sibi hunc gladio jugulo*] Ἀλληγορία. et non *suo,* sed *suo sibi,* moraliter, et ut veteres solent loqui. *Donatus.*

Suo sibi gladio hunc jugulo] Τὸ *sibi* redundat, ut alibi. Plaut. 'Itaque me malum esse oportet, callidum, astutum admodum, atque hunc telo suo sibi malitia a foribus pellere.' at alibi, 'inscientes suæ sibi fallaciæ.' Dicitur autem Mitio hic *suo gladio jugulari,* qui suis dictis, et proprio quasi testimonio convincatur. *Farnabius.*

Scena ix. Trochaicis tetrametris catalecticis constat hæc scena. vs. 1. Mss. nostri omnes, ut ed. vs. 3. duo, ut ed. unus: *fieri Syrum esse æq.* vs. 10. omnes: *in psalt. istac em.* vs. 12. unus: *denique hic fieri vult.* vs. 17. omnes; *optim. q. mul. equidem t. n.* et vs. 19. *haud dubium est, q.* vs. 21. omnes ha-

Digitized by Google

bent, *oro*, ex glossa, vs. 25. duo : *frugi homo es*. et mox duo : *primo consulam*. vs. 26. duo : *o mi pat. f.* vs. 27. omnes : *mores m. tuos Demea*. vs. 28. omnes : *quod proluvium*. vs. 31. duo : *sedassent*. vs. 32. duo : *Æschine est*. vs. 33. duo: *quia non ista injusta*. vs. 39. omnes : *quid opus facto est*. vs. 40. duo : *valete plaudite*. unus : *valete et plaudite*. Bœclerus.

1 *Factum est quod justi, Demea*] Id est, diruta est maceria. *Donatus*.

2 *Frugi homo es*] Utilis, ut fruges. *Idem*.

Ædepol hodie mea quidem sententia Judico Syrum fieri esse æquum liberum] Hoc est quod jamdudum promiserat Syro: sed nunc opportune. videtur enim modo meritum præcessisse. Et, ' sententia judico,' κυριολογία. *Idem*.

4 *Quodnam ob factum*] Jure. ascribi enim causas manumissionis, in jure formula est. *Idem*.

Quodnam ob factum] Donatus : ' Jure,' &c. Ita supra in Andria I. 1. 10. et 11. ' Feci ex servo ut esses libertus mihi, Propterea quod serviebas liberaliter.' unde et ' pretium' vs. seq. appellatur libertas, ob merita scilicet persolutum. Recte autem Donatus vocat hanc ' comicam manumissionem,' quæ mira festivitate conditur, et extemporali ludo festinatur. *Bœclerus*.

Multa] Oratorie maluit generaliter dicere, quam quærere specialiter, quod invenire non possit. Et Micio singulariter unum quærit, hic pluraliter multa respondet. *Donatus*.

Ædepol vir bonus] Jurat bonum : quia præter opinionem est. *Idem*.

5 *Ego istos vobis usque a pueris*] Intelligit Syrus, laborantem pro se Demeam non habere quod dicat: et ideo ipse prosequitur ordinem meritorum : secundum quem apparet, pædagogum fuisse. *Idem*.

6 *Docui, monui, bene præcepi*] Ridicule adduntur, et tantum consuetudine : quia imputantur etiam facta prave, pro bonis. *Idem*.

Quæ potui omnia] Bene ' quæ potui :' quasi plura vellet. *Idem*.

7 *Res apparet*] Mire irridet Demea, sic tamen ut serio agere videatur. *Idem*.

Cum fide] Alii scr. *obsonare cum fide*. Farnabius.

8 *Apparare de die convivium*] Id est, repente, neque ante prædictum, nec pridie constitutum. *Donatus*.

Apparare de die convivium] Id est, repente, neque ante prædictum, nec pridie constitutum, ait hic Don. si tamen genuinus Don. quem mirum sit prisci moris et sermonis tam imperitum fuisse. Olim enim, (ab Hippocratis usque temporibus certe, ut ex ipso liquet,) rarus erat prandiorum usus. sed nec alia (quibus in usu) prandia fere, quam parvi et privati (ut Plinii verbo utar) refectus. *De die* autem *potare*, vel (quod idem est) *epulari*, semper probro datum, ut intemperantis ac voluptuariæ vitæ argumentum. Ita Q. Curtius luxum Alexandri notat, quod ' de die convivia iniret :' Et Livius Pœnorum, quod ' de die epularentur.' Nec aliter apud Plautum, ' de die potare ;' aut Catullum, ' convivia de die facere,' capienda. ' De die ' autem cum dicitur, ' medio ' supplendum est, quod expressit Horatius, ' de medio potare die :' cum Sol adhuc altus, nec multo plus medii confecit itineris. Nam alioquin cœna quoque ante Solis occasum, non cœpta tantum, sed peracta, multis. Hinc lux opportuna verbis Apostoli, Act. II. 15. et 1 Thess. v. 7. Ceterum, ' de die potare,' et ' in lucem potare ' (quæ confundunt nonnulli) plane alia. sed nihil hoc ad Terentium. *Farnabius*.

9 *O lepidum caput*] Ut alibi, ' o festivum caput,' &c. Græce φίλη κεφαλὴ, &c. *Idem*.

10 *Postremo, hodie in psaltria hac emunda*] Et hoc totum serio dicitur,

Digitized by Google

ut magis ridiculum videatur. *Donatus.*

Hic adjutor fuit] In re bona 'adjutores,' in re mala 'impulsores' dicuntur. Ergo hic adjutor dicitur a non irascente: a criminante autem et irato, impulsor. *Idem.*

Hic adjutor fuit, hic curavit] De more repetitum est 'hic,' quum dicitur, 'hic adjutor fuit, hic curavit.' Sic enim solemus onerare audientem meritis ejus quem laudamus. Deinde quid non præstitit, qui et officium corporis, ut adjutor, et curam animi præbuit, ut consultor? *Idem.*

12 *Denique hic vult fieri*] Abutitur Demea sciens prodigam voluntatem adolescentuli. *Idem.*

13 *Syre, eho accede huc ad me*] Utrum ut eundem manu emittat, an ut palam fiat, jubet propius accedere, juris publici consuetudine ludens? Et vide quam comicam manumissionem, quam facete induxerit atque condigne. *Idem.*

Accede huc ad me] Ut te circumagam; qui usitatissimus manumissionis ritus. Pers. 'Heu sterilis veri, quibus una Quiritem' (i. e. liberum hominem) 'Vertigo facit.' *Farnabius.*

14 *Et seorsum tibi præterea, Demea*] Effecit Demea plus quam volebat. nam qui conabatur amari, præfertur etiam his qui amantur. *Donatus.*

15 *Gaudeo. Æs. et ego*] Gratulantium Syro hæc verba sunt: quibus de more ille, 'credo,' respondet. *Idem.*

Crede] Vide Hec. act. v. sc. 4. v. 5. *Farnabius.*

Utinam hoc perpetuum fiat gaudium] Integrum, solidum, et nusquam interruptum. *Donatus.*

Perpetuum fiat gaudium] Cui nulla ægritudo comes intercedat. And. act. v. sc. 5. 'Ego vitam Deorum propterea sempiternam esse arbitror, Quod voluptates eorum,' &c. *Farnabius.*

16 *Phrygiam ut uxorem meam*] Ut ipse Syrus, ita uxor Phrygia: secundum veteres, qui servis nomina a nationibus imponebant. *Donatus.*

Una mecum videam liberam] Hoc sic pronuntiandum est, quasi gaudeat se recordatum Demeæ: quod quum ultro cogitat habuisse * plene oblitus fuit. *Idem.*

18 *Hodie primam mammam dedit hæc*] Ridiculum meritum: siquidem oportuerit primam esse quamcumque. an quia causa est, quod ingenui dicuntur serio a nutricibus liberis educandi? *Idem.*

Primam mammam dedit] I. e. prima mammam dedit; mundi novum incolam prima cibavit. *Farnabius.*

Hercle vero serio] Adverbia sunt confirmantia. παρέλκον. *Donatus.*

19 *Siquidem prima dedit*] Nos *primam* reponimus ex aliquot l. s. quod convenientius videtur, ut referatur ad 'mammam.' *Faërnus.*

Si quidem primam dedit] Festive hoc Demea, cum alioquin quæ serva esset, nihil magnum præstiterit, quod jussa mammam præbuerit. *Farnabius.*

20 *Ob eam rem*] Hoc eo vultu dicit, quo rem veluti excutimus, et ostendimus momenti esse nullius. *Donatus.*

Argentum, quanti est, sumito] Quanto pretio valet. *Idem.*

Argentum, quanti est, sumito] Hoc verbo utimur, ut faciunt qui persuadere aliquid cupiunt. *Idem.*

Quanti est] Quanti empta est: vel, quanti a te æstimabitur, sed verbo tenus hoc dici, ut tanto magis persuadeat, censet Don. *Farnabius.*

21 *Dii tibi, Demea, oro omnes semper omnia optata offerant*] 'Omnes omnia:' antiqua elegantia, et figurata. *Donatus.*

Dii tibi Demea, &c.] Ita Plautus Captiv. II. 2. 105. 'Dii tibi omnes omnia optata offerant.' Horat. Satyr. II. 8. 'Tibi Dii quæcunque preceris

Commoda dent.' *Bœclerus.*

22 *Processisti hodie pulchre*] Nunc vere pulchre processit Syrus. *Donatus.*

Processisti hodie pulchre] Ex servo servæ marito, in liberum liberæ maritum. *Farnabius.*

Siquidem porro, Micio, tu tuum officium facies] Hoc est patroni, ut libertum non deseras, sed ut alas manumissum. Plautus, 'Facis melius quam pars lenonum, qui libertos habent, et eos deserunt.' *Donatus.*

23 *Tu tuum offic.*] Donatus recte, 'patroni officium,' interpretatur, 'ut libertum non deserat, sed alat manumissum.' *Bœclerus.*

Præ manu] Quod Plautus non semel, 'argenti præsentarii.' videtur enim τὸ *præ* hic, non temporis, sed loci esse; ut cum dicitur 'præ oculis.' quod et Plautus absolute dixit, 'Trecentos nummos Philippeos portat præ sibi,' plane ut et Angli vulgo, *beforehand.* Farnabius.

24 *Unde utatur*] 'Utatur,' vivat: unde 'usura,' vita dicitur. ut, 'Unius usuram horæ gladiatori isti non dedisset.' An unde alatur, de quo usumfructum capiat, et cujus tibi sortem reddat? Et hoc melius: nam ideo addidit, 'reddet tibi cito.' *Donatus.*

Reddet tibi cito] Non rogat ut dono det, sed ad usum commodet. *Farnabius.*

Istoc vilius] Hoc egit Terentius, ut conversis officiis usque adeo prodigum faceret Demeam; donec parcum redderet Micionem. *Donatus.*

Istoc vilius] Quasi nihil minus: negatio enim est floccum ostendentis, aut quid tale, cum ἐλλείψει. quia subauditur 'quicquam,' et 'non dabo.' *Idem.*

Istoc vilius] Explicat ex Donato Guyetus. *Bœclerus.*

Istoc vilius] Q. d. Egone ut tali dem utendam pecuniam, quo nihil vilius, levius, vel perfidius? sed vel ipse sponte sua reprimit se: vel ab Æschino prævenitur, 'frugi homo est,' opponente. *Farnabius.*

26 *Faciet*] Ne quid negatum in fine fabulæ videatur, addidit Demea *faciet.* et *faciet,* quod petis scilicet. quod irridens dixit: quasi de prodigo dicere videatur. Et mire *faciet:* quia nec credibile erat statim consensurum qui negaverat, et perpetuo negatio esse in fine non debuit. *Donatus.*

27 *Quid istuc? quæ res tam repente mores mutavit tuos*] Animadvertendum est, qua calliditate Terentius quærens finem fabulæ, complere lætitiam per ipsum Demeam nititur in universos, qui in tota comœdia tristis ac sævus interturbavit et vociferatus est. *Idem.*

28 *Quod prolubium*] 'Prolubium,' quod Græci προθυμίαν, id est, promptus animus ad largiendum. *Idem.*

Quod proluvium] Liber Vaticanus, *quod prolubium.* et ita etiam legit Donatus, sic dicens: 'Proluvium,' &c. quæ expositio Donati cum *prolubium* optime quadrat, cum *proluvium* minime. *Faërnus.*

Prolubium] Major quædam, et effusa libido, flagrans studium. Cæcil. apud Non. 'Mearastraria, quod prolubium, quæ voluptas? quæ te lactat largitas?' Apud A. Gel. 'prolubium audiendi.' Alii legunt hic, *proluvium,* quod aliud est; quanquam et illud hic non male convenire possit. sed prius verius. *Farnabius.*

Subita est largitas] Repentina, ac per hoc ipsa est ingrata et immoderata: ut evenit, quum ex nimis parcis non largi et liberales, sed effusi prodigique redduntur. *Donatus.*

29 *Ut id ostenderem*] Abundat *id.* aut ἔλλειψις est, pro *per id.* Idem.

Quod te isti facilem, et festivum putant] Multum detraxit Micioni, dicendo 'te isti putant,' per quod significatur, errare adolescentes, et hunc non esse festivum. *Idem.*

Digitized by Google

Quod te isti facilem et festivum putant] Bene in postremo dignitas personæ hujus servata est, ut non perpetuo commutata videretur: ut Truculenti apud Plautum. *Idem.*

30 *Ex vera vita*] Ex vera et laudabili facilitate naturæ tuæ. *Farnabius.*

Ex æquo et bono] Jure merito, vel ex vera æquitate. *Idem.*

31 *Indulgendo*] Attende indulgentiam a Demea culpæ adscribi denuo. *Idem.*

Et largiendo Micio] Severe additum est nomen verbis ex animo plorantis. *Idem.*

33 *Quia non justa injusta, prorsus omnia omnino obsequor*] Proverbiales sunt hujusmodi elocutiones, 'fanda nefanda,' 'digna indigna,' 'velis nolis.' *Idem.*

34 *Missa facio*] Omnia scil. *Farnabius.*

Effundite, emite, facite] 'Effundite' ad Æschinum pertinet: 'emite,' ad Ctesiphonem: 'facite,' ad omnes. *Donatus.*

Facite quod vobis lubet] Proprie rediit rursus ad amaritudinem pristinam. Hæc ἐπιτροπὴ est figura, qua invitos nos permittere ostendimus quod nolumus fieri. *Idem.*

35 *Quæ vos potius præter adolescentiam minus videtis*] Hic ostendit Terentius, magis Demeam simulasse mutatos mores, quam mutavisse. *Id.*

36 *Minus videtis, magis impense cupitis, consulitis parum*] Εἰρωνεία, 'minus,' 'magis,' 'parum.' *Idem.*

Videtis] Providetis: vel intelligitis. *Farnabius.*

37 *Hæc reprehendere, et corrigere me, et secundare in loco*] Tribus tria redduntur: et utraque αὐξητικῶς. Illa in malam partem superiora: hæc in bonam, quæ inferiora sunt. Non tantum enim culpæ est, minus providere; quam impense cupere: nec tantum mali est, impense cupere, quantum parum consulere. Item reprehendere bonum est: melius, corrigere: optimum, secundare. Nam qui reprehendit, non continuo corrigit: qui corrigit, non ilico secundat, id est, lætissimum reddit et fidelissimum. Alii *secundare*, obsequi dictum putant. et ideo additum esse 'in loco:' quasi non semper faciendum sit. Ergo 'secundare,' vel in melius convertere, vel obsequi intelligimus. *Donatus.*

Obsecundare in loco] Pro re nata obsequi vobis et indulgere. Mitio de se act. I. sc. 2. 'Amat? dabitur a me argentum, dum erit commodum. Ubi non erit, fortasse excludetur foras.' *Farnabius.*

38 *Tibi, pater, permittimus*] Noluit Terentius ab amoribus filiorum perpetuo repulsum patrem. *Donatus.*

39 *Plus scis quid facto opus*] Sicut modo adolescentes descripserat rerum imperitos, ita senem nunc a peritia laudat, qui sciret *quid facto opus sit*. Tales enim senes, διὰ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα. Aristot. Eth. VI. 11. *Bæclerus.*

40 *Sino, habeat, in istuc finem faciat*] Hæc quidem permissio est: sed et exceptionem in se continet: et cum quodam stomacho, et velut minaci denuntiatione profertur. *Donatus.*

In istac finem faciat] Hoc est, aut ne aliam amet, aut ne alteram comparet: ne post istam luxurietur ulterius. *Idem.*

Istuc recte] Bene. Et Micio non discessit de proposito suo, qui ut peccasse alias ostenderet fratrem ob nimiam asperitatem, cum exceptione quadam laudans verba ejus, *istuc recte* dixit. Quasi diceret, non ut cetera. Et simul reposuit ei, qui supra dixerat, 'Ut id ostenderem, quod te isti facilem et festivum putant,' id non fieri ex vera vita, neque adeo ex æquo et bono, &c. *Id.*

Digitized by Google

HECYRA.

Personæ Mutæ] In aliis editionibus plures sunt, in aliis pauciores. Omissa fuit Nutrix, act. v. sc. 3. omissæ fuere ancillæ duæ Bacchidis. *Faber.*

In argumento Mureti Philumena dicitur Lachetis et Myrrhinæ filia. Error est memoriæ; alioqui suam sororem duxisset uxorem; nam Pamphilus Lachetis filius erat: at Philumena, Phidippi et Myrrhinæ filia fuit. *Idem.*

Philumena] In utraque Batavica editione majori, cur bis posita sit Philumena non video. Inter personas mutas puella est; inter alias est meretrix. hoc sane novum. *Idem.*

Senariis constat. *Bœclerus.*

Prologus] Hæc comœdia primum acta est sine prologo, aut ille prologus periit. Secundæ et tertiæ editionis prologos hic habes. Faërnus ita distinguendos esse viderat, et diu ante Faërnum Eugraphius; et idem in libro Vaticano videas. *Faber.*

Duos esse prologos Gabriel Faërnus operose docuit. Fr. Guyetus utrumque supposititium credit. Ego malim Donatum hic et Eugraphium sequi; qui et artem hujus præfationis æstimant, et usum agnoscunt. aut enim nulla ex Terentianis fabulis, aut certe hæc opus habuit prologo. *Bœclerus.*

Hecyra est huic nomen fabulæ] *Totus hic prologus subtilem conquestionem continet, ob hoc, ne aperte populum neglectæ fabulæ reum faciat, et facile revocet in favorem.* Donatus.

1 *Hecyra est huic nomen fabulæ*] A nomine cœpit, ut incognitam probaret, et ideo spectandam. *Idem.*

Hecyra est huic nomen fabulæ] Nominativo casu figuravit: quum in usu sit, ut dativo dicamus. quamvis præsto sint exempla, quibus veteres per omnes fere casus hoc genus locutionis enuntiabant. *Idem.*

Hecyra est huic nomen fabulæ] Hæc primo data est sine prologo, ludis Megalensibus: quo Sex. Julius et Cornelius Dolabella ediderunt, sed occupato populo studio funambuli, displicuit. Postea data est ludis Funebribus L. Æmilii Pauli: quos fecerunt Q. Fabius Maximus et Cornelius Africanus. Tunc quoque non peracta est, per studium populi circa gladiatores. Tertio ad postremum introducta, Q. Fulvio, L. Martio ædilibus, virtute actorum L. Ambivii et L. Turpionis est commendata. *Id.*

Hecyra] Ἑκυρὰ, socrus. Inde autem nomen quia per socrus et soceros (ut Don. in præfatione) pleraque hic aguntur. *Mer. Casaubonus.*

Hæc quum data est nova] Ita dicitur, *data est fabula*, ut 'data est cœna,' 'datum est prandium.' Et *edidit*, a *dato* descendit. *Donatus.*

Hæc quum data est nova, novum intervenit vitium] Sic et Homerus: Κεῖσο μέγας μεγαλωστὶ λελασμένος ἱπποσυνάων. Et 'dari' dicitur 'fabula,' quum agitur: 'stare,' quum placet. *Idem.*

Hæc quum data est nova, novum intervenit vitium] Σύλληψις prima: deest enim 'huic:' et est figura παρονομασία, *nova, novum.* Idem.

2 *Vitium et calamitas*] Bene secundum augures. 'Vitium' enim est, si tonet tantum: 'vitium et calamitas,' si tonet et grandinet simul, et etiam fulminet. *Idem.*

Vitium et calamitas] Translatio est ab augurio: et 'vitio creati' dicuntur 'consules.' 'Calamitas' παρὰ τὴν καλάμην dicitur: 'clades,' quia clamatur: ut aliud sit grandinis culmum frangentis, aliud furti aut doli mali. Sic Probus. *Idem.*

Vitium et calamitas] Ex disciplina

augurum petita verba. vitiosi enim magistratus, vel vitio creati, qui interveniente aliquo infausto omine creati. *Mer. Casaubonus.*

3 *Ut neque spectari*] Vitium, quod non spectata est: Calamitas, quod non cognita. *Donatus.*

Ut neque spectari, neque cognosci] Mira defensio. siquidem non judicio comœdia exacta est, si spectari cognoscique non potuerit: placitura scilicet, si audiretur. *Idem.*

Ut neque spectari, neque cognosci] Ideo theatrum, ideo spectatores, ideo actores: quia major pars in gestu est, quam in verbis. *Idem.*

Cognosci] Vel probari, vel sciri: an Hecyra sciri dicatur, quæ scita sit nomine. *Idem.*

4 *Ita populus studio stupidus*] A derivatione causæ. Non quia mala, inquit, exclusa est: sed quia populus funambuli admiratione obstupuit: quod infra de gladiatoribus dicet, ad commutationem causæ inducendam. *Idem.*

Ita populus studio stupidus] Hic excusatur et populus, qui neque judicavit de fabula, neque tamen stulte erravit. 'Stupidus,' pro stupens. ut, 'Timidisque supervenit Ægle.' *Idem.*

In funambulo] Qui Græce, σχοινοβάται, et in τῶν θαυματοποιῶν (miranda repræsentantium) numero. *Mer. Casaubonus.*

5 *Pro nova*] Recte: jam enim non est nova. *Donatus.*

6 *Et is qui scripsit hanc, ob eam rem*] Id est, ob eam causam. quasi dicat non iterum acta est sine causa. Cur ergo non post funambulum relata est, ubi ille cessaret? in quo maluit avarum Poëtam populo inducere, quam suo operi diffidentem. *Idem.*

7 *Iterum referre*] Supervacuum est 'iterum.' *Idem.*

Ut iterum possit vendere] Aliis scilicet ludis. hoc, ut diximus, ad laudem fabulæ referatur: postquam tantum fiduciæ Poëtæ dedit. *Idem.*

Ut iterum possit vendere] Lege *posset;* alioqui gravissimus error sit; quod jam bis alibi monui. *Faber.*

Ut iterum possit vendere] Donatus ad laudem fabulæ refert: Guyetus modestiam poëtæ desiderat, neque pudoris Terentiani hoc esse autumat. Aliter tamen de poëta actor, aliter de se ipse loqueretur. cum præsertim, nec dissimulandum unquam actori sit, se emisse fabulam; et voluntas emendi hic potius, quam avaritia vendendi spectari debeat: considera vs. ult. prologi sequentis. *Bœclerus.*

Ob eam rem noluit iterum referre, ut iterum possit vendere] Reddit causam, cur, post funambuli spectacula, intermissa fabula non sit relata, sive denuo introducta. ideo scilicet, quia maluit in novos ludos differre, ut tum pro nova (tanta Poëtæ fiducia) venderet. atque ita maluit avarum Poëtam (ut recte Don. hic) inducere, quam suo operi diffidentem. *Mer. Casaubonus.*

8 *Alias cognostis ejus; quæso nunc hanc noscite*] Mire illi favorem petit ex aliis, quæ spectatori notæ sunt. *Donatus.*

Ejus] Poëtæ. Quasi hæc omnino nota sit. At in Andria, quæ omnium prima est, aliter ait, 'Ut pernoscatis et quid spei sit reliquum: Posthac quas faciet de integro comœdias, Spectandæ, an exigendæ sint vobis prius.' *Idem.*

Alter Prol.] Senarii sunt. *Bœclerus.*

Orator ad vos venio ornatu prologi] *Magna arte hic prologus scriptus est, et nimis oratorie. Nam totiens expulsa fabula, quomodo honeste revocari potuit in proscenium, nisi primo ipsa impudentia pro fiducia proferretur? deinde actor peritissimus ipse Ambivius probaret et Poëtam et comœdiam, cujus authoritas elucet ex verbis? tum deinde subtiliter novo Poëtæ, a vetusto et magnæ authoritatis Cæcilio, peteretur exemplum, et peteretur ingeniosissime? Nam quod ru-*

Digitized by Google

di Terentio contigit, accidisse memoratur veteri Cæcilio: quod huic semel, illi sæpe: quod huic in aliis numquam, hoc illi fere in omnibus. quod huic præter Hecyram et actæ et probatæ sunt ceteræ: illi partim exactæ, partim vix probatæ. Itaque his omnibus argumentis id actum est, ut neque desperandum sit de Terentio, quod explosus est: ut nihilominus illi tantum attribuendum sit, ut aut par Cæcilio, magno tunc Poëtæ, aut ultro melior etiam esse possit. Hic autem L. Ambivius, histrio, fuit actor comœdiarum. Donatus.

1 *Orator ad vos venio*] Oratorem audire oportere, jus gentium est, oratorem non licet injuriam pati. Ideo ergo ne expellatur, non se prologum, sed oratorem nominat. Plautus: 'Impia secrete oratorem verberas.' *Id.*

Orator ad vos venio] Hic novus Prologus (ut in Plantin. et aliis plerisque, editione) incipit, cum bis jam exacta fabula tertio non sine periculo reduceretur, atque adeo Prologo singulari arte elaborato (qualem hunc esse, pluribus docet Don.) indigeret. Loquitur autem L. Ambivius, histrio; magnæ tum, ut videtur, apud populum existimationis. *Mer. Casaubonus.*

2 *Sinite exorator ut sim*] 'Orator' est dum agit: 'exorator' quum impetraverit. Ita illud, dicentis; hoc, jam effecti significationem habet. Et 'orator' est, cui causa defendenda mandatur. *Donatus.*

Eodem ut jure uti senem liceat] Ut, 'Me liceat casus miserari insontis amici.' *Idem.*

3 *Quo jure sum usus adolescentior*] Tanquam aliud agens affert exempla, quibus ostendat, turpe non esse Terentio, exclusam esse unam illius fabulam, quum multorum Poëtarum multæ exactæ sint: et in his Cæcilii, cujus illo tempore magna authoritas fuit. *Idem.*

Adolescentior] Hæc comparatio minus a positivo sonat, et vim diminutivam exprimit; ut, 'Jam senior, sed cruda Deo, viridisque senectus.' *Id.*

4 *Novas qui exactas feci ut inveterascerent*] Σύλληψις. 'Inveterascerent,' denuo agerentur. quia nondum acta, nova dicitur fabula. *Idem.*

Novas] Cæcilii sc. veteris poëtæ Comici celeberrimi. *Mer. Casaubonus.*

Exactas] Expulsas. *Donatus.*

Inveterascerent] In consuetudinem venirent, spectarentur, amarentur. *Idem.*

5 *Ne cum Poëta scriptura evanesceret*] Causa facti honestior est, non se Poëtæ unius, sed ipsius Poëmatis causa laborare. *Idem.*

Scriptura] Poëma, fabula. *Mer. Casaubonus.*

6 *In his, quas primum Cæcili didici novas*] A simili argumentum, quod fit per comparationem artificiosam et oratoriam rerum ac personarum. *Donatus.*

7 *Partim sum earum exactus, partim vix steti*] Vide, plus esse in exemplo: siquidem partim exactæ sunt Cæcilii fabulæ, partim vix admissæ: quum una Hecyra exclusa sit. Et est sensus, aut displicui, inquit, aut in aliquibus vix placui. *Idem.*

Partim sum earum exactus] Pro, in aliis. Et simul splendida locutio est. 'Partim' adverbium est. Et proprie locutus est: nam 'fabulæ' aut 'agi' dicuntur, aut 'stare.' *Idem.*

Partim earum] In parte earum. ut, 'partim hominum,' pro, pars hominum: de quo Aul. Gell. l. x. c. 13. *M. Casaub.*

Partim vix steti] Quid igitur mirum, si Terentio Poëtæ in una accidit, quod Cæcilio in multis? *Idem.*

8 *Quia sciebam dubiam fortunam*] Non igitur Poëtæ culpa, sed casus est: nam ideo fortunæ eventum extulit. *Donatus.*

Dubiam fortunam esse scenicam] Antiquissimi libri *scænicam* per æ diphthongum habent: et infra *scænicos.* ita et apud Virgilium 'scænis decora alta futuris,' in antiquis libris scrip-

tum est: ita et in vetustis marmoribus. eoque modo etiam scribendum asserit Varro libro de lingua Latina: Item Priscianus. Nam quod ad testimonia antiquorum lapidum facit, cum alia etiam citare possem, libet hic ponere inscriptionem, quam mihi Petrus Victorius dedit, a se inventam Vulsiniis in hortulo quodam, notatamque diligenter: cum ipsi mirum videretur verbum, quod ducitur e Græco sermone, a Latinis hominibus aliter atque ipsi faciant, scribi solitum: est enim Græcis σκηνὴ et προσκήνιον· littera vero η, in e productum mutari solet: L. COMINIUS L. F. AN. C. CANULEJUS L. F. T. TULLIUS T. F. KANUS L. HIRRIUS L. F. LATINUS. IIII. VIR. THEATRUM. ET PROSCÆNIUM DE SUA PECUNIA FACIUNDUM COERAVERUNT. *Faërnus.*

9 *Spe incerta certum mihi laborem sustuli*] Sententiose, et verum. nam ubi certa spes est, nihil opus est labore certo ac vehementi. *Donatus.*

Spe incerta] Pro, spei incertæ. an deest 'in?' *Idem.*

Incerta certum] Honesta figura, quæ dicitur ἀντίθεσις. *Idem.*

10 *Easdem*] Exactas. *Idem.*

Cœpi] Difficultatem facti et molimen ostendit. *Idem.*

Ab eodem] Cæcilio scilicet. *Idem.*

11 *Novas studiose, ne illum ab studio*] Παρόμοιον. *Idem.*

Ne illum ab studio abducerem] Iterum causa honestatis. *Idem.*

12 *Perfeci ut spectarentur*] Attende quantum pondus habeat, quod non 'feci' dixit, sed potius 'perfeci:' ut molem difficultatis ostenderet. *Idem.*

13 *Placitæ sunt*] Nota participium sine origine verbi. *Idem.*

Ubi sunt cognitæ, placitæ sunt] Elegans promissio, et hanc placituram, si cognoscatur. et est conjectura a futuro tempore. *Idem.*

Ita Poëtam restitui in locum] Mire non Cæcilium, sed Poëtam: ut hoc generaliter populo præstitisse, non uni homini videatur. *Idem.*

Poëtam] Cæcilium, sc. *Mer. Casaub.*

Restitui in locum] Quia remotum et exclusum, dixit. *Donatus.*

14 *Prope jam remmotum*] Geminavit *m* secundum antiquos, qui omnes in verbis liquidas duplicabant. *Idem.*

15 *Ab studio, atque ab labore*] Bene ostendit se populo profuisse, Cæcilium Poëtam ad laborem revocandi. *Idem.*

Ab studio, atque ab labore, atque ab arte musica] Ultimum *ab* versus ratio non admittit; quam particulam, etiam Donatum ibi non agnovisse, quisquis verba ejus, quamvis aliqua ex parte corrupta, attentius consideraverit, judicabit. quæ nos, partim ex ipsius Donati libris scriptis, partim ex ejus sensu emendata, ita legimus, *Ab studio, atque ab labore, atque arte musica.* Versus Virgiliani idcirco ab Donato adducti sunt, ut ostenderet quod sicut in iis ter dici debebat, *hic alii*, et tamen non nisi bis dictum est, quia tertio loco commode subauditur, ita etiam fieri debet in hac particula *ab*, tertio loco subaudienda. Hæc cum scripsissemus, postea nacti librum Victorianum, invenimus ita prorsus in eo scriptum fuisse, *atque arte musica;* sed deinde alia manu, alioque atramento interpositum fuisse *ab.* Faërnus.

Atque arte musica] *Ab* tertio commode subaudiendum est: ut, 'Hic portas alii effodiunt, hic alta theatri Fundamenta locant alii, immanesque columnas Rupibus excidunt, scænis decora alta futuris.' *Donatus.*

16 *In præsentia*] Statim ut a populo ejiciebatur. *Idem.*

Si scripturam sprevissem in præsentia] Cum a populo spretæ et explosæ Cæcilii fabulæ. *Mer. Casaubonus.*

18 *Ut in otio esset potius quam in negotio*] Ex ipsis rerum nominibus ostendit facilitatem deterrendi. *Donatus.*

20 *Nunc quid petam, mea causa*]

Digitized by Google

Bene 'petam' et 'mea causa,' quasi orator. *Idem.*

Mea causa æquo animo attendite] Commendatio personæ levis, per aliam personam gravem, secundum præcepta in Rhetoricis. *Idem.*

21 *Hecyram ad vos refero*] A causa principium narrationis inducitur. *Idem.*

Hecyram ad vos refero] Principium a principali quæstione, an cognita sit, et an spectanda sit. *Idem.*

Quam mihi] A persona dicentis. *Idem.*

22 *Ita eam oppressit calamitas*] Hoc succedit pro illo, quod est a persona adversariorum. Simul ad fortunam retulit culpam populi: non enim dixit quod præsto erat. *Idem.*

23 *Eam calamitatem*] 'Calamitatem' repetit, ne nos fabulam illum dicere putaremus. *Idem.*

Vestra intelligentia] Ab auditorum persona. *Idem.*

24 *Nostra industria*] Rursus a sua. et bene περιφράσει usus est: ne diceret, 'vos nobis.' *Idem.*

25 *Quum primum eam agere cœpi*] Jam hinc narratio subtilis inducitur, et ut non lædat populum, et ut defendat Poëtam. *Idem.*

Pugilum gloria] Περίφρασις ἀντὶ τοῦ, pugiles etiam gloriosi: ut minus turpe sit, antelatos eos esse. Sicut Virgilius, 'Vastis cum viribus effert Ora Dares, magnoque virum se murmure tollit, Solus qui Paridem solitus contendere contra.' Hæc est gloria pugilum, gratia funambuli. *Idem.*

Pugilum gloria] 'Pugil' dictus est a pugna: et 'pugna' a pugno. Veteres namque ante usum ferri et armorum, pugnis et calcibus, et morsibus, corporumque luctatione certabant. *Idem.*

Pugilum gloria, Funambuli eodem accessit expectatio] Πολυλογία. *Idem.*

Pugilum gloria, funambuli, &c.] Horatius tractavit hunc locum Epist. II. 1. 'Sæpe etiam audacem fugat hoc terretque poëtam, Quod numero plures, virtute et honore minores, Indocti stolidique, et depugnare parati, Si discordet eques, media inter carmina poscunt Aut ursum aut pugiles. his nam plebecula gaudet. Verum equitis quoque jam migravit ab aure voluptas Omnis, ad incertos oculos, et gaudia vana,' &c. *Bœclerus.*

Pugilum gloria] Qui pro gloria pugnant, et quorum victoriæ maxime gloriosæ solent esse. Cic. 'Acinas pugil, Olympionices, quod est apud Græcos prope majus et gloriosius, quam Romæ triumphasse.' vel 'pugilum gloria,' i. e. pugiles; ut apud Græcos, βίη Πριάμοιο, i. e. Πρίαμος, ἱερὸν μένος Ἀλκινόοιο, i. e. Alcinous, et id genus alia. *Mer. Casaub.*

Funambuli eodem accessit expectatio] Duplex causa ad unam exclusionem adhibetur. *Donatus.*

Accessit expectatio] Narratio cur exclusa sit. hoc est, non Poëtæ culpa dejecta est, nec judicio populi: et ideo nunc admittenda est. *Idem.*

Expectatio] Desiderium. ut Virgil. 'Expectate venis.' *Idem.*

27 *Comitum conventus*] Utrum eos comites dicit, qui sunt pugilum assectatores? an servos, qui dominos sequuntur? *Idem.*

Comitum] Qui pugiles affectabantur. vel servi, ut qui de plebe homines. Hor. 'Arcta decet sanum comitem toga.' *Mer. Casaubonus.*

Studium] Certamen diversis faventium. *Donatus.*

Clamor mulierum] Bene *mulierum*: non enim timet eas, quibus suffragari vel refragari non licet in theatro. *Idem.*

28 *Ut ante tempus exirem foras*] Τῷ ἐξουθενισμῷ, ne gravem passus videatur injuriam. *Idem.*

29 *Vetere in nova*] Ἀντίθετον primum. *Idem.*

Vetere in nova cœpi uti consuetudine] Nisi novam comœdiam intellexeris, non erit aperta sententia. nam et su-

pra dixit, ‘Nunc hæc plane est pro nova.’ An a Terentio ‘nova’ ideo dictum est, quia numquam alias exclusus est? Et bene ‘vetere:’ ut ostendat, turpe non esse, quod et aliis Poëtis sæpe contigerit. *Idem.*

Vetere consuetudine] Qua usus fueram in Cæcilianis fabulis. *Mer. Casaubonus.*

In nova] Comœdia sc. novæ enim Terentii Comœdiæ si cum Cæcilianis comparentur. *Idem.*

30 *In experiundo ut essem*] Ovid. ‘Sed quid tentare nocebit.’ *Idem.*

Refero denuo] Aut ‘re’ abundat, aut ‘denuo.’ *Donatus.*

31 *Primo actu placeo*] Rationabiliter dixit ‘primo:’ quia quinque sunt actus, partes fabulæ. *Idem.*

Placeo] ‘Placeo’ dixit pro eo quod est, fabula placet, aut Terentius. Et mire, Non diu, inquit, pependit judicium, sed statim placuit: ut quod sequitur, non judicio, sed perturbatione factum sit. *Idem.*

Cum interea rumor venit datum iri gladiatores] Hoc abhorret a nostra consuetudine: veruntamen apud antiquos gladiatores in theatro spectabantur. *Idem.*

32 *Datum iri*] ‘Iri’ dixit, ut fabulam commendet: ut et omnia spectatori et populo dicantur. *Idem.*

34 *Non potui tutari locum*] Facete repetit ‘locum.’ *Idem.*

35 *Nunc turba nulla est*] Ἀνταπόδοσις πρὸς τὸ *tumultuantur*. ‘Turba,’ id est, θόρυβος. *Idem.*

Nunc turba nulla est: otium et silentium est] ‘Turbam’ retulit ad id quod supra dixit, ‘Clamor mulierum.’ ‘Otium,’ πρὸς τὸ ‘pugnant:’ ‘Silentium,’ πρὸς τὸ ‘Clamant.’ *Idem.*

Nunc turba nulla est: otium et silentium est] Quæ adhortatio per enumerationem. *Idem.*

Nunc turba nulla est] Liber Bembinus et Donatus, *non est.* Faërnus.

36 *Agendi tempus mihi datum est*] Ab Ædilibus scilicet. *Donatus.*

Agendi tempus mihi datum est] Donatus: *ab Ædilibus scilicet.* Non puto. ‘tempus’ est hic καιρὸς εὐκαιρία. quia turbæ nullæ sunt, ideo tempus mihi opportunum datur ad agendum. *Bœclerus.*

37 *Vobis datur potestas condecorandi ludos scenicos*] Quasi et aliquid agat populus, quum spectet. *Donatus.*

38 *Nolite sinere per vos*] Σχῆμα διανοίας, ῥητορικὴ ἐπίπληξις. *Idem.*

Artem musicam] Oratorie: quasi non Terentii causa agatur, sed artis musicæ. *Idem.*

Artem musicam] Poëticam. Supra, ‘atque ab arte Musica.’ *Mer. Casaubonus.*

40 *Meæ auctoritati*] Quia jam senex est. *Donatus.*

Meæ auctoritati fautrix adjutrixque sit] Qua Terentium probo. et est figura ἀναλογία. Vult autem se esse ejus authoritatis, ut et populo placere jam debeat, qui ipsi placet. *Idem.*

Meæ auctoritati] Donatus ad fiduciam, Eugraphius ad spem actoris, non inerudite retulit. Utrumvis sumas, non deerit ratio explicandi. In Eugraphii nota pro, *ad clangendum*, lege, *ad agendum.* Adde ejusdem Eugraphii notam ad vs. 47. ubi itidem de auctoritate actoris. *Bœclerus.*

Meæ auctoritati] Qui Terentium tutari et erigere in me susceperim. *Mer. Casaubonus.*

41 *Si numquam avare*] Commendatio ab ante dictis, id est, a personæ adtributis. *Donatus.*

Si numquam avare] A meritis defensoris argumentum ad laudem fabulæ. *Idem.*

Si numquam avare] Per hæc verba Terentius vult demonstrare, quam gravis author sit, qui suas comœdias probet. Sic Horatius, ‘Ea quum respondere coneris * Quæ gravis Æsopus, quæ doctus Roscius egit.’ *Idem.*

42 *Et eum esse quæstum, in animum*

Digitized by Google

induxi] Modo non *nunquam* subauditur: sed *si*. ut sit, Et si eum esse, &c. *Idem.*

Maximum, quam maxime] *Inique iniqui*, παρόμοιον. *Idem.*

43 *Quam maxime servire vestris commodis*] Plus dixit 'commodis,' quam si diceret 'voluptatibus.' *Id.*

Vestris commodis] Vestræ voluptati. *Mer. Casaubonus.*

44 *Sinite impetrare me, qui in tutelam meam*] Ordo est, Sinite impetrare me, ne eum circumventum inique iniqui irrideant, qui in tutelam meam studium suum, et se in vestram commisit fidem. *Donatus.*

44. 45 *Qui in tutelam meam studium suum*] Eugraphius: 'Poëta enim quodammodo auctore commendatus est.' Lege: *actori commendatus est*. Bœclerus.

45 *Se*] Suam personam. *Mer. Casaubonus.*

47 *Mea causa*] Quasi orator, 'causam' dixit. *Donatus.*

Mea causa, causam hanc accipite] Hoc oratorie. sic enim fit, quum persona ad commendationem affertur. *Idem.*

Mea causa, causam] Παρονομασία. *Idem.*

Mea causa causam hanc accipite, et silentium, &c.] Ait Faërnus versum laborare, nisi τὸ *hanc* tollatur. Miror. Nam 'mea,' 'meo,' 'meos,' &c. pro monosyllabis censentur; quod et ipse dixit, centies. *Faber.*

Et date silentium] Quasi fabulæ ac Poëtæ. *Donatus.*

48 *Ut libeat scribere aliis*] Oratorie ἀπὸ τῆς * ἐCATHOS. *Idem.*

Mihique ut discere novas expediat] Proprie *discere;* docet enim Poëta, discit scenicus. *Idem.*

49 *Novas expediat posthac*] Ab utili argumentatio est. et bene, *ut expediat:* tanquam facturus sit, et si non expedierit, dum quæstum maximum servire populo putat. *Idem.*

Pretio emptas meo] Æstimatione a me facta, quantum Ædiles darent: et proinde me periclitante, si abjecta fabula, a me pretium, quod Poëtæ numeraverint, repetant. Ergo *meo*, a me facto, a me statuto. nam quomodo alibi dixit, 'Postquam Ædiles emerunt.' Et bene, ut sequatur populus judicium ejus, qui æstimare vere fabulas potuerit. *Idem.*

Pretio emptas meo] Ut quidam volunt, periculo. *Idem.*

Pretio emptas meo] Fabulas, interdum histriones, ut hic; interdum Ædiles, ut Eunuchum, (si ludi erant publici) emebant. *Mer. Casaubonus.*

ACTUS I.

Scena i. Senarii sunt. *Bœclerus.*

Per pol quam paucos reperias meretricibus fideleis] *Novo genere hic utraque* προτατικὰ πρόσωπα *inducuntur. Nam et Philotis et Syra non pertinent ad argumentum fabulæ. Hoc autem maluit Terentius, quam aut per prologum narraret argumentum, aut* θεὸν ἀπὸ μηχανῆς *induceret loqui.* Donatus.

1 *Per pol quam paucos reperias*] Hæ personæ Terentii more extrinsecus assumuntur, ut sic argumenti obscuritatem spectator effugiat. *Idem.*

Per pol quam paucos] Animadvertendum est in hac fabula, Terentium, bonam meretricem inducturum, ne id contra morem videatur facere, etiam aliam meretricem non malam inducere: ut id exemplis fiat tritius, et usu verisimile. *Idem.*

Per pol quam paucos] Ordo est, *Pol per quam paucos reperias.* Nam 'per pol,' non est Latinum, sed κατὰ τμῆσιν *perquam*, id est, nimio. *Idem.*

Quam paucos] Quidam non *paucos*, sed *paucis* legunt. sic enim Apollodo-

Digitized by Google

rus ἀλπαICHPAS THC rei IONHNC THRAICCI PAγγιbaiωC *. *Idem.*

Per pol quam paucos, &c.] Vide notata supra ad Andr. III. 1. *Bœclerus.*

Per pol quam paucos] Pol per quam paucos. *Mer. Casaubonus.*

Reperias] Aptum verbum ad raritatem. et ideo non dixit 'pauci sunt,' sed 'paucos reperias:' quasi quærens. Non autem reperitur, nisi quod quæritur: non quæritur, nisi quod præsto non sit. *Donatus.*

2 *Fideleis*] Hujusmodi sententias rhetores διανοίας vocant. Et mire, non 'esse,' sed 'evenire' dixit: ut non rationis, sed casus sit id, quod rarissimum est. *Idem.*

Fideles] 'Fidi,' in maximis: 'fideles,' in minoribus negotiis. *Idem.*

3 *Vel hic Pamphilus*] Transitus a generali sententia ad specialem. *Id.*

Vel] Nunc 'veluti,' alias conjunctio disjunctiva est, alias correptionem significat, ut apud Ciceronem, 'Vel optimam Messanæ vitam.' Virgilius, 'Carmina vel cœlo possunt deducere lunam.' Aut *vel, ut* modo. *Id.*

Jurabat quoties Bacchidi quam sancte] Tria sunt: quod jurabat, et quoties, et quam sancte. Quod totum de more amatorum et meretricum dixit, quæ jurejurando teneant, quos lege non possunt. *Idem.*

4 *Ut quivis*] Non modo Bacchis, quæ amica erat. *Idem.*

Ut quivis facile possit credere] Parenthesis, *ut quivis fac. pos. credere.* Mer. Casaubonus.

5 *Numquam illa viva ducturum uxorem*] Παρένθεσις prima. jurabat numquam illa viva uxorem ducturum. *Donatus.*

6 *Hem, duxit*] Pronuntia ut mirantem ostendas. *Idem.*

Hem duxit] *Hem* adverbium demonstrantis est: ut, *hem alter.* Idem.

En duxit] Plures habent, *hem duxit;* quod et Guyetus probat: Argentoratensis codex, *en.* Bœclerus.

Ergo propterea] Modo 'ergo' affectum exprimit reprehendentis tarde sibi consentientem: vel sic Virgilius, 'Ergo age, chare pater, cervici imponere nostræ.' *Donatus.*

Propterea sedulo] 'Sedulo,' instanter, et ex animo: sine dolo. *Idem.*

7 *Et moneo, et hortor*] 'Monemus' consilio, 'hortamur' impulsu. *Idem.*

Ne cujusquam misereat] Deest *te. Idem.*

Ne cujusquam miser] Paraphrasin sumas ex illo Plauti, in Trucul. II. 1. 13. et seqq. *Bœclerus.*

8 *Quin spolies, mutiles, laceres*] *Quin* pro quo minus. Et magna persuasio est ad malefaciendum. *Donatus.*

Spolies] 'Spoliare' est, non minimam partem auferre. 'Mutilare,' aliquid detrahere, sine quo res esse non possit. 'Lacerare' autem, quum omnino non habeas, quod imminuas. 'Mutiles,' imminuas: unde 'mutili' dicti sunt boves, aut capri, sine cornibus. nam male, qui a 'multa' putant dici. et inde 'Mulciber' Vulcanus, quod sit mutilatus ac debilis: id est, claudus. nam proprie 'Mulciber' dictus est, quod omnia mulceat, id est, molliat ac vincat. *Idem.*

9 *Utin' eximium neminem habeam*] *Utin'* pro *ut ne.* Ἀπόστροφος. Et perseverat in ἀλληγορίᾳ. Nam 'eximia pecora' dicuntur, quæ a grege excepta sunt ad usus dominorum suorum ut uberius pascantur. Sed proprie 'eximii' sunt porci majores, qui ad sacrificandum excepti liberius pascuntur. Etenim boves, qui ad hoc electi sunt, 'egregii' dicuntur. Et 'oves lectæ.' ut Virgilius, 'Mactant lectas de more bidentes.' Ita et 'porci eximii.' *Idem.*

Utin' eximium] Deest 'censes,' ut sit, Censes ut eximium neminem habeam? vel certe, doces? *Idem.*

Utin' eximium] Separatum ex omnibus. Proprie 'eximius porcus' est, exemptus a grege, atque signatus macula aut nota. *Idem.*

Eximium] Præter alios charum. *M.*

Casaubonus.

Habeam] Deest 'censes,' aut 'vis,' aut 'mones.' *Donatus.*

10 *Nam nemo quisquam*] Παρέλκον tertium. nam abundat 'quisquam.' *Idem.*

Scito, ad te venit] Bene additum est 'scito,' et moraliter, at acutius pronuntiandum. est enim verbum illorum, qui familiares corrigunt. *Idem.*

11 *Quin ita paret se*] Hoc verbum, 'paret,' adversum munificos et segnes sumitur. Ut alibi, 'Itane te parasti, ut spes nulla reliqua in te siet tibi?' *Idem.*

Abs te] Pro ex te. *Idem.*

12 *Suam voluptatem expleat*] Bene *expleat*, quod contrarium meretrici est, amatorem voluptate satiari. *Id.*

13 *Hiscine*] Ἐρώτησις. Id est, talibus: et vide si pulchra meretrix puella est. *Idem.*

Insidiabere] Insidiari malum est: sed contra insidiari, justum est. *Id.*

Non contra insidiabere] Eun. act. III. sc. 1. 'Par pari referes?' *Mer. Casaubonus.*

14 *Tamen eandem pol esse omnibus injurium est*] Idem aliter, et vehementius intulit. nam pejus est eandem esse omnibus, quam nullum excipere. *Donatus.*

Eandem pol esse omnibus] Eodem modo omnes tractare. *Mer. Casaubonus.*

Injurium] Iniquum. 'Injurium' autem indignantis modo significatio est: et vim adverbii habet. *Donat.*

15 *Ulcisci adversarios*] De more *adversarios* mutato nomine posuit. durum enim fuerat, si amatores diceret. *Idem.*

Injurium est autem ulcisci adversarios] Recte hoc illa, ut fœmina; cum vindicta nulli magis delectentur quam fœminæ, et qui fœmineos animos gerunt. 'Quippe minuti Semper et infirmi est animi exiguique voluptas ultio. continuo sic collige quod vindicta,' ut optime Juven. Sat. 13. 'Nemo magis gaudet quam fœmina.' qui longe aliter saniores quosque Philosophos olim præcepisse ibi docet. *Mer. Casaubonus.*

16 *Qua via te captent*] Qui te captant sæpe, tu eos vel semel cape. *Donatus.*

Qua via captent te illi, eadem ipsos capi] Plaut. 'Tu si me impudicitiæ captas, non potes capere.' *Mer. Casaubonus.*

17 *Eheu me miseram*] Bene, quia non persuasit, sed affectum doloris expressit. Intelligitur enim ex vultu ejus, non eam persuasisse quod voluit. *Donatus.*

Eheu me miseram! cur non aut istæc mihi ætas, et forma est] Ἐμπαθῶς ait, quod reliquum est: quia, quod volebat, persuadere non potuit. et bene *istæc ætas et forma*, quia utrumque non habet. et mire e contrario descripta est deformitas Lenæ, et formam et voluntatem malam gerentis. *Idem.*

Aut tibi hæc sententia] Δεικτικῶς, simulque ostendit, secundum φυσιογνωμικούς, difficile deformem reperiri bonam. *Idem.*

SCENA II. Senarii iterum. *Bœcler.*

Senex si quæret me, modo isse dicito] *Hoc servus dixit, in scenam de proscenio respiciens. Duæ conjecturæ sunt in hac scena: an vere sint nuptiæ, et an verisimile sit, abstinere potuisse adolescentem a virgine sibi nuptum tradita.* Donatus.

1 *Senex si quæret me*] Magis expressit consuetudinem, dicendo 'senex:' quam si diceret, 'Dominus major.' *Idem.*

Senex si quæret me] Ut ex verbis suis tam meretrix, quam lena descripta est, ita et Parmeno ipse qualis sit, ostenditur ex sua locutione. Exeundi autem causa de argumento sumitur: quia Pamphilus absens est, et exspectatur in dies ejus adventus. *Idem.*

Senex si quæret me, modo isse dicito

ad portum] Hæc omnia submissa et veloci pronuntiatione efferenda sunt. hoc enim desiderant hujusmodi verba, utpote et servi et festinantis. *Idem.*

2 *Percontatum adventum Pamphili*] Honestam causam dixit, id est, Pamphili adventum. Et *percunctatum*, et *percontatum* scribitur: sed *percontatum* a conto dicitur, quo nautæ utuntur ad exploranda loca navibus opportuna. si vero *percunctatum*, ab eo quod a cunctis perquiratur, dicitur. *Idem.*

3 *Audin', quid dicam, Scirte*] *Audis*: modo, sentis, intelligis. ut Virgilius, 'Progeniem sed enim Trojano a sanguine duci Audierat.' Item alibi, 'Neque audit currus habenas.' *Idem.*

Audin', quid dicam, Scirte] *Audis* modo pro advertis. *Idem.*

Audin', quid dicam, Scirte] Convenit nomen servo puero, παρὰ τὸ σκιρτᾷν, quod est gestire et ludere. *Idem.*

Scirte] Κωφὸν πρόσωπον inducitur. *Idem.*

4 *Nullus*] Pro, non. *Idem.*

Nullus dixeris] Minime dixeris. ut And. act. II. sc. 2. 'Liberatus sum, Dave, hodie tua opera. At nullus quidem.' i. e. minime vero. *Mer. Casaubonus.*

5 *Alias ut uti possim*] Inter 'alias' et 'alia,' hoc interest: quod 'alias,' alio tempore significat: 'alia,' aliter, aut per alia. *Donatus.*

Causa] Προφάσει, prætextu. *Mer. Casaubonus.*

Integra] Non dicta. *Donatus.*

6 *Sed videon' ego Philotium*] Mire inventa est causa narrandi ideo, quia peregre venit meretrix: alioquin si Athenis esset, omnia sciret. *Idem.*

Sed videon' ego Philotium] Sic solet dubitari, advenientibus ipsis, quos post multum temporis intervallum vident. *Idem.*

Sed videon' ego Philotium] Ut narrandi argumenti occasio præberetur, assumitur persona hujus meretricis Corintho reducis, et a Bacchide sub primum statim adventum edoctæ, quemadmodum Pamphilus, relicto amore pristino, ad nuptias animum adjecisset. hinc querela scenæ superioris de inconstantia amatorum; et nunc, cum obvium haberet de Pamphili domo servum, percunctandi libido et rem totam cognoscendi, quidnam illud esset, quod a Bacchide tantum amata Pamphilum disjunxisset. hujus enim fortunam quis miserari potuisset, nisi de eodem quæstu? Quoniam autem Poëta ad dissolvendum errorem fabulæ adhibiturus erat Bacchidem, familiaritas ejus cum Pamphilo, ex qua tanquam ex malo principio felix eventus artificiose quærebatur, opportune hic signari potuit. *Bœclerus.*

Huc advenit] Scribe, metri causa, *advenit huc*, et ita alicubi legi. *Faber.*

Unde hæc advenit] Cum quodam contemptu ejus, 'hæc' dicit Parmeno. *Donatus.*

8 *Salve mecastor, Parmeno*] Olim salutantes addebant jusjurandum, ut hoc sedulo facere viderentur. *Idem.*

Me] Aut adjectio est, et abundat, aut positum est pro μὰ syllaba: ut Græci μὰ τὸν Ἀπόλλωνα dicunt. *Idem.*

Et tu ædepol, Syra] Irrisit ad 'mecastor,' addendo 'ædepol.' et quod illa 'Parmeno,' ille hic addidit 'Syra.' *Idem.*

Syra] *Sura* veteres legunt, U pro Y ponentes: ut 'Musia,' 'Suria.' *Idem.*

9 *Dic mihi, Philoti*] Vide licentiam: supra 'Philotium,' hic 'Philotis' dixit. *Idem.*

Ubi te oblectasti tam diu] Facete dictum meretrici, non, *ubi fuisti?* sed, *ubi te oblectasti.* Idem.

10 *Minime equidem me oblectavi*] 'Me' acutius proferendum est: et respondet πρὸς τὸ 'te.' *Idem.*

11 *Corinthum hinc sum profecta*] 'Hinc' magnum ostendit dolorem habere Philotion, quod relictis Athenis Corinthi habitaverit. *Idem.*

Cum milite Corinthum hinc sum pro-

Digitized by Google

fecta inhumanissimo] Multa dixit: et 'milite,' et 'hinc,' et 'inhumanissimo.' *Idem.*

Inhumanissimo] Quid potuit de milite dici, nisi in superlativo? namque omnis miles inhumanus: hic vero inhumanissimus. *Idem.*

Corinthum hinc sum profecta] Hæc argumenta sunt, an se oblectare potuerit a persona, quia miles inhumanissimus; a loco, quod hinc profecta: a tempore, quod biennium: a re, id est, ab injuria quam tulit. *Idem.*

12 *Biennium ibi perpetuum*] Ut continuationem sui casus ostenderet, 'perpetuum' dixit. *Idem.*

Misera] Muliebris interpositio, τὸ 'misera.' *Idem.*

Illum tuli] Non, cum illo fui, sed *tuli:* adeo non me oblectavi. *Idem.*

Illum tuli] Infra, act. IV. sc. 3. 'Ibi ego te, et tu me feres.' *Mer. Casaubonus.*

13 *Desiderium Athenarum*] Quod Corinthum profecta es. *Donatus.*

Athenarum arbitror] Quod dixit 'hinc' ante ποδοικην*. Athenarum, et ἀμφιβολίᾳ 'te desiderium cepisse.' *Id.*

Ædepol te desiderium Athenarum arbitror cepisse sæpe] Quod cum milite inhumanissimo. *Idem.*

15 *Consilium contempsisse*] Pœnitudine esse possessam. *Idem.*

16 *Huc redeundi*] Iterum a loco. *Idem.*

Abeundi a milite] A persona. *Idem.*

Redeundi, abeundi, vosque hic videndi] Oratorie unam rem in tria divisit, Huc redeundi, Abeundi a milite, Vosque hic videndi: ut diceret, Huc veniendi. *Idem.*

17 *Vosque hic videndi*] A re. *Idem.*

18 *Agitarem inter vos libere convivium*] Inter 'agere' et 'agitare' hoc interest: quod 'agere' est aliquid vel necessarium facere; 'agitare,' voluptuarium. Ergo 'agitarem,' exercerem. *Idem.*

19 *Nam illic haud licebat nisi præfinito loqui*] Legitur et *illi:* ut sit circumflexus accentus, et significet illic: ut, 'illi mea tristia facta.' et absolutum est. *Idem.*

Præfinito] Deest tempore, aut quid tale. *Idem.*

Nisi præfinito loqui] A tempore. Hic ostendit, quid dixit supra, 'tuli:' et quid sit: *Agitare convivium libere.* Idem.

Nisi præfinito loqui quæ illi placerent] Duo dixit: et *præfinito,* et *quæ illi placerent:* ut neque quantum velles, neque quod velles, diceres. *Idem.*

20 *Haud opinor commode*] *Commode,* pro blande, et bene: ut, 'Nunquam tam dices commode.' *Idem.*

Haud opinor commode finem statuisse orationi militem] Jocandi materiam arripit vernula more suo, ex verbis mulieris non alias sane valde ambiguis, sed quæ tamen in alium sensum torqueri possint. Dixerat Philotium, haud licuisse sibi nisi 'præfinito loqui,' &c. apud militem scil. qui ejus esset ingenii, quale describitur. Eun. act. II. sc. 2. 'Est genus hominum,' &c. Optime illa ostendunt quid hic sit, 'præfinito loqui.' Quia autem et illi qui 'ad legem et regulam,' (ut Quintil. alicubi loquitur) id est, ad amussim præceptorum rhetoricorum loqui student, et sermonem sollicite exigunt, ii quoque non male 'præfinito' loqui dicantur; et militaris oratio ut plurimum incultior, (unde et illud ejusdem Quintiliani: 'Simpliciora militares decent:' et in Eun. per ironiam, de milite, 'Attica elegantia,') eo trahit Parmeno, quasi de oratione ex præceptis artis, cujus se magistrum profiteretur miles, instituenda locuta esset. Etiam Persius, 'gentem hircosam centurionum;' et alio loco, 'hircosos centuriones,' pro agrestibus et indoctis posuit: ut ibi docti viri, qui et vetus proverbiorum στρατιωτικὴ ἀλογία, de homine stupido. *M. Casaub.*

21 *Finem statuisse orationi militem*] Argute *militem;* quia quasi inimicus

Digitized by Google

sit orationi, quæ in pace plurimum potest. *Donatus.*

22 *Sed quid hoc negoti est*] Hic ad argumentum nunc descendit. In Phormione, 'Sed quid tu es tristis?' prælatis scilicet allocutionibus, et separatarum et permistarum personarum: ne jejune ad argumentum veniens, non agere fabulam, sed narrare videretur. *Idem.*

Quid hoc negoti est] Bene addidit 'negoti,' ut augeret invidiam facti. nam potuit dicere, *quid hoc est?* Sed, ut diximus, ad invidiam et magnitudinem rei, *negoti* dixit. *Idem.*

Quæ narravit mihi] *Quæ*, qualia scilicet, et quanta. *Idem.*

Modo quod narravit mihi] *Quæ* legendum est: ut sit, qualia et quanta: et hoc ἐν ὑποκρίσει. *Idem.*

23 *Quod ego numquam credidi*] Hoc totum cum invidia pronuntiandum ex animo meretricis, quæ facinus indignum nuptias putat. *Idem.*

24 *Ut hac ille viva posset*] Mire ostendit ex eisdem verbis eandem hanc esse, quam supra dixit, 'Numquam illa viva uxorem ducturum.' *Idem.*

Posset animum inducere] Quasi in rem duram et immanem. *Idem.*

25 *Habere autem*] Ostendit pronuntiatione, quod prope est, ut non habeat. *Idem.*

Habere autem] Post verba familiaritatis, Philotis modeste quidem curiosa, sed cum aliqua tamen invidia et accusatione Pamphili orditur. quæ forma orationis inconsideratum servum eo perduxit, ut excusandi heri causa temere negatum iret, de matrimonio. *habere autem?* quasi tu dicas Pamphilum habere uxorem. statim igitur captari tam incante progressus et constringi potuit: 'eho tu, an non habet?' quid rem tam certam, tam manifestam celare inceptas? ut confiteri cogeretur, quod negare voluerat, et cito ab illo male callido, *habere autem?* ad simplex, *habet*, rejiceretur; non sine pudore aliquo; qui in novam eum fraudem præcipitavit. dum enim quod deprehensus esset, excusare contendit, arcani herilis prodendi bonam de se spem præbet, familiarius et intentius subjiciens: 'sed firmæ hæ vereor ut sint nuptiæ.' Arripit incallidi hominis familiaritatem meretrix, et instat; arcanaque et silenda caussantem, asseverantius primo, mox lepido irrisu, ad rem omnem ordine denarrandam pertrahit. *Bœclerus.*

26 *Sed firmæ hæ vereor ut sint nuptiæ*] Bene pro persona servi, qui vult dominum uxorium esse magis, quam amatorem Bacchidis. *Donatus.*

Sed firmæ vereor] Animadverte Terentium in nuptiis hoc dictum servare, utrum firmas an infirmas dicat nuptias. *Idem.*

Firmæ hæ vereor ut sint nuptiæ] Ne non. Andr. act. II. sc. 2. 'Id paves, ne ducas tu illam; tu autem, ut ducas:' i. e. 'ne non ducas:' ut ibi Don. *Mer. Casaubonus.*

Ut] Ne non. *Donatus.*

27 *Si in rem est Bacchidis*] Bene additum, *si in rem est Bacchidis:* ut ostenderet, se non malignitatis, sed benevolentiæ causa, talia vota suscipere. *Idem.*

In rem] Pro, utilitatem: 'ab re,' contra utilitatem. *Idem.*

28 *Sed qui istuc credam*] Id est, nuptias esse infirmas. *Idem.*

Sed qui istuc credam, ita esse? dic mihi, Parmeno] Superiore voto excusavit crimen curiositatis: jam videtur post Bacchidem audire velle. *Idem.*

29 *Non est opus prolato: hoc percontarier desiste*] Vide quam convenienter Poëta, quum id agat, ut narrantem Parmenonem inducat, tamen multis diverticulis morales facetias internectat. *Idem.*

Non est opus prolato: hoc percontarier desiste] Incerta distinctio, utrum, *prolato hoc*, an *hoc percontarier.*

Idem.

30 *Ea causa, ut ne id fiat palam*] Ea nempe tibi metuendi sive celandi causa, ne per me aliis innotescat, quod mihi dixeris. *Mer. Casaubonus.*

31 *Ita me Di bene amabunt*] Pro *ament.* ut, 'donec regina sacerdos Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.' *Donatus.*

32 *Ut hoc proferam*] Prodam, Bacchidi scilicet, vel cuilibet. *Idem.*

Mecum gaudeam] 'Mecum,' intra me. Virgil. 'Hæc secum.' *Idem.*

33 *Nunquam dices tam commode*] Hæc pronuntiatio ejusmodi esse debet, ut ex ea appareat prope delinitum Parmenonem vix se posse continere quin narret. *Idem.*

Nunquam dices tam commode] Quasi ex parte labefactus est: sic enim loquitur. *Idem.*

34 *Ah noli, Parmeno*] Artificiose se fingit audire nolle, ut taciturа credatur, si audierit: quia curiositas signum est loquacitatis. Sic Horat. 'Percontatorem fugito, nam garrulus idem est.' *Idem.*

Ah noli Parmeno] Minus explicat, quod vult, Donatus: cujus annotationes hoc loco nec ab una manu esse videntur. Verbo, et clare Guyetus. *Bœclerus.*

35 *Quasi non tu multo malis*] Deest, 'Ita dicis:' ut sit, 'Ita dicis quasi.' Et nunc Philotis non est instantior hac calliditate, ut magis servum ad dicendum provocet. *Donatus.*

Quasi non tu multo malis narrare hoc mihi] Ἔλλειψις· deest enim, 'Ita gravaris dicere,' aut 'Ita negas te esse locuturum.' *Idem.*

37 *Et illud mihi vitium est maximum*] Servile vitium est, tacere non posse. *Idem.*

Vera hæc prædicat, et illud mihi maximum vitium est] Hæc lentius apud sese: illud clare, 'Si mihi fidem das.' Etiam alia se habere vitia, exceptione significat, in hoc quod dicit, 'Illud mihi vitium maximum est.' *Idem.*

Mi illud vitium maximum est] Hæc ille secum, ut Philotis non audiat. *Mer. Casaubonus.*

Si mihi fidem das] Animadverte, his dilationibus etiam spectatorem suspendi, quo libentius audiat. *Donatus.*

Si mihi fidem das] Fideliter, pro *des.* Idem.

38 *Ad ingenium redis*] Quia a se discesserat, si taceret. Cicero, 'Redit a se.' *Idem.*

39 *Hanc Bacchidem amabat, ut cum maxume*] Ejusmodi est hæc tota narratio, ut defensionem adolescentis continere videatur, quod meretricem amicam necessitate coactus deseruerit. Mire igitur, unde quæstio est, inde cœpit: 'amabat,' inquit, 'Bacchidem.' Sic et in secundo Virgilius, an fortiores Græci Trojanis: 'Fracti bello,' inquit, 'fatisque repulsi Ductores Danaum.' *Idem.*

40 *Bacchidem amabat*] Ordo et sensus hic est, Hanc Bacchidem tum amabat Pamphilus, ut cum maxime amabat, quum pater uxorem, ut ducat, orare occipit. Et *ut* positum pro *quemadmodum.* Et *maxime* bis numero subauditur. Et *cum maxime,* una pars orationis est: aut *cum maxime,* pro nimis. *Idem.*

Amabat, ut cum maxime] Amabat tum, ut cum maxume (amabat scil.) i. e. nunquam magis quam tum amaverat. *Mer. Casaubonus.*

41 *Quum pater*] *Quum* modo adverbium est temporis, pro *quando.* Donatus.

Orare occipit] Maxima necessitas est, orans pater. *Idem.*

42 *Et hæc, communia omnium*] Quid si injustum est, quod orabatur? ostendit justum, et frequentatum, quod dicebat pater. *Idem.*

43 *Sese senem esse dicere*] Omnem causam adolescentis senex amputavit, pro suo senili commodo rogans: potuisset enim adolescens dicere,

Digitized by Google

Quam pro me curam geris, hanc precor pro me deponas. *Idem.*

Senem esse dicere] Illud posset agere amator contra utilitatem suam: sed non poterat filius contra utilitatem patris. Ergo ut cogeret pater, suam causam interponebat. *Idem.*

44 *Præsidium velle se senectuti suæ*] 'Præsidium senectutis,' sobolem et successorem dicit. *Idem.*

45 *Ille primo se negare*] Utrum deest *ducere?* an *Negare se nuptiis. Idem.*

Ille se primo negare, &c.] Accuratius hunc locum tractavit poëta, ut suspicio levitatis averteretur a Pamphilo, qui juraverat Bacchidi, ut ante dictum est: simul difficultas ipsius rei, ut supra in Heautontimorumeno exemplo Clitiphonis et in parte argumenti demonstrata est, ita hic narratione non perfunctoria indicatur. *Bœclerus.*

Negare] Posse ducere scil. *Mer. Casaubonus.*

Sed postquam acrius pater instat] Tria dicit, et *acrius*, et *pater*, et *instat.* Donatus.

Sed postquam acrius pater instat] Postquam, inquit, acrius instat, non compulsus est Pamphilus, sed tantum deliberavit. *Idem.*

46 *Pater instat*] Major vis est quum pater instat, quam quum rogat. *Idem.*

47 *Pudorine, anne amori obsequeretur magis*] Sic ostendit in utramque partem, ut tantum in animo honesti adolescentis pudor amorem vincere debuisset. *Idem.*

Pudorine anne amori] Ἀνακόλουθον. non enim præposito *utrum* intulit *anne.* Idem.

Pudorine, anne amori] Latens excusationis ratio explicata est. *Pudori*, Patris scilicet: *amori*, Meretricis. *Idem.*

Pudorin' anne amori obsequeretur magis] Ovid. 'Pudor est qui suadeat istinc, Hinc dissuadet amor: victus pudor esset amore: Sed leve si munus,' &c. *Mer. Casaub.*

48 *Tundendo, atque odio*] *Tundere*, est sæpius idem repetere: translatio a fabrorum malleo. *Donatus.*

Odio] Assiduitate. Attendenda est difficultas uniuscujusque verbi. *Idem.*

Tundendo, atque odio, denique effecit] *Denique* temporis longitudinem significat. *Efficimus* vero, quod cum magno conatu et molimine facimus, vixque per nos finem accipit. *Idem.*

Tundendo, atque odio denique effecit senex] Mire interposuit moras, ad postremum confessurus uxorem ductam. Primo, inquit, negavit: post, deliberavit: ad postremum, duxit. Non, inquit, ipse: sed effecit hoc senex. Ita mutatione personæ totam voluntatem adolescentis absolvit. *Idem.*

Denique effecit] Oratorie tempus apposuit: nam hoc significat *denique.* Idem.

Odio] Hoc est, instantia. *Idem.*

Tundendo atque odio] Sæpius eadem repetendo, atque importunitate. *Mer. Casaubonus.*

49 *Despondit ei gnatam*] Vide, non hic dici, Duxit uxorem Pamphilus: sed totum ad patrem referri. *Donatus.*

50 *Neutiquam*] Non nimis. *Idem.*

51 *Donec jam in ipsis nuptiis*] Nota locutionem sensu magis, quam verbis manifestam. *Idem.*

Donec jam in ipsis nuptiis] Deest, positus constitutusve ita doluit, et ægre tulit. Aut repetere debemus sic, In ipsis inquam nuptiis. *Idem.*

Donec jam in ipsis nuptiis] In mentione nuptiarum effervescit animus amatoris. *Idem.*

In ipsis nuptiis] Positus constitutusve: ut hic Don. vel, *in ipsis nuptiis.* i. e. in nuptiarum tempore et celebritate. *Mer. Casaubonus.*

52 *Nec moram ullam, quin ducat, dari*] Ubi nec aliquam dieculam vel dilationem videt ad nuptias. *Donat.*

Digitized by Google

Quin] Quominus. *Idem.*

53 *Ibi demum*] Denique, postremo. Et mire additum est *ibi:* quia male pendebat, *in ipsis nuptiis.* et sic est, quasi dixisset, in ipsis inquam nuptiis. *Idem.*

Demum ita ægre tulit, ut ipsam Bacchidem, Si adesset, credo ibi ejus commiseresceret] Hoc ὑπερβολικῶς. ut Virgilius, ‘ Vel Priamo miseranda manus.’ *Idem.*

Ut ipsam R. Bacchidem] Quæ nunc accusatrix est. Et est argumentum ab animo. *Idem.*

Ægre tulit] Idem Virgilius, ‘ Quis talia fando Myrmidonum Dolopumve, aut duri miles Ulyssei, Temperet a lachrymis?’ *Idem.*

Ut ipsam Bacchidem] Credo ipsam Bacchidem; pro, credo quod ipsa Bacchis, &c. ut supra: ‘ Metuo lenonem’ pro, ‘ metuo ne leno,’ &c. *Mer. Casaubonus.*

54 *Credo ibi*] *Ibi,* pro *tum.* Donatus.

56 *Ut colloqui mecum una posset*] Παρέλκον tertium. Et argumentum a persona, quod ait, *mecum.* Idem.

Parmeno, perii] Argumentum a dictis: quod ait, *Parmeno, perii.* Idem.

Parmeno] Moraliter, et antonomasiace nomen repetit. Et significanter fecit, non addendo *dicebat,* et in μιμητικὸν a διηγηματικῷ transeundo. Et mire interposuit nomen, ut affectum doloris ostenderet. Sic Virgilius: ‘ Anna, fatebor enim.’ *Idem.*

58 *Parmeno, &c. Parmeno*] Ἐν ἤθει repetit nomen. *Idem.*

59 *At te DI Deæque perduint*] Obtinuit et persuasit servus. nam jam meretrix seni irascitur, non Pamphilo. *Idem.*

At te dii deæque perd.] Hunc versum ejicit Guyetus. Sed magna est ratio Donati, et quæ merito eum tueatur. Bene enim consilium poëtæ videtur conjecisse, cum annotat: ‘ Obtinuit et persuasit servus. nam jam meretrix seni irascitur, non Pamphilo.’ id voluerat tam diligens amplificatio narrationis, de qua modo egimus. *Bœclerus.*

Cum istoc odio] Cum instantia ac molestia. *Donatus.*

60 *Ad pauca ut redeam*] Tanquam multa sint, quæ de Pamphili amore dici possint. *Idem.*

Ad pauca ut redeam] Præceptum oratorium in longa narratione, pro veritatis inquisitione. reddit enim auditorem acriorem, quem spes finis recipit fatigatum. *Idem.*

Ad pauca ut redeam] Ut paucis absolvam. Phorm. IV. 3. ‘ Ut ad pauca redeam, ac mittam illius ineptias.’ *Mer. Casaubonus.*

Uxorem deducit domum] *Uxor* dicitur, vel ab ungendis postibus, et figenda lana: id est, quod quum puellæ nuberent, maritorum postes ungebant, ibique lanam figebant. vel quod lotos maritos ipsæ ungebant. cujus rei testis Ennius: ‘ Exin Tarquinium bona fœmina lavit et unxit.’ *Donatus.*

Uxorem deducit domum] Quod vulgo, *uxorem ducit* vel *domum ducit.* Plaut. ‘ Nam bona uxor, si ea quidem deducta est usquam gentium, ubi ea posset inveniri? verum egone eam ducam domum Quæ mihi dicat,’ &c. *Mer. Casaubonus.*

61 *Nocte illa prima*] Pronuntiandum acutius *illa prima,* quasi dicat, plena desiderii, plena cupiditatis. Similiter addidit *virginem.* et expresse, ‘ Non attigit nocte illa prima.’ Quasi dicat, plena amoris et plena dulcedinis: ut mirum sit quod infertur, *Non tactam virginem.* Et hic argumentum est, quanta fecerit Pamphilus erga amicam suam. *Donatus.*

Virginem non attigit] *Virginem* ἔμφασις est: quamvis non amatam, virginem tamen. et non dixit, non amplexus est: sed, ‘ Ne attigit quidem.’ *Idem.*

62 *Quæ consecuta est nox*] Eam primam noctem scilicet. *Idem.*

Digitized by Google

Nihilo magis] Quasi in nihilo possit esse magis aut minus. Et *nihilo magis*, asseverationis est. *Idem.*

Eam nihilo magis] Ea nocte eam nihilo magis attigit. *Mer. Casaubonus.*

63 *Quid ais? cum virgine una*] Invenitur quasi interjectio *una*, id est, simul uno loco. *Donatus.*

Quid ais? cum virgine, &c.] Comice narratio distinguitur et eleganter sermone ad meretricis ingenium apto. *Bœclerus.*

Cum virgine] A persona. *Donatus.*

Una] A loco. *Idem.*

Adolescens] A persona. *Idem.*

Cubuerit] Ab habitu et occasione. *Idem.*

Cum virgine una adolescens cubuerit] Argumenta in conjecturam necessario posita: quibus Terentius ex utraque parte disputans, τὸ ἀπίθανον purgat, ne quis illum stulte hæc posuisse judicaret. Hæc enim meretrix tarde credit argumentis, ne a Parmenone vincatur. Hinc est quod ait Horatius, 'Vincere Cæcilius gravitate, Terentius arte.' *Idem.*

64 *Plus potus*] Ab impulsione, et ex accidentibus. *Idem.*

65 *Non verisimile dicis*] Αὔξησις perversa: prius est enim verum, deinde verisimile. Sed ideo sic dicit, quia est sæpe non verisimile, verum tamen: ut, Decios pro alieno commodo mori voluisse. *Idem.*

Non verisimile dicis] Hoc jam plus est, tantum eum amasse Bacchidem, quantum non possit credi. *Idem.*

66 *Credo ita videri tibi: nam nemo ad te venit*] Magno compendio usus est, non ostendens cur hoc falsum sit, quod putet meretrix: sed cur hoc putet. ita ex ejus persona totum refellitur, quod objicit. *Idem.*

67 *Ille invitus*] *Invitus* dicendo, quasi admonet iterum iterumque. ut Virgilius, 'Italiam non sponte sequor.' *Idem.*

68 *Quid deinde fit*] Interponitur persona ad exitum festinans: ut alibi, 'Quam metui quorsum evaderes!' * *Idem.*

Diebus sane pauculis post] Hic exitus est. *Idem.*

69 *Pamphilus me solum seducit foras*] Ne testis quisquam et arbiter secretorum interveniat. *Idem.*

Me solum seducit foras] Familiaris in servo jactantia, de dominorum familiaritate, simul quia decens est, ut per eum, quid gestum sit, spectatores sciant. *Idem.*

Pamphilus me solum sed.] Fides totius narrationis in hoc vertitur. *Bœclerus.*

70 *Narratque, ut virgo a se integra etiam tum siet*] Hoc est illud quod supra dixerat, 'Nocte illa prima virginem non attigit.' *Donatus.*

71 *Seque ante, quam eam uxorem duxisset domum*] Bonus color purgationis: diceretur enim, Quare si illam odio habebat, ducebat uxorem. *Idem.*

Seque ante, quam eam uxorem] *Antequam ux.* Mer. Casaubonus.

72 *Tolerare posse*] *Tolerare*, verbum est male patientis. *Donatus.*

73 *Quam decrerim me non posse diutius habere*] Ἀποστροφὴ καὶ ἠθοποιΐα, ἀπὸ διηγήματος εἰς μιμητικήν. *Idem.*

Decrerim] Statuerim et defixerim. *Idem.*

Sed quam decrerim me non p. d. &c.] Vertitur narratio in προσωποποιΐαν μιμητικήν, ordinario apud Comicos schemate. quod et Donatus monet. Sensus et φράσις, aliqua declaratione opus habet. In prima consultatione, Pamphilus hoc dicit: Integra et intacta dimittenda est, quam segregare a me decrevi. In altera: Cum repudiari honeste non possit, operam dandum est, ut sua sponte abeat. Prius consilium in hunc modum proponitur: Quoniam decrevi, me non posse cum hac ætatem degere, (id enim est, *diutius habere*,) nihil aliud superest, quam ut a me discedat, sicut accepi. Si

aliter fieret, i. e. si eam, dum mecum est, attingerem, contumeliæ me postulare et injuriæ haud immerito posset. cujus rei exemplum in Phormione poëta exhibet, quando conjugem *item ut meretricem, ubi abusus sis, amittere*, nefas esse ostenditur. atque hoc esset, *ludibrio haberi.* unde in Pamphilum, infamia ; in segregatam immedicabile detrimentum, quantum ad muliebrem insequentis temporis fortunam, emergebat. Bene igitur et honeste Pamphilus : 'Quam decreverim me non posse diutius habere, eam ludibrio haberi, quin (i. e. quo minus) integram itidem reddam, ut accepi ab suis,' id vero, 'neque honestum mihi, neque utile ipsi virgini est.' qua figura, summam ibi infamiam, hic irreparabile damnum signari, palam est. vide omnino Guyetum.

Altera deliberatio hoc fere ambitu concluditur. Si remittere volo in domum patris, aut causa proferenda est repudii, aut absque causa et juris titulo repudiare eam oportet. Causam vero, quæ me ab illa abstrahit, et alibi attinet, in publicum efferri, non uno nomine 'Incommodum mihi esse arbitror.' Repudiare autem, nec repudii causam repudiatæ dicere, parentibus ejus approbare, incivile, *superbum*, insolens. Relinquitur, ut sperem, sponte abituram, si cognoverit, mihi animum ab hisce nuptiis prorsus abhorrere. Hæc verissima hujus loci sententia est. in quo nec se nec alios expediunt eruditorum nonnulli. Sunt, qui τὸ *proferre* in *perferre* mutatum cupiant. Non enim satis ceperunt, quid esset, *hoc* proferre. *hoc* i. e. quod amoris meretricii causa repudium cupiam, nec possim ad stabile connubium animum applicare. Donatus : '*Hoc ego proferre.* amorem scilicet meretricis.' recte. 'Cui tu nihil dicas vitii,' Guyetus explicat, erudite sane. vide Chrestomath. Alii τὸ *cui* ad patrem referunt. *Bæclerus.*

74 *Eam ludibrio haberi*] Honesto verbo et pudoris pleno usus est : et nove pro, vitiari. *Donatus.*

Ludibrio haberi] Nove, inquit Don. pro, vitiari : et honestum pudorisque plenum verbum pronuntiat. recte hoc, ex sanctæ linguæ consuetudine ; ut Gen. XXXIX. 11. 14. &c. ubi vulgata non male, *illudere*, quomodo et alii Latini autores in eadem notione. *Mer. Casaubonus.*

75 *Quin*] Quo minus. *Donatus.*

Integram] Id est, honestam. non enim dixit, spoliatam virginem aut mulierem. *Idem.*

Ut accepi a suis] Vigilanter quidem integram specificat : id est, talem, qualem accepit a suis. potuit enim vitiatam accepisse, ut sæpe evenit. Ergo non abundat, *ut accepi a suis*, sed habet significationem. *Idem.*

77 *Pium ac pudicum ingenium narras Pamphili*] Erga meretricem *pium*, *pudicum* erga virginem. Cogitur pium dicere Pamphilum, quem perjurum putabat. *Idem.*

Pium et pudicum ingenium narras Pamphili] An simul erga virginem et pium et pudicum ? an pium erga meretricem, pudicum erga virginem ? *Idem.*

Pium ac pudicum ingenium narras Pamphili] Nuspiam disertiores sibi videntur Grammatici, quam in explicandis, quæ ἐκ παραλλήλου ponuntur. Scire utique possunt, eruditos multam plerumque philosophiam hac figura concludere. sed interpretatio non est cujusvis operæ. Donatus hic : 'Erga meretricem pium ; pudicum erga virginem.' Et iterum in eodem commentario : 'An simul,' &c. Ad virginem et ejus domum spectare utrumque vocabulum, orationis series, et poëtæ consuetudo, non longe arcessentis judicia de moribus, ostendunt. *Pietati* honestatis et juris religio potenter inest. *Pium* ingenium idem hic est, quod in Andria Teren-

Digitized by Google

tius dixerat *bonum*: 'Quandoquidem ipse est ingenio bono, Quumque huic veritus est optimæ adolescenti facere injuriam.' Non alia hic sententia. *pudicum* autem, verecundiam illam notat, quam Pamphilus ipse sibi debuit, indignum se illud existimando, quod ab honestate tantum abiret. qui enim abuti honesta fœmina et postea dimittere eam in animum induceret, injuriam atrocem in illam, turpitudinem in se admitteret maximam. injuriæ pietas obstat, turpitudini pudor. *Bœclerus.*

78 *Hoc ego proferre*] Verba Pamphili sunt: non ut quidam putant, ad personam Parmenonis referentes. *Donatus.*

Hoc ego proferre] Amorem scilicet meretricis. *Idem.*

Incommodum esse mihi arbitror] Propter patris iram, qui autor istarum nuptiarum. *Mer. Casaubonus.*

79 *Patri*] Proprio patri Phidippo. *Idem.*

Cui nihil dicas vitii] Nunc *vitii*, culpæ uxoriæ. *Donatus.*

Nihil dicas vitii] Sine justæ caussæ allegatione. *Mer. Casaubonus.*

81 *Mecum esse*] Uxoris loco: ut apud Plautum sæpe. *Idem.*

Abituram denique] *Denique*, moram significat, et postremam tarditatem. itaque postremo, vel sero abituram indicat. *Donatus.*

82 *Quid interea*] Exultantis est, et gestientis audire. *Idem.*

Interea] Inter eos dies. *Idem.*

83 *Postquam hunc alienum ab sese videt*] Pro *alienatum* dixit. ut in Phormione, 'Quid ego vobis, Geta, alienus sum?' Nam quomodo *alienum*, si amabat, dixisset? *Idem.*

Postquam hunc alienum] Oratorie, non jam Bacchidem excusat, quam a verisimili causa vult inducere, quod ipsa sit in Pamphilum durior. *Idem.*

Alienum ab sese videt] Id est maritum: nam hoc nomen a meretricibus alienum est. *Idem.*

84 *Maligna multo*] *Maligna*, difficilis ac superba. *Malignus* est, qui difficultatem sui ostendit. *Idem.*

Procax] Dispoliatrix et petax. *Procare* enim, est petere. Virgil. 'Procacibus austris,' id est, impudentibus. nam qui multum petit, impudens est et procax. Unde et *proci* dicti sunt, qui filias alienas in matrimonium petierunt. *Idem.*

85 *Non ædepol mirum*] Obtinuit quod volebat Parmeno. nam credidit Philotis injuriam factam Pamphilo. *Idem.*

Non edepol mirum] Donatus hic annotat: 'Obtinuit,' &c. credidit, inquam, dum excusat: nec mirum esse, ait, si quid in Pamphilum durius consuluisset Bacchis. *Bœclerus.*

Atqui ea res multo maximo] Opportune concitatius Pamphilum defendit Parmeno, postquam Philotis inducta est, ut fateretur injuriam factam. *Donatus.*

Atqui ea res] *Atqui*, imo. Legitur et *atque*. Idem.

87 *Et illam*] Meretricem malam. *Idem.*

Et hanc, quæ domi erat] Uxorem modestam. *Idem.*

Et illam, et hanc quæ domi erat] *Illam* quæ meretrix esset: *hanc*, id est, uxorem. *Idem.*

Cognovit] Diligentius et attentius consideravit. nam *cognoscere*, est diligenter et attente considerare. *Idem.*

Cognovit satis] Bene *satis*, ex ipsius moribus, et ex meretricis. *Idem.*

88 *Ad exemplum*] Quasi ad imaginem, et collationem, et speciem comparationis. *Idem.*

Ad exemplum ambarum mores earum existimans] Donatus: 'Quasi,' &c. Nihil satis expedivit. Res mira: omnes videntur sibi intelligere, et interpretari hunc versum, dum nihil agunt interim. non enim sufficit dicere: 'Mores earum comparavit ac contendit, et de utriusque moribus ex hac comparatione judicavit.' non-

Digitized by Google

dum enim nec de φράσει, nec de συντάξει constat. in qua re cum non parum incommodi videret Franciscus Guyetus, versum totum delevit. Majoris id esse candoris dixeris, quod fateri ita voluit, non satis commode explicari posse; ut cum Terentiana scilicet stili civilitate consentiat explicatio, ac eruditis approbari queat, Sive enim dicas: *earum ambarum mores, ad exemplum existimavit;* satisne Latinum erit, *ad exemplum existimare*, ut efficiat sensum, quem vis? Sive ita distinguas: *ad exemplum ambarum, mores earum existimans*, quid aliud poteris afferre melius quam ut dicas, *exemplum*, cottidianæ vitæ consuetudinem esse, *mores* ad ingenium notandum pertinere? q. d. exigendo et comparando hujus consuetudinem, ad illius consuetudinem, quo ingenio utraque esset, facile judicare potuit ac deprehendere. nam 'Cotidianæ vitæ consuetudo, ut cujusque ingenium sit, declarat maxime.' Heaut. II. 3. 43. Nec dubitandum est de re, quin de comparatione liberalis in Philumena ingenii, meretricis ingenium parum liberale perspexerit Pamphilus. id quod vs. 89. et seq. satis ostenditur. sed quid in verbis desiderare queant eruditæ aures, norunt, qui castum Terentiani sermonis genium intelligunt. *Bœclerus.*

Existimans] Intelligens. *Donatus.*

Mores earum æstimans] Mores earum comparans ac contendens; et de utriusque moribus ex hac comparatione judicans. *Mer. Casaubonus.*

89 *Hæc, ita ut liberali esse ingenio decet*] Qualitas comparativa. *Donatus.*

Hæc ita uti liberali esse ing. &c.] Egregie induxit hanc figuram Poëta, ut quantum præstaret matronæ virtus meretriciis moribus intelligendum daret: dum enim adolescens uni deditus meretrici fuit, non statim deprehendit fucatos mores, et nihil ex sincero trahentes. Verum postquam comparandi copia fuit, non potuit liberali Pamphili ingenio (tale enim facit poëta) dubium esse, quid amari, quid præferri deberet. Ingenia enim similitudine sibi conciliantur invicem. atque ut pravi facile inter se conspirant; ita præstantes nec distortas naturas arcano quodam et elegante commercio consentire videmus. cujus sententiæ vim, quasi obiter, sed penetrabili efficacia, extulit noster in illis: 'Huc transtulit Amorem, postquam par ingenium nactus est.' *Bœclerus.*

Uti liberali esse ingenio decet] Ut eam decet, quæ liberali sit ingenio. Cæterum, posterius membrum comparationis consulto omittit, ne meretricem absentem insectando præsentem offenderet. *Mer. Casaubonus.*

90 *Pudens, modesta*] Hæc contra vitia meretricia posuit. Pudens hæc, illa procax: modesta hæc, illa maligna. reliqua vero superadduntur, ornamenta uxoris, matronæque laudes. *Donatus.*

Incommoda atque injurias] Callide, laudata uxore non repetit vitia meretricis apud meretricem: et simul contentus de uxoris laudibus, vitia meretricis intelligit. *Idem.*

Incommoda atque injurias viri omnes ferre] Figura ἔλλειψις. *Idem.*

Tegere] Hoc plus est, quam ferre. et *tegere*, quod meretricem amaret. Et plus dixit *tegere*, quam celare. *Tegere* enim ad hoc dixit: ut non solum cuiquam non ediceret, sed et ne quis sciret. *Idem.*

92 *Hic animus*] Oratorie dixit; non enim Pamphilum dixit, sed animum Pamphili. *Idem.*

Hic animus] *Hic* pro *tum*. Virgilius, 'Hic annis gravis, atque animi maturus Alethes.' *Idem.*

Uxoris misericordia] Ἀμφιβολία. *Idem.*

Uxoris misericordia] Recte, quia ex misericordia amor nascitur. Sic et in Phormione, 'Misertum est, virgo ipsa facie egregia.' Virgilius, 'Heu

Digitized by Google

quibus ille Jactatus fatis!' *Idem.*

93 *Devinctus, partim victus*] De proximo repetivit παρόμοιον, *devinctus, victus.* Idem.

Devictus] Alii melius, *Devinctus. devinctus, victus,* elegans παρόμοιον. *Mer. Casaubonus.*

Partim victus hujusce injuriis] Qualitas relativa. *Donatus.*

94 *Paulatim elapsus*] Adeo est tardus amor Pamphili et magnus, ut etiam post injurias difficile discedat. *Idem.*

Elapsus] Animus, non Pamphilus. *Idem.*

Huic] Alii, *huc.* Mer. Casaubonus.

95 *Postquam par ingenium nactus est*] An sibi par? an absolute bonum? ut dicimus, 'Si par est facere te.' Ergo aut sibi par, aut uxori: id est, liberali fœminæ. *Donatus.*

Par ingenium nactus est] *Par ingenium,* eandem voluntatem. Sallustius, 'Quos eadem odisse, et eadem metuere id unum coëgit.' Idem alibi, 'Nam idem velle, atque idem nolle, ea demum firma amicitia est.' *Idem.*

Par ingenium nactus est] Quod mori et amori suo melius congrueret: ille 'Pius ac pudicus,' ut paulo supra; hæc, 'Pudens, modesta,' &c. ut modo. *Mer. Casaubonus.*

96 *Interea in Imbro moritur cognatus senex*] Bene causa abitionis Pamphili narratur. *Donatus.*

Imbro] Insula Thraciæ proxima. *Mer. Casaubonus.*

Moritur cognatus senex] Bene quod ait *senex:* nam acerbum funus non conveniebat fabulæ. In comœdia itaque apud Terentium, aut meretrix molesta, aut ex duabus una uxor moritur, aut senex. Ita ex hujusmodi mortibus, vel incommodum vitatur, vel lucrum insuper nascitur, ut non sit causa lugendi. *Donatus.*

97 *Horum*] Maluit *horum,* quam *dominorum,* dicere. *Idem.*

Ea] Quæ ex cognato sene. nam mortui senis commemoratio, ex communi loquentium consuetudine, tacitam habet et hæreditatis significationem, quo spectat relativum illud, *ea.* Mer. Casaubonus.

Ad hos redibat lege hereditas] Verbo juris usus est: ea enim legitima est hæreditas, quæ familiæ debebatur. *Donatus.*

98 *Eo amantem*] Modo jam uxorem: non enim amicam. *Idem.*

Invitum Pamphilum extrudit pater] Invitum recessisse vis verbi demonstrat. Nam proprie *extrudere* dicitur, qui manibus expellit: sed hic translatione usus est, ut ostenderet, tantum importunitatis verbis senis fuisse, quantum impulsio manuum efficere potuisset. *Idem.*

Extrudit] Verbum necessitatis et aptum importunitati. *Idem.*

99 *Relinquit*] Inertia præsentis temporis. Legitur et *reliquit.* Idem.

Relinquit cum matre hic uxorem] Præparatio ad futurum errorem. *Idem.*

100 *Nam senex rus abdidit se*] *Nam* hic inceptiva particula est. ut, 'Nam meus conservus est homo haud magni pretii.' Plautus in Milite Glorioso. *Idem.*

Rus abdidit se] Verbum reprehendentis senem: quod, *se abdidit,* dixit. *Idem.*

Huc raro in urbem commeat] *Huc* bene dixit, ut ostendat Parmenonem in urbe esse. Mira οἰκονομία. fac enim præsentem, et nullus error in fabula est. *Idem.*

Commeat] *Commeare* est abesse inde, ubi te esse oporteat. Ergo hoc dicto ostendit, quam raro ad urbem veniat senex. quippe *commeatus* est ex aliqua commoratione temporalis abscessus. *Idem.*

101 *Quid adhuc habent infirmitatis nuptiæ*] Bene usque adhuc suspensa narratio est. et in hac interrogatione quasi substomachatur Philotis decepta, quod nihil videat infirmitatis

in nuptiis, quod optaverit. *Idem.*

Quid adhuc habent] Hoc tristior meretrix dixit. *Idem.*

Infirmitatis] Instabilitatis. Phorm. act. v. sc. 1. *Mer. Casaubonus.*

102 *Nunc audies*] Sic ait, quasi jamdudum audire cupienti, vel quasi ad molestam percontatricem. *Donat.*

103 *Bene conveniebat sane*] *Bene*, pro multum: et *sane*, valide. quia qui sanus, idem et validus. *Idem.*

104 *Interim miris modis odisse*] Huc usque Parmenonem Poëta verba passus est dicere; cætera actibus servaturus. *Idem.*

Interim miris modis] Mire ad finem comœdiæ rerum explanatio reservatur. namque si quæras, fallitur Parmeno, quum non odio socrus, sed pudore simultatem adversus socrum Philumena simulaverit. *Idem.*

Interim] Modo repente: et est adverbium temporis. *Idem.*

Miris modis] Miris exemplis. *Idem.*

105 *Postulatio*] Expostulatio, querela. sed proprie *expostulatio* est apud illum ipsum, qui peccaverit. *postulatio*, de illo apud alterum. *Idem.*

Postulatio] Expostulatio, querela. ex quibus non solum amor sæpe confirmatur: (And. act. III. sc. 3. 'Amantium iræ, amoris redintegratio est:') sed et dulcior interdum fit amoris fructus; ut apud Ælianum De Var. Hist. nescio quis, *εἰ δέ τι καὶ ἐγὼ ἡδῶν ἐπαΐω, ἥδιστον εὑρίσκω εἶναι τοῖς ἐρῶσι πρὸς τὰ παιδικὰ ἐκ διαφορᾶς καταλλάσσεσθαι. M. Casaubonus.*

106 *Quid igitur*] Recte dixit, si hoc non fuit, quid ergo? *postulatio*, querela et quasi justa interpositio querelarum. *Donatus.*

Quid igitur] Unde igitur de odio tibi constat? *Mer. Casaubonus.*

107 *Fugere e conspectu illico*] Bene *e conspectu:* utpote, quæ caveret gravida intelligi. Sed tamen subjungit, *videre nolle:* ut ignorantia Parmenonis appareat, qui argumentum odiorum credidit, quod Philumena neque videri vellet, neque videre. *Donatus.*

Fugere e conspectu] Ne videretur. *Id.*

108 *Videre nolle*] Ne videret. *Idem.*

Denique, ubi non quit pati] *Pati* et sustinere, et sustineri intelligi potest hoc loco. utrum postquam non potuit sustinere socrum? an postquam illam socrus ferre non potuit, sic se celantem nurum? Potest etiam sic intelligi, Ubi non potuit argumenta odii sui ipsa nurus pati et continere, migravit ad socrum. *Idem.*

Non quit pati] Tolerare aut tolerari: quia *patior* commune est, nam 'patior te,' et 'a te,' dicimus. *Idem.*

Accersi ad rem divinam] Tum enim amici et familiares vocari solebant. *Mer. Casaubonus.*

Abiit] Proprie *abiit:* quia non expectavit ut mitteretur. *Donatus.*

110 *Ubi illic dies est complures*] Ἀρχαΐσμὸς *dies*, non *diebus* dixit. *Idem.*

Accersi jubet] Non addidit *quæ*, quia intelligitur. *Idem.*

Accersi jubet] Socrus scil. *Mer. Casaubonus.*

111 *Dixere causam tunc, nescio quam*] Ideo *nescio quam*, quia nullius momenti, ac falsam. *Donatus.*

Dixere causam tunc nescio quam] Nescio quid causati sunt. *Mer. Casaubonus.*

112 *Nemo remisit*] Hic jam apertius odium videtur, ubi nec jam fingitur causa. *Donatus.*

Postquam accersunt] Subauditur *nostri*, id est, missi a socru. *Idem.*

Postquam accersunt] Id est, missi a nobis scilicet. Et mira varietas. *Id.*

114 *It visere*] Ut, 'Populare penates Venimus.' *Idem.*

It visere ad eam] *Visere*, officii est: *videre*, quærentis aliquem. *Idem.*

Admisit nemo] Injuriosa etiam ipsa pronuntiatio est. *Idem.*

Hoc ubi senex rescivit] *Scimus* quæ ad nos deferuntur: *rescimus* celata. *Id.*

115 *Heri ea causa*] Bene *ea causa*, quippe qui se ruri abdidisset. *Idem.*

117 *Nondum etiam scio*] Παρέλκον

Digitized by Google

tertium: et deest *scire*. Et est σύλληψις, *scio scire*, cum ἀναβάσει. *Idem.*

Nondum etiam] Recte servavit reliquis partibus fabulæ pendulum et attentum spectatorem. *Idem.*

118 *Nisi sane curæ est, quorsum eventurum hoc siet*] Bene, quia curiosus est Parmeno, et idem garrulus. nam per totam fabulam talis inducitur. *Idem.*

Nisi sane curæ est] Vide Phorm. act. III. sc. 1. *Mer. Casaubonus.*

Quorsum eventurum] Ἔλλειψις. deest *scire*. Donatus.

119 *Habes omnem rem*] Quasi dicat, quam audire expetisti. *Idem.*

Pergam quo cœpi hoc iter] *Pergam hoc iter:* ut, 'Tendere iter pennis.' *Idem.*

Quo cœpi hoc iter] Ad portum scilicet. *Idem.*

120 *Nam constitui cum quodam hospite*] Dicit causam cur in reliqua fabula non appareat persona hujus meretricis. *Donatus.*

Constitui] *Constitui* proprie. nam de hujusmodi rebus dicitur convenire et constituere, de cujusmodi rebus apud extraneos meretrices agunt. *Idem.*

Nam constitui] Heaut. act. IV. sc. 4. 'Aut cum venturam dixero et constituero,' &c. *Mer. Casaubonus.*

121 *DI vortant bene quod agas*] Sæpe enim res eveniunt aliter, quam volumus: et ideo *vertumnus* colitur, qui præest rebus vertentibus. *Donatus.*

ACTUS II.

SCENA I. Satura est hæc scena, Octonariis et Senariis Iambicis, tum septenariis Trochaicis constans. *Bœclerus.*

Pro Deum atque hominum fidem] *In hac scena accusatio socrus est: quæ se conjecturaliter defendit dicens nihil a se factum in perniciem nurus.* Donatus.

1 *Pro Deum atque Hominum fidem*] Ἐμπαθῶς ab exclamatione cœpta scena est. Senex enim est difficilis et iratus. *Idem.*

Quod hoc genus est? quæ hæc est conjuratio] Conatur Terentius adversus famam socrum bonam reperire, et incipit a generali exclamatione, quo vehementior sit ejus accusatio: paulatimque ad speciale crimen descendit. *Idem.*

Quod hoc genus] Accusatio a persona: cui accidit ex sexu, quod socrus est. *Idem.*

Quod hoc genus est] *Quod genus*, i. e. *hominum*. Virg. vel eo respicit, quia ut genus, ita et mores sæpe: boni ex bonis, &c. Vide Phorm. act. I. sc. 2. *Mer. Casaubonus.*

1 et seq. Ut æquissimam esse hanc socrum constaret, Poëta omnes socrus accusari fecit. nam et accusatio illustrabit virtutem innocentis et comparatio. pertinetque hic locus ad explicandum fabulæ titulum.' *Bœclerus.*

Conjuratio] *Confessio* bonæ rei est: *conjuratio* malæ. et inde conjuratio Catilinæ dicta est. *Donatus.*

Quæ hæc conjuratio] Accusatio a re. *Idem.*

2 *Ut omnes mulieres*] In lib. Bembi et Victorii, *utin' omnes.* quod commotum, fervidumque magis est, et homini irato convenit magis. Post istud, *conjuratio*, distinctio interrogativa poni debet. *Faber.*

Ut omnes mulieres eadem æque studeant] Bono argumento utitur. Læsisti nurum, quia socrus es: et nulla socrus diligit nurum. *Idem.*

Ut omnes mulieres] Accusatio a causa eadem. *Idem.*

Studeant] Majoris operis est *studere*, quam *velle*. Idem.

Nolintque omnia] Menand. Γυνὴ γυ-

Digitized by Google

ναικὸς τρόπον οὐδὲν διαφέρει. *Mer. Casaubonus.*

3 *Neque declinatam quidquam*] Id est, flexam vel inflexam, ab eo quod declinaverit: ne parum sit, diversam vel dissimilem dixisse. ut est illud, 'Illum tumultum inflexit.' *Donatus.*

4 *Itaque adeo uno animo*] Nescias an ex sententia hac, vel adeo ex hac scena nomen fabulæ sit inventum. *Idem.*

Itaque adeo] Necessaria sententiæ ἀμφιβολία, ad describendam utramque personam. *Idem.*

Itaque adeo uno animo omnes socrus oderunt nurus] Nemo potest hic dubitare, aut de ambiguo sensu queri, socrus enim accusantur, non nurus. Donatus summam ponit: 'Læsisti nurum, quia socrus es: et nulla socrus diligit nurum.' Mox non inerudite, 'necessariam sententiæ ἀμφιβολίαν' agnoscit, 'ad describendam utramque personam.' *Bæclerus.*

Itaque adeo uno animo omnes socrus oderunt nurus] Necessaria sententiæ ἀμφιβολία, ad describendam utramque personam, ait hic Don. ambiguitas autem ex eo, quod utrumque *socrus*, et *nurus*, vel ut accusativi, vel ut nominativi possint accipi; sed ideo quæsita ambiguitas, quia utrolibet accipias modo æque vera fuerit oratio, nam et τὰς socrus ut plurimum oderunt αἱ nurus, et τὰς nurus αἱ socrus. *Mer. Casaub.*

5 *Viris esse advorsas*] Aliud argumentum: Læsisti nurum, ut mihi adversareris. nam mulier es, et mulieres omnes adversantur viris. *Donatus.*

Æque studium est] *Studium*, est voluntas hominis attentior atque impensior. *Idem.*

Similis pertinacia est] Αὔξησις. nam *studium* et bonum est: *pertinacia* vero nunquam non mala. *Idem.*

6 *In eodemque omnes mihi videntur ludo doctæ ad malitiam*] Tria in accusatione posuit, ex quibus duo sunt communia, unum ipsius, quod mulier est, et quod socrus, communia: quod ipsa specialiter magistra est ad malitiam Sostrata. Ex his colligit injuriam passam nurum per conjecturam. *Idem.*

In eodem ludo] In eadem schola: vel eodem Gymnasio. *Mer. Casaub.*

7 *Et ei ludo, si ullus est, magistram*] Magna amplificatio criminis. Dubitat an sit ludus malitiæ: et magistram non dubitat Sostratam, sed, 'Certo scio,' inquit. *Donatus.*

8 *Me miseram*] Et hæc ἐμπαθῶς cœpit, sed ad misericordiam spectat defendentis oratio. *Idem.*

Quæ nunc, quamobrem accuser, nescio] Oratorie pro se loquitur mulier, siquidem majoris innocentiæ est nescire crimen, quam defendere. et his verbis ostenditur, sine noxa esse etiam Philumenam: non solum hanc, quæ loquitur, Sostratam. *Idem.*

9 *Non ita me DI ament, mi Laches*] Modo *mi Laches* non est blandientis, sed ejus qui periclitetur innoxius. *Idem.*

Non ita me DI bene ament] Ἄτεχνος πίστις per jusjurandum. *Idem.*

Non, ita me DI bene ament] Animadvertendum, veteres, non minus εὐφημισμὸν in verbis, quam κακέφατον neglexisse: velut hic, *Ita me DI bene ament.* Idem.

10 *Itaque*] Modo duæ partes sunt orationis. *Idem.*

Una inter nos agere ætatem liceat] Virg. 'Omnes ut tecum meritis pro talibus annos Exigat, et pulcra faciat te prole parentem.' *Mer. Casaubonus.*

DI mala prohibeant] Seniliter odit uxorem, cujus amor optabilis fuit in adolescentia. *Donatus.*

DI mala prohibeant] Ut una inter nos agamus ætatem. *Idem.*

Dii mala prohibeant] Sc. 'Ut una,' &c. et 'Seniliter,' &c. ita Donatus. Satisne ἠθικῶς hoc fieri putabimus, si senex iracundior sane, minime ex durissimis tamen, uxoris præsentis mor-

Digitized by Google

tem optèt, quod plerique hic putant intelligi? an Comœdia Terentiana huc progreditur? Manifesto hoc fieri vix crediderim. itaque rectius forte fuerit, ut credamus, secum hæc Lachetem in iracundia mussitare; non audiri ab uxore velle. Qui diversum sentiunt, tolerabilius ita explicarent, quasi Laches potius sibi optaret mortem, quam uxori. Sed quod ante dixi, verius videtur. inter orationem enim Sostratæ murmuratur: quæ connectenda est: 'Non, ita me dii ament, mi Laches: itaque una inter nos agere ætatem liceat: meque abs te immerito esse accusatam postmodo resciscès.' *Bœclerus.*

Mala prohibeant] Ut una inter nos agamus ætatem. Plaut. in Trin. 'M. Quid agit tua uxor, ut valet? plus quam ego volo:' et quæ ibi sequuntur. *M. Casaubonus.*

11 *Postmodum resciscès*] Hæc figura ab oratoribus ἐπάγγελμα nominatur: in qua aliquid promittimus judicibus nos probaturos, quum metuimus, ne quid illis temere persuasum sit. *Donatus.*

Postmodum resciscès] Fiducia innocentiæ. *Resciscere* est, quum quod de industria celatur, vix argumentorum vi agnoscitur. *Idem.*

12 *An quidquam pro istis factis*] Amare; παρὰ προσδοκίαν. *Idem.*

An quicquam pro istis, &c.] Nota ἐνέργειαν Poëtæ et δεινότητα in augendo amplificandoque. crimen erat: 'offendisti nurum, atque ut abiret effecisti.' Hæc sunt *facta ista*, quæ nulla reprehensione satis exaggerari possunt: quæ *dedecus* et *luctum* in omnem familiam inferunt; quæ *inimicitias* in affines spargunt; quæ sacra necessitudinis exoptatæ violant ac perturbant. considera singula verba, et exquire, si quid potuit comprehendi plenius, aut gravius incusari. *Bœclerus.*

13 *Quæ me, et te, et familiam*] Jam sic accusat, quasi probaverit crimen. et est amplificatio. *Donatus.*

Quæ me, et te, familiam] Hæc exaggeratio est, quæ δεινότης appellatur, quum ex uno maleficio multa fiunt ab oratoribus crimina. *Idem.*

Dedecoras] *Dedecoratur*, quod honestum est; *turpatur*, quod honestum est corporale. *Idem.*

14 *Ex amicis inimici ut sint*] Operosius locutus est. ut in Andria I. 1. 10. 'Feci ex servo ut esses libertus mihi.' Ita Cæsar, B. C. III. 104. 'Plerumque in calamitate ex amicis inimici existunt.' Et ex diverso: 'Cum eo reveni ex inimicitia in amicitiam,' apud Plautum Sticho, III. 1. 8. *Bœclerus.*

15 *Dignum, suos cui liberos committerent*] Multum sonanter, et accusatorio strepitu, nec masculinum genus nec fœmininum posuit: nec unam, sed liberos. Sic Cicero, 'En cui tuos liberos committas:' quum de uno ageret, et, 'Habemus enim liberos:' de puella. *Donatus.*

Dignum] Sic dixit *dignum*, ut honoris genus sit, accipere uxorem meruisse. *Idem.*

Suos cui liberos committerent] Nota liberos in significatione etiam unius filiæ. *Idem.*

16 *Tu sola exorere*] Emergis, reperiris. Verbum hoc impudentiam notat. Cicero, 'Exortus est servus, qui quum in eculeo appellare non posset, eum accuset solutus.' *Idem.*

Exorere] Existis. *Exoriri* dicitur, qui non expectatus invadit in aliquem. *Idem.*

Tu sola exorere] Emergis, reperiris. verbum hoc impudentiam notat. Don. recte sane. nam τὸ *oriri* proprie de magnis dicitur, ut de Sole, vulgo. et Hor. de Aug. 'Nil oriturum alias, nil ortum tale fatentes.' Hic igitur de muliere, cum indignatione, ac contemptu: q. d. Tu muliercula inventa es, quæ tantum tibi pro tua impudentia sumeres, &c. *Mer. Casaubonus.*

17 *Tu inquam mulier, quæ me omnino*

Digitized by Google

lapidem, non hominem putas] *Tu mulier*, ἔμφασιν malitiæ habet. et omnino expressio consuetudinis est ad indignationem. Et lapis nunquam utilis, nisi ad telum, quem magis ad injuriam delegit. nam saxum melius, quam lapis. Ut Virgilius: 'Saxaque subvectare humeris.' *Donatus.*

Tu inquam mulier] Sic Euripides: Πολλὰς ἂν εὕροις μηχανὰς, γυνὴ γὰρ εἶ. et Virgilius: 'Varium et mutabile semper Fœmina.' *Idem.*

Quæ me omnino lapidem, haud hominem putas] Heaut. act. v. sc. 1. 'Non (ita me dii ament) auderet hæc facere viduæ mulieri, Quæ in me fecit.' ibid. 'Quot res dedere ubi possem persentiscere, Nisi essem lapis?' Aut Plautus etiam ad hominem vafrum et rigidum transtulit: ut in Mostell. 'Alter hoc Athenis nemo doctior dici potest. Verba dare illi non magis hodie quisquam, quam lapidi potest.' *Mer. Casaubonus.*

Lapidem, haud hominem] Sufficeret, 'Lapidem putas:' sed de stomacho; 'Haud hominem,' additum est. Plautus; 'Herus meus elephanti corio circumtectus est, non suo.' *Donatus.*

Haud hominem putas] Ἐν ἤθει. Sic Apollodorus: Σὺ μὲ παντάπασιν* ΘΗC-ΑΤ λίθον. *Idem.*

18 *An quia ruri crebro esse soleo*] *Donatus:* 'Memor sui est, qui dixerat, 'Rus abis.' Ubi hoc dixerat? nuspiam. Corrige: *Rus abdidit se.* quod extat act. I. sc. 2. vs. 100. et, ne quid dubitationis relinquatur ad vs. 27. 'Rus habitatum abii,' iterum annotat sive priorem annotationem repetit: 'Quia dixit, senex rus abdidit se.' quid agunt, qui semper tanta diligentia obvia errata typis ornant? *Bœclerus.*

19 *Quo quisque pacto hic vitam vestrorum*] *Vestrorum*, pro *vestrum.* sic veteres. *Donatus.*

20 *Multo melius hic quæ fiunt*] Ὑπερβολῇ usus est. ut in Adelphis, 'An non prius totis sex mensibus olfecissem.' *Idem.*

Illic] Pro *ilhic*, antique. *Mer. Casaubonus.*

21 *Ideo, quia, ut vos mihi domi eritis*] Mire confirmat, unde sciat: ne suspiciose crimen objicere videretur. Et bene *mihi:* quia commoditas familiæ ad hunc redundatura est. *Donat.*

Proinde ego foris] Honesta curiositatis excusatio: nempe quod ab illarum vita, et conversatione domestica sua fama foris penderet; quæ bona, si vita illarum talis; mala si et illa. *Mer. Casaubonus.*

22 *Pridem equidem audivi cepisse odium tui Philumenam*] Primo, objurgatio est Sostratæ, cur non amet nurum. Secundo, cur non ametur a nuru. Tertio, cur usque adeo puella nupta deserat domum. *Donatus.*

23 *Minimeque adeo mirum*] Satis amare, pro merito dicit odium, contra meritum amoremque: simul excusat nurum, quæ oderit talem socrum: et simul prævenit, Quid si non læsa est, sed odio me habet? *Idem.*

24 *Sed non credidi adeo*] Deest *osuram fuisse.* Idem.

25 *Quod si scissem, illa hic maneret potius, tu hinc isses foras*] Senili jurgio, quo magis iniquam nurui socrum credit, tanto vehementius pro Philumena nititur; ut etiam officiorum ordinem pervertat. in quo suggeritur Sostratæ occasio ejus consilii, quod infra act. IV. sc. 2. 3. simul, quod nimis a Lachete duriter hic dictum est, corrigitur a poëta, tum statim, quando effuso iracundiæ impetu ratiocinari incipit senex et honestius cum uxore loqui, tum accurata disputatione Pamphili, qua Sostrata vero officiorum ordine Philumenæ præfertur act. IV. sc. 2. 3. *Bœclerus.*

26 *At vide, quam immerito ægritudo hæc mihi oritur abs te, Sostrata*] Ἠθικῶς post acrem invectionem, se ipsum miseratur, ut invidiam duræ inclama-

Digitized by Google

tionis in ipsam convertat. Sic in Andria, 'Age nunc: jam ego pol hodie, si vivo, tibi Ostendam, herum quid sit pericli fallere.' Et continuo, 'Chreme, Pietatem gnati! nonne te miseret mei, Tantum laborem capere ob talem filium?' *Donatus.*

Quam immerito ægritudo hæc oritur mihi abs te, Sostrata] Postquam de injuria dixit, de persona ejus cujus fama est, id est, * cum 'Ægritudo hæc oritur.' *Oritur*, et magnitudinem rei significat, et repentinum impetum. ut supra, 'Tu sola exorere.' *Idem.*

27 *Rus habitatum abii*] Quia dixit, 'Senex rus sese abdidit.' *Idem.*

Concedens vobis] Ne diceretur, quod sit voluptatis causa. *Vobis*, melius pluraliter, quam si diceret *cui*. Idem.

Concedens vobis, et rei serviens] *Concedens vobis*, id est, ut vos in urbe essetis. *Idem.*

Rei serviens] Res servit divitibus, quia abundant: rei serviunt pauperes, quia se coartant ad angustias rei. Ita ergo res pro qualitate sua et servit, et ei rei servitur. Horatius, 'Imperat aut servit collecta pecunia cuique.' *Idem.*

Rei serviens] Rei faciendæ et augendæ dans operam. *Mer. Casaubonus.*

28 *Vestros sumptus, otiumque*] Sumptus vestros, idem quod alibi, 'Otium, vitam urbanam.' Vel quod nihil acquiritis, ut in Adelphis, 'Hanc ego clementem vitam urbanam, atque otium sequutus sum.' *Donatus.*

Otiumque] Hoc est, amorem: quasi nihil agentibus. *Idem.*

Ut nostra res posset pati] Mediocris scilicet: ut comici patresfamilias. *Idem.*

Otium] Vitam otiosam. *Mer. Casaubonus.*

Nostra res] Nostræ facultates. *Id.*

29 *Præter æquum, atque ætatem meam*] *Præter æquum*, quia vos estis domini: vel quia vos fruimini, quum ego doluerim. *Donatus.*

Præter æquum atque ætatem meam] Heaut. act. I. sc. 1. 'Quod mihi videre præter ætatem tuam Facere, et præterquam res te adhortatur tua.' *Mer. Casaubonus.*

Ætatem] Quia senex. Virgil. 'Vires ultra, sortemque senectæ.' *Donatus.*

30 *Non te pro his curasse rebus*] Mirus sensus: Pro his, inquit, tot rebus unam et facilem redderes: curares, ne quid ægre esset mihi. Et *te* sic pronuntiandum, quasi dicat, Etsi alii non curarent, curare debuisti. *Idem.*

31 *Non mea opera, neque pol culpa*] Vellet dicere, Nurus culpa evenit: sed melius dixit, *non mea:* ne accusando confirmaret quod dixit senex, 'Omnes socrus oderunt nurus.' *Idem.*

Neque pol culpa evenit] Bene additum, 'Neque pol culpa.' Potuit enim fieri ut non fecerit ipsa injuriam; sed tamen permiserit fieri: mire tamen nec ipsa accusat nurum. *Idem.*

Non mea opera, neque pol culpa] Videtur unum dixisse *opera* et *culpa:* et tamen non est idem. *Opera* enim est, si scientes læserimus: *culpa*, si nescientes. quorum alterum sceleris, alterum stultitiæ est. *Idem.*

32 *Sola hic fuisti*] Ratio. et deest *enim:* ut sit, Sola enim hic fuisti, quod ad filium et maritum pertinet: nam non sola, cum qua nurus. *Idem.*

Sola hic fuisti] *Sola*, quantum pertinet ad regendam domum: cæterum et filius, et nurus erant: sed *sola*, id est, sine me. *Idem.*

In te omnis hæret culpa] Etsi in nuru culpa aliqua, in te omnis est tamen, Sostrata. *Idem.*

Sola, Sostrata] Optime geminavit *sola*, more irascentium: nondum nomen posuit, et *Sostrata* additum ad amaritudinem inclamantis. *Idem.*

33 *Quum ego vos solvi curis cæteris*] *Vos*, pro *te:* ut, 'Desiste manum committere Teucris.' *Idem.*

Quum ego vos solvi] Nova figura,

Digitized by Google

salvi vos. Idem.

34 *Cum puella anum suscepisse inimicitias*] Hoc dicit, tanquam concesserit etiam nurum iniquam esse. *Id.*

Cum puella] *Puellam* blande dixit: ita hanc cum amaritudine, *anum*. *Id.*

35 *Illius dices culpa factum*] Prævenit defensionem: et eam sic pronuntiavit ut crimen. *Idem.*

Haud equidem dico, mi Laches] *Mi Laches* modo dixit, quasi gravissimum accusatorem arguens, et quasi defatigata et delassata ejus inclamationibus. Non ergo blandientis est modo *mi:* sed invidiose rogitantis. *Idem.*

36 *Gaudeo (ita me DI ament) gnati causa*] Quod similis filius non sit, an quod talem uxorem habeat, quam nec inimica accusare possit? Et *gnati causa*, dixit, quia talem uxorem habens, sua causa quid gaudeat, non habet. *Idem.*

Nam de te quidem satis scio] Id est, nihil detrimenti fit, si tu pecces. id est, nunquam, inquit, peccando pejor fieri potes: sed es eadem quæ semper es. Sensus est: Jam talis es, ut pejor fieri non possis. Sic Cicero, ' Est idem Verres, qui fuit semper.' *Idem.*

37 *Peccando detrimenti*] Servas, inquit, numerum peccatorum, nec fit ullum copiæ detrimentum. sed quum plurimum delinquas, tantundem semper admittitur. *Idem.*

Peccando detrimenti] Hic sensus obscurus est: attamen hic, dum quantumcunque inquit sceleris admiseris, id est, quantumcunque peccaveris, nihil de tua existimatione minuitur, nihil de pudore derogatur: eadem es quæ fuisti, quia pejor fieri non potes. *Idem.*

Peccando detrimenti] Quidam hanc putant εἰρωνείαν: quasi dicat, Certus sum, quod ex nullo peccato tuo damnum pati possumus: sed male. *Idem.*

Peccando detrimenti nil fieri potest] Cic. ' Scurra, exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet, ut omnia sine famæ detrimento facere posset.' *Mer. Casaubonus.*

38 *Qui scis, an ea causa, mi vir*] Defensio a derivatione causæ, in qua ostenditur non hanc esse, quam objicit causam senex, cur abierit nurus ad matrem suam. *Donatus.*

39 *Ut cum matre*] Deest *sua*. Idem.

Ut cum matre una plus esset] Ἰδιωτικῶς, dixit: id est, diu, ac majorem partem. *Idem.*

40 *Quod heri nemo voluit*] Bene infirmavit defensionem senex, dicendo, Si propter matrem abiit, cur tu exclusa es, quum venires? *Idem.*

Visentem te ad eam intromittere] Nos ex libro Bembino ita legimus, *visentem ad eam te intro admittere*. Faërnus.

41 *Enim lassam oppido*] Infirmius defenditur socrus, ut error senis usque ad καταστροφὴν perseveret. *Donatus.*

Enim lassam oppido] Pro, *oppido enim* dixit. Supervacua ponitur interdum hæc conjunctio, aut pro altera conjunctione. *Idem.*

Lassam] Ægrotam. unde mox, ' Tuos esse illi mores morbum magis,' &c. et sc. 2. ' Quia ægra est,' &c. nec mirum, cum Græci τὸ κάμνειν, (unde κεκμηκότες,) et Heb. τὸ פגר, etiam de mortuis usurpent. Τὸ *enim* autem, pro *nam*, vel *siquidem*, sæpius apud veteres. *Mer. Casaubonus.*

Oppido] Valde. translatio a rusticis, qui interrogati, quemadmodum fruges provenissent, respondebant, *oppido*, id est, quæ sibi et oppido sufficere potuissent. *Donatus.*

Eo] Propterea, ideo. *Idem.*

42 *Tuos esse illi mores*] Acerbissime institit senex et accusationi uxoris, et defensioni nurus: siquidem hoc sensu dicat, nurum nec mendacii culpam incurrere, quæ vere ægrotet ex moribus malæ socrus. *Idem.*

43 *Nam vestrarum nulla est*] Pro *vestrum*, hoc enim venit ab eo quod est *vestra*. Idem.

Quin gnatum velit] *Quin*, quæ non. *Idem.*

44 *Et quæ vobis placita conditio est, datur*] Imago hic quædam argumentationis, quæ dicitur ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους: quod Latine dicitur, 'Ab initio ad finem.' et ut generaliter cœpit invectionem, ita generaliter conclusit in socrus: et est sensus, Eo improbius facitis, quod illas, quas elegeritis, odistis. *Idem.*

Conditio] Vide Phor. act. IV. sc. 1. *M. Casaubonus.*

45 *Ubi duxere impulsu vestro*] Bene verba eadem stomachose, et significanter repetivit, ut improbitas ex proximo appareat impulsu. *Donatus.*

Ubi duxere impulsu] Videtur, ut supra diximus, hæc tota scena ad hoc interposita, ut fabulæ nomen hinc intelligeremus inventum. Et impudentiam socruum, impulsus repetitio demonstravit. *Idem.*

Impulsu vestro] Sic in Heautontim. 'Scortari crebro nolunt, nolunt crebro convivarier.' *Idem.*

SCENA II. Iambici sunt tetrametri catalectici. *Bœclerus.*

Etsi scio ego, Philumena, meum jus esse] *In hac scena moralis allocutio Phidippi est ad filiam, mitissimi patris colorem ostendens.* Donatus.

1 *Etsi scio*] Apparet et hic multa prius patri suo Philumenam locutam fuisse. Ergo hæc responsio est, non principium. *Idem.*

Scio meum jus esse ut te cogam] Hoc idem in Adelphis, 'Non necesse habeo omnia pro meo jure agere.' *Idem.*

Ut te cogam] Etiam invitam scilicet. *Idem.*

2 *Patrio animo victus*] Bene *victus*: quia non ratione facio. Victus est undecunque, qui recedit a jure. *Idem.*

Ego tamen patrio animo victus] *Non necesse habeo omnia pro meo jure agere.* Mer. Casaubonus.

3 *Ut tibi concedam*] Faciam ut tibi concedam: nec multo aliter in vulgari Idiotismo, *I do love: I do eat.* q. d. 'Facio ut edam: Facio ut amem:' i. e. edo, amo. *Idem.*

Neque tuæ libidini] *Libido* est quælibet voluntas temere suscepta. Et bene *libidini*: est enim non æquum, domo mariti abesse nuptam. Etsi enim pro voluntate posuit *libidinem*: tamen subaccusavit hoc nomine. *Donatus.*

Libidini] Voluntati, simpliciter. vel, temerariæ, iniquæ voluntati. *Mer. Casaubonus.*

4 *Optume*] Opportune. *Donatus.*

Ex hoc jam scibo] Legitur et hinc, locale adverbium. et quasi comminatur uxori, modo se inventurum, ipsam peccasse non nurum. *Idem.*

Quid siet] Utrum quid sit rei? an quid siet nurus? utrum innocens, an iniqua? Et videtur hoc Sostratæ dicere: nam vicini sunt inter se proximi Laches et Phidippus. *Idem.*

Ex hoc jam scibo quid siet] Donatus: 'Utrum quid,' &c. Male dubitavit. non potest σύνταξις nisi ad rem referri, si quis bene scribendi consuetudinem novit. *Bœclerus.*

5 *Phidippe, etsi ego meis*] Expostulatio Lachetis apud Phidippum, accusationem continens, tanquam causam injuriarum intendat. *Donatus.*

Scio me esse adprime obsequentem] Principium a persona ejus cum quo agitur, et sua: et an utile sit, nimis obsequi hominem suis. *Idem.*

Adprime] Vehementissime. *Idem.*

Obsequentem] Facilem. *Mer. Casaubonus.*

6 *Sed non adeo ut mea facilitas*] *Facilitas*, indulgentia. *Donatus.*

Sed non adeo, ut mea facilitas] Deest *tamen*. et est ἀνακόλουθον tertium. *Idem.*

8 *Nunc video*] Jucunde temperat ejus culpam, quem accusat, quum dicat illum coactum a suis facere sibi injurias. *Donatus.*

Eia vero] Modo adverbium corripientis. *Idem.*

Eia vero] Παρέλκον. *Idem.*

9 *Adii te heri de filia*] Narratio. et

Digitized by Google

memoriter Poëta: quia dixit *heri*. ea causa rure huc advenit, patrem continuo Philumenæ convenit. *Idem.*

Itidem incertum amisti] Pro *amisisti*. συγκοπή. Et *itidem*, quid est? an id, Incertum amisisti, ut ad te incertus veni? Jungendum ergo *ut veni itidem*. ut sit, Ut veni, amisisti itidem incertum. Incertus inquit veni: incertus a te recessi. *Idem.*

Ut veni, itidem incertum amisti] Incertus veni: et incertum dimisisti. *M. Casaubonus.*

10 *Haud ita decet*] Non usque adeo decet. et est confirmatio. *Donatus.*

Haud ita decet] Bene additum est *ita*. etsi enim celandæ iræ: non usque adeo tamen, ut discordiam pariant. *Idem.*

12 *Aut ea refellendo, aut purgando*] *Refellit* qui negat: *purgat*, qui fatetur. et sic defendit. Ergo *refellimus* per conjecturam: *purgamus* per ceteros status. *Idem.*

Refellendo] Negando factum. *Mer. Casaubonus.*

Purgando] Faciendi rationes ostendendo. *Idem.*

Vobis corrigemus] Plus dixit *vobis*, quam *tibi*. Donatus.

13 *Te judice ipso*] Virgilius: 'Pan Deus Arcadiæ * mecum si judice certet.' Quid enim est *te ipso*, nisi scilicet reo culpæ, et tibi ipsi ac tuis faventi? vel qui me speres vincere. *Idem.*

Sin ea est causa retinendi apud vos] Reprehensio. *Idem.*

14 *Arbitror, Phidippe*] Bene addidit nomen, excitans audientem. *Idem.*

15 *Satis ut meæ domi curetur diligenter*] *Ut*, ne non. et jungendum est, 'Satis diligenter.' non enim 'Metuis satis.' *Idem.*

Ut] Ne non. Supra, I. 2. *Mer. Casaubonus.*

16 *At, ita me DI ament, haud*] Addidit jusjurandum: vix enim credibile est tantundem amare socerum, quantum patrem. *Donatus.*

Etsi illi pater es] Salustius in primo libro, 'Et liberis ejus avunculus erat.' *Idem.*

Etsi illi pater es] Compendium attulit Virgilius: 'Heu fuge nate Dea.' Hoc enim sentit, Quanquam natus Dea sis, fuge tamen. *Idem.*

17 *Id adeo gnati causa*] Honeste amori nurus rationem subjecit piam. Nam non continuo rectum est, nimis amari a socero nurum, nisi propter filium diligatur. Bene ergo *gnati causa*. incredibile est enim, patrem non patris pietate superari. *Idem.*

18 *Quem ego intellexi*] Et causam sui amoris ostendit, et mariti nullam erga conjugem culpam; quippe qui amet. et a Parmenone dictum, 'Eo amantem invitum Pamphilum extrudit pater.' *Idem.*

Quem ego intellexi illam haud minus, quam se ipsum magnifacere] Hic subtiliter oneratur culpa nurus: si quidem indigne injuriam faciat socero et marito. *Idem.*

Magnificare] Magnifacere. *Mer. Casaubonus.*

19 *Neque adeo clam me est, quam esse*] Ingeniosissime Poëta jam præparat causam simulaturo ob hanc rem iracundiam Pamphilo. *Donatus.*

Quam esse eum graviter laturum credam] Graviter laturus sit: ut τὸ *credam* redundet. *Mer. Casaubonus.*

20 *Studeo hæc prius*] Ideo cupio ut hæc prius domum redeat, &c. *Mer. Casaubonus.*

Hæc prius, quam ille ut redeat] Hic subtiliter etiam terrorem injecit iracundiæ mariti. *Donatus.*

21 *Laches, et diligentiam vestram*] Principium similiter a persona est factum. *Idem.*

Laches, et diligentiam vestram] Remotivo statu agit Phidippus pro persona sua. nam in filiam removet culpam, cur non redeat: et relativam simul tentat qualitatem. potest enim videri, eam injuria socrus ad hanc

Digitized by Google

voluntatem esse compulsam. *Idem.*

Laches, et diligentiam vestram] Ab eo cœpit, quo maxime motus est, et quod in primis purgandum sibi fuit: ne suspectam aut voluntatem aut diligentiam habere videatur affinium. Et cum affectu quodam et gemitu dixit Laches, quod ille ait Phidippe. et bene a nomine cœpit, ut consentire illi videatur. *Et diligentiam*, quod ille ait: 'Sin metuis, satis ut meæ domi,' &c. Et *vestram* melius, quam *tuam*: quum ille dixerit de se tantum. Et *benignitatem*, quod ait, 'Haud tibi concedo, etsi illi pater es, ut tu illam,' &c. *Idem.*

Et diligentiam vestram, et benignitatem] Ἀπόδοσις ad utrumque. Diligentiam: quia dixit, 'Si metuis, satis ut meæ domi curetur diligenter.' Benignitatem: quia dixit, 'Haud tibi concedo, etsi illi pater es, ut tu illam salvam magis velis, quam ego.' *Idem.*

22 *Et quæ dicis, omnia esse, ut dicis*] Quod juravit: et quod dixit gnati causa, et quod addidit, 'Quod illam amet Pamphilus.' *Idem.*

23 *Et te hoc mihi cupio credere*] Melius, quam si et hic juraret. *Idem.*

Et te hoc mihi cupio credere] Bene collegit ex vicissitudine, quod volebat. *Idem.*

24 *Si facere possim*] Hic est remotio, *Si facere possim ullo modo.* et mollius dixit, quam si *Nec facere possum*, dixisset. hoc enim vult intelligi, Volo, et non possum facere. *Idem.*

25 *Eho, num quidnam accusat virum*] Gesticulatio quædam, secretiora quærentis. sæpe enim de maritis puellæ parentibus queri solent aliquid ejusmodi, quod solis ipsis committendum est. *Idem.*

Eho, num quidnam accusat virum] *Eho*, interjectio ponentis aurem propiorem. nam illa quærit, quæ solent de maritis puellæ matribus queri. *Idem.*

Nam postquam adtendi] Instititi. Et vide, num desit *animum*: ut sit, *adtendi animum*. Non enim plenum est, sed nudum. Adverti enim oculos; aut animum subauditur. *Idem.*

26 *Sancte adjurat*] Τὸ *ad*, nunc auctivum est: significat enim *valde*. Idem.

27 *Non posse apud vos Pamphilo se absente perdurare*] Bene hic addidit Poëta verba Philumenæ, ad quæ Phidippus respondebat: quum diceret, 'Etsi scio ego, Philumena, meum jus esse,' &c. *Idem.*

Non posse apud vos Pamphilo se absente perdurare] Magnifice contra illud quod Laches dixit, ægre laturum Pamphilum. et ita locutus est, quasi hoc Pamphilo gratius esse debeat. *Idem.*

Perdurare] Proprie et muliebriter dixit. *Idem.*

Se absente perdurare] Absente Pamphilo se perd. *Mer. Casaubonus.*

28 *Aliud fortasse aliis vitii est*] Sic dixit, ne diceret, Sed coge ut redeat. et mollius dixit *aliis*, quam si *tibi* dixisset. *Donatus.*

Aliud fortasse alii vitii est] Hor. 'Vitiis nemo sine nascitur: optimus ille Qui minimis urgetur.' Vetus Poëta cujus meminit Dem. Μηδὲν ἁμαρτεῖν ἐστὶ θεῶν, καὶ πάντα κατορθοῦν. Ἐν βιοτῇ μοῖραν δ' οὔτι φυγεῖν ἔπορεν. *Mer. Casaubonus.*

Ego sum animo leni natus] Hoc contra illud quod primum dictum est. Etsi ego meis omnibus scio me esse apprime obsequentem. sed non adeo, ut facilitas mea illorum corrumpat animos. *Donatus.*

Ego sum animo leni] Qualitas venialis. *Idem.*

Animo leni natus] Hoc est plenum. nam *Sum animo leni*, quum dicimus, ἐλλειπτικῶς profertur. *Idem.*

29 *Non possum*] Conclusio. *Idem.*

Non possum advorsari meis] Lenem esse, non est vitium: sed adeo lenem esse, ut corrumpi sinas potius quam adverseris, magnum vitium est. merito igitur hoc addit, quod si non

addidisset, se potius laudasset, quam culpam agnovisset. *Mer. Casaubonus.*

Hem Sostrata] Quæ dixisti, 'Non mea opera neque pol culpa evenit.' *Donatus.*

Heu me miseram] Ad se rediri totiens, quasi delassata, conqueritur. *Idem.*

30 *Certumne est istoc*] Quod Philumena non redeat. *Idem.*

Certumne est istuc? nunc quidem ut videtur] Certumne est istud? sc. quod non reditura sit Philumena ante adventum Pamphili. respondetur: *nunc quidem, ut videtur.* mitigavit enim Phidippus, quasi spei locum daret, posse aliquid accidere, quo Philumena animum mutaret; sibique, ut rediret, persuaderi pateretur.

Quod ad accusationis et defensionis, inter hos senes, momenta et argumenta pertinet, bene explanavit Donatus. *Bœclerus.*

Certumne est istud] Itane stat sententia? *Mer. Casaubonus.*

Num quid vis] Discedentis verbum. *Donatus.*

31 *Transire*] Cito ire. *Idem.*

Quod] Propter quod; ut sæpe. *Mer. Casaubonus.*

Scena iii. Trochaici septenarii sunt.

Morata est apologia matronæ, opposita importunæ accusationi Lachetis in scena prima hujus actus. *Bœclerus.*

Ædepol ne nos mulieres sumus inique æque omnes] *In hac scena est allocutio qua inducitur secum loquens anus: per quam orationem mores ejus, et animus mitis intelligi possit.* Donatus.

1 *Ædepol ne nos mulieres*] Laches generaliter incusavit socrus; hæc plurimas defendit. Causa accusationis iniquæ, Non enim omnes sumus malæ. *Idem.*

Inique æque] Comicum παρόμοιον. Et vide sententiam, defensionem accusatarum socruum continentem: contra illud quod ait, 'Itaque uno animo omnes socrus oderunt nurus.' Officium enim boni Poëtæ est, nullum genus hominum specialiter lædere. Sic Virgilius: 'Quod sæpe malæ legere novercæ.' Id est, non omnes novercæ, sed tantum malæ. *Idem.*

3 *Nam ita me DI ament*] Bene jurat. nam sine jurejurando incredibile est, sit bona socrus. *Idem.*

Quod me accusat] Deest *in eo.* ut sit, In eo quod me accusat nunc vir, sum extra noxiam. An *quod,* propter quod. *Idem.*

4 *Ita animum induxerunt*] *Inducere animum* est ita tenere, ut non amittant: id est, persuadere animo suo. *Idem.*

5 *Socrus omnes esse iniquas*] Intelligitur, quibus iniquas, id est nuribus: quia socrus nomen est ad aliquid dictum. *Idem.*

Haud pol me quidem] Esse iniquam subaudiendum est a superiore, ut sit *pol,* pro pleno jurejurando. *Idem.*

Haud pol me quidem] Subaudiendum *scio esse,* aut *novi esse,* aut tale quid, secundum ἔλλειψιν, quæ familiaris est his, qui secum loquuntur. *Idem.*

6 *Nec, qui hoc mihi eveniat*] *Qui,* unde. *Idem.*

7 *Multis modis*] Vehementer. *Id.*

Jam expecto, ut redeat domum] Quia nihil mirum in matre est, expectare ut filius redeat: idcirco additum *multis modis.* Idem.

Nisi pol filium multis modis jam expecto ut redeat domum] Ex ratione versus, qui est trochaicus catalecticus, legendum *multimodis;* quam dictionem et in Andria reposuimus, ex libro Bembino, ubi in vulgata lectione pariter erat, *multis modis.* Faërnus.

Digitized by Google

ACTUS III.

Scena i. Satura est hæc scena: nec eodem modo ordinant metrum. vide Antesignanum, Glareanum, et alios. Guyetus omnes Iambicos facit, octonarios catalecticos et acatalecticos ac Senarios. Alii Trochaicos etiam agnoscunt. Nimium autem sibi permiserunt iterum, qui voces ubique pro lubitu transponunt. *Bœclerus.*

Nemini ego plura acerba] *Hic allocutio est per conquestionem. Et bene non se amatoribus modo, sed infelicibus amatoribus comparavit: et principium est a summa totius mali.* Donatus.

1 *Nemini ego plura acerba*] Ab eo loco conquestionis, in quo dicitur, quod nulli fere talia adversa contigerint. *Idem.*

Nemini ego plura acerba] Nimis cothurnati et tragici in hac scena dolores essent, non comici, nisi adderet, *ex amore.* Idem.

Nemini ego plura acerba esse credo] Acerba dupliciter evenerunt Pamphilo. ex præterito, de meretrice, ex præsenti, de uxore. *Idem.*

Nemini ego plura ac. &c.] Donatus: 'Nimis cothurnati,' &c. Vide an accurate dictum sit. *Bœclerus.*

2 *Heu me infelicem*] Ab ipsa simplici exclamatione. *Donatus.*

Heu me infelicem] Lachrymans hoc dicit. *Idem.*

Hanccine ego vitam] Ab eo quod ab adversis ad adversa delatus sit. *Id.*

Parsi perdere] *Parco*, conservo, *parsi* facit: *parco*, veniam do, *peperci.* Modo ergo continui, abstinui significat. *Idem.*

3 *Cupidus redeundi domum*] Ab eo quod contra spem contigit malum. *Idem.*

4 *Ubivis gentium agere ætatem*] A malorum suorum comparatione. *Id.*

Ubivis gentium agere ætatem] Magna detestatio præsentis loci, eligere quasvis terras, vel quamvis gentem potius, quam eam in qua est. Virgilius: 'Tollite me, Teucri, quascunque abducite terras.' Et *Gentium* hic abundat. Et bene, 'Ubivis gentium agere ætatem:' quia supra dixerat, 'Hanccine ego vitam parsi perdere?' Nimis enim tragicum fieret, 'Satius erat in mari perire.' *Idem.*

5 *Atque hæc ita esse miserum me resciscere*] Quod ait, lachrymantis est. *Resciscere*, est vix reperire, quod de industria fuerat cœlatum. *Idem.*

6 *Nam nos omnes, quibus est alicunde*] Aut deest *apud*, ut sit, Apud nos omnes. Aut *nos omnes*, pro nobis omnibus. *Idem.*

Nam nos omnes] Ratio superioris sensus. et deest *apud*, aut *penes*, aut quid tale. *Idem.*

Nam nos omnes, quibus est] Constat hanc σύλληψιν esse. retulit enim *lucro est*, non ad *nos omnes*, sed ad *quibus est alicunde:* ut sit ordo, Nam quibus est alicunde aliquis objectus labos, lucro est tempus. hoc est, nos omnes. *Idem.*

Nam omnes, quibus est] Hac figura usus est etiam Tullius pro Murena, 'Prætor quoque ne se pulchrum ac beatum putaret, ei quoque carmen compositum est.' Nam ille dativum casum subjecit, cum præposuisset nominativum. Et totum Apollodori est, qui sic ait ' ΟΙΓΑΡΑCΙCΟΥΝΙΕC ΤΟΝ χΡω CΝΟΥ ΔιeΝΤΙΚΗΚΟΤΗC. *Idem.*

Quibus est alicunde] Hoc genus locutionis absolutum dicitur. Tale est apud Virgilium: 'Crastina lux, mea si non irrita dicta putaris, Ingentes Rutulæ spectabis cædis acervos.' *Id.*

Nam nos omnes, &c.] Donatus non inerudite ita ordinat et explicat: 'Nam quibus,' &c. Subjicit: 'Hoc genus,' &c. *Bœclerus.*

Digitized by Google

Labos] Dolor, ærumna: ut Græcis, πόνος, pro dolore, vulgo. qui tamen eo nomine reprehenduntur a Cicerone Tusc. Quæst. II. ubi discrimen ostenditur. *Mer. Casaubonus.*

7 *Rescitum est*] Σχῆμα ἀκαταNON.* *Donatus.*

Prius quam id rescitum est, lucro est] Quamdiu ignoramus mala nostra, non dolemus, et ista temporis intermedii mora quoddam quasi lucrum est. *M. Casaubonus.*

8 *At sic*] Sed sic. *Donatus.*

At sic, citius qui te expedias ærumnis reperias] At hoc modo, quod venisti, et discordias esse celerius reperire poteris; et quo modo his ærumnis te absolvas. Et bene *expedias ærumnis.* aut enim solvunt nos curæ abeuntes, aut impediunt et ligant advenientes. Ut, 'Solvite corde metum, Teucri, secludite curas.' *Idem.*

At sic, citius qui] Sententia contraria. nam supra sic collegit, Si ignorare mala sua unicuique bonum est: sequitur ut malum sit, ea cito cognovisse. Hic per contrarium: Si in adversis suis succurrere unicuique quamprimum bonum est: sequitur, ut cito ea cognovisse, sit quam optimum. *Idem.*

10 *Sed nunc adventum tuum ambas*] Ne accusare alteram altera audeat. *Idem.*

11 *Rem cognosces*] Melius est *rem*, quam *litem.* Idem.

Rem cognosces] Iram expedies: rursum in gratiam restitues. Τρίκωλος sententia. Et bono ordine usus est. Prius enim fit querela, deinde ponitur iracundia, postremo reditur in consilium. *Idem.*

12 *Lævia sunt hæc quæ tu pergravia esse*] Genus consolationis, non a substantia sed a quantitate. non dicit non esse causam solicitudinis, sed levem dicit. *Idem.*

Quæ tu pergravia esse] Bene additum contra *levia*, non gravia, sed *pergravia.* Idem.

Levia sunt] A quantitate. *Idem.*

In animum induxti tuum] Id est persuasisti tibi. *Idem.*

13 *Quid consolare me? an quisquam usquam*] Ut solet in vero angore, ipsa consolatione ægrescit dolor. Et ingeniose, non inquit *dicis*, sed *consolaris me:* et hoc ipso ostendis scire te, quod miser sum. *Idem.*

14 *Prius quam hanc uxorem duxi*] Hoc refert ad illud caput in quo ait, 'Nemini ego plura acerba esse credo ex amore homini unquam oblata.' *Idem.*

Prius quam hanc uxorem duxi] Ante rem. *Idem.*

Habebam alibi animum amori deditum] An miser sit in amore ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, Ante rem, in re, et post rem. *Idem.*

Habebam alibi] Gravius dixit *alibi*, quam si *in meretrice* diceret; et maluit *alibi* dicere, quam *ad meretricem.* Idem.

16 *Quam mihi obtrudit*] Recte enim dici potuit, Quomodo ergo uxorem duxit, si amabat? Et bene, *obtrudit*, quia invito. Sic alibi, 'Aliquid monstri alunt: ea quoniam nemini obtrudi potest, itur ad me.' Et *obtrudit*, pro obtrudebat, ἐνέργεια temporis. *Idem.*

17 *Vix me illinc abstraxi*] *Vix*, vel μόλις, vel *statim* significat. *Idem.*

Vix me illinc abstraxi] In lib. Bembi est *illi.* Sin minus, erit Creticus in quarta sede. Ceterum æque dicere possis, 'abstraxi me illi,' atque, 'eripui me illi,' quod vulgatissimum est. *Faber.*

Atque expedivi animum meum] Curæ, ut diximus, aut ligant, aut solvunt. Virgilius, 'Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.' Amatoris enim curæ vincula dicuntur. *Idem.*

18 *Vixque huc*] Maluit *huc*, quam *ad uxorem* dicere. *Idem.*

Huc contuleram] Supra, act. I. sc. 2. 'Paulatim elapsu' est Bacchidi,

Digitized by Google

atque huic transtulit Amorem.' *Mer. Casaubonus.*

Hem nova res orta est, porro] *Porro*, deinde: et vim habet deinde modo implicationem continuarum miseriarum referentis. *Donatus.*

20 *Quod cum ita esse invenero, quid restat nisi porro ut fiam miser*] Ordinem servavit allocutionis, in quo a præteritis, a præsentibus, a futuris inducitur personæ loquentis oratio. *Idem.*

Quod cum ita esse invenero] Jam ante dixi, operarum incuria hic non comparere vocem *esse*. quæ nunc restituitur. *Bœclerus.*

Nisi porro ut fiam] *Porro*, postea, vel in postremum. Alii conjunctionem putant. *Donatus.*

21 *Matris ferre injurias me, pietas jubet*] Pia sententia, quæ pluribus a divino Platone tractatur in IV. de Legib. ubi de liberorum erga parentes officio multa: et inter alia ista eximia, et sacris Oraculis valde consona: Παρὰ δὲ πάντα τὸν βίον ἔχειν τε καὶ ἐσχηκέναι χρὴ πρὸς αὐτοὺς γονέας εὐφημίαν διαφερόντως, διότι κούφων καὶ πτηνῶν λόγων βαρυτάτη ζημία. πᾶσι γὰρ ἐπίσκοπος τοῖς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐτάχθη δίκης νέμεσις ἄγγελος. θυμουμένοις τε οὖν ὑπείκειν δεῖ καὶ ἀποπιμπλᾶσι τὸν θυμὸν, ἐάν τ' ἐν λόγοις, ἐάν τ' ἐν ἔργοις δρῶσι τὸ τοιοῦτον, ξυγγινώσκοντα ὡς εἰκότως μάλιστα πατὴρ υἱεῖ δοξάζων ἀδικεῖσθαι, θυμοῖτ' ἂν διαφερόντως. *Mer. Casaubonus.*

21 *Pietas jubet*] Apte, quia *ferre* dixit, addit *jubet.* Donatus.

22 *Tum uxori obnoxius sum*] *Matris* cum dixisset, non intulit *uxoris*, sed mutavit casus. *Idem.*

Ita olim suo me ingenio pertulit] *Olim*, ad diuturnitatem retulit, non ad spatium præteriti temporis. *Idem.*

23 *Tot meas injurias*] Hæ sunt injuriæ quas supra dixit, 'Nocte illa prima virginem non attigit: quæ consecuta est nox, eam nihilo magis.' Et deinde,' Quid interea? ibatne ad Bacchidem? Quotidie.' *Idem.*

Tot meas injurias] Aliam vim habet quod dixit, *me pertulit:* aliam quod adjecit, *injurias meas:* aliam, quod reticuit. *Idem.*

Quæ numquam ullo patefecit loco] Non dixit *quas*, sed *quæ*, ut ad omnia, non ad *injurias*, referatur extrema conclusio. *Idem.*

24 *Sed magnum nescio quid necesse est*] Bene de ambabus sentiens, putat magnam causam esse quæ iram fecerit, et iram diuturnam. *Idem.*

25 *Quæ tam permansit diu*] Et a re, et a tempore. *Idem.*

26 *Haud quidem hercle parum est*] Servilis ratio et sordida: et non his respondens omnibus quæ dixit Pamphilus, sed tantum novissimæ parti. *Idem.*

Parum] Subaudiendum necesse est evenisse, vel evenit. nam consequens sententia tollit, quod ille dixit, Necesse est. *Idem.*

Haud quidem hercle parum est] Donatus: 'Servilis ratio,' &c. Quid habuit causæ, cur hoc diceret? τὸ *haud* aliqui in *hoc*, aliqui in *at* commutarunt. vide Guyeti notas. *Bœclerus.*

Si vis vero veram rationem exequi] *Vero*, vel nomen est, vel conjunctio, vel adverbium. *Donatus.*

27 *Non maximas, quæ maxumæ sunt interdum iræ, injurias faciunt*] Injuriæ faciunt iras, non iræ injurias. sed hic *faciunt* ὑπαλλακτικῶς dixit, secundum superiorem rationem increpans errorem Pamphili, qui de iræ magnitudine æstimet injuriæ quantitatem. Alii *faciunt*, probant, ostendunt, intelligunt. Caute dixit *interdum:* plerumque enim sic. *Idem.*

Non maxumas, quæ maxumæ sunt] Sensus est, In quo primum, Non iras injurias faciunt; accipiendum est, secundum, Non maxumas maxumæ. *Faciunt*, pro ostendunt. *Idem.*

Non maximas, quæ maximæ sunt interdum iræ, injurias faciunt] Ex iis,

quæ Donatus annotat, melius videtur: '*Faciunt* pro ostendunt.' Guyetus animose corrigit. *Bœclerus.*

28 *Faciunt*] Arguunt, ostendunt: *faciunt*, pro factas arguunt, ut apud Virgil. *circumdare*, et *erigere*, pro, circumdatas et erectas (interprete Servio) canere: apud Ciceronem emere pro, emptum scribere. Philosophos γεννᾷν καὶ φθείρειν τὸν κόσμον, pro, genitum et corruptibilem asserere; et id genus alia non pauca, doctis observata. *Mer. Casaubonus.*

29 *Cum de eadem causa*] Rectum erat si diceret, *cum in hisdem rebus*. adjiciendo *causa* obscuravit elocutionem suam. sed convenit servo hæc humilitas orationis, nam plenum erat si diceret: Nam sæpe est, quibus in rebus alius ne iratus quidem est, cum de eisdem rebus est iracundus factus inimicissimus. *Est* autem pro, evenit, dixit. et est ordo: Sæpe est, cum quibus in rebus alius ne iratus quidem est, de eadem causa iracundus factus est inimicissimus. *Donatus.*

Iracundus factus inimicissimus] *Iratus* quidem est, qui ex aliqua re lacessitus irascitur: *Iracundus*, qui ex parva nullave causa præcedente irascitur. *Idem.*

30 *Pueri inter sese*] Argumentum a simili. *Idem.*

Quam pro levibus noxis] Interrogative. *Noxis*, injuriis, culpis. *Idem.*

31 *Quapropter*] Διαλεκτικῶς interrogat. *Idem.*

Quia enim qui eos gubernat animus] Αἰτιολογικὴ ἀπόκρισις. *Idem.*

Qui eos gubernat animus] Inde Græcis, τὸ ἡγεμονικόν: et Sall. 'Dux et imperator vitæ.' *Mer. Casaubonus.*

Infirmum gerunt] Ἐσχηματισμένως, ἀντὶ τοῦ, *infirmus est*. Sed ἀνακολουθία ista convenit servo. *Donatus.*

Infirmum gerunt] Ita, ex impotentia (i. e. imbecillitate) animi: unde *impotentia*, apud Latinos, pro ira, aliove quovis affectu majore: et *impotentes*, qui affectibus cedunt et indulgent. *Mer. Casaubonus.*

32 *Itidem illæ mulieres sunt ferme ut pueri*] Artificiose *mulieres* a persona: a similitudine, *pueri*: a facto, *iras gerunt*: ab accidentibus similitudinis, *animus infirmus*: a collatione personæ mulieris accidentium, *levi sententia*: a facto, 'Fortasse unum aliquod verbum inter eas iram in hanc conciverit.' qua sententia totum hic sublatum est, quod ait: 'Sed magnum nescio quid necesse est evenisse, Parmeno, unde ira inter eas intercessit.' *Donatus.*

Itidem illæ mulieres] Sexus alius ad ingenium, et sensus, idem est. Et mire similitudinem contulit ad id quod agitur. *Idem.*

Sententia] Γνώμη, animo. *Mer. Casaubonus.*

33 *Fortasse unum aliquod verbum inter eas iram hanc conciverit*] Sic Plautus, 'Fortasse te amare suspicabere.' Nam veteres infinitivo modo adjungebant *fortasse*. Donatus.

Conciverit] Commoverit. *Idem.*

Iram hanc conciverit] Legitur et *conscivisse*. et *rem conscivisse*, est rem novam fecisse. *Idem.*

Conciverit] Decreverit, fecerit. *Id.*

34 *Me venisse nuntia*] Ex consuetudine Rom. de qua Nann. Miscell. l. II. ex Plutarcho. *Mer. Casaubonus.*

35 *Trepidari sentio, cursari rursum prorsum*] *Trepidatio*, ad vocem refertur loquentium: *cursatio*, ad sonum pedum. Et trepidatur primo ab his, qui morbum putant: cursatur ab his, qui partum sciunt. *Donatus.*

Cursari rursum prorsum] *Rursum* proprie *retro*: *prorsum*, *ante* significat. et est proverbiale, ut dicimus, 'Sursum deorsum,' 'intro foras,' 'hac illac,' et similia: Græci ἄνω κάτω. *Idem.*

Rursum prorsum] Retro et ante, ultro citroque, quod vulgo, *to and fro*. Mer. Casaubonus.

Tute loqueris, me vetas] Mire expressus est mos auscultantium. *Donatus.*

38 *Tace obsecro, mea gnata*] Non solum hic Juno Lucina non inducitur,

Digitized by Google

sed etiam silentium parturienti insuper imponitur: quia furtiva conceptio est. et tamen ejusmodi verba sunt matris, ut duntaxat argumentum scientibus manifesta sint. Pamphilo vero et Parmenoni, tanquam ægram continentis filiam videantur. *Idem.*

Tace, obsecro, mea gnata] Conceptum furtivum furtim convenit nasci. *Id.*

Tace obsecro] Hic Argentoratensis codex orditur novam scenam. In meorum uno ad marginem annotatur, in aliis hic novam scenam incipi, 'Eo quod hic Myrrhina introducitur.' hic erroris per imperitiam fons est. *Bœclerus.*

Matris vox visa est] Omnia hæc quæ sensu percipi possunt, *visa* dicimus. Virgilius, 'Visæque canes ululare per umbram.' *Donatus.*

Matris vox visa est] Eun. act. III. sc. 2. 'Audire vocem visa sum modo militis.' *Mer. Casaubonus.*

39 *Nullus sum*] Rursus se infelicem et miserum appellavit hic. *Donatus.*

Nullus sum] Αὐξητικῶς. *Idem.*

Quia perii] Satis amatorie. *Idem.*

40 *Me celant*] Aliæ ed. *me celas.* Mer. Casaubonus.

Uxorem Philumenam pavitare] *Pavitare*, τῷ ἐξουθενισμῷ. *Donatus.*

41 *Pavitare nescio quid*] *Pavere* et *timere*, et ad corporis, et ad animi perturbationem veteres referebant. Plautus in Bacchidibus: 'Nam ut in mari vecta es, credo timida es.' Ergo, *pavitare*, ægrotare: quia sic horruisse visa ac palpitare venis, &c. *Idem.*

Pavitare] Horrere, ægrotare. fortasse audierat ancillas mussitantes, Philumenam *paritare parere:* id est, ad partum properare; quod ille per errorem *pavitare* retulit. *Mer. Casaubonus.*

42 *Quia non poteram una omnia*] Deest, *dicere*. Donatus.

Quia non poteram una omnia] Cum stomacho pronuntiavit: et deest, *dicere.* Idem.

43 *Nemone medicum adduxit*] Scilicet ex quo scire posses. *Idem.*

Nescio] Parturbatus Parmeno idem repetit verbum. et verbum aptum est personæ servili. *Idem.*

44 *Cesso hinc ire intro*] In vultu proloquium. Sic autem dixit Poëta, ut gravem morbum in uxore suspectans maritus, protinus ingrediatur, et partum improvisus offendat. *Idem.*

45 *Quonam modo, Philumena*] Amatoria ἀποστροφή. Sic in Phormione, 'Quod si eo meæ fortunæ redeunt, Phanium, abs te ut distrahar, nulla est mihi vita expetenda.' *Idem.*

Offendam affectam] Lassam possessamque morbo, ab eo quod est *affici*: unde affectus dicuntur, propter quos afficimur. *Idem.*

46 *Nam si periculum ullum in te inest*] Multum dixit, Si in te periculum inest, me periisse non dubito. Tantus autem affectus non est mariti tantum, sed amatoris quoque. *Idem.*

Nam si periculum ullum] Non permisit amor dicere Perituram: sed *si periculum.* Idem.

47 *Non usus facto est mihi*] Vide artificem Terentium, quemadmodum alias per Pamphilum, alias per ipsum Parmenonem invenit, quemadmodum nesciatur a ceteris virginem ante nuptias ab ipso Pamphilo vitiatam esse. *Idem.*

Non usus facto] Non utile. *Facto* abundat. *Idem.*

Non usus facto] Opus facto. id est, non expedit: non est ex re mea. *Mer. Casaubonus.*

48 *Nam invisos omnes nos esse illis sentio*] Acute ejusmodi causam repetit, quæ vel hominem curiosum contineret: quæque non Parmenonem modo, sed mox etiam Sostratam arceat ab ingressu. *Donatus.*

49 *Heri nemo voluit Sostratam*] Quasi alius dixerit, 'Unde intelligis.' *Idem.*

Heri nemo voluit Sostratam] Argumentum odii. *Idem.*

Digitized by Google

51 *Maxime heri causa mei*] Bene *maxime:* qui et propter ipsam, vel propter invidiam socrus non velit fieri graviorem morbum. *Idem.*

52 *Servum ilico introisse*] Mire, ut criminosius, suspiciosumque sit: non Lachetis aut Pamphili servum, sed Sostratæ: nec Parmenonem saltem. *Idem.*

53 *Comminiscentur*] Dicent, cum confinxerint. *Idem.*

54 *Capiti atque ætati illorum*] Bene τῷ εὐφημισμῷ maluit *illorum*, quam *puellæ*, dicere: quod utique intelligitur. *Idem.*

Capiti atque ætati illorum morbus qui auctus siet] Sensus et ordo est: comminiscentur, *Sostratæ servum introiisse* et *aliquid mali* secum *tulisse* sive intulisse in domum, *qui*, seu unde, *morbus auctus siet capiti atque ætati illorum*, i. e. quare morbus Philumenæ major atque capitalior factus sit. αὐξητικῶς *illorum.* cum de Philumena sermo sit, ad totam domum retulit. *capiti* ejus augetur morbus i. e. ipsi, eodem figuræ genere. additur amplius, *atque ætati;* non ineleganti incremento. in *caput* et *ætatem* hominis dicuntur fieri, quæ ad ipsum potenti quodam effectu spectant, aut vitam petunt. An malis? *tulisse aliquid mali capiti atque ætati illorum*, i.e. intulisse aliquid veneficii in caput atque ætatem illorum parati, unde seu *qui morbus auctus siet.* Ita non quidem imprecatio fuerit, sed imitatio tamen φράσεως imprecantibus usitatæ. eo magis, quod inter veneficii genera, imprecationes quædam et devotiones habebantur. *Bœclerus.*

Capiti, atque ætati illorum, morbus] Phorm. act. III. sc. 2. 'Ne quid suo luat capiti.' et ibid. act. V. sc. 7. 'Malum quod est,' &c. *Mer. Casaubonus.*

Qui] *Qui*, unde. *Donatus.*

55 *Hera in crimen*] Sostrata in litem. *Idem.*

Ego vero in magnum malum] In quæstionis tormenta. *Idem.*

SCENA II. Iambici sunt Octonarii catalectici. *Bœclerus.*

1 *Nescio quid jamdudum hic audio tumultuari*] *In hac scena quasi quædam deliberatio est, continens suasionis dissuasionisque partes, quas in subditis considerabimus.* Donatus.

Hic] Quia nimis vicini sunt. *Idem.*

2 *Male metuo, ne Philumenæ magis*] Instat Terentius bonam socrum facere, ut bonam meretricem faciat. *Idem.*

Male metuo] Donatus: 'Instat Terentius,' &c. Non debuit hæc conjungere. non enim æque mirum est, socrum bonam esse, quam meretricem. *Bœclerus.*

Magis morbus adgravescat] Gravior fiat. Proprie, quia morbi graves sunt dicti. Virgilius, 'Ubi aut morbo gravis, aut jam segnior annis, Deficit.' Sallust. 'Morbi graves ob inediam insolita vescentibus.' *Donatus.*

3 *Quod te Æsculapi, et te Salus*] Deest *propter:* ut sit: *propter quod.* Idem.

Quod] Deest *propter;* ut sit *propter quod:* ait hic Don. sed est solennis implorandi (ut *at*, imprecandi) particula; ut in Andr. act. I. sc. 5. 'Quod ego per hanc te dextram oro, et genium tuum,' &c. et apud Virgil. 'Quod te per superos et conscia numina veri,' &c. et alibi passim, ubi Donati expositio non habet locum. *Mer. Casaubonus.*

Ne quid sit hujus] Quod male metuo. *Idem.*

4 *Nunc ad eam visam*] Sic Virgil. 'Respice ad hæc.' *Donatus.*

Hem] Interjectio est novas res audientis. *Idem.*

Heus Sostrata] Tollendum est obiter mendum ex *Donato*, annotante: 'Vide, quemadmodum per se ipsum Parmeno,' (scen. præced.) 'per Parmenonem arceatur Sostrata: quæ neque deesse propter officium, neque ingredi propter socrum' (lege omnino *servum*) 'inducitur.' res clamat. *Bœclerus.*

Digitized by Google

Iterum istinc excludere] Bene *iterum:* ut illi pudorem incuteret repetitione injuriæ. et memoriter. jam enim dixit, Nostra ilico it visere ad eam. admisit nemo. Et simul vide, quam vehementius ad injuriam sonet *excludi*, quam *non admitti*. Donatus.

5 *Ehem Parmeno*] *Ehem*, interjectio est ejus, quæ commota sit nova re. *Idem.*

6 *Non visam uxorem Pamphili*] Ut dixit supra, 'Servum Sostratæ,' non Parmenonem: sic hic, *uxorem Pamphili* dixit magis, quam Philumenam: ut animum et officium ejusdem socrus, et matris breviter demonstraret. *Idem.*

7 *Non visas*] Unam rem Sostrata consuluit, hic de duabus respondet: namque et illam non vult ingredi, et cavet ne ipse mittatur. et bene, *quemquam:* ne aperte pro se loqui videatur. *Idem.*

8 *Nam qui amat, cui odio ipsus est*] Aliam causam subjunxit: quia durum fuerat ipsi Sostratæ dici, quod supra dictum est. *Idem.*

Nam qui amat] Una causa a sententia morali. *Idem.*

Cui odio ipsus est] Deest *eam*, vel *eum*. Idem.

Bis facere stulte duco] Plaut. 'Nullum beneficium esse duco id, quod cui facias non placet:' et Hor. 'Invitum qui servat, idem facit occidenti.' *Mer. Casaubonus.*

9 *Laborem inanem ipsus capit, et illi molestiam adfert*] Hoc validissimum ad dissuadendum fuit. *Donatus.*

Et illi molestiam adfert] Bene hoc adjecit, ne qui amat, hoc dicat, Laborem, dum promereat, quem amo. *Idem.*

10 *Tum autem filius*] Alia causa ab eventu. *Idem.*

Videre, ut venit, quid agat] Quod supra, *visere*. An *visere*, officii est apud ægros: *videre*, cognitionis? et ideo additum, *quid agat*. Idem.

Ut venit] Statim ut rediit, aut advenit. *Mer. Casaubonus.*

11 *An venit Pamphilus*] Bene imitatur affectum. *Donatus.*

12 *Hem*] Interjectio fœminina ac matronalis. *Idem.*

Ex corde excessit] Geminavit præpositionem. *Idem.*

13 *Hunc nunc intro ire nolo*] Cur, si venit Pamphilus, non sit introëundum, causa narratur. *Idem.*

14 *Nam si remittent quippiam*] Verbum activum quasi neutrum posuit. *Idem.*

Nam si remittent quippiam Philumenæ dolores] Ita Donatus, qui explicat. potius videtur, quam, *Philumenam*; quod tamen in Mss. nostris est. vide Guyet. et Rivium. *Bœclerus.*

Philumenæ dolores] Δραματικῶς errat; non enim vere dolor morbi est, cum sit partus. *Donatus.*

15 *Scio. continuo sola soli*] Ut, 'Haud (credo) invisus cœlestibus, auras Vitales carpis.' Et sic, *sola soli* dicitur, quomodo *præsens præsenti*. sic Virgilius, 'Illum absens absentem auditque videtque.' *Idem.*

16 *Unde ortum est*] Pro *sit*. Ἀνακόλουθον tertium. *Idem.*

Quæ inter vos intervenit] Melius sic, quam si diceret, *quæ illi feceris.* Idem.

Unde ortum est initium iræ] A quo initio orta sit ira, quæ inter nos intervenit. *Mer. Casaubonus.*

17 *Quam tristis est*] Χαρακτηρισμὸς locuturi Pamphili. *Donatus.*

O mi gnate] Ordo est, O mi gnate, gaudeo te salvum venisse. sed intercedit Pamphilus tristis. *Idem.*

Salvan' Philumena est] Cito probat Pamphilo se amare nurum, cum post salutationem nihil prius, quam de salute uxoris ejus inquirat. *Idem.*

Salvan' Philumena est] Mire obviam sibi exeuntem filium nihil aliud, nisi de Philumena interrogavit: ut ostenderet ejus morbum curæ sibi esse. *Idem.*

19 *Meliuscula est*] Verum est, quantum ad morbum pertinet. *Idem.*

Meliuscula est] Hoc et ad morbum,

Digitized by Google

et ad eventum paritudinis verum est. ita non mentitur Pamphilus matri. *Idem.*

Meliuscula est] *Meliuscule est.* Cic. paulo supra, 'Si remittent quippiam dolores.' *Mer. Casaubonus.*

Utinam istuc ita DI faxint] Diligentiore officio loquitur, ut rea apud filium socrus. *Donatus.*

20 *Quid tu igitur lachrumas*] Locus ab eo quod agitur: quo significat, Si ita est, quare ergo tu tristis es? *Id.*

Recte, mater] Sic dicimus, cum sine injuria interrogantis aliquid reticemus. Et bene additum *mater;* ut duritia reticentiæ blando nomine molliretur. Alii *recte* sic accipiunt, ut intelligant, *nihil est mali.* Donatus.

21 *Quid fuit tumulti*] Antiqui sic declinaverunt, *tumulti, senati,* ut Sallustius, 'Decretum senati fit.' *Idem.*

Dic mihi] *Dic,* verbum est instantis audire, et curiosius interrogantis. Virgilius, 'Dic mihi, Damœta, cujum pecus.' *Idem.*

Dolor repente invasit] Proprie *invasit,* quia repente. *Idem.*

22 *Ita factum est*] Moris est assentiri ad dicta interrogantium, qui quæ vera sunt celant. *Idem.*

Ita aiunt] Bene aliis adscripsit: si falsum sit, ut ipsis adscribatur mendacium. *Idem.*

Ita aiunt] In hac tota interrogatione et responsione, colorem induxit secretum, ægre objurgantis. *Idem.*

Ita aiunt] Religiose mendacium ad numerem retulit. *Aiunt* inquit, ne ipse falsum dicere videretur. *Idem.*

23 *I sodes intro*] Metuit, ne ingrediatur mater ad socros, et ideo dicit, *I sodes intro.* Et apparet *intro* dicentem, manu annuere, ut domum redeat: et simul quo magis faciat addit causam. *Idem.*

Consequar jam te, mea mater] Adjecit et tempus, *jam.* Idem.

Mea] Necessario additum: *mea mater.* Et *sodes;* quia *intro,* durum est. *Idem.*

Fiat] Abiens dixit hoc mater. *Fiat:* ne omnino jussis alienis parere videatur. quasi imperemus et nos, quæ nos ipsi facturi sumus. *Idem.*

24 *Tu pueris curre, Parmeno, obviam*] Probabilis causa: qua ablegat etiam Parmenonem, dum jubet eum pueris occurrere. Et simul notandum, quod in hac fabula ridicule vexatur usque ad ultimum servus et ablegatur, cum sit et piger et curiosus. *Id.*

Atque his onera adjuta] In Ms. Bembi legitur *eis,* quod melius. *Faber.*

Atque eis onera adjuta] Locutio antiqua figurata. Et est ὑπαλλαγή, pro, ipsos onera portantes, eis onera adjuta. *Donatus.*

25 *Quid? non sciunt ipsi viam, domum qua redeant*] Jam vide quemadmodum servetur Parmenoni persona loquacis, curiosi, pigri. *Domum,* adverbiale est. *Idem.*

Domum qua redeant] *Qua* si locum significet, videbitur reliquum præceptum servus non audivisse. Sin audivit, *qua, quomodo* intelligemus. id est, quemadmodum onus portent de navi. ut, *quid fieret,* et *qua fieret.* Id.

Cessas] De industria omnes ablegavit suos, ut non audirent quæ intus post scenam sunt acta: quæ tamen populo est narraturus. *Idem.*

Scena iii. Trochaici sunt, et in fine Senarii Iambici. *Bœclerus.*

Nequeo mearum rerum initium ullum invenire idoneum] *In hac scena conquestio est ad deliberationem descendens, an habeat Pamphilus, an excludat uxorem: in qua tota oratio Pamphili ad argumentum spectans, amatoria magis quam maritalis est; nam aliter non perveniretur ad ultimam cognitionem omnium rerum, nisi adolescens furtivum conceptum uxoris, et partum, aliquanto lenius, quam conjugalis dolor expetit, toleravisset.* Donatus.

1 *Nequeo mearum*] Hæc est Homerica illa διαπόρησις. Τί πρῶτον, τί δ' ἔπειτα, τί δ' ὑστάτιον καταλέξω; *Idem.*

Nequeo mearum rerum initium] Hoc

principium magna διαπορήσει oneratur: ut ostendantur ærumnæ et multæ et graves. *Idem.*

Idoneum] Aptum, conveniens. *Id.*

2 *Unde*] A quo. *Idem.*

3 *Partim quæ perspexi his oculis*] *His*, quasi miseris, vult intelligi, quibus perspexi, vel audivi mala. An sic dictum est, ut apud Virgilium, 'Vocemque his auribus hausi.' *Idem.*

4 *Qua me propter exanimatum*] Inter *exanimatum* et *exanimum* hoc interest: *exanimatus*, est conterritus, conturbatus. 'Ut, Sed quidnam Pamphilum exanimatum video?' Et Virgilius, 'Exanimata sequens impingeret agmina muris.' *Exanimus* vero, est occisus. Virgil. 'Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acetes Servabat senior.' *Idem.*

Qua me propter] Qua propter me. *Mer. Casaubonus.*

Exanimatum] Perterritum, consternatum. *Idem.*

5 *Nam modo me intro, &c.*] Multum, opinor, decederet tractationi hujus affectus, et narrationi, si undecim hi versus ejicerentur, quod doctissimus Guyetus voluit. Vide etiam, an ad illa 'Partim quæ perspexi his oculis, partim quæ accepi auribus, Qua me propter exanimatum citius eduxi foras;' bene statim consequatur: 'Postquam aspexi, o facinus indignum, inquam, et corripui ilico Me inde lacr.' *Bœclerus.*

Me intro ut corripui] Raptim ingressus sum. *Donatus.*

Timidus] Pro timens, nomen loco participii. *Idem.*

6 *Morbo me visurum affectam*] Quia et hic morbus est. *Idem.*

Hei mihi] Interjectio dolentis est. Virgilius, 'Eloquar, an sileam?' Et dicitur hæc figura ἐπιμονή. *Idem.*

Hei mihi] Mire interposuit σχετλιασμόν. *Idem.*

8 *Id quod me repente*] Deest *propter.* ut sit, Propter id: ac per hoc, Ideo. *Idem.*

Id quod me repente adspexerunt] Causa cur lætæ exclamaverint. *Id* ergo, ob id. *Idem.*

9 *Sed continuo voltum earum sensi immutari omnium*] Mire Pamphilus etiam ancillarum metu impellitur, ut alienum nasci puerum suspicetur: nec ullo modo in memoriam redeat, hanc se puellam, vel hujusmodi vitiasse. *Idem.*

Voltum earum] Quæ viderint. *Id.*

10 *Fors obtulerat*] *Offerri* dicuntur tam bona quam mala, si insperata objiciantur aspectibus. *Idem.*

Obtulerat] *Oblatum* dicitur in utramque partem, quidquid expectationem prævenit. *Idem.*

12 *Ego ejus videndi cupidus*] Non erit plena vis repentini doloris, si aliquid præsentiens suspicatur. et ideo addidit, 'Ego ejus videndi cupidus.' *Idem.*

Recta consequor] Absolute, et sine adjectione: non enim addit *via.* Id.

13 *Extemplo ejus morbum*] *Morbum* mitiore animo, quam vitium dixit, aut probrum. Et recte: quia dixit, 'Alio me suspicans morbo visurum affectam, ac sensi, esse uxorem.' *Donatus.*

14 *Spatium*] Moram. *Idem.*

15 *Ac res monebat*] Partus. *Idem.*

16 *O facinus indignum*] *Facinus indignum*, non ad illam, hoc est, Philumenam, sed ad authorem vitii refertur. *Idem.*

Et corripui ilico] Ardens scilicet dolore. Et est causa cur cito exierit. *Idem.*

17 *Lachrumans*] Non furens, sed *lachrumans*: non iratus, sed *misertus.* Idem.

Atque atroci] Id est, vehementi. *Idem.*

18 *Mater consequitur. jam ut limen exirem*] Ostendit affectum misericordiæ suæ, *matrem* potius dicendo, quam *Myrrhinam*, et addendo *miseram.* Idem.

Jam ut limen exirem] Jam in eo

Digitized by Google

eram; ut limen exirem. *Mer. Casaubonus.*

Ad genua accidit] *Accidere*, est gestu corporis ostendere humilitatem cadentis; propter, *ad*, quod est juxta, et *cadere*. Sallustius autem sine præpositione dixit, 'Qua accidam, aut quo.' *Donatus.*

Ad genua accidit] Plin. 'Hominis genibus quædam et religio inest, observatione gentium. Hæc supplices attingunt: ad hæc manus tendunt: hæc ut aras adorant; fortassis quia inest iis vitalitas.' *Mer. Casaubonus.*

19 *Lachrumans misera*] Miserabiliter se habens. *Donatus.*

Miseritum est] Ut recte supra dictum sit de illo, 'Pium et pudicum ingenium narras Pamphili.' *Idem.*

Miseritum est] Hoc ipse sibi. *Idem.*

20 *Omnibus nobis ut res dant sese, ita magni atque humiles sumus*] Mire dixit *dant sese*. Homerus: Τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων, Οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Sed hic *sese* illo et validius dixit, et est hæc καθολικὴ sententia. Apollodorus: οὕτως ἕκαστος διὰ τὰ πράγματα σεμνὸς ἦν καὶ ταπεινός. *Idem.*

Omnibus nobis ut res dant sese] Quæ ex Apollodoro et Homero Donatus affert, Guyeto explicata vide. *Baclerus.*

Omnibus nobis ut res dant sese, ita magni atque humiles sumus] Prout se res habent nostræ, vel bene, vel secus, ita animos gerimus vel superbos, vel humiles. In eam autem cogitationem incidit hic, ex Myrrhinæ, nobilis matronæ, miseranda specie, quæ dignitatis suæ oblita, ad pedes ejus se abjecerat. *Mer. Casaubonus.*

22 *O mi Pamphile, abs te quamobrem hæc abierit*] A nomine et blandimento. mire: quia secreta confitetur. Ut Virgil. 'Anna, fatebor enim miseri post fata Sichæi.' A principio idem elaboravit, ut adversus pudorem conscientia et voce et confessione duraret. *Donatus.*

O mi Pamphile, abs te quamobrem hæc abierit] Venialis status, in quo confessio est et precatio. *Idem.*

O mi Pamphile] Exemplum eloquentiæ Terentianæ singulare hæc oratio esse potest. *Bœclerus.*

Abs te quamobrem] Morale blandimentum ante confessionem. *Donatus.*

23 *Nam vitium*] Est confessio. *Id.*

Nam vitium est oblatum] Cœpit a causa. *Idem.*

Oblatum] Ad repentina pertinere superius annotavimus. et *oblatum*, quasi non expectanti et nolenti. *Idem.*

Virgini] Quasi quæ falli posset. *Idem.*

Olim] Recte *olim*: quia facilis venia circa vetera jam delicta. unde tentat temporis longinquitate extenuare peccatum. *Olim* ergo, ante menses novem. *Idem.*

Ab nescio quo improbo] Mire contemsit personam, dicendo *nescio quo*, id est, nescio quem dixit. ut ostendat ignobilem, ita abjectum. nam si nomen illi est, habet et dignitatem: ut, 'Et nos aliquod nomenque decusque Gessimus.' Et ne placere videatur is qui fecit, *improbum* dixit. *Idem.*

25 *Sed quum orata ejus*] Bona παρένθεσις. *Idem.*

Nequeo quin lacrumem miser] Videtur quasi distillantes fletus detergere. *Idem.*

Nequeo] Deest *continere*. Idem.

26 *Quæque fors fortuna*] Ὑφέν. id est, subita fortuna. Et *fortuna*, in incerto: *fors fortuna*, in bono ponitur. Virgilius, 'Si qua in te fortuna fuisset.' Et ipse, 'O fors fortuna.' *Idem.*

Quæ quæ] Al. plerique libri *quæque*. Mer. Casaubonus.

Fors fortuna] Phor. act. v. sc. 6. *Idem.*

27 *Per eam te obtestamur*] Oratorie inducuntur et pro tacentibus preces. *Donatus.*

Per eam te obtestamur ambæ] *Obtes-*

Digitized by Google

tatio, est precatio cum mentione earum rerum, per quas petimus: ut, 'Per eversæ genitor fumantia Trojæ Excidia obtestor.' *Idem.*

Si jus, si fas est] Utrum hoc invidiose an quasi fœmina, quæ leges nesciat. *Idem.*

Si jus, si fas est] 'Utrum hoc invidiose; an quasi fœmina, quæ jus nesciat.' ait hic vetus nescio quis Interpres. nempe, quia de jure dubitanter loquitur. in quo judicium Grammatici desidero, est enim pulcherrima et usitatissima figura, quam etiam Apostolus adhibet in re omnium gravissima; Philip. IV. 8. Εἴ τις ἀρετὴ, εἴ τις ἔπαινος, &c. *Mer. Casaubonus.*

28 *Uti adversa ejus*] Mire non crimen: sed *adversa*. Donatus.

Per te tecta, tacitaque] *Tecta*, si reducis: *tacita*, si repudias sub alia excusatione. An idem significant? an potius, Neque te, neque verbo indices? An *tecta*, ne videantur: *tacita*, ne dicantur? *Idem.*

Tecta, tacitaque] *Tecta* sint, ne hæc alii sciant: *tacita*, ne ipse indicet. *Idem.*

Adversa ejus per te tecta tacitaque ap. omn.] Imminutam pudicitiam, non ad crimen, sed fortunam retulit, humanitate figuræ. Donati περιεργία in distinguendis vocabulis *tecta* et *tacita* involvit rem potius, quam declarat. *Bœclerus.*

29 *Si umquam erga te*] Virgilius, 'Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.' Terentius in Andr. 'Si te in germani fratris dilexi loco, sive hæc te solum semper fecit maximi.' *Donatus.*

Si unquam erga te] Ab anteacta vita. *Idem.*

Sensistin'] Pro audistin'. Ita Virgil. 'Sensit, et ad sonitum vocis,' &c. Ita ut Itali hodie dicunt, ubi de Missa, &c. *Faber.*

30 *Sine labore*] Ex quo tibi *nihil incommodi*; ut mox. *Mer. Casaubonus.*

Uti sibi des pro illa] Subauditur *gratia*. Donatus.

Uti sibi des pro illa] *Hanc gratiam* (silentii scil.) *rogat te ut sibi des pro illa*; gratia scil. vel pro amico illo, quo erga te fuit animo. *Mer. Casaubonus.*

31 *Ceterum de reducenda*] Tentat etiam hoc persuadere, sed oratorie et verecunde. Et mire, *de reducenda* dixit, non *de respuenda*. Donatus.

9 *Ceterum de reducenda*] Versus est Trochaicus: quamobrem RE longum est, ut sæpe apud Lucretium. *Faber.*

Quod in rem sit tuam] Nam nisi reducatur, reddenda dos erit. *Donat.*

Quod in rem sit tuam] Quod commodum tibi videbitur. Nam nisi reducatur, reddenda dos erit. *Mer. Casaubonus.*

32 *Solus conscius*] A possibili. nam hoc nomine ostendit tacere eum posse, quod conscius sit ipse solus. *Donatus.*

Solus conscius] Dextre insinuat, posse eum (si ita velit) uxorem sine mala fama retinere, ut qui solus sciat eam non ex se gravidam esse. Quo pertinet etiam quod de mense septimo mox sequitur, in quem cadebat abortus suspicio. *Mer. Casaubonus.*

33 *Nam aiunt*] Honestius *aiunt*, pro *ait*, dixit: nam quis aut scire aut dicere potuit, nisi Philumena? ergo recte. *Aiunt* enim potius honestum est, quam *ait*. Donatus.

Post duobus concubuisse eam mensibus] *Post duobus*, simpliciter accipiendum. non post duos. est enim ἀντιστροφὴ, pro *duobus post*, id est, non statim ut nupta sit, sed postquam nupta est, post duos menses nuptiarum: ut sint reliqui quinque menses. Et hinc apparet, ante duos menses, priusquam cum Pamphilo concumberet, vitiatam, quatuor mensibus cum Pamphilo fuisse: ex quibus duobus posterioribus amatam esse, reliquis tribus peregrinatum fuisse Pamphilum. An *post duobus*, pro post duos?

Digitized by Google

ut Plautus, 'Post principio denique,' et, 'Post paulo.' *Idem.*

Neque hic Donatus rem expedit. cujus annotatio etiam corrupta est. *Bœclerus.*

35 *Quod te scire ipsa indicat res*] Quia contristatus corripuisti te foras. *Donatus.*

Quod te scire] Rationem temporis inivisse. *Mer. Casaubonus.*

Si potis est] Si fieri possit. ut Phorm. act. II. sc. 2. *Idem.*

36 *Partus eveniat*] Philumenæ scilicet. *Donatus.*

38 *Abortum esse*] Non est Latinum *aborsa est:* sed, *abortum fecit.* Idem.

Abortum esse] Deest, *natum*, vel *factum*, vel absolute. quomodo dicimus, *e re nata:* vel quemadmodum dicimus, 'Ex te mihi orta est injuria.' *Idem.*

Dicam abortum esse] Rationabiliter dixit. fit enim abortus mense septimo sine pernicie fœminæ. *Idem.*

Suspectum fore] Suspicabilem, suspiciosum. *Idem.*

39 *Ex te recte eum natum putent*] Nove dixit *natum abortum:* quasi abortus nascatur. *Natum* ergo pro facto, conceptoque dixit. *Idem.*

Ex te recte eum natum] Infantem abortivum. nam alioquin minus proprie dicatur abortus *nasci.* Mer. Casaubonus.

40 *Exponetur*] Ad mortem scilicet. *Donatus.*

Continuo exponetur] Vide de toto exponendi infantis negotio, quod in hac fabula tractatur, Chrestomathiam nostram, voc. Expon. *Bœclerus.*

Hic tibi nihil est quidquam incommodi] Quum alienus exponitur, et non tollitur pro tuo. Et mire necandi pueri non fit mentio: quia Pamphili filius invenietur, quum ei etiam per patrem puellæ Poëta succurrit. *Donatus.*

Hic tibi nihil est quidquam incommodi] Ab utili. et est παρέλκον quartum: ut, 'Nihil vidi quidquam lætius.' *Idem.*

41 *Et illi miseræ indigne*] Ut non sit ἀνακόλουθον. Superiori versui τὸ *et* addendum est: ut sit, 'Et tibi nihil est quidquam incommodi.' *Idem.*

Et illi miseræ] Conclusio per enumerationem. Et non læderis inquit, et proderis miseræ. *Idem.*

Factam injuriam] Mire *injuriam* dixit, ut non contemnenda sit; sed tollenda. *Idem.*

42 *Pollicitus sum*] Plus quam promisi. *Idem.*

Quod dixi] Quod promisi. *Idem.*

43 *Id vero neutiquam honestum esse arbitror*] *Neutiquam*, non est omnino negativum, sed aliquid assensionis habet. Est enim *neutiquam*, non nimis, non valde. *Idem.*

Honestum] Εὔφημον, decorum. *M. Casaubonus.*

44 *Nec faciam*] Bene addidit, *nec faciam.* multa enim etiam inhonesta amore suspicimus. *Donatus.*

Etsi amor me graviter, consuetudoque tenet] Hoc cum gemitu. *Etsi* non complexivum, neque præpositivum, sed subjunctivum, id est, pro tametsi. *Idem.*

Amor me graviter, consuetudoque] Quæ duæ res contra honestum et utile validissimæ. Et bene *tenet*, non tenuit. *Idem.*

45 *Lachrumo, quæ posthac futura est vita*] Bene propensior in affectum est, ut verisimile fiat potuisse reticere. Et *Lacrumo* non pendet a superiori: sed interpositis diu fletibus dixit. *Idem.*

Lachrumo, quæ posthac] *Quæ* modo vim pronominis non tenet, sed querelæ. Et *lacrumo*, sic dixit, ut Virgil. 'Sic affata, sinum lacrumis implevit obortis.' Et est ordo, *Lacrumo, cum in mentem venit.* Idem.

46 *O fortuna*] Hic *fortunam* pro bona posuit. *Idem.*

Ut numquam perpetuo es bona] Legitur et *data.* nam et sic pro bona intelligitur necessario. *Idem.*

Digitized by Google

O fortuna, ut nunquam perpetuo es bona] Vide Georg. Fabric. et Guyet. Horatius Sat. II. 8. itidem μέγεθος παθητικὸν addidit sententiæ: 'Heu Fortuna, quis est crudelior in nos Te Deus? ut semper gaudes illudere rebus Humanis!' *Bœclerus.*

O Fortuna, ut numquam perpetuo es bona] And. act. V. sc. 5. 'Ego vitam Deorum propterea sempiternam esse arbitror, Quod voluptates eorum propriæ sint.' Plaut. 'Ita quoque comparatum est in ætate hominum, ita Dis placitum, voluptati ut mœror comes consequatur.' *Mer. Casaubon.*

Quem ego tum consilio missum feci] Magna ratio movit Guyetum, ut ejiceret hunc versum. argumento enim et τῇ οἰκονομίᾳ obest, si dicatur Pamphilus, ad pristinum amorem Bacchidis animum referre. Repugnant, quæ habentur infra act. IV. sc. 4. vs. 75. et act. V. sc. 1. vs. 25. 26. *Bœclerus.*

Consilio] Ratione et prudentia. *M. Casaubonus.*

Idem nunc operam huic dabo] Si *idem*, ego. si *eidem*, hoc est amori. *Donatus.*

Operam dabo] Difficultatem rei ostendit, dicendo *operam dabo*. Idem.

Idem nunc operam huic dabo] Quod in illo amore feci, idem nunc in hoc conabor, vel operam dabo; ut faciam scil. vel *idem*, id est, idem ego; ut Don. *Mer. Casaubonus.*

40 *Adest Parmeno cum pueris*] Quia idem Parmeno est secretorum conscius, addidit, *cum pueris*. Donatus.

Minime est opus] Id est, omnino non est opus. *Idem.*

50 *Nam olim soli credidi*] Vide supra, act. I. sc. 2. 'Diebus sane pauculis Post Pamphilus me solum seducit foras,' &c. *Mer. Casaubonus.*

Aliquo mihi est hinc ablegandus, dum parit Philumena] In tota comœdia non cessabit, cum sit piger; nec resciscet aliquid, cum sit curiosus Parmeno. *Donatus.*

54 *Dum parit Philumena*] *Dum*, alias dummodo, alias donec: nunc, quamdiu. *Idem.*

SCENA IV. Senarii sunt. *Bœclerus.*

Ain' tu tibi hoc incommodum evenisse iter] *Alia ratio est, currentis ad argumenta: alia actuum Comicorum. Sed perfecti Poëtæ est ita servire argumento, ut tamen spectator novis delectationibus teneatur. Nam in hac scena, donec perveniat ad Pamphilum Parmeno, hoc ἐῤῥημα inducitur, cum hoc ostenditur, quid mali sit navigatio.* Donatus.

1 *Ain' tu*] Pro *aisne tu?* Et sic jam aliquid dixisse magni in præcedenti oratione ex respondentis sermone demonstratur. *Idem.*

Ain' tu] In scena nascitur oratio, aut in scenam defertur. *Idem.*

2 *Tantum quam re ipsa navigare incommodum est*] Ἀνακόλουθον quartum. non enim intulit quantum. Ut Virgil. 'Sed quanto ille magis formas se vertet in omnes: Tanto, nate, magis contende tenacia vincla.' *Idem.*

Re ipsa] Plaut. 'Nimio pol hominum fortunæ minus miseræ memorantur, Quam reapse experiundo iis datur acerbum.' *Mer. Casaubonus.*

4 *O fortunate, nescis quid mali præterieris*] Bene majori affectu, dicens *o fortunate*, quam si responderet, *ita.* Donatus.

O fortunate, nescis quid mali præterieris] 'O fortunatos nimium, bona si sua norint, Agricolas.' *Mer. Casaubonus.*

5 *Qui numquam es ingressus mare*] Proprie dixit, *ingressus*. nam qui jam navigavit, *egressus* dicitur. sic Virgil. 'Egressi optata potiuntur Troës arena.' *Donatus.*

6 *Nam alias ut mittam miserias*] Παράληψις oratoria. Et *miserias*, navigationes scilicet. *Idem.*

7 *Dies triginta*] Accusativus casus plenum numerum et continuationem rei significat. *Idem.*

Dies triginta, aut plus eo, in navi fui] Hoc exitiosum vel sine periculo videri potest. Sed vide quid addat, *Aut*

Digitized by Google

plus eo, in navi. Absolute eo, ut alibi, 'Annos sexaginta natus es, aut plus eo, ut conjicio.' *Idem.*

Dies triginta aut plus eo, in navi fui] Priscianus lib. VII. legit *ego* pro *eo*; et ex Heautont. ἁμαρτήματι μνημονικῷ citat. Donatus *eo* retinet, et explicat. *Bœclerus.*

8 *Semper mortem exspectabam miser*] Dura est exspectatio mali. Virgilius, 'Inclusi pœnam exspectant.' *Donatus.*

Semper mortem exspectabam] Id est, horis omnibus, cum continuatione triginta dierum. *Idem.*

9 *Ita usque*] *Usque*, vel diu, vel valde. *Idem.*

10 *Odiosum*] Esse scilicet in mari triginta dies. Et nomen pro adverbio posuit: *odiosum* pro odiose. *Idem.*

Haud clam me est] Λιτότης. pro Ego maxime intelligo, quam odiosum sit. Nam qui jungunt, et sic legunt, errant, et non intelligunt. *Idem.*

Aufugerim] Sic veteres, quod nos, *fugerim*. Idem.

12 *Olim quidem te causæ impellebant leves*] Mire in servum fugitivum, qui ob vitium hujusmodi, non ob causam fugiat. Et bene *leves* dixit, hæc enim non est levis. *Idem.*

13 *Quod nunc minitare facere*] Ut sit ordo, Olim quidem te causæ impellebant leves, Sosia, ut faceres quod nunc minitaris facere hac occasione. Artificiose. Et in Andria sic ait recusanti perjurium servo Mysis, 'Nova nunc religio in te incessit?' *Idem.*

Quod nunc minitare facere, ut faceres, Sosia] Q. d. facile credo tibi te tanti mali, quantum videtur esse navigatio, vitandi causa fugam arrepturum, cum jam olim levibus de causis fugam adornaveris. ita jocose ut servum nequam et fugitivum perstringit. *Mer. Casaubonus.*

Facere] Ut faceres. Comicum est et Terentianum. *Donatus.*

14 *Sed Pamphilum ipsum video*] *Ipsum* a quo missus sum: vel dominum, ut Græci dicunt αὐτόν. *Idem.*

15 *Ego hunc adibo*] Vel nova curiositate ait Parmeno. *Idem.*

16 *Equidem te exspecto*] Bene excepit Pamphilus Parmenonem, ut videatur vera dicturus. *Idem.*

Equidem te exspecto] Apparet Pamphilum Parmenonis absentiam desiderare: eo quod nunc prior Parmenonem alloquitur. *Idem.*

17 *In arcem transcurso opus est*] Ostendit quam longe sit, cum *in arcem* dicat. Et bene *in arcem*, quam Minerva condidit. *Idem.*

In arcem] Pronuntia, ut ostendat quam longe sit in arcem transcurrere. *Idem.*

Transcurso] Pro transcurrere. *Idem.*

In arcem transcurso opus est] Nescio quid illis hic in mentem venerit, qui arcem, Pyræeum interpretantur. Pyræeus portus longe extra urbem, sed longo muro urbi junctus: arx, in medio urbis, ἀκρόπολις proprie, et olim πόλις dicta. *Mer. Casaubonus.*

Cui homini] Hæc verba cum sua pronuntiatione vim recusationis in se continent. *Donatus.*

Cui homini] Cum recusatione pronuntiandum. et est pigri responsio, laborem ad alium transferentis. *Idem.*

19 *Qui mecum una advectus est*] Apparet eum cum eo aliquid negotii habere, cum dicit, 'Qui mecum una est advectus.' *Idem.*

Qui mecum una vectus] Faërnus ex Bembino codice τὸ *vectus* attulit. Donatus *advectus* (quod in plerisque Mss. est) habet. *Bœclerus.*

20 *Vovisse hunc dicam, si salvos domum Redisset unquam*] Facete dixit. More enim hoc fit eorum, qui longis itineribus maris periclitati, vovent aliquid si pervenerint. Et convenit hoc Pamphilo quem supra male navigasse audierat. *Donatus.*

Vovisse hunc dicam] Interdum *dicere* est idem ac *credere*, *putare*. Ita apud Hom. sæpissime, φάσθαι, id est, 'apud se se dicere.' *Faber.*

Digitized by Google

21 *Ambulando rumperet*] *Rumpi* dicuntur, quibus ex nimia intentione vocis aut laboris, vel vena, vel peritoneum rumpitur. *Mer. Casaubonus.*

22 *Quid vis dicam? an conveniam modo*] Non enim mandaverat quicquam, qui sine causa mittebat, oblitus bene dissimulare: ut qui mentiuntur. Et sic pronuntiandum, *An conveniam modo?* ut reprehendere dominum Parmeno videatur. *Donatus.*

An conveniam modo] Εἰρωνικῶς dixit. Nam non hoc interrogantis simpliciter. *Idem.*

23 *Imo quod constitui me hodie*] Deest, *nuntia:* ut sit, imo nuntia. et sumitur a superiori sententia, qua dixit, 'Quid vis dicam?' *Idem.*

Imo, quod constitui me hodie] Apparet eum hanc conquisitam, et vix corrasam invenisse causam. *Idem.*

Illi] Pro *illic*, ut supra, *Mer. Casaubonus.*

Vola] Ἠθικῇ ὑπερβολῇ usus est. Ita curras, ut volare magis, quam currere videaris. Et antea transcurrere jusserat: nunc adjecit imperio, non *curre*, sed *vola*. Donatus.

25 *At non novi hominis faciem*] Moralis expressio pigritiæ in tot excusationibus posita est. *Idem.*

At faciam ut noveris] Stomachose pronuntiandum *at*. quod et Pamphilus repetit dicens, *at faciam ut noveris*. Idem.

At faciam] Bene monet Don. stomachose hæc esse pronuntianda. Nam quod irati solent, cum colloquentium verbis offenduntur, ut regerant illis sua verba, sed vel pronuntiando, vel leniter immutando perversa, et detorta; ita hic fit a Pamphilo. 'At non novi hominis faciem,' dixerat Parm. servus. *At faciam* (*faciam* pro *faciem*) regerit ille, tristis, et intempestiva servuli sedulitate irritatus. *Mer. Casaubonus.*

26 *Magnus, rubicundus, crispus, cæsius, crassus*] Properatio, συναθροισμός. et acervo sine conjunctivo est usus. *Donatus.*

Magnus, rubicundus] Imperite Terentium de Myconio crispum dixisse aiunt, cum Apollodorus calvum dixerit. quod proprium Myconis est. ut Lucilius, 'Myconi calva omnis juventus.' Unde etiam proverbium Græcum; Μυκώνιος φαλακρός. Sed ego Terentium puto scientem facetius Myconium crispum dixisse. *Idem.*

Magnus, rubicundus, &c.] Effictio memorabilis; sed assimulata. in qua *cadaverosam faciem*, cum *rubicundo* parum convenire, plerique animadvertunt. Donatus dedit operam ne nihil diceret, nec expedivit. Vide etiam Chrestomathiam nostram voc. Cadav. *Bœclerus.*

Crispus] Quanquam Myconii ut plurimum calvi, unde Proverbium Μυκώνιος φαλακρὸς, nihil obstat tamen quin inter illos etiam *crispi* nonnulli, ex alio fortasse genere, ut rufi inter Anglos. Aut fortasse Poëta ita consulto maluit, ut Myconium istum non hominem verum, sed merum Pamphili commentum, ad eludendum servum, intelligeremus. *Mer. Casaubonus.*

Cæsius] Glaucis oculis, quasi felis oculos habens et glaucos. *Donatus.*

27 *Cadaverosa facie*] Sublivida, ac personata rubore et livore. Rubicundi enim et crassiorem faciem sæpe habent: quod est proprium cadaveris. Potest et pulposa intelligi et crassa, quasi carnosa: *caro* enim dicta est, eo quod careat anima. Et *caro* proprie dicitur mortuorum. Virgilius: 'Et corpora luce carentum.' Unde *carnifices* dicti, quod carnes ex homine faciant. *Pulpa* vero, proprie ea quæ manducatur, eo quod pulsetur et conscindatur. Potest et *r* pro *d* poni, ut *caro* sit dicta quasi *cado*. ut Virgil. 'Belloque caduci Dardanidæ.' Quod jam scilicet sine anima sit et cadat. *Idem.*

Cadaverosa facie] Sublivida, ac personata rubore et livore; ut Don.

Digitized by Google

vel, ut alii, fœda et turpi, tetra et exsangui facie. Quod si *cadaverosa facies*, quod vulgo dicimus, *a pocky face:* scabiosa facies, a papulis et variolis erosa, et frequentibus maculis et caverunlis conspersa : si tamen variolos, ut nunc vulgo vocantur, vel eo, vel alio quocunque nomine veteribus notos fuisse concedent medici. *Mer. Casaubonus.*

Dii illum perduint] More pigrorum, male optat ei, propter quem mittitur. *Donatus.*

28 *Quid si non veniet*] Omnia dicit, ne eat. *Idem.*

29 *Maneto: curre*] Etiam Pamphilus tanquam de industria perseverat. *Idem.*

Non queo: ita defessus sum] Hoc in gestu et spectaculo plus est; nam incessu et author exprimit lassitudinem. *Idem.*

30 *Ille abiit*] Quasi dicat, licet jam loqui. *Idem.*

Ille abiit] Quasi cum difficultate completam rem ostendit hoc dicto. *Idem.*

32 *Suæ gnatæ partum*] Ἐπεξήγησις. *Idem.*

33 *Quod potero, faciam*] Id est, celabo quantum potero. an quasi projiciens curas, et fessus angore dixit, *Quod potero, faciam:* id est, si potero, cedam amori: et rursus, tanquam pietatis admonitus, adjecit exceptionem, *tamen ut pietatem colam.* Servat enim in illo amorem Poëta: cujus non pœnitebit, re cognita, et errore sublato. *Idem.*

Quod potero, faciam] Id est, amori obsequar. nam misericordia mulieris de amore descendit. *Idem.*

Quod potero, faciam] Apparet hoc dictum, defectus esse, non virtutis. *Idem.*

Quod potero faciam, &c.] Nihil præter argumentum dixit in his sententiis, ad honestatem ingenii in Pamphilo pertinentibus. Ut amorem retineret erga Philumenam Pamphilus, argumenti intererat. amor ille perfecit, ut rectum tacitumque, sicut rogatus erat, infortunium ejus vellet esse. Aliter autem tegi non poterat, nisi ut causa discessionis probe assimularetur, ex illo dissidio, quod in ore et animo omnium versabatur. nisi enim servaretur nomen illius dissidii, qui poterat Pamphilus recusare, quo minus reduceret, cujus famam et pudicitiam nolebat prodere. in assimulanda ergo hujus dissidii causa, (vult dicere Pamphilus) doleo equidem incusandam esse vel Philumenam vel matrem : licet utramque sciam innocentem esse. Sed licet amor ab incusanda Philumena me retineat, pietas tamen in matrem fortius urget; meritoque præferri a me debet. igitur sic mihi versandum in hoc negotio esse intelligo, ut primam pietatis rationem habeam, et eatenus Philumenæ parcam, quatenus innocentia matris omnibus modis defendenda patitur. Ut autem innocens videretur mater, in quam tam gravis turba incumbebat, necesse erat, non innocentem videri Philumenam. quam rem ita Pamphilus tractabit, ut ultra quam necesse est non provehatur. Qui aliter explicant, non satis attendunt argumento. *Bœclerus.*

Tamen ut pietatem colam] Recordatus est læsam matrem esse ab uxore: hoc enim credit. et ideo se ad exceptionem revocavit; ita se amori cedere oportere, ut non obliviscatur omnino pietatis. Et bene in eam causam contulit necessitatem non reducendæ uxoris, quæ invenietur nulla esse. Sunt tamen quæ, manente eadem sententia, totum hoc jungunt: *Quod potero, faciam tamen ut pietatem colam;* hoc est, in quantum potero, dabo operam adversus amorem, ut, omisso eo, pietatem colam. Et subjungitur causa. *Donatus.*

Tamen ut pietatem colam] Deest *ita:* ut sit *tamen* pro duntaxat. Ut sit, Ita ut pietatem colam. dixerat enim, *quod*

Digitized by Google

potero: et ideo addidit exceptionem, *Tamen ut pietatem colam*, id est, non sum oblitus et matris. *Idem.*

Tamen] Pro ita tamen. *Idem.*

Tamen ut pietatem colam] Id est, si ita potest fieri, ut sine parentum graviore offensa et ira hoc uxoris vitium celem, (quod sane difficile, quia dimittendæ uxoris legitimam aliam causam reperire non in promptu,) libenter celabo; et uxoris famæ consulam. Sin aliter, pietatem erga parentes amori præferam. Multus hic Don. qui tamen mentem verborum non videtur assecutus. *Mer. Casaubonus.*

34 *Nam me parenti potius, quam amori*] *Amori*, scilicet uxoris, quia dixit, *Quod potero, faciam.* et hoc est quod dixerat, *Quod potero, faciam.* Donatus.

35 *Atat*] Interjectio est conterriti et conturbati. *Idem.*

36 *Horsum pergunt*] Modo *pergunt*, pro eunt. alias perseverant. *Idem.*

SCENA V. Trochaici sunt septenarii. reliqui Senarii Iambici. *Bœclerus.*

Dixtin' dudum, dixisse illam, se exspectare] *Facete principium est interrogantis ita, ut sciat quid sibi responsurus sit, quem interrogat. Illaturus est enim argumentum per ἐπαγωγήν. Donatus.*

1 *Dixtin' dudum*] Quia dixerat, 'Sancte adjurat non posse Pamphilo se absente perdurare.' *Idem.*

Dixtin' dudum] Captiosa interrogatione cœpit, dicturus, 'Venisse ajunt: redeat.' *Idem.*

2 *Factum*] Id est, Dixisse illum, aut me. Et deest *est*: ut sit, *Factum est.* Idem.

3 *Quamobrem non reducam, nescio*] Habet causam: sed non vult veram dicere, et præterea non vult cum invidia matris suæ loqui: si in illam conferat, ut uxorem non reducat domum. *Idem.*

Quem ego hic audivi loqui] Ut solet, primo personas inducit secum loquentes: deinde ipsas convenire invicem, ut alibi, 'Quis hic loquitur? Mysis, salve.' *Idem.*

4 *Certum obfirmare est viam me*] Adversus omnia obstinate agere, id est, contra omnes. *Idem.*

Obfirmare est viam me, quam decrevi persequi] Id est, ut matri potius, quam amori, morem gerat. *Idem.*

Obfirmare viam] Firmiter et pertinaciter insistere viam, (i. rationem, consilium,) quam mihi insistendam sive persequendam proposui. nempe, ut dimittam uxorem, et dimittendæ causam veram celem. *Mer. Casaubonus.*

6 *Bene factum*] Id est, gaudeo. vide supra. *Idem.*

7 *Atque adeo, quod maximum est, salvum atque validum*] Ordo est, primum *advenisse*, deinde *salvum*, postremo *validum*. Αὔξησις ad salutem. *Validus* namque, robustus et habitior corpore. *Donatus.*

Quod maximum est] Legitur et *quod maxime est.* Idem.

Creditur] Minus blande respondet, de repudio locuturus. *Idem.*

Creditur] Donatus: "Minus blande," &c. Melius Guyetus: submisse dici a Pamphilo ad spectatores converso. *Bœclerus.*

Creditur] Vide act. v. sc. 4. 'Factis ut credam facis.' *Mer. Casaubonus.*

8 *Advenis modo*] Difficile invenitur præsentis temporis *modo*. Atque ut ostendat esse momentum etiam præsentis temporis, dixit *admodum*: quod est minus. *Donatus.*

Advenis modo] Virgilius, 'Vigilasne Deum gens Ænea? vigila.' *Idem.*

Admodum] Excusatio cur adhuc non viderit patrem. *Idem.*

Cedo; quid reliquit Phania consobrinus noster] Utrum jactanter Laches de hereditate loquitur præsente socero, ut illum cupidiorem faciat ad revocandam filiam? (et fit sæpe hoc, ut ex alio principio pervenire quæramus ad ea, quæ volumus dicere:) An ideo, ut

Digitized by Google

sciat rem, et divitias suas? cupidiorem socerum redditurus. *Idem.*

9 *Consobrinus noster*] Quasi sororinus. *Sobrini*, sunt ex duabus sororibus. *Consobrini*, ex fratre et sorore. Et propinquitate Terentius frequentata movetur, ut heredum. *Idem.*

Consobrinus noster] Quum de fratre natus est alter, et alter ex sorore, *consobrini:* quum ex fratribus, *patrueles* dicuntur. *Idem.*

Sane hercle homo voluptati obsequens fuit] *Sane*, satis, valide. nam qui sanus, et validus est. *Idem.*

Voluptati obsequens fuit] Contra facit Pamphilus: disjungi enim volens, nihil dicit vel parum relictum. *Idem.*

10 *Et qui sic sunt, &c.*] Peregregia et ex vitæ communis moribus opportune petita sunt εὑρήματα, quibus tota hac fabula poëta utitur. *Barclerus.*

Haud multum heredem juvant] Parum consulunt heredi. *Donatus.*

Heredem adjuvant] Elegantius in Ms. Bembi, *juvant.* Faber.

11 *Sibi vero hanc laudem relinquunt: Vixit, dum vixit, bene*] Bene et facete, Nihil heredi relinquunt, sibi vero relinquunt. *Donatus.*

Sibi vero hanc laudem relinquunt: vixit, dum vixit, bene] Loquitur hic, ut Epicuri de grege porcus; si tamen ex sua, et non potius ex vulgi sententia; qui quid homo distet a bestia, parum intelligit. Aliter Philosophi, et quibus humanæ præstantiæ sensus aliquis. Sen. 'Laudemus itaque et in numero felicium reponamus eum, cui quantulumcunque temporis contigit, bene collocatum est, &c. Alter post mortem quoque est; alter ante mortem perit.' Sall. 'Multi mortales, dediti ventri atque somno, &c. verum enimvero, is demum mihi vivere, et frui anima videtur, qui aliquo negotio intentus, præclari facinoris, aut artis bonæ famam quærit.' *Mer. Casaubonus.*

Vixit, dum vixit, bene] Πλοκή. unum vixit aliud significat: et alterum vixit, aliud. *Donatus.*

Vixit, dum vixit, bene] Sententia est hortantis ad delicate vivendum. *Idem.*

Vixit, dum vixit, bene] Hoc enim scilicet reliquit. *Idem.*

12 *Una sententia*] Expressit animum avari senis. *Idem.*

13 *Quidquid est id, quod reliquit, profuit*] *Quidquid*, et ad parvitatem refertur. ut, 'At enim id mihi satis est, quod est de me opinionis, quidquid est.' *Idem.*

Quidquid est id quod reliquit] Nullum in hoc sene fuit doloris officium, antequam sciret aliquid relictum. *Idem.*

Profuit] Id est, pro nobis fuit: ac per hoc nostrum est. potest enim ipse profuisse, potest res ejus. *Idem.*

Profuit] Non est quod ejus pœniteat. *Mer. Casaubonus.*

Imo obfuit] Morem eorum expressit, quibus relinquitur: qui quum audierint sibi aliquid esse relictum, tunc tristes se fingunt. *Donatus.*

14 *Nam illum vivum et salvum vellem*] Non idem *vivum*, quod *salvum.* Idem.

Impune optare istuc licet] Bene *Impune:* quia heredi pœna est, mortuos reviviscere. An sine detrimento optas? ut quum medicus dicit de jam mortuo, 'Ego si illum curarem, viveret.' *Idem.*

Impune optare] Si optata evenirent, numquam, inquit, optares ut ille reviviesceret. *Idem.*

15 *Ille reviviscet jam numquam*] Mire Poëta his verbis Phidippum quoque subinvidere indicat. Plus est *numquam*, quam *non.* Idem.

Et tamen utrum malis, scio] Mortuum illum magis, quam ut reviviscat denuo. *Idem.*

Et tamen utrum malis scio] Quid malis de duobus, scio: utrum illum mortuum permanere, an reviviscere.

Idem.

16 *Heri Philumenam*] Hoc erat, quo omnis tendebat oratio. *Idem.*

Ad se accersi hic jussit] Bene et *accersit* et *jussit*: ut nihil uxor sua sponte fecerit. *Idem.*

Heri Philumenam ad se accersi hic jussit] Et *heri* et *jussit*, bene: ut breve tempus sit, et coacta videatur exisse. Et non *adduci*, sed *accersi:* nec *a nobis*, sed *ad se.* Idem.

Hera] Alii, *Heri.* Mer. Casaubonus.

Dic jussisse te] Hoc ille in aurem Phidippo, qui non adeo callidus. *Idem.*

17 *Noli fodere*] Latus scil. quod faciunt interdum, qui minus promptos (digito pungentes) excitare volunt. *Idem.*

18 *Omnem rem scio ut sit gesta*] Virgilius: 'Trojanas ut opes et lamentabile regnum,' &c. *Donatus.*

19 *At istos invidos DI perdant*] Bene *invidos*, qui matrimonio invideant: ergo revocanda uxor est. et adeo non puduit mendacii honeste deprehensum senem, ut invidos faceret, qui vera prodiderant. *Idem.*

20 *Ego me scio cavisse*] Principium a tempore, a dictis factisque, tam suis quam adversariorum: et ab anteacta vita et præsenti. *Idem.*

Ego scio me cavisse, ne ulla merito contumelia] Mire addidit *merito.* non enim cavere, inquit, ne fieret ea, potui: igitur, ne merito fieret, quod in me fuit. *Idem.*

21 *Idque si nunc*] Ab anteacta vita. *Idem.*

Et clementi fui] Pro *fuerim*, indicativum pro conjunctivo posuit. *Idem.*

23 *Ni te ex ipsa hæc magis velim resciscere*] Παράληψις. *Idem.*

24 *Namque eo pacto maxume apud te meo erit ingenio fides*] Bene, non dictis, sed *ingenio.* Idem.

Meo ingenio] Meis factis, moribus. *Mer. Casaubonus.*

25 *Quum illa quæ nunc in me iniqua est, æqua*] *Iniqua æqua*, παρονομασίαι sunt Terentianæ. Et bonum argumentum. Nam et Virgil. 'Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,' inquit, et Cicero, 'Te ipso teste iniquo, atque improbo: verum ad hanc rem satis idoneo: te, inquam, teste, dicam.' *Donatus.*

In me iniqua est, æqua de me dixerit] Quia adversarii testimonium, si contra se dicat, tam grave est, quam vel boni viri. *Idem.*

26 *Neque mea culpa hoc dissidium evenisse*] Non ergo quid fiat, verum per quos fiat, quærendum est. Et nimis abrupte dixit *evenisse*, non *evenire.* Idem.

Hoc evenisse dissidium] Ad confirmationem, non *evenire*, sed *evenisse* dixit. *Idem.*

27 *Sed quando sese esse indignam*] Hoc sic profert, ut eam ostendat causam esse dissidii: et hoc ipso tentat, utrum dotem relinquere possit. et ideo supra, 'Neque mea culpa hoc dissidium evenisse, Id testor Deos,' inquit. *Idem.*

Sed quando sese indign. &c.] Quidam *indignam* mutarunt in *indignum.* neque sic tamen explicarunt satis locum. exempla enim, quæ de irregulari pronominis Syntaxi afferunt, non conveniunt. Optime igitur forsitan Guyetus fecit, qui emendavit, *quæ.* ita expedita omnia. *Bæclerus.*

Deputat matri meæ, cui concedat] Fortasse ergo indigna est, et recte deputat: mihi tamen mater colenda est. hoc sentit. *Donatus.*

Deputat matri meæ, cui concedat] Ἐν ὑποκρίσει *matri meæ*, ut idonea sit causa repudii. *Idem.*

Indignam deputat] Injurium putat, id a se exigi, ut ad socrus suæ mores se componat. Indignum se putat, eo usque se demittere, &c. *Mer. Casaubonus.*

28 *Cui concedat*] Sensus: quæ concedat matri meæ. Syntaxis autem, *indignam matre mea*, postularet. Sed antecedens hic sequitur casum relativi, ut in Eunucho, 'Eunuchum

quem dedisti?' et Virgil. 'Urbem quam statuo, vestra est:' et alibi non raro. *Idem.*

Cui concedat] Semper putavi legendum *quæ*, et tollendam distinctiunculam, quæ est post *meæ*. Abhinc aliquot annis vidi ita legisse Bandinellum, hominem ingeniosum. Ita etiam in Ms. Bembi scriptum. *Elle croit être trop grand' dame pour ceder a ma mere.* Faber.

Cujusque mores toleret] Hoc melius, quam *obsequatur*, aut *inserviat*. Donatus.

Mores toleret] Bene *mores*, ut aniculæ: notat enim pravitatem. unde senes, *morosi* appellantur. Horatius, 'Donec virenti canities abest Morosa.' *Idem.*

Mores toleret sua modestia] O temperamentum! *mores* potius quam *injurias* dixit. *Idem.*

29 *Neque alio pacto componi potest*] Nisi ut concedat matri, toleretque mores ejus. *Idem.*

Neque alio pacto potest componi inter eas gratia] Phorm. IV. 3. 'Cum bona componantur gratia.' *Mer. Casaubonus.*

30 *Segreganda aut Mater est a me, Phidippe*] Bene tanquam ex deliberatione colligit, quod facturus est. Et mollius *segreganda*, quam *excludenda*. Donatus.

Segreganda aut mater, aut Philumena. nunc me pietas matris commod. &c.] Hic impletur deliberatio illa scena superiore. vss. 33. 34. accusando excusavit Philumenam; quod summæ humanitatis erat: postea pietatis antiquiorem rationem esse duxit. quæ in sequentibus amplius illustrantur. *Boeclerus.*

31 *Nunc me pietas matris potius commodum suadet sequi*] Quam mollibus verbis repudium nuntiatum est a Pamphilo! *Donatus.*

Nunc me pietas matris potius commodum suadet sequi] Non mirum, ubi divortia tam frequentia et minimis ex causis, si uxor potius quam parentes deserantur. at ubi jus connubii sanctum et inviolabile, aliter res habet. *Mer. Casaubonus.*

32 *Ad aures haud invito*] Optime dictum, *haud invito*. non enim in totum volenti, quippe de dissidio: sed tamen quia pie locutus est, mediocriter approbavit. *Donatus.*

Pamphile, ad aures haud invito] Gravis oratio est a nomine incœpta. Virgilius, 'O præstans animi juvenis.' Et est figura Λιτότης. Sic Virgil. 'Posthabui tamen illorum mea seria ludo.' *Idem.*

Haud invito sermo mihi accessit tuus] Senili loquacitate: pro, 'Recte locutus es.' *Idem.*

33 *Omnes res*] Plus dixit, quam si *uxorem* diceret. *Idem.*

Præ parente intelligo] Bene *parente*, quod nomen commune et cum patre est, et cum omnibus, quos hæc necessitudo conjungit. Melius ergo, quam si diceret *matrem*. Idem.

34 *Verum vide, ne impulsus ira prave insistas, Pamphile*] Leniter et suadenter. *Idem.*

Ira] Non ergo judicio. *Idem.*

Ne impulsus ira prave insistas] Vide Phor. act. I. sc. 5. ex Thucyd. Eunuch. act. II. sc. 3. 'Quam insistam viam?' *Mer. Casaubonus.*

Insistas, Pamphile] Non enim *incipere*, sed *insistere* hic malum est. *Donatus.*

35 *Quibus iris impulsus*] Non dixit *qua ira*, ne superbe loqueretur, sed *quibus iris*: ut hoc ipsum per εἰρωνείαν derideret, quod pater dixit, *impulsus ira*. An iris matris, aut meæ uxoris, et mea? an omnium trium? *Idem.*

Quibus iris impulsus] Recte non vult iram esse, ne peccasse videatur uxor. Sic enim quasi nec ipsa peccaverit. *Idem.*

Quibus iris] Ille *iram* singulariter dixit, hic *iras* pluraliter: ne videatur unius iræ causa mittere uxorem. *Idem.*

Digitized by Google

36 *Quæ numquam quidquam erga me commerita est, Pater*] Adverte, proprietatem expressit commerendi et merendi. *Idem.*

37 *Et sæpe, quod vellem, meritam scio*] *Mereri* bona dicimus: *Commereri* mala: id est, delinquere, peccare. Ergo hic *meritam*, pro præstitisse dixit. Virgilius, 'Ego te quæ plurima fando Enumerare vales, nunquam regina, negabo, Promeritam.' *Idem.*

38 *Amoque, et laudo*] Non statim qui amantur, et laudantur: nec qui laudantur, etiam continuo desiderantur. Multa ergo dixit, *amoque, et laudo, vehementer desidero.* Et vide, amoris impulsus nimius hic est circa uxorem: et quasi oblitus suæ matris et vitiatæ, loquitur. sed tali opus est Pamphilo ad ejusmodi argumentum, donec perveniat ad καταστροφήν, in qua uxorem reduci necesse est. *Idem.*

39 *Nam fuisse erga me*] Quantum valet quod *fuisse* dixit, et non *esse!* quasi re transacta. *Idem.*

Erga me] Hoc totum repudiaturus inaniter diceret, nisi ad exitum fabulæ Poëta respiciens, reducturi animum in Pamphilo reservaret. Et nota repudiantem eam, quam laudat, pietate sola compulsum. *Idem.*

40 *Ut reliquam vitam exigat*] Satis flebiliter dixit, *reliquam exigat.* Virgilius: 'Omnes ut mecum, meritis pro talibus, annos Exigat.' *Idem.*

41 *Cum eo viro*] Non invidere, jam non est mariti. *Idem.*

42 *Quandoquidem illam a me distrahit necessitas*] Omnis conclusio verborum Pamphili, repudii confirmationem continet: plus tamen sententia significante, quam verbis. *Idem.*

Quandoquidem illam a me distrahit necessitas.] Excusatio in necessitate, quæ est inexorabilis. Et *necessitas*, partus scilicet, quam necessitatem domi offendit: quod ex alio scilicet peperit. Sed modo vult necessitatem, matris videri iracundiam, quæ a nuru ira offensa sit. *Idem.*

43 *Tibi id in manu est; ne fiat*] Hoc opposuit, quod minime vult Pamphilus videri, et quod prodest socero. *Idem.*

Tibi in manu est] Infra, act. IV. sc. 4. 'Uxor quid faciat, in manu non est mea.' *Mer. Casaubonus.*

Si sanus sies, jube illam redire] Pro, *si sanus es*: nam aliter *jubeas* dicere debuit. *Donatus.*

Si sanus sies] Bene pater supra *iram* dixit: nunc *insaniam* significat inesse Pamphilo. *Idem.*

Si sanus sies] Non ergo culpa est, cui ut redeat jubere potest. *Idem.*

44 *Non est consilium*] Durius erat, *non reducere.* ergo hoc lenius dixit. *Idem.*

45 *Matris servibo commodis*] Hoc verbo necessitatem, qua cogatur, ostendit. *Idem.*

Servibo] Ut *scibo*, et alia non pauca, antiquis usitata. *Mer. Casaubonus.*

Quo abis] Factum Pamphili ex patris verbis ostenditur, quod discessit. et bene: nam ulterius præsente patre resistere durum fuit. *Donatus.*

46 *Mane, inquam; quo abis*] Bene *quo abis?* quia patrem deseris et uxorem. *Idem.*

Quæ hæc est pertinacia] Sicut decuit socerum. et subindignatur, quia coram sibi fit contumelia. *Idem.*

47 *Dixine, Phidippe.*] Artificiose Laches, ut minus miretur, et minus indignetur socer, irasci Pamphilum dicit: quando et prædictum est, et sic oportuit. *Idem.*

Dixine, Phidippe, hanc rem ægre laturum esse eum] Renovavit verba sua eidem personæ. nam ita dixerat, 'Neque adeo me clam est, quam esse eum graviter laturum credam,' hoc si resciverit. *Idem.*

48 *Quamobrem te orabam, ut filiam remitteres*] Invidiose adversum Phidippum, tamquam in illo sit, unde se purget, et non accuset Pamphilum. *Idem.*

49 *Adeo inhumanum fore*] Bene,

quasi iratus, Inhumanum esse inquit. *Idem.*

Non credidi ædepol adeo] Potuit enim dicere, Non credidi inhumanum fore: sed acerbe addidit *adeo.* Idem.

50 *Ita nunc is sibi me*] *Sibi* et *me*, magno pondere legendum est utrumque pronomen, ut, 'Cantando tu illum?' Id est, genero socerum, vel Pamphilo Phidippum, vel si quid tale inveneris. *Idem.*

Supplicaturum] Parum est *satis facturum; supplicaturum* addidit. *Idem.*

51 *Si est*] Si ita res habeat. *Mer. Casaubonus.*

52 *Sin est alio animo, renumeret dotem huc; eat*] Hoc recte socer. non tam ut dotem recipiat, quam ut terreat, hoc dicit. Et *renumeret*, proprie, quia dos, pecunia est. Et ἰδιωτισμὸς irascentis est, et exigentis debitum. *Eat* vero mire dictum: quasi ipse projiciatur, qui jubetur ire. et simul in hoc verbo quasi renuntiatio caritatis est. *Donatus.*

Renumeret dotem huc; eat] Terrorem repetendæ dotis ostendit, quum dicit, *renumeret dotem:* simul cum injuria, *huc:* et iracunde, *eat.* Idem.

Renumeret dotem huc] Vide supra, act. III. sc. 3. *Mer. Casaubonus.*

Eat] Valeat. *Idem.*

53 *Ecce autem tu quoque proterve iracundus*] Addendo *quoque*, nonnihil assensus est: quasi dicat, *quomodo Pamphilus.* Donatus.

Proterve iracundus es] *Proterve*, immoderate, et superbe, dictum est ideo, quod proterat alium, qui protervus est. Nam *protervus* est, qui dum alius obvius est, poterit: quod faciunt et tauri in appetitu coitus fœminarum, in quas calent. *Idem.*

54 *Percontumax redisti*] Proprie *contumax* dicitur contemptor potiorum. *Idem.*

Percontumax redisti huc nobis, Pamphile] Magnæ indignationis est, absentes alloqui. ut alibi, 'O Æschine, pol haud paternum istuc dedisti.' *Idem.*

Nobis, Pamphile] Τῷ ἀντικειμένῳ. nam aut abundat, aut significatu adjuvat pronuntiationem. *Idem.*

55 *Decedet jam ira*] Quasi in ira sit culpa: non, *deponetur ira*, inquit, sed *decedet.* Idem.

56 *Quia paululum vobis accessit pecuniæ*] Facete: quasi dicat, Quia habetis unde dotem reddatis. aut, Quia nullam causam habeatis repudii, sed ditiorem quæratis conjunctionem. *Idem.*

Quia paululum vobis accessit pecuniæ, sublati animi sunt] Et non, Major est factus Pamphilus. simul majore stomacho, quod cum labore celabat, aperte ostendit. *Idem.*

57 *Sublati animi*] Pro *elati, sublati* dixit. Et hoc proprie ferarum est. ut, 'Attollitque animos: Pœnorum qualis in arvis, Saucius ille gravi venantum vulnere pectus, Tum demum movet arma leo,' &c. Nam bestiæ pro animi qualitate vel erigunt corpora, vel deponunt, ait Cicero. *Donatus.*

Sublati animi sunt] Supra, act. III. sc. 3. *Mer. Casaubonus.*

Etiam mecum litigas] Belle: et illum ex invidia iracundiorem, et hoc ad se dicentem, quod propter Pamphilum dicebat, effecit. *Donatus.*

Etiam mecum litigas] Invidiose, quasi jam cum Pamphilo litigaverit. *Idem.*

58 *Deliberet, renuntietque hodie*] Ferocius quam socerum deceret: attamen mature, quod *deliberet* dixit. *Idem.*

59 *Ut alii, si huic non sit, siet*] Magna fiducia conditionem filiæ asserit: quoniam jam si Pamphilus nolit, paratum alterum dicit esse. *Idem.*

Si huic non sit] Subauditur *uxor.* Sed dura dictu reticuit, ut debebat. *Donatus.*

Siet] Uxor. scil. quod, ut δύσφημον, reticetur. *Mer. Casaubonus.*

Digitized by Google

60 *Phidippe, ades*] Nomine appellat: quod facere solemus, iratos mitigare conantes. *Donatus.*

61 *Postremo inter se transigant*] Non enim hæc votiva sunt, quibus interesse delectet. *Idem.*

62 *Quando nec gnatus, neque hic*] Invidiose *gnatus*, et *non obtemperant*, et 'Hic non familiariter' dictum, quasi ab irato. *Idem.*

63 *Quæ dico, parvi pendunt*] Quia obtemperamus etiam tacitæ voluntati. *Idem.*

Porto hoc jurgium ad uxorem: cujus, &c.] Bene rursus in errorem reditur: ne quæ vera sunt, contra fabulæ propositum cognoscantur. *Idem.*

Porto hoc jurgium] *Porto*, quasi aliquid magnum. *Idem.*

Porto hoc jurgium ad uxorem] Ita postulat *οἰκονομία*, ut innocentis matronæ miseria ostendatur, in quam morosi senis suspicio et inhumanitas magnam turbarum partem cumulat. *Bœclerus.*

Cujus hæc fiunt consilio omnia] Non transacta objiciuntur uxori, sed quæ nunc aguntur. *Donatus.*

Consilio] Utrum dispositione? an *εἰρωνεία* est in male consulentem? *Idem.*

65 *Atque in eam hoc omne, quod mihi ægre est*] Non *quod irascor*, sed *quod mihi ægre est*, dixit. *Idem.*

Evomam] Bene: quia ægritudinem solet vomitus relevare: sic Cicero in Catilinam, quum dicit, 'Quæ quidem lætari mihi videtur, quod tantam pestem evomuerit, forasque projecerit.' *Idem.*

Digitized by Google

ACTUS IV.

SCENA I. Satura est hæc scena, Iambicis et Trochaicis catalecticis constans, et secundum quosdam acatalecticis. Iterum nimis sibi permiserunt multa eruditi. quo factum est, ut non emendatius metrum sed molestius fieret.

In hac scena alteram matronam senex maritus jurgio adoritur: sed illa plus constantiæ habet, quam Sostrata. itaque patientiam Sostratæ cum Lachetis iracundia, Myrrhinæ fiduciam cum lenibus Phidippi moribus, apposite Poëta comparavit. *Bœclerus.*

Perii quid] *Mire in hac scena iterum rixa est senis atque anus: et tamen varie et alio modo, ut mores inter se diversos, et tamen notos, possimus agnoscere.* Donatus.

1 *Perii! quid agam*] Hæc proloqui oportet Myrrhinam, ut ex ejus persona reminiscatur spectator gestæ rei: simulque ex hujus personæ verbis, quid agat altera persona, monstretur. Nam perscrutari Phidippum universa conclavia et ire per totam domum cognito partu filiæ suæ, apparet ex præsentibus dictis. *Idem.*

Perii! quid agam] Singula ita pronuntia, ut perturbatum ostendas. *Idem.*

Quid agam? quo me vortam] Figura διαπόρησις, apta turbatis. *Idem.*

2 *Nam audisse vocem pueri visus est vagientis*] Virgilius, 'Continuo auditæ voces, vagitus et ingens, Infantumque animæ flentes in limine primo.' Et est ὀνοματοποιΐα. nam vox ipsa sic est, ut quasi vagitus sæpius sonet. *Idem.*

Pueri visus est vagientis] Proprie dixit *vagientis*, et infantium est. *Id.*

Visus est] Quomodo, 'Audire vocem visa sum modo militis.' *Idem.*

Audisse vocem pueri visus est] Non erat certa, sed inde conjicit, quia 'Ira corripuit,' &c. *Mer. Casaubonus.*

3 *Ita corripuit derepente*] Raptim intulit. Et *derepente*, una pars orationis est, ut *defessus.* adverbiis etiam præpositiones separatim non adduntur. *Donatus.*

Derepente] Ὑφέν. Nam si separaveris, non est Latinum, *de repente.* Idem.

4 *Quod si*] *Quod,* pro, Nam, aut Itaque. sed et nos in hujusmodi significatione sic dicimus. *Idem.*

Quod si te rescierit] *Scimus* manifesta: *rescimus* occulta. *Idem.*

Id qua causa] *Id,* hoc ipsum, peperisse eam. *Idem.*

5 *Non ædepol scio*] Ideo quia vera causa dici non potest. *Idem.*

6 *Sed ostium concrepuit*] Plus est quam *crepuit:* nam *con* modo auctivum est. *Idem.*

Ad me] Bene *ad me,* quasi litigaturum. *Idem.*

7 *Ubi me ad filium ire sensit*] Hoc ante rem: et simul argumentum delicti est, quod exiit a filia marito ingresso mulier. *Idem.*

Uxor ubi me ad filiam] Mirantis est gestus et dictum. *Idem.*

Se duxit foras] Ordo, *duxit se.* Et verbis usus est, intra domesticos parietes, artis, τῷ ἰδιωτισμῷ. *Se duxit,* pro *abiit.* Idem.

Se duxit foras] Servius ad IX. Æn. cum explicat illud, 'Is enim se primus agebat,' addit: Plautus in Mostellaria: 'Unde agis te? ut enim nos e contrario dicimus, duco me: ita illi (veteres) agit se,' ἀπὸ τοῦ ἄγειν. *Bœclerus.*

Duxit] Subduxit. *Mer. Casaubonus.*

8 *Atque eccam video*] Apparet mulierem fugere, et viri aversari præsentiam. et ideo hoc separatim pronuntiandum. *Donatus.*

Digitized by Google

Heus, tibi dico] Ostendit Myrrhinam avertentem se: quasi nihil inveniat quod dicat de filia. *Idem.*

Mihine, mi Vir] Sic et in Andria, *nihil respondes?* quum turbatum se ostendit Davus. *Idem.*

Vir] Ad maritalem conditionem retulit, non ad sexum. ut Virgilius in Bucolicis, 'Vir gregis ipse caper.' *Idem.*

9 *Tun' virum me*] Accusatio ab increpatione incipiens. *Idem.*

Tun' virum me, aut hominem] Vide supra, act. II. sc. 1. *Mer. Casaubonus.*

Aut hominem deputas adeo esse] Ἀὔξησις perversa. *Adeo* autem abundat. Virgil. 'Tuque adeo, quem mox quæ sint habitura Deorum Concilia incertum est.' *Donatus.*

10 *Nam si utrumvis horum*] Vir aut homo. *Idem.*

Mulier, unquam tibi visus forem] Acerbe *mulier:* ut supra, 'Tu, inquam, mulier, me quæ omnino lapidem, non hominem putas.' *Idem.*

11 *Quibus*] Callide mulier, et quasi nullius culpæ conscia, *quibus* dixit: Et *quibus*, factis scilicet. *Idem.*

At rogitas] Bene irascitur interroganti; nam interrogare quæ sciat impudentiæ est. *Idem.*

12 *Peperit filia*] Propositio criminis. *Idem.*

Hem! taces] Non *taces* nunc: sed *taces*, celas. *Idem.*

Ex quo] Bene *ex quo*, quia argumentum impudicitiæ est puerperium taciturnum. *Idem.*

Istuc patrem] Mira calliditas. Rea mulier hoc solo defenditur, quod accusat. *Idem.*

Istuc patrem rogare est æquum] Ex sua interrogatione accusavit accusatorem. *Idem.*

13 *Perii, ex quo censes*] Mire additum ad effectum *perii*. Idem.

Nisi ex illo, cui data] A verisimili argumentum. *Idem.*

Nisi ex illo, cui data est nuptum] Solutio criminis per fiduciam respondentis. Sallustius, 'Ita fiducia, quam argumentis purgatior es.' *Id.*

14 *Credo, neque adeo arbitrari*] Ab accusatione maritus ad defensionem sui conversus, omisit quod cœperat. *Idem.*

Sed demiror quid sit] Mollior factus, jam non irascitur, sed miratur. Adeo vides Phidippum nulla re alia, quam mulieris correptione lenitum. *Id.*

Demiror] Valde miror: quod minus est quam irascor. *Idem.*

15 *Quamobrem tantopere*] Alia intentio criminis. *Idem.*

Omnes nos celare volueris] Antiqua locutio, 'Illam rem celo te.' *Idem.*

16 *Præsertim quum et recte, et tempore suo peperit*] Vide, duæ causæ sunt celandi partus. si non tempore suo venerit, quod indicium, stupri est: et si non recte evenerit: hoc est, monstri aliquid natum fuerit. Hic autem et tempore suo, et recte natum prædicat. *Idem.*

Præsertim quum et recte] Attulit mulieri compendium credulitas senis semel correpti, ne aliter suspicetur. *Idem.*

Præsertim quum et recte, et tempore suo] *Recte*, ad illud pertinet, Quod non monstrum peperit. *Tempore suo*, ad spatium, quo prægnantes esse consueverunt, id est, ad mensium dinumerationem: quia et septimo mense nasci solent. *Idem.*

Tempore suo pepererit] Ergo tum apud Græcos partus septimestris tempestivus habitus est. nam post nuptias hic mensis agebatur septimus. Videndus omnino Gellius III. 16. ubi medicorum et philosophorum illustrium de tempore humani partus et varietate puerperii sententias ponit. Qua auctoritate etiam nititur Paulus, cum, 'Eum, qui ex justis nuptiis septimo mense natus est, justum filium esse credendum,' confirmat l. XII. de Stat. Hom. i. e. die 182. a nuptiis. l. III. in Fin. de suis. *Bœclerus.*

17 *Adeon' pervicaci esse animo*] In-

vectio. *Donatus.*

Adeon' pervicaci esse] *Pervicax* est perseverans cum quadam vi. *Idem.*

Ut puerum præoptares perire] Ab ætate infantis invidia. *Idem.*

18 *Ex quo firmiorem inter nos fore amicitiam posthac scires*] Ab accidentibus, Invidia. Et bene additur *scires:* quia imprudentia in delicto veniam frequenter extorsit. *Idem.*

19 *Potius, quam advorsum animi tui lubidinem*] A voluntate peccantis, Invidia. *Animi tui libidinem* dixit, ut minima causa magnis sceleribus subjecta esset. *Idem.*

Esset cum illo nupta] Antiqui non *illi nupta:* sed, *cum illo nupta.* Ergo ambo sibi invicem nubunt. *Idem.*

Advorsus animi lubidinem] Plaut. 'Qui animum vincunt, quam quos animus semper probiores cluent.' *Mer. Casaubonus.*

Tui] Al. edit. *Potius quam adv. animi tui libid. esset cum illo nupta. Ego etiam, &c.* minus bene. Plantin. ut hic. *Idem.*

20 *Ego etiam illorum esse hanc culpam*] Bene, *etiam illorum:* non enim hoc se errasse ait, quod illorum putaverit culpam, quæ minor est: sed, *etiam illorum:* ut commune peccatum fuerit. sed nunc quidem totum credit esse Myrrhinæ. An *etiam,* pro adhuc, ut major sit dolor, qui nec opinanti acciderit. *Donatus.*

21 *Utinam sciam ita esse istuc*] Te miseram esse. Alibi, 'Miserum quem minus credere est.' Et erit sensus, Utinam vere sis misera. *Idem.*

Utinam sciam ita esse istuc] Hoc quidam sic accipiunt, quasi Phidippus dicat, penes te culpa est, quam illorum esse credebam: et utinam quod credo, penes te esse culpam, ita non esse certo sciam. quia dixit, se miseram: et miseros non nisi innocentes dicimus. Ille enim hoc respondet: Utinam in hoc negotio miseram te, non scelestam reperiam. Sic Sallustius, 'Atque ea cogentes, non coactos: scelestos magis, quam miseros distringi.' Et ideo sequitur, 'Sed nunc mihi in mentem venit.' Argumentum ex antecedentibus dictis et factis. *Idem.*

Nunc mihi in mentem venit] Recte *nunc:* quasi alias nihil suspicanti. *Idem.*

22 *Quod locuta es olim*] Pro Ante. *Idem.*

Quum illum generum cepimus] Ut *arbitrum capere* dicimus, id est, eligere. et cum laude locutus est Pamphili. *Idem.*

Cepimus] Elegimus. Virgilius, 'Ante locum capio oculis.' *Idem.*

24 *Cum eo*] Viro. *Idem.*

Qui meretricem amaret: qui pernoctaret foris] Non in hoc est accusatio, quod hæc locuta sit: sed argumentum est, quod celare voluerit partum, quæ hoc olim dixerit. *Idem.*

Qui pernoctaret] Propter illud quod dixerat, 'Quid interea? ibatne ad Bacchidem? Quotidie.' Et nota, familiariter hoc verbum poni a Terentio. Sic in Adelphis, 'Sed si hic pernocto, causæ quid dicam, Syre?' *Idem.*

25 *Quamvis causam*] Hoc propter spectatorem dicitur, ut gestorum meminerit. *Idem.*

Quam ipsam veram] Quia sola ex omnibus defendi non potest. *Idem.*

26 *Multo prius scivi, quam tu*] Bene pergit. quia taciturnitas pro confessione accepta est. *Idem.*

27 *Verum id vitium*] Hoc intelligi non potest, nisi vitium bis numero subaudieris. *Idem.*

Verum id vitium, &c.] Exemplum disciplinæ Atticæ non uno loco Poëta ostendit. quod propterea observandum est, quia ad rationem argumenti non raro inde aliqua petuntur. *Bœclerus.*

Decrevi] Κέκρικα, judicavi, censui. *Mer. Casaubonus.*

Adolescentiæ] Melius dixit *adolescentiæ,* quam *Pamphili:* ut quod in

ætate fuerat, non timeret in ingenio. *Donatus.*

28 *Nam id omnibus innatum est*] Amare in Adolescentia. *Idem.*

At pol jam aderit, se quoque quum oderit] Mire senectutem accusat senex, quum et velocem ostendit his verbis, *jam aderit:* et addit, *se quoque oderit:* quasi dicat, Non solum non amabit, sed et odio habebit: et non alienas mulieres modo, nec uxorem quoque, sed etiam se ipsum. Plus ergo illatum, quam ratio deposcebat: sed mire ad affectum senis exprimendum. *Idem.*

Se quoque etiam quum oderit] Id est, ut pœniteat eum sui facti. Sed plus dixit, quam si diceret, *Facta sua.* Idem.

Se quoque etiam eum oderit] Don. ad senectutem refert, quæ vulgo onus grave habetur, et omnium rerum fastidium afferre solet: sed male meo judicio. Non enim id vult, opinor, eum ad senectam amori illicito indulsurum, quod perditissimi fuisset ingenii; sed mox, (ut qui talis: *pius* alioquin, *ac pudicus*, act. I. sc. 2.) ad saniorem mentem rediturum ac facti sui odium. Infra, act. V. sc. 1. 'Nam neque hoc animo erit ætatem,' &c. Sen. 'Demus illi spacium, quo despicari quod fecerit possit. se ipse castigabit,' &c. *Mer. Casaubonus.*

29 *Sed, ut olim te ostendisti*] Quum superiora dicta sunt. *Donatus.*

Sed ut olim te ostendisti, eadem esse] Ostendisse eandem te esse, quæ olim fuisti. Al ed. *Sed ut olim te ostendisti, eandem esse nihil cess. usque adhuc.* Mer. Casaubonus.

30 *Ut filiam ab eo abduceres*] Vehementius dixit, quam si diceret, Ut filiam ei non redderes. *Donatus.*

Neu, quod ego egissem, esset ratum] Quod ab eo abducis, non bona socrus: quod filiam, non bona mater: quod irrita facis quæ gessi, non bona uxor es, inquit. *Idem.*

31 *Nunc res indicium facit*] Hoc est, quod celavisti partum. *Idem.*

Id nunc res] Quasi dixerit, *Unde scio.* Idem.

Quo pacto factum volueris] Non solum quod fecit, sed etiam quod voluit, objicit. *Idem.*

Quo pacto factum volueris] Deest *fieri.* Idem.

32 *Pervicacem*] Per vim agentem, perniciosam me esse censes. *Idem.*

Cui] Deest *ei*, vel *circa eam.* Idem.

Cui mater siem] Rursus a verisimili: an mater contra filiam faciat. *Idem.*

33 *Si ex usu esset nostro hoc matrimonium*] Callide mulier, ex his quæ dixit senex, defensionem arripuit. Nam ille sic ait: Negabis posse filiam tuam te pati cum eo, qui meretricem amaret, qui pernoctaret foris. *Idem.*

Ex usu nostro] Modo, utile: si pro nostra esset utilitate. *Idem.*

Si ex usu esset nostro, &c.] Myrrhinam quoque, ut alibi Pamphilum, contentio illuc abripit, ut aliquid dicendum esset, in speciem. itaque quod proximum erat et latius patebat, quam ut proderet aut nimis oneraret partem necessitate non animo segregatam, utilitatem obtendit. Sed haud molliter occurrit maritus; non muliebris id arbitrii, aut sollertiæ esse, de utilitate matrimonii liberorum judicare; ut hic quoque exaudiri velit sui muneris auctoritatem, de qua postea dicet: 'Aderam, cujus consilio ea par fuerat prospici.' *Boeclerus.*

Ex usu nostro] E re nostra, et filiæ. *Mer. Casaubonus.*

34 *Tune prospicere*] A persona. *Donatus.*

Aut judicare] *Prospicere* futura: *judicare* præsentia. *Idem.*

35 *Audisti ex aliqua fortasse*] Ἠθικῶς satis et oratorie. *Idem.*

Aliquo] Non a certa persona. Bene *aliquo*: ademit judicibus authoritatem. *Idem.*

Digitized by Google

Qui vidisse eum diceret] Non *Qui vidisset*. Idem.

36 *Exeuntem aut introëuntem*] Sic Cicero, 'Tibi autem, Balbe, respondebo: primum precario, si licet, si fas est defendi a me eum, qui in hortis fuerit, qui unguenta sumpserit, qui Bajas viderit.' Non enim dixit, 'Amplectentem amicam.' *Idem.*

Aut introëuntem] Σύλληψις prima. 'In ludum ducere et reducere.' *Idem.*

Exeuntem aut introëuntem] Σύλληψις διανοίας, et mollis est, quia luditur de sequentibus ad amicam. ἐξουθενισμὸς criminis, de consuetudine. *Idem.*

Exeuntem aut introëuntem ad amicam] Σύλληψιν διανοίας Donatus vocat, et comparat cum illo Ph. I. 2. 36. 'In ludum ducere et reducere.' Plura Servius ad illud Virgilii: 'Nec jam amplius armis Sed votis precibusque jubent exposcere pacem.' Homericum est, σῖτον καὶ οἶνον ἔδοντες. *Bœclerus.*

Quid tum postea] 'Ιδιωτισμὸς, quo contemnimus crimina leviora. *Donatus.*

37 *Si modeste*] Adhibito modo: vel certe cum pudore ac modestia, ut celatum voluerit. *Idem.*

Nonne ea dissimulare nos] Duobus modis feruntur peccata: vel ignoscendo, vel cohibendo. Modo *dissimulare*, est ignorantiam fingere. *Idem.*

38 *Magis humanum est*] Bene, quia et illud humanum dissimulare. an magis humanum dissimulare, quia et irasci et arguere humanum est? *Idem.*

Magis humanum] Nota, pro *Humanius*, Terentiano more. *Idem.*

Qui nos oderit] *Qui*, unde vel quamobrem. Et recte, nemo enim dolens quod non ametur, id facit quo magis odio sit. *Idem.*

39 *Nam si is posset ab ea sese derepente avellere*] Oratorie. non contentus defendisse Pamphilum, hoc ipso illum, quo accusatus est, laudat. *Idem.*

Derepente] Una pars orationis est. *Idem.*

40 *Quicum tot consuesset annos*] Laudat ubique eos Terentius, qui consuetudine vincuntur. Et alibi, 'Hic parvæ consuetudinis causa, hujus mortem tam fert familiariter.' Et mox, 'Ut neque me consuetudo, neque amor, neque pudor commoveat, neque commoneat, ut servem fidem?' Ergo ferus, quem longa consuetudo non commovet. *Idem.*

Qui cum tot consuesset annos] Non *quacum*, sed *quicum*: ut *a quibus*, et non *a quis*. Et *consuesset* proprie dicitur in stupro. *Idem.*

Non eum hominem ducerem] Non solum, inquit, homo non esset, id quod forsitan nihil nostra intererat: sed quod nobis maximum est, vir stabilis filiæ esse non posset. *Idem.*

Non eum hominum ducerem, nec virum satis firmum gnatæ] Potest et sic intelligi, Non eum hominem ducerem, qui consuetudinem longi temporis temere abrumperet. *Idem.*

41 *Nec virum*] *Vir* modo maritus. *Idem.*

Nec virum satis firmum gnatæ] Quem res venereæ non moverent. nam *firmum* etiam hoc possumus intelligere, validum in officio coitus. Sic Horatius, 'Fortique marito Destinet uxorem.' *Idem.*

Mitte adolescentem obsecro] His verbis solemus commentitia argumenta contemnere; ut, 'Misericordia, animus maternus: sino.' Et alibi, 'Mitto omnia. Adde istuc, Imprudens timuit adolescens: sino. tu servus.' *Idem.*

Mitte adolescentem] Etenim ille dixerat: 'Verum id vitium numquam decrevi esse ego adolescentiæ. Adeon' pervicaci esse animo, ut puerum præoptares perire Potius, quam adversus animi tui lubidinem esset cum illo nupta?' *Idem.*

42 *Et quæ me peccasse ais. ubi: solus solum conveni*] Recte hæc dicit mulier, utpote memor quod cum Pamphilo sit locuta. Et *solus solum* ideo quia metuit, ne orata sua non servet Pamphilus, et ideo multi sciant. *Idem.*

43 *Roga, velitne uxorem, an non*] Verba quibus cum Pamphilo loquatur socer: ne si aliter agat, respondeatur a genero. *Idem.*

44 *Recte consului meæ*] Illum, inquit, nolle, signum erit me providisse filiæ. *Idem.*

45 *Siquidem ille ipse non vult: et tu sensisti*] Animadvertendum, quemadmodum omnia, quibus se defenderit Myrrhina, in malam partem accipit Phidippus: et hinc magis accusat, unde illa se purgat. *Idem.*

46 *Cujus consilio ea par fuerat prospici*] Non dixit, cujus consilio repudium daretur Pamphilo. Ita ad bonum omnia exitum spectant. *Idem.*

47 *Esse ausam facere hæc te injussu meo*] Abducere filiam, celare partum, exponere puerum. *Idem.*

48 *Interdico*] Inter *edico* et *interdico* hoc interest: *edicimus*, quod jubemus fieri: *interdicimus*, quod vetamus fieri. *edicimus* etiam uni generi hominum: *interdicimus* diversis. Itaque *Prætoris edicta* et *interdicta* dicuntur. *Interdico*, separatim dicendum legendumque. quia *interdico ne velis*, non est integrum. *Idem.*

Interdico ne extulisse extra ædes] Id agitur, ne sub incerto intercipiatur puer, et tragœdia fiat ex comœdia. *Idem.*

Interdico, ne extulisse extra ædes puerum usque velis] Don. separatim hæc legit, *Interdico; ne velis, &c.* quia, inquit, *interdico ne velis*, non est integrum. Id opinor vult, ideo non integrum, quia voluntas non cogitur: nec votis leges feruntur, sed factis. Sed hoc subtilius; cum, *ne velis extulisse*, valeat hic, *ne efferas*. Mer. Casaubonus.

Ne extulisse extra ædes puerum usquam velis] Doctissimus Muretus subtiliter et exquisite explicat hoc genus loquendi ad v. Eth. Aristot. Omnia exempla interdictum habent, cui minæ insunt, adeoque τὸ πρὸ ὀμμάτων ποιεῖν, ad præsentius terrendum. eo facit hæc figura. *Bœclerus.*

49 *Meis dictis parere hanc qui postulem*] Demonstrative et accusatorie dixit *hanc*, quasi tam contumacem. *Donatus.*

Hanc qui postulem] Quid est *hanc*? utrum mulierem? an uxorem, an contumacem fœminam? *Idem.*

50 *Ibo intro*] Sibi ipsi hoc dicit τῷ ἰδιωτισμῷ. *Idem.*

Edicam servis, ne quoquam efferri sinant] Et hoc recte Poëta, quia ita opus est, ne compleat Myrrhina, quod promisit de exponendo puero. Ait enim, 'Dein continuo exponetur.' *Idem.*

52 *Nam ut hic laturus hoc sit*] Sic ostenditur causa, cur perpetuo celandum sit seni vitium virginis. *Idem.*

Nam ut hic] Quantum iracundiæ habiturus sit, quantum furoris: hoc enim significat *ut*. Et simul Poëta, quod alibi obscure facit, hic aperte demonstrat, quod periculum sit in fabula, nisi καταστροφὴ succurrat. *Idem.*

53 *Non ædepol clam me est*] Id est, scio. *Idem.*

54 *Nec qua via sententia ejus possit mutari, scio*] Nescio quo modo ex iracundo placidus fiat. *Idem.*

Sententia ejus] De puero non exponendo. *Idem.*

55 *Hoc mihi unum*] Hoc adhuc, inquit, malum non mihi evenerat, quum evenerint multa. Et vide, an *si puerum ut tollat cogit*, quasi cum gemitu et percontative pronuntiandum sit. etenim *si*, obscuram locutionem facit: nisi forte *cum*, vel *quod* significat. *Idem.*

Hoc mihi unum ex plurimis miseriis reliquum fuerat malum] Ex omnibus malis reliquum quum dicat, maximum

malum significat. Nam non mediocre est, quod omnium miseriarum est ultimum, et inter mala multa reliquum, quod sic accipimus. Possumus et nos interrogative pronuntiare. *Idem.*

56 *Puerum ut tollam cogit*] Recte *tollam.* quæstio, unde sit. *Idem.*

57 *Forma in tenebris nosci non quita est*] Ab activo *queo*, passivum fecit *queor*, retinendo participium *quita est*, sed antique dixit. *Idem.*

Non quita est] Antique, pro *non potuit.* Mer. Casaubonus.

58 *Neque detractum*] Solet enim fieri. *Donatus.*

Qui] Unde. *Mer. Casaubonus.*

59 *Ipse eripuit*] Hic ad exitum spectat παρασκευή, quia per annulum fiet cognitio. *Donatus.*

Ipse eripuit] E contrario, inquit, factum est, ipsa ut non eriperet, sed ipsi eriperetur. *Idem.*

60 *Simul vereor Pamphilum, ne orata nostra*] Scilicet si sustulerimus, cogente sene, eum puerum, quem expositum iri Pamphilo paulo ante promisi. *Idem.*

Simul] Præterea. *Mer. Casaubonus.*

61 *Quum sciet alienum puerum tolli pro suo*] Non solum, inquit, tolli ægre feret alienum, verum etiam pro suo. *Donatus.*

Cum sciet alienum puerum tolli pro suo] Cum ratione metuit eventum, quem virtus Pamphili discutit infra IV. 4. 82. *Bœclerus.*

SCENA II. Iambici sunt octonarii acatalectici. vs. 29. omnes; *reduce.* Bœclerus.

Non clam me est, Gnate mi] *In hac scena velut qualitas negotialis in disputationem venit: justumne sit repudiari conjugem causa matris, et omnino quid fieri debeat.* Donatus.

1 *Non clam*] Vero ordine a purgatione sui incipit mater abitura: ne, quod discedit, iracundiæ videatur. *Idem.*

Tibi me esse suspectam] Id est, in suspicionem venisse. *Idem.*

Uxorem tuam propter meos mores hinc abisse] Blandius *uxorem* significat, quam si diceret *Philumenam.* Et *mores*, proprie senum dicuntur: unde 'senectus morosa,' et 'morosi homines,' qui sui cujusdam moris sunt. *Idem.*

2 *Etsi ea dissimulas sedulo*] *Ea*, id est, quæ scio: et *ea* pro *eam rem.* sed absolute occurrit supra latæ sententiæ, et genere neutro. et est ordo, Etsi ea dissimulas sedulo, non clam me est, &c. *Idem.*

Etsi ea dissimulas sedulo] Bonum et honestum ingenium Pamphili demonstrat mater hac sententia. *Bœclerus.*

3 *Verum ita me DI ament*] Conjectura, quæ solvitur jurejurando. *Donatus.*

Itaque obtingant ex te] Pro se jurat, et ita rem Pamphilo probat, ut blanda sit. *Idem.*

Itaque] Duæ partes orationis. *Id.*

4 *Numquam sciens commerui*] Bona exceptio: quia possumus aliquem inscienter lædere, quæ res ad veniam pertinet. *Idem.*

Ut nunquam sciens] Hic ordo est jurisjurandi, ut quum proposuerit *ita*, sequatur *ut.* Cicero, 'Ita velim mihi Deos propitios, ut quum illius temporis mihi venit in mentem,' &c. *Idem.*

Merito ut caperet odium illa mei] Bene dixit *merito:* nam ut nos immerito quis non oderit, non est in nostra manu. hæc est exceptio. Plautus in Trinummo, 'Quin dicant, non est: merito ut ne dicant, id est.' *Idem.*

Merito ut caperet odium illa mei] Id enim est culpa sine merito. *Idem.*

5 *Teque antequam me*] Deest *tam.* ut sit ordo; Et quam te amare me rebar, tantum firmasti fidem ei rei. *Idem.*

Teque antequam me amare rebar, et firmasti fidem] Ordo et sensus hic est, Et quod ante rebar, ei firmasti fidem meam: neque me fefellit, quod ante rebar, te me amare; nam ei rei hodie

firmasti fidem, id est, probationem attulisti. *Idem.*

Teque ante quam me amare rebar, ei rei firmasti fidem] Obscuritatis causa hunc versum ejecit Guyetus. Donatus ita expedit, ut dura tamen adhuc videatur locutio, nec Terentiani moris: et quam amari me rebar, i. e. et quod existimabam de tuo affectu, quam me egregie amares, *ei rei firmasti fidem*. et quam te amare me rebar, tantum firmasti fidem ei rei. Nolo referre, quæ alii comminiscuntur: non alio tamen successu, quam ut hæreat sententia, et dictio, et connexio. *Bœclerus.*

Ei rei firmasti fidem] Sed nec sic male fortasse, ut nihil desit: 'Et firmasti fidem ei rei quam ante rebar te amare.' *M. Casaubonus.*

6 *Nam mihi intus tuus pater*] Dixit enim supra, 'Atque in eam hoc omne quod mihi ægre est, evomam.' potuit enim evomendo narrasse, quod matrem filius præposuisset uxori. *Donatus.*

Tuus pater] Familiarius, quam diceret, *Laches.* Idem.

7 *Præpositam amori tuo*] Plus dixit, *amori tuo*, quam si *uxori tuæ* diceret. *Idem.*

8 *Ut apud me præmium esse positum pietatis scias*] Laborat mulier, ne quod dictura est, odio, aut dolore, aut certe ira facere videatur. *Idem.*

Præmium esse positum pietatis] Sic Virgilius, 'Hic pietatis honos, sunt hic sua præmia laudi.' *Idem.*

9 *Mi Pamphile, hoc et vobis, et meæ commodum*] Rem duram dictura, vide quantis præblanditur verbis, remque præmolliat, 'Nunc tibi me certum est contra gratiam.' *Contra* nunc vicissim. *Idem.*

Et meæ commodum famæ] Ab honesto. *Idem.*

Mi Pamphile, hoc et vobis et meæ] Principium hoc aliquid est precantis fœminæ. A blandimento ergo incipit, ut libenter audiat. *Idem.*

10 *Ego rus abituram hinc cum tuo me esse certo decrevi patre*] *Certo* dixit, ne sit dissuadendi locus. *Idem.*

Cum tuo me esse certo decrevi] Ad hoc addidit, *certo decrevi:* ut non audeat dissuadere filius. *Idem.*

11 *Ne mea præsentia*] Non dixit jam *culpa*, sed *præsentia*. Idem.

12 *Quid istuc consilii est*] Bene: quia illa *decrevi* dixerat. *Idem.*

13 *Illius*] A persona. *Idem.*

Stultitia] A causa. *Idem.*

Victa] Non enim volens. *Idem.*

Urbe] A loco. *Idem.*

Tu] A persona. *Idem.*

Habitatum] A facto. *Idem.*

Illius stultitia victa, ex urbe tu rus habitatum migres] Vide quam oratorie omnia congesserit, a personis, a causis, a locis, a factis. *Idem.*

Illius stultitia] Ab utili. Mire autem, et *rus*, et *ex urbe*, et *habitatum*, dixit. *Idem.*

Victa] Impulsa, adacta. *Mer. Casaubonus.*

14 *Non facies: neque sinam*] Primo, *non facies:* deinde, Si facere perseveraveris, *non sinam*. Et, *non facies*, non est interdicentis, sed quasi dicat, Scio te non facturam rem tam pravam. Sunt autem qui *neque sinam* jungant interioribus: sunt qui totum contexte legant, *non facies*, usque *modestia*. Donatus.

Ut qui nobis, mater, maledictum velit] Ab honesto. *Idem.*

15 *Mea pertinacia esse dicit factum*] Bene retinet, quum vult sua interesse ne fiat. *Idem.*

Modestia] Moderatione, facilitate. *Mer. Casaubonus.*

16 *Tum tuas amicas te*] In dissuadendo commiscuit et honestatem et utilitatem. *Donatus.*

Tum tuas amicas te et cognatas deser.] Fortius hanc φαντασίαν Catullus movet carmine LXIV. 'Egone a mea remota hæc ferar in nemora domo? Patria, bonis amicis, genitoribus abero? Abero foro, palæstra, stadio

et gymnasiis ?' *Bœclerus.*

Tuas amicas te, et cognatas deserere] Quæ vitam urbanam, ut in re lauta, omnes amplectuntur. hinc, 'Ab hominibus relegati,' Ciceroni III. de Off. dicuntur, qui ruri habitare coguntur. *Mer. Casaubonus.*

Et festos dies] Tum enim præcipue convivia et compotationes: unde Plaut. 'Festo die si quid prodegeris, Profesto egere liceat, nisi peperceris.' nisi *charistia* quæ vocabant, proprie intellexerit; de quibus Ovid. 'Proxima cognati dixere charistia chari: Et venit ad socios turba propinqua Deos.' de quibus plura doctiss. Kindanbr. hic. *Idem.*

17 *Mea causa nolo*] Non est superbum *nolo:* sed consuetudine dicitur. *Donatus.*

Nihil jam mihi istæc res] Contra omnia. Et ab ultimis incipit. *Idem.*

Istæc res] Amicæ, cognatæ, dies festi. *Idem.*

18 *Dum ætatis tempus tulit*] *Tulit,* pro passum est, permisit. et in bonis enim, et in malis dicitur. *Idem.*

Dum ætatis tempus tulit, perfuncta satis sum] Si, inquit, meæ voluptatis causa exercenda sunt, jam non delectant: si officii ac religionis, jam non possum, quæ sim anus. Necessaria divisio: quia ille et religionem incusserat festorum dierum. *Idem.*

Dum ætatis tempus tulit] Non, inquit, reprehendat, quæ quum potuerim, perfuncta satis sum. Sic Virgilius, 'Sat patriæ Priamoque datum.' *Idem.*

Satias me jam tenet] Nimis materne atque aniliter. *Idem.*

19 *Hæc mihi nunc cura est maxuma*] Hoc nimis serio pronuntiandum. et *ne cui* odiose, ne *tibi* diceret. *Idem.*

Ut ne cui meæ longinquitas ætatis obstet] Hoc ad nurum, exspectationem ad filium refert. hinc enim odio digni parentes, *exspectati* appellantur. *Idem.*

20 *Longinquitas ætatis obstet, mortemve exspectet meam*] Quum sedulo agat socrus, ne quid per iracundiam statuisse videatur. Vide tamen ut intermisceatur indignatio, et multa dolore deprompta sint: quod Poëta non invitus facit, ad mores exprimendos, personasque reddendas. *Idem.*

Longinquitas ætatis] Longitudo, diuturnitas. *Mer. Casaubonus.*

3 *Mortemve exspectet meam*] In aliis *exoptet;* sed glossema est. *Faber.*

Exoptet] Alii *exspectet,* quod puto verius: sed eadem sententia. *Mer. Casaubonus.*

21 *Hic video me esse invisam immerito*] Quia rus decrevi pergere: non quasi nurum vitatura, sed locum. Et mire *invisam,* et non addidit cui: sed dixit, *tempus est concedere.* Quia anus sum? an quia nurus in domo? *Donatus.*

22 *Omnes causas præcidam omnibus*] Bene *omnibus:* ne specialiter læsisset nurum. Et generaliter dixit. *Idem.*

23 *Et illis morem gessero*] Mire *illis* non *nurui.* Et *morem gessero,* acriter dictum ut ostendat, hoc illos olim voluisse, ut expelleretur domo. ut si dicas, inimicum tibi morem gessisse, quod se suspenderet. *Idem.*

Morem gessero] Obsequens, indulgens fuero. *Mer. Casaubonus.*

24 *Sine me obsecro effugere*] Quia dixerat maritus ejus, 'Omnes socrus oderunt nurus.' *Donatus.*

Sine me obsecro hoc effugere] Potentissimum est ad extorquendum aliquod argumentum, quum illis quibus chari esse debemus, nostra causa potius, quam illorum, dicimus velle nos, aut nolle quod facimus. Nam et Pamphilus supra sic dixit, 'Non facies, neque sinam.' *Idem.*

Quod male audit] Supra dixit ab honesto. *Idem.*

Quod] Propter quod, ut alibi non semel. *Mer. Casaubonus.*

25 *Absque una hac foret*] *Absque* extra: ut sit adverbium magis, quam

præpositio. et *una*, *res* subaudienda. Et totum ἐν ὑπονοίᾳ, statimque jungendum, 'Hanc matrem habet talem, illam autem uxorem.' Vel certe, *absque foret*, pro abesset. Alii *hac* de uxore dici putant, ut *absque* sit præpositio. *Donatus.*

Absque una hac foret] Vide Phorm. act. I. sc. 4. sed aliæ edit. *Absque una hac foret*: ut τὸ *absque* sit adverb. non præpositio: q. d. hæc una res si abesset, aut, extra foret. Don. utriusque lectionis meminit. *Mer. Casaubonus.*

27 *Non tute incommodam rem, ut quæque est, in animum inducas pati*] Horat. 'Durum, sed levius fit patientia, Quidquid corrigere est nefas.' *Donatus.*

In animum inducas pati] Ita omnes quas vidi edit. claudunt hic sententiam, sed, ut arbitror, perperam. Id enim dicit: Obsecro te, mi Pamphile, non tu ita sponte tua animatus es, ut si quid tibi contra animi tui sententiam accidat, id æquo patiaris animo; dum certe reputas, alia esse, plura, et majora, quæ tibi pro voto succedant. Hoc certe est, quod passim ethnici inculcant Philosophi; quodque Græci vulgatissima ista (qua Cic. non semel utitur) sententia jactant, Ἄλλοις ἐν ἐσθλοῖς τόνδε ἀπωθοῦνται λόγον. Apud Virgil. autem, 'Fatis contraria fata rependere.' Ita igitur solum hunc locum distinguendum censeo: *Obsecro mi Pam. Non tute incomm. rem, ut quæque est, in an. ind. pati, Si cetera sunt ita, ut tu vis, itaque ut esse illam existumo?* per interrogationem, scil. Pamphilus enim cetera laudabat uxorem, ut optimam: hoc unum erat quod illi vitio verteret, quod ad mores socrus suæ, mores suos componere non poterat. *Mer. Casaubonus.*

28 *Si cetera sunt*] Bene *cetera*, absque uno dicenti. *Donatus.*

Itaque ut esse ego illam existimo] Quia potuit dici ei, o socrus, ergo dubitas de integritate nurus: addidit, 'Itaque ut esse ego illam existimo.' *Idem.*

Itaque ut esse ego illam existimo] Redit flexu prono, oratorie, ad Philumenæ excusationem; estque hic aditus ad preces de reducenda ea. *Bœclerus.*

29 *Da veniam hanc mihi*] *Mihi*, propter quam putas non reducendam. *Donatus.*

Da veniam hanc mihi] Concede hoc mihi, ut Cornelius Nepos sæpe loquitur. Ita et Adelph. act. v. sc. 8. *Mer. Casaubonus.*

Væ misero mihi] Nec negat, nec promittit: sed intumescit, utpote qui penitus dolore commotus, æstum animi dissimulare jam non potest. *Donatus.*

Væ misero mihi] Nihil potuit pro rerum qualitate respondere, nisi ut ingemisceret. *Idem.*

30 *Et mihi quidem*] Ἄχθος. quid enim, *Et mihi?* an ei? multa sic in usu nostro sunt. *Idem.*

Nam hæc res non minus] Hic in lacrimas solvitur Sostrata, quæ orationem absorbent. *Bœclerus.*

SCENA III. Scena satura est Iambicis Octonariis et Trochaicis Septenariis, senario et dimetro Iambicis constans.

Guyetus egregiam in hac scena explicanda operam navavit. *Bœclerus.*

1 *Quem cum istoc sermonem habueris*] *In hoc colloquio reconciliatio senum est post jurgium, mista disputatione Pamphili de non reducenda.* Donatus.

Procul hinc stans] Scribendum *procul hic stans*; nam *procul*, hoc quidem loco, est prope, ut apud Virgilium, 'Serta procul,' &c. Idem in Æneide. 'Terra procul vastis,' &c. id est, non longe. Vide interpretes, et eos etiam, qui ad Plautum scripserunt. Si legeris *hinc*, tum *procul* significarit, longe; quod falsum: neque enim longe erat Laches, cum verba uxoris accepit. *Faber.*

Digitized by Google

Procul] Procul, nunc prope. *Donat.*

Procul] Τὸ *procul*, pro *prope*, antiquis usitatum fuisse, notant Grammatici. *M. Casaubonus.*

Hinc stans accepi, uxor] *Accepi*, audivi. Et modo *uxor*, ante *mulier*: et de uxore, *DI mala prohibeant*. Donatus.

Istuc est sapere] Τὸ *istuc*, exceptive dictum: quasi cetera stulte fecerit. et simul stomachum retinet, quo reprehendat cetera. *Idem.*

Istuc est sapere, qui, ubicunque opus sit, animum possis flectere] Id est, quomodo, vel ut. post τὸ *flectere*, semicolon, quod in quibusdam edit. reperio, rectum puto. Duo enim videtur dicere, quæ tamen eodem recidunt: nempe in eo veram sapientiam præcipue versari, ut ubic. opus sit, animum possis flectere, et quod faciendum tibi fortasse sit postea ingratiis, id si voluntate tua (ut alibi loquitur) prius quam cogat necessitas, feceris. *Mer. Casaubonus.*

Qui ubicunque opus sit] *Qui* pro *quæ*, interdum abundat. *Donatus.*

Animum possis flectere] Modo non alienum animum, sed suum flectere. et unde flectere? a jurgio ad modestiam, ex concessione ex domo. *Idem.*

Animum flectere] Ad hoc *flectere animum* dixit, ut ostenderet, ne nunc quidem purgatam apud se Sostratam de præterita culpa. *Idem.*

3 *Quod faciundum sit post fortasse*] Hæc etiam sententia videri potest generalis: et deest *ad id*: ut sit flectere ad id quod faciundum. Potest et absolute accipi *quod*, pro, quæ res facienda sit. *Idem.*

Quod faciundum sit post fortasse] Id est, concedendum. et vim necessitatis hoc verbum exprimit. *Idem.*

Quod faciundum, &c.] Possit hic versus aliter scribi. Vide Faërn. *Fab.*

4 *Fors fuat pol*] Fortuna faveat: quasi τῷ εὐφημισμῷ adversus triste dictum usa est: nam Fors fortuna bona est. Et *fuat, sit* significat. dixerat enim ille, *Quod faciundum sit fortasse.* Donatus.

Fors fuat pol] Id est, bona eveniat. quasi τῷ εὐφημισμῷ dicat, Bona dicito potius. An bona fortuna sit per Pollucem? *Idem.*

Abi rus] Hortantis est ad celeritatem. Virgilius: 'Ergo age, chare pater, cervici imponere nostræ.' *Id.*

Ibi ego te, et tu me feres] Non dixit, Ibi nos invicem delectabimus: sed quia senex atque anus est, *Ego te, et tu me feres*, dixit. Et simul, quia nuper incusaverat mores senum, revocare vult causam abscessionis suæ et ad filii culpam aut nurus. *Idem.*

Ibi ego te, et tu me feres] Aut quia noti inter nos sunt mores nostri: aut quia utrique una ætas est. Et sic pronuntia, quasi hoc ipsum necessitate decernat senex, cum dicit, *abi rus*. Ergo hinc; *Ibi ego te, et tu me feres*, ipsa pronuntiatio querelam continet de filiis et senectute. *Idem.*

5 *Spero ecastor*] Mire non confirmavit mulier, sed sperare se dixit, memor jurgii pristini, et senilis amaritudinis: maxime quod et ille non dixit, Ibi nobis jucunde erit: sed, *Ibi ego te, et tu me feres.* Idem.

I ergo intro, et compone quæ simul tecum ferantur] Κωμικῷ χαρακτῆρι, et usu quotidiano, satisque moraliter: quia 'Mulieres dum moliuntur, et dum comuntur, annus est.' *Idem.*

6 *Dixi*] Denuntiatio est confirmandæ sententiæ, nec mutandæ: et translata est de foro et causidicis. Cic. 'Præco dixisse pronuntiat.' *Id.*

Dixi] Hoc verbum in fine additum superiora confirmat: et est proprium his, qui peroraverunt causam. *Idem.*

Dixi] Vide Phorm. act. 1. sc. 2. *Mer. Casaubonus.*

Pater] Ipsum nomen dehortationem significat, adjecta pronuntiatione. *Donatus.*

Pater] Sic pronuntia, ut hoc vultuose dictum sit, 'Hinc abire matrem.' *Idem.*

7 *Quid vis, Pamphile*] Facete presso *quid vis*, respondit. *Idem.*

Digitized by Google

Quid vis, Pamphile] Versus est trochaicus tetrameter acatalecticus, ut et sequens. *Faërnus.*

Quid ita istuc vis] Rem supra audivit et personam: nunc causam quærit. quasi dicat, *Esto ut nolis: quid tantopere non vis?* Donatus.

8 *Incertus sum etiam quid sim facturus*] Non, *quid faciam*, dixit: sed *quid sim facturus:* ut incerta molimina etiam verbis posset ostendere. *Idem.*

Quid est] Et, *quid ita istuc vis*, et *quid est*, eo vultu pronuntiantur, ut consilium ejus et verba videatur contemnere pater. *Idem.*

9 *Quid vis facere, nisi reducere*] Sic loquitur Laches, ut aliud Pamphilus respondere non audeat. et ideo dicit, *Equidem cupio, et vix contineor:* ut reducam scilicet. Adeo magna causa est non reducendi ut cum velim, non possim. *Idem.*

Equidem cupio, et vix contineor] Donatus: Ut reducam sc. at Guyetus, Vix contineo me, quin partum Philumenæ aperiam. *Bœclerus.*

10 *Sed non minuam meum consilium*] Caute satis, reducendi inquit cupiditas est, non reducendi consilium. *Donatus.*

Id persequar] Non *sequar*, sed *persequar* ait, ut constantiam demonstraret. *Idem.*

11 *Credo ea gratia concordes magis*] Sententiose dixit, nunc posse inter se congruere et concordare mulieres, quum et illa esse desierit socrus, et illa nurus. hæc enim inter illas est dissidiosa conjunctio. Et satis ingeniose dictum. Tolle enim inter mulieres proximitatem, et nulla causa discordiæ est. *Idem.*

Concordes magis] Non 'magis concordes,' verum pro minus discordibus dixit. an ut serviret sententiæ? *Idem.*

Credo, si non reducam, ea gratia concordes magi' fore] Credo si non ostendam me cupidum, et exspectem dum illa cupiat, et parentes offerant; eo magis in posterum fore obsequentem matri, &c. Don. aliter: sed hoc verius puto. *Mer. Casaubonus.*

12 *Nescias*] Utrum concordes futuræ sint, an discordes. *Donatus.*

Verum id tua refert nihil] Hoc verbum ex aliqua parte confirmantis est et consentientis. *Idem.*

Utrum illæ fecerint] Utrum consentientes sint, aut dissentientes. *Id.*

Utrum] Unum de duobus significat. *Idem.*

Utrum illæ fecerint] Utrum ab ipsis, et earum consilio fuerit (matre scil. et filia :) quod redeat: quod tu tibi polliceris, si ipse reducere non festines: et inde, fore eas magis concordes in posterum. *Mer. Casaubonus.*

13 *Quando hæc abierit*] Absente matre tua, non est quod sollicitus sis de earum concordia. *Idem.*

Odiosa hæc est ætas adolescentulis] Supra in personam socrus culpam iratus contulerat discordiæ: nunc et uxori placatus, et nurui parcens, odiorum causam a personis transtulit ad ætates: sed ita tamen, ut magis juniores accusaret, ei de adolescentibus questus, quum miseratur senes. *Donatus.*

Odiosa hæc est ætas] *Hæc* cum gemitu pronuntiandum est. *Idem.*

14 *E medio æquum est excedere*] Utrum ex urbe rus, an ex vita in mortem. Et satis moraliter. nam in *medio stare* dicitur supervacuus vel molestus. Et cum stomacho dixit senili. *Idem.*

Postremo jam nos fabulæ Sumu', Pamphile, senex, atque anus] Quotquot habui familiares, et queis ego Terentium ab hinc triginta annis explicavi, sciunt illi, et in commentariolis suis notarunt, me semper legisse, *fabula.* Gall. dicas: *Nous sommes tous deux bons a faire la matiere d'une fable, d'un conte: il y avoit un jour un bon homme et une bonne femme.* risi et gavisus sum modo, idem a Guyeto scriptum fuisse, cu-

Digitized by Google

jus liber Argentorati prodiit anno 1687. non prius. *Faber*.

15 *Senex atque anus*] Hæc duo nomina, ut posita sunt, caput indicant et inceptionem hujusmodi fabularum. *Donatus*.

Sumu', senex atque anus] Per. 'Cinis et manes et fabula fies.' Donatus putat alludi ad veterem fabulam, quæ ut plurimum ab his verbis, *senex atque anus*, incipiebant. Ita certe etiam in Plauto, nescio quis exorditur apologum; 'Fuit olim quasi ego sum senex,' &c. *Mer. Casaubonus*.

Jam nos fabulæ sumus, senex atque anus] Pronuntia *senex atque anus*, quasi initium fabulæ. τῷ ἰδιωτισμῷ additum, *Pamphile*. Donatus.

16 *Per tempus*] *Opportune*, ut mox. *Mer. Casaubonus*.

Scena iv. Senariis constat scena. *Bœclerus*.

Tibi quoque ædepol] *In hac scena ultimus error est vicinus καταστροφῇ. Donatus*.

1 *Tibi quoque ædepol sum iratus*] Quasi dicat, Non solum matri tuæ, aut etiam socrui tuæ. *Idem*.

Tibi quoque ædepol] Recte: nam et amicos incusamus leniter incipientes, et graviora inferentes. Hanc ergo partus causa leniter incusat: deinde confirmat, inferendo, *graviter quidem*. et statim causam subjungit, cur quidem ei irascatur. *Idem*.

2 *Factum est turpiter*] Quod abscesserit domo mariti. *Idem*.

3 *Etsi tibi causa est de hac re*] *Caussam* more suo pro defensione posuit. Sic in Phormione, 'Quid mihi dicent, aut quam causam reperient, demiror?' Et quæ causa fuerit, ipse dicit. *Idem*.

Causa] Πρόφασις, quo excuses te. *Mer. Casaubonus*.

Mater te impulit] *Mater te impulit*, absolute: deest enim *nam*. ut sit, Nam mater te impulit. *Donatus*.

Mater te impulit] Qualitas remotiva. *Idem*.

4 *Huic vero*] Ipsi matri scilicet. *Idem*.

Opportune te mihi Phidippe in ipso tempore] Utrum ταυτολογία est? an *opportune*, quia volebam: et in tempore, quomodo volebam? an, *opportune*, mihi: *in ipso tempore* tibi, id est, et mihi et tibi commode evenisti. *Idem*.

5 *In ipso tempore ostendis*] Ostenditur nobis id quod quærebamus. *Opportune*, et *in ipso tempore*, non est idem. Etenim *opportune* dicimus, quum, verbi gratia, invitati ad ipsum tempus incipientis prandii venimus: *in ipso tempore*, cum jam prandio apposito. *Idem*.

6 *Quo pacto hoc aperiam*] In aliis, *operiam;* et verum est. *Faber*.

Aut quo pacto hoc aperiam] Hoc modo ostendit, nec esse quod simulet, nec id quod verum est, dicendum sibi esse. *Donatus*.

7 *Dic filiæ rus concessuram Sostratam*] Blande non addidit *tua:* quasi dicat communi filiæ. Et bene, non socrum, sed Sostratam. *Idem*.

8 *Ne revereatur*] Bene *revereatur:* ne odisse Sostratam, sed metuere videatur: et quasi ipsa socrus non odium meruerit, sed reverentiam. *Idem*.

Minus jam quo redeat domum] Τμῆσις cum ἀναστροφῇ. ut sit ordo, Quo minus redeat. *Idem*.

9 *Nullam de his rebus culpam*] Relatio criminis potest videri. *Idem*.

Tua] Deest *uxor:* quod nomen inferius posuit. *Idem*.

Tua] Cum percussione audiendum est, ut subaudiatur *uxor*, ab eo quod dicturus est, uxore. *Idem*.

11 *Mutatio fit*] Mutationem, suspicionem dicit, erroremque jurgantium. *Idem*.

Mutatio] Deest quarum rerum mutatio. ergo mutatio criminum aut culparum. *Idem*.

Mutatio sit] Criminis scilicet et peccati. id est, vel mea uxor crimen tuæ sustinet: vel tua ad meam trans-

Digitized by Google

lata est culpam. *Idem.*

Mutatio fit: ea nos perturbat, Laches] Quod in Donato additur; 'Ea, nos,' &c. ineptum est et Terentio indignum. quæ præcedunt non male se habent: mutatio fit criminis scilicet et culpæ, quando culpa non amplius in tua domo hærere cognoscitur, sed in mea. non enim a tua sed mea uxore exorta sunt omnia. hæc mutatio nos jam perturbat. Phidippus hæc loquitur, perturbationem animi vultu præferens. Fr. Guyetus delet hunc versum. At Priscianus adducit lib. VII. *Bœclerus.*

Mutatio fit] Commutatio, conversio rerum, *καταστροφή*. *M. Casaubonus.*

Ea nos perturbat, Laches] *Ea*: non ea mutatio, sed uxor, hoc est, Myrrhina. *Donatus.*

12 *Dum ne reducam, turbent porro*] Quomodo est pius erga matrem Pamphilus, si parvi facit, utrum socrus sua perturbetur? an mater a senibus? Solvitur sic: quia *quam* non est generis fœminini, sed est *quantum*. *Turbent*, errent et tumultuentur significat, vel turbentur. *Idem.*

Turbent porro quam velint] Quantum velint; aut eam, quam velint, mulierem: sed melius est quod supra diximus. *Idem.*

Quam] Quantum. *Mer. Casaubonus.*

13 *Ego, Pamphile*] Hoc pronomen initium continet orationis graviter inceptæ: ut, 'Ego postquam emi te a parvulo.' *Donatus.*

Ego Pamphile, esse inter nos, &c.] Nihil verius Guyeti sententia: Lache, hic legendum esse, non Pamphile. Illud, *si fieri potest*, Donatus ad supercilium soceri refert, non sustinentis rogare generum. quod sic quoque stare potest; i. e. potest tamen intelligi Pamphilus, licet ad eum sermo non dirigatur. hoc sensu: si fieri potest per contumaciam Pamphili, de qua actus præcedentis scena ultima. *Bœclerus.*

Si fieri potest] Interposuit, ut supercilium soceri demonstraret. *Donatus.*

Si fieri potest] Recte additum, *si fieri potest*: quia non convenit rogari a socero generum, ut supra dixit. *Idem.*

14 *Hanc sane perpetuam volo*] Jam enim est confirmata: sed perpetuam cupit. *Idem.*

15 *Sin est, ut aliter tua siet sententia*] Τῷ εὐφημισμῷ vitavit illud quod est ominosum, ne dissidium diceret. ut Virgilius, 'Gravior ne nuncius aures Verberet.' *Idem.*

16 *Accipias puerum*] Jure, quia liberi patrem sequuntur. Et mire hoc maxime adjecit, quod maxime recusat Pamphilus: et propter quod uxor quoque non reducitur. Et *accipias*, pro accipe: ut *quiescas*, pro quiesce. *Idem.*

Accipias puerum] Donatus: 'Jure, quia liberi patrem sequuntur.' Hoc jus postea agnoscit Laches vs. 46. et sequentibus, tanquam indubitabile et translatitium. adde vs. 77. et seq. ubi nec Pamphilus invenit, quod opponat auctoritati hujus juris. Quod enim opponi poterat, alienum scilicet puerum, et ex Pamphilo natum non esse, id vero summo studio celandum fuit. Alias hæc quæstio fuisset: 'Si divortium vis, alere filium debes ex te natum.' responderet Pamphilus: 'Non est meus, sive ex me natus.' controversia: 'An sit Pamphili filius, qui ex Philumena natus est.' Nunc autem idem de silentio promisso, servandum sibi duxit Pamphilus. Manet ergo hic quæstio, ad quem, divortio facto, pertineat, alere liberos. de qua re quid Imperatores Romani constituerint, vide l. Un. C. Divort. Fact. l. III. Cod. de Alend. lib. Novell. CXVII. c. 7. Hoc interim ad artem Poëtæ pertineat, ne absolvatur hæc controversia; neque de divortio ut plane facto, sed futuro agatur: nisi catastrophe in tempore

subvenisset. *Boeclerus.*

Sensit peperisse. occidi] Hoc maxime inopinatum est Pamphilo: quia socrus promiserat omnes ignoraturos. *Donatus.*

Sensit] Proprie sic. *Idem.*

17 *Puerum! quem puerum*] Moraliter primo dubitat quid audierit: deinde quasi certus quid audierit, admiratur, dicendo, *quem puerum?* *Idem.*

Puerum! quem puerum] Bene cum consternatione animi: quod nunquam fando acceperat. *Idem.*

Natus est nobis] Bene, quia ambo avi. *Idem.*

18 *Nam abducta a nobis*] Bene, non abierat, sed *abducta fuerat:* ut magis sit culpa matris. *Idem.*

A vobis] Pro, a Pamphilo. *Idem.*

Nam abducta a vobis prægnans fuerat] Hoc totum cum indignatione in uxorem pronuntiandum est. *Idem.*

19 *Neque fuisse prægnantem*] Prægnans est ante gnatum, vel ante genetricem: est enim *præ*, ante. *Idem.*

20 *Bene, ita me Di ament*] Agit gratias nuntianti: gratulatur ob susceptum nepotem: gaudet liberatam nurum. *Idem.*

21 *Natum illum, et tibi illam salvam*] Proprium affectum refert, sibi nepotem, illi filiam esse servatam. *Idem.*

Et tibi illam salvam] Recte *tibi*, quia pater puerperæ est cui dicit. *Idem.*

Sed quid mulieris uxorem habes] *Quid mulieris*, dixit: ne diceret, qualem mulierem, aut aliquid gravius. Et totum percunctative potius, quam pronuntiaret, et diceret, Pessimam mulierem, et male moratam uxorem habes. Et reprehensio est cum contemptu. sic et, 'Quid hominis?' ut Virgilius, 'Tu mihi quodcunque hoc regni.' Ac contra cum honore sic dicimus, 'Quem hominem habes?' *Idem.*

Quid mulieris] Qualem; quod genus? ut Heaut. act. IV. sc. 7. 'Quæso, quid hominis es?' *Mer. Casaubonus.*

22 *Moratam*] Id est, institutam. et est participium sine verbo. *Donatus.*

23 *Nosne hoc celatos*] Non partum celatos dicit: sed prægnantem filiam fuisse. *Idem.*

Nequeo satis, &c. preloqui] Magna exaggeratio. *Idem.*

24 *Quam hoc mihi videtur factum prave*] Totum modeste, quamvis indignetur: quia apud maritum uxor non est vehementius accusanda. *Id.*

Quam hoc mihi] Quod prægnans fuerit filia: non quod natus est puer. *Idem.*

25 *Non tibi illud factum minus placet quam mihi, Laches*] Non possum mihi persuadere sic scriptum a Terentio fuisse; conjicio legendum: *Quam tibi illud factum minus placet, tam mihi, Laches.* Dactylus in prima fuerit, nam *illud* primam olim communem habebat. Guyetus sic, *Non mihi factum illud mage placet quam tibi, Laches.* Faber.

Non tibi illud factum minus placet, quam mihi, Laches] Utrum quia minus et magis, quoniam sequitur * an *eipōneia* est? ut sit ordo, Non minus mihi placet, quam tibi. Et *placet*, pro displicet intelligamus: ut alibi: 'Nunc me hospitem lites sequi, quam hic mihi sit facile atque utile, aliorum exempla commonent.' *Donatus.*

Non tibi illud factum] Sub *eipōneia* est dictum. hoc enim ait, Tantundem tibi placet hoc factum, quam mihi. Alibi, 'Nunc me hospitem lites sequi,' &c. *Idem.*

26 *Etsi jam dudum fuerat ambiguum hoc mihi, Nunc non est*] Etsi antea de reducenda, vel non, uxore dubius animi eram, (vel, fuissem) quid statuerem; nunc non sum. certum est, non reducere, cum, &c. *Mer. Casaubonus.*

27 *Quum eam consequitur alienus*

puer] *Alienus*, quod senes gratulantur, id maxime lædit Pamphilum. *Donatus.*

Consequitur alienus puer] Μεταφορὰ a pecoribus, quæ ut mox nata fuerint, matres sequuntur. Virgilius, 'Atque ipsæ memores redeunt in tecta, suosque Deducunt.' *Idem.*

28 *Nulla tibi Pamphile hic jam consultatio est*] De reducenda scilicet uxore. *Idem.*

29 *Perii*] Hoc sibi ipse Pamphilus dicit. *Idem.*

30 *Cum ex te esset aliquis qui te appellaret patrem*] Bene hoc putavit, quod Pamphilo non videtur: hoc est, ex illo esse quod natum est. *Idem.*

31 *Evenit*] Proprie *evenit.* ideo et 'bonorum eventus' dicitur. *Idem.*

Nullus sum] Ipse sibi iterum hoc. ulterius est, quam *perii:* quia quum aliquis perit, reliquum vel cadaver est. *Idem.*

32 *Ac noli adversari mihi*] Causam interposuit senex, quo magis facere filius non recuset. *Idem.*

Si ex me illa liberos vellet sibi] Ut apparet, tantum commentus est causam. *Idem.*

Si ex me illa liberos vellet sibi] Nactus est Pamphilus ex verbis senis causam aliam dissidii. *Idem.*

34 *Aut se esse mecum nuptam*] Vetuste *mecum nuptam*, dixit. Et recte: quia partus confirmat nuptias. Et melius, *nuptam mecum:* quasi tectam et opertam uno cubiculo mecum. *Nubere* enim, est operiri tegique: unde et *nubes*, quod tegere solent cœlum, dicuntur. Virgilius, 'Arsurasque comas obnubit amictu.' *Idem.*

35 *Non me clam haberet*] Id est, non tacuisset, partumque celasset. *Idem.*

Quod celasse intelligo] Non dixit, natum filium: ne interposito affectu molliretur iratus. *Idem.*

36 *Nunc quum ejus alienum esse a me animum sentiam*] A præsenti tempore. *Idem.*

37 *Nec conventurum*] A futuro. *Id.*

38 *Quamobrem reducam*]. Firmior conclusio facta est per interrogationem, quam si esset pronuntiativa. *Idem.*

Mater quod suasit sua] A derivatione causæ defensio: et præterea status est venialis, ab imprudentia descendens. *Idem.*

Sua] Pro *ejus:* ut, 'Namque suam patriam antiquam cinis ater habebat.' *Idem.*

39 *Adolescens mulier fecit*] Multa dixit: et *mater sua*, et *adolescens mulier.* et quasi docet hoc exemplo, parendum patri esse. *Idem.*

Adolescens mulier] Supra, 'etsi tibi' Philumena (adolescenti mulieri) 'causa est de hac re, mater te impulit.' *Mer. Casaubonus.*

Mirandumne id est] Bene *mirandum*, non *irascendum*, dixit. Miramur enim magis si amici peccaverint, quam irascimur. *Donatus.*

40 *Reperire ullam mulierem*] Quasi dicat, si hanc repudiaveris. *Idem.*

41 *An quia non delinquunt viri*] Εἰρωνείᾳ dictum: non enim non delinquunt. *Idem.*

An quia non delinquunt viri] Si nec ipsi viri sunt immunes a culpa, quanto magis ferendæ mulieres? *Mer. Casaubonus.*

42 *Vosmet videte jam, Laches, et tu Pamphile*] Nec rogare socerum, nec interesse convenit, ubi certior sit ad repudiandum gener. *Donatus.*

Vosmet videte jam, Laches] Virgil. 'Vos, o Calliope, precor, aspirate canenti.' *Idem.*

43 *Remissam opus sit vobis, an reductam domum*] In veris codicibus sic est, *Remissan', an reducta:* ut sit *Remissane, an reducta.* Idem.

Remissam opus sit vobis] Donatus habet: *Remissam opus sit vobis an reductam.* Sed corrigit, et in veris codicibus sic esse ait: *Remissan' opus sit vobis an reducta.* ut sit, *Remis-*

Digitized by Google

sane an reducta. Recte. Argentoratensis codex itidem vitiose: *Remissam an opus est vobis reductam domum.* sequenti versu Donatum merito refutat Guyetus. *Bœclerus.*

Remissam opu' sit vobis an reductam domum] Opus hanc rem, et, opus hac re, utrumque legitimum. Sed Don. magis probat illorum codicum lectionem,qui habent, *Remissan'* (i. e. remissane) *opu' sit vobis, an reducta domum:* id autem dicit: Videte vos, an malitis exspectare, dum illa remittatur a nobis, (quo pertinet illud act. III. sc. 5. 'Ita nunc is sibi supplicaturum me putat?') an ipsi reducatis. *Mer. Casaubonus.*

44 *Uxor quid faciat, in manu non est mea*] Ordo, Uxor mea quid faciat, in manu non est: deest *ejus.* ut sit, in manu ejus non est: sed in mea potestate positum est. *Donatus.*

In manu non est] Uxoris scilicet. Et est ordo, Uxor mea quid faciat, in manu ejus non est. *Idem.*

45 *Neutra in re vobis difficultas*] Promittit facilitatem suam: ut tamen uxor roganda sit. An aliter, et ut supra annotavimus. *Idem.*

46 *Sed quid faciemus puero*] 'Quid me fiet,' et 'Quid fiet mihi' dicitur. *Idem.*

Sed quid faciemus puero] Qui utique quicquid erit, patri reddendus est. *Idem.*

Ridicule rogas] *Ridicule,* vel adverbium esse potest, vel nomen: si nomen est, subdistingue *ridicule:* et sic interroga, cum vi pronuntiationis. *Id.*

47 *Huic reddas*] Pamphilo scilicet. *Idem.*

Huic suum reddas scilicet] Sic dixit, *Huic suum,* et *reddas;* quasi reposcat Pamphilus. Et non subjunxit, *ut alat,* sed, *ut alamus:* ut sua quoque interesse monstraret. *Idem.*

48 *Ut alamus nostrum*] Scilicet Pamphili filium, nepotem meum, utrumque nostrum. *Idem.*

Quem ipse neglexit] Si *ipse* legeris, clare dictum est: si *ipsa,* lenius est, et videbitur senex ob murmurationem ejus intellexisse, quod nolit puerum tolli: et ideo adpositum, *Quid dixti? eho! an non alemus, Pamphile?* Idem.

Quem ipse neglexit] Legitur et *ipsa,* et hoc est melius: ut sit *pater* vocativus casus. *Idem.*

Quem ipsa neglexit, pater, ego alam] Hic sibi obmurmurans, vultu et verbis ostendit nolle suscipere filium. *Idem.*

Quem ipsa neglexit pater] Recte Donatus τὸ *ipsa* præfert τῷ *ipse:* in eo autem nugatur, quod non vidit, τὸ *ipse* nullo modo stare posse. quod et Faërnus animadvertere debuit. quid enim sibi hoc vellet? *quem ipse pater neglexit.* an Pamphilus prodit hic secretum, et alium filii patrem nominat? nihil magis ab argumento alienum, aut iis, quæ sequuntur, adversum. si hoc voluisset Pamphilus enuntiare, plane alius esset factus status fabulæ, neque ad illud periculum res pervenisset, ex parte Pamphili, quod videmus a poëta signari, et ad καταστροφὴν maturandam intendi. 'Omnia' enim 'facit poëta, ne aut rem palam faciat, aut intercedat divortium,' ut recte Donatus. At enim, inquit Faërnus, hoc non est satis causæ, ut filium suum abjiciat Pamphilus, quod sit a matre neglectus. Equidem Pamphilus nolebat hanc disputationem ingredi; sed satis habuit, si ad declinandam omnem juris disceptationem, injiceret hic suspicionem majoris alienatibnis ac dissidii, ex tam contumaci et incredibili dissimulatione, sicut ipse explicat. *Bœclerus.*

Ipsa] Mater scil. quem mater ipsa celatum voluit infra, act. v. sc. 1. 'Sin autem est ob eam rem iratus gnatus, Quod peperit uxor clam.' *M. Casaubonus.*

Quem ipse neglexit pater, ego alam] Hæc ita dicuntur a Pamphilo, ut a

Lachrete non satis auditantur. *Faber.*

49 *An non alemus, Pamphile*] Quod faciendum sit, a contrario vult senex pronuntiatione demonstrare, quod scelus sit non fecisse. *Donatus.*

50 *Prodemus quæso potius*] Deseremus, projiciemus, porro dabimus. Virgilius, 'Unius ob iram Prodimur.' Nam a quo defendendi sumus, si nos deserit pater? *Idem.*

51 *Enimvero prorsus jam tacere*] Multa reticentia de filiorum vitiis, et defensione quoque apud soceros uti parentes, sæpe Terentius demonstravit, et præcipue in Andria, quum dicit, 'Ego illud sedulo negare factum, ille instat factum.' *Idem.*

Jam tacere non queo] Quamvis tacendum sit. *Idem.*

52 *Ut præsente hoc loquar*] Ostendit Poëta, affectu ulterius, quam decet, provehi senem, sed cum confessione morata, quæ patris officium in tegendis apud alios filiorum erratis declararet. adde vs. 90. *Bœclerus.*

53 *Ignarum censes tuarum lachrumarum esse me*] Conjectura quod amet meretricem Pamphilus. *Donatus.*

Ignarum tuarum lachrumarum esse me] Apparet illum a Sostrata hoc audivisse, nam ipsa filium reprehenderat flentem. *Idem.*

Ignarum censes tuarum lacrim.] Quas non ipse sed Sostrata deprehenderat. *Bœclerus.*

54 *Sollicitere*] Perturberis, commoveare. *Donatus.*

Ad hunc modum] Id est, immoderate. *Idem.*

55 *Primum, hanc ubi dixti causam*] A summo ad imum. *Idem.*

Nactus alterum es] *Nancisci* proprie dicitur qui paratus ad tenendum, antequam possit reperire quod teneat, statim, quod occurrerit, prehendit. *Idem.*

61 *Aliquando tandem huc animum ut adjungas tuum*] Mire est temporis invectio: Et *Aliquando tandem ut adjungas*, deest *fac:* sed plenum pronuntiatione est. *Idem.*

Huc] Ad uxorem. *Mer. Casaubon.*

62 *Quam longum spatium*] Ab ante actis. *Donatus.*

63 *Sumptus, quos fecisti in eam*] Recte hoc dixit: quia impetrabilior esse debet indulgentissimus pater. ut alibi, 'Tum patris pudor, qui me tam leni passus est animo usque adhuc, Quæ meocumque animo libitum est facere: eine ego ut adverser?' *Idem.*

64 *Egi, atque oravi*] *Agit*, qui justam rem dicit: *orat*, qui animo demisso precatur, ut quasi beneficium præstetur sibi. *Idem.*

Oravi tecum] Ita Plautus sæpe, 'orare mecum,' 'tecum,' &c. pro, 'me,' 'te,' &c. *Mer. Casaubonus.*

65 *Tempus dixi esse*] *Tempus:* quia diu multumque sustinuit. *Donatus.*

Impulsu duxisti meo] Multum valet ad suadendum laudatio ejus, apud quem agimus: et ex ea parte laudatio, qua illum volumus inflecti. *Id.*

66 *Quæ tum, obsecutus mihi, fecisti, ut decuerat*] Ordo, Quæ fecisti tam obsecutus mihi, ut decuerat. *Idem.*

Quæ tum obsecutus mihi, fecisti] Juveniliter satis, quia non dixit, Multum amans. *Idem.*

67 *Nunc animum rursum ad meretricem*] Hoc vultuose et demisso labro: ut appareat invitum adduci ad reprehendendum, qui laudaverit modo. *Id.*

68 *Cui tu obsecutus*] O meretricis superbiam non ferendam! *Idem.*

Facis huic] Scilicet uxori. *Idem.*

69 *Nam in eandem vitam*] Parcius *vitam* dixit, quam flagitium atque libidinem. *Idem.*

Nam in eandem vitam te revolutum denuo] Ὗς λουσαμένη εἰς κύλισμα βορβόρου. 2 Pet. II. vs. 22. *Mer. Casaubonus.*

Te revolutum denuo] Non *redisse*, sed *revolutum esse:* tanquam invitum aut nescium. relinquit enim quandam veniam, ut velit esse correctior. *Donatus.*

70 *Mene*] Hoc genus interrogatio-

nis negativam habet significationem. *Idem.*

Et facis injuriam] Pro, *facis injuste.* Idem.

72 *Ut cum illa vivas*] Gravius est cum meretrice vivere, quam meretricem amare. *Idem.*

Testem hanc quum abs te amoveris] Laudata est hic uxor modesta, quum illam testem, non impeditricem appellet socer. *Idem.*

Testem hanc] Uxorem tuam, testem (quamdiu domi tecum) tuæ impudicitiæ et impuritatis. *Mer. Casaubonus.*

73 *Sensitque adeo uxor*] Aliud argumentum, quo vult in Pamphilum referre, non solum illius, sed etiam uxoris culpam. Et hic vide non accusari socrum. *Donatus.*

74 *Plane hic divinat*] *Divinat* dixit, pro verum dixit. et nota *divinat*, de præterito dictum. Unde proverbium, 'Aiunt divinare sapientem.' quia qui dicit verum, divinus est. *Idem.*

Divinat] Verum dicit. ita quidem credebat Phidippus. Vide supra act. IV. sc. 1. *Mer. Casaubonus.*

75 *Dabo jusjurandum*] Ubi argumenta et testimonia deficiunt, ibi jurejurando opus est: et id est ἄτεχνος πίστις. *Donatus.*

Nihil esse istorum] Satis concinne dixit *istorum*, ne in singulis commoraretur. *Idem.*

76 *Reduc uxorem. aut quamobrem non opus sit, cedo*]. Quia Pamphilus hoc solum defendit, non id esse, quod pater putat, nec causam, quæ vera sit, protulit: ideo senex, relicta tota quæstione, rediit ad id quod agitur, et ait, *Reduc uxorem:* aut dic, quæ res vetat. *Idem.*

Non opus sit] Reducta scilicet. *Idem.*

77 *Non est nunc tempus*] Quia socer adest. Et oratorie confugit ad deditionem, defensione titubante. *Idem.*

Accipias] Pro *accipe.* Causa cur accipiat. *Idem.*

78 *Nam is quidem in culpa non est*] In hoc dicto est quædam faceta irrisio ejus, qui nimis iracundus sit. *Idem.*

Post de matre videro] Bene de matre concedit, ut de puero extorqueat: quia scit parentum concordiam firmam esse per filios. *Idem.*

79 *Omnibus modis miser sum*] Quid est, *omnibus modis*? utrum et circa parentem, et circa uxorem? an et in reducenda, et in non reducenda? *Idem.*

Miser sum] An miser sum, cui maxime obtruditur quod maxime fugio, id est, puer? *Idem.*

Omnibus modis miser sum] Sive reducam, sive non reducam. et hæc ille seorsim, ut senes non audiant. *Mer. Casaubonus.*

Concludit pater] Translatio de fera indagata. Sic Cicero, 'Circumdatos Verri cancellos,' ait. *Donatus.*

82 *Nam puerum, credo*] Omnia facit Poëta, ne aut rem palam faciat, aut intercedat divortium. *Idem.*

Tollet] Laches, scilicet. Alii legunt, *tollent.* Faber.

83 *Adjutrix socrus*] Quæ dixit, *Continuo exponetur.* Idem.

84 *Fugis? hem*] Ex verbis patris ostendere voluit, quid agat Pamphilus. et ille *abibo* dixit, hic *fugis.* Idem.

85 *Num tibi videtur esse apud sese*] Quasi ob amorem meretricis insanus. *Idem.*

Apud sese] Animi compos? *Mer. Casaubon.*

Sine] *Sine*, separatim accipe: quia vim habet comminantis. *Donatus.*

88 *Amaræ mulieres*] Quasi vir, dixit amaras mulieres. non enim laudat, sed causam dicit, unde uxor offenderit Pamphilum. *Idem.*

Non facile hæc ferunt] Non facile ferunt pellicatum, neque amorem aliarum in viris. *Idem.*

Non facile hæc ferunt] Pellicatum scil. et furtivos maritorum amores. *M. Casaubonus.*

89 *Nam ipsa narravit mihi*] Utrum

finxit hæc dixisse filiam sibi? an vero *κατὰ τὸ σιωπώμενον* factum est? Ego neutrum puto: et sic intelligo, quod de uxore sua dicat, ipsa narravit mihi: secundum illud quod supra dixit; Nunc mihi in mentem venit, de hac re quod locuta es olim, quum illum generum cepimus. nam negabas nuptam filiam tuam posse te pati cum eo, qui meretricem amaret, qui pernoctaret foris. *Donatus.*

91 *Neque illi credebam primo*] Quare non credebas? namque amaræ ad hanc rem mulieres sunt, et sæpe de nihilo suspiciosæ. Et bene hoc addidit, ne timuisse generum videretur. *Idem.*

Nunc verum palam est] Ita in lib. Bembi; id est, *veritas.* Faber.

A nuptiis] Non dixit *a filia mea:* sed quod pater Pamphili magis doleat, *a nuptiis* inquit. nam Philumenam nolle, irati est: odisse nuptias, amatoris. *Donatus.*

93 *Quid ergo agam, Phidippe*] Mire conturbatur pater, quasi res sua tantum agatur. Et vide quemadmodum Poëta latenter festinet ad rerum cognitionem. *Idem.*

94 *Meretricem hanc*] Bene *hanc,* quasi eam quæ interturbat. sic enim sumitur hoc pronomen: ut, 'Hanccine ego vitam parsi perdere?' Et, 'Tuaque animam hanc effundere dextra.' Id est, malam. *Idem.*

Hanc] Quasi dicat, quæ nos perturbat. *Idem.*

Primum] Bene *primum:* ut intelligamus deinde Pamphilum. *Idem.*

95 *Oremus*] Utrum rogemus? an quod est verius, omni genere eloquii commoneamus? unde oratores orare et perorare dicuntur: et orator nomen accepit. Virgilius, 'Talibus orabat dictis.' Nam qui orat, accusaturus aut commoniturus orat. *Idem.*

Oremus] Id est, eloquamur. Potest intelligi et Rogemus: sed non convenit personæ potiori, et causæ, et ipsi verborum ordini. *Idem.*

96 *Si cum illo habuerit rem postea*] Ut in Eunucho, 'Quocum uno tum rem habebam hospite.' *Idem.*

97 *Bacchidem hanc vicinam nostram*] Sic maluit, quam meretricem dicere: ne grave sit cum ea seni loqui, nisi quia vicina est. *Idem.*

Huc evoca verbis meis] Bene servata sunt personis congruentia. Nam socerum monere hanc rem tantum decuit, non etiam facere, ut cum pellice filiæ suæ mitius sermocinaretur. Et, *Huc evoca verbis meis:* deest *eam.* Idem.

102 *Si ullo modo est ut possit*] Manere scilicet, vel fieri ut maneat. *Idem.*

103 *Sed visne adesse me una dum istam convenis*] Melius pronuntiaveris, si renitente et improbante hoc vultu, dicere acceperis Phidippum: quasi non oporteat interesse socerum. Ideo mutat sententiam Laches, et relegat eum in procurationem alterius rei. *Idem.*

104 *Nutricem para*] Pro, quære. *Idem.*

ACTUS V.

Scena i. Satura scena e Iambicis et Trochaicis acatalect. et catalect. *Bœclerus.*

Non hoc de nihilo est] *Rarus vitæ color in hac locutione miscetur a Poëta. Nam meretrix loquitur et senex; et quod est mirabilius, bona meretrix, mitis senex. ut intelligas laborasse Terentium, ut et a lege comicorum recederet, et in actu tantum consuetudinem retineret.* Donatus.

1 *Non hoc de nihilo est*] Debet mirari meretrix, quum ad senem ducitur: debet timere, quum ad patrem:

debet suspicari aliquid, cujus amator jam maritus est. *Idem.*

Non hoc de nihilo] Conjecturalis causa est: Recipis Pamphilum? non recipio. *Idem.*

2 *Ne pol me multum fallit, quin quod suspicor*] Ordo et sensus hic est, Nec pol me multum fallit, quin quod velit hoc sit quod suspicor: vel, quin quod suspicor, sit hoc quod velit. Ordo, Quin quod velit, sit quod suspicor. *Idem.*

Nec pol me multum fallit] Non me fallit, quo minus id sit, quod me vocat, quod suspicor. *Idem.*

3 *Videndum est*] Providendum, cavendum. *Idem.*

Videndum est, ne minus, &c.] Laches conscius sibi commotioris animi, meditatur mitiora: idque ex præscripto Phidippi. hujus enim consilio obsequi decrevit, qui non poterat expedire suum. Phidippi ordo erat: *oremus: accusemus gravius; minitemur.* accusatio est: Bacchis receptat Pamphilum. Sequitur demonstratio criminis. quod cum jurejurando expurgaret Bacchis, non opus erat ad *minas* progredi. Laches tamen seniliter diligens illuc quoque descendere parat, vs. 39. 'Aliter si facias,' sed reprimit se. *Bœclerus.*

Ne minus propter iram] Quia non erat verisimile, bonum esse patrem meretrici interturbanti: reddit rationem senex, cur agat mitius, ne videatur personæ modus non esse servatus. *Donatus.*

Ne minus propter iram hanc impetrem, quam possem] Vide Phorm. act. I. sc. 5. Etiam Quintil. 'Bonus altercator vitio iracundiæ careat. Nullus enim rationi magis obstat affectus, et fert extra causam.' *Mer. Casaubonus.*

Impetrem] Perficiam: dictum a patrando: cujus rei difficultas, ob tarditatem complendarum nuptiarum, etiam ad alia negotia, quæ sunt ardua, verbum hoc commodavit ac dedit. *Donatus.*

4 *Quod post me minus fecisse satius sit*] Satisfaciendo minuisse. *Idem.*

Quod post me minus fecisse satius] Si *sit* pro videatur acceperis, erit sensus, Ne quid faciam plus, quod post, dum pœniteat me, videatur satius minus fecisse. Si *sit* pro erit acceperis, erit sensus: Videndum est ne quid plus faciam: quod quum fecero, postea satius sit, me non fecisse et satisfacere. Aut certe duas res significat, quibus inter utrumque temperandum esse demonstrat: ut per illud supra, lenitatem tenendam; per hoc infra, authoritatem defendendam esse commoneat. An *minus fecisse*, pro pœnitere? Sic enim veteres dicebant, 'Muto factum,' et 'nolo factum:' quum alicujus rei eos pœnitebat. *Idem.*

Sit] Modo *sit* pro videatur posuit. *Idem.*

Quod post me minus fecisse satius sit] Quod satius sit me non fecisse. Alludit ad vulgatum illud, *Ne quid nimis.* Dicebant etiam vulgo, 'Plus minusve aliquid facere:' quo etiam Terent. usus Phorm. act. III. sc. 3. *Mer. Casaubonus.*

5 *Aggrediar. Bacchis, salve*] Bene *aggrediar*, quasi rem arduam, et incongruam seni. vel, *aggrediar*, ut meretricem circumveniam. Virgilius. 'Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis.' *Donatus.*

Bacchis, salve] Non ita meretrici obsequitur senex: quanquam vult adimere timorem personæ suæ. *Id.*

Credo ædepol te nonnihil mirari] Ipsum prooemium mollius et lenius est, ut ostendat se non jurgaturum senex. *Idem.*

6 *Quid sit*] Deest *rei*: ut sit, *quid sit rei.* Idem.

7 *Ego pol quoque etiam timida sum*] Παρέλκον tertium. Ut, 'Multa quoque et bello passus.' Et obsequenter posuit non solum se mirari, sed etiam pavere. *Idem.*

Digitized by Google

Ego pol quoque etiam timida sum] Bene *etiam:* ut hoc dicat, non solum miror, sed etiam timeo. Et nove, *timida sum,* pro timeo. *Idem.*

8 *Ne nomen mihi quæstus*] Id est, nomen quod inest meo quæstui. *Id.*

Nomen quæstus obstet] Quem exerceo scilicet: id est, 'Quod est quæstui mihi.' *Idem.*

Ne nomen mihi quæstus] Id est, quod meretrix sum. Legitur et, *nomen meo quæstui obstet.* Idem.

Ne nomen mihi quæsti obsiet] Ne genus quæstus, quem exerceo, mihi fraudi sit apud te: meretricium scil. non enim omnis quæstus male audit. Unde Cic. de Artificiis et Quæstibus, 'Qui liberales habendi, qui sordidi sint, hæc fere accepimus.' *quæsti,* pro, quæstus, antique, ut infra, sc. 3. *Mer. Casaubonus.*

Mores facile tutor] Hoc empto, quod quæstus causa sum meretrix, ceteros mores facile præstabo innoxios, infra sc. 3. 'Nunquam animum quæsti gratia ad malas adducam partes.' et leno pariter, Ad. act. II. sc. 1. 'Leno ego sum: ac ita ut usquam fuit fide quisquam optima.' *Mer. Casaubonus.*

9 *Si vera dicis*] Interrogabo scilicet. *Donatus.*

10 *Jam ea ætate sum, ut non sit peccato mihi ignosci æquum*] Qui jam ipse non do veniam. an quia mihi peccanti non danda est? Et est ordo, ut non sit mihi æquum peccato ignosci. Necessaria igitur ambiguitas. aut enim *sit* pro videatur: aut *peccato,* pro peccatorum: aut *peccato mihi,* pro peccanti mihi, aut peccato meo: aut deest *in,* ut sit in peccato. *Donatus.*

Jam ætate ea sum, ut non siet peccato mihi ignosci æquom] Putat Muretus *peccato* jungi cum *mihi.* Verba illius sunt: 'Id est, mihi, siquid peccaverim; nam ut *juratus* est qui juravit, ita *peccatus,* hoc quidem in loco, qui peccavit.' Addit deinde exemplum e Quintiliano: 'Similiter locutus est Quintilianus lib. VI. Qui vero judicem rapere, et in quem vellet habitum animi posset perducere, quo dicto flendum et irascendum esset, rarius fuit; ibi enim, quo dicto, valet Græce, οὗ λέξαντος.' Hæc ille. Quamobrem in posterum licebit dicere, nam id recte dictum putat Muretus, *In hac re peccatus sum;* item ex Quintiliani loco, licebit quoque, *dictus sum te esse virum perditum.* Secundum F. Guyetum, aliud plane mirificissimum etiam dicere possumus. quid illud? *Erratus sum;* idque ex Cicerone contra Rullum; cujus verba subjeci: 'Quæ cum omnibus est difficilis et magna ratio, tum vero mihi præter ceteros: cui errato nulla venia, recte facto exigua laus, et ab invitis expressa proponitur,' &c. Sed in isto exemplo est aliud etiam portentum Latinitatis plane novum, ita ut dicas, *id recte factus sum.* Hæc satis est ostendisse; neque enim, opinor, ad refellendum verbis opus sit. Error utriusque ortus ex eo est, quod apud Terentium istud *peccato,* ut jam dixi, conjungendum putarint cum *mihi.* At non ita est; sic enim ordinanda et componenda est oratio: *Non est æquum mihi ignosci peccato,* id est, Si peccatum a me fuerit; per ablativum absolutum, sive liberum. Sic in illo exemplo e Cicerone debes dicere, cui nulla venia errato, id est, si erratum fuerit; *Cui recte facto, &c.* Sic componenda verba: cui exigua laus proponitur, *recte facto,* id est, si recte factum fuerit. In exemplo illo quod e Quintiliano petitum est, *quo dicto* verti debet, qua re dicta, vel, quo sermone. Ego isthæc examinanda esse putavi, et explicanda diligentius, ne quem magnorum hominum auctoritas in fraudem induceret. *Faber.*

Peccato] Ἡμαρτηκότι, si peccaverim: ut *jurato mihi, &c.* Mer. Casaubonus.

11 *Cautius, ne temere faciam*] Seniliter additum post *cautius, ne temere*

Digitized by Google

faciam. Donatus.

12 *Facturave es*] Etiamsi non facies. *Donatus.*

13 *Inscitum*] Me scilicet, si injuriam faciam. *Idem.*

Inscitum, &c.] Sic distinxit Faërnus: *Inscitum offerre injuriam tibi, immerenti iniquom est.* Faber.

Inscitum] Inelegans, non bonum. Et bene non dixit *durum*, aut quid tale, sed *inscitum*: quo verbo maxime mulieres et meretrices utuntur. *Scitum* enim dicunt quod placet: *inscitum* quod displicet. ut 'Per ecastor scitus puer natus est e Pamphilo.' Hoc tale est quod dixit *inscitum* ex abundanti: quale est apud Virgilium, 'Nec post arma ulla rebelles Æneadæ referent.' *Donatus.*

Offerre injuriam] *Offerimus* injuriam non merenti: *reddimus* ei qui meretur. *Idem.*

Iniquum est] Non inscitum tantum, (ut vos mulieres amatis loqui,) et inelegans; sed palam injustum. Alii, iniquum fuerit, inscitum, (i. insulsum,) me offerre, &c. ut sit accusativus. Alii cum Faërno legunt: *Inscitum offerre injuriam tibi;* (mulieri) scil. *immerenti, iniquum.* i. e. immerenti autem, et innocenti, etiam iniquum est. *Mer. Casaubonus.*

15 *Est magna ecastor gratia, de ista re, quam tibi habeam*] Imitatur hic et senile et fœmineum tardeloquium. Suffecerat enim, *ago gratias.* Donat.

Est magna ecastor gratia] Donatus: *Imitatur hic et senile* (in præcedentibus sc.) *et fœmineum tardiloquium:* sed cur ad sexum et ætatem referimus, quod habet propiores in ipsa *οἰκονομίᾳ* causas? nam et Laches decreverat, accurate agere ac comiter; et Bacchis blandæ orationis subsidio ad senem, quem sibi adversum jam suspicabatur, uti constituerat. unde postea senex: 'Facilem benivolumque lingua tua jam tibi me reddidit.' *Bœclerus.*

Est magna ecastor gratia de hac re quam tibi habeam] Incitatur hic et senile et fœmineum tardiloquium. Suffecerat enim, *ago gratias.* Mer. Casaubonus.

16 *Nam qui post factam injuriam se expurget*] Sic in Adelphis ait: 'Indignum te esse injuria hac, indignis quum egomet sim acceptus modis.' *Donatus.*

Parum mihi prosit] Si sic accipiatur, ut scriptum est, λιτότης est aut ταπείνωσις, et ita intelligendum, quasi dixerit, multum mihi nocuerit, imo me everterit. *Idem.*

Mihi parum prosit] Λιτότης, pro, multum nocuerit. *Mer. Casaubonus.*

16 *Sed quid istuc est*] Nunc demum ad rem redit. *Donatus.*

Meum receptas filium] Intensio criminis. Et non *recipis*, sed *receptas.* Et ne diceret, Quid tua? *meum filium.* Idem.

Meum receptas filium ad te] Status conjecturalis, quæ conjectura diluitur per ἄτεχνον πίστιν, id est, jusjurandum, ac tormenta servorum. *Idem.*

Ah] Quod falsum est, reclamavit meretrix statim: et voluit contradicere, si permitteret senex. *Idem.*

17 *Sine dicam*] Virgilius, 'Sine me hæc haud mollia fatu Sublatis aperire dolis.' *Idem.*

Uxorem hanc prius quam duxit] Hanc quasi molestam, et quæ hæc nolit pati. *Idem.*

Uxorem hanc prius quam] A persona sua, Prius quam hanc duxit, vestrum amorem pertuli. Et quia multum diuque amaverit, *pertuli* dixit, quæ est longi temporis significatio. *Idem.*

Hanc prius quam duxit] Ante rem: a præteritis et ante actis. *Idem.*

Vestrum amorem pertuli] Ἀποσιώπησις, ut in Heautontim. 'At næ illud haud inultum, si vivo, ferent. Non jam, non tute cohibes?' *Idem.*

Vestrum] Non, ipsius Pamphili. Ergo blande et honorifice. Non enim illius amorem, et tuum quæstum:

Digitized by Google

sed amorem vestrum. nihil potuit dici familiarius. *Pertuli* autem, quantam vim patientiæ habet, quantumque ponderis, ne lædi mereatur ulterius. *Idem.*

18 *Nondum etiam dixi id quod volui*] Apparet senem tarde et longe loquentem interpellari vultu responsuræ meretricis, quum ille sibi silentium præberi velit. Sic Virgilius Latinum inducit dicentem, 'Sine me hæc haud mollia fatu Sublatis aperire dolis: simul hæc animo hauri;' et ad postremum de Turno: 'Ut primum fari potuit, sic incipit ore.' *Idem.*

Mane; nondum etiam] Ἀποσιώπησις tertia. *Idem.*

Mane] Interpellabat enim Bacchis, non sustinens audire, quæ sibi falso objici sciebat. *Mer. Casaubonus.*

Hic nunc uxorem habet] Cum denuntiatione pronuntiandum est: quasi dicat, alia res est. *Donatus.*

19 *Quære alium tibi amicum firmiorem*] Magna moralitas in denuntiatione, magna proprietas: sic enim dicimus, *Quære tibi.* Virgilius, 'Quærat sibi fœdera Turnus.' *Idem.*

Quære alium tibi amicum firmiorem] *Firmiorem* pro firmo. non enim firmum concedit esse Pamphilum: quem vult intelligi deceptorem esse Bacchidis, non jam amatorem stabilem. *Idem.*

Quære alium tibi amicum firmiorem] Oratorie senex quasi consulit meretrici, quam vocaverat incusandam. *Idem.*

Quære alium] A præsentibus et a futuris. *Idem.*

Amicum firmiorem] Callide senex, quasi jam non Pamphilo consulat, sed Bacchidi, *quære alium*, dixit. *Idem.*

Dum tempus consulendi est] Sensus, dum ætas in flore posita est, facies vendibilis etiam nunc est. Et est ordo, Dum tempus est consulendi tibi. et bis subaudiendum est *tibi.* Idem.

20 *Nam neque ille hoc animo erit ætatem*] *Ætatem*, pro, tam diu quam longa est ætas. *Idem.*

Neque pol tu eadem istac ætate] Σχῆμα λόγου πλοκή. prius *ætatem* adverbium, et posterius nomen. *Idem.*

Neque pol eadem ista ætate tu] Supra, act. II. sc. 1. 'Cur non aut istæc mihi ætas et forma est, aut tibi hæc sententia?' *Mer. Casaubonus.*

21 *Quis id ait*] Non interrogatio, sed firma negatio est. *Donatus.*

Quis id ait] Quum dicat senex, *Meum receptas filium;* mirum est illam dicere, *Quis id ait?* sed ab accusatore testimonium quærit. Et bene *ait*, quasi vanum. sic enim dicimus, *ait, aio*, de rebus nugatoriis. *Idem.*

Quis id ait] Moraliter meretrix missa fecit omnia, quæ in medium senex contulit: et soli intentioni, Meum receptas filium ad te Pamphilum, *quis id ait*, respondit. *Idem.*

Socrus] Terribiliter, quasi quæ maxime sciat, et quæ maxime doleat. Ergo et oculis et labris pronuntiandum est. *Idem.*

Et filiam abduxit suam] Addidit, ad personam testis, et facta: quia minus idoneum videbatur socrum dixisse de pellice. et simul ostendit, quantopere hoc animadvertendum sit, ex quo tantæ turbæ sint concitatæ. *Idem.*

Abduxit suam] *Abduxit*, proprie. *Accersi* enim dicitur ad maritum: *abduci* a marito ad divortium. Sic Virgil. 'Et gremiis abducere pactas.' *Idem.*

22 *Puerumque ob eam rem*] Hoc sic pronuntiat senex, quasi qui dicat, Ecce quarum rerum tu causa. Et hæc oratio de iis est, quibus ostendimus, nos posse graviter accusare, sed nolle. *Idem.*

23 *Aliud si scirem, qui firmare*] Mire, dum quærit quo firmet fidem, fidem sibi acquisivit atque adscripsit. *Idem.*

Apud vos possem fidem] Bene *vos:*

Digitized by Google

quia et *hic* dicit, et *socrus*. Idem.

23. 24 *Aliud si scirem, qui firmare meam ap. v. p. fidem sanctius quam jusjurandum*] De jurejurando, et explicatione hujus loci vide Chrestomath. voc. Jusjur. *Bœclerus*.

24 *Sanctius quam jusjurandum*] Bene, dum aliud agit, etiam personam con. mendat. nam non est levis, quæ jurejurando nihil sanctius sciat. *Donatus*.

Sanctius] Firmius. *Idem*.

Quam jusjurandum] Cicer. 'Nullum enim vinculum ad adstringendam fidem jurejurando majores arctius esse voluerunt.' *Mer. Casaubonus*.

25 *Me segregatum habuisse*] Bono significatu usa est : quasi ipsa hæc fecerit. Et bene *segregatum* : non enim disjunctum aut repudiatum proprie diceret. *Donatus*.

Uxorem ut duxit] *Ut*, adverbium est temporis, pro *ex quo*. Idem.

Ut duxit] I. e. ex quo duxit. *Mer. Casaubonus*.

26 *Lepida es*] Senex, cum meretrice loquens, eo potius nomine laudavit eam, quo meretrices solent laudari, quam quo matresfamilias. sic et supra, quum inscitum se diceret, rationem habuit, quæ esset cum qua loqueretur. *Donatus*.

Sed scin' quid volo potius] Hinc deliberativa incipit. *Idem*.

Sodes] Si audes, si vis. *Idem*.

27 *Eas ad mulieres huc intro*] Non dixit ad socrum et ad uxorem, terribilia nomina et inimica meretrici; sed, quod facile est, *ad mulieres*. Sic alibi, 'Mulier mulieri congruit.' Et ne longe videretur, addidit *huc intro*. Idem.

Atque istic jusjurandum] Id est, quod tu mihi pollicebaris. *Idem*.

28 *Exple animum his, teque hoc crimine expedi*] *Explere*, pro *exinanire*, Terentianum est. *Expedire* dicitur, qui pedem retentum liberat. *Idem*.

Exple animum] Quod illis prosis. *Idem*.

Exple animum iis] Exonera sollicitudine : si quidem, ut Don. censet, τὸ *ex*, in *explere*, sit privativa (ut interdum) particula. Sed præstat ut pro satisfacere accipiamus : ut et And. act. I. sc. 2. 'Dum tempus ad eam rem tulit, sivi, animum ut expleret suum.' et ita videtur ipse Terent. infra explicare ; sc. 2. 'Exquire, adest ; quod satis sit, faciet ipsa.' *Mer. Casaubonus*.

29 *Quod pol si esset alia ex hoc quæstu*] Vigilanter Poëta, ne non verisimile videretur, id ullam fecisse meretricem, ipse lectorem prævenit. et sic fere in omnibus Terentius, quæ minus pervulgata sunt, quæque abhorrent a consuetudine, agit. *Donatus*.

30 *Ut de tali causa*] Id est, amore mariti ejus et pellicatu. *Idem*.

Nuptæ mulieri se ostenderet] Plus dixit, quam, *Nuptam alloqueretur*. Id.

31 *Sed esse falsa fama nolo gnatum*] Bene, quo sit gratiosior, non propter se dicit, quod facit, facere. *Idem*.

32 *Nec leviorem vobis*] Quid *leviorem?* an minus charum ? ut contra *gravis*, honore dignus, et charus intelligitur. Virgilius, 'Ferit ense gravem Tymbræus Osirim.' *Gravis* etiam molestus intelligitur. ut Sallustius, 'Graviore bello qui prohibituri venerant socii, frigere.' *Gravis* etiam languidus. Virgilius, 'Ubi aut morbo gravis, aut jam segnior annis Deficit, abde domo.' *Idem*.

Nec leviorem] Ut contra, *gravis*, honore dignus et charus. *Idem*.

Leviorem] Minus constantem, infidum. *Mer. Casaubonus*.

Quibus est minime æquum] Parentibus scilicet. *Donatus*.

33 *Immerito*] Bona exceptio. hoc enim et cavere nobis, et præstare aliis possumus. *Idem*.

Immerito] Nam *meritus est de me*. Παρόμοιον. *Idem*.

Nam meritus de me est, quod queam, illi ut commodem] Et hoc artificiose

Digitized by Google

Terentius, ne vel meretricem dure a Pamphilo segregaret. *Idem.*

Quod queam, illi ut commodem] Sic in Andria, 'Magis id adeo mihi ut incommodet, quam ut obsequatur gnato.' *Idem.*

34 *Facilem, benevolumque, lingua tua*] *Facilem* ad peccatum, *benevolum* ad iracundiam retulit. *Idem.*

Lingua tua] Consuetudine magis, quam ratione dicit, *tua lingua.* ergo pro homine ipso. *Idem.*

Lingua tua jam] Subdistingue *jam:* ut appareat, Si lingua tua jam, quanto magis facta. *Idem.*

35 *Nam non sunt solæ arbitratæ hæ*] Nunc fatetur, se quoque accusatorem fuisse: nunc vero benevolum factum. *Idem.*

Hæ] Cum ἀποστροφῇ. *Idem.*

Ego quoque hoc etiam credidi] *Quoque* et *etiam* supervacue posita sunt: sed hic confirmationem ostendunt. *Idem.*

36 *Præter nostram opinionem*] Pro contra. *Idem.*

Præter nostram opinionem] Hoc est, innoxiam. *Idem.*

37 *Fac eadem ut sis porro*] Hoc est, persevera purgata esse. vult enim et de futuro cautum esse: ut supra, *Nam si id facis, facturave es.* Idem.

Nostra utere amicitia] Non jam *amore,* sed *amicitia.* Idem.

38 *Aliter si facias*] Ἀποσιώπησις. *Idem.*

Reprimam me] Al. *Sed reprimam me.* Verum istud *sed* in lib. Bembi non apparet; versus autem est Trochaicus, ut multi alii in hac scena. *Faber.*

Ne ægre quidquam ex me audias] Utrum *ægre* pro *male?* an *ægre* pro *invita?* Idem.

39 *Verum hoc te moneo unum*] Hæc figura oratoria παραίνεσις dicitur. *Idem.*

Qualis sim amicus, aut quid possiem] In secunda oratione Sallust. ad Jugurtham, 'Nam vim magis, quam benevolentiam ejus experire mallem.' *Idem.*

Qualis sim amicus, aut quid possiem] Hoc genus comminationis minus habet amaritudinis, sed plurimum gravitatis. *Idem.*

40 *Potius quam inimicus*] Contra quam ille (ut Don. hic) nescio quis apud Sall. 'Nam vim magis quam benevolentiam ejus experiri mallem.' Est autem in his Terentii, tacita comminatio, cum professione benevolentiæ. *Mer. Casaubonus.*

Scena ii. Iambicis Octonariis catalecticis constat. *Bœclerus.*

Nihil apud me tibi defieri patiar] *Verba nutricis fuisse Poëta demonstrat, petentis ordine longo, quæ sibi præbenda sint. unde quasi tædio singulorum generaliter hæc respondit.* Donatus.

1 *Nihil apud me tibi defieri patiar*] *Apud me,* dixit pro, Apud eum, ubi futura es. *Idem.*

2 *Defieri patiar*] Noluit dicere *deesse:* sed *defieri* dixit, ut id quod minus usitatum est, magis delectet auditum. *Idem.*

Defieri] Deesse, ut supra, et in Eun. 'Nihil cum est, nihil desit tamen.' *Mer. Casaubonus.*

Benigne præbeatur] *Benigne,* large. hoc enim est gratius, non solum præbere, sed benigne præbere. *Donatus.*

3 *Sed quum tu satura, atque ebria eris*] Hoc est in nutricibus non solum non turpe, sed etiam necessarium. Et, *hic satur,* et *hæc satura* fecit. *Id.*

Cum tu satura, atque ebria eris] De saturitate concedo: sed ebrietas nutricum perniciosa sæpe infantibus non una ratione. Sed et apud Aul. Gell. 'Si improba, si informis, si impudica, si temulenta est,' malæ nutricis signa, et nota. Conjiciebant igitur τὸ *ebria* hic ἐκ παραλλήλου, ut Grammatici loquuntur, positum, non aliud quam bene saturam significare. Ita enim vocem *ebriam,* pro *pleno,* usurpari interdum, satis notum est. Etiam apud Plaut. 'Cœnam ebriam,' lautam, co-

Digitized by Google

piosam, exponunt vulgo. Idem, *saturitate ebrium*, dixit in Captivis. Sed contrarium suadet apertiss. Plauti testimonium; ‘Opus nutrici utrum habeat veteris vini, largiter ut dies noctesque potet.’ Sed et vino *ali vires, sanguinem, coloremque*, tradit Plin. Nec tamen ista satisfaciunt, ut vinum nutricibus conducere credam ego: viderint medici. *Mer. Casaubonus.*

4 *Noster socer, video, venit*] *Noster*, blandientis dictum est. Virgilius, ‘Noster eris.’ Et magis hoc consuetudine dictum est, quam integritate. Aut certe ordo est, Noster socer venit: et deinde, *video:* aut deest *ut:* ut sit, *ut video*. Donatus.

5 *Dejerat*] Deos jurat. ut, ‘Maria omnia juro.’ Aut valde jurat. *Idem.*

Bacchis dejerat] Si correpte, *dejerat*, Deos jurat: si producte, valde jurat. Et bene senem iratum præoccupavit, dicendo, *dejerat sancte:* ne confligeret cum meretrice, et fieret fabula longior. *Idem.*

Hæccine ea est] Imitanda irati contemplatio: quasi dicat, Hæc est, quam uxori Pamphilus anteponit. *Idem.*

6 *Nec pol istæ metuunt Deos*] Hoc argumentum est, non illam vera jurare. Sanctum, ait, jusjurandum est, aut metu religioso, aut suppliciis sacrilegorum. At vero nec religiosæ sunt meretrices, inquit, nec dant pœnas: quippe quæ a Diis contemnantur. Tale est apud Virgilium de violato luco, qui vindicatus non est: ‘Novimus et qui te, transversa tuentibus hirquis: Et quo, sed faciles nymphæ risere, sacello.’ *Idem.*

Neque has respicere Deos opinor] Et inferiores sunt, inquit, quam in quas Dii vindicent. *Idem.*

Neque has respicere Deos] Nec merentur ut Diis pœnas referant, quia nec curæ Diis esse dignæ sunt. Et est ἀμφιβολία, quæ sensu manifesta est. *Idem.*

Neque has respicere Deos opinor] Plautus Persa IV. 4. 33. ‘Nam generi lenonio Nunquam ullus Deus tam benignus fuit, qui fuerit propitius.’ explicatio sententiæ habetur in Prologo Rudentis vs. 25. &c. *Bœclerus.*

Neque has respicere Deos opinor] Vel præmiis vel pœnis afficere, ut quas non omnino dignentur Dii sua cura et providentia. Nam malos extra providentiam Deorum esse putabant antiqui non pauci. *Mer. Casaubonus.*

7 *Ancillas dedo*] Repudiato jurejurando ad aliud transit firmius documentum. *Donatus.*

Quolibet cruciatu per me exquire] *Per me*, hoc est, me permittente: ut quod per legem tibi non licet, per me liceat. *Per me* ergo, me authore et permittente. *Idem.*

8 *Hæc res hic agitur*] Aut sic intelligendum est, quasi dicat, Hoc agebamus quum tu advenires, aut cum asseveratione pronuntiandum est, ut sit *res* veritas: quasi dicat, Hic non verba sunt, sed res agitur. *Idem.*

Hæc res hic agitur] Propositio eorum quæ dictura est, hoc modo, ‘Hæc res hic agitur. [quæ res ?] Pamphilo me facere ut redeat uxor, Oportet: quod si perficio, non pœnitet me famæ, Solam fecisse id, quod aliæ meretrices facere fugitant.’ Multa Terentius feliciter ausus est, arte fretus: nam et socrus bonas, et meretrices honesti cupidas, præter quam pervulgatum est, facit: sed tanta vigilantia causarum et rationum momenta subjungit, ut ei soli merito videantur omnia licere. Nam hoc contra illud est, quod alibi ait, commune esse jam omnibus comicis bonas matronas facere, meretrices vero malas. *Idem.*

9 *Non pœnitet me famæ*] Hæc figura λιτότης dicitur: minus enim dicit, quam significat. nam, *Non pœnitet me famæ:* pro eo quod est, Magnam famam cupide acquisiverim, significat. *Idem.*

Digitized by Google

Non pœnitet me famæ] Ne quæreremus, qui hoc meretrici prodesse posset. *Idem.*

10 *Solam fecisse*] Bene *solam*, ne nescisse officium meretricis Poëta videretur. *Idem.*

Solam fecisse id, quod aliæ meretrices facere fugitant] Id est, reconciliasse uxorem marito. *Idem.*

11 *Nostras mulieres suspectas fuisse*] Id est, in suspicione positas. Nam esse suspectas, ambiguum est: et nunc ejus partem manifestam videmus. *Id.*

12 *Nobis, in re ipsa*] *Nobis*, aut abundat, aut *cum molestia nostra* significat. *Idem.*

Porro hanc nunc experiamur] *Porro nunc*, futurum tempus ostendit. nam si jam invenisti quid, experiaris et ea quæ restant in reliquum tempus: quia jam de præteritis purgata est. *Idem.*

Hanc experiamur] Id est, utamur opera ejus. *Idem.*

13 *Crimini tua se falso uxor credidisse*] *Crimen* proprie dicitur id, quod factum est. Cicero, 'Veruntamen fac, tametsi criminosum id est.' Id est, falsa insimulatio est. *Idem.*

Crimini] *Crimen* nunc, pro falsa suspicione. Virgil. 'Formidine crimen acerbat.' Et, 'Semperque odiis, et crimine Drances Infensus juveni Turno.' Id est, et quod eum odisse, et quod se illi odio esse suspicaretur. *Idem.*

15 *Cito ab eo hæc ira abscedet*] Bene: in duabus enim personis causa videtur esse turbarum, socrus et Pamphili. *Idem.*

16 *Profecto in hac re nihil mali est quod sit dissidio dignum*] Moraliter, quasi quærendo et discutiendo hoc intulit. *Idem.*

Dissidio] Divortio. *Idem.*

Velim quidem hercle] Ut nihil sit dignum: hoc est, non peccaverit Pamphilus. *Idem.*

17 *Quid satis sit, faciet ipsa*] Id est, quicquid ad plenam ducit purgationem, faciet. *Idem.*

Quod satis sit, faciet ipsa] Vide supra sc. 1. *Mer. Casaubonus.*

18 *Quid istæc mihi narras*] Reprehensio est, quasi longorum verborum Lachetis. *Donatus.*

An quia non tu ipse dudum] Correptio est. nam audivit, 'Manere affinitatem hanc inter nos perpetuam volo.' *Idem.*

An quia non tu ipse audisti dudum, De hac re animus meus ut sit Laches] Utrum quia dixit, 'Manere affinitatem hanc inter nos perpetuam volo:' an quia apud uxorem defendit adolescentem in amore meretricis? *Idem.*

19 *Illis modo exple animum*] Quasi dicat, quæ amaræ sunt et molestæ. *Idem.*

20 *Quod mihi es pollicita, tute ut serves*] Id est, jusjurandum apud mulieres. *Idem.*

21 *Ob eam rem vin' ergo introëam*] 'Vis,' dicit, ut ostendat in hac re cunctationem suam. *Idem.*

23 *Nam nupta meretrici hostis est*] Caute etiam hoc præstruit Poëta, ne non verisimile videatur, potuisse meretricem concorditer cum pellice agere. Nam nupta meretrici hostis alia, scilicet inimica.

Nam nupta meretrici hostis est, a viro ubi segregata est] Invisa semper, ut meretrix: sed tanto magis tum, ut pellex. *Mer. Casaubonus.*

At hæ amicæ erunt] Tibi scil. ut mox. *Idem.*

At hæ amicæ erunt] Versus non stat, nisi legas, *hæc*, ut in lib. Bembi. Veteres enim dicebant, hæc, istæc, illæc, pro, hæ, istæ, illæ. Ita alibi apud Terentium. Quin et superius paulo, illo versu: *Nam non sunt solæ arbitratæ hæ, ego quoque credidi;* scribi oportet *hæc*, ob metrum. Id quod insciens præterieram. *Faber.*

25 *At easdem, &c.*] Hunc versum qui delendum putant, male putant. Exemplum habes alibi apud Terentium, ubi cum duobus sermonem habemus,

sæpe fit, et quotidie videmus fieri, ut uterque respondeat variis quidem verbis, sed eodem sensu. *Faber.*

At easdem amicas fore tibi] Hic quidem senes: verum aliæ causæ sunt, quæ mulieres faciunt molestas: et hæ autem spectatoribus notæ sunt ex argumento. *Donatus.*

26 *Et te simul suspicione exsolves*] Hoc est quod supra dixit, *crimen:* nos quoque suspicionem interpretati sumus. *Idem.*

Exsolves] Expedies. *Idem.*

27 *Pudet Philumenæ*] *Pudet* duo significat: sive ille peccarit quem pudet, sive ille cujus pudet. Et familiariter *Philumenæ,* tanquam notæ ex Pamphilo. *Idem.*

Pudet Philumenæ] Conscientia communis viri et pellicatus. *Idem.*

Perii. pudet Philumenæ] Impura meretrix (sed in hoc pudica) pudicæ mulieris conspectum non sustinet. *Mer. Casaubonus.*

Sequimini me huc intro ambæ] Ancillis dicit, quæ sunt κωφὰ πρόσωπα. *Donatus.*

Sequimini me intro ambæ] Meretrices enim egredientes domo ancillas trahebant secum pedissequas. supra Thais Eunucho III. 2. 53. 'Vos me sequimini.' *Boeclerus.*

Me sequimini intro ambæ] Ancillas alloquitur. *Mer. Casaubonus.*

28 *Quid est quod mihi malim, quam quod huic*] Sensus hic est, Quid est quod magis optem mihi evenire, quam quod simul proderit etiam meretrici? *Donatus.*

Quid est quod mihi, &c.] Sic hoc ergo intulit pro novo. Mirandum est enim evenire potuisse, ut idem et seni et patri prosit, quod meretrici. *Idem.*

Quid est quod mihi malim] Ut amicitia mihi et sibi prosit. Et ostendit, commune sibi bonum esse. *Idem.*

Evenire] *Evenire,* bis subaudiendum. *Idem.*

Quid mi est quod malim, quam quod huic intelligo evenire, ut Gratiam ineat sine suo dispendio, et mihi prosit] Hic esse errorem ne ullus quidem suspicatus est, et locum tamen scio esse depravatum, legique oportere, *et sibi prosit.* Rem ita explico: Suave est inire gratiam ab aliis, sed ab aliis gratiam inire, et sibi eadem opera prodesse, id vero tale est, mihi ut nihil aliud magis optandum videatur. Hæc loci sententia est. Atqui isthæc muliercula id ipsum faciebat: quippe inibat gratiam a Lachete, et eodem tempore *sibi* proderat. Id quomodo? Laches ipse explicabit; *Nam* inquit, (isthæc autem vocula causam complectitur) nam si hanc a me gratiam ineat, scit *sibi* famam (id enim significat *nobilitas*) paratam esse, tum et amicitiam meam, et boni aliquid, præterea, sibi proventurum. *Faber.*

29 *Ut gratiam ineat sine suo dispendio*] Recte. Difficile est enim gratiam inire sine damno. *Donatus.*

Et mihi prosit] Mire: quia difficile est amicum sine damno acquirere. Et quia cum lucro non potuit dicere: et hoc ipsum bonum fecit, quia sine damno. Ergo velut tria sunt: ut gratiam ineat, ut sine damno, et ut mihi prosit. *Idem.*

Et mihi prosit] Gratulatur sibi senex ita rem commode cadere, ut, dum sibi studet, et suo ipsius obsequitur animo meretrix; eadem opera et quod sibi quoque gratissimum factura sit. Hoc autem dicens ideo inducitur a Poëta, ne alioquin præter morem et verisimilitudinem bonam nimis et ingenuam meretricem fingeret, si totum hoc quod agit, studio commodandi aliis et gratificandi ageret. Quæ præcipua laus Terentii, et in quo palmam aliis Comicis præcipue præripuit, quod nihil fingit, nisi quod credi facile possit, et ad naturam omnia solertissime exigat. *Mer. Casaubonus.*

30 *Pamphilum vere ab se segregarit*] Proprie ab meretrice *segregari* dici-

Digitized by Google

tur: ab uxore, *disjungi*. Donatus.

31 *Scit sibi nobilitatem ex eo, et rem natam*] Quasi dicatur, Ecce quam amavit Pamphilus! Sed hoc sentire et dicere patris est, stulta pietate magnificantis filium. Ut, 'Meum gnatum rumor est amare.' Et proprie *nobilitatem* dixit. nam et *meretrix* et *gladiator nobiles* dici solent. *Idem.*

Scit sibi] Quod nimis amat, ait *nobilitatem*. Idem.

Ex eo] Utrum ex Pamphilo? an *ex eo*, ex ea re, id est quod segregaverit vere ab se Pamphilum? et hoc est melius. nam nobilis meretricis est, non timere ne alterum non inveniat. aut nobilis est, cognitam fieri etiam senibus. *Idem.*

Scit sibi nobilitatem] Explicatur versus 11. *Bœclerus.*

Scit sibi nobilitatem ex eo] Bacchis, ut videtur, ante Pamphili amorem, obscurior. ex ejus nobilitate, parta ipsi nobilitas, et gloria. *Mer. Casaubonus.*

Et rem natam] Ex patrocinio et amicitia senis. *Donatus.*

Rem natam] Quia multa in eam contulit. *Idem.*

Rem natam] Supra, act. IV. sc. 4. 'Sumptus quos fecisti in eam, quam æquo animo tuli!' *Mer. Casaubonus.*

Et gloriam] Ex facto raro in meretricibus. *Donatus.*

Et gloriam esse] Quia defendit eum apud soceros et uxorem: et quod marito meretrix conjugem reddit. *Idem.*

SCENA III. Trochaicis et Iambicis septenariis constat scena. *Bœclerus.*

Ædepol ne meam Herus esse operam deputat parvi pretii] *In tota hac fabula servus piger et curiosus inducitur: neque quidquam illi evenit ex sententia sua.* Donatus.

1 *Ædepol ne meam*] Totum a stomachante dicitur: quasi qui nunc maxime injuriam persenserit. *Idem.*

Ædepol ne meam] In hac scena καταστροφὴ populo exponitur. *Idem.*

Edepol, &c.] Τὸ θυμῆρες τῆς κωμῳδίας supra cœptum hic absolvitur in persona Parmenonis. *Bœclerus.*

Ædepol næ] Alii *ne*: pro *non*, scilicet: eodem redit; ut *floccifacio*, et *non flocci facio*. Mer. Casaubonus.

Deputat parvi pretii] Quia sic scilicet abutitur. Deputat parvi eam, qui deputat eam in re nullius pretii consumendam. *Donatus.*

2 *Frustra ubi totum desedi diem*] Deest *illuc*: ut sit, illuc ubi frustra totum desedi diem. *Idem.*

Totum desedi diem] Nota accusativo casu usum esse. *Idem.*

3 *Myconium hospitem dum exspecto*] Memoriter et vigilanter servus Myconium hospitem et Callidemidem dixit: ne videretur negligentia vel oblivione sua non invenisse, ad quem missus est. *Idem.*

Myconium hospitem] Bene ostendit se memorem et signorum et nominum, ut videatur vere illusus, quum operam dederit. *Idem.*

4 *Itaque ineptus*] Moraliter additum *ineptus*. et *ineptus*, quasi inaptus. *Idem.*

5 *Adolescens, diedum, quæso*] Vernaliter et comice se ipsum servus imitatur. et est μίμησις. *Idem.*

Dic dum] *Dic dum*, ut *adesdum*, *facito dum*, et similia. Grammatici vocant *pareleon*, et syllabicam adjectionem. *Mer. Casaubonus.*

Es tu Myconius] Nam ut tria mandata sunt inquirenda, tria inquisita sunt ordine. *Donatus.*

6 *Non sum*] Respondebat ille, scil. *Mer. Casaubonus.*

7 *Omnes negabant*] Bene transit a μιμητικῷ ad διηγηματικὸν, et συντόμως. *Donatus.*

Neque enim quemquam esse arbitror] Id est, non puto eum esse in mundo. *Idem.*

Neque enim quemquam esse arbitror] O. l. s. *neque eum*. ita et Donatus, si bene consideretur. *Faërnus.*

8 *Jam pudebat*] Sedere, an interrogare? *Donatus.*

Digitized by Google

9 *Ab nostro adfine euntem video*] Satis moraliter inducitur servus dicere, *ab nostro adfine:* quum domini ejus sit, non ipsius. Sic et prius, 'Noster socer, video, venit,' pro, Pamphili socer. *Idem.*

Exeuntem video] Docte Poëta præmonstrat locuturam personam. *Idem.*

Quid huic hic est rei] Rursus curiosus nihil sciturus est, et excursurus piger. *Idem.*

10 *Parmeno, opportune te offers*] Attendendum, quod ab initio comœdiæ usque ad finem, Parmeno mittitur ut currat: et celatur, ut nesciat, quod curiose desiderat. *Idem.*

Propere curre ad Pamphilum] Facete Poëta inde incipientem facit, quod ille minime vult, dicendo *curre.* Idem.

11 *Quid eo*] Id est, ad Pamphilum. *Idem.*

Ad te] Vide curiosum non recusare laborem, quo causam sciat. *Idem.*

Ad te] Non ad te conveniendam: sed domum, *ad te* significat. *Idem.*

Imo ad Philumenam] Mire tota fabula invenit, quamobrem currat Parmeno. *Idem.*

12 *Quid rei est*] Totum pro persona. *Idem.*

Tua quod nihil refert, percontari desinas] Οἰκονομικῇ διανοίᾳ et eximie dixit, quasi minus sit injurium prohibere interrogare, quam interroganti non respondere. Et memento hanc esse, cui in principio nihil cœlaverit Parmeno. *Idem.*

Tua quod nihil ref.] Ex Plauti Sticho II. 1. 48. 'Tua quod nihil refert, ne cures.' *Bœclerus.*

13 *Nihil aliud dicam*] Vult rem per mandata colligere. *Donatus.*

Nihil aliud dicam? etiam] Donatus non expedit satis. *etiam* sub. dicas, i. e. præterea hoc dicas. *Bœclerus.*

Ba. *Etiam cognosce annulum illum Myrrhinam*] *Etiam* adverbium est vel consentientis, vel reminiscentis: sed magis reminiscentis modo. Sic Cicero, 'Etiam, quod pene præterii, capella quædam est, mire facta.' *Scio:* non *audio,* inquit, sed *scio.* Donatus.

14 *Scio*] Audio te, intelligo. *Mer. Casaubonus.*

16 *Sed cessas*] Hoc est, tardas et quiescis? urget autem cum cursu. *Donatus.*

Minime equidem] *Cesso* subauditur. *Idem.*

Potestas haud data est] Cessandi scilicet. *Idem.*

17 *Ita cursando atque ambulando*] Est enim cursus et navigantis et equitantis. *Idem.*

18 *Quantam obtuli adventu meo*] Reliqua pars argumenti per μονῳδίαν narratur. *Idem.*

19 *Quot commodas res attuli*] *Quot,* tam multas. Et more suo *attuli* dixit. *Idem.*

Quot autem ademi curas] Sic ante, 'Ut metum, in quo nunc est, adimam: atque expleam animum gaudio.' *Idem.*

Quot commodas res attuli! Quot autem ademi curas] Hæc omnia admirantis sunt. ut Virgil. 'Quis novus hic nostris successit sedibus hospes!' *Idem.*

20 *Gnatum ei restituo, &c.*] Ἐξαρίθμησις. *Idem.*

21 *Reddo*] *Redditur* nobis, quod nostri cupidum est; *restituitur* nobis, cujus cupidi sumus. Bene ergo 'Gnatum restituo,' 'Uxorem reddo.' *Idem.*

22 *Qua re suspectus suo patri et Phidippo fuit*] Ergo non unum beneficium, sed tria sunt. *Idem.*

Exsolvi] Variavit tempora, *restituo, reddo, exsolvi.* Idem.

Exsolvi] Exsolvi ejus rei suspicione, quam ob rem, vel, qua re susp. &c. *Mer. Casaubonus.*

24 *Nam memini abhinc menses decem*] *Menses decem* dixit: et recte: ut de hoc peperisse demonstret. *Donatus.*

Digitized by Google

Abhinc menses decem fere] Bene expressit tempus, ut nulla ex parte dubitaretur, Philumenam ex Pamphilo peperisse. unde mox in tota narratione, qua Bacchis spectatoribus rem exponit, accurate omnia colliguntur, sicut Donatus diligenter observat. *Bœclerus.*

Ab hinc menses decem] Nono mense exacto, vel certe quadragesima præcise septimana, parere fœminas hodie vulgo credunt; unde quæ in veteribus de decem mensibus, de lunaribus quidam (Turnebus aliique) interpretantur. At medici tum veteres, tum recentiores, decimum mensem totum pro legitimo non minus habent, quam nonum, ut mirum non sit, si, ut nos noni, ita veteres decimi mensis meminerint. Gellius adeundus, Noct. Attic. l. III. c. 16. Sed et Sennertus, aliique nostri temporis præstantissimi medici. *Mer. Casaubonus.*

Nocte prima] Primis partibus noctis, vel primore: ut, 'Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem.' *Donatus.*

Nocte prima] Ineunte nocte. vel noctis prima parte, quam alii *concubium*, alii *conticinium* appellatam volunt. Ita alibi, 'Prima fabula,' pro, prima parte fabulæ: 'Ultima platea,' &c. *Mer. Casaubonus.*

25 *Confugere anhelantem*] Ex his argumentis potest colligi, hunc esse, qui virginem vitiaverit. *Donatus.*

Confugere anhelantem] Vide signa conjecturalia: quod confugere vidit, timebat: quod anhelantem, colluctatus fuerat: quod domum, celari volebat: quod sine comite, pudendum fuerat facinus: quod vini plenum, temerarium: quod annulum habebat, raptum indicat. Vides igitur his indiciis ut virginem apparet vitiatam. *Idem.*

27 *Mi Pamphile, inquam, amabo*] Hæc blandimenta sunt muliebria. *Idem.*

27 *Quid exanimatus es, obsecro? aut unde annulum istum nactus*] Principalia signa vitii illati, perturbatio et annulus. *Idem.*

Quid exanimatus es, obsecro? aut unde annulum istum nactus] Brevitati consulit Terentius: nam in Græcia hæc aguntur, non narrantur. *Idem.*

28 *Simulare*] Fingere, ac pro vero falsum tradere. *Idem.*

Ille alias res agere se simulare] Id est, alias res agentem se fingere: pudebat enim amicæ de alterius stupro fateri: et ei amicæ, quam tum deperibat. *Idem.*

29 *Nescio quid suspicarier*] Pro aliquid. *Idem.*

Nescio quid suspicarier magis cœpi inst.] Distinguendum est: *nescio quid suspicarier magis cœpi, instare ut dicat.* sub. et instare. minus elegans mihi hæc ellipsis hoc loco videtur. sed sensui aliter succurri non potest. *Bœclerus.*

30 *Homo se fatetur vi in via virginem nescio quam compressisse*] Bene additum *homo*: et oratorie *nescio quam*. ex quo dicto omnis error est natus. Nam appone nomen, et nulla fabula est. *Donatus.*

Nescio quam] Vel quia vere nesciebat: vel quia sic dicendum fuit, ne amare illam videretur. *Idem.* Non disjungit particula *vel*, sed conjungit, i. e. tum quia vere nesciebat, (id enim fabula clamat,) tum quia hoc genus loquendi, in quo Donatus μίμησιν agnoscit, opportunum erat apud amicam, ex causa addita. *Bœclerus.*

31 *Luctat*] Antique, pro *luctatur.* Mer. Casaubonus.

35 *Hæc tot propter me gaudia*] Inclusit narrationem fabulæ more suo: ne hæc in futuro actu exspectaremus. *Donatus.*

36 *Etsi hoc meretrices aliæ nolunt*] Color necessarius a verisimili. Se enim alibi dixisse, 'Bonas matronas facere meretrices malas,' meminit. *Idem.*

Neque enim est in rem nostram] *In*

Digitized by Google

rem, in utilitatem, id est, pro commodo. *Idem.*

38 *Ad malas adducam partes*] Vide supra, sc. 1. *Mer. Casaubonus.*

39 *Ego, dum illo licitum est*] An meruerit Pamphilus. *Donatus.*

Dum illo licitum est, usa sum benigno] Dum licitum est, usa sum illo benigno, &c. trajectio, sive transpositio, quales apud optimos scriptores non paucæ. *Mer. Casaubonus.*

40 *Incommode mihi nuptiis evenit*] Sic dixit, quemadmodum dicimus, 'Ei male evenit,' aut 'Bene ei contigit.' *Donatus.*

Incommode mihi nuptiis evenit] Ἀνθυποφορά. Et est ordo, Incommode mihi evenit ex nuptiis: et *incommode*, pro incommodo. *Idem.*

Nuptiis] Deest *ex*. ut sit, *ex nuptiis*. Idem.

Incommode mihi nuptiis evenit] Nuptiæ illæ non in rem meam: mihi incommodæ: fateor, sed id nulla mea culpa, quæ impedire non potui. *Mer. Casaubonus.*

Factum fateor] Ἀνθυποφορά. *Donatus.*

41 *Ne id merito mihi eveniret*] Ergo hæc dolemus, quæ merito contingunt. *Idem.*

42 *Multa ex quo fuerint commoda, ejus*] Ratio cur nova omnia fiant, et contra officium meretricis. *Idem.*

Multa ex quo fuerint commoda, ejus incommoda æquum est ferre] Hoc eo tractu vocis, et ea æquanimitate dicendum, quale in Adelphis, 'Quando eum quæstum occœperis, Accipienda et mussitanda injuria adolescentium est.' *Idem.*

Ejus incommoda] Vide supra act. IV. sc. 2. 'Incommoda ejus,' pro 'Incommoda quæ ex eo.' Vide Phor. V. 8. 'Odio tuo,' &c. *Mer. Casaubonus.*

SCENA IV. Satura est hæc quoque scena, ex Trochaicis tetrametris catalecticis et acatalect. itemque Iambicis non unius generis. vide Faërnum præsertim. Omnes addunt Grammatici recensentis nomen; *Calliopius recensui.* Bœclerus.

1 *Vide, mi Parmeno, etiam sodes, ut mihi hæc certa*] Bene *hæc* repetit. verum est enim, ut quod misere cupimus, id etiam tardius credamus effectum. Sic et in Heautontimor. 'Ego vereor magis.' *Donatus.*

Vide mi Parmeno] Versus hi trochaici sunt tetrametri: sed hic et septimus, acatalectici. alii catalectici. *Faërnus.*

2 *Ne me in breve conjicias tempus gaudio hoc falso frui*] An ordo est, *Ne me conjicias frui hoc falso gaudio in breve tempus?* ita volunt. Miro genere ὑπερβατικῆς συλλήψεως, ut sic vocemus, extulit hunc sensum, *Ne me conjicias in falsum et breve gaudium.* ne me conjicias in falsum gaudium, quo si breve ad tempus fruerer, evanesceret. Affectus ipse cum φράσει exprimitur ἐκ παραλλήλου Heaut. II. 3. 51. 'Ne me in lætitiam frustra conjicias.' et vs. 61. 'Cave ne falsam gratiam studeas inire.' Latine scilicet dicitur, In gaudium breve, In lætitiam brevem conjicere aliquem. quam phrasin, non simplici, ut diximus, figura, ad *tempus* transtulit poëta: *Ne me in breve conjicias tempus, ad fruendum falso gaudio.* nam et ita potest, ac fortasse debet, ordinari. *Bœclerus.*

Visum est] Dixerat Pamphilus, *Vide, mi Parmeno, &c.* id est, cave diligenter, provide, &c. respondet eodem verbo Parmeno, *visum est.* i. cautum a me est, provisum diligenter, &c. ita mox, *Manedum : maneo.* Mer. Casaubonus.

Deus sum] Heaut. act. IV. sc. 3. 'Deorum vitam adepti sumus.' *Idem.*

4 *Manedum*] *Dum* abundat. *Donatus.*

Timeo ne aliud esse credam, atque aliud nuncies] Insperatum gaudium, somnio simile. *Mer. Casaubonus.*

5 *Sic te dixisse opinor*] Miro affectu inducitur, vix adduci ad creden-

Digitized by Google

dum, quod gaudet Pamphilus. *Donatus.*

7 *Ita inquam*] Quasi jam ante fassus, dico. *Idem.*

8 *Quis me est fortunatior venustatisque adeo plenior*] Ob beneficia Veneris; cui contrarium 'invenustus,' cui contra reciderit, quod amat. *Idem.*

Venustatisque adeo plenior] Bene Donatus comparatione similis loci explicat. Sed Nonius Marcellus quorsum excedit, cum *vetustatem* hic nobis pro *venustate* reponit? 'Vetustas,' inquit, 'et antiquitas, vel felix, vel sapiens, vel mansueta est habita.' Terentius Hecyra: 'Quis me est fortunatior vetustatisque adeo plenior?' Non est usus bono Terentii codice. aut habuit in animo vs. 18. *Bæclerus.*

Venustatisque adeo plenior] Id est felicitatis. V. 'e And. act. I. sc. 5. ad illa: 'Adeon' hominem invenustum esse, aut infelicem quenquam ut ego sum?' *Mer. Casaubonus.*

9. *Quid donem? quid? quid? nescio*] Μελλησμός. ut: 'Pelagine venis erroribus actus, An monitu divum: an quia te fortuna fatigat, Ut tristes sine sole domos, loca turbida, adires?' *Donatus.*

Egon' te pro hoc nuncio quid donem] Phorm. act. V. scen. 7. 'Argentum quod habes condonamus te.' *Mer. Casaubonus.*

11 *Nam neque in nuntio*] Magis scire vult, quam munus accipere. *Donatus.*

Nam neque in nuntio, neque in me ipso boni quid sit, scio] Facete agit Terentius: quanto magis Parmeno curiosus est, tanto magis nescit illa, quæ cupit. *Idem.*

Nam neque in nuntio, &c.] Monuimus ab initio peculiare hujus fabulæ artificium esse, celari quædam, secus quam in aliis fit comœdiis. Id poëtæ consilium servi hujus curiositas subinde lacessit, sed frustra: i. e. conspectius reddit. Sed hæc omnia a vs. 9. usque ad 39. Fr. Guyetus una litura delet. Et sunt sane in his, quæ nemo quisquam hactenus explicaverit, aut explicaturus forte satis sit in posterum. nec sententiæ tantum, sed et personæ commiscentur. *Bæclerus.*

Neque in nuncio, neque in me ipso, tibi boni quid sit, scio] Andr. act. II. sc. 1. 'Ego Charine neutiquam officium liberi esse hominis puto, Cum is nihil promereat, postulari id gratiæ apponi sibi.' *Mer. Casaubonus.*

16 *O Bacchis, o mea Bacchis, servatrix mea*] Bene additum est, *servatrix mea*. Et *mea*, quod supra dixit, amatoris est. *Donatus.*

17 *Factis ut credam, facis*] Difficile enim erat credere, his rebus gaudere meretricem. *Idem.*

Factis, ut credam, facis] Olim cum lætum aliquid alicui gratulabantur, et gaudere se solenni formula profitebantur, respondebat ille, cui gratulabantur; *credo*, vel, *creditur*. Supra, act. III. sc. 5. 'Bene factum te advenisse Pamphile, Atque adeo, &c. P. Creditur.' Phorm. act. II. sc. 1. 'Mi patrue, salve. salvum advenire' (gaudeo, scil. vide ibi) 'D. credo.' Alibi quoque exempla observantibus occurrent. Hic igitur cum Bacchis solita formula Pamphilo felicitatem suam gratularetur, non contentus ille simplici responsione, 'Credo: factis' (inquit) 'ut credam facis.' q. d. Si alii crederem, aut credere me saltem pro more responderem, qui se gaudere profiteretur; quanto magis tibi, cui potissimum debeo hanc felicitatem, quam mihi gratularis? Hæc vera loci sententia, quam Don. non est assecutus. Hinc etiam lux non uni Plauti loco, in Sticho. Antipho senex, Pamphilippo adolescenti solita formula incolumem reditum in patriam gratulatur: 'Ita me Dii bene ament,' &c. respondet ille, jocose, 'Satis abs te accipiam, nisi videam mihi te amicum esse Antipho:

Digitized by Google

Nunc quia te amicum mihi experiar esse, Creditur tibi.' *Mer. Casaubonus.*

19 *Ut voluptati obitus*] *Obitus* occursus: *ob* enim significat contra. Ergo *obitus*, aditus. Legitur et, *voluntate obitus.* Donatus.

Obitus, sermo, adventus tuus] Inter *obitum* et *adventum* hoc interest: quod *obitus* est, quem casus affert: *adventus*, quem voluntas et destinatus locus. *Idem.*

Ut voluptati obitus, sermo, adv.] Donatus *Obitum* et *adventum* hic distinguit. Nonius alibi *obitum* pro *adventu* accipit. *Bœclerus.*

Obitus] Occursus. *Mer. Casaubonus.*

22 *Tune mihi istuc*] Quia blandimentum magis meretricium est. *Donatus.*

Tu ne mihi istuc] Ex eodem libro et Victoriano lege, *tun*, et versus procedit, si *mihi* monosyllabum feceris. *Faërnus.*

Recte] Non sine causa. *Mer. Casaubonus.*

23 *Numquam ante hunc diem meis oculis eam, quod nossem, videram*] Hoc est, numquam sic videram, ut eam nossem. *Donatus.*

Nunquam ante hunc diem meis oculis eam, quod nossem, videram] Potuit enim vidisse, cum non nosset. *Mer. Casaubonus.*

Quod nossem] Id est, quod meminissem, quod scirem: ac per hoc, numquam videram. ut alibi, 'Non equidem istuc, quod sciam.' *Idem.*

24 *Perliberalis visa est*] Plautus in Persa IV. 3. 75. 'Hæccine illa est furtiva virgo? To. Juxta tecum æque scio, Nisi quia aspexi. equidem edepol liberalis est, quisquis est. Do. Sat edepol concinna est facie.' *Bœclerus.*

Dic verum] Bene instanter ex meretrice quærit, quid de forma uxoris sentiat. scit enim hanc judicem esse pulchritudinis posse: vel quod fœmina, vel quod æmula? *Donatus.*

25 *Numquid*] Num aliquid. accipiendum ergo *quid.* Idem.

Neque opus est, adeo mutito] Vel tenui dicto. *Idem.*

26 *Adeo mutito*] And. act. III. sc. 2. 'Itaque hercle nihil jam mutire audeo.' *Mer. Casaubonus.*

Non fieri hoc itidem ut in comœdiis.] Mire: quasi hæc comœdia non sit, sed veritas. aut deest *aliis.* Donatus.

Ut in comœdiis] Deest *fit.* Idem.

Ut in comœdiis] Sed Terentio præivit Plautus. ut in Amphit. 'Nam mihi quidem, hercle, qui minus liceat Deo, minitarier populo, ni decedat mihi, quam servulo in Comœdiis?' *Mer. Casaubonus.*

27 *Omnia omnes ubi resciscunt*] In fine enim comœdiæ nihil cuiquam cœlari solet. *Donatus.*

Quos par fuerat resciscere] Scribe *sciscere*, cum Faërno. Alioqui non esset Trochaicus. *Faber.*

Hic, quos par fuerat] *Hic*, in hac comœdia, aut in hac re. *Donatus.*

28 *Neque resciscent, neque scient*] *Resciscunt* ad quos pertinet. Et *resciscunt* qui nesciunt: *sciunt* qui negligunt. Et *resciscimus* ex alio, *scimus* etiam per nostram opinationem. *Rescire*, est recognoscere, et vix invenire quod quis nescierit. *Idem.*

Neque resciscunt, neque scient] O. fere l. s. et in iis Bembinus, et Victorianus, et Basilicanus, itemque Donatus, *resciscent.* Faërnus.

30 *Jurejurando meo se fid. hab.*] Ita libri scripti. unde Faërnus putat, in recto casu dictum fuisse *jurejurandum.* Nolim huc descendere; cum propiora sint tuendæ locutioni præsidia. *Bœclerus.*

32 *Speroque hanc rem eventuram*] Idem liber et aliqui alii ita habent, *rem esse eventuram.* quod et ad rationem trochaici pertinent. *Faërnus.*

33 *Here, licetne scire ex te*] Ridicule instat scire, ignoraturus Parmeno. *Donatus.*

Digitized by Google

34 *Tamen suspicor*] In *tamen*, n eliditur. ut et alibi, 'Tamen vix humane patitur.' *Idem.*

35 *Egone hunc ab orco mortuum*] Verba sunt cogitantis. ideo et ἐλλειπτικῶς loquitur. *Idem.*

Nescis, Parmeno] Addidit stimulos curiositati ejus. *Idem.*

37 *Immo vero scio, neque hoc imprudens feci*] Recte: parvum enim beneficii meritum, si ab imprudente præstitum videatur. *Idem.*

Immo vero scio, neque hoc imprud. f.] Nihil durius correctione Petiti: *immo vero scio: næ quæ hic imprudens feci.* Qui novit Terentii stilum, nihil tale exspectat. an iterum tentat curiosius, resciscere secretum, dum ad Pamphilum loquitur? Nam quod vs. 40. ait, 'Imprudens plus boni feci,' &c. id ad spectatores dicitur, et hoc significat: cum annulum Myrrhinæ repertum esse Pamphilo renuntiavi, quid inde sequeretur, ignorabam quidem; sed boni aliquid fuisse, nunc satis animadverto. *Bœclerus.*

Neque hoc imprudens feci] Non hoc serio dicit Parmeno, sed servili quadam jactantia et exsultatione: neque aliter accipienda responsio Pamphili. *Mer. Casaubonus.*

38 *Temere quicquam Parmenonem prætereat*] Quod interdum non temere prætereat, quod habet faciendi necessitatem. *Donatus.*

Temere quicquam Parmenonem prætereat] Sibi ipsi hoc dicit, et se nominat. Ut, 'Degeneremque Neoptolemum narrare memento.' Et, 'Age nunc: Phormionem, qui volet, lacessito.' *Idem.*

Temere quicquam] Utrum hoc dicit, Non temere, neque per imprudentiam geritur, quicquid utile est? an hoc dicit, Nihil potest transire temere, quod utile factu est, quin gratiam sui habeat? An hoc dicit, An quicquam Pamphilus prætereat temere, ita ut non remuneret bonum factum Parmenonis, quod sibi utile fuerit? Et convenit hoc dictum meretrici abeunti. *Idem.*

Omnes nostri Mss. habent: *An temere quicquam Parmenonem prætereat.* Ita etiam Donatus legit: sed dubitat, utrum ex persona Bacchidis hæc dicantur, quasi esset: *An quicquam Pamphilus prætereat temere, ita ut non remuneret bonum factum Parmenonis, quod sibi utile fuerit?* Id quod durum fuerit; ut nesciam, quomodo potuerit Grammatici stomachus concoquere talem sensum, istis verbis enuntiatum. Faërnus ex Bembino libro hunc sermonem Pamphilo tribuit; et ex eodem legit, *Parmeno.* unde in nostram editionem irrepsit. Placet, quod de persona Pamphili affertur, cujus in servum ironiæ aptius videntur convenire hæc verba. nam quatenus Parmenoni tribuuntur, nihil satis constanter expedivit Donatus. simplicius tamen fuerit tum sic accipere, ut continuet suam εἰρωνείαν Parmeno, quam cœpit in illis; 'Immo vero scio; neque hoc imprudens feci: an enim Parmenonis industriam facile effugiat aliquid ex illis quæ facienda sunt, quæ fieri debent?' Mallem autem retinere τὸ *Parmenonem.*

Ultimum versum ex Plauti Captiv. Prol. imitatione traductum, non unus eruditorum monuerunt. *Bœclerus.*

39 *Plus hodie boni feci imprudens*] Bonum facere, recte potest et imprudens. bene facere, nemo, nisi prudens. Sen. 'Non erant illi sapientes viri, etiamsi faciebant facienda sapientibus.' *Mer. Casaubonus.*

40 *Feci imprudens, quam sciens ante hunc diem unquam*] Quia non convenit servo scienti, recte facere, bene addidit, imprudenti sibi evenisse, ut bene faceret, quod prudens nunquam fecerit. *Donatus.*

Imprudens, quam sciens] Ἀντίθετον secundum. Nam imprudentem scienti reddit, non prudentem. *Idem.*

Digitized by Google

PHORMIO.

Personæ] In nuperis editionibus Batavicis Stilpho adolescens ponitur inter personas mutas bis male. Nam Stilpho est Chremes, et Chremes senex erat, ut ex comœdiæ historia constat. Illum itaque hinc sustuli. Legitur et in iisdem ancilla Dorcio; error haud ferendus; illa enim puella dicebatur Dorcium, ut Stephanium, Lampadium, Glycerium, &c. *Faber.*

Senarii sunt. vs. 3. Mss. nostri duo; *retrahere* pro *deterrere.* vs. 22. omnes; *sibi esse id rel. p.* vs. 28. unus; *agetur.* vs. 34. duo; *autoris virtus.*

Donati annotatio in hunc prologum valde diligens et erudita est. *Bœclerus.*

Postquam Poëta vetus Poëtam non potest] *Hoc initium a destructione personæ adversarii sumitur, conjunctum cum insinuatione personæ Terentianæ.* Donatus.

1 *Postquam Poëta vetus Poëtam non potest*] Nota, *postquam* apud veteres non præterito modo, sed etiam præsenti tempori adjungi. Ut, 'Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.' Quamquam sunt, qui *postquam* simpliciter pro *quoniam* accipi velint. *Idem.*

Postquam Poëta vetus] Qui jam diu est, non qui jam diu fuit. Ergo ut vinum, *vetus:* non vetus, ut Ennius. *Idem.*

Postquam Poëta vetus Poëtam] Jocunda repetitio. ut, 'Diva deum.' Et, 'Notos pueri puer indue vultus.' *Idem.*

Postquam Poëta vetus Poëtam non potest] Ἀντίθετον primum per σύλληψιν primam, ita ut extrinsecus novum audire Poëtam oporteat. *Idem.*

Poëta vetus] Vide ad Andr. prolog. *Mer. Casaubonus.*

2 *Retrahere a studio*] Sic loquitur, quasi rem scenicam magis lædere voluerit Luscius, quam Terentium. *Donatus.*

Retrahere a studio] Liber Victorianus *ab*, ut et infra. *Faërnus.*

Transdere] *Transdere* veteres sonantius, quod nos lenius dicimus *tradere:* ut *tralatum*, nos *translatum* e contrario. *Donatus.*

Et transdere hominem] Comice et venuste inseruit *hominem:* ut, 'Levibus huic hamis consertam, auroque trilicem Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse Victor, apud rapidum Simoënta sub Ilio alto; Donat habere viro, decus et tutamen in armis.' *Idem.*

Transdere] Alii, *tradere.* Veteres *transdere*, quod nos mollius *tradere.* ac nos ex contrario, *translatum*, quod illi, *tralatum.* Don. *Mer. Casaubonus.*

3 *Maledictis deterrere*] Sensus hic est: Ipse se, inquit, adversarius fatetur victum, qui a rebus exclusus, ad verba delapsus est. *Donatus.*

Maledictis deterrere] Deest *eum.* ut, 'Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeiam Connubio jungam stabili.' *Idem.*

4 *Qui ita dictitans*] Impudentiam ostendit per frequentativum verbum. *Idem.*

Quas antehac fecit fabulas] Et hic lentum accusatorem facit, qui præterita ingerat, et de quibus jam sit judicatum in melius. *Idem.*

5 *Tenui esse oratione, et scriptura levi*] Imperitum inducit criminatorem, qui hoc objiciat, quod proprium debet esse comici styli. Revera autem hoc deterior Menandro Terentius judicabatur, quod minus sublimi oratione uteretur. quod ipsum nunc purgat, dicens in tragœdia altiora trans-

ire posse. *Idem.*

Tenui esse oratione, et scriptura levi] Vide C. Julii Cæsaris de Terentio judicium, inter testimonia initio præfixa. *Mer. Casaubonus.*

6 *Quia nusquam insanum scripsit adolescentulum*] Ideo videmur leves, tenuesque, inquit, quia non in comœdia prodigia facta sunt, et tragœdias concitavimus. Et callide hic non solum errorem reprehendentis, sed etiam imperite scripsisse ipsum ostendit Luscium Lavinium. *Donatus.*

Scripsit] Legitur et *fecit*. Idem.

Adolescentulum] Ut comicam personam ostenderet, artificiose imminuit *adolescentulum*, quo magis persona a sublimitate tragica discederet. *Idem.*

Quia nusquam insanum scripsit adolesc. &c.] Cautius omnino agere debuerunt, qui auctoritatem magni illius Turnebi secuti, nec de re tota satis cogitantes, hoc tantum secure crediderunt, quod is ex Donato in Eun. sumserat, *cervam* hic significare amicam, quam multi depereant amatores. Qui attendit, quid dicatur, non dubitat Luscium in eo reprehendi: quod introduxit in Comœdia adolescentulum *μαινόμενον* sive insanum; qui putaret adeoque diceret, se videre cervam fugientem insectantibus canibus, ipsique cum lacrimis supplicantem, ut subveniret sibi. Insani et furentes putant se videre, quod non vident: *Οἴονται ἰδεῖν τὰ μὴ ὄντα·* sicut vel ex Ajace Sophoclis cognoscas: adeoque *μανίας ἔποχον ῥίπτουσι λόγον*, sicut apud Euripidem in Hippolyto Phædra. in quibus *μανιώδεσι λόγοις*, consentaneum est *τὰ τοῦ πάθους αἰνίττεσθαι.* sicut exempla laudata ostendunt. Ajax enim iræ suæ argumentum *διαστρόφοις ὀφθαλμοῖς* intuetur: Phædra amoris sui figuras loquitur, insanisque verbis *τὰ τοῦ ἔρωτος αἰνίττεται.* Ita apud Luscium ille adolescentulus, præ nimio desiderio amicæ, potuerit de sanæ mentis statu emoveri, et morbo intra præcordia sæviente, videre quæ non videbat, deque iis verba jacere. quibus interim voluerit Poëta causam insaniæ et morbi *αἰνίττεσθαι.* Sive autem continuus hic furor sit; ut Ajacis, quem *θεήλατον* Poëta fecit; sive vehementia perturbationis ad sermones parum sanos evectus refringitur, ut in Phædra, quæ *πάλιν καταστᾶσα τῆς μανίας καὶ ἔμφρων γενομένη αἰσθάνεται ἑαυτὴν παρατρέψασαν, καὶ μανιώδη φθεγγομένην*; quicquid inquam horum sumserit Luscius, non jam comicum sed tragicum *πάθος* in scenam attulit. nam *κωμικὴν ὑπόθεσιν* excedit, vel per intervalla, vel per *συνεχῆν ἐκφροσύνην*, verba furentium loqui. Hoc est, quod Terentius in Luscio notavit: et in quo *τὸν κωμικὸν ἐκωμῴδησεν. Bœcler.*

Scripsit adolescentulum] Quæ tragœdiæ aptiora, quam comœdiæ. *Mer. Casaubonus.*

7 *Cervam videre fugere, sectari canes*] Hic affectus a comœdiis removendus est. *Donatus.*

Cervam videre fugere, sectari canes] Ambiguitas per accusativum casum, perseverans usque ad ultimum de industria, ut etiam ipsa perplexitas odiosa sit. *Idem.*

Videre] Imo, *videri*. Nam procul dubio ita scriptum reliquit Comicus: quod verbum magis aptum personæ insanienti, de qua intelligit; quia *videri*, id est, *τὸ δοκεῖν, καὶ φαντάζεσθαι*, longe accommodatius turbatæ menti, quam *τὸ ὁρᾶν.* Nam ejusmodi homines putant se videre quod non vident: et hoc est *δοκεῖν.* Scal. in Catul. *Mer. Casaubonus.*

8 *Et eam plorare, orare, ut subveniat sibi*] Hæc omnis *περίστασις* tragica est: et ideo in comœdia vitiose inducitur. *Donatus.*

Eam plorare] Lacrymæ hominis propriæ, (ut solus vere gaudeat et mœreat,) ex quadam tamen similitudine aliis aliquot animalibus tribuuntur: ut

Digitized by Google

crocodilo, et cervo. De cervi lacryma Scal. exercit. 112. *Mer. Casaubonus.*

Orare ut subveniat sibi] Plinius de cervis: 'Urgente vi canum, ultro confugiunt ad hominem.' *Idem.*

9 *Quum stetit olim nova*] Bene hoc positum est. potuit enim responderi, Cur igitur stetit, et non exacta est a populo? *Donatus.*

Quum stetit olim nova] Recte *olim:* quasi dicat, Quum adhuc Terentius non scriberet, penuria meliorum est probata. Deinde quod ait *nova*, hoc significat, omnia carmina novitate ipsa commendari, etiamsi nullius momenti sint. *Idem.*

Cum stetit olim nova] *Stetit* posteriorem hic producit, more antiquorum, apud quos finientia in, t, indifferentia erant. *Faërnus.*

10 *Actoris opera magis stetisse*] Una opera et suffragium scenicorum comparat, et lædit adversarium. *Donatus.*

11 *Minus multo audacter*] Nove dictum, *minus multo audacter:* ut cum dicamus nos, 'minus audacter.' *Id.*

Minu' multo audaciter quam lædit læderet] Ita dubio procul legerat Donatus; sed is hodie ab excerptore suo corruptus est. Quare autem non æque dici queat *audaciter*, ac *contumaciter*, *pertinaciter*, *pervicaciter*, *furaciter*, *&c.* apud Ciceronem? Scio et hoc, apud Minutium Felicem reperiri eandem vocem pag. 23. ed. Germanicæ. *Faber.*

12 *Quas fecisset fabulas*] Andr. prol. 'Populo ut placerent, quas fecisset fabulas.' Vide ibid. *Mer. Casaubonus.*

Et magi' placerent quas fecisset fabulas] Vellem hunc versum delevisse; qui ex Andria est, et huc inepte translatus. In veteribus quidem libris nullus est. *Faber.*

13 *Nunc si quis est qui hoc dicat, aut sic cogitet*] Omne quod in mentem venit, aut cogitamus, aut dicimus. ut Virgilius, 'Et mihi jam multi crudele canebant Artificis scelus, et taciti ventura videbant.' Hic sensus est, Nunc si quis est, qui hoc dicat, aut censeat, improbus est Terentius, qui omnes prologos de maledictis facit: habeat is hoc responsum sibi, adversarium coëgisse, qui provocaverit. Nam quid faceret Terentius, quum de palma artis musicæ certandum videat esse sibi? *Donatus.*

14 *Lacessisset prior*] Aut *lacessisset* abundat, aut *prior*. Idem.

15 *Nullum invenire prologum*] *Prologum* modo, non hominem, sed verba significat. *Idem.*

Novus] Hic quod supra prætermisit, veteri supposuit novum. *Idem.*

16 *Nisi haberet cui malediceret*] Mire, *haberet:* quasi dubium non sit, maledicendum esse Luscio. *Idem.*

17 *Is sibi responsum hoc habeat*] Huic rei per qualitatem respondet, adversarium cogere, ut sic agat. *Idem.*

In medio omnibus palmam esse positam] Sensus hic est, Inveniret, inquit: sed maluit, quum de palma certandum sit, adversario respondere lædenti. Verum oratorie, manifesta solvere non curavit, hoc est, nullum invenire prologum potuisse Terentium. et hoc enim objiciendum fuit omnibus et novis et veteribus Poëtis. *Palmam* pro causa certaminis posuit. Et ideo non est mirandum, si pugnant, quibus causa certaminis præsto est. *Idem.*

In medio omnibus palm.] Vide Chrestomath. in voc. 'med.' *Bœclerus.*

18 *Qui artem tractant musicam*] Virgilius, 'Nec quicquid ubique est Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per orbem.' Et περιφραστικῶς, ἀντὶ τοῦ, qui comœdias scribunt. *Donatus.*

Qui artem tractant musicam] Prol. Heaut. 'Repente ad studium hunc se applicasse musicum.' vide ibid. *Mer. Casaubonus.*

19 *Ille ad famem hunc ab studio*] Hic maxime incipit solvere, quod sibi superius ipse proposuit. *Donatus.*

Ille ad famem hunc ab studio] Nunc

Digitized by Google

quid est, inquit, Poëtam vituperare, nisi ad famem rejicere? nam Poëtæ probi suas vendebant fabulas, et harum pretiis alebantur. *Idem.*

Ille ad famem hunc ab studio] Cur lacessitus respondes? certamen est, inquit. *Idem.*

Ab studio studuit] Vetuste: ut, 'luserat ludum' et 'pugnam pugnavit.' *Idem.*

Ab studio] Donatus hic: *ab studio studuit.* vetuste. ut, 'luserat ludum,' et 'pugnam pugnavit:' sed fallitur. nam is ordo verborum, *studuit reicere* (i. rejicere) *ab studio ad famem.* nempe, ut cessante studio et industria fame periret, et inopia. Nam, 'Magister artis ingeniique largitor venter,' ut Pers. in prolog. et Theog. Ἡ πενία Διόφαντε μόνη τὰς τέχνας ἐγείρει. *Studium* autem vox, ex Heb. צדה, quod 'quærere,' 'venari' significat. Id enim primorum hominum præcipuum studium, venatio. *Mer. Casaubonus.*

21 *Benedictis si certasset*] Quia supra dixit, 'In medio omnibus palmam esse positam.' quasi dicat, quicquid in certamen venerit, in eo vincendos æmulos esse. *Donatus.*

Si certasset] Ἀντὶ τοῦ provocasset: ab eo quod præcedit, id quod sequitur. Virgilius, 'Nec te certasse priorem Pœniteat.' *Idem.*

Audisset bene] *Bene audire*, est bene dici, laudari. *Idem.*

Audisset bene] Donatus supplere ἔλλειψιν videtur, quando notat: 'bene audire,' &c. plenius: bene audire, est, audire bene dici. ita male audire, est, audire male dici, sibi aut de se. hæc unica ratio locutionis. *Bœclerus.*

22 *Quod ab ipso allatum est*] Id est, maledictum. *Donatus.*

Quod ab ipso allatum est, sibi esse id rellatum putet] Proverbiale est, 'Quod dedit, recepit.' Et geminavit *l.* ut 'Relliquias Danaum.' *Idem.*

Id sibi esse rellatum] Versus sustentatur contrahendo in scansione, *sibi*, in unam syllabam, vel elisione d ex *id*, ut sit dactylus in tertia et quarta sede. *Faërnus.*

Quod ab illo allatum est, id sibi relat.] Jure se defendit. de quo illud proverbiale apud Donatum testatur: 'Quod dedit, recepit.' Apud Suetonium Vespasianus de jurgio quodam Senatoris Equitisque Romani ita pronuntiavit: 'Non oportere maledici Senatoribus: remaledici civile fasque esse.' Ulpianus quoque putat ignoscendum ei, qui voluit se ulcisci provocatus, retorquendo scilicet in eum crimina, a quo petitus erat l. xiv. § 6. de Bonis Libert. Bene 'ignoscendum.' *Bœclerus.*

Quod ab illo allatum est, sibi id esse rellatum] Quod Angli vulgo venuste, *Such as you bring, &c.* Mer. Casaub.

23 *De illo jam finem faciam dicundi mihi*] Ἀπὸ τῆς ἐπιεικείας τοῦ λέγοντος. *Donatus.*

Dicundi mihi, Peccandi quum ipse de se finem non facit] Et *mihi*, et *de se*, proprie positum est: et præterea ἀμφιβολία. *Idem.*

24 *Peccandi*] Maledicendi. *Idem.*

Peccandi cum ipse de se finem] Prius, inquit, ego de illo finem faciam, quam ipse de se. An, Prius dicendi ego faciam, quam ille peccandi finem? *Non facit*, pro non faciat: ut, 'Mirum ni ego turpiter hodie dabo.' *Idem.*

De se] An *de se* additum ad concinnitatem sententiæ, ut τῷ *de illo* respondeat? an, *de se*, i. ἀφ' ἑαυτοῦ, propria voluntate et motu; nulla a me injuria provocatur? *Mer. Casaubonus.*

25 *Nunc quid velim, animum attendite*] Deest *quæritis.* ut sit, Nunc quid velim, quæritis? animum attendite. *Donatus.*

Adporto novam] *Novam*, Latinam dicit. *Idem.*

26 *Epidicazomenon quam vocant comœdiam*] Hic manifeste errat Terentius. nam hæc fabula quam transtu-

Digitized by Google

lit, *Epidicazomene* dicta est, a puella de qua judicium est: quum sit alia *Epidicazomenos* ejusdem Apollodori. Debuit ergo dicere *Epidicazomenen* Græce. *Idem.*

Ἐπιδικαζόμενον quam vocant Comœdiam] Defendit contra Donatum hanc lectionem Guyetus, quem vide. *Bœcl.*

Ἐπιδικαζόμενον quam vocant Græci] Ita enim comparata res est, ut disquisitione opus habeat, propter calumniam excerptoris: (sic eum voco qui nobis Donatum tam misere, tamque imperite mutilavit:) sic loquitur: 'Hic manifeste,' &c. Hæc ille. at ego hoc satis scio: si iste nugator hodie viveret, apud Reginam Moriam codicillos belluinæ nobilitatis obtineret, et ex beneficio tantæ reginæ, etiamsi haberet competitores quantum nunc fatuorum sub sole est, eos omnes longe post se relinqueret. Nam cui tandem homini nato fiat credibile, Terentium, Scipionem, Lælium, ejus ipsius Fabulæ nomen nescisse, quam ipse vel ipsi vertendam suscepissent? Isthuc ne in cucurbitam quidem Claudii cadere possit. Sed ut dixi modo, literas Græcas hic non habeo; quare de his alias. Tum explicabo, si copia mihi fuerit, quid tandem errandi causam præbuerit huic pulmoni. *Faber.*

27 *Latini Phormionem nominant*] Φόρμιον tegiculum dicunt Græci, quo insternitur pavimentum: unde Phormio correpta prima syllaba apud Apollodorum est. Non ergo a formula, ut quidam putant, dictum est. Ergo inde parasitus, vilissimæ conditionis homo, nomen accepit. *Donatus.*

28 *Quia primas partes qui aget*] *Primas* nunc, maximas ad actorem enim retulit Cicero, 'Sæpe illum qui est secundarum aut tertiarum partium.' *Idem.*

Phormio parasitus] Si a formula esset nomen comœdiæ, primam produceremus syllabam: si a Phormione, corripere debemus. *Idem.*

29 *Per quem res agitur maxime*] Quia primæ partes etiam aliud significant. non ergo nunc primum actum dicit, sed summas partes. Et bene *maxime:* quia et per alios. *Idem.*

30 *Voluntas vostra si ad Poëtam accesserit, date operam*] *Si voluntas accesserit:* pro, si faveritis. nove sic *voluntatem*, pro favore ponit. *Idem.*

31 *Adeste æquo animo*] Favor in comœdia silentium spectatoris est. Recte ergo addit *per silentium.* Idem.

Æquo animo] Nunc propositio est. *Idem.*

32 *Ne simili utamur fortuna atque usi sumus*] Ne populum læderet, fortunam maluit accusare. *Idem.*

33 *Quum per tumultum noster*] Apparet Hecyram ante Phormionem actam esse: cui contigit id quod queritur populum subaccusans. *Idem.*

Noster grex motus loco est] 'Locus,' est distributio temporum, quæ cuique in spectaculum venturo attribuuntur ab Ædilibus. Unde *loco motus* dicitur, qui suas horas non obtinuerit inter præcedentes et consecuturos. Ergo proprie. Sic et Cicero, 'Loco ille motus est, quum est ex urbe pulsus.' *Idem.*

34 *Quem actoris virtus*] Ubique laudat actorem. est enim Poëtæ utile. *Idem.*

Quem actoris virtus] Qui exclusus toties, animum non abjecerit, sed perseveraverit agere. ideo *virtus.* Idem.

Restituit locum] Bene repetivit locum, ut ἀμφιβολίαν vitaret: ne *quem tumultum* dicere videretur. *Idem.*

35 *Bonitasque vestra adjutans, atque æquanimitas*] *Bonitas* in omnibus generaliter rebus est: *Æquanimitas* in spectando. An *bonitas* in probandis his quæ bona sunt, *Æquanimitas* in agnoscendis vitiis atque delictis? An ταυτολογία est? An *bonitas* circa omnes: *Æquanimitas* circa Terentium? *Idem.*

Digitized by Google

Bonitasque vestra] Ne totum actori tribuens, nihil populo præter culpam reliquisse videretur, honoris causa hoc addidit. *Idem.*

Adjutans] Sic veteres dicere maluerunt, quam *adjuvans*. Idem.

ACTUS I.

Scena i. Constat Senariis hæc scena. vs. 7. Mss. *hi qui minus hab.* vs. 11. omnes; *arripiet.* vs. 12. duo; *quanto lab. sit partum.* Bœclerus.

Amicus summus meus, et popularis] *Quod in omnibus fere comœdiis, in quibus perplexa argumenta sunt, fieri solet, id in hac quoque Terentius servat: ut προτατικὸν πρόσωπον, id est, personam extra argumentum, inducat: cui dum ob hoc ipsum, quod veluti aliena tota fabula est, gesta res narratur, discat populus textum ex continentia rerum, sitque instructus ad cetera. In hac scena, quæ docendi atque instruendi spectatoris causa inducitur, mire extrinsecus lepores facetiæque cernuntur et sales comici. Id enim est artis Poëticæ, ut quum narrationi argumenti detur opera; jam tamen res agi et comœdia spectari videatur.* Donatus.

1 *Amicus summus meus, et popularis Geta*] Insinuatio personæ ejus, quæ inducitur ad audiendum argumentum. Et vide servum ostendi Davum: et non ostendi cujus servus sit. *Idem.*

Amicus summus meus] Causa cur in scenam procedat Davus. *Idem.*

Amicus] A voluntate. *Idem.*

Popularis] A fortuna. *Popularis*, ejusdem conditionis gentisque. Sallustius, 'Popularis sui sceleris.' Et *popularis*, populo amatus, et *popularis* civis, et *popularis* humilis, et *popularis* vilis, e populoque factus: ut si quis dicat sordidum, 'popularem civem.' *Idem.*

Amicus summus meus] Davus extra duas familias inducitur, quæ in hac sunt fabula, alienus, ac per hoc ignarus, cui narret Geta argumentum. *Idem.*

2 *Heri ad me venit*] Apparet heri fuisse nuptias. *Idem.*

Heri ad me venit] Propter cognationem *E* et *I* literarum, non dubitaverunt antiqui et *here* et *heri* dicere, et *mane* et *mani*, et *vespere* et *vesperi*. Idem.

Erat ei de ratiuncula] Deest *nam*: sed mire subtractum est. *Idem.*

Erat ei de ratiuncula] Opportuna diminutio in re servili, *ratiuncula* et *pauxillulum*. Idem.

Erat ei de ratiuncula] Moraliter intulit, *erat ei.* magis enim facetum et comicum est, quum ἀσυνδέτως infertur, quam si diceret, *nam erat ei.* Idem.

3 *Jampridem apud me reliquum*] De argumento sumitur causa colloquii. Nam debui, inquit, Getæ: et ille me exigit, ut muneretur domino ob nuptias factas. *Idem.*

Pauxillulum] Quartus gradus diminutionis, *paulum, paululum, pauxillum, pauxillulum.* Idem.

4 *Id ut conficerem*] Ἔλλειψις prima. Et *conficerem* proprie: nam 'fieri pecunia' dicebatur. Sallustius, 'Quæ pecunia ad Hispaniense bellum Metello facta erat.' *Idem.*

Conficerem] Quia in promptu non erat. *Idem.*

Conficerem] Compararem, paratum haberem. Cic. 'Duæ rationes conficiendæ pecuniæ, aut versura, aut tributo.' vide act. v. sc. 5. *Mer. Casaubonus.*

Confeci: adfero] Bene quasi reddendæ moræ, non habere, causa fuerit. *Donatus.*

5 *Nam herilem filium*] Τρόφιμον Græci dicunt. atque haud scio, an Latini quoque 'alumnum' dicere poterant, nisi hoc mallent. *Idem.*

Digitized by Google

Nam herilem filium ejus duxisse audio uxorem] Mire se applicat argumento. *Idem.*

Nam herilem filium] Antiphonem. *Mer. Casaubonus.*

6 *Ei credo munus hoc conraditur*] Mire. Heri quidem fuerunt nuptiæ, sed adhuc munus conraditur: quia in nuptiis etiam septimus dies instaurationem voti habet, ut in funere nonus dies, quo parentalia concluduntur. *Donatus.*

Ei credo] Uxori scilicet. *Idem.*

Munus hoc conraditur] *Hoc*, pecuniæ scilicet munus erit. Et est figura ἐπεξήγησις. *Idem.*

Credo] Pro vere scio. Et *ei*, an uxori, an absolute? ut sit, *ei rei.* Idem.

Conraditur] Apta in verbo difficultas. Ut in Adelphis, 'Minas decem conradit alicunde.' Et, 'Conrasi omnia.' *Idem.*

7 *Quam inique comparatum est*] Miro ἰδιωτισμῷ morem pro lege conqueritur. *Idem.*

Comparatum] Constitutum est lege. Et, *Hi qui minus habent*, et, *divitioribus* dixit: ne diceret, servi dominis. vult enim latius patere quod dicit, et generalem esse sententiam. *Idem.*

Quam inique comparatum est! hi qui minus habent] Garrulos servos et sententiosos amat Comœdia: tristes et parce loquentes Tragœdia. *Idem.*

8 *Ut semper aliquid addant*] Mire, non *dent*, sed *addant*: et non, *aliquando*, sed *semper*. Idem.

Divitioribus] Pro, minus pauperibus. *Idem.*

Addant ditioribus] O. l. s. et Donatus, *divitioribus*. Faërnus.

9 *Quod ille*] Docte ad singularem numerum transit a plurali. *Donatus.*

Quod ille] Redit ad Getam. *Idem.*

Unciatim] Sic veteres, *multa unciatim.* Cum expensa pecunia ferretur more veterum; non, ut nunc, annumeraretur; 'assis' libra erat, ejusque partes, 'unciæ.' Rursus unciæ unius duodecima pars, 'libella' dicebatur. Merito ergo non per singulos sestertios, neque per singulos denarios, neque per singulos asses: sed id quod ὑπερβολικῶς minimum fuit, per singulas uncias *unciatim* dixit. Et Cicero, 'Ecquis Volcatio, si sua sponte venisset, libellam unam dedisset?' *Id.*

Unciatim] Vix potuit et unciatim, et cito conflari peculium. Ut multa pauxillatim, et cito fiunt maxima. Merito ergo additum est *vix.* Sed quid si et *unciatim*, et *vix*, et tamen de lucro dedit? 'De demenso suo,' inquit. Quid si ex abundanti? 'Suum defrudans genium.' Deinde, non 'acquisivit,' sed *comparsit.* Et ad postremum, 'miser;' ut iniquitas consuetudinis, comploratione finiretur. *Id.*

De demenso suo] Servi quaternos modios accipiebant frumenti in mensem, et id 'demensum' dicebatur. et utrum a mense, an a metiendo, incertum est. *Idem.*

Unciatim] Minimis portiunculis. *Mer. Casaubonus.*

10 *Suum defrudans genium*] Ut contra, 'genialia curare' dicitur, qui vivit lautius. *Donatus.*

11 *Id illa*] Nupta scilicet. *Idem.*

Universum abripiet] Contra illud quod 'unciatim' dixerat. *Idem.*

Universum abripiet] Magna virtus pene in singulis syllabis: contra illud quod ait 'ille,' *illa* retulit: contra 'unciatim,' *vix*: et 'de demenso suo,' *universum.* Contra id quod ait, 'munus conraditur,' *abripiet.* Contra, 'Suum defrudans genium,' et 'comparsit miser,' *Haud existimans quanto labore partum.* Idem.

Haud existimans] *Haud existimans*, vel intelligens, vel recogitans, ac reputans. *Idem.*

Haud existimans] Pro, æstimans, Sallustius, 'Si, Quirites, pacem existimaretis.' *Idem.*

12 *Quanto labore partum*] Hoc sic pronuntiandum est, quasi nunc ei venerit in mentem sæpius passurum

Digitized by Google

Getam, quod semel tolerare gravissimum judicaverit. *Idem.*

Quanto labore] Ut, 'Relliquias Troja ex ardente receptas.' *Idem.*

Partum] Proprie dicitur *partum*, de eo quod labore quæsitum est: quia nullus partus sine dolore est ac labore. *Idem.*

Porro autem Geta ferietur] Ad paupertatem retulit *ferietur*. nam et damnum 'plaga:' et res, 'sanguis' noster dicitur. *Idem.*

13 *Ferietur alio munere*] Significanter, non *fungetur*, munere, sed *ferietur*, dixit. *Idem.*

Ferietur alio munere] Ex consuetudine, *ferietur*. Nam et 'plagam,' damnum: et sumptum, 'sanguinem' nostrum dicimus. *Idem.*

Ferietur alio munere] Mactabitur. Quia autem τὸ 'mactare' ambiguum, cum et 'bono' mactare dicamus, et 'malo' (ut, 'mactare infortunio,' 'mactare honore,' &c.) ideo et τὸ *ferire* synonymum taliter hic usurpatur. ut *munere*, τὸ *ferietur* in bonam partem; sed ut *munere* quod damnum potius dicendum sit, ita τὸ *ferietur* in malam partem. *Mer. Casaubonus.*

Ubi hera pepererit] Quæ supra 'illa' dicta est. *Donatus.*

Ubi hera pepererit] Quinto a partu die, qui dies ἀμφιδρόμια vulgo dicebatur (qui etiam 'dies lustricus') apud Græcos. vide Casaub. in Pers. Sat. XI. ubi varii circa infantes ritus, tum Græci, tum Romani. *M. Casaubonus.*

14 *Porro alio autem*] Et *alio*, quod dicit, pro multis pronuntiandum est. *Donatus.*

Ubi erit puero natalis dies] Cum adjectione temporis, cujuslibet natalis dies melius dicitur: ut 'natalis locus,' et 'natale astrum.' sed Virgilius, serviens personæ rusticæ, 'Meus est natalis, Iola,' inquit: nec addidit, 'dies.' *Idem.*

15 *Ubi initiabunt*] Hoc vultuosè pronuntiandum. *Idem.*

Ubi initiabunt] Ut quidam cibo et potu: ut quidam, sacris. *Idem.*

Ubi initiabunt] Legitur apud Varronem, initiari pueros Eduliæ, et Poticæ, et Cubæ, divis edendi, et potandi, et cubandi: ubi primum a lacte et cunis transierunt. quod Virgilius, 'Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est.' Hoc adnotavit Probus. Sed Terentius Apollodorum sequitur. apud quem legitur, in insula Samothracum, a certo tempore pueros initiari, more Atheniensium, quod, ut in palliata, probandum est magis. *Id.*

Ubi initiabunt] Hoc sic inferendum est: non quasi hoc solum sit, sed quasi defatigatus sit enumerando occasiones dandorum munerum. *Idem.*

Initiabunt] A lacte depellent, et novi cibi præbendi initium facient: quod non sine multa superstitione. Alii ad sacra Samothracum referunt, quibus certo tempore, more Atheniensium, pueri initiari soliti. Vide Don. hic. *Mer. Casaubonus.*

Omne hoc mater auferet] Hoc retulit ad offerentis irrisionem, qui putat se puero dare. *Donatus.*

Mater auferet] An nutrix? an vera mater? *Idem.*

Omne hoc mater auferet: puer causa erit mittendi] Inepte hic quæritur apud Donatum; 'an nutrix,' &c. non enim nisi de vera matre accipi debere, et Latinitas et contextus docet. *Bœclerus.*

16 *Puer causa erit mittundi*] Proprie dixit *mittundi*, de muneribus. *Donatus.*

Sed videon' Getam] Locuturum ostendit Getam. *Idem.*

Sed videon' Getam] Apparet Poëtam nihil putasse amplius addendum, ad insinuandam populo personam Davi: et ideo jam induxit exeuntem Getam, ut sit causa commutandæ orationis. *Idem.*

SCENA II. Iterum senarii sunt. vs. 3. Argentoratensis; *debeo.* vs. 7. duo; *scis q. in met.* vs. 12. omnes; *hanc op.*

Digitized by Google

tibi dabo. vs. 41. omnes; *huic viciniæ.* vs. 56. duo; *capillus sparsus.* vs. 61. duo; *scin quantum?* unus; *scin quam.* in margine 'al. *quantum.*' vs. 64. duo; *illam hinc civem esse Atticam.* vs. 76. omnes; *eis nubant.* vs. 88. duo; *placet.* vs. 90. omnes; *abeam.* et vs. 91. *omitte.* Bœclerus.

Si quis me quæret rufus] *Mire Poëta desideratum Getæ ostendit Davum.* Donatus.

1 *Si quis me quæret rufus*] De ipso loquitur, a quo reddi sibi debitum sperat. *Idem.*

Si quis me quæret rufus] Ἀποσιώπησις secunda. nam apparet plura dicturum fuisse. *Idem.*

Præsto est; desine] Tertia persona de se loquens usus est: quia ille nominativum prætulit. *Idem.*

2 *At ego obviam conabar tibi, Dave*] *Conabar*, absolute. An ἔλλειψις est, ut desit *ire?* Et est adverbium loci *obviam.* Idem.

Conabar] Id est, cogitabam. Locum ex epistolis Ciceronis ad Familiares alias proferam a me emendatum. Ibi legitur 'coactus' pro 'conatus,' in hac significatione, qua de nunc agimus. Apud Plaut. in Mercatore est, 'conata proloqui,' id est cogitata, initio Fabulæ. *Faber.*

Accipe] Prævenit petitionem, dicendo *accipe:* et hoc cum gestu offerentis dicitur. Et hoc est quod ait, *confeci; affero.* Donatus.

3 *Lectum est*] Absolute. nam non dicit quid: utrum debitum, an argentum lectum. Lucilius, 'Lecti omnes: Atticon hoc est.' *Idem.*

Lectum est: conveniet numerus] Ordinem servavit. prius enim qualitas, deinde numerus pecuniæ spectari solet. *Idem.*

Lectum est: conveniet numerus quantum debui] Quippe tribus modis debitum pecuniarum solvitur. pensione, *accipe.* spectatione, *lectum est.* numero, *conveniet numerus quantum debui.* Idem.

Lectum est] *Lectum*, bonum, vel splendidum: ut, 'Arma Serestus Lecta refert humeris.' Quamvis quidam putant, *lecta*, ab eo quod est 'lego,' dictum. *Idem.*

Quantum debui] Pro, debitum tibi a me est. *Idem.*

4 *Amo te, et non neglexisse habeo gratiam*] Amat, quod reddiderit pecuniam: agit gratias, quod diligenter. Et quare? utrum quia creditum non fefellerit? an quia lectum attulerit, et numero congruenti. Et recte dixit: nam redhibitio debiti hoc agit, ut etiam gratias agamus. *Idem.*

Amo te, et non neglexisse habeo gratiam] Hoc pro gratiarum actione ponitur: et ostenditur vere, necessariam fuisse pecuniam. *Idem.*

Non neglexisse] In Andria, 'Et id gratum fuisse adversum te, habeo gratiam.' *Idem.*

5 *Præsertim ut nunc sunt mores*] Sic et illud dictum est, 'Namque hoc tempore Obsequium amicos, veritas odium parit.' Quia consuetudinis imago est, vituperare præsentia. *Idem.*

Adeo res redit] Figurate, pro, ita loqueris; *adeo res redit,* dicitur, quum aliquid pejus exspectatione contigit. *Idem.*

6 *Si quis quid reddit, magna habenda est gratia*] Id est, etsi rem non magnam, tamen magna habenda est gratia: hoc enim significat, *quid reddit.* Id.

Si quis quid reddit] Qui hoc interrogative pronuntiaverit, parum belle explicat conceptam sententiam. *Id.*

Si quis quid reddit, magna habenda est gratia] Juven. 'Nunc si depositum non inficietur amicus, Si reddat veterem cum tota ærugine follem, Prodigiosa fides.' *Mr Casaubonus.*

Habenda est gratia] Deest, *ei.* Donatus.

7 *Sed quid tu es tristis*] Hic admonemur omnem ab initio sermonem Getæ, quasi satagentis et anxii, pronuntiare, accommodatis præsertim ad vultum verbis. Nam et, 'Si quis me

Digitized by Google

quærit:' et, 'At ego obviam tibi conabar, Dave:' et, 'Amo te, et non neglexisse habeo gratiam:' in se quoddam contractionis animi occupatique signum habent. *Idem.*

Sed quid tu es tristis] *Sed* particula, transitum significat ad mentionem alterius rei. *Idem.*

Sed quid tu es tristis? egone? nescis quo in metu] Descensus ad argumentum ab eo sermone, qui extrinsecus a Poëta informatus est, jam manifeste apparet. *Idem.*

Egone! nescis quo in metu] Ὑπόθεσις comœdiæ, ne nuda appareat σύνθεσις. *Idem.*

Nescis quo in metu, et quanto in periculo sim] Pronuntiantis et interrogantis esse potest. *Idem.*

Nescis quo in metu] Duæ perturbationum bigæ sunt: a malo una, ex cupitis altera. Ergo a mali bigis, præsentis temporis periculum esse dicimus, et futuri metum. *Idem.*

Nescis quo in metu] Pronuntiative magis quam percontative efferendum est. sic enim solemus de magnis rebus dicere. *Idem.*

Nescis quo in metu, et quanto in periculo sim] Vix alterum sustineri potest eorum, quæ utraque posuit nunc, et metum et periculum. *Idem.*

8 *Quid istuc est*] Fac hunc scire: et narrandi non erit locus. Necessario igitur ignarus inducitur Davus. *Idem.*

9 *Modo ut tacere possis*] *Ut*, pro ne non. quod si est, subaudiendum est, *vide*, aut quid tale. *Idem.*

Modo ut tacere possis] Vere argumentum est, cœlari id, quod Antipho non coactus, sed volens duxit uxorem. *Idem.*

Modo ut tacere possis] *Modo*, pro, tantummodo: ut, 'Modo Juppiter adsit.' *Idem.*

Abi sis insciens] Nunc pro inscito posuit. vel *inscientem* modo stultum dicit, alias ignarum. *Idem.*

Insciens] Stulte. *Mer. Casaubonus.*

10 *Cujus tu fidem in pecunia perspexeris*] Sententiose dixit: quasi in omnibus credendum sit, servaturum fidem esse eum, qui in pecunia servaverit. Et hoc ideo interposuit, ne longus esset, dum suadet ut dicat: quemadmodum in aliis fabulis. *Donatus.*

Cujus tu fidem in pecunia perspexeris] Proprie locutus est de pecunia, et *fidem* dicendo, et *credere*. Nam 'fides' est eorum, quibus datur: 'creditores' dicuntur ipsi qui dant. *Idem.*

In pecunia] A majore ad minus. *Idem.*

Perspexeris] Non *inspexeris*, sed *perspexeris*, quod plus est, dixit. *Id.*

11 *Verere verba ei credere*] Verba cum pronuntiatione dicit, ut ostendat, multum distare inter pecuniam et verba. *Idem.*

Verba] Caute hæc accipienda; et ex eorum numero, qui scite potius quam vere dicuntur. Verba enim, κοῦφον πρᾶγμα, per se, ut Plato loquitur, sed ex quibus res maximæ pendent: et secreti longe difficilior, ut plurimum, quam auri solet esse custodia. *M. Casaubonus.*

Ubi quid mihi lucri est te fallere] Ab utili conjectura, et bene: quia servus nihil de honesto dicit. *Donatus.*

Ubi quid] Significantius dixit *quid*, quam si diceret, *nihil*. Idem.

12 *Ergo ausculta*] *Ergo* nunc velut increpatio tarde facientis est. Quia hic igitur obloquendo impediverat narraturum, *ergo* dixit. Sic Virgilius, 'Ergo age, chare pater, cervici imponere nostræ.' *Idem.*

Hanc operam tibi dico] Auscultandi scilicet et audiendi. *Idem.*

Hanc operam tibi dico] Plus est *dico*, quam *do*. 'Dicatur' perpetuo. 'Datur' ad tempus. *Idem.*

Dico] Addico, audiendi et auscultandi scil. *Mer. Casaubonus.*

13 *Senis nostri, Dave, fratrem majorem*] Dicendo *senis*, ostendit et adolescentem se dominum habere. dicendo *nostri*, ostendit esse et alie-

Digitized by Google

num. dicendo *fratrem*, non unum esse monstravit. dicendo *majorem*, etiam minoris fecit indicium. Sic argumenti partem maximam nondum narrans, jam in ipsa interrogatione transegit. Hæc autem omnia propter populum sic aguntur. Ideo ille, *quidni* dixit, ne sit opus pluribus verbis. *Donatus.*

Senis nostri, Dave, fratrem] Mirum compendium narrationis, quasi per interrogationem, fecit, ne ex alto repeteret. Sic Virgilius: 'Fando aliquid si forte tuas pervenit ad aures, Belidæ nomen Palamedis, et inclyta fama.' Et, 'Nostin' hanc quam amat frater?' In Eunucho. *Idem.*

14 *Quid? ejus gnatum Phædriam*] Non dixit, quid? Phædriam? sed addidit, *ejus gnatum:* ut magis docere, quam interrogare videretur. *Idem.*

Quid? ejus gnatum Phædriam] Deest *nosti.* Idem.

15 *Tanquam te*] O varietas: quidni? tanquam te. *Idem.*

Evenit, senibus ambobus simul iter] Non, evenit iter: sed, evenit ut iter esset. *Idem.*

Simul] Uno tempore. *Idem.*

16 *Illi in Lemnum ut esset*] Recte tacetur cur Chremes ierit, et dicitur cur Demipho. utrumque pro argumento est. *Idem.*

17 *Ad hospitem antiquum*] Sic Virgilius, 'Veterem Anchisen agnovit amicum.' Hoc autem addidit, ut esset idonea causa navigandi seni. *Idem.*

Senem per epistolas pellexit] *Epistolas* dicendo, ostendit eum non semel scripsisse. *Idem.*

18 *Pellexit*] Induxit. sic Virgilius, 'Pellacis Ulyssi.' *Idem.*

Modo non montes auri pollicens] Proverbialis ὑπερβολὴ facta per exceptionem, aut per superlationem, aut æquam collationem. Ejusmodi est illud Demosthenis, *μόνον οὐχὶ φωνὴν ἀφιείς. Idem.*

Modo non montes auri] Sallustius, 'Maria montesque polliceri cœpit.' *Idem.*

Modo non montes auri pollicens] More veterum: quia hospites hospitibus multa donabant. *Idem.*

Montes auri pollicens] Sallust. 'Maria montesque pollicere cœpit.' Vide Erasm. *Mer. Casaubonus.*

19 *Cui tanta erat res*] *Cui*, dativus casus est. Dominone tuo, inquit, pollicebatur hæc, cui tanta res erat? *Donatus.*

Cui tanta erat res] Deest, *eum.* ut sit, Eum pellexit, cui tanta res erat? *Idem.*

Cui tanta erat res, et supererat] Dominone tuo, cui tanta res ad usum suppetebat, et ultra quam usus postulabat? Magna autem stultitia tam opulentum senem, lucri causa a domo peregrinari, et longi itineris molestias et pericula subire. *Mer. Casaubonus.*

Et supererat] Plus est *superesse*, quam *esse.* Donatus.

Desinas: sic est ingenium] Necessaria est ad fabulæ ἐπίτασιν avaritia Demiphonis: ut majore periculo, illo absente, duxerit filius indotatam. nam mox dicturus est, 'Illene indotatam virginem atque ignobilem daret illi?' *Idem.*

20 *Sic est ingenium*] Præparatio bona, qua et dives et avarus describitur Demipho, ut indotatas nuptias filii ferre non possit. *Idem.*

Sic est ingenium] Recte. non enim, inquit, fortuna avarus est, sed natura. *Idem.*

Sic est ingenium] Omnium? an domini? sed magis domini. *Idem.*

Oh! regem me esse oportuit] Ostendit pauperum affectiones, qui se solos uti divitiis scire aiunt, si eas habeant. *Idem.*

Oh! me regem esse oportuit] Acue *me.* Idem.

21 *Abeuntes ambo hinc tum*] *Hinc* et *hic* legitur. et est ordo, hic relinquunt filiis. *Idem.*

Digitized by Google

22 *Relinquunt*] Id est, non secum abducunt. *Idem.*

Quasi magistrum] Bene *quasi:* qui non complevit hoc ipsum, nec vult esse. *Idem.*

Magistrum] Sic Latini : quem Græci παιδαγωγὸν appellant. *Idem.*

O Geta, provinciam cepisti duram] Acquisitæ bello longe ab Italia regiones, 'provinciæ' dictæ sunt, a porro, vel procul, et vincendo. ad quas quia Prætores cum officio mittebantur, officia quoque 'provinciæ' nominantur. *Idem.*

O Geta, provinciam] Splendide *provinciam* dixit. *Idem.*

23 *Mihi usus venit*] Ita plane accidit mihi. *Mer. Casaubonus.*

24 *Memini relinqui me, Deo irato meo*] Sic Virgilius, 'Nec DI texere Cupentum Ænea veniente sui.' Hoc Asper. Sed mihi videtur ad hoc addidisse *meo*, ne esset ἀμφίβολον, cui diceret, *irato Deo*. Nævius in Stalagmo, 'Deo meo propitio, meus homo est.' *Donatus.*

Memini relinqui me, deo irato meo] *Domino* dixit : an vere deo ? Et bene *meo*, ne esset ἀμφίβολον. Et sic dixit, *Memini relinqui*, ut in Andria, 'Memini me videre ;' et, 'Memini me fieri parvum,' Ennius. *Idem.*

Deo irato] Andr. IV. scen. 1. 'Si mihi deos satis scio fuisse iratos.' vide ibi not. *Mer. Casaubonus.*

25 *Quid verbis opus est*] Repente infertur, *Quid opus est verbis ?* et satis moraliter. *Donatus.*

26 *Seni fidelis dum sum*] Opportune *seni* dixi, ut ostendat quam stultum est, seni adversus juvenes fidelem esse. *Idem.*

Seni fidelis dum sum] *Fidus* est amicus : *fidelis* est servus. Plus est *perdidi*, quam si diceret, *dolui*. Et bene retulit *perdidi* πρὸς τὸ *fidelis*. Fidelis enim officium est, servare aliquid. *Idem.*

Scapulas perdidi] Vapulando, dum adolescentibus adversor, ut mandato munere fideliter fungar. *Mer. Casaubonus.*

27 *Venere in mentem istæc mihi*] *Venire in mentem*, non ad recordationem tantum dicitur : sed ad reputationem et intelligentiam. *Donatus.*

Venere in mentem istæc mihi] Haud equidem miror, et parum abest quin id tibi merito contigisse pronuntiem. *Mer. Casaubonus.*

Nam quæ inscitia est, adversum stimulum calces] Hoc dictum et superiori personæ esse potest, et alteri. *Donatus.*

28 *Adversus stimulum calces*] Παροιμία cum ἐλλείψει : deest enim, *jactare*. *Stimulum* pro domino adolescente posuit. *Idem.*

Calces] Modo! *calces*, non partes plantæ, sed percussiones pedum plagasque significat. Aliter Virgilius, 'Calcemque terit jam calce Diores.' *Idem.*

Adversus stimulum calces] Proverb. Græc. πρὸς κέντρα λακτίζειν, quo usi Euripides, Æschylus, alii. ut ridiculi sint, (Boccalius, Reuclinus, &c.) qui Christum, Act. IX. vs. 5. voce Terentii usum esse censuerunt. *Calces* autem hic, i. repetiti calcis ictus. *Mer. Casaubonus.*

29 *Scisti uti foro*] Secundum illos negotiatores, qui ante locum commercii, non præscribunt quanti vendant quæ advehunt : sed secundum annonam fori quam deprehenderint, consilium divendendis aut non vendendis mercibus sumunt. *Donatus.*

Scisti ut foro] *Forum* pro tribus intelligitur : loco, tempore, persona. Scisti, inquit, his uti. Et est vulgare proverbium. Sensus hic est, Scisti, inquit, quid facere te oporteret. *Idem.*

Uti foro] Temporibus servire, occasionem arripere : exemplo negotiatorum, qui pro annonæ ratione, pretium mercibus suis statuunt. *Mer. Casaubonus.*

30 *Noster mali nihil quidquam*] Quar-

Digitized by Google

tum παρέλκον. Ut in Hecyra: 'Nam nemo illorum quisquam, scito, ad te venit.' *Donatus.*

Noster mali nihil quidquam] *Noster* πρὸς ἀντιδιαστολὴν Phædriæ: qui non noster est. *Idem.*

Noster] Antipho scil. herilis filius. *Mer. Casaubonus.*

Primo hic Phædria] Bene additum *primo*: quia non perpetuo. *Donatus.*

31 *Continuo quandam*] Bene *Continuo*: quasi vix exspectaverit profectionem patris. *Idem.*

Puellulam citharistriam] Istis hoc nominibus agit, ut causa amoris et ex ætate, et ex arte puellæ videretur: nam ideo puellam dixit. *Idem.*

32 *Amare cœpit perditus*] Legitur et *perdite.* Et *amare perdite*, ut puta puellulam et citharistriam. *Idem.*

Perdite] Præter modum, et rationem: ut homo perditus, cui nihil pensi quid agat, modo voti fiat compos. vide Andr. act. v. sc. 3. *Mer. Casaubonus.*

33 *Et serviebat lenoni*] Et honeste, et cito dixit *serviebat.* Donatus.

Lenoni impurissimo] Et quare non fuisset libera, et cujus fuisset ancilla, et qualis hominis fuerit, demonstravit. *Idem.*

Ea serviebat Lenoni impurissimo] Magna præparatio ad rerum difficultatem imminentium: Puellula citharistria, Avarus leno, Amator perditus, Inopia. *Idem.*

34 *Id curarant patres*] Expedite dixit *patres.* si enim patrem ejus tantum dixisset, restabat, ut ei per patrui filium succurreretur. ideo dixit ambos non habuisse. *Idem.*

35 *Nisi oculos pascere*] Hoc enim solum erat, quod leno non venderet. *Idem.*

36 *Sectari, in ludum ducere, et reducere*] Bene cavillatus est et joculariter in adolescentem, cui ætas ad sectandos Philosophos apta erat. Hinc etiam Philosophorum sectæ. Sed *sectari* proprie est, ut taurus buculam, ut aries ovem. Virgilius, 'Trahit sua quemque voluptas.' *Idem.*

Reducere] Σύλληψις, a ludo enim subauditur. *Idem.*

37 *Nos otiosi operam dabamus Phædriæ*] Cum τύπῳ dixit *nos*, velut magistrum excusans obsequentem ei, cui custos sit datus. et ideo addidit *otiosi.* Idem.

Nos otiosi operam dabamus Phædriæ] Relatio ad illud quod mox, otiosi non erunt. *Idem.*

Nos otiosi operam dabamus Phædriæ] Aut ad pudorem sumitur hoc pronomen in singulari numero: aut ad dignitatem. sed potest *nos*, et propter Antiphonem dixisse. *Idem.*

Nos otiosi operam dabamus Phædriæ] Apollodor. ΝΑλΚΕΙΣ δεσυνεμαλι μΕΟΛ*. *Idem.*

Operam dabamus Phædriæ] Ille amicæ, nos illi. *Idem.*

38 *In quo hæc discebat ludo*] Figurate, *In quo hæc discebat ludo*, est additum. *Idem.*

Ex advorsum ei loco] *Ei loco.* legitur, et *elico.* Et adnotatur, ex abundanti additum, ut apud veteres multa sunt. *Idem.*

Ex advorsum ei loco] Παρέλκον quartum. *Idem.*

39 *Tonstrina erat*] Apta sedes otiosis, *Idem.*

Tonstrina erat quædam] Παρέλκον tertium, *quædam.* Idem.

Hic solebamus fere plerumque] Παρέλκον tertium, *fere plerumque.* Idem.

40 *Dum inde iret domum*] Ad se scilicet. *Iret domum*, pro rediret. vel certe, iret. Παρέλκον figura. *Idem.*

41 *Dum sedemus*] Proprie *sedemus*, ut in tonstrina. *Idem.*

Illi, intervenit] *Illi* pro *ibi.* ut, 'Illi mea tristia facta.' Et nota *illi*, pro *illic.* Idem.

42 *Adolescens quidam lachrumans*] Apollodorus tonsorem ipsum nuntium facit, qui dicat se nuper puellæ comam ob luctum abstulisse: quod scio mutasse Terentium, ne externis

moribus spectatorem Romanum offenderet. *Idem.*

Nos mirarier] Recte: mirum enim in adolescentibus lachrumæ, ut contra, 'Tristisque senectus.' *Idem.*

Nos mirarier] Ut, 'Solam nam perfidus ille Te colere.' *Idem.*

43 *Rogamus quid sit*] Quid lachrumet: non, Quid sit ipse, ut stulti putant. *Idem.*

Numquam æque, inquit, ac modo] Mire ostendit semper sibi hoc visum, quod dicit: sed numquam æque. *Idem.*

44 *Paupertas mihi onus visum est*] Statim fit mentio paupertatis, ut sit causa fallaciæ Phormionis. *Idem.*

45 *Modo quandam vidi virginem*] Bene *quandam*: ne ob familiaritatem laudari videretur. *Idem.*

Modo quandam vidi virginem] Vide sic agi, ut non tam morte mulieris, quam solitudine pulchræ virginis moveatur affectus. Simul et ea describi, quæ matronæ futuræ magis conveniant, quam quæ temere amanda sit. Nam hic obitus fœminæ ad comicum exitum spectat: quandoquidem plus ex ejus morte securitas, quam molestiæ, sentiat argumentum. *Idem.*

Hic viciniæ] Adverbium in loco est, *hic viciniæ:* cujus ad locum, *huc viciniæ*. Et statim proximitas insinuatur, ut sit spes et causa videndi. *Idem.*

46 *Miseram*] Ab affectu: et subdistinguendum est, ut ad virginem referatur. *Idem.*

Lamentari mortuam] A probitate, quæ piis adtribuitur. Et *lamentari mortuam*, ambiguitas, sed sensu manifesta. *Idem.*

47 *Ea sita erat*] *Sita*, pro posita. Sallustius cum adjectione in H. 'Cum prædixero positum insulæ.' Et hoc ei reciprocum est. *Idem.*

Ea sita erat exadversum] Expositio paupertatis, et quam facile virgo videri possit. *Idem.*

Ea sita erat ex advorso] Collocata, pro more, in vestibulo domus, versis in portam pedibus. *Mer. Casaubonus.*

48 *Neque notus, neque cognatus*] Αὔξησις fit: quia res minuitur, crescit sententia. Sallustius, 'Non repugnantibus modo: sed ne deditis quidem a b c m.' *Donatus.*

Neque notus, neque cognatus, extra unam aniculam] Hæc præstruuntur, ut sit spes potiundæ virginis. *Idem.*

Neque notus, neque cognatus] Hæc descriptio paupertatis adjuvat argumentum, ut et visere audeant adolescentes virginem, et amet Antipho. *Idem.*

49 *Qui adjutaret funus*] Ipsum officium *funus* dixit. *Idem.*

Miseritum est] Hoc est misertus sum ejus. Et hic videtur ostendisse cur lachrumaverit. *Idem.*

Miseritum est] Heaut. act. III. sc. 1. 'Ut tuarum miseritum est, Menedeme, fortunarum,' ut emendatiores quique codices; non ut nuperæ quædam editiones, 'Ut me tuorum,' &c. quomodo Plautum quidem loqui non ignoramus: sed aliter solet Terentius. *Mer. Casaubonus.*

50 *Virgo ipsa facie egregia*] A forma indignatio. *Donatus.*

Virgo ipsa] Bene *ipsa*; quia quæ supra dixit, non ad ipsam, sed ad eventum ejus pertinebant. *Idem.*

Quid verbis opus est] Sic dicit Terentius, ubi ad effectum properat. *Idem.*

51 *Commorat omnes nos*] Figura συγκοπὴ pro *commoverat*. Et bene *omnes*; quia res ad Antiphonem tantum spectat. *Idem.*

Ibi continuo Antipho] Hic redditur nomen adolescentis. et est παρασκευή. *Idem.*

52 *Voltisne eamus visere*] Ut, 'Populare penates Venimus.' *Idem.*

Voltisne eamus visere] Ipse hortator inducitur, qui amaturus est. *Idem.*

Alius, censeo, eamus, duc nos sodes]

Hæc omnia diversi dicunt. Et apparet tot esse homines, quot per μίμησιν ἀσύνδετα demonstrantur. *Donatus*.

Alius, censeo] Phædria vel quilibet. *Idem*.

53 *Imus, venimus, Videmus*] Ἀσύνδετον primum per βραχυλογίαν, *imus, venimus, videmus*. Μετ' ἐνεργείας. Et, 'virgo pulchra,' συντομία mirantis. Duo ingentia, et *virgo*, et *pulchra*. Idem.

Imus, venimus, Videmus] Βραχυλογία ἀσύνδετος, quale illud Cæsaris, 'Veni, vidi, vici.' et mox, 'Persuasum est homini: factum est: ventum est: vincimur.' *Mer. Casaubonus*.

54 *Virgo pulchra*] Bene non dixit, Videmus virginem pulchram, sed ἀπὸ τῆς καταπλήξεως, *virgo pulchra!* Illud enim frigidius, hoc concitatius; et hoc magis demonstratur δράματι, quam relatione. *Donatus*.

Et quo magis diceres] *Diceres*, pro crederes. ut, 'Audacter dicito.' Sæpe Plautus. *Idem*.

55 *Nihil aderat adjumenti*] Proprie *aderat*. *Adest* enim id, quod adjuvat. *Idem*.

56 *Capillus passus*] Singularem numerum, pro plurali, posuit. Sic et alibi, 'Capillus pexus, prolixus, circum caput rejectus negligenter.' *Idem*.

Passus] Temere dispersus. ut magna pars, a Græca oratione profluit hæc dictio. *Idem*.

Capillus passus, nudus pes] Facetius, quam si pluraliter dixisset. Virgilius, 'Quibus acer Erix in prælia suetus Ferre manum.' *Idem*.

Ipsa horrida] Quasi extra ipsam sit id quod dixit, 'Capillus passus, nudus pes.' Tale est apud Virgilium, 'Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse, Nigra subest udo cui tantum lingua palato, Rejice.' Et alibi de arbore, 'Tum fortes late ramos, et brachia tendens Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.' Et, 'Domus sanie, dapibusque cruentis Intus opaca, ingens: ipse arduus altaque pulsat Sidera.' *Donatus*.

57 *Lachrumæ, vestitus turpis*] Ἀσύνδετον tertium. *Ipsa horrida* et *lacrumæ* ad luctum pertinent, 'nudus pes' et 'vestitus turpis' ad pauperiem. *Idem*.

Ut, ni vis boni] Plus est *vis boni*, quam *bonum*. Idem.

Ni vis boni in ipsa inesset forma] Veteres ignem et calorem quemdam, quasi fervorem, dixerunt *formam*: et ideo *fornaces, forcipes, formam* et *formosos*, ex quibus ignis amoris exoritur. Laudandus est ergo Terentius proprietate servata: qui quum formam prætulisset, subjecit *extinguerent*. Ideo et Virgilius sic ait, 'At mihi sese offert ultro meus ignis Amyntas.' *Idem*.

Ut ni vis boni in ipsa inesset forma] Lucretius ποιητικώτερον, 'vim Veneris' dixit: 'Sed tamen esto etiam quantovis oris honore, Cui Veneris membris vis omnibus exoriatur.' diffundit Propertius I. 2. 'Quid juvat ornato procedere, Vita, capillo, Et tenues Coa veste movere sinus? Aut quid Oronthea crines perfundere myrrha, Teque peregrinis vendere muneribus? Naturæque decus mercato perdere cultu, Nec sinere in propriis membra nitere bonis?' *Bæclerus*.

Vis boni] Exsuperantia pulcritudinis. *Mer. Casaubonus*.

58 *In ipsa inesset forma, hæc formam extinguerent*] Figura πλοκή: aliud enim supra, aliud infra, *forma* repetita significat. *Donatus*.

In ipsa inesset forma] Geminavit præpositionem, ut alibi, 'In amore hæc omnia insunt vitia.' *Idem*.

Extinguerent] Bene *extinguerent*: quia ab igne et calore forma dicta est. *Idem*.

59 *Ille, qui illam amabat*] Bene *illam*: quia jam supra insinuavit personam citharistriæ. *Idem*.

Digitized by Google

Ille, qui illam amabat] Ratio cur amaverit virginem. *Idem.*

Fidicinam] Supra, *citharistriam*, ergo indifferenter. *Idem.*

Ille] Phædria. *M. Casaubonus.*

Tantummodo, Satis, inquit, scita est] Sensus est, Laudavit tantummodo, non etiam raptus est in amorem. *Donatus.*

60 *Satis, inquit, scita*] Magna laus formæ, amanti aliam placuisse. *Idem.*

Satis, inquit, scita] *Scita*, bella. ut in Andria: 'Scitus puer est natus e Pamphilo.' *Idem.*

Noster vero] Ἀποσιώπησις tertia; quæ succurrit, quotiens verba rebus minora sunt. *Idem.*

61 *Amare cœpit*] Ille, inquit, laudavit tantum: hic amare cœpit. Et bene *cœpit*, non *amavit:* ut ostendat, vim amoris non parum esse, et rem quæ semel suscipi possit. *Idem.*

Scin' quam] Ἀποσιώπησις, qua in narrationibus in compendium Terentius uti solet. *Idem.*

Scin' quam] Amare cœpit, subauditur. *Idem.*

Quo evadat, vide] *Evadat*, perveniat. Nam *evadere*, est per obstantia pervenire. *Idem.*

62 *Postridie ad anum recta pergit*] Hoc præstruens, aniculæ supra mentionem fecerat. Et bene memor et virginis, et honestæ, non ipsam adiri facit, sed anum: neque ab ipsa peti fructum voluptatis, ex cujus persona major desperatio noscebatur: sed a nutrice potius, per quam suaderi puellæ posse creditur, quicquid libet. *Idem.*

Postridie ad anum] Ἐμφατικῶς, ad anum statim: ut qui posthabuerit omnia alia. *Idem.*

Recta] Quia non per nuntium. *Idem.*

63 *Ut sibi ejus faciat copiam*] Vide ut nihil de virgine speret, qui omnia ab anicula petat. *Idem.*

Ut sibi ejus faciat copiam. illa enim se negat] In dimetiendo hoc versu commodum videtur, ut *sibi* in unam syllabam contrahatur, et ex τὸ *illa* unum l elidatur, ut in prima et tertia sede sit spondeus, in secunda dactylus, in quarta tribrachus. *Faërnus.*

Illa enim se negat] Copiam facturam, subauditur. *Donatus.*

Enim] Vero. *Mer. Casaubonus.*

64 *Neque eum æquum ait facere*] Non quod amet, sed quod hoc petat. *Donatus.*

Neque eum] Quod peteret scilicet. *Idem.*

Illam civem esse Atticam] *Illam* cum ἐμφάσει dixit: quasi dicat, quam sic contemnat. *Idem.*

65 *Civem bonam esse*] *Civem*, quod ad jura pertinet: *bonam*, quod ad ipsam. *Idem.*

Bonam] Non vilem: quia boni non viles sunt. unde superlativus gradus *optimates* facit: quia *bonus, melior, optimus* dicitur. *Idem.*

Bonis prognatam] Quod ad majores ejus. *Idem.*

Bonam, bonis prognatam] Plato: ἀγαθοὶ δ' ἐγένοντο διὰ τὸ φῦναι ἐξ ἀγαθῶν. Horat. 'Fortes creantur fortibus et bonis.' et Κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠὸν, vulgo dicimus. *Mer. Casaubonus.*

Si uxorem velit] Recte subjunxit, *si uxorem velit:* postquam ea in virgine prætulit, quæ solent ornare nuptias. *Donatus.*

66 *Lege id licere facere*] Incerta distinctio est: utrum *uxorem velit lege*, an *lege id licere facere*. Idem.

Sin aliter, negat] Et pudice anus, et tamen illecebrose, *licere facere* dixit, quod ille impudentius petit, ut sibi ejus faciat copiam. *Idem.*

Sin aliter, negat] Σύλληψις facta ex eo quod sequitur, *facere*. Idem.

67 *Noster quid ageret, nescire*] Proposita deliberatio: cujus tamen altera pars vincet. nam ducturus est per absentiam patris. *Idem.*

Quid ageret, nescire] Pro *nesciebat*. sed recte sic ait: quia subjuncturus est. *Idem.*

68 *Cupiebat et metuebat*] *Metuebat*

proprie dixit. *Metuimus* enim eos qui nos amant: *timemus* etiam inimicos. *Idem.*

Illam ducere cupiebat, et metuebat] Vide ambiguitatem, quam tamen sequentia tollunt. *Idem.*

69 *Non, si redisset pater, ei veniam daret*] Bene interrogat Davus: hoc enim sperari si posset, non opus erat fraudibus Phormionis. *Idem.*

Non, si redisset] *Si*, pro postquam. Virgilius, 'Præterea si nona diem mortalibus almum Aurora extulerit.' *Idem.*

70 *Illene indotatam virginem*] Ἐμφατικῶς *ille*, de quo dixerat, *desinas; sic est ingenium:* et qui propter spem lucri navigarat senex. Insinuandum igitur fuit: hic enim erit omne periculum fabulæ. Et ordine Terentius prius insinuavit personam senis, ut graviora fierent quæ dirimebant nuptias. *Idem.*

Illene indotatam virginem, atque ignobilem] Duo dixit, et *indotatam*, et *ignobilem*. Hæc enim duo principaliter petuntur; cum sint quatuor quæ in sponsis quæruntur; forma, probitas, dos, nobilitas. Et manifestum est, cur de forma et probitate nihil dicat: quippe cum supra magnopere ea laudaverit in puella. *Idem.*

Ille indotatam virginem atque ignobilem daret illi? nunquam faceret] Apud Plautum senex ad filium, Trinum. II. 2. 97. 'Egone indotatam te uxorem ut patiar?' sc. ducere. *Bœclerus.*

Virginem] Simpliciter accipimus, *virginem?* an subaudimus, *quamvis?* ut sit *quamvis virginem*. Donatus.

71 *Daret illi*] Bono affectu dixit, *daret illi?* Filius enim familiæ, non tam ducit uxorem, quam a patre accipit: quippe cum patri committatur puella potius in hujusmodi conditionibus, quam marito. *Idem.*

Daret illi? nunquam faceret] Ἀποσιώπησις secunda: hic enim non transit ad aliud, sed instat incepto: ut et per interrogationem diceret, *Daret illi?* et per responsionem inferret, *numquam faceret*. Et nota *numquam* pro *non*, in majorem negationis significationem poni semper. *Idem.*

Daret illi] Mire *daret:* ut ostenderet nihil esse potestatis in filio. *Idem.*

Quid fit denique] More suo Terentius *denique* posuit in fine sensus. Et est adverbium ordinis. Sic in Heautontimorumeno, 'Fodere, aut arare, aut aliquid facere denique.' ut sit *denique*, vel deinde, vel ad postremum. *Idem.*

Quid fiat] Deest, *rogitas?* et est ἀποσιώπησις quarta. *Idem.*

72 *Est parasitus quidam Phormio*] *Phormio*, non a formula, sed phormione dicitur sparteo, quem nos *eronem* dicimus trivialiter et pro consuetudine. *Idem.*

73 *Homo confidens*] *Homo* comice additum: nam quis ignoret parasitum hominem esse? *Idem.*

Confidens] Hic *confidens*, pro improbo, audaci, ac temerario posuit. ut, 'O ingentem confidentiam!' *Idem.*

Homo confidens] Cicero: 'Qui fortis est, idem est fidens: quoniam confidens mala consuetudine loquendi in vitio ponitur: ductum verbum a confidendo, quod laudis est.' *Mer. Casaubonus.*

Qui, illum] *Qui*, utinam est. ut Lucilius in secundo, 'Qui te Momentane malum jam cætera perdat.' Aut, 'Qui hoc consilium, quod dicam, dedit.' *Donatus.*

Qui, illum DI omnes perduint] *Qui* ut expletivum, aut pronomen: quo incipiens Phormionem describere, cohorruit consideratione ejus, et in hanc vocem, quasi confusus erupit. hoc autem certum genus est παρενθέσεως. *Idem.*

74 *Quid is fecit*] Servatur affectus tristis hominis. ut supra ait, 'Sed quid tu es tristis? *Idem.*

Quid is fecit?] Correxit interrogatione errantem: ut rediret ad nominativum casum *qui*, unde aberraverat

et *illum* dixerat. *Idem.*

Hoc consilium, quod dicam, dedit] Secundum quosdam ordo est, Qui hoc consilium, quod dicam, dedit. *Idem.*

75 *Lex est*] *Lex*, ut in palliata, recte ponitur: nam Græcorum fuit: ideo et in Andria sic ait, 'Inopia et cognatorum negligentia coacta.' *Id.*

Lex est] Alia narratio interponitur, et dicitur παρεξήγησις. *Idem.*

Lex est] A causa litis: potuit enim dici, non habes causam. *Idem.*

Ut orbæ, qui sint genere proximi, eis nubant] Orba proximo nubat, orbam proximus ducat, Atticum jus est. Et ordo, Lex est, ut orbæ eis nubant qui sint proximi. *Idem.*

76 *Et illos ducere*] Bene additum: nihil enim ad rem, si ducendi necessitas non fuisset. *Idem.*

Et illos ducere eadem hæc lex jubet] Vide ad Adelph. act. IV. sc. 5. *Mer. Casaubonus.*

Eadem hæc lex jubet] Non duas res jubet hæc una lex: sed puellis permittit nubere; cognatos cogit ducere. *Donatus.*

Eadem hæc lex jubet] Bene *jubet*: minorem enim vim habet ea lex, quæ aliquid permittit, quam illa quæ aliquid jubet. *Idem.*

77 *Ego te cognatum dicam, et tibi scribam dicam*] A persona ejus cum quo agitur. Potuit enim dici, 'Quid mecum est tibi?' *Idem.*

Ego te cognatum dicam, et tibi scribam dicam] Ἀποστροφὴ et ἠθοποιΐα. Hæc narratio est, quam dicit Tullius constitutam: et ipse, 'Tibi uni parcam,' inquit in Verrinis: repente enim transitur ad verba personarum ab earum descriptione: sed hoc ipsum ad commovendos auditores valet plurimum. *Idem.*

Et tibi scribam dicam] A denuntiatione in personam: ne diceret, Non mihi denuntiasti. *Idem.*

Et tibi scribam dicam] Cicero: 'Scribitur Heraclio dica.' *Idem.*

Dicam] *Dicam* supra, verbum; infra, nomen est totidem literis, diverso accentu. *Idem.*

Ego te cognatum dicam, et tibi scribam dicam] Τὸ *dicam*, prius, verbum: hic, nomen, δίκη, *dica*, lis, causa. infra, act. II. sc. 3. 'Dicam impingam tibi grandem.' *Mer. Casaubonus.*

78 *Paternum amicum me adsimulabo virginis*] A persona litigantis: potuit enim opponi, Personam non habes. *Donatus.*

79 *Qui fuerit pater*] *Qui* hic pronomen est: infra quomodo significat. *Idem.*

80 *Quæ mater*] Virginis scilicet. *Idem.*

Qui cognata tibi sit] *Qui*, quomodo, et qua ratione. *Idem.*

Omnia hæc confingam] *Omnia hæc*, non ex abundanti posuit: sed oratorie, quasi tam multa: et est ἀρχαϊσμός. nam post enumerationem veteres hoc dicebant. Sallustius in Jugurtha: 'Hæc omnia præsidio adsunt.' *Idem.*

81 *Quod erit*] Tuto confingam. *Id.*

Quod erit mihi bonum atque commodum] Εὐφημία. Quod mihi, inquit, faustum ac fœlix erit; hoc est, confingere atque mentiri. *Idem.*

Quod erit mihi bonum, atque commodum] Totum joculariter parasitus: quippe qui *confingam* dicens, non solum non erubuerit falsiloquio, sed quasi præclari facinoris inceptionem etiam auspicatus sit, omenque susceperit, dicendo, *Quod erit mihi bonum atque commodum.* Sic enim veteres, 'Quod Faustum felixque sit,' dicebant, aliquid aggressuri. *Donatus.*

Quod erit mihi bonum atque commodum] Non per εὐφημίαν ista dicuntur, ut Don. autumat: sed, *quod erit mihi bonum et comm.* i. e. quod erit in rem meam, et quod pro re nata causæ, quam suscepi, erit utile: ut apud Ciceronem sæpe. *Mer. Casaubonus.*

82 *Quum tu horum nihil refelles*] Hoc interrogative pronuntiandum est. *Donatus.*

Digitized by Google

Refelles] Refutabis, redargues. Nam prorsus *refellere*, est redarguere falsitatem. *Idem.*

83 *Pater aderit: mihi paratæ lites. quid mea*] Mire ὁ συκοφάντης, quod maxime aliter metueret, hoc pro ridicula re contempsit. *Idem.*

Pater aderit: mihi paratæ lites] Exquisite autem subjectum est, quum supra dixerit, *Mihi paratæ lites.* Id.

Quid mea? pater aderit: mihi paratæ lites] Ut Antiphoni formidanda ista sunt, ita ridicula parasito. *Idem.*

84 *Illa quidem nostra erit*] Ἠθικῶς *nostra*, quum Antiphonis tantum esse debeat. *Idem.*

Jocularem audaciam] Εἰρωνεία κατ' ἀντίφρασιν: hoc est, minime jocularem. An quæ ex ludo et joco in periculum veniat? *Idem.*

Jocularem audaciam] Deest, *audio ex te*, aut *dicis.* Idem.

Jocularem audaciam] And. act. IV. sc. 5. vs. 43. 'Jocularium in malum insciens pene incidi.' per antiphrasin, pro minime jocularium: vel, quod joco et fabulæ similius videatur, quam rei gestæ et veræ. Ita et Angli vulgo τὸ *jest* usurpant. *Mer. Casaubonus.*

85 *Persuasit homini*] Hic jam de Antiphone quæritur, cui persuasum sit. *Donatus.*

Factum est] Adeo audax Phormio. *Idem.*

Ventum est] Ἐπεξήγησις. Quo modo factum est: ventum est: vincimur: duxit. *Idem.*

Factum est: ventum est: vincimur: duxit] Ἀσύνδετον ut supra, 'Imus, venimus, videmus.' *Idem.*

Factum est: ventum est: vincimur: duxit] Amat hoc Terentius, ut, 'It, lavit, redit.' et, 'Imus, venimus, videmus.' et, 'Funus interim procedit: sequimur: ad sepulchrum venimus: in ignem posita est: fletur.' His non modo brevis et comis narratio est: sed etiam auditoris animum, ad id quod restat, intendit. *Idem.*

86 *Quid narras?*] Admirantis vox est, non interrogantis. *Idem.*

O Geta, quid te futurum est] Sic pronuntia, quasi periturum contempleris Getam, et jam eum in certo interitu defleas. *Idem.*

O Geta, quid te futurum est] Scilicet qui magister relictus sis Antiphoni. *Idem.*

87 *Nescio hercle. unum hoc scio, Quod fors feret, feremus æquo animo*] Ἠθικῶς desperatione rerum, fortis est servus, et simul vigilavit Poëta, ne si et hic ejularet, res tota migraret in tragœdiam. *Idem.*

88 *Quod fors feret, feremus æquo animo*] Hæ graves sententiæ, ex persona servorum quum dicuntur, ridiculæ sunt, et eo consilio interponuntur. *Idem.*

Quod fors feret, feremus æquo animo] Hor. 'Levius fit patientia Quicquid corrigere est nefas.' et And. act. v. sc. 1. 'Incepi, dum res retulit: nunc non fert; feras.' *Mer. Casaubonus.*

Feremus æquo animo] Hoc secundum servos, qui futura contemnunt. Et mire meritum culpæ suæ ad fortunam retulit. *Donatus.*

89 *Hem, istuc est viri officium*] Compendium consolationis est, quod hic libenter accepit: et ideo statim approbat. *Idem.*

Hem istuc viri officium est] Pacuvius in extremis Niptris apud Ciceronem Tusc. II. 21. 'Id viri est officium.' ubi et totus hic locus de ferendis æquo animo adversis tractatur. *Bœclerus.*

In me omnis spes est mihi] Quo modo? an ut strenue se defendat? an ut fugiat? an ut patiens sit plagarum? *Donatus.*

In me omnis spes est mihi] Ex eodem libro, ac Victoriano, et Basilicano, et Donato, versusque ratione, ita collocamus, *spes mihi est.* Faërnus.

In me omnis spes mihi est] Cic. 'Quam

Digitized by Google

quidem laudem sapientiæ statuo esse maximam, non aliunde pendere, nec extrinsecus aut bene aut male vivendi suspensas habere rationes.' et Eun. act. II. sc. 2. 'Itane parasti te, ut spes nulla reliqua in te siet tibi?' *Mer. Casaubonus.*

90 *Ad precatorem adeam credo*] Bene Poëta omnia tractat, quæ in tali re tacenda servo essent, nisi aliud posceret argumentum. *Donatus.*

Ad precatorem adeam] Sic in Heautontimorumeno, 'Nec tu aram tibi, nec precatorem pararis.' *Idem.*

Qui mihi sic oret] Id est, pro me oret. *Idem.*

91 *Nunc amitte quæso hunc*] Μίμησις dicitur, ubi non verba modo, verum etiam gestum vocemque fingimus alienam. *Idem.*

Nunc amitte quæso] Hoc quod nos dicimus *dimitte*, antiqui etiam dicebant, *amitte*. Virgilius, 'Amissos hinc jam obliviscere Graios.' Et Sallustius, 'Pactione amisso Publio legato.' *Idem.*

92 *Posthac si quidquam, nihil precor*] Facile impetrat, qui non omnia extorquet. Ergo ars precatoria est, mitigare præsentia, futura permittere. Simul etiam, quia omnis causa in hoc est, ne videatur servus, ob impunitatem in delictis amplius peccaturus. *Idem.*

Posthac si quidquam] Ut solet, eleganter per ἔλλειψιν. Et simul, non si tantumdem peccaverit: sed, si vel minimum. Tale est et illud, 'Si sensero hodie quicquam in his te nuptiis fallaciæ conari.' et, 'Si quicquam invenies mentitum, occidito.' *Idem.*

Nihil precor] *Nihil*, pro non: sed plena negatio, *nihil*. Idem.

93 *Ubi ego hinc abiero*] Hic ostendit nullum precatorem ex animo postulare veniam servo. *Idem.*

Vel occidito] *Vel*, pro etiam. *Idem.*

Occidito] Tu tantum cædere volebas; ego dico, *etiam occidito.* Idem.

94 *Quid ille pædagogus, qui citharistriam*] Moraliter quærit, volens audire de Phædria, postquam de Antiphone cognovit; maxime, quia hæc interrogatio responsionem elicit, qua spectator instruitur ad cognoscenda cetera. *Idem.*

Quid ille pædagogus, qui citharistriam] Quia dixit, 'Sectari, in ludum ducere et reducere:' et quia *puellulam* dixit, ab ætate; 'pædagogus est illi,' ait. *Idem.*

Quid ille pædagogus, qui citharistriam] Phædria scilicet, qui neque abscedit a custodia puellæ, neque illam ipse contingit. *Idem.*

Pædagogus] Phædria scil. quem prius puellam *sectari*, 'in ludum ducere et' (quod pædagogi munus) 'reducere' dixerat Geta. *Mer. Casaubonus.*

Qui citharistriam] Ἔλλειψις. Sectatur, amat, vel quid tale subaudiendum est. *Donatus.*

95 *Sic, tenuiter*] Δεικτικῶς. *Sic* dicendum est, cum aliquo gestu. *Idem.*

Non multum habet quod det fortasse] Cum commiseratione amatoris adolescentis pronuntiandum est. *Idem.*

96 *Immo nihil, nisi spem meram*] Bene *spem:* quia amat. nemo enim sine spe amat. *Idem.*

Meram] Solam. *Idem.*

97 *Pater ejus rediit, an non*] Chremes scilicet. *Idem.*

Nondum] Subaudi, *venit*. Jam *non* plena negatio est. *Idem.*

Quid? senem quoad exspectatis vestrum] Animadvertite, *quid*, secundum morem quotidianum tum dici, quum sit transitus a mentione alterius rei ad alteram. Sic et supra, 'Quid pædagogus ille?' *Idem.*

98 *Quoad exspectatis vestrum*] *Quoad*, quamdiu. Et recte locutus est: quia adventus, finis est exspectationis. *Idem.*

99 *Sed epistolam ab eo allatam esse*

Digitized by Google

audivi] Mire paratur inopinatus subito adventus senis : nam ipse veniet, cujus epistolam sperat. *Idem.*

100 *Et ad portitores esse delatam*] More veterum magistri tributorum, id est, publicani, operam in portu dabant, inferendarum rerum et efferendarum vectigal exigentes. *Idem.*

Ad portitores] Ad eos qui in portu sunt. Et quo more hoc dixerit vide, Attico an Romano. *Idem.*

Portitores] Qui in portu, rebus inferendis et efferendis operam dabant. *Mer. Casaubonus.*

101 *Numquid, Geta, aliud me vis*] Absque illo argento, quo tibi a me opus fuit. *Donatus.*

Ut bene sit tibi] 'Αρχαϊσμὸς, pro nihil. *Idem.*

102 *Puer heus : nemon' huc prodit*] Moralis expressio : nam eos vocat, quibus initio egrediens dicebat, 'Si quis me quæret rufus.' *Idem.*

Cape, da hoc Dorcio]Ad κωφὸν πρόσωπον loquitur, *Dorcio. Dorcium* fœminum nomen est, ut Planesium, Glycerium. *Idem.*

Scena iii. Trochaicis et iambicis, acatalecticis et catalecticis constat scena, cum dimetro intermedio. Mss. vs. 2. duo ; *patrem nunc. extim.* duo ; *ubi adventi ejus in mentem venit.* vs. 5. omnes ; *non* pro *ne.* sed Priscianus lib. xv. retinet τὸ *ne,* et explicat. vs. 7. duo ; *fuisset tum illud mihi ægre al. d.* tertius ; *fuisset. istud mihi æ. a. d.* vs. 10. duo ; *deest* pro *defit.* vs. 14. omnes ; *jam depacisci morte cupio.* vs. 16. duo ; *ingenuam ac liberalem.* vs. 19. omnes ; *quod si tibi res cum lenone sit.* Bœclerus.

1 *Adeon' rem redisse, ut qui mihi consultum optime velit esse*] *In hac scena color vitæ est eorum qui id, quod immodice concupierint, spernunt postquam evenerit. quod apertiore sententia ostendit Poëta, dicendo,* Nostri nosmet pœnitet. *Donatus.*

Adeon' rem redisse] *Comparativa qualitas in hac scena est, inter Antiphonis vitam, et Phædriæ. Genus causæ demonstrativum. Contendunt autem, uter magis miser sit.* Idem.

Ut qui mihi consultum optime velit esse, Phædria] *Mira sententia, qua ostendit adolescentulos in peccatis neminem magis metuere, quam eos a quibus maxime diliguntur. Simulque inducitur rerum imminentium præstructio : in qua sic audax inducitur Phædria, ut defensor futurus sit : sic timidus Antipho, ut fugiturus sit.* Idem.

Ut qui mihi consultum optime velit esse, Phædria, patrem extimescam] Ferienda pronuntiatio in eo quod ait, 'Qui mihi consultum optime velit esse' hoc enim magis mirum est, ideo patrem timeri, quia consultum optime velit. *Idem.*

Adeon rem redisse] Primus hic versus trochaicus est tetrameter acatalecticus, item quartus, in quo ex libro Bembino legendum, *mi conscius sis.* item quintus ; sextus vero et septimus ejusdem generis, sed catalectici. item octavus, in quo in secunda sede est dactylus. secundus vero, ubi ex multis libris, etiam antiquissimis, et Donato legendum est, *patrem ut extimescam,* licet aliud, *ut,* præcedat : item tertius, nonus, et reliqui, octonarii iambici, præter unum dimetrum iambicum. *Faërnus.*

2 *Ubi in mentem ejus adventi venit*] Nota, *venire in mentem* veteres, non recordationis causa tantum, sed etiam recogitationis considerationisque posuisse. *Donatus.*

Ubi in mentem ejus adventi venit] Sic veteres genitivo casu proferebant. *Idem.*

In mentem ejus adventi venit] Cicero, 'Fac tibi paternæ legis Aciliæ veniat in mentem.' *Idem.*

Adventi venit] Multipliciter declinatur, et *adventi* et *adventus.* sic et in Andria, 'Nihil ornati, nihil tumulti.' *Idem.*

Adventi] Genitivus antiquus. Prisc. *Mer. Casaubonus.*

Digitized by Google

Venit] Legitur et *advenit*. Donatus.

3 *Incogitans*] Temerarius. 'Probus, incogitans,' inquit, 'in usu est: at non eodem modo Cogitans.' *Idem.*

Incogitans] Temerarius, præceps; quia pleraque mala potius ex incogitantia, quam ignorantia. Ideo Sen. (ut et alii passim Philosophi) 'Quid prodest,' inquit, 'aperta monstrare: plurimum interdum enim scimus, nec attendimus,' et mox, 'Itaque subinde reducendus es ad memoriam: non enim reposita illa esse oportet, sed in promptu.' *Mer. Casaubonus.*

Ita eum exspectarem, ut par fuit] *Exspectarem* nunc opperirer: alias, sperarem. *Donatus.*

4 *Quid istuc est*] Hæc interrogatio stomachosa est, extenuare volentis metum fratris: diversa enim sentit ob diversum amoris eventum. *Idem.*

Qui tam audacis facinoris mihi conscius sis] Proprie ad terrorem, qui de facinore loquitur, *conscium* dixit. *Idem.*

Rogitas? qui tam audacis facinoris] Bene timens inducitur Antipho, ut sit causa fugiendi. Ad hoc enim fugiet, ne ad amittendam conjugem cogatur, a patre ante errorem fabulæ patefactum. *Idem.*

5 *Quod utinam ne Phormioni*] Gravissime non Phormioni succenset, sed Phormionis invento. Et vide, ut et ipse se culpæ subtrahat. *Idem.*

Quod utinam] Et familiare est, initia rerum accusare eos, quos alicujus negotii pœnitet. *Idem.*

Quod utinam ne Phormioni] Vetus elocutio, *utinam ne*. Ennius in Medea, 'Utinam ne in nemore Pelio securibus cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes.' Et *ne*, non, accipiendum. *Idem.*

Quod utinam ne Phormioni id suadere in mentem incidisset] Vide, ut custodiat Poëta τὸ ἦθος personarum. antea servus: 'Est parasitus quidam Phormio, qui (illum dii omnes perduint) hoc consilium dedit.' at quanto honestius Antipho nihil mali imprecatur Phormioni, sed hoc tantum optat, ne in mentem venisset ei consilium dare et persuadere, quod cum tantis periculis esset conjunctum! Quæ sequuntur, connectenda sunt in hunc modum: 'At non cotidiana hæc cura angeret animum, dum exspecto quam mox veniat, qui hanc mihi adimat consuetudinem.' nota auctam ipso verborum tractu solicitam exspectationem. *Bœclerus.*

6 *Neu me cupidum eo compulisset*] Bene hoc addidit ad excusationem. potuit enim dici, *non consentires*. Donatus.

Eo compulisset] *Eo*, ad uxorem ducendam. an *eo* in tantum? *Idem.*

Cupidum] Ad nuptias scil. vel ad fictitiam illam dicam. *Mer. Casaubonus.*

Quod mihi est principium mali] Bene, quasi caput mali non in amore sit, sed in nuptiis. *Donatus.*

Quod mihi principium est mali] Virgil. *Prima mali labes.* vel, quod mihi præcipuum malum, ut ἀρχὴ apud Græcos, interdum: et ראשית apud Hebr. *Mer. Casaubonus.*

7 *Non potitus essem*] More hominum loquitur: credit enim ex sequenti satietate, quod potuerit abstinere amoribus suis. *Donatus.*

Non potitus essem] Ἀνθυποφορὰ μονομερής. Non enim, 'Sed potiri voluisti' posuit: ut ille, 'Verum anceps pugnæ fuerat fortuna.' *Idem.*

Fuisset] Hic enim utraque pars ponitur. *Idem.*

Fuisset tum illos mihi ægre aliquot dies] Quidam totum interrogative pronuntiant: nempe, 'Fuisset tum illos mihi ægre aliquot dies?' *Donat.*

8 *At non quotidiana cura hæc angeret animum*] Quum amatorie loquatur Antipho, errant qui putant eum pœnitere sui desiderii. nam si hoc est, nec maritus firmus videbitur fore. sed hoc dicit: facilius fuisse abstinere virgine intacta, quam ea cum qua

Digitized by Google

jam consueverit. et ideo subjungit, 'Dum exspecto quam mox veniat, qui hanc mihi adimat consuetudinem.' *Idem.*

Audio] *Audio* per εἰρωνείαν dicitur modo a contemnente dictum Antiphonis. *Idem.*

Audio] Omnia deridet Phædria, cupiens fructum amoris vel periculis adipisci. Est ergo *audio* εἰρωνεία, pro *non audio*, hoc est, nihil dicis. *Idem.*

Audio] Indignantis et cum impatientia audientis, hoc verbum. *Mer. Casaubonus.*

9 *Dum exspecto quam mox veniat*] Non *quando*, sed *quam cito:* quia timet. *Donatus.*

Qui adimat hanc mihi consuetudinem] Mire non amorem: tanquam amore carere potuerit, consuetudine non possit. Et nota proprietatem. nam *consuetudo* specialiter de coitu dicitur. *Idem.*

Consuetudinem] Usum fructumque amoris. *Mer. Casaubonus.*

10 *Aliis, quia defit, quod amant*] Magnificentius *aliis* dixit, quam si diceret *mihi.* Donatus.

Defit] Deest. Eun. act. II. sc. 2. 'Omnia habeo, neque quicquam habeo: nihil cum est, nihil defit tamen.' *Mer. Casaubonus.*

Tibi, quia superest, dolet] Laboravit, ut ostenderet, plus esse *dolet*, quam *ægre est.* et ideo insanum ait Antiphonem: qui in ea fortuna positus, quæ adversa et contraria est, idem patiatur quod miser. et est figura ὑπόζευξις. Nam ad utrumque, *ægre est*, sufficere potuit. Scire autem debemus, et pronuntiative, et per interrogationem, hoc ipsum pronuntiari posse. *Donatus.*

Tibi quia superest] Id est, eo quod desideras, abundas. Ordo est, *Tibi dolet, quia superest.* Idem.

11 *Amore abundas, Antipho*] Sic hoc pronuntiandum, quemadmodum solet cum stomacho dici vituperanti cibum, *non esuris*, aut, *pleno ventre es.* vult enim ostendere, satietatis hoc esse, non ratiocinationis, quod nunc queritur Antipho. *Idem.*

Amore abundas, Antipho] *Abundare* dicitur, qui successu prospero affluit. Lucilius libro tertio, 'Ille alter abundans Cum septem incolumis pinnis redit, ac recipit se.' *Idem.*

Amore abundas, Antipho] Hoc cum pronuntiatione infert. *Idem.*

Amore abundas] Τίκτει δὲ κόρος ὕβριν: ex nimia satietate lascivis, delicias facis. *Mer. Casaubonus.*

12 *Nam tua quidem hercle certo vita hæc expetenda*] Bene *certo:* quia supra omnia cum εἰρωνείᾳ dixit. *Donatus.*

Vita hæc expetenda] *Vita* dixit, ut ostenderet, etiamsi non felicitas, sed vita dicatur, optandam esse. *Vita* autem et mores significat, et animam, et alimentum, et spatium vivendi, et fortunam accidentem viventibus: ut modo. *Idem.*

Expetenda optandaque] Proprie dixit, *expetenda, optandaque:* omnia enim quæ amamus, aut industria, aut voto proveniunt, hoc est, aut in nobis sunt, aut in fortuna posita. *Idem.*

13 *Ita me DI bene ament, ut mihi liceat*] Necessario jurat: quia quod dicturus est, solis amatoribus videtur esse credendum. *Idem.*

Ita me DI bene ament, ut mihi liceat tamdiu, quod amo, frui] Opportunus locus, in quo ostendatur, quam magno amore sit possessus Phædria, cui par impenditur argumentum. *Idem.*

Tam diu, quod amo frui] Quamdiu uxore fruitur Antipho. An *tam diu*, δεικτικῶς? *Idem.*

Tam diu] Tantisper, hoc est, vel tantillo tempore. *Idem.*

Quod amo, frui] Deest *eo:* ut sit, *eo, quod amo, frui.* Idem.

14 *Jam depecisci morte cupio*] Pactionem transigere. *Idem.*

Jam depecisci mortem cupio] Αὐτίκα τεθναίην λεχέων ἐπιβήμενος Ἥρους. *Mer. Casaubonus.*

Digitized by Google

Tu conjicito cetera] Aut *cetera* abundat, aut deest *per:* ut sit, *per cetera.* Donatus.

15 *Quid ego ex hac inopia nunc capiam*] Infortunium scilicet. *Idem.*

Quid ego ex hac inopia nunc cap. et quid tu ex ist. c.] Ὁ ζῆλος φθόνου χαρακτηρίζεται, οὐχ ὅτι ἄλλῳ, ἀλλ' ὅτι οὐχὶ καὶ αὐτῷ ἐστι τὰ ἀγαθά. Vide Aristot. Rhet. 2. *Bœclerus.*

Et quid tu ex istac copia] Fructum ac felicitatem. *Donatus.*

16 *Ut ne addam*] Παράλειψις figura, in qua velut ex abundanti enumerantur adjecta. *Idem.*

Ut ne addam] Σχῆμα παράλειψις. Quod Græci, ἵνα μή. *Idem.*

Ingenuam, liberalem nactus es] Hoc natalium, illud morum est. *Idem.*

Sine sumptu, ingenuam, liberalem nactus es] Contra ea quæ patitur, ista posuit omnia. hujus in amore copiam: suam inopiam. hujus desiderium nullo constitisse sumptu: sibi a lenone fuisse emendam puellam. hujus ingenuam: suam servam. hujus liberalem: suam citharistriam. hunc nactum esse: se sectari tantum. hujus uxorem: amicam suam. hujus amorem maritalem esse: suum velut prodigi, velut scortatoris. *Idem.*

17 *Quod habes, ita ut voluisti*] *Voluisti* subdistinguendum est, et sic legendum *uxorem.* Erit enim ἐμφατικώτερον. *Idem.*

Ut voluisti, uxorem] Bona præparatio uxoris futuræ. *Idem.*

18 *Ni unum hoc desit, animus qui modeste istæc ferat*] *Modeste,* moderate. Sallustius libro secundo: 'Modestus ad omnia alia, nisi dominationem.' *Idem.*

Ni unum desit] Al. *ni unum hoc desit.* Mer. Casaubonus.

Modeste] Cum modo. *Donatus.*

Animus qui modeste istæc ferat] Virg. 'O fortunatos nimium bona si sua norint Agricolas.' Hor. 'Bene ferre magnam disce fortunam.' *Mer. Casaubonus.*

19 *Et si tibi res sit cum eo lenone*] *Et* modo non connexiva, sed inceptiva conjunctio est. Sallustius libro secundo, 'Et Pœni ferunt adversus a n c m*.' *Donatus.*

Et si tibi res sit, &c.] Ita Donatus legit: quem multæ editiones sequuntur. annotatque: 'Et, modo,' &c. Vide Guyet. *Bœclerus.*

Sentias] Sic alibi, 'Sit rogas? sensi.' *Donatus.*

20 *Ita plerique ingenio sumus omnes, Nostri nosmet pœnitet*] Παρέλκον tertium in Andria, 'Quod plerique omnes faciunt adolescentuli.' et est ἀρχαϊσμός: ut, 'Accede ad ignem hunc, jam calesces plus satis.' *Idem.*

Nostri nosmet pœnitet] Pœnitet eum, qui parum putat, ergo ipsi nos, inquit, nostra contemnimus. Sic et in Heautontimorumeno, 'At enim hic dices, Me, quantum hic operis fiat, pœnitet.' *Idem.*

Nostri nosmet pœnitet] Hor. 'Qui fit, Mecænas, ut nemo quam sibi sortem, Seu ratio dederit, seu fors objecerit, illa Contentus vivat, laudet diversa sequentes?' et quæ ibi sequuntur. *Mer. Casaubonus.*

22 *Cui de integro est potestas*] Post, deinceps. An de *integro,* id est, integris rebus? *Donatus.*

Quid velis; retinere, amare, amittere] An conjuncte legendum est, 'Quid velis retinere?' ut duo sint, 'amare, amittere:' quia et infra duo reddit, 'Ut neque mihi sit ejus amittendi, neque retinendi copia.' *Amittendi,* propter amorem, *retinendi,* propter patrem. *Idem.*

Amittere] And. act. v. sc. 3. 'Vis me uxorem ducere? hanc amittere? ut potero feram.' *M. Casaubonus.*

25 *Sed quid hoc est? video ne ego Getam currentem advenire huc*] O. l. s. *videon* habent: et, *huc advenire?* quæ collocatio versui, alioqui non bene procedenti, consulit, elidendo ex *quid* d; vel corripiendo *hoc.* versus autem est iambicus tetrameter catalecticus,

Digitized by Google

ita et sequens; si tamen ejus primam syllabam præcedenti attribuas; et ex o. fere l. s. hæc verba sic ordines, *quam hic nunc mihi nuntiet rem.* Faërn.

26 *Hei timeo miser*] Quam recte jam timet: quia in metu semper est præsaga mali mens. Et *hei* interjectio ingemiscentis est. ut, 'Hei mihi quantum Præsidium, Ausonia, et quantum tu perdis, Iule.' *Donatus.*

Scena iv. Satura est, ex Iambicis Octonariis acatalecticis et catalecticis, senariis, dimetris, et Trochaicis septenariis. vs. 1. Mss. meorum unus; *reppereris.* sicut et Priscianus legit lib. vii. vs. 2. omnes; *impediunt.* vs. 10. omnes; *heu me mis. tum mihi paveo.* vs. 13. omnes; *aliquid corrasissem.* et vs. 20. *uno verbo exp.* vs. 21. duo; *intellextin.* unus; *intellexistin'.* vs. 27. duo; *quam maxime,* pro *cum maxime.* vs. 30. duo, ut ed. unus; *aliquid gravius.* vs. 32. duo; *quin abeam.* vs. 33. omnes; *quid si sic assimulabo.* unus; *vultum contempl. hunc.* vs. 34. omnes; *quid si sic? sat est.* vs. 35. duo; *sic respondeas.* vs. 37. unus; *vi coactum te esse et victum lege jud.* alter; *vi dic coactum te et lege, judicio.* vs. 43. *τὸ pendens* a duobus abest. vs. 48. duo; *noxam.* vs. 50. duo; *potes.* vs. 52. omnes; *insidiis,* absque præpositione. *Bœclerus.*

Nullus es, Geta] *In hac scena servi concurrentis officium est, tendens ad perturbationem Antiphonis, quem oportet abesse a conspectu patris usque ad cognitionem rerum, et καταστροφὴν fabulæ.* Donatus.

1 *Consilium celere*] *Hoc celere* Neutraliter dicitur. *Idem.*

Nullus es] Periisti, actum est de te. *Mer. Casaubonus.*

2 *Subito tanta te impendent mala*] Accusativo casu *impendent.* aut ἀναστροφὴ, pro, *in te pendent mala.* Quum supra *Nullus es, Geta,* dixerit, hic transitum fecit ad primam personam. *Donatus.*

Nota in uno versu quam potentia frequentium verborum momenta! *Ita* (statim exspectationi movendæ aptum est) *nunc* (a tempore) *imparatum* (a statu personæ) *subito* (ab eventu) *tanta* (a comparatione) *te* (a demonstratione personæ) *impendent* (a repræsentatione periculi) *mala,* per cumulationem. Mirus ubique artifex est Poëta noster, in attollendis aut repræsentandis, frequentatione quadam verborum, sententiis, quæ affectum habent aut faciunt. *Bœclerus.*

Imparatum] Cic. 'Quoniam multum potest provisio animi et præparatio.' *Mer. Casaubonus.*

Te impendent] Antique pro, *impendent tibi.* Plaut. 'Impendent in te.' *Idem.*

3 *Qui neque uti devitem, scio*] Ruina aut vitanda est, aut extrahenda sunt ex ea corpora quæ oppresserit. *Donatus.*

Devitem] Ante quam irruant. *Idem.*

Inde extraham] Quum irruerint. *Idem.*

4 *Nam non potest celari nostra diutius jam audacia*] Bene *nostra:* quia ipse partem maximam culpæ sustinet, ut magister. *Idem.*

Celari] Nigidius, *celari,* quærit utrum plenum sit, an pressum. *Idem.*

5 *Quæ si non astu providentur*] Hic versus totidem elementis legitur in Andria i. 3. 3. ne quis miretur infra ii. 4. 2. repeti versum positum in Adelphis iii. 3. 54. *Bœclerus.*

Quæ si non astu providentur, me aut herum pessum dabunt] Ex Andr. integer hic versus, act. i. sc. 3. ubi vide. *Mer. Casaubonus.*

Quæ si non astu, &c.] Delendus hic versus. ejus non meminit excerptor; nil ad sensum facit; in libris veteribus apparet nullus. *Faber.*

6 *Quidnam ille commotus venit*] Modo *commotus,* perturbatus atque conterritus. *Donatus.*

Quidnam ille commotus] Hic ostendit Poëta, idcirco confusum Getam

Digitized by Google

induci, ut de ejus metu Antipho terreatur. *Idem.*

Quidnam ille commotus] Hos versus ita ordinamus, partim ex ratione metrica, partim etiam adjuti ab libro Bembino: An. *Quidnam ille commotus venit?* | Ge. *Tum temporis mihi punctum ad hanc rem est, herus adest.* An. *quid istuc mali est?* Versus iambici sunt, prior dimeter, posterior octonarius. *Faërnus.*

7 *Tum, temporis punctum mihi*] *Punctum*, pro momentum. ut Lucilius in decimoquarto, *puncto uno, hora* * et qui quoque invasit. *Donatus.*

Punctum] Angustissimum spatium. *Idem.*

Punctum] Momentum. *Mer. Casaubonus.*

Ad hanc rem] Ad deliberandum quod ago. *Donatus.*

Herus adest] Vultu tristi ac superciliis arduis hoc dicendum est. *Idem.*

Quid istuc mali est] Mire πρὸς τὸ *herus adest*, *Quid istuc mali est* posuit, ex persona Antiphonis: cui pro calamitate est patris adventus. *Idem.*

8 *Quod quum audierit*] Scilicet quod uxorem duxit Antipho. *Idem.*

Quod quum audierit] Bene non addidit quid: secum enim loquitur. *Idem.*

Quod ejus remedium inveniam iracundiæ] Plus est, quam si diceret, *nullum.* Idem.

Quod ejus remedium inveniam iracundiæ] Proprie, *remedium*, quasi iracundia morbus sit. *Idem.*

9 *Loquarne? incendam*] Quia iracundia ignis est. *Idem.*

Taceam? instigem] *Instigari* proprie fera dicitur. *Idem.*

Loquarne? incendam. taceam? instigem] Σχῆμα διαπόρησις. Duo sunt quæ fieri in placando solent: aut loqui, aut tacere. Sed quid vult sibi, *purgem me?* quum idem sit *loquar?* an quia potest purgatio et per defensorem patronumve induci? sic quidam putant. Sed melius est hoc, ut perturbatæ et servilis imperitæque personæ verba sine arte esse, et vim significati non habere. *Idem.*

Purgem me? laterem lavem] Παροιμία, πλίνθον πλύνεις. *Idem.*

Loquarne? ... purgem me] Donatus cum non posset explicare, quid differrent hic *loqui*, et *purgare se;* denique illuc confugit, ut dicat: 'Perturbatæ,' &c. Nunquam id facit Terentius, crede mihi. *loquarne?* i. e. an interroganti de re tota hero respondeam? *taceam?* nihil respondendo. *purgem me?* a me culpam omnem et suspicionem amoliendo. *Bœclerus.*

Laterem lavem] *Laterem* hic non aliud intelligendum quam massam vel ex argilla vel luto, maceriis ædificandis idoneam, non igne, sed sole induratam, quæ cum non sit nisi lutum exsiccatum, quanto magis eam lavas, eo magis lutescit et in cœnum resolvitur, multis probat Nannius, Miscellan. l. xx. Aliud igitur *later*, simpliciter: aliud *later coctilis* (quanquam is vulgo *later* vocetur) in duritiem lapideam excoctus. *Mer. Casaubonus.*

10 *Eheu me miserum*] Hic et sequens versus trochaici tetrametri acatalectici sunt. *Faërnus.*

Quum mihi paveo] *Quum*, *præter quam quod* significat modo. *Donatus.*

Tum Antipho me excruciat animi] Τῷ ἰδιωτισμῷ, pro eo quod est, propter Antiphonem me excrucio. *Idem.*

Me excrucio animi] Sic in Hecyra, 'Fecit, animi ut incertus foret.' Genitivo enim casu veteres figurabant hanc locutionem. *Idem.*

11 *Ejus me miseret: ei nunc timeo*] *Miseret* præteritorum, *timeo* de futuris. *Idem.*

Ejus me miseret: ei nunc timeo: is nunc me retinet] Figura πολύπτωτον, *ejus, ei, is.* Idem.

Is nunc retinet] Si *retinet*, quomodo *excruciat?* Idem.

Nam absque eo esset] Si ad eum res

Digitized by Google

non pertineret: id est, si meum tantummodo peccatum esset hoc ipsum. *Idem.*

Absque eo esset] Eleganter sic, quod vulgo, propter illam, aut, ex illius intuitu. ita Plaut. in Persa: 'Si absque me foret,' et Menæchm. 'Nam absque eo esset, hodie nunquam ad solem occasum viverem.' *Mer. Casaubonus.*

12 *Recte ego mihi vidissem, et senis essem ultus iracundiam*] Facete servus occasionem melioris conditionis esse existimat fugæ causam, tanquam sibi per eam et libertatis genus præstare posset et prædam. *Donatus.*

Recte ego mihi vidissem] Ut dicimus, *vide tibi*, et *videte vobis*. Et recte, *vidissem*, *ἀντὶ τοῦ providissem*. Idem.

Recte ego mihi vidissem] Providissem. *Mer. Casaubonus.*

Et senis essem ultus iracundiam] *Senis* maluit, quam *domini*, dicere, ut in ipso nomine et hortamentum impune fugiendi appareat. et simul quia non *iram*, sed *iracundiam* dicturus erat. nam *ira* de causa, *iracundia* de moribus. *Donatus.*

Et senis ultus essem iracundiam] Non dixit *evasissem*, sed *ultus essem*. faciunt enim servi fugiendo, ut dominos pœniteat iratos fuisse. *Idem.*

Ultus essem] Sic Virgilius, 'Ulta virum, pœnas inimico a fratre recepi.' *Idem.*

13 *Aliquid convasassem*] Figuratum est a colligendis vasis. *Idem.*

Convasassem] Ad furtum et fugam parassem, collegissem. Hor. 'Formidare malos fures, incendia, servos, Ne te compilent fugientes.' *M. Casaubonus.*

Hinc me conjicerem] Recte ego mihi vidissem. *Donatus.*

Protinus in pedes] *Protinam* fuit: et sic Nigidius legit. *Idem.*

Protinam] Protinus, illico. *M. Casaubonus.*

14 *Quam hic fugam*] 'Conjicerem in pedes.' *Donatus.*

Aut furtum parat] 'Aliquid convasassem.' *Idem.*

Quam hic fugam, aut furtum parat] Secunda ἀπόδοσις. prius enim furtum, quam fuga occurrere debuit. *Idem.*

15 *Sed ubi Antiphonem reperiam*] *Sed*, pro ergo: ut sit, Ergo ubi Antiphonem reperiam? An *sed* finis superioris sententiæ est? ut Sallustius, 'Sed Metellus in ulteriore provincia.' *Idem.*

Reperiam] Si alicubi cesset. *Idem.*

Aut qua quærere insistam via] Si alicubi ambulet. omnis enim qui quæritur, aut cessat, aut ambulat. *Idem.*

16 *Te nominat*] Ad hoc diu auditur Geta, et ipse non videt adolescentes: ut plus illis terroris incutiat, dum secum loquitur. *Idem.*

Nescio quod magnum hoc nuntio exspecto malum] Diserte locutus est, *Nescio quod magnum hoc nuntio exspecto malum*: pro eo quod est, *Nescio quod magnum malum hunc mihi nuntiaturum arbitror*. Idem.

17 *Domum ire pergam*] Hoc nos ἐλλειπτικῶς dicimus, *Domum pergam*. Idem.

Ibi plurimum est] Ostendit ab initio se domum pergere, et sic videtur deliberasse. *Idem.*

Ibi plurimum est] Scilicet propter amorem uxoris suæ. *Plurimum* τὸ πλεῖστον. *Idem.*

Revocemus hominem] Comice et moraliter addidit *hominem*. Idem.

18 *Hominem.* AN. *sta ilico.* GE. *hem*] Hic versus videtur monometer trochaicus hypercatalecticus. *Faërnus.*

Sta illico] Ille, *Revocemus hominem*, dixit: hic, non progredi jussit. *Donatus.*

19 *Satis pro imperio quisquis es*] Hic ostendit, culpæ conscientiæ nullam auctoritatem reliquam in magistro Geta. *Idem.*

Satis pro imperio] Id est, imperiose. *Idem.*

Satis pro imperio, quisquis es] Satis

imperiose loqueris, quisquis es. *Mer. Casaubonus.*

Satis pro imperio] Hoc legerat Rufinus: nam apud Josephum vertens, δεσποτικώτερον, dixit, *pro imperio*, id est, imperiose; et id quidem optime, ut multa alia. Sic et Livius. *Faber.*

20 *Cedo, quid portas, obsecro? atque id si potes, verbo expedi*] Mire expressit affectum de timore properantis. *Cedo quid portas, obsecro?* Ut, 'Si vera feram, si magna rependam.' Nam *ferre* et *portare*, de negotiis majoribus dicitur. *Donatus.*

Verbo expedi] Deest, uno. *Idem.*

Eloquere] Aliter ostendit, quid est, *verbo expedi*, dicendo *eloquere*. Idem.

Modo apud portum] *Patrem vidi*, dicturus Geta, præventus est ab eo, quem timor intelligentem fecerat. *Id.*

Hem] Propria et sua cuique personæ exhibuit: celeritatem ex præsagio metuenti Antiphoni: et tarditatem intellectus quieti pectoris securo Phædriæ. *Idem.*

22 *Quid agam*] Jam fiet Antipho, et adhuc non intelligit Phædria. *Id.*

Hujus patrem vidisse me, patruum tuum] Mire Poëta Antiphoni minus quam oportet, et Phædriæ plus quam oportet, facit loqui nuntium. Ille enim pene divinat ex metu, hunc tardum securitas facit. *Idem.*

Hujus patrem vidisse me, patruum tuum] Reddit utrique proprium: ut et ille qui timebat, paucis intelligeret: et ille qui securus erat, pluribus edoceretur. *Idem.*

23 *Nam quod ego huic nunc subito*] *Nam* aut subjunctiva conjunctio est superiori dicto, quod ait, *quid agam?* aut ἀναστροφὴ est. *Nam quod*, pro *quodnam*. Idem.

Huic subito exitio remedium] *Subito*, et adverbium, et nomen est. 'Quum subito assurgens fluctu nimbosus Orion.' *Idem.*

Inveniam miser] Quum *ego* supra dixerit, ἐμφατικῶς addidit, *miser*. Id.

24 *Quod si eo meæ fortunæ redeunt*] Tragice amator hoc negotium fortunas omnes dixit esse. *Idem.*

Fortunæ redeunt] Bene *redeunt*: quasi in pejus, et a processu retro, et in deterius. *Idem.*

Phanium, abs te ut distrahar] Amatoria προσφώνησις per ἀποστροφήν. *Id.*

Abs te ut distrahar] Non dixit, *a me detraheris*. Et vide verbum vim cohærentis ostendere. *Idem.*

25 *Nulla est mihi vita expetenda*] *Nulla* pro *non*. Aut *nullius conditionis*. quasi dicat, Ne deorum quidem vita mihi dulcis est sine te. *Idem.*

Nulla est mihi vita expetenda] Sine Phanio. *Idem.*

26 *Tanto magis te advigilare*] *Ad* vim auctivam nunc habet: ut *adlaudabile*, *admirabile*. Idem.

Fortis Fortuna adjuvat] Παροιμία. Et *fortis* accusativus pluralis est. *Idem.*

Fortes Fortuna adjuvat] Sententiam hanc proverbii vice Cicero cum ἐλλείψει effert III. de Finib. 4. 'Sed Fortuna fortes. quare conare quæso.' cum explicatione II. Tuscul. 4.: 'Fortes enim non modo Fortuna adjuvat, ut est in vetere proverbio, sed multo magis ratio, quæ quibusdam quasi præceptis confirmat vim fortitudinis.' Qualia qui amat, plerumque apud Joh. Weitzium diligenter congesta reperiet. nostri enim instituti ratio illuc non pertinet. quod semel monendum est. *Bœclerus.*

Fortes Fortuna adjuvat] Sall. 'Non votis neque suppliciis muliebribus auxilia deorum parantur. vigilando, agendo, bene consulendo, prospere omnia cedunt. ubi socordiæ atque ignaviæ te tradideris, nequicquam deos implores: irati infestique sunt.' Οὐκ ἔνι δ' αὖ τὸν ἀργοῦντα οὐδὲ φίλοις ἐπιτάττειν ὑπὲρ αὐτοῦ τι ποιεῖν, μήτι γε τοῖς θεοῖς. *Mer. Casaubonus.*

27 *Non sum apud me*] Id agitur, ut supra diximus, quemadmodum Antipho præsens non sit: quem neque convenit contra patrem aliquid di-

Digitized by Google

cere, neque rursum præsentem opprimi a patre ex argumento. *Donatus.*

Atque opus est nunc quum maxime, ut sis, Antipho] *Apud te* subauditur. *Id.*

28 *Nam si senserit te timidum pater esse, arbitrabitur commeruisse culpam*] Sic Sallustius in Historia, 'Ita fiducia, quam argumentis purgatiores dimittuntur.' *Idem.*

Nam si te senserit timidum] *Timidum*, pro timentem. Ut Virgilius: 'Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle.' *Idem.*

Commeruisse culpam] Pro *commisisse.* Idem.

Nam si te senserit] O. l. s. et Donatus, *nam si senserit te.* ut et exigit versus. *Faërnus.*

29 *Hoc verum est*] Congrue fit, ut et Geta et Phædria audaciores sint, qui et absque amore sunt: et hos oportet objici pro Antiphone irato seni. *Donatus.*

Non possum immutarier] Vim negantis hoc habet, quod ait *immutarier:* ostendit enim naturæ suæ timiditatem nullis adhortationibus ejici posse. *Idem.*

30 *Quid faceres si aliud gravius tibi nunc faciundum foret*] Bene *gravius:* quia hoc grave: ut videas, ipsam adhortationem vim habere concedentis, grave esse quod geritur. *Idem.*

31 *Quum hoc non possum, illud minus possem*] Hoc intulit παρὰ προσδοκίαν. Nam videbatur hac interrogatione adduci posse ad sententiam percontantis. et hæc ars est dialectica contra ἐπαγωγὴν, quum male respondendo, callide interrogantis interrumpimus argumentum. *Idem.*

Hoc nihil est, Phædria: ilicet] Utrum *hoc* relativum? an *hoc* cum contemptu, pro, Hic Antipho nihil est? Sic Cicero in Verrinis, 'Etsi hoc nescio, quid nugatorem sciebam?' pro *hunc.* Idem.

Ilicet] Semper *ilicet* finem rei significat, ut *actum est.* Idem.

Ilicet] Per συγκοπήν. Sic judices de consilio demittebantur, suprema dicta quum præco pronuntiasset, *ilicet:* quod significat *ire licet.* Idem.

Ilicet] Frustra hæc a nobis dicuntur, res conclamata est. vel, hic Antipho homo nihil est, actum est de illo. Eun. act. II. sc. 3. 'Ilicet: desine: jam conclamatum est.' vide ibi. *Mer. Casaubonus.*

32 *Quin abeo*] Hic terrore commovet Antiphonem. et *quin* dicit, pro *cur non.* Donatus.

Et quidem ego] Ordo, Et ego quidem. et deest *abeo.* Idem.

33 *Quid si assimulo*] Audacem scilicet. *Idem.*

Obsecro, quid si assimulo? satin' est] Adeo morale vitium est ex conscientia pavor, ut ipse quoque Antipho nitatur contra, neque quicquam promoveat. *Idem.*

Satin' est] Hic locus actoris magis quam lectoris est. ostenditur enim conari ad simulandam audaciam, quo magis ridicula est, formidolosa persona. *Idem.*

Satin' est] Vultum mutat, et ad confidentiam se componit Antipho ut abeuntes, aut abire simulantes retineat. *Mer. Casaubonus.*

Garris] Nugæ. *Idem.*

34 *Propemodum*] Et hoc non plenæ consensionis est, quod ait *propemodum.* Donatus.

Sat est] Non dixit, *bene est*, sed *sat est.* et vide vix ad hoc ipsum esse perventum. *Idem.*

35 *Hem istuc serva*] Dicendo *serva*, ostendit jam incipere deperire, quod finxit atque assimulavit audaciæ. *Id.*

Hem istuc serva: et verbum verbo, par pari ut respondeas] Animadverte, et quid doceat et commachinetur artifex poëta, qui debitum reddat rebus atque personis. *Idem.*

Verbum verbo, par pari] Duo dixit: non tantum *verbum verbo*, sed *par pari.* Idem.

Verbum verbo, par pari ut respondeas] Quid hoc sit, non melius potest

Digitized by Google

intelligi, quam ex contentione Demiphonis et Phædriæ scena sequenti. quod enim Antipho subterfugit, Phædria probe implevit officium. *Bœclerus.*

36 *Ne te iratus suis sævidicis dictis protelet*] Causalem vim habet quod ait hoc, *iratus:* hoc est, qui ob præsentem iram vehementius tecum agat. *Protelet* et *protelum* a πρὸ et ἑλεῖν dictum est, quod est *ante* et *trahere.* Alii ab assiduo telorum jactu existimant dici. ut Lucretius, 'Undique protelo plagarum continuato,' hoc est, tenore. *Donatus.*

Protelet] Protrahat, præveniat, exagitet. *Idem.*

Sævidictis] Alii, *sævidicis dictis.* M. Casaubonus.

Protelet] Protrahat, præveniat, exagitet. D. Vel, longe arceat, abigat. Plaut. Argum. Mercat. 'Eam domi deprehensam conjux illius Vicini scortum insimulat: protelat virum.' *Idem.*

Scio] Apparet hoc verbum eo vultu dici, ut manifestum sit, absenti animo esse eum qui loquitur. *Donatus.*

37 *Vi coactum te esse invitum*] Mira brevitas, in quo tota defensio continetur. et subauditur, *fac respondeas,* aut quid tale. *Idem.*

Vi coactum te esse invitum, lege, judicio] Oratorie divisit rem unam, ut major videretur. 'Necessitas legis' intelligitur. *Jus* dicitur *cogere* Adelph. III. 5. 44. et Phorm. II. 1. 6. sententiis scilicet judicum, secundum jus et leges pronuntiantium. ita vs. 49. hujus scenæ, defensionem facilem significare volens, partitione amplificavit et in majus audiri fecit: 'Justam illam causam, facilem, vincibilem, optimam.' promta defensio, et simplex: *lex coëgit.* Bœclerus.

Invitum] Bene idem repetit ad confirmandam memoriam trepidantis. non enim diversa sunt, sed repetuntur, ut teneri possit id, quod causæ opus est. Nam *vi coactum esse,* idem significat quod *invitum.* An ideo *vi coactum invitum,* jungendum est, quia interdum etiam ipsi nos cogimus propria voluntate? ut ipse in Andria, 'Tu coactus tua voluntate es.' *Donatus.*

Tenes] Exquisite addidit *tenes:* ut appareat, Antiphonem vultu ostendere, quod horum nihil perturbatus advertat. *Idem.*

38 *Sed quis hic est senex*] *Sed,* ut diximus, transitum significat ad aliam rem, ab ea quæ agebatur. *Idem.*

Quem video in ultima platea] Sic dixit *ultima platea,* quemadmodum Virgilius, 'Imas Obsedere fores.' *Id.*

In ultima platea] In ulteriore plateæ parte. ut *imæ fores,* i. e. forium pars ima, &c. *Mer. Casaubonus.*

Ipsus est] Et quia timidior est: et quia postea de proximo ipse agnoscit magis. *Donatus.*

39 *Non possum adesse*] Apparet, ex conspectu patris magis confundi, quam ex nuntio adventus ejus, filium. *Idem.*

Quo abis] *Abis, Antipho?* Sic Virgilius: 'Quo fugis, Ænea?' Et, 'Quo fugitis, socii?' Sic enim loquitur, qui vult ostendere conditionem locorum, in qua perverso modo alius petatur, alius linquatur. *Idem.*

Ah, quid agis] Et perturbati intercessoris est dicere, *quid agis?* ut in Andria, 'Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum?' *Idem.*

40 *Mane, mane, inquam*] Omnia hæc habent singularem vim in se revocantis. *Idem.*

Egomet me novi, et peccatum meum] Duo dixit; et 'Hominem pavidum,' et 'Peccatum grave.' *Idem.*

Egomet me novi, et peccatum meum] Et natura, et ex conscientia criminis admissi (quod juvenem et ingenuum decebat) pavidus. *Mer. Casaubonus.*

41 *Vobis commendo Phanium, et vitam meam*] Comice, duobus duo retulit: Me et peccatum meum, Phanium et vitam meam. Et animad-

Digitized by Google

verte, quod amator prius ponit Phanium, quam vitam suam. *Donatus.*

42 *Geta, quid nunc fiet?*] Apparet, hæc sic pronuntianda, quasi adhuc tuto dicantur. *Idem.*

Tu jam lites audies: ego plectar pendens] Non intulit quod quærebatur: sed verba sunt hominis omnia desperantis. *Idem.*

Tu jam lites audies: ego plectar pendens] Tu audies, ego verberabor. ut alibi, 'Tibi erunt parata verba, huic demum verbera.' Quod ipsum mire: non, *facies lites*, sed *audies*. Idem.

42. 43 *Tu jam lites audies: ego plectar*] Bene Donatus hunc comparavit locum Heaut. II. 3. 115.: 'Tibi erunt parata verba, huic homini verbera.' ἐκ παραλλήλου enim hæc dicuntur. *Bœclerus.*

43 *Ego plectar pendens*] *Plectar*, feriar: unde et *plectrum*, et *plagæ* dictæ. *Donatus.*

44 *Sed quod modo hic nos*] Deest *tamen:* ut sit, *sed tamen.* Idem.

Sed quod modo hic nos Antiphonem monuimus, id nosmet ipsos facere oportet, Phædria] Sulpicius in præstantissima ad Cicer. Epist. 'Denique noli te oblivisci Ciceronem esse, et eum qui aliis consueveris præcipere, et dare consilium; neque imitare malos medicos, qui in alienis morbis profitentur se tenere medicinæ scientiam, ipsi se curare non possunt: sed potius quæ aliis tute præcipere soles, ea tute tibi subjice, atque apud animum propone.' Heaut. act. v. sc. 1. 'Nonne id flagitium est, te aliis consilium dare,' &c. *Mer. Casaubonus.*

45 *Id nosmet ipsos facere oportet*] Quia *nos* supra dixit in significatione actus proprii, *ipsos* addit. *Donatus.*

46 *Aufer mihi; oportet*] Τῷ ἀττικισμῷ addidit *mihi.* sine hoc enim plena sententia est. *Idem.*

Aufer mihi] Redundat τὸ *mihi:* ut et infra, act. v. sc. 6. 'Sed ego nunc mihi cesso.' Ita *tibi*, et *nobis:* haud raro. *Mer. Casaubonus.*

Quin tu quod faciam, impera] Mire ad omnia paratum se indicat, qui *impera* dicat servo. *Donatus.*

Quin tu, quid faciam, impera] Omnem ab officio, aut necessitate argumentationem missam fac, quæ non opus est, cum libenter ac sponte, quicquid faciendum suggesseris, obire paratus sim. *M. Casaubonus.*

47 *Meministin' olim ut fuerit vestra oratio*] Mire et consilio et oratione compendiosus est: quo magis Phædriam propriis consiliis ac domesticis permoveret. *Donatus.*

Ut fuerit vestra oratio] Ut magis excitaret, non *nostra* dixit, sed *vestra.* Idem.

48 *In re incipiunda*] *Incipiunda* proprie, quasi de re magna, dicit. Sic alibi, 'Vide quod inceptet facinus.' *Idem.*

Ad defendendam noxiam] *Noxiam* nunc culpam: alias pœnam. Et est ἐπένθεσις, ab eo quod est *noxam:* et hoc factum est propter iambum. *Idem.*

49 *Justam illam causam, facilem, vincibilem, optumam*] Considera singula, et invenies et naturali ordine, et per αὔξησιν dicta. *Causam* pro defensione posuit, et *vincibilem*, quæ facile vincat. *Idem.*

50 *Nunc ipsa est opus ea*] Causa scil. *Idem.*

51 *Meliore et callidiore*] Bene *meliore et callidiore:* quia tunc prolusio fuit, nunc ipsum prælium. *Idem.*

Fiet sedulo] Παρέλκον *sedulo.* nam suffecerat, *fiet.* Idem.

52 *Nunc prior adito tu*] *Adito*, quasi ad prælium. Virgilius, 'Nec quisquam ex agmine tanto Audet adire virum.' *Idem.*

Ego in insidiis hic ero] Tota μεταφορὰ de re militari est. *Idem.*

In insidiis] *In subsidiis*, apud Priscian. *Mer. Casaubonus.*

In subsidiis] Hanc lectionem in textum recepi ex Prisciano. Illa altera, *in insidiis*, vitiosa est. *Faber.*

53 *Succenturiatus*] *Succenturiati* di-

Digitized by Google

intelligi, quam ex contentione Demiphonis et Phædriæ scena sequenti. quod enim Antipho subterfugit, Phædria probe implevit officium. *Bœclerus.*

36 *Ne te iratus suis sævidicis dictis protelet*] Causalem vim habet quod ait hoc, *iratus:* hoc est, qui ob præsentem iram vehementius tecum agat. *Protelet* et *protelum* a πρὸ et ἑλεῖν dictum est, quod est *ante* et *trahere*. Alii ab assiduo telorum jactu existimant dici. ut Lucretius, 'Undique protelo plagarum continuato,' hoc est, tenore. *Donatus.*

Protelet] Protrahat, præveniat, exagitet. *Idem.*

Sævidictis] Alii, *sævidicis dictis.* M. Casaubonus.

Protelet] Protrahat, præveniat, exagitet. D. Vel, longe arceat, abigat. Plaut. Argum. Mercat. 'Eam domi deprehensam conjux illius Vicini scortum insimulat: protelat virum.' *Idem.*

Scio] Apparet hoc verbum eo vultu dici, ut manifestum sit, absenti animo esse eum qui loquitur. *Donatus.*

37 *Vi coactum te esse invitum*] Mira brevitas, in quo tota defensio continetur. et subauditur, *fac respondeas*, aut quid tale. *Idem.*

Vi coactum te esse invitum, lege, judicio] Oratorie divisit rem unam, ut major videretur. 'Necessitas legis' intelligitur. *Jus* dicitur *cogere* Adelph. III. 5. 44. et Phorm. II. 1. 6. sententiis scilicet judicum, secundum jus et leges pronuntiantium. ita vs. 49. hujus scenæ, defensionem facilem significare volens, partitione amplificavit et in majus audiri fecit: 'Justam illam causam, facilem, vincibilem, optimam.' promta defensio, et simplex: *lex coëgit.* Bœclerus.

Invitum] Bene idem repetit ad confirmandam memoriam trepidantis. non enim diversa sunt, sed repetuntur, ut teneri possit id, quod causæ opus est. Nam *vi coactum esse*, idem significat quod *invitum.* An ideo *vi coactum invitum*, jungendum est, quia interdum etiam ipsi nos cogimus propria voluntate? ut ipse in Andria, 'Tu coactus tua voluntate es.' *Donatus.*

Tenes] Exquisite addidit *tenes:* ut appareat, Antiphonem vultu ostendere, quod horum nihil perturbatus advertat. *Idem.*

38 *Sed quis hic est senex*] *Sed*, ut diximus, transitum significat ad aliam rem, ab ea quæ agebatur. *Idem.*

Quem video in ultima platea] Sic dixit *ultima platea*, quemadmodum Virgilius, 'Imas Obsedere fores.' *Id.*

In ultima platea] In ulteriore plateæ parte. ut *imæ fores*, i. e. forium pars ima, &c. *Mer. Casaubonus.*

Ipsus est] Et quia timidior est: et quia postea de proximo ipse agnoscit magis. *Donatus.*

39 *Non possum adesse*] Apparet, ex conspectu patris magis confundi, quam ex nuntio adventus ejus, filium. *Idem.*

Quo abis] *Abis, Antipho?* Sic Virgilius: 'Quo fugis, Ænea?' Et, 'Quo fugitis, socii?' Sic enim loquitur, qui vult ostendere conditionem locorum, in qua perverso modo alius petatur, alius linquatur. *Idem.*

Ah, quid agis] Et perturbati intercessoris est dicere, *quid agis?* ut in Andria, 'Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum?' *Idem.*

40 *Mane, mane, inquam*] Omnia hæc habent singularem vim in se revocantis. *Idem.*

Egomet me novi, et peccatum meum] Duo dixit; et 'Hominem pavidum,' et 'Peccatum grave.' *Idem.*

Egomet me novi, et peccatum meum] Et natura, et ex conscientia criminis admissi (quod juvenem et ingenuum decebat) pavidus. *Mer. Casaubonus.*

41 *Vobis commendo Phanium, et vitam meam*] Comice, duobus duo retulit: Me et peccatum meum, Phanium et vitam meam. Et animad-

Digitized by Google

verte, quod amator prius ponit Phanium, quam vitam suam. *Donatus.*

42 *Geta, quid nunc fiet?*] Apparet, hæc sic pronuntianda, quasi adhuc tuto dicantur. *Idem.*

Tu jam lites audies: ego plectar pendens] Non intulit quod quærebatur: sed verba sunt hominis omnia desperantis. *Idem.*

Tu jam lites audies: ego plectar pendens] Tu audies, ego verberabor. ut alibi, 'Tibi erunt parata verba, huic demum verbera.' Quod ipsum mire: non, *facies lites*, sed *audies.* Idem.

42. 43 *Tu jam lites audies: ego plectar*] Bene Donatus huc comparavit locum Heaut. II. 3. 115.: 'Tibi erunt parata verba, huic homini verbera.' ἐκ παραλλήλου enim hæc dicuntur. *Bœclerus.*

43 *Ego plectar pendens*] *Plectar*, feriar: unde et *plectrum*, et *plagæ* dictæ. *Donatus.*

44 *Sed quod modo hic nos*] Deest *tamen:* ut sit, *sed tamen.* Idem.

Sed quod modo hic nos Antiphonem monuimus, id nosmet ipsos facere oportet, Phædria] Sulpicius in præstantissima ad Cicer. Epist. 'Denique noli te oblivisci Ciceronem esse, et eum qui aliis consueveris præcipere, et dare consilium; neque imitare malos medicos, qui in alienis morbis profitentur se tenere medicinæ scientiam, ipsi se curare non possunt: sed potius quæ aliis tute præcipere soles, ea tute tibi subjice, atque apud animum propone.' Heaut. act. v. sc. 1. 'Nonne id flagitium est, te aliis consilium dare,' &c. *Mer. Casaubonus.*

45 *Id nosmet ipsos facere oportet*] Quia *nos* supra dixit in significatione actus proprii, *ipsos* addit. *Donatus.*

46 *Aufer mihi; oportet*] Τῷ ἀττικισμῷ addidit *mihi.* sine hoc enim plena sententia est. *Idem.*

Aufer mihi] Redundat τὸ *mihi:* ut et infra, act. v. sc. 6. 'Sed ego nunc mihi cesso.' Ita *tibi,* et *nobis:* haud raro. *Mer. Casaubonus.*

Quin tu quod faciam, impera] Mire ad omnia paratum se indicat, qui *impera* dicat servo. *Donatus.*

Quin tu, quid faciam, impera] Omnem ab officio, aut necessitate argumentationem missam fac, quæ non opus est, cum libenter ac sponte, quicquid faciendum suggesseris, obire paratus sim. *M. Casaubonus.*

47 *Meministin' olim ut fuerit vestra oratio*] Mirè et consilio et oratione compendiosus est: quo magis Phædriam propriis consiliis ac domesticis permoveret. *Donatus.*

Ut fuerit vestra oratio] Ut magis excitaret, non *nostra* dixit, sed *vestra.* Idem.

48 *In re incipiunda*] *Incipiunda* proprie, quasi de re magna, dicit. Sic alibi, 'Vide quod inceptet facinus.' *Idem.*

Ad defendendam noxiam] *Noxiam* nunc culpam: alias pœnam. Et est ἐπένθεσις, ab eo quod est *noxam:* et hoc factum est propter iambum. *Idem.*

49 *Justam illam causam, facilem, vincibilem, optumam*] Considera singula, et invenies et naturali ordine, et per αὔξησιν dicta. *Causam* pro defensione posuit, et *vincibilem,* quæ facile vincat. *Idem.*

50 *Nunc ipsa est opus ea*] Causa scil. *Idem.*

51 *Meliore et callidiore*] Bene *meliore et callidiore:* quia tunc prolusio fuit, nunc ipsum prælium. *Idem.*

Fiet sedulo] Παρέλκον *sedulo.* nam suffecerat, *fiet.* Idem.

52 *Nunc prior adito tu*] *Adito,* quasi ad prælium. Virgilius, 'Nec quisquam ex agmine tanto Audet adire virum.' *Idem.*

Ego in insidiis hic ero] Tota μεταφορὰ de re militari est. *Idem.*

In insidiis] *In subsidiis,* apud Priscian. *Mer. Casaubonus.*

In subsidiis] Hanc lectionem in textum recepi ex Prisciano. Illa altera, *in insidiis,* vitiosa est. *Faber.*

53 *Succenturiatus*] *Succenturiati* di-

Digitized by Google

cuntur, qui explendæ centuriæ gratia subjiciunt se ad supplementum ordinum. Et est translatio a re militari. *Donatus.*

Age] Potuit dicere *vero*, aut *ita*. sed *age* dixit, quod verbum vim hortantis maximam præbet. *Idem.*

ACTUS II.

SCENA I. Constat Trochaicis septenariis, et iambicis Octonariis ac senariis. vs. 5. unus Mss. *an hec dicent mihi.* vs. 6. duo: *audio et fateor.* vs. 9. unus: *hoc mihi accidit.* vs. 11. duo: *cum secundæ res sunt, tum maxime med.* vs. 16. unus: *reputare.* vs. 19. unus: *molendum mihi est usque in pistrino.* alter: *molendum mihi esse v. i. p.* vs. 20. unus omittit *τὸ quicquam.* vs. 25. unus: *salvum te advenire gaudeo.* alter: *salvum te venire.* vs. 30. unus: *egone illi succenseam.* alter: *egon non illi s.* vs. 37. unus: *cum ille adest, hic pr. e.* duo: *cum ille abest, hic p. e.* vs. 45. duo: *nostran' culpa est an judicum.* vs. 54. unus omittit: *tum.* vs. 60. omnes: *immeritissimum.* vs. 64. unus: *adde huc.* vs. 71. omnes: *vel fœnore.* vs. 73. duo: *non sic futurum est.* vs. 84. duo: *cum adveniat Phormio.* alter: *cum advenerit Ph.*

Ratio quæ Muretum induxit, ut inepte hic novum actum incipi putaret, levis est, et exemplis Terentianis ultro refutatur. *Bœclerus.*

1 *Itane tandem uxorem duxit Antipho injussu meo*] *In hac scena accusatio est et contradictio, per remotivam qualitatem. ergo controversia.* Donatus.

Itane tandem uxorem duxit Antipho] *Hic exemplum vitæ est: in quo spectatur, nullam esse tam justam et gravem iracundiam patris, quæ non et fiducia defensoris et intervallo temporis evanescat.* Idem.

Itane tandem uxorem duxit Antipho injussu meo] Non potuit vehementius incipere, quam ut ipse crimen, quod objicit, miraretur. *Idem.*

Itane tandem uxorem duxit] *Tandem*, hic expletiva conjunctio: ut Cicero, 'Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?' *Idem.*

Itane tandem] Hic totus versus in hoc est, an factum sit: quid factum sit: a quo factum sit: in cujus injuriam factum sit. *Idem.*

2 *Nec meum imperium*] Rara ἀποσιώπησις: nam non sequitur *sed.* intulit enim *age.* subauditur autem *revereri.* Sic Lucretius, 'Nonne videre*.' *Idem.*

Age, mitto imperium, non simultatem meam] Σχῆμα διανοίας. ΜΗCΟΑΟθωσις*. Ut Virgilius, 'Cujus ob auspicium infaustum, moresque sinistros.' *Idem.*

Age, mitto] Legitur et *taceo.* Idem.

Simultatem] Jurgium, contentionem. *Idem.*

Non simultatem meam revereri saltem? non pudere] Neque metu, neque pudore (sine amore) deterritum esse. Adelph. act. I. sc. 1. 'Pudore ac liberalitate liberos Retinere, satius esse credo, quam metu.' inde hic, *mitto imperium.* Utitur hoc loco Terentii Cic. ad Att. l. II. Ep. 19. *Mer. Casaubonus.*

3 *Non pudere*] Hoc absolutum est, et nulli adnexum. *Donatus.*

Non pudere] Hic Nigidius adnotavit, neminem videri pudere ante delictum. *Idem.*

4 *Vix tandem*] Convenit hoc dictum ei, qui jam pridem se male audire putat: et ideo sero videtur ad hunc senex pervenisse, quum ille metuens, se primum ad accusatorem crederet. An *vix tandem* ad hoc pertinet, quia ille *monitor* dixit? quasi dicat, Vix tandem factum est, ut me senex laudare cœpisset: quia *monitor*, quamvis in contrarium dixerit, tamen

Digitized by Google

est nomen laudis. *Idem.*

Vix tandem] Εἰρωνεία, quasi dicat, Pene mei oblitus est. An, quia tarde ad ipsum pervenit senex, quem ille ob conscientiam a se cœpturum esse credebat? *Idem.*

Vix tandem] Et multis aliis locis, et hoc, discet, qui volet, non esse ab una manu, quæ in Donati commentariis visuntur. Nihil interim dicitur, quod ad rem faciat. nimis enim, non frigidum modo, sed absurdum est, ita accipere, ac si Geta diceret, sero se accusari, qui primus omnium post Antiphonem, ipsoque Antiphone magis accusatur. Primum enim: 'Itane Antipho uxorem duxit?' &c. subjicitur statim, non sine derivatione culpæ in Getam, *o Geta monitor!* quasi non facturus id fuerit Antipho, nisi hoc monitore. ita enim accipi posset, ut in illo: 'Submonuit me Parmeno ibi servus, quod ego arripui.' Eun. III. 5. 22. Sin illo significatu velis exaudire, quo Horatius magistros et rectores adolescentiæ signavit, cum juvenis 'Monitoribus asper' describitur, rursum pœne dixerim ineptum fuerit interpretari: *vix tandem* me laudat herus. Nihil verius quam senem hoc velle: *o Geta monitor:* id est, huic mandes si quid recte curatum velis. hunccine ego filio meo quasi magistrum et monitorem reliqui? facinorum scilicet monitor hic fuerit, non disciplinæ et probi moris magister. quin enim τὸ *monitor* duplicem vim habeat, tum ex destinatione ad officium, tum ex prævaricatione ejus, qui destinatus erat, nemo dubitaverit. Geta igitur cum facta et virtutes suas in hoc vocabulo, non modo ut dicebantur sed ut erant, agnosceret, ad Phædriam, cum subrisu et εἰρωνείᾳ μιμητικῇ, *vix tandem* inquit: q. d. ego vero monitor! ut in Audria Davus simili μιμήσεως genere dixerat: 'Ego vero solus!' III. 4. 17. nam τὸ *tandem* hic ἐκ παραλλήλου significat *vero, equidem.* i. e. egregie cessit provincia, quam cepi. quasi vero illi adolescentes indiguissent hujus monitoris, qui lubidinem animi ducem ad omnia et magistram haberent. Comicæ sunt hæ interruptiones, et festivæ, quas inter continuam senis orationem actoribus et theatro poëta gratificatur. *Bœclerus.*

Quid mihi dicent, aut quam causam reperient] Quid dicent, si negare voluerint? quam causam reperient, si purgare? Omne enim crimen a defensore aut negatur, aut purgatur. *Donatus.*

5 *Demiror*] Pro nescio. nam admirationem ignorantia facit. *Idem.*

Atqui reperi jam: aliud cura] Eo animo hoc dicit, quo supra dixit *vix tandem.* Et quum ille pluraliter *reperient* dixerit, hic singulariter *reperi* respondit: quasi in se solo sit crimen. *Idem.*

6 *Invitus feci: lex coëgit*] Bene poëta jam scire facit senem, quid isti dicturi sint. ut videatur frangi posse, qui jam partem defensoris admittit. *Idem.*

7 *Causam tradere adversariis*] Hoc cum majore exclamatione dicitur. non enim dixit, *concedere adversariis,* sed, quod prius esset, *causam tradere.* Idem.

8 *Illud durum*] *Illud durum* dicit, qui supra dixit: 'Atqui reperi jam.' *Idem.*

Ego expediam: sine] Vide præparationem futuræ defensionis: quam nisi hoc modo Terentius intulisset, incredibile videretur subito sedatum senem. *Idem.*

9 *Incertum est quid agam*] Nonnihil jam fracta indignatio est. Nam in his verbis, non jam ira, sed admodum mœror est. *Idem.*

9. 10 *Incertum est quid agam, &c.*] Duos hos versus Dionis Cassii ista, ἐν μέρει παραφράσεως, explicent: ὅταν γάρ τι ἀπροσδοκήτως τινὶ καὶ μετὰ πλείστου παραλόγου προσπέσῃ, τό, τε φρόνημα αὐτοῦ ταπεινοῖ, καὶ τὸ λογιζόμενον ἐκ-

πλήσσει, ὥστ' αὐτὸν ἥκιστόν τε καὶ ἀσθενέστατον τῶν πρακτέων κριτὴν γενέσθαι. *Bœclerus.*

Quia præter spem, atque incredibile hoc] Virgilius, 'Hunc ego si potui tantum sperare dolorem, Et perferre, soror, potero.' *Donatus.*

Atque incredibile hoc mihi obtigit] Gravius est *incredibile*, quam *præter spem:* et ideo posterius et in actu est. *Idem.*

Obtigit] Pro *accidit:* cujus reciprocum est, si quis bonum accidisse dicat, non obtigisse. *Idem.*

10 *Ita sum irritatus*] *Irritatus*, provocatus, in iram impulsus: hoc est, commotus et perturbatus. *Idem.*

Ita sum irritatus, animum ut nequeam ad cogitandum instituere] Thucyd. Νομίζω δὲ δύο τὰ ἐναντιώτατα τῇ εὐβουλίᾳ εἶναι, τάχος τε, καὶ ὀργήν. ὧν τὸ μὲν μετὰ ἀνοίας φιλεῖ γίγνεσθαι, τὸ δὲ μετὰ ἀπαιδευσίας καὶ βραχύτητος γνώμης. *M. Casaubonus.*

Animum ut nequeam ad cogitandum instituere] Bene *instituere* dixit: quo verbo quies ostenditur cogitativæ mentis, quæ nunc non adest. *Donat.*

11 *Quamobrem omnes, &c.*] 'Ρῆσις graviter incepta, subtiliter deducta, personæ senis et perturbationi rerum apta. Quam commode hoc dixerit Terentius a philosophia sumtum, ostendit Cicero III. Tuscul. 14. allato simili Euripidis loco. De Ciceronis descriptione, quantum ad hujus loci lectionem attinet, Guyetum vide. Sicut autem præmeditatio futurorum malorum eorum adventum lenit: ita et securos venturi, graviter percellit fortuna et affligit, ut exsurgendi curam amittant, sicut de exemplo Pompeii philosophatur Dio principio libri XLII. *Bœclerus.*

Quum secundæ res sunt maxime, tum maxime] Ut, 'Nudus ara, sere nudus: hyems ignava colono.' Et bona sententia; tum maxime sapienti metuendum, quo tempore maxime securus est stultus. *Donatus.*

Omnes, cum secundæ res sunt maxume, tum maxume Meditari secum oportet, quo pacto advorsam ærumnam ferant] Vide Cicer. Tuscul. III. ubi totus hic Terentii locus. Sen. 'In ipsa securitate animus ad difficilia se præparet, et contra injurias fortunæ, inter beneficia formetur. Miles in media pace decurrit sine ullo hoste, vallum jacit, et supervacuo labore lassatur, ut sufficere necessario possit. Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerce.' *M. Casaubonus.*

12 *Meditari secum oportet*] Bene additum *secum:* insani enim videbitur, hoc palam agere. *Donatus.*

Adversam ærumnam ferant] Abundat *adversam*. Idem.

13 *Pericla, damna, exilia peregre rediens*] Superiora ἀσύνδετα sunt, inferiora intermistis conjunctionibus. Sallustius, 'Nam quidem a Pyrrho, Hannibale, et æquore et terra.' *Idem.*

Pericla, damna, exilia] Bene puto corrigi *exitia*. si tamen alicui placeat, *exilia*, retinere, quod codices præferunt, interpunctio et explicatio sic esset constituenda: 'Meditari secum oportet, quo pacto adversam ærumnam ferant, Pericla, damna, exilia. peregre rediens semper cogitet, Aut filii peccatum,' &c. ut *pericla, damna, exilia*, tanquam exempla adversæ ærumnæ, quæ, ut sunt humana, frequenter accidunt, subjiciantur: inde demum ad ea, quæ sunt hujus loci, progressus fiat. Quicquid sit de voce, interpunctio hæc unice convenit huic loco, quam et in nostra editione debuimus exhibere. *Bœclerus.*

Peregre rediens semper cogitet] Mire a genere ad speciem non semel transit. Nam quum dicit, *peregre rediens*, jam de se loquitur, sed latenter. *Donatus.*

Semper cogitet] A singulari ad pluralem transit. supra dixit *omnes:* at nunc *cogitet*. Et est ordo, Semper peregre rediens, quicunque peregre redit. *Idem.*

Digitized by Google

14 *Aut filii peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiæ*] Quamvis iratus filio, non potuit tamen dicere, *filii mortem*. Convenit autem seni, uxoris mortem non putare magnum incommodum. *Idem.*

Aut filii peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiæ] Varie, post enumerationem conclusam, hæc etiam intulit. Virgilius, 'Sed neque Medorum, silvæ ditissima, terra, Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus Laudibus Italiæ certent: non Bactra, nec Indi, Totaque thuriferis Panchaia pinguis arenis.' *Id.*

15 *Communia esse hæc: fieri posse*] Ordo est, Semper cogitet, communia esse, et fieri posse, peccatum filii, uxoris mortem, filiæ morbum. *Idem.*

Communia esse] Commune est quod accidere omnibus potest. *Idem.*

Communia esse hæc, fieri posse] Pub. 'Cuivis accidere potest, quod cuiquam potest.' *Mer. Casaubonus.*

16 *Quidquid præter spem eveniat, omne id deputare esse in lucro*] Vide jam senem fractum, non culpam filii magnam ducere: sed ideo indignari, quod non crediderit peccaturum, in quo ipse se reprehendit, et quod a peccatoribus dici solebat, hoc dicit, *communia esse*, et *fieri posse*. Donatus.

17 *Herum anteeo sapientia*] Legitur et *anteo*: sed pro conjunctivo pronuntiandum, *anteeo* pro *anteeam*. Id.

18 *Meditata mihi sunt omnia mea incommoda*] Nimis comice, non clades, aut ærumnas posuit servus, sed incommoda: molere in pistrino, vapulare, habere compedes, et cetera: quum hoc nomen leve quiddam significet: ut ipse in Eunucho, 'Imo enim infeliciter: nam incommoda alia sunt dicenda, Parmeno.' *Idem.*

Meditata mihi sunt omnia mea incommoda] Hæc est altera παρῳδία post illam in Adelphis III. 3. ubi plura attulimus. *Boeclerus.*

Herus si redierit] *Si* aut pro *cum*, aut serviliter. ut dubitet ex voto suo utrum dominus redeat, an non: quod cupit. *Donatus.*

19 *Molendum usque in pistrino*] Facete enumerat servus universa supplicia suæ conditionis, excepta cruce et furca: quarum pœnam verbis extenuare non potuit. *Idem.*

Habendæ compedes] Vitiosam locutionem servili personæ dedit Terentius. nam integra esset, si diceret, *habendas compedes*. unde quidam non *esse*, sed *usque* legunt. *Idem.*

Habendæ compedes] Iterum nota, quam varia nobis fercula sub nomine Donati apponantur. Primum ita annotatur: '*Habendæ compedes.* Vitiosam locutionem,' &c. Non novit Terentium, libere dicam et vere, qui servi causa vitiose locuturum putavit, quisquis est ille. hoc tantum bene factum, quod de veriore lectione (*usque* pro *esse*) mentio illata est. Jam sequitur: '*Opus ruri faciundum.* Varie,' &c. Videnturne hæc ejusdem interpretis esse? sit Donati, quod melius est, id est, posterius. ubi nihil vitiatur, nihil implicatur. Concinnior longe oratio est hic in casu recto: quam qui non intellexerunt, τὸ *esse* interposuerunt, occasionemque nugandi iis præbuerunt, qui tum demum sapere sibi videntur, si dicant, quæ nec alii, multo minus ipsi intelligant. *Boeclerus.*

20 *Opus ruri faciundum*] Varie, 'molendum,' 'vapulandum,' 'compedes habendæ,' 'opus ruri faciundum.' et supra, verba gerundia sunt: infra, participia. *Donatus.*

Horum nihil quidquam accidet animo novum] Recte addidit *animo*. omne enim quidquid acciderit novum erit, sed non animo. *Idem.*

Horum nihil quidquam] Παρέλκον quartum. *Idem.*

Horum nihil quidquam accidet animo novum] Tale est illud sapientis Æneæ: 'Non ulla laborum, O virgo, nova mi facies inopinave surgit.' Et, 'Arma parate animis, et spe præsu-

mite bellum.' Et, 'Hunc ego si potui tantum sperare dolorem, Et perferre, soror, potero.' *Idem.*

21 *Quicquid præter spem eveniet, omne id deputabo esse in lucro*] Totidem verbis est usus, quot senex, ad irrisionem ejus. Sic et in Adelphis, 'Postremo tanquam in speculum in patinas, Demea, inspicere jubeo.' *Id.*

Omne id deputabo esse in lucro] Hoc idem senex oportere fieri dixit, quod hic facit: ergo sapientior Geta. *Id.*

22 *Sed quid cessas hominem adire*] Bene *adire*, quasi terribilem, et pugnaturum: ut Virgilius, 'Audet adire virum.' et *hominem* comice addidit. *Idem.*

Sed quid hominem cessas adire, et blande in principio alloqui] Ex præcepto Rhetorum. Vide Quintil. de exordiis, Instit. l. IV. c. 1. Virg. 'Sola viri mores, aditus, ac tempora norat.' *Mer. Casaubonus.*

Et blande in principio alloqui] Recte monuit, non perpetuo blande, sed in principio agendum: secundum præceptum Socratis, qui ait, *μηδὲ πρὸς τὰς τῶν πλησιαζόντων ὀργὰς τραχέως ἀπαντῶν, ἀλλὰ θυμουμένοις μὲν αὐτοῖς εἴκων, πεπαυμένοις δὲ τῆς ὀργῆς ἐπιπλήττων.* *Donatus.*

23 *Phædriam mei fratris*] Hæc verba ostendunt quam miti pectore suscipiatur Phædria. *Idem.*

Mi patrue salve] *Mi*, vim blandimenti habet: nam significat, *meus.* Idem.

25 *Salvum advenire*] Ἔλλειψις, vel *ἀποσιώπησις* secunda: *gaudeo* enim subauditur. quod nisi acceperis, non intelliges cur hic responderit, *credo.* Donatus.

Salvum advenire] Iracundiam frangere conatur obsequio et mora. *Idem.*

Salvum advenire] Altera salutatio et ad leniendum, et ad criminis dissimulationem: sed et tertio addidit, 'Satin' omnia ex sententia?' *Idem.*

Salvum advenire] *Gaudeo* scil. ut mox, cum Geta salutat. sed interrumpit æstus Demiphonis ob filii peccatum. *Mer. Casaubonus.*

Credo: hoc responde mihi] *Hoc*, incerta distinctione pronuntiatur. *Donatus.*

Credo] Et hoc quoque ex vetere formula; ita enim respondere solebant, qui solemni aliqua gratulatione compellati fuerant. Vide Hec. act. v. sc. 4. ad ista, 'Factis ut credam facis.' *Mer. Casaubonus.*

26 *Valet*] Hic oratorie dissimulat, atque ita respondet, quasi senex non iratus quærat, sed de salute sollicitus sit Antiphonis. *Donatus.*

Sed satin' omnia ex sententia] Quod vulgo, *omnia recte?* Et deest *quæris*, aut quid tale. *Idem.*

27 *Vellem quidem*] Semper hoc verbum dolentis est, ac negantis evenire, quod voti sit. *Idem.*

Quid istuc] Magnam vim habet contra iram hujusmodi interrogatio. *Idem.*

28 *Bonas me absente*] Mire consuetudinem expressit, dicendo *bonas.* Idem.

Me absente] Summa criminis. *Idem.*

Bonas me absente hic confecistis nuptias] Crimen in duobus esse demonstrat: quod non *bonas*, et quod *absente patre.* Idem.

29 *Eho, an id succenses nunc illi*] Huc tendebat interrogatio, ut tam integris rebus admiraretur irasci senem. *Idem.*

Eho, an tu id succenses] Pronomen, *tu*, nec habet liber Bembinus, nec Donatus; nec exigit versus. *Faërn.*

O artificem probum] Εἰρωνεία. nam non est artifex, cujus deprehenditur jocus. *Donatus.*

O artificem probum] Male in Donato: Εἰρωνεία, &c. quid hoc ad rem? revera Geta laudat Phædriam, quod defensionem patruelis eo astu inceptet, qui optabatur: fronte composita, verbis fidem asseverantibus. conferri debent vss. 48. 55. *Bœclerus.*

Artificem probum] Hoc Geta seor-

Digitized by Google

sim, ut Demipho non audiat. *Mer. Casaubonus.*

30 *Ipsum gestio dari*] Verbum *dari*, ex Bembino et aliquibus aliis libris, non huic versui, sed subsequenti applicamus: hoc modo, 'Dari mihi in conspectum: nunc sua culpa ut sciat.' in cujus scansione, *mihi* et *sua* in unam syllabam contrahuntur. *Id.*

Gestio] Plus *gestio*, quam *volo*. Donatus.

31 *Dari mihi in conspectum*] Non dixit *venire*, ut filium: sed *dari*, ut reum. *Idem.*

32 *Lenem patrem illum*] O artificium poëtæ! in media patris sævitia mentionem lenitatis induxit: ut ostendat quam facile placari possit. *Id.*

Lenem patrem illum, factum me esse acerrimum] Nota ἀντίθετον. non enim leni asperrimum, sed acerrimum reddidit, et mutavit gradum, positivo superlativum opponens. *Idem.*

Lenem patrem illum, factum] Sic Virgil. 'Quantum mutatus ab illo Hectore!' *Idem.*

33 *Atqui nihil fecit, patrue*] Summa contradictionis. et non dixit, *leniter peccavit:* sed, *nihil fecit*. Neque, quod punias, sed, quod succenseas: id quod levissimum est. *Idem.*

34 *Ecce autem similia omnia*] *Ecce autem*, vox est apta his, quæ nova et improvisa animo accidunt. Sic Virgilius, 'Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta.' *Idem.*

Similia omnia: omnes congruunt] More stomachantis, *omnia* et *omnes*, de his dicit quæ ad duos pertinent. *Idem.*

Omnes congruunt] Similes habent labra lactucas. Dignum patella operculum. *Mer. Casaubonus.*

35 *Unum cognoris, omnes noris*] Iterum non *duos*, sed *omnes*. et varie, *cognoris*, *noris*. Donatus.

Unum cognoris, omnes noris] Sic Virgilius, 'Accipe nunc Danaum insidias, et crimine ab uno Disce omnes.' *Idem.*

36 *Hic in noxa est, ille ad defendendam causam adest*] Hoc Demipho non sine quadam delectatione dixit: quam tamen premit ob iram præsentem. *Idem.*

36. 37 Guyetus plane expungit. nollem factum. satis enim probi et eruditi et Terentio digni videntur: quos Donatus bene interpretatur, et exemplo Ciceroniano plane hunc convenienti illustrat. sicut invicem Asconius Pedianus cum loco Ciceroniano hos duos versus comparat. *Baclerus.*

37 *Quum ille est, hic præsto est*] Huic loco reddidit Cicero illum locum in Verrinis: 'Qui cives Romani erant, si Siculi essent, tum Siculos eorum legibus dari oporteret: qui Siculi, si cives Romani essent.' Nam subauditur ad 'Qui cives Romani erant,' *judices dabantur*, ad 'Si Siculi essent,' subauditur *rei*. Donatus.

Quum ille est] Ζεῦγμα secundum. nam et hic subaudiendum est, *in noxia*. Idem.

Cum ille est] In nota scil. vel culpa. *Mer. Casaubonus.*

Hic præsto est] Ad defendendam causam, subauditur. *Donatus.*

Tradunt operas mutuas] Mulus mulum scabit. *Idem.*

38 *Probe eorum facta imprudens*] Ideo *imprudens:* quia nescit in amore citharistriæ esse Phædriam. *Donatus.*

Imprudens] Modo insciens. *Idem.*

Imprudens] Nondum enim ita rem habere compererat Demipho, sed quod ira suggerebat, et ex suspicione loquebatur. *Mer. Casaubonus.*

39 *Nam ni hæc ita essent, cum illo haud stares, Phædria*] Vide quemadmodum jam præstruat poëta ad ea quæ futura sunt, ad adjuvandum amorem Phædriæ. *Donatus.*

Cum illo haud stares, Phædria] Cum Antiphone scilicet. Et *cum illo*, ἀντὶ τοῦ *pro illo*. In ejus parte stamus, pro quo facimus. Sic Virgilius, 'Jupiter hic stat.' *Idem.*

Cum illo haud stares] Non esses ab

Digitized by Google

imperiose loqueris, quisquis es. *Mer. Casaubonus.*

Satis pro imperio] Hoc legerat Rufinus: nam apud Josephum vertens, δεσποτικώτερον, dixit, *pro imperio*, id est, imperiose; et id quidem optime, ut multa alia. Sic et Livius. *Faber.*

20 *Cedo, quid portas, obsecro? atque id si potes, verbo expedi*] Mire expressit affectum de timore properantis. *Cedo quid portas, obsecro?* Ut, 'Si vera feram, si magna rependam.' Nam *ferre* et *portare*, de negotiis majoribus dicitur. *Donatus.*

Verbo expedi] Deest, uno. *Idem.*

Eloquere] Aliter ostendit, quid est, *verbo expedi*, dicendo *eloquere*. Idem.

Modo apud portum] *Patrem vidi*, dicturus Geta, præventus est ab eo, quem timor intelligentem fecerat. *Id.*

Hem] Propria et sua cuique personæ exhibuit: celeritatem ex præsagio metuenti Antiphoni: et tarditatem intellectus quieti pectoris securo Phædriæ. *Idem.*

22 *Quid agam*] Jam fiet Antipho, et adhuc non intelligit Phædria. *Id.*

Hujus patrem vidisse me, patruum tuum] Mire Poëta Antiphoni minus quam oportet, et Phædriæ plus quam oportet, facit loqui nuntium. Ille enim pene divinat ex metu, hunc tardum securitas facit. *Idem.*

Hujus patrem vidisse me, patruum tuum] Reddit utrique proprium: ut et ille qui timebat, paucis intelligeret: et ille qui securus erat, pluribus edoceretur. *Idem.*

23 *Nam quod ego huic nunc subito*] *Nam* aut subjunctiva conjunctio est superiori dicto, quod ait, *quid agam?* aut ἀναστροφὴ est. *Nam quod*, pro *quodnam.* Idem.

Huic subito exitio remedium] *Subito*, et adverbium, et nomen est. 'Quum subito assurgens fluctu nimbosus Orion.' *Idem.*

Inveniam miser] Quum *ego* supra dixerit, ἐμφατικῶς addidit, *miser*. Id.

24 *Quod si eo meæ fortunæ redeunt*] Tragice amator hoc negotium fortunas omnes dixit esse. *Idem.*

Fortunæ redeunt] Bene *redeunt:* quasi in pejus, et a processu retro, et in deterius. *Idem.*

Phanium, abs te ut distrahar] Amatoria προσφώνησις per ἀποστροφήν. *Id.*

Abs te ut distrahar] Non dixit, *a me detraheris.* Et vide verbum vim cohærentis ostendere. *Idem.*

25 *Nulla est mihi vita expetenda*] *Nulla* pro *non.* Aut *nullius conditionis.* quasi dicat, Ne deorum quidem vita mihi dulcis est sine te. *Idem.*

Nulla est mihi vita expetenda] Sine Phanio. *Idem.*

26 *Tanto magis te advigilare*] *Ad* vim auctivam nunc habet: ut *adlaudabile, admirabile.* Idem.

Fortis Fortuna adjuvat] Παροιμία. Et *fortis* accusativus pluralis est. *Idem.*

Fortes Fortuna adjuvat] Sententiam hanc proverbii vice Cicero cum ἐλλείψει effert III. de Finib. 4. 'Sed Fortuna fortes. quare conare quæso.' cum explicatione II. Tuscul. 4.: 'Fortes enim non modo Fortuna adjuvat, ut est in vetere proverbio, sed multo magis ratio, quæ quibusdam quasi præceptis confirmat vim fortitudinis.' Qualia qui amat, plerumque apud Joh. Weitzium diligenter congesta reperiet. nostri enim instituti ratio illuc non pertinet. quod semel monendum est. *Bœclerus.*

Fortes Fortuna adjuvat] Sall. 'Non votis neque suppliciis muliebribus auxilia deorum parantur. vigilando, agendo, bene consulendo, prospere omnia cedunt. ubi socordiæ atque ignaviæ te tradideris, nequicquam deos implores: irati infestique sunt.' Οὐκ ἔνι δ' αὖ τὸν ἀργοῦντα οὐδὲ φίλοις ἐπιτάττειν ὑπὲρ αὐτοῦ τι ποιεῖν, μήτι γε τοῖς θεοῖς. *Mer. Casaubonus.*

27 *Non sum apud me*] Id agitur, ut supra diximus, quemadmodum Antipho præsens non sit: quem neque convenit contra patrem aliquid di-

Digitized by Google

cere, neque rursum præsentem opprimi a patre ex argumento. *Donatus.*

Atque opus est nunc quum maxime, ut sis, Antipho] *Apud te* subauditur. *Id.*

28 *Nam si senserit te timidum pater esse, arbitrabitur commeruisse culpam*] Sic Sallustius in Historia, 'Ita fiducia, quam argumentis purgatiores dimittuntur.' *Idem.*

Nam si te senserit timidum] *Timidum,* pro timentem. Ut Virgilius: 'Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle.' *Idem.*

Commeruisse culpam] Pro *commisisse.* Idem.

Nam si te senserit] O. l. s. et Donatus, *nam si senserit te.* ut et exigit versus. *Faërnus.*

29 *Hoc verum est*] Congrue fit, ut et Geta et Phædria audaciores sint, qui et absque amore sunt: et hos oportet objici pro Antiphone irato seni. *Donatus.*

Non possum immutarier] Vim negantis hoc habet, quod ait *immutarier:* ostendit enim naturæ suæ timiditatem nullis adhortationibus ejici posse. *Idem.*

30 *Quid faceres si aliud gravius tibi nunc faciundum foret*] Bene *gravius:* quia hoc grave: ut videas, ipsam adhortationem vim habere concedentis, grave esse quod geritur. *Idem.*

31 *Quum hoc non possum, illud minus possem*] Hoc intulit παρὰ προσδοκίαν. Nam videbatur hac interrogatione adduci posse ad sententiam percontantis. et hæc ars est dialectica contra ἐπαγωγὴν, quum male respondendo, callide interrogantis interrumpimus argumentum. *Idem.*

Hoc nihil est, Phædria: ilicet] Utrum *hoc* relativum? an *hoc* cum contemptu, pro, Hic Antipho nihil est? Sic Cicero in Verrinis, 'Etsi hoc nescio, quid nugatorem sciebam?' pro *hunc.* Idem.

Ilicet] Semper *ilicet* finem rei significat, ut *actum est.* Idem.

Ilicet] Per συγκοπήν. Sic judices de consilio demittebantur, suprema dicta quum præco pronuntiasset, *ilicet:* quod significat *ire licet.* Idem.

Ilicet] Frustra hæc a nobis dicuntur, res conclamata est. vel, hic Antipho homo nihil est, actum est de illo. Eun. act. II. sc. 3. 'Ilicet: desine: jam conclamatum est.' vide ibi. *Mer. Casaubonus.*

32 *Quin abeo*] Hic terrore commovet Antiphonem. et *quin* dicit, pro *cur non.* Donatus.

Et quidem ego] Ordo, Et ego quidem. et deest *abeo.* Idem.

33 *Quid si assimulo*] Audacem scilicet. *Idem.*

Obsecro, quid si assimulo? satin' est] Adeo morale vitium est ex conscientia pavor, ut ipse quoque Antipho nitatur contra, neque quicquam promoveat. *Idem.*

Satin' est] Hic locus actoris magis quam lectoris est. ostenditur enim conari ad simulandam audaciam, quo magis ridicula est, formidolosa persona. *Idem.*

Satin' est] Vultum mutat, et ad confidentiam se componit Antipho ut abeuntes, aut abire simulantes retineat. *Mer. Casaubonus.*

Garris] Nugæ. *Idem.*

34 *Propemodum*] Et hoc non plenæ consensionis est, quod ait *propemodum.* Donatus.

Sat est] Non dixit, *bene est,* sed *sat est.* et vide vix ad hoc ipsum esse perventum. *Idem.*

35 *Hem istuc serva*] Dicendo *serva,* ostendit jam incipere deperire, quod finxit atque assimulavit audaciæ. *Id.*

Hem istuc serva: et verbum verbo, par pari ut respondeas] Animadverte, et quid doceat et commachinetur artifex poëta, qui debitum reddat rebus atque personis. *Idem.*

Verbum verbo, par pari] Duo dixit: non tantum *verbum verbo,* sed *par pari.* Idem.

Verbum verbo, par pari ut respondeas] Quid hoc sit, non melius potest

Digitized by Google

intelligi, quam ex contentione Demiphonis et Phædriæ scena sequenti. quod enim Antipho subterfugit, Phædria probe implevit officium. *Bœclerus.*

36 *Ne te iratus suis sævidicis dictis protelet*] Causalem vim habet quod ait hoc, *iratus:* hoc est, qui ob præsentem iram vehementius tecum agat. *Protelet* et *protelum* a πρὸ et ἑλεῖν dictum est, quod est *ante* et *trahere.* Alii ab assiduo telorum jactu existimant dici. ut Lucretius, 'Undique protelo plagarum continuato,' hoc est, tenore. *Donatus.*

Protelet] Protrahat, præveniat, exagitet. *Idem.*

Sævidictis] Alii, *sævidicis dictis.* M. Casaubonus.

Protelet] Protrahat, præveniat, exagitet. D. Vel, longe arceat, abigat. Plaut. Argum. Mercat. 'Eam domi deprehensam conjux illius Vicini scortum insimulat: protelat virum.' *Idem.*

Scio] Apparet hoc verbum eo vultu dici, ut manifestum sit, absenti animo esse eum qui loquitur. *Donatus.*

37 *Vi coactum te esse invitum*] Mira brevitas, in quo tota defensio continetur. et subauditur, *fac respondeas,* aut quid tale. *Idem.*

Vi coactum te esse invitum, lege, judicio] Oratorie divisit rem unam, ut major videretur. 'Necessitas legis' intelligitur. *Jus* dicitur *cogere* Adelph. III. 5. 44. et Phorm. II. 1. 6. sententiis scilicet judicum, secundum jus et leges pronuntiantium. ita vs. 49. hujus scenæ, defensionem facilem significare volens, partitione amplificavit et in majus audiri fecit: 'Justam illam causam, facilem, vincibilem, optimam.' promta defensio, et simplex: *lex coëgit.* Bœclerus.

Invitum] Bene idem repetit ad confirmandam memoriam trepidantis. non enim diversa sunt, sed repetuntur, ut teneri possit id, quod causæ opus est. Nam *vi coactum esse,* idem significat quod *invitum.* An ideo *vi coactum invitum,* jungendum est, quia interdum etiam ipsi nos cogimus propria voluntate? ut ipse in Andria, 'Tu coactus tua voluntate es.' *Donatus.*

Tenes] Exquisite addidit *tenes:* ut appareat, Antiphonem vultu ostendere, quod horum nihil perturbatus advertat. *Idem.*

38 *Sed quis hic est senex*] *Sed,* ut diximus, transitum significat ad aliam rem, ab ea quæ agebatur. *Idem.*

Quem video in ultima platea] Sic dixit *ultima platea,* quemadmodum Virgilius, 'Imas Obsedere fores.' *Id.*

In ultima platea] In ulteriore plateæ parte. ut *imæ fores,* i. e. forium pars ima, &c. *Mer. Casaubonus.*

Ipsus est] Et quia timidior est: et quia postea de proximo ipse agnoscit magis. *Donatus.*

39 *Non possum adesse*] Apparet, ex conspectu patris magis confundi, quam ex nuntio adventus ejus, filium. *Idem.*

Quo abis] *Abis, Antipho?* Sic Virgilius: 'Quo fugis, Ænea?' Et, 'Quo fugitis, socii?' Sic enim loquitur, qui vult ostendere conditionem locorum, in qua perverso modo alius petatur, alius linquatur. *Idem.*

Ah, quid agis] Et perturbati intercessoris est dicere, *quid agis?* ut in Andria, 'Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum?' *Idem.*

40 *Mane, mane, inquam*] Omnia hæc habent singularem vim in se revocantis. *Idem.*

Egomet me novi, et peccatum meum] Duo dixit; et 'Hominem pavidum,' et 'Peccatum grave.' *Idem.*

Egomet me novi, et peccatum meum] Et natura, et ex conscientia criminis admissi (quod juvenem et ingenuum decebat) pavidus. *Mer. Casaubonus.*

41 *Vobis commendo Phanium, et vitam meam*] Comice, duobus duo retulit: Me et peccatum meum, Phanium et vitam meam. Et animad-

Digitized by Google

verte, quod amator prius ponit Phanium, quam vitam suam. *Donatus.*

42 *Geta, quid nunc fiet?*] Apparet, hæc sic pronuntianda, quasi adhuc tuto dicantur. *Idem.*

Tu jam lites audies: ego plectar pendens] Non intulit quod quærebatur: sed verba sunt hominis omnia desperantis. *Idem.*

Tu jam lites audies: ego plectar pendens] Tu audies, ego verberabor. ut alibi, 'Tibi erunt parata verba, huic demum verbera.' Quod ipsum mire: non, *facies lites*, sed *audies*. Idem.

42. 43 *Tu jam lites audies: ego plectar*] Bene Donatus huc comparavit locum Heaut. II. 3. 115.: 'Tibi erunt parata verba, huic homini verbera.' ἐκ παραλλήλου enim hæc dicuntur. *Bœclerus.*

43 *Ego plectar pendens*] *Plectar*, feriar: unde et *plectrum*, et *plagæ* dictæ. *Donatus.*

44 *Sed quod modo hic nos*] Deest *tamen:* ut sit, *sed tamen*. Idem.

Sed quod modo hic nos Antiphonem monuimus, id nosmet ipsos facere oportet, Phædria] Sulpicius in præstantissima ad Cicer. Epist. 'Denique noli te oblivisci Ciceronem esse, et eum qui aliis consueveris præcipere, et dare consilium; neque imitare malos medicos, qui in alienis morbis profitentur se tenere medicinæ scientiam, ipsi se curare non possunt: sed potius quæ aliis tute præcipere soles, ea tute tibi subjice, atque apud animum propone.' Heaut. act. v. sc. 1. 'Nonne id flagitium est, te aliis consilium dare,' &c. *Mer. Casaubonus.*

45 *Id nosmet ipsos facere oportet*] Quia *nos* supra dixit in significatione actus proprii, *ipsos* addit. *Donatus.*

46 *Aufer mihi; oportet*] Τῷ ἀττικισμῷ addidit *mihi.* sine hoc enim plena sententia est. *Idem.*

Aufer mihi] Redundat τὸ *mihi:* ut et infra, act. v. sc. 6. 'Sed ego nunc mihi cesso.' Ita *tibi*, et *nobis:* haud raro. *Mer. Casaubonus.*

Quin tu quod faciam, impera] Mire ad omnia paratum se indicat, qui *impera* dicat servo. *Donatus.*

Quin tu, quid faciam, impera] Omnem ab officio, aut necessitate argumentationem missam fac, quæ non opus est, cum libenter ac sponte, quicquid faciendum suggesseris, obire paratus sim. *M. Casaubonus.*

47 *Meministin' olim ut fuerit vestra oratio*] Mirè et consilio et oratione compendiosus est: quo magis Phædriam propriis consiliis ac domesticis permoveret. *Donatus.*

Ut fuerit vestra oratio] Ut magis excitaret, non *nostra* dixit, sed *vestra.* Idem.

48 *In re incipiunda*] *Incipiunda* proprie, quasi de re magna, dicit. Sic alibi, 'Vide quod inceptet facinus.' *Idem.*

Ad defendendam noxiam] *Noxiam* nunc culpam: alias pœnam. Et est ἐπένθεσις, ab eo quod est *noxam:* et hoc factum est propter iambum. *Idem.*

49 *Justam illam causam, facilem, vincibilem, optumam*] Considera singula, et invenies et naturali ordine, et per αὔξησιν dicta. *Causam* pro defensione posuit, et *vincibilem*, quæ facile vincat. *Idem.*

50 *Nunc ipsa est opus ea*] Causa scil. *Idem.*

51 *Meliore et callidiore*] Bene *meliore et callidiore:* quia tunc prolusio fuit, nunc ipsum prælium. *Idem.*

Fiet sedulo] Παρέλκον *sedulo.* nam suffecerat, *fiet.* Idem.

52 *Nunc prior adito tu*] *Adito*, quasi ad prælium. Virgilius, 'Nec quisquam ex agmine tanto Audet adire virum.' *Idem.*

Ego in insidiis hic ero] Tota μεταφορὰ de re militari est. *Idem.*

In insidiis] *In subsidiis*, apud Priscian. *Mer. Casaubonus.*

In subsidiis] Hanc lectionem in textum recepi ex Prisciano. Illa altera, *in insidiis*, vitiosa est. *Faber.*

53 *Succenturiatus*] *Succenturiati* di-

Digitized by Google

cuntur, qui explendæ centuriæ gratia subjiciunt se ad supplementum ordinum. Et est translatio a re militari. *Donatus.*

Age] Potuit dicere *vero*, aut *ita.* sed *age* dixit, quod verbum vim hortantis maximam præbet. *Idem.*

ACTUS II.

Scena i. Constat Trochaicis septenariis, et iambicis Octonariis ac senariis. vs. 5. unus Mss. *an hec dicent mihi.* vs. 6. duo: *audio et fateor.* vs. 9. unus: *hoc mihi accidit.* vs. 11. duo: *cum secundæ res sunt, tum maxime med.* vs. 16. unus: *reputare.* vs. 19. unus: *molendum mihi est usque in pistrino.* alter: *molendum mihi esse v. i. p.* vs. 20. unus omittit *τὸ quicquam.* vs. 25. unus: *salvum te advenire gaudeo.* alter: *salvum te venire.* vs. 30. unus: *egone illi succenseam.* alter: *egon non illi s.* vs. 37. unus: *cum ille adest, hic pr. e.* duo: *cum ille abest, hic p. e.* vs. 45. duo: *nostran' culpa est an judicum.* vs. 54. unus omittit: *tum.* vs. 60. omnes: *immeritissimum.* vs. 64. unus: *adde huc.* vs. 71. omnes: *vel fœnore.* vs. 73. duo: *non sic futurum est.* vs. 84. duo: *cum adveniat Phormio.* alter: *cum advenerit Ph.*

Ratio quæ Muretum induxit, ut inepte hic novum actum incipi putaret, levis est, et exemplis Terentianis ultro refutatur. *Bœclerus.*

1 *Itane tandem uxorem duxit Antipho injussu meo*] *In hac scena accusatio est et contradictio, per remotivam qualitatem. ergo controversia.* Donatus.

Itane tandem uxorem duxit Antipho] *Hic exemplum vitæ est: in quo spectatur, nullam esse tam justam et gravem iracundiam patris, quæ non et fiducia defensoris et intervallo temporis evanescat.* Idem.

Itane tandem uxorem duxit Antipho injussu meo] Non potuit vehementius incipere, quam ut ipse crimen, quod objicit, miraretur. *Idem.*

Itane tandem uxorem duxit] *Tandem*, hic expletiva conjunctio: ut Cicero, 'Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?' *Idem.*

Itane tandem] Hic totus versus in hoc est, an factum sit: quid factum sit: a quo factum sit: in cujus injuriam factum sit. *Idem.*

2 *Nec meum imperium*] Rara ἀποσιώπησις: nam non sequitur *sed.* intulit enim *age.* subauditur autem *revereri.* Sic Lucretius, 'Nonne videre*.' *Idem.*

Age, mitto imperium, non simultatem meam] Σχῆμα διανοίας. MHCOAOθωσις*. Ut Virgilius, 'Cujus ob auspicium infaustum, moresque sinistros.' *Idem.*

Age, mitto] Legitur et *taceo.* Idem.

Simultatem] Jurgium, contentionem. *Idem.*

Non simultatem meam revereri saltem? non pudere] Neque metu, neque pudore (sine amore) deterritum esse. Adelph. act. i. sc. 1. 'Pudore ac liberalitate liberos Retinere, satius esse credo, quam metu.' inde hic, *mitto imperium.* Utitur hoc loco Terentii Cic. ad Att. l. ii. Ep. 19. *Mer. Casaubonus.*

3 *Non pudere*] Hoc absolutum est, et nulli adnexum. *Donatus.*

Non pudere] Hic Nigidius adnotavit, neminem videri pudere ante delictum. *Idem.*

4 *Vix tandem*] Convenit hoc dictum ei, qui jam pridem se male audire putat: et ideo sero videtur ad hunc senex pervenisse, quum ille metuens, se primum ad accusatorem crederet. An *vix tandem* ad hoc pertinet, quia ille *monitor* dixit? quasi dicat, Vix tandem factum est, ut me senex laudare cœpisset: quia *monitor*, quamvis in contrarium dixerit, tamen

Digitized by Google

est nomen laudis. *Idem.*

Vix tandem] Εἰρωνεία, quasi dicat, Pene mei oblitus est. An, quia tarde ad ipsum pervenit senex, quem ille ob conscientiam a se cœpturum esse credebat? *Idem.*

Vix tandem] Et multis aliis locis, et hoc, discet, qui volet, non esse ab una manu, quæ in Donati commentariis visuntur. Nihil interim dicitur, quod ad rem faciat. nimis enim, non frigidum modo, sed absurdum est, ita accipere, ac si Geta diceret, sero se accusari, qui primus omnium post Antiphonem, ipsoque Antiphone magis accusatur. Primum enim: 'Itane Antipho uxorem duxit?' &c. subjicitur statim, non sine derivatione culpæ in Getam, *o Geta monitor!* quasi non facturus id fuerit Antipho, nisi hoc monitore. ita enim accipi posset, ut in illo: 'Submonuit me Parmeno ibi servus, quod ego arripui.' Eun. III. 5. 22. Sin illo significatu velis exaudire, quo Horatius magistros et rectores adolescentiæ signavit, cum juvenis 'Monitoribus asper' describitur, rursum pœne dixerim ineptum fuerit interpretari: *vix tandem* me laudat herus. Nihil verius quam senem hoc velle: *o Geta monitor:* id est, huic mandes si quid recte curatum velis. hunccine ego filio meo quasi magistrum et monitorem reliqui? facinorum scilicet monitor hic fuerit, non disciplinæ et probi moris magister. quin enim *τὸ monitor* duplicem vim habeat, tum ex destinatione ad officium, tum ex prævaricatione ejus, qui destinatus erat, nemo dubitaverit. Geta igitur cum facta et virtutes suas in hoc vocabulo, non modo ut dicebantur sed ut erant, agnosceret, ad Phædriam, cum subrisu et εἰρωνείᾳ μιμητικῇ, *vix tandem* inquit: q. d. ego vero monitor! ut in Andria Davus simili μιμήσεως genere dixerat: 'Ego vero solus!' III. 4. 17. nam τὸ *tandem* hic ἐκ παραλλήλου significat *vero, equidem.* i. e. egregie cessit provincia, quam cepi. quasi vero illi adolescentes indiguissent hujus monitoris, qui lubidinem animi ducem ad omnia et magistram haberent. Comicæ sunt hæ interruptiones, et festivæ, quas inter continuam senis orationem actoribus et theatro poëta gratificatur. *Bœclerus.*

Quid mihi dicent, aut quam causam reperient] Quid dicent, si negare voluerint? quam causam reperient, si purgare? Omne enim crimen a defensore aut negatur, aut purgatur. *Donatus.*

5 *Demiror*] Pro nescio. nam admirationem ignorantia facit. *Idem.*

Atqui reperi jam: aliud cura] Eo animo hoc dicit, quo supra dixit *vix tandem.* Et quum ille pluraliter *reperient* dixerit, hic singulariter *reperi* respondit: quasi in se solo sit crimen. *Idem.*

6 *Invitus feci: lex coëgit*] Bene poëta jam scire facit senem, quid isti dicturi sint. ut videatur frangi posse, qui jam partem defensoris admittit. *Idem.*

7 *Causam tradere adversariis*] Hoc cum majore exclamatione dicitur. non enim dixit, *concedere adversariis,* sed, quod prius esset, *causam tradere.* Idem.

8 *Illud durum*] *Illud durum* dicit, qui supra dixit: 'Atqui reperi jam.' *Idem.*

Ego expediam: sine] Vide præparationem futuræ defensionis: quam nisi hoc modo Terentius intulisset, incredibile videretur subito sedatum senem. *Idem.*

9 *Incertum est quid agam*] Nonnihil jam fracta indignatio est. Nam in his verbis, non jam ira, sed admodum mœror est. *Idem.*

9. 10 *Incertum est quid agam, &c.*] Duos hos versus Dionis Cassii ista, ἐν μέρει παραφράσεως, explicent: ὅταν γάρ τι ἀπροσδοκήτως τινὶ καὶ μετὰ πλείστου παραλόγου προσπέσῃ, τό, τε φρόνημα αὐτοῦ ταπεινοῖ, καὶ τὸ λογιζόμενον ἐκ-

πλήσσει, ὥστ' αὐτὸν κάκιστόν τε καὶ ἀσθενέστατον τῶν πρακτέων κριτὴν γενέσθαι. *Bæclerus.*

Quia præter spem, atque incredibile hoc] Virgilius, ' Hunc ego si potui tantum sperare dolorem, Et perferre, soror, potero.' *Donatus.*

Atque incredibile hoc mihi obtigit] Gravius est *incredibile*, quam *præter spem*: et ideo posterius et in actu est. *Idem.*

Obtigit] Pro *accidit*: cujus reciprocum est, si quis bonum accidisse dicat, non obtigisse. *Idem.*

10 *Ita sum irritatus*] *Irritatus*, provocatus, in iram impulsus: hoc est, commotus et perturbatus. *Idem.*

Ita sum irritatus, animum ut nequeam ad cogitandum instituere] Thucyd. Νομίζω δὲ δύο τὰ ἐναντιώτατα τῇ εὐβουλίᾳ εἶναι, τάχος τε, καὶ ὀργήν. ὧν τὸ μὲν μετὰ ἀνοίας φιλεῖ γίγνεσθαι, τὸ δὲ μετὰ ἀπαιδευσίας καὶ βραχύτητος γνώμης. *M. Casaubonus.*

Animum ut nequeam ad cogitandum instituere] Bene *instituere* dixit: quo verbo quies ostenditur cogitativæ mentis, quæ nunc non adest. *Donat.*

11 *Quamobrem omnes, &c.*] 'Ρῆσις graviter incepta, subtiliter deducta, personæ senis et perturbationi rerum apta. Quam commode hoc dixerit Terentius a philosophia sumtum, ostendit Cicero III. Tuscul. 14. allato simili Euripidis loco. De Ciceronis descriptione, quantum ad hujus loci lectionem attinet, Guyetum vide. Sicut autem præmeditatio futurorum malorum eorum adventum lenit: ita et securos venturi, graviter percellit fortuna et affligit, ut exsurgendi curam amittant, sicut de exemplo Pompeii philosophatur Dio principio libri XLII. *Bæclerus.*

Quum secundæ res sunt maxime, tum maxime] Ut, ' Nudus ara, sere nudus: hyems ignava colono.' Et bona sententia; tum maxime sapienti metuendum, quo tempore maxime securus est stultus. *Donatus.*

Omnes, cum secundæ res sunt maxume, tum maxume Meditari secum oportet, quo pacto adversam ærumnam ferant] Vide Cicer. Tuscul. III. ubi totus hic Terentii locus. Sen. ' In ipsa securitate animus ad difficilia se præparet, et contra injurias fortunæ, inter beneficia formetur. Miles in media pace decurrit sine ullo hoste, vallum jacit, et supervacuo labore lassatur, ut sufficere necessario possit. Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerce.' *M. Casaubonus.*

12 *Meditari secum oportet*] Bene additum *secum*: insani enim videbitur, hoc palam agere. *Donatus.*

Adversam ærumnam ferant] Abundat *adversam*. Idem.

13 *Pericla, damna, exilia peregre rediens*] Superiora ἀσύνδετα sunt, inferiora intermistis conjunctionibus. Sallustius, ' Nam quidem a Pyrrho, Hannibale, et æquore et terra.' *Idem.*

Pericla, damna, exilia] Bene puto corrigi *exitia*. si tamen alicui placeat, *exilia*, retinere, quod codices præferunt, interpunctio et explicatio sic esset constituenda: ' Meditari secum oportet, quo pacto adversam ærumnam ferant, Pericla, damna, exilia. peregre rediens semper cogitet, Aut filii peccatum,' &c. ut *pericla, damna, exilia*, tanquam exempla adversæ ærumnæ, quæ, ut sunt humana, frequenter accidunt, subjiciantur: inde demum ad ea, quæ sunt hujus loci, progressus fiat. Quicquid sit de voce, interpunctio hæc unice convenit huic loco, quam et in nostra editione debuimus exhibere. *Bæclerus.*

Peregre rediens semper cogitet] Mire a genere ad speciem non semel transit. Nam quum dicit, *peregre rediens*, jam de se loquitur, sed latenter. *Donatus.*

Semper cogitet] A singulari ad pluralem transit. supra dixit *omnes*: at nunc *cogitet*. Et est ordo, *Semper peregre rediens*, quicunque peregre redit. *Idem.*

14 *Aut filii peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiæ*] Quamvis iratus filio, non potuit tamen dicere, *filii mortem*. Convenit autem seni, uxoris mortem non putare magnum incommodum. *Idem*.

Aut filii peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiæ] Varie, post enumerationem conclusam, hæc etiam intulit. Virgilius, 'Sed neque Medorum, silvæ ditissima, terra, Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus Laudibus Italiæ certent: non Bactra, nec Indi, Totaque thuriferis Panchaia pinguis arenis.' *Id.*

15 *Communia esse hæc: fieri posse*] Ordo est, Semper cogitet, communia esse, et fieri posse, peccatum filii, uxoris mortem, filiæ morbum. *Idem*.

Communia esse] Commune est quod accidere omnibus potest. *Idem*.

Communia esse hæc, fieri posse] Pub. 'Cuivis accidere potest, quod cuiquam potest.' *Mer. Casaubonus*.

16 *Quidquid præter spem eveniat, omne id deputare esse in lucro*] Vide jam senem fractum, non culpam filii magnam ducere: sed ideo indignari, quod non crediderit peccaturum, in quo ipse se reprehendit, et quod a peccatoribus dici solebat, hoc dicit, *communia esse*, et *fieri posse*. Donatus.

17 *Herum anteeo sapientia*] Legitur et *anteo*: sed pro conjunctivo pronuntiandum, *anteeo* pro *anteeam*. Id.

18 *Meditata mihi sunt omnia mea incommoda*] Nimis comice, non clades, aut ærumnas posuit servus, sed incommoda: molere in pistrino, vapulare, habere compedes, et cetera: quum hoc nomen leve quiddam significet: ut ipse in Eunucho, 'Imo enim infeliciter: nam incommoda alia sunt dicenda, Parmeno.' *Idem*.

Meditata mihi sunt omnia mea incommoda] Hæc est altera παρῳδία post illam in Adelphis III. 3. ubi plura attulimus. *Bæclerus*.

Herus si redierit] *Si* aut pro *cum*, aut serviliter. ut dubitet ex voto suo utrum dominus redeat, an non: quod cupit. *Donatus*.

19 *Molendum usque in pistrino*] Facete enumerat servus universa supplicia suæ conditionis, excepta cruce et furca: quarum pœnam verbis extenuare non potuit. *Idem*.

Habendæ compedes] Vitiosam locutionem servili personæ dedit Terentius. nam integra esset, si diceret, *habendas compedes*. unde quidam non *esse*, sed *usque* legunt. *Idem*.

Habendæ compedes] Iterum nota, quam varia nobis fercula sub nomine Donati apponantur. Primum ita annotatur: '*Habendæ compedes*. Vitiosam locutionem,' &c. Non novit Terentium, libere dicam et vere, qui servi causa vitiose locuturum putavit, quisquis est ille. hoc tantum bene factum, quod de veriore lectione (*usque* pro *esse*) mentio illata est. Jam sequitur: '*Opus ruri faciundum*. Varie,' &c. Videnturne hæc ejusdem interpretis esse? sit Donati, quod melius est, id est, posterius. ubi nihil vitiatur, nihil implicatur. Concinnior longe oratio est hic in casu recto: quam qui non intellexerunt, τὸ *esse* interposuerunt, occasionemque nugandi iis præbuerunt, qui tum demum sapere sibi videntur, si dicant, quæ nec alii, multo minus ipsi intelligant. *Bæclerus*.

20 *Opus ruri faciundum*] Varie, 'molendum,' 'vapulandum,' 'compedes habendæ,' 'opus ruri faciundum.' et supra, verba gerundia sunt: infra, participia. *Donatus*.

Horum nihil quidquam accidet animo novum] Recte addidit *animo*. omne enim quidquid acciderit novum erit, sed non animo. *Idem*.

Horum nihil quidquam] Παρέλκον quartum. *Idem*.

Horum nihil quidquam accidet animo novum] Tale est illud sapientis Æneæ: 'Non ulla laborum, O virgo, nova mi facies inopinave surgit.' Et, 'Arma parate animis, et spe præsu-

mite bellum.' Et, 'Hunc ego si potui tantum sperare dolorem, Et perferre, soror, potero.' *Idem.*

21 *Quicquid præter spem eveniet, omne id deputabo esse in lucro*] Totidem verbis est usus, quot senex, ad irrisionem ejus. Sic et in Adelphis, 'Postremo tanquam in speculum in patinas, Demea, inspicere jubeo.' *Id.*

Omne id deputabo esse in lucro] Hoc idem senex oportere fieri dixit, quod hic facit: ergo sapientior Geta. *Id.*

22 *Sed quid cessas hominem adire*] Bene *adire*, quasi terribilem, et pugnaturum: ut Virgilius, 'Audet adire virum.' et *hominem* comice addidit. *Idem.*

Sed quid hominem cessas adire, et blande in principio alloqui] Ex præcepto Rhetorum. Vide Quintil. de exordiis, Instit. l. IV. c. 1. Virg. 'Sola viri mores, aditus, ac tempora norat.' *Mer. Casaubonus.*

Et blande in principio alloqui] Recte monuit, non perpetuo blande, sed in principio agendum: secundum præceptum Socratis, qui ait, μηδὲ πρὸς τὰς τῶν πλησιαζόντων ὀργὰς τραχέως ἀπαντῶν, ἀλλὰ θυμουμένοις μὲν αὐτοῖς εἴκων, πεπαυμένοις δὲ τῆς ὀργῆς ἐπιπλήττων. *Donatus.*

23 *Phædriam mei fratris*] Hæc verba ostendunt quam miti pectore suscipiatur Phædria. *Idem.*

Mi patrue salve] *Mi*, vim blandimenti habet: nam significat, *meus.* Idem.

25 *Salvum advenire*] Ἔλλειψις, vel ἀποσιώπησις secunda: *gaudeo* enim subauditur. quod nisi acceperis, non intelliges cur hic responderit, *credo.* Donatus.

Salvum advenire] Iracundiam frangere conatur obsequio et mora. *Idem.*

Salvum advenire] Altera salutatio et ad leniendum, et ad criminis dissimulationem: sed et tertio addidit, 'Satin' omnia ex sententia?' *Idem.*

Salvum advenire] *Gaudeo* scil. ut mox, cum Geta salutat. sed interrumpit æstus Demiphonis ob filii peccatum. *Mer. Casaubonus.*

Credo: hoc responde mihi] *Hoc*, incerta distinctione pronuntiatur. *Donatus.*

Credo] Et hoc quoque ex vetere formula; ita enim respondere solebant, qui solemni aliqua gratulatione compellati fuerant. Vide Hec. act. v. sc. 4. ad ista, 'Factis ut credam facis.' *Mer. Casaubonus.*

26 *Valet*] Hic oratorie dissimulat, atque ita respondet, quasi senex non iratus quærat, sed de salute sollicitus sit Antiphonis. *Donatus.*

Sed satin' omnia ex sententia] Quod vulgo, *omnia recte?* Et deest *quæris*, aut quid tale. *Idem.*

27 *Vellem quidem*] Semper hoc verbum dolentis est, ac negantis evenire, quod voti sit. *Idem.*

Quid istuc] Magnam vim habet contra iram hujusmodi interrogatio. *Idem.*

28 *Bonas me absente*] Mire consuetudinem expressit, dicendo *bonas.* Idem.

Me absente] Summa criminis. *Idem.*

Bonas me absente hic confecistis nuptias] Crimen in duobus esse demonstrat: quod non *bonas*, et quod *absente patre.* Idem.

29 *Eho, an id succenses nunc illi*] Huc tendebat interrogatio, ut tam integris rebus admiraretur irasci senem. *Idem.*

Eho, an tu id succenses] Pronomen, *tu*, nec habet liber Bembinus, nec Donatus; nec exigit versus. *Faërn.*

O artificem probum] Εἰρωνεία. nam non est artifex, cujus deprehenditur jocus. *Donatus.*

O artificem probum] Male in Donato: Εἰρωνεία, &c. quid hoc ad rem? revera Geta laudat Phædriam, quod defensionem patruelis eo astu inceptet, qui optabatur: fronte composita, verbis fidem asseverantibus. conferri debent vss. 48. 55. *Bœclerus.*

Artificem probum] Hoc Geta seor-

sim, ut Demipho non audiat. *Mer. Casaubonus.*

30 *Ipsum gestio dari*] Verbum *dari*, ex Bembino et aliquibus aliis libris, non huic versui, sed subsequenti applicamus: hoc modo, 'Dari mihi in conspectum: nunc sua culpa ut sciat.' in cujus scansione, *mihi* et *sua* in unam syllabam contrahuntur. *Id.*

Gestio] Plus *gestio*, quam *volo*. Donatus.

31 *Dari mihi in conspectum*] Non dixit *venire*, ut filium: sed *dari*, ut reum. *Idem.*

32 *Lenem patrem illum*] O artificium poëtæ! in media patris sævitia mentionem lenitatis induxit: ut ostendat quam facile placari possit. *Id.*

Lenem patrem illum, factum me esse acerrimum] Nota ἀντίθετον. non enim leni asperrimum, sed acerrimum reddidit, et mutavit gradum, positivo superlativum opponens. *Idem.*

Lenem patrem illum, factum] Sic Virgil. 'Quantum mutatus ab illo Hectore!' *Idem.*

33 *Atqui nihil fecit, patrue*] Summa contradictionis. et non dixit, *leniter peccavit*: sed, *nihil fecit*. Neque, quod punias, sed, quod succenseas: id quod levissimum est. *Idem.*

34 *Ecce autem similia omnia*] *Ecce autem*, vox est apta his, quæ nova et improvisa animo accidunt. Sic Virgilius, 'Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta.' *Idem.*

Similia omnia: omnes congruunt] More stomachantis, *omnia* et *omnes*, de his dicit quæ ad duos pertinent. *Idem.*

Omnes congruunt] Similes habent labra lactucas. Dignum patella operculum. *Mer. Casaubonus.*

35 *Unum cognoris, omnes noris*] Iterum non *duos*, sed *omnes*. et varie, *cognoris*, *noris*. Donatus.

Unum cognoris, omnes noris] Sic Virgilius, 'Accipe nunc Danaum insidias, et crimine ab uno Disce omnes.' *Idem.*

36 *Hic in noxa est, ille ad defendendam causam adest*] Hoc Demipho non sine quadam delectatione dixit: quam tamen premit ob iram præsentem. *Idem.*

36. 37 Guyetus plane expungit. nollem factum. satis enim probi et eruditi et Terentio digni videntur: quos Donatus bene interpretatur, et exemplo Ciceroniano plane huc convenienti illustrat. sicut invicem Asconius Pedianus cum loco Ciceroniano hos duos versus comparat. *Bœclerus.*

37 *Quum ille est, hic præsto est*] Huic loco reddidit Cicero illum locum in Verrinis: 'Qui cives Romani erant, si Siculi essent, tum Siculos eorum legibus dari oporteret: qui Siculi, si cives Romani essent.' Nam subauditur ad 'Qui cives Romani erant,' *judices dabantur*, ad 'Si Siculi essent,' subauditur *rei*. Donatus.

Quum ille est] Ζεῦγμα secundum. nam et hic subaudiendum est, *in noxia*. Idem.

Cum ille est] In nota scil. vel culpa. *Mer. Casaubonus.*

Hic præsto est] Ad defendendam causam, subauditur. *Donatus.*

Tradunt operas mutuas] Mulus mulum scabit. *Idem.*

38 *Probe eorum facta imprudens*] Ideo *imprudens*: quia nescit in amore citharistriæ esse Phædriam. *Donatus.*

Imprudens] Modo insciens. *Idem.*

Imprudens] Nondum enim ita rem habere compererat Demipho, sed quod ira suggerebat, et ex suspicione loquebatur. *Mer. Casaubonus.*

39 *Nam ni hæc ita essent, cum illo haud stares, Phædria*] Vide quemadmodum jam præstruat poëta ad ea quæ futura sunt, ad adjuvandum amorem Phædriæ. *Donatus.*

Cum illo haud stares, Phædria] Cum Antiphone scilicet. Et *cum illo*, ἀντὶ τοῦ *pro illo*. In ejus parte stamus, pro quo facimus. Sic Virgilius, 'Jupiter hic stat.' *Idem.*

Cum illo haud stares] Non esses ab

Digitized by Google

illius partibus, non illum tuereris. *M. Casaubonus.*

40 *Si est, patrue, culpam ut Antipho in se admiserit*] Principium per insinuationem subtilem. Et honesta locutio: 'Si est ut admiserit:' pro, si admisit. *Donatus.*

Si est, patrue, culpam ut Antipho] Oratorium principium ἀπὸ τῆς ἐπιεικείας τοῦ αἰτοῦντος. *Idem.*

Si est, patrue, culpam ut in se] Priscianus lib. XVI. hoc loco τὸ *ut* per ὅτι interpretatur. Ceterum huic apologiæ compara orationem Lysitelis apud Plautum Trinummo II. 2. 246. &c. Nisi festinandum esset, ostenderemus, quam pulcro artificio omnia, quæ senex accusat, a defensore transferantur ad molliora et placabiliora vocabula. *Beclerus.*

In se admiserit] Bono ornatu addidit, *in se:* quum et sine hoc plenum videri posset. Et hic est, quem Cicero succum orationis appellat. *Donatus.*

41 *Ex qua re minus rei foret aut famæ*] Nota; hic comparativa qualitas est pauperis, neque strenui. Et docuit, in negotio nuptiarum duabus rebus consuli, rei et famæ, hoc est, facultatibus dotis, honestatique natalium. *Idem.*

Ex qua re minus rei foret] Hæc tractatio est criminis oratoria: in qua defensor accusat crimen, reumque purgat. *Idem.*

Ex qua re] Haud venuste insertum *re,* cum præposuisset *culpam.* Idem.

Ex qua re] Haud venuste insertum *re,* cum præposuisset *culpam,* ait hic D. Atqui ita Terent. haud dubie consulto maluit, ut orationi venustatem ex allusione in verbis, *re,* et *rei,* in diversa significatione positis, conciliaret. Notum est Atticos, agnominationibus valde delectatos esse: quos imitatus Ter. plenus est illis. Sed et extra πλοκὴν, τὸ *res* interdum eleganter repetitur: ut a Cic. de Off. 'Valetudo sustentatur observatione earum rerum, quæ res aut prodesse soleant aut obesse.' et ad Qu. Fr. 'Quæ res ad officium imperii pertinebunt, de iis rebus ne attingat.' *Mer. Casaubonus.*

Minus rei foret] Quia pauperem. *Donatus.*

Rei] Familiaris scil. Cicero quoque haud multo aliter, 'Res autem familiaris quæri debet iis rebus,' &c. *Mer. Casaubonus.*

Famæ] Quia ignobilem. *Donatus.*

Temperans] Consulens, providens, moderatus. ut, 'Jam sibi tum curvis male temperat unda carinis.' *Idem.*

42 *Non causam dico*] Non recuso, non deprecor. *Idem.*

Quin quod meritus sit, ferat] Rhetoricum θεώρημα in hujusmodi exceptionibus: quo uti solet, qui propositæ causæ fiduciam gerit. Si hoc aut illud, non oro veniam, non deprecor pœnam. *Idem.*

Quin quod meritus sit] Hunc defensorem magis, et non judicem dicam: sed hic colligitur patrocinantis auctoritas: non enim dixit, *quod voluerit,* sed *quod meritus sit,* manente eo, si peccaverit tamen. *Idem.*

43 *Sed si quis forte malitia fretus sua*] *Forte* quasi non defensurus, sed simul causam cogniturus advenerit. Nec contendit verum esse quod dicit, ne sollicitum faciat ad credendum. Sic apud Virgilium Sinon, 'Dum vela darent, si forte dedissent.' *Idem.*

44 *Insidias nostræ fecit adolescentiæ*] Bene se adjungit ad crimen, ut elevet culpam. *Idem.*

Insidias nostræ fecit adolescentiæ] Mire *insidias* dixit: ut diu comparata causa, per ignorantiam dolosque capti videantur. *Idem.*

Adolescentiæ] Opportuna ætatis commemoratio. Πρὸς τὴν συγγνώμην. *Idem.*

45 *Nostrane ea culpa est, an judicum*] Potentior facta sententia est τῇ ἐρωτήσει. Et oratorie, *Nostrane culpa, an judicum?* duplex μετάθεσις. altera in

accusatorem, altera in judices. Et bene suam miscuit personam, ut reum sublevet et suo merito, et multitudine reorum. *Idem.*

Nostrane ea culpa, an judicum] Mire assurrexit in fiduciam defensoris. nam quum supra de Antiphone dixerit, nunc intulit *nostra.* Idem.

46 *Qui sæpe propter invidiam adimunt diviti*] Notum alteri* qui invident. *Idem.*

Qui sæpe propter invidiam adimunt diviti, aut propter misericord. addunt pauperi] Quam hic τὸ *adimere* et *addere* μάλα φιλοσοφικῶς et ex intimis justitiæ ac injustitiæ rationibus dicantur, tum intelliges, si legeris quæ Aristoteles v. Ethicorum περὶ τοῦ πλεονεκτεῖν disputat; cap. 5. et addideris Michaëlem Ephesium. utrumque autem genus injustitiæ hic tangitur a Poëta, quod Marcianus quoque Jureconsultus vitandum judici demonstravit nobili sententia l. xi. de pœnis. Donatus nimis hic timidus est, dum veretur ne judices indecore accusentur. certe *culpam judicum*, citra ambages, incusari videmus; et mox partitione describi. quin enim *sæpe* ad hunc modum Athenis judices peccarent, nemo rerum Atticarum peritus negaverit. itaque color, quo adolescens hic usus est, nihil habuit a moribus temporum abhorrens. nec enim poëta tam rudem faceret causæ defensorem. sed quia, hac quidem in re frustra in judices culpa conferebatur, non reliquit eos indefensos, cum senex mox infert, vss. 49. 50. 'An quisquam judex est, qui possit noscere Tua justa, ubi tute verbum non respondeas?' nam justa causa etiam judici debet approbari. qui secundum ea, quæ probata sunt, sententiam ferre tenetur. *Bœclerus.*

47 *Aut propter misericordiam addunt pauperi*] Posteriorem causam honestiorem posuit, ne non Antiphonem defendere, sed accusare judices videretur. *Donatus.*

Aut propter misericordiam] Primum ἀντίθετον. Et oratorie naturam judicum τῷ διορισμῷ expedivit. *Idem.*

48 *Ni nossem causam, crederem vera hunc loqui*] Suavissime laudavit oratorem: qui, omnia ad persuadendum idonea advocans, solum conscium non addnxit ad credendum. *Idem.*

Ni nossem causam, crederem vera hunc loqui] Oblique Poëta se laudavit. *Id.*

49 *An quisquam judex est, qui possit, &c.*] Apparet, jam persuasum seni esse, verum adversarium fuisse Phormionem, non subjectum atque appositum sycophantam. unde ad aliud transit, ut accuset segnitiem in respondendo, quæ levior culpa est. Ita, ut cedentibus mos est, paulatim seni singula extorquentur e manibus. *Idem.*

50 *Tua justa*] Diserte magis et absolute, *tua justa:* quam si aliter diceret. *Idem.*

Tua justa] Justa tuæ causæ. Plin. Sec. 'Prævaricatio est transire dicenda.' *M. Casaubonus.*

Ubi tute verbum] Non dixit, 'Parum dicas:' sed *verbum.* Donatus.

51 *Ita ut ille fecit*] Unde scit? an illa Poëtæ virtus est, quod omnia ante inducit cognovisse: ne in scena, hæc ut nova audiens, tragicis moribus insaniret? *Idem.*

Functus adolescentuli est officium] Oratorie, quod objectum est, non purgavit modo, sed etiam ad laudem convertit. quod Rhetores περίστασιν dicunt. Et hoc de Apollodoro. *Idem.*

Functus adolescentuli est officium liberalis] Derivatio causæ: et est venialis status. *Idem.*

Functus adolescentuli est officium liberalis] Ingeniose non negavit hoc crimen, occasionem laudis de confessione sumpturus. *Idem.*

Officium liberalis] Potenter *officium* nominat, quod ille *crimen* appellat. Et nota, *functus officium*, accusativo casu; quod nos ablativo. *Idem.*

52 *Postquam ad judices ventum est, non potuit cogitata proloqui*] Hæc apud oratores μετάθεσις αἰτίας, hoc est,

Digitized by Google

translatio causæ facti: quem vulgo *colorem* nominant. *Idem.*

53 *Non potuit cogitata proloqui*] Ergo quod cogitavit, industriæ est: quod nihil dixit, pudoris. *Idem.*

54 *Ita eum tum timidum*] *Timidum*, perturbatum. Plautus, 'Nam ut ex mari timida es.' Et ipse in Adelphis: 'Me miseram! quidnam est quod sic video timidum, et properantem Getam?' *Idem.*

Eum timidum obstupefecit pudor] Quod multis contigisse, ex Cicerone aliisque notum. *Mer. Casaubonus.*

55 *Laudo hunc: sed cesso adire*] Satis defensionis est, ubi Geta jam adire non timeat dominum. *Donatus.*

56 *Here salve: salvum te advenisse gaudeo*] Principium a benevolentia. Et vide vernilitatem aptissimam servo callido. credasne hunc esse, qui supra dixerit, 'Herus si redierit, molendum esse in pistrino, vapulandum,' &c. *Idem.*

57 *Ho! bone custos, salve*] Ab initio idem motus servatus est seni. nam idem hoc est quod supra dixit, *O Geta, monitor.* quamquam per αὔξησιν plus significat quod dicit, *bone custos*: quam quod supra, *monitor.* Idem.

Columen vero familiæ] *Columen*, culmen. an *columen*, columna? unde *columellæ* apud veteres, dicti servi majores domus. Lucil. XXII. 'Servus neque infidus domino, neque inutilis cuiquam, Lucili columella, hic situs Metrophanes.' Tubero: 'Hinc in millesimum annum eorum columine civitas continebitur.' Horatius contra pro columine columnam, 'Injurioso ne pede proruas Stantem columnam.' Ennius X. 'Regni versatum, summamve columnam.' *Idem.*

Columen vero familiæ] Sustentatio vel decus. unde *columnæ* dictæ. Et moralis αὔξησις ἐν εἰρωνείᾳ. *Idem.*

58 *Cui commendavi filium hinc abiens meum*] Duplex excusatio est de eo quod fecerit. Hæc conveniunt in eas personas, quas spectare non oportuerit. *Idem.*

59 *Jamdudum te omnes nos accusare audio immerito*] Vide quam in his verbis etiam vultus quidam servi contumacis appareat, et versute mali. Et hoc est quod dixerat, 'Ego in insidiis hic ero succenturiatus.' *Idem.*

60 *Immerito, et me omnium horum immeritissimo*] Tantum impudentiæ superest, ut non solum se, sed alios etiam defendat. Horum omnium immeritissimo, ὁ πλήρης. *Horum:* et sic nos *hanc* et *hunc* dicimus. *Idem.*

Immeritissimo] Ut parvo, falso, de adverbiis est in O desinentibus. *Id.*

61 *Nam quid me in hac re facere voluisti*] Bona exceptione locutus est, quasi in aliis omnia fecerit. *Idem.*

In hac re voluisti tibi] Quam contemnat iram domini, ut hoc ipso purgatior videatur, ex hoc apparet, quod addidit *tibi.* Sic enim dicere solemus, 'Quid tibi vis faciam?' quum alieno negotio frustra nos ostendimus laborare. *Idem.*

62 *Servum hominem causam orare leges non sinunt*] Hoc enim quasi ignoranti dicit: sed stomachose admonet, velut stultum, qui rem manifestam non cogitat. *Idem.*

Servum hominem causam orare leges non sinunt] Vetuste *hominem.* Sallustius in Jugurtha: 'Quum interim Hiempsal reperiretur occultans se in tugurio mulieris ancillæ.' *Idem.*

Servum hominem causam orare leges non sinunt] Mire extenuavit conditionem suam, dicendo non *me*, sed *servum.* Et addendo *hominem*, moraliter locutus. Sic Virgilius, 'Venerat antiquis Coriti de finibus Acron Graius homo.' *Idem.*

Causam orare] Non improprie. Sic Virgilius, 'Orabunt causas melius.' *Idem.*

63 *Neque testimonii dictio est*] Vis scire, inquit, quum non liceat servo pro domino dicere? nec testis loco produci potest. *Idem.*

Neque testimonii dictio est] Varie:

Digitized by Google

non enim dixit, *Neque testimonium dicere.* Idem.

Neque testimonii dictio est] Neque dicendi testimonii servo copia, aut facultas: per easdem leges scil. *Mer. Casaubonus.*

Mitto omnia] Et jam hoc perdidit senex, quod videbatur validum ad accusationem. Ita gradatim illi singula subducuntur, et accusationis impetus evanescit. *Donatus.*

64 *Addo istuc, imprudens timuit adolescens*] Hæc omnia verba causalem ad argumentandum vim habent. *Id.*

Imprudens timuit adolescens, sino] Σχῆμα, διανοίας συγχώρησις. Et singula pronuntianda, ut plura videantur. *Mitto, sino,* vim habent contra voluntatem concedentis. *Idem.*

65 *Tu servus. verum si cognata est maxime*] Sub obtentu hujus propositionis, in qua pars legis ostenditur, jam Poëta præparat locum fallaciæ Phormionis, de dote accipienda. *Id.*

Verum si cognata est maxime] Τῷ ἰδιωτισμῷ addidit *maxime:* nam sive est cognata, sive non est, non recipit τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. hoc est, non dicitur maxime cognata, et cognata minime: sed, aut est, aut non est. Alii sic ordinant, *Non fuit necesse maxime habere.* Alii, *sed id quod lex jubet, maxime dotem daretis.* Idem.

Si cognata est maxume] Ut ut de cognatione maxime constet, et explorata res sit. Nam Donatus hic nodum in scirpo quærit. *Mer. Casaubonus.*

66 *Sed id quod lex jubet, dotem daretis*] Id quod lex jubet: ordo. sic Virgilius, 'Verum, id quod multo tute ipse fatebere majus.' *Donatus.*

Sed id quod lex jubet, dotem daretis, quæreret alium virum] Hic affertur altera pars legis, post eam quæ ponebatur act. I. sc. 2. vs. 75. &c. Integra ergo est: 'Orbam proximus cognatus ducat, aut dotet.' pluribus verbis proponit Eugraphius ad initium sc. III. act. 2. ergo lex optionem dat cognato. cur non elegistis, partem alteram, minusque onerosam? Unde et in jure Romano illud l. cx. § 3. de R. J. ubi verba conjuncta non sunt, 'sufficit alterutrum esse factum,' proprie ad legum, edictorum, et statutorum interpretationem pertinere, annotat Jac. Gothofredus Commentario ad Reg. Jur. *Bœclerus.*

67 *Dotem daretis*] Vide ad Adelph. act. IV. sc. 5. *Mer. Casaubonus.*

Quæreret alium virum] *Quæreret,* quam idoneum est ad significationem odiorum! Virgilius, 'Quærat sibi fœdera Turnus.' *Donatus.*

68 *Qua ratione inopem potius ducebat domum*] Magno sonitu intulit, quod minus momenti habet adversus eos qui accusantur, quam illa superiora. *Idem.*

Inopem potius ducebat domum] Non *inopem potius.* sed *potius ducebat* subdistinguendum est. *Idem.*

Ducebat domum] Quod absolute vulgo dicitur, *ducebat.* Mer. Casaubonus.

69 *Non ratio, verum argentum deerat*] Hoc ita ludibundus absolvit Geta, ut etiam quasi per jocum respondeat. *Donatus.*

Non ratio, verum argentum deerat] Plaut. Trin. 'Ratio quidem hercle apparet, sed argentum οἴχεται.' *Mer. Casaubonus.*

70 *Alicunde! nihil est dictis facilius*] Hoc quasi subridens, et averso ab illo vultu pronuntiavit Geta. quod genus actionis securitatem ostendit hominis, manifesta dicentis. *Donatus.*

Alicunde] Demipho *alicunde* ad facilitatem retulit: hic sic intelligere se fingit, ut, quasi non habens ipse Demipho de proximo a quo dicere incipiat, dixerit *alicunde.* Idem.

Nihil est dictu facilius] Mire, ut solet, proverbio uno dissolvit totam senis intentionem. ut in Heautont. 'Quid si hoc pater resciverit? Quid

si redeo ad illos qui aiunt, Quid si nunc cœlum ruat?' *Idem.*

71 *Postremo, si nullo alio pacto, vel fœnore*] Ostendit se senex hæc perdere: quum ab his ad alia transcendit exclusus. *Idem.*

72 *Dixti pulchre, siquidem quisquam crederet*] Vide quam non laboret ad respondendum Geta: siquidem illi per εἰρωνείαν respondit. *Idem.*

Crederet] Pecuniam committeret. *Idem.*

Si quidem quisquam crederet te vivo] Iterum adimitur seni argumentum, quo pugnabat, adeoque causa iracundiæ imminuitur. Similis Græcæ, sive adeo Atticæ legis, qua minor viginti quinque annis, si quis ab eo stipulatus esset, in integrum restituebatur, apud Plautum fit mentio Pseudolo I. 3. 69. ubi 'Lex qui navicennaria' appellatur; et Rudente v. 3. 26. Ubi miror, tot viros eruditos Romanam illam legem dicere. At Romanam Lætoriam ex hac Græca, cujus apud Plautum mentio, natam rectius dixeris. quod et de Senatusconsulto Macedoniano, propius huc pertinente, verum erit putare. *Bœclerus.*

73 *Non, non sic futurum est: non potest*] Hic jam palmæ locus est debitæ Poëtæ, siquidem et omnia objecerit Demipho, et omnia solverit Geta: quibus actis, sola irrationabilis exclamatio relinquetur seni. *Donatus.*

Non, non sic futurum est: non potest] Moralis abnegatio frequenti repetitione firmata. *Idem.*

74 *Egone illam cum illo ut patiar nuptam unum diem*] Hic est de quo supra dictum est, 'Illene indotatam virginem atque ignobilem daret illi? numquam faceret.' *Idem.*

Egone illam cum illo ut patiar nuptam] Hic jam præstruitur, quam facile triginta minas perditurus sit Demipho, dum illam vult excludere. *Idem.*

75 *Nihil suave meritum est*] Donati annotatio plane inepta est. Guyetus Goveanum sequitur. possis tamen, ut editur, eodem sensu accipere, ut *meritum* παθητικῶς ponatur, et ad totam causam adeoque Antiphonem et Getam porrigatur. *Bœclerus.*

Nil suave meritum est] Ad hunc locum sic scribit elegantissimus Interpres: *Ces paroles sont si obscures, et ce que Donat et les autres disent, y apporte si peu de lumière, que je me suis contenté de suivre à-peu-près le sens.* Quod dicit vir doctiss. verum est. Mihi autem hoc loco impetranda, oranda certe, venia est, si paulo fuerim prolixior. Eo me cogit loci ipsius difficultas, id et facit Latinorum Interpretum inter se discordantium numerus; qui omnes hic se turpiter dederunt. At ego rem ita me elucidaturum puto, ut vel tantillum quiddam difficultatis hic residere nemo posthac queratur. Primum igitur, quin vera sit scriptura dubitari haud potest; sic enim constanter in omnibus Mss. legere est; et ita legisse Donatum excerpta testantur. Sed Goveanus vir Doct. qui hoc non intelligeret, putavit scriptum a Terentio fuisse non, *meritum est*, sed, *meritu' est*, pro *meritus est*, ut scribere olim solebant. Hæc ab eo tradita reperio in collectione commentariorum: 'Scriptum fuisse puto, *nil suave meritu' est*, ut ad Antiphonem ea verba sic referantur; *Egone cum illo illam ut patiar nuptam unum diem? non faciam; non enim meritus a me est, ei ut esse dulce aut suave aliquid patiar.* Potest et sic intelligi, Nihil mihi fecit Antipho suave, ut ei suave esse aliquid permittam.' Hæc Goveanus. Illum secutus est Guyetus, quod ipse testatur. At in Notis Gallicis I. Peyraredi, quæ non ita pridem e Latino conversæ fuerunt, ita scriptum videas: *Les interprètes ont mal entendu ces paroles, qui ne veulent dire autre chose que,* gratum mihi non est illud

officium: *on ne m'a pas fort obligé en cela; si ce n'est qu'il faille lire*, nil suave meritu' est, *Antiphon ne mérite pas que je luy en sache bon gré; parceque c'étoit Antiphon qui avoit camparu en jugement pour Phedrie.* In eo autem mihi nimium placet I. Peyraredus, quod, alios reprehendens, ipse nihil novi affert, nihil boni. Nam illud, *officium*, plane alienum ab ea re est, qua de agitur. Dein illud etiam, *meritu' est*, et Goveano in mentem, et Guyeto venerat; et ab utroque scriptum est, ut ii norunt qui vel levissimam librorum supellectilem habent. Quamobrem nunc ad me tandem veniendum, videndumque est an aliquid dicam quod audiri debeat. Id ego agam et plane et simpliciter. Hoc igitur ante omnia dico, locum hunc a veteri illo Donato recte fuisse intellectum, et, si quid sentio, bene explicatum; sed excerptorem, dum tanti hominis verba in compendium studet mittere, ipsius interpretationi tenebras offudisse; id quod ex Plauto, quem Donatus diligenter legerat, cognosces. In Pœnul. act. I. sc. 2. ubi Agorastoclem ex amore delirantem, et nugas pueriliter blaterantem facit, sic positum est: *Ut non ego te hodie emittam manu, non meream quantum aquæ in mari, neque nubis quantum, neque quot stellæ in cælo, neque hoc, neque illud.* Gallice: *Quand on me donneroit autant de bien qu'il y a de nuées dans l'air, d'eau dans la mer, d'étoiles au ciel, &c. tout cela ne seroit pas capable de m'ôter la pensée que j'ay de t'affranchir.* An putas nescisse Donatum quid hoc loco esset, *merere?* Ita alibi: *Neque hodie, ut te perdam, meream Deum divitias mihi.* Gallice diceres: *Quand je serois assuré de gagner toutes les richesses des Dieux, je ne m'éloignerois pas de vous.* Donatus certe non potuit hoc loco non intelligere quid esset, merere; id scilicet quod Gallice dixi. Sed annon et ita locutus est Cicero? Id profecto est; at locum non memini, nec vacat quærere; dein et exemplorum sat est. Nunc denique ad Terentium, cujus causa hæc notata a me fuere: *Nil suave meritum est illam ut cum illo vel diem unum nuptam esse patiar.* Sic explicari debet: Quidquid possum merere, (quidquid a me mereri potest,) quæcumque ad me utilitas ex tolerantia mea redire queat: totum id respuam et longe asperner; illam ut cum illo nuptam vel unum patiar diem, nolim Deum immortalitatem merere; ea mihi sorderet: (Horat. 'pretium, ætas altera, sordet,' qui locus huic germanus est; illum vide:) nam *τὸ merere*, notat pretium seu mercedem. Et hæc quidem ad locum Terentii satis difficilem, sed qui, uti spero, nihil posthac habebit quod lectorem possit morari. Verum, antequam manum de tabula tollo, hoc quoque monendum arbitror: istud nomen, *meritum*, in hoc Terentii loco non esse substantivum, quod tamen putavit non excerptor modo, sed et Budæus ipse; alioqui dicendum fuerat *nil meriti suave sit.* Hinc autem omnes Doctos arbitror in errorem inductos fuisse; quod te, Lector, velim notasse. *Faber.*

Hominem commonstrarier] Bono ordine pervenit ad Phormionem: a quo magis confutabitur. *Donatus.*

76 *Aut ubi habitet, demonstrarier*] Mire ostendit, quam hic senex contemnat Phormionem modo, a quo mox superabitur. *Idem.*

77 *Nempe Phormionem*] Apparet hic in *Phormionem* primam corripi, quemadmodum et Apollodorum fecisse testatur Donatus. sed forte verius est in *nempe* priorem corripi: ut sæpe apud Plautum: forte elisione m. *Faërnus.* Hæc ille. Sed nihil necesse est; nam in *Phormio* prima corripi potest ut in *pherbe;* vide observatiunculas de metris ad calcem Notulæ. *Faber.*

Istum patronum mulieris] Hic et con-

Digitized by Google

temptum adversarii, et sui fiduciam monstrat. *Donatus.*

78 *Jam faxo hic aderit*] Virgil. 'Haud sibi cum Danais rem faxo, et pube Pelasga.' *Idem.*

Jam faxo hic aderit] Incauti sunt, ne dicam inepti, qui Scioppio tam secure credunt, scribenti in Annotationibus in Paradigmata Verborum: 'Bonos auctores (retineo verba) præsertimque veteriores, verbis, quæ indicativi, optativi, et subjunctivi modi vulgo a Grammaticis perhibentur, nullo fere discrimine usos' esse. Quo nihil ille stultius in re Grammatica, cujus diligens investigator fuit, sæpius tamen alieno quam suo ingenio, scripsit, quasi non obvium sit, ex illis ipsis, quas Scioppius agnovit, regulis monstrare veriorem σύνταξιν, in iis exemplis, quæ satis multa affert. vide etiam Chrestomath. voce 'Age.' *Bœclerus.*

Antipho ubi nunc est] Mitius nunc quærit ubi sit Antipho. et utrum amatæ adhæreat, subtiliter quærit. quod servus intelligens respondit, *foris.* Donatus.

Foris] *Foris* dixit, quum fugisse eum sciat. *Idem.*

79 *Abi, Phædria, eum require, atque abduce huc*] Opportuna et apta simplicitas attribuitur Demiphoni, nihil tale de Phædria suspicanti. *Idem.*

80 *Eo recta via equidem illuc*] Et amatorem ostendit Phædriam: et simul id agit, ne in conspectum patris veniat Antipho. *Idem.*

Nempe ad Pamphilam] Nisi hoc Geta dixisset, non intelligerent spectatores quid dixisset Phædria. *Idem.*

81 *At ego deos penateis hinc salutatum domum devortar*] Nulla mentio fit uxoris apud Demiphonem. non enim convenit argumento ut habeat. neque quid in Cilicia gesserit, demonstratur ideo, quia jam dictum est, 'Noster in Ciliciam ad hospitem antiquum:' causa enim quæsita est cur abesset, dum uxorem ducat Antipho: et causa ex argento, id est, avaritia, quo minus videatur pati nurum pauperem, qui ob spem lucri ab Attica in Ciliciam navigaret. *Idem.*

Hinc salutatum] Ab hoc loco. *Idem.*

Salutatum] Adoratum prima post reditum prece. *Idem.*

82 *Devortar*] Bene *devortar*, quasi de via. *Idem.*

Atque aliquot mihi amicos advocabo] Jam præparat ridiculam advocationem: qua plures adhibendo Jurisconsultos incertior reddetur. *Idem.*

83 *Amicos advocabo*] *Amicos* et pro testibus et pro advocatis veteres posuerunt. *Idem.*

Adsient] Proprie *adsient.* 'Adesse' enim dicuntur advocati. *Idem.*

84 *Ut ne imparatus*] Pro *non.* Id.

Scena ii. Septenarii sunt omnes. vs. 5. unus; *ecce in re.* alter; *ecce rem.* tertius; *ecce quid si reddet.* vs. 8. duo; *a crimine.* vs. 9. duo; *patris.* vs. 20. Argent. *duceret damn. dom.* vs. 21. omnes; *mea quidem sententia.* vs. 25. omnes; *ad symbolum.* vs. 31. omnes; *præbeat.* vs. 33. Argentorat. *post illam jam ut lubet licet.* Secunda manu additur, *ludas.* mei etiam præferunt *illam.* Bœclerus.

Itane patris ais conspectum veritum hinc abiisse] *In hac scena de parasitis vilioribus Terentius proponit imaginem vitæ: ut in Eunucho de potioribus, et his qui nuper processerint, id est, de assentatoribus. Animadvertendum autem, hujusmodi genus hominum magis a Terentio lacerari.* Donatus.

Itane patris ais conspectum veritum hinc abiisse] *Adhuc narratur fabula de Terentio et Ambivio ebrio: qui acturus hanc fabulam, oscitans temulenter, atque aurem minimo inscalpens digitulo, hos Terentio pronuntiavit versus. quibus auditis exclamaverit Poëta, se talem quum scriberet, cogitasse parasitum: et ex indignatione, quod eum saturum potumque deprehenderat, delinitus statim sit.* Id.

1 *Itane patris ais*] Hæc et labia lingens, ut ebrius, et ructans, ut-

pote satur, pronuntiavit actor bonus. *Idem.*

Itane patris ais conspect.] Nisi valde fallor, Donatus hic alias res egit, cum Phormionem parasitum e vilioribus denotat, et satyrico naso irridet. quem Terentius altero parasito Gnathone omnino callidiorem fecit; et valde cavit, ne probris, ut ille, expositus foret. *Bœclerus.*

Admodum] *Admodum* annuendi vim habet duntaxat modo: et subauditur veritum. *Donatus.*

2 *Phaniam relictam solam*] Subauditur, *ais.* Idem.

Iratum senem] Iterum *ais* subauditur. *Idem.*

3 *Oppido*] Non *ait*, sed *iratum* intellige. *Idem.*

Oppido] Admodum, valde, ut supra. *Mer. Casaubonus.*

Ad te summa solum, Phormio, rerum redit] Ideo velut expergefactus ad has causas accedit Phormio, quia non diu sollicitum convenit esse parasitum: nec quidquam aliud, nisi de convivio, vel propter convivium cogitare. adeo, nisi a Geta cogatur, modo etiam negotiorum Antiphonis negligens est, atque securus. *Donat.*

Ad te summa rerum redit] Jul. Cæs. III. de Bello Civ. 5. alia non minus elegante formula: 'Ad illum summa imperii respiciebat.' *Bœclerus.*

4 *Tute hoc intristi, tibi omne est exedendum*] Παροιμία apta parasito, quæ de cibo est. Hoc autem inter rusticos de alliato moretario dici solet. Et bene *intristi:* proprie enim *intrita*, dicitur hujusmodi cibus. *Donatus.*

Accingere] Appara te atque expedi. *Idem.*

Eccere quid si reddet] Totum hoc quasi alia agens loquitur parasitus: ut ex hoc appareat quid intersit inter audaciam sycophantæ improbi, et patrisfamilias perturbationem minime litigiosi. nam ille in bona causa advocatos quærit, et ipse sollicitus in toto actu est: hic in puncto temporis se ad calumniam præparavit. *Idem.*

Eccere] Adverbium jurandi, pro, *æcere.* i. per ædem Cereris: ut Ædepol, Æcastor, &c. Plaut. 'Jam enim eccere ibo ad forum, atque hæc Facta narrabo seni.' Atque alibi sæpius. Nisi tamen diversa sunt *eccere*, pro, *ecce res*, jurantis; et *eccere*, pro *ecce res*, vel, *ecce rem*, confirmantis adverbium: ut et vetus Glos. videtur distinguere. *Mer. Casaubonus.*

6 *Quid si reddet*] Bene jam ad illud respicit fabula, quod futurum est, propter Phædriam. *Donatus.*

Quid si reddet] Hoc est, quid si respondebit? An, quid si mulierem reddet. *Idem.*

Sic opinor] Non ad *tu impulisti* hoc pertinet: sed ad id quod secum tacitus volvit Phormio. *Idem.*

Subveni] Hæc omnia Phormio, 'si rogitabit,' &c. secum profunde de negotio cogitans, et dolos ultro citroque varios agitans, nec, quid Geta diceret interim, attendens. *Mer. Casaubonus.*

7 *Cedo senem*] Hic alii exclusisse torporem somni inducunt parasitum. alii transglutisse quod in ore mandebat: quasi hoc moræ fuerit ad vincendum senem. *Donatus.*

Cedo senem] Non parvi moliminis certamen impendet; quum senex dixerit, 'Hominem commonstrarier mihi istum volo:' parasitus dicat, 'Cedo senem.' *Idem.*

Jam instructa sunt mihi in corde consilia] Cicero, nunquam oblivisci solitus familiaris sui Terentii, III. de Nat. Deor. 29. cum 'dolos, fallacias, machinas, præstigias' considerat, hunc versum laudat: quem παραφράσει quadam diffundere poterunt illa Plautina in Pseudolo II. 3. 10. 11. 'Jam instituta, ornata, cuncta in ordine animo ut volveram, Certa, deformata habebam.' *Bœclerus.*

8 *Quid ages*] Non interrogantis, sed metuentis hoc dictum est. *Donat.*

Digitized by Google

Quid vis, nisi ut maneat Phanium] Tria promittit, in quibus omnis causa Antiphonis est constituta. *Idem.*

Atque ex crimine hoc] Sic dixit, Ex crimine eripiam, quasi ex incendio. Considera, trium rerum, quas promittit, gradus per αὔξησιν esse servatos. *Idem.*

Phanium] Uxorem scilicet Antiphonis. *Idem.*

9 *Antiphonem eripiam*] Bene *eripiam* dixit: quo vim significat doli, pro eo qui jam teneatur oppressus. Virgilius, 'Tune hinc spoliis, indute, meorum Eripiare mihi,' &c. *Idem.*

In me omnem iram derivem senis] *Derivatio* dicitur inflexio criminis ab eo ad quem pertinebat, ad eum ad quem non pertinet. *Idem.*

10 *O vir fortis atque amicus*] Ordine laudavit. plus est enim *amicus*, quam *vir fortis*. Et apparet, adversum Getam exclamasse: quod majorem vim habet, quam si *amice* dixisset. *Idem.*

O vir fortis, atque amicus] Nominativum pro Vocativo posuit. *Idem.*

Verum hoc sæpe Phormio] Bene *sæpe* addidit, ut sententiam faceret de speciali dicto. *Idem.*

11 *Vereor ne istæc fortitudo in nervum erumpat denique*] Quid est *istæc?* nimium audax scilicet. Et convenit hoc dictum Getæ; qui et supra dixerat, Est parasitus quidam Phormio, homo confidens. *Idem.*

Verum hoc sæpe, Phormio, Vereor, ne istæc fortitudo in nervum erumpat] Et consuetudine Romana dixit: quia sæpe in nervum conjiciebantur, ex aliquo maleficio in carcerem missi. An numquid proverbium a sagittariis natum est; quod immoderatæ plerumque vires adducendo arcu non telum incitent, sed nervum rumpant? An ex eo, quod sæpe fortius ferientes, nervum sibi aliquem lædant? Ergo fortitudine nimia sæpe vinci, sæpe decipi contigit. *Idem.*

In nervum erumpat denique] *Denique*, modo περίλκον, Terentiana consuetudine, qui hanc particulam in ultima ponit sententia. *Idem.*

Vereor, ne istæc fortitudo in nervum erumpat] Metaph. a sagittariis, quorum arcus intentione nimia seu nervus rumpitur. Potest etiam de nervo arcus, vel etiam corporis, quibus a nimia illa intentione periculum non minus, intelligi. Ad sensum verborum prope accedit illud Plaut. 'Hei mihi quam istæc blanda dicta quo eveniant, madeo metu.' Vide act. 1. sc. 4. vs. 4. *Mer. Casaubonus.*

Factum est periculum jam pedum, visa est via] Sic lego, et distinguo. de aliis aliorum lectionibus alias. *Faber.*

12 *Jam pedum visa est via*] *Pedum* pro pedibus. et *visa* ἀντὶ τοῦ *provisa*. Et totum μεταφορικῶς. *Donatus.*

Jam pedum visa est via] *Pedum*, pro *pedibus:* et *visa*, pro, *provisa*. D. Aliis, *via pedum*, pro, vestigia pedum. ut sit metaph. a venatoribus. alii denique ita distinguunt: *factum est periclum jam pedum: visa est via:* quæ tamen omnia eodem tendunt, ut tritam sibi ac exploratam viam se insistere dicat Phormio, ac proinde non esse quod timeat Geta. *Mer. Casaubonus.*

13 *Quot me censes homines jam deverberasse usque ad necem*] Parasitice totum translationibus loquitur. hujusmodi est enim vis umbraticorum hominum, scurrilis oratio. *Donatus.*

Deverberasse] Plaut. 'Dilaceravisse:' 'deartuavisse:' 'malis exemplis excruciavisse.' *Mer. Casaubonus.*

14 *Hospites, tum cives*] Ἀνακόλουθον secundum: deest enim supra, *cum*. Et bene posterius posuit id quod majus est. *Donatus.*

Quo magis novi, tanto sæpius] Quo notior via, tanto plures quotidie perdo. Usus promptum fecit: et quantum accedit peritiæ, tantum et maleficiis. *M. Casaubonus.*

15 *Cedo dum, en unquam injuriarum audisti mihi scriptam dicam*] Plus est,

Digitized by Google

hoc per interrogationem intulisse, quam si diceret, Nunquam mihi scripta est injuriarum dica. *Donatus.*

Injuriarum audisti mihi scriptam dicam] Ἀκυρολογία. sic enim et Tullius, 'Scribitur Heraclio dica.' *Idem.*

Dica] *Dice* causa est Græce, quæ fit Latine *dica:* ut *Acte Acta, Calliope Calliopa.* Idem.

Scriptam dicam] Supra act. I. sc. 2. *Mer. Casaubonus.*

16 *Quid istuc*] Interrogare dicitur et fingitur Geta, ut parasitica progrediatur oratio. *Donatus.*

Quia non rete accipitri tenditur, neque milvio] Rursus per ἀλληγορίαν loquitur parasitus: ut totum triviale sit, a conviviis escisque translatum. *Idem.*

Quia non rete accipitri tenditur, neque milvio] Legitur et *tennitur.* habet enim *N* litera cum *D* communionem. *Idem.*

Neque milvio] G. Faërnus pag. 193. testatur in omnibus Mss. scriptum, *miluo,* trisyllabice, et id verum esse olim ostendi ad Phædrum. Milvius non est Latinum, sed Barbarum. *Faber.*

17 *Qui malefaciunt nobis*] Ore et unguibus scilicet. *Donatus.*

Illis qui nihil faciunt, tenditur] Non sic accipe, *nihil faciunt,* quasi dicat, nec bene nec male: sed quum legeris *nihil faciunt,* subaudito, *nobis male.* Idem.

18 *Quia enim in illis fructus est*] Παρέλκον tertium: quo aut *quia* (et sic *enim* subjungatur) aut ipsum *enim* supervacuum est. *Idem.*

In illis fructus est] Quia nihil faciunt nobis male. *Idem.*

Quia enim in illis fructus est] *Fructus,* cibus: quia *frumen* dicitur tractus gulæ, qua cibus in alvum demittitur. *Idem.*

In illis opera luditur] Qui malefaciunt nobis. *Idem.*

Luditur] Exercetur. An illuditur? id est, frustratur. *Idem.*

19 *Aliis aliunde est periculum, unde aliquid abradi potest*] Utrum hic sensus est, quasi dixerit, Aliud aliis periculum affertur, a quibus aliquid auferri potest? an alii aliunde periclitantur, quam creduntur? est enim illis causa periculi, non quæ videtur, sed quia ab his aliquid auferri potest. *Idem.*

Unde aliquid abradi] *Abradi,* per vim auferri. *Idem.*

20 *Mihi sciunt nihil esse*] Rei scilicet. *Idem.*

Ducent damnatum domum] Secundum jus scilicet, quo obærati, quum solvendo non essent, ipsi manu capiebantur. *Idem.*

Ducent damnatum domum] Miris usus est verbis ad extenuandam pœnam, et rem ad commodum transferendam: nam quod obæratis inimicum est, id parasitus maxime optat, duci ab aliquo domum. Addidit autem, *damnatum;* quasi qui irrideat genus damnationis, in qua victor pascere compellitur, et pascitur victus. *Idem.*

Dices, ducent damnatum domum] Valde nollem, annotari: Poëtam respexisse hic mores Romanos, de nexis in vincula ducendis. Peccavit si hoc fecit Poëta: Græcos enim non Romanos mores respicere debuit: quibus si sæpe Romani fuerunt similes, non horum tamen sed illorum auctoritatem sibi propositam meminit arbitror. Ad id quod præcessit, 'Mihi sciunt nihil esse,' comparari potest illud Gaii in jure Romano: 'Nam is nullam videtur actionem habere, cui propter inopiam adversarii inanis actio est.' l. VI. de Dol. Mal. *Baclerus.*

Dices, ducent damnatum domum] Dices, quamvis injuriarum postulatus, et damnatus, non habeam quod pendam, tamen addici possum ad servitutem, ut qui non sum solvendo. *Mer. Casaubonus.*

21 *Alere nolunt hominem edacem*] Sensus est, Sciunt edacem, et ideo nolunt alere. Et hoc sic pronuntiandum ut facete totum videatur illa-

Digitized by Google

tum, quando obæratus sit sub hujusmodi pœna: nec accusari ab aliquo se queritur, neque damnari. *Donatus.*

Hominem edacem] Se significat. *Id.*

Sapiunt] Sibi consulunt. *Idem.*

22 *Pro maleficio si beneficium summum nolunt reddere*] Parasitice *beneficium summum* dixit *alere*. Idem.

Pro maleficio] Pro injuria. *Idem.*

Reddere] Retribuere, reponere. *Id.*

23 *Non potest satis pro merito ab illo tibi referri gratia*] Multum promittit Geta parasito, quum dicat, nihil futurum, quod pro merito possit accipere. *Idem.*

Non potest satis pro merito ab illo] Hujusmodi sententias inferunt Poëtæ parenthesi, cum his quæ volunt inferre. *Idem.*

Ab illo tibi referri gratia] Non ab eo, qui te damnatum duxerit: sed Antiphone, de quo sermo est. *Idem.*

Illo] Antiphone. *Mer. Casaubonus.*

24 *Imo enim nemo satis pro merito gratiam regi refert*] Bene parasitus, quidquid præstat, debere se dicit. Et est proprium personæ inferioris. Virgilius, 'Tu mihi quodcunque hoc regni, tu sceptra Jovemque Concilias, tu das epulis accumbere divum.' *Donatus.*

Gratiam] Vicem. *Idem.*

Nemo satis pro merito gratiam regi refert] *Rex* alias regnator, alias dominus, alias dives significat. Sed nunc rationem habet nominis ad aliquid dicti, ad significandum parasitum. ut enim parasitus regis est, et libertus patroni; sic e contrario rex parasiti est, et patronus liberti. quod si non esset, non *nemo* tantummodo, sed 'Nemo parasitus' diceret. *Idem.*

Immo enim nemo] Vel ex *immo*, vel ex *enim*, elidetur m: primo modo anapæstus in prima est, secundo dactylus. *Faërnus.*

Immo enim nemo satis, &c.] Conqueritur de quinque horum versuum obscuritate Scaliger Poëtic. IV. 1. Guyetus animosius recidit tres versus: duosque insequentes pro suspectis habet. Sed Donatus monuit ex Ennii loco notabili hunc esse desumtum. Versus Ennii quomodo in Variis ordinet Muretus vide. Quam commodum sit aliena quadra vivere, hac ῥήσει parasiti declaratur. cur, *asymbolum* inter parasitos confictum putaret Donatus, nihil causæ habuit. qui reliqua satis bene explicat; nisi quod de procacitate parasitorum, in accumbendo, itidem frustra cogitavit. At Eugraphii nihil est annotatio ad illa, 'Prior bibas, prior decumbas: hæc utique servorum est quædam libertas, ut ista prius sibi præstent.' Nihil hic de servis. et parasitus non tantum liber, sed ut conviva describitur. *Bœclerus.*

Regi] Ita vocabant parasiti benefactores et alumnos suos. Mart. 'Qui rex est, regem, Maxime, non habeat.' Plaut. 'Parasitus, qui me complevit flagitii et formidinis, Meus Ulysses, suo qui regi tantum concivit mali.' *Mer. Casaubonus.*

25 *Tene asymbolum venire, unctum, atque lautum e balneis*] Hæc non ab Apollodoro, sed e sexto satyrarum Ennii translata sunt omnia: 'Quippe sine cura, lætus, lautus, quum advenis, Infertis malis, et expedito brachio, Alacer, celsus, lupino exspectans impetu, Mox dum alterius abligurias bona: quid Censes dominis esse animi? pro divum fidem! Ille tristis cibum dum servat, tu ridens voras.' *Donatus.*

Tene asymbolum venire] Et hoc nomen constat inter parasitos confictum atque compositum esse. Contra illud in Andria, 'Symbolam dedit, cœnavit.' *Idem.*

Asymbolum] Sine symbola: sine sumptu. vide And. act. I. sc. 1. ad, 'Quid? symbolam dedit: cœnavit.' *Mer. Casaubonus.*

26 *Otiosum ab animo*] Πλεονασμός. Nam addidit *ab*, quum sufficeret *animo*. Donatus.

Quum ille cura et sumptu absumitur]

Digitized by Google

Cura in apparando, *sumptu* in coëmendo. *Idem.*

27 *Dum tibi sit, quod placeat*] Acuenda vox in eo, quod ait *tibi.* Et hoc eminenter adjectum est: non sui curam, sed convivarum gerere illum qui vocat. *Idem.*

Ille ringitur, tu rideas] Poëtico lepore et iisdem syllabis diversa significantia prope invicem posuit, *ringitur* et *rideas.* Idem.

Ille ringitur, tu rideas] Varie. nam pronuntiativo conjunctivum miscuit. Non enim dixit, *ringatur. Ringi* est stomachari tacitum: est enim translatio a canibus latraturis. *Idem.*

28 *Prior bibas, prior decumbas*] Hoc ad procacitatem parasitorum retulit. *Idem.*

Prior bibas] *Prior,* monosyllabum: vel r posterius eliditur, ut primus pes sit tribrachus. *Faërnus.*

Prior decumbas] Sic alibi, 'Mature veniunt, discumbitur,' inquit. *Donat.*

Cœna dubia apponitur] Et hoc adeo parasiticum verbum est, ut id non intelligat Geta. *Idem.*

Cœna dubia] 'Vide tu dubites,' &c. ut mox sequitur. Pari festivitate apud Plaut. act. III. sc. ult. Aulul. 'Agnus curiosus,' vel *curio.* ubi pariter ut hic, 'Volo ex te scire, qui sit agnus curio:' &c. Non dubium quin Plautum sit imitatus Terentius. *Mer. Casaubonus.*

29 *Quid istuc verbi est*] Ut intelligat populus, idcirco non intelligit, et vult doceri Geta. Ostendit autem Poëta, pro unaquaque re verba propria esse, neque communia cum iis, qui diversi sunt actus. *Donatus.*

Ubi tu dubites, quid sumas potissimum] Non *potius,* sed *potissimum* dixit: ut in re omni aliis alia monstraret potiora. Plautus, 'Standum est in lecto, si quid de summo petas.' *Idem.*

30 *Hæc cum ratione ineas*] Intelligas, æstimes. *Idem.*

Quum rationem ineas] Cum tecum serio reputes. *Mer. Casaubonus.*

Quam sint suavia, et quam cara sint] Nonnihil philosophatus est Poëta, ostendendo multis suavia esse quæ cara sint. *Donatus.*

Cara] Magni pretii. *Idem.*

31 *Ea qui præbet, non tu hunc habeas plane præsentem deum*] Hoc est quod ait, 'Imo enim vero nemo satis pro merito gratiam regi refert.' *Idem.*

Non tu hunc habeas plane præsentem deum] *Præsentes* dii sunt, vel qui statim præstant: vel qui coluntur et videntur, ut Sol et Luna. Alii 'præsentem' pro potentissimo accipiunt; ut Virgil. 'Quo non præsentius ullum.' *Idem.*

Hunc habeas plane præsentem deum] Virgil. in re non absimili, 'Namque erit ille mihi semper deus.' Ab eadem mente et illud apud Plautum: 'Siquidem mihi statuam, et aram statuis, atque ut Deo mihi hic immolas bonam, nam ego tibi salus sum.' *Mer. Casaubonus.*

32 *Senex adest: vide quid agas*] Intervenit senex ultimo. et quidem, quod extra argumentum per inventionem dici potuit, consumptum est. *Donatus.*

Vide quid agas] Non terrentis est, sed excitantis. *Idem.*

Prima coitio est acerrima] Translatio est a prælio. nam et congredi milites et coire dicuntur. *Idem.*

Prima coitio] Primus impetus: ut Cæsar de militibus: et Florus, de Gallis, 'Primus impetus eis major quam virorum est; sequens, minor quam fœminarum.' *Mer. Casaub.*

33 *Si eam sustinueris*] Multum de illo exigit, quando non dicit, si eam repuleris; sed potius, si eam sustinueris. *Donatus.*

Post illa jam, ut lubet, ludas licet] In officio militari omne negotium, vel pugna, vel ludus. *Idem.*

SCENA III. Inter personas hujus scenæ esse debent Hegio, Cratinus,

et Crito, quos advocaverat Demipho; illos enim alloquitur his verbis: 'En unquam audistis, &c. adeste:' Item: 'Sequimini.' Debet itaque tolli titulus scenæ sequentis; nihil enim in theatro novi est, unde nova scena fiat. *Faber.*

Constat Senariis hæc scena. vs. 3. duo Mss. nostri: *quin tu hoc quod cepimus age, jam ego h.* tertius: *quin tu hoc ages quod cepimus, j. e.* vs. 4. duo: *proh deum immortal. fidem.* tertius: *proh deum atque hominum fidem.* vs. 5. et seq. unus meorum ita: *negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho.* Ge. *negat.* Ph. *neque ejus patrem se scire quis fuerit.* Ge. *negat.* alter: *negat Phanium hanc sibi cognitam Demipho neque ejus patrem se scire qui fuerit.* Ge. *negat.* Argentor. *negat Phanium hanc sibi esse cognatam Demipho negat esse gnatam.* Ge. *negat.* vs. 21. omnes: *abi hinc in malam crucem.* et vs. 22. *extimassem et.* vs. 25. *absente.* vs. 30. duo omittunt, *hodie.* duo: *ohe jam desine.* vs. 31. omnes *hec.* duo, *expeto.* vs. 45. unus: *quisquis hoc nomine.* vs. 57. duo: *reddatur.* vs. 66. 67. unus: *ita ne tandem queso item ut meretricem abusus sis mercedem dare lex jubet ei atque emittere, an ut ne quid civis turpe.* alter: *ita ne tandem queso itidem ut meretricem ubi abusus sis mercedem dare lex jubet atque emittere.* vs. 76. unus: *ducendi ætas.* vs. 82. duo: *omnia tibi pr.* vs. 88. unus: *minue ita iram.* Bœclerus.

En, unquam cuiquam contumeliosius audistis factam injuriam] *In hac scena, ut rhetoribus placet, veluti quædam controversia est, quæ uno tempore ex utraque parte tractatur. Ut si quis dicat, legem esse, ne de eadem re bis agatur; et item, ut orbam proximus ducat. quidam absente patre sub hoc nomine uxorem coactus est ducere: vult illam pater adveniens ejicere: matrimonio contradicitur. Meminisse autem debemus, in omni contentione ea maxime dici, quæ simplici patrifamilias et calumnioso sycophantæ, improbissimoque parasito congruere, Poëtæ visa sunt.* Donatus.

1 *En unquam cuiquam contumeliosius audistis factam injuriam*] Jam instructi sunt advocati, et recte. longum enim fuerat omnia hæc post scenam geri. *Idem.*

En unquam] *En* vim habet indignationis post enarratam injuriam. *Idem.*

En unquam cuiquam, &c.] Interpretes veteres, ut controversiam proponunt, describuntque hanc contentionem. sicut et ante, juris quæstio tractata est in prima disceptatione heri et servi; cui hæc ordine succedit. Poëtæ nostri δεινότητα ubivis observes licet: *en* (excitat ad considerandum rem magnam) *unquam* (a tempore) *cuiquam* (a persona) *contumeliosius* (a genere injuriæ) *audistis* (vel aliunde) *factam injuriam* (potentius jam infertur, ut et sequens particula, qua absolvitur conquestio indignitatis) *quam hac est mihi?* ipsumque interrogationis σχῆμα rem attollit. cui ἀποστροφὴ, ad similitudinem quiritationis facta, pondus adjicit: *adeste quæso.* Bœclerus.

2 *Quam hæc est mihi*] *Facta injuria,* subauditur. *Donatus.*

3 *Adeste quæso*] Interim advocati Demiphonem sequi inducuntur, et ridicule tacent prius, postea locuturi. Et *adeste* proprie. *Adesse* enim causæ proprie dicuntur patroni et amici. *Idem.*

Adeste quæso] Proprie advocatis *adeste* dixit. Et qui ipse properantius pergit, rogat ut assequerentur. *Idem.*

Iratus est] Hoc ad excitandum Phormionem dicitur. *Idem.*

Quin tu hoc age. st] Annuit ut taceat. *St* significat silentium. *Idem.*

Hoc age] Attentionis et silentii formula. Eunuch. act. I. sc. 2. *Mer. Casaubonus.*

St] Silentii indicti particula, vel nota. ut And. act. IV. sc. 1. alibique. *Idem.*

4 *Jam ego hunc cogitabo*] Modo *jam*

Digitized by Google

celeritatis est signum. *Hunc* cum contemptu dixit. *Agitabo*, perturbabo. *Donatus.*

Pro deum immortalium] Ἔλλειψις, deest *fidem*, aut quid tale. Cicero in Œconomico, 'Quid igitur, pro deum immortalium! primum eam docebas quæso?' *Idem.*

Pro deum immortalium] Artificiose prior exclamat, ut Demipho, qui injuriam passus est, ultro impetum accusationis incurrat. *Idem.*

Pro deum immortalium] Cum priora submissa voce dixisset, ut solus Geta audiret; nunc exclamare incipit, ut Demipho audiat, et terreatur. Subauditur autem, *fidem.* Mer. Casaubonus.

5 *Negat Phanium esse hanc sibi cognatam*] Additum pronomen est; quasi notam omnibus diceret. *Donatus.*

Phanium esse hanc sibi cognatam] Magno ingenio Terentius impudentiam calumniatoris expressit. nam et prior incipit, et prior accusat. Et quia non potest dicere, Expellit Phanium Demipho? *negat cognatam*, inquit. *Idem.*

Cognatam Demipho] Hæc est flagitatio, quæ etiam nomen tumultuose persequitur atque exagitat. Ideo callidus sycophanta patrisfamilias proprium nomen non solum invidiose infert, sed etiam repetit. *Idem.*

6 *Hanc Demipho negat esse cognatam*] Ovid. 'Et me mihi perfide prodis, Me mihi prodis, ait.' Repetitio testandæ indignationis quasi justissimæ. *Mer. Casaubonus.*

Negat] Una opera Geta in duplici versatur dolo. nam et audiente jam sene, se ejus defensorem, tanquam absentis, assimulat, et irritat ad vociferationem Phormionem, qui clamandi ulterius causam non haberet, si taceret Geta. *Donatus.*

7 *Sequimini*] Apparet, Demiphonem, ut patremfamilias, perturbari non mediocriter: quippe qui et advocatos conquisiverit adversus hominem sine advocatis agentem, et progredi non audeat, nisi illi sequantur. *Idem.*

Sequimini] *Sequimini* dicit, qui properantius et concitatiore gradu pergit iratus. *Idem.*

8 *Neque ejus patrem se scire, qui fuerit*] Ambiguitas, quæ tamen sensu discernitur. *Idem.*

9 *Nec Stilphonem ipsum scire qui fuerit*] Hæc asseveratio mentientis est, imitata veritatem. *Idem.*

Nec Stilphonem ipsum scire] Quam multa calumniatores clamandi causa dicunt, et vociferandi: ut ipso strepitu terreant. *Idem.*

Nec Stilphonem ipsum] Tantundem quod supra, 'neque ejus patrem.' Scire debemus hoc nomen non fictum a parasito, sed auditum a puella, quæ uxor ducta sit, dici. *Idem.*

Negat] Σύλληψις prima. nam extrinsecus audiendum est, *pater*. Idem.

10 *Quia egens relicta est misera*] Communis locus in avaritiæ generalitate approbatior; facilius enim hoc de omnibus, quam de Demiphone credatur: et ideo *ignoratur* dixit, et *negligitur:* non Ignorat, nec, Negligit Demipho. *Idem.*

Quia egens relicta est misera] Illustrat hunc locum de despecta miserorum fortuna Muretus Var. II. 6. adde Plaut. Stich. IV. 1. 16. *Bœclerus.*

Ignoratur] Non agnoscitur, ignorarique fingitur. hoc enim significat modo. *Donatus.*

Parens] Pater: nam ut variaret, *parentem* dixit, quem supra dixerat *patrem*. Patrem ergo dicit puellæ a Demiphone ignorari. *Idem.*

11 *Negligitur ipsa*] Quia fieri potest, ut qui ignoret parentes puellæ, id est, ignorare se dicat, tamen ipsam non negligat puellam. utrumque conquestus est. *Idem.*

Avaritia vide quid fecit] Hæc conversus ad circulum et coronam circumstantium dicit, et conqueritur.

Digitized by Google

Nulla enim re magis populus concitatur, quam si quis egenum contemnat. inde et Sallust. 'Bonis invident, et malos extollunt.' *Idem.*

Avaritia vide] Proprie *vide* stomachantibus convenit, qui indignatione coguntur quasi cum aliquo colloqui. Sic in Adelphis, 'Illud sis vide exemplum disciplinæ.' Sunt qui putent illum alicui de corona circumstantium dicere moraliter. *Idem.*

Avaritia quid facit] Plaut. 'Aurum, quæso, quid valet?' *Mer. Casaubonus.*

12 *Si herum insimulabis avaritiæ*] *Insimulare*, est crimen ingerere. *Donatus.*

Si herum insimulabis] *Insimulatio* est et falsi et veri criminis incusatio. sic Cicero, 'Nihil eorum, quæ Galli insimulabant, negarunt.' *Insimulo* genitivo jungitur. *Idem.*

Male audies] Scilicet a me. *Idem.*

13 *O audaciam*] Hæc exclamatio ostendit quid absente patre defenderit filius. *Idem.*

O audaciam! etiam me ultro accusatum advenit] Hic jam ostenditur, persuasum esse Demiphoni, vim adhibitam filio suo, uxorem ducere: uno, quum hunc audacem appellat: altero, quod dicit *etiam*. quæ conjunctio et Antiphonem complectitur, et sic accusatum. *Idem.*

14 *Nam jam adolescenti nihil est quod succenseam*] Sic subtiliter ac latenter purgatur a Phormione apud patrem Antipho. nam quum dicit, 'Nihil est quod succenseam adolescenti,' ostenditur, adhuc succensuisse, et inimico fuisse animo. Quum autem addit, 'Si illum minus norat,' ostenditur, contradixisse sibi, et restitisse judicio; et sic dicit, quod si adolescens non agnoscens puellam veniam non meruerit; pater negata cognata ferri non possit. *Idem.*

Nihil est quod succenseam] *Succensere* dicimus eum, qui quum amare debeat, læsus irascitur. Et vide, ut veteratorie ostendat contradixisse adolescentem. *Idem.*

15 *Si illum minus norat*] Non dixit *non norat*, sed, *minus norat:* quasi et ipse nosse debuerit. *Idem.*

Quippe homo] Repente transit ad Nominativum, quum supra dixerit *illum:* et deest *erat;* quod assumitur ab inferiore. *Idem.*

Jam grandior] Hic comparativus non habet significationem qua magis sive minus a positivo significet. Ut, 'Jam senior, sed cruda deo, viridisque senectus.' *Idem.*

Quippe homo jam grandior] Argumentalis narratio dicitur, quæ nunc subjecta est ad fidem faciendam, et constituendam personam defensoris. Et *grandior*, non *grandis*. quasi dicat, qui grandior fuit, quam ut illum adolescens optime nosse posset. *Idem.*

Jam grandior] Proprie *grandis* ad speciem refertur ætatis. ut 'Grandis puer,' et 'Grandis virgo:' 'Grandis natu,' senex dicitur. *Idem.*

16 *Cui opera vita erat*] Hic ostendit quam pauper fuerit. et *opera* sexti casus est, et *vita* Nominativi. *Idem.*

Cui opera vita erat] *Opera* pro victu posuit. et *opera* hic Ablativus casus est. *Idem.*

Cui opera vita erat] Bene explicat Guyetus; et ante eum Lindenbrogius. Nimis devertit Palmerius. *Bœclerus.*

Cui opera vita erat] *Vita*, (ait hic D.) ita enim legendum, non ut in nuperis editionibus, *opera*, pro *victu* posuit, *et opera* hic Ablativus casus est. alii contendunt esse Nominativum, quibus potius assentior, quanquam sententiæ non multum interest. Cic. 'Illiberales autem et sordidi quæstus mercenariorum, omniumque quorum operæ, non quorum artes emuntur.' *Mer. Casaubonus.*

Ruri fere] Id est, ruri opera faciendo quærebat cibum. Et bene addidit *fere;* non enim semper, sed

Digitized by Google

plerumque. *Donatus.*

Ruri fere se continebat] Expresse ostendit miseriam hominis, qui in urbe natus interdixerat sibi accessu ejus, ob pudorem inopiæ: nam hoc significat *continebat:* unde *contenti* dicuntur, in malis durantes. Hoc autem veteres faciebant nobiles, quum ad paupertatem redacti essent. *Idem.*

Ruri fere se continebat] *Continere se* dicitur, qui contra voluntatem se continet. *Idem.*

18 *Colendum habebat*] Virgilius, 'Conductaque pater tellure serebat.' *Idem.*

Sæpe interea mihi senex narrabat] Miserabiliter et invidiose positum *senex:* et majore fide *narrabat* dixit, non *querebatur.* Et vide congestionem argumentorum. Et ordo est, *Sæpe narrabat senex hunc suum cognatum se negligere.* Idem.

Sæpe interea mihi senex narrabat] Habet misericordiam odiosa narratio. *Idem.*

19 *Se hunc negligere cognatum suum*] Ἀμφιβολία. sed in sensu dissolvitur. *Idem.*

Cognatum suum] Hoc crimen et causa est, quod *cognatum* addidit. *Idem.*

Se hunc negligere cognatum suum] Ἀμφιβολία, ob duos (quod frequens est) accusativos. ordo verborum: *Hunc cognatum suum* (Demiphonem scil.) *negligere se.* Mer. Casaubonus.

20 *At quem virum*] Qualitas injuriæ a dignitate personæ. multi enim tales fiunt, ut cognitione abdicandi sint. *Donatus.*

At quem virum] Eun. act. III. sc. 5. 'At quem Deum! qui templa cœli summa sonitu concutit.' *Mer. Casaubonus.*

Quem ego viderim in vita optimum] Modo in vita ac moribus. Et *in vita,* hoc est, quum viveret, et in eo quod a vivo fit. *Donatus.*

Quem ego viderim in vita optimum] Modo *in vita,* in actu, in moribus. *Idem.*

21 *Videas te, atque illum*] Melius hoc clare dictum a servo accipimus, ut defendisse dominum videretur. *Idem.*

Videas te, atque illum, ut narras] Hoc est, parentem te illi existimo, atque illum tibi. An potius servus, sciens hanc personam fingi, vel certe etiam mortuum hominem induci, male precatur parasito: ut etiam ipse, aut nusquam sit, ut fictus: aut pereat, ut mortuus? An sic accipiendum? ut servus submissa voce hoc per jocum dixerit, Tantum in vita te videas optimum, quam fuit ille, quem narras. An sic intelligendum? ut servus hoc dicat, Si optimum est, victum opera quærere, et in alieno agro esse, ita te videas atque illum vidisti, quem ad hunc modum narras vivere. Et allusit ad illud, quod ait, 'Quem ego viderim in vita optimum.' *Idem.*

Videas te, atque illum] Deest, *Vidisti:* scit enim illum non vera dicere. *Idem.*

Videas te atque illum, ut narras] Nugarum plena omnia apud veteres interpretes. neque juniores talia adferunt, quibus merito acquiescas. Id interea ex sequentibus certum est, non de Demiphone, sed de Stilphone Getam hic loqui. *Bœclerus.*

Videas te, atque illum] Eun. act. III. 2. 'Hem alterum! Ex homine hunc natum dicas.' *Mer. Casaubonus.*

In malam crucem] Adverbialiter, ut, *huc viciniæ.* Donatus.

22 *Nam ni ita eum existimassem*] Ut vita optimum judicarem. *Idem.*

Nunquam tam graves] Hoc non quasi timidus, sed quasi religiosus et fidelis, loquitur Phormio. *Idem.*

23 *Ob hanc*] Tanquam præsens sit mulier, de qua lis est; sic demonstrativa particula usus est, dicendo *hanc.* Idem.

Ob hanc] Id est, pro filia ipsius. *Idem.*

Inimicitias caperem] *Capere* dicimus,

Digitized by Google

quum id, quod in nobis est, assumimus. unde *capere* pro eligendo ponitur. *Idem.*

24 *Quam is aspernatur*] Ordo est: Ob hanc, quam hic aspernatur. Ἀπόδοσις. *quam* enim supra revocavit, ad puellam referens: ut, 'Quam regno Hesperio fraudo.' Et Sallustius: 'Nam Syllæ dominationem audebat.' Et interpositis quibusdam, 'Neque est offensus dominationem Syllæ.' *Idem.*

Quam is aspernatur nunc tam illiberaliter] *Aspernari* est averti, non solum corpore, sed etiam animo. *Aspernari*, recusare, avertere, non agnoscere. Est autem dictum a sperno. *Idem.*

Illiberaliter] Apud veteres *illiberaliter* dicebant *factum*, si quis excessisset omne genus maleficii. Sic in Adelphis, 'Factum a vobis duriter, Immisericorditerque: atque etiam, si est, pater, Dicendum magis aperte, illiberaliter.' Vides more αὐξήσεως *illiberaliter* pro magno hic ultimum poni. *Idem.*

25 *Pergin' hero absenti male loqui*] Ἀπόστροφος per παρένθεσιν. *Male loqui*, pro male dicere. Et quærit Probus, quis ante Terentium dixerit. *Idem.*

Hero absenti] Argute *hero absenti:* ut videatur fidelior, qui defendat absentem: quod præstans argumentum est, id in animo habuisse Getam, etiam peregrinante domino. *Idem.*

Impurissime] Improbissime. *Idem.*

26 *Dignum autem hoc illo est*] Non negat male loqui: sed hoc esse dignum contendit malo homine. *Idem.*

Ain'] Ἀπόστροφος nota est, quæ separat *E* ab *N*, et intermittit *S* literæ sonum: est enim integrum, *aisne?* Idem.

Ain' tandem, carcer] Non carcerarium, sed carcerem asperius appellavit. Sic Lucilius, 'Carcer vix carcere dignus.' Et *vix* pro *non*. Idem.

27 *Bonorum extortor*] Ingeniose de ipso negotio sunt inventa convitia. *Idem.*

Bonorum extortor, legum contortor] Fingit illi crimina de causa, et de negotio. *Idem.*

Bonorum extortor, legum contortor] Ipsa vocabula veluti in re præsenti facta, gravius et significantius exaudiuntur. Cicero in Pisonem (cap. 27.) odium rei simili figuræ genere amplificavit: 'Senatus odit te, afflictorem et perditorem non modo dignitatis et auctoritatis, sed omnino ordinis ac nominis sui.' *Bœclerus.*

Bonorum extortor, legum contortor] Proverb. in sycophantas et rabulas forenses. Hinc Aristophanica illa, στρεψοδικεῖν et στρεψοδικοπανουργία. *M. Casaubonus.*

28 *Responde*] Timuit poëta, ne hujusmodi vociferatio Getæ, quasi veram discordiam apud populum fingeret: et ideo facit jam, a Phormione ipsum admoneri. *Donatus.*

Quis homo est] Mire servus finxit, se non vidisse senem: ut ea quæ dixerit, in Phormionem sincere dixisse credatur. Et mira dissimulatione addidit *homo:* ut videatur nihil de præsentia domini cogitasse. *Idem.*

Absenti tibi] Tunc fidelis opera est, si absens aliquis defendatur. hoc ergo confirmat, velut indicando. Sic in Andria, 'O Chreme, per tempus hic advenis. ausculta.' *Idem.*

29 *Seque dignas contumelias*] Id est, quas ipse debet audire. *Idem.*

30 *Ohe desine*] Hac voce ostendit, plus justo pro se locutum videri Getam. nam *ohe* interjectio est; satietatem usque ad fastidium designans. *Idem.*

Desine] Imponit silentium Getæ: quasi validiora dicturus sit. et supra *tace* dixit senex. *Idem.*

31 *Adolescens primum abs te*] Et hæc auctoritas in senibus, ut qui minoris ætatis fuerint, illos appellatione pueri, vel adolescentis, vel juvenis etiam ostendant: ut hoc de no-

Digitized by Google

mine illis quidem detrahant, sibi vero auctoritatem attribuant. Sic Virgilius: 'O præstans animi juvenis, quantum ipse feroci Virtute exsuperas.' *Idem.*

Bona venia] Sine ira, sine discordia. *Idem.*

Adolescens primum abs te hoc bona venia peto] Metum senis, cui parum successerat prima de jure disputatio, intelligi vult poëta; quod commotior ingenio, et nunc ira non mediocri instigatus, tam placide adversarium alloquitur, veniamque præfatur. *Bœclerus.*

32 *Si tibi placere potis est*] Pro *potest.* Donatus.

Mihi ut respondeas] Bene *mihi:* utpote patri adolescentis, vel domino Getæ, vel etiam seni. Et verbum est scrupulose aliquid interrogantium. Sic Virgilius, 'Mihique hæc edissere vera roganti.' Et, 'Dic mihi, Damœta, cujum pecus?' *Idem.*

33 *Quem amicum tuum ais fuisse*] *Ais* dicimus de iis, qui vana loquuntur: *dicere* autem dicimus de iis, qui validiora. *Idem.*

Explana] Manifesta, expone. *Idem.*

34 *Et qui cognatum*] *Qui*, quomodo, unde. *Idem.*

35 *Proinde expiscare, quasi non nosses*] *Proinde*, ita similitudinis adverbium est modo, non conjunctio. ut, 'Proinde tona eloquio solitum tibi.' *Expiscari*, est diligentissime quærere, ubinam pisces lateant. ergo verbum est tractum a piscatoribus. *Idem.*

Proinde] Perinde. *Mer. Casaubonus.*

Expiscare] Diligenter quæris. *Idem.*

36 *Ego me nego, tu qui ais*] Subauditur ad omnia, *nosse.* Donatus.

37 *Eho tu sobrinum tuum*] Populari quadam vulgarique fatigatione, utpote scurra, respondit. *Idem.*

Sobrinum] *Sobrini* (qui et *consobrini:* quanquam sunt qui distinguant) qui ex duabus pluribusve sororibus sunt nati: ut *patrueles*, qui ex fratribus cognati. *Mer. Casaubonus.*

38 *Nomen? maxime*] Falsa non habent memoriam: hic ergo deest, nescio, vel, necessarium est? *Donatus.*

Quid nunc taces] Urget senex: quia intelligit eum nomen nescire. *Idem.*

39 &c.] Egregia arte hic parasitus sycophanta partim seorsum cum servo de nomine quærit, partim aperte moram fiducia frontis et vulgari tergiversantium schemate prætexit. *Bœclerus.*

40 *Subjice*] Suggere. *Donatus.*

41 *Non dico: quasi non noris*] Mire: nam videtur arte celare id, quod invitus nesciebat. *Idem.*

42 *Stilpho*] Σύλληψις. nam reddit ad nominativum, *est;* utique Stilpho; ut rursus ad accusativum, *noveras*, Stilphonem scilicet. *Idem.*

43 *Stilphonem inquam noveras*] Figura ἐπιτροχασμός. Est autem ἐπιτροχασμὸς verborum super se invicem effusio, quæ fit adversarii causa turbandi. Virgilius: 'Nec longe scilicet hostes Quærendi nobis, circumstant undique muros. Imus in adversos? quid cessas? an tibi Mavors Ventosa in lingua, pedibusque fugacibus istis Semper erit?' *Idem.*

Stilphonem inquam noveras] Quasi dicat, Convincam, si neges. *Idem.*

46 *At si talentum rem reliquisset*] 'Αξιόπιστον illud fecit. *Idem.*

At si talentum rem reliquisset decem] More Romanorum, apud quos hereditas pecuniæ erat. *Talentum* autem quod dixit, more Græcorum admiscuit. *Idem.* An dedit operam, ne non aliquid diceret? frustra certe hoc loco ista vel cogitantur, vel dicuntur, de conjuncto more Græco Romanoque. *Bœclerus.*

Rem] Hereditatem, οὐσίαν. *Mer. Casaubonus.*

48 *Proferens*] *Esses proferens*, pro, proferres: Græcismus: ut Andr. act. IV. sc. 5. 'Ut tu sis sciens.' i. ut scias. *Idem.*

49 *Ita ut dicis*] Ita sum, inquit, ut dicis, avarus et superbus. Et vide senem de injuria non agere: quia justæ confidit et nititur causæ. Ple-

rumque enim hac constantia animi fulciuntur, qui juri confidunt. At contra, qui nullo jure freti sunt, litigant, et ad injurias prosiliunt: ut his saltem perturbent adversarium, qui jure non valent. Condono igitur, inquit, tibi omne contumeliæ genus. *Donatus.*

Ita ut dicis, ego tum si adv.] Donatus majoris moliminis interpretationem affert. Guyetus corrigit. Nihil putaverim expeditius, quam si ita distinguatur: *ita ut dicis, ego tum si advenissem, qui mihi cognata ea esset dicerem;* vel hoc ordine: Si ego tum, ita ut dicis, ad hereditatem adeundam advenissem, dicerem utique, qui mihi cognata esset. vel tali explicatione: Esto, sicut tu dicis, de hereditate, si ego tum advenissem, probanda mihi cognatio fuerat. *Bœclerus.*

Ita ut dicis] Non repugno, quin ita res habeat. vel, fac ita rem habere. *Mer. Casaubonus.*

Ego tum si advenissem] Deest *ad judicium:* ut sit, Quum ad judicium venissem. *Donatus.*

Qui mihi cognata] *Qui,* unde, quomodo. *Idem.*

51 *Eu! noster, recte*] Geta sic laudat senem, ut optet vincere Phormionem. *Idem.*

Eu! noster, recte] Plaudit sibi Terentius, supposita persona: quasi recte dixisset. *Idem.*

Eu noster recte] Hæc ad senis orationem, clare applaudens. *heus tu tace.* hæc ad Phormionem versus, lente. qui enim hactenus satis declinaverat senis disceptationem, nunc ita urgeri videtur, ut nec evitare æquitatem postulati, nec sine periclo respondere posse videatur. ita adhortatione servi, conspectior fit extemporalis Phormionis calliditas, qui rem judicio definitam, iterum in disceptationem mitti, nec juris nec moris esse, respondet. *Bœclerus.*

Heus noster, recte] Geta laudat herum in os, qui tamen Phormionem cupit vincere. *Mer. Casaubonus.*

52 *Quibus me oportuit judicibus*] Probavi judicibus, inquit. *Donatus.*

53 *Filius cur non refellit*] *Refellere,* est arguendo falsum ostendere. *Idem.*

55 *Cujus de stultitia dici, ut dignum est*] Compendium convitiorum est, nihil dignum invenire, pro magna injuria quod respondeas. *Idem.*

57 *Judicium de eadem causa iterum ut reddant tibi*] Immoratur amplificationi argumenti, quo irretitum senem obhærescere videbat: magnifica specie auctoritatem judiciorum extollens. quæ cum non civili tantum jure nitatur, sed naturali, maluit tamen inculcare legem Atticam, cujus rationem, potenti sententiæ momento, ad rempublicam refert; ejusque libertate salva non posse violari quod de auctoritate judiciorum servanda constitutum est, ostendit. Comparavit jus Atticum hac in re cum Romano Lindenbrogius. Adde Weitzio congesta. *Bœclerus.*

58 *Quandoquidem solus regnas*] Quoniam regnum solutum legibus est, et opprimens libertatem. Sic alibi, 'Regnumne hic, Æschine, possides?' *Donatus.*

Solus regnas] Quod maxime invidiosum Athenis. Vide ad Adelph. 'Regnumne hic, Æschine, possides?' *Mer. Casaubonus.*

59 *Hic de eadem causa*] *Hic,* videlicet apud Athenas, ubi leges, ubi libertas omnibus communis est. *Donatus.*

60 *Etsi mihi facta injuria est, &c.*] Senex confutatus a Phormione, cum parum in judicio spei reponeret, honesta ἐπιεικείας præscriptione, ad transactionem animum adjicit, quasi ex altera parte legis, de dotanda, quam proximus non vult ducere, orba. *Bœclerus.*

61 *Potius quam lites secter, aut quam te audiam*] Bis posuit *quam.* Quod genus figuræ primo ζεύγματι contrarium est. Ut in Heautontimorumeno, 'Propter quam in summa infamia sum, et meo patri minus obsequens.'

Item, 'Cepi rationem, ut neque tu egeres, neque hoc posses perdere.' *Donatus.*

62 *Id quod lex jubet dotem dare*] *Id*, pro *ob id.* Idem.

Id quod lex jubet dotem dare] Eugraphius et Fortunatianus *decem millia* dotis lege constituta exprimunt. *Bœclerus.*

Itidem ut cognata si sit] Perinde ac si cognata esset. *Mer. Casaubonus.*

63 *Abduce hanc, minas quinque accipe*] Modo id agit, quod reprehendit a filio non esse factum, 'Dotem daretis, quæreret alium.' Et dotem voluit custodem esse pudoris. *Donatus.*

Abduce] Quoad leges vetant. ut ex Demosthene aliisque liquet. *Mer. Casaubonus.*

Minas quinque accipe] Ita enim lex, de qua multi. Vide et supra aliquid ad And. act. IV. sc. 5. de dote, in genere. Postea, auctis rebus Atheniensium, a 5. minis, ad decem ventum est: ut Meursius accurate docet. Cæterum, quod in Fortun. et Eugraphii verbis, x. *millia*, pro *decem minis*, exhibent nuperæ editiones, et ita exponunt, ut hæc certa summa, dicis causa, pro magna posita fuerit, id amplectendum sit, (quod exemplo certe non caret, ut ibi doctiss. Lindebr.) an cum doctiss. Meursio *decem minas*, pro *decem millibus*, in utroque corrigendum, lectori judicandum relinquimus. Facilis sane lapsus, *decem MILL.* pro, *decem MIN.* Mer. Casaubonus.

64 *Ha, ha, he*] Hic risu destruxit, quod serio intendebat senex. *Donatus.*

Homo suavis] Præscriptio, quum jam alterum factum sit, fieri utrumque non posse. *Idem.*

65 *An ne hoc quidem adipiscar ego*] Quia enim a lege stat, recitat tantum id quod scriptum est. *Idem.*

66 *Itane tandem, quæso*] Majora argumenta sunt quæ per interrogationem proferuntur. *Idem.*

66 &c. *Itane tandem quæso ... Mercedem dare lex jubet*] Egregia exceptione et mentem legis et consilium legislatoris adversario opponit: tanto successu, ut depulsus ille hoc conatu ad priorem et jam profligatam disputationem se referret. ubi et Phormioni opportunum fuit, priori præscriptione rei judicatæ se tueri. *Bœclerus.*

Ubi abusus sis] A scripti voluntate. *Utimur* cum honore, *abutimur* cum injuria. *Donatus.*

Ubi abusu' sis] Hic vox *civem* (*civem ubi abusus sis*) quæ typographorum incuria ex Heinsiana editione præstantissima videtur excidisse, ex Plantiniana (quam ut plurimum, nec sine causa, secutus est vir ille doctiss. et de Terentio optime meritus) restituenda est. Al. minus bene (quanquam et Eugraphius ita videtur legisse) *item ut meretricem ubi abusus sis.* Mer. Casaubonus.

67 *Atque amittere*] Bene *amittere:* quia finis cupiditatis amissio est. *Donatus.*

68 *An, ut nequid turpe civis in se admitteret*] Idoneum testimonium est bonorum esse natalium, civem dixisse: nam apud veteres peregrinæ mulieres in meretricum numero habebantur. Sic ipse alibi, 'Adeone est demens ex peregrina?' Et alibi, 'Samia mihi mater fuit, ea habitabat Rhodi.' Et Parmeno comprobans respondit, *potest taceri hoc.* id est, meretricem matrem te habuisse. *Donatus.*

An, ut ne quid civis turpe in se admitteret] A voluntate. *Idem.*

70 *Ut cum uno ætatem degeret*] Quid enim est pudicitia, nisi unius scientia viri? *Idem.*

72 *Actum, aiunt, ne agas*] *Aiunt* dicimus, quum proverbium significamus. *Acta res* est, de qua sententia prolata sit. *Idem.*

73 *Donec perfecero hoc*] Virgilius: 'Donec me flumine vivo Abluero.' *Donatus.*

Digitized by Google

Perfecero] Pro *perficiam*. Idem.

Ineptis] Ut a *sapientia*, *sapis* dicimus, ita ab *ineptia*, *ineptis*. Idem.

Sine modo] Hæc minantis sunt verba. et bene. imitatus est enim comminantem. *Idem.*

75 *Tuus est damnatus gnatus, non tu*] Ludit Phormio quum dicit, *non tu:* et contemptibiliorem in hac causa sibi senem, quam Antiphonem fuisse, dicit: simulque ætatem illius esse despectam. *Idem.*

Tuus est damnatus gnatus, non tu] Pro voluntate contendentis est prolatio sententiæ. *Idem.*

76 *Nam tua jam præterierat adducendum ætas*] Notari et hoc poterit, præterierat, pro, *jam dudum præteriit.* Cujus rei bene multa apud Sallustium exempla, ut et apud Plautum. *Faber.*

77 *Illum putato, quæ ego nunc dico, dicere*] Definitive respondit. *Donatus.*

Illum] Natum meum. *Mer. Casaubonus.*

78 *Cum uxore hac*] Id est, tali. *Donatus.*

79 *Tute idem melius feceris*] Locus est hic, ut ostendat Phormio, de compacto egisse cum Antiphone. *Idem.*

Tute idem melius feceris] Quidam sic intelligunt, Tute idem melius feceris, ut senex potius exeat, quam ejiciat filium. Artificiose autem loquitur Phormio, ut adimat suspicionem seni consensionis et cohibentiæ inter parasitum et filium. *Idem.*

Tute idem melius feceris] In Donato non jungenda junguntur. vide et Guyetum. ac obiter emenda Donatum; apud quem hic legas: 'Artificiose autem loquitur Phormio, ut adimat suspicionem seni consensionis et cohibentiæ' (lege *convenientiæ:* nam *convenientia* Donato est conventio, ut ad act. III. sc. 1. 'Sub convenientia sua et Phormionis dicit') 'inter parasitum et filium.' quia de compacto scilicet hi rem inter se gerebant. Guyetus mallet: *conniventiæ*. Bœclerus.

Tute idem melius feceris] Æquius est te domum relinquere, quam filium ejicere. Vide Hec. act. IV. sc. 3. *Mer. Casaubonus.*

81 *Infelix*] Κακοδαίμων, improbe. nihil enim improbitate miserius. vel, alastor, per quem alii infelices. *Idem.*

Metuit nos, tametsi sedulo] Hæc Geta ac Phormio inter se, ut Demipho non audiat. *Idem.*

Sedulo] Sine dolo, instanter. *Donatus.*

82 *Dissimulat*] Fingit, mentitur. *Id.*

Bene habent tibi principia] Eun. act. III. sc. 2. initio: 'Bene habent tibi principia.' vulgo, 'Dimidium facti, qui bene cœpit, habet.' *Mer. Casaubonus.*

Quin quod est ferendum feras] Cur non, inquit, accommodas necessitati voluntatem? *Donatus.*

Quia, quod est] Vide supra, act. II. sc. 1. *Mer. Casaubonus.*

84 *Ego ne tuam expetam*] O. l. s. *egon.* Faërnus.

86 *Quæ tuam senectutem oblectet*] Non *te*, sed *senectutem tuam*. Donat.

87 *Senectutem oblectet*] In dimetiendo versu, *senectutem* trisyllabum est, eadem ratione, qua *senex* monosyllabum. *Faërnus.*

Senectutem oblectet] Lego, *senectam oblectet*, idque ob metrum. *Faber.*

88 *Minue vero iram*] Contemnentis est dissuadere iracundiam. *Donatus.*

Hoc age] Annuentis est. *Idem.*

89 *Nisi tu properes*] Aliqui libri, et in iis Bembinus et Victorianus, *properas*. Faërnus.

90 *Dixi, Phormio*] *Dixi* solent dicere perorata causa. *Donatus.*

Dixi] Hoc verbo utebantur perorata causa. et ita mox, sc. 3. Sed hic minantis est, cum quadam feritate. ideo etiam a Phormione, ut par pari referat, repetitum. Hec. act. IV. sc. 3. Laches iratus uxorem alloquitur, 'I ergo intro, et compone quæ tecum simul ferantur: dixi:' respondit illa: 'Ita ut jubes faciam.' *Mer. Casaubonus.*

Digitized by Google

92 *Dicam impingam tibi grandem*] O. l. s. hunc ordinem verborum habent, *dicam tibi impingam.* puto autem *tibi* in unam syllabam contrahi, et per synalœphen elidi. *Faërnus.*

Dicam] Supra, act. II. sc. 2. *Mer. Casaubonus.*

Dixi, Demipho] Mire comminationem et ferocitatem ejus imitatus est simili verbo. *Donatus.*

93 *Si quid opus fuerit*] Hæc repentina discessio habet aliquam majorem litigaturi denuntiationem. Et bene breviter, ne multiloquio infringeretur superior comminatio. *Idem.*

Si quid opus fuerit] Hæc submisse dicta accipi debent. quod aliter Donatus videtur putasse. *Bœclerus.*

Scena iv. Iterum senarii sunt. vs. 1. Mss. nostri omnes; *affecit.* vs. 3. unus omittit *mihi.* vs. 4. duo; *quidve sit sententiæ illi.* vs. 5. unus; *abi getha tu.* alter; *abi tu Getha.* vs. 11. duo; *æquum ac bonum est.* alter; *æquum esse et bonum.* vs. 21. omnes; *exequar.* Bœclerus.

Quanta me cura et solicitudine] *Hæc deliberativa est, in qua tres advocati sunt: quorum unus suadet, alter dissuadet, tertius, qui se alterutri addere debuisset, ejusmodi sententiam dicit, ut rursum deliberatione opus esse videatur.* Donatus.

1 *Quanta me cura et solicitudine afficit Gnatus*] *Cura* est in spe bonorum: *solicitudo* in metu malorum. *Id.*

3. 4 *Ut saltem sciam quid de hac re dicat, quidve sit sententiæ*] Merito temperanda fuit patria potestas, in causa jam integra. qui locus tentatur etiam apud Senecam Controv. I. 6. cui titulus: *Archipiratæ filia: An pater propter matrimonium filium abdicare possit, cum liberum hujus rei cuique arbitrium sit.* quod in contracto scilicet perfectoque matrimonio locum habere debuit, ne contra animi sententiam dimittere conjugem cogatur, qui eam amat. *Bœclerus.*

7 *Ego Cratinum censeo*] Potest *ego* subdistingui, ut subaudiatur *ego dicam.* Donatus.

Cratinum censeo] Dicere debere, vel priorem interrogandum. *Mer. Casaubonus.*

9 *Quæ in rem tuam sint*] Bene principio, ἀπὸ τῆς THOΛKIS * AAITOY συμβουλεύοντος, benevolentiam suam commendavit: et sic consilium dedit. *Donatus.*

11 *Restitui in integrum*] Vid. Guyet. De tota hac re agetur amplius in dissertatione de matrimonio. *Bœclerus.*

Restitui in integrum] Ut quæ facta sunt, pro infectis habeantur, et irrita declarentur. Liv. 'Quum præcipitata raptim consilia neque revocari neque restitui in integrum possent.' *Mer. Casaubonus.*

Æquum est] Ab honesto. *Donatus.*

Et bonum] Ab utili. *Idem.*

12 *Et id impetrabis*] A possibili. Et breviter deliberative tres locos tetigit, justum, utile, et possibile. *Idem.*

13 *Ego sedulo hunc dixisse credo*] Artificiose personam defendit, sententiam reprehensurus: ne si inimicus sit, adimat auctoritatem sententiæ suæ. *Idem.*

Verum ita est] Subjunxit locum ἀποκρίσεως oratoriæ: ut invidiæ contradicturus occurreret. *Idem.*

14 *Quot homines tot sententiæ*] Cicero, de Fin. v. totidem verbis. *Bœclerus.*

15 *Mihi non videtur*] A possibili. *Donatus.*

Quod sit factum legibus] Hic alio ordine locos suasoriæ tetigit: primum a possibili, secundum ab honesto. *Idem.*

Quod sit factum legibus, rescindi posse] Quintilianus Declam. CCCLVIII. in Sermone: 'Hic adolescens jure infirmus est. nam quod lege agitur, non solet vindicari lege.' Et Declam. CCCLXXII. 'Quicquid lege factum est, vindicari lege non solet.' mox: 'Judicia tamen judiciis rescin-

Digitized by Google

di non possunt.' *Bœclerus.*

16 *Et turpe inceptu est*] Ab honesto. Utilitatem autem prætermisit per artem, quæ ubi non potest fieri, frustra spectatur. *Donatus.*

Et turpe inceptu est] Liber Bembinus et Victorianus, *inceptum.* Faërnus.

18 *Res magna est*] Causa ampliandi sententiam. *Donatus.*

Nunquid nos vis] Abiturientium formula. q. d. num quid aliud est, quod nos velis, priusquam abimus? *Mer. Casaubonus.*

19 *Incertior sum multo quam dudum*] Ex tribus enim unus suasit, alter dissuasit, tertius nihil dixit. *Donatus.*

22 *Quoad se recipiat*] Quando rediturus sit. supra act. I. sc. 2. 'Senem quoad exspectatis vestrum ?' *Mer. Casaubonus.*

23 *Ut quæ acta hic sunt, sciat*] Complures libri, in quibus antiquissimi quattuor, *sint.* Faërnus.

24 *In tempore huc se recipere*] Εὐκαίρως. Sallust. 'Maximeque ferocia regis Mithridatis in tempore bellaturi.' *Donatus.*

ACTUS III.

SCENA I. Satura est scena, ex Iambicis et Trochaicis, octonariis et septenariis. quos non eodem modulo metiuntur eruditi, dum quidam utrumque metrum admittunt. vs. 1. Mss. nostri omnes; *multis modis.* vs. 2. omnes omittunt *te.* vs. 3. duo, *te* pro *tete.* vs. 7. omnes; *equidem.* et vs. 10. *et quid.* vs. 12. duo; *itidem hac re uti in aliis.* unus; omisso τῷ *itidem, in hac re ut in aliis.* vs. 13. omnes, ut ed. *Bœclerus.*

1 *Enimvero, Antipho, multis modis cum isthoc animo*]. *Cum isthoc animo:* pro hujus animi. Ennius: 'Omnia cum pulchris animis Romana juventus.' *Donatus.*

Enimvero Antipho multis modis cum istoc animo es vituperandus] Iisdem rationibus, quibus supra legendum arbitramur, *multimodis.* ita versus erit trochaicus tetrameter catalecticus, ut tres sequentes; si tamen *enimve* sit anapæstus, ut sæpe in hoc poëta, et apud Plautum. *Faërnus.*

Cum istoc animo vituperandus es] Andr. act. V. sc. 4. 'Dignus es cum tua religione odio.' *Mer. Casaubonus.*

2 *Itane hinc abisse, et vitam tuam*] Ἐν ὑποκρίσει. ut, 'Invidisse deos, patriis ut redditus oris Conjugium optatum et pulchram Calydona viderem ?' Et, 'Servon' fortunas meas commisisse futili ?' *Donatus.*

3 *Alios tuam rem*] Ab infinitivo ad indicativum transitum fecit. *Id.*

Credidisti] Pro *putasti.* Idem.

Magis quam te animadversuros] Liber Bembinus, *quam te te,* apposite ad rationem versus. *Faërnus.*

Alios tuam rem credidisti, quam tete, animadversuros magis] Quod raro contingere venustissimo docuit Æsopus olim apologo: qui apud Aul. Gell. Noct. Attic. l. II. c. 29. et inde Ennii, quadrati, ut ait Gell. versus, 'Hoc tibi erit argumentum semper in promptu situm; Ne quid exspectes amicos, quod tu agere possis.' *Mer. Casaubonus.*

4 *Illi*] Uxori. *Idem.*

5 *Propter tuam fidem*] Dum tibi fidem habet, tibi credit; vel, fidem illi dedisti, qua te illi obstrinxisti. *Idem.*

Pateretur mali] Legitur et *potiretur,* quia *potiri* τῶν μέσων fuit. Plautus, 'Hostium potitus est.' *Donatus.*

Pateretur mali] Vide Guyet. *Bœclerus.*

Potiretur] Alii, *pateretur.* sed Don. hanc etiam lectionem agnoscit, qui docet τὸ *potiri* τῶν μέσων esse, quod tam in malam, quam bonam partem

Digitized by Google

accipi possit. Ita et *spero*, pro *timeo*; *promitto*, pro *minor*: aliaque. *Mer. Casaubonus.*

6 *Spes opesque sunt*] Hæc quidem de his sunt, quæ amant jungi. *Donat.*

Spes opesque sunt] Ut, 'Res fortunæque.' *Idem.*

Qui abieris] Mollius, quam *fugeris.* Idem.

8 *Sed ea causa*] Quia abieris. *Idem.*

10 *Numquid patri subolet*] Sub convenientia sua et Phormionis dicit. *Idem.*

11 *Nisi*] *Nisi* pro *sed.* ut Andr. act. IV. sc. 1. 'Nisi mihi deos satis Scio fuisse iratos, qui auscultaverim.' Sall. 'Plura de Jugurtha scribere dehortatur fortuna mea; nisi tamen intelligo,' &c. vide ibi Manutium de his Terentii locis. *Mer. Casaubonus.*

13 *Confutavit verbis*] Convicit: ut si diceret, Refutavit. sed *refutatio* in rem est: *confutatio* in personam. *Donatus.*

Confutavit] Convicit, exagitavit. Supra, Heaut. act. v. sc. 2. 'Hic ita, ut liberos est æquom, dictis confutabitur.' vide ibid. *Mer. Casaubonus.*

14 *Ego quod potui porro*] De se mediocriter per ἔλλειψιν. moraliter satis. *Donatus.*

Ego quod potui porro] Ordine. primo dominum, post Phormionem, ultimum se posuit. *Idem.*

Omnes vos amo] Vetus formula pro, gratias ago. *Mer. Casaubonus.*

15 *Sic habent principia*] Hic et sequens versus trochaici sunt tetrametri acatalectici. *Faërnus.*

16 *Mansurusque*] Exspectaturus. *M. Casaubonus.*

17 *De ejus consilio velle se facere*] O. fere l. s. *sese velle facere.* Faërnus.

18 *Quantus metus est mihi*] Venustius videtur, *quantum metus*, quod est in libro Bembino. *Idem.*

Quantus metus est mihi, &c.] Donati annotatio obiter emendanda est: 'Non optat,' &c. vide, an non interrogatio hæc sit. sequitur: 'An vero,' &c. omnino legendum est, 'An vero dicit, non malum esse et incommod.' &c. *Bœclerus.*

Huc salvum nunc patruum, Geta] Non optat salvum patruum venire, secundum Apollodorum: et ostendit, non congruere salutem ejus cum commodo suo. An non dicit, *malum esse et incommodum sibi*, sed tantum magni terroris plenum adventum patrui? *Donatus.*

Venire huc salvom nunc patruum] *Salvom* hic additum tantum ex veteri formula, salvum reditum amicis gratulantium. Nam id modo vult, non ut pereat patruus in via, (quod ab Antiphonis persona valde alienum,) sed adventum ejus, a quo sua vita pendeat, sibi magni metus causam fore. Hoc etiam voluit Don. ubi post allatam Apollodori sententiam: 'An vero dicit, (inquit) non malum esse et incommodum sibi;' (ita enim legendum; non ut excusum in nuperis editionibus, *malum esse, &c.* τοῦ *non* omisso) 'sed tantum magni terroris plenum adventum patrui.' *M. Casaubonus.*

Quantus metus est nunc mihi venire huc salvum nunc patruum] Hic vero Terentium miror; neque enim dicit: *metuo ne veniat patruus;* nam absque eo nil fieri poterat quod placeret satis. Non dicit, *metuo ut veniat:* alioqui cuperet venire patruum; (nam, *metuo ut veniat*, idem est ac si dixeris, *metuo ne non veniat*:) unde autem scire poterat an id probaturus esset patruus, quod factum fuerat? Itaque quam hic Terentium miror, tam et profecto elegantissimum interpretem miror; quippe cujus versio neutram in partem propendeat. Vellet non metuere, at cupere non audet; quid igitur? in dubio est animus. nil itaque potuit melius, quam quod præstitum ab ipso est. Hoc unum mihi dolet. Pauci interdum sentiunt quod recto, subtilique judicio scriptum est. Illius viri causa dico, non mea. *Faber.*

Digitized by Google

19 *Nam per ejus unam*] Hic versus eliso *r* ex *per*, et *ejus* in unam syllabam contracto, sustentari potest: ut sit trochaicus tetrameter catalecticus: aliter esset hypercatalecticus. *Faërnus.*

20 *A sua palæstra exit foras*] Bene palæstram ejus dixit lenonis domum, in qua est exercitus amator assidue. Plautus Bacchid. 'Homo adolescens Penetrem hujusmodi in palæstram, ubi damnis desudascitur!' *Donatus.*

A sua palæstra] Idem liber et Victorianus, *ab sua.* Faërnus.

Ab sua palæstra exit] Domo meretricia. *Mer. Casaubonus.*

SCENA II. In modulis hujus scenæ metiendis non consentiunt. Quidam Trochaicos tetrametros catalecticos seu septenarios cum senario iambico horizonte agnoscunt: alii et iambicos octonarios miscent. vs. 5. duo Mss. nostri: *afferas.* vs. 6. duo: *ne aliquid suo suat capiti.* mox duo: *idem ego metuo.* Argent. *idem metuo.* vs. 8. duo: *pulcre tibi d.* vs. 9. duo; *verum hercle quod dico hoc est.* vs. 11. duo; *tu mihi cognatus, tu mihi parens, tu amicus.* vs. 15. unus; *ut phaleratis dictis nunc seducas me.* alter; *nunc ducas.* tertius; *ut phal. d. seducas me.* vs. 16. omnes; *misertum est.* Argent. *quomodo uterque est sim. s.* vs. 18. Argent. *cum esset hoc mihi objectum malum,* prima manu. corrector fecit *tum* et *esse.* mox duo; *quid istuc est Phædria.* vs. 20. duo; *unquam tibi usus venit.* vs. 22. Argent. *nam ego neque quo amittam invenio, neque ut retineam sciam.* alter meorum; *nam neque quomodo amittam inv. neque ut ret. sc.* vs. 26. omnes; *meo.* vs. 27. omittunt *me.* vs. 31. omnes; *idem hoc tibi.* vs. 39. unus; *proconstituta.* alter; *præconstituta.* mox unus; *non ego istuc nego.* alter; *num istuc nego.* Argent. *cujum istuc.* vs. 43. duo; *hic decipit.* vs. 45. duo; *is me fefellit.* vs. 46. omnes; *sed ut hæc sunt.* Bœclerus.

Dorio, audi, obsecro] *Hæc scena in petitione, quæ sæpe admittit deliberativa locum.* Donatus.

1 *Dorio, audi, obsecro*] Sunt qui sic legunt, ut *Dorio* Phædria dicat, *audi* leno: *obsecro* iterum Phædria. *Idem.*

Quin omitte me] *Quin,* modo corripiendi vel imperandi vim habet. ut, *quin age.* Idem.

Quin omitte me] Videtur legendum *mitte,* ex ratione versus, ut sit trochaicus tetrameter catalecticus, ut sequentes; in quo sit anapæstus in tertia. aliter esse potest ejusdem generis hypercatalecticus: in quo sit in ea sede spondeus producendo penultimam in *obsecro.* Faërnus.

6 *Hei metuo lenonem, ne quid suo suat capiti*] Deest *mali.* *Suat* autem, appingat atque affigat. *Donatus.*

Hei metuo lenonem, ne quid suo suat capiti] Ex omnibus, quæ adferuntur, explicationibus, Mureti eruditior est. qua si quis nolit acquiescere, nihil reliquum video, quin hactenus assentiam Guyeto, qui nullam satis probare potuit. *Bœclerus.*

Hei, metuo lenonem, ne quid suo suat capiti] *Metuo lenonem,* i. e. metuo ne leno, &c. ut recte Scal. Sed quid illud porro, *ne quid suo suat capiti? suere,* inquiunt, interdum significat struere, moliri: ut apud Græcos τὸ ῥάπτειν, unde et *sutela,* pro dolo et fraude: fateor. *suo capiti,* i. e. capiti Phædriæ: *suo* scil. pro, illius. ita quidem Don. quod tamen a puritate sermonis Terentiani nimis alienum videtur. Verissima igitur Mureti, viri doctissimi et facundissima sententia, quæ tamen illis, qui veterum morum minus gnari, non adeo fortasse probabilis videbitur. Cum dixisset (Mureti sunt ista) Antipho se metuere ne quid leno sueret, i. e. ne quid dolose moliretur; addit, *suo capiti:* quorum verborum ea vis est; Quæ quidem res lenoni vertat male, atque in ipsius caput recidat. ita autem loqui solitos veteres, exempla indicabunt. Hactenus ille, qui plura dein exempla profert: nos

Digitized by Google

plura quoque possemus, si suscepta brevitas pateretur. Quod alii proponunt, an Latine dici possit, *suo capiti aliquid suere*, qui dolis se vel fraude instruit: non puto. Quanquam enim in vulgari idiotismo nihil usitatius, non tamen est et Romanæ consuetudinis, ut *caput* pro animo, aut pectore, vel etiam corde (ut paulo ante Ter. 'In corde instructa consilia' dixit) ponatur. Hæc eo pluribus, ut non sine causa Mureti sententiam nos amplecti, et aliorum expositionibus præferre ostenderemus. vide et infra, act. v. sc. 7. at Hec. act. III. sc. 1. 'Capiti atque æt. illorum.' *Mer. Casaubonus.*

Suo suat capiti] Ἀποσιώπησις. διὰ τὸν εὐφημισμὸν, *suo capiti* dixit, quum dicturus esset, Phædriæ. ut, 'Dardaniique regum capitis.' *Donatus.*

Hei, metuo lenonem, nequid suo suat capiti. Idem ego metuo] Debet esse Trochaicus catalecticus, at non est. Mihi quidem nunquam hic versus placuit. Qui illum vocavit monstrum, recte sensit. Dicas, in excerptis Donati mentio illius fit. Quid tum? Donatus ipse agnovit nonnullos in Terentio addititios versus esse; hunc ejusmodi esse non vidit. Muretus et Faërnus hoc loco nil senserunt. Dein ad sensum quid facit hic versus? Sed de illo et aliis similibus aliquando otiosius agemus. *Faber.*

7 *Hariolare*] Cic. 'Non ariolans, ut illa, cui nemo credidit.' *Mer. Casaubonus.*

Fabulæ, &c.] Similem mimum exhibebit tibi Plautus in Pseudolo I. 3. quem conferre licebit cum Terentiana hac scena. *Bœclerus.*

8 *Fœneratum*] Ab utili. *Donatus.*

Fœneratum istuc beneficium tibi] Id est, mihi a te fœneratum. *Idem.*

Fœneratum] Infra, 'Idem hic tibi, quod bene promeritus fueris, conduplicaverit.' Plaut. Quod bonis benefit beneficium, gratia ea gravida est bonis. *Mer. Casaubonus.*

Tibi pulchre dices] O. l. s. *pulchre tibi dices.* Faërnus.

9 *Verum hercle hoc est*] Bene ipse dictum suum confirmavit. *Donatus.*

10 *Cantilenam eandem canis*] Ita dicit: ut, 'Verus et vulgata cantio.' *Idem.*

11 *Tu mihi cognatus*] Ab honesto. *Idem.*

Tu parens, tu amicus, tu] Secunda ἀποσιώπησις. *Idem.*

15 *Phaleratis dictis*] Honestis atque ornatis: quia dixit, 'Tu mihi cognatus, tu parens.' Et quasi leno irridet honestatem, et despicit. *Idem.*

Et meam ductes gratis] Liber Bembinus habet *gratiis*, ut ratio trochaici exposcit. *Faërnus.*

Ductes] Abducas. *M. Casaubonus.*

16 *Miseritum est*] Εἰρωνεία. *Donatus.*

Miseritum est, &c.] Tres istos versus pro insititiis habet Guyetus. Neque vel Donatus multum expedit; vel Goveani, *verba, veris* substituta, aut Palmerii *æque* in locum τοῦ *neque* repositum, difficultatem discutiunt potius quam augent. Liceat et mihi pauca annotare: Antipho cum audiret irritas Phædriæ ad lenonem inexorabilem preces, nondum ipse a Phædria conspectus, dolet vicem ejus, cui res esset cum tam impuro lenone: et ad Getam sibi astantem conversus, *miseritum est*, inquit. ut me miseret ejus! ut me miseritum est ejus, cum vidi hæc! Locus est huc omnino spectans, in Heaut. III. 1. 54. 55. 'Sic me dii amabunt, ut me miseritum est tuarum, Menedeme, fortunarum.' exspectabatur: *ut me miseret.* dixit: *ut me miseritum est.* vide an non minus φορτικὸν hoc sit, quam illa εἰρωνεία, de qua interpres. Deplorat interim fortunas suas Phædria: agnoscens vera dicere lenonem, a quo scilicet nemo gratis amare, vel more, vel jure exspectet. hoc est: *hei veris vincor:* jus suum postulat leno: cui verbis nemo satisfacit. ad hanc

vocem, Geta Antiphoni modo miseranti sortem patruelis, *quam uterque*, ait, *est similis sui!* id est, avarus et durus leno; impatienter amans et mollioris animi Phædria. sive; impurus leno, honestus Phædria. nam illa vox, *heu veris vincor*, honestatis index est. Sed magis placet prior expositio. ceterum querela Phædriæ, ab eo, quod veris se vinci videbat, illuc descendit, ut auxilii inopiam deploret. eum enim, in quo uno spes auxilii præcipua esse poterat, Antiphonem, maxima nunc solicitudine perturbari. Ordo verborum ex trajectione rariori ita restituendus est: 'Neque tum hoc malum mihi objectum esse, quum Antipho alia' (i. e. leviore) 'occupatus esset solicitudine!' illud *neque* non habet unde pendeat. Sed in orationibus παθητικαῖς, ubi perturbatus est animus, ad cogitata sæpe referri solent, quæ ex abrupto offeruntur. quasi si non voce expressum, certe animo hoc agitasset: hoccine malum nunc mihi tempore tam alieno objici; neque tum, quum animus Antiphonis propria ægritudine liber mihi auxiliari potuisset, objectum esse! His demum Antipho Phædriæ, a quo nondum conspectus erat, propior factus, familiari allocutione, 'Ah quid istuc est autem,' inquit, 'Phædria?' de quo conquereris tantopere, et in quo auxilium meum desideras. Conversus jam ad Antiphonem Phædria respondet: 'O fortunatissime Antipho.' quamquam enim maxima itidem sollicitudine occupatus sis, uti modo dictum erat, fortunatissimus es tamen, si mecum compareris. nimirum suæ cuique calamitates maximæ videntur. In hac interpretatione, si non omnia satis commode videbuntur dicta, minus tamen forte incommodi habent, quam ea, quæ hactenus ab aliis allata sunt. *Bœclerus.*

Miseritum est] Non de lenone per Ironiam dicit hoc Antipho, ut vult D. sed de se ipso, vere ac serio: cognato Phædriæ συμπάσχων. Plaut. 'Et me ejus miseritum est.' vide supra, act. I. sc. 2. *Mer. Casaubonus.*

Hei veris vincor] Mirum quantum difficultatis in his verbis somnient quidam, ut etiam de mendo suspecta habeant. Sed sine causa. Agnoscit enim (ipsum se alloquens) his verbis Phædria, verum esse quod leno objecerat, ipsum scil. nihil hactenus nisi verba dedisse, cum pecuniam sæpius promisisset. Quid igitur *veris vincor?* plane nihil aliud quam quod Hec. act. I. sc. 2. 'Vera prædicat.' Plaut. Mostell. 'Profecto ita est, ut dico, vero vincam.' *Idem.*

Quam similis uterque est sui] At ille leno, 'Pernicies communis adolescentium,' &c. (Adelph. act. II. sc. 1.) impurissimus; et iste amator, perditus. *Idem.*

17 *Neque Antipho alia quum occupatus esset solicitudine*] Hoc dolet Phædria quod in eadem re laboraverit Antipho, id est, in amore: quodque amare contigerit. *Donatus.*

Neque, Antipho alia] Minore aliqua solicitudine quam hæc est, quam nunc gerit. An *alia*, præter hanc, quam de me gerit? Ordo et sensus hic est, Neque tum esse mihi hoc objectum malum, quum Antipho alia sollicitudine esset occupatus levi quapiam, non hac de nuptiis, quæ est gravissima. *Idem.*

Neque, alia Antipho cum occupatus esset solicitudine, tum esse hoc mihi objectum malum] Olim etiamnum adolescentulus ad oram Terentii mei hæc adscripseram: 'Palmerii sententiam, qui pro *neque* legi vult *æque*, haud probem. illa particula apud Plautum quam vim habeat, satis observasse videor; sed hic locum habere non potest. Recte a Palmerio factum fuisset, si pro *neque*, legisset *atque*, id enim sententia videtur postulare.' Hæc olim. At nuper animadverti idem in mentem venisse

trium Comœdiarum interpreti. Verum jamdiu est cum sententiam mutavi, neque adeo pœnitet. Rem enim si attentius consideres, nil mutari oportere animadvertes. Eam rem ita explicabo, ut perspicua fiat, spero. Si Antipho alia quapiam leviori solicitudine præpeditus fuisset, nonne Phædriam adjutare potuisset? Opinor. at nullam habere graviorem poterat et molestiorem, quam quæ ipsi e nuptiis oriebatur. Dolet igitur Phædria hoc mali eo sibi tempore obortum esse, quo nullam auxilii copiam ab Antiphone sperare possit, quippe qui aliud magis ex sese habeat, et majus. Gallice fusius interpretarer, *Si, au moins, cette affaire me fust survenue dans un temps où Antiphon n'eust pas esté embarrassé comme il est presentement, il m'auroit tiré de peine: Mais pour l'heure, il ne sçait de quel costé se tourner; ainsi je ne puis attendre aucun secours de sa part: Il n'est nullement en estat de me servir; et je ne puis pas l'en soliciter honnestement.* Hic locus elegantissimo interpreti satis negotii facessivit, et mihi itidem, scilicet; at Guyetus sine omni labore hinc sese expedit; hos versus delet. *Faber.*

18 *Tum esse hoc mi objectum malum*] Imperfecta oratio est, ut secum loquentis et perturbati: quam ita suppleas: atque illud quoque gravissimum mihi, hoc malum mihi tum potissimum objectum esse, vel obvenisse; cum Antipho non dissimili sollicitudine conflictatur. *Mer. Casaubonus.*

19 *Qui*] Pro *cui*. Idem.

20 *Unquam usus venit*] Opus aut necesse fuit. *Donatus.*

21 *Auribus teneo lupum*] Græcum proverbium, τῶν ὤτων ἔχω τὸν λύκον· οὔτ' ἔχειν, οὔτ' ἀφεῖναι δύναμαι. *Idem.*

23 *Ipsum istuc mihi in hoc est*] Leno arrepta occasione ex sermone Antiphonis: *ipsum istuc*, inquit, *mihi in hoc* (Phædria) *est.* quem neque diutius contra ingenium meum ferre, neque a me amoliri possum; ita obtundit rogando. *Bœclerus.*

Neque parum leno sies] Ἔλλειψις. deest enim, *vereris?* Donatus.

24 *Nunquid hic confecit*] Absolvitur interrogatio ante cœpta: 'Ah quid istuc est autem Phædria?' nunquid flagitii est, quod hic confecit leno? *Bœclerus.*

26 *Ære emptam suo*] Bene *suo*, quasi de tertia persona. *Donatus.*

Nequeo exorare ut me maneat, et cum illo ut mutet fidem] Τὸ *maneat* expectandi significationem habere, clarum est. sed nondum consulitur toti loco. an enim satis recte dicatur, *mutare fidem cum aliquo*, dispiciendum erat. et quam dura tum erit trajectio vocum, si τὸ *triduum hoc* referas ad illud, *ut me maneat.* 'Mutare vestem cum aliquo,' in Eunucho legimus. 'mutare cum mercatoribus res,' alibi. i. e. permutare. an autem, *fidem mutare cum aliquo*, dici possit, utinam probassent potius, qui tam secure crediderunt. *mutare fidem*, per se positum, satis notum est dici, vel ex Plauto. i. e. non servare. sed aliud hic quæritur. vide Guyetum. ut et, de sequentibus, et vs. 34. 'Neque ego, neque tu.' *Bœclerus.*

Illo cum ut mutet fidem] *Illo cum*, pro *cum illo: mutare fidem*, i. pacto non stare, fallere, ut etiam Sallust. loquitur. *Mer. Casaubonus.*

30 Do. *Obtundis.* An. *haud longum'st id quod orat, Dorio: exoret sine*] Versus hic octonarius iambicus, inter trochaicos, quod, ut sæpe dixi, non placet mihi. sunt aliqui libri, inter quos est Victorianus et Basilicanus, qui non *obtundis*, sed *obtunde* habent, imperandi modo; ut supra, *garri modo.* ita procedit trochaicus, si ex *quod* d abjicias. *Faërnus.*

31 *Conduplicaverit*] Conjunctivum pro indicativo, id est, *conduplicabit.* Hoc est aliter, 'Fœneratum istuc beneficium pulchre tibi dices.' *Donat.*

Digitized by Google

34 *Neque ego, neque tu. dii tibi omnes id, quod es dignus, duint*] Quod Antipho de distractione seu separatione serio dixerat, id leno repetit, voce quidem ad miserationem composita; sed ut irridere illum appareat (unde et Getæ indignatio subsequitur) *dii tibi, &c.* q. d. absit ut vel ego, vel tu tam simus immisericordes, &c. *Mer. Casaubonus.*

DI tibi omnes id quod est dignum duint] Magis figuratam lectionem continent omnes antiqui libri: *Di tibi omnes id quod es dignus duint.* Faërnus.

36 *Flentem, nihil ferentem*] Ὅμοιον τῷ γένει usitatum veteribus. *Donatus.*

38 *Tibi quidem olim est dies*] Hic, *olim*, futuri temporis. Nam leno de accipienda ab adolescente pecunia diem constituerat: et inventa meliori conditione anticipaverat tempus cum adolescente præscriptum. *Idem.*

40 *Jam ea præteriit*] Interrogative pronuntiandum. *Idem.*

Jam ea præteriit? non, verum hæc ei antecessit] I.e. cras aderit. in crastinum finis constituti inter nos temporis incidit. Donatus nihil hic extricat. *Bœclerus.*

Non: verum ei hæc antecessit] Urbane leno, *hæc antecessit.* ut alii putant, meretrix vendita: ut alii dies qua lenoni constitutum fuit. An aperte leno perfidus mentitur? unde sequitur, 'Non pudet vanitatis?' Ergo plus est *antecessit*, quam *præteriit.* Donatus.

Verum ei hæc antecessit] O. l. s. *verum hæc ei.* Faërnus.

Non, verum ei hæc antecessit] Ridicula responsio, qua rationem anticipatæ dei reddere velle videtur, nec tamen ullam reddit, nisi quod prior dies (quod nemo dubitat) posteriori antecesserit. quare aperte agnoscit perfidiam suam leno, ut lenone dignum erat, cui nullus pudoris, nullus honesti sensus. sed et in verborum ambiguitate festive ludit poëta. Ita enim intelligi etiam possunt, ut hanc diem priorem ac potiorem, pretio scilicet oblato ac parato, merito sibi fuisse pronuntiet. Possis et de virgine intelligere, ut ante præstitutam diem hæc aliis cessisse dicatur. *Mer. Casaubonus.*

Non pudet vanitatis] Apparet, supra, lenonem de perfidia anticipati temporis esse confessum. *Donatus.*

41 *Vanitatis*] Falsitatis, perfidiæ. *Mer. Casaubonus.*

Rem] Lucrum. 'Quocunque modo rem:' ut ille nescio quis. *Idem.*

Sterquilinium] 'Canum sordes:' ut Plin. Seç. de Pallante. 'cloaca,' Plaut. de anicula multibiba et merobiba. *Idem.*

47 *Miles se dare dixit*] O. l. s. *miles dare se dixit.* Faërnus.

48 *Mea lege utar*] Lenonia scilicet: in qua semper commodum est prius, quam fides. *Donatus.*

Scena iii. Trochaicis tetrametris catalecticis, sive septenariis constat. vss. 2. et 3. Mss. duo; *quod si hic potuisset nunc exor. triduum hoc.* alter: *quod si hic p. exor. triduo hoc.* vs. 5. unus omittit *nunc me.* vs. 15. unus; *alius ab oculis meis ignotum hinc abducet locum.* alter; *alius hinc ab oculis meis illam in ignotum deducet locum.* Argent. alius ab oculis meis illam *ignotum hinc abducet locum.* vs. 16. omnes; *dum igitur licet*, omisso *tum.* vs. 23. duo; *una tecum bona malaque tolerabimus.* vs. 25. duo; *precara.* vss. 29. et 30. post *ocyus*, omnes habent hæc verba; Phe. *abi dic præsto ut sit domi.* quæ Faërnus delevit. vs. 30. Argent. omittit *opus.* Bœclerus.

1 *Quid faciam*] Οἰκονομία ad futurum exitum comœdiæ. Donatus.

2 *Minus nihilo*] Ὑπερβολή. *Idem.*

Quod si hic potuisset nunc exorarier] In scandendo versu, ex *quod* d elidendum. *quod* vero non adverbium est, sed pronomen. est autem hic ordo constructioque verborum: Unde

ego miser cui minus nihilo est, nunc tam subito huic inveniam argentum, quod promissum fuerat, si hic pote fuisset exorarier triduum hoc. *Faërnus.*

Pote fuisset] *Potuisset.* quod ex *pote fuisset* contractum; *pote sum*, possum, &c. *Mer. Casaubonus.*

4 *Adjuverit*] Secundum *u* pronuntiari debet. *Donatus.*

Adjuverit comiter] *Comiter* veteres dixerunt παρὰ τὸ κόσμος. *Idem.*

7 *Quid faciam*] Comiter. quamvis uterque intelligat quid alteruter dicat, dissimulant tamen. *Idem.*

8 *Dictum sapienti sat est*] Infra, act. IV. sc. 2. 'Vix dum dimidium dixeram, intellexerat.' *Mer. Casaub.*

9 *Hinc abis*] 'In malam crucem,' (ut supra, act. II. sc. 3.) vel *rem*, volebat indignabundus dicere, sed repressit se. *Idem.*

10 *Ex tuis nuptiis*] O. l. s. *ex nuptiis tuis*, ut et exigit versus: *tuis* autem monosyllabum est; sicut et *nihil*, quod sequitur. *Faërnus.*

Non triumpho, ex nuptiis tuis si nihil nanciscor mali, Ni etiam nunc me hujus quærere causa in malo jubeas crucem] Ad hunc locum in Notis Gallicis I. Peyraredi sic scriptum reperio: 'Ces mots, *non triumpho*, ont esté passez par Donat., qui sans doute ne les ayant pas entendu, a fait comme la pluspart des Interpretes font pour ne s'embarrasser pas en des lieux d'où ils ne peuvent sortir a leur honneur. Celuy qui l'a voulu expliquer, *n'a rien fait pour sa reputation.*' Isthæc profecto, nequid gravius dicam, scribi non oportuit. Primum ait hæc præteriisse Donatum, quasi scilicet in iis magna aliqua difficultas foret; at nulla est. Dein et Donatum hodie non habemus. Præterea et hic locus alibi potuit a Donato explicari, nempe ad Heautontimorumenon act. IV. sc. 1. ubi hæc verba legas: 'Triumpho, si licet me latere tecto discedere;' et idem plane est ac quod hoc loco legimus. Sed nihil hodie ex Donato superest in illam Fabulam; imo ne minima quidem excerpta. Cum vero addit, eum, qui locum hunc Gallice vertit, existimationi suæ et studiorum suorum gloriæ non satis consuluisse; id si de interprete trium Comœdiarum dicit, fallitur; optime enim hic locus ab eo conversus est; sed Peyraredus, ipse vero Gallice nesciebat. quod necesse tamen est, si interpretem nostrum sentire velis. Verum jam me istorum piget, etiam si in Urbe edita sint. Ut finem faciam, hoc addam: hunc Terentii locum expressit Horatius, cum de Romanis, cecinit, 'Quos opimus Fallere et effugere est triumphus.' Gallice. *Quand un General n'est pas battu par les Romains, il peut appeller cela un triomphe; c'est triompher que de n'être pas battu par les Romains.* Sic igitur hic Terentii locus converti possit: *Ne suis-je pas trop heureux, et trop glorieux en même temps, s'il ne m'arrive point de mal de votre beau mariage, sans m'aller engager dans la mauvaise affaire dont vous me parlez?* Multum est si nihil mali nanciscor ex istis tuis nuptiis. Hæc mea postrema verba ad eos versus pertinent, qui mox leguntur: 'Sed parumne est, omnibus nobis quod succenset senex, ni instigemus etiam.' Superioris autem loci metaphora sumta est a duce copiarum, qui si in receptu milites servarit, id profecto præstiterit quod inter præcipuas summi Imperatoris laudes positum est. *Faber.*

11 *Ni etiam nunc me hujus causa quærere in malo jubeas crucem*] Quasi dicat, In malo aliud malum. *Donatus.*

Ni etiam nunc me hujus quærere causa in malo jubeas crucem] Non sufficit tibi, quod ex nuptiis tuis certum malum mihi imminet; nisi etiam hujus (cognati tui) causa quærere me jubeas in malo (i. e. præter, aut ad illud prius malum de quo dixi) quod malorum ultimum est; crucem scilicet? *Mer. Casaubonus.*

Digitized by Google

12 *Verum hic dicit*] Vide, an prorsus hic locus similis sit, præced. sc. vs. 16. 'heu veris vincor.' quod ideo annotandum duxi, ut ἦθος utrobique idem cognoscatur, adeoque interpretatio nostra illustretur. *Bœclerus.*

14 *Relinquatur preci*] Bene *preci.* Donatus.

16 *Dum igitur licet, dumque adsum, loquimini mecum*] Tanquam nunc ultimum allocuturi, et visuri. *Mer. Casaubonus.*

19 *Dii bene vertant quod agas*] Mss. nostrorum unus Antiphoni hæc tribuit, reliqui Getæ. vide Don. et Guyet. *Bœclerus.*

Pedetentim] Caute. a pedibus et tentando. *Donatus.*

Pedetentim tamen] Hoc quidam sic accipiunt, tanquam Getæ dicat Antipho, ut caute aggrediatur senem fallere. *Idem.*

Pedetentim tamen] Σπεῦδε βραδέως. *Mer. Casaubonus.*

21 *Ne quid plus minusve faxit*] Ne quid omnino faciat. *Idem.*

22 *Salvos est*] Εὕρηκα. jam inveni, quod illum salvum faciat. *Idem.*

23 *Bona malaque tolerabimus*] Conjunctione deleta ex auctoritate ejusdem antiquissimi libri, hunc trochaicum sustentamus, aliter laborantem. *Faërnus.*

25 *Istæc vero vilis est*] Amatorie. *Donatus.*

Istæc vero vilis est] Si formam et dotes pendas. *Mer. Casaubonus.*

27 *Jam opus est*] Instat illi ut festinet, præsenti pecunia opus esse affirmans. *Idem.*

29 *Præsto est*] Quis ferat Palmerium tanta asseveratione hic substituentem, *præs est?* qui etiam versu ultimo τὸ *te* sola codicis Veneti auctoritate contra omnes reliquos ejicit. *Bœclerus.*

30 *Solus est homo amico amicus*] Apollodorus, Μόνος φιλεῖν γὰρ τοὺς φίλους ἐπίσταται. *Donatus.*

Solus est homo amico amicus] Interpretetur Plautus talem amicum, Trinummo III. 1. 19. et 20. 'Nimium difficile est, reperire amicum, ita ut nomen cluet, cui tuam cum rem credideris, sine omni cura dormias.' *Bœclerus.*

Solus est homo amico amicus] Μόνος ἐπίσταται φιλεῖν τοὺς φίλους: de eo qui amici causa nihil non audeat. *Mer. Casaubonus.*

31 *Numquid est, quod opera mea*] Ex *numquid*, et ex *quod*, d eliditur: *mea* et *nihil* monosyllaba sunt. *Faërnus.*

ACTUS IV.

Scena I. Senarii sunt. vs. 1. Mss. nostri omnes; *Chremes.* vs. 2. Argent. *abduxtin.* vs. 7. idem omittit *igitur.* vs. 10. idem; *navita.* vs. 13. omnes; *extraneo.* vs. 20. omnes; *quod si scit.* vs. 23. unus; *defatiscar.* al. *defeciscar.* tertius; *deficiscar.* et in margine, *defatiscar.* pro *ego* unus habet, *adeo.* vide Guyet. *Bœclerus.*

Quid? qua profectus causa] *Hæc est narratio simplex.* Donatus.

1 *Quid? qua profect.*] Egregie se explicat οἰκονομία ἐπιτάσεως, dum, post duorum adolescentum querelas, senes quoque congressi suas fortunas lamentantur: ita tamen ut querela utraque in officium et solatium ex argumenti serie deinceps processura desinat. ut fiat nimirum illud vere οἰκονομικὸν in comœdiis; quod in Heautontimorumeno signatur: 'nam quod potero adjutabo senem, Item ut filium meum amico atque æquali suo Video inservire, et socium esse in negotiis. Nos quoque senes est æquum senibus obsequi.' *Bœclerus.*

4 *Non manebat ætas virginis Meam negligentiam*] Ætas virginis jam nubilis longiorem moram non concedebat. *Mer. Casaubonus.*

9 *Senectus ipsa est morbus*] Apollodorus, Τὸ γῆράς ἐστιν αὐτὸ νόσημα. *Donatus.*

Digitized by Google

natus.

12 *Quod quidem me factum*] Arbitror ex *quod* d elidi, ut brevi remanente ea syllaba primus pes sit anapæstus. *Faërnus.*

13 *Hanc conditionem si cui tulero*] Κυριολογία. quia 'ferre conditionem alicui' dicimus. *Donatus.*

Nam hanc conditionem si cui tulero extraneo] Si natam meam alicui nulla affinitate aut consanguinitate conjuncto collocavero. *conditio*, conventio quævis: sed interdum de nuptiis, proprie: quod vulgo, *a match.* Mer. Casaubonus.

15 *Te mihi fidelem esse æque*] Mire admixtum ante completam sententiam de extraneo, *Te mihi fidelem esse, &c.* Donatus.

16 *Sciebam: ille si me alienus*] Ex libro Bembino lego, *scibam:* ita versus sine ulla difficultate procedit. *Faërnus.*

17 *Tacebit, dum intercedet familiaritas*] Incertum, quando proditum iri se dicat ante, an post nuptias. *Donatus.*

18 *Sin spreverit me*] Aliquid intervenerit, cur mihi sit offensus. *Mer. Casaubonus.*

Plus, quam opus est scito, sciet] Tum conscium eum esse hujus arcani, valde mihi nocebit. *Idem.*

19 *Vereorque ne uxor*] Ad id, quod futurum est, figuram præsagitionis, proposito οἰκονομίας, hoc refertur. *Bœclerus.*

20 *Ut me excutiam*] Legitur et *excutiat.* Donatus.

Quod si fit, ut me excutiam] Si quid in me opis aut ingenii sit, id adhibeam, ut mihi de futuro prospiciam. *Mer. Casaubonus.*

21 *Meorum solus sum meus*] Apollodorus, ἐγὼ γάρ εἰμι τῶν ἐμῶν ἐμὸς μόνος. *Donatus.*

Nam ego meorum solus sum meus] Ἐγὼ γάρ εἰμι μόνος τῶν ἐμῶν ἐμός. Cætera omnis familia, non mihi, sed uxori studet; illius omnes captant benevolentiam. *Mer. Casaubonus.*

24 *Donec tibi id, quod pollicitus sum, effecero*] Virgilius, 'Donec me flumine vivo Abluero.' *Donatus.*

Scena II. Senarii. vs. 15. Mss. nostri omnes; *ab hoc.* Bœclerus.

2 *Venio ad hominem*] Venuste repetitum, *hominem.* Donatus.

Et id quo pacto fieret] Fr. Guyetus corrigit, *et is quo p. f.* quod eodem sensu accipiendum est, ac si τὸ *id* retineretur. Getæ enim hoc inventum fuisse, monstrat series argumenti. unde antea ipse suo invento gloriabatur: 'quæro, salvus est ut opinor.' jam habeo optimam rationem juvandi Phædriæ. et 'Phormionem adjutorem' sibi 'dari,' subinde petierat. ex quo satis apparet, Getæ attribui commentum, quo Phormio de dote cum senibus deberet transigere. *Bœclerus.*

4 *Vix dum dimidium dixeram, intellexerat*] Supra, act. III. sc. 3. 'Dictum sapienti sat est.' *Mer. Casaubonus.*

8 *Amicum esse*] Impletur, quod ante dictum erat: 'solus est homo amico amicus.' quamquam enim in fallendis aliis quæ datur opera, amicitiæ tribui nequeat, nomina tamen et formulas officiosæ amicitiæ imitatur; commonetque homines, quid in veris officiis inter amicos facere par sit. quam est enim egregia hic descriptio promti animi, et in quovis loco parati! *Bœclerus.*

Ad forum] Apud forum. Plaut. 'Ita mali mœroris montem maximum ad portam modo conspicatus sum.' *Mer. Casaubonus.*

10 *Quis est ulterior*] Quis ille præterea? *Idem.*

11 *Pater venit*] Ex *pater* r debet elidi. *Faërnus.*

13 *Commodius esse opinor duplici spe utier*] Hunc versum laudat Priscianus lib. VII. Guyetus expungit, quod nollem factum. *Bœclerus.*

Duplici spe utier] Duabus anchoris

Digitized by Google

niti: quod vulgo, *Two strings to my bow*. Mer. Casaubonus.

Hunc adoriar hospitem] Astute *hospitem*, de eo qui supervenit: nomen aptum imprudenti rerum, atque alieno ab earum scientia. Sallustius, 'Vitam sicuti peregrinantes transegere,' &c. *Donatus.*

SCENA III. Iterum senarii sunt. vs. 1. Mss. duo; *expecto quam mox recipiat se Geta*. Argent. *sese*. et alia manu *huc* addit. vs. 10. unus, ut ed. alter; *nam hercle ego quoque id mecum agitans sed*. Argent. *nam hercle ego hic quidem cogitans mecum sedulo*. vs. 11. duo; *ut opinor*. vs. 16. omnes; *inter nos*. pro *sic*, Argentor. habet *si*. meorum alter omittit. vs. 25. omnes; *pone*. vs. 26. Argent. *non capitis ejus agitur*. vs. 28. duo; *eho dic quid velis*. vs. 33. Argent. *ut ille est bonus vir*. unus meorum τὸ *ille* omittit. vs. 35. Argent. *non potest*. vs. 37. duo; *a primo*. vs. 38. GE. *quid? nimium*. DE. *quantum?* GE. *quantum lubet*. DE. *dic*. GE. *si q. d.* vs. 39. 40. unus; DE. *imo malum hercle. ut nihil pudet. quod dixti adeo ei queso*. GE. *quid filiam si suam v. l.* vs. 50. et seq. Argentoratensis multum diversus est a ceteris; *quo dissolverem quæ debeo etiam si vult nunc dare Demipho, quantum ab hac capio* (ita erat prima manu, correct. mutarunt in *cupio*. τὸ *capio* est etiam in altero meorum) *quæ desponsa est, nullam mihi malim uxorem quam istanc dari*. vs. 58. τὸ *hoi* omnes omittunt. vs. 60. duo; *ancilla*. et mox; *tum autem plusc*. vs. 61. posterius *opus est* omnes omittunt. vs. 62. omnes; *pone sane*. Boeclerus.

Expecto, quam mox recipiat huc sese Geta] *Ad errorem cumulandum, persona Antiphonis interponitur: ut ei adaucto metu amittendæ uxoris, major vis fiat repentinæ lætitiæ*. Donatus.

1 *Quam mox recipiat huc sese*] Rediturus sit. Supra, act. II. sc. 4. quoad 'se recipiat.' *Mer. Casaubonus.*

2 *Sed patruum cum patre video*] O. l. s. *Sed patruum video cum patre*. quæ collocatio meliorem efficit numerum. *Faërnus.*

5 *Volup' est*] *Hoc volup* nomen est, ut *hoc facul*: sic enim veteres per ἀποκοπὴν loquebantur. *Donatus.*

CH. *Credo*] Ita Faërnus, ex quo in nostram editionem irrepsit. nam Mss. nostri omnes Chremeti, non Demiphoni hoc tribuunt. merito. *Boeclerus.*

Credo] Et 'credo,' et 'creditur,' sæpe usurpari videas, ubi alterius gratulationem accipimus, et gratias agimus; quod non omnes interpretes animadverterunt. *Faber.*

6 *Compluria*] Secundum regulam locutus est. nam *hoc complure*, et *hæc compluria*. Donatus.

Nova hic compluria] Sic veteres, quod nostri dempta syllaba *complura* dicunt. Sic Cato Originum secundo; 'Fana hoc loco compluria.' Cicero in Protagora, 'Confirmandi generis compluria.' Credo quia veteres *hoc plure*, non *hoc plus* dicebant. *Idem.*

8 *Tun' dixeras huic*] Vereor, ne nimium exquisita sit Guyeti interpretatio: *Nonne prædixeras huic deceptum iri a lenonibus?* Boeclerus.

9 *Circumiri*] Circumveniri, decipi. *Mer. Casaubonus.*

Commodum] Commoda æstimatio est temporis * Commodum, tantum quod Lucilius: 'Quod mihi commodum est, aut uda vestimenta deposueram.' *Donatus.*

Cum hoc id agebam commodum] O. l. s. *id cum hoc a. c.* Faërnus.

11 DE. *quid Geta*] Hæc verba Chremeti liber Bembinus ascribit, duo sequentia Demiphoni. *Idem.*

13 *Qui Phormio?* GE. *is qui istum*] Fastidio Demiphonis heri, aptavit servus hanc ἀποσιώπησιν. vultu adjuvatur oratio. *Boeclerus.*

Is qui istum] Ἀποσιώπησις tertia. deest *obtrusit nobis*, aut *defendit*, aut quid tale. *Donatus.*

Is, qui istanc] Nobis obtrusit, scilicet, vel tale quid. Ita dicturus, dum

Digitized by Google

aliquamdiu quasi præ indignatione subsistit, a Demiphone, de remedio audire festinante, prævenitur. *Mer. Casaub.*

16 *Inter vos sic hæc potius, &c.*] Eugraphius quoque legit *nos*, ut ex Mss. supra attulimus. ita enim explicat: 'Vide potius ut hæc cum bona gratia componamus, non mala, per injuriam atque litem.' *Bœclerus.*

17 *Quam cum mala*] I. e. vi et ingratiis, ut apud Plaut. sæpius. verbum autem *gratia* esse τῶν μέσων non inde (quod quidam volunt) bene colligitur, quod 'mala gratia' reperiatur hic; nisi etiam 'malitia,' et 'mœstitia' (ut alia omittam plurima) ejusdem sint ob eandem causam generis, cum 'mala malitia,' et 'mala mœstitia' sint apud Plautum. Sed neque illud arguit, quod 'gratiam referre' dicatur interdum pro, malum malo rependere; quod ita dicitur, ut cum nebulonem et improbum 'bonum virum' indigitamus. *Mer. Casaubonus.*

18 *Fugitans litium*] Genitivo casui vim nominis habet *fugitans* junctum: accusativo, vim tantum participii. *Donatus.*

Fugitans litium] Quasi quod vult in domino facere, id jam in eo esse dicit: præparans hominem ad contemptum pecuniæ, quæ poscetur statim. *Idem.*

20 *Ut præcipitem hanc daret*] Phanium scil. domo contumeliose proturbaret. *Mer. Casaubonus.*

24 *Ea eloquentia est*] Quæ in judiciis præstare solet innocentiæ: ut in Aristidis vita observat Corn. Nepos. *Idem.*

25 *Verum pone esse victum eum*] Faërnus ex libro Bembino reposuit, *pono.* Sed sequendus est omnino consensus codicum, et consuetudo loquendi. Eugraphius quoque non aliter legit. Ceterum de difficultate injuriæ vindicandæ in potentiores, qui hic tangitur locus, illustrandus est philosophia Aristotelis I. Rhet. ubi ostendit: facilius injuriam inferre, qui sperant se vel evasuros legum pœnas, vel certe minores eas credunt, præ commodo aut voluptate ex suo facto speratis: tum eos, qui eloquentia præstant, usu fori. οὗτοι γὰρ οἴονται δυνατὸν εἶναι μάλιστα ἀζήμιοι ἀδικεῖν. *Bœclerus.*

28 *Quid vis dari Tibi in manum*] *Argenti;* ut apud Plaut. 'præsentarii.' *Mer. Casaubonus.*

29 *Dari tibi in manum*] Datur ei in manum, qui furtum accipit sine arbitro, aut interprete: ut prævaricator, aut judex corruptus. *Donatus.*

Hæc hinc facessat] Pro, *hinc se faciat*, id est, abeat: *huc se faciat*, huc accedat, significat. *Idem.*

Hæc hinc facessat] Pro *cedat*, alias *faciat*. Ergo duas res significat hoc unum verbum. An *hinc facessat*, proverbialiter, quasi *hinc faciat*. Plautus; 'Argentum hinc facite.' 'Huc te fac' dicitur, pro 'huc accede.' *Idem.*

31 *Satin' illi dii sunt propitii*] Antipho, ignarus consiliorum Phormionis, putat eum insanire, qui de dimittenda sua uxore verba faciat. An dii, inquit, irati mentem illi ademerunt? *Mer. Casaubonus.*

32 *Aliquam partem*] Et si non totum, vel aliquam partem. *Donatus.*

33 *Ut ille est bonus vir*] O. l. s. habent: *ut est ille:* in dimetiendo versu ex *est* s elidetur; ut in prima sede sit anapæstus. *Faërnus.*

Tria non commutabitis verba hodie inter vos] Sic dicebant, jurgium significantes. Proprie *verba commutare* est, quod *altercari* dicimus. *Donatus.*

37 *At primo*] Omnino legi debet, *a primo.* quod ex Mss. nostri habent, et ex editionibus Faërni, Lindenbrogii, aliæ. *Bœclerus.*

At primo] Ita in aliis editionibus, sed, *a primo*, legendum est, ut me alicubi legere memini. Gallice dicas: *D'abord il se faisoit tenir; il ne vouloit point entendre raison.* Ita scena 2. 'Unde a primo institui petere.' *Faber.*

Digitized by Google

At primo homo insanibat] Pro insaniebat; antique: ut, 'custodibat,' et id genus plura. *Mer. Casaubonus.*

38 *Quid? nimium: quantum libuit*] Apud quosdam diversæ personæ cum verbis singulis. *Donatus.*

Quid? nimium quantum libuit] Guyeti distinctionem confirmant Mss. codices: et Donatus agnoscit jam olim variam fuisse personarum distinctionem. *Bœclerus.*

39 *Talentum magnum*] Quod minis 80. (singulæ autem minæ, drachmas 100. continebant) constabat: nostræ autem (ut vulgo subducunt) monetæ, 250. lib. conficiebat: cum minus talentum, (quod vulgo 'talentum' simpliciter; et 'talentum Atticum;' quanquam utrumque esset Atticum) 60. minis constaret; quod est de nostra, 187. lib. 10. Sol. *Mer. Casaubonus.*

40 *Quod dixi adeo ei*] *Quod*, hoc loco, significat, propter quod, ut alibi. *Faber.*

41 *Parvi retulit*] Nihil interfuit: vel parum interfuit, id est, nihil profuit. *Donatus.*

42 *Non suscepisse: inventa est quæ dotem petat*] In Græca fabula senex hoc dicit, Quid interest me non suscepisse filiam, si modo dos dabitur alienæ? *Donatus.*

Non suscepisse] Non genuisse, non habuisse. *Mer. Casaubonus.*

48 *In servitutem pauperem ad ditem dari*] Hoc Plauto est, 'ab asinis ad boves transcendere:' qui istius conjunctionis incommoda festive enarrat in Aulularia: 'Venit hoc mihi in mentem, Megadore, te esse hominem divitem, factiosum; me item esse hominem pauperum pauperrimum: Nunc si filiam locassim meam tibi,' &c. Et nescio an ad conjunctionis istius inæqualitatem melius exprimendam anomala verborum constructione sponte poëta usus sit: *ad ditem*, pro *diti*. cujus tamen alibi quoque reperiuntur exempla; ut in Plauto, 'ad herum nuntiare;' et alibi. *Id.*

49 *Sed mihi*] Παρένθεσις prima. *Donatus.*

Sed mihi opus erat] Indictio doli est. nam antequam petat, petendi causam ingerit. *Idem.*

Fabuler] Narrem. et hinc *fabula*, pro vera narratione interdum. *Mer. Casaubonus.*

50 *Quæ adferret, qui dissolverem*] Quia, si opum causa habendarum dotatam quæreret, minor esset necessitas captandæ opulentioris. Æs alienum addidit, cui rei nihil opponi potest. *Donatus.*

52 *Ab hac accipio quæ sponsa est mihi*] Mire *accipio*: non *accepturus sum.* Et definitivum modum ponit, ne de summa dotis superesit disputatio. *Id.*

54 *Utrum stultitia facere*] Παρέλκον tertium. hoc idem enim valet, *utrum*, quod *an*. Idem.

55 *Scientem, an imprudentem*] Ἀντίθετον secundum. nam scienti imprudentem reddidit. *Idem.*

56 *Quid si animam debet*] Græcum proverbium, καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν ὀφείλει. *Idem.*

Ager oppositus est pignori ob decem minas] Astute non protinus *triginta minas* dixit, sed paulatim colligit, ut partibus congestis in summa senex minus gravetur. nam si semel diceret, deterreret parcissimum senem. Denique auditis decem minis, statim respondet *dabo*. conceduntur ab alio decem. de reliquis superest dubitatio; nam difficilis est ad dandum. *Idem.*

57 *Age, age, jam ducat, dabo*] Hominem avarum et concitatioris animi, paulatim et ἐκ παραγωγῆς ad perficiendum consilium comicum poëta inducit, eo usque, quo patiebatur ingenium. ante (act. II. sc. 3. vs. 63.) obtulerat quinque minas. nunc decem. nec ultra processurus est. itaque Chremes supplet quæ restabant, et his decem Demiphonis viginti addit ipse, quot nimirum debebant confici. *Bœclerus.*

61 *Sumptis ad nuptias*] *Opus est*

Digitized by Google

subauditur. *Donatus.*

62 *Pone sane, inquit, decem minas*] Bene, *sane:* quasi plus quiddam exigat, sed hoc contentus sit. *Idem.*

63 *Sexcentas proinde scribito jam mihi dicas*] Perspicere hinc licet consuetudinem utriusque sermonis: nam Apollodorus *μυρίας* dixit, pro multis. Et ut apud Græcos *μύρια*, ita apud nos *sexcenta*, dicere pro multis, usitatum est. Cicero, 'Sexcenta possum decreta proferre.' *Idem.*

Dicas] Supra act. I. sc. 2. *Mer. Casaubonus.*

65 *Quæso, ego dabo. quiesce*] Semper poëta morum *ὑπερβολὴν* comparatione moderatioris instituti temperat: iracundo, placidum; timido constantem componens. idque, non tantum varietatis causa, sed etiam ad argumentum et exitum fabulæ aptando ista, quasi ita necesse foret, aut certe peropportunum. Demipho et Chremes hic conferuntur, ut in Andria Simo et Chremes. *Bœclerus.*

68 *Mea causa ejicitur. me hoc æquom est amittere*] Ratio cur ipse viginti dare debeat minas, dante Demiphone decem. *Donatus.*

Æquum est amittere] Ex o. l. s. et Donato ita colloca, *est æquum.* Faërnus.

69 *Quantum potes, me certiorem*] Festinat Geta: scit enim dixisse lenonem, 'Mea lege utar, ut potior sit, qui prior ad dandum est.' *Donatus.*

Quantum potest] Al. *Quantum potes.* quod idem est. id est, celerrime, quamprimum. Utriusque exempla in Plauto passim. *Mer. Casaubonus.*

72 *Illis*] Nuptiis scil. *Mer. Casaubonus.*

73 *Quæ quidem illi res vortat male*] Non desinit poëta ostendere avaritiam Demiphonis, qui nec ideo libenter fert dari aliquid Phormioni, quia sic commodum ei est. Virgilius, 'Hos illi, quod nec bene vertat, mittimus hœdos.' *Donatus.*

74 *Argentum mecum adtuli*] Comicum, argentum præsto est. et causa additur cur præsto, et unde sit. simul iracundiæ uxoris, et jurgio præparatur locus. *Idem.*

75 *Fructum quem Lemni, &c.*] Et *Lemni*, et *Lemno* legitur. *Idem.*

Reddunt prædia] Σχῆμα ἐπεξήγησις. Et proprie de fructu, *reddunt.* Idem.

76 *Id sumam*] Non fructum, sed argentum. *Idem.*

Id sumam] Impendam, unde et *sumptus* dictus. *Idem.*

Uxori, tibi opus esse, dixero] Bene *esse*, non *fuisse:* ne jam repetendum videretur. *Idem.*

Opus esse, dixero] Adjunctivum, pro pronuntiativo. ut in Eunucho, 'Perculeris jam tu me.' *Idem.*

Tibi opus esse] Tibi commodatum esse. *Mer. Casaubonus.*

Scena IV. Senarii sunt. vs. 8. post hunc versum, unus e Mss. meis addit: *qui te ad scopulum e tranquillo auferat.* Argentoratensis in margine eadem verba exhibet. vs. 9. duo: *utile.* Argent. *utibile.* vs. 16. Argent. *loquendo.* vs. 20. idem omittit *τὸ quidem.* vs. 23. duo: *rogitas.* vs. 28. duo: *autem* pro *aliquid.* vs. 31. duo: *abi et dic.* Bœclerus.

1 *Emunxi argento senes*] Mire. quum e contrario dicatur *emunctus homo*, elegans et facetus: ut Horatius de Lucilio, 'Emunctæ naris,' inquit. *Donatus.*

2 *Satin' id est*] Hoc est, id ne tibi videtur satis esse ad miserias meas? An quasi *εἰρωνικῶς* dicit, ut dicere solemus 'Bene habet nunc:' aut 'Fecisti certe quod debuisti.' Ideo autem subambigue locutus est, ut nequaquam posset aliter interpretari a Geta, qui respondebit, 'Nescio hercle, tantum jussus sum.' *Idem.*

Satin' id est] Non potest satis commode verti Gallice, ob geminam significationem. Nam iste nugator volebat dicere, 'An me satis macerasti?' Servus aliter accipit; de pecunia scilicet, qua emuncti senes fu-

Digitized by Google

erant. *Faber.*

Tantum jussus sum] Ludit in ambiguitate interrogationis. Dixerat Ant. *Satin' id est?* i. e. hoc sufficit tibi, quod Phædriæ prospexeris? nulla tibi mei cura? Respondet autem Geta quasi id voluisset Antipho, *Satin' est id?* i. An tanto argento senes emunxisti, quantum Phædriæ satis erit? ideo dicit, An satis sit, nescio: sed quantum jussus sum providere, tantum me providisse scio. *Mer. Casaubonus.*

5 *Ad restim mihi quidem res rediit*] Hunc versum Priscianus lib. VII. tanquam ex Eunucho citat. *Boeclerus.*

Ad restim] Ad suspendium. *Mer. Casaubonus.*

8 *Huic mandes, &c.*] Vide Guyetum, qui varias lectiones hujus loci collegit. nos illud, 'Qui te ad scopulum e tranquillo auferat,' omisimus, ratione non levi ducti: adde Georg. Fabric. *Boeclerus.*

Huic mandes, qui te ad scopulum e tranquillo inferat] Alii: *Huic mandes, quod quidem recte curatum velis, Qui te ad scopulum, &c.* quæ verba, *quod quidem recte curatum v.* glossema videntur esse priorum illorum, *Si quid velis:* ut merito absint a melioribus editionibus. *M. Casaubonus.*

9 *Qui te e tranquillo in scopulum inferat*] Mirum est, isthæc verba nec in libro Bembino, nec in Victoriano, nec in Basilicano, aut aliis denique Mss. vetustioribus apparere; testes sunt Rivius, Faërnus, et Georgius Fabricius. Deinde, quod non omnes animadvertunt, quis versus? Certe motus contrarios habet. Itaque imitatio alicujus prosaici Scriptoris fuerit, fortasse Livii. Nulla certe in Excerptis horum verborum mentio est. *Faber.*

10 *Quid minus utile fuit, quam hoc ulcus tangere*] Vide Erasm. Cic. 'Quicquid horum attigerit, ulcus est.' *Mer. Casaubonus.*

Ulcus tangere] Proverbiale: non εἰρωνικῶς dixit. *Donatus.*

15 *Nostra causa in nervum potius ibit*] In Chrestomathia diximus, sola comparatione loci alterius, Guyetum defendi, quod hic quoque elegit illam significationem, qua 'In nervum erumpere' res, aut levius, *ire* diceretur. Non peccabit tamen, si quis cum Scaligero, Nannio, et aliis, velit accipere εἰρωνικῶς: *nostra causa scilicet in nervum potius ibit*, i. e. in vincula se duci potius patietur, quam nos prodet. i. e. cum repetent argentum, potius nos prodet, quam in nervum compingi se, quod iis qui solvendo non erant usu veniebat, patietur. vide etiam Joh. Weitz. *Boeclerus.*

17 *In nervum potius ibit*] Decipiet. a proverbio tracto a sagittariis: quum vis conatusque tendentis arcum, non in volatum teli, sed in ruptionem nervi expetatur. *Donatus.*

In nervom potius ibit] Vide supra, act. II. sc. 1. Sunt tamen viri docti, qui ad vincula nexorum (nam qui solvendo non erant, vincti creditoribus tradebantur, ut, quod pecunia non poterant, opera satisfacerent; et nexi vocabantur) respici censeant: quæ vincula *nervus* vocata. *Mer. Casaubonus.*

18 *Tu id quod boni est excerpis*] Honeste *excerpis* dixit. et attende, quemadmodum dicat, *excerpi bona*, quibus non utatur. *Donatus.*

Tu id quod boni est, excerpis: dicis, quod mali est] Hoc est quod Epictetus Enchirid. c. 65. egregie docet, rem quamque duas habere ansas: alteram φορητὴν, quæ facit ut nihil non tolerabile videatur: alteram ἀφόρητον, qua quicquid accidit præter mentem, fit intolerabile. *Excerpis* autem hic, pro *demis*, aufers: quod non sine causa notari vult D. cum Græci in hac ipsa re τῷ ἐκλογίζεσθαι plane aliter utantur. *Mer. Casaubonus.*

22 *Sacrificandi*] Neque enim nuptiæ sine sacrificio: aut saltem sine aliqua precum et votorum solemnitate. Ad. act. IV. sc. 5. 'Abi domum,

Digitized by Google

et Deos comprecare, ut uxorem accersas.' vide ibi. *Mer. Casaubonus.*

25 *Quot res, post illa, monstra evenerunt mihi*] Egregius locus, quo superstitio circa omnia et religiones, vel observandas, vel ementiendas κωμῳδεῖται. quod Donatus etiam notat. de ipsis omnibus vide Lindenbrogium. *Bœclerus.*

Post illa monstra] Omina, prodigia, qualia (ut erat illorum superstitio) quæ mox postea recensentur. *Mer. Casaubonus.*

28 *Gallina cecinit*] Observatum est, in qua domo gallina canat, superiorem marito esse uxorem. *Donatus.*

Gallina cecinit] Rustici nostri dicunt, *La poulle a chanté le cocq.* Idque cum accidit, extemplo misella illa gallina 'Crudeli ferro meritas jugulata sub umbras Mittitur.' Idque ad averruncandum malum eventum, præsens remedium est. *Faber.*

Interdixit hariolus] *Hariolus* est qui divina mente vaticinatur. Dictus *hariolus*, quasi *fariolus*, a fatis et a fando. quum *F* pro *H*, et item *H* pro *F*, in multis locutionibus ponatur. An quod imitatur aspirationem in exhalando? nam halitu solent excludere velut mortalem animam, ut divinam recipiant. unde et vocem ejusmodi dabant, quæ est *oe:* quod *oe* sonus exhalandi vim præstat. *Donatus.*

29 *Haruspex vetuit*] *Haruspex* ab haruga nominatur. nam *haruga* dicitur hostia, ab hara in qua concluditur et servatur. *hara* autem est, in qua pecora includuntur. Plautus, 'Rusticus, hircus, hara;' Mostellaria. *Donatus.*

Ante brumam] Arte irrisit homines Terentius, quibus religio sit aggredi negotium aliquod diebus decrescentibus. *Idem.*

Ante brumam] Quod ante brumam dies decrescere incipiant. *Idem.*

31 *Fient: me vide*] Respice, id est, vultus mei fiduciam gere: siquidem quia nullum periculum est. Sic Græci, nam aliter Latini. *Idem.*

Me vide] Quia in jure promittit, et interponit suam fidem: quod nos dicimus, *me habes.* Idem.

Vide] Respice. *Idem.*

Scena v. Octonariis Iambicis constat. vs. 1. unus meorum; *ne quid dicat.* alter, ut edid. Argent. *ne quid verborum dicat.* vs. 2. unus; *quin testes adhibeam.* Argent. *quin testes ego adhibeam.* uterque; *eum dem.* vs. 5. omnes; *nam si altera illa.* vs. 8. unus; *dicat hanc dare nos Ph.* Argent. *dicat eandem.* vs. 10. Argent. *degressos.* duo; *egressos.* vs. 13. omnes; *hæc.* Bœclerus.

1 *Quietus esto, inquam: Ego curabo*] *Quietus*, id est, securus, ab eo quod præcedit, id quod sequitur. *Donatus.*

Ne quid verborum duint] Lego, *duit:* de solo enim Phormione est sermo, ut ex insequentibus patet. est hæc lectio omnium antiquissimorum librorum. *Faërnus.*

Ne quid verborum duit] Ne verba det nobis, et argento emungat. *Mer. Casaubonus.*

2 *Hoc*] Argentum. *Idem.*

Amittam] Dimittam. *Idem.*

2. 3 Formula cautionis in numeranda pecunia debita, adhibitis testibus, expressa causa. *Bœclerus.*

3 *Ut cautus est, ubi nihil opus est*] Consulit, inquit, quemadmodum detur, ubi omnino dare non debuerit: siquidem argentum Phædriæ detur sub nomine Phormionis. *Donatus.*

4 *At matura*] Omnes fere, et in iis antiqui libri, *et matura.* Faërnus.

Dum libido eadem hæc manet] Bene *libidinem* posuit pro voluntate hominis incerti ac levis. *Donatus.*

Libido] Voluntas. *Mer. Casaubonus.*

5 *Forsitan nos rejiciat*] Mulierem scilicet. An vere *nos*, id est, negotium nostrum et conditionem? *Donatus.*

Forsitan nos rejiciat] *Nos rejiciat:* mulierem scil. quam nos illi destina-

mus. *Mer. Casaubonus.*

6 *Rem ipsam putasti*] Pro disputasti modo. *Donatus.*

Rem ipsam putasti] Rem acute tetigisti. *Mer. Casaubonus.*

8 *Ne succenseat*] Ordo: Ne succenseat dare nos eam Ph. nuptum. vel, *Dicat eam dare non Ph. nuptum: ne succ.* M. Casaubonus.

11 *Quid tua, malum id refert*] *Malum*, interjectio: et est ordo, Quid tua id refert? *Donatus.*

Quid tua malum id refert] Arbitror in dimetiendo hoc versu, qui est octonarius iambicus, ut ceteri, pronomen *tua* posteriorem corripere, quod posse fieri Donatus videtur innuere, cum dicit, 'Et quære,' &c. ex quibus Donati verbis videre licet, existimare eum in accusativo casu efferri posse hanc dictionem. ita in quarta sede esset tribrachus. *Faërnus.*

Magni, Demipho] Nota, responsum contra *quid refert*, non ad *quid* relatum. Et quære quomodo dicatur, *Quid mea, quid tua?* An deest *ad*: ut sit, *ad mea*, aut *ad tua?* Donatus.

12 *Non sat, tuum te officium fecisse, si non id fama approbat*] Sen. 'Nunquam volui populo placere. Nam quæ ego scio, non probat populus: quæ probat populus, ego nescio:' et mox, 'Quis enim placere potest populo, cui placeat virtus?' *Mer. Casaubonus.*

13 *Volo ipsius quoque voluntate hoc fieri, ne se ejectam prædicet*] Ex *ipsius* s elidetur, ut in secunda sede sit dactylus vel tribrachus. nam utrumque potest esse. *ejectam* vero in duas syllabas contrahetur: ut sit in sexta spondeus. *Faërnus.*

15 *Illas reperire*] Filiam et uxorem. *Donatus.*

ACTUS V.

Scena i. Satura est, quam non uno modo dimetiuntur eruditi. Quidam enim ex Trochaicis octonariis et septenariis, intermedio *dimetro* constituunt: alii Iambicos miscent, eosque pauciores, aut plures. vs. 1. Mss. nostri omnes; *aut cui consilia hæc ref.* vs. 2. duo; *aut unde mihi auxilium petam.* vs. 10. omnes; *dum eam q. l.* vs. 11. unus; *nihil sit quod verear.* alter; *nihil quod verear.* Argent. *nihil sit quod vererer.* mox omnes; *ea ipsa est colloquar.* vs. 15. duo; *non es obsecro.* Argent. *non obsecro is es.* vs. 16. omnes; *est* pro *st.* vs. 21. omnes; *quid tibi rei est.* vs. 24. unus; *sine nostra cura hæc sola fecit.* Bœclerus.

1 *Quo hæc consilia referam*] Nimirum, cum video consilia nostra, quæ cepimus de collocanda Antiphoni Phanio, in nervum erumpere, eo quod redux pater adolescentis tam ægre fert, et disturbare hoc matrimonium volet. *infirmas* enim veretur *has nuptias*, ut vs. 6. loquitur. *Idem.*

3 *Hera*] Phanium scil. *Mer. Casaubonus.*

Ne ob meum suasum indigna injuria afficiatur] Ne hera indigna affic. injuria. Sed al. edit. etiam Plantin. *indigne*, non *indigna*. Idem.

4 *Audio violenter*] Quod Græci dicunt δεινῶς. *Donatus.*

5 *Nam quæ hæc est anus*] Ἀναστροφή. ut, 'Nam quis te juvenum confidentissime.' Sed figura hæc apta commotis est aliqua re nova. *Idem.*

A fratre] Pro, A domo fratris. ut, 'Jam proximus ardet Ucalegon.' *Donatus.*

6 *Egestas me impulit*] Venialis status. *Idem.*

Cum scirem infirmas] Hec. act. i. sc. 2. 'Quid adhuc habent infirmitatis nuptiæ?' *Mer. Casaubonus.*

Digitized by Google

7 *Interea vita ut in tuto foret*] Compensativa qualitas. *Donatus.*

Interea vita ut in tuto foret] Ut vitæ ejus interim prospicerem, quæ non tuta, quamdiu illa sola. *Mer. Casaubonus.*

8 *Nisi me animus fallit, aut parum oculi prospiciunt*] Docte Terentius. nam visa, vel corporis, vel animi sunt: hoc est, rationis, vel sensus. *Donatus.*

9 *Investigatur*] Inveniri potest, aut inventus hactenus. *Mer. Casaubonus.*

12 *Meum nomen*] Mire suum nomen illa agnoscit: hic dissimulat. *Donatus.*

14 *Paululum istorsum*] Nunc *istorsum* adverbium est loci: alias nomen. *Idem.*

16 *Quem semper te esse dictitasti*] *Esse* pro nominari antiquorum more dixit. *Donatus.*

17 *Conclusam hic habeo uxorem sævam*] Illaturus *sævam*, bene *conclusam* prætulit: ut si diceret, feram. *Idem.*

Conclusam hic habeo uxorem sævam] Illaturus *sævam*, bene *conclusam* prætulit: ut si diceret, *feram*. D. Quæ eo spectant, quia feræ *caveis* concludi solitæ. *Mer. Casaubonus.*

19 *Effutiretis*] Eloqueremini, evacuaretis, exinaniretis. *Effutiretis*, ab eo quod est effundere. Translatio est a vase, *futili* nomine: quod patulo ore, fundo acuto instabile, nihil prorsus continet, unde *futilis* dicitur ejusmodi, ut nihil intra se contineat, et semper inanis sit. *Donatus.*

20 So. *Hem istoc pol*] Auctoribus antiquissimis libris Bembino et Vaticano, deleo particulam *hem*. Faërn.

23 *Ex ægritudine*] Infirmitate ac morbo. *Donatus.*

Ex ægritudine miseram mors consecuta est] Bene moderatus est, ut neque nimis ægre ferat, neque rursum ἀπαθὴς sit. Et hæc est οἰκονομία, ne in eadem urbe duæ uxores, plus mali ex solicitudine afferant Chremeti, quam ex alterius morte tristitiæ. Neque in comœdia possunt nimis miserabiles mortes esse; ne res in tragœdiam transeat. *Idem.*

Ex ægritudine miseram] Quod te non inveniret scil. natæ aut tibi metuens. *M. Casaubonus.*

24 *Male factum*] Vetus formula pro, valde doleo. *Idem.*

Deserta, egens, ignota] Singula pronuntianda sunt. argumenta enim hæc ad venialem statum proferuntur. *Donatus.*

27 *Unam quidem ille*] O. l. s. hunc ordinem verborum habent, *unam ille quidem.* Faërnus.

29 *Composito factum est*] Sic veteres: nos, *ex composito.* ut, 'Composito rumpit vocem, et me destinat aræ.' *Donatus.*

Composito] Consulto, de industria. *Mer. Casaubonus.*

30 *Quam sæpe forte temere*] Ἀπρονοήτως. *Idem.*

31 *Quæ non audeas optare*] Pro, quæ non audeat quis. ut, 'Facile pro Eunucho probes.' *Donatus.*

Quæ non audeas optare] Quæ non ausis tibi promittere: et quæ vota ipsa (nisi insana) superent. Hinc illud Gr. prov. Ταυτόματον ὑμῶν κάλλιον βουλεύεται. *Mer. Casaubonus.*

Offendi adveniens] Pro, quum advenissem. ut, 'Ipse nemus linquens patrium suaque arva Latinus.' Quia Latina lingua deficit hac declinatione. *Donatus.*

Offendi adveniens] Παραγενόμενος: postquam adveni. *Mer. Casaubonus.*

34 *Maxima sua cura hæc sola fecit*] Donatus dubitavit *hic* an *hæc* legendum esset. 'Si *hic*,' &c. Eugraphius citra hæsitationem de Sophrona recte accipit in illa interpretatione: 'Quod quidem magna nos cura et opere ut fieret laborabamus: at nunc sola hæc atque cuncta complevit.' Corrigi debet Chrestomathia in vocabulo 'Cura,' ubi 'Fortuna' pro 'Sophrona' per incuriam correctoris inserta est. *Bœclerus.*

Hæc sola fecit] Si *hic* legerimus, An-

Digitized by Google

tiphonem intelligimus: si hæc, Sophronam. *Donatus.*

37 *Sed per deos*] Adjurationis genus est. *Idem.*

Sed per deos atque hom.] 'Adjurationis est.' *Don.* Eugraphius: 'Per deos atque homines rogat potius, quam terret.' *Bœclerus.*

Scena ii. Iambici octonarii catalectici seu Scazontes. vs. 1. omnes Mss. nostri, ut ed. In Argentoratensi erat, *malis.* quod manu correctoris in *malos* mutatum est. vs. 3. duo; *præter causam.* vs. 6. omnes; *his nunc pr. e.* vs. 8. duo; *posset.* unus; *possit.* vs. 21. unus omittit *ut.* Bœclerus.

1 *Nos nostrapte culpa, &c.*] Hunc versum et sequentem irato Mercurio interpretatus est F. Guyetus, qui per *malos* significari putat *tenaces et parcos,* quod nullibi reperias. Dein et versus sequentes satis hos explicant, et mentem Terentii ostendunt. *Faber.*

3 *Ita fugias ne præter casam, aiunt*] Apparet proverbium esse. Quæ ad hunc locum dicta ab aliis fuere, ea omnia hydropici somnia sunt. Aliud haud paulo melius reperies in Epist. meis, vol. ii. ubi rem, ut decuit, examinavi; et Doctis placui. *Idem.*

Ita fugias, ne præter casam] Proverbium, *Ita fugito, ne præter casam.* Hoc est, ne prætereas casam tuam, quæ sit tibi tutissimum receptaculum. Aut; ita fugias, ne præter casam: ubi custodiri magis, et prehendi fur, et mulctari verberibus potest. Aut verbum erat ipsius custodis furem exagitantis, et interea prohibentis, ne ante casam transeat, ne in prætereundo etiam inde aliquid rapiat. Queritur senex se, dum avari infamiam fugeret, in stulti reprehensionem incidisse. *Donatus.*

Ita fugias ne præter casam] Vide Guyet. et Chrestomath. voc. Casa. Palmerii interpretatio, quam est longe petita! *Bœclerus.*

Ita fugias, ne præter casam] Ne sit tam præceps fuga, ut propriam domum, ubi tutissimum tibi (a latronibus puta, vel feris persequentibus) præsidium, prætereas. Nam qui id agunt, ut totis viribus fugiant, cursum cum volunt, et deberent, non possunt inhibere. unde sæpe in periculum incidunt. Varro quoque in eandem sententiam, 'Longe fugit, qui suos fugit.' *M. Casaubonus.*

4 *Etiam argentum est ultro objectum ei*] Τὸ *ei* nullus habet l. s. quod nec sensui nec versui necessarium est. *Faërnus.*

5 *Dum aliud aliquid*] Vetuste. *Donatus.*

Dum aliquid aliud] Et Donatus, et libri Bembinus et Victorianus, *dum aliud aliquid.* Faërnus.

6 *His nunc præmium est, qui recta prava faciunt*] 'Candida de nigris, et de candentibus atra.' *Mer. Casaubonus.*

7 *Illi rem gesserimus*] Illi profuerimus, hanc illi operam navaverimus. *Idem.*

8 *Modo ut hoc consilio possiet discedi, ut istam ducat*] Ne pœniteat dominum pecuniam dedisse, terrorem servus injecit. *Donatus.*

Modo ut hoc consilio possiet discedi, ut istam ducat] Saltem ut hic operæ nostræ eventus sit, ut illam tandem ducat. *Mer. Casaubonus.*

9 *Haud scio hercle, ut homo est*] Qui tali sit ingenio: perfidus, inconstans, levis. quanquam etiam in genere, homo εὐμετάβολον ζῶον, ut olim recte Plato. *Idem.*

15 *In eodem luto hæsit*] Cumulat hic proverbia Geta: facundus in malo suo. *Bœclerus.*

Vorsuram solvis] Creditorem mutas. *Donatus.*

Vorsuram solvis] *Versuram facere* dicitur, qui æs alienum ex ære alieno solvit. Dicitur etiam *vorsuram facere,* cum minore fœnore acceptam quis pecuniam majore occupat. *Idem.*

Vorsuram solves] Assentior illis, qui *versura,* non *versuram* scriptum putant a Terentio. Aliud autem est

Digitized by Google

versuram facere; aliud, *versura solvere*. *versuram facere* dicebantur, (ut ex pluribus Ciceronis locis apertissime docuit Gifanius,) qui sub fœnore mutuabantur: at *versura solvere*, qui vetus nomen, sive debitum, novo debito contracto solvebant. Ait igitur hic Geta, soluturum se cum fœnore, quod ex mora supplicii lucri fecerit. *Mer. Casaubonus.*

16 *Præsens quod fuerat malum, in diem abiit*] Ὑποφορά. *Donatus.*

Plagæ crescunt] Ἀνθυποφορά. *Idem.*

18 *Ne quid vereatur Phorm. aut ejus orat.*] Scilicet, qua dixerit adeoque pepigerit, se ducturum Phanium uxorem, si dos sibi daretur. id enim Nausistrata, Chremetis uxor, Phanio dictura erat, illique, ut Phormionis matrimonio acquiesceret, persuasura. Palmerius nimis, ut videtur, solicite, de ipsius Phormionis præsentia hic requirit. Guyetus delet versum. Sed vide, an ita possit scena finiri, quin decurtata videatur: 'Nunc hinc domum ibo, ac Phanium edocebo.' *Bœclerus.*

Nequid vereatur Phormionem, aut eju' orationem] Palmerius legit, *aut senis orationem.* Guyetus versum tollit. *Faber.*

Scena iii. Eodem metro partim, partim admixtis Iambicis octon. acatalect. vs. 3. Mss. nostri omnes; *adjuvas.* vs. 8. omnes; *ac* (unus *at*) *rebus vilioribus multo, tamen duo talenta.* et vs. 10. *certe scio.* vs. 14. *τὸ hei* unus habet, alter omittit, tertius *sed* substituit. vs. 19. Argent. *an sanus es. narres.* meorum unus; *si tu mihi nihil.* vs. 23. Argent. *si tu nihil mihi narras.* vs. 32. unus; *ejicere hanc.* vs. 36. unus; *heus, ne hoc nostri resciscant volo.* alter; *heus filii ne hoc nostri resciscant volo.* Argentor. *heus ne filii hec resciscant nostri volo.*

Fr. Guyetus delet hanc scenam. Sed quomodo potest Demipho relinqui in domo Chremetis, quam modo ingressus erat, et tamen postea scena sexta, quam genuinam agnoscit Guyetus, agnitioni Phanii in sua domo factæ interesse? nihil potest responderi, quo explicetur hæc difficultas. Jam quis non videt, Getam propterea in scena detineri a poëta, et consultare, donec Demipho egrediatur? Ita enim solet poëta. Non dicam, quam videatur parum ad seriem rerum opportune Antipho in scenam venire, cum illa loquitur, quæ scena 4. habentur: cujus sex priores versus admittit Guyetus. Illud autem prorsus est invicti roboris, quod in scena 6. quam itidem genuina est Guyeto, Phormio adesse non posset cum Antiphone, nisi scena præcedente, quam rejicit Guyetus, adductus esset a poëta. Qui norunt in Terentio personarum συνέλευσιν καὶ ἐπέλευσιν, facile intelligunt, aliter fieri non potuisse. An Phormio cum Antiphone statim sc. 4. advenit; et illius sermonem adstans tacitus audivit? cui hoc videatur verisimile? an tum intervenit Phormio, cum Geta lætum nuntium theatro inferret? at, tanquam cum eo, qui dudum aderat, Antipho familiariter loquitur; et, 'Num tu intelligis,' inquit, 'Hic quid narret?' atque, ubi ita tacitæ coëunt personæ, ut nulla congressus significatio fiat? *Bœclerus.*

Verba Guyeti sunt hæc: Nihil opus erat hac scena et sequentibus aliis quatuor, *quinta* scilicet, *septima, octava*, et *nona*, quæ addititiæ sunt et spuriæ. Nonam autem scenam vocat, quæ in hac editione, et aliis multis, octava est; sed Guyetus editione Faërni utebatur. In ea autem scena, quam ipse spuriam putat, (de nona, seu octava, loquor,) id profecto est quod me nuper, cum vidi, in stuporem dedit; dii boni! In ea scena et Gratiæ et Risus, et Joci convenisse inter sese videntur, ut quanta maxima voluptate possent, aut auditores, aut lectores perfunderent. Huic scenæ equidem palmam do; totius Phormionis pars est et ingeniosissima et longe facetissima. Eam si

tollas, Phormio mortuus est. Sed, quod mirere, sub extremum finem Notarum hoc scribit: Qui de censura hac nostra dubitarit, postremis quibusque Terentii et Plauti fabulis lectis, a me, si quidem sanus poterit, dissentiat, licebit. Hem, *siquidem sanus!* Præsens itaque mihi ab insania periculum est, et Doctis omnibus; qui nunquam Guyeto assentientur; ipse certe, dissentio. Sed hoc plane dignum est quod animadvertatur; Guyetus, qui nobis Terentium pæne totum subvertit, nescit interdum quid legat. E multis exemplis unum suffecerit. En tibi; et jam aliud superius habes ad act. v. sc. 2. Ad versus istos qui in Phormione leguntur act. v. sc. 2. 'Ut sit qui vivat, dum aliud aliquid flagitii conficiat. G. Planissime. D. iis nunc præmium est, qui recta prava faciunt. G. Verissime. D. ut stultissime illi rem gesserimus.' Postquam dixit hos versus esse spurios, hoc quoque addit: *rem alicui gerere*, recte dici posse nequaquam videtur. Sed unde error ille Guyeti? Ex eo scilicet quod non cogitarit τὸ *illi* esse adverbium, non autem pronomen. At quia non intelligit, id est, somniculose legit, locum delet. Miseros profecto qui ante nos scripserunt, si, quoties aliquid in eorum libris non intelligas, illud extemplo delendum esse pronunties. *Faber.*

1 *Agedum ut soles, Nausistrata*] *Divitiis uxoris de marito licentius conquerentis hæc allocutio est, cum dispositione futurarum turbarum.* Donatus.

Fac ut illa placetur nobis] O. l. s. *fac illa ut p. n.* quod meliorem efficit numerum. *Faërnus.*

3 *Pariter nunc opera me adjuves, ac re dudum opitulata es*] Bene Donatus hic annotat locum act. IV. sc. 3. vs. 76. 'Id sumam: uxori, tibi opus esse, dixero.' *Bœclerus.*

Ac dudum re opitulata es] Supra enim dixerat Chremes, 'Id sumam: uxori, tibi opus esse, dixero.' *Donatus.*

Ac dudum re opitulata es] Libri Bembinus, et Victorianus, *ac re dudum.* Faërnus.

Re] Pecunia mutua. act. III. sc. 3. *M. Casaubonus.*

4 *Factum volo*] Libenter de te bene merear, tibi gratificer. *Idem.*

Factum volo] Non est quod Gallus aliquis credat. Idem enim est Latine, atque id quod alibi dixit Terentius: *non muto factum;* aliter diceres, id me fecisse gaudeo. *Faber.*

At pol minus queo] Scilicet opitulari. utinam plus potuissem tibi dare: quod factum esset, si ex prædiis meis is fructus redisset, qui redire debebat. *Bœclerus.*

7 *Statim capiebat*] *Statim*, perpetuo, æqualiter, et quasi uno statu. Plautus, 'Ita statim stant signa.' et habet primam longam: quando autem significat aliud, primam brevem habet. *Donatus.*

Statim capiebat] Donatus hic τὸ *statim* explicat, *perpetuo, æqualiter, et quasi uno statu.* Apud Plautum legimus 'Statim rem gerere.' item, 'Statim stant signa.' ἱσταμένως. Amphitr. I. 1. 84. 120. *Bœclerus.*

Statim] Constanter; singulis annis. *Mer. Casaubonus.*

Vir viro quid præstat] Eun. act. II. sc. 2. 'Homini homo quid præstat? stulto intelligens Quid interest?' *Id.*

9 *Scilicet*] Obscure et negligenter annuentis, ut qui Nausistratæ sermone non delectaretur. *Mer. Casaubonus.*

10 *Certe scio*] I. e. minime dubito. et hoc placide interponit, ut Nausistrata sermonem, (quæ jam vocem altius tollere, et iram suscitare incipiebat) *Ego ostenderem quo pacto,* inquiens, interciperet, ac sisteret. Quo etiam spectant et sequentia, *Parce sodes, &c.* i. e. parce tibi, ut par esse possis illi juniori, si forte opus, &c. *Idem.*

14 *Pæne plus quam sat erat*] Locutus sum, scilicet. ad spectatores ver-

Digitized by Google

sua hoc ait. *Boeclerus.*

Pene plus quam sat erat] Dictum scil. vel, locutus sum. Intempestiva enim argenti mentio, coram uxore, quam non viderat. *Mer. Casaubonus.*

15 *Quamobrem hanc ducimus*] Nempe filiam amici nostri, i. e. tuam. usus est pronomine tum in re nota, ut sæpe, tum ad dissimulandum. *Boeclerus.*

16 *Quid non potest*] Liber Bembinus, Victorianus, et Basilicanus, *qui non potest? qui* autem pro, quomodo exponetur, *Faërnus.*

Abduci non potest] Sc. marito. cum emphasi ponitur. *Boeclerus.*

19 *Redi mecum in memoriam*] In hoc pleroque colloquio Chremes aliud dicit, aliud vult intelligi: dissimulatione necessaria et anxia, ob præsentiam Nausistratæ uxoris. Qui locus sicut difficilis est tractatu, ita plurimum rationis habet; neque τὸ εἰκὸς tantopere violat, sicut nonnemini visum est. *Idem.*

Redi mecum in memoriam] Chremes studet ita loqui, ut a Demiphone possit intelligi, quo spectant illa: *redi mecum in memoriam*: ad ea quæ dudum de amica in Lemno, et filia ex ea suscepta narraverat, (tacite provocantia,) at tamen ab uxore non intelligatur. Sed tardior Demipho, et nihil suspicans tale, importunitate sua et intempestiva curiositate valde ei molestus est. *Mer. Casaubonus.*

21 *Hoc tu errasti*] Inde error tuus. *Idem.*

22 *Neque intelliges?* De. *si tu nihil narres.* Ch. *pergis.* Na. *miror quid hoc siet*] Pro *narres, narras,* est in o. fere l. s. et in iis Bembino. pro *pergis* vero, is tantum liber, et Victorianus habet, *perdis.* Sane in dimetiendo versu, suspicatus quandoque sum, ex *intelliges* e eliso, ultimaque syllaba brevi remanente, ut apud Ennium, 'Virgines nam sibi quisque domi Romanus habet sas;' item ex *quid* d, *nihilque* in unam syllabam contracto, in prima sede hujus octonarii iambici esse iambum, in secunda dactylum, in quinque sequentibus spondeum: sed tamen non valde placet hæc sustentatio versus. *Faërnus.*

Perdis] Enecas. sed alii, *pergis.* M. Casaubonus.

26 *Aut scire, aut nescire hoc volo*] Certum est, nihil non experiri, ne dubius animi pendeam. *Idem.*

28 *Vin' satis quæsitum*] Hoc totum pro una persona quidam legunt. *Donatus.*

Vin' satis quæsitum mihi istuc esse] Nihil ultra hac de re quærere? *Mer. Casaubonus.*

Filia amici nostri] Hoc est, tua. *Donatus.*

29 *Hanc igitur mittimus*] Videntur hæc continuari sequentibus, ut sit: *hanc igitur* (amici nostri filiam, quam collocare Antiphoni destinatum erat) *mittimus*? sic supra: 'Si illam dant, hanc ut mittam.' IV. 3. 70. *illa* (Phanium, quæ abduci non potest) *maneat?* in matrimonio Antiphonis. Qua re ita inter senes constituta, nihil opus erat Nausistratam, ut a Demiphone rogata erat, ire ad Phanium, eique persuadere, ut sua voluntate ex matrimonio Antiphonis ad Phormionem se transferri pateretur. dimittitur ergo: 'Ire igitur tibi licet, Nausistrata.' domum scilicet redire tibi licet. neque enim nunc tua opera amplius opus est, postquam placet Phanium manere in matrimonio Antiphonis. Potest tamen illud, 'Hanc igitur mittimus?' etiam aliter accipi: hanc, Nausistratam, igitur domum dimittimus? ne pergat ire, quo cœpit, ad Phanium. τὸ *recte*, quod præcessit, ἀποσιωπήσει aptum est, et dissimulationi, ut alibi apud nostrum. q. d. non opus est nunc de ea re loqui. recte se habet illa res: neque nunc nos morari debet. *Boeclerus.*

31 *Commodius esse in omnes*] Et circa illum qui duxit, et circa illam quæ

ducta est, et circa te socerum. *Donatus.*

32 *Hanc*] Phanium. *Mer. Casaubonus.*

Perliberalis visa est, quum vidi, mihi] Ordo est, Perliberalis visa est mihi. *Donatus.*

SCENA IV. Iambici sunt tetrametri catalectici. vs. 1. Argentor. *ut ut res meæ se habeant.* quo confirmatur Guyeti emendatio. Meorum alter; *ut ut meæ res sese habeant.* alter; *ut meæ res se habent.* vs. 3. duo, ut edidimus. unus; *quibus cum res adv.* Priscian. v. lib. 8. vs. 5. duo; *ego n. possum r. m. evolvere ex istis turbis.* Argentor. *ego nullo possim remedio me evolare ex istis turbis.* Bœclerus.

1 *Lætus sum*] Antiphonis persona est. *Donatus.*

Fratri] I. e. patrueli. secundum idiotismum Hebraicum. 'Frater patruelis,' Plauto. *Mer. Casaubonus.*

2 *Quam scitum est*] Quantæ prudentiæ et felicitatis! *Idem.*

Parare animo] Venuste additum est, *animo.* Ennius in sexto, 'Sed quid ego hic animo lamentor?' *Donatus.*

3 *Quum res adversæ sient*] Quum desideratæ fuerint, id est, quum harum penuria fuerit. *Idem.*

Cum res adversæ sient, paulo mederi possis] Cum aliquid intervenit, quod voluptatibus adversetur, facili negotio possis occurrere, et amoliri. *Mer. Casaubonus.*

6 *Si hoc celetur, in metu*] Ἀνακόλουθον quartum. Nam cum posuisset, *Si hoc celetur:* intulit, *sin patefit.* Donatus.

In probro siem] Apud patrem scilicet. *Idem.*

7 *Ni mihi esset spes ostensa*] Ita Argent. et meorum alter: alter autem *ostentata.* Ceterum hos tres versus iterum abjicit Guyetus, eo quod spei hic mentio fieri non possit, cum modo dictum sit: 'Ego nullo possum remedio me evolvere ex istis turbis.' Sed egregie cavit poëta, ne repugnaret ipsa sibi Antiphonis oratio. illæ turbæ, quarum remedium hactenus non videt Antipho, inter *metum* et *probrum* versantur. *Metus* manebat, *si celaretur,* quo pacto sua voluntate non legibus coactus Phanium duxerit; semper enim metuendum erat, ne patefieret. *Probrum* in conspectu erat apud patrem, si statim patefieret. Inter hæc ancipitia, *spes* media ostensa erat ante (act. IV. sc. 4.) habendæ uxoris, per novas Phormionis technas, qui non ducturus erat, quæ offerebatur. *Bœclerus.*

SCENA V. Eodem metro. vs. 2. duo Mss. omittunt *propria.* vs. 3. verba varie collocantur. vs. 5. Argent. *quidnam nunc facturus est Phædria?* vs. 10. duo; *ancillam illam emtam.* Bœclerus.

1 *Argentum accepi*] *Jactantia hic inducitur Phormionis, qui in omni scena, prout in se jactatur, insultat.* Donatus.

2 *Propria ea Phædria*] Virg. 'Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.' *Idem.*

Propria] Non usuraria, ut Plautus loquitur, aut temporaria; sed stabili, perpetua. *Mer. Casaubonus.*

Nam emissa est manu] Offendit Guyetum hæc locutio: 'Qui enim manu emissa est, si emta est ab lenone?' Sed ἐξήγησις hæc potius quam κυριολεξία habenda est. Sic apud Plautum, ubi de emenda ab lenone virgine agitur Curcul. I. 3. 32. 'Ita me Venus amet, ut ego te hoc triduum nunquam sinam In domo esse istac, quin ego te liberalem liberem.' quomodo vult liberare? non liberali causa manu asserendo eam, aut vindicias secundum libertatem postulando, quod secure annotari video, sed emtione et pecunia. præcesserat enim; missum in Cariam, qui argentum efficeret. de emtione ergo proprie agitur, quicquid de allusione in phrasi statuas. ita hic emissa manu ἐξηγητικῶς videtur dici, quæ ab lenone impurissimo emta, adeoque emancipata

Digitized by Google

sit. *Bœclerus.*

Emissa est manu] Ut jam alienari non possit amplius, tota sui juris. *M. Casaubonus.*

3 *Nunc una res mihi etiam restat*] Venustior videtur collocatio librorum Bembini et Victoriani, *nunc una mihi res.* Faërnus.

4 *Aliquot hos sumam dies*] Valida significatione, ut alias *consumere*, et sim. *Bœclerus.*

Aliquot hos sumam dies] Ad hilaritatem scil. Adelph. act. II. sc. 4. 'Ita quæso: quando hoc bene successit, hilarem hunc sumamus diem.' Plaut. 'Hunc diem sumpsimus hilariter.' Hinc *sumptus*, Adelph. act. III. sc. 4. pro expensis in convivia et compotationes. 'Dedit præterea in sumptum dimidium minæ.' *Mer. Casaubonus.*

6 *Quo pacto satietatem amoris ait se velle sumere*] Antiquissimi libri, et multi alii ex recentibus, *absumere* habent. *Faërnus.*

7 *Vicissim partes tuas acturus est*] Secundum illud quod dictum est, 'Tradunt operas mutuas.' *Donatus.*

Quas] Inserta hic interrogatio obscuram facit orationem; videtur enim Phormio roganti Antiphoni, quas? (meas partes: scil.) respondere; nec tamen respondet. Non enim *fugites*, sed *fugitet* dicit. nec eæ partes Antiphonis. Non igitur Antiphoni τὸ *quas* interserenti respondet hic Phormio, sed (ut alias sæpe in his fabulis) continua oratione, *vicissim* inquit. *p. t. acturus est Ph. ut fugitet patrem, &c.* Alio tempore tuas p. aget Phæ. Nunc vicissim has suas tibi commendat, ut fugiat patr. et causam absentis suscipias. Nisi sit illud *quas* ita supplendum; ut, cum ex verbis Phormionis, *vicissim, &c.* aliquid se rogandum intelligeret, promptam voluntatem testaturus, Phormionem prævenire voluerit: q. d. quas vero partes Phædriæ mihi narras et commendas? atque ita apposita fuerit Phorm. responsio. Cæterum Plantin. ed. non ut hic, sed, *Tu suas rog. rursum ut ageres: causam ut pro se diceres.* Ita et aliæ pleræque, nisi quod illæ *Te suam.* non, *Tu suam.* Ego Plantinianam libenter sequar, et veriorem puto. *Mer. Casaubonus.*

8 *Te suam rogavit rursum ut ageres*] *Partem* iterum subaudiamus. et est ζεῦγμα a superiore. *Donatus.*

Te suas rogavit rursum ut ageres, &c.] Hæc vera lectio est. altera illa, *te suam rogavit rursum ut ageres causam, ut pro se diceres*, vitiosa est. *Faber.*

Te suum rogavit rursum ut ageres causam] *Causam* omnes Mss. nostri habent. Donatus non legit hanc vocem, sed subaudit, *partem.* Bœcler.

9 *Senibus*] Ob fallaciam mire exultat. *Donatus.*

11 *Conficere*] *Conficere argentum*, quid proprie, vide act. I. sc. 1. Hic plane contraria notione, pro *dilapidare*, ut mox et fortasse ex ambiguitate captatus jocus. *Mer. Casaubon.*

12 *Ostium concrepuit*] Vide Adelph. act. II. sc. 3. *Idem.*

Abs te] Ostium domus tuæ: ubi tu habitas, ut Andr. act. III. sc. 1. 'Crepuit a Glycerio ostium.' *Idem.*

Scena VI. Trochaici tetrametri catalectici sunt. vs. 2. meorum Mss. unus, *honorastis.* ut et Argentoratensis, sed secunda manu. prima enim erat, *honerastis*, i. e. onerastis. quod verum est. vs. 4. duo; *exonero.* τὸ *hunc* unus omittit; Argent. habet *hoc.* vs. 8. duo; *non;* Argent. *nunc.* vs. 9. duo, ut ed. Phormioni tribuunt τὸ *pergit hercle.* Argent. Getæ. vs. 10. *curialis vernula est qui me vocat* ab omnibus absunt. vs. 14. omnes; *hominum homo honoratissime.* vs. 18. omnes: *et q. f.* vs. 23. omnes; *occurrit.* et vs. 24. *pone me appr.* vs. 25. duo; *ad eam.* vs. 41. Argent. *ait uterque tibi pot. ejus dare habendæ.* unus; *a. v. t. p. e. h. dare.* alter, ut ed. vs. 43. duo; *hem, quin ergo rape me.* vs. 44. unus; *et gaudeo.* vs. 50. duo; *hoc qui agam.* vs. 52. omnes; *in angip. hoc.* Sed Pris-

Digitized by Google

cianus lib. VI. leg. *hunc*. Bœclerus.

1 *O Fors Fortuna*] *Fortuna* dicta est incerta res: *Fors fortuna* eventus fortunæ bonus. *Donatus*.

Fors fortuna] Aliud *fortuna* est, aliud *Fors fortuna*. nam *Fors fortuna*, est cujus diem festum colunt, qui sine arte aliqua vivunt. hujus ædes trans Tiberim est. *Idem*.

Onerastis diem] Plaut. 'Ita hic me amœnitate amœna amœnus oneravit dies.' *Mer. Casaubonus*.

4 *Sed ego nunc mihi cesso*] Plaut. 'Sed ego cesso hunc Ægionem onerare lætitia senem?' *Idem*.

Hunc onero pallio] Recte: quia palliata fabula est, non togata. *Donatus*.

6 *Quid hic narret*] Idem liber, *hic quid hic narret*: nos *hic quid narret*, versui congruenter. *Faërnus*.

8 *Num mirum aut novum est, revocari*] I. e. an non mirum aut novum est? cum affectu. *Bœclerus*.

Num mirum, aut novum est revocari, cursum cum institueris] Tanti non est, ut illum morer, qui me revocat, quisquis est, cum nihil usitatius, quam ut festinans in via revocetur. *Mer. Casaubonus*.

Heus, Geta. G. *Hem tibi*] Idem verbum repeti debuit. lege, *Heus, Geta*. G. *heus tibi*. Gall. *Hé Geta. Hé toi-même*. Faber.

9 *Pergit hercle*] Potest distingui hic, *pergit*: et conjuncte legi, 'Hercle tu nunquam odio tuo me vinces.' *Donatus*.

Odio] Importunitate tua. *Mer. Casaubonus*.

10 *Vapulabis*] Alii, *vapula*. i. e. οἰμωζε, κλαίειν μακρὰν σε κελεύω. *Idem*.

Curialis vernula est, qui me vocat] Ex codice Veneto Muretus recepit hæc verba; quæ Fr. Fabricius erudite explicat. Goveanus retinet: tum editio Bergii: editio Veneta cum notis var. et al. Non reprehendendos puto tamen, qui malunt omittere. *Bœclerus*.

Curialis vernula est] Publicus curiæ servus, qui tam imperiosus est. *Mer. Casaubonus*.

Id tibi quidem jam fiat] Id quod sibi dici audivit, minitatur. Et est conveniens error festinanti. *Donatus*.

Id tibi quidem jam fiet] Quod verbis aliis minitaris, tibi serio fiat; *vapulabis*. Mer. Casaubonus.

Nisi resistis] Stas, manes. *Idem*.

11 *Minitat*] Al. *minitatur*: quod usitatius. *Mer. Casaubonus*.

13 *Qui vivunt hominum homo honoratissime*] Liber Bembinus, *qui vivit homo hominū ornatissime*, ad rationem versus accommodate. *Faërnus*.

14 *Sine controversia*] Sine ambiguitate. *Donatus*.

A diis solus diligere] Cui tanta felicitas contigerit. *Mer. Casaubonus*.

16 *Si te delibutum gaudio reddo*] Ad animum transtulit, quod est corporis. Nam *delibutus* unctus dicitur. *Donat*.

19 *Ut modo argentum*] Vide narrationem cœptam unde opus est. *Idem*.

20 *Mittit herus me ad uxorem tuam*] Conversus ad Antiphonem hoc dicit. *Idem*.

22 *Gynæceum*] Quod aliter etiam γυναικονῖτις, dicebatur: de quo, purissimæ Latinit. auctor, Corn. Nepos, (qui vulgo, Æmilius Probus) sic scribit; 'Quem Romanorum pudet uxorem ducere in convivium? aut cujus materfamilias non primum locum tenet ædium, atque in celebritate versatur? quod multa fit aliter in Græcia, nam neque in convivium adhibetur, nisi propinquorum; neque sedet, nisi in interiore parte ædium, quæ Gynæconitis appellatur: quo nemo accedit, nisi propinqua cognatione conjunctus.' *Mer. Casaubonus*.

28 *Animam compressi*] Spiritum continui, ut melius audirem. *Idem*.

29 *Euge Geta*] Liber Bembinus, et Victorianus, *eu Geta*. Basilicanus, *heu Geta*. Faërnus.

Pulcherrimum facinus audivi] Hujusmodi locos poëtæ actoribus indulgent: quod in his actoris est com-

Digitized by Google

mendatio. *Donatus.*

Pulcerrimum facinus audivi] Rem verbis ornat, ex gaudii vehementia. *M. Casaubonus.*

30 *Rem exclamavi gaudio*] Tale quid Xenophanto accidisse memorat Aristoteles. ubi ait, Οἱ κατέχειν πειρώμενοι τὸν γέλωτα ἀθρόον ἐκκαγχάζουσι, risum temere compressum, in effusiorem risum, sive cachinnum, interdum erumpere. *Idem.*

31 *Atqui mirificissimum*] Vide Priscianum, qui hunc locum laudat lib. III. *Boeclerus.*

32 *Patruus tuus est pater inventus Phanio uxori tuæ*] Ut Sallustius in primo: 'Liberis ejus avunculus erat.' *Donatus.*

34 *Somnium. utin' hæc ignoraret suum patrem*] Inducuntur hæ contradictiones, et moræ, proposito et figura rem confirmandi. *Boeclerus.*

37 *Egerint*] Dixerint, locuti sint. *Mer. Casaubonus.*

37 *Atque hercle ego quoque illam inaudivi fabulam*] Plautus in Milite Glorioso, 'Nam hoc cognomentum poëtæ esse inaudivi barbaro.' *Donatus.*

Illam audivi fabulam] Audivi qui ita fabularentur, sive narrarent. V. supra act. IV. sc. 3. *Mer. Casaubonus.*

41 *Denique ego sum missus*] Idem liber, ego missus sum. Idem.

Quin, ergo, rape me] Sic distinxi, deleto puncto interrogationis post *ergo*. Nota autem herum in humeros servuli sublatum, et ita illud *rape* verti Gallice debet. *Faber.*

43 *Bene factum et gaudeo*] Τὸ *gaudeo* ad sequentia pertinere puto, cum, quod præcessit *bene factum*, (vide supra, act. V. sc. 1.) sufficiat: atque ita tollenda erit interrogationis nota. *Mer. Casaubonus.*

46 *Curam adimere argentariam*] Varie, pro, adimendi occasio est. *Donatus.*

47 *Ne cuiquam suorum æqualium supplex siet*] Non necesse erit illi mutuari ab amicis et æqualibus, supra, act. III. sc. 3. 'quod si hic pote fuisset nunc exorarier Triduum hoc, promissum fuerat.' *Mer. Casaubonus.*

Nam idem hoc argentum ita, ut datum est ingratiis His datum erit] Revocanda est vera lectio ex Ms. P. Bembi, scribendumque, *ei datum erit*. Illud autem *ei* significat *Antiphoni*. Faber.

48 *Ut datum est ingratiis*] A senibus sine justa (nam de uxore ducenda res erat fictitia; et illa nunc agnita, nullus color superest) causa per fraudem extortum. *Idem.*

49 *Ei datum erit*] Sub. Phædriæ. hoc sensu: nam hoc argentum, ita ut datum est (quicquid est hoc argenti quo emunxi senes) ingratiis ei datum erit, i. e. id vel invitis his senibus habebit; neque de reddendo cogitare opus habebit. In Mss. nostris est *his*, quod et multæ editiones præferunt: *his datum erit.* quod eodem sensu acceperim: *hoc argentum ita ut datum est, ingratiis his datum erit.* i. e. ab invitis datum erit; velint, nolint, datum erit, non revocabitur. Est qui ita explicat et distinguit: *Nam idem hoc argentum ita ut datum est ingratiis, His datum erit.* i. e. *argentum ita ut datum est ingratiis*, seu a senibus sine justa causa per fraudem extortum, *his datum erit*, sc. in usum horum (adolesc.) cedet. Sed hoc durum est; nec Latine doctis approbari potest. *Boeclerus.*

His datum erit] In usum horum cedet. *Mer. Casaubonus.*

Qui cogam] Heaut. act. I. sc. 1. 'quasi talenta ad quindecim coëgi.' *Idem.*

53 *Quo me assimularam ire ad mercatum, non eo*] Quærit nonnemo: quid opus fuit hæc dicere? Respondere debet: omnino opus fuisse. antea enim sc. præced. constituerat Phormio, absentiam simulare, obtentu mercatus, tempusque perpotando trahere; nunc oblata nova occasione aliquam ad senes fabricam fingendi,

proditurum in publ. se ait, neque itineris prætextu usurum. *Bœclerus.*

Ire ad mercatum] Act. v. sc. 5. 'Ego me ire senibus Sunium Dicam ad mercatum.' *Mer. Casaubonus.*

Non eo] Non iturum me, mutata sententia, dicam. *Idem.*

Scena vii. Senarii. vss. 5. et 6. Mss. duo: *P. Demiphonem, si domi est, visam.* D. *at nos ad te ibamus.* omissa voce, *Phormio.* quæ nec in tertio comparet: ubi cetera leguntur, sicut ed. vs. 10. duo: *quanta hæc mea paup. est.* vs. 13. duo: *denuntiatum.* vs. 22. duo: *satin superbe illud.* vs. 23. omnes: *quia ne alteram quidem illam p. d.* vs. 33. omnes: *dos hic omnis maneat.* vs. 36. duo addunt: *tandem.* vs. 54. omnes omittunt *te.* vs. 57. duo ut edidimus. unus: *nolo, volo, nolo rursum.* vs. 58. duo: *quod dictum est, indictum est: quod modo erat ratum; id irrit. est.* vs. 77. omnes addunt, *tandem.* varia verborum collocatione. vs. 89. omnes omittunt τὸ *ego.* Bœclerus.

3 *Quantum potest*] Supra, act. iv. sc. 3. *Mer. Casaubonus.*

4 *Priusquam dilapidet*] Disperdat. *Donatus.*

Priusquam dilapidet] Liber Bembinus, *dilapidat.* Faërnus.

Priusquam dilapidat] Sup. act. v. sc. 5. *Mer. Casaubonus.*

6 *Visam, ut, quod*] Ἀποσιώπησις secunda. *Donatus.*

9 *Ne non id facerem quod recepissem semel*] Et deest, *ad me.* ut in Heautontim. 'Ad me recipio: faciet.' *Idem.*

11 *Adhuc curavi*] Τῷ ἀρχαϊσμῷ addidit *adhuc:* quum potuisset sine hoc integer sensus esse. *Idem.*

Ut mi esset fides] Cic. 'Haud magna in re, sed fidei plenus.' *Mer. Casaubonus.*

12 *Estne ita ut dixi liberalis*] Muretus: *ut dixit,* i. e. modo. in verbis præcedentibus. sin retinemus, *dixi;* Demipho Chremeti denarraverit ante; Phormionem esse hominem astutum, confidentem; et qui, si vultum aspiceres, quantivis pretii videretur, qui ore imaginem honesti exprimere doctus esset, et liberalis hominis. Utrobique, εἰρωνικῶς. *Bœclerus.*

Estne ea ita, ut dixi, liberalis] Phanium scil. And. act. iii. sc. 1. 'forma præter cæteras honesta et liberali:' et ita passim. Hæc autem inter senes, dum in via, submissiore voce. *Mer. Casaubonus.*

15 *Nam omnes posthabui mihi res*] Plautus Sticho ii. 2. 37. 'Imo res omnes relictas habui, præ quod tu velis.' *Bœclerus.*

20 *Nunc viduam extrudi, turpe est*] Ut apud Plautum sæpe, de muliere, quæ 'exacta est matrimonio,' ut in Mercatore loquitur, ubi Syra anus; 'Ecastor faxim, si itidem plectantur viri, ut illæ exiguntur, quæ in se culpam commerent, Plures viri sint vidui, quam nunc mulieres.' *Mer. Casaubonus.*

21 *Quæ tute dudum coram me incusaveras*] Nova locutio *Coram me incusaveras:* non *Quæ hic incusaveras.* Donatus.

Coram me incusaveras] Belle: ut si quid neget, contra se ipsum sentire videatur. *Idem.*

Coram me incusaveras] Objeceras. *Mer. Casaubonus.*

22 *Satin' superbe illuditis me*] Et dativum at accusativum casum regit *illudo.* Donatus.

24 *Nam quo ore redibo*] O. fere l. s. *nam quo redibo ore.* Faërnus.

Nam quo redibo ore ad eam quam contemserim] Ὡς συνετραγῳδεῖτο τῇ δόξῃ τοῦ πάθους; ut magistri Græcorum dicerent. *Bœclerus.*

26 *Inque*] Submissa voce Chremes hoc illi suggerit, quod ille mox eloquitur. *Mer. Casaubonus.*

28. 29 *Illud mihi argentum rursum jube rescribi*] Vide Weitzio congesta. *Bœclerus.*

29 *Jube rursum rescribi, Phormio*]

Digitized by Google

Rescribi, reddi, seu per mensæ scripturam dari. *Donatus.*

Jube rescribi] Quoniam ad numerationem pecuniæ antecedit scriptura, *rescribere* dicebant, pro renumerare. Et sic infert, 'Ne ego perscripsi porro illis quibus debui.' Hæc est ergo figura, in qua secunda de primis significantiam sumunt. *Idem.*

Jube rescribi] Per scripturam, id est, de mensæ scriptura dari. unde hodie additur chirographis, 'Domo ex arca sua,' vel 'ex mensæ scriptura.' *Idem.*

Argentum jube rursum] O. l. s. *argentum rursum jube.* Faërnus.

Rursum rescribi] Reddi, renumerari: quia negotia pecuniaria ut plurimum veteres apud mensarios per scripturam transigebant: unde etiam additur chirographis, (ut hic Don.) 'Domo ex arca sua:' vel, 'ex mensæ scriptura.' Hinc etiam *scribere*, pro, solvere: vel tradere. *Mer. Casaubonus.*

30 *Ne ego perscripsi*] Multis per scripturam reddidi, multis dedi, ut apud Virgilium, 'Diditur hic subito Trojana per agmina rumor.' *Donatus.*

Discripsi] Ita videtur legisse Donatus. qui super hoc loco ita dicit, 'Multis per scripturam reddidi, multis dedi: ut apud Virgilium: 'Diditur hic subito Trojana per agmina murmur.'' quod exemplum ex Virgilio ad *discripsi* optime facit; ad *perscripsi* nullo modo. *Faërnus.*

35 *Vestri honoris causa*] I. e. Vestro honori consulens, vel, pro eo quo vos prosequor honore; vestri reverentia. *Mer. Casaubonus.*

36 *Quæ tantundem dotis dabat*] Meliore numero habent o. l. s. *quæ dotis tantundem dabat.* Faërnus.

37 *Cum istac magnificentia*] Quia dixerat, 'vestri honoris causa:' qui magnificus prætextus. *Mer. Casaubonus.*

38 *Fugitive*] Furcifer. *Idem.*

39 *Aut tua facta*] Omnia enim jam, agnita Phanio, senibus innotuerant. *Idem.*

Irritor] Laudat Nonius Marcellus, cap. 1. *Bœclerus.*

42 *Quin tu mihi argentum cedo*] Hoc ab utroque cum clamore dici accipiendum est. *Donatus.*

43 *In jus ambula*] Ad judicem eamus scilicet. nam *jus*, pro loco est, Cicero, 'Quandoquidem te in jure conspicio.' *Idem.*

44 *Enimvero si porro odiosi esse pergitis*] Vultu juvandum est, et pronuntiatione, hoc, quod tam minaciter suspenditur. *Idem.*

Enimvero] *Enimvero*, principium est aliquid per iracundiam dicturi; ut, 'Hic tum alius ex alia parte enimvero hoc feret,' &c. *Idem.*

45 *Indotatis*] Hoc est, ut Phanio. *Idem.*

47 *Etiam dotatis soleo*] Ut Nausistratæ. *Idem.*

Dotatis] Qualis Nausistrata, Chremetis uxor. *Mer. Casaubonus.*

47. 48 *Nihil. hic quandam noram*] Κωμικῇ μιμήσει, non sine suavitate et lepore, ad ἀνταναγωγὴν transit. *Bœclerus.*

49 *Nullus sum*] Perii, mortuus sum. *Donatus.*

50 *Educit*] Ita alibi, non semel, pro *educat.* Mer. Casaubonus.

Sepultus sum] Αὔξησις. nam plus est, quam *Nullus sum.* Donatus.

Sepultu' sum] Multi conclamatæ spei ad vitam revocati sunt: sed sepultis nulla spes reliqua. *Mer. Casaubonus.*

52 *Ludos facit*] Ludit, irridet. subaudi, nos. ut apud Plaut. 'Exploratorem hunc faciamus ludos suppositium, Donicum adeo ipsus sese ludos fieri senserit:' alibique quanquam etiam *nobis* possimus: ut idem Plaut. 'Nec pol ego Nemeæ credo, neque ego Olympiæ, Nec usquam ludos tam festivos fieri, Quam hic intus fiunt ludi ludificabiles, Seni nostro, et nos-

Digitized by Google

tro Ol. villico.' et Ter. And. act. III. sc. 1. 'quos mihi ludos redderet?' *Idem.*

53 *Quid vis tibi? argentum quod habes? condonamus te*] *Vis* iterum subaudiendum est; ut sit, *Vis argentum quod habes?* et est ἀσυνδέτως inferendum *Condonamus te.* Sic est illud apud Virgilium, 'Vultis et his mecum pariter considere regnis? Urbem quam statuo, vestra est.' *Donat.*

54 *Condonamus te*] *Condono* ablativo junxit: ut in Eunucho, 'Habeo alia multa, quæ nunc condonabitur.' *Id.*

55 *Malum, ergo me sic, &c.*] *Malum* adverbium est interpositæ indignationis. *Idem.*

57 *Nolo, volo: volo, nolo rursum*] Primo singula separatim: deinde simul utraque pronuntianda sunt. *Id.*

Nolo, volo, volo nolo rursum] Inter eruditissimas Donati notas est, quæ hic adscribitur: 'primo singula,' &c. nihil potuit magis dici aptum ad evolvendam vim διανοίας μιμητικῆς. *Bœclerus.*

58 *Quod dictum, indictum est: quod modo erat ratum, irritum est*] Plaut. Aulul. 'At scio quo vos pacto soleatis perplexarier: Pactum, non pactum est, non pactum, pactum est, quod vobis lubet.' *Mer. Casaubonus.*

61 *Injeci scrupulum*] Adel. act. II. sc. 2. 'Injeci scrupulum homini.' Vide And. act. V. sc. 4. *Idem.*

62 *Hoc tantum argenti*] Ut apud Cic. 'Hoc tantum domestici mali.' *Idem.*

64 *Animo virili*] A necessario adhortatur. *Donatus.*

68 *Placabilius*] Ad placandam uxorem utilius, conducibilius. *Mer. Casaubonus.*

69 *Impuratum*] Impurum. *Idem.*

Nostro modo ulcisci] Ingenio scilicet. *Donatus.*

Nostro modo] Nostro arbitrio. *Idem.*

70 *Hæreo*] Ægre postea expediam. *Mer. Casaubonus.*

71 *Hi gladiatorio animo*] Parato ad periculum. hoc est, ita perdito ac temerario, ut non sibi caveant, dummodo vulnerent. ut Sallustius, 'Avidius alter alterum sauciare, quam semet tegere.' *Donatus.*

Gladiatorio animo] Infesto, pernicioso, sanguinolento: sumpta a gladiatoribus metaphora, quibus aut occidere aut occidi dicta lex est. Longe alia mente Philosophi veteres æquanimitatem et patientiam erga adversarios athletarum nobis commendant exemplo, quos quamvis infestis armis, non tamen et animis congredi testantur. Videatur Anton. Imper. de seipso, et quæ nos ibi. *Mer. Casaubonus.*

Ad me affectant viam] *Affectant viam,* plenum: quod nos ἐλλειπτικῶς. *Donatus.*

Affectant viam] Recta tendunt. Plaut. 'Scio quam rem agat, ut me deponat vino, eam affectat viam.' Virgil. 'Viamque affectat Olympo.' *Mer. Casaubonus.*

72 *Ut placari possit*] *Ut* pro *ne non.* Donatus.

74 *Quum de medio excessit*] Pro quia. *Idem.*

De medio excessit] Et ad dictum, et ad rationem dicti, comicum est. *Idem.*

E medio excessit] Obiit. *M. Casaub.*

75 *Astute aggredimini*] Εἰρωνεία. Et proprie *aggredi,* accedere ad dimicandum est. Bene ergo servavit translationem a gladiatoribus cœptam. *Donatus.*

77 *Ain' tu? ubi peregre*] Modo ad Chremetem cum invectione conversus est. *Idem.*

Peregre] Peregrinans in Lemno. *M. Casaubonus.*

78 *Veritus*] Verens, reverens fueris. nisi cum Palmerio, *Neque hujus sis veritus* (i. e. nihil veritus sis, fecceris) *Quin fœm. primariæ cont. faceres.* ut τὸ *ei* redundet: ut alibi sæpe. *Idem.*

80 *Lautum peccatum tuum*] Ut la-

ves, ut maculam. *Donatus.*

82 *Lachrumis si exstillaveris*] *Stillare*, est guttas emittere ex corpore. *Exstillare*, ipsum corpus guttatim fluiri. Ergo quasi totum in lachrymas converti, et ex toto stillare corpore. *Idem.*

83 *Malum, quod isti dii, deæque omnes duint*] *Malum*, in magna ira aut indignatione usitatissima interjectio: ut supra, IV. 5. 'Quid tua, malum, id refert?' Hanc igitur vocem (quæ vox alioquin infausta est) cum justa Demiphoni hic expressisset indignatio; omnia diritatem (ita enim illi de talibus verbis judicabant) statim a se deprecatur, et Phormioni imprecatur dum addit, *quod isti, &c.* vide supra, act. III. sc. 2. 'ne quid suo suat capiti.' et Hec. act. III. sc. 1. *Mer. Casaubonus.*

84 *Hominem quamquam esse audacia*] Q. l. s. sic verba ordinant, *quemquam esse hominem audacia?* Faërnus.

85 *Publicitus*] Id est, publica cura atque consilio. *Donatus.*

Publicitus] Publica cura atque consilio, ut quod intersit publici ex hominum conspectu longissime submoveri. *Mer. Casaubonus.*

86 *In solas terras*] Virgilius, 'Pastorum et solis exegit montibus ævum.' Et Sallustius in primo, 'Solis viis.' *Donatus.*

87 *Nesciam prorsus*] Liber Bembinus, *prorsum*, apposite ad rationem versus. *Faërnus.*

88 *In jus eamus*] Ad prætoris sellam, modo enim locum significat. *Donatus.*

In jus! huc, si quid lubet] Apparet parasitum niti ad domum Chremetis, senes vero ad forum conari attrahere. *Idem.*

In jus eamus. PH. *in jus! huc, si quid lubet*] Apposite cogitavit Donatus, quando existimat, parasitum niti ad domum Chremetis: senes vero ad forum conari attrahere. quod sequentia docent. itaque antea parasitus, ex ambiguo hoc alluserit vs. 44. *Bœclerus.*

90 *Etenim solus nequeo*] *Etenim*, pro *ut possit*: ut turbatum ostenderet. Sic alibi, "Etenim non sinam." *Donatus.*

Una injuria est] Id est, actio injuriarum ex lege. *Idem.*

91 *Lege agito ergo*] *Lege agito* dicebatur ei, cujus intentio contemtibilis adversario videbatur: Plautus in Aulularia, 'Lege agito mecum, molestus ne sis, et cœnam coque.' *Idem.*

Altera] Quam fecisti dotatæ uxori. *Idem.*

95 *Pugnos in ventrem ingere*] Urbane *in ventrem*, quasi parasito. An *ventrem*, totum parasitum dicit? ut Lucilius in secundo: 'Vivito, lurcones, comedones; vivite, ventres.' An simpliciter? quia qui resistit, ne sequatur trahentem, collo obtorto supandum se facit, et ventrem projicit. quum autem in ventrem feritur, curvatur et sequitur. *Idem.*

Ventrem] Ventriculum, (qui vulgo stomachus) ut ea crebris ictibus percusso vox et vires Phormioni ad tempus deficerent, vel, *venter*, i. e. ventris mancipium: belluo, gurges: ut ad Tit. I. in Epimenidis versu, a Sancto Paulo citato, Cretenses appellantur γαστέρες ἀργαί, 'ventres otiosi.' *Mer. Casaubonus.*

96 *Exclude*] Alii, *exculpe*. Mer. Casaubonus.

SCENA VIII. Senarii. vs. 2. duo ex Mss. nostris, *hem.* vs. 6. duo; *quid ergo est q. i. n.* vs. 29. omnes; *neque post illam v. a.* vs. 41. unus; *habet hæc uxor ei quod dum vivat usque in aurem obganniat.* alter; *habet hæc ei quod dum vivat aurem obganniat.* Argent. *habet hæc ei quod dum vivat aure obganniat.* vs. 42. et 43. unus; *quid nunc ego mea commemorem Demipho sigillatim, qualis in hunc fuerim.* alter; *quid ego commemorem tibi Demipho sigillatim, q. in h. f.* Argent. *quid ego nunc comm. tibi sig. qualis ego in hunc fue-*

Digitized by Google

rim. vs. 44. omnes; *meriton' vid. meo h. f.* vs. 48. duo; *respondeas.* vs. 53. omnes; *nihil pudet te.* vs. 54. Arg. ut ed. Meorum unus; *fiet ut voles.* alter; ut ed. sed in margin. *Cr. fiat ut voles.* vs. 65. Argent. *eamus intro hinc,* Demiphoni tribuit; meorum unus Nausistratæ, alter Phormioni. τὸ *fiat* Argent. Chremeti, ut ed. ut et meorum unus; alter Nausistratæ. *Bœclerus.*

1 *Quis nominat me*] *Hic velut controversia est: in qua reus fit maritus malæ tractationis. et est status qualitatis venialis.* Donatus.

4 *Ubi sit, nescit*] Præ terrore scil. et consternatione mentis. Plaut. 'Equidem quo eam, aut ubi sim, aut qui sim, Nequeo cum animo certum investigare.' At sensu philosophico, de plerisque id non minus vere dicas hominibus, ut egregie docet sapientissimus Imperator, de se ipso. *Mer. Casaubonus.*

5 *Si non totus friget*] Nonius laudat hunc versum II. 325. *Bœclerus.*

7 *Pergin' credere*] Jam antea dixerat, 'cave isti quidquam creduas:' (i. credas:) hic iterum alieno loco ingerit; et expostulat cum uxore, quasi jam pronuntiata sententia, quæ tamen nihil adhuc audiverat. plane ut illi, qui, metu mortis imminentis, mortem sibi consciscunt. Meticulosum hominem, sed et vim conscientiæ ista pulcre exhibent. *M. Casaubonus.*

8 *Delirat miser timore*] Graviter utrumque: *delirat,* et *timore.* nam deliratio senectuti convenit, timor conscientiæ. *Donatus.*

9 *Temere*] Sine causa. *M. Casaub.*

12 *Ohe tu factum est abs te sed*] Q. d. desine tu tandem: satis jam fratris causam egisti. *Bœclerus.*

Factum est abs te sedulo Pro fratre] Bene de fratre tuo meruisti, me irritando. *Mer. Casaubonus.*

16 *Mi homo, di melius duint*] Quærit Probus, an matrona tam familiariter *mi homo* recte dicat alieno: sed frustra. nam fœminarum oratio, etsi non blanditur, blanda est. *Donatus.*

18 *Quid agimus*] Facete dictum. *Idem.*

Quid agimus] Metu stupentis verba hæc, et de fuga cogitantis. *Mer. Casaubonus.*

19 *Pro di immortales facinus indignum et malum*] O. l. s. præter Victorianum, et Vaticanum, et Basilicanum, ita habent: *facinus miserandum et malum. miserandum* autem, quoad Nausistratam, in quam ex hoc miseria redundabat: *malum,* quoad Chremetem, qui id amiserat. *Faërnus.*

21 *Qui mihi*] Eleganter insertum *mihi.* ut in Heautont. 'Is mihi, ubi adbibit plus paulo, sua quæ narrat facinora?' *Donatus.*

Qui mi] Oratio imperfecta, iratæ ac stomachanti conveniens. q. d. An quicquam hoc meo viro, aliisque similibus (vel, hoc hominum genere) indignius, qui, &c. Τὸ *mi* redundat; ut alibi sæpe: an elegantiæ causa, incertum est. *Mer. Casaubonus.*

Ad uxores ventum est, tum fiunt senes] Eleganter *fieri* dixit. Et generaliter invidiosius, quam si unum accusaret senem. *Donatus.*

Tum fiunt senes] Quanto honestius hoc extulit, quam Plautus, Asinaria v. 2. 21. &c. tum IV. 2. 3. et 4. *Bœclerus.*

Tum fiunt senes] Plaut. 'Ain tu, apud amicum munus adolescentuli fungare? uxori excuses te, et dices senem?' *M. Casaubonus.*

23 *Hæccine*] Si hæc vera lectio, tum fuerit enallage generis neutrius, pro fœminino, sed magis probem, quod in Plantin. aliisque reperitur, *hæcine.* Idem.

24 *Quæ nostros fructus minuebat vilitas*] Supra, act. v. sc. 3. 'Nam ex his prædiis,' et quæ ibi sequuntur. *Idem.*

25 *Ego, Nausistrata*] Qualitas venialis a concessione. *Donatus.*

Culpam meritam non nego] Subaudiendum est, Chremetem culpam me-

ritum. quo modo et supra dictum est, 'arbitrabitur commeruisse culpam.' item Plauto in Captivis: 'Neque te commeruisse culpam.' *Faërnus.*

26 *Sed ea quin sit ignoscenda*] Quis, qui sit paulo æquior, dubitet scil. vel tale quid. Al. ed. *Sed eam quæ sit ignoscenda:* in eandem sententiam. *Mer. Casaubonus.*

Verba fiunt mortuo] Non est passus parasitus, ut totam sententiam senex explicaret. *Donatus.*

Verba fiunt mortuo] Frustra hæc verborum (quibus iratam Nausist. placare studebat Demipho) opera Chremeti impenditur, qui jam pro mortuo habendus. *Mer. Casaubonus.*

27 *Nam neque negligentia tua, neque id odio fecit tuo*] Locus in hac causa principalis est, ἀπὸ τῆς συγγνώμης καὶ εὐνοίας. et ideo in duo divisit, nec negligentia circa te, nec odio inquit factum. Præterea et περιστάσεως addidit defensionem, 'Vinolentus, fere abhinc annos quindecim, mulierculam,' &c. ab ætate ejus, a tempore criminis; a diminutione; contemptuque pellicis, ab eventu, ab animo facientis; quod mortua est; postremo et a precibus. Et epilogum ἀπὸ τῆς εὐνοίας τῆς ἐκβάσεως fecit, admonens illam oratorie mansuetudinis suæ. *Donatus.*

Nam neque neglig.] Non vult ἀδίκημα, sed ἁμάρτημα hoc videri. vide Aristot. in Rhet. *Bœclerus.*

Neque odio id fecit tuo] *Odio tuo* pro, *odio tui:* Græcorum imitatione. ita et *negligentia tua* capiendum. *Mer. Casaubonus.*

28 *Vinolentus*] Ab imprudentia defensio. *Donatus.*

Abhinc annos quindecim] A tempore defensi. *Idem.*

29 *Eam compressit*] Bene dixit *compressit:* quod interdum est non amoris, sed injuriæ. *Idem.*

Neque post illa unquam attigit] Ita facti pœnituit. Hic locus ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως est, id est, ab eo quod futurum sit; facilius enim ignoscitur non ultra peccaturis. *Idem.*

30 *Ea mortem obiit: e medio abiit*] Bis idem dicit, et merito hic immoratur, ubi præcipuum causæ præsidium, 'Ego redigam res in gratiam, hoc fretus Chreme,' &c. *Mer. Casaub.*

32 *Cupio misera in hac re jam defungier*] Egregie hic exprimuntur, 'quæ in tali re, muliebris dolor, quo est mœstior imbecillo animo, eo miserabilia magis querentibus subjicit,' ut hoc verbis Livii efferam. Estque tota hæc scena eruditissima; ut mirer, qui expunctam voluerit Vir Magnus, cui scire licuit, non potuisse talia nisi a Terentio scribi. *Bœclerus.*

Defungier] *Defungi,* desinere. *Donatus.*

33 *Ætate porro minus peccaturum putem*] Quia dixit, 'Abhinc annos quindecim.' *Donatus.*

34 *Senectus si verecundos facit*] Modeste et graviter. *Idem.*

36 *Quid mihi nunc adfers*] Callidius usa est ad ultimum πύσματι, converso ad ipsum defensorem mariti. de qua vi contradictionis exultat parasitus, tanquam confecto mortuoque adversario suo. *Idem.*

37 *Exequias Chremeti*] Bono ordine, primo, *Delirat miser timore.* post, *verba fiunt mortuo.* ad ultimum, *Exequias Chremeti.* delirat, moritur, effertur. *Idem.*

Exequias Chremeti, quibus commodum ire, jam tempus est] Vetus in dicendi funeris formula. Chremeti, ut mortuo, insultat impudens parasitus. Ita et Plaut. in Asin. 'Ecquis currit pollinctorem accersere? Mortuus est Demænetus.' *Mer. Casaubonus.*

38 *Sic dabo*] Sic tractabo. Heaut. v. 2. 'Adeo exornatum dabo.' *Idem.*

Age nunc, age: Phormionem, qui volet, lacessito] Virgilius, 'Degeneremque Neoptolemum narrare memento.' *Donatus.*

39 *Faxo tali eum mactatum*] Pro eo quod est *eum* * sic frequenter vete-

Digitized by Google

res. Ennius, 'Omnes corde patrem præbent, animoque benigno Circumspectant.' Idem.

Faxo tali eum mactatum] Vide act. I. sc. 1. *Mer. Casaubonus.*

41 *Usque ad aurem obganniat*] Ad aurem obgan. usque. ut in istis, 'Naturam expellas furca licet, usque recurret.' *Idem.*

42 *Ah meo merito credo*] Ironice. *Idem.*

43 *Novi usque omnia tecum*] Plaut. 'Eloquere, ut quod ego nescio, id tecum sciam.' *Idem.*

46 *Ignosce. orat: confitetur: purgat*] Verba venialis status sunt, *Ignosce, confitetur.* Donatus.

53 *Nil pudere? quo ore illum objurgabis*] Juven. 'Unde tibi frontem libertatemque parentis, Cum facias pejora senex?' *Mer. Casaubonus.*

54 *Imo, ut meam jam scias sententiam*] Soleo legere, *sciat*, maritus meus, scilicet; quod rectum puto. *Faber.*

59 *Tu tuum nomen dic*] Bene *tu* pronomine utitur; quia non habet nomen. Nam potentiorum blandimentorum circa inferiores hoc fuit, ut nomina eorum quærerent, et quum audissent, ipsis nominibus eos compellarent statim. Tale est in Adelphis, 'Qui vocare? Geta. hominem maxumi pretii,' &c. *Donatus.*

60 *Vestræ familiæ hercle amicus*] Hoc propter Antiphonis amicitiam dixit. *Idem.*

Et tuo summus Phædriæ] *Amicus* iterum subaudiendum. *Idem.*

Tuo summus Phædriæ] Eun. act. II. sc. 2. 'Plurima salute Parmenonem suum impertit Gnatho.' *M. Casaubonus.*

64 *Et quod tuo viro oculi dolent*] Propter quod vir tuus ringatur? quod fit illi *ἀλγηδὼν ὀφθαλμῶν*, ut Græci vulgo. *Idem.*

Me ad cœnam voca] Facete ex persona parasitica beneficii optio facta est, quod promiserat mulier. *Donatus.*

65 *Sed ubi est Phædria judex noster*] Bene *judex:* ad illum enim mulieris delata sententia est, ut quum ita agitur, tuta sint marito omnia. Et per *εἰρωνείαν* ridicule dicitur ab ea quæ irata erat. *Idem.*

66 *Judex noster*] Nihil facetius, quam judicem capi adversus crimen voluptatis paternæ, et amatorem filium, et fratrem Antiphonem, cui nubet furtiva filia. *Idem.*

Judex noster] Terribilis scilicet censor paternarum deliciarum. Vides igitur hic omnino sublatam uxoris iracundiam. *Idem.*

FINIS NOTARUM VARIORUM.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google